

Vlaamse Regionale Indicatoren

VRIND 2010

Vlaamse overheid

VRIND IS EEN UITGAVE VAN DE STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING.

De Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR) is een agentschap binnen het domein Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid van de Vlaamse overheid.

Hij verricht op wetenschappelijk onderbouwde en onafhankelijke wijze studies over demografische, sociaal-maatschappelijke en macro-economische thema's, vertrekkende vanuit een beleidsrelevante vraagstelling.

De Studiedienst heeft tevens een coördinerende rol op het gebied van de monitoring van de algemene omgeving voor het Vlaamse beleid.

Hij heeft een ondersteunende rol ten aanzien van andere beleidsdiensten die vragen hebben over statistiek, survey, monitoring, beleidsevaluatieonderzoek en toekomstverkenningen als techniek en bij praktische vraagstukken.

De Studiedienst is tevens de draaischijf voor vraag en aanbod van openbare statistieken over Vlaanderen.

VRIND is ook te raadplegen via de website (www.vlaanderen.be/svr).

U kunt daar eveneens andere publicaties van de Studiedienst van de Vlaamse Regering downloaden.

De reeksen uit deze publicatie en de metadata zijn daar terug te vinden via de rubriek Cijfers.

STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING

Boudewijnlaan 30 bus 23, 1000 Brussel

Tel. 02 553 52 07

Fax 02 553 58 08

E-mail svr@dar.vlaanderen.be

Bestellingen

<http://publicaties.vlaanderen.be>

Telefonisch via gratis nummer 1700 (elke werkdag van 9 tot 19 uur).

Depotnummer: D/2010/3241/323

ISBN 978-90-403-0307-4

NUR 781

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Josée Lemaître, administrateur-generaal

GRAFISCHE VORMGEVING EN OPMAAK

Prepress Drukkerij Bosmans, Lommel

Creatieve Pers, Turnhout

DRUK EN AFWERKING

Drukkerij Gazelle, Deurne

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij milieuvriendelijk papier.

WOORD VOORAF

VRIND is een jaarlijkse monitor gekoppeld aan de legislatuur van de Vlaamse Regering. Het regeerakkoord en de beleidsnota's van de ministers vormen de basis voor de indicatorenset van VRIND. Bij aanvang van de legislatuur wordt telkens gezocht naar indicatoren die het best het vooropgezette beleid en de mogelijke effecten er van in beeld kunnen brengen. Deze editie is daar een duidelijk voorbeeld van. De structuur is aangepast aan het nieuwe regeerakkoord en bij de keuze van de indicatoren is met dit akkoord en de beleidsnota's rekening gehouden. Meer hierover in het inleidende hoofdstuk.

Jaarlijks wordt voor deze selectie een overleg georganiseerd. Het zijn uiteindelijk de beleidsraden - waar de minister en zijn administratie samen zitten - die de indicatorenset per beleidsdomein definitief vastleggen.

Eigen aan een monitor zoals VRIND, is het systematisch en periodiek opvolgen en presenteren van ontwikkelingen die voor het beleid relevant zijn. Het opbouwen van reeksen is daarbij belangrijk. Ze laten toe de ontwikkelingen te beschrijven en aan te geven in welke richting deze ontwikkelingen gaan. Als het beleid duidelijke keuzes heeft gemaakt, kan nagegaan worden of de vastgestelde evolutie in de juiste richting gaat en de beoogde doelstelling al dan niet in zicht komt.

Bij de selectie van VRIND indicatoren wordt vooral gekeken naar de externe omgeving van de Vlaamse overheid en minder naar de processen en acties die worden ondernomen. De focus ligt op de impact die het overheidsoptreden al dan niet heeft op maatschappelijke ontwikkelingen. De meeste ontwikkelingen doen zich voor zonder dat de overheid daar echt greep op heeft. Het effect van de financiële en economische crisis was daar een sprekend voorbeeld van. Ze verplicht de overheid om in de mate van het mogelijke in te springen, te remediëren en waar mogelijk bij te sturen. Zij wordt daarbij snel geconfronteerd met haar eigen beperkingen.

Van monitoren wordt verwacht dat ze de actualiteit zo dicht mogelijk opvolgen. De data die hier gebruikt worden, maken duidelijk dat dit niet altijd mogelijk is. Voor heel wat reeksen zijn data pas met een vertraging van één of twee jaar beschikbaar. Dit is des te meer het geval bij internationale vergelijkingen.

Indicatoren – het woord zegt het zelf – geven een indicatie aan. Vooral voor maatschappelijke effecten is het dikwijls afwegen hoe effecten het best kunnen opgevolgd worden. Belangrijk daarbij is dat de indicatoren gedragen worden door alle betrokken partners en de resultaten eenduidig kunnen worden geïnterpreteerd. In vele gevallen moet men zich tevreden stellen met een indicator die een of ander aspect opvolgt en bij benadering iets zegt over een mogelijk resultaat of effect. Gebrekkige statistieken of ontbrekende meetinstrumenten kunnen daar voor zorgen.

De duiding die in VRIND bij de cijfers gegevens wordt, is eerder beperkt en louter beschrijvend. Dit houdt heel wat risico's in. Beschrijvingen op zich verklaren niet waarom ontwikkelingen zich voordoen. Ze kunnen daarom zeker niet gelden als een evaluatie van het gevoerde beleid. Dergelijke evaluatie veronderstelt grondige en diepgaande analyse waarbij rekening gehouden wordt met diverse factoren en actoren die ontwikkelingen mee bepalen. De Vlaamse overheid is daarbij één van de spelers op het veld.

VRIND is een coproductie. Naast medewerkers van de Studiedienst is een prominente rol toebedeeld aan de beleidscellen van de departementen en wordt een beroep gedaan op circa 200 medewerkers uit de Vlaamse overheid, de wetenschappelijke steunpunten en andere instellingen. Hun medewerking is noodzakelijk om tot een kwaliteitsvol en onderbouwd product te komen. We willen hen hier uitdrukkelijk voor bedanken.

Luk Bral
VRIND-coördinator

MEDEWERKERS

MEDEWERKERS STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING

PROJECTCOÖRDINATIE Luk Bral

EINDREDACTIE Luk Bral, Myriam Vanweddingen, Karolien Weekers

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

Sociaal-culturele context Luk Bral
Macro-economische context Thierry Vergeynst
Demografische context Edwin Pelfrene, Martine Corijn

TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

De lerende Vlaming Isabelle Erauw (O&V), Dirk Festraets
Werk en sociale economie Jo Noppe, Myriam Vanweddingen
De open ondernemer Thierry Vergeynst
Innovatiecentrum Vlaanderen Peter Viaene (EWI), Michaël Goethals

INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

Cultuur Guy Pauwels
Sport Guy Pauwels
Toerisme Pieter De Maesschalck
Media Marie-Anne Moreas
Gezondheid Dirk Smets
Zorg Dirk Moons
Diversiteit, integratie en inburgering Jo Noppe

GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST

Ruimtelijke ontwikkelingen Greta Sienap
Wonen Greta Sienap
Milieu en natuur Veerle Beyst, Pieter Van Vooren (LNE)
Energie Dirk Smets
Landbouw Dirk Smets
Stedelijkheid Hilde Schelfaut, Luk Bral

SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA Veerle Beyst, Pieter De Maesschalck

EEN SLAGKRACHTIGE OVERHEID

Vlaamse overheid Dirk Festraets, Dirk Moons, Pieter De Maesschalck
Lokale en provinciale besturen Dirk Festraets, Dirk Moons
Internationaal Vlaanderen Myriam Vanweddingen

FOCUS: ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING Jo Noppe

TECHNISCHE EN ADMINISTRATIEVE ONDERSTEUNING

Fatma Akkaya, Guy De Smet, Nancy Jadoul, Daniel Luyckx, Naomi Plevoets, Charly Potlood, Eric Roebben, Georneth Santos, Lieven Van der Elst, Karina Van De Velde

CARTOGRAFIE Greta Sienap

MEDEWERKERS UIT DE VLAAMSE OVERHEIDS- EN ANDERE INSTELLINGEN

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

ADSEI, Dienst Tellingen: Marie-Thérèse Donny
Interface Demography VUB: Prof. Dr. Jan Van Bavel, Didier Willaert

TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

De lerende Vlaming

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Isabelle Erauw

ADSEI: Essin Fehmieva, Anja Termote

AGION: Geert Leemans

AGODI: Ann Lips, Lise Van Proeyen, Els Verdonck

AHOVOS: Nele Coghe, Magda Heestermans, Kathelijne Janssens, Christel Rutten, Karin Van de Voorde

AKOV: Ward Dejaegher, Willy Sleurs

O&V: Anton Derks, Isabelle Erauw, Liës Feyen, Nicole Goubert, Miekatrien Sterck, Guy Stoffelen, Raymond Van de Sijpe, Ann Van Driessche, Johan Vermeiren, Geert Vermeulen

EPOS vzw: Ronny Masset

ETNIC: Philippe Dieu

Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen: Georges Van Landeghem, Jan Van Damme

Syntra Vlaanderen: Raf Raeymakers

VGC: Mattias Franssens

VSAWSE: Kim De Paepe, Anja Wagemans

Werk en sociale economie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Faiza Djait

WSE, afdeling Werkgelegenheidsbeleid: Raf Boey, Willem De Klerck, Faiza Djait, Marleen Jacobs, Erik Samoy

Steunpunt WSE: Wim Herremans, Michelle Sourbron, Wouter Vanderbiesen

VDAB: Geert Demulder, Bart Van Schel

De open ondernemer

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Pascale Dengis, Koen Jongbloet

IV: Wannes Carlier

FIT: Christophe Verhaeghe

Innovatiecentrum Vlaanderen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Pascale Dengis

EWI: Pascale Dengis, Koen Waeyaert, Peter Viaene

ECOOM: Koen De Backere

INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

Cultuur

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

CJSM: Elke Speltinx, Justine Sys, Marijke Verdoodt

Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen: Wim Bogaert, Andy Vandervoort, Christine Van de Steene, Mia De Smedt, Maarten Vandekerckhove, Erik Desmedt, Trees De Bruycker

Agentschap Kunsten en Erfgoed: Bart Dierick, Kristof Vanden Bulcke, Ingrid Depoorter, Cindy Vanhove, Hans Feys

VIP Jeugd: Sam Rasschaert

Vlaams Audiovisueel Fonds vzw: Hans Everaert

CultuurNet Vlaanderen: Carlo Dieltjens

ADSEI: Philippe Dewint

Sport

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

Bloso: Paul Eliaerts

Medisch Verantwoord Sporten: Nancy Barette

CJSM: Tom Van Aken, Christine De Brouwer

Toerisme

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Koen Jongbloet

IV: Koen Jongbloet, Christel Leys

Toerisme Vlaanderen: Vincent Nijs

Media

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

ADSEI: Patrick Lusyne

CIM: Rikkert Van Loo

CJSM: Johan Bouciqué, Christine Debaene, Adriaan Heirman, Kim Lauwers, Justine Sys

European Broadcasting Union: Lieven Vermaele

Fonds Pascal Decroos: Ides Debruyne

IAB Belgium: Patrick Marck

IBBT-iLab.o: Lieven De Marez

MEDIA Desk Vlaanderen: Nathalie Goethals

Mediaxim: Frederik Taevernier, Jan Aerts

Raad voor de Journalistiek: Flip Voets

UGent: Erik Dejonghe

VAF: Karla Puttemans

VOTP: Ellen Onkelinx

Vlaamse Regulator voor de Media: Dirk Peereeman, Francis Soulliaert

VMMa: An Volckaert

VRT: Philippe Cieters, Wouter Quartier

Gezondheid

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Joost Bronselaer

Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: Anne Kongs, Erik Hendrickx, Heidi Cloots, Herwin De Kind

Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen: Hilde Kinable

Zorg

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Joost Bronselaer

WVG: Joost Bronselaer

WVG, afdeling Welzijn en Samenleving: Marijke Enghien

WVG, Team Eerstelijns en Thuiszorg: Erna Scheers, Ilse Goossens

Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap: Jeroen Boel, Sofie Heymans

Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: Herwin De Kind

Agentschap Jongerenwelzijn: Johan Peeters

Kind en Gezin: Bea Buysse

SVR: Peter Anaf

VIPA: Christophe Cousaert, Stefaan Pottie

Inspectie Welzijn, Volksgezondheid en Gezin: Mady Cochet, Ann Oosterlinck

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: Gerard Van Menxel

Federatie Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen: Jose De Kesel

FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie: Vermeulen Jacques

Diversiteit en inburgering

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Gijs Martens

ABB, team Inburgering: Gerlinde Doyen

GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST

Ruimtelijke ontwikkelingen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Paul Van Lindt

Agentschap Ondernemen: Birgit Bastiaensen

LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Pieter Van Vooren

Monumentenwacht Vlaanderen vzw: Tina Van den Durpe

RWO, afdeling Onderzoek Bouwkundig Erfgoed en Landschap: Els Hofkens

RWO, Inspectie: Hubert Bloemen

RWO, Kennis en Informatie: Jean-Paul Beys

RWO, Onroerend Erfgoedbeleid: Lynn De Clercq, Hans Mestdagh

RWO, Ruimtelijke Planning: Isabelle Loris, Geert Mertens, Peter Willems

RWO, team Onroerend Erfgoed: Elke Clottemans

Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed: Luc Van Havere

Wonen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Paul Van Lindt

RWO, Agentschap Wonen Vlaanderen: Gunther Gysemans

RWO, Woonbeleid: Lize Haagdoorens, Veerle Geurts

Vlaams Overleg Bewonersbelangen vzw: Swa Silkens

Vlaams Woningfonds: Elke Meynendonckx

Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen: Peter Van Den Bosch

Stedelijkheid

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Gijs Martens, Katie Heyse (ABB)

ABB, team Stedenbeleid: Stefaan Tubex

Milieu en natuur

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Ludo Vanongeval

LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Ludo Vanongeval, Pieter Van Vooren

LNE, afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen: Katrien Oorts, Jan Van Roo

MIRA-team: Hugo Van Hooste, Bob Peeters, Stijn Overloop, Marleen Van Steertegem

IRCEL-VMM: Frans Fierens

OVAM: Marijke Cardon, Ilse De Win, Maarten De Groof, Gil De Boeck, Evi Rossi, Lies De Meyer, Janna Vandecruys

INBO: Johan Peymen, Geert Sioen

ANB: Jeroen Nachtergaele, Gudrun Van Langenhove

VLM: Koen De Simpelaere

VMM: Henk Maeckelberghe, Marie-Rose Van den Hende, Carine Mestdagh, Ralf Eppinger

Energie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Ludo Vanongeval

LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Ludo Vanongeval, Kris Rongé

VITO: Kristien Aernouts, Kaat Jaspers

VMM, MIRA-team: Johan Brouwers

VMM: Miet D'Heer

Landbouw

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Johan Platteau

LV, afdeling Monitoring en Studie: Els Demuyne, Jonathan Platteau, Tom Van Bogaert, Dirk Van Gijsegem

SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Bart Van Herbruggen
MOW: Bart Van Herbruggen
LNE: Emmanuella De Spiegeleer, Tania Van Mierlo, Pieter Van Vooren
Agentschap Wegen en Verkeer: Anneleen De Smedt
Vlaams Verkeerscentrum: Dana Borremans, Stefaan Hoornaert
SERV: Pieter Deschamps, Dirk Neyts
VMM, MIRA-team: Caroline De Geest
ADSEI: Rudy Sprengers
NMBS: Luc Antonus
Infrabel: Veerle Van Dessel
FOD MV: Gilles Labeeuw
SADL, KU Leuven: Bjorn Debecker, Thérèse Steenberghen

EEN SLAGKRACHTIGE OVERHEID

Vlaamse overheid

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Lucas Huybrechts(FB), Gijs Martens (BZ), Bernd Reggers (DAR)
DAR, afdeling Communicatie: Marijke Vrijders, Brigitte Rombaut
DAR, afdeling Contactpunt Vlaamse Infolijn: Mireille Van Pollaert, Karl Vogels
FB: Henk Goossens, Lucas Huybrechts, Kenny Van Cauter, Willy Verschuere
BZ: Gijs Martens, Thomas D'Haenens
Dienst Emancipatiezaken: Kaat Matthys
Vlaamse Ombudsdienst: Johan Meermans
Dienst Wetsmatiging: Marijn Straetemans
NBB: Anne Mulkay, Hervé Sauvenière

Lokale besturen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Gijs Martens, Katie Heyse (ABB)
ABB: Petra Desmedt, Gerd Dottermans, Katie Heyse, Ann De Saedeleer
Dexia: Anne-Leen Erauw

Internationaal Vlaanderen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Koen Jongbloet
IV: Simon Calcoen, Jan Carmans, Koen Jongbloet, Jurian Van Parys
VAIS: Flora Joossens

FOCUS: ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING

WVG, afdeling Welzijn en Samenleving: Frank Van den Branden, Tom D'Olieslager
ADSEI: Patrick Lusyne

INHOUDSOPGAVE

DWARSDOORSNEDE VRIND 2010	15
Duurzaamheid	17
Gelijke kansen	17
Opvolging Vlaams regeerakkoord 2008 - 2010 in vogelvlucht	19 22
ALGEMEEN REFERENTIEKADER	23
1.1 Sociaal-culturele context	23
Tevredenheid	23
Zorgen	24
Toekomstverwachtingen	25
Maatschappelijke problemen	25
Sociale contacten	26
Maatschappelijke betrokkenheid	26
Solidariteit en gelijke kansen	27
Politieke betrokkenheid	29
Brussel	30
1.2 Macro-economische context	33
Welvaart	33
Crisis	34
Sectoren	36
Industrie	38
Ranking	39
1.3 Demografische context	41
Bevolking	41
Ontwikkeling bevolking	44
Samenlevingsvormen	49
CLUSTER TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE	53
2.1 De lerende Vlaming	57
Kerncijfers	57
Kansen geven aan talent	63
Naar een goede start op het werk	72
Internationalisering	74
Investeren in onderwijs	75
2.2 Werk en sociale economie	83
Situatie Vlaamse arbeidsmarkt	83
Activerend arbeidsmarktbeleid	94

2.3	De open ondernemer	105
	Ondernemen	105
	Internationaal ondernemen	112
2.4	Innovatiecentrum Vlaanderen	119
	O&O intensiteit	119
	O&O overheidskredieten	121
	Menselijk potentieel	122
	Output	124
	Domeinstudie - biotechnologie	125
CLUSTER INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING		127
3.1	Cultuur	131
	Globale participatie en aanbod	131
	Sociaal-cultureel werk	132
	Kunsten en Erfgoed	143
	Economische cijfers	149
3.2	Sport	154
	Sportparticipatie	154
	Kwaliteitsvol aanbod en begeleiding	158
	Topsport	161
	Gezond sporten	163
	Economische aspecten	164
3.3	Toerisme	166
	Vlaanderen als bestemming	166
	De Vlaming op vakantie	171
3.4	Media	175
	Onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit	175
	Mediaparticipatie	188
3.5	Gezondheid	195
	Gezondheidsdoelstellingen	195
	Mortaliteit en morbiditeit	202
	Zwangerschap en geboorte	206
3.6	Zorg	209
	Algemeen welzijnswerk	209
	Kinderen en gezinnen	210
	Jongeren	215
	Personen met een handicap	216
	Ouderen	218
	Investeringen	221
	Tewerkstelling	222
3.7	Diversiteit, integratie en inburgering	224
	Vreemde bevolking	224
	Samenleven in diversiteit	226
	Inburgering als opstap naar integratie	228
	Woonwagenbewoners	229

CLUSTER GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST	231	
4.1	Ruimtelijke ontwikkelingen	235
	Ruimtegebruik	236
	Ruimtelijke planning	237
	Onroerend erfgoed als structurerende component	243
4.2	Wonen	248
	Betaalbaar wonen	248
	Nieuwbouw en vastgoedmarkt	249
	Ondersteuning eigendomsverwerving	252
	Ondersteuning huurmarkt	254
	Woningkwaliteit	257
	Lokaal woonbeleid	260
4.3	Stedelijkheid	263
	Demografische ontwikkelingen	264
	Ruimtelijke ontwikkelingen	268
	Wonen	269
	Economie en tewerkstelling	272
	Milieu	275
	Sociale aspecten	276
	Stedelijkheid en overheid	280
4.4	Milieu en natuur	281
	Water	281
	Bodem	282
	Lucht	284
	Biodiversiteit	286
	Afval- en materialenbeleid	289
	Vermesting	292
	Gezondheid	294
4.5	Energie	299
	Efficiënt energieverbruik	299
	Energieopwekking	301
	Energiearmoede	304
	Elektriciteits- en gasmarkt	305
	Elektriciteits- en gasnetwerk	305
4.6	Landbouw	307
	Landbouwstructuur	307
	Economische aspecten	309
	Sociale aspecten van de landbouw	311
	Landbouw en milieu	313
	Landbouwbeleid	314
	Visserij	316
CLUSTER SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA	319	
	Personenvervoer	321
	Logistiek	326
	Vlot verkeer	333
	Veilig verkeer	336
	Milieuvriendelijke mobiliteit	340

CLUSTER EEN SLAGKRACHTIGE OVERHEID	347
6.1 Vlaamse overheid	349
Financiën en begroting	349
Vlaams overheidspersoneel	355
Overheidscommunicatie & reguleringsmanagement	357
Vertrouwen en waardering van de dienstverlening	363
6.2 Lokale en provinciale besturen	365
Financiën	365
Personeel	378
6.3 Internationaal Vlaanderen	382
Europese regelgeving	382
Internationale samenwerking	382
FOCUS ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING	387
Financiële armoede en inkomensverdeling	388
Sociale uitsluiting	398
AFKORTINGEN	405
LIJST VAN FIGUREN	409

DWARSDOORSNEDE VRIND 2010

Deze VRIND editie is de eerste in de huidige legislatuur. De structuur van deze editie is daarom grotendeels geïnspireerd op de indeling van het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 en de doorbraken van Vlaanderen in Actie. De beleidsdomeinen zijn in 5 clusters gegroepeerd. In een inleidend hoofdstuk worden globale sociaal-culturele, macro-economische en demografische ontwikkelingen geschetst, waarbinnen het beleid tot stand moet komen.

In de eerste cluster komen onderwijs, arbeidsmarkt, ondernemen, wetenschap en innovatie aan bod met verwijzing naar de doorbraken 'De lerende Vlaming', 'De open ondernemer' en 'Innovatiecentrum Vlaanderen'. Een tweede cluster onder de doorbraaktitel 'Inzetten op een warme samenleving' beschrijft de ontwikkelingen op het vlak van cultuur en jeugd, sport, toerisme, media, gezondheid en zorg en tot slot diversiteit en inburgering. De derde cluster 'Groen en dynamisch stedengewest' spitst zich toe op de ruimtelijke en ecologische aspecten met hoofdstukken over ruimtelijke ontwikkelingen, wonen, milieu, landbouw en energie. In deze cluster is ook een hoofdstuk rond stedelijkheid toegevoegd dat wel ruimer is opgevat dan de ruimtelijke en fysieke aspecten. Mobiliteit en logistiek vormen een afzonderlijke cluster 'Slimme draaischijf van Europa'. Een laatste cluster belicht 'Een slagkrachtige overheid' en dit zowel op Vlaams als lokaal niveau. In deze cluster is er ook aandacht voor internationale aspecten.

Gezien 2010 het Europees jaar van de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting is, eindigt deze VRIND met een uitgebreide focus over 'Armoede en sociale uitsluiting'.

In de voorbereidingsfase van deze editie is veel aandacht gegaan naar de selectie van de indicatoren. Voor de verschillende beleidsdomeinen werden de sets in nauw overleg met de verschillende departementen geselecteerd en door de beleidsraden goedgekeurd. Het nieuwe regeerakkoord en de beleidsnota's van de Vlaamse ministers vormden de basis voor de selectie. Een bijkomende inspiratiebron waren de doelstellingen en de bijhorende indicatoren van het Pact 2020. Op 20 januari 2009 ondertekenden alle maatschappelijke partners het Pact en engageerden zich om de 20 doelstellingen mee te helpen realiseren. In maart 2010 presenteerde de Studiedienst van de Vlaamse Regering een nulmeting met circa 120 indicatoren die toelaten de vorderingen de komende jaren op te volgen. Deze indicatoren worden – waar mogelijk – mee opgenomen in deze editie, die zoals de voorbije jaren ongeveer 700 indicatoren telt.

De clustering van de beleidsdomeinen is maar een van de verschillende mogelijkheden om ontwikkelingen in Vlaanderen in beeld te brengen. Transversale thema's zoals gelijke kansen en duurzaamheid worden doorheen deze domeinen behandeld en niet in een afzonderlijk hoofdstuk. Daarom volgt hieronder een kort overzicht van beide thema's.

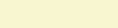

Verder worden de doelstellingen uit het Vlaamse regeerakkoord nog eens op een rijtje gezet en geïllustreerd met verwijzing naar VRIND indicatoren doorheen de publicatie.

Om de ontwikkelingen goed te interpreteren kan een zicht op enkele belangrijke gebeurtenissen uit de betrokken periode helpen. Vandaar dat tot slot een overzicht van enkele mijlpalen uit de periode 2008-2010 wordt gegeven. Er wordt gebruik gemaakt van het recentste datamateriaal zoals beschikbaar op het ogenblik van de redactie.

Duurzaamheidsindicatoren

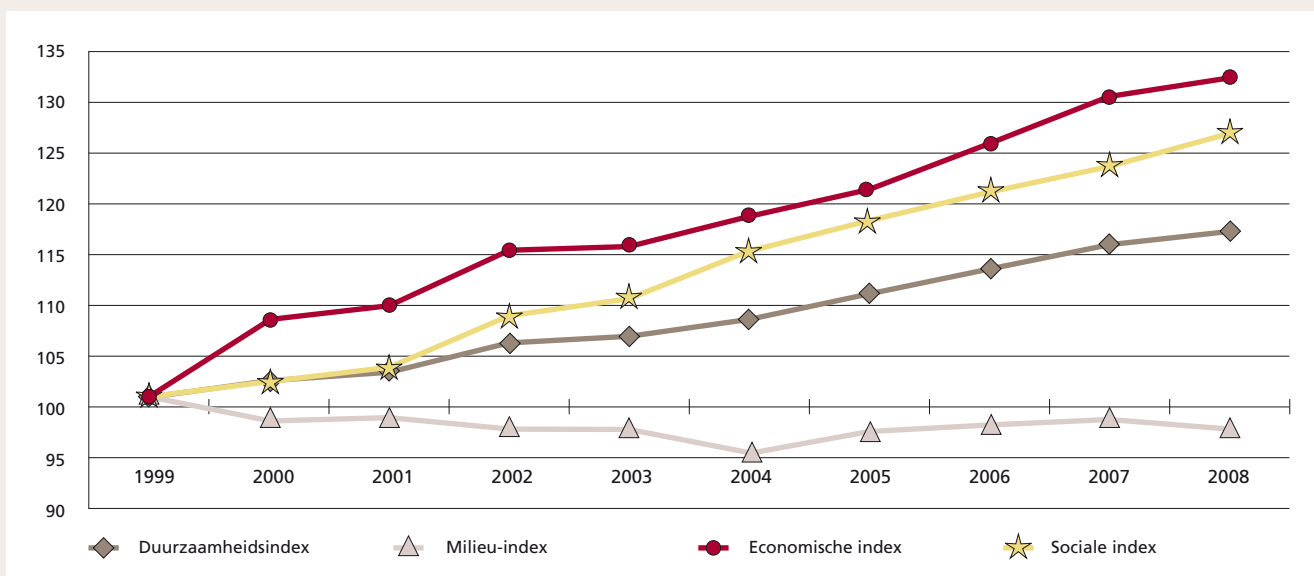
Principe	Indicator	Figuur	Doelstelling	Inschatting
Economisch	Bbp per inwoner	1.30	topregio	
	Arbeidsproductiviteit	1.31	topregio	
	Werkzaamheidsgraad	2.57	stijging	
Ecologisch	Opgehaald huishoudelijk afval	4.102	afname	
	Gestort afval	4.105, 4.107	afname	
	Elektriciteitsconsumptie	4.123	afname	
	Broeikasgasemissies	4.122	afname	
	Aandeel groene stroom	4.126	toename	
	Energie-intensiteit economie	4.120	afname	
	Energie-intensiteit transportsector	4.121	afname	
	Modale verdeling goederenvervoer	5.25	afname gebruik vrachtwagen	
	Modale verdeling personenvervoer	5.8	afname gebruik wagen	
	Broedvogelindex	4.96	toename	
	Zuiveringsgraad huishoudens	4.86	volledig	
	Bebouwde oppervlakte	4.3	stagnatie	
	Sociaal en institutioneel	Armoederisico	7.4	afname
Inkomensongelijkheid		7.4	topregio	
Totaal vruchtbaarheidscijfer		1.51		
Verkeersdoden per miljoen inwoners		5.42	daling	
Afhankelijkheidsratio		4.55		
% vroegtijdige schoolverlaters (survey)		2.24	EU 10%	
% vroegtijdige schoolverlaters (administratieve data)		2.25	halvering	
Levensverwachting bij geboorte		1.53	toename	
Ontwikkelingshulp		6.58	verdubbeling	
Vertrouwen in instellingen		1.22	topregio	

Legende

	Doelstelling gerealiseerd of haalbaar
	Goede richting
	Stabiel of middenpositie
	Eerder in tegengestelde richting of doel moeilijk haalbaar
	Negatieve ontwikkeling, verder van doel

Duurzaamheidsindex

Indexen van duurzaamheid, van 1999 tot 2008, index 1999=100.

Duurzaamheid

Duurzaamheid vormt een centraal begrip in het Vlaamse regeerakkoord. Het komt niet minder dan 55 keer voor en dit met betrekking tot alle duurzaamheidsprincipes: het economische, het sociale, het ecologische en het institutionele. Ook het Pact 2020 is grotendeels gebaseerd op de duurzaamheidsprincipes. Vermits beide documenten mee de keuze van de indicatoren hebben bepaald, komt duurzaamheid ook zeer uitvoerig aan bod in deze VRIND-editie.

Figuur 1 geeft een overzicht van een aantal indicatoren, die duidelijk verwijzen naar duurzaamheidsaspecten. De keuze van deze set van indicatoren is gebaseerd op de huidige duurzaamheidsmonitor. Waar een expliciete doelstelling is voorzien, is deze opgenomen. De doelstelling kan betrekking hebben op het regeerakkoord, het Pact of opgenomen zijn in domeinspecifieke planningsdocumenten. De inschatting geeft aan in welke richting de indicator evolueert en/of de vooropgestelde doelstelling al dan niet haalbaar is.

Een beperkte set van indicatoren laat toe de evolutie op het gebied van duurzaamheid over een iets langere periode na te gaan. Het bbp per inwoner en de arbeidsproductiviteit zijn opgenomen voor de economische index; de levensverwachting, de verkeersdoden en de vroegtijdige schoolverlaters voor de sociale index en het opgehaald huishoudelijk afval, de elektriciteitsconsumptie en de broeikasgassen voor de milieu-index. Voor de acht indicatoren wordt telkens de evolutie bekeken ten opzichte van 1999.

Naast 3 indices voor de duurzaamheidsprincipes is ook een globale duurzaamheidsindex berekend. Op basis van de 8 indicatoren samen kan men stellen dat de duurzaamheid het voorbije decennium is vooruit gegaan. De vooruitgang zit vooral in de economische en sociale indicatoren. De gebruikte milieu-indicatoren wijzen eerder op een stagnatie dan op een forse vooruitgang. De broeikasgassen mogen dan al afgenomen zijn, de elektriciteitsconsumptie is nog toegenomen en de afvalzak blijft goed gevuld. Een vergelijking met Frankrijk en Nederland geeft aan dat de evolutie parallel loopt en dat Vlaanderen – op basis van deze set van indicatoren – niet slechter scoort.

Gelijke kansen

Het Vlaamse gelijke kansenbeleid heeft aandacht voor gender, seksuele identiteit, integrale toegankelijkheid, handicap en etnisch-culturele diversiteit. Een indicatorenset Gelijke Kansen is als dusdanig nog niet uitgewerkt. In de focus van VRIND 2007 werd een aanzet tot indicatorenset opgemaakt rond gender, holebiseksualiteit en toegankelijkheid. Hier wordt kort nagegaan waar in de verschillende hoofdstukken gelijke kansen voor mannen en vrouwen aan bod komen.

Bij de opmaak van de indicatoren is telkens nagegaan of genderverschillen voorkomen en indien dit het geval is of ze toe- of afnemen. Wat opvattingen en houdingen betreft wordt gender minder bepalend. Dit blijkt in de sociaal-culturele context (hoofdstuk 1.1). Vrouwen maken zich nog wel meer zorgen over hun gezin en de toekomst en liggen meer dan mannen wakker van de stijgende kostprijs van de gezondheidszorg en de onveiligheid. Vrouwen blijven ook vandaag nog betere mantelzorgers dan mannen en dat zowel als het gaat om het helpen of verzorgen van een gehandicapte of bejaarde als om de opvang van kleine kinderen. De gelijkheidsidee leeft meer bij vrouwen dan bij mannen. Vrouwen zullen ook iets vlugger steun verlenen aan hulporganisaties. Waar in het verleden telkens bleek dat vrouwen zich politiek machtelozer voelden, is dit verschil aan het afnemen, ze blijven wel minder politiek actief.

Een bundeling van gegevens rond etnisch-culturele diversiteit is terug te vinden in hoofdstuk 3.7. Daar wordt ingegaan op de evolutie van de vreemde bevolking (figuur 3.199), discriminatie-ervaring (figuur 3.201) en de maatschappelijke positie van vreemdelingen (figuur 3.202). In de sociaal-culturele context (figuur 1.17) wordt aangegeven in welke mate de bevolking bij ontslag en/of promotie van een werknemer de herkomst nog een rol zou laten spelen. De Vlaming wordt nog wel door velen voorgehouden maar het verschil neemt wel af.

Over de toegankelijkheid en de positie van gehandicapten zijn weinig generieke cijfers beschikbaar. Een beschrijving van vraag en aanbod in de sector is terug te vinden in hoofdstuk 3.6.

Rond holebi's is slechts zijdelings een indicator opgenomen (figuur 1.15). Deze peilt naar voorkeur voor nieuwe burens. Respondenten konden 3 voorkeuren opgeven. 28% nam een lesbisch of homokoppel in zijn lijstje op. In 2002 wast dit amper 21%. Holebi's scoren beter dan mentaal gehandicapten, een gezin dat van OCMW-steun moet leven of een Marokkaans of Turks gezin.

Genderverschillen

Naam indicator	Figuur	Evolutie
Levensverwachting	1.53	voorsprong vrouwen neemt af
Leerlingen naar onderwijsvorm SO	2.1	in KSO neemt vrouwelijk overwicht toe, in BSO neemt mannelijk overwicht toe, in TSO neemt dit af
Studenten: hoger onderwijs	2.11	zowel aan de hogescholen als de universiteiten neemt vrouwelijk overwicht toe, niet in wetenschappelijke en toegepaste richtingen
Schoolse achterstand	2.21	aandeel meisjes met schoolse vertraging stijgt, maar de genderverschillen worden kleiner
Schoolse achterstand (naar onderwijsvorm)	2.22	in alle onderwijsvormen (ASO, TSO, BSO, KSO) is het aandeel leerlingen met schoolse achterstand lager bij de meisjes dan bij de jongens
Problematische afwezigheden	2.23	in het voltijds gewoon SO is het aandeel leerlingen met problematische afwezigheden gelijk bij jongens en meisjes; in het deeltijs BSO en het buitengewoon SO is het aandeel bij de meisjes groter
Vroegtijdige schoolverlaters	2.24	er zijn onder de meisjes minder vroegtijdige schoolverlaters dan onder de jongens
Jongeren met diploma hoger onderwijs	2.27	onder de mannen (20-34 jaar) ligt het aandeel met diploma hoger onderwijs duidelijk hoger bij de vrouwen dan bij de mannen
Levenslang leren	2.29	geen significant verschil
Volwassenenonderwijs	2.30	het aandeel vrouwen dat zich inschrijft voor het volwassenenonderwijs is een veelvoud van dat van de mannen
Deeltijds onderwijs	2.36	ondervertegenwoordiging van de meisjes
Inschrijvingsgraad (VDAB) schoolverlaters	2.38	man-vrouw verschillen zijn zeer klein
Type schoolverlater - geslacht	2.40	afgestudeerde meisjes vinden vlotter werk dan jongens
Werkzaamheidskloof	2.59	verschil neemt af
Uittredeleeftijd	2.62	vrouwen treden jonger uit arbeidsmarkt, verschil met mannen schommelt
Deeltijdarbeid	2.63	nog steeds meer vrouwen deeltijds, maar afstand niet groter
Tijdelijke arbeid	2.64	nog steeds meer vrouwen tijdelijke arbeid, maar verschil neemt iets af
Atypische arbeid	2.65	onduidelijk
Werkbaarheid	2.66	werkbaarheid voor vrouwen lager
Werkloosheidskloof	2.69	vrijwel geen kloof
VDAB-werkloosheidsgraad	2.72	verschil tussen mannen en vrouwen neemt af
Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken	2.74	verschil tussen mannen en vrouwen neemt af
Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling	2.77	onduidelijk
Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling	2.78	onduidelijk
VDAB-trajectwerking kansengroepen	2.81	vertegenwoordiging arbeidsgehandicapten (+), vrouwen (-)
Uitstroom VDAB-trajectwerking	2.83	minder uitstroom kansengroepen uit werkloosheid en naar werk
Loopbaanonderbreking en tijdskrediet	2.89	voor sommige vormen neemt verschil man/vrouw af (ouderschapsverlof, palliatief verlof, medische bijstand), voor andere neemt het toe (tijdskrediet-volledige onderbreking)
Vlaamse aanmoedigingspremie	2.90	verschil man/vrouw wordt kleiner
Kansengroepen in de sociale economie	2.94	minder vrouwen, behalve voor invoegbedrijven
Vrouwelijke ondernemers	2.97	aandeel vrouwelijk ondernemers neemt nog af
Deelname aan het verenigingsleven	3.3	vrouwen minder dan mannen, verschil vrij stabiel
Leden erkende sportfederaties	3.58	vrouwen minder dan mannen, verschil vrij stabiel
Lidmaatschap sportvereniging	3.60	voorbije jaren kloof kleiner geworden, maar in 2009 liggen lidmaatschappen en algemene sportparticipatie terug heel wat lager
Digitale kloof	3.131	internetgebruik blijft bij vrouwen lager dan bij mannen
Weekbereik kranten en online nieuws	3.132	lager bij vrouwen dan bij mannen
Volwassen rokers	3.140	mannen roken vaker dan vrouwen, de verschillen worden kleiner
Rokers secundair onderwijs	3.141	tussen jongens en meisjes is er maar weinig verschil meer
Overconsumptie alcohol	3.143	overconsumptie van alcohol komt meer voor bij mannen dan bij vrouwen
Regelmatig alcoholgebruik secundair onderwijs	3.144	meer jongens dan meisjes drinken geregeld alcohol
Cannabisgebruik 18-35 jaar	3.146	laatstejaarsgebruik is hoger bij mannen dan bij vrouwen
Cannabisgebruik secundair onderwijs	3.147	cannabisgebruik is populairder bij jongens dan bij meisjes
Ongevallensterfte	3.149	ongevallensterfte is lager bij vrouwen en is het voorbije decennium ook meer afgenomen dan bij mannen
Voldoende fysiek actief	3.150	meer mannen dan vrouwen doen minstens 30 minuten per dag aan lichaamsbeweging
Voldoende consumptie groenten	3.151	nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen
Overgewicht	3.152	duidelijk meer mannen dan vrouwen hebben overgewicht

Zelfdoding	3.153	ruim twee op drie gevallen betreffen mannen, de trend bij mannen is dalend, bij vrouwen eerder constant
Zelfgerapporteerde depressie	3.154	meer vrouwen dan mannen rapporteerden een depressie
Belangrijkste doodsoorzaken	3.156	tot 39 jaar sterven mannen en vrouwen aan gelijkaardige doodsoorzaken, tussen 40 en 69 jaar sterven mannen vooral door zelfdoding en longkanker, vrouwen aan borstkanker, daarna volgen voor beide geslachten hart- en vaatziekten
Vermijdbare sterfte	3.157	globaal weinig verschil tussen mannen en vrouwen, bij mannen groter aandeel vermijdbaar door primaire preventie, bij vrouwen groter aandeel vermijdbaar door medische interventies (te wijten aan borstkanker)
Verloren potentiële jaren	3.158	totaal aantal VPJ is bij mannen 1,5 maal groter dan bij vrouwen
Kenmerken cliënteel CAW	3.168	vrouwen komen in verhouding meer terecht bij slachtofferhulp, mannen bij het justitieel welzijnswerk.
Personeelskenmerken Vlaamse overheid	6.10	meer dan de helft van het personeel is vrouwelijk
Diversiteit Vlaamse overheid	6.11	vrouwen in topfuncties stijgt jaar na jaar, vrouwen in middenkader stagneert
Vrouwen bij lokale besturen	6.52	aandeel vrouwen in OCMW en verenigingen van OCMW's zeer hoog (+75%), in politiezones neemt het aantal vrouwen toe

Opvolging Vlaams regeerakkoord

Voor de opvolging van de realisatie van het Vlaamse regeerakkoord is een nieuw monitoringinstrument ontwikkeld. Deze monitor gaat na of de voorgenomen acties en projecten die de verschillende ministers aankondigen, op spoor zitten. De verschillende acties en projecten werden door de Vlaamse administratie gekoppeld aan de strategische doelstellingen uit het regeerakkoord. VRIND is niet bedoeld om acties en processen in beeld te brengen. Wel is het interessant na te gaan of de beoogde maatschappelijke effecten die uit de doelstellingen naar voor komen met VRIND-indicatoren kunnen geïllustreerd worden. Waar mogelijk wordt aangegeven welke figuren in deze editie informatie verschaffen over de vooropgestelde doelstellingen.

Opvolging regeerakkoord

Strategische doelstellingen opvolging regeerakkoord		VRIND 2010
	Cluster Talent, werken, ondernemen en innovatie	
1	We helpen bedrijven door de crisis.	Zie hoofdstuk 2.3
2	We zetten versterkt in op activering van werkzoekenden.	2.57, 2.59, 2.79, 2.81-2.84
3	We versterken competenties en ondersteunen loopbanen.	2.87-2.90
4	We gaan voor meer 50-plussers aan het werk.	2.58, 2.62, 2.98
5	We maken werk van een versterking en hervorming van de sociale economie.	2.93-2.94
	De lerende Vlaming	
6	We geven kansen aan elk talent.	2.17-2.32, 2.35
7	We bereiden jongeren voor op een succesvolle start op de arbeidsmarkt.	2.33, 2.34, 2.36-2.42
8	We versterken de maatschappelijke verwevenheid van onderwijs met lokale, regionale en internationale netwerken.	2.43-2.45
9	We zorgen ervoor dat onderwijs topkwaliteit kan bieden door te blijven investeren in onderwijs.	2.46-2.54

	De open ondernemer	
10	We zorgen ervoor dat het aandeel van de Vlaamse export in snelgroeiende markten stijgt.	2.111, 2.113, 2.115
11	We zorgen ervoor dat het aantal exporterende Vlaamse bedrijven toeneemt.	Zie pagina 113
12	We zorgen ervoor dat het aantal buitenlandse directe investeringen in Vlaanderen toeneemt, evenals het ermee gepaard gaande investeringsbedrag.	2.116
13	We gaan voor meer en sterkere ondernemers.	2.95, 2.96
14	We zorgen voor meer groeiende ondernemingen.	2.96
15	We zetten blijvend in op de ontwikkeling van een kenniseconomie.	2.102, 2.103, 2.106
16	We gaan voor instrumenten die de financiering van bedrijfsinvesteringen mogelijk maken.	2.98
17	We geven ondernemende en innovatieve landbouwbedrijven alle kansen voor verdere ontwikkeling.	4.148
18	We versterken de positie van de Vlaamse landbouw op internationaal vlak.	4.138-4.140
19	We gaan voor een Vlaamse landbouwsector die zorgt voor een kwaliteitsvolle voedselproductie en een leefbaar platteland garandeert.	4.149, 4.150
20	We zorgen ervoor dat de hervorming van het Visserijbeleid in 2012 tot een duurzame visserijsector leidt.	4.151-4.153
	Innovatiecentrum Vlaanderen	
21	We volharden voor meer middelen voor O&O.	5.117, 5.119, 5.121, 5.122
22	We gaan voor creatief en innoverend ondernemen.	2.101, 2.106, 2.119
23	We focussen op economische clusters, thematische speerpunten en grote projecten.	Zie pagina 105
24	We versterken de excellentie en dynamiek van het grensverleggend niet-gericht onderzoek: een fundament voor innovatie.	2.123
25	We geven meer kansen voor onderzoekstalant.	2.125
26	We gaan voor een top onderzoek- en innovatieinfrastructuur.	2.122-2.124
27	We gaan voor meer gestroomlijnd en outputgedreven onderzoeksbeleid.	2.128-2.130
28	We zorgen ervoor dat Vlaanderen optimaal aan de internationale onderzoeksruimte deelneemt.	2.118, 2.124
29	We streven naar een nauwere samenwerking tussen de beleidsvelden Hoger Onderwijs en Wetenschap en Innovatie.	2.126, 2.127
	Cluster Slimme draaischijf van Europa	
30	We zorgen voor een vlot en veilig verkeer door een kwaliteitsvolle dienstverlening.	5.3, 5.32, 5.35-5.38
31	We zorgen voor een kwaliteitsvol, volledig, (kosten)efficiënt en geïntegreerd openbaarvervoer aanbod.	5.2-5.4, 5.8-5.10, 5.14
32	We gaan voor een logistiek Vlaanderen als slimme draaischijf van Europa.	5.15-5.27
33	We beheren en bouwen de schakels van het vervoersnetwerk optimaal uit.	5.34
34	We versterken de economische poorten – de havens en de luchthavens.	5.6, 5.7, 5.18-5.23
35	We gaan voor mobiliteit tegen de juiste prijs.	
36	We gaan voor een toekomstgericht mobiliteitsbeleid.	Zie deel 5
	Cluster Groen en dynamisch stedengewest	
37	We nemen transitie als leidraad voor een nieuw duurzaamheidsbeleid	zie pagina 16 en 17
38	We plaatsen duurzaamheid centraal voor bouwen, wonen en leven.	4.126, 4.127, 4.62, 4.71, 4.72
39	We gaan voor een groenere economie.	4.120, 4.121, 4.127
40	We zetten verder in op het doorgroeien van afval- naar duurzaam materialenbeheer.	4.102-4.107
41	We zetten het biodiversiteitsbeleid op koers, zodat we tegen 2020 op vlak van biodiversiteit de vergelijking met de Europese economische topregio's aankunnen.	4.96-4.101
42	We zorgen voor bodemsanering en herwaardering van vervuilde bedrijfsterreinen.	4.87-4.89
43	We voeren een duurzaam energiebeleid waarbij de economische, sociale en ecologische belangen van energie optimaal samen sporen, zodat de eindigheid van de fossiele brandstoffen en de draagkracht van het milieu geen beperkende factoren zijn, maar opportuniteiten worden.	4.71, 4.72, 4.120, 4.121, 4.125-4.127
44	We werken het integraal waterbeleid verder uit.	4.85, 4.86
45	We vormen Vlaanderen om tot een klimaatpositieve samenleving	4.122
46	We verminderen de impact van luchtvervuiling en hinder op de leefkwaliteit van de Vlamingen	4.116-4.119
47	We voeren via een geoptimaliseerd instrumentarium de uitvoering van geïntegreerde plattelandsprojecten via het versterken van de kwaliteit van open ruimte en de leefbaarheid van het platteland.	Zie hoofdstuk 4.3 4.147-4.149
48	We zorgen voor een visie op ruimtelijke ordening.	4.6, 4.7, 4.14
49	We zorgen voor betaalbaar en kwalitatief wonen.	4.30, 4.32-4.38, 4.41-4.43, 4.63-4.66
50	We renoveren, beschermen en ontsluiten het onroerend erfgoed.	4.19-4.22
51	We zorgen voor een innovatief milieu-instrumentarium ten dienste van burgers en bedrijven.	4.15-4.18, 4.86-4.91, 4.103-4.108, 4.112
	Cluster Warme samenleving	
52	We pakken alle aspecten van armoede en sociale uitsluiting aan en voeren een ambitieus beleid gericht op het voorkomen en bestrijden van armoede en sociale uitsluiting.	Zie Focus Armoede en sociale uitsluiting
53	We zorgen ervoor dat vrouwen en mannen, holebi's en transgenders en personen met een handicap gelijkwaardig kunnen participeren aan alle domeinen van het maatschappelijke leven en we werken discriminaties weg.	Zie overzicht genderverschillen, 1.10, 1.15, 1.16, 6.11

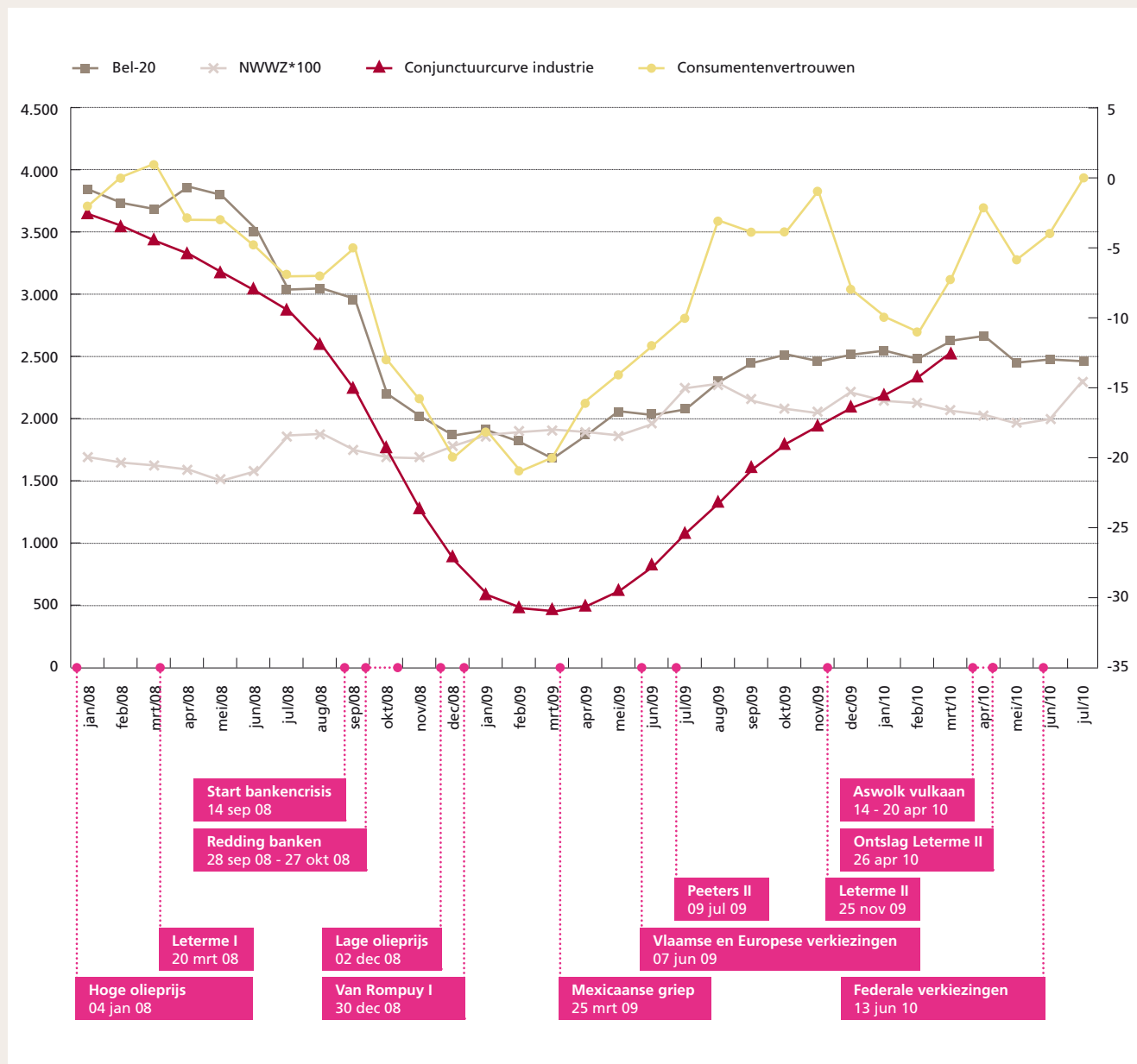
54	We zorgen ervoor dat nieuwe Vlamingen willen en kunnen participeren aan de Vlaamse samenleving.	3.201, 3.202, 3.205
55	We maken de volwaardige participatie aan toerisme voor iedere Vlaming mogelijk.	3.100-3.102
56	We verhogen de welvaart en tewerkstelling door en in de toeristische sector.	3.87, 3.89
57	We versterken mensen in hun fysiek, psychisch en sociaal welbevinden door welzijns- en gezondheidsproblemen zoveel mogelijk te voorkomen, zo vlug mogelijk te detecteren en tijdig en adequaat aan te pakken.	3.137-3.155, 3.157
58	We verruimen de sociale bescherming van de Vlamingen om zo hun grondrechten beter te kunnen waarborgen.	3.195
59	We bouwen de hulp- en dienstverlening zo uit dat ze voldoende beschikbaar en toegankelijk is om zorg op maat te kunnen realiseren.	3.165-3.19, 4.75
60	We sturen, stimuleren en ondersteunen de welzijns- en gezondheidsactoren zodat ze kwaliteitsvolle zorg bieden in een aangepaste infrastructuur, voortdurend innoveren, een inclusieve aanpak bevorderen en duurzaam te werk gaan.	3.196-3.198
61	We bevorderen bij de overheid en bij de welzijns- en gezondheidsactoren de aandacht en het initiatief voor een meer efficiënte en effectieve werking om zo met middelen meer zorg te creëren.	
62	We werken nauw samen met alle relevante partners op lokaal, provinciaal, regionaal, federaal en internationaal niveau om zo het gezondheids- en welzijnsbeleid onderling af te stemmen en te verbeteren en om elke partner aan te spreken op zijn verantwoordelijkheid en bijdrage.	
63	We willen kinderen en jongeren ruimte geven, zowel in fysiek als in ruimtelijk opzicht, zowel om zich te verenigen als om zich te engageren.	3.24-3.30
64	We besteden aandacht aan cultuurmanagement en culturele economie.	3.46, 3.50-3.53
65	We versterken het Internationaal cultuurbeleid.	Zie pagina 136 en 149
66	We gaan voor een inclusief en integraal jeugdbeleid.	3.11-3.13, 3.24-3.30
67	We verhogen de participatie aan sport, cultuur en jeugdwerk.	3.1, 3.3-3.13, 3.31-3.41, 3.54-3.61, 3.64, 3.74, 3.75, 4.82
68	We bouwen aan een succesvol topsportbeleid door het creëren van een optimaal topsportklimaat en een duidelijk afgebakende organisatiestructuur.	3.77-3.81
69	We gaan voor een gezonde sportbeoefening en het vrijwaren van de integriteit van de sport op alle niveaus.	3.82, 3.83, 3.65
70	We bewaken van de onafhankelijkheid, de pluriformiteit en de kwaliteit van de media en van de informatieverstrekking.	3.107-3.113, 3.115, 3.119-3.121, 3.123
71	We zorgen voor toegang voor elke Vlaming tot divers, kwalitatief en innovatief media-aanbod.	3.128-3.136
72	We stimuleren competentieverwerving en –waardering.	3.2, 3.14-3.23, 3.42-3.45, 3.47, 3.48
73	We bouwen aan een vooruitstrevende informatiemaatschappij door het stimuleren van digitalisering en e-cultuur.	3.49, 3.128, 3.131
Cluster Een slagkrachtige overheid		
74	We verhogen ons aanpassingsvermogen om meer te doen met minder.	6.4, 6.5, 6.9
75	We zullen door innovatie van werkwijze en instrumenten de dienstverlening verbeteren.	4.83, 6.26
76	We verbeteren ons oplossingsvermogen ten aanzien van maatschappelijke uitdagingen. In combinatie met een verbeterde verantwoording verhogen wij daardoor het vertrouwen en de tevredenheid van burgers, organisaties en bedrijven.	1.22, 1.24, 4.83, 4.84, 6.25, 6.26
77	Door een interne staatshervorming en partnerschappen op alle niveaus zorgen we voor minder bestuurlijke drukte en voor meerwaarde voor alle betrokkenen.	
78	We zorgen ervoor dat alle beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid de steden ondersteunen.	Zie hoofdstuk 4.3, 6.28
79	We stellen aantrekkelijke en creatieve steden voorop.	4.60, 4.61, 4.66, 4.81, 4.82
80	We zorgen voor een betere en snellere omzetting, en correcte toepassing van EU-regelgeving.	6.55
81	We verhogen onze inspanningen voor internationale armoedebestrijding.	6.57, 6.58
82	We maken een sterk en toekomstgericht merkverhaal voor Vlaanderen.	
83	We voeren een financieel beheer gericht op zuinigheid en transparantie.	
84	We stellen gezonde openbare financiën voorop.	6.7, 6.8
Staatshervorming, Vlaamse Rand en monitoringtool		
85	We versterken het Nederlandstalig karakter van de Vlaamse Rand.	
86	We realiseren een slagkrachtig, coherent en geïntegreerd Vlaams beleid voor Brussel.	1.25-1.28
87	We zetten ons verder in voor het bereiken van een effectieve en efficiënte staatsstructuur, met sterke dynamische deelstaten, die daarvoor bijkomende instrumenten krijgen en tegelijkertijd via samenwerkingsverbanden de handen in elkaar slaan met als referentie de voorstellen die door de vorige Vlaamse Regering zijn geformuleerd.	
88	We loodsen samen met de sociale partners en andere stakeholders Vlaanderen tegen 2020 tot het niveau van een topregio en we schrijven ons hiervoor in in Europese strategieën (zoals Lissabonstrategie, de Strategie voor Duurzame Ontwikkeling). We zetten de toekomstplannen (zoals Vlaanderen in Actie en het Pact 2020) om in tastbare projecten en flankerend beleid. We zullen de realisatie van de aangekondigde hervormingen en acties opvolgen en hierover transparant communiceren.	

2008-2010 in vogelvlucht

Zo actueel mogelijke data zijn onontbeerlijk voor een goede monitoring. Dikwijls is dit echter niet mogelijk en moet gewerkt worden met materiaal dat een of meerdere jaren oud is. Om de ontwikkelingen goed te interpreteren kan een zicht op enkele cruciale gebeurtenissen uit de betrokken periode helpen. Gezien Vlaanderen en de wereld de voorbije jaren een ingrijpende economische en financiële crisis heeft doorgemaakt en ook politiek heel wat is veranderd, worden in onderstaande tijdsbalk een aantal cruciale momenten opgelijst. Leidraad daarbij is de BEL 20, de evolutie van de werkloosheid, de conjunctuurcurve van de industrie en het consumentenvertrouwen in Vlaanderen.

Tijdslijn

Evolutie van de BEL20 (maandgemiddelde), niet-werkende werkzoekenden (x100, linkeras) en de conjunctuurcurve industrie en het consumentenvertrouwen (rechteras), januari 2008 tot juni 2010.

1 ALGEMEEN REFERENTIEKADER

1.1 SOCIAAL-CULTURELE CONTEXT

De sociaal-culturele context schetst de omgeving waarbinnen de Vlaamse overheid werkt. Een eerste luik van deze context belicht de tevredenheid van de bevolking met een aantal levensaspecten, het geluksgevoel, haar zorgen, de toekomstverwachtingen en de maatschappelijke problemen waar ze van wakker ligt.

In een tweede luik worden diverse aspecten van sociaal kapitaal en sociale cohesie in beeld gebracht. Extra aandacht in deze editie gaat naar het soort sociale contacten, de maatschappelijke betrokkenheid en het belang dat men hecht aan solidariteit.

Zoals in voorgaande edities is er ook een luik over politieke betrokkenheid en beleid met aandacht voor de tevredenheid over de informatie die de overheid verstrekt. Deze context wordt afgesloten met enkele impressies die leven bij de Vlamingen over Brussel.

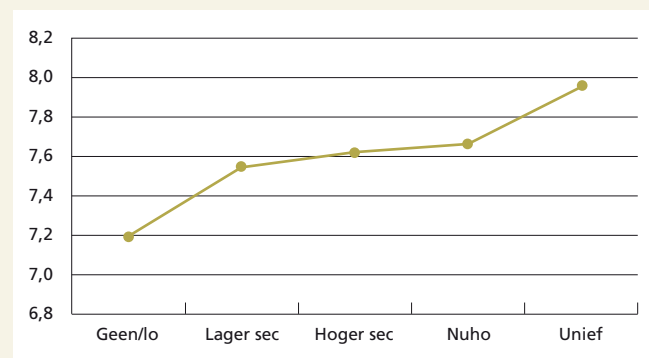
Voor deze context wordt overwegend gebruik gemaakt van de survey Sociaal-Culturele Verschuivingen (SCV-survey) van de Studiedienst van de Vlaamse Regering. Jaarlijks wordt deze bij een representatief staal van de bevolking vanaf 18 jaar afgenomen, telkens in de maanden maart tot en met juni. De survey peilt naar opvattingen en verwachtingen van de Vlamingen over hun eigen situatie en over een aantal maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. Om de opvattingen van de Vlamingen internationaal te vergelijken is geput uit de European Social Survey (ESS), een meer academisch aangestuurde survey in een dertigtal Europese landen met de bedoeling houdingen, opvattingen en gedragingen binnen Europa onderling te vergelijken.

Tevredenheid

Vlamingen zijn over het algemeen tevreden (7,5 op 10). De score van de vrouwen ligt iets lager dan deze van de mannen. De leeftijd speelt op zich geen rol, wel het opleidingsniveau: hoe lager geschoold, hoe minder tevreden. Wie

1.1 Globale tevredenheid naar opleiding

Globale tevredenheid naar opleiding, score van 0 tot 10.

Bron: SCV-survey 2009.

werkt of gepensioneerd is, is meer tevreden. Bij de werkenden scores vooral ondernemers, landbouwers en vrije beroepen hoog. Alleenstaanden en vooral alleenstaande ouders reageren negatiever. Globaal is de tevredenheid in 2009 ten opzichte van het voorgaande jaar lichtjes gedaald.

De bevolking is het meest tevreden over haar woning en de directe buurt. De sociale contacten zowel met huisgenoten, familie als vrienden scores ook hoog, maar toch iets lager dan in 2008. Vrouwen zijn iets meer tevreden over de familiale contacten maar iets minder over hun vrijetijdsbesteding. Over de globale tijdsbesteding is er weinig of geen verschil. Wel speelt een leeftijdseffect: tussen 25 en 45 jaar is men minder tevreden over de beschikbare tijd en de vrijetijdsbesteding.

Tussen de leeftijd van 25 en 45 jaar verlangt bijna de helft van de respondenten meer vrije tijd in de week, een derde onder hen wenst dit voor het weekend. Het zijn daarbij overwegend de hooggeschoolden en ouders met kinderen

1.2 Tevredenheid levensaspecten

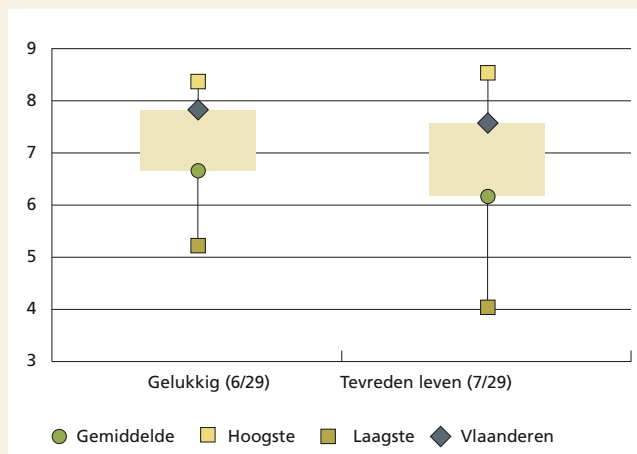
Tevredenheid over verschillende levensaspecten, naar geslacht, score van 1 (helemaal niet tevreden) tot 4 (zeer tevreden).

Tevredenheid over	Man	Vrouw	Totaal
woning waarin u woont	3,35	3,35	3,35
buurt waarin u woont	3,32	3,33	3,32
sociale contacten met huisgenoten	3,34	3,30	3,32
het werk dat u doet	3,22	3,18	3,20
sociale contacten met vrienden	3,19	3,18	3,18
sociale contacten met familie	3,13	3,22	3,18
uw levensstandaard	3,07	3,10	3,09
manier besteden vrije tijd	3,11	3,03	3,07
uw gezondheidstoestand	3,05	3,00	3,02
tijd om te doen wat gedaan moet worden	2,93	2,91	2,92
uw inkomen	2,86	2,88	2,87

Bron: SCV-survey 2009.

1.3 Geluk en tevredenheid internationaal

Geluk en tevredenheid met het leven in het algemeen. Scores op een schaal van 0 tot 10 in 28 landen die deelnemen aan de European Social Survey (ESS) (N=58.456).

De Belgische data (N=887) zijn opgesplitst naar de gewesten, waardoor het vergelijkingsaantal oploopt tot 29 (Vlaams Gewest=535). Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is bij gebrek aan voldoende respondenten (N=62) niet opgenomen.
Bron: ESS 2008.

1.4 Zorgen

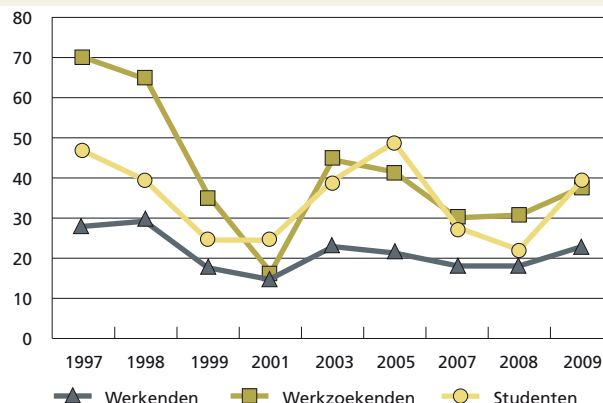
Veel of enige zorgen, naar geslacht, in %.

	Man	Vrouw	2009	2008	Vershil
Eigen gezondheid	62,1	73,5	67,9	70,4	-2,5
Gezin	53,7	67,2	60,6	56,2	4,4
Toekomst	53,4	64,3	58,9	57,7	1,2
Geldzaken	55,1	57,9	56,5	60,5	-4,0
Veiligheid	49,5	59,4	54,5	56,9	-2,4
Politiek	49,9	40,2	45,0	46,9	-1,9
Eigen werkloosheid of partner	36,7	34,2	35,4	26,6	8,8

Bron: SCV-survey.

1.5 Vrees om werk

Vrees (soms/vaak) om werk te verliezen bij werkenden, niet meer aan werk te geraken bij werkzoekenden of niet aan werk te geraken bij studenten, in %, tussen 1997 en 2009.

Bron: SCV-survey.

die klagen. Alleenstaande ouders met kinderen snakken het meest naar iets meer vrije tijd, vooral in de week.

De inwoners van het Vlaamse Gewest behoren tot de gelukkigste van het Europese continent. Een 6de plaats als alle deelnemende landen in rekening worden gebracht, een 4de plaats als enkel naar de EU-lidstaten wordt gekeken. Enkel de Scandinaviërs scoren hoger. Geluk en tevredenheid met het leven in zijn geheel hangen zeer sterk samen. Ook hier een hoge score voor Vlaanderen.

Zorgen

De doorsnee Vlaming mag dan al zeer tevreden en gelukkig zijn, hij maakt zich in de lente van 2009 heel wat zorgen over zijn gezin en vooral over het risico op werkloosheid voor zichzelf of zijn partner. Niet verwonderlijk in de wetenschap dat op dat ogenblik de werkloosheidscijfers sterk oplopen. Dit in tegenstelling tot de lente van 2008 toen de werkloosheidscijfers historisch laag lagen. De financiële crisis die in 2009 volop woedt, zorgt er niet voor dat meer personen geldzorgen opgeven. Op de politiek na, maken vrouwen maken zich meer zorgen dan mannen. Jongeren liggen iets meer wakker van zorgen over het gezin, de toekomst en de werkgelegenheid. Meeste zorgen maken zich alleenstaande ouders.

De vrees om zijn werk te verliezen of om geen werk (meer) te vinden is zeer conjunctuurgevoelig. Ondanks de zware economische en financiële crisis worden de risico's nog niet zo hoog ingeschat als in de tweede helft van de jaren 1990.

Toekomstverwachtingen

De crisis heeft weinig impact op de toekomstverwachtingen van de bevolking. Spectaculaire verschuivingen zijn er niet. Wel blijft tweederde er van overtuigd dat de komende 10 jaar de inkomensverschillen nog zullen vergroten en de volgende generatie een stapje zal moeten terugzetten. In vergelijking met 2008 verwacht een groter gedeelte van de bevolking het komende decennium een toename van de werkloosheid.

1.6 Toekomstverwachtingen

Aantal respondenten dat de stellingen juist of volledig juist vindt, in %, tussen 2000 en 2009.

Over 10 jaar in Vlaanderen	2000	2002	2006	2008	2009
groter verschil inkomens	61,8	55,5	72,3	75,4	68,0
volgende generatie inkomen stap terug	49,8	55,8	67,6	67,5	69,2
voor eigen pensioen zorgen	47,7	52,6	66,5	59,7	59,2
meer sociaal uitgesloten	50,6	49,9	61,2	58,8	60,5
meer werklozen	26,4	47,5	58,8	43,7	52,5
kwaliteit leefmilieu beter dan nu	30,6	24,2	19,5	24,0	28,7
voeding gezonder dan nu	24,6	19,0	17,9	18,4	22,5
meer mensen hoger beschikbaar inkomen	22,9	21,8	16,0	18,4	17,9

Bron: SCV-survey.

Maatschappelijke problemen

De crisis heeft wel de rangorde van de maatschappelijke problemen door elkaar geschud. Zo staat de werkloosheid – in 2008 fors teruggevallen – prominent terug op de eerste plaats. De toenemende discussie rond het meer en langer werken en de betaalbaarheid van de pensioenen, zorgt er voor dat velen de pensioenzekerheid in hun top 5 van belangrijkste maatschappelijke problemen hebben opgenomen. De bekommernis over de belastingdruk ligt lager. Velen blijven wakker liggen van het wegvallen van normen en waarden.

De selectie van de maatschappelijke problemen loopt tussen de leeftijdsgroepen vrij ver uit elkaar. Jongeren hechten belang aan andere problemen dan ouderen. Zo neemt de jongste leeftijdsgroep racisme, oorlogen en etnische conflicten en de milieuproblematiek veel meer in haar lijstje op terwijl ouderen meer belang hechten aan het wegvallen van waarden en normen, de stijgende kostprijs van de gezondheidszorg, de verkeersdruk en de belastingdruk.

1.7 Maatschappelijke problemen

Rangorde van de vijf meest geselecteerde maatschappelijke problemen uit een lijst van 25 onderwerpen, tussen 1996 en 2009.

	1996	1997	1999	2000	2003	2006	2008	2009
De werkloosheid	1	1	2	8	3	3	11	1
De pensioenzekerheid	6	5	5	6	2	2	4	2
Het druggebruik bij jongeren	2	2	1	2	1	1	1	3
Het wegvallen van normen en waarden	7	6	6	5	5	4	6	4
Stijgende kosten gezondheidszorg	nb	12	10	8	8	7	2	5
De milieuvuiling	3	4	3	1	6	8	5	6
De onveiligheid op straat	5	7	7	4	4	5	12	7
De belastingdruk	4	3	4	3	7	7	3	10

Nb: niet bevroegd

Bron: SCV-survey.

1.8 Maatschappelijke problemen naar geslacht en leeftijd

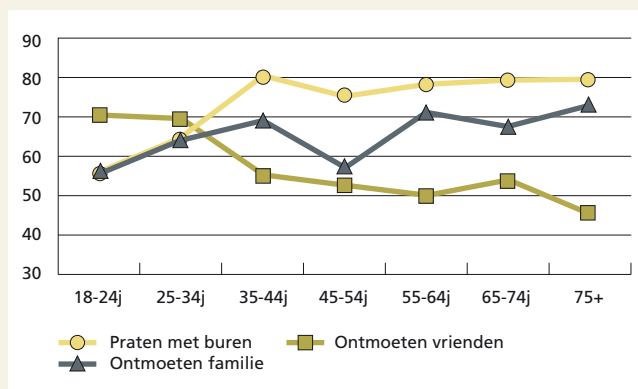
Rangorde van de vijf meest geselecteerde maatschappelijke problemen uit een lijst met 25 onderwerpen, naar leeftijd.

	Rangorde	Man	Vrouw	18-24j	25-34j	35-44j	45-54j	55-64j	65-74j	75+
De werkloosheid	1	1	1	1	1	3	1	3	7	5
Pensioenzekerheid	2	2	4	8	6	2	2	1	2	1
Druggebruik bij jongeren	3	4	2	5	5	1	4	4	3	3
Het wegvallen van normen en waarden bij de mensen	4	5	5	14	4	9	3	6	6	4
Stijgende kostprijs van de gezondheidszorg voor de patiënt	5	11	3	15	12	8	6	2	1	2
De milieuvuiling	6	3	7	4	3	6	8	8	12	13
De onveiligheid op straat	7	12	6	7	10	7	9	10	5	6
De verkeersdruk	8	6	10	17	9	10	7	5	4	10
Oorlogen en etnische conflicten	9	8	8	3	2	5	11	11	22	17
De belastingdruk	10	7	12	13	13	13	5	7	11	9
Racisme	11	10	11	2	7	4	13	15	14	16

Bron: SCV-survey 2009.

1.9 Contacten met buren, vrienden en familie

Minstens wekelijks contact met buren, niet inwonende vrienden en familie, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

Sociale contacten

Drie op vier Vlamingen houdt minstens wekelijks een praatje met zijn buren. Bijna twee op drie ziet in de loop van de week wel eens een niet inwonend familielid. Vrienden ontmoet men iets minder intens. Dit patroon gaat niet voor iedereen op: jongeren en hoger geschoolden hebben minder frequent contact met hun buren. Jongeren compenseren dit door meer contact met hun vriendenkring. Meer dan tien procent van de bevolking heeft vrijwel geen contacten. Zo ontmoet een kwart en meer van de ouderen (65+) amper nog vrienden.

De intensiteit van de sociale contacten is de jongste jaren vrij stabiel.

Buiten het werk hebben Vlamingen het meeste sociale contacten met personen uit hetzelfde sociale milieu, met dezelfde interesses en levensstijl. Interculturele contacten en contacten met personen uit een ander sociaal milieu worden het minst opgegeven. Verdere analyse geeft aan dat het soort contacten tot twee categorieën valt terug te brengen: enerzijds contacten met personen waarmee gemeenschappelijke zaken gedeeld worden (interesses, levensstijl, zelfde sociaal milieu, kledingstijl, ...) en anderzijds personen die minder gekend zijn, andere politieke opvattingen aanhangen, tot een andere cultuur of een ander sociaal milieu behoren. Voor de sociale samenhang zijn beide van belang. In een samenleving waarin andere opvattingen en levenswijzen meer voorkomen, neemt het belang van onderlinge contacten toe en blijkt dat deze nodig zijn om het samenleven te bevorderen.

Vrouwen hebben meer binding met mensen van de eigen groep, gelijkgezinden en personen uit hetzelfde sociale milieu. Jongeren en hoger geschoolden hebben duidelijk meer contact met mensen met andere opvattingen en gewoontes. Wie actief is in het verenigingsleven of politiek actief is, heeft ook significant meer contacten met personen of groepen met andere overtuigingen of met een andere culturele achtergrond.

1.10 Sociale contacten

Houding tegenover stellingen rond aard van de sociale contacten buiten de werksfeer, in %.

Stellingen	Oneens	Noch eens, noch oneens	Eens
De mensen waar u vaak mee omgaat hebben dezelfde interesses en meningen als uzelf.	17,8	23,0	58,9
De mensen waar u vaak mee omgaat hebben dezelfde levensstijl als uzelf.	21,8	23,7	54,2
U komt vaak in contact met mensen uit dezelfde sociale milieus als uzelf	11,1	13,3	75,5
De kledingsstijl van de mensen waar u mee omgaat, komt overeen met uw eigen stijl van kleding.	27,2	26,5	45,8
U komt vaak in contact met nieuwe mensen.	32,9	18,1	49,0
U komt vaak in contact met mensen die andere politieke opvattingen hebben dan uzelf.	21,4	24,6	52,1
U komt vaak in contact met mensen uit een ander land met een andere cultuur.	48,1	14,4	37,4
U komt vaak in contact met mensen die van een ander sociaal milieu zijn.	44,4	23,1	32,2

Bron: SCV-survey 2009.

Maatschappelijke betrokkenheid

Het aandeel Vlamingen dat beweert regelmatig onbetaald vrijwilligerswerk te doen, schommelt over de verschillende metingen. In 2009 bedroeg het 17%, duidelijk lager dan in 2008 (22%) maar vergelijkbaar met 2007 (18%). Tussen 35 en 45 jaar, de leeftijdsgroep met de hoogste tijdsdruk, en tussen 65 en 75 jaar ligt het vrijwilligerswerk het hoogst. Hoe hoger geschoold, hoe meer men aangeeft vrijwilligerswerk te doen.

Vrijwel iedereen is ooit wel eens lid geweest van een vereniging, drie kwart van de bevolking is dit vandaag en één op twee is zelfs actief lid. Deze lidmaatschapscijfers zijn over de jaren vrij stabiel.

Een vijfde van de Vlamingen stelt het voorbije jaar meerdere keren per maand een zieke, gehandicapte of bejaarde persoon geholpen of verzorgd te hebben. Iets minder staat in voor opvang van kleine kinderen. Vrouwen bieden meer hulp en zorgen meer voor opvang van kinderen dan mannen. Naast het gendereffect speelt ook een netto leeftijdseffect voor het bieden van hulp en verzorging: tussen 55 en 75 jaar wordt de meeste hulp geboden. Dit

1.11 Lidmaatschap

Lidmaatschap van een vereniging, in %.

	Ooit lid	Passief lid	Actief lid
Geen enkele	5,6	24,8	51,1
Minstens één	94,4	75,2	48,9
Minstens twee	45,0	81,4	21,5

Bron: SCV-survey 2009.

1.12 Mantelzorg

Intensiteit van de mantelzorg naar leefvorm, in %.

		Bij ouders	Alleen	Alleenstaande ouder	Met partner zonder kinderen	Met partner en kind(eren)	Totaal
Zieke, gehandicapte of bejaarde geholpen of verzorgd	nooit	53,8	59,6	61,0	39,6	55,0	55,4
	minstens 1 keer per jaar	46,2	40,4	39,0	60,4	45,0	44,6
	meerdere keren per maand	9,2	18,4	4,9	34,0	25,4	20,8
	wekelijks of meer	5,8	11,2	2,4	32,1	17,9	14,4
Opvang kleine kinderen	nooit	52,0	70,5	57,1	55,3	56,1	57,8
	minstens 1 keer per jaar	48,0	29,5	42,9	44,7	43,9	42,2
	meerdere keren per maand	12,7	12,1	7,1	27,7	12,4	17,4
	wekelijks of meer	6,4	7,1	2,4	21,2	8,2	12,0

Bron: SCV-survey 2009.

geldt tevens voor de opvang van kinderen al verdwijnt hier het leeftijdseffect bij controle voor andere kenmerken. Partners zonder kinderen of waarvan de kinderen niet langer thuis wonen, springen het meeste in. Alleenstaande ouders doen dit het minst.

Meer dan 40% van de Vlamingen stort jaarlijks een bedrag op een rekening van een organisatie of geeft geld in een collecte of heeft iets gekocht voor een goed doel. Een vijfde van de bevolking geeft aan dit minstens voor twee organisaties gedaan te hebben. Gezondheidsorganisaties en derdewereldorganisaties worden het meest financieel gesteund. Hoe hoger de opleiding, hoe meer organisaties men steunt. Ouderen steunen ook significant meer dan jongeren. Hetzelfde geldt voor gezinnen met kinderen.

Mensen kunnen naast geld ook goederen of een andere vorm van steun geven voor een goed doel (kleding, meubelen, andere goederen, ...). Twee derde van de be-

volking heeft dit in de loop van 2009 minstens eenmaal gedaan. 40% heeft minstens twee organisaties op deze manier gesteund. De hulp- en/of gezondheidsorganisaties zijn het meest populair. Zij worden gesteund door de helft van de bevolking. Derdewereldorganisaties kunnen rekenen op een derde van de bevolking. Een op zeven steunt op deze manier een levensbeschouwelijke organisatie. In tegenstelling tot de financiële steun, speelt hier wel een gendereffect: vrouwen geven meer materiële steun dan mannen. Het opleidingseffect blijft spelen. Alleenstaanden zijn minder geneigd om organisaties materieel te steunen.

Solidariteit en gelijke kansen

Bij een afweging tussen vrijheid en gelijkheid, vindt een meerderheid gelijkheid belangrijker dan vrijheid. Vrijheid werd daarbij omschreven als een situatie waarin iedereen zonder belemmeringen vrij kan leven en zich ontplooiën; gelijkheid werd omschreven als een situatie waarin niemand in armoede terecht komt en klassenverschillen niet te groot zijn. De gelijkheidsidee leeft meer bij vrouwen en ouderen terwijl mannen, jongeren en hoger geschoolden duidelijk meer opteren voor het vrijheidsideaal.

1.13 Financiële en andere steun aan organisaties

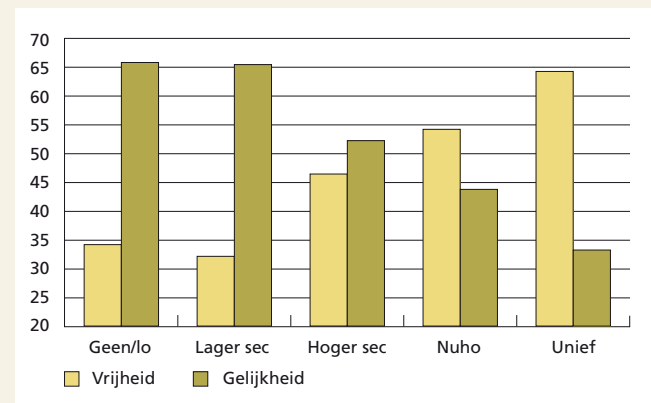
Financiële en andere steun aan organisaties, in %.

Soort organisatie	Financiële steun	Andere vorm
Een hulp- en of gezondheidsorganisatie (Rode Kruis, Levenslijn, Kom op tegen Kanker, ...)	28,8	51,7
Een organisatie die oproept voor solidariteit met de derde wereld (Artsen Zonder Grenzen, 11.11.11., Broederlijk Delen, Daminaanactie, Vredeseilanden, ...)	21,5	35,9
Een milieu- of natuurorganisatie (Greenpeace, dierenbescherming ...)	8,5	10,5
Een mensenrechtenorganisatie (Amnesty International, Pax Christi, ...)	4,9	9,7
Een levensbeschouwelijke organisatie (kerk, moskee of andere levensbeschouwelijke organisatie)	4,4	14,2
Een politieke organisatie	2,0	1,9
Een organisatie die zich inlaat met morele problemen (abortus, euthanasie, ...)	0,6	0,4
Een andere organisatie	5,8	8,3
Intensiteit		
- Geen enkele organisatie	56,6	32,9
- Minstens één	43,4	67,1
- Twee of meer	22,5	40,1

Bron: SCV-survey 2009.

1.14 Vrijheid of gelijkheid

Voorrang vrijheids- of gelijkheidsprincipe, naar opleidingsniveau, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

1.15 Voorkeur nieuwe buur

Eerste, tweede en derde voorkeur voor nieuwe buur, wanneer aanpalend huis vrij komt, in %.

Voorkeur voor	1ste plaats	2de plaats	3de plaats	Plaats 1-3 in 2009	Plaats 1-3 in 2005	Plaats 1-3 in 2002
een jong gehuwd koppel	47,2	23,2	11,0	81,3	82,2	84,7
een bejaard echtpaar	26,7	23,9	13,4	64,1	63,7	65,9
een alleenstaande vrouw met kinderen	5,9	17,9	30,6	54,5	52,4	52,5
een gezin met veel kinderen	10,3	12,4	9,5	32,2	37,5	36,4
een lesbisch of homokoppel	4,0	9,7	14,2	27,9	26,2	21,3
een koppel mentaal gehandicapt	0,8	4,1	9,0	13,9	12,8	14,2
een gezin dat van het OCMW leeft	0,9	3,4	5,1	9,5	8,2	11,8
een Marokkaans of Turks gezin	1,8	2,4	3,8	8,0	8,6	6,2

Bron: SCV-survey

1.16 Overheidsbestedingen

Minder, evenveel of meer overheidsbestedingen aan bepaald groepen, in %.

	Minder	Evenveel	Meer
Gehandicapt	1,5	37,4	57,8
Gezinnen in armoede	2,6	32,6	63,2
Gepensioneerden	1,7	39,4	57,3
Gezinnen met kinderen	3,1	51,8	43,0
Werklozen	32,1	51,0	15,6

Bron: SCV-survey 2009.

Bij de rangschikking van belangrijkste maatschappelijke problemen valt op dat de werkloosheid, het pensioen en de gezondheidszorg in 2009 hoger scoren dan de voorbije jaren. Veel van deze aspecten hebben te maken met de wijze waarop de overheid zorgt voor een publiek verzekerings- en solidariteitsmechanisme tussen bevolkingsgroepen. De jongste jaren wordt het publieke karakter van beide mechanismen wel eens in vraag gesteld. Moeten daarvoor minder of juist meer publieke middelen ter beschikking worden gesteld? Voor een meerderheid van de bevolking dient meer geld uitgetrokken te worden voor gehandicapt, gezinnen in armoede, gepensioneerden en gezinnen met kinderen. Ze zijn bereid hiervoor meer belastingen te betalen. Die bereidheid bekoelt als het over werklozen gaat. Een derde van de bevolking is van oordeel dat de overheidsuitgaven die naar werklozen gaan, kunnen verminderd worden. Over de ganse lijn zijn ouderen en lager geschoolden eerder voorstander van meer overheidsbestedingen.

Als de keuze van nieuwe burens vrij zou zijn, gaat de voorkeur uit naar personen van de 'eigen soort': jongeren kiezen eerder voor jonge gezinnen, ook als het om een alleenstaande ouder gaat, ouderen eerder voor bejaarden al scoren jonge gezinnen ook bij hen vrij hoog. Gehandicapt, gezinnen die leven van het OCMW en een Marokkaans of Turks gezin worden het minst als buur gekozen. De cijfers lopen vrij parallel met de metingen van 2002 en 2005. Wel is de optie voor een lesbisch of homokoppel als buur iets toegenomen, terwijl de keuze voor een gezin met veel kinderen is gedaald.

Wanneer het slecht gaat in het bedrijf opteert meer dan 40% van de bevolking voor het ontslag van een Marok-

1.17 Voorkeur bij ontslag of promotie

Voorkeur bij ontslag of promotie er van uitgaande dat de werknemers enkel verschillen op basis van herkomst, in %.

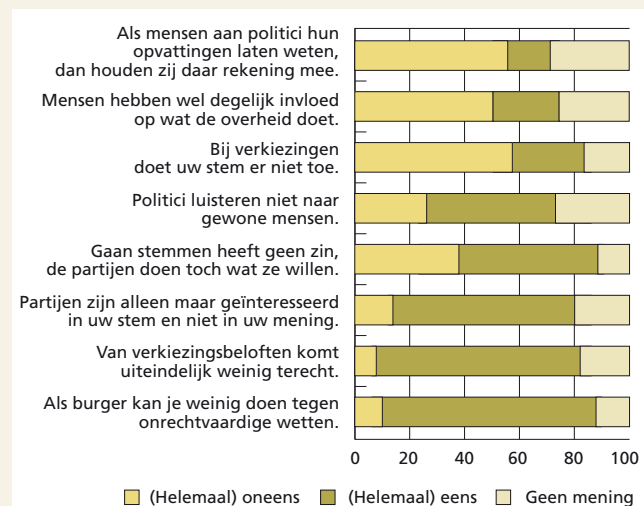
	Ontslag		Promotie	
	2009	2002	2009	2002
Marokkaanse werknemer	43,5	44,0	8,6	3,2
Vlaamse werknemer	9,0	3,8	44,8	45,4
Mag geen verschil maken	32,8	38,8	33,9	39,7
Weet niet/geen antwoord	14,7	13,3	12,8	11,8

Bron: SCV-survey.

kanse werknemer in plaats van het ontslag van een Vlaamse autochtone werknemer, er van uitgaande dat beiden enkel verschillen op basis van herkomst. Bij promotie blijft de voorkeur uitgaan naar de Vlaamse werknemer. In beide gevallen geeft een derde van de bevolking aan dat dit geen verschil mag uitmaken. Deze cijfers liggen lager dan in 2002. Dit komt omdat in 2009 bij ontslag meer dan dubbel zoveel wordt geopteerd voor de Vlaamse werknemer en bij promotie voor de Marokkaanse werknemer. Het zijn vooral ouderen en laaggeschoolden die telkens de Vlamingen zouden voortrekken.

1.18 Politieke machteloosheid

Al dan niet eens of oneens met de voorgelegde stellingen, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

1.19 Index politieke machteloosheid

Gemiddelde score op de stellingen rond politieke machteloosheid, minimum 1, maximum 5, tussen 2000 en 2009.

	2000	2002	2006	2008	2009
Man	2,61	3,45	3,36	3,41	3,47
Vrouw	2,55	3,49	3,45	3,51	3,49
Totaal	2,58	3,47	3,4	3,46	3,48

Bron: SCV-survey.

Politieke betrokkenheid

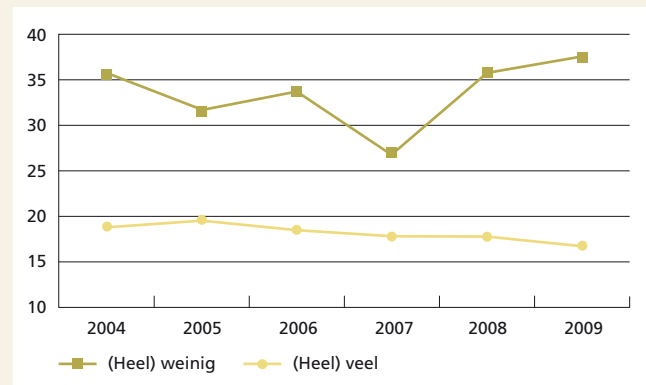
Velen voelen zich politiek machteloos. Drie kwart van de bevolking is er van overtuigd dat aan onrechtvaardige wetten weinig te doen valt en er van de beloftes tijdens de verkiezingen weinig of niets terecht komt. Tweederde gaat er van uit dat politieke partijen enkel geïnteresseerd zijn in de stem van de kiezer en niet in zijn of haar mening. De helft vindt dat stemmen geen zin heeft. Toch is een meerderheid er van overtuigd dat zijn of haar stem er bij de verkiezingen wel toe doet.

De antwoorden op de stellingen hangen sterk samen en laten toe een index 'politieke machteloosheid' op te maken. Als gecontroleerd wordt voor andere factoren blijkt dat vrouwen zich niet machtelozer voelen dan mannen. Wel is er een sterke samenhang tussen machteloosheid, leeftijd en opleidingsniveau: hoe ouder en hoe lager geschoold, hoe machtelozer. Vrijwilligers en leden van verenigingen voelen zich duidelijk minder politiek machteloos. Bij aanvang van de eeuw lag de index het laagst, sindsdien neemt de politieke machteloosheid toe.

Dat velen zich politiek machteloos voelen, weerhoudt mensen er niet van om zelf politiek actief te zijn. Zo onderschreef 60% ooit een petitie. Een kwart van de bevolking heeft ooit gedemonstreerd en iets minder dan een vijfde heeft een politicus wel eens zijn mening gezegd, deelgenomen aan een boycot of opzettelijk producten gekocht

1.21 Vertrouwen in de overheid

Vertrouwen in de overheid, van 2004 tot 2009, in %.

Bron: SCV-survey

of juist niet gekocht om politieke, ethische of ecologische redenen. Weinigen overwegen echter om zich kandidaat te stellen bij verkiezingen. Deel uitmaken van een advies-, overleg- of inspraakorgaan ziet een kwart van de bevolking dan weer wel zitten. Hoewel minder dan tien procent actief is in een buurtcomité of bewonersgroep, overweegt een derde dit ooit wel eens te doen. Zoals in het verleden al bleek, zijn mannen en hooggeschoolden politiek actiever. Ook hier is er een sterke samenhang tussen vrijwilligerswerk en lidmaatschap van een vereniging enerzijds en politieke activiteit anderzijds. In vergelijking met een gelijkaardige meting in 2007 liggen alle percentages iets lager.

In de lente van 2009 heeft amper een zesde van de bevolking vertrouwen in de overheid. Bijna vier op tien beweert geen tot helemaal geen vertrouwen te hebben. De vraag is algemeen gesteld, er werd daarbij niet verwezen naar een specifieke overheid of niveau. Zoals vroeger is gebleken, reageren jongeren en hooggeschoolden iets positiever dan ouderen en laaggeschoolden. Het globale vertrouwen in de overheid is er de jongste jaren nog lichtjes op achteruit gegaan.

1.20 Sociale en politieke activiteit

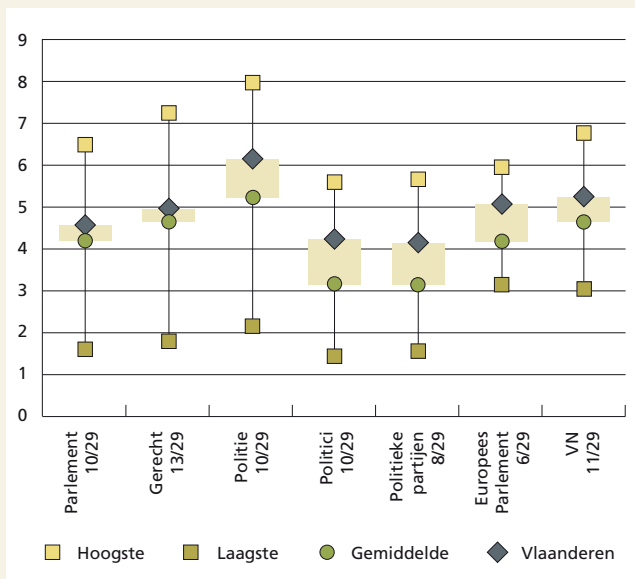
Mate van politieke activiteit, in %.

	Voorbije jaar	Langer geleden	Ooit	Intentie	Nooit
Tekenen van een petitie	25,9	34,0	59,9	20,1	19,9
Deelnemen aan een demonstratie	5,5	18,8	24,2	20,1	55,6
Mening uiten bij een politicus of ambtenaar	8,5	10,5	18,9	25,3	55,8
Boycotten of opzettelijk kopen van bepaalde producten omwille van politieke redenen, ethische redenen of milieuredenen	12,2	6,1	18,3	24,9	56,7
Bijwonen van een politieke bijeenkomst	5,8	10,5	16,3	20,1	63,6
Schenken of verzamelen van geld voor een sociale of politieke activiteit	7,4	6,5	13,9	16,1	70,0
Actief informatie verzamelen over plannen of beslissingen van de overheid	5,9	5,3	11,3	19,5	69,2
Lidmaatschap van een buurtcomité, bewonersgroep of actiecomité	5,3	3,8	9,2	33,4	57,4
Contacteren van de media of verschijnen in de media om uw mening te uiten	4,1	4,3	8,4	20,8	70,8
Deel uitmaken van een advies-, overleg- of inspraakorgaan van uw gemeente of stad	2,8	3,5	6,2	26,9	66,9
Aansluiten bij een politiek forum of een discussiegroep op het internet	2,4	1,4	3,8	13,7	82,4
Kandideren op een lijst voor verkiezingen	1,0	2,0	3,1	7,8	89,2

Bron: SCV-survey 2009.

1.22 Vertrouwen in instellingen

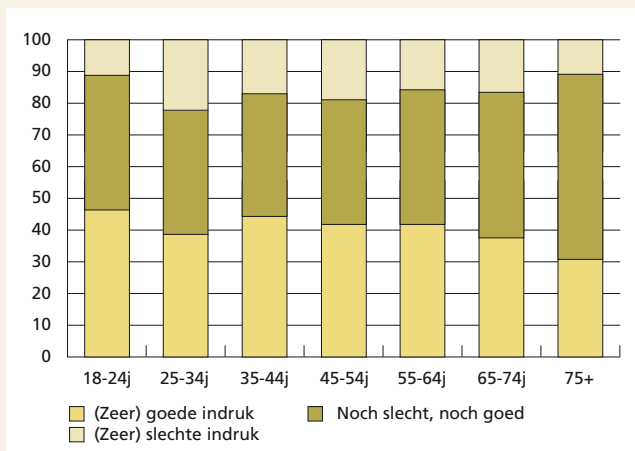
Vertrouwen in instellingen, score op een schaal van 0 tot 10 in 28 landen die deelnemen aan de European Social Survey (ESS).

De Belgische data zijn opgesplitst naar de gewesten, waardoor het vergelijkingsaantal oploopt tot 29. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is bij gebrek aan voldoende respondenten niet opgenomen.
Bron: ESS 2008.

1.23 Klantvriendelijkheid overheid

Klantvriendelijkheid naar leeftijd, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

1.24 Tevredenheid over informatie

Eens tot helemaal eens met de uitspraken over informatie van de overheid, in %.

(Helemaal) eens	2006	2007	2009
De overheid geeft correcte en betrouwbare informatie.	35,4	41,3	41,9
De overheid geeft veel te weinig informatie.	49,4	45,0	44,4
De overheid geeft voldoende informatie over haar beslissingen.	19,9	23,6	23,0
De meeste informatie van de overheid is te ingewikkeld om te begrijpen.	62,3	56,0	58,8
De overheid geeft nuttig informatie.	37,4	44,0	41,5
De informatie van de overheid is moeilijk om te vinden.	37,4	44,0	41,5

Bron: SCV-survey.

Internationale vergelijking geeft echter aan dat de Vlamingen meer vertrouwen hebben in instellingen dan de doorsnee Europeaan. Het parlement, de politici en de partijen halen in Vlaanderen weliswaar niet de helft, maar hun scores zitten telkens boven het Europese gemiddelde. Opvallend is dat het Europees Parlement en de Verenigde Naties in Vlaanderen meer vertrouwen wekken dan het eigen (federaal) parlement. Op het vertrouwen in het Europees Parlement na, scoren de Scandinavische landen telkens het hoogst. Het wantrouwen is het grootst in landen als Oekraïne, Bulgarije en Roemenië. De Roemenen hebben wel veel vertrouwen in het Europees Parlement.

Een op zes Vlamingen heeft een slechte tot zeer slechte indruk van de klantvriendelijkheid van de overheid. Bijna de helft geeft geen uitgesproken mening, terwijl circa 40% een positieve indruk heeft. Mannen zijn duidelijk strenger in hun oordeel dan vrouwen. Jongeren reageren ook iets positiever dan ouderen. De houding van de bevolking is de jongste jaren amper gewijzigd.

Meer dan 40% van de bevolking vindt dat de overheid correcte en nuttige informatie verstrekt. Ongeveer evenveel personen geven aan dat er te weinig informatie wordt gegeven en dat deze moeilijk te vinden is. Minder dan een kwart krijgt voldoende informatie over genomen beslissingen. Een meerderheid stelt dat de meeste informatie te ingewikkeld is. Op basis van de uitspraken over 6 stellingen kan een informatie-index worden opgemaakt. Daaruit blijkt dat de tevredenheid over de verstrekte informatie hoger ligt bij hoger geschoolden en jongeren. Wie tevreden is over zijn leefsituatie reageert positiever, wie zich politiek machteloos voelt, is echter minder tevreden. Lidmaatschap noch politieke activiteit heeft blijkbaar een significante invloed op de tevredenheid over de verstrekte informatie.

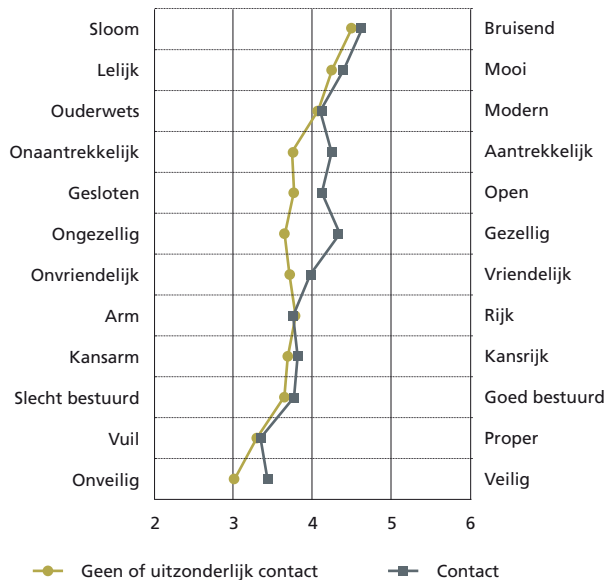
Brussel

Brusselaars worstelen met Vlaanderen. Het Vlaamse aspect krijgt – volgens de BRIO-taalbarometer – een steeds meer negatieve connotatie. In Brussel wordt meer en meer gesproken over Nederlandstalige Brusselaars dan over Vlaamse Brusselaars of Brusselse Vlamingen. Maar hoe staat en kijkt de Vlaming naar Brussel? Laten Vlamingen Brussel los? In de SCV-survey 2009 werd gepeild naar de perceptie die bij de Vlamingen leeft over Brussel als woon- en leefstad. Brussel werd daarbij wel omschreven als het ganse gewest met zijn 19 gemeenten. Naast perceptie werd ook de betrokkenheid en de kennis van Brussel onderzocht.

Amper 9% van de respondenten van de SCV-survey woont of heeft ooit in Brussel gewoond. De helft van de respondenten heeft geen of uiterst uitzonderlijk contact met Brussel. Geen 10% komt minstens maandelijks in de hoofdstad. Wie in Brussel komt, doet dit overwegend voor het werk. Een kwart kwam het voorbije jaar of in het verleden minstens meerdere keren per jaar in Brussel. Een op zes doet dit wel eens om te shoppen, voor de horeca, een uitstapje

1.25 Perceptie van Brussel

Gemiddelde scores op tegengestelde begrippenparen, minimum 1, maximum 7, opgesplitst volgens het al dan niet hebben van contact (minstens meerdere keren per jaar vandaag of in het verleden) met Brussel.

Bron: SCV-survey 2009.

of voor het bijwonen van een evenement. Iets meer dan tien procent kent Brussel vooral via zijn opleiding.

De perceptie over Brussel werd gemeten aan de hand van een aantal tegengestelde begrippenparen. De resultaten laten zien dat Brussel enerzijds meer als bruisend dan loom, eerder mooi dan lelijk wordt getypeerd maar anderzijds eerder onveilig dan veilig en eerder als vuil dan als proper wordt aanzien. Wie in Brussel komt, vindt de stad duidelijk aantrekkelijker, opener, gezelliger en veiliger dan diegenen die nooit in Brussel komen.

1.26 Toekomstig taalbeeld Brussel

Verwachte ontwikkeling van het taalbeeld in Brussel, in %, opgesplitst volgens het al dan niet hebben van contact met Brussel.

	Geen of uitzonderlijk contact	Contact	Totaal
Door het internationale karakter van Brussel zal het Frans en het Nederlands door het Engels verdrongen worden.	12,7	14,5	13,3
In de toekomst zal Brussel een eentalige Franstalige stad zijn.	15,7	12,5	14,7
Het Nederlands zal in Brussel aan invloed winnen.	7,9	6,7	7,5
Aan de taalsituatie in Brussel zal weinig veranderen.	62,3	65,2	63,2

Bron: SCV-survey 2009

1.27 Aantrekkelijkheid Brussel

Aantrekkelijkheid Brussel, in %, opgesplitst volgens het al dan niet hebben van contact (minstens meerdere keren per jaar vandaag of in het verleden) met Brussel.

	Geen of uitzonderlijk contact	Contact	Totaal
(Zeer) aantrekkelijk			
Meertaligheid	48,9	65,4	54,2
Samenleven meerdere culturen	45,4	64,8	51,6
Kindvriendelijkheid	27,3	33,6	29,3
Veiligheid	17,6	24,8	19,9
Levensduurte	15,1	27,2	19,0

Bron: SCV-survey 2009.

1.28 Kennis Brussel

Juiste antwoorden op stellingen over Brussel, in %, opgesplitst volgens het al dan niet hebben van contact (minstens meerdere keren per jaar vandaag of in het verleden) met Brussel.

	Geen of uitzonderlijk contact	Contact	Totaal
Brussel is de hoofdstad van Vlaanderen (juist).	46,3	43,6	45,4
Meer dan de helft van de Brusselaars is van vreemde herkomst (juist).	65,4	59,6	63,5
Meer dan een kwart van de Brusselaars is arm (juist).	75,1	72,8	74,4
Charles Picqué is burgemeester van de stad Brussel (fout).	58,7	73,7	63,5
Sint-Pieters-Leeuw is een Brusselse gemeente (fout).	26,2	43,5	31,8
Vlaanderen geeft subsidies om in Brussel te gaan wonen (juist).	40,8	46,7	42,7

Bron: SCV-survey 2009

De helft van de Vlamingen vindt Brussel aantrekkelijk omwille van zijn meertaligheid en de aanwezigheid van meerdere culturen. Op het vlak van kindvriendelijkheid scoort de stad heel wat lager en de levensduurte en onveiligheid maken Brussel bij velen juist niet aantrekkelijk. Wie contact heeft met Brussel oordeelt over de ganse lijn positiever.

Nog niet de helft van de Vlamingen weet dat Brussel de hoofdstad van Vlaanderen is en Vlamingen subsidies kunnen krijgen om zich in Brussel te vestigen. Zelfs wie al eens in Brussel komt, is daar blijkbaar niet steeds van op de hoogte. Dat Brussel heel wat vreemdelingen telt en er veel armoede voorkomt, is wel geweten. Wat de aanwezigheid van vreemdelingen betreft, scoren diegenen die weinig of geen contact hebben met de stad hoger.

Een meerderheid van de Vlamingen gaat er van uit dat er de komende jaren aan de taalsituatie in Brussel weinig zal veranderen. Een toenemende invloed van het Nederlands wordt slechts door weinigen verwacht. Een toename van het belang van het Engels en het Frans wordt wel door iets meer personen onderschreven, al worden geen grote verschuivingen verwacht.

DE STEEKPROEF VAN DE SCV-SURVEY

Sinds 1996 wordt jaarlijks een face-to-face enquête afgenomen bij een representatieve steekproef van Vlamingen tussen 18 en 85 jaar. Sinds 2009 is er geen bovengrens en nationaliteitsvereiste meer.

Deze enquête peilt naar opvattingen, overtuigingen en handelingsbereidheid rond diverse maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. De SCV-survey 2009 leverde 1.440 gevalideerde interviews op van de 2.383 beschikbare adressen. Dit komt neer op een respons van 60,4%, wat nog een behoorlijk resultaat is maar toch iets minder goed in vergelijking met voorgaande jaren en dit omwille van het loslaten van de leeftijdsgrens en het meer voorkomen van taalbarrières. De bevraging gebeurt in het Nederlands en het is niet de bedoeling dat interviewers de volledige vragenlijst gaan vertalen. Sinds 2002 wordt – in de context van het International Social Survey Program (ISSP) – na het interview ook een vragenlijst bij de respondenten achtergelaten met de vraag deze per post terug te sturen. Deze zogenaamde drop-off vragenlijst was uitgewerkt rond het thema sociale ongelijkheid. 1.115 respondenten hebben deze vragenlijst beantwoord. Dit komt neer op 77,4% van de gevalideerde face-to-face interviews of 46,8% van de gecontacteerde Vlamingen. Vergeleken met de voorbije jaren kent de respons op deze schriftelijke vragenlijst een serieuze terugval.

Begrijpelijk wordt wellicht de vraag gesteld of resultaten uit een peiling bij een beperkte groep wel kunnen worden doorgetrokken naar het 'totale universum' Vlamingen. Dit kan, maar dan onder bepaalde statistische voorwaarden. Allereerst moet de steekproef aselekt worden getrokken uit de doelpopulatie, wat er in principe op neerkomt dat iedereen in deze populatie een berekenbare - in principe gelijke - kans moet hebben om getrokken te worden. Ten tweede moet de omvang van steekproef voldoende groot zijn. Aan beide voorwaarden is zeker voldaan. De steekproef werd trapsgewijs getrokken. Eerst werd een aselekte trekking uitgevoerd op postcodes en vervolgens een aselekte trekking van personen binnen de getrokken postcodes. Deze laatste trekking gebeurt op basis van een personenbestand op het rijksregister. Een steekproef van om en rond de 1.500 waarnemingseenheden is ook voldoende groot om schattingen van paramaters in de populatie toe te laten.

Surveyonderzoek door middel van steekproeven heeft echter ook consequenties voor de statistische beschrijving en de analyse. In de VRIND-bijdragen waarin gebruik wordt gemaakt van de resultaten van de survey wordt de verdeling van respondenten over categorieën van variabelen in percenten uitgedrukt. Het zou meer accuraat zijn niet dit percentage te vernoemen maar een betrouwbaarheidsinterval met een onder- en bovengrens waarvan het vernoemde percentage het middelpunt is. Dergelijke orthodoxe statistische aanpak zou dan wel ten koste gaan van de leesbaarheid. Daarom de raad aan de lezer om percentages te zien als een schatting van de overeenkomstige populatieparameter binnen een interval. Het begrip betrouwbaarheidsinterval slaat op de kans dat de geschatte parameter (in casu een percentage) van de totale populatie wel degelijk binnen het interval valt. Meestal wordt een betrouwbaarheidsniveau van 95% gekozen. Dit betekent dat er nog (een betrekkelijk kleine) 2,5% kans bestaat dat de parameter in werkelijkheid beneden de ondergrens ligt en 2,5% kans dat de parameter boven de bovengrens ligt. Tenslotte, wanneer resultaten van steekproefonderzoek worden uitgedrukt in termen van samenhang tussen eigenschappen, zoals het verband tussen leeftijd en toekomstverwachtingen, dan moet telkens getoetst worden of deze samenhang wel significant is. Er moet m.a.w. worden gecontroleerd of vastgestelde verbanden tussen eigenschappen al dan niet het gevolg zijn van steekproeftoeval. Wanneer in deze VRIND de onderzoeksresultaten van de SCV-survey worden uitgedrukt in termen van samenhangende eigenschappen dan slaat dit steeds op een significante samenhang. Onder- of oververtegenwoordiging van sommige groepen onder de respondenten wordt opgevangen door weging van de resultaten. De weging gebeurt naar opleiding, geslacht en leeftijd.

1.2

MACRO-ECONOMISCHE
CONTEXT

In dit deel komt de welvaart aan bod. De samenstelling van het bbp/hoofd en de economische groei zijn essentiële parameters voor de macro-economische situering. De financieel-economische crisis heeft een ernstige impact op de economie en wordt daarom apart behandeld. Een derde luik gaat over de sectorale samenstelling en de mate waarin die groeibevorderend werkt. Vervolgens is er specifiek aandacht voor de industrie, omdat deze sector relatief zwaar getroffen is door de crisis. Tot slot is er een korte bespreking van de Belgische competitiviteits-ranking.

Welvaart

Het **bbp per inwoner** meet de welvaart en is een kernvariabele in de macro-economie. Een opsplitsing in de arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd geeft inzicht in de totstandkoming van de welvaart.

In 2009 bedraagt het bbp 27.200 euro koopkrachtpariteiten (kkp) per inwoner. Dat is 15% hoger dan het EU27 gemiddelde. In vergelijking met de 27 EU-landen prijkt het Vlaamse Gewest daarmee op een 9de plaats. Van onze buurlanden doen Luxemburg, Nederland en Duitsland het beter. Luxemburg scoort uitstekend, maar dat heeft

te maken met de administratieve en financiële activiteiten in het Groothertogdom. Verder in de top staan Ierland, Oostenrijk, Denemarken en Zweden. De Ierse economie kende een snelle opgang de laatste decennia, maar is vrij zwaar getroffen door de financieel-economische crisis (zie verder). België scoort ongeveer even hoog als het Vlaamse Gewest. Het Waalse Gewest zit 17% onder het EU27-gemiddelde. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest doet het fors beter (+119%), om dezelfde reden dan Luxemburg.

In 1999 presteerde het Vlaamse Gewest nog 22% hoger dan gemiddeld in de EU27. De opgang van de nieuwe EU-lidstaten maakt dat de verschillen in bbp per inwoner teruglopen tussen de landen van de Europese Unie.

Als het bbp per inwoner gecorrigeerd wordt voor **pendelbewegingen** tussen de gewesten, dan zou het 29.600 euro per inwoner bedragen in het Vlaamse Gewest. Dat is dan 26% hoger dan het EU27-gemiddelde. In dit geval zouden enkel Luxemburg, Ierland en Nederland een hoger resultaat neerzetten. Zo een correctie is zinvol omdat het Vlaamse Gewest geen hoofdstad telt op het grondgebied, terwijl Brussel deze taken toch ook uitoefent voor het Vlaamse Gewest. Een vergelijking met landen is daarom moeilijk. In hoofdsteden gebeuren immers typische activiteiten zoals administratieve en bancaire taken met veel toegevoegde waarde.

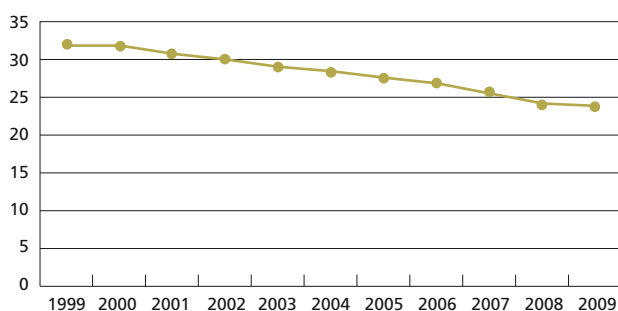
Het bbp per inwoner bestaat uit drie componenten: de arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd.

In 2009 is de **arbeidsproductiviteit** 65.700 euro kkp groot, of 24% meer dan het gemiddelde voor de EU27. Een hoge arbeidsproductiviteit is kenmerkend voor de Vlaamse economie. Dat is zo gegroeid omdat de relatief hoge loonkost Vlaamse bedrijven ertoe noopte te investeren in kapitaalintensieve productiewijzen en zuinig met arbeid om te springen. Bij correctie voor pendel is de Vlaamse arbeidsproductiviteit 27% hoger dan dit van de EU27.

De **werkgelegenheidsgraad** bedraagt 62,7% anno 2009. Hier scoort het Vlaamse Gewest minder goed: 3,4 procentpunten onder het EU27-gemiddelde. De meeste oude EU15-landen doen het beter. Maar de nabijheid van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest als tewerkstellingspool verklaart veel. Mocht men corrigeren voor pendelbewe-

1.29 Ongelijkheid welvaart

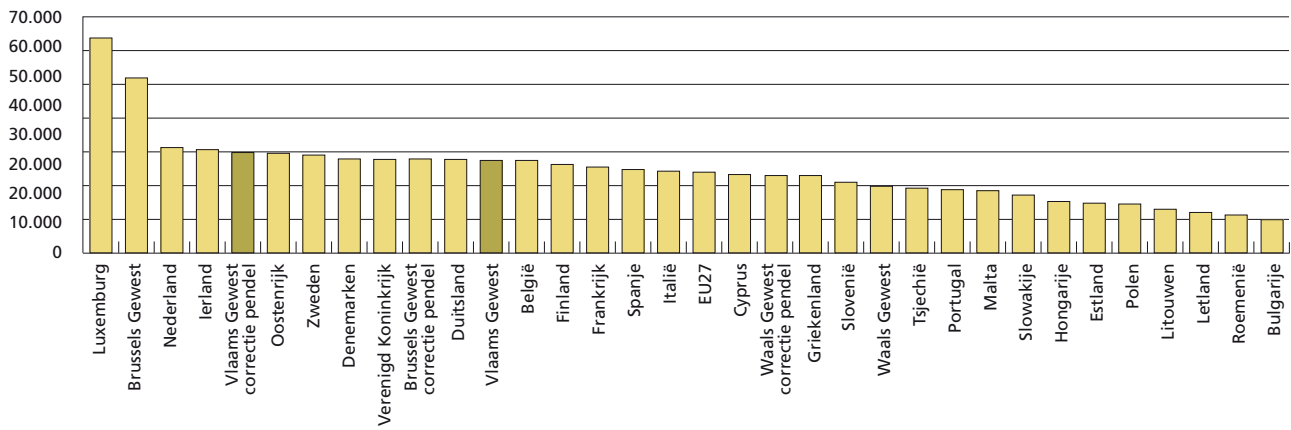
Variatiecoëfficiënt van het bbp per inwoner (in euro kkp) voor de landen van de EU27, van 1999 tot 2009, in %.

Noot: een afname van de variatiecoëfficiënt duidt op een minder ongelijke spreiding van het bbp per inwoner tussen de 27 EU landen.
Bron: Eurostat, bewerking SVR.

1.30 BBP per inwoner

Bbp per inwoner in euro koopkrachtpariteiten in de landen van de EU27 in 2009, in euro.

Bron: Eurostat, INR, bewerking SVR.

gingen, dan zou de werkgelegenheidsgraad in het Vlaamse Gewest 66,6% bedragen. Dat zou dan lichtjes hoger zijn dan in de EU27. Maar op Frankrijk na doen al onze buurlanden het nog steeds beter.

Het aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd (15-64 jaar) is 65,9% in 2009. Het Vlaamse Gewest scoort hiermee lager dan het EU27-gemiddelde. Het is een louter demografisch gegeven. Binnen de EU27 scoren enkel Denemarken, Frankrijk, Italië en Zweden lager. Op lange termijn zal deze indicator geleidelijk aan dalen. Bovendien is het aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd in het Vlaamse Gewest lager dan in de andere gewesten en zal dit op lange termijn zo blijven. Het Vlaamse Gewest kampt hier met een structureel nadeel. Dat toont des te meer de noodzaak aan van jobs en productiviteitsgroei om onze welvaart te verzekeren.

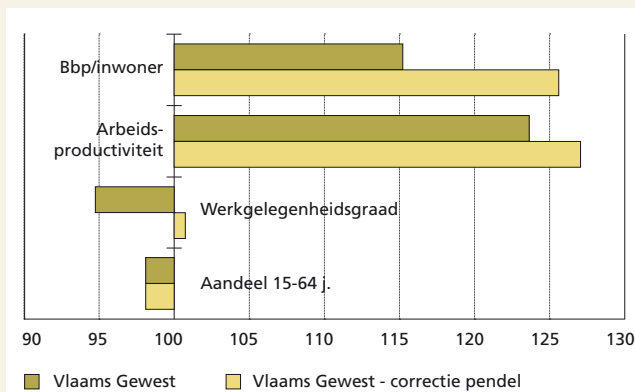
Crisis

De **reële groei van het bbp** is zowat de belangrijkste barometer voor de economische toestand. Zowel de groei van de arbeidsproductiviteit als van de werkgelegenheid bepaalt de economische groei. Ook de recente onrust op de financiële markten komt aan bod.

In 2009 daalt het Vlaamse bbp met 3,3%, als gevolg van de **financieel-economische crisis**. Dat is de zwaarste inzinking in de naoorlogse periode. Reeds op het einde van 2007 begon de conjunctuur af te zwakken. De problemen in de financiële sector zorgden voor veel onzekerheid over de intermediaire rol van het bankwezen. Het gevolg was wantrouwen in de financiële toestand van banken en bedrijven en het terugschroeven van bestellingen en investeringen. Uiteraard leden ook andere landen onder de crisis. De EU27 kent een terugloop met 4,2% in 2009.

1.31 Samenstelling welvaart

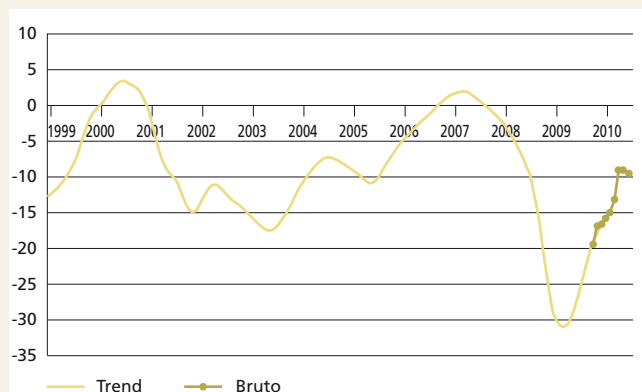
Opsplitsing van het bbp per inwoner in arbeidsproductiviteit, werkgelegenheidsgraad en aandeel van de bevolking van 15-64 jaar in 2009, indices (EU27 = 100).

Bron: Eurostat, INR, bewerking SVR.

1.32 Conjunctuur

Conjunctuurcurve in de industrie, kloof tussen de positieve en de negatieve antwoorden in procentpunten, van januari 2002 tot juni 2010.

Bron: NBB.

Duitsland en Nederland zakten met 4,9% en 4,0%. Frankrijk komt er iets minder slecht vanaf (-2,6%). De recessie bereikte een dieptepunt in de lente van 2009. Dankzij de **overheidsinterventie** in verschillende landen om de economie te stimuleren, verbeterd de situatie sindsdien. De conjunctuur is in het voorjaar van 2010 nog steeds zwak, maar is het vorige dieptepunt van 2003 reeds voorbij. Voor 2010 wordt een reële bbp-groei van +1,6% verwacht.

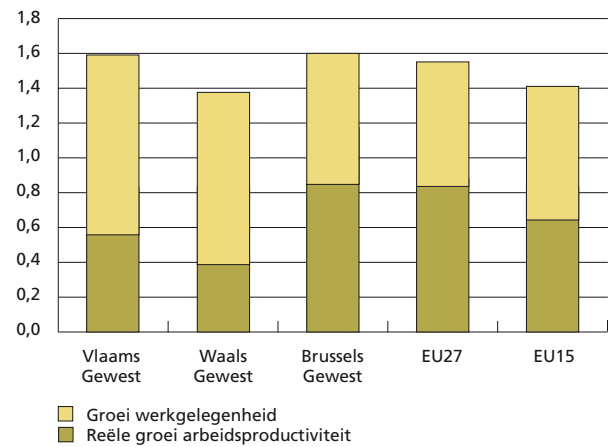
Gemiddeld over 1999-2009 groeide de Vlaamse economie reëel met 1,6%. De zware recessie van 2009 drukt het gemiddelde vrij sterk naar beneden. Zoals in de meeste EU15-landen leverde de **werkgelegenheid** een grotere bijdrage dan de **arbeidsproductiviteit** (voor het Vlaamse Gewest 1,0 procentpunten en 0,6 procentpunten). In de nieuwe EU lidstaten is dit andersom. Dit komt door de inhaalbeweging van de nieuwe EU-lidstaten die een efficiëntere economie uitbouwden. De keerzijde was een zwakkere toename van de werkgelegenheid in vergelijking met de EU15-landen.

De Vlaamse groei was ongeveer gelijkaardig aan die in de EU27 en hoger dan het EU15-gemiddelde. Dat komt door de vrij zwakke groeiprestaties van de grotere landen Duitsland, Italië en in mindere mate Frankrijk. Ierland is de groeikampioen over 1999-2009 in de EU15 (gemiddeld +3,7%), maar dit land kende reeds in 2008 een recessie, gevolgd door een nog ernstiger inzinking in 2009. Dit komt door de vastgoed- en financiële crisis die de bouwsector in een zware recessie duwde en door de terugval van de - voor Ierland zeer belangrijke - buitenlandse investeringen.

De onzekerheid over de gezondheid van het **bankwezen** en het economische herstel is nog niet verdwenen. Dat

1.33 Groeiboekhouding

Bijdrage van de arbeidsproductiviteit en de werkgelegenheid tot de reële groei van het bbp in de EU27, EU15 en de Belgische gewesten, gemiddelde van 1999-2009, in %.

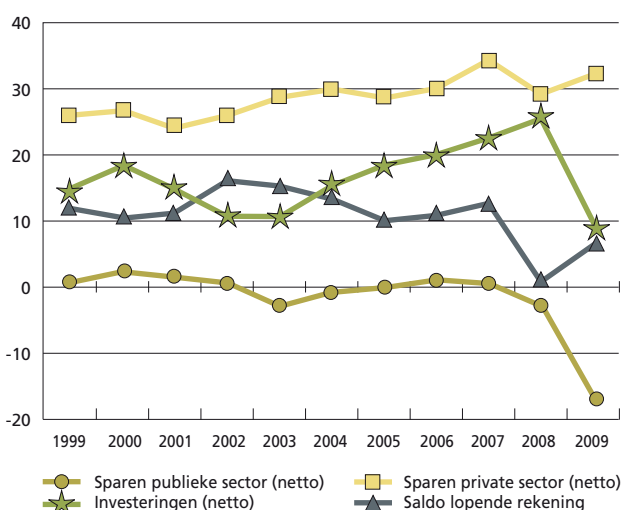
Bron: Eurostat, Federaal Planbureau, bewerking SVR.

blijkt duidelijk uit de onrust op de financiële markten over de economische toestand en de overheidsfinanciën van een aantal **mediterrane landen** en in het bijzonder Griekenland.

Griekenland voerde de laatste jaren een te laks begrotingsbeleid. Omdat Griekenland een euroland is, en dus gebonden is aan begrotingsdoelstellingen, genoot het vertrouwen in de financiële wereld. De turbulenties op de financiële markten samen met het ontdekken van onjuistheden in de rapportage van de begrotingsstatistiek aan Eurostat, plaatsten Griekenland plots in de

1.34a Spaarvergelijking België

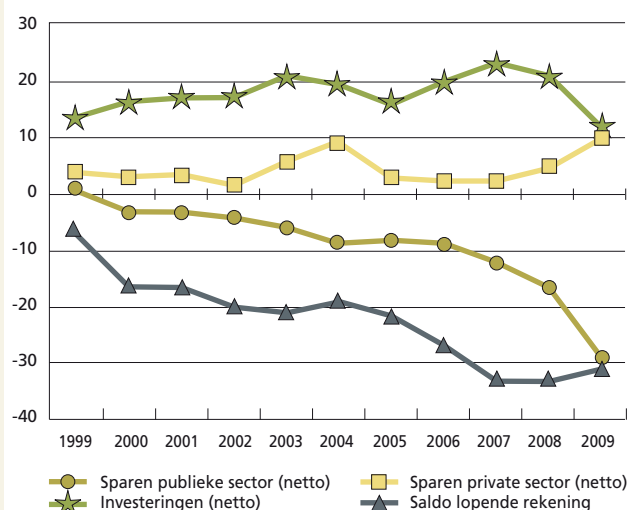
Spaar- en investeringsbedrag en saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans van de Belgische economie, van 1999 tot 2009, in miljard euro.

Bron: Europese Commissie – AMECO, bewerking SVR.

1.34b Spaarvergelijking Griekenland

Spaar- en investeringsbedrag en saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans van de Griekse economie, van 1999 tot 2009, in miljard euro.

Bron: Europese Commissie – AMECO, bewerking SVR.

kijker. Er rezen vragen over de terugbetalingscapaciteit van de Griekse overheidsschulden. De koersen van de overheidsobligaties daalden, waardoor nieuwe Griekse leningen aan een veel hogere rentevoet moeten geplaatst worden. Dit heeft ook gevolgen voor de banken in andere landen die Griekse staatsobligaties in portefeuille hebben. Daarom beslisten de eurolanden en het Internationaal Monetair Fonds (IMF) begin mei om aan Griekenland een lening te verstrekken van 110 miljard euro. Daar is echter een streng bezuinigingsprogramma aan gekoppeld dat belangrijke inspanningen vereist van de Griekse economie en de Griekse burgers tijdens de komende jaren.

Maar ondertussen breidde de onrust zich ook uit naar andere mediterrane landen en Ierland (verkopen van staatsobligaties). Daarom zetten de Europese Commissie en het IMF een **stabiliseringsprogramma** op touw voor eurolanden die hun schulden niet meer zouden kunnen terugbetalen. Het totale steunpakket is goed voor een bedrag van 750 miljard euro, eveneens onder strenge voorwaarden voor de gezondmaking van de overheidsfinanciën van de betrokken landen. Deze maatregel diende vooral om de markten gerust te stellen: er werd in juni immers nog geen beroep gedaan op het steunpakket. Wel voerde de Europese Centrale Bank (ECB) steunaankopen door van staatsobligaties om de koersen op peil te houden (en zo de rente te drukken). Dit blijkt dusver succesvol. De financiële markten beginnen zich echter ongerust te maken over de gevolgen van de besparingen die de eurolanden moeten doorvoeren om hun **overheidsfinanciën** te saneren. Deze maatregelen zouden het prille herstel van de Europese economieën kunnen fnuiken. Als gevolg van deze ongerustheid bouwen institutionele beleggers hun posities in euro af, waardoor de euro in waarde daalt. Maar dit laatste heeft als positief gevolg dat producten van de eurolanden goedkoper worden op de internationale markt wat de export stimuleert.

Even dreigde ons land ook in het vizier te komen. Maar er is een belangrijk verschil tussen onze macro-economische boekhouding en deze van een aantal mediterrane landen zoals Griekenland, Spanje, Italië of Portugal: de private sector in België is een netto-spaarder van belangrijke omvang (deze sector spaart meer dan zij investeert). Dat maakt dat het totale **sparen** in de Belgische economie groter is dan wat geïnvesteerd wordt, waardoor België geld kan uitlenen aan het buitenland. Maar daardoor kunnen buitenlanders Belgische goederen en diensten kopen, wat tot een netto exportoverschot leidt. Dat is goed voor de Belgische economie. De voornoemde mediterrane landen kampen met tekorten op hun lopende rekening van de betalingsbalans omwille van een relatief lager spaarbedrag, met name van de private sector. Dat plaatst een extra vraagteken bij de competitiviteit van hun economie.

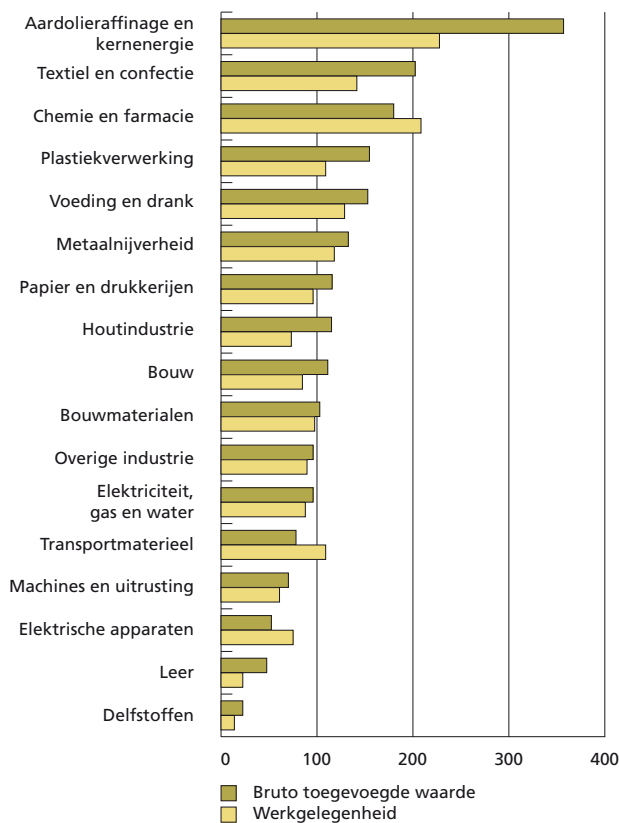
Sectoren

Hier wordt besproken in welke sectoren het Vlaamse Gewest sterk of zwak staat. De sectorale samenstelling en de dynamiek van de sectoren zijn belangrijke parameters voor de economische groei. Tenslotte komt ook de recente conjunctuur in de sectoren aan bod.

De belangrijkste Vlaamse secundaire **sectoren** zijn de bouwnijverheid, de metaalnijverheid, 'voeding en drank' en de 'chemie en farmacie'. In vergelijking met de EU15 is het Vlaamse Gewest gespecialiseerd in 'aardolieraffinage en kernenergie', 'textiel en confectie', 'chemie en farmacie', 'voeding en drank' en plasticverwerking (deze laatste vooral op basis van de toegevoegde waarde). In deze top zitten vrij veel bedrijfstakken die volgens de OESO geen topper zijn qua technologie-intensiteit. Sectoren zoals 'machines en uitrusting' en 'elektrische apparaten' zijn dat wel, maar het Vlaamse Gewest is daarin niet gespecialiseerd.

1.35a Aanwezigheid secundaire sector

Aanwezigheidsindices van de secundaire sector in het Vlaamse Gewest versus de EU15 op basis van de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheid, 2008, indices (waarde > 100: relatief sterker aanwezig in het Vlaamse Gewest dan in de EU15 en vice versa voor indices < 100).

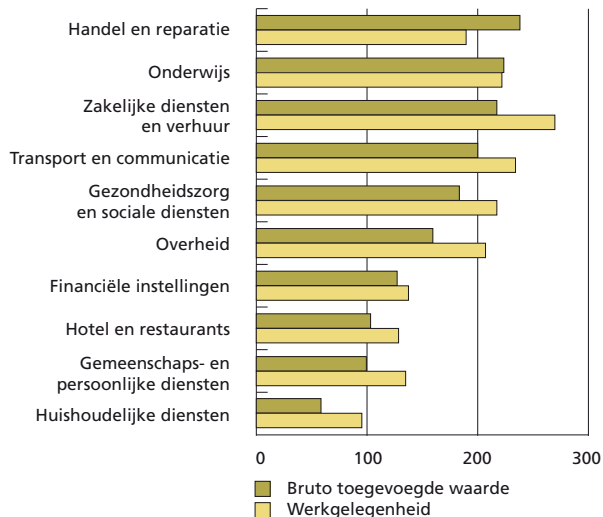

Noot: er is gekozen voor de EU15 en niet voor de EU27 wegens de grotere overeenstemming van de Vlaamse economie met deze van de 15 oude EU lidstaten.

Bron: Eurostat, INR, bewerking SVR.

1.35b Aanwezigheid tertiaire sector

Aanwezigheidsindices van de tertiaire sector in het Vlaamse Gewest versus de EU15 op basis van de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheid, 2008, indices (waarde > 100: relatief sterker aanwezig in het Vlaamse Gewest dan in de EU15 en vice versa voor indices < 100).

Noot: er is gekozen voor de EU15 en niet voor de EU27 wegens de grotere overeenstemming van de Vlaamse economie met deze van de 15 oude EU lidstaten.

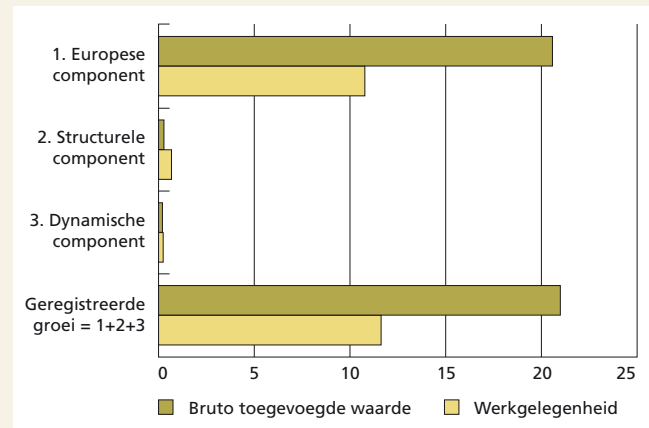
Bron: Eurostat, INR, bewerking SVR.

De voornaamste tertiaire sectoren zijn de ‘zakelijke diensten en verhuur’ en de ‘handel en reparatie’. Wat werkgelegenheid betreft is ook de ‘gezondheidszorg en sociale diensten’ een belangrijke sector. Vergeleken met de EU15 zijn onderwijs en ‘zakelijke diensten en verhuur’ een Vlaamse specialisatie. Specifiek voor de toegevoegde waarde is dat ook de ‘handel en reparatie’, en specifiek voor de werkgelegenheid de ‘transport en communicatie’. De zakelijke diensten zijn een expansieve tertiaire sector en gedegen onderwijs is een basisvoorwaarde voor een goed opgeleide beroepsbevolking en de ontwikkeling van een innovatiegedreven economie. Het Vlaamse Gewest doet het goed op beide sectoren. Aan de andere kant zijn de horeca, de financiële sector en de ‘gemeenschaps- en persoonlijke diensten’ naar verhouding minder goed vertegenwoordigd in de Vlaamse economie. Het bank- en financiewezen komt wel goed aan bod in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Uiteraard oefenen de financiële centra in Brussel een dienstverlenende activiteit uit voor het ruimere hinterland en werken ook Vlamingen in het financiewezen aldaar (pendel). De Vlaamse economie is – zoals elke ontwikkelde economie – dus meer met de financiële sector verweven dan uit de lagere **aanwezigheidsindices** blijkt.

Een **shift & share analyse** maakt duidelijk welke factoren het groeiverschil tussen het Vlaamse Gewest en de EU15 kunnen verklaren. Dit kan aan de hand van de bruto toegevoegde waarde of op basis van de werkgelegenheid. Er zijn drie factoren. Vooreerst is er de Europese component, die de groei weergeeft die het Vlaamse Ge-

1.36 Shift & share

Shift & share analyse van de Vlaamse economie ten opzichte van de EU15 op basis van de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheid, periode 1999-2008, in %.

Bron: Eurostat, INR, bewerking SVR.

west zou bereiken mocht het aan hetzelfde tempo groeien als de EU15. De structurele component geeft aan of het Vlaamse Gewest relatief veel groeisectoren heeft of niet. De dynamische component tenslotte bekijkt de individuele groeiprestatie van iedere Vlaamse sector en vergelijkt die met zijn Europese evenknie. Een positieve waarde van de dynamische component wijst op een hogere creatie van toegevoegde waarde of jobs in de Vlaamse sector, dus op een grotere prestatie van die sector in het Vlaamse Gewest dan in de EU15.

Tijdens de periode 1999-2008 was de groei van de toegevoegde waarde iets sterker in het Vlaamse Gewest dan in de EU15 (+0,4 procentpunten). Dat komt zowel door een iets betere vertegenwoordiging van groeisectoren in de Vlaamse economie als door het dynamisme van de Vlaamse sectoren. Deze bevinding verandert niet wezenlijk voor de werkgelegenheid. De betere prestatie van het Vlaamse Gewest (+0,8 procentpunten) komt vooral op naam van een iets betere structurele component, terwijl ook de dynamische component marginaal groter was in het Vlaamse Gewest. Mocht het Europese groeipercentage van toepassing geweest zijn, dan zou het Vlaamse Gewest 19.000 minder jobs gecreëerd hebben tussen 1999 en 2008.

De economische **recessie** van 2009 is algemeen: bijna alle sectoren kampen met negatieve groeicijfers voor de bruto toegevoegde waarde. De economische terugval is het zwaarst in de industrie, en vooral bij bedrijven die intermediaire en investeringsgoederen produceren. Dat zijn respectievelijk halffabrikaten die nodig zijn voor de verdere stadia van het productieproces en apparatuur om consumptiegoederen te produceren. Deze subdrijfstack voelt als eerste een omslag in de conjunctuur. Maar ook de tak van de consumptiegoederen wordt behoorlijk zwaar getroffen. Verder kennen ook ‘transport en communicatie’ en de ‘handel en horeca’ een vrij zware recessie. Maar er zijn ook uitzonderingen: de ‘gezond-

1.37 Bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid

Reële groei van de bruto toegevoegde waarde en groei van de werkgelegenheid in enkele grote bedrijfstakken van 2008 tot 2010, in %.

	Bruto toegevoegde waarde			Werkgelegenheid		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Primaire sector	0,0	-1,4	1,8	-2,3	0,5	0,2
Energie	-1,5	3,0	-1,3	2,4	3,8	3,6
Industrie	-1,4	-7,9	0,8	-0,1	-4,6	-5,2
Intermediaire goederen	-0,7	-8,8	0,2	0,8	-4,1	-6,1
Investeringsgoederen	-2,0	-9,6	1,5	1,0	-5,3	-5,6
Consumptiegoederen	-1,7	-6,0	1,1	-1,2	-4,6	-4,3
Bouw	-0,1	-2,7	0,8	2,0	-0,4	-1,0
Marktdiensten	2,1	-3,0	2,2	2,8	0,2	0,1
Transport en communicatie	4,0	-6,2	1,3	2,1	-1,3	-1,6
Handel en horeca	-0,4	-6,3	3,1	0,9	-0,8	-0,4
Financiële diensten	-5,1	-0,3	-0,6	-3,1	-2,2	-2,2
Gezondheidszorg en sociale diensten	2,7	5,4	3,8	2,9	3,0	3,0
Andere marktdiensten	3,8	-2,6	1,8	5,2	0,1	-0,2
Niet verhandelbare diensten	1,1	0,0	0,7	0,8	-0,2	0,0
Totaal	1,1	-3,4	1,6	1,9	-0,7	-0,7

Bron: HERMREG, juni 2009.

heidssector en sociale diensten' en de niet verhandelbare diensten (overheid en onderwijs) vervullen hun rol als buffer in moeilijke tijden. Dit waren dan ook, samen met de energie, de drie bedrijfstakken die groeiden. Voor 2010 wordt geraamd dat de economie zich langzaam herstelt. De financiële diensten kennen drie opeenvolgende jaren van recessie.

De werkgelegenheid kent eveneens een terugval in 2009. Anders dan bij de toegevoegde waarde wordt geraamd dat die daling zich doorzet in 2010. Dat komt omdat de werkgelegenheid met vertraging reageert op **conjunctuurontwikkelingen**: werkgevers wachten even af vooraleer ze arbeidskrachten ontslaan wegens de ontslagprocedures. De daling van de werkgelegenheid is zowel in 2009 als in 2010 het zwaarst in de industrie.

De 'gezondheidszorg en sociale diensten' en de energie daarentegen houden stand en breiden hun werkgelegenheid zelfs uit.

Industrie

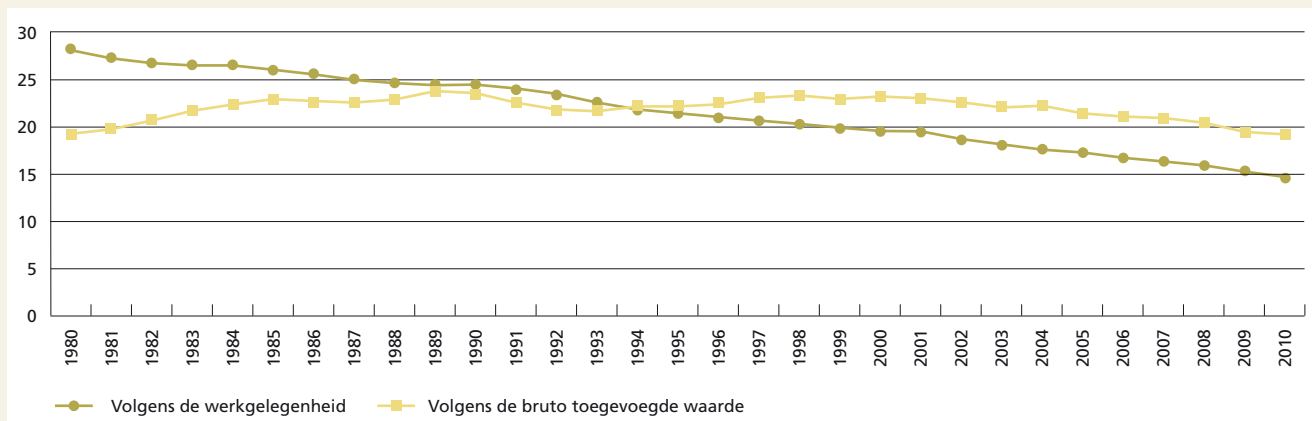
Het belang van de industrie in onze economie kalft af, vooral op het vlak van de werkgelegenheid. Maar de industrie verschaft ook werk aan tertiaire toeleveranciers (schoonmaak, catering en andere zakelijke diensten).

De zwakke prestatie van de industrie doet vragen rijzen over de toekomst van deze sector in Vlaanderen. **Herstructureringen** en **bedrijfssluitingen** halen inderdaad de pers. Zo waren er 10.200 aangekondigde ontslagen in het Vlaamse Gewest tijdens de periode juni 2009 – februari 2010. De sector die het meest gevisieerd wordt is de metaalverwerking.

De financieel-economische crisis is uiteraard de rechtstreekse oorzaak van de malaise in de industrie, maar de terugloop van de tewerkstelling in de industrie is reeds jaren aan de gang. Tussen 1999 en 2010 daalde de werkgelegenheid er met 85.000 personen (-17,9%). Daar zijn meerdere redenen voor: tertiaire activiteiten zoals de boekhouding, schoonmaak, marketing en catering worden meer dan vroeger uitbesteed aan gespecialiseerde bedrijven uit de tertiaire sector. Er wordt geschat dat 1 job in de industrie vandaag goed is voor 0,47 jobs in tertiaire toeleverende sectoren. Concreet werken er 390.000 personen in de industrie in 2010. Dit wordt aangevuld met een gelieerde werkgelegenheid van 183.000 personen in de tertiaire sector. Samen zijn dat 573.000 personen. De industrie kent voorts relatief grote productiviteitswinsten, wat betekent dat steeds minder personeel nodig is voor eenzelfde output. De industrie is tenslotte ook meer dan de dienstensector onderhevig aan internationale concurrentie, wat noopt tot efficiënt produceren en bezuinigen op arbeid.

1.38 Aandeel industrie

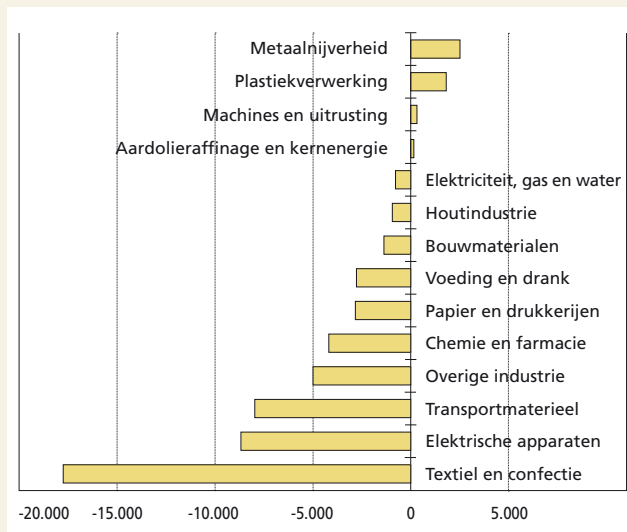
Aandeel van de industrie in de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest, van 1980 tot 2010, in %.

Bron: HERMREG, juni 2009.

1.39 Werkgelegenheid industrietakken

Evolutie van de werkgelegenheid in de subsectoren van de industrie, van 1999 tot 2008, in personen.

Bron: INR.

De bruto toegevoegde waarde in de industrie kende ongeveer een reële nulgroei tussen 1999 en 2010 en houdt daarmee beter stand vergeleken met de werkgelegenheid. Daarmee volgt deze sector echter het groeipad van de hele economie niet meer. Dat is zo sinds de eeuwwisseling, en is dus niet te wijten aan de crisis van 2009.

Op subsectoraal vlak zijn er uiteraard bedrijfstakken die beter presteren dan andere. De plasticverwerking, de 'machines en uitrusting' en de 'aardolieraffinage en kernenergie' doen het goed voor de creatie van zowel toegevoegde waarde als werkgelegenheid. Aan de andere kant doen de 'textiel en confectie' en het transportmaterieel het op beide indicatoren relatief slechter dan gemiddeld in de industrie.

De **Staten-Generaal voor de industrie** van februari 2010 pleitte resoluut voor een modernisering van deze sector. Door niches te kiezen kunnen de bedrijven een unieke positie verwerven. Het drukken van de loonkosten is uiteraard belangrijk, maar betekent niet alles in een wereld waarin kennis, expertise en innovatie het verschil kunnen maken. Belangrijk daarbij is dat deze elementen omgezet worden in toegevoegde waarde. Produceren alleen is niet genoeg; het aanboren van nieuwe markten is evenzeer een vereiste (zie hoofdstuk 'De open ondernemer').

Ranking

De mate waarin landen competitief zijn wordt dikwijls becommentarieerd in de (gespecialiseerde) pers. Eén van de belangrijkste **rankings** is de World Competitiveness Scoreboard (WCS) van het IMD.

De WCS gaat na in welke mate landen de omgeving scheppen waarin hun bedrijven concurrentieel zijn. België

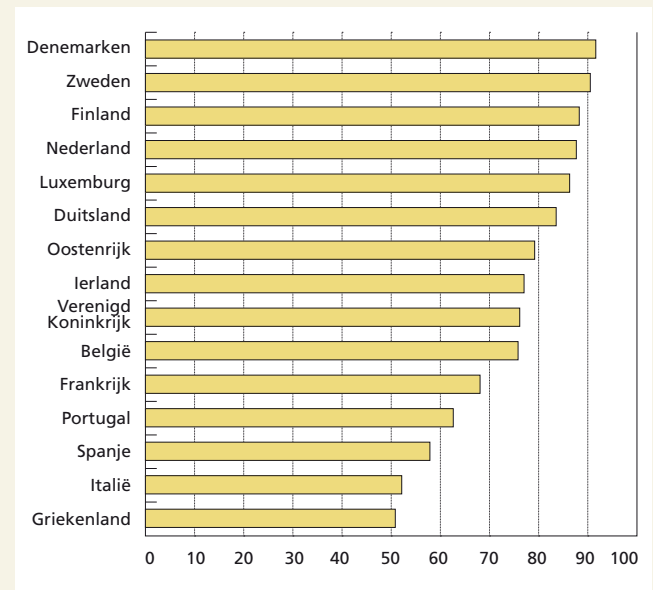
staat in 2009 op de 22ste plaats op 57 in deze ranglijst. In 2006 stond ons land nog 26ste; sindsdien verbeterde de Belgische positie geleidelijk. Er zijn ook scores voor deelresultaten. België scoort het best voor de economische prestaties (10de plaats) en voor infrastructuur (15de). De efficiëntie van het bedrijfsleven en van de overheid scoren minder hoog (23ste en 37ste).

De VS voeren – net als vorig jaar – de ranglijst aan. In vergelijking met de landen van de EU15 doet ons land het matig. De Scandinavische landen voeren de EU15-top aan, maar ook onze buurlanden Nederland en Duitsland doen het beter. Het Verenigd Koninkrijk staat 1 plaats voor België. De mediterrane landen presteren allemaal slechter. Opvallend in de rangschikking is de goede score van China (20ste), dat zijn positie voornamelijk dankt aan de uitstekende economische prestaties.

Nieuw is de **stress test**. Deze ranking gaat na welke landen het best in staat zijn om de crisis te doorstaan en hun concurrentiekracht te verbeteren in de nabije toekomst. België bevindt zich slechts op een 35ste plaats op 57 landen. Het IMD zegt nochtans dat kleinere, export-georiënteerde landen met een stabiel socio-economisch bestel over meer veerkracht beschikken. Denemarken voert deze ranglijst aan, en ook de andere Scandinavische landen doen het goed. In de top bevinden zich ook Nederland, Oostenrijk, en landen zoals Singapore, Qatar, Hong Kong en Zwitserland. De zwakke positie van België moet een aandachtspunt zijn voor de beleidsmakers. Er zij vermeld dat de VS in de stress test naar een 28ste plaats zakken, na Indië en China.

1.40 Competitiviteitsranking

Score op de World Competitiveness Scoreboard in 2009, van 0 tot 100.

Noot: wegens onvoldoende gegevens kan de score voor het Vlaamse Gewest niet berekend worden.
Bron: IMD.

DEFINITIES

Bruto binnenlands product of bbp (aan marktprijzen)

Productie minus intermediair verbruik + het saldo van de niet-productgebonden belastingen (op gebruik grond, gebouwen, milieubelasting,...) en subsidies (voor arbeidskrachten, ter bestrijding milieuvervuiling,...) + het saldo van de productgebonden belastingen (BTW, importheffingen, accijnzen,...) en subsidies (import- en andere subsidies).

Hoofdindustriegroepen Intermediaire goederen (textiel, basischemie,...), investeringsgoederen (machines,...), consumptiegoederen (kleding, voeding,...).

Koopkrachtpariteiten (kkp) Correctie voor koopkrachtverschillen van een munteenheid (vb. dollar, euro) in diverse landen.

Spaarvergelijking Berust op de volgende identiteit: $X+I = S+M$, met X: exporten, I: investeringen, S: sparen en M: importen. Dit kan ook als volgt geschreven worden: $S-I = X-M$. Een spaaroverschot financiert een overschot op de lopende rekening, of een spaartekort leidt tot een tekort op de lopende rekening.

Specialisatie-index Aandeel van een bedrijfstak in de totale economie in een land gedeeld door datzelfde aandeel in een referentiegebied (vb. EU) en maal 100. Een index > 100 duidt op een specialisatie van dat land in die betrokken bedrijfstak en omgekeerd voor indices < 100.

Werkgelegenheidsgraad Totale werkgelegenheid t.o.v. de bevolking op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar).

1.3

DEMOGRAFISCHE
CONTEX

De demografische context is een basisgegeven voor alle beleidsdomeinen. Drie luiken krijgen de aandacht: stand en opbouw van de bevolking, haar ontwikkeling en vormen van samenleving.

Bevolking

Volgende aspecten komen aan bod: bevolking en bevolkingsgroei, buitenlandse bevolking en leeftijdsstructuur.

Bevolking

Het Vlaamse Gewest telt meer dan zes miljoen **inwoners**, wat neerkomt op 58% van de Belgische bevolking en 1,2% van de bevolking van de Europese Unie (EU27). De gemiddelde bevolkingsdichtheid is in het Vlaamse Gewest ruim dubbel zo hoog als in het Waalse Gewest (455 versus 205 inwoners per km²). Binnen Vlaanderen is de bevolkingsdichtheid het hoogst in de zogenaamde **Vlaamse ruit**, het kerngebied tussen Antwerpen, Leuven, Brussel en Gent.

1.41 Bevolking

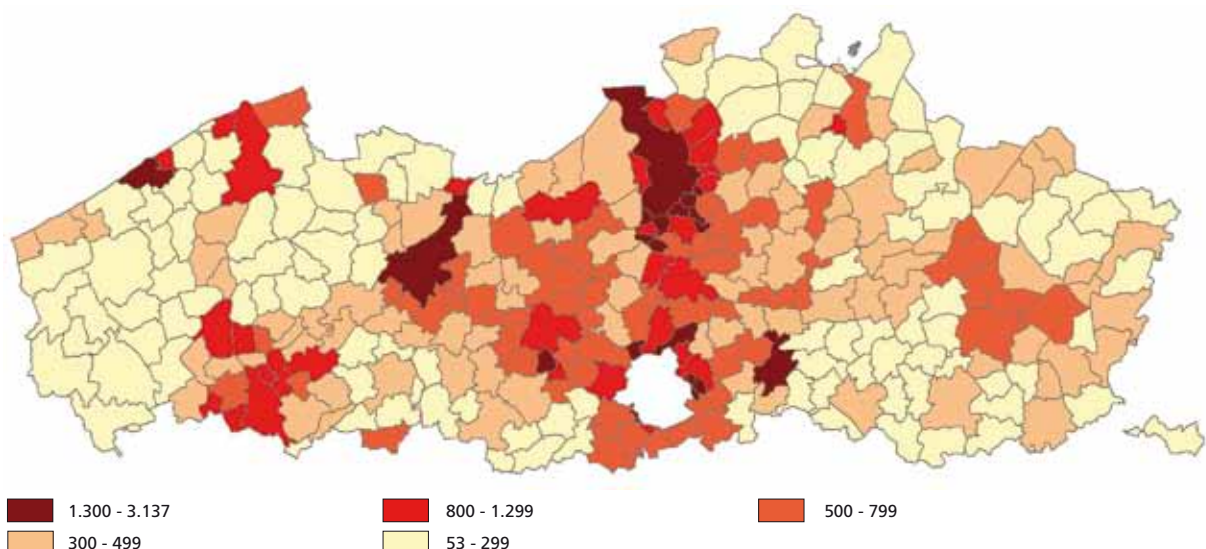
Bevolking per gewest: (officiële) 'bevolking' op 1 januari 2008 en (globale) 'geregistreeerde bevolking' op 1 maart 2010.

Gewest	Bevolking (1/01/2008)		Geregistreeerde bevolking (1/03/2010)*	
	Bevolking (x1000)	%	Bevolking (x1000)	%
Vlaams Gewest	6.161,6	57,8	6.283,5	57,6
Waals Gewest	3.456,8	32,4	3.515,4	32,2
Brussels Gewest	1.048,5	9,8	1.107,3	10,2
Totaal	10.666,9	100,0	10.906,1	100,0

* De (officiële) 'bevolking' omvat de bevolking ingeschreven in het bevolkingsregister of in het vreemdelingenregister van een Belgische gemeente, zoals geregistreerd door het Rijksregister en vastgesteld na bijkomende controles door ADSEI van de FOD Economie. De (globale) 'geregistreeerde bevolking' omvat alle personen die ingeschreven zijn in de gemeente op de eerste dag van de afgelopen maand, ongeacht het register waarin zij ingeschreven staan (bevolkingsregister, vreemdelingenregister, wachtregister). Bij wet worden de ingeschrevenen in het wachtregister niet tot de bevolking van het land gerekend.
Bron: ADSEI, Rijksregister.

1.42 Bevolkingsdichtheid

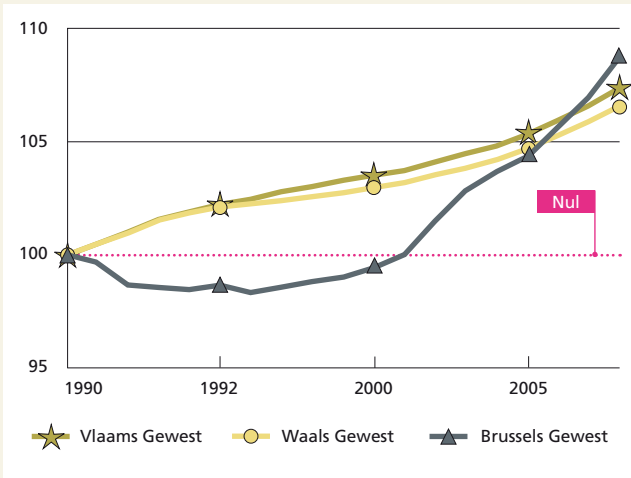
Gemiddelde bevolkingsdichtheid (aantal inwoners per km²) per gemeente, op 1 januari 2008.

Bron: ADSEI (bewerking SVR).

1.43 Bevolkingsgroei

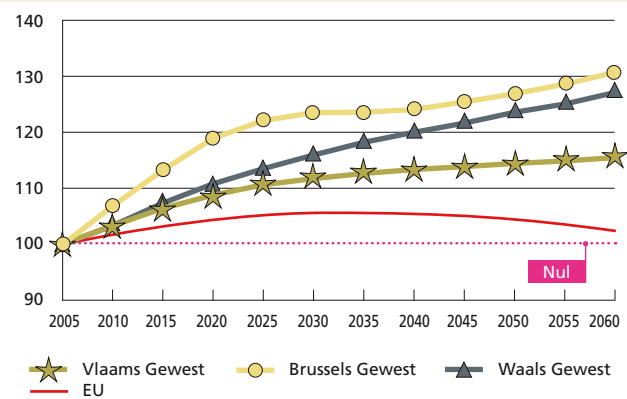
Bevolkingsgroei per gewest van België, van 1990 tot 2008, met stand op 1 januari 1990 = index 100.

Bron: ADSEI (bewerking SVR).

1.44 Prognose bevolkingsgroei

Prognose bevolkingsgroei voor de gewesten van België en voor de Europese Unie, van 2005 tot 2060, stand op 31 december voor selecte jaren, met stand 31 december 2005 (volgens waarneming) = index 100.

Bron: ADSEI, FPB-ADSEI, Eurostat (bewerking SVR).

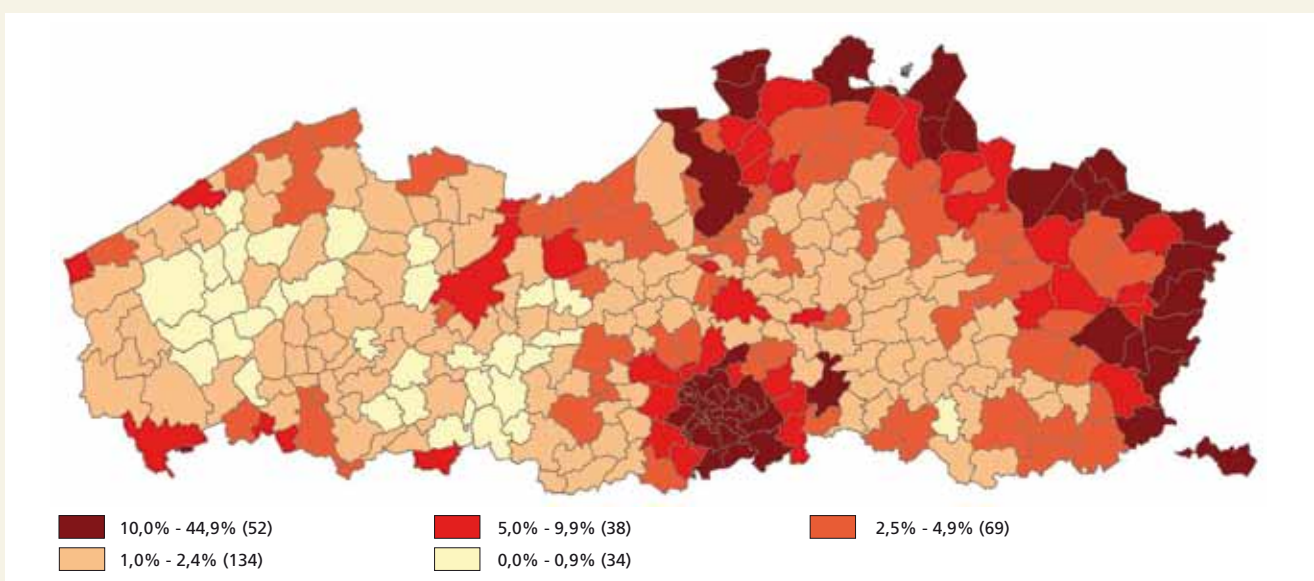
Bevolkingsgroei

De evolutie van de bevolking tussen 1990 en 2008 vertoonde een lichte maar gestage klim, zowel in het Vlaamse als in het Waalse Gewest. De evolutie van de bevolking van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest vertoont daarentegen eerst een lichte daling gevolgd door een opmerkelijke stijging, vooral in de jaren na de eeuwwisseling.

Volgens de **bevolkingsvooruitzichten** van het Federale Planbureau (FPB) zal de bevolking van het Vlaamse Gewest verder aangroeien, tot meer dan 7 miljoen tegen 2060. Een nog sterkere bevolkingsgroei wordt verwacht in Brussel en Wallonië, zodat België als geheel zou uitkomen op 12,7 miljoen inwoners tegen 2060. In tal van Europese lidstaten, zoals in Duitsland, Estland, Slowakije, Polen, Roemenië, Letland, Litouwen en Bulgarije, wordt net omgekeerd een belangrijke ontvolking verwacht (van 15 % of meer tegen 2060).

1.45 Aandeel bevolking van vreemde nationaliteit

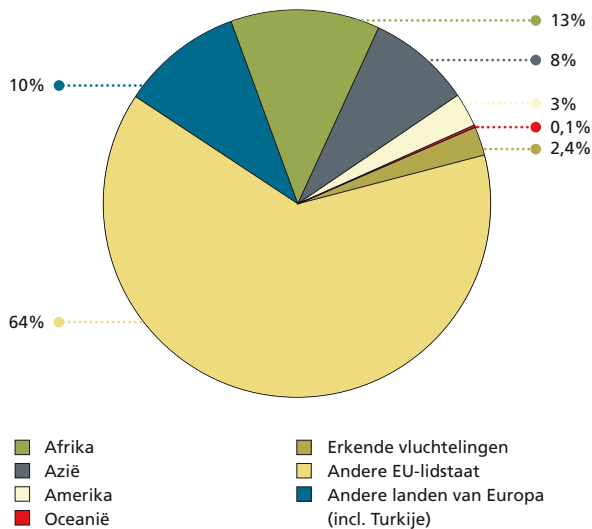
Aandeel van de bevolking van vreemde nationaliteit, per gemeente van het Vlaamse en Brusselse Gewest, stand op 1 januari 2008, in %-klassen.

Bron: ADSEI.

1.46 Hoofdgroepen van vreemde nationaliteiten

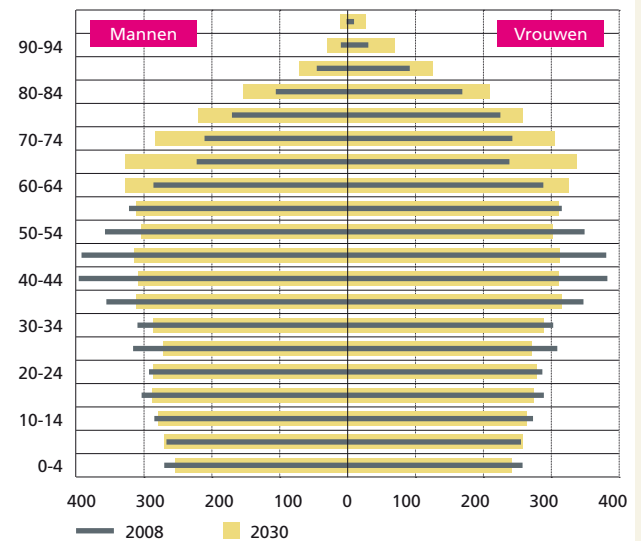
Verdeling van de bevolking van vreemde nationaliteit, naar hoofdgroep van nationaliteiten (N=354.370), stand op 1 januari 2008, in %.

Bron: ADSEI.

1.47 Leeftijdspiramide

Leeftijdspiramides van de bevolking, stand op 1 januari 2008 en vooruitzicht op 1 januari 2030, per leeftijdsgroep van 5 jaar, per 10.000 inwoners.

Bron: ADSEI; FPB-ADSEI (bewerking SVR).

Bevolking van vreemde nationaliteit

Zes procent van de bevolking (5,8%) op 1 januari 2008 heeft een vreemde, d.w.z. niet-Belgische nationaliteit. Het Waalse Gewest (9,3%) en vooral het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (28,1%) klimmen daar fors bovenuit. De concentratie van de bevolking met vreemde nationaliteit volgens hoofdverblijfplaats is het grootst in de hoofdstad en haar periferie, en in Antwerpse en Limburgse grensgemeenten met Nederland. De vijf Vlaamse steden met de meeste inwoners met een vreemde nationaliteit zijn: Antwerpen (14,6%), Genk (13,2%), Leuven (11,7%), Gent (9,1%) en Mechelen (8%).

Onder de bevolking van vreemde nationaliteit in Vlaanderen zijn twee op de drie afkomstig uit een andere lidstaat van de Europese Unie. De helft daarvan zijn Nederlanders. Ze voeren met stip de ranglijst van vreemde nationaliteiten aan, gevolgd door de Marokkanen, Italianen, Turken en Fransen. Bemerkt ook de belangrijke aanwezigheid van erkende vluchtelingen (ongeacht hun nationaliteit).

Leeftijdsstructuur

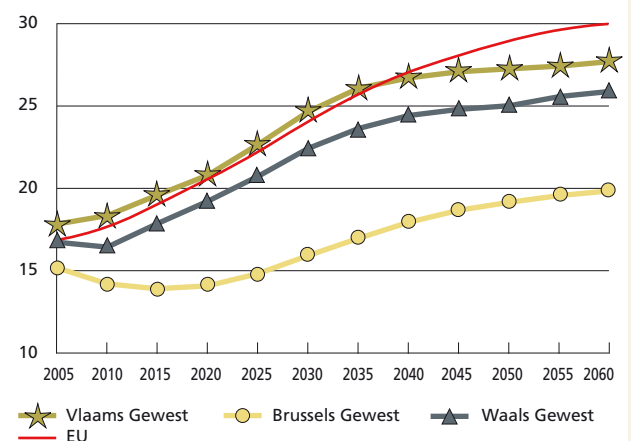
De leeftijdspiramide vertoont het typische profiel van een **verouderde bevolking**: een brede top en een smalle basis.

Volgens de jongste bevolkingsvooruitzichten zal vooral de **vergrijzing** zich nog sterk doorzetten. Het aandeel 65-plussers evolueert van 18% vandaag – over 24% tegen 2030 – naar 27 à 28% tegen 2060. Het aandeel 80-plussers

zal naar verwachting verdubbelen: van 5% vandaag naar 11% tegen 2060. Vlaanderen blijft aldus de sterkst vergrijzde regio van het land. Binnen Europa plaatst de regio zich in dit opzicht in de middenmoot.

1.48 Vergrijzing

Prognose vergrijzing van het aandeel 65-plussers voor de gewesten van België en voor de Europese Unie, van 2005 tot 2060, stand op 31 december, voor selecte jaren.

Noot: waarnemingen voor 2005.

Bron: ADSEI, FPB-ADSEI, Eurostat (bewerking SVR).

Ontwikkeling bevolking

Volgende aspecten komen aan bod: geboorten en vruchtbaarheid, sterfte en levensverwachting, binnen- en buitenlandse migratie.

Geboorten en vruchtbaarheid

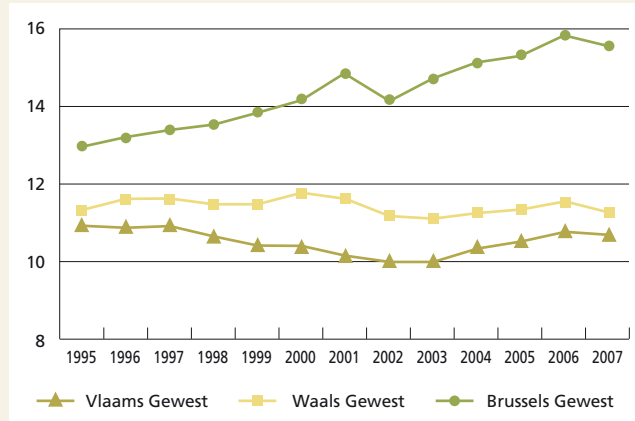
Sinds 2003 stijgt het aantal geboorten opnieuw: het Rijksregister telde voor 2007 precies 65.689 geboorten, 10% meer dan in het daljaar 2002. Het jaar 2007 lijkt wel de voorbode van een nieuwe kentering, met een afvlakking van de stijging in Vlaanderen en een lichte teruggang in Brussel en Wallonië. Die stagnatie of teruggang reflecteert zich ook in het bruto geboortecijfer, dat het aantal geboorten per duizendtal in de bevolking weergeeft. Merk op dat het bruto geboortecijfer flink hoger ligt in Brussel (15,6), maar ook in Wallonië (11,3) nog iets hoger blijft dan in Vlaanderen (10,7).

Demografen kijken vooral naar het 'vruchtbaarheidscijfer' op de opeenvolgende leeftijden van vrouwen tussen 15 en 50 jaar. Dit cijfer slaat op de verhouding van het aantal geboorten in een gegeven jaar bij vrouwen van een bepaalde leeftijd tot het totale aantal vrouwen in de bevolking van diezelfde leeftijd. De som van die leeftijds-specifieke vruchtbaarheidscijfers levert het totale vruchtbaarheidscijfer (afgekort als TVC). Dit geeft ruwweg aan hoeveel kinderen een vrouw in doorsnee kan verwachten te hebben na afloop van haar vruchtbare levensjaren.

In België en Vlaanderen kwam in het midden van de jaren 1960 een einde aan de naoorlogse babyboom. De daling was scherper in Vlaanderen dan in België als geheel, met

1.49 Bruto geboortecijfer

Evolutie van het bruto geboortecijfer per gewest van België, van 2000 tot 2007.

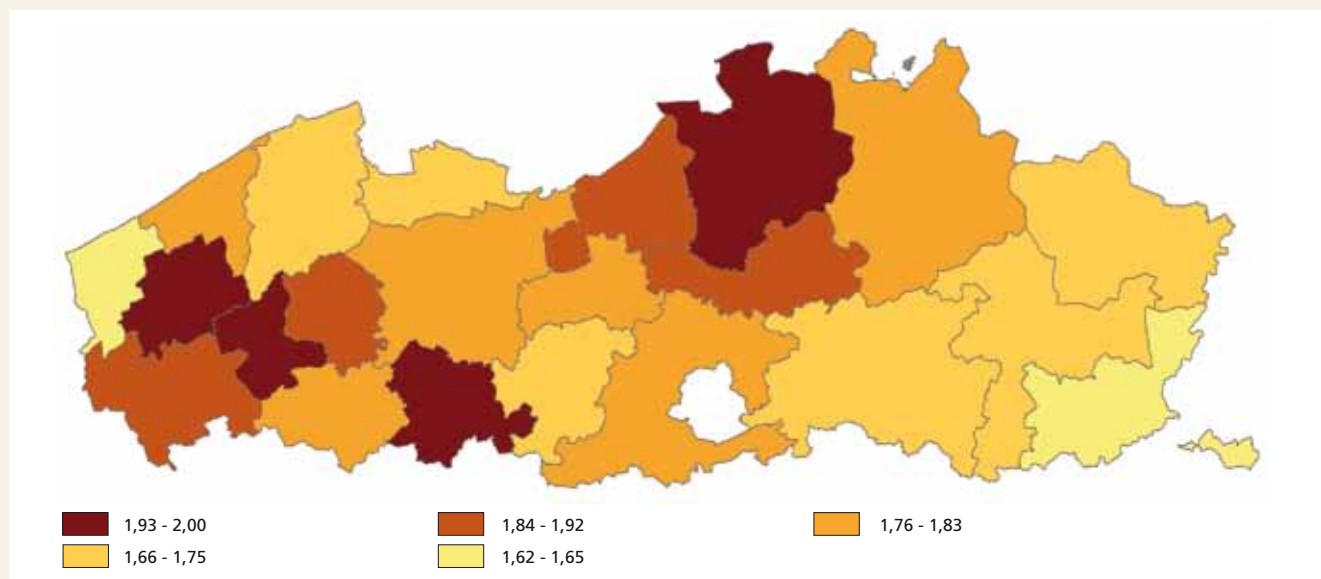
Bron: ADSEI (bewerking SVR).

waarden voor het totale vruchtbaarheidscijfer die daalden van ruim meer dan 2,5 kinderen per vrouw begin de zestiger jaren naar waarden rond de 1,5 voor de jaren tussen 1985 en 2000. Sinds 2001 echter vertoont het TVC een opmerkelijke klim: van 1,51 in 2001 naar 1,82 in 2008 (Van Bavel & Bastiaenssen, 2009).

Nadere analyse toont aan dat de daling van de vruchtbaarheid midden jaren 1960 aanvankelijk te maken had met de wens van vrouwen en hun partners voor een kleinere gezinsomvang. In alle leeftijdsgroepen daalde immers het vruchtbaarheidscijfer. Die evolutie naar kleinere gezinnen is eind de jaren '70 zo goed als voltrokken. In de navolgende jaren van de eeuw moet de verdere daling van het totale vruchtbaarheidscijfer vooral toegeschreven

1.50 Totale vruchtbaarheidscijfers per arrondissement

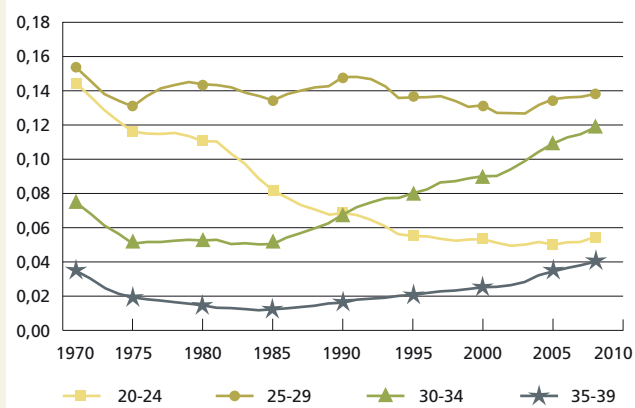
Totale vruchtbaarheidscijfers in 2008, per arrondissement.

* De cijfers steunen op de bevolkingsstatistieken van ADSEI en op de geboorteregistratie van Kind en Gezin (IKAROS-databank).
Bron: Van Bavel, J. & Bastiaenssen, V., Interface Demography VUB, 2009.

1.51 Vruchtbaarheidscijfers

Vruchtbaarheidscijfers, per leeftijdsgroep, van 1971 tot 2008*.

* Cijfers voor 2001-2008 steunen op de bevolkingsstatistieken van ADSEI en op de geboorteregistratie van Kind en Gezin (IKAROS-databank). Van Bavel, J. & Bastiaenssen, V., Interface Demography VUB, 2009.

worden aan het uitstel van eerste geboorten. Vlaamse vrouwen stelden samen met hun partners het ouderschap almaar verder uit. Dit hing samen, net als in andere Europese regio's, met het stijgende opleidingsniveau en de toenemende deelname aan de arbeidsmarkt van jonge vrouwen. Als gevolg van dit uitstel daalde de vruchtbaarheid vooral bij vrouwen tussen 20 en 24 jaar, maar steeg nadien de vruchtbaarheid bij vrouwen tussen 30 en 34 jaar. De inhaalbeweging bij jonge dertigers kon echter het uitstel niet geheel compenseren.

Aan de daling van het vruchtbaarheidscijfer bij 20 tot en met 24-jarigen is sinds 2002 een einde gekomen. Er is zelfs een zeer lichte heropleving zichtbaar. Tevens zijn er ook in alle andere leeftijdsgroepen toenemende vruchtbaarheidscijfers. Dit verklaart dan ook de opmars van het totale vruchtbaarheidscijfer in recente jaren.

Uitgaande van de geboorteregistratie van Kind en Gezin voor het jaar 2008 is berekend dat binnen Vlaanderen het totale vruchtbaarheidscijfer per arrondissement varieert tussen 1,62 (arr. Veurne) en 2,00 (arr. Antwerpen) kinderen per vrouw. De provincie Antwerpen heeft de hoogste totale vruchtbaarheidscijfers, vooral dan in de arrondissementen Antwerpen en Mechelen. De provincie Limburg heeft de laagste totale vruchtbaarheidscijfers. In de andere provincies is het beeld per arrondissement verscheiden.

1.53 Levensverwachting

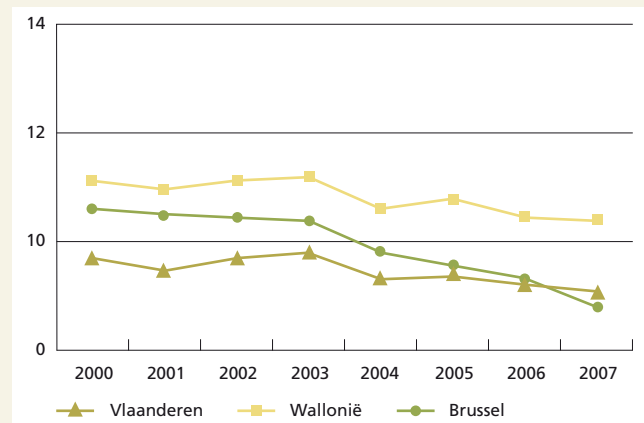
Levensverwachting bij de geboorte in 2006, per geslacht en per gewest van België.

	Mannen	Vrouwen	Verskil tussen vrouwen en mannen
Vlaams Gewest	78,1	83,3	5,2
Waa's Gewest	75,1	81,6	6,6
Brussels Gewest	76,9	82,0	5,1

Bron: ADSEI.

1.52 Bruto sterftcijfer

Evolutie van het bruto sterftcijfer, per gewest van België, van 2000 tot 2007.

Bron: ADSEI (bewerking SVR).

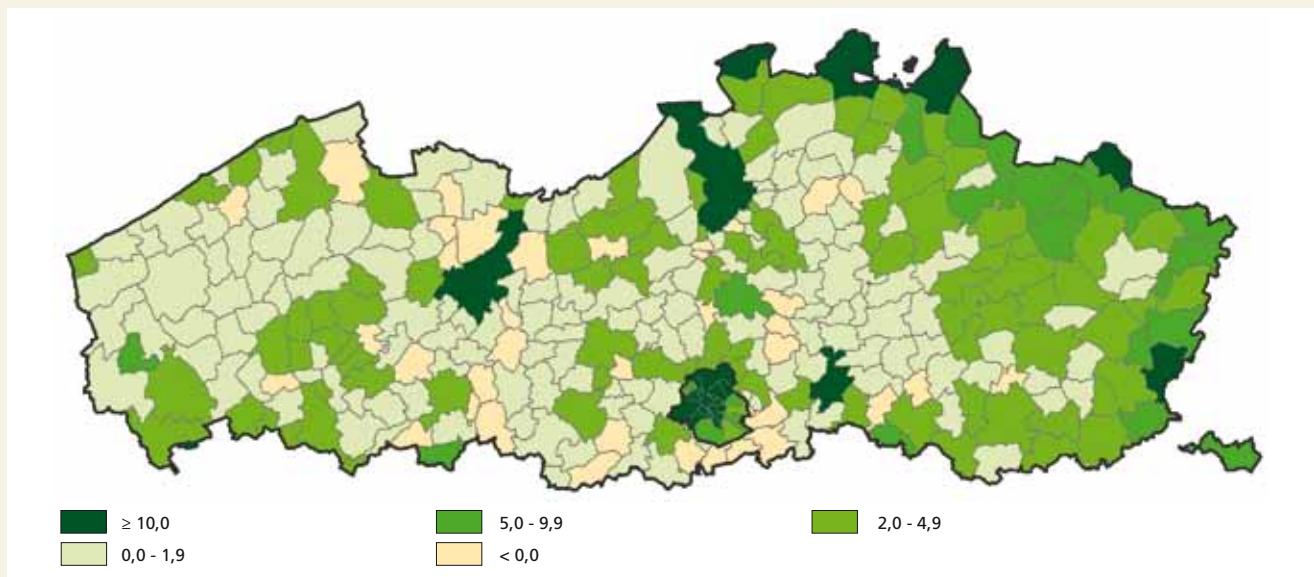
Sterfte en levensverwachting

Het aantal sterfgevallen in Vlaanderen vertoont een lichte schommeling op jaarbasis (tussen 55 en 59.000 gevallen). In 2007 overleden 55.644 inwoners, opnieuw een vijfhonderdental inwoners minder dan het jaar voordien. Ook het **bruto sterftcijfer**, dat het aantal sterfgevallen uitdrukt per duizend inwoners, daalde zeer lichtjes (naar 9,1). Nieuw is dat Brussel nu het laagste bruto sterftcijfer laat optekenen (8,8), een gevolg van de verjonging van haar bevolking. Voor Wallonië wordt het hoogste bruto sterftcijfer genoteerd (10,4).

De **levensverwachting** bij de geboorte ligt duidelijk het hoogst in Vlaanderen. Niettemin is de geslachtskloof ten gunste van vrouwen belangrijker dan de verschillen tussen de gewesten.

1.54 Buitenlands migratiesaldo

Migratiesaldo uit buitenlandse migratie, per gemeente van het Vlaamse en het Brusselse Gewest, gemiddelde van 2006 en 2007, uitgedrukt per 1.000 inwoners.

Noot: Immigraties = Inwijkingen buitenlandse migratiebeweging + Veranderingen register + Heringeschrevenen na schrappingen; Emigraties = Uitwijkingen buitenlandse migratiebeweging + Ambtshalve geschrapt (volgens de nieuwe bepalingen van ADSEI, 2009).
Bron: ADSEI (bewerking SVR).

Buitenlandse migratie

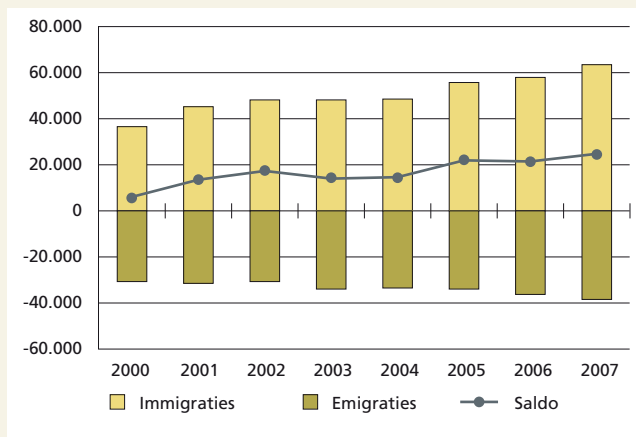
De inwijking vanuit het buitenland is de voorbije jaren duidelijk toegenomen. Dat geldt ook voor de uitwijking naar het buitenland, maar in mindere mate. Het saldo van beide bewegingen is al jaren positief, maar des te meer zo in recente jaren.

Per hoofd van de bevolking ligt het **buitenlandse migratiesaldo** hoger in Vlaanderen (+4,1 % voor 2007) dan in Wallonië (+2,8 %), maar flink lager dan in de hoofdstad (+19,9 %).

De meeste Vlaamse gemeenten laten in recente jaren een positief migratiesaldo optekenen. Hoge cijfers vinden we vooral in de Kempen en in Limburgse grensgemeenten met Nederland, maar ook in de steden Antwerpen, Gent en Leuven. Opvallend negatieve saldi zijn er in de randgemeenten ten zuiden van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, in contrast met de hoofdstad zelf.

1.55 Migratie

Evolutie van de jaarlijkse immigraties en emigraties van en naar het buitenland, Vlaams Gewest, van 2000 tot 2007, in absolute aantallen.

Noot: Immigraties = Inwijkingen buitenlandse migratiebeweging + Veranderingen register + Heringeschrevenen na schrappingen; Emigraties = Uitwijkingen buitenlandse migratiebeweging + Ambtshalve geschrapt (volgens de nieuwe bepalingen van ADSEI, 2009).
Bron: ADSEI (bewerking SVR).

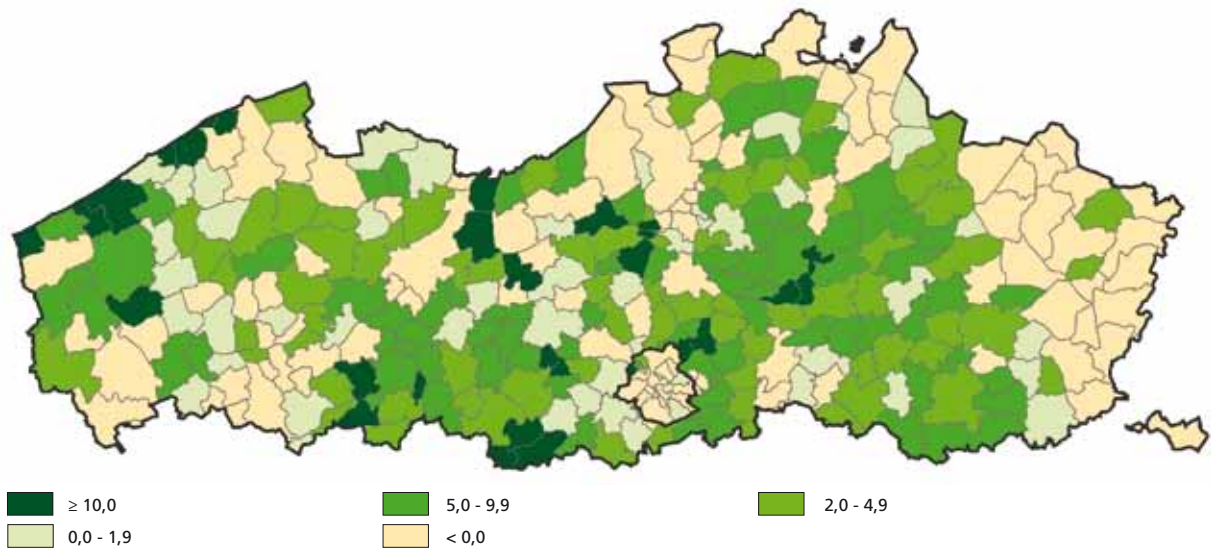
Binnenlandse migratie

Drie op de vier Vlaamse gemeenten (72%) laat voor de periode 2006-2007 een positief saldo uit binnenlandse migratie optekenen. Voor de grootste Vlaamse steden en voor de meeste gemeenten van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is dit saldo echter negatief; zij zien meer inwoners naar andere steden of gemeenten in het land vertrekken dan er van daaruit komen. Dat is ook het geval voor tal van gemeenten in het zuiden van West-Vlaanderen, in de Antwerpse Kempen en in het oosten van Limburg.

Een recente studie van de VUB maakte een meer diepgaande analyse van de verhuisbewegingen in België door bevolkingsgegevens uit van het Rijksregister en van de twee laatste volkstellingen te combineren. Verhuisbewegingen naar leeftijd, geslacht en nationaliteit, maar ook naar andere karakteristieken zoals bijvoorbeeld het onderwijsniveau of zelfs de taal van het diploma hoger onderwijs werden ontleed (Willaert, 2009).

1.56 Binnenlands migratiesaldo

Migratiesaldo uit binnenlandse in- en uitwijkingen, per gemeente van het Vlaamse en het Brusselse Gewest, gemiddelde van 2006 en 2007, per 1.000 inwoners.

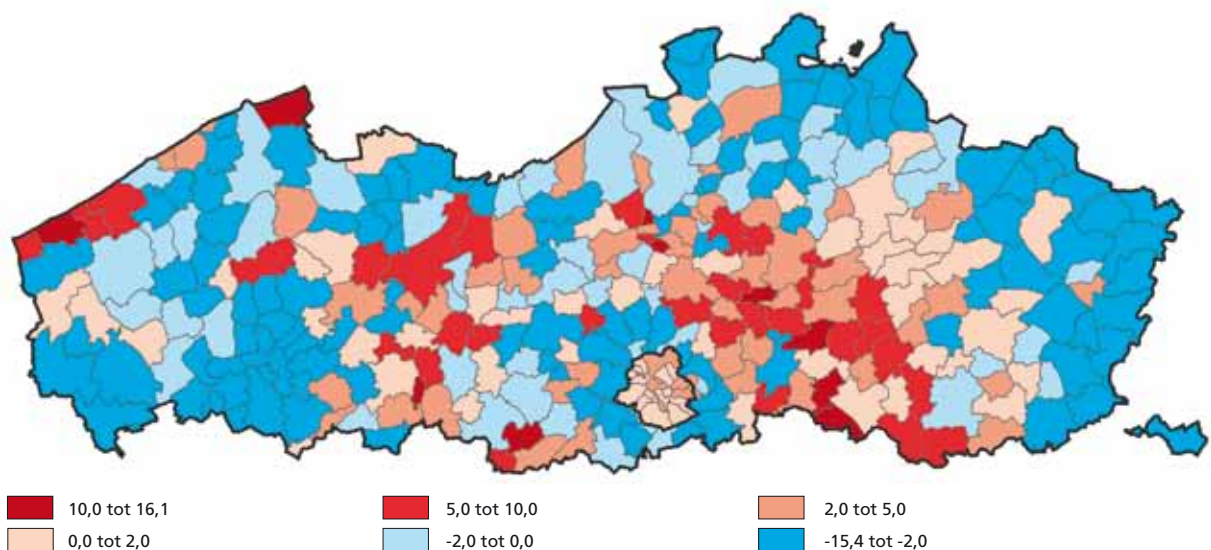
Bron: ADSEI (bewerking SVR).

Personen met een Nederlandstalig diploma hoger onderwijs vertonen, althans voor de periode 2001-2006, een vestigingsoverschot in een brede zone rondom Leuven en Mechelen, in Gent en omgeving en in tal van kustgemeenten, maar ook in een aantal Waalse gemeenten net over de taalgrens (Beauchevain, Enghien, Flobecq) en in – zij het in beperktere mate – elke gemeente van het Brusselse

Gewest. Daarnaast is er een groot vertrekoverschot, omzeggens een “braindrain”, van hoger geschoolden uit de perifere gebieden (een groot deel van de provincies West-Vlaanderen en Limburg, de Antwerpse Kempen). Wat de Vlaamse Rand betreft, vertoont elke gemeente behalve Kraainem een vertrekoverschot.

1.57 Binnenlands migratiesaldo Nederlandstalig diploma

Binnenlands migratiesaldo van personen met een Nederlandstalig diploma hoger onderwijs per gemeente van het Vlaamse en het Brusselse Gewest, tussen 2001 en 2006, uitgedrukt per 1.000 inwoners.

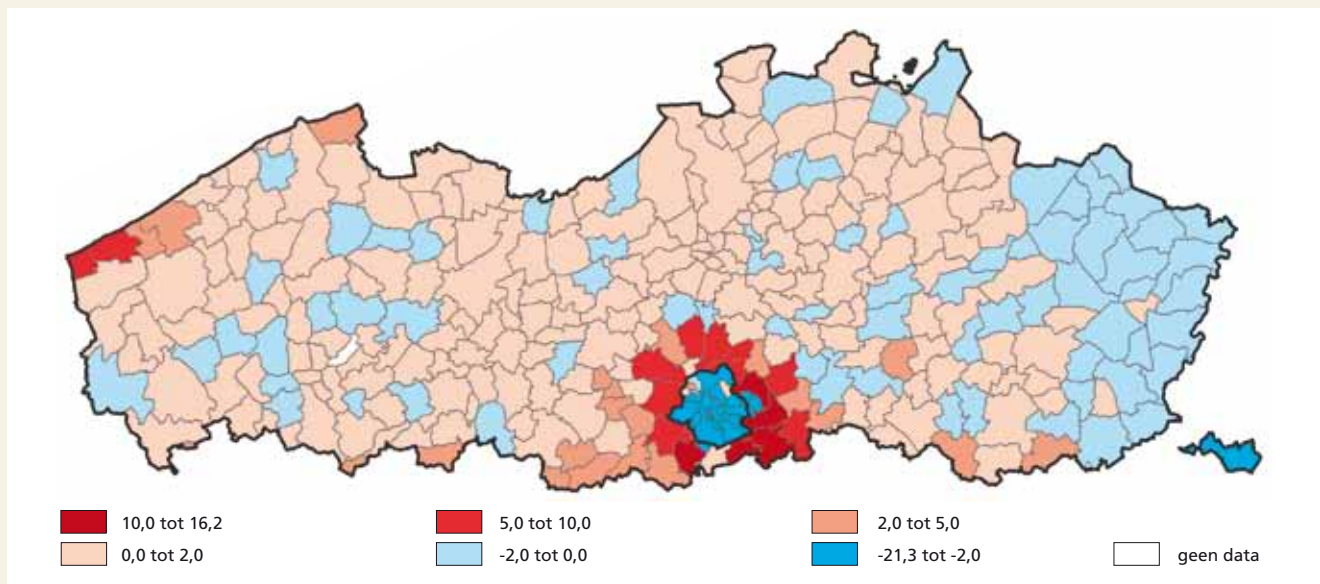

Noot: Niet geheel duidelijk is hoe de toekenning van de taal van het diploma gebeurde bij buitenlanders met een anderstalig diploma, wat de resultaten in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en haar randgebied kan vertekenen (Willaert, 2009, p.10).

Bron: Willaert, D., Interface Demography VUB, 2009.

1.58 Binnenlands migratiesaldo Franstalig diploma

Binnenlands migratiesaldo van personen met een Franstalig diploma hoger onderwijs per gemeente van het Vlaamse en het Brusselse Gewest, tussen 2001 en 2006, uitgedrukt per 1.000 inwoners.

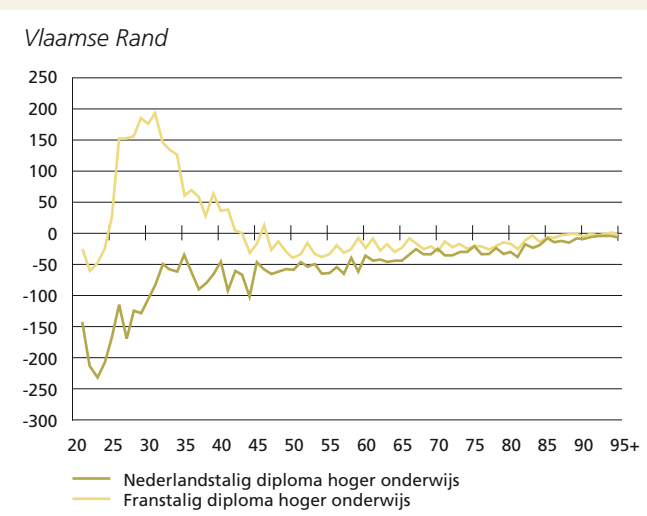
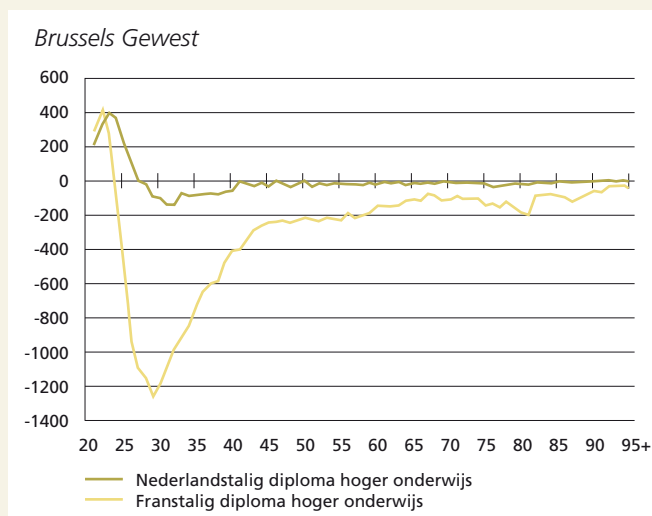
Noot: Niet geheel duidelijk is hoe de toekenning van de taal van het diploma gebeurde bij buitenlanders met een anderstalig diploma, wat de resultaten in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en haar randgebied kan vertekenen (Willaert, 2009, p.10).
Bron: Willaert, D., Interface Demography VUB, 2009.

Bij hoger geschoolden met een Franstalig diploma wordt in Vlaanderen een vestigingsoverschot vastgesteld in gemeenten van de Vlaamse Rand, zij het minder uitgesproken in de faciliteitengemeenten. Ook het vestigingsoverschot aan de kust, vooral dan in De Panne en Koksijde, valt op. In de Brusselse gemeenten daartegenover valt het aanzienlijke vertrekoverschot op, geheel in contrast met de situatie voor personen met een Nederlandstalig diploma hoger onderwijs.

De studie van de in- en uitwijkingen van en naar gemeenten van het Brusselse Gewest geeft aan dat in de jaren na de eeuwwisseling er vooral migratiedruk was vanuit het hoofdstedelijke gewest op gemeenten in de Vlaamse Rand (zij het iets minder in Wezembeek-Oppeem) en op een brede strook van gemeenten langs de taalgrens in Wallonië, gaande van Ath (provincie Henegouwen), over de provincie Waals-Brabant tot in Hannut (provincie Luik), deels zelfs op gemeenten langs de as Brussel-Namen-Aarlen.

1.59 Binnenlands migratiesaldo hoogopgeleiden

Binnenlands migratiesaldo van personen met een diploma hoger onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in de Vlaamse Rand, naar leeftijd en taal van het diploma, periode 2001-2006, in absolute aantallen.

Noot: Niet geheel duidelijk is hoe de toekenning van de taal van het diploma gebeurde bij buitenlanders met een anderstalig diploma, wat de resultaten in het Brusselse Gewest en haar randgebied kan vertekenen (Willaert, 2009, p.10).
Bron: Willaert, D., Interface Demography VUB, 2009.

Naar leeftijd toont de studie bij de hoger geschoolden van het Brusselse Gewest een typisch grootstedelijk migratieprofiel: een positief saldo voor jongvolwassenen en een negatief saldo op oudere leeftijden, vooral dan op de leeftijd van jonge gezinnen. Opmerkelijk is het grotere vestigingsoverschot van jongvolwassenen met een Nederlandstalig diploma dan met een Franstalig diploma.

In de Vlaamse Rand zijn de migratieprofielen van de hoger geschoolden uit de twee taalgroepen zeer verschillend in de leeftijden tussen 20 en 40 jaar: een belangrijk vestigingsoverschot bij personen met een Franstalig diploma, een duidelijk vertrekoverschot bij personen met een Nederlandstalig diploma.

Meer algemeen verliest het Brusselse Gewest al sinds jaar en dag bijna onafgebroken inwoners aan Vlaanderen en Wallonië, vooral dan aan haar randgebied. Die suburbanisatie leidt tot een aantal problemen en uitdagingen. Enerzijds is er het algemene gegeven van een opwaartse druk op de woningprijzen in Brussel en haar randgebied met in het kielzog daarvan een verdringing van de minder goeude lokale bevolking. Anderzijds is er het meer specifieke gegeven van het in de verdrukking komen van de streektaal.

Samenlevingsvormen

Volgende aspecten komen aan bod: huwelijken en echtscheidingen, samenlevingscontracten en stopzettingen daarvan, en tenslotte de huishoudens.

Huwelijken en echtscheidingen

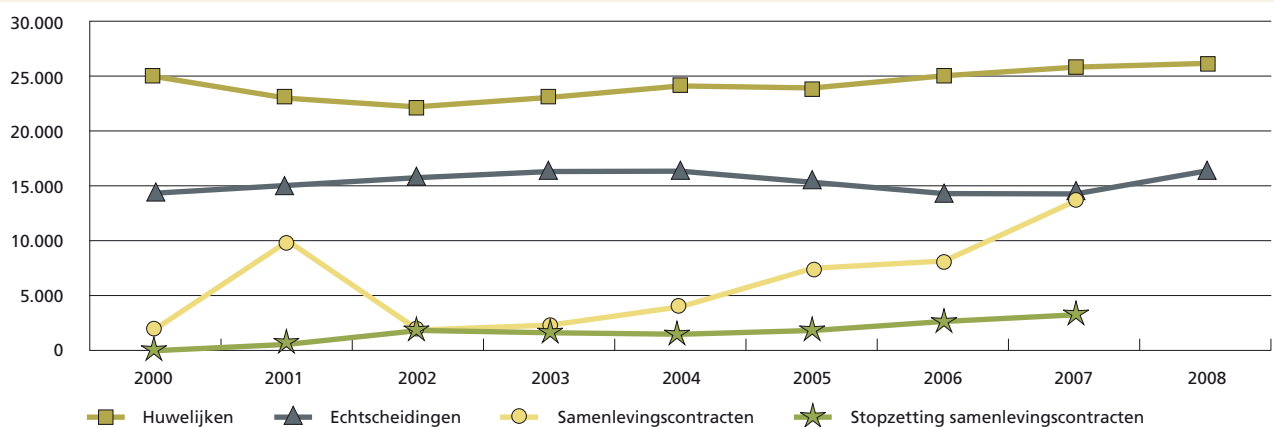
Partners regelen hun samenwonen doorgaans via een huwelijk. Sinds de wet van 1998 kunnen ze dat ook via een wettelijke samenwoning (een samenlevingscontract). Het samenwonen kan beëindigd worden via een echtscheiding of via een stopzetting van de wettelijke samenwoning.

Sinds 2002 blijft het aantal huwelijken stijgen. Maar sindsdien is ook ruim 1 op de 3 huwelijken er een waarbij één of beide partners niet voor de eerste keer trouwen. Huwelijken van partners van hetzelfde geslacht betreffen momenteel 5% van alle huwelijken. De introductie van de wettelijke samenwoning leidde tot een piek aantal contracten in 2001, indien we veronderstellen dat een samenlevingscontract doorgaans tussen twee personen wordt gesloten. Sinds 2002 stijgt het aantal contracten gestaag. In 2007 werden naast de 26.277 huwelijken ook 13.700 nieuwe samenlevingscontracten gesloten.

De wet van 27 april 2007 introduceerde de echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting van het huwelijk. Deze wetwijziging – waardoor nog sneller kan worden gescheiden – speelt wellicht een rol in de stijging van het aantal echtscheidingen in 2008. Het aantal stopzettingen van wettelijke samenwoningen stijgt gestaag. Naast de ruim 14.000 echtscheidingen in 2007, waren er 3.300 stopzettingen van samenlevingscontracten.

1.60 Samenwonen

Evolutie van het aantal huwelijken en echtscheidingen, van afgesloten samenlevingscontracten en van de stopzetting van samenlevingscontracten, van 2000 tot 2008.

Noot: Het Rijksregister registreert niet de samenlevingscontracten als dusdanig, maar wel het aantal personen dat daarbij is betrokken. Samenlevingsovereenkomsten kunnen bovendien ook betrekking hebben op samenlevende broers, zussen of andere leden van het gezin. Het aantal verklaringen tussen personen van verschillend of van hetzelfde geslacht laat daarom niet toe een conclusie te trekken over de aard van de relatie die tussen deze personen bestaat. Een paar keer wordt een oneven cijfer opgegeven. Deze schijnbare anomalie is te wijten aan het feit dat bij bepaalde samenwonenden, bij een adresverandering, geen beëindiging van wettelijke samenwoning werd opgenomen, bijvoorbeeld bij gebrek aan een eenzijdige verklaring van beëindiging.
Bron: ADSEI (bewerking SVR).

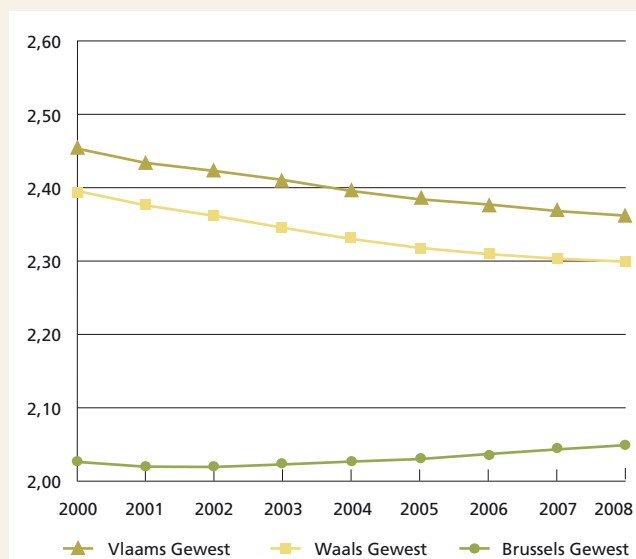
De evolutie van het aantal huwelijken en echtscheidingen moet echter worden bekeken in het licht van het aantal personen dat in aanmerking komt om respectievelijk te huwen en uit de echt te scheiden. Voor een huwelijk zijn dat de niet-gehuwden (nooit gehuwd, gescheiden, verweerd) en voor een echtscheiding zijn dit de gehuwden. Beide groepen worden hier beperkt tot de 18- tot 79-jarige vrouwen. De huwelijkskans blijft sinds 2002 vrij stabiel: per 1.000 niet-gehuwde vrouwen huwen er jaarlijks ongeveer 26. De echtscheidingskans heeft in 2008 een nieuwe drempel bereikt: per 1.000 gehuwde vrouwen waren er 12 die uit de echt scheidden.

De tweede (of zelfs derde) generatie jongeren van Turkse of Marokkaanse herkomst heeft de huwbare leeftijd bereikt. Ze huwen bijna uitsluitend met een partner met eenzelfde herkomst. Bijna 2 op 3 huwen met een partner die omwille van het huwelijk naar ons land is gekomen (huwelijksmigrant). Enkel de Marokkaanse mannen doen dit iets minder vaak. De Turkse mannen van de tweede generatie huwen op jongere leeftijd dan de Marokkaanse mannen van de tweede generatie en dan de Vlaamse mannen. De Turkse en Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie huwen eerder dan de Vlaamse vrouwen (Corijn & Lodewijckx, 2009b).

De huwelijken die minst standhouden zijn die van de Marokkaanse tweedegeneratie vrouwen die doorgaans gehuwd zijn met een Marokkaanse huwelijksmigrant. Hoewel personen van Turkse herkomst minder scheiden, zijn dit bij hen ook de minst duurzame huwelijken. De meest duurzame huwelijken zijn die van tweedegeneratie mannen die doorgaans gehuwd zijn met huwelijksmigranten. Dergelijke huwelijken zijn duurzamer bij de Turken dan bij de Marokkanen (Corijn & Lodewijckx, 2009a).

1.63 Huishoudens

Gemiddelde huishoudgrootte, per gewest, van 2000 tot 2008, op 1 januari.

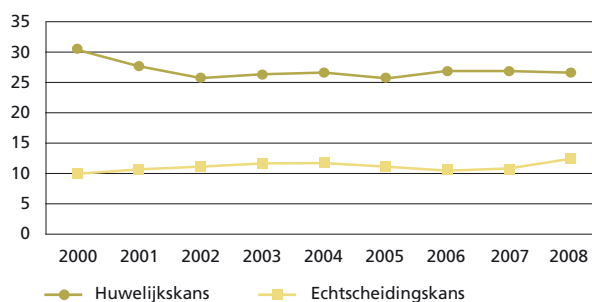
Bron: ADSEI (bewerking SVR).

Huishoudens

Tussen 2000 en 2008 ligt de stijging van het aantal private huishoudens (+7,7%) dubbel zo hoog als de toename van de bevolking in private huishoudens (+3,8%), wat wijst op verdere gezinsverdunning. In het Waalse Gewest is dezelfde trend zichtbaar terwijl in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest die trend gekeerd is.

1.61 Huwelijks- en echtscheidingskansen

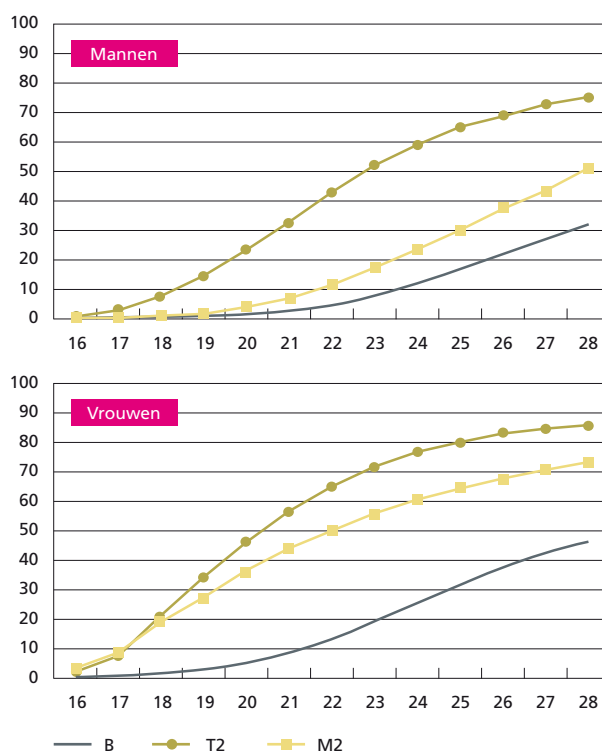
Huwelijks- en echtscheidingskansen, van 2000 tot 2008, resp. per 1.000 niet-gehuwde vrouwen (nooit gehuwd, gescheiden, verweerd) en per 1.000 gehuwde vrouwen van 18 tot en met 79 jaar.

Bron: ADSEI (bewerking SVR).

1.62 Huwelijkstransitie

Cumulatief percentage gehuwd, naar leeftijd en geslacht, bij personen met een Belgische herkomst (B) en bij Turken (T2) en Marokkanen (M2) van de tweede generatie, geboren in de periode 1974-1987, volgens de registratie op 1.1.2004.

Bron: ADSEI (bewerking SVR).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Corijn, M. & E. Lodewijckx (2009a). Echtscheiding en leefvorm na echtscheiding in het Vlaamse Gewest: verschillen naar herkomst. Een analyse op basis van Rijksregistergegevens voor volwassenen en kinderen. Brussel: SVR-rapport 4.
- Corijn, M. & E. Lodewijckx (2009b). De start van de gezinsvorming bij de Turkse en Marokkaanse tweede generatie in het Vlaamse Gewest. Een analyse op basis van Rijksregistergegevens. Brussel: SVR-rapport 6.
- Eurostat (2008), Ageing characterises the demographic perspectives of the European societies, Statistics in focus, nr. 72.
- Federaal Planbureau en Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, met de medewerking van het Wetenschappelijk Begeleidingscomité (2008). Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060 (Perspectives de population 2007-2060), Federaal Planbureau, Planning Paper 105.
- Lesthaeghe R. & Willems P. (1999). Is low fertility a temporary phenomenon in the European Union? In: Population and Development Review, 25(2): 211-228.
- Neels, K. (2006). Reproductive strategies in Belgian fertility, 1930-1999. Brussel/Den Haag: CBGS/NIDI. (NIDI-CBGS Publications 38).
- Sobotka, T. (2004). Postponement of childbearing and low fertility in Europe. Groningen/Amsterdam: Rijksuniversiteit Groningen/Dutch University Press.
- Van Bavel, J. & Bastiaenssen V. (2009). De recente evolutie van de vruchtbaarheid in het Vlaamse Gewest: update 2008. VUB, Interface Demography Working Paper 2009-2.
- Willaert, D. (2009). Verhuisbewegingen vanuit en naar de Vlaamse Rand rond Brussel. VUB, Interface Demography Working Paper 2009-5.

DEFINITIES

- Bevolkingsdichtheid** Het aantal inwoners per vierkante kilometer (land) van een omschreven gebied.
- Bruto geboortecijfer** Aantal geboorten per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.
- Bruto sterftecijfer** Aantal overledenen per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.
- Gemiddelde bevolking** De gemiddelde bevolking zoals die kan bepaald worden uit de tellingen op 1 januari van het betreffende jaar (x) en van het daaropvolgende jaar (x+1). Biedt een redelijke benadering van de bevolking op 1 juli van het betreffende jaar.
- Gezinsverdunning** Ontwikkeling naar alsmaar kleinere gezinnen.
- Leeftijdspiramide** Gekantelde verdeling van de bevolking over leeftijds- en geslachtsgroepen. De jongste leeftijdsgroep vindt men aan de basis, de oudste aan de top. Links van de centrale as staan de mannen, rechts de vrouwen. De traditionele piramidevorm oogt vandaag meer als een boon.
- Levensverwachting op leeftijd x** Het gemiddelde aantal jaren dat men nog blijft leven vanaf leeftijd x. Veelal transversaal opgemeten uitgaande van de jaarlijkse sterftetekansen van opeenvolgende geboortecohorten. Verondersteld wordt dat de waargenomen leeftijds-specifieke sterftetekansen niet veranderen.
- Huishouden** Het huishouden bestaat uit een persoon die gewoonlijk alleen leeft, ofwel uit twee of meer personen, al dan niet met elkaar verwant, die gewoonlijk in dezelfde woning wonen en er samenleven. Onderscheid wordt gemaakt tussen private en collectieve huishoudens. In elk privaat of particulier huishouden moet een referentiepersoon worden aangeduid, ten einde de plaats van elk lid binnen het huishouden te kunnen bepalen (verwantschap).
- Buitenlandse migratie** De migratie van en naar het buitenland, ook 'externe migratie' genoemd. Het verschil tussen de buitenlandse inwijking (immigratie) en de buitenlandse uitwijking (emigratie) geeft het saldo van de buitenlandse migraties.

Binnenlandse migratie De migratie van en naar een andere gemeente binnen België, ook ‘interne migratie’ genoemd. Het verschil tussen de binnenlandse inwijking en de binnenlandse uitwijking, berekend over alle 308 gemeenten van het Vlaamse Gewest, geeft daardoor het saldo van de migraties tussen de drie Belgische regio’s voor het Vlaamse Gewest.

Ontgroening Proces van afname van het aandeel jongeren in de bevolking.

Totaal Vruchtbaarheidscijfer (TVC) Het gemiddelde aantal levend geboren kinderen die een vrouw kan verwachten te krijgen gedurende haar reproductieve levensjaren gegeven de vruchtbaarheidscijfers voor de opeenvolgende generaties van vrouwen in het observatiejaar. Het is de som van de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers zoals waargenomen in het observatiejaar op de opeenvolgende leeftijden. (in de praktijk van vrouwen tussen 15 tot en met 49 jaar). Het Totaal Vruchtbaarheidscijfer wordt vaak afgezet tegenover de vervangingsvruchtbaarheid, wat in West-Europese landen vandaag neerkomt op een waarde van 2,07.

Vruchtbaarheidscijfer De kans voor vrouwen van een bepaalde leeftijd in de bevolking om een levend geboren kind te krijgen gedurende de observatieperiode (veelal een kalenderjaar).

Samenlevingscontracten Samenlevingscontracten van het type “Wettelijke samenwoning” is de toestand van samenleven van twee personen die een verklaring hebben afgelegd overeenkomstig artikel 1476 van het Burgerlijk Wetboek. Dat artikel werd ingevoegd in het Burgerlijk Wetboek door de wet van 23 november 1998 tot invoering van de wettelijke samenwoning. Om een verklaring van wettelijke samenwoning te kunnen afleggen, moeten beide partijen voldoen aan de volgende voorwaarden: niet verbonden zijn door een huwelijk of door een andere wettelijke samenwoning en bekwaam zijn om contracten aan te gaan overeenkomstig de artikelen 1123 en 1124.

Het Rijksregister registreert niet de samenlevingscontracten als dusdanig, maar wel het aantal personen dat daarbij is betrokken. Samenlevingsovereenkomsten kunnen bovendien ook betrekking hebben op samenlevende broers, zussen of andere leden van het gezin. Het aantal verklaringen tussen personen van verschillend of van hetzelfde geslacht laat daarom niet toe een conclusie te trekken over de aard van de relatie die tussen deze personen bestaat.

Een paar keer wordt een oneven cijfer opgegeven. Deze schijnbare anomalie is te wijten aan het feit dat bij bepaalde samenwonenden, bij een adresverandering, geen beëindiging van wettelijke samenwoning werd opgenomen, bijvoorbeeld bij gebrek aan een eenzijdige verklaring van beëindiging.

Turkse en Marokkaanse tweede generatie migranten

Personen met wettelijk verblijf in ons land die hier geboren zijn of naar België gemigreerd zijn op de leeftijd van 0-2 jaar, hetzij met de Turkse/Marokkaanse nationaliteit bij geboorte of bij eerste vestiging in België, hetzij met Belgische nationaliteit bij geboorte en moeder met Turkse/Marokkaanse nationaliteit bij haar geboorte.

2

TALENT, WERK,
ONDERNEMEN EN
INNOVATIE

De wereldwijde financiële en economische crisis laat ook Vlaanderen niet onberoerd. Zowel mensen, bedrijven als de overheid ondervinden moeilijkheden. Ook op lange termijn dienen zich een aantal structurele uitdagingen aan. Om dit alles aan te pakken heeft de Vlaamse Regering samen met de sociale partners en het middenveld een aantal langetermijndoelstellingen voorop gezet in het Pact 2020. De doorbraken van Vlaanderen in Actie (ViA), het regeerakkoord en de beleidsnota's concretiseren hoe het Vlaamse beleid deze doelstellingen zal realiseren. Sleutelementen hierbij zijn ondermeer talentontwikkeling door degelijk onderwijs, kansen en jobs voor alle talenten, investeren en innovatief ondernemen.

DE LERENDE VLAMING

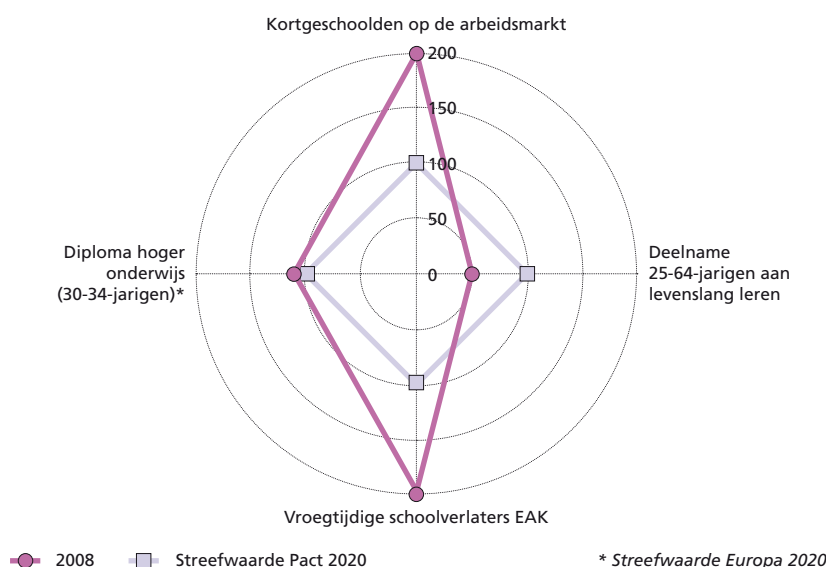
Omdat talenten onze voornaamste troef zijn, moeten alle jongeren vanaf het kleuteronderwijs kansen krijgen om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen. Kans geven aan elk talent is de eerste strategische doelstelling van

het beleidsdomein onderwijs. Het aantal kortgeschoolden (33% van de 15-64-jarigen) en vroegtijdige schoolverlaters moet dalen. Het Pact 2020 gaat zowel voor het aantal kortgeschoolden als vroegtijdige schoolverlaters voor een halvering tegen 2020.

De overheid streeft naar een goede sociale mix van kansarmen en kansrijken in elke school. Bijna tweederde van de scholen in het secundair onderwijs kennen een goede sociale mix, in het basisonderwijs is dit maar iets meer dan de helft.

Een diploma hoger onderwijs wordt steeds belangrijker. Europees is afgesproken dat tegen 2020 40% van de 30-34-jarigen over zo'n diploma moet beschikken. Dit is vandaag in Vlaanderen reeds een realiteit. De sociale omgeving

De lerende Vlaming

blijft hier wel een rol spelen: jongeren van wie de moeder laaggeschoold is, halen minder vaak een diploma hoger onderwijs.

Leren stopt niet wanneer de jongeren de school, hogeschool of universiteit verlaten. Het levenslang leren moet worden uitgebouwd. Niet meer dan 8% doet aan levenslang leren, wat Europees geen goed cijfer is. Het Pact 2020 wil dat 15% van de bevolking levenslang leert tegen 2020.

De overheid wil de overgang van onderwijs naar werk verbeteren en jongeren voorbereiden op een succesvolle start op de arbeidsmarkt. Dit vergt onder meer de erkenning van alle competenties, ongeacht waar ze verworven zijn. Ook wil de overheid het werkplekleren stimuleren, onder andere via bedrijfsstages en deeltijds leren.

In een globaliserende samenleving is talenkennis en studeren in het buitenland een extra troef. Het aanbod aan talen in het algemeen secundair onderwijs ligt duidelijk boven het Europese gemiddelde. Van de buurlanden scoren Nederland en vooral Luxemburg hoger. Steeds meer jongeren doen ondertussen via allerhande Europese uitwisselingsprogramma's buitenlandse ervaring op.

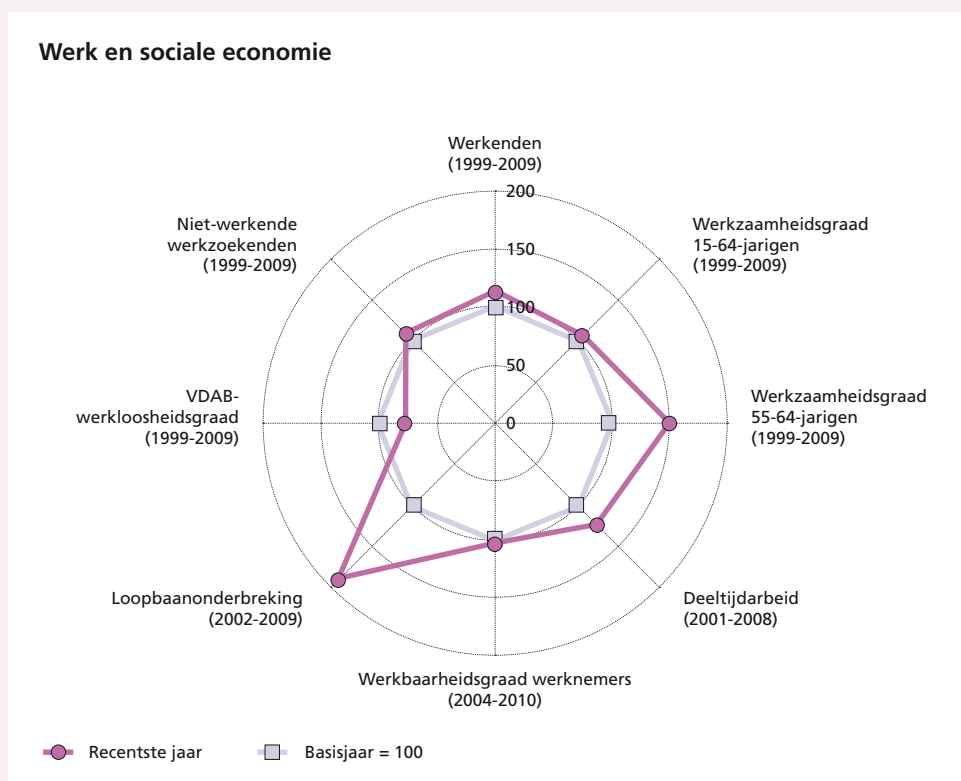
Topkwaliteit aanbieden vraagt om blijvende investeringen in onderwijs. De doelstelling om 2% van het bbp aan hoger onderwijs te spenderen is nog niet bereikt. De totale Vlaamse onderwijsuitgaven lopen wel op tot 5,9% van het bbp, duidelijk boven het Europese gemiddelde.

WERK EN SOCIALE ECONOMIE

Het Vlaamse regeerakkoord spreekt de ambitie uit om het activerend arbeidsmarktbeleid onverminderd te continueren en te versterken. De werkzaamheidsgraad moet verhoogd worden. Het Pact 2020 schuift een globale werkzaamheidsgraad van 70% naar voor. In 2009 hebben bijna twee op drie van de Vlamingen op actieve leeftijd (15-64 jaar) een baan. Met het groeiritme dat tijdens de afgelopen jaren gerealiseerd werd, is het bereiken van deze 70%-streefnorm nog niet voor direct.

Daarnaast blijven ook een aantal groepen (laaggeschoolden, niet-EU-burgers, personen met een arbeidshandicap, ...) ondervertegenwoordigd op de arbeidsmarkt. Niet-tegenstaande de toename in de arbeidsdeelname de voorbije jaren hoofdzakelijk gerealiseerd werd door vrouwen, blijft er een werkzaamheidskloof met de mannen. De Europese 60%-doelstelling voor vrouwelijke werkzaamheid werd wel al gehaald. Met goed één op drie 55-plussers aan de slag, is de Europese 50%-doelstelling nog lang niet in zicht. Het regeerakkoord gaat dan ook resoluut voor meer 50-plussers aan het werk.

De overheid wil ook werk maken van een versterkte sociale economie die kansen biedt op duurzame tewerkstelling voor de meest kwetsbare groepen. Het gaat daarbij in de eerste plaats om personen met een arbeidshandicap en laaggeschoolde (zeer) langdurige werklozen. Het totale

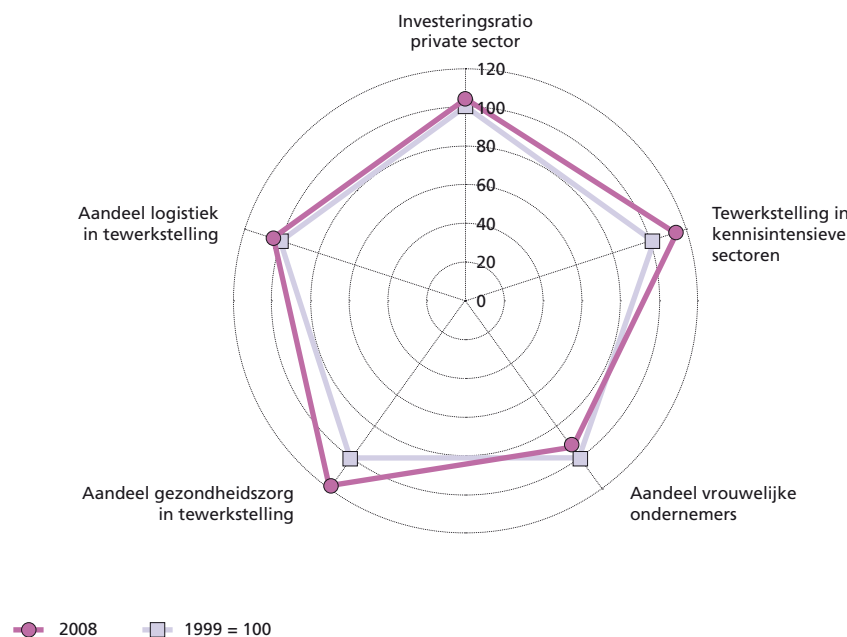
bereik van de beschutte en sociale werkplaatsen, invoegbedrijven, arbeidszorginitiatieven en lokale diensteneconomie werd in 2008 samen geraamd op bijna 21.500 personen. Dat aantal stijgt jaar na jaar.

De stijgende werkloosheid en het steeds meer onderbreken van de loopbaan als gevolg van de economische crisis in combinatie met een beperkte deelname aan levenslang leren, noopt de overheid ertoe om in te zetten op het versterken van competenties en loopbanen te ondersteunen. Maatregelen zoals opleidingscheques moeten de werknemers helpen om hun competenties te versterken en zo beter de crisis het hoofd te bieden. Ruim een kwart miljoen opleidingscheques werd aangevraagd in 2009.

DE OPEN ONDERNEMER

De financieel-economische crisis heeft een zware impact op de Vlaamse economie. Het Vlaamse bbp daalt met 3,3% in het rood in 2009. De gevolgen voor de arbeidsmarkt laten zich vooral in 2010 duidelijk voelen. De investeringsratio zakte in 2008 wat er zijn duidelijke tekenen dat 2009 nog een slechter investeringsjaar is. De doelstelling uit het regeerakkoord om jobs te vrijwaren en de investeringen weer op een normaal peil te brengen is nog niet bereikt. Wel er is nog steeds een netto-aangroei van het aantal bedrijven, zij het minder in 2009 dan in 2008. Driekwart van de ondernemingen opgericht in 2004 is vijf jaar later nog actief.

De open ondernemer

De Vlaamse economie zal het in de toekomst meer en meer moeten hebben van creatief en innoverend ondernemen. Het Vlaamse Gewest doet het vrij goed wat het aandeel creatieve beroepen betreft, maar onze voorsprong brokkelt wat af. Evenzo scoort het Vlaamse Gewest hoger dan het EU27-gemiddelde voor de tewerkstelling in kennisintensieve sectoren, maar onze drie buurlanden doen het beter. Als het gaat om vernieuwde productieprocessen en/of lopende innovatieactiviteiten in het hele bedrijfsleven, dan doet het Vlaamse Gewest het meer dan behoorlijk.

Vlaanderen wil zich focussen op een aantal doorbraaksectoren. Gezondheidszorg en maatschappelijk diensten en industrieën met duurzame

productieprocessen doen het relatief goed in het Vlaamse Gewest; logistiek en life sciences zouden nog meer werkgelegenheidskansen mogen bieden.

Exporteren is een sleutelwoord voor de Vlaamse economie. Maar ook hier veroorzaakt de crisis een weinig schitterend 2009: de uitvoer zakt immers met 18%. Ook groeide het aantal exporterende bedrijven in 2008 nauwelijks. Het Vlaamse Gewest kan nog steeds bogen op relatief grote marktaandelen in een aantal belangrijke, opkomende handelsblokken. Maar voor de BRIC-landen en de Aziatische Tijgers is er terreinverlies. De snelgroeiende markten worden wel steeds belangrijker in de Vlaamse uitvoer: de 10%-Pactdoelstelling is gerealiseerd.

INNOVATIECENTRUM VLAANDEREN

Vlaamse ondernemingen moeten innovatie hoog op de agenda plaatsen voor de instandhouding en verdere uitbouw van de kenniseconomie. Dit kan maar als Vlaanderen beschikt over excellent wetenschappelijk onderzoek en onderwijs dat garant staat voor de omzetting van kennis in innovatieve producten.

Het Pact 2020 stelt dat Vlaanderen tegen 2014 3% van zijn bbp besteedt aan Onderzoek en Ontwikkeling (O&O) en dat dit aandeel na 2014 verder zal toenemen. De O&O intensiteit in het Vlaamse Gewest bedroeg 2,03% in 2007 en was lichtjes gedaald tegenover 2002. Internationaal gezien zit Vlaanderen hiermee boven het Europese gemiddelde van 1,77%, maar heeft nog een lange weg af te leggen naar de 3%-norm.

Een verhoging van de O&O intensiteit moet leiden tot een verdubbeling van de omzet uit nieuwe of verbeterde producten en diensten, een hogere vertegenwoordiging van de speerpunt domeinen en een hoger aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren tot op een gelijk niveau als de Europese topregio's. Wat menselijk potentieel betreft, is er een stijging van het O&O personeel in zowel de publieke als de private sector. Ook is er een voortdurende stijging in het aantal generatiestudenten en doctoraten in de exacte en toegepaste wetenschappen.

Het Pact 2020 ambieert een jaarlijkse toename van het aantal patentaanvragen met een hogere en betere spreiding over alle sectoren, bedrijfstypes en maatschappelijke geledingen. De wetenschappelijke publicatieactiviteit is de voorbije jaren sterk gestegen en Vlaanderen staat nu zelfs op de 4de plaats in Europa. Bij de octrooiaanvragen behoort Vlaanderen tot de subtop in Europa.

2.1

DE LERENDE VLAMING

Mensen verschillen in interesses en hun sociale, economische en culturele achtergrond. Omdat talenten onze voorname troef zijn, moeten alle jongeren vanaf het kleuteronderwijs en doorheen het lager, secundair en hoger onderwijs kansen krijgen om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen. Het aantal kortgeschoolden en ongekwalificeerde schoolverlaters moet dalen. De overheid ondersteunt het leerplichtonderwijs naargelang van de aanwezigheid van kansarmen in de school. Tegelijk wordt gestreefd naar een goede sociale mix van kansarmen en kansrijken in elke school.

Niet alleen in het hoger en secundair onderwijs, maar sinds kort ook in het kleuter- en lager onderwijs ondersteunt de overheid leerlingen en studenten die het financieel moeilijker hebben. Uit de kansengroepen moeten meer jongeren de stap naar het hoger onderwijs zetten.

Leren stopt niet wanneer de jongeren de school, hogeschool of universiteit verlaten. Het levenslang leren moet in Vlaanderen worden uitgebouwd. Dit moet niet alleen een direct economisch nut hebben, maar dient ook een sociale en culturele vorming te geven.

Talenten kunnen verder ontwikkeld en gevaloriseerd worden door het volwassenonderwijs, de basiseducatie, de examencommissie en de erkenning van competenties die buiten het onderwijs zijn verworven. Tijdens deze regeerperiode zal daartoe het deeltijds kunstonderwijs worden hervormd. Ook de opleidingen binnen de ondernemingen dragen bij tot levenslang leren.

De overheid wil ook de overgang van onderwijs naar werk verbeteren. Dit vergt onder meer de erkenning van alle competenties, waar ze ook verworven zijn. Ook wil de overheid het werkplekleren stimuleren, via bedrijfsstages en deeltijds leren.

Internationalisering blijft hoog op de agenda staan. Door het aanleren van vreemde talen en het stimuleren van studeren in het buitenland (onder meer Erasmus) worden studenten voorbereid op de geglobaliseerde samenleving.

Ten slotte wil de overheid blijven investeren in het onderwijs. De doelstelling om 2% van het bbp aan hoger onderwijs te spenderen is nog niet bereikt. Ook het gebouwenpark verdient aanvullende investeringen.

Dit hoofdstuk wordt geopend met enkele kerncijfers over

leerlingen en studenten, het onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en het onderwijspersoneel. Dan komen de hierboven aangehaalde strategische doelstellingen aan bod: kansen geven aan talent, naar een goede start op het werk, internationalisering en investeren in onderwijs.

Kerncijfers

In dit eerste deel worden kerncijfers aangaande leerlingen en studenten, personeel gepresenteerd.

Leerlingen en studenten

Per onderwijsniveau wordt weergegeven hoeveel leerlingen of studenten er zijn. Daarbij komen relevante onderverdelingen aan bod: het gewoon of buitengewoon onderwijs, de onderwijsvormen in het secundair, het geïntegreerd onderwijs en de onthaalklas. Ook de Brusselse situatie - zowel het Nederlandstalig als het Franstalig onderwijs - wordt specifiek belicht.

Leerlingen basis- en secundair onderwijs

In het Vlaamse onderwijs volgen 1,1 miljoen leerlingen basis- en secundair onderwijs. Ruim 245.000 kleuters bezoeken 2.227 kleuterscholen. In 2.332 lagere scholen volgen dagelijks bijna 410.000 leerlingen les. In totaal zijn er in het basisonderwijs 2.502 scholen die enkel kleuteronderwijs, enkel lager onderwijs of beide samen aanbieden. In het voltijds secundair onderwijs volgen ongeveer 454.500 scholieren les in 1.065 scholen.

In het kleuteronderwijs is er voor het tweede jaar op rij een forse toename van de leerlingenpopulatie. Ten opzichte van het schooljaar 2007-2008 stijgt het aantal kleuters met 5.979 (+2,5%). In het lager onderwijs zet de dalende trend zich verder. De daling is ongeveer even groot als de afname in het vorige schooljaar. In het voltijds gewoon secundair onderwijs begon een dalende trend in het schooljaar 2007-2008. In het schooljaar 2008-2009 is er nog een grotere daling: er werden 2.169 leerlingen minder ingeschreven (- 0,49%). In het buitengewoon secundair onderwijs stijgt het aantal leerlingen met 285 (+ 1,56%).

2.1 Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs

Aantal leerlingen in het voltijds basis- en secundair onderwijs, per onderwijsniveau en geslacht, gewoon en buitengewoon onderwijs, schooljaar 2008-2009.

	Aantal	% Jongens	% Meisjes
Kleuteronderwijs			
Gewoon	243.482	51,1	48,9
Buitengewoon	1.977	67,7	32,3
Totaal	245.459	51,3	48,7
Lager onderwijs			
Gewoon	381.882	50,1	49,9
Buitengewoon	27.543	62,7	37,3
Totaal	409.425	51,0	49,0
Secundair onderwijs			
Gewoon	436.146	50,4	49,6
Buitengewoon	18.548	63,0	37,0
Totaal	454.694	50,9	49,1

Bron: O&V.

Na de eerste graad volgen ongeveer 40% van de leerlingen algemeen secundair onderwijs. Meisjes zijn hier duidelijk in de meerderheid. Ruim 30% volgt technisch secundair onderwijs, met een duidelijk overwicht van jongens. Ongeveer 27% van de leerlingen volgt beroepssecundair onderwijs, waarvan iets meer jongens dan meisjes. Het kunstsecundair onderwijs trekt ongeveer 2% van de leerlingen aan. 65% daarvan zijn meisjes.

Buitengewoon onderwijs

Leerlingen uit het lager onderwijs zitten zowel absoluut als relatief het vaakst in het **buitengewoon onderwijs**; het gaat om 7% van de schoolbevolking. In het kleuteronderwijs is dat een heel stuk minder (0,8%); in het secundair circa 4%.

Het aantal leerlingen dat les volgt in het buitengewoon

2.3 Leerlingen buitengewoon onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs per onderwijsniveau en van het aandeel t.o.v. het totaal aantal leerlingen in dat onderwijsniveau, van het schooljaar 1998-1999 tot 2008-2009.

Schooljaar	Kleuteronderwijs	Lager onderwijs	Secundair onderwijs
1998-1999	1.780	0,7	24.935
1999-2000	1.767	0,7	25.727
2000-2001	1.701	0,7	26.212
2001-2002	1.686	0,7	26.794
2002-2003	1.726	0,7	26.901
2003-2004	1.720	0,7	26.952
2004-2005	1.791	0,8	26.768
2005-2006	1.821	0,8	26.753
2006-2007	1.907	0,8	26.794
2007-2008	1.950	0,8	27.140
2008-2009	1.977	0,8	27.543

Om dubbeltellingen te vermijden, zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen.

Bron: O&V.

onderwijs neemt over de jaren heen toe. Zowel in het lager als secundair onderwijs is een stijging duidelijk merkbaar; bij de kleuters is de toename kleiner.

Geïntegreerd onderwijs

Het **geïntegreerd onderwijs (GON)** biedt leerlingen met een handicap, leer- of opvoedingsmoeilijkheden de kans om naar een school voor gewoon onderwijs te gaan. Een school voor buitengewoon onderwijs biedt daarbij ondersteuning. Steeds meer leerlingen maken hiervan gebruik. In het schooljaar 2008-2009 kreeg iets meer dan 0,9% van de totale schoolbevolking in het gewoon onderwijs GON-ondersteuning.

2.2 Leerlingen secundair onderwijs

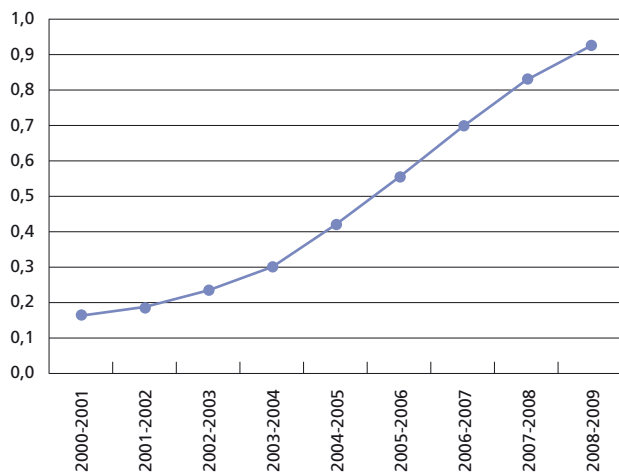
Evolutie van het aantal leerlingen in ASO, TSO, BSO, KSO, naar geslacht en t.o.v. het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad (inclusief modulair onderwijs), van het schooljaar 1998-1999 tot 2008-2009.

Schooljaar	Aantal leerlingen				Aandeel jongens				Aandeel in totale populatie 2de, 3de, 4de graad en modulair onderwijs secundair onderwijs			
	ASO	TSO	BSO	KSO	ASO	TSO	BSO	KSO	ASO	TSO	BSO	KSO
1998-1999	112.626	90.301	78.408	5.093	44,7	57,7	50,4	42,0	39,3	31,5	27,4	1,8
1999-2000	109.821	88.826	76.118	4.816	44,4	57,6	50,6	40,9	39,3	31,8	27,2	1,7
2000-2001	108.307	88.131	74.594	4.663	44,0	58,1	50,7	39,6	39,3	32,0	27,1	1,7
2001-2002	107.243	87.890	74.253	4.782	44,0	58,2	50,6	38,3	39,1	32,1	27,1	1,7
2002-2003	107.519	88.343	74.996	5.018	44,0	57,8	50,9	35,8	39,0	32,0	27,2	1,8
2003-2004	109.896	89.127	76.604	5.446	44,3	57,7	51,5	36,7	39,1	31,7	27,3	1,9
2004-2005	112.951	90.452	78.138	5.555	44,6	57,4	51,8	36,6	39,3	31,5	27,2	1,9
2005-2006	116.265	91.554	79.161	5.694	44,9	57,2	51,9	36,1	39,7	31,3	27,0	1,9
2006-2007	118.226	92.885	79.695	5.753	44,8	57,0	51,6	36,1	39,9	31,3	26,9	1,9
2007-2008	118.586	93.941	80.150	6.023	44,8	56,6	51,7	36,4	39,7	31,4	26,8	2,0
2008-2009	117.212	93.143	80.830	6.191	45,0	56,6	51,5	35,5	39,4	31,3	27,2	2,1

Bron: O&V.

2.4 GON

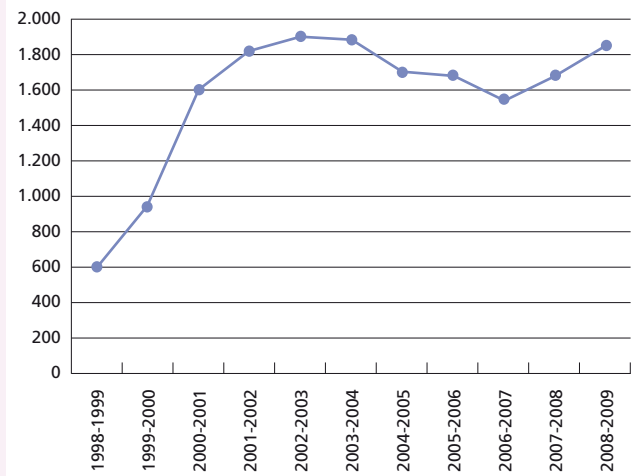
Evolutie van het aantal GON-leerlingen t.o.v. het totaal aantal leerlingen in het gewoon basis- en secundair onderwijs, van het schooljaar 1998-1999 tot 2008-2009.

Bron: O&V.

2.5 Leerlingen in de onthaalklas

Evolutie van het aantal leerlingen in de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers, van het schooljaar 1998-1999 tot 2008-2009.

Bron: O&V

Onthaalklas anderstalige nieuwkomers secundair onderwijs

In het schooljaar 2008-2009 werden 1.839 leerlingen geteld in de **onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers**: 1.014 jongens en 825 meisjes. De onthaalklas is verbonden met het secundair onderwijs, maar wordt niet ingedeeld bij een bepaalde graad of leerjaar.

Na een daling in het recente verleden, komt 2008-2009 opnieuw dicht in de buurt van het schooljaar 2002-2003, toen de onthaalklas bijna 1.900 leerlingen telde.

Leerlingen Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In het **Brusselse Hoofdstedelijke Gewest** bieden zowel de Franse Gemeenschap als de Vlaamse Gemeenschap onderwijs aan. In het gewoon kleuter- en leerplichtonderwijs zijn er in het schooljaar 2008-2009 in totaal 216.214 leerlingen. Daarvan zit bijna 18% in een school van de Vlaamse Gemeenschap.

Het aandeel van de Vlaamse Gemeenschap vertoont belangrijke verschillen naargelang het onderwijsniveau: bijna 22% in het gewoon kleuteronderwijs, ruim 17% in het gewoon lager onderwijs en ruim 15% in het gewoon secundair onderwijs.

2.6 Brussel - gewoon onderwijs

Aantal leerlingen in het gewoon onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en Gemeenschap, totaal, naar geslacht, in het schooljaar 2008-2009.

	Franse Gemeenschap			Vlaamse Gemeenschap			Brussels Gewest
	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal
Kleuteronderwijs	40.929	51,3	48,7	11.373	50,5	49,5	52.302
Lager onderwijs	65.515	50,8	49,2	13.676	49,6	50,4	79.191
Secundair onderwijs	71.698	50,0	50,0	13.023	47,3	52,7	84.721

Bron: ETNIC, O&V.

2.7 Brussel - Nederlandstalig onderwijs

Aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau, culturele achtergrond en gezinstaal, in het schooljaar 2008-2009 (aantal leerlingen op 2 februari 2009).

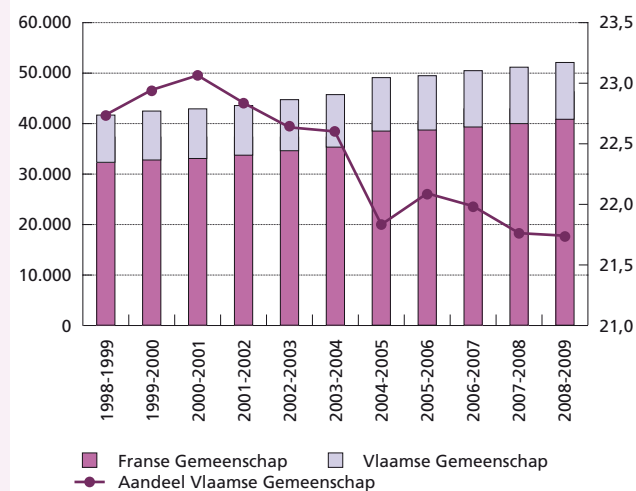
	% westerse achtergrond	% homogeen Nederlandstalig	% taalgemengd	% homogeen Franstalig	% homogeen anderstalig
Kleuteronderwijs	47,5	9,7	25,3	32,1	32,9
Lager onderwijs	53,4	11,8	25,1	32,6	30,5
Secundair onderwijs	66,8	31,4	25,3	21,3	21,9

Bron: VGC, O&V.

Het leerlingenpubliek van de Vlaamse scholen in Brussel is zeer divers, zowel qua culturele achtergrond als qua gezinstaal. Verder valt op dat in elk onderwijsniveau ongeveer een kwart van de leerlingen afkomstig is uit een taalgemengd gezin (één van beide ouders is dus Nederlandstalig).

2.8 Brussel - kleuteronderwijs

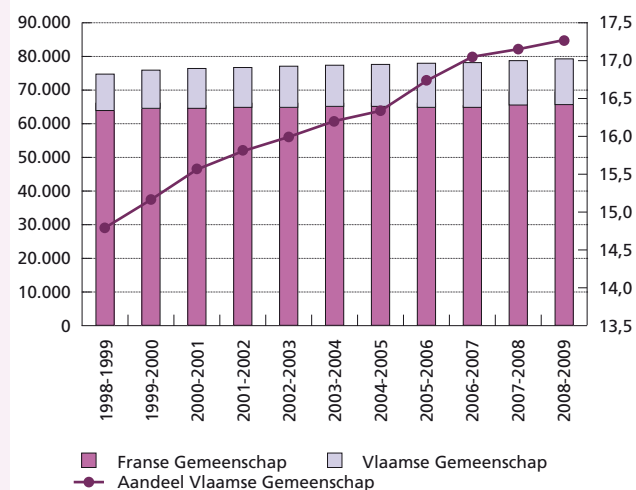
Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon kleuteronderwijs in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, naar Gemeenschap (linkeras) en aandeel Vlaamse Gemeenschap (rechteras), van het schooljaar 1998-1999 tot 2008-2009.

Bron: ETNIC, O&V.

2.9 Brussel - lager onderwijs

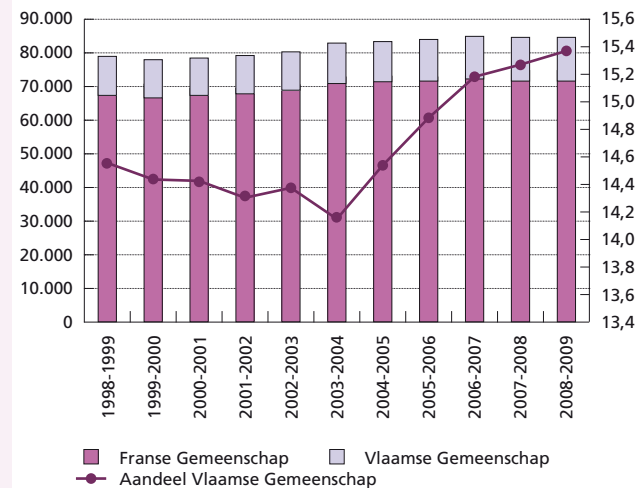
Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon lager onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, naar Gemeenschap (linkeras) en aandeel Vlaamse Gemeenschap (rechteras), van het schooljaar 1998-1999 tot 2008-2009.

Bron: ETNIC, O&V.

2.10 Brussel - secundair onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon secundair onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, naar Gemeenschap (linkeras) en aandeel Vlaamse Gemeenschap (rechteras), van het schooljaar 1998-1999 tot 2008-2009.

Bron: ETNIC, O&V.

Studenten hoger onderwijs

In het academiejaar 2008-2009 stijgt het totale aantal studenten in de basisopleidingen met ruim 4% ten opzichte van het voorgaande academiejaar. De studentenpopulatie in het **hogescholenonderwijs** stijgt met 3% en die in het **universitair onderwijs** klimt met 6,6%. Zowel aan de universiteiten als aan de hogescholen zijn vrouwen in de meerderheid.

Iets meer dan 75% van de inschrijvingen met een diplomacontract aan de hogescholen betreft een **professioneel gerichte opleiding**. Vrouwen zijn hier duidelijk in de meerderheid. Bij de inschrijvingen met een diplomacontract in een **academisch gerichte opleiding** vinden we de omgekeerde verhouding weer. Bij de professioneel gerichte opleidingen trekt Handelswetenschappen en Bedrijfskunde de meeste inschrijvingen aan, gevolgd door Onderwijs. In de academisch gerichte opleidingen trekt de opleiding Industriële wetenschappen en technologie de meeste inschrijvingen aan, gevolgd door Handelswetenschappen en bedrijfskunde.

Aan de **universiteiten** trekken de opleidingen in de studiegebieden Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen en Economische en toegepaste economische wetenschappen de meeste inschrijvingen aan. Het studiegebied Psychologie en pedagogische wetenschappen en in mindere mate het studiegebied Taal- en letterkunde zijn vooral populair bij vrouwen. Toegepaste wetenschappen is het populairste studiegebied bij de mannen.

2.11 Studenten hoger onderwijs

Evolutie van het aantal studenten in het hogescholenonderwijs en in het universitair onderwijs, naar geslacht, van het academiejaar 1998-1999 tot 2008-2009.

Academiejaar	Studenten hogescholen (1)			Studenten universiteiten (1)		
	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen
1998-1999	99.933	46,8	53,2	57.170	47,9	52,1
1999-2000 (2)	98.536	46,4	53,6	56.740	46,7	53,3
2000-2001	99.258	46,1	53,9	56.118	45,7	54,3
2001-2002	99.339	46,1	53,9	56.693	45,2	54,8
2002-2003	99.661	46,3	53,7	56.839	44,7	55,3
2003-2004	100.178	45,9	54,1	56.839	44,6	55,4
2004-2005 (3)	101.185	45,7	54,3	57.005	44,5	55,5
2005-2006 (4)	102.367	45,8	54,2	59.172	44,8	55,2
2006-2007	102.477	45,7	54,3	60.866	44,9	55,1
2007-2008	104.174	45,9	54,1	64.372	44,6	55,4
2008-2009 (5)	107.332	45,9	54,1	68.601	44,4	55,6

Bron: O&V.

(1) Bij de hogescholen zijn inbegrepen in de cijfers: professioneel en academisch gerichte bacheloropleidingen, masteropleidingen, basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen in afbouw; bij de universiteiten zijn inbegrepen in de cijfers: academische basisopleidingen.

(2) De daling van de studentenaantallen in het academiejaar 1999-2000 wordt verklaard door de nieuwe wijze van registratie van IAJ-studenten. Vóór 1999-2000 werden IAJ-studenten vaak dubbel geteld. Vanaf 1999-2000 worden ze slechts éénmaal geregistreerd, in het laagste jaar van hun inschrijving. In realiteit steeg de studentenbevolking in het hogescholenonderwijs in het academiejaar 1999-2000. Deze breuklijn is éénmalig. Vanaf 1999-2000 geven de cijfers een correct beeld van de situatie.

(3) Hogescholen: Vanaf 2004-2005 zijn de professioneel en academisch gerichte bachelors, de masters, en de basisopleidingen in afbouw, inclusief HOKT SP, opgenomen. Universiteiten: vanaf 2004-2005 zijn de academisch gerichte bachelors en masters inbegrepen.

(4) Vanaf 2005-2006: het betreft de eerste inschrijving van de studenten met een diplomacontract; en dit in een instelling van het hoger onderwijs in het huidige academiejaar. Daarnaast kunnen de studenten zich nog inschrijven in een andere opleiding. Dit zijn dan tweede of volgende inschrijvingen. Alle onderwijsstalen worden opgenomen. Tot 2004-2005 gaat het om het aantal hoofdschrijvingen in de Nederlandse onderwijsstaat.

(5) Vanaf 2008-2009 werd de Databank Hoger Onderwijs (DHO) in gebruik genomen naar aanleiding van het Financieringsdecreet. DHO registreert data per inschrijving en niet meer per student (zoals dat gebeurde in de vroegere databank DTO). Het concept 'eerste inschrijving' wordt verlaten. Een student kan in meerdere opleidingen ingeschreven zijn. Een student die met een diplomacontract in verschillende opleidingen ingeschreven is, wordt meerdere keren meegeteld in de tabel. Een student die zowel aan een hogeschool als aan een universiteit is ingeschreven, wordt zowel bij de hogescholen als bij de universiteiten meegeteld. Bij meerdere inschrijvingen binnen instellingen van hetzelfde type (hogescholen of universiteiten) wordt de student één keer geteld. De teldatum voor het hoger onderwijs is 30 september (i.p.v. 1 februari in 2008-2009). Bron: O&V.

2.12 Hogescholenonderwijs naar studiegebied

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in de basisopleidingen in de vijf grootste studiegebieden van het hogescholenonderwijs, naar studiegebied en geslacht, in het academiejaar 2008-2009, in absolute cijfers en %.

Professioneel gerichte opleidingen			
	Totaal	% mannen	% vrouwen
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	25.807	53,1	46,9
Onderwijs	17.979	29,2	70,8
Sociaal-agogisch werk	12.310	21,8	78,2
Gezondheidszorg	12.231	14,9	85,1
Industriële wetenschappen en technologie	10.819	87,2	12,8
Overige studiegebieden	4.034	47,5	52,5
Totaal	83.180	41,8	58,2

Academisch gerichte opleidingen			
	Totaal	% mannen	% vrouwen
Industriële wetenschappen en technologie	7.303	88,9	11,1
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	4.930	60,2	39,8
Audiovisuele en beeldende kunst	3.787	46,1	53,9
Toegepaste taalkunde	3.034	25,9	74,1
Architectuur	2.489	42,7	57,3
Overige studiegebieden	4.098	56,1	43,9
Totaal	25.641	59,9	40,1

Bron: O&V.

2.13 Universitair onderwijs naar studiegebied

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in de basisopleidingen in de tien grootste studiegebieden van het universitair onderwijs, naar studiegebied en geslacht, in het academiejaar 2008-2009, in absolute cijfers en %.

	Totaal	% mannen	% vrouwen
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen	10.078	41,2	58,8
Economische en toegepaste economische wetenschappen	9.290	59,9	40,1
Psychologie en pedagogische wetenschappen	7.374	17,3	82,7
Politieke en sociale wetenschappen	5.738	45,6	54,4
Geneeskunde	4.871	39,1	60,9
Toegepaste wetenschappen	5.221	77,4	22,6
Wetenschappen	5.088	66,7	33,3
Taal- en letterkunde	3.976	27,0	73,0
Bewegings- en revalidatiewetenschappen	3.066	46,6	53,4
Geschiedenis	2.284	64,0	36,0
Overige studiegebieden	14.696	36,9	63,1
Totaal	71.682	45,1	54,9

Bron: O&V.

Personeel

De **leerkrachten** zijn het bindmiddel tussen de leerstof en de leerlingen. Zij hebben ongetwijfeld een groot aandeel in de goede leerresultaten van de Vlaamse leerlingen in internationaal perspectief. In wat volgt komt het personeelsbestand van het Vlaamse onderwijs aan bod.

Het Vlaams onderwijs stelt een groot aantal mensen te werk. In 2008 bestond het onderwijsbudget voor 63,34% uit lonen (exclusief de lonen in het hoger onderwijs). De omvang van het onderwijspersoneel is niet alleen een gevolg van schommelingen in de leerlingenaantallen; ook het beleid speelt een belangrijke rol. In het schooljaar 2008-2009 stonden in totaal 154.707 voltijdse equivalenten op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming. Dat is een stijging van 15,5% t.o.v. 1998-1999. In het schooljaar 2008-2009 worden de personeelsleden van de Centra voor Basiseducatie opgenomen. Worden deze niet in rekening genomen, bedraagt de stijging 15%. Daarnaast zijn er ook nog personeelsleden die niet door het beleidsdomein worden betaald.

Het onderwijspersoneel wordt onderverdeeld in enerzijds het bestuurs- en onderwijzend personeel en anderzijds de andere personeelscategorieën. Het personeel van de universiteiten wordt apart besproken.

Bestuurs- en onderwijzend personeel

Het **bestuurspersoneel** bestaat uit directeurs, adjunct-directeurs en enkele selectieambten. Het **onderwijzend personeel** heeft een lesopdracht of is terbeschikkinggesteld voorafgaand aan het rustpensioen. Het aantal voltijdse equivalenten in het bestuurs- en onderwijzend personeel op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming is tussen 1998-1999 en 2008-2009 met 11% toegenomen. Deze aangroei is terug te vinden op elk onderwijsniveau. Het aandeel van het gewoon basisonderwijs, het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs en het deeltijds kunstonderwijs daalt ten opzichte van 2007-2008, terwijl dat van de andere onderwijsvormen stijgt indien de basiseducatie niet meetelt. Het aantal tijdelijken in het Vlaams onderwijs daalt lichtjes indien de basiseducatie niet meetelt. Het percentage schommelt de laatste jaren rond de 27%.

Verschillende maatregelen, zoals het decreet Gelijke Onderwijskansen, het onderwijsvoorrankingsbeleid en de inzet van ICT-coördinatoren leidden tot een verhoging van het aantal leerkrachten, onafhankelijk van de leerlingenaantallen. Het succes van de deeltijdse betrekking in het onderwijs zorgde voor een gelijkaardig effect. De recente stijging in het basisonderwijs kan worden toegeschreven aan de uitbreiding van de zorgenvolp, het invoeren van een nieuwe GOK-cyclus en GOK+ (kleuterscholen met veel doelgroepopleerlingen). In het volwassenenonderwijs wordt

2.14 Personeel

Evolutie van alle personeelscategorieën naar onderwijsniveau en statuut, in budgettaire voltijdse equivalenten, van 1998-1999 tot 2008-2009.

	1998-1999	2000-2001	2002-2003	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009
Totaal personeel	133.987	137.490	144.924	148.723	148.455	149.496	151.340	154.707
Gewoon basisonderwijs	33,1	33,6	34,0	34,1	3396,5	33,4	33,3	33,0
Buitengewoon basisonderwijs	4,7	4,9	5,1	5,3	546,5	5,5	5,6	5,1
Gewoon secundair onderwijs	45,4	43,7	42,7	42,3	4184,2	41,9	41,7	41,4
Buitengewoon secundair onderwijs	3,8	3,8	3,8	3,9	403,3	4,2	4,3	4,3
Hogescholenonderwijs	6,6	6,6	6,6	6,2	622,1	6,3	6,3	6,4
Basiseducatie								0,4
Secundair volwassenonderwijs	1,9	2,3	2,6	2,9	285,8	3,0	3,1	3,1
Hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	0,4	0,4	0,5	0,5	47,6	0,5	0,5	0,5
Deeltijds kunstonderwijs	2,4	2,4	2,4	2,5	255,8	2,6	2,7	2,7
Andere (1)	1,8	2,2	2,4	2,5	258,1	2,6	2,6	3,3
Vastbenoemden	76,8	74,1	71,9	71,5	72,5	72,2	71,7	70,7
Tijdelijken	23,2	25,9	28,1	28,5	27,5	27,8	28,3	29,3

Cijfers in januari (februari voor 2000-2001). De cijfers bevatten het bestuurs- en onderwijzend personeel en andere personeelscategorieën (administratief personeel, werklidpersoneel van het gemeenschapsonderwijs, opvoedend hulppersoneel, paramedisch personeel, CLB-personeel, inspectiepersoneel, pedagogische begeleiding, internaatpersoneel, kinderverzorgsters in het kleuteronderwijs), alle vervangingen, TBS+ en Bonus. Bij de hogescholen worden personeel met een mandaatvergoeding en gastprofessoren niet in de statistieken opgenomen. Het universitair personeel is niet in de cijfers inbegrepen.

Vanaf 1 september 2000 werden de taken van de Psycho-Medisch-Sociale centra en de Centra voor Medisch Schooltoezicht overgenomen door de Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB's). Het personeel, dat behoorde tot het departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, werd overgeheveld naar het departement Onderwijs.

De toename in 'Andere' voor het schooljaar 2008-2009 is het gevolg van de opname van de personeelsleden in de internaten in deze categorie. Vroeger werden deze geteld bij het onderwijsniveau van de school waaraan het internaat verbonden was.

Vanaf 1 september 2008 wordt de betaling van het personeel van de Centra voor Basiseducatie overgenomen door het Beleidsdomein Onderwijs en Vorming. In uitvoering van het decreet Volwassenenonderwijs (15 juni 2007) treedt het Beleidsdomein op als 'derde betaler' voor personeelsleden die met een arbeidsovereenkomst verbonden zijn aan een Centrum voor Basiseducatie (Contractueel door Onderwijs) en niet op een andere manier worden betaald.

Bron: O&V.

de problematiek van de geletterdheid aangepakt. Bovendien neemt het aantal lesuren per cursist toe, zodat meer leerkrachten kunnen worden aangeworven. Naarmate het onderwijsniveau stijgt, daalt het aandeel vrouwen.

Andere personeelscategorieën

Deze groep van niet-onderwijzend personeel stijgt continu sinds 2000-2001.

In het gewoon basisonderwijs, het buitengewoon basisen secundair onderwijs en het onderwijs voor sociale promotie/volwassenenonderwijs is er een grote toename. In het gewoon basisonderwijs komt dat door het inzetten van **kinderverzorgsters** voor extra ondersteuning van het onderwijzend personeel en door de invoering van de categorie beleids- en ondersteunend personeel. In het buitengewoon onderwijs is de stijging het gevolg van het toenemend aantal leerlingen en de ruimere omkaderingsregels. Ook het **CLB-personeel** is toegenomen. De stijging in het basisonderwijs in 2008-2009 is, net zoals bij het onderwijzend personeel, vooral het gevolg van de uitbreiding van de zorgenvolp, het invoeren van een nieuwe GOK-cyclus en GOK+.

Het aandeel vrouwelijk personeel neemt toe in de meeste onderwijsniveaus, van 71% in 1998-1999 tot 79% in 2008-2009. De grootste toename is te merken in de CLB's. Bij het hogescholenonderwijs, het secundair volwassenenonderwijs en het Hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs is er een daling.

Net zoals bij het bestuurs- en onderwijzend personeel daalt het procentuele aantal vastbenoemden over de jaren heen. Even leek de trend te keren, toch heeft zich opnieuw een lichte daling ingezet.

Personeel universiteiten

Het personeelsbestand van de Vlaamse universiteiten neemt toe. Op 1 februari 2009 waren er 19.697 voltijdse eenheden aan het werk, een stijging met 3,6% tegenover 2008 en van 65,7% tegenover 1992 (in beide gevallen werd voor deze procentuele berekening het cijfer van 1992 als 100% genomen). De extra jobs zijn in grote mate het gevolg van de sterk toegenomen onderzoeksfinanciering. De extra banen zijn naar verhouding minder terecht gekomen bij het administratief en technisch personeel. Hoewel de ongelijke verhouding tussen mannen en vrouwen blijft opvallen, wordt de kloof langzaam minder groot. In 2000 was 73% van het academisch personeel een man; in 2009 66,8%. Bij het administratief en technisch personeel is de meerderheid van het personeel wel vrouwelijk.

Kansen geven aan talent

Kansen geven aan talent is een strategische doelstelling. Beschikken over de nodige scholing en de diploma's en getuigschriften die daarbij horen verhoogt de kansen op een volwaardige participatie aan het maatschappelijk leven en op de arbeidsmarkt. Om mensen kansen te geven, wil de Vlaamse overheid hen dan ook kwaliteitsvol onderwijs bieden. In dit licht bekijken we achtereenvolgens de scholingsgraad, het leerplichtonderwijs, het hoger onderwijs en het levenslang leren.

Scholingsgraad

De scholingsgraad staat prominent op de politieke agenda. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering stelt een halvering van aandeel kortgeschoolden op de arbeidsmarkt tegen 2020 voorop. Hetzelfde Pact vereist een aanzienlijke stijging (niet gekwantificeerd) van het aandeel hooggeschoolden in de leeftijdscategorie 20-29 jaar. Op Europees niveau is wel een gekwantificeerde doelstelling over de hooggeschoolden afgesproken. De Europa 2020-strategie wil dat tegen 2020 de hooggeschoolden 40% van de 30-34-jarigen uitmaken.

Er wordt eerst nagegaan hoe het vandaag gesteld is met de scholingsgraad van de Vlaamse bevolking in vergelijking met de situatie in de buurlanden. De **scholingsgraad** is in het recente verleden ook sterk geëvolueerd. Tot slot komt de arbeidsmarktdeelname van kortgeschoolden, de meest kwetsbare groep, aan bod.

Wat het hoogst behaald diploma (of de scholingsgraad) betreft, zijn er drie grote groepen:

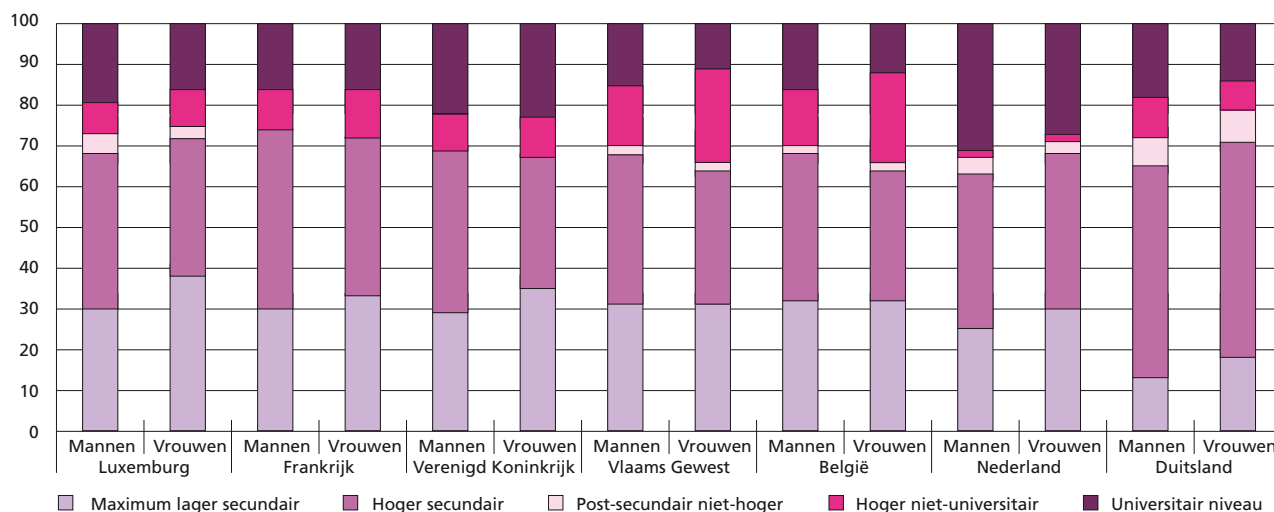
- **kortgeschoolden** (maximaal het lager secundair onderwijs),
- **middengeschoolden** (secundair onderwijs afgewerkt),
- **hooggeschoolden** (diploma hoger onderwijs).

In het Vlaamse Gewest is in 2007 zo'n 30% van de 25-64-jarige bevolking kortgeschoold, ongeveer 40% middengeschoold en circa 30% hooggeschoold. De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn klein. Enkel binnen de groep gediplomeerden uit het hoger onderwijs is er een duidelijk verschil. Vrouwen behaalden vaker een diploma in het hoger onderwijs van één cyclus; mannen vaker een diploma van universitair niveau. De verschillen met onze buurlanden zijn klein. Enkel in Duitsland en in Nederland zijn er duidelijk minder laaggeschoolde mannen.

De evolutie in de jongste tien jaar geeft eenzelfde beeld in Vlaanderen als in de buurlanden en in de EU19. De groep kortgeschoolden neemt stelselmatig af, de groep middengeschoolden blijft vrij stabiel en de groep hooggeschoolden groeit aan. Duitsland vormt hierbij de uitzondering: de scholingsgraad blijft er stabiel. De verklaring ligt bij de reeds bereikte toestand in 1997. Toch wordt de groep hooggeschoolden er stilaan duidelijk kleiner dan in de andere buurlanden.

2.15 Scholingsgraad

Scholingsgraad van de 25-64-jarigen in 2007, naar geslacht, internationale vergelijking, in %.

Bron: O&V, ADSEI (EAK), OESO.

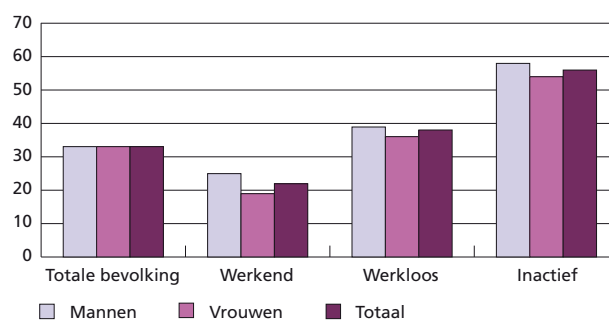
De scholingsgraad heeft een duidelijk verband met de arbeidsmarktpositie: kortgeschoolden zijn vaker inactief. Als ze zich toch op de arbeidsmarkt begeven, zijn ze vaker werkloos.

Terwijl in de gehele bevolking (15-64-jarigen) 33% kortgeschoold is, blijkt dit onder de inactieven 56% te zijn. Bij de werklozen is 38% kortgeschoold. De groep werkenden toont noodzakelijkerwijs het spiegelbeeld: daar is slechts 22% kortgeschoold.

Er is ook een verschil tussen kortgeschoolde mannen en kortgeschoolde vrouwen. Beide groepen blijven ondervertegenwoordigd bij de werkenden en oververtegenwoordigd bij de werklozen en de inactieven, maar bij vrouwen is de ondervertegenwoordiging bij de werkenden een stuk groter dan bij de mannen. Mannen zijn sterker oververtegenwoordigd bij de werklozen en de inactieven.

2.17 Aandeel kortgeschoolden

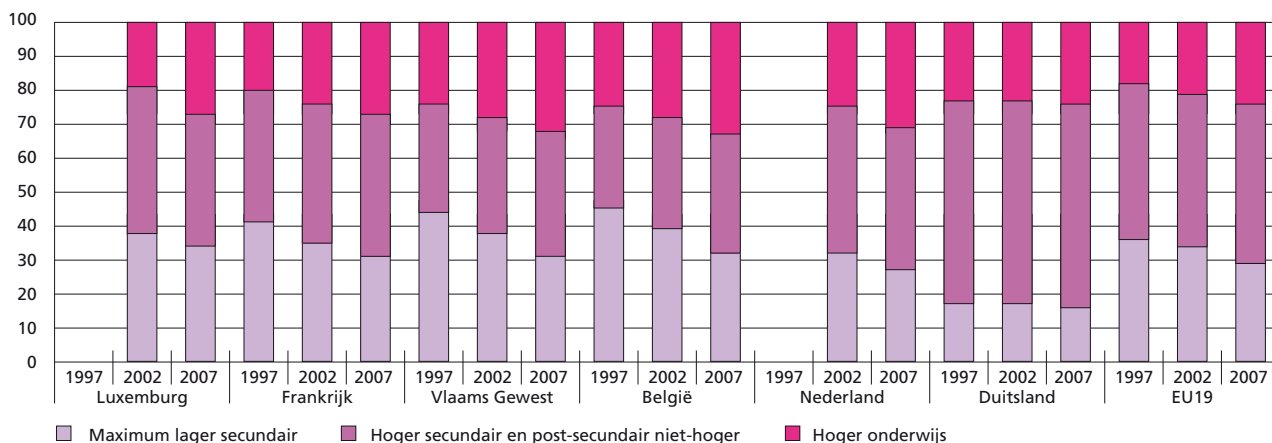
Aandeel kortgeschoolden in 2007, 15-64-jarigen, naar arbeidsmarktstatus en geslacht, in %.

Bron: O&V, ADSEI (EAK).

2.16 Evolutie scholingsgraad

Evolutie van de scholingsgraad van de 25-64-jarigen, internationale vergelijking, van 1997 tot 2007, in %.

Bron: O&V, ADSEI (EAK), OESO.

Leerplichtonderwijs

Het succesvol doorlopen van het leerplichtonderwijs wordt vaak beschouwd als een basisvoorwaarde voor een goede start; hetzij op de arbeidsmarkt, hetzij in de verdere onderwijsloopbaan. Het is dan ook een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de Europese Unie wil het aandeel vroegtijdige schoolverlaters tegen 2020 onder de 10% brengen. Vlaanderen heeft deze laatste doelstelling al bereikt. In dit gedeelte wordt het leerplichtonderwijs vanuit verschillende invalshoeken bekeken. Er wordt gestart met het sociaal profiel van de scholen waarin de schoolloopbaan van de leerlingen zich afspeelt en er wordt ook gekeken hoe de Vlaamse overheid de gezinnen ondersteunt door het toekennen van schooltoelagen. De schoolloopbaan verloopt echter niet altijd even vlot. Leerlingen krijgen te maken met schoolse vertraging en er worden problematische afwezigheden genoteerd. Beide kunnen leiden tot het (te) vroeg verlaten van het leerplichtonderwijs.

Sociaal profiel van de school

Het sociaal profiel van een school wordt bepaald op basis van vier **leerlingenkenmerken**: Ze zijn opgenomen als indicator van het Pact 2020 van de Vlaamse Regering (zonder streefwaarde).

- het opleidingsniveau van de moeder (wat iets zegt over de culturele bagage van de leerling);
- het ontvangen van een schooltoelage (wat iets zegt over de financiële draagkracht van het gezin van de leerling);
- de taal die de leerling spreekt in het gezin (wat iets zegt over het taalkundige en culturele kapitaal van het gezin);
- de buurt waar de leerling woont (wat iets zegt over het sociaal kapitaal van het gezin).

Het zijn ook deze vier leerlingenkenmerken die, sinds het nieuwe financieringsbeleid, in het kleuter- en leerplichtonderwijs worden gebruikt bij het berekenen van de werkingmiddelen die de scholen ontvangen.

Sociale mix en segregatie

Er werd een maat ontwikkeld die aangeeft in welke mate de leerlingen uit gezinnen met een zwakke sociaal-economische achtergrond gelijk of ongelijk verspreid zijn over de scholen. Bij gelijke spreiding is er sprake van **sociale mix**; bij ongelijke spreiding van segregatie.

2.18 Gemiddeld schoolprofiel - basisonderwijs

Leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon basisonderwijs, schooljaar 2008-2009, naar gewest, in %.

Schooljaar 2008-2009				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurtindicator	Schooltoelage
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	68	37	88	34
Vlaams Gewest	12	21	23	22
Vlaamse Gemeenschap	14	22	25	23

Door een aanpassing in de berekeningswijze zijn de cijfers voor het schooljaar 2007-2008 niet identiek aan de cijfers die gepubliceerd werden in VRIND 2009. Bron: O&V.

2.19 Gemiddeld schoolprofiel – secundair onderwijs

Leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon secundair onderwijs, van schooljaar 2007-2008 tot 2008-2009, naar gewest, in %.

Schooljaar 2007-2008				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurtindicator	Schooltoelage
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	50	34	66	24
Vlaams Gewest	8	25	24	22
Vlaamse Gemeenschap	9	26	25	22
Schooljaar 2008-2009				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurtindicator	Schooltoelage
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	52	35	68	32
Vlaams Gewest	8	25	24	26
Vlaamse Gemeenschap	9	25	25	26

Door een aanpassing in de berekeningswijze zijn de cijfers voor het schooljaar 2007-2008 niet identiek aan de cijfers die gepubliceerd werden in VRIND 2009. Bron: O&V.

De meting van deze 'sociale mix' is gebaseerd op twee leerlingenkenmerken: het opleidingsniveau van de moeder en de schooltoelage. Per vestigingsplaats wordt berekend welke aandeel van de leerlingen een laagopgeleide moeder heeft en welk aandeel van de leerlingen een schooltoelage ontvangt. Als één van deze proporties hoger ligt dan het dubbele van het Vlaamse gemiddelde, wordt de school als kansarm beschouwd. Een school is kansrijk als één van deze proporties lager is dan de helft van het Vlaamse gemiddelde. Het gemiddelde wordt per schooljaar herberekend voor het basis- en secundair onderwijs apart. Een verandering van het aandeel leerlingen uit sociaal-economisch zwakkere gezinnen wordt meegenomen in het gemiddelde en leidt dus niet automatisch tot een verandering van het aantal leerlingen in kansarme scholen.

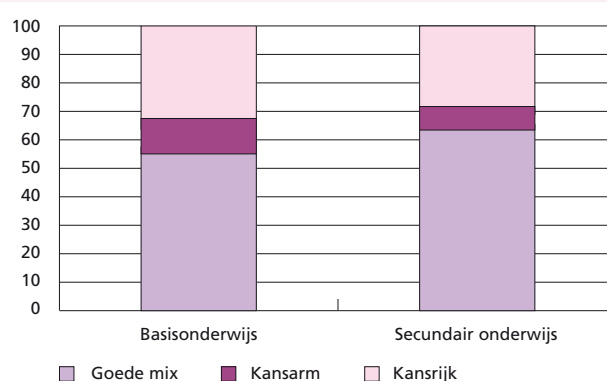
Zo komen we tot een driedeling:

- Een kansrijke school bevat een relatief laag aantal leerlingen uit een gezin met een zwakke sociaaleconomische positie (kansrijke segregatie).
- Een kansarme school bevat een relatief hoog aantal leerlingen uit een gezin met een zwakke sociaaleconomische positie (kansarme segregatie).
- Een 'goede mix' school bevat een relatief goede afspiegeling van de leerlingenpopulatie uit het onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap.

Ongeveer 63% van de leerlingen uit het secundair onderwijs zitten in het schooljaar 2008-2009 op een school met een (relatief) goede sociale mix. In het basisonderwijs zitten minder leerlingen in een school met een goede sociale mix dan in het secundair onderwijs: zo'n 55%. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat het basisonderwijs sterker rekruteert uit de buurt en dat sociale segregatie in belangrijke mate buurtgebonden is. Ruim 12% van de leerlingen in het basisonderwijs zit in een school met een relatief hoog aantal kansarme leerlingen. Ruim 32% van de leerlingen basisonderwijs zit op een school met een relatief kansrijke schoolpopulatie.

2.20 Sociale mix

Leerlingen in kansrijke, kansarme en goede sociale mixscholen in het secundair onderwijs, berekend op vestigingsplaats, schooljaar 2008-2009, in %.

Bron: O&V.

Schoolse vertraging

Schoolse vertraging is een belangrijk aandachtspunt in het onderwijsbeleid. In het Pact 2020 van de Vlaamse Regering bevat de indicator "aandeel scholieren secundair onderwijs met een schoolse vertraging van 2 jaar of meer". Het Pact stelt wel geen streefwaarde voorop. De schoolse vertraging is dan ook een belangrijke risicofactor voor het niet beëindigen van het secundair.

Schoolse vertraging of schoolse achterstand is het aantal leerjaren vertraging dat een leerling oploopt ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen. Het is niet noodzakelijk een gevolg van zittenblijven, maar kan ook veroorzaakt worden door bijvoorbeeld een verlate instap in het lager onderwijs, ziekte, ... Schoolse vertraging geeft een beeld van de achterstand die een leerling in zijn totale schoolloopbaan heeft opgelopen.

Schoolse voorsprong is het aantal leerjaren voorsprong dat een leerling heeft ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen.

2.21 Schoolse vertraging gewoon onderwijs

Het aandeel leerlingen met schoolse vertraging van twee of meer jaar in het gewoon onderwijs op het einde van het lager en het secundair onderwijs, van schooljaar 2002-2003 tot schooljaar 2008-2009, in %.

		2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009
Zesde leerjaar lager onderwijs	Jongens	1,50	1,54	1,55	1,54	1,58	1,60	1,64
	Meisjes	1,36	1,39	1,43	1,44	1,44	1,47	1,54
	Totaal	1,43	1,46	1,49	1,49	1,51	1,53	1,59
Tweede leerjaar derde graad voltijds secundair onderwijs	Jongens	8,20	8,11	7,88	7,74	7,79	7,83	7,80
	Meisjes	4,96	4,93	4,88	4,93	5,04	5,17	5,24
	Totaal	6,61	6,55	6,41	6,36	6,44	6,52	6,54

Schoolse vertraging wordt berekend door een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortjaar bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Door atypische studieovergangen kan een leerling in het verleden schoolse vertraging opgelopen hebben die niet blijkt uit deze tabel (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar naar 1B op basis van het leeftijds criterium). Scholen die lager onderwijs inrichten volgens een specifieke pedagogische methode registreren leerlingen niet altijd per leerjaar. In het verleden vertekende dit de cijfers licht. Vanaf het schooljaar 2007-2008 worden de leerlingen uit het methodeonderwijs niet in rekening gebracht in de analyses.

Bron: O&V.

2.22 Schoolse vertraging naar onderwijsvorm

Het aandeel leerlingen met twee of meer jaar schoolse vertraging in het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs, naar onderwijsvorm en geslacht, 2008-2009.

	Totaal	Jongens	Meisjes
ASO	2,4	3,3	1,7
TSO	11,4	13,8	8,5
KSO	15,6	27,0	9,8
BSO	17,9	19,8	15,6

In deze tabel wordt schoolse vertraging berekend op basis van een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortjaar en bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Door atypische studieovergangen kan een leerling schoolse vertraging oplopen die niet blijkt uit deze tabel (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar naar 1B op basis van het leeftijds criterium).
Bron: O&V.

In het zesde leerjaar lager onderwijs is er bij ongeveer 14% van de leerlingen schoolse vertraging. Ongeveer 15% van de jongens hebben schoolse vertraging opgelopen; bij de meisjes is dit ongeveer 14%. In het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs heeft 1 leerling op 3 schoolse achterstand. Hier is het verschil tussen jongens en meisjes veel groter. Op beide momenten in de schoolcarrière doet schoolse vertraging zich vaker voor bij niet-Belgische leerlingen.

Binnen het secundair onderwijs komen grote verschillen tussen de onderwijsvormen naar voor. In het BSO hebben leerlingen veel vaker schoolachterstand opgelopen dan in het TSO of KSO. TSO en KSO doen het op hun beurt minder goed dan het ASO. Meisjes doen het in alle onderwijsvormen beter dan jongens.

2.23 Problematische afwezigheden

Het aantal meldingen van problematische afwezigheden in het secundair onderwijs, naar soort secundair onderwijs, schooljaar 2008-2009.

Totaal secundair onderwijs	% t.o.v. de schoolbevolking		
	Voltijds	Deeltijds	BuSO
Aantal meldingen	2.686	1.712	654
M	0,7	29,7	4,1
V	0,7	34,6	5,0
Totaal	0,7	31,3	4,4
Voltijds gewoon secundair onderwijs			
Eerste graad	0,5		
A-stroom	0,2		
B-stroom	2,4		
ASO	0,1		
KSO	0,8		
TSO	0,4		
BSO	2,8		
Modulair	2,7		
Onthaalklas	6,6		

Bron: O&V.

Problematische afwezigheden

In het schooljaar 2008-2009 waren 5.052 leerlingen in het secundair onderwijs **problematisch afwezig**. Er zijn grote verschillen. In het deeltijds onderwijs is meer dan 30% van de schoolbevolking problematisch afwezig; in het (gewoon) voltijds secundair onderwijs gaat het over 0,7% van de schoolbevolking. Zowel in het deeltijds als het buitengewoon onderwijs zijn meisjes beduidend vaker problematisch afwezig dan jongens.

Binnen het voltijds gewoon secundair onderwijs zijn er eveneens aanzienlijke verschillen. De B-stroom van de eerste graad, het BSO, de onthaalklas en het modulair onderwijs tellen relatief veel problematisch afwezige leerlingen.

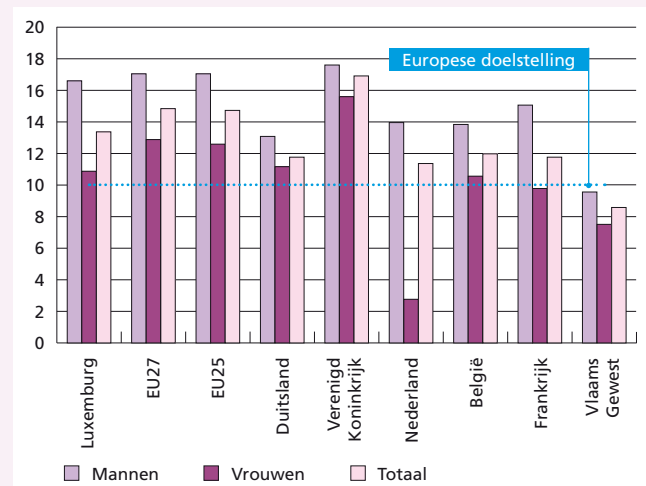
Vroegtijdig schoolverlaten

Het is een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de Europese Unie wil het aandeel vroegtijdige schoolverlaters tegen 2020 onder de 10% brengen. Dit was ook de Lissabondoelstelling voor 2010. Ierland heeft deze laatste doelstelling al bereikt, althans volgens de Europese indicator. De groep jongeren die het leerplichtonderwijs verlaat voordat zij een diploma of getuigschrift behalen wordt op twee manieren opgevolgd: enerzijds via de Europese indicator **Early School Leavers**, anderzijds via een eigen Vlaamse invulling van het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen.

Een vroege schoolverlater wordt Europees gedefinieerd als een 18-24-jarige die maximaal beschikt over een kwa-

2.24 Vroegtijdige schoolverlaters

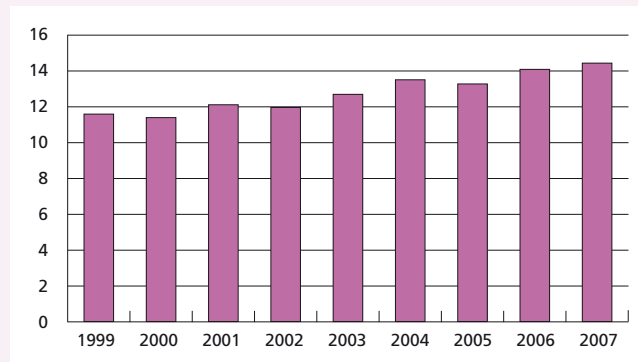
Vroegtijdige schoolverlaters in 2008, internationale vergelijking, naar geslacht, in %.

Bron: O&V, ADSEI (EAK), EUROSTAT.

2.25 Ongekwalficeerde 22-jarigen

22-jarigen die maximaal over een kwalificatie lager secundair beschikken en zich niet meer in het leerplichtonderwijs bevinden, Vlaamse Gemeenschap, van 1999 tot 2007, in %.

Bron: O&V, Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen.

lificatie van het lager secundair onderwijs en geen onderwijs of opleiding meer volgt. De berekening gebeurt op basis van steekproefgegevens. In 2009 bedraagt de omvang van deze groep in het Vlaamse Gewest 8,6%. Het Vlaamse gemiddelde verbergt wel een aanzienlijk verschil tussen de geslachten: 7,2% bij jonge vrouwen tegenover 9,9% bij jonge mannen. Internationaal bekeken haalt Vlaanderen anno 2008 hiermee ruimschoots de gestelde doelstelling en doet het duidelijk beter dan de gemiddelde EU-lidstaat. Ook België als geheel en de buurlanden doen het minder goed dan het Vlaams Gewest.

Het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen berekent, aan de hand van administratieve data, het percentage 22-jarigen dat maximaal beschikt over een kwalificatie van het lager secundair onderwijs en niet meer in het leerplichtonderwijs zit. Merk op dat de component 'Opleiding' hier niet meegerekend wordt, wat in de Europese indicator wel het geval is. In 2007 was 14,4% van de 22-jarigen in dat geval. Bovendien groeit deze groep. Bij het begin van de eeuw bedroeg het aandeel ongeveer 11,5%.

Ontvangen school- en studietoelagen

De Vlaamse overheid wil gezinnen financieel ondersteunen om deelname aan het onderwijs voor iedereen mogelijk én betaalbaar te maken. In het secundair en hoger onderwijs kent men de studietoelagen al langer; vanaf het schooljaar 2008-2009 komen ook kinderen in het kleuter- en lager onderwijs hiervoor in aanmerking. In het kleuter- en leerplichtonderwijs spreekt men van een **schooltoelage**; in het hoger onderwijs van een studietoelage. Vooral de financiële draagkracht van het gezin is belangrijk bij het bepalen van het recht op een school- of studietoelage.

Voor het aanvraagjaar 2008-2009 ontving 22% van de schoolbevolking in het kleuteronderwijs, 26% in het lager onderwijs en 28% in het secundair onderwijs een schooltoelage. In het hoger onderwijs tenslotte ontvangt 22% van de studenten een studietoelage.

2.26 School- en studietoelagen

Ontvangers van school- en studietoelagen, absoluut aantal en aandeel van de schoolbevolking, naar onderwijsniveau, aanvraagjaar 2008-2009, zoals gekend op 16 oktober 2009.

	Toegekend	% van de schoolbevolking
Kleuteronderwijs	53.285	21,7
Lager onderwijs	105.514	25,8
Secundair onderwijs	126.367	27,8
Hoger onderwijs	41.561	22,0

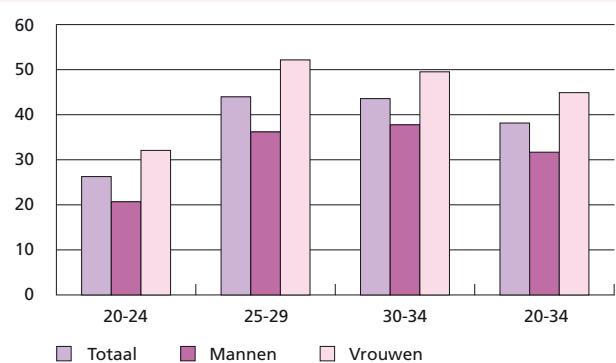
Bron: O&V.

Voor het aanvraagjaar 2008-2009 resulteert dit concreet in de volgende gemiddelde bedragen.

In het kleuteronderwijs wordt per rechthebbende een vaste schooltoelage van 80 euro uitbetaald. In het lager onderwijs kreeg de gemiddelde rechthebbende leerling een schooltoelage van 113 euro; in het secundair onderwijs loopt het gemiddeld bedrag op tot 377 euro. Aan een (rechthebbende) student in het hoger onderwijs wordt gemiddeld 1.569 euro uitbetaald.

2.27 Diploma hoger onderwijs

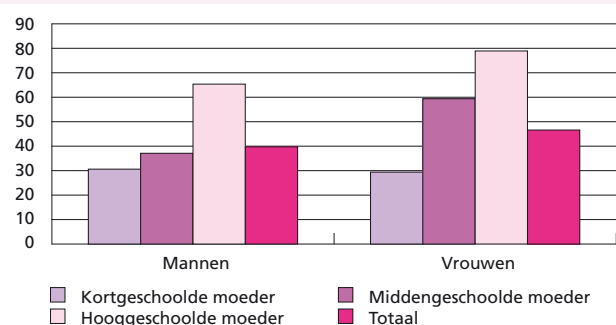
Proportie 20-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten in 2007, naar leeftijd, Vlaams Gewest.

Bron: O&V, ADSEI (EAK).

2.28 Scholingsgraad moeders

Aandeel 25-34-jarigen dat een diploma hoger onderwijs heeft behaald in 2008, naar scholingsgraad van de moeder, naar geslacht, Vlaams Gewest.

Bron: O&V, ADSEI (AES).

Meer jongeren naar het hoger onderwijs

Het afwerken van het secundair onderwijs wordt vaak gezien als het veroveren van een behoorlijke startpositie. Het beleid wil echter verder gaan. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering vereist een aanzienlijke stijging (niet gekwantificeerd) van het aandeel hooggeschoolden in de leeftijdscategorie 20-29 jaar. Op Europees niveau is wel een gekwantificeerde doelstelling over de hooggeschoolden afgesproken. De Europa 2020-strategie wil dat tegen 2020 de hooggeschoolden 40% van de 30-34-jarigen uitmaken. Dit is in Vlaanderen nu reeds realiteit. Een andere beleidsprioriteit, vastgelegd in het Pact 2020, is het behalen van een diploma hoger onderwijs en participatie in het hoger onderwijs door jongeren van niet-hooggeschoolde ouders.

Jongeren met een diploma hoger onderwijs

Ongeveer twee op vijf van de jongeren beschikt over een diploma hoger onderwijs. Bij de cijfers voor de 20-24-jarigen hoort een belangrijke kanttekening. De typische leeftijd waarop men vandaag in Vlaanderen zijn eerste diploma in het hoger onderwijs kan behalen is immers 21. In dat opzicht geven de 25-29- en 30-34-jarigen een duidelijker beeld. Wanneer we die groepen bekijken, stijgt het aandeel aanzienlijk.

Al heel wat jonge mensen zijn hooggeschoold. Maar hoe zijn de diploma's hoger onderwijs verdeeld binnen de Vlaamse bevolking?

Om de sociaaleconomische achtergrond van individuen weer te geven gebruikt men de scholingsgraad van de moeder. Is de moeder van de persoon kort-, midden- of hooggeschoold en hoeveel personen binnen deze groepen behaalden zelf een diploma hoger onderwijs?

Het verband tussen de scholingsgraad van de moeder en het al dan niet behalen van een diploma hoger onderwijs is duidelijk zichtbaar en dit zowel bij mannen als vrouwen. Wie een kortgeschoolde moeder heeft, heeft zelf minder vaak een diploma hoger onderwijs behaald. Wiens moeder hooggeschoold is, heeft zelf meer kans om een diploma hoger onderwijs te bezitten.

Levenslang leren

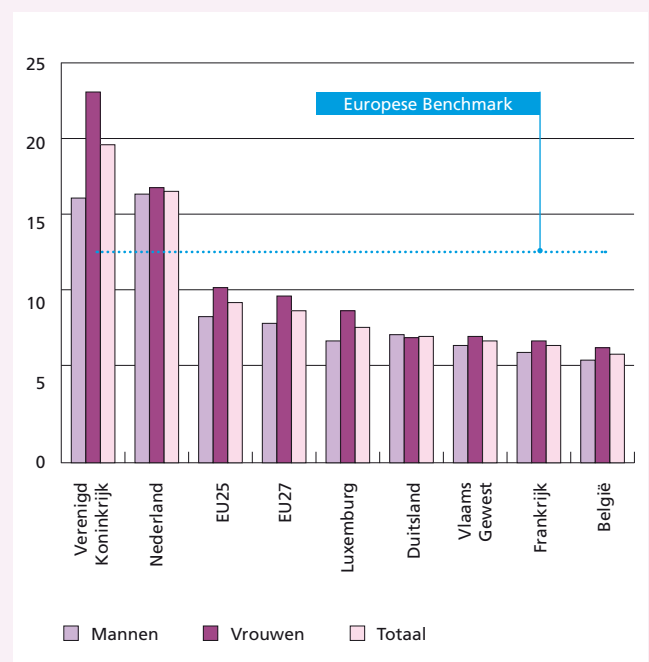
Leren stopt niet wanneer jongvolwassenen de poorten van de school, hogeschool of universiteit achter zich dichttrekken. In een snel veranderende maatschappij is het noodzakelijk te blijven leren. Het gaat hierbij zowel over opleidingen in het kader van de arbeidsmarkt als over de verdere persoonlijke of sociale ontwikkeling van individuen. Levenslang leren is opgenomen in het Pact 2020 van de Vlaamse Regering. Tegen 2020 moet 15% van de bevolking op beroepsactieve leeftijd aan levenslang leren deelnemen. Ook in de Europese Lissabonstrategie kwam levenslang leren voor. Tegen 2010 moet 12,5% van de 25-64-jarigen levenslang leren. Deze doelstelling zal zeer waarschijnlijk niet gehaald worden.

Levenslang leren (Europese benchmark)

Als de inwoners van het Vlaamse Gewest gevraagd wordt of zij recent deelnamen aan onderwijs of opleiding blijkt het antwoord in de meeste gevallen 'nee' te zijn. Het Vlaamse Gewest, en ook België, scoort daarmee in Europese context helemaal niet goed. De Europese doelstelling zal zo goed als zeker niet gehaald worden. Vlaanderen blijft in de buurt van Frankrijk, maar de overige buurlanden doen het een stuk beter. Ook de EU-gemiddelden zijn duidelijk hoger.

2.29 Levenslang leren

Aandeel van de bevolking dat in de 4 weken voorafgaand aan de survey deelnam aan onderwijs of opleiding, internationale vergelijking, 2008.

Bron: O&V, ADSEI (EAK), EUROSTAT.

2.30 Inschrijvingen volwassenenonderwijs

Aantal unieke inschrijvingen in een opleiding in het secundair volwassenenonderwijs en in het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs, referentieperiode 1 april 2008 – 31 maart 2009.

	Volwassenenonderwijs - secundair onderwijs	
	Lineair	Modulair
Mannen	2.726	5.246
Vrouwen	118.144	173.977
Totaal	120.870	179.223
	Volwassenenonderwijs - Hoger beroepsonderwijs	
	Lineair	Modulair
Mannen	1.167	9.800
Vrouwen	789	13.309
Totaal	1.956	23.109

Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referentieperiode twee of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts éénmaal geteld. Wie zich twee (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (lineair, de andere keer modulair), wordt tweemaal geteld. Wie zich in twee verschillende opleidingen –al dan niet binnen hetzelfde studiegebied– inschrijft, wordt tweemaal geteld.
Bron: O&V.

Volwassenenonderwijs

Het **secundair volwassenenonderwijs** telde in tussen 1 april 2008 - 31 maart 2009 300.093 unieke inschrijvingen in een opleiding. Ruim 97% van deze unieke inschrijvingen betreffen modulair onderwijs. In het secundair volwassenenonderwijs vormen vrouwen de meerderheid bij deze unieke inschrijvingen.

In het **hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs** telde men in dezelfde periode 25.065 unieke inschrijvingen waarvan 1.956 in het lineair onderwijs en 23.109 in het modulair onderwijs. Ook in het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs wordt de meerderheid van de unieke inschrijvingen uitgemaakt door vrouwen.

Basiseducatie

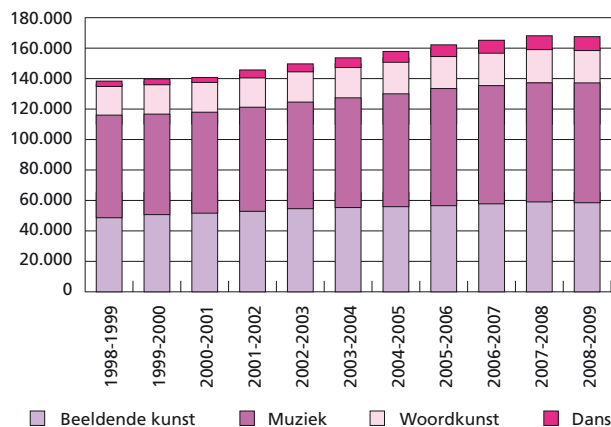
De Centra voor **Basiseducatie** bieden volwassenen de mogelijkheid om hun basisvaardigheden aan te scherpen. Tijdens april 2008 en eind maart 2009 werden door de 13 Centra voor Basiseducatie 55.765 cursisten bediend.
Bron: O&V.

Deeltijds kunstonderwijs

De schoolbevolking in het deeltijds kunstonderwijs neemt sinds het schooljaar 1994-1995 sterk toe. In 2008-2009 is er voor het eerst een lichte daling te zien van het aantal financierbare leerlingen in het **deeltijds kunstonderwijs**.

2.31 Deeltijds kunstonderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het deeltijds kunstonderwijs, van 1998-1999 tot 2008-2009, naar studierichting.

De telling is gebaseerd op het aantal financierbare leerlingen, geteld op februari. Wie voor meer dan één studierichting inschreef, werd per studierichting éénmaal geteld.
Bron: O&V.

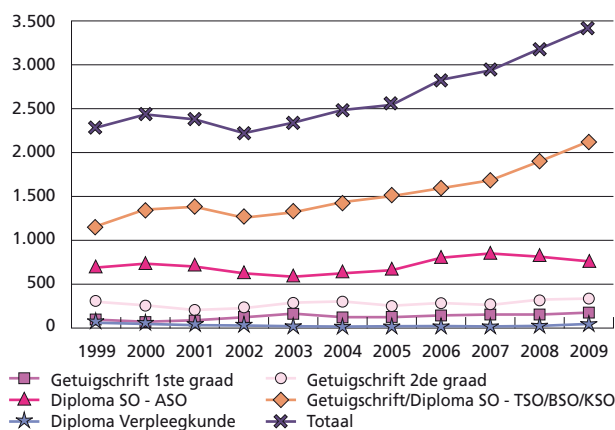
Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap

Binnen de Vlaamse Gemeenschap bestaat de mogelijkheid om volgende getuigschriften en diploma's te behalen via de **examencommissie** van de Vlaamse Gemeenschap:

- het getuigschrift van de 1ste graad secundair onderwijs;
- het getuigschrift van de 2de graad secundair onderwijs;
- het getuigschrift/diploma secundair onderwijs, zowel voor de onderwijsvormen ASO, TSO, KSO als BSO;
- het diploma verpleegkunde (4de graad secundair onderwijs).

2.32 Deelname examencommissie

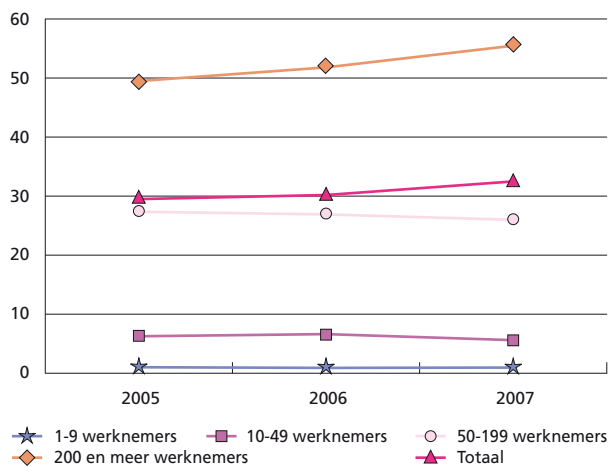
Aantal deelnames aan de Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap, naar te behalen getuigschrift of diploma, van 1999 tot 2009.

Binnen elk jaar werden de eerste en de tweede zitting samengeteld. De cijfers geven het aantal deelnames weer en dus niet het aantal personen dat deelnam. Een persoon kan deelnemen aan beide zittingen.
Bron: O&V.

2.33 Opleidingsparticipatie werknemers

Aandeel werknemers dat gedurende het boekjaar één of meer formele opleidingen heeft gevolgd, in %, Vlaams Gewest, van 2005 tot 2007.

Bron: Steunpunt WSE, op basis van Balanscentrale (NBB) en RSZ.

Het totale aantal deelnames is de laatste 10 jaar met ongeveer 40% gestegen. Het grootste aantal deelnemers probeert via deze weg het diploma van secundair onderwijs te behalen.

Opleiding in ondernemingen

Opleidingen in de **ondernemingen** vormen een ander bestanddeel in het levenslang leren. Deze opleidingsinspanningen worden opgevolgd in het Pact 2020 van de Vlaamse Regering. Dat Pact stelt een stijging van deze opleidingen voorop. Deze stijging gaat zeer langzaam. Een derde van de werknemers volgde in de loop van het jaar 2007 een of meer formele opleidingen. Naar geslacht waren er nauwelijks verschillen, maar des te meer naar de grootte van het bedrijf. In de micro-ondernemingen (minder dan 10 werknemers) bedroeg het aandeel amper 1%; in de grote ondernemingen (meer dan 200 werknemers) 56%. Naar sectoren scoren energie, water en afvalbeheer het best (54%), gevolgd door gezondheidszorg en maatschappelijke diensten en informatie en communicatie.

De opleidingsinvestering, als aandeel van de totale loonkosten, bedraagt 1%. Het Pact legt geen gekwantificeerde doelstellingen vast, maar in vergelijking met de in 1998 door de sociale partners overeengekomen 1,9%-doelstelling is dit niet hoog te noemen. Wel is een zeer lichte stijging vast te stellen. Zoals bij de werknemersparticipatie geven grotere bedrijven relatief meer uit dan kleinere, maar zelfs bij ondernemingen met meer dan 200 werknemers komt men maar tot 1,6%. Slechts twee branches komen boven 1,9% uit: de financiële sector en vastgoed (2,2%).

2.34 Opleidingsinvesteringen

Aandeel totale opleidingskosten in de bruto totale loonkosten (inclusief werkgeversbijdragen), in %, Vlaams Gewest, van 2005 tot 2007.

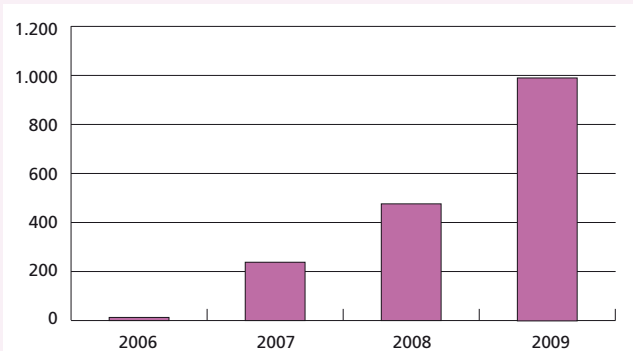
Bron: Steunpunt WSE, op basis van Balanscentrale (NBB) en RSZ.

Ervaringsbewijzen

In de stimulering van het levenslang leren speelt de erkenning van competenties een belangrijke rol. De erkenning van competenties die mensen via niet-formeel leren hebben verworven, kan leiden tot een vlottere toegang tot onderwijs en opleiding. Ook de leer- en opleidingstrajecten kunnen zo verkorten. Vandaar dat het Pact 2020 van de Vlaamse Regering deze indicator opvolgt, zonde een streefcijfer vast te leggen. In oktober 2006 werden voor het eerst **ervaringsbewijzen** uitgereikt, namelijk voor 11 call center operators. Sindsdien is het aantal snel toegenomen. In 2007 werden 240 ervaringsbewijzen uitgereikt, in 2009 waren er dat 990. Het aantal beroepen steeg van 1 tot 29. De belangrijkste beroepen in 2009 waren: begeleider buitenschoolse kinderopvang (273 ervaringsbewijzen), heftruckchauffeur (218) en call center operator (103).

2.35 Ervaringsbewijzen

Aantal titels van beroepsbekwaamheid/aantal uitgereikte ervaringsbewijzen, in absolute cijfers, van 2006* tot 2009.

* Geen volledig jaar voor 2006. Bron: WSE, VSWSE.

Naar een goede start op het werk

Een vlotte overstap van het onderwijs naar de arbeidsmarkt is cruciaal. Maar het is lang niet voor iedereen een makkelijke stap. In dit deel bekijken we het stelsel van leren en werken en de ondernemersopleiding en presenteren we heel wat informatie rond de ervaringen van schoolverlaters op de arbeidsmarkt.

Leren en werken

Vanaf 15 of 16 jaar kan de leerling overstappen naar het stelsel van leren en werken. Alle leerlingen in het deeltijds onderwijs moeten minimum 28 uren per week leren en werken. Men spreekt hier van het voltijds engagement.

Deeltijds leren en werken wordt op twee manieren ingericht: in een **centrum voor deeltijds onderwijs (CDO)** of in een **Syntra (leertijd)**.

In een CDO volgen de leerlingen 15 uren les per week. Zij vullen dit aan met een werkervaring die aansluit bij de opleiding. Leerlingen die niet klaar zijn om te werken, kunnen de overige 13 uur invullen met een voortraject of brugproject bij een erkende promotor of een persoonlijk ontwikkelingstraject in een Centrum voor Deeltijdse Vorming (CDV). In het schooljaar 2008-2009 bedroeg het leerlingenaantal in het DBSO 6.935, waarvan ruim twee derde jongens. Alle leerlingen moeten ingeschreven zijn in een CDO; een CDV kan wel instaan voor de organisatie van persoonlijke ontwikkelingstrajecten van een leerling die ingeschreven is in een CDO. Het CDV kan ook de algemene vorming binnen het deeltijds beroepssecundair onderwijs of de ondersteuning van leerlinggebonden activiteiten in de CDO (bv. activiteiten zoals het onthaal van instromers of time-in voor jongeren die dreigen uit te vallen) organiseren.

In een Syntra kunnen leerlingen een leerovereenkomst afsluiten die voorziet in vier dagen praktijkopleiding bij een kleine of middelgrote onderneming (KMO) of zelfstandige en één dag theoretische vorming per week. Syntra telde in het jaar 2007-2008 5.430 'leertijders', waarvan ruim twee derde jongens.

2.36 Leerlingen deeltijds onderwijs

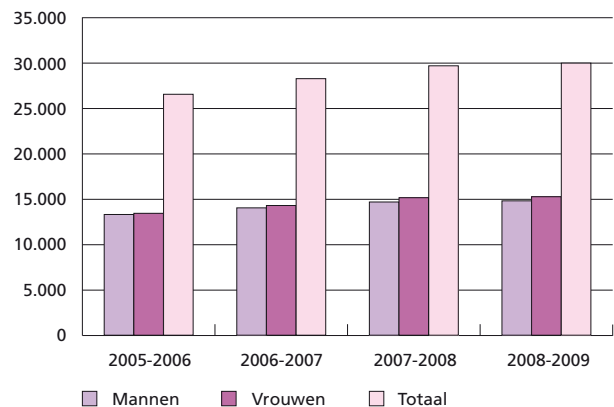
Aantal leerlingen in het deeltijds secundair onderwijs en in de leertijd, naar geslacht, 2008-2009.

	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes
Deeltijds beroepssecundair onderwijs	6.935	66,9	33,1
Leertijd Syntra Vlaanderen	6.816	65,9	34,1

Het deeltijds zeevisserijonderwijs is vanaf het schooljaar 2008-2009 geïntegreerd in het deeltijds beroepssecundair onderwijs. Vanaf het schooljaar 2008-2009 zijn alle leerlingen in de Centra voor Deeltijdse Vorming ingeschreven in een Centrum voor Deeltijds Onderwijs. Om dubbeltellingen te vermijden werden de leerlingen ingeschreven in de centra voor deeltijdse vorming niet meer afzonderlijk opgenomen. De gegevens over de leertijd hebben betrekking op alle leerovereenkomsten (sommige leerlingen sloten er meerdere).
Bron: O&V, Syntra Vlaanderen.

2.37 Deelnemers ondernemersopleiding

Aantal deelnemers aan de ondernemersopleiding bij Syntra Vlaanderen, naar geslacht, van 2005-2006 tot 2008-2009.

Bron: Syntra Vlaanderen.

Ondernemersopleiding

Een ondernemersopleiding van Syntra Vlaanderen omvat een beroepsgerichte vorming waarin specifieke vakken centraal staat en een gedeelte bedrijfsbeheer waarin je alles leert over de beheersaspecten van je toekomstige eigen zaak. De meeste opleidingen beroeps-kennis zijn modulair opgebouwd. Het aantal deelnemers gaat in stijgende lijn en ongeveer evenveel mannen als vrouwen participeren.

Schoolverlaters naar de arbeidsmarkt

Tussen februari 2008 en januari 2009 waren er 38.554 mannelijke en 38.049 vrouwelijke **schoolverlaters**. Daarvan schreef 84% zich in als werkzoekende bij de VDAB. In 2007-2008, dus voor de crisis, schreven zich slechts 64% van de schoolverlaters in bij de VDAB.

Dit betekent een lichte stijging. Dat heeft te maken met de slechte conjunctuur die een sterke rem zet op de intrede van jonge schoolverlaters op de arbeidsmarkt. 15% van alle schoolverlaters was na een jaar (dus in 2009) nog steeds ingeschreven bij de VDAB. Een jaar eerder, in 2008, bedroeg dit percentage slechts 10%. Het aandeel **werkloze** schoolverlaters dat na een jaar werkloosheid geen enkele werkervaring heeft, ligt met 4% dubbel zo hoog als in 2008.

Het aandeel schoolverlaters dat zich nooit inschreef als werkzoekende, ligt beduidend hoger bij de **mannen** dan bij de **vrouwen**. Ook het aandeel van de werkzoekenden dat na 1 jaar nog ingeschreven is als werkzoekende, ligt hoger bij mannen. De groep zonder werkervaring is eveneens groter bij de mannen.

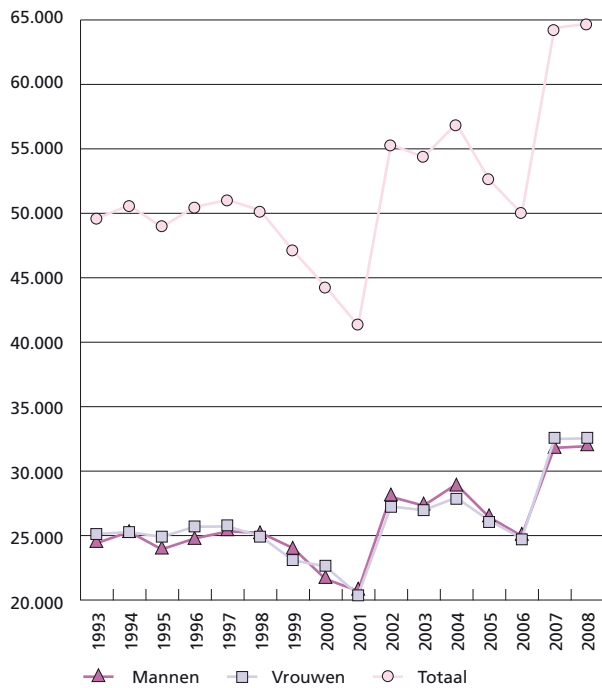
Hoe hoger de **scholingsgraad**, hoe kleiner de kans om werkloos te blijven.

Het aandeel van de kortgeschoolden in het totaal van de

2.38 Inschrijvingen schoolverlaters

Evolutie van het aantal ingeschreven schoolverlaters bij de VDAB, van 1993 tot 2008.

Bron: VDAB.

2.40 Type schoolverlater - geslacht

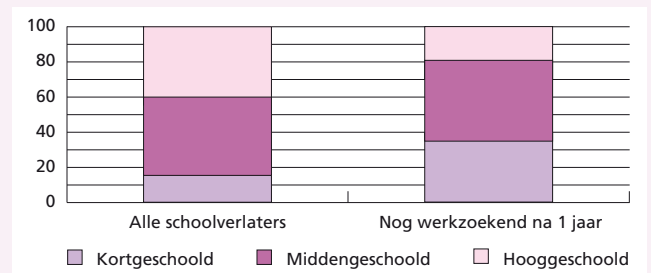
Aantal schoolverlaters naar geslacht en naar type schoolverlater, februari 2008-januari 2009, in %.

	Totaal	Mannen	Vrouwen
Niet ingeschreven schoolverlater	15,8	17,1	14,4
Ingeschreven schoolverlater - werk binnen het jaar	69,6	66,1	73,2
Nog werkloos na 1 jaar - met werkervaring	10,8	12,3	9,2
Nog werkloos na 1 jaar - zonder werkervaring	3,8	4,6	3,1

Bron: VDAB.

2.41 Nog werkzoekend na 1 jaar

Aantal schoolverlaters en restpercentage dat nog steeds werkloos is, naar scholingsgraad, februari 2008-januari 2009, in %.

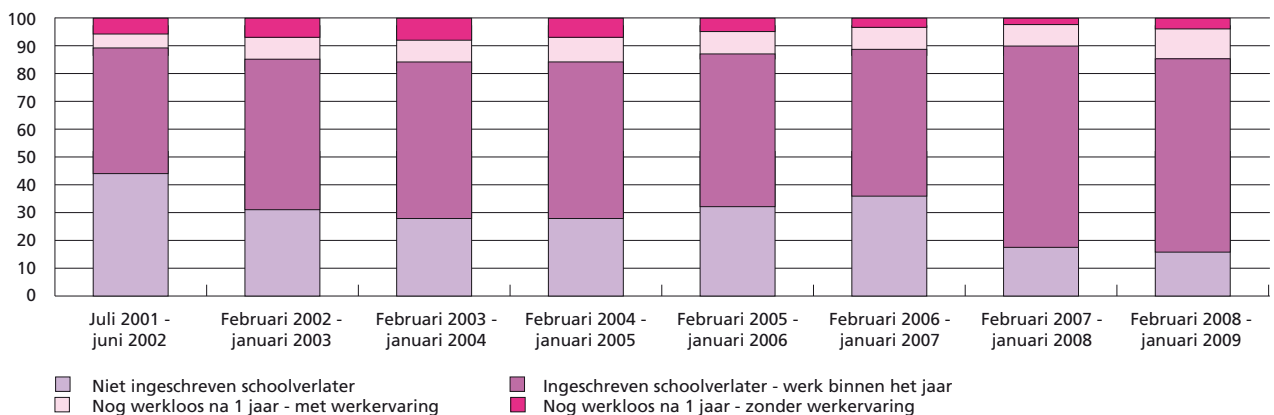
Bron: VDAB.

schoolverlaters bedraagt 15%. De laaggeschoolden maken echter 35% uit van alle schoolverlaters die na 1 jaar nog als werkzoekende zijn ingeschreven. Bij de hooggeschoolden is het beeld omgekeerd: hun aandeel in de schoolverlaters bedraagt 40%, maar na een jaar maken zij minder dan 20% uit van de nog werkzoekende schoolverlaters.

Bij de groep **kortgeschoolden** blijken vooral schoolverlaters uit het DBSO en de tweede graad van het BSO slecht te scoren. Dat geldt ook voor zij die maximaal de eerste graad van het secundair onderwijs als hoogste scholingsgraad hebben. De schoolverlaters die de tweede graad van het ASO beëindigden, behalen deze keer een goede score, al gaat het hier om een zeer kleine groep. Diegenen

2.39 Types schoolverlaters

Evolutie van het aantal schoolverlaters naar type schoolverlater, van juli 2001-juni 2002 tot februari 2008-januari 2009, in %.

Omdat in 2007-2008 voor het eerst ook de schoolverlaters die initieel niet in het schoolverlatersbestand van VDAB zaten kunnen opgevolgd worden kan geen vergelijking gemaakt worden met voorgaande jaren.

Bron: VDAB.

die een leertijd (Syntra) hebben doorlopen, halen eveneens een goed resultaat.

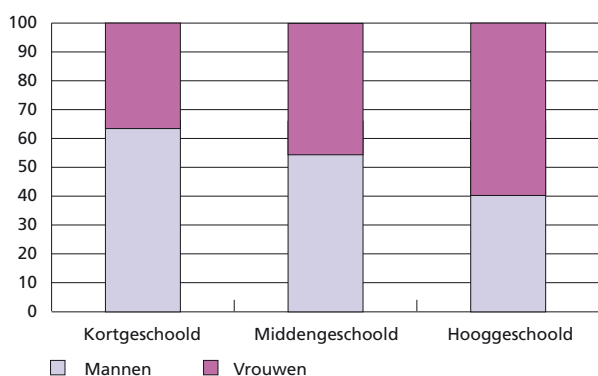
Bij de **middengespoolden** ligt het aandeel schoolverlaters, dat na een jaar nog als werkzoekend is ingeschreven, rond 15%. Een uitzondering vormen afgestudeerden met een hoger kunstsecundair diploma, die met 20% slechter scoren.

Binnen het hoger onderwijs scoren de professioneel gerichte bachelors en de masters ongeveer even goed met 7% afgestudeerden die na een jaar nog werkloos zijn.

Naarmate het scholingsniveau stijgt, zijn er steeds meer vrouwen bij de schoolverlaters. Bijna twee derde van de schoolverlaters zonder enig getuigschrift of diploma is een man. Bij de middengespoolden zijn het aantal **mannen** en **vrouwen** redelijk in evenwicht. Enkel bij een hoger technisch secundair diploma zijn de mannen beduidend in de meerderheid. Vrouwen domineren bij de masters (55%) en vooral bij de professioneel gerichte bachelors (64%).

2.42 Schoolverlaters – scholingsgraad en geslacht

Aantal schoolverlaters naar scholingsgraad en geslacht, februari 2008, in %.

Bron: VDAB.

Internationalisering

Het leven van de Vlaming wordt in heel wat opzichten steeds internationaler. Er wordt steeds meer belang gehecht aan het beheersen van (meerdere) vreemde talen en het opdoen van ervaring buiten de grenzen van het onderwijssysteem. Zo wordt ook het onderwijs steeds internationaler. Hier nog kort aangeven wat er volgt.

Erasmus: studenten

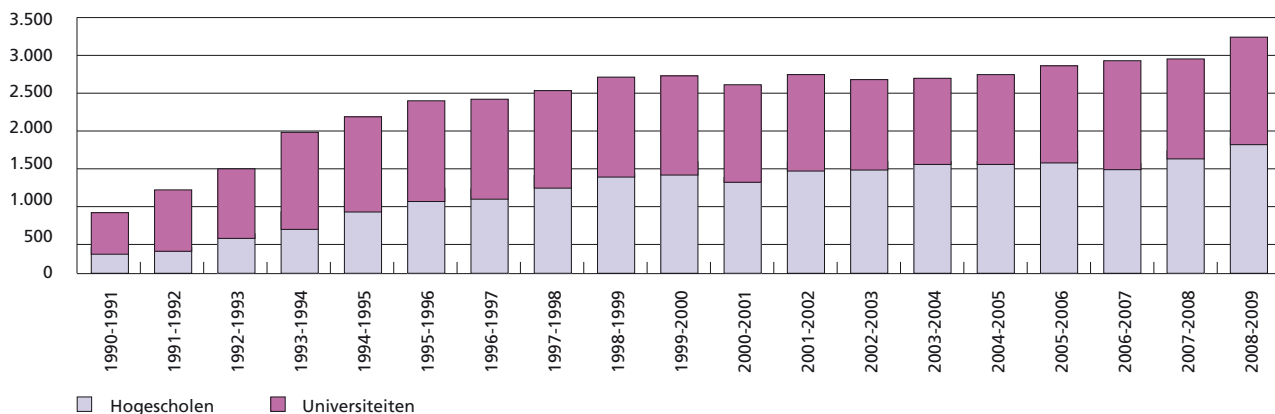
Het **Levenslang Leren programma (LLP)** vervangt sinds 2007 het Socrates-programma.

De bestaande subprogramma's blijven bestaan. Er zijn verschillende subprogramma's voor verschillende doelgroepen. Comenius en Grundtvig richten zich tot het leerplichtonderwijs en het volwassenenonderwijs. Twee andere, meer bekende subprogramma's, Leonardo da Vinci en **Erasmus**, worden in het Pact van Vilvoorde opgevolgd. De Vlaamse Regering beoogt een stijging van het aantal deelnemers omdat jongeren door deze buitenlandse ervaring een open geest voor andere culturen ontwikkelen.

Tot het academiejaar 1998-1999 steeg het aantal Erasmusstudenten sterk, daarna stagneerde het aantal deelnemende studenten enkele jaren. Sinds 2004-2005 is er opnieuw een lichte stijging. In 2004-2005 werd het record van 2001-2002 geëvenaard. In 2008-2009 namen 3.243 (inclusief 504 stagestudenten – vroegere Leonardo da Vinci) studenten uit Vlaanderen deel. Er nemen meer vrouwen (2.017) dan mannen (1.226) deel. Terwijl aanvankelijk vooral universiteitsstudenten naar het buitenland trokken, zijn gedurende enkele jaren de hogeschoolstudenten in de meerderheid geweest. In 2006-2007 draaide de situatie weer even om, maar in 2008-2009 waren de hogeschoolstudenten opnieuw in de meerderheid. In relatie tot het aantal studerende maken universiteitsstudenten echter vaker gebruik van deze mogelijkheid.

2.43 Erasmusstudenten

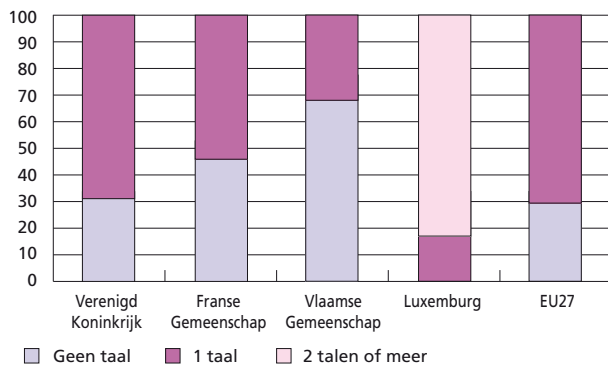
Evolutie van het aantal Vlaamse Erasmusstudenten, naar soort instelling hoger onderwijs, van 1997-1998 tot 2008-2009.

Bron: O&V, EPOS vzw.

2.44 Vreemde talen – lager onderwijs

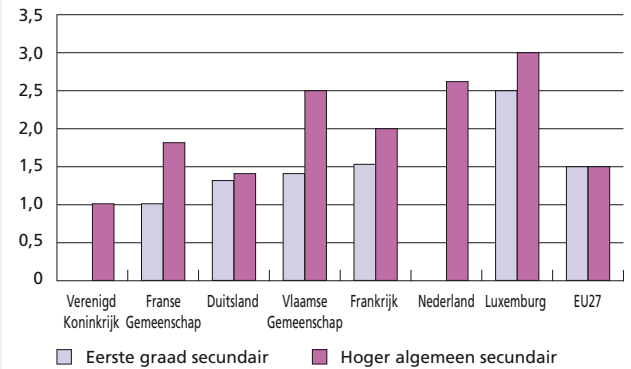
Aantal leerlingen die geen, één of twee of meer vreemde talen volgt in het lager onderwijs, internationale vergelijking, 2006-2007.

Bron: O&V, Eurostat (website op 26 mei 2010).

2.45 Vreemde talen – secundair onderwijs

Gemiddeld aantal vreemde talen per leerling in het algemeen secundair onderwijs, naar niveau, internationale vergelijking, 2006-2007.

Bron: O&V, Eurostat (website op 26 mei 2010).

Bijna een vierde van de studenten komt terecht in het Spaanse onderwijs. Frankrijk is met 20% een goede tweede. Voor de docenten zijn Spanje, Finland, Nederland en Portugal de populairste landen. In het academiejaar 2008-2009 trokken 795 docenten naar het buitenland in het kader van Erasmus, dat zijn er heel wat meer dan het voorgaand jaar.

Vreemde talen leren

'Het leren van vreemde talen verbeteren' is een belangrijke doelstelling die de Europese Raad in 2001 voorstelde en wil verwezenlijken tegen 2010. Ook Vlaanderen onderschrijft deze doelstelling.

In het gewoon lager onderwijs leert in Vlaanderen gemiddeld 1 leerling op 3 een vreemde taal. Voor het schooljaar 2006-2007 zijn, naast de leerlingen die verplicht Frans volgen, ook de leerlingen opgenomen die een taalinitiatie volgen. In Vlaanderen en in de gemeenten met een speciaal statuut (Brussel, randgemeenten en taalgrensgemeenten) kan in het gewoon basisonderwijs gekozen worden voor taalinitiatie in een andere taal dan het Nederlands, vroeger dan of naast het verplicht onderwijs in het Frans. Indien hiervoor gekozen wordt, moet steeds eerst taalinitiatie in het Frans aangeboden worden. Leerlingen die een dergelijke taalinitiatie volgen, zijn nu opgenomen in de cijfergegevens. Dit verklaart waarom een heel klein percentage leerlingen (0,2% van de leerlingen) 2 talen of meer volgt.

Een leerling in de eerste graad secundair leert in Vlaanderen gemiddeld 1,4 vreemde talen. De toestand in onze buurlanden is gelijkaardig, enkel Luxemburg doet beduidend beter. In het hoger algemeen secundair onderwijs scoort Vlaanderen met gemiddeld 2,5 vreemde talen wel duidelijk beter; Nederland en Luxemburg hebben een nog iets hoger cijfer.

Investeren in onderwijs

De overheid wil blijven investeren in het onderwijs. De doelstelling om 2% van het bbp aan hoger onderwijs te spenderen is nog niet bereikt. Ook het gebouwenpark verdient aanvullende investeringen. DBFM, een partnership tussen de publieke en de private sector, speelt hierin een belangrijke rol. Deze sectie bespreekt het budget, zowel in % bbp als per leerling en student in de verschillende onderwijsniveaus. Dan komt de personeelsinzet per leerling en student aan bod, alsook de salarissen per onderwijsniveau. Besloten wordt met de toestand van het schoolgebouwenpark.

Budget

Vlaamse onderwijsbegroting zuiver procesbeschrijving
De Vlaamse **onderwijsbegroting** bedraagt 9,3 miljard euro in 2009. Tegenover 2008 daalt het budget met 0,4%. Gezuiverd van inflatie bedraagt de daling 1,1%.

Onderwijsuitgaven internationaal vergeleken

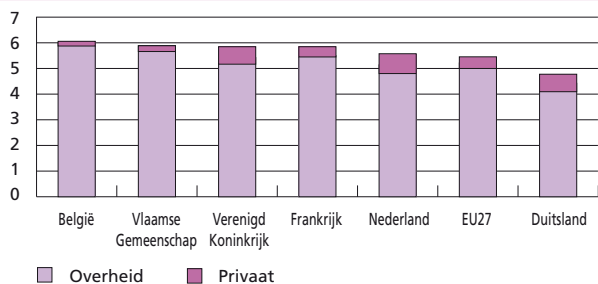
In 2006 bedroeg de Vlaamse onderwijsbegroting, volgens de OESO-berekening, 5,9% van het bruto binnenlands product. Daarmee zit de Vlaamse Gemeenschap boven het EU19-gemiddelde. Wanneer enkel de gependeerde overheidsmiddelen worden beschouwd, geeft Vlaanderen 0,7% méér uit dan een gemiddeld EU19-land.

Overheidsuitgaven per leerling/student

Vlaanderen gaf in 2006 voor alle onderwijsniveaus meer uit per leerling of student dan een gemiddeld EU19-land. Er wordt meer uitgegeven per leerling of student naarmate ze in een hoger onderwijsniveau zitten. Zo krijgt een

2.46 Uitgaven in % bbp

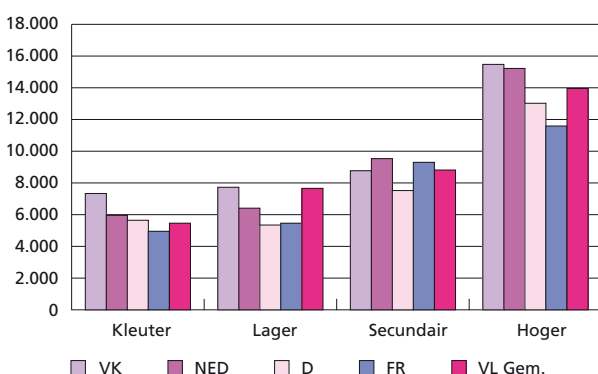
Uitgaven voor onderwijsinstellingen als percentage van het bbp in 2006, volgens de OESO-berekening, naar private en overheidsuitgaven, in %, internationale vergelijking.

Deze berekening omvat het Vlaamse onderwijsbudget, de financiële inspanning voor onderwijs en opleiding van gemeenten en provincies, de middelen van Syntra Vlaanderen, de kinderbijslag die ouders ontvangen voor kinderen boven de 18 jaar, de kost van de onderwijsadministratie, de Europese middelen, de pensioenen en alle uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling.
Bron: O&V, OESO.

2.47 Uitgaven per leerling

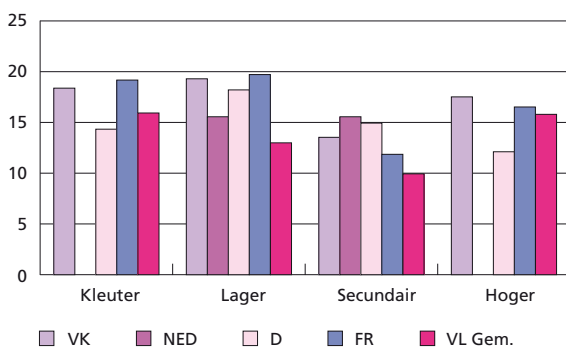
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in 2006, in USD-equivalenten, naar onderwijsniveau, internationale vergelijking.

Bron: O&V, OESO.

2.48 Leerling-leerkracht-ratio

Leerling-leerkracht-ratio, schooljaar 2006-2007, naar onderwijsniveau, internationale vergelijking.

De cijfers van het kleuteronderwijs voor Nederland zijn begrepen in het lager onderwijs, geen cijfers voor het hoger onderwijs.
Bron: O&V, OESO.

kleuter in verhouding het minst overheidsmiddelen. Deze vaststelling moet wel gerelativeerd worden. Nergens in Europa – met uitzondering van Frankrijk – bestaat immers zo een uitgebreid kleuteronderwijs als in Vlaanderen.

Onderwijspersoneel

Leerling-leerkracht-ratio

De **leerling-leerkracht-ratio** geeft weer per hoeveel leerlingen één onderwijzend personeelslid bezoldigd wordt. Deze ratio geeft geen beeld van klasgrootte, maar is eerder een investeringsindicator.

Voor het kleuteronderwijs situeert Vlaanderen zich boven het EU19-gemiddelde van 13,9. De ratio van Luxemburg, het buurland met de laagste leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, bedraagt 12,6 en die van Frankrijk, het buurland met de hoogste ratio in dit onderwijsniveau, 19,2. Wat het lager onderwijs betreft, positioneert Vlaanderen zich duidelijk onder het EU19-gemiddelde (14,4). Luxemburg heeft de laagste ratio van de buurlanden (11,2) en Frankrijk -net als in het kleuteronderwijs- de hoogste (19,7).

Vlaanderen behoort in het secundair onderwijs tot de landen met de laagste ratio's. Het EU19-gemiddelde bedraagt 11,7. Luxemburg heeft de laagste ratio van de buurlanden met 9 en Nederland de hoogste met 15,7.

In het hoger onderwijs heeft Vlaanderen een ratio rond het EU19-gemiddelde (16). Duitsland scoort laag met een ratio van 12,1 en België als geheel hoog met een ratio van 18,1.

Verloning van leerkrachten

De **salarissen** van leerkrachten verschillen sterk van land tot land. Zo kiezen Engeland en Schotland er bijvoorbeeld voor om hun leerkrachten, ongeacht het onderwijsniveau waar ze werkzaam zijn, gelijk te bezoldigen.

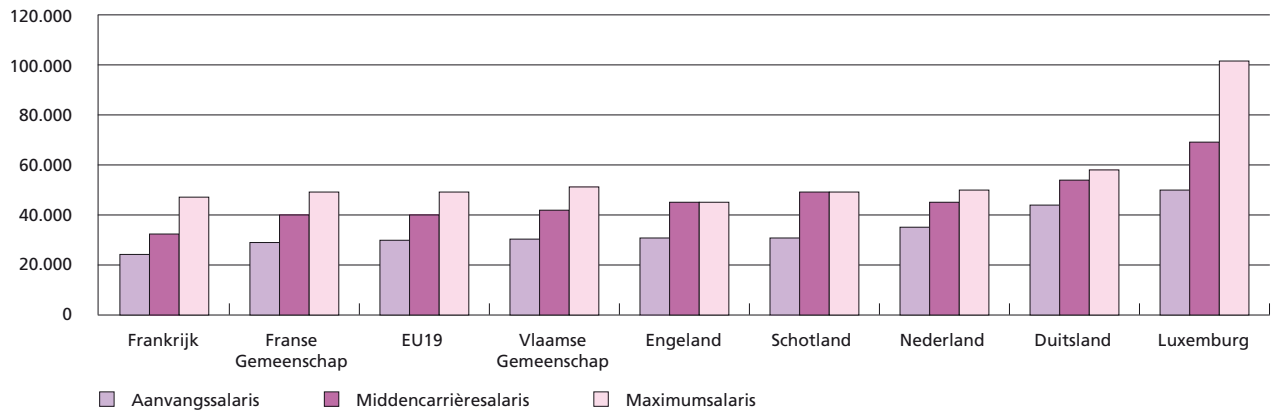
Wat het lager onderwijs betreft situeert zowel het aanvangssalaris als het maximumsalaris in Vlaanderen zich rond het EU19-gemiddelde. Bij het maximumsalaris behoort de verloning in Vlaanderen zelfs tot de koplopers onder onze buurlanden. Qua aanvangssalaris heeft Frankrijk het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag. Wat het maximumsalaris betreft heeft Engeland het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag.

Voor het lager secundair onderwijs zit Vlaanderen onder het EU19-gemiddelde. Frankrijk heeft het laagste aanvangssalaris en Luxemburg het hoogste. Engeland heeft het laagste maximumsalaris terwijl Luxemburg nogmaals het hoogste heeft.

In het hoger secundair onderwijs behoort Vlaanderen tot de landen met het hoogste aanvangssalaris en het hoogste maximumsalaris. Zoals in de andere onderzochte onderwijsniveaus heeft Frankrijk het laagste aanvangssalaris en Luxemburg het hoogste. Engeland heeft het laagste maximumsalaris en Luxemburg het hoogste.

2.49 Salarissen lager onderwijs

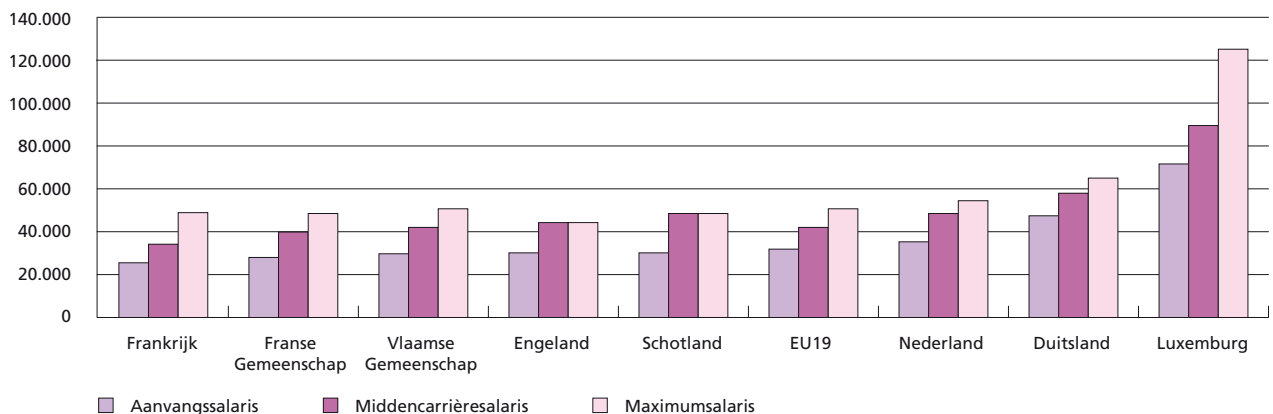
Salarissen van leerkrachten in het lager onderwijs naar carrièremoment in 2006-2007, internationale vergelijking, in USD-koopkrachtpariteiten.

Bron: O&V, OESO.

2.50 Salarissen lager secundair onderwijs

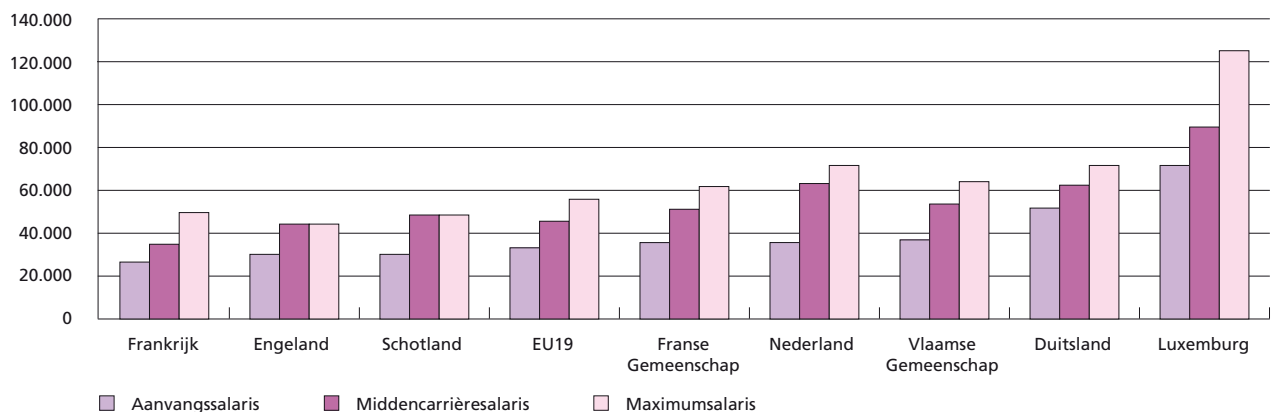
Salarissen van leerkrachten in het lager secundair onderwijs naar carrièremoment in 2006-2007, internationale vergelijking, in USD-koopkrachtpariteiten.

Bron: O&V, OESO.

2.51 Salarissen hoger secundair onderwijs

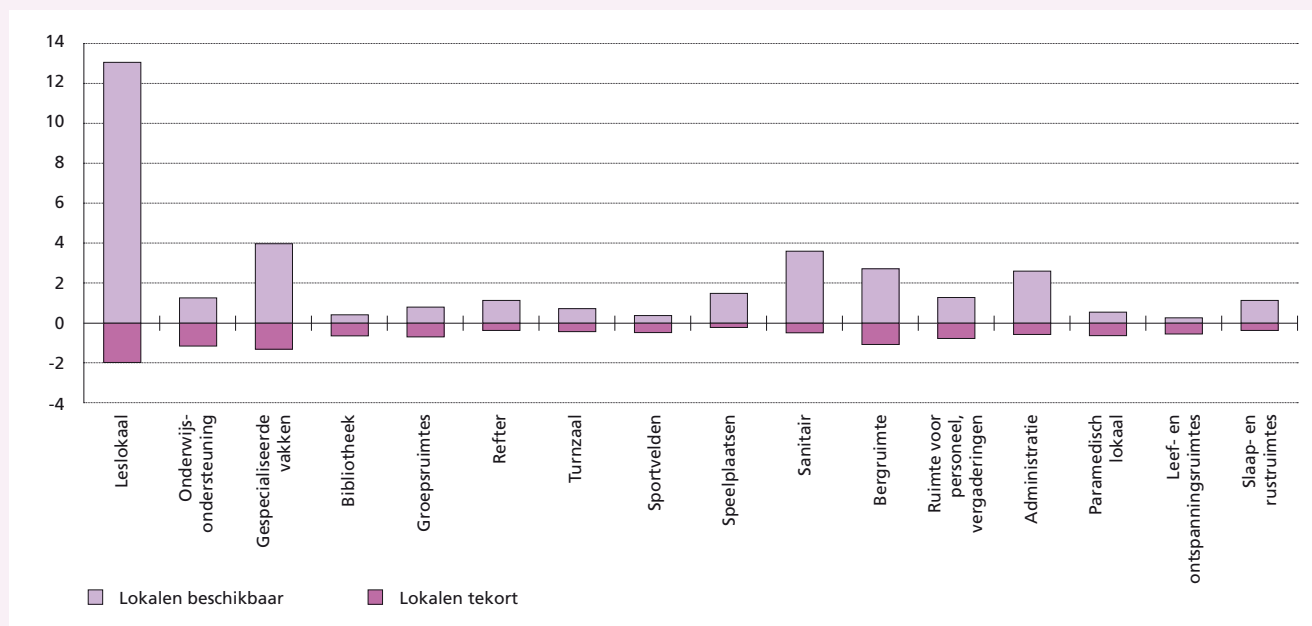
Salarissen van leerkrachten in het hoger secundair onderwijs naar carrièremoment in 2006-2007, internationale vergelijking, in USD-koopkrachtpariteiten.

Bron: O&V, OESO.

2.52 Lokalen beschikbaar/tekort

Gemiddeld aantal lokalen beschikbaar en tekort, per vestigingsplaats, naar type lokaal, 2008.

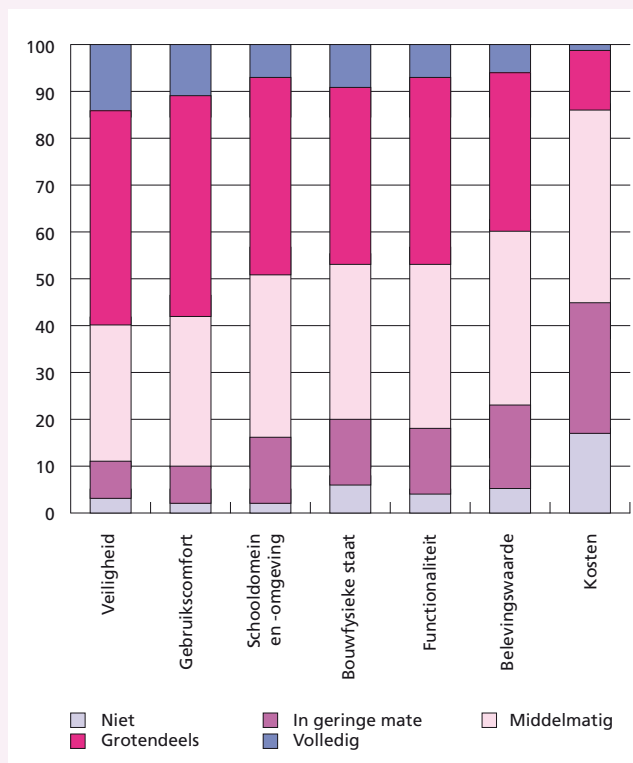

Bron: O&V, Schoolgebouwenmonitor AGION.

Toestand gebouwenpark

2.53 Kwaliteitsaspecten gebouwen

Vestigingsplaatsen naar kwaliteit van de gebouwen in 2008, in %.

Bron: O&V, Schoolgebouwenmonitor AGION.

De gebouwen waarin de leerlingen schoollopen worden van naderbij bekeken in de Schoolgebouwenmonitor van het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs (AGION). In deze studie worden schooldirecties bevestigd over allerlei aspecten van de kwaliteit van hun **schoolgebouwen**. Er wordt gekeken over hoeveel en welke lokalen de scholen beschikken en hoeveel en welke lokalen ze graag willen hebben. De verschillende aspecten van kwaliteit van een gebouw komen vervolgens aan bod. Tot slot wordt er nagegaan uit welke bouwjaren de Vlaamse schoolgebouwen stammen.

Er is een algemeen tekort aan onderwijslokalen in Vlaanderen. Het ideale, gewenste schoolgebouw is circa 20% groter dan de Vlaamse scholen vandaag in werkelijkheid zijn. Er is een weinig gedifferentieerd lokalenprofiel: het klassieke klaslokaal heeft duidelijk de bovenhand. De leslokalen worden, in meerdere of mindere mate, aangevuld met andere hoofdfuncties. Sommige lokaaltypes zijn vandaag nauwelijks aanwezig: bibliotheek/mediatheek, sportvelden, paramedische lokalen, leef- en ontspanningsruimtes en rust- en slaapruijtes.

Er bestaat een relatief grote behoefte aan bijkomende lokalen voor ondersteunende functies. Voor sommige ondersteunende lokaaltypes stelt men zelfs vast dat de behoefte eraan groter is dan wat vandaag aanwezig is. Daardoor wordt de positie van het klassieke klaslokaal binnen de gewenste profielen minder uitgesproken. Het gewenste schoolgebouw is dus niet enkel groter, maar in vele gevallen ook anders samengesteld dan het huidige. Er is vraag naar meer differentiatie qua lokaaltypes.

De kwaliteit van schoolgebouwen is een concept met meerdere dimensies:

- de veiligheid,
- het gebruikscomfort,
- de bouwfysiske staat,
- de functionaliteit,
- de belevingswaarde,
- de kosten,
- de kwaliteit van het schooldomein en de schoolomgeving.

Het sterkste punt van de Vlaamse schoolgebouwen blijkt hun veiligheid te zijn: 60% van de vestigingsplaatsen krijgt een positieve tot zeer positieve evaluatie. Het gebruikscomfort krijgt 59% positieve scores. Anderzijds is de beoordeling van de belevingswaarde en de kosten van de gebouwen een stuk minder positief. Voor de kosten geeft nog 14% van de directies een goede evaluatie aan hun gebouw.

Algemeen kan gesteld worden dat het grootste deel van het gebouwenpark voldoende kwaliteit bezit wat betreft de basisvoorwaarden comfort, staat en veiligheid. Leerlingen en leerkrachten kunnen doorgaans dus rekenen op een zekere basiskwaliteit inzake onderwijshuisvesting. Maar voor een minderheid van de schoolgebouwen (7%) zijn zelfs de basisvoorwaarden niet vervuld. Bij deze groep zijn de meest dringende problemen.

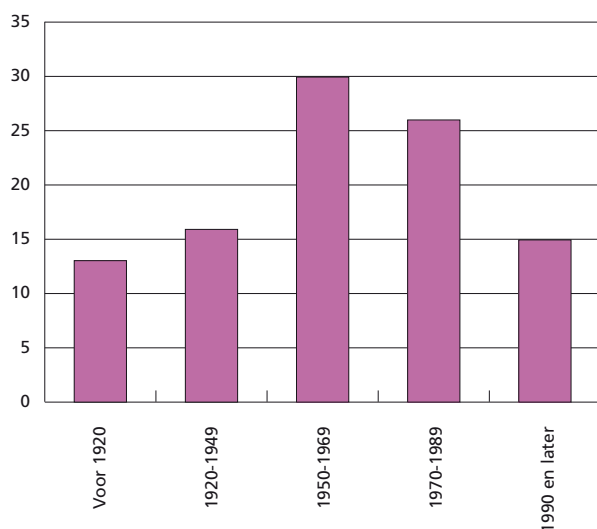
Tegenover de goede basiskwaliteit staat dat het gebouwenpark vaak tekort schiet op vlak van kwaliteitsaspecten die te maken hebben met nieuwe uitdagingen in de 21ste eeuw. 26% van de schoolgebouwen kan zeker niet voldoen aan deze uitdagingen; 21% meent er wel volledig klaar voor te zijn.

Een klein deel (15%) van het gebouwenpark bestaat uit echt recente gebouwen, gebouwd in de jaren 1990 en 2000. Meer dan de helft van de schoolgebouwen werd opgetrokken in de periode 1950-1990. Het kleinste deel van de gebouwen (13%) dateert van voor 1920. 58% van de schoolgebouwen in Vlaanderen werd gebouwd voor 1970 en is dus meer dan 40 jaar oud.

Hoewel er regelmatig verbouwingen of renovaties werden uitgevoerd, blijkt uit deze cijfers de relatief hoge ouderdom van de Vlaamse schoolgebouwen. De ouderdom van schoolgebouwen hangt sterk samen met de kwaliteit ervan. Naarmate een schoolgebouw een hogere leeftijd bereikt, stijgt het aantal gerapporteerde problematische situaties.

2.54 Bouwjaar schoolgebouwen

Aparte gebouwen in 2008, naar bouwjaar, in %.

Bron: O&V, Schoolgebouwenmonitor AGION.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

European Commission (2009). Progress towards the Lisbon objectives in education and training - Indicators and benchmarks 2009. Brussel.

OECD (2009). Education at a Glance 2009 OECD Indicators. Parijs.

Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming, Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs (2009). De schoolgebouwenmonitor 2008. Indicatoren voor de kwaliteit van de schoolgebouwen in Vlaanderen. Antwerpen, Garant.

Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming, Agentschap voor Onderwijsdiensten (2010). Rapport 'Leerplicht: Wie is er niet als de schoolbel rinkelt? Evaluatie 2008-2009'. Brussel.

Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming (2009). Statistisch Jaarboek van het Vlaams onderwijs Schooljaar 2008-2009. Brussel.

Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs:

www.agion.be

Europese Commissie - Directoraat Generaal Onderwijs & Cultuur: ec.europa.eu/education

Europese Commissie - EUROSTAT:

epp.eurostat.ec.europa.eu

Eurydice - The Information Network on Education in Europe: www.eurydice.org

Organisatie voor Economische Samenwerking & Ontwikkeling: www.oecd.org

FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: www.statbel.fgov.be

Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen:

www.steunpuntloopbanen.be

United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation (UNESCO): www.unesco.org

Vlaamse Gemeenschapscommissie:

www.vgc.be/onderwijs

Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming:

www.ond.vlaanderen.be

Vlaamse Interuniversitaire Raad: www.vlir.be

Vlaamse Onderwijsraad: www.vlor.be

DEFINITIES

Leerlingen De leerlingenaantallen hebben betrekking op het aantal ingeschreven leerlingen en studenten op 1 februari 2006. De leerlingen en studenten die ingeschreven zijn in Franstalige scholen of in Franstalige afdelingen van Nederlandstalige scholen onder de bevoegdheid van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap worden niet in dit cijfermateriaal opgenomen. In het hogescholenonderwijs en het universitair onderwijs worden de regelmatige hoofdinschrijvingen in de professioneel en academisch gerichte bacheloropleidingen, in de mastersopleidingen, en in de basisopleidingen in afbouw geregistreerd. In het onderwijs voor sociale promotie, het deeltijds kunstonderwijs en B.I.S. wordt het aantal inschrijvingen geteld. Dit aantal ligt hoger dan het aantal fysieke personen, omdat een leerling voor meerdere cursussen ingeschreven kan zijn. In het onderwijs voor sociale promotie wordt het aantal inschrijvingen in opleidingen gestart binnen de referentieperiode (van 1 februari tot en met 31 januari) geteld. Leerlingen die omwille van een langdurige ziekte les volgen in het buitengewoon onderwijs (de zogenaamde type-5-leerlingen) worden, om dubbeltellingen te vermijden, niet in het cijfermateriaal opgenomen (buitengewoon kleuteronderwijs: 132 leerlingen, buitengewoon lager onderwijs: 203 leerlingen, buitengewoon secundair onderwijs: 240 leerlingen).

Leerling-leerkracht-ratio De leerling-leerkracht-ratio geeft aan hoeveel leerlingen er zijn per bezoldigd onderwijzend personeelslid. Het geeft dus geen beeld van de gemiddelde klasgrootte. Ook het buitengewoon onderwijs werd in het Vlaamse cijfermateriaal geïntegreerd. De omkadering is er groter dan in het gewoon onderwijs. Ook het deeltijds onderwijs en het onderwijs voor sociale promotie zijn in de cijfergegevens vervat. Voor de personeelsgegevens moet erop gewezen worden dat al het onderwijzend personeel (budgettaire fulltime-equivalenten) opgenomen is. Zo zitten er personeelsleden in de cijfers die geen klasleerkracht zijn, bijvoorbeeld taakleerkrachten. Ook personeelsleden die zorgen voor vervangingen van minder dan een jaar werden in de basisgegevens opgenomen. We volgen daarmee de OESO-instructies over de 'coverage' en hun definities over leerkrachten.

Overheidskost per leerling Op internationaal vlak wordt de kost per leerling op basis van het aantal financierbare studenten berekend en in US-dollarequivalenten uitgedrukt. Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in vergelijking met het BBP per capita worden berekend door de onderwijsuitgaven per student in de nationale munteenheid af te zetten als percentage van het BBP per capita, ook in de nationale munt-

eenheid. In de gevallen waarbij de onderwijsuitgaven en de BBP-data een andere referentieperiode beslaan, worden de onderwijsdata aan de referentieperiode van de BBP-data aangepast. Men maakt daarbij gebruik van de inflatieratio's.

Personeel

Gegevens afkomstig van het Departement Onderwijs: De personeelsstatistieken registreren enkel het personeel dat ofwel rechtstreeks door het Departement Onderwijs wordt betaald ofwel van wie de lonen ten laste van de werkingsenveloppe van het hogescholeonderwijs zijn. Het personeel van de universitaire sector en het meester-, vak- en dienstpersoneel van het gesubsidieerd onderwijs zitten niet in de statistieken van het Departement Onderwijs. De gesubsidieerde contractuelen evenmin omdat zij niet volledig door het Departement Onderwijs betaald worden. Binnen het onderwijspersoneel maken we een onderscheid tussen enerzijds het bestuurs- en onderwijzend personeel en anderzijds de andere personeelscategorieën.

Gegevens afkomstig van de VLIR:

De personeelsgegevens voor het universitair onderwijs zijn afkomstig van de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR), en hebben betrekking op 1 februari 2006.

Leeftijdgegevens van het Vlaams onderwijspersoneel in internationaal perspectief

In de vergelijking worden de onderwijsniveaus als volgt gedefinieerd:

- het kleuteronderwijs omvat het gewoon en het buitengewoon kleuteronderwijs;
- het lager onderwijs omvat het gewoon en het buitengewoon lager onderwijs;
- het secundair onderwijs omvat het gewoon en het buitengewoon secundair onderwijs, het deeltijds secundair onderwijs en het secundair onderwijs voor sociale promotie;
- het hoger onderwijs omvat het hogescholeonderwijs, het universitair onderwijs en het hoger onderwijs voor sociale promotie.

In de data omtrent onderwijzend personeel zijn een aantal directie-ambten meegeteld. Als referentie namen we de vroegere EU15-landen waarvoor data beschikbaar waren. Omdat we deze gegevens zelf van de OESO-website downloadden, is er geen OESO- of Europees gemiddelde beschikbaar. In de grafieken met een internationale vergelijking zijn de terbeschikkinggestelden voorafgaand aan het rustpensioen niet in aanmerking genomen voor Vlaanderen. Het onderwijzend personeel van het OSP is daarentegen wél in de internationale cijfers voor Vlaanderen opgenomen. We volgden hiermee steeds de OESO-instructies.

Scholingsgraad Percentage van de bevolking dat een bepaald onderwijsniveau succesvol beëindigd heeft. De internationale categorie 'lager secundair onderwijs' stemt in het huidige Vlaamse onderwijssysteem met de eerste graad of de tweede graad van het secundair onderwijs overeen. Tot de opleidingen van universitair niveau behoren naast de opleidingen aan de universiteiten ook de twee-cycli-opleidingen aan de hogescholen. Het niet-universitair hoger onderwijs omvat naast het hogescholenonderwijs van één cyclus ook de mensen met een HOSP-diploma. De bron voor de Belgische en Vlaamse gegevens in deze indicator is de jaarlijkse 'Doorlopende Enquête naar de Arbeidskrachten' uitgevoerd door het Nationaal Instituut voor de Statistiek.

Salariëring van leerkrachten Deze indicator geeft een beeld van de salarissen van leerkrachten in het onderwijs. De gegevens zijn afkomstig uit de OESO-databank. De salarissen zijn aangepast volgens de 'Purchasing Power Parity' (PPP), zodat vergelijkingen tussen de landen verantwoord zijn. Deze PPP-index wordt jaarlijks door de OESO samengesteld en is een coëfficiënt die per land de koopkracht weergeeft. Er wordt een onderscheid tussen het aanvangs-, het midden carrière- en het maximumsalaris van leerkrachten gemaakt. Het aanvangs-salaris is het gemiddeld brutosalaris per jaar voor een voltijds aangestelde leerkracht in het begin van zijn/haar loopbaan met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Het midden carrière-salaris verwijst naar het gemiddeld brutosalaris per jaar na 15 jaar loopbaan voor een voltijds aangestelde leerkracht met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Hetzelfde geldt voor het maximumsalaris, met dit verschil dat de berekening gebeurt op basis van 27 jaar dienstanciënniteit voor leerkrachten in het kleuter-, lager en in de 1ste graad secundair onderwijs en 25 jaar loopbaan voor geaggregeerden in het secundair onderwijs - groep 2. De term 'brutosalaris' verwijst naar de geïndexeerde bruto jaarwedde (op basis van januari 2003), verhoogd met de eindejaarstoelage en het vakantiegeld. Voor het 'hoger technisch en beroepssecundair onderwijs' - wat overeenkomt met de 2de en 3de graad secundair onderwijs BSO/KSO/TSO - zijn er geen cijfergegevens in de internationale dataverzameling geïntegreerd. In dit soort onderwijs komen te veel verschillende salarisschalen voor om zinvolle gemiddelden te berekenen. Dat is ook in het buitenland het geval, waardoor de OESO besliste om hiervoor geen indicator te berekenen.

Schoolverlater Het Departement Onderwijs voert ieder jaar op 1 februari een telling uit van het aantal leerlingen en studenten. Voor het bepalen van het aantal schoolverlaters van 2005 wordt de telling van 2005 vergeleken met die van 2006. Wie in de eerste telling voorkomt maar niet meer in de tweede, wordt als schoolverlater beschouwd. Deze redenering klopt niet helemaal. Schoolverlaters die een middenstandsopleiding hebben gevolgd, vinden wij hier immers niet terug. Ook schoolverlaters die één of meerdere jaren in het buitenland gestudeerd hebben of studies volgden in een niet erkende onderwijsinstelling of in een onderwijsinstelling die niet onder de bevoegdheid valt van het Departement Onderwijs, komen in deze bestanden niet voor. Wanneer deze schoolverlaters zich inschrijven als werkzoekende bij de VDAB, dan vinden wij ze wel terug in de VDAB-bestanden. Schrijven zij zich niet in als werkzoekende, dan vinden wij ze noch in de onderwijsbestanden, noch in de VDAB-bestanden. De VDAB houdt eveneens een bestand bij van de schoolverlaters die zich als werkzoekende inschrijven in de periode februari-januari. Door het Departement Onderwijs werd dit VDAB-bestand vergeleken met het Onderwijsbestand. Indien een koppeling kon gemaakt worden, dan werden de VDAB-gegevens verrijkt met Onderwijsgegevens. Was een koppeling onmogelijk, dan werden van deze schoolverlaters enkele gegevens ter beschikking gesteld om een verdere analyse mogelijk te maken. De VDAB-bestanden werden verder afgestemd op de registratieperiode binnen Onderwijs. Schoolverlaters die afhaken vóór het einde van het schooljaar of die een nieuw schooljaar aanvatten, maar na het eerste trimester stoppen, worden zo eveneens in rekening gebracht. In tegenstelling tot het voorbije jaar konden nu wel gegevens bekomen worden van Syntra wat betreft de middenstandsopleiding. Daarnaast zijn er nog de personen die één of meerdere jaren studeerden aan een instelling die niet onderworpen is aan de regelgeving van het Departement Onderwijs (privé-onderwijs, onderwijs in een instelling van de Franse Gemeenschap of studies gevolgd in het buitenland). De resultaten van deze groep werd verwerkt aan de hand van VDAB-gegevens.

2.2

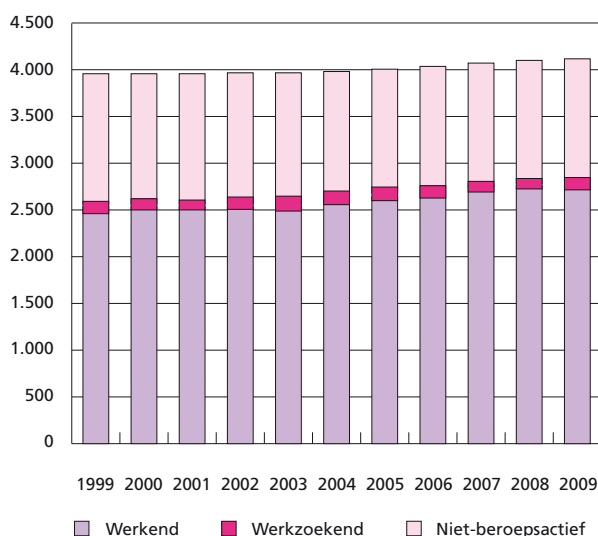
WERK EN SOCIALE ECONOMIE

Weten wat er reilt en zeilt op vlak van arbeidsmarkt en sociale economie is van belang voor een goede beleidsvoering. Dit hoofdstuk gaat dan ook van start met een schets van de situatie op de Vlaamse arbeidsmarkt in ruime zin. Voor een beter zicht op de huidige toestand van de arbeidsmarkt en de grootste uitdagingen voor het beleid, komen achtereenvolgens de bevolking op arbeidsleeftijd, de werkenden en de werkzoekenden aan bod. Ook de aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod en de combinatie arbeid en gezin worden tegen het licht gehouden.

De Vlaamse Regering heeft een aantal lange termijn-doelstellingen bepaald in het Pact 2020, in ViA en in het regeerakkoord 2009-2014. Bedoeling is om versterkt in te zetten op de activering van werkzoekenden, de versterking van competenties en de ondersteuning van loopbanen. De Vlaamse Regering wil ook resoluut gaan voor meer 50-plussers aan het werk en een versterking van de sociale economie. In het tweede deel van dit hoofdstuk komen een aantal beleidsmaatregelen en –programma's aan bod die werden opgezet ter realisatie van deze doelstellingen.

2.55 Bevolking op arbeidsleeftijd

Evolutie van de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar), van 1999 tot 2009, naar socio-economische positie, N x 1.000.

Bron: ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

Situatie Vlaamse arbeidsmarkt

Hier volgt een beeld van de ruime omgeving waarin de Vlaamse arbeidsmarkt en het arbeidsmarktbeleid is ingebed. Vooreerst wordt de bevolking op arbeidsleeftijd en een aantal onderliggende componenten onder de loep genomen. Vervolgens wordt dieper ingegaan op de werkenden, de werkloosheid, de aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en de combinatie arbeid en gezin.

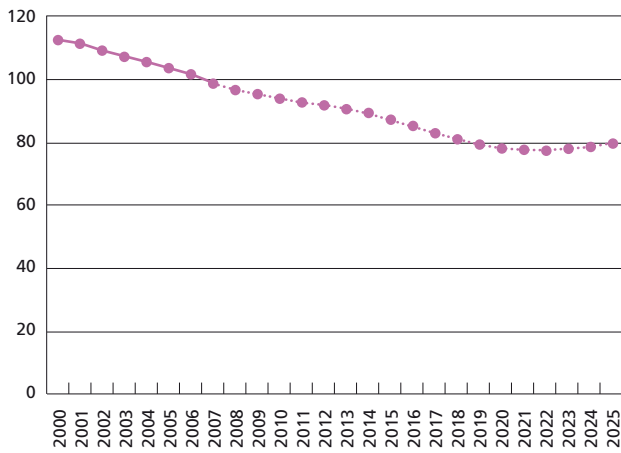
Bevolking op arbeidsleeftijd

In 2008 is de Vlaamse **bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar)** verder toegenomen tot 4,08 miljoen inwoners. Vooruitzichten geven aan dat dit niet zal blijven duren. Volgens prognoses zou het aantal 15-64-jarigen in 2020 blijven hangen op 4,16 miljoen om nadien te krimpen tot 4,13 miljoen in 2025. Daarenboven blijkt de kleiner wordende groep mensen op arbeidsleeftijd ook te ontgroenen en te vergrijzen. Dit proces is nu al aan de gang: terwijl het aantal jongeren (15-24-jarigen) sinds 2000 min of meer stabiel is gebleven, neemt het aantal ouderen (55-64-jarigen) jaar na jaar toe. Na 2010 zal deze trend zich nog verder doorzetten met een quasi stabilisering van het aantal 15-24-jarigen en een aanzienlijke toename van het aantal 55-64-jarigen. Waar er in 2000 nog 112 jongeren per 100 ouderen zijn, zou deze ratio in 2020 een dieptepunt bereiken met 78 jongeren op 100 ouderen.

De bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) kan volgens de internationaal geldende definitie van de International Labour Organization (ILO) naar socio-economische positie in drie grote categorieën ingedeeld worden: de werkenden, de werkzoekenden of werklozen en de niet-beroepsactieven. Voor Vlaanderen komen we zo voor het jaar 2009 aan 65,8% werkenden, 3,4% werkzoekenden en 30,8% niet-beroepsactieven. De eerste twee vormen samen de **beroepsbevolking**. In vergelijking met 1999 is het aandeel werkenden toegenomen en is het aandeel werkzoekenden en niet-beroepsactieven gedaald. Het aantal **werkenden** kende een overwegend stijgend verloop tussen 1999 en 2008, behalve tijdens de economisch zwakkere jaren 2001-2003 toen er geen groei of zelfs een afname van het aantal werkenden was. De impact van de mondiale economische crisis is nog niet echt zichtbaar in de jaarprestaties van 2008, maar is dat wel in 2009 waar het aantal werkenden daalt.

2.56 Jong/oud-ratio

Evolutie/prognose van de verhouding 15-24-jarigen/55-64-jarigen, van 2000 tot 2025.

Bron: FPB, ADSEI Bevolkingsstatistieken en -vooruitzichten.

Vanaf 2001 zijn het de vrouwen die de grootste bijdrage leveren in de toename van de werkenden. Toch zijn de werkende mannen anno 2009 nog steeds in de meerderheid. Het **aantal ILO-werkzoekenden** vertoont een schommelend verloop in de periode 1999-2009. Na een lichte stijging in 2005 wordt er vanaf 2006 opnieuw een dalend parcours afgelegd dat tot een halt komt in 2009. Het aantal **niet-beroepsactieven** ging tussen 1999 en 2008 overwegend in neergaande lijn. In 2009 neemt hun aantal weer wat toe en zijn de niet-beroepsactieven doorgaans jonger dan 25 jaar (38,2%) ofwel 50-plusser (45,5%) en zijn er beduidend meer vrouwen (58,4%) dan mannen.

Werkenden

Vooreerst wordt de werkzaamheidsgraad, zowel globaal als naar verschillende achtergrondkenmerken, gepresenteerd. Nadien wordt er even stilgestaan bij de uitredeleeftijd. Vervolgens komen er verscheidene arbeidsregimes aan bod. Tot slot wordt ook werkbaar werk tegen het licht gehouden.

Werkzaamheidsgraad

Eind 2010 loopt de Lissabonstrategie af die in 2000 gelanceerd werd om van de EU de meest competitieve en dynamische kenniseconomie ter wereld te maken. Om deze ambitie waar te maken engageerde ook Vlaanderen zich ondermeer om 70% van de personen op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) aan het werk te krijgen tegen 2010. Deze doelstelling staat centraal in het Vlaamse arbeidsmarktbeleid en werd onder meer opgenomen in het Pact 2020.

Anno 2009 zijn er 65,8% van de Vlamingen op actieve leeftijd aan de slag; dat zijn er 2,3 op 100 meer dan bij de aanvang van de Lissabonstrategie. Vlaanderen presteert

hiermee ruim boven het Belgische gemiddelde en ook iets boven het Europese gemiddelde. Met het groeiritme dat tijdens de afgelopen jaren gerealiseerd werd, is het bereiken van de 70%-doelstelling tegen 2010 niet haalbaar. Niet alleen remt de vergrijzing van de bevolking op arbeidsleeftijd de vooruitgang af, maar ook de economische crisis versterkt dit nog. Daarnaast blijven een aantal specifieke groepen ondervertegenwoordigd op de arbeidsmarkt: ouderen, laaggeschoolden, vreemdelingen, personen met een handicap en vrouwen.

De toename van de arbeidsdeelname wordt in het Vlaamse Gewest in hoofdzaak gerealiseerd door de vrouwen. Dit zorgt ervoor dat een andere Europese doelstelling - een vrouwelijke **werkzaamheidsgraad** van 60% tegen 2010 - nu al gehaald is in Vlaanderen. Met 60,5% van de vrouwen (15-64 jaar) die een betaalde baan hebben, doet het Vlaamse Gewest het beter dan het EU27-gemiddelde. Deze evolutie hangt nauw samen met het succes van deeltijdarbeid. Doordat de mannelijke arbeidsdeelname de voorbije jaren min of meer stabiel bleef, verkleinde de werkzaamheidskloof tussen mannen en vrouwen. Het verschil tussen de mannelijke en de vrouwelijke werkzaamheidsgraad liep tussen 2000 en 2009 terug van 18 procentpunten tot 10,4 procentpunten.

De samengedrukte loopbaan blijkt nog sterk ingeburgerd in Vlaanderen. Zowel in de jongste als de oudste leeftijdscategorie is er een opmerkelijk lagere werkzaamheidsgraad dan in de middengroep. Dit fenomeen wijst op een late intrede en een vroege uitrede uit de arbeidsmarkt. In de rest van de Europese Unie komt dit patroon ook voor, maar minder uitgesproken dan in Vlaanderen. In 2009 was 28,6% van de Vlaamse 15-24-jarigen aan het werk tegenover 35,2% in de EU27. De verklaring van de lage werkzaamheidsgraad in de leeftijdscategorie 15 tot 24 jaar schuilt in de lange schoolloopbaan van de Vlaamse jongeren. Wanneer de werkzaamheidsgraad in de jongste leeftijdscategorie berekend wordt zonder de studenten bedraagt deze 80,8% in het Vlaamse Gewest, tegenover 69,2% gemiddeld in de Europese Unie in 2007. De jongeren werden als eerste getroffen door de economische crisis, maar wel wordt verwacht dat als de economie weer aanslaat, zij vooraan in de rij staan om weer aan de slag te gaan.

De lage werkzaamheidsgraad bij ouderen vormt een van de voornaamste pijnpunten op de Vlaamse arbeidsmarkt. Het Pact 2020 schuift dan ook expliciet een ruime eindeloopbaandoelstelling naar voor waarin gesteld wordt dat de gemiddelde jaarlijkse groei voor de werkzaamheidsgraad bij de 50-plussers gemiddeld 1 procentpunt moet bedragen om zo de Europese 50%-doelstelling voor 55-plus in zicht te krijgen. In 2009 was goed een op drie Vlaamse 55-64-jarigen aan het werk tegenover bijna de helft in de EU27. Daarmee lijkt een derde Europese doelstelling - een arbeidsdeelname van 50% bij de 55-64-jarigen tegen 2010 - allerm minst haalbaar. Ook voor de andere oudere leeftijdsgroepen blijft de afstand met de EU27 gemiddelde werkzaamheidsgraad groot, in het bijzonder boven de 60 jaar.

2.57 Werkzaamheidsgraad globaal

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (15-64 jaar), van 1999 tot 2009, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau*, nationaliteit** en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest											Waal Gewest	Brussels Gewest	België	EU27
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009	2009	2009	2009
Totaal	62,1	63,5	63,4	63,5	62,9	64,3	64,9	65,0	66,1	66,5	65,8	56,2	55,1	61,6	64,6
Mannen	71,0	72,8	72,1	71,6	70,7	71,6	71,8	71,5	72,3	72,0	70,9	62,3	61,0	67,2	70,7
Vrouwen	52,9	54,0	54,5	55,2	55,0	56,7	57,8	58,3	59,8	60,8	60,5	50,2	49,3	56,0	58,6
15-24 jaar	32,9	33,7	34,5	34,4	32,6	32,8	31,8	32,0	31,5	31,7	28,6	21,8	19,1	25,3	35,2
25-49 jaar	82,8	84,3	84,0	84,2	83,2	84,9	85,6	85,8	86,8	87,9	86,8	75,5	68,4	81,2	78,8
50-64 jaar	38,0	39,9	40,1	40,6	42,1	43,8	45,9	46,3	49,3	49,1	50,9	45,6	49,6	49,1	56,5
55-64 jaar	23,7	25,5	24,5	25,6	26,5	29,5	30,7	31,4	34,2	34,3	35,8	32,7	42,3	35,3	46,0
Laaggeschoold	51,6	52,9	51,8	52,1	52,0	52,4	52,3	52,2	54,2	53,3	52,5	42,5	43,4	48,0	54,7
Middengeschoold	76,7	77,9	77,3	77,2	76,2	77,0	77,8	77,5	78,1	78,5	77,8	69,3	62,8	74,0	73,7
Hooggeschoold	86,8	86,6	86,4	85,4	85,1	86,2	86,4	85,7	87,1	86,7	86,7	82,3	77,6	84,2	84,5
Belgen	63,5	64,6	64,0	64,2	63,7	64,9	65,4	65,6	66,7	66,9	66,3	57,2	55,4	62,5	65,0
EU-burger (excl. Belgen)	61,5	61,7	64,6	60,1	58,6	62,7	64,0	62,3	66,6	67,0	64,8	52,8	63,1	59,6	68,0
Niet-EU-burger	31,0	38,1	34,0	37,5	35,5	38,5	40,6	40,6	42,0	43,8	44,5	28,9	38,8	38,8	55,7

* 25-64 jaar (i.p.v. 15-64 jaar).

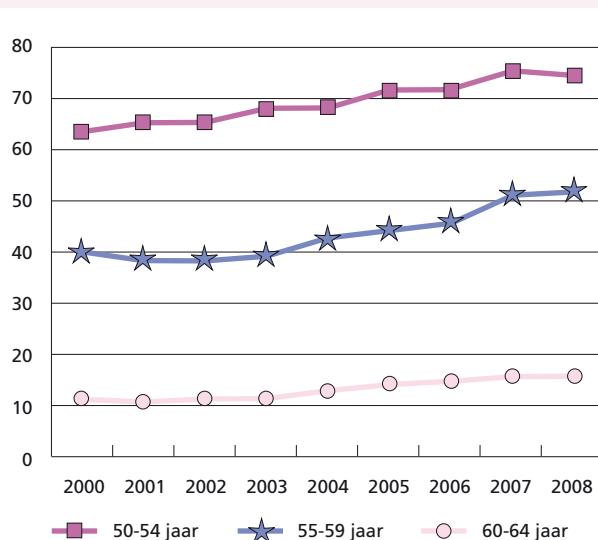
** EU: tot 2004 EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

In de periode 2000-2008 kent de werkzaamheidsgraad bij de 50-64-jarigen een positief verloop. De stijging is in grote mate toe te schrijven aan de vrouwen, voornamelijk in de leeftijdsgroep 55-59 jaar. De grote afstand tussen de werkzaamheidsgraad van de 55-59-jarigen en de 60-64-jarigen blijft bestaan. Anno 2008 blijft de werkzaamheid bij de ouderen voor het eerst na een lange klim ter plaatse trappelen, om in 2009 terug toe te nemen. De leeftijds kloof, die het verschil aangeeft tussen de werkzaamheidsgraad van de 25-49-jarigen en de 50-64-jarigen, is daardoor in 2009 weer wat kleiner geworden.

2.58 Werkzaamheidsgraad ouderen

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (50-64 jaar), van 2000 tot 2008, naar leeftijdsklassen, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

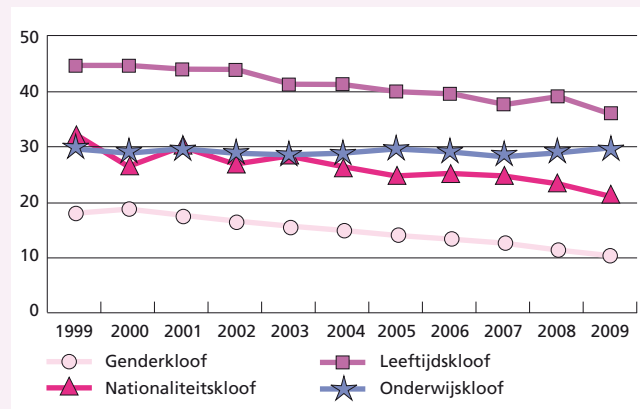
De werkzaamheidsgraad van de Vlaamse laaggeschoolden blijft veel lager dan die van midden- en hooggeschoolden. Anno 2009 is slechts iets meer dan de helft van de laaggeschoolden op arbeidsleeftijd aan het werk. Daarmee scoort Vlaanderen iets lager dan het Europese gemiddelde. Het verschil in arbeidsdeelname tussen laag- en hogergeschoolden bedraagt ruim 29 procentpunten en is de laatste tien jaar nauwelijks verkleind. Door de economische situatie dreigen de laaggeschoolden bovendien nog meer achterop te raken.

In 2009 zijn in Vlaanderen 44% van de niet-EU27-burgers werkzaam tegenover 66% van de personen met de Belgische nationaliteit. Vooral de arbeidsdeelname van de niet-Europese vrouwen ligt met amper 29% laag, al was er tussen 1999 en 2007 bij deze groep wel een opvallende verbetering merkbaar. In 2008 is de arbeidsdeelname van vrouwelijke niet-EU-burgers echter weer licht afgenomen. De nationaliteitskloof is de afgelopen jaren weliswaar kleiner geworden, maar in internationaal opzicht presteert Vlaanderen nog steeds zwak: zowel in de buurlanden als in de rest van de Europese Unie ligt de arbeidsdeelname van niet-EU-burgers veel hoger.

Personen met een nationaliteit van buiten de EU27 maken slechts een klein deel uit van de bevolking die een niet-EU27 herkomst heeft, omdat velen onder hen in grote mate gebruik gemaakt hebben van de verscheidene mogelijkheden die hun werden geboden om Belg te worden. Aan de hand van het geboorteland is het ook mogelijk om de situatie in te schatten van personen met een vreemde herkomst die de Belgische nationaliteit verworven hebben, samen met de personen die een nationaliteit van buiten de EU27 hebben. Hieruit blijkt dat de werkzaamheidsgraad van buiten de EU27 geboren personen (52,7%) in 2008 beter is dan die van personen met een niet-EU27 nationaliteit (43,8%), maar wel slechter dan die van de in

2.59 Werkzaamheidskloven

Evolutie van het verschil in de werkzaamheidsgraad* tussen mannen en vrouwen, tussen 25-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers (tot 2004 EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27) en tussen midden/hoog-geschoolden en laaggeschoolden, van 1999 tot 2009, in procentpunten.

* Het gaat telkens om alle 15-64-jarigen, bij de onderwijskloof gaat het om de 25-64-jarigen.

Bron: ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

België geboren personen (67,3%). De werkzaamheidskloof tussen de in België geboren personen en de buiten de EU geboren personen bedraagt 14,6%.

Van de totale Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd zijn 8,4% of 342.657 mensen aan het werk als **zelfstandige**. Opgesplitst naar geboorteland blijken personen geboren in een andere Europese lidstaat ondernemender te zijn dan de in België geboren personen: 9,2% tegenover

2.61 Zelfstandigen

Aandeel zelfstandigen in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) in 2008, volgens geboorteland, in %.

	Totaal	Geboren in			
		België	Buitenland	waarvan ander EU27	waarvan niet-EU27
Vlaams Gewest	8,4	8,5	7,3	9,2	5,7
Waaals Gewest	7,0	7,0	7,0	6,8	7,3
Brussels Gewest	8,0	7,8	8,2	13,3	5,5
België	7,9	8,0	7,5	9,2	6,0

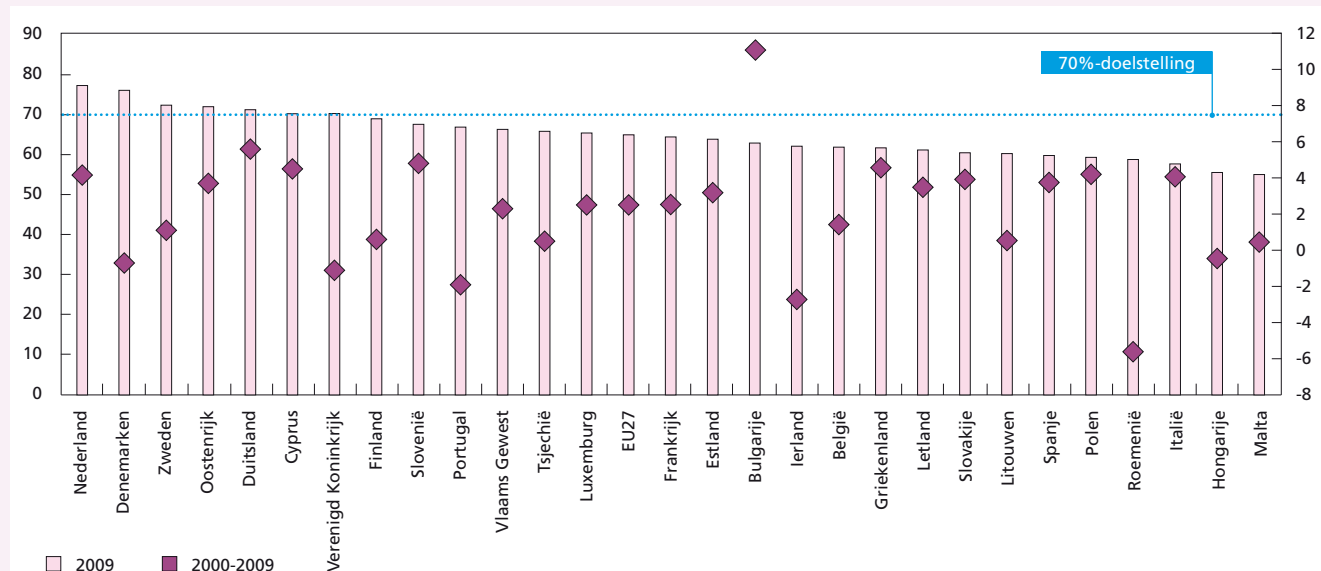
Bron: ADSEI EAK (bewerking Departement WSE).

8,5%. Ook in de andere gewesten ligt het percentage zelfstandigen in de totale bevolking het hoogst bij de personen geboren in een andere EU lidstaat, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest loopt hun aandeel zelfs op tot 13,8%. Personen geboren buiten de EU27 scoren minder goed met een aandeel van 5,7% in Vlaanderen. De overgrote meerderheid van de zelfstandigen geboren in een andere Europese lidstaat komt uit één van de buurlanden (voornamelijk uit Nederland).

In 2007 is 42% van de personen met hinder aan het werk. Vooral bij de groep die in ernstige mate hinder ondervindt, ligt de arbeidsdeelname laag (25%). Bij de personen zonder hinder ligt de werkzaamheidsgraad in dezelfde periode op 71%. De arbeidsdeelname van personen met hinder is tussen 2002 en 2007 met vijf procentpunten toegenomen. Dat is 2 procentpunten meer dan de toename van de totale werkzaamheidsgraad in dezelfde periode.

2.60 Werkzaamheidsgraad internationaal

Internationale vergelijking van de werkzaamheidsgraad (15-64 jaar) in 2009 (linkeras, in %) en van de wijziging van de werkzaamheidsgraad tussen 2000 en 2009 (rechteras, in procentpunten), jaargemiddelde.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

Uittredeleeftijd

Het opkrikken van de werkzaamheidsgraad van 50-plussers betekent dat de uittrede uit de arbeidsmarkt langer uitgesteld wordt.

In 2006 bedroeg de gemiddelde uittredeleeftijd 58,9 jaar in het Vlaamse Gewest. Dit is vergelijkbaar met de situatie in België en de andere gewesten. De gemiddelde uittredeleeftijd is slechts licht gestegen in de periode 2001-2006. Op basis van een voorlopige schatting voor 2007 valt er een sterkere toename van de gemiddelde **uittredeleeftijd** te noteren. Het rondnemen van de kaap van 59 jaar brengt de drempel van 60 wat dichterbij.

2.62 Uittredeleeftijd

Evolutie van de gemiddelde uittredeleeftijd, van 2001 tot 2007*, naar geslacht en gewest, in jaar.

		2001	2005	2006	*2007
Vlaams Gewest	Totaal	58,4	58,8	58,9	59,2
	Mannen	58,8	59,2	59,4	59,4
	Vrouwen	57,5	58,3	58,0	58,9
Waals Gewest	Totaal	58,3	58,7	58,8	59,1
	Mannen	58,7	58,9	59,1	59,3
	Vrouwen	57,6	58,2	58,2	58,8
Brussels Gewest	Totaal	58,7	59,0	59,1	59,3
	Mannen	59,2	59,3	59,4	59,6
	Vrouwen	58,1	58,7	58,7	59,0
België	Totaal	58,4	58,8	58,9	59,2
	Mannen	58,8	59,1	59,3	59,4
	Vrouwen	57,6	58,3	58,1	58,8

* Raming.

Bron: Datawarehouse Arbeidsmarkt & Sociale Bescherming bij de KSZ (bewerking Steunpunt WSE).

Arbeidsregime

De Vlaamse en Europese arbeidsmarkt zijn sinds de jaren negentig een stuk flexibeler geworden. Deze evolutie zet zich nog steeds door.

Het aandeel **deeltijds werkenden** is in het Vlaamse Gewest sterk gestegen van 18,2% in 2001 naar 23,2% in 2008. Daarmee ligt het aandeel deeltijdarbeid opvallend hoger dan het EU27-gemiddelde van 17,4% in 2008. De snellere toename van deeltijdarbeid in Vlaanderen en België kan gedeeltelijk verklaard worden door het succes van maatregelen op het gebied van loopbaanonderbreking en tijdskrediet. Via het systeem van dienstencheques worden ook hoofdzakelijk deeltijdse banen voor vrouwen gecreëerd. Deeltijdarbeid is overigens nog steeds in hoge mate een vrouwelijk verschijnsel. De meerderheid van de Vlaamse vrouwen die een deeltijdse baan hebben, doen dit omwille van de combinatie arbeid-gezin.

Het aandeel **tijdelijk loontrekkende werkenden** is in het Vlaamse Gewest de voorbije jaren min of meer gestabiliseerd en in 2008 zelf iets gedaald tot circa 7%. Dat is een stuk lager dan het EU27-gemiddelde van 14%. Het contract voor onbepaalde duur blijkt meer de norm te zijn in Vlaanderen dan in de rest van Europa. Tijdelijke arbeid is net als deeltijdarbeid een overwegend vrouwelijke aangelegenheid, maar minder uitgesproken. In 2008 was bijna een tiende van de Vlaamse werkende vrouwen met een tijdelijk contract aan de slag, tegenover 1 op 20 van de mannen. Tijdelijke arbeid is ook sterk leeftijdsgebonden en blijkt vooral een jongerenzaak te zijn. Bij de 15-24-jarige Vlamingen komen tijdelijke arbeidsovereenkomsten

2.63 Deeltijdarbeid

Evolutie van het aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (15-64 jaar), van 2001 tot 2008, naar geslacht, leeftijd en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest								Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU27
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2008	2008	2008
Totaal	18,2	18,8	20,2	21,1	22,4	22,8	22,6	23,2	21,9	18,9	22,4	17,4
Mannen	4,2	4,6	5,8	5,9	6,9	6,8	6,6	7,1	7,5	10,4	7,5	7,0
Vrouwen	37,3	38,0	39,6	41,3	42,1	43,1	42,3	42,7	40,2	29,7	40,8	30,6
15-24 jaar	14,7	14,5	16,6	16,7	19,7	17,5	17,3	16,7	27,5	30,8	20,7	26,2
25-49 jaar	18,2	18,8	19,8	20,4	21,5	21,5	21,3	21,5	20,7	17,0	20,8	15,6
50-64 jaar	20,1	21,5	23,9	26,0	26,8	30,0	28,8	31,0	23,9	21,7	28,0	19,3

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

2.64 Tijdelijke arbeid

Evolutie van het aandeel tijdelijke arbeid bij loontrekkenden (15-64 jaar), van 2001 tot 2008, naar geslacht, leeftijd en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest									Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU27
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2008	2008	2008
Totaal	8,5	8,0	7,6	7,5	7,7	7,8	7,4	7,5	6,9	9,9	12,2	8,3	14,0
Mannen	5,9	5,3	5,1	5,2	5,4	5,9	5,5	5,6	5,2	8,0	11,2	6,6	13,2
Vrouwen	12,0	11,6	10,8	10,4	10,4	10,1	9,6	9,7	8,9	12,2	13,4	10,2	14,9
15-24 jaar	27,1	26,2	25,0	27,0	28,3	28,8	25,5	28,3	25,2	38,9	31,5	29,5	40,0
25-49 jaar	6,9	6,2	5,8	5,6	5,7	5,8	5,7	5,6	5,4	8,6	12,3	7,0	12,0
50-64 jaar	3,4	3,5	3,7	3,7	3,4	4,1	4,2	4,3	3,8	2,8	4,1	3,6	6,6

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

2.65 Atypische arbeid

Evolutie van het aandeel loontrekkenden met een atypisch contract (15-64 jaar), van 2001 tot 2008, naar geslacht en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

		Vlaams Gewest								Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU27
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2008	2008	2007
Nachtarbeid	Totaal	4,2	4,3	4,5	4,6	4,2	4,5	4,3	4,4	4,5	3,3	4,3	8,1
	Mannen	5,5	5,5	5,9	6,1	5,6	6,0	5,6	5,9	5,9	4,6	5,8	10,2
	Vrouwen	2,6	2,7	2,7	2,6	2,5	2,7	2,7	2,7	2,7	-	2,6	5,6
Avondwerk	Totaal	13,0	12,1	12,4	12,3	12,5	12,5	12,1	11,8	9,5	11,3	11,1	18,7
	Mannen	14,7	14,1	14,4	14,5	14,5	15,0	14,2	13,9	10,6	13,4	12,9	20,1
	Vrouwen	10,8	9,6	9,8	9,6	10,1	9,6	9,6	9,4	8,1	8,8	8,9	17,2
Zaterdagwerk	Totaal	12,3	12,6	12,6	12,8	13,4	13,6	14,4	14,6	15,0	13,7	14,6	23,0
	Mannen	10,6	10,7	10,8	11,0	11,4	12,1	12,4	12,9	13,1	13,8	13,0	22,0
	Vrouwen	14,5	15,2	14,8	15,2	15,8	15,3	16,8	16,6	17,3	13,5	16,5	24,2
Zondagwerk	Totaal	7,1	7,1	7,3	7,3	7,5	7,5	8,0	8,5	7,8	7,7	8,2	11,6
	Mannen	6,7	6,4	7,0	6,6	7,1	7,2	7,2	8,2	7,4	8,1	8,0	11,2
	Vrouwen	7,7	8,0	7,6	8,1	8,1	7,8	9,0	8,9	8,2	7,1	8,5	12,0
Ploegenarbeid	Totaal	10,9	9,8	10,3	9,9	9,9	9,4	9,3	9,3	7,4	4,3	8,3	17,8
	Mannen	13,1	11,8	12,4	11,9	12,0	11,5	11,3	11,7	8,9	5,4	10,3	19,1
	Vrouwen	8,1	7,3	7,7	7,5	7,3	7,0	6,9	6,7	5,6	2,9	6,0	16,3

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

relatief meer voor dan bij de totale bevolking op arbeidsleeftijd, maar minder dan bij tal van Europese leeftijdsgenoten. Dit onderstreept het belang van tijdelijk werk als intredekanaal op de arbeidsmarkt.

Er is ook nog de **arbeid volgens een afwijkend uurrooster** (atypische arbeid). Opvallend is dat vrouwen meer op zaterdag en zondag werken dan mannen. Beide vormen van atypisch werk hebben de voorbije jaren lichtjes aan belang gewonnen. Nachtwerk, avondwerk en ploegenarbeid kennen dan weer meer succes bij mannen. Het werken in ploegensysteem kent de laatste jaren een kleine afbrokkeling in Vlaanderen, terwijl avondwerk eveneens een overwegend dalend verloop kent en nachtwerk min of meer stabiel blijft. Opmerkelijk is dat de Vlamingen gemiddeld genomen overwegend minder in afwijkende arbeidsvormen tewerkgesteld zijn dan hun collega's elders in de Europese Unie.

Werkbaar werk

Om de uitstroom uit de arbeidsmarkt te beperken en werkenden langer actief te houden is ook aandacht vereist voor **werkbaar werk** of een kwaliteitsvolle job. Het Pact 2020 wil dat de **werkbaarheidsgraad**, die het aandeel werkenden met een kwaliteitsvolle baan weergeeft, van zowel werknemers als zelfstandige ondernemers jaarlijks gemiddeld met een 0,5 procentpunt groeit. De werkbaarheidsgraad zou daardoor tegen 2020 verhogen tot minstens 60% voor werknemers en zo dicht mogelijk bij 55% komen voor zelfstandigen.

In 2010 steeg de werkbaarheidsgraad van loontrekkenden verder tot 54,3%. Daarmee komt het aandeel van werknemers dat een kwaliteitsvolle baan heeft op vlak van psychische vermoeidheid, welbevinden in het werk, leermogelijkheden en werk-privé-balans op ruim de helft.

Bij de zelfstandigen is dat minder dan de helft in 2007. De werkbaarheidsgraad voor vrouwen en sommige kansengroepen wijkt wel af van de globale werkbaarheid bij zelfstandigen en werknemers. Zowel voor de vrouwen als voor de laaggeschoolden en personen met een handicap ligt de werkbaarheidsgraad lager dan globaal genomen het geval is. Bij de 55-plussers is dat net omgekeerd.

Een hogere werkbaarheidsgraad impliceert dat voor de afzonderlijke **werkbaarheidsdimensies** hogere groeicijfers opgetekend worden. Op drie van deze vier werkbaarheidsdimensies werd tussen 2004 en 2010 een lichte vooruitgang geboekt bij de werknemers. Bij hen worden de minste problemen gesignaleerd op het vlak van werk-privé evenwicht. Dit is niet het geval bij de zelfstandigen waar bijna één op drie moeilijkheden ondervindt met de combinatie privé-werk in 2007. De meeste problemen worden gemeld op het gebied van psychische vermoeidheid en dit zowel bij zelfstandigen als bij loontrekkenden.

2.66 Werkbaarheidsgraad

Evolutie van de werkbaarheidsgraad, van 2004 tot 2010, naar beroepsstatuut en kansengroepen, in %.

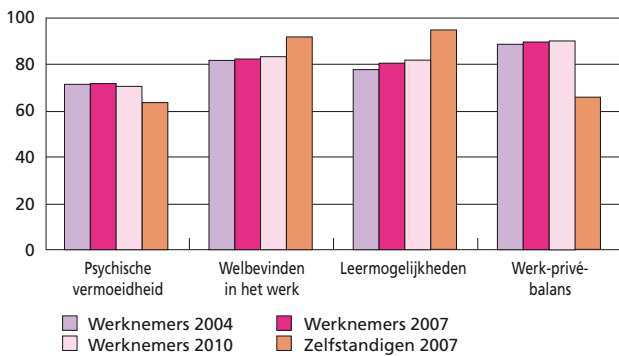
	Werknemers				Zelfstandigen	
	2004	2007	2010	Pact 2020	2007	Pact 2020
Globaal	52,3	54,1	54,3	60,0	47,7	55,0
Vrouwen	51,4	52,6	53,1		46,9	
50-54-jarigen	47,1	52,2	51,5		53,0	
55-plussers	58,5	54,6	56,5		53,4	
Laaggeschoolden	34,9	35,9	42,0		43,3	
Personen met een arbeidshandicap (erg)	-	19,2	23,9		-	
Personen met een arbeidshandicap (in zekere mate)	-	36,2	38,1		-	

Bron: SERV-STV Innovatie & Arbeid.

2.67 Werkbaarheidsindicatoren

Evolutie van de werkbaarheidsindicatoren, van 2004 tot 2010, naar beroepsstatuut, % niet-probleematisch.

Bron: SERV-STV Innovatie & Arbeid.

Werkloosheid

Om de werkloosheid te beschrijven wordt zowel gebruik gemaakt van enquêtegegevens (EAK en LFS) als van administratieve VDAB data.

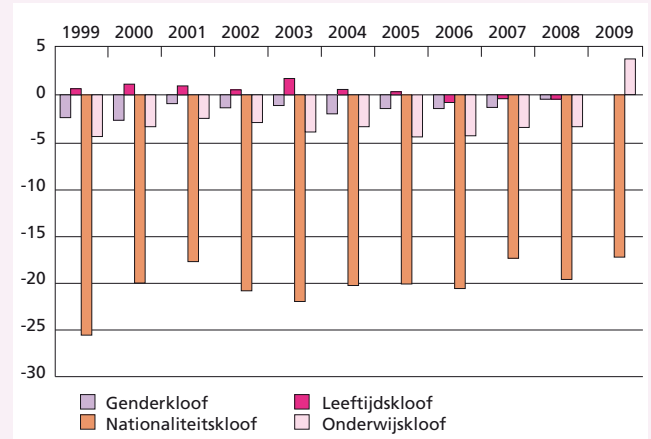
ILO-werkloosheidsgraad

In 2009 steeg de globale ILO-werkloosheidsgraad in het Vlaamse Gewest tot 5%. Net zoals de voorgaande jaren waren Vlamingen op beroepsactieve leeftijd minder vaak op zoek naar een baan dan gemiddeld genomen in de Europese Unie. Slechts enkele EU-lidstaten scoren beter.

De vrouwelijke werkloosheidsgraad is anno 2009 even groot als bij de mannen, zodat de genderkloof hier verdwenen is. In Vlaanderen zijn de vrouwen ook minder vaak werkloos dan in de rest van de EU.

2.69 Werkloosheidskloven

Evolutie van het verschil in de ILO-werkloosheidsgraad* tussen mannen en vrouwen, tussen 25-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers (tot 2004 EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27) en tussen midden/hooggeschoolden en laaggeschoolden, van 1999 tot 2009, in procentpunten.

* Het gaat telkens om alle 15-64-jarigen, bij de onderwijskloof gaat het om de 25-64-jarigen.
Bron: ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

Ruim 15 op 100 jongeren die zich aanbieden op de arbeidsmarkt hebben geen job in 2009. Dat is een pak meer dan de voorgaande jaren. Gebrek aan werkervaring speelt de jongeren parten. Daarenboven worden ze vaker aangeworven met een tijdelijk contract dat in economisch moeilijke tijden dikwijls niet verlengd wordt.

Bij de 50-plussers blijft de werkloosheidsgraad beperkt tot 3,9%. Dit wil niet zeggen dat deze leeftijdsgroep volop aan het werk is, maar veeleer dat heel wat ouderen zich niet langer op de arbeidsmarkt aanbieden.

2.68 ILO-werkloosheidsgraad globaal

Evolutie van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar), van 1999 tot 2009, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau*, nationaliteit** en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest											Waal Gewest	Brussels Gewest	België	EU27
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009	2009	2009	2009
Totaal	5,4	4,3	4,0	4,9	5,7	5,4	5,5	5,0	4,4	3,9	5,0	11,2	15,9	8,0	9,0
Mannen	4,4	3,2	3,6	4,3	5,2	4,6	4,8	4,3	3,8	3,7	5,0	10,7	15,9	7,8	9,1
Vrouwen	6,8	5,9	4,5	5,7	6,3	6,6	6,3	5,8	5,1	4,2	5,0	11,9	15,8	8,1	8,9
15-24 jaar	13,5	11,3	10,0	11,6	15,5	13,6	14,2	12,5	11,7	10,5	15,7	30,5	31,7	21,9	19,7
25-49 jaar	4,6	3,7	3,4	4,2	4,9	4,6	4,6	4,0	3,5	3,2	3,9	10,3	15,6	7,1	8,2
50-64 jaar	4,0	2,7	2,6	3,8	3,3	4,2	4,3	4,8	4,0	3,6	3,9	5,8	10,7	5,1	6,3
55-64 jaar	3,7	-	-	3,8	-	3,5	3,8	4,6	3,5	3,6	4,3	5,4	9,2	5,1	6,3
Laaggeschoold	7,5	5,8	5,0	6,2	7,4	7,0	7,9	7,5	6,3	6,0	6,9	16,0	24,7	11,9	12,8
Middengeschoold	3,7	3,1	3,3	4,0	4,3	4,6	4,2	3,8	3,7	3,2	3,8	9,5	16,9	6,5	7,1
Hooggeschoold	2,2	1,8	1,7	2,5	2,4	2,7	2,6	2,5	1,9	1,9	2,5	4,6	8,1	3,8	4,5
Belgen	4,8	3,9	3,7	4,5	5,3	5,1	5,1	4,6	4,0	3,5	4,5	10,5	15,1	7,1	8,4
EU-burger (excl. Belgen)	8,0	7,2	6,3	8,4	8,3	7,1	7,2	7,2	6,5	6,8	8,6	13,8	10,3	11,0	11,6
Niet-EU-burger	30,5	23,9	21,5	25,3	27,3	25,4	25,2	25,2	21,4	23,3	21,6	38,9	33,0	29,5	19,4

* 25-64 jaar (i.p.v. 15-64 jaar).

** EU: tot 2004 EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

Ook de laaggeschoolden lopen naast de ondervertegenwoordiging op vlak van werkzaamheid, een hoger risico op werkloosheid. In vergelijking met de andere gewesten en de meeste Europese landen ligt de werkloosheidsgraad bij de Vlaamse laaggeschoolden eerder laag.

De achterstand van personen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie op de Vlaamse arbeidsmarkt komt ook sterk tot uiting in de werkloosheidscijfers. De ILO-werkloosheidsgraad ligt bij hen meer dan vijf keer hoger dan bij Vlamingen met de Belgische nationaliteit. In Europees perspectief scoort Vlaanderen hier zeer zwak. Vertrekend vanuit het geboorteland tekenen de personen geboren buiten de Europese Unie (14,8%) een hogere werkloosheidsgraad op dan de in België geboren personen (3,3%), doch aanzienlijk lager dan die van personen met een nationaliteit van buiten de EU27 (23,3%).

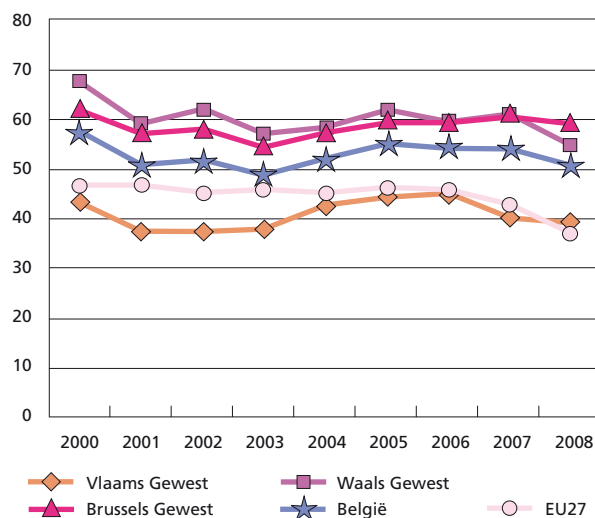
Het aandeel langdurige werklozen in het totale aantal ILO-werklozen lag tot 2007 in het Vlaamse Gewest iets lager dan in de EU27. In 2008 zijn de posities omgekeerd. Nadat in Vlaanderen het aandeel van de langdurige werkloosheid tussen 2003 en 2006 jaar na jaar toenam, is er in 2007 een uitgesproken afname. Mogelijk is dat het gevolg van de gunstige economische periode, evenals door de striktere opvolging van de werkzoekenden. Ook in 2008 is er een lichte krimp van het aandeel werklozen dat langer dan 12 maanden op zoek is naar een baan, maar deze afname is minder groot dan in de rest van de EU.

Werkzoekenden

De aanzienlijke verslechtering van de economie in de loop van 2008 vertaalde zich in een sterke stijging van de

2.71 Langdurige werkloosheid

Evolutie van het aandeel langdurig werklozen (langer dan 12 maanden) binnen de totale groep ILO-werklozen (15-64 jaar), van 1999 tot 2008, internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

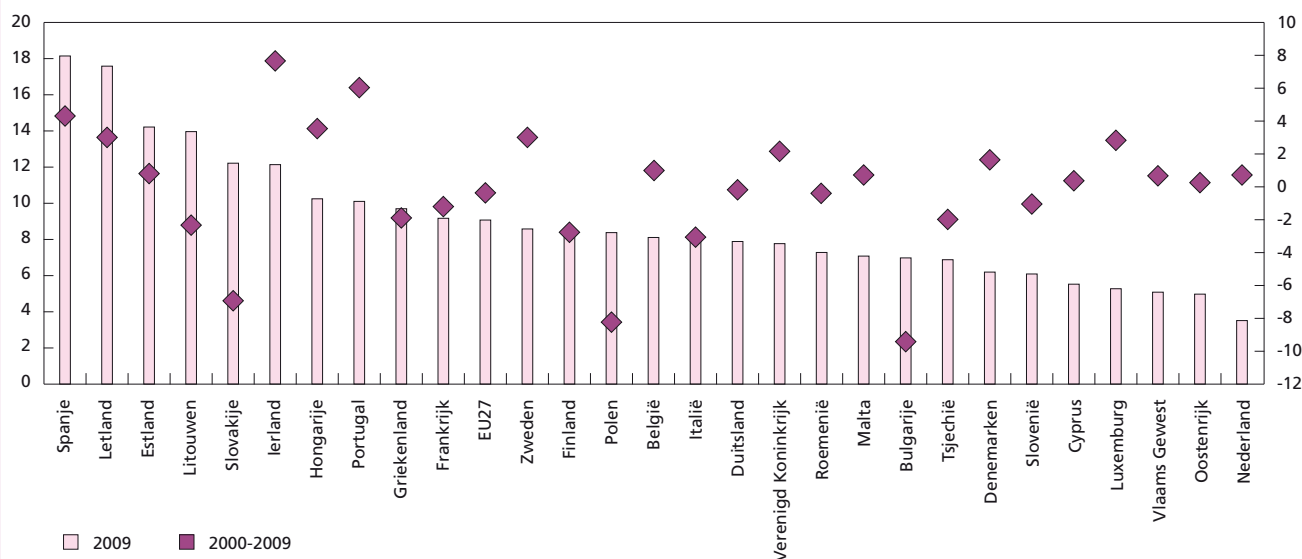

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

door de VDAB geregisteerde werkloosheid in 2009. Dit blijkt zowel uit het aantal **niet-werkende werkzoekenden** (NWWZ) als uit de **VDAB-werkloosheidsgraad**, die de verhouding weergeeft tussen de groep NWWZ en de beroepsbevolking. Het aantal werkzoekenden nam gemiddeld op jaarbasis in 2008 nog wel verder af, maar de daling is minder sterk dan in 2007 en 2006. Eind 2008 begint de economische crisis zich in de maandelijks groeiende

2.70 ILO-werkloosheidsgraad internationaal

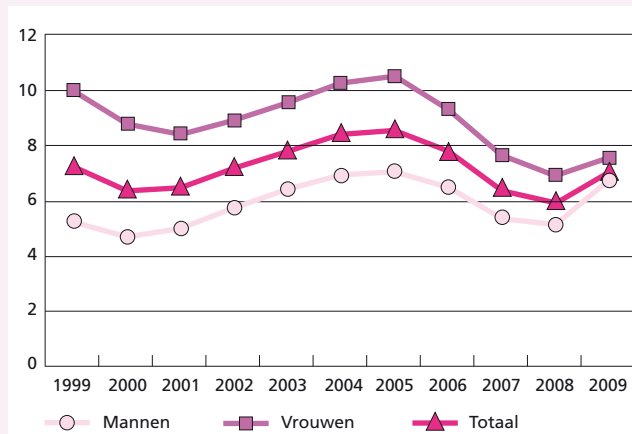
Internationale vergelijking van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar) in 2009 (linkeras, in %) en van de wijziging van de ILO-werkloosheidsgraad tussen 2000 en 2009 (rechteras, in procentpunten), jaargemiddelde.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

2.72 VDAB-werkloosheidsgraad

Evolutie van de VDAB-werkloosheidsgraad, van 1999 tot 2009, naar geslacht, jaargemiddelde, in %.

Bron: VDAB.

werkzoekendcijfers te weerspiegelen, om dan in 2009 volop in beeld te komen (+20,1%). Vanaf 2010 begint het stijgingsritme van de werkloosheid terug te vallen, wat er op kan wijzen dat de bodem bereikt is.

De globale klim van de werkloosheid in 2009 geldt voor alle groepen, al wordt niet iedereen op dezelfde manier getroffen.

Het aantal mannelijke werkzoekenden neemt veel sterker toe dan het aantal werkzoekende vrouwen, waardoor er in 2009 voor het eerst meer mannelijke dan vrouwelijke NWWZ zijn. Dat is een gevolg van het feit dat mannen meer dan vrouwen in conjunctuurgevoelige sectoren werken. In de eerste maanden van 2010 is het groeitempo van mannelijke en vrouwelijke werkloosheid meer vergelijkbaar.

Het aantal jongere werkzoekenden breidde in 2009 uit met 30%. Deze omvangrijke stijging kan verklaard worden door het feit dat -25-jarigen vaker aan de slag zijn met tijdelijke of uitzendcontracten. Schoolverlaters worden ook minder snel aangenomen in tijden van crisis. In de eerste maanden van 2010 neemt het stijgingsritme af omdat vergeleken wordt met een periode waarin de economische crisis de jeugdwerkloosheid al fors deed stijgen. De oudere zittende werknemers werden minder sterk getroffen door werkloosheid. De jaar-op-jaar stijging bij de 50-plussers verloopt aan een trager tempo, wat doet vermoeden dat werkgevers de ervaren werknemers in huis hebben gehouden en dure ontslagvergoedingen hebben vermeden. Er is echter een even grote reden tot bezorgdheid, omdat werkzoekende 50-plussers een veel kleinere kans kennen om opnieuw aan de slag te gaan in vergelijking met jonge werkzoekenden.

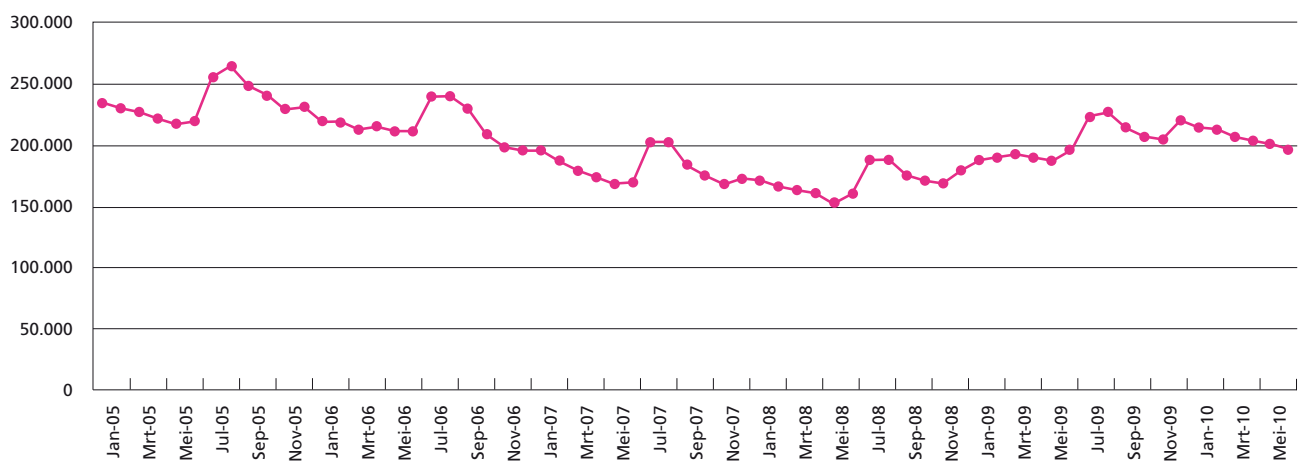
Opvallend is dat het aantal hooggeschoolde werkzoekenden op jaarbasis sterker aangroeit dan het aantal mid-dengeschoolde en laaggeschoolde werkzoekenden. Toch blijven de werkzoekende laaggeschoolden nog steeds de grootste groep uitmaken.

Na een flinke duik in 2006 en 2007 is de kortdurige werkloosheid in 2008 gestabiliseerd. Heel wat ondernemingen ondervonden toen al de gevolgen van de dalende economische groei en besloten een aantal tijdelijke contracten niet te verlengen. In 2009 zwelt niet alleen de kortdurige, maar ook de langdurige (> 1 jaar) werkloosheid behoorlijk aan.

Het aantal allochtone werkzoekenden stijgt in 2009 meer dan gemiddeld, net zoals het jaar daarvoor. Ook het aantal NWWZ met arbeidshandicap neemt in 2009 verder toe.

2.73 Niet-werkende werkzoekenden totaal

Evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden, van januari 2005 tot mei 2010, maandcijfers.

Bron: VDAB.

2.74 Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken

Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden, van 1999 tot 2009, naar enkele kenmerken, jaargemiddelde.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal (aantal)	192.096	169.647	169.651	187.023	207.806	225.633	235.344	216.762	180.396	168.890	202.808
Geslacht (aandeel in %)											
mannen	41,4	41,8	44,1	46,2	47,0	46,7	46,2	46,5	46,6	47,8	52,0
vrouwen	58,6	58,2	55,9	53,8	53,0	53,3	53,8	53,5	53,4	52,2	48,0
Leeftijd (aandeel in %)											
< 25 jaar	24,7	24,1	25,6	26,9	27,1	25,7	24,0	21,8	20,4	20,6	22,4
25-49 jaar	67,8	68,2	66,7	65,4	64,3	62,1	59,1	57,0	54,3	52,5	53,3
+ 50 jaar	7,4	7,7	7,7	7,7	8,6	12,2	17,0	21,2	25,3	26,8	24,3
Studieniveau (aandeel in %)											
laaggeschoold	57,4	56,7	55,6	53,5	51,5	51,0	51,3	51,5	51,8	52,6	51,1
middengeschoold	31,3	31,2	31,4	32,1	33,2	33,1	33,4	33,4	32,8	32,4	33,4
hooggeschoold	11,3	12,1	13,0	14,3	15,3	15,9	15,3	15,2	15,4	14,9	15,5
Werkloosheidsduur (aandeel in %)											
kortdurig (< 1 jaar)	51,2	54,3	61,3	64,9	62,8	58,9	56,9	52,0	53,4	57,6	61,0
langdurig (≥ 1 jaar)	48,8	45,7	38,7	35,1	37,2	41,1	43,1	48,0	46,6	42,4	39,0
Etniciteit* (aandeel in %)											
etnisch EU27	88,6	86,5	85,3	85,0	84,1	83,9	83,7	83,4	80,3	79,3	78,4
etnisch niet-EU27	11,4	13,5	14,7	15,0	15,9	16,1	16,3	16,6	19,7	20,7	21,6
Arbeidshandicap (aandeel in %)											
neen	90,4	89,9	89,8	90,0	89,9	89,3	88,2	87,1	84,7	83,1	84,8
ja	9,6	10,1	10,2	10,0	10,1	10,7	11,8	12,9	15,3	16,9	15,2

* Vóór 2007 was de indeling naar etniciteit gebaseerd op nationaliteit, de vrijwillige registratie als allochtoon en een door de studiedienst van de VDAB ontwikkeld naamherkeningsprogramma. Vanaf 2007 is de indeling naar etniciteit gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit. Doordat nu van alle NWWZ de vorige nationaliteit gekend is, zijn er een aantal NWWZ verschoven van de categorie etnisch EU27 naar etnisch niet-EU27. Er is vanaf 2007 dus een breuk in de tijdreeks. Bron: VDAB.

Aansluitings(problemen) tussen vraag en aanbod

De (mis)match tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt wordt hier belicht aan de hand van de openstaande vacatures, de spanningsindicator en de knelpuntberoepen.

Openstaande vacatures

De impact van de economische conjunctuur op de vacaturestatistiek van de VDAB weerspiegelt zich, zij het met

vertraging, in de evolutie van het aantal **openstaande werkaanbiedingen**. Zo kende de vacatures een overwegend dalend verloop sinds 2001, om vanaf 2004 tot en met 2007 aanzienlijk te klimmen. Vanaf 2008 verloopt het groeitempo lager en begin 2009 gaan de groeicijfers van het openstaande werkaanbod serieus in het rood. Niet alleen ontvangt de VDAB minder vacatures, het hoge aantal werkzoekenden zorgt ervoor dat de werkaanbiedingen gemakkelijker ingevuld geraken dan enkele jaren geleden waardoor de vacatures minder lang openstaan. Begin 2010 lijkt het erop dat het jobaanbod terug in de lift zit. Dit kan gezien worden als een teken dat de economie langzaam aan het herstellen is.

2.75 Openstaande vacatures

Evolutie van het aantal openstaande vacatures (NEC zonder uitzendopdrachten), van januari 2000 tot mei 2010, maandcijfers.

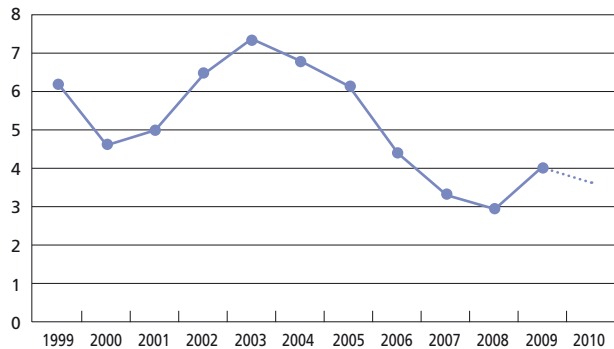
Bron: VDAB.

Spanningsindicator

De **spanningsindicator**, die de verhouding geeft tussen het aantal beschikbare niet-werkende werkzoekenden en het aantal beschikbare vacatures, laat toe de krapte op de arbeidsmarkt in beeld te brengen. Een hoge spanningsindicator wijst in principe op een geringe spanning zoals in 2003. Vanaf 2004 werd terug een daling ingezet, wat duidt op een betere economische conjunctuur. Werkgevers vinden moeizamer geschikte kandidaten voor hun openstaande werkaanbiedingen. In 2009 is er terug een toename van de gemiddelde spanningsindicator, veroorzaakt door enerzijds de toename van het aantal beschikbare NWWZ maar anderzijds ook door de daling van het aantal vacatures. Vanaf eind 2009 en zeker in de eerste maanden van 2010 valt daarentegen terug een afname op van de gemiddelde spanningsindicator. Dit wordt slechts beperkt veroorzaakt door een vermindering van het aantal NWWZ, maar vooral door een stijging van het aantal vacatures.

2.76 Spanningsindicator

Evolutie van de verhouding tussen het aantal beschikbare werkzoekenden* en het aantal beschikbare vacatures**, van 1999 tot 2009, jaargemiddelde 1999-2009 en maandcijfer januari-maart 2010.

* Beschikbare werkzoekenden = NWWZ op einde maand + NWWZ geweest in de loop van de maand.
 ** Beschikbare vacatures = openstaand bij begin van de maand + ontvangsten in de loop van de maand (NEC zonder uitzendopdrachten uit AMI + jobmanager).
 Bron: VDAB.

De meest hardnekkige knelpunten worden opgetekend bij beroepen waarvoor een stevige technische kennis vereist is, gaande van burgerlijke ingenieur tot bouwvakker, of waarvoor de technische kennis gecombineerd dient te worden met commerciële en/of administratieve vaardigheden. Er is een absoluut tekort aan schoolverlaters uit technische richtingen. Het blijvende karakter van sommige knelpuntberoepen is gedeeltelijk het gevolg van het probleem om de jongeren of werkzoekenden naar deze beroepen te oriënteren. Bovendien zijn veel knelpuntberoepen traditioneel mannelijk. Een oplossing hiervoor blijft moeilijk zolang beroeps- en studiekeuzes deels genderbepaald blijven. Daarnaast vormt ook de horecasector een aanhoudend knelpunt, maar hier ligt de oorzaak in de arbeidsomstandigheden.

Combinatie arbeid en gezin

Hier wordt even stilgestaan bij de werkzaamheid en deeltijdarbeid naar gezinssituatie. Ook wordt er gekeken naar de niet-beroepsactieven die geen werk zoeken.

Knelpuntberoepen

Uit de vacatures van de VDAB worden de zogenaamde **knelpuntberoepen** geselecteerd. Dit zijn beroepen waarvan de werkaanbiedingen duidelijk moeilijker ingevuld kunnen worden. Zij worden gekenmerkt door o.a. langere looptijden en lagere vervullingspercentages. De impact van de crisis vertaalt zich niet in een grote daling van het aantal knelpuntberoepen anno 2008 en ook in 2009 daalde het aantal vacatures voor de knelpuntberoepen minder sterk dan voor andere beroepen. Vandaar dat er bij de grote structurele knelpunten weinig gewijzigd is en dat sommige beroepen in de periode 2001-2008 bijna jaarlijks blijven terugkeren als knelpunt.

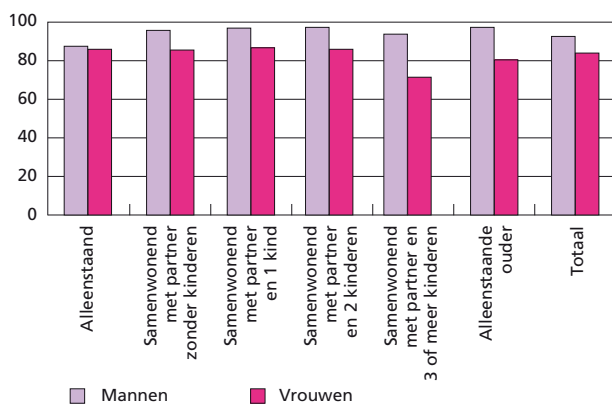
Werkzaamheid en deeltijdwerk

Vlaamse werknemers tussen 25 en 49 jaar hebben een hoge **werkzaamheid**. Veel gezinnen ondervinden moeilijkheden om de zorg voor hun kinderen of andere personen te combineren met betaalde arbeid. Dit vertaalt zich nog steeds in een lagere arbeidsparticipatie van vrouwen naarmate er in het gezin meer kinderen aanwezig zijn. Zo zijn maar 7 op de 10 vrouwen die samenwonen met een partner en 3 of meer kinderen hebben, aan het werk tegen ruim 9 op de 10 mannen in dezelfde situatie.

Vrouwen werken ook veel vaker **deeltijds** dan mannen (41% tegen 4,4%), bij vrouwen met een partner en 3 of meerdere kinderen loopt dit zelfs op tot 57%.

2.77 Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling

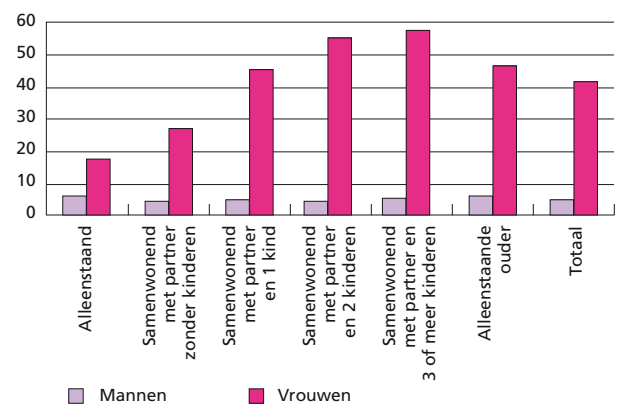
Werkzaamheidsgraad (25-49 jaar) in 2008, naar geslacht en gezinssamenstelling, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

2.78 Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling

Aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (25-49 jaar) in 2008, naar geslacht en gezinssamenstelling, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADSEI EAK (bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE).

2.79 Beroepsinactieve bevolking

Evolutie van de niet-beroepsactieve bevolking (25-64 jaar) die geen werk zoekt, van 2005 tot 2008, naar reden, jaargemiddelde, in %.

	2005	2006	2007	2008
Totaal beroepsinactieve bevolking (geen werk zoekt + geen pensioenstelsel)	489.900	505.900	487.600	478.300
waarvan door gebrek aan (betaalbare) opvangdiensten				
- aantal	15.900	16.800	18.800	18.400
- in %	3,2	3,3	3,9	3,8

Bron: ADSEI EAK (bewerking Departement WSE).

Beroepsinactief en niet op zoek naar werk

In 2008 zijn er ruim 478.300 **beroepsinactieve Vlamingen op arbeidsleeftijd (25-64 jaar) die niet op zoek zijn naar werk** en niet in een pensioenstelsel zitten. Ongeveer 3,8% hiervan zegt expliciet dat ze geen job zoeken wegens het ontbreken of het niet kunnen veroorloven van opvangdiensten voor eigen kinderen en/of andere afhankelijke personen. Vrouwen geven het gebrek aan (betaalbare) ondersteunende opvangdiensten veel vaker aan als reden waarom men geen job zoekt dan mannen: 4,9% tegenover 0,5%. Dat wijst erop dat de traditionele man/vrouw-rolpatronen nog lang niet zijn verdwenen. Hoewel de totale beroepsinactieve bevolking - dus degenen die niet op zoek zijn naar werk en niet in een pensioenstelsel zitten - in de loop van de voorbije jaren gedaald is, blijkt de groep van beroepsinactieven die geen werk zoekt omwille van ontbrekende opvangdiensten nog te zijn toegenomen tussen 2005 en 2008.

Activerend arbeidsmarktbeleid

Mee in het licht van de crisis en gezien de talrijke uitdagingen en de belangrijke pijnpunten van de Vlaamse arbeidsmarkt, wil de Vlaamse overheid krachtadig optreden. Zo kunnen er uit het regeerakkoord 2009-2014 een viertal strategische doelstellingen gepuurd worden die

cruciaal zijn voor de arbeidsmarkt. Diverse arbeidsmarktmaatregelen en -programma's geven mee gestalte aan het activerend arbeidsmarktbeleid in Vlaanderen.

Vooreerst wil de Vlaamse overheid versterkt inzetten op activering. Ook competenties versterken en loopbanen ondersteunen behoort tot de topprioriteiten. Er wordt daarnaast resoluut gegaan voor meer 50-plussers aan het werk. Tot slot wordt er ingezet op een versterking van de sociale economie.

Versterkt inzetten op activering

Het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 spreekt de ambitie uit om het activerend arbeidsmarktbeleid te continueren en zelfs te versterken. Wie zijn job verliest, moet kunnen rekenen op een aangepast begeleiding naar werk. De Vlaamse overheid gebruikt daarvoor ook doelgroepspecifieke tewerkstellingsstimuli. Worden verder besproken: trajectwerking VDAB, sluitende preventieve aanpak werkloosheid, activering langdurig werklozen en enkele specifieke tewerkstellingsmaatregelen.

Trajectwerking VDAB

Het huidige beleid combineert zowel een preventieve als een curatieve aanpak om de werkloosheid aan te pakken. Zo heeft de VDAB sinds 1999 de opdracht om elke werkzoekende op maat te begeleiden naar de arbeidsmarkt. De **trajectwerking** is hierbij het middel bij uitstek. Het aantal bereikte niet-werkende werkzoekenden in de verschillende modules van trajectwerking gaat tot 2006 overwegend in stijgende lijn. Vooral het bereik van trajectbegeleiding, het werkplekleren en de persoonsgerichte vorming gingen er sterk op vooruit. Vanaf 2007 brokkelt het bereik in bijna alle modules af. Dit is toe te schrijven aan de daling van het aantal werkzoekenden. In 2009 is er weer een aanzienlijke toename van het aantal bereikte werkzoekenden in de trajectwerking.

De meeste kansengroepen zijn goed vertegenwoordigd in de trajectwerking; andere, zoals bijvoorbeeld de 50-plussers, blijven sterk ondervertegenwoordigd. De sterke ondervertegenwoordiging van de ouderen kan verklaard

2.80 VDAB-trajectwerking

Evolutie van het VDAB-bereik van niet-werkende werkzoekenden in de trajectwerking van 1999 tot 2009, naar module.

Module	Wat	Aantal bereikte werkzoekenden										
		1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006	2007	2008	2009
2a.	telefonische screening	-	-	-	-	-	-	30.988	32.106	25.059	18.377	16.798
2b.	screening, oriëntatie en diagnose	83.494	81.102	98.518	97.724	101.639	88.668	89.928	86.116	79.493	74.481	85.616
3.	sollicitatietraining	9.167	10.205	8.769	9.307	13.001	12.892	10.980	11.422	11.923	10.623	11.223
4.	beroepsspecifieke opleiding	26.828	28.760	26.375	28.109	30.781	34.262	38.327	37.899	36.306	36.164	37.540
5.	persoonsgerichte vorming	3.131	5.561	10.185	11.290	14.167	13.803	15.124	15.642	15.243	15.086	17.332
6.	opleiding en begeleiding op de werkvloer	16.087	19.683	22.083	23.952	26.905	29.981	38.944	42.978	44.009	43.424	43.541
7.	trajectbegeleiding en -opvolging	69.781	122.953	125.256	132.307	155.255	154.608	166.927	168.641	162.465	160.679	172.487
Totaal aantal bereikte werkzoekenden		100.110	141.053	161.111	170.976	191.508	191.755	199.633	199.579	191.846	188.860	202.629

* Vanaf 2005 worden acties van derden zonder VDAB-cofinanciering meegeteld.
Bron: VDAB.

2.81 VDAB-trajectwerking kansengroepen

Proportionele vertegenwoordiging** van kansengroepen in de VDAB-trajectwerking in 2009, in %.

	Aandeel in NWWZ (referentiepopulatie)	Aandeel in trajectwerking (minstens module 7 en intake)	Aandeel in opleidingsmodules (module 3-6)
Laaggeschoold	44,2	56,4	48,8
Arbeidsgehandicapt	10,8	20,1	13,9
Allochtoon*	19,6	28,9	23,9
Ouder (>50 jaar)	15,7	6,9	6,6
Preventief	79,0	75,4	77,2
Curatief	21,0	24,6	22,8
Vrouw	48,8	45,7	45,0
Jonger (<25 jaar)	30,4	35,5	37,0
Zeer lang werkloos (>5jaar)	4,1	4,3	4,0
Anderstalige nieuwkomer	7,0	7,1	5,8
Leefloongerechtigd	2,8	4,2	3,0
Deeltijds leerplichtig	2,2	7,7	6,4

* Personen die een huidige of vorige nationaliteit hebben van buiten de EU27.

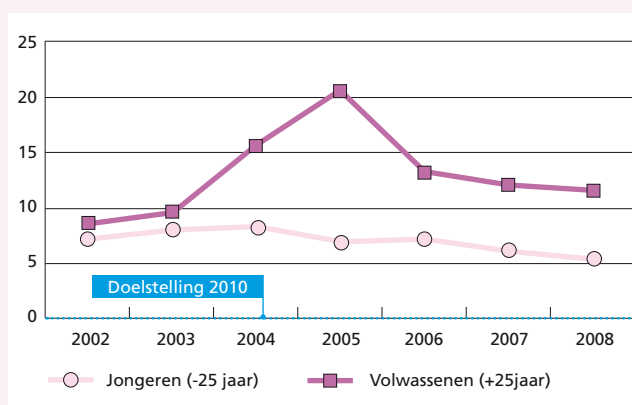
** Er is sprake van oververtegenwoordiging indien het procentueel aandeel in de (opleidings)modules hoger is dan dat in de NWWZ. In het omgekeerde geval is er sprake van ondervertegenwoordiging.
Bron: VDAB.

worden doordat ze sinds 2004 niet langer verplicht opgeroepen worden in het kader van de preventieve werking en geen doelgroep zijn van de verplichte curatieve werking. Daarnaast is het aandeel 50-plussers in de werkzoekendenpopulatie aanzienlijk toegenomen.

Het uitstroombepaalde van alle niet-werkende werkzoekenden uit de werkloosheid ligt eind 2009 op 66,9%. Daarmee zet de groei van de voorbije periode zich niet langer verder. Ook bij de meeste kansengroepen liggen de uitstroombepaalde lager dan in de jaren voordien. Zes maanden na het einde van hun traject zijn 52 op de 100 deelnemers ook effectief aan het werk als loontrek-

2.82 Niet-navolgingspercentage

Evolutie van het aandeel werkzoekenden dat langdurig werkloos wordt zonder een nieuwe 'start'* in de vorm van een intensieve begeleiding of werkervaring, van 2002 tot 2008, in %.

* De niet-navolging verschilt naargelang de concrete operationalisering van de nieuwe 'start'. Hier wordt de nieuwe start geoperationaliseerd door de module 7 (begeleiding) uit de VDAB-trajectwerking voor werkzoekenden.
Bron: VDAB.

2.83 Uitstroom VDAB-trajectwerking

Uitstroom** uit de werkloosheid en naar werk na traject in 2009, volgens kansengroep, in %.

	Uitstroom uit de werkloosheid na traject	Uitstroom naar werk na traject
Alle NWWZ	66,9	51,9
Laaggeschoolden	62,4	45,7
Ouderen	51,5	37,1
Allochtonen*	60,0	43,7
Arbeidsgehandicapt	60,6	41,2
Langdurig werkzoekenden	57,2	41,9
Zelfredzamen	59,8	50,7
Leefloongerechtigden	63,8	43,6
Deeltijds leerplichtigen	61,1	41,1
Anderstalige nieuwkomers	69,2	46,0
Vrouwen	68,6	52,5

* Personen die een huidige of vorige nationaliteit hebben van buiten de EU27.
** Voor de beëindigde trajecten wordt zes maanden na afsluiting nagegaan welk aandeel van de werkzoekenden niet langer als NWWZ is geregistreerd bij de VDAB. Via een koppeling met de KSZ kan ook de uitstroom naar werk als loontrekkende gemeten worden.
Bron: VDAB.

kende. Dat zijn er minder dan in de vorige jaren. Bij de kansengroepen is het aandeel wel iets kleiner, maar is er eveneens bij de meesten een verslechtering ten opzichte van de voorgaande jaren.

Sluitende preventieve aanpak werkloosheid

In het licht van de Lissabonstrategie voor groei en werkgelegenheid blijft de **preventieve aanpak van de werkloosheid** een permanent aandachtspunt voor Vlaanderen. De afgelopen jaren werd deze aanpak steeds sluitender, in het bijzonder voor jonge werkzoekenden. Maar het tijdig bereik van volwassenen met een opleidings- en/of begeleidingsaanbod, blijft nog een eind verwijderd van de vooropgestelde Europese doelstelling. Het **niet-navolgingspercentage**, dat het aandeel werkzoekenden meet dat langdurig werkloos wordt zonder een nieuwe 'start' in de vorm van een intensieve VDAB-trajectbegeleiding (module 7), komt op 11,6% bij de +25-jarigen in 2008. Deze achterstand kan nagenoeg volledig worden toegeschreven aan de 50-plussers.

Activering langdurig werklozen

De Vlaamse overheid probeert met verschillende maatregelen gericht op beroepsopleiding, vorming en tewerkstelling **langdurig werklozen te activeren**. In 2008 ging het in totaal om 28.064 personen. Bijna driekwart van de activeringen van langdurig werklozen gebeurt door opleidings- en vormingsacties van de VDAB (74%). De verschillende werkvormen binnen de sociale economie zijn samen goed voor 9% van de activeringen. Daarnaast gaat het om directe jobcreatie via het systeem van gesubsidieerde contractuelen (9%) en het WEP-plus-programma (6%).

2.84 Activering langdurig werklozen

Raming activering van het aantal langdurige werklozen, van 2003 tot 2008.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Aantal langdurig werklozen dat in de loop van het jaar geactiveerd werd door een opleiding of werk waarvan:	24.772	32.218	33.131	33.161	31.476	28.046
- VDAB (opleiding en vorming)	15.617	22.654	25.893	25.279	22.744	20.823
- sociale economie:						
beschutte werkplaatsen	614	758	926	1.121	1.580	1.073
sociale werkplaatsen	474	688	306	514	491	498
arbeidszorg					325	-
invoegbedrijven en -afdelingen	316	653	345	520	585	367
- loonkostsubsidies voor arbeidsgehandicapten	323	361	401	326	650	640
- opleiding in de Centra voor beroepsopleiding (CBO)*	380	374	356			
- WEP-plus	3.355	3.307	1.973	2.360	2.068	1.751
- derde arbeidscircuit (DAC)	64	49	48	47	88	184
- gesubsidieerde contractuelen (GESCO)	3.629	3.374	2.883	2.994	2.945	2.710
Totaal aantal personen dat in de loop van het jaar langdurig werkloos was (> 1 jaar)	130.841	170.465	182.134	173.806	151.095	130.087
Totaal activeringspercentage (%)	18,9	18,9	18,2	19,1	20,8	21,6

* Vanaf 2006 opgenomen in de eerste categorie 'VDAB (opleiding en vorming)' als gevolg van de overheveling van de CBO naar de VDAB.
Bron: VDAB, VSAWSE (bewerking Departement WSE).

In 2008 bedroeg het totale activeringspercentage 22%. Dat betekent dat op 100 werkzoekenden die in 2008 langer dan een jaar werkloos waren, er bijna 22 geactiveerd werden door één van de tewerkstellingsmaatregelen van de Vlaamse overheid. Ondanks de toename tussen 2005 en 2008 ligt het totale activeringspercentage nog steeds onder de Europese doelstelling van 25% tegen 2010.

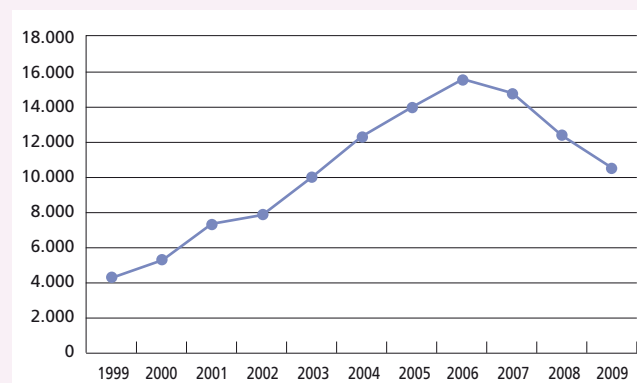
Maatregelen

De **individuele beroepsopleiding in de onderneming** (IBO) is vooral gericht op werkgevers uit de private sector en wil voornamelijk kortdurige en jonge werklozen in het arbeidscircuit krijgen. De opleiding vindt plaats op de werkvloer en geeft de kans werkplekervaring op te doen. De werkgever krijgt in ruil een werknemer op maat tegen een uiterst voordelige prijs.

Tot 2006 ging de deelname aan de IBO in stijgende lijn, om nadien te dalen. De gunstige conjunctuur in 2007 zorgde ervoor dat werkzoekenden veel sneller met een gewoon arbeids- of uitzendcontract van start gingen. Begin 2008 speelt dit ook nog een rol, maar eind 2008 en ook in 2009 begint dan weer de negatieve invloed van de crisis door te wegen op het aantal gestarte IBO's. In zowat alle sectoren is het aantal opgestarte IBO's afgebrokkeld in 2009 en zo ook in de top 5: de bouw, de handel en verhuur, de informatica en diensten aan bedrijven, de horeca en de metaal. Het volgen van een IBO blijkt overwegend een mannenzaak te zijn en te blijven. Nog steeds zijn amper drie op tien deelnemers vrouwen. Het beperktere bereik van de kansengroepen in de opgestarte IBO's blijft een aandachtspunt. De tewerkstellingsresultaten zes maanden na het beëindigen van de IBO zijn licht positief: iets minder dan 9 van de 10 cursisten is nog aan het werk. De werkgever is namelijk verplicht de cursist na de opleiding een contract van onbepaalde duur aan te bieden.

2.85 IBO

Evolutie van het aantal gestarte individuele beroepsopleidingen in de onderneming, van 1999 tot 2009.

Bron: VDAB.

De **werkervaringsprojecten** (WEP-plus) zijn bedoeld om langdurig werkzoekenden een opstap te bieden naar de reguliere arbeidsmarkt via een tijdelijke opleiding en begeleiding.

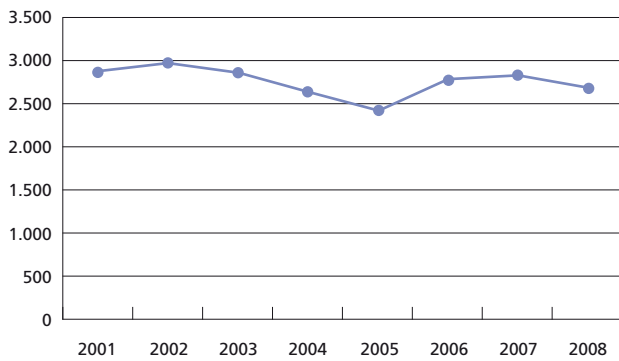
Tussen 2001 en 2008 kende het aantal deelnemers in WEP-plus een schommelend verloop. Eind 2008 waren er 2.684 begunstigen, wat iets minder is dan het jaar voordien. Anno 2008 is bijna drie op vijf van de betrokkenen een half jaar na het verlaten van het werkervaringsproject uit de werkloosheid gestroomd. Zes maanden na het beëindigen van hun traject is circa 45% van de deelnemers effectief aan het werk.

Tot 1 oktober 2008 waren er twee types loonkostensubsidies voor arbeidsgehandicapten: de Vlaamse Inschakelingspremie (VIP) en de tegemoetkoming aan werknemers in het kader van CAO26. Beide premies zijn nu vervangen door de Vlaamse Ondersteuningspremie (VOP).

2.86 WEP-plus

Evolutie van het aantal begunstigden in werkervaringsplaatsen in het kader van WEP-plus, van 2001 tot 2008, op 31 december.

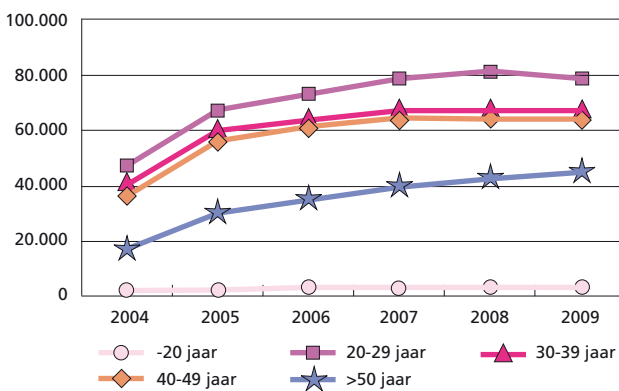

Bron: VSAWSE.

Gedurende het eerste jaar bedraagt de VOP 40% van de loonkost, de drie daaropvolgende jaren 30% en daarna 20%. Er is ook een VOP voor zelfstandige arbeid. In het derde kwartaal van 2009 werd voor 7.472 personen met een arbeidshandicap aan de werkgever een **Vlaamse ondersteuningspremie** uitgekeerd.

2.87 Opleidingscheques werknemers

Evolutie van het aantal aanvragen naar opleidingscheques voor werknemers, van 2004 tot 2009, naar leeftijd.

Bron: VDAB.

Competenties versterken en loopbanen ondersteunen

De opleidingsdeelname is in Vlaanderen nog steeds beperkt (zie ook figuur 2.29). Gelijktijdig stijgt de werkloosheid en onderbreken steeds meer mensen hun loopbaan als gevolg van de crisis. Het Vlaamse regeerakkoord verbindt beide en wil inzetten op het versterken van competenties en het ondersteunen van loopbanen. Ook hier heeft de Vlaamse overheid een aantal ondersteunende maatregelen en programma's lopen: opleidingscheques, loopbaanbegeleiding, activerend herstructureringsbeleid en aanmoedigingspremies voor loopbaanonderbreking en tijdskrediet.

Opleidingscheques werknemers

Om de werknemers ertoe aan te zetten een leven lang te leren, draagt de overheid financieel haar steentje bij. Sinds september 2003 kunnen, naast bedrijven, ook werknemers **opleidingscheques** aanvragen om een opleiding, een loopbaanadvies of een competentiemeting te betalen. Al van bij de start was het systeem erg succesvol, en dat blijft zo tot in 2008. In 2009 valt er een beperkte daling (-0,2%) te noteren van het aantal aangevraagde opleidingscheques tot 255.147. De afname komt op conto van de mannen, bij de vrouwen is er nog een stijging. Opvallend is dat dit stelsel meer benut wordt door vrouwen (61%) dan door mannen. Naar leeftijd schaffen vooral de 20 tot 39-jarigen (56,8%) gretig opleidingscheques aan om hun loopbaan te ondersteunen. Ook hooggeschoolden (51,1%) maken nog steeds veel meer gebruik van opleidingscheques dan laaggeschoolden (14,2%) en middengeschoolden (34,8%).

Loopbaanbegeleiding

Sinds januari 2005 kunnen werkenden, die minstens een jaar aan het werk zijn, elke zes jaar terecht bij één van de 20 erkende centra voor **loopbaanbegeleiding** of bij de VDAB voor een intensieve loopbaanbegeleiding. Hier worden ze professioneel ondersteund bij het nemen van loopbaankeuzen, en wordt er gewerkt aan zogenaamde loopbaancompetenties, dit zijn de competenties die nodig zijn om actief de eigen loopbaan te beheren en te sturen. De centra werken met persoonlijke ontwikkelplannen. Sinds de start van de dienstverlening in 2005 tot en met december 2009 namen meer dan 23.600 werknemers en zelfstandigen hun recht op gesubsidieerde loopbaanbegeleiding of bij een erkend centrum voor loopbaanbegeleiding of bij de VDAB. 48,5% hiervan behoort tot minstens één kansengroep, dit is iets minder dan het vooropgestelde streefdoel van 50% kansengroepenbereik. Voornamelijk laaggeschoolden, 50-plussers en personen met een arbeidshandicap blijven tot op vandaag ondervertegenwoordigd in de dienstverlening.

Activerend herstructureringsbeleid

Indien voor werknemers ontslag onontkoombaar is, worden ze zo snel mogelijk begeleid naar een nieuwe job. Dat gebeurt in Vlaanderen via een activerend herstructureringsbeleid, dat de bruggen van werk naar werk versterkt. Maatregelen in dit kader zijn: een regionale toetsing van de sociale begeleidingsplannen, actieve begeleiding naar werk in de tewerkstellingscellen en ondersteuning door het sociaal interventiefonds (SIF).

Bedrijven met meer dan 20 werknemers die een collectief ontslag doorvoeren, dienen voortaan ook de procedure **regionale toetsing** te volgen. Hierbij toetst de regionale minister het activerend karakter van het **sociaal begeleidingsplan** en in het bijzonder van het outplacementaanbod. Dit sociaal begeleidingsplan moet de hertewerkstellingskansen van de getroffen werknemers maximaliseren. Sinds de start op 20/4/2006 werden 100 dossiers onderworpen aan de regionale toetsing.

Vandaag zijn 30 sociale interventieadviseurs (SIA's) actief bij de VDAB. Zij staan in voor de eerste opvang van werknemers in bedrijven in herstructurering en voor de coördinatie van de 15 permanente **tewerkstellingscellen**. Naast de economische crisis is ook de federale Economische Herstelwet van 27 maart 2009, die de verplichting tot oprichting van een tewerkstellingscel en een outplacementaanbod uitbreidt tot alle collectieve ontslagen voor werkgevers met meer dan 20 werknemers, verantwoordelijk voor het toegenomen volume van dossiers. Sinds de start van de werking in 2006 werden bijna 22.400 werknemers na een collectief ontslag geregistreerd als werkzoekende bij de VDAB. Ongeveer 50% van alle ingeschreven werkzoekenden werd ook effectief ingeschreven in een tewerkstellingscel en van die ingeschrevenen volg(d)en 77% outplacement. Het aandeel van 50-plussers in de tewerkstellingscellen en in outplacement ligt substantieel hoger dan van -50-jarigen ondermeer omwille van het verplicht karakter voor bedrijven die de verlaagde brugpensioenleeftijd aanvragen. 46% van alle ex-werknemers in outplacement zijn ouder dan 50 jaar. Mede als gevolg

van een grotere instroom van collectief ontslagen werknemers en een groeiend aandeel 50-plussers, nam de uitstroomkans voor collectief ontslagen werknemers sinds 2006 af. Tussen mei 2006 en december 2008 stroomden 55% van de totale groep geregistreerde collectief ontslagen werknemers uit naar werk. Bij oudere werknemers ligt dit aandeel met 27% een stuk lager.

Het **sociaal interventiefonds** (SIF), de opvolger van het Herplaatsingsfonds, dat de outplacementbegeleiding financiert voor bedrijven die dat zelf niet meer kunnen, komt steeds meer tegemoet aan de realiteit van kleinere faillissementen. Het aantal aanvragen van het Fonds is sinds 2006 constant gestegen, vooral onder invloed van het toegenomen aantal kleine dossiers (<50 werknemers). In 2008 werden 255 dossiers goedgekeurd, waardoor 1.697 personen potentieel in aanmerking kwamen voor een tegemoetkoming door het Herplaatsingsfonds. Ruim 80% van de begeleide personen vond werk na het einde van de begeleiding, voor 60% gaat het om een duurzame tewerkstelling. Bij de 50-plussers heeft 54% werk gevonden na afloop van de begeleiding.

Loopbaanonderbreking

Steeds meer Vlamingen onderbreken hun loopbaan of verminderen tijdelijk hun arbeidsprestaties. Ze doen hiervoor een beroep op de verschillende **federale stelsels van loopbaanonderbreking** die per sector uitgewerkt werden. Sinds een aantal jaren zijn er ook bijzondere stelsels ingevoerd rond ouderschapsverlof, medische bijstand en palliatief verlof. In januari 2002 trad het nieuwe federale systeem van tijdskrediet voor de privé-sector in werking. Ondanks de gestage groei van het aandeel mannen in bepaalde stelsels van loopbaanonderbreking, is dit nog steeds een overwegend vrouwelijke aangelegenheid. In 2002 waren bijna acht op tien loopbaanonderbrekers vrouwen; in 2009 zijn er dat nog steeds bijna zeven op tien.

Werknemers die loopbaanonderbreking of tijdskrediet opnemen, kunnen sinds 1994 onder bepaalde voorwaarden een **bijkomende aanmoedigingspremie** krijgen van de **Vlaamse overheid**. Ook hier verschilt de reglementering al naargelang de sector.

De Vlaamse aanmoedigingspremies voor de openbare sector groeiden fors tot 2001. Daarna groeit het aantal premieontvangers aan een trager tempo om in 2007 en 2008 terug een sterke klim te realiseren. Reden voor deze forse stijging is het succes van de nieuwe mogelijkheid voor Vlaamse ambtenaren om 1/5-loopbaanonderbreking te nemen. Een 4/5-loopbaan slaat steeds meer aan bij de werkende bevolking, ook in de andere sectoren (privé en social profit). Het gebruik van de aanmoedigingspremie verschilt naar leeftijd en geslacht. Vrouwen tussen 26 en 35 jaar, die meer tijd willen vrijmaken voor zorgtaken, zijn sterker vertegenwoordigd. Mannen kiezen er vooral op latere leeftijd voor in het kader van een eindloopbaanplanning. Het aandeel van de mannen is ondertussen opgelopen tot 17,5% in 2008.

2.88 Tewerkstellingscellen

Evolutie van het bereik in en de uitstroom uit de tewerkstellingscellen (sinds de start van de nieuwe werking), van 2006 tot en met juni 2009.

	2006	2007	2008	2009	Totaal
Doelgroep collectief ontslag	1.782	6.871	7.963	5.757	22.373
waarvan ingeschreven in tewerkstellingscel	656	3.784	4.268	2.390	11.098
waarvan in outplacement	543	2.728	3.573	1.717	8.561
Uitstroom naar werk na 6 maanden					
aantal	1.161	4.085	3.911	-	9.157
in %	65,2	59,5	49,1	-	55,1

Bron: VDAB (bewerking Departement WSE).

2.89 Loopbaanonderbreking en tijdkrediet

Evolutie van het aantal werknemers in loopbaanonderbreking en tijdkrediet, van 2002 tot 2009, naar geslacht en stelsel, in fysieke eenheden, jaargemiddelde.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Loopbaanonderbreking								
Volledige onderbreking (aantal)	11.062	5.399	5.298	5.645	5.539	5.281	5.042	4.455
mannen (%)	17,9	15,1	18,9	27,1	29,0	29,0	27,8	22,1
vrouwen (%)	82,1	84,9	81,1	72,9	71,0	71,0	72,2	77,9
Vermindering van prestaties (aantal)	54.532	49.810	46.342	44.032	41.918	41.214	45.545	42.459
mannen (%)	18,6	19,5	20,4	23,0	25,6	27,3	26,2	28,9
vrouwen (%)	81,4	80,5	79,6	77,0	74,4	72,7	73,8	71,1
Ouderschapsverlof, medische bijstand, palliatieve zorgen (aantal)	10.382	16.387	20.127	23.072	26.483	28.881	32.459	38.335
mannen (%)	11,9	15,4	17,9	20,0	21,6	23,3	24,6	28,0
vrouwen (%)	88,1	84,6	82,1	80,0	78,4	76,7	75,4	72,0
Tijdkrediet*								
Volledige onderbreking (aantal)	4.623	8.858	8.885	8.737	8.198	7.613	6.914	6.007
mannen (%)	28,7	27,9	28,4	29,0	27,7	26,7	25,6	24,8
vrouwen (%)	71,3	72,1	71,6	71,0	72,3	73,3	74,4	75,2
Vermindering van prestaties** (aantal)	12.759	30.839	43.796	55.402	65.164	72.365	78.162	84.755
mannen (%)	44,8	45,2	43,1	41,5	39,7	39,4	39,6	40,1
vrouwen (%)	55,2	54,8	56,9	58,5	60,3	60,6	60,4	59,9

* Sinds 1 januari 2002 in voege in de privé-sector.

** In 2009 is ook crisistijdkrediet meegeteld.

Bron: RVA.

Voor de privé-sector bestaan er vijf vormen van aanmoedigingspremies. In 2008 had 99% van de toegekende aanmoedigingspremies betrekking op één of andere vorm van zorgkrediet. De rest ging naar opleidingskrediet en naar werknemers van ondernemingen in moeilijkheden of herstructurering. Net als in de openbare sector zijn jongere werknemers tussen 26 en 35 jaar oververtegenwoordigd: ruim drie op vijf van de ontvangers van premies zit in deze leeftijdsgroep. In 2008 was ruim 1 op 4 van de begunstigden een man. Bij de 55-plussers zijn de mannen zelfs lichtjes in de meerderheid.

Sinds 2001 is er voor de werknemers uit de social profit een apart stelsel van Vlaamse aanmoedigingspremies. Met 86,4% van alle toegekende aanvragen in 2008 nemen vrouwen, net als voorgaande jaren, het grootste deel van deze premies voor hun rekening. Dit valt mee te verklaren door het feit dat deze sector globaal minder mannen tewerkstelt. Drie kwart van de goedgekeurde premie-

aanvragen heeft betrekking op zorgkrediet. Net als in de andere twee sectoren zijn de mensen tussen 26 en 35 jaar het talrijkst aanwezig onder de begunstigden van de aanmoedigingspremies.

Meer 50-plussers aan het werk

De lage arbeidsdeelname van de 50-plussers is en blijft een structureel aandachtspunt op de Vlaamse arbeidsmarkt. De verhoging van de werkzaamheid staat dan ook centraal. Ook de Vlaamse overheid tracht bij te dragen tot de activering van de 50-plussers door ondermeer een uitgebreidere begeleidingsaanpak en de tewerkstellingspremie 50-plus.

Trajectbegeleiding 45-plussers

De sluitende aanpak voor de begeleiding van werkzoekenden eindigt nog steeds op 49 jaar. Om de hertewerkstellingskansen van ouderen te bevorderen werd van start gegaan met een verplicht begeleidingsaanbod voor 50-52-jarigen uit de nieuwe instroom van werkzoekenden. Met deze werkwijze wil de Vlaamse overheid ook de iets oudere werklozen ondersteunen in hun zoektocht naar een nieuwe job.

Tot op heden zijn 45-plussers structureel ondervertegenwoordigd in de begeleiding en opleiding die wordt aangeboden door de VDAB. In 2009 werden amper 29,4% van de 45-plussers bereikt via trajectbegeleiding. Hoe ouder de leeftijdsgroep, hoe lager de deelname aan trajectbegeleiding en de uitstroom naar werk nadien. De 55-plussers zijn het sterkst ondervertegenwoordigd.

Ondanks hun ondervertegenwoordiging is het bereik van oudere werkzoekenden in de trajectbegeleiding opvallend verbeterd de laatste jaren.

2.90 Vlaamse aanmoedigingspremies

Evolutie van het aantal begunstigden van een Vlaamse aanmoedigingspremie, van 2003 tot 2008, naar geslacht en sector.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Openbare sector						
Totaal (aantal)	15.129	15.804	15.774	16.341	18.915	21.095
mannen (%)	14,4	15,0	15,3	16,1	17,3	17,5
vrouwen (%)	85,6	85,0	84,7	83,9	82,7	82,5
Privé-sector						
Totaal (aantal)	21.072	24.315	22.827	21.834	23.391	24.398
mannen (%)	17,5	19,8	21,5	23,3	25,3	26,7
vrouwen (%)	82,5	80,2	78,5	76,7	74,7	73,3
Social profit sector						
Totaal (aantal)	3.791	4.077	4.371	4.589	4.985	5.458
mannen (%)	13,4	12,4	13,5	14,0	13,5	13,6
vrouwen (%)	86,6	87,6	86,5	86,0	86,5	86,4

Bron: VSAWSE.

2.91 Trajectbegeleiding 45-plussers

Evolutie van het bereik in de trajectwerking en de uitstroom naar werk bij 45-plussers, naar leeftijdsgroep, van 2005 tot 2009, in %.

	2005	2006	2007	2008	2009
Bereik in trajectwerking					
< 45 jaar	46,7	49,2	50,9	51,1	51,0
45-49 jaar	39,5	45,9	50,1	49,4	46,9
50-54 jaar	13,4	12,6	18,6	22,7	24,3
≥ 55 jaar	8,9	7,4	11,2	15,3	13,5
Uitstroom naar werk					
< 45 jaar	10,7	11,9	12,7	12,2	10,1
45-49 jaar	5,7	7,1	8,7	9,1	6,8
50-54 jaar	2,1	1,8	2,4	3,2	3,1
≥ 55 jaar	1,2	1,1	1,4	1,5	1,4

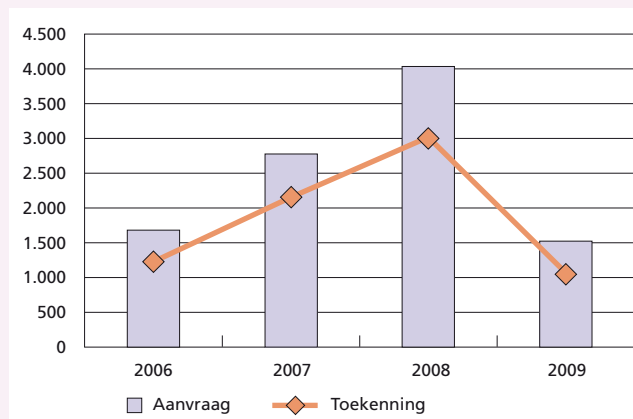
Bron: VDAB.

Tewerkstellingspremie 50-plussers

Vanaf april 2006 kunnen werkgevers, die een niet-werkende werkzoekende 50-plusser met een contract van onbepaalde duur aanwerven, genieten van een loonkostenvermindering. Sinds de start van de **tewerkstellingspremie 50-plus** in april 2006 tot april 2009 werd er voor bijna 10.000 50-plussers een premie aangevraagd. Daarvan werd ook drie op vier effectief toegekend. Na een aarzelende start in 2006 en een moeizame toename in 2007, kwam de premie op kruissnelheid in 2008. Dat de premieaanvraag op peil blijft in 2009 in tijden van crisis, lijkt te wijzen op een gunstig effect op de arbeidsmarktkansen van werkzoekende 50-plussers. De premie blijkt het meest succesvol bij de aanwerving van 50-54-jarigen (69,3%) en kortdurige werkzoekenden (75,6%) over gans de periode 2006-2009 genomen. Het merendeel van de premies wordt uitbetaald aan mannen (68,8%). Het aandeel allochtonen, personen met een handicap en laaggeschoolden met een premie blijft wel aanzienlijk onder de vertegenwoordiging van deze kansengroepen in de oudere NWWZ populatie.

2.92 Tewerkstellingspremie 50-plus

Evolutie van het aantal aangevraagde en goedgekeurde tewerkstellingspremies 50-plus, van april 2006 tot april 2009.

* 2009: stand tot en met april 2009.

Bron: VDAB (bewerking Departement WSE).

Werk maken van een versterkte sociale economie

De Vlaamse overheid heeft het afgelopen decennium via de sociale economie heel wat inspanningen geleverd om duurzame banen te creëren voor mensen die op de reguliere arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen. Maar de sociale economie is meer dan alleen maar een instrument voor de tewerkstelling van kansengroepen. De sector bestaat uit een reeks van bedrijven en initiatieven die bepaalde maatschappelijke meerwaarden willen realiseren en zich daarbij laten leiden door de beginselen van de meerwaardeneconomie. Door oog te hebben voor principes als voorrang van arbeid op kapitaal, democratische besluitvorming, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid, proberen de bedrijven uit de sociale economie de juiste balans te vinden tussen economische, sociale en ecologische waarden. De overheid wil via de sociale economie ook reguliere ondernemingen stimuleren om deze principes een centrale plaats te geven in de bedrijfsvoering.

In wat volgt, komen vooreerst de verschillende werkvormen en doelgroepen van de sociale economie aan bod. Vervolgens wordt ingegaan op de effectieve tewerkstelling van deze doelgroepen en op de vertegenwoordiging van een aantal kansengroepen in de sector.

Werkvormen en doelgroepen

De belangrijkste werkvormen van de sociale economie zijn de sociale werkplaatsen, de beschutte werkplaatsen en de invoegbedrijven. Daarnaast zijn er nog de arbeidszorginitiatieven en de initiatieven in het kader van de lokale diensteneconomie. Elk van deze werkvormen richt zich op een specifieke groep van personen met een grote afstand tot de reguliere arbeidsmarkt.

De **sociale werkplaatsen** verschaffen werkgelegenheid aan zeer moeilijk inzetbare werkzoekenden in een beschermde arbeidsomgeving. In de praktijk gaat het om mensen met een laag opleidingsniveau, die minstens 5 jaar inactief zijn en fysieke, psychische of sociale beperkingen of moeilijkheden hebben.

In de **beschutte werkplaatsen** kunnen werkzoekende personen met een arbeidshandicap terecht die door hun handicap voorlopig of definitief niet aan de slag kunnen op de gewone arbeidsmarkt. Sinds oktober 2008 bepaalt de VDAB welke personen met een arbeidshandicap voor subsidies in aanmerking komen. Voorheen gebeurde dat door het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap.

Ook de **invoegbedrijven** zorgen voor duurzame werkgelegenheid voor kansengroepen, maar in tegenstelling tot de eerder genoemde werkvormen doen zij dat binnen de reguliere economie. Ondernemingen die de principes van de meerwaardeneconomie onderschrijven, krijgen tijdelijke en degressieve subsidies voor de tewerkstelling van invoegwerknemers. Het gaat hierbij om laag- en midden-

geschoolde langdurig werklozen, werkzoekende personen met een arbeidshandicap, leefloontrekkers en werkzoekende leerlingen van het deeltijds beroepssecundair onderwijs. Oorspronkelijk bestonden zowel invoegbedrijven als invoegafdelingen binnen gewone bedrijven. In de loop van 2005 is het stelsel van de invoegafdelingen afgeschaft. De oude regeling bleef wel van kracht voor de al erkende invoegafdelingen.

Arbeidszorginitiatieven richten zich op personen die omwille van persoons- en/of maatschappijgebonden redenen niet (meer) kunnen werken onder een arbeidscontract in het reguliere of beschermende tewerkstellingscircuit. Hoewel ook hier de arbeidsdeelname centraal staat, besteden deze initiatieven tegelijk uitgebreid aandacht aan de zorgbegeleiding van de werknemer. Het gaat om vrijwillig onbetaald werk onder begeleiding en met behoud van een uitkering. Het systeem van arbeidszorg bestaat in diverse domeinen zoals de geestelijke gezondheidszorg, de zorg voor personen met een handicap, het algemeen welzijnswerk en de sociale economie (binnen de sociale en beschutte werkplaatsen). Hier komen enkel de initiatieven binnen de sociale economie aan bod.

Met de **lokale diensteneconomie** ten slotte wil de overheid een aanvullend dienstenaanbod realiseren dat inspelt op maatschappelijke noden en behoeften die niet beschikbaar zijn op de markt of via de reguliere diensten en hulpverlening. Deze diensten koppelen duurzame tewerkstelling aan het verhogen van de leefbaarheid en leefkwaliteit van een buurt of wijk. Het gaat hierbij onder meer om huishoudelijke hulp, kinderopvang en groenonderhoud. De lokale diensteneconomie mikt op de tewerkstelling van laag- en middengeschoolde langdurig werklozen, leefloontrekkers en rechthebbenden op financiële maatschappelijke hulp. Begin 2008 maakte de lokale diensteneconomie de overgang van de experimentele fase naar een volwaardig tewerkstellingsprogramma. Dat ging gepaard met de overheveling van de collectieve invoegbedrijven van het programma van de invoegbedrijven naar de lokale diensteneconomie.

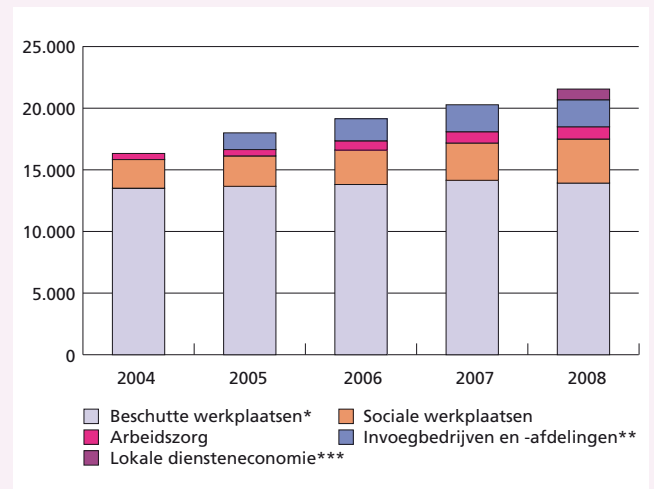
De potentiële doelgroep van de invoegbedrijven is met ongeveer 85.000 personen het omvangrijkst (midden 2009). Bij de lokale diensteneconomie gaat het om een doelgroep van bijna 80.000 personen. Bijna 8.500 personen voldoen aan de criteria voor tewerkstelling als doelgroepwerknemer in een beschutte werkplaats. Bij de sociale werkplaatsen gaat het om goed 6.000 personen. De doelgroep van de arbeidszorginitiatieven is met ongeveer 800 personen het kleinst. Het is wel zo dat de doelgroepen van de verschillende werkvormen elkaar gedeeltelijk overlappen.

Bereik sociale economie

Eind 2008 stelden de verschillende werkvormen van de sociale economie (beschutte en sociale werkplaatsen, invoegbedrijven, arbeidszorginitiatieven en lokale diensteneconomie) in totaal 21.443 doelgroepwerknemers te

2.93 Bereik sociale economie

Raming van het totale aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie op 31 december, van 2004 tot 2008, in personen.

* Het gaat hier enkel om door het VSAWSE gesubsidieerde personen met een handicap in de productie en met arbeidsprestaties in elk kwartaal van het betrokken jaar.

** Tot en met 2007 gaat het bij de invoegbedrijven om de som van het bereik van de collectieve, commerciële en dienstenechequebedrijven. Vanaf 2008 vallen de collectieve invoegbedrijven onder de lokale diensteneconomie.

*** Enkel cijfers beschikbaar voor 2008.

Bron: VSAWSE (bewerking Departement WSE).

werk. Dat komt overeen met 0,8% van de totale werkende bevolking tussen 15 en 64 jaar. Het totale aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie steeg tussen 2005 en 2007 jaarlijks met telkens 6%. In 2008 valt die stijging door de economische crisis terug naar 2% (cijfers zonder lokale diensteneconomie).

In 2008 werkt 65% van de doelgroepwerknemers in een beschutte werkplaats, 16% in de sociale werkplaatsen. Het aandeel van de invoegbedrijven, de arbeidszorginitiatieven en de lokale diensteneconomie bedraagt 10%, 5% en 4%.

Kansengroepen in de sociale economie

Opgesplitst naar kansengroepen blijken laaggeschoolden en personen met een arbeidshandicap duidelijk oververtegenwoordigd in de sociale economie. Vrouwen zijn eerder ondervertegenwoordigd, behalve in de invoegbedrijven. De situatie van allochtonen varieert per werkvorm.

Dat vrouwen sterk in de meerderheid zijn in de invoegbedrijven houdt verband met het feit dat een aanzienlijk aantal invoegbedrijven met dienstencheques werkt. Deze cheques worden voornamelijk gebruikt voor de vergoeding van activiteiten in sectoren waar traditioneel vooral vrouwen werken. In de andere werkvormen zijn vrouwen eerder ondervertegenwoordigd ten opzichte van hun aandeel in de totale werkende bevolking.

Het aandeel van de 50-plussers in de verschillende werkvormen komt vrij goed overeen met hun aandeel in de werkende bevolking. Bij de sociale werkplaatsen ligt het er iets boven, bij de invoegbedrijven iets onder.

2.94 Kansengroepen in de sociale economie

Procentueel aandeel van vrouwen, 50-plussers, laaggeschoolden, allochtonen en personen met een arbeidshandicap in het aantal doelgroepwerknemers op 31 december in de sociale economie en hun aandeel in de totale werkende bevolking, in 2008, in %.

	% vrouwen	% 50-plussers	% laaggeschoolden	% allochtonen **	% personen met een handicap ***
Beschutte werkplaatsen	40	23	****	2	100
Sociale werkplaatsen	41	29	81	18	24
Arbeidszorg	31	23	76	5	73
Invoegbedrijven	83	19	65	22	13
Lokale diensteneconomie	30	23	75	22	20
% in werkende bevolking *	45	22	20	5	8

* Bij vrouwen, ouderen, laaggeschoolden en allochtonen op basis van EAK-gegevens voor 2008, bij personen met een handicap op basis van EAK-gegevens van 2007.

** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om de personen met een huidige of vorige niet-Belgische nationaliteit, bij het aandeel in de werkende bevolking enkel om personen met een huidige niet-Belgische nationaliteit.

*** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om de door de overheid erkende personen met een arbeidshandicap (pmah). Bij het aandeel in de werkende bevolking gaat het om de personen die zelf aangeven hinder te ondervinden door een handicap of langdurig gezondheidsprobleem.

**** Niet beschikbaar.

Bron: VSAWSE (bewerking Departement WSE), ADSEI EAK.

Het aandeel laaggeschoolden ligt in alle werkvormen veel hoger dan het aandeel laaggeschoolden in de totale werkende bevolking. Dat is weinig verwonderlijk aangezien bij alle werkvormen de laaggeschoolden een prioritaire doelgroep zijn.

Allochtonen zijn in de invoegbedrijven, sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie behoorlijk vertegenwoordigd, in de beschutte werkplaatsen duidelijk minder.

De personen met een arbeidshandicap ten slotte zijn in alle werkvormen vrij sterk aanwezig. De beschutte werkplaatsen, waar een handicap een noodzakelijk tewerkstellingscriterium is, halen uiteraard een percentage van 100%.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Muyters, P. (2009). Beleidsnota Werk 2009-2014. Brussel: Vlaams Parlement.
- RVA (2010). Jaarverslag 2009. Brussel.
- RVA (2009). Statistisch Jaarboek 2008. Brussel.
- Samoy, E. (2009). Handicap en arbeid. Deel I: definities en statistieken. Brussel: Departement WSE.
- Samoy, E. (2009). Handicap en arbeid. Deel II: beleidsontwikkelingen. Brussel: Departement WSE.
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (2009). Trendrapport Vlaamse arbeidsmarkt 2009. De Vlaamse arbeidsmarkt in het defensief, WSE Report 25.
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (2010). De deadline bereikt, de doelen niet. De boordtabel eindeloopbaan 2010, WSE Report 2.
- Van den Bossche, F. (2009). Beleidsnota Sociale Economie 2009-2014. Brussel: Vlaams Parlement.
- VDAB (2009). Analyse vacatures en knelpuntberoepen 2008. Brussel.
- VDAB (2010). Jaarverslag 2009. Brussel.
- Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie (VSAWSE) (2009). Jaarverslag 2008. Brussel.
- Enquête naar de arbeidskrachten (EAK), FOD Economie, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: <http://statbel.fgov.be/lfs>
- Labour Force Survey (LFS), Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Leeftijd en Werk: <http://www.leeftijdenwerk.be/>
- Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA): <http://www.rva.fgov.be>
- Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV): <http://www.serv.be>
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (Steunpunt WSE): <http://www.steunpuntwse.be>
- Vlaams Ministerie voor Werk en Sociale Economie, Departement Werk en Sociale Economie (WSE): <http://www.werk.be> (luik cijfers en onderzoek)
- Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB): <http://www.vdab.be/trends>
<http://arvastat.vdab.be>

DEFINITIES

Allochtone niet-werkende werkzoekenden

Werkzoekenden van etnische niet-EU origine. Voor 2007 was de indeling naar etniciteit gebaseerd op nationaliteit, de vrijwillige registratie in het AMI-systeem en een door de VDAB-studiedienst ontwikkeld naamherkenningsprogramma. Er wordt een indeling gemaakt in etnisch EU en etnisch niet-EU. Vanaf 2007 is de indeling naar etniciteit gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit.

Arbeidsgehandicapte niet-werkende werkzoekenden

De doelgroep van arbeidsgehandicapten bestaat uit volgende categorieën van werkzoekenden;

- werkzoekenden erkend door het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap;
- werkzoekenden uit het buitengewoon onderwijs;
- werkzoekenden die op basis van hun handicap in aanmerking komen voor een inkomensvervangende tegemoetkoming of integratietegemoetkoming;
- werkzoekenden met een blijvende graad van arbeidsongeschiktheid;
- werkzoekenden die recht geven op bijkomende kinderbijslag of personen die recht hebben op een verhoogde kinderbijslag als ouder met een handicap;
- werkzoekenden die een invaliditeitsuitkering ontvangen;
- werkzoekenden met een attest van een door de VDAB aangewezen dienst of arts.

Avondwerk Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 19 uur en 23 uur gewerkt hebben.

Beroepsbevolking Personen op arbeidsleeftijd die actief zijn op de arbeidsmarkt, hetzij als werkzoekende, hetzij als werkende.

Bevolking op arbeidsleeftijd Iedereen in de leeftijdscategorie van 15 tot en met 64 jaar.

Deeltijdarbeid bij de werkenden Aandeel deeltijds werkenden binnen de totale groep werkenden. Er bestaan verschillende modaliteiten van deeltijds werk: minder dagen per week werken, minder uren per dag werken, een halve dag minder per week werken...

Hooggeschoolden Personen met een diploma hoger onderwijs (van het korte of het lange type) of met een diploma universitair onderwijs.

(ILO-) niet-beroepsactieven Personen die niet tot de werkenden, noch tot de werkzoekenden behoren.

(ILO-) werkenden Personen die in de referentieweek van bevraging minstens één uur arbeid hebben verricht.

ILO-werkloosheidsgraad Aandeel werklozen in de beroepsbevolking.

(ILO-) werklozen Personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste 4 weken en bovendien binnen de 2 weken kunnen beginnen werken, en de personen zonder betrekking die een job hebben die binnen de drie maanden begint. De ILO-definitie van werklozen wijkt af van de definitie van niet-werkende werkzoekenden bij de VDAB.

Laaggeschoolden Personen zonder diploma of met hoogstens een diploma lager (secundair) onderwijs.

Loontrekkenden Personen die betaalde arbeid verrichten in dienstverband.

Middengeschoolden Personen met hoogstens een diploma hoger secundair onderwijs of met een diploma post-secundair niet-hoger onderwijs.

Nachtarbeid Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 23 uur en 05 uur gewerkt hebben.

Niet-werkende werkzoekenden Werkzoekenden met werkloosheidsuitkeringsaanvraag (WZUA) + schoolverlaters + niet werkende vrij ingeschreven werkzoekenden + andere.

Normaal Economisch Circuit De werkaanbiedingen worden naargelang de aard van de arbeidsovereenkomst of subsidieregeling ingedeeld in 'circuits'. Een van deze circuits is het 'normaal economisch circuit', naast onder meer de tewerkstellingsmaatregelen. Het normaal economisch circuit (zonder uitzendopdrachten) bestaat uit de vaste en tijdelijke (zonder interim) circuits.

Het vaste circuit omvat: het gewoon circuit (jobs met een contract voor onbepaalde of lange duur, inclusief zelfstandige jobs), werken en leren (startbaan, invoegbedrijven, middenstandsopleiding, ondernemingsopleiding), vervanging brugpensioen.

Het tijdelijke circuit omvat: tijdelijk werk (arbeidsovereenkomst voor korte duur), studentenjobs en horeca.

Ploegarbeid Loontrekkenden die tijdens de referentiemaand van de enquête in een stelsel van 2, 3, 4 of meer ploegen gewerkt hebben.

Tijdelijk werkenden bij de loontrekkenden Aandeel tijdelijk werkende loontrekkenden binnen de volledige groep van loontrekkenden. Tijdelijke arbeid omvat contracten van beperkte duur, voor een bepaalde taak of seizoen, voor stage of uitzendarbeid.

VDAB- werkloosheidsgraad Niet-werkende werkzoekenden ingeschreven bij de VDAB/beroepsbevolking.

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

Zaterdagwerk Loontrekkenden die 2 of meer zaterdagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

Zelfstandigen Personen die zelfstandig zijn in hoofdberoep of als helper, aangesloten bij de sociale verzekeringsfondsen voor zelfstandigen.

Zondagwerk Loontrekkenden die 2 of meer zondagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

2.3 DE OPEN ONDERNEMER

De regering omschrijft in een aantal doelstellingen het belang van meer ondernemerschap. Groeiende ondernemingen en het gebruiken van het potentieel bij doelgroepen zijn belangrijke aspecten daarbij. Innovatief en creatief ondernemen leidt tot een hogere toegevoegde waarde. Succesvol ondernemen staat ook in verband met exporteren. Het is belangrijk dat Vlaanderen sterker aanwezig is in de snelgroeiende markten. Ook de directe buitenlandse investeringen in het Vlaamse Gewest moeten toenemen.

Het hoofdstuk bestaat uit twee delen: 'ondernemen' en 'internationaal ondernemen'. 'Ondernemen' gaat over de diverse aspecten van ondernemerschap (aantal ondernemingen, investeren, kapitaal) en over innovatie en creativiteit (innoverende Vlamingen, producten, processen en sectoren). 'Internationaal ondernemen' handelt over de evolutie van de uit- en invoer, de structuur ervan naar handelspartner en product, de marktaandelen en de directe buitenlandse investeringen.

Ondernemen

Het Vlaamse regeerakkoord hecht – op een moment van een wereldwijde financieel-economische crisis – heel wat belang aan economie en ondernemen. Deze crisis heeft een zware impact op de economie. Bedrijven door de crisis helpen is dan ook een belangrijke doelstelling. Daarbij wordt vooral ingezet op het behoud van jobs en het opnieuw op peil brengen van de investeringen. Dit zou moeten resulteren in meer groeiende ondernemingen. Daarvoor wil de Vlaamse overheid effectieve instrumenten inzetten die bedrijfsinvesteringen mogelijk maken. De focus ligt daarbij op economische clusters, thematische speerpunten en grote projecten om de middelen geconcentreerd in te zetten. De beleidsmakers willen dat ideeën economisch gevaloriseerd worden en een maatschappelijke impact hebben. Naast het stimuleren van een ondernemerscultuur, mikt de overheid op meer creatief en innoverend ondernemen. Daarenboven wordt blijvend ingezet op de ontwikkeling van een kenniseconomie. Dit omvat het stimuleren van innovatie en kennisdiffusie.

Drie luiken uit het Pact 2020 hebben betrekking op ondernemerschap. Het eerste luik gaat over de voorwaarden om te komen tot een duurzame topregio (bbp, arbeidsproductiviteit,...). Dit komt aan bod in de macro-economische context. Het luik 'innovatie' benadrukt de noodzaak om

de omzet te verhogen uit nieuwe of verbeterde producten, de ontwikkeling van speerpunt domeinen en meer werkenden in kennisintensieve sectoren. Het derde luik belicht het 'ondernemerschap'. Daarbij is niet alleen meer ondernemen van tel, inclusief bij doelgroepen (vrouwen, ouderen,...), maar ook doorgroei van starters.

Deze veelheid van doelstellingen kunnen gegroepeerd worden onder de thema's 'ondernemerschap' en 'innovatie en creativiteit'.

Ondernemerschap

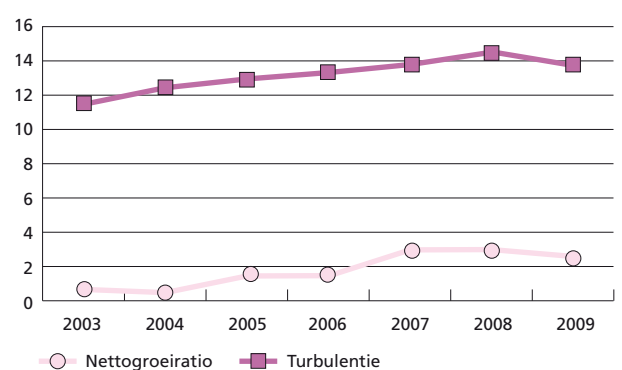
Het aantal Vlaamse ondernemingen neemt nog toe. Toch zijn de effecten van de crisis voelbaar, onder andere bij sommige doelgroepen. Een tweede luik gaat over investeren. De ramingen voor de investeringen in 2009 zijn niet schitterend. Tenslotte komt de beschikbaarheid van kapitaal aan bod: ook hier laat de crisis sporen na.

Ondernemen

Eind 2009 zijn er 551.000 ondernemingen: 310.000 firma's en 241.000 eenmanszaken. Toch laat de economische inzinking zich voelen: de **oprichtingsratio** bedraagt 7,1% in 2009, goed één procentpunt lager dan het jaar voordien. De **uittredingsratio** ligt met 5,7% in 2009 iets hoger

2.95 Dynamiek ondernemen

Netto-groeiratio en turbulentie van de ondernemingen, van 2003 tot 2009, in %.

Bron: Graydon, bewerking SVR.

2.96 Overlevingsgraad

Aantal starters en overlevingsgraad na 1 tot 5 jaar (indices, startjaar = 100), 2004 tot 2009.

Oprichtingsjaar	Starters	Aantal ouder dan 1 jaar	Aantal ouder dan 2 jaar	Aantal ouder dan 3 jaar	Aantal ouder dan 4 jaar	Aantal ouder dan 5 jaar
	Aantal	Indices (startjaar = 100)				
2004	23.783	95,5	89,4	84,0	79,2	75,0
2005	26.448	94,2	87,1	81,1	75,9	
2006	28.587	94,7	88,1	82,2		
2007	31.135	95,1	88,4			
2008	30.714	94,6				
2009	28.642					

Bron: VKBO, bewerking SVR.

dan een jaar eerder. Bijgevolg daalt de **netto-groeiratio** tot 1,4%. Ook de **turbulentie** is minder hoog dan in 2008. De faillissementen zijn in 2009 met 14,6% gestegen. Concreet waren er in 2009 38.300 oprichtingen, 4.800 faillissementen en 29.800 stopzettingen.

Deze tendensen tekenen zich af zowel bij de firma's als bij de eenmanszaken. Bij de firma's is de netto-groeiratio hoger (3,6% in 2009) en de turbulentie lager (8,5% in 2009). Bij de eenmanszaken is de netto-groeiratio voor het tweede opeenvolgende jaar negatief (-1,2% in 2009). De turbulentie is er merkbaar hoger (18,1% in 2009). Dat komt door het relatief hoge aantal uitredingen: meer en meer personen die een zelfstandige activiteit uitoefenen gaan over tot een vennootschapsvorm.

Driekwart van de ondernemingen opgericht in 2004 is 5 jaar later nog actief. Let wel: veranderingen van vennootschapsvormen en overnames worden gezien als stopzetting.

Startende ondernemingen hebben het soms moeilijk om zich verder te ontwikkelen. Problemen kunnen opduiken op het vlak van liquiditeit, bedrijfsvoering, betalingsachterstand, lancering van producten... . Ongeveer 5% van de starters houdt het niet eens een jaar vol. De overlevingsgraden dalen logischerwijs met het verstrijken van de jaren. Ze zijn vrij constant voor elk startjaar sinds 2004. Het is nog te vroeg om de impact te zien van de financieel-economische crisis op de **overlevingsgraad** van starters.

Het gaat niet zo goed met het nieuwe ondernemerschap in Vlaanderen. Dit blijkt uit de '**Total Entrepreneurial Activity**' (TEA) rate. Deze indicator beschrijft het aandeel van de beroepsbevolking dat actief betrokken is bij het opstarten van een onderneming of dat in de voorbije 42 maanden een eigen onderneming heeft opgericht. Voor het Vlaamse Gewest staat deze indicator in 2009 op 3,3%, een laag percentage dat reeds een aantal jaren aanhoudt. De regeringsdoelstelling over meer ondernemen is hiermee niet bereikt. De situatie verschilt overigens niet veel van de Belgische. Het nieuw ondernemerschap - zoals

door de TEA gemeten - is gemiddeld hoger in de EU (5,8%) en in de naaste buurlanden Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Het Vlaamse Gewest verschilt echter niet beduidend van Duitsland en Frankrijk. Opmerkelijk is dat - ondanks de economische malaise - meer dan 20% van de startende ondernemers opportuniteiten ziet als gevolg van de financieel-economische crisis. Bijna vier vijfden van de nieuwe ondernemers vindt het in 2009 gemakkelijker om te groeien dan in 2008.

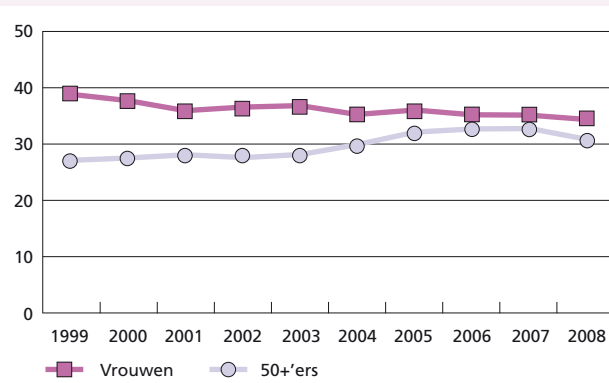
Het Vlaamse Gewest scoort beter voor het bestaande ondernemerschap: in 2009 was 9,6% van de Vlaamse beroepsbevolking zelfstandige of als loontrekkende of meewerkend familielid aan het hoofd van een zaak of bedrijf. Dat is omzeggens gelijk aan het EU15-gemiddelde (9,7%), maar hoger dan in Duitsland, Frankrijk of de Scandinavische landen.

Het Vlaamse Gewest telde in 2008 10,0% **gazellen** onder de middelgrote ondernemingen. Gazellen zijn snelgroeiende bedrijven die een voorbeeldfunctie hebben bij het stimuleren van de ondernemerscultuur. Het Waalse Gewest noteerde 8,2% gazellen. Het resultaat van het Brussels Hoofdstedelijke Gewest (9,8%) is bijna identiek aan dat van het Vlaamse. Een nieuwe definitie bemoedigt een vergelijking met cijfers uit het verleden.

Het ondernemerschap aanzwengelen betekent dat alle nog niet benutte potentieel moet aangeboord worden. De doelgroep bestaat hier uit vrouwen, ouderen, gehandicapten en vreemdelingen. In 2008 was 34,4% van de zelfstandigen een vrouw. De voorbije jaren is dat aandeel wat afgenomen. In 1999 bedroeg het nog 38,8%. De 50-plussers maakten anno 2008 31,0% uit van de zelfstandigen. Dat is meer dan in 1999, maar sinds 2006 is ook dit aandeel lichtjes gedaald. De Pact 2020 doelstelling die zich richt tot doelgroepen bij ondernemen is in 2009 niet gehaald.

2.97 Doelgroepen ondernemen

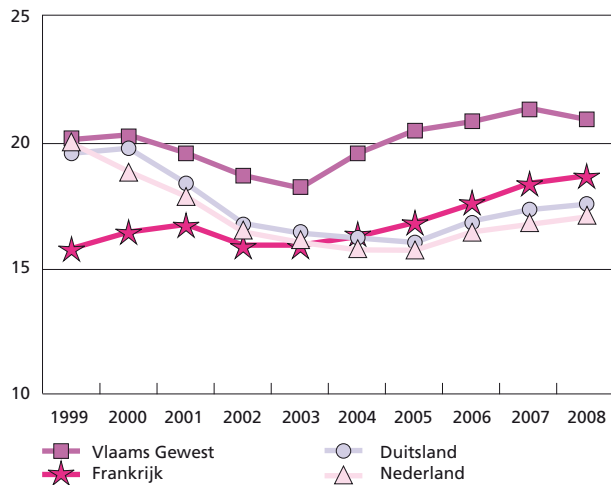
Aandeel van vrouwen en van de leeftijdsgroep van 50 jaar of ouder in het totaal aantal zelfstandigen, werkgevers en helpers, van 1999 tot 2008 (in %).

Bron: ADSEI, EAK, bewerking SVR.

2.98 Investeringsratio

Verloop van de investeringsratio in het Vlaams Gewest, Duitsland, Nederland en Frankrijk, van 1999 tot 2008, in %.

Bron: Eurostat, eigen berekeningen SVR.

Investeren

In 2008 wordt de **investeringsratio** van de private sector geraamd op 20,9%. Hiermee zou een einde komen aan de onafgebroken klim van de voorgaande vier jaren. **Investeren** is geloven in de toekomst. Ondernemers kunnen investeren in de vervanging van verouderde kapitaalgoederen of in de uitbreiding van hun productieapparaat. Het investeringsniveau is bij uitstek gevoelig voor de conjunctuur. Daarom valt de lagere geraamde waarde voor 2008 nog mee, gegeven de ernstige financieel-economische crisis die zich in dat najaar aftekende. Sedert 1999 was de investeringsratio enkel in 2007 nog hoger. De Belgische ratio was iets beter (21%), te wijten aan de sterke prestatie van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Maar de

drie buurlanden presteerden zwakker (alle minder dan 20%). De investeringsratio is opvallend hoog in een aantal nieuwe EU-lidstaten omdat deze landen een transitieproces doormaken naar meer innovatiegerichte economieën. De ramingen voor 2009 zijn somber. De Nationale Bank van België (NBB) houdt tweemaal per jaar een enquête naar de investeringsplannen bij Belgische industriëlen. In november 2009 gaven deze aan dat hun investeringen met maar liefst 22,4% zouden gedaald zijn (in werkelijke prijzen). Het herstel van de investeringsratio zou beter nieuws zijn voor het daartoe ontwikkelde beleidsinstrumentarium.

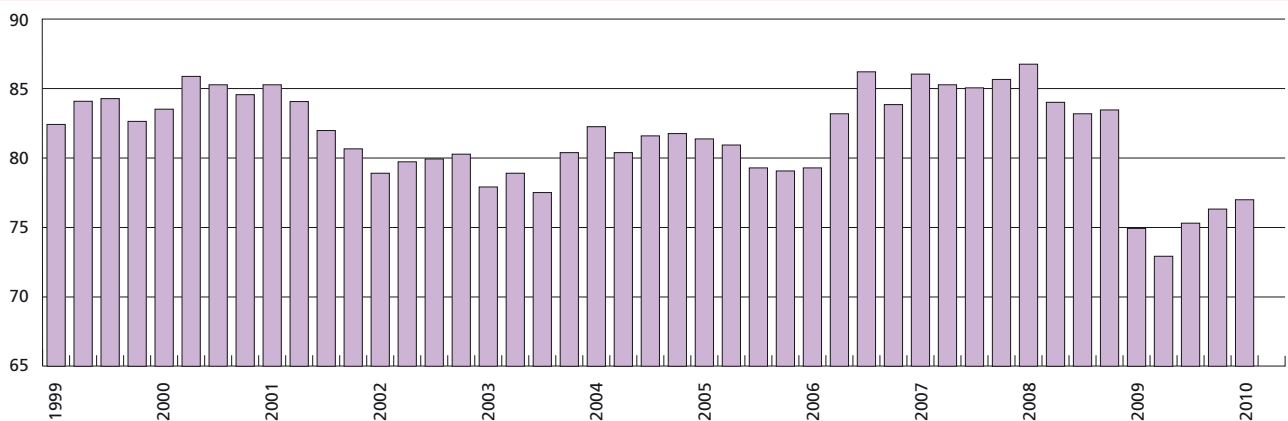
Drie factoren zijn van belang voor de investeringen: het niveau van de voorraden, de bezettingsgraad van het productievermogen en de vraagvooruitzichten.

Vanaf eind 2008 begon het niveau van de **voorraden** pijlsnel af te nemen. In december 2009 is een dieptepunt bereikt. Sinds het voorjaar van 2010 zijn er tekenen dat de afname van het voorraadpeil tot stilstand komt. Een laag voorraadniveau is normaal een stimulans om deze terug aan te vullen en dus de productie op te drijven en te investeren in uitrustingsgoederen. Maar door de crisis is dit niet het geval.

Dit blijkt ook uit de bezetting van het productievermogen en de vraagvooruitzichten. De **capaciteitsbezetting** in de industrie (exclusief voeding) neemt fors af tijdens de eerste jaarhelft van 2009. Sindsdien is er wel een licht herstel wat niet wegneemt dat deze indicator nog steeds op een laag niveau staat. Investeringen in productieve capaciteit zullen dan ook niet snel gebeuren. Misschien wel de belangrijkste reden voor de terugval van de investeringen is de spectaculaire daling in de vraag omwille van de crisis. In het begin van 2009 zijn de bedrijfsleiders uitermate somber over de toekomstige vraag. Alle private bedrijfstakken delen in de klappen. Gelukkig ebt een belangrijk deel van dit pessimisme weg. Dit is vooral merkbaar in de handel en de diensten aan bedrijven.

2.99 Capaciteitsbezettingsgraad

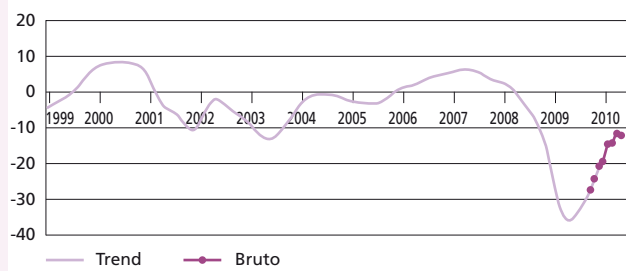
Verloop van de capaciteitsbezettingsgraad in de Vlaamse industrie, van 1ste kwartaal 1999 tot 1ste kwartaal 2010, in %.

Bron: NBB.

2.100 Vraagvooruitzichten industrie

Verloop van de vraagvooruitzichten in de Vlaamse industrie, kloof tussen de positieve en negatieve antwoorden, in procentpunten, van januari 1999 tot februari 2010.

Bron: NBB.

In 2010 zou er volgens de NBB-investeringsenquête opnieuw een toename zijn van de industriële investeringen met 11,2%. Dit lijkt vrij hoog, maar doorgaans zijn de ondernemers wat te optimistisch bij hun inschatting voor het volgende jaar.

Kapitaal

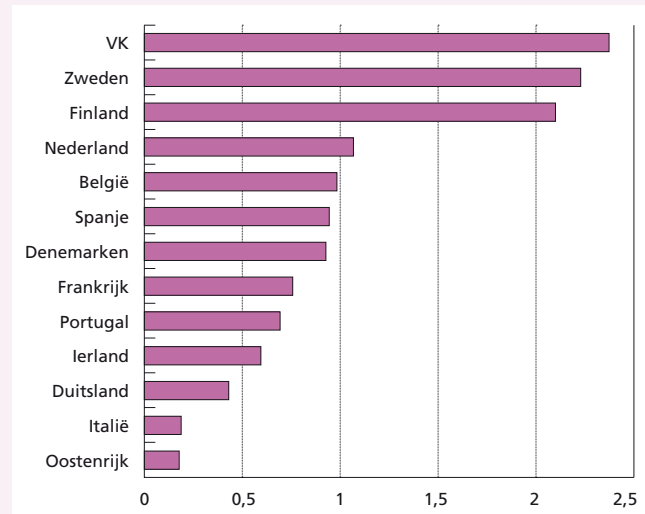
Op het einde van 2008 dacht een duidelijke meerderheid van de Belgische ondernemers dat de algemene voorwaarden voor het bekomen van kredieten ongunstig waren. De bedrijfsleiders werden gaandeweg 2009 wat milder in hun oordeel, maar toch zijn de gepercipieerde voorwaarden nog steeds ongunstiger dan pakweg drie jaar geleden. Vooral de gevraagde waarborgen kunnen problemen stellen. De economische crisis werd uitgelokt door een algemeen wantrouwen in het financiële systeem als gevolg van de verspreiding van financiële producten van dubieuze kwaliteit. Er rezen twijfels over de kapitaalbasis van de banken. Dit bleef niet zonder gevolgen voor de reële sfeer van de economie. Banken werden voorzichtiger met het verlenen van kredieten omdat ze extra zekerheid wensten over de terugbetalingmogelijkheden van ontleende bedragen.

In België bedroegen de investeringen in **risicokapitaal** 1,0‰ van het bbp in 2007. De financiering van innovatieve investeringsprojecten is des te moeilijker gezien het hogere risico. Het is onzeker of de producten of diensten die daaruit voortkomen succes zullen hebben op de markt. Risicokapitaal dient om dergelijke projecten te financieren. Ons land stond hoger genoteerd dan Frankrijk of Duitsland. Maar Nederland (1,1‰), een aantal Scandinavische landen en het Verenigd Koninkrijk scoorden beter. België positioneert zich doorgaans wel beter dan Frankrijk of Duitsland. Er zijn nog geen recente cijfers beschikbaar die de gevolgen van de crisis in kaart kunnen brengen.

Er zijn volgens de ondernemers nog mogelijkheden om de kredietchaarste weg te werken en zo bedrijven door de crisis te helpen.

2.101 Risicokapitaal

Investerings in risicokapitaal in verhouding tot het bbp in een aantal landen van de EU15 in 2007, in %.

Bron: EVCA.

Innovatie en creativiteit

Vlaanderen is een innovatieve en creatieve economie, zonder tot de top te behoren. De jongste jaren is onze positie binnen Europa zowat constant gebleven. Voor de doorbraaksectoren - die volgens Vlaanderen in Actie mits meer innovatie een sterk groeipotentieel hebben - is het beeld gemengd.

Innovatie en creativiteit zijn belangrijk omdat zij de motor zijn voor groei in een ontwikkelde economie. Men spreekt dan van een innovatiegedreven economie. In een factorgedreven economie wordt groei gerealiseerd door de inzet van meer arbeid en kapitaal. Een efficiëntiegedreven economie groeit door productiever te werken.

Hier komt de toepassing van innovatie aan bod. Dat slaat op de aanwezigheid van kennisintensieve en creatieve sectoren, het aandeel van nieuwe en vernieuwde producten of diensten in de omzet en het aandeel innovatieve bedrijven. Andere aspecten, zoals levenslang leren, O&O en octrooien, komen elders in VRIND aan bod.

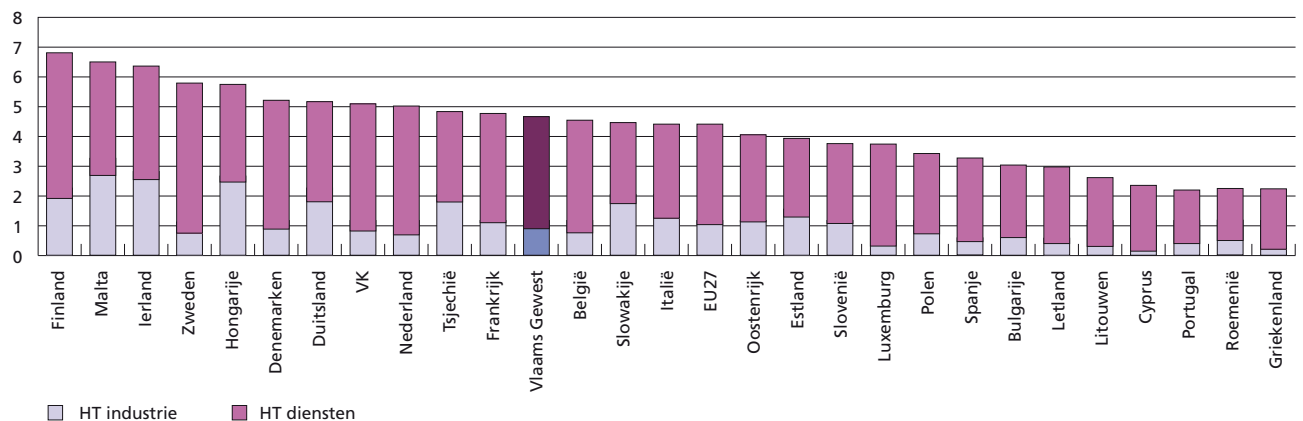
Innovatie en creativiteit kunnen bekeken worden vanuit meerdere invalshoeken: de werkende, het product/ proces of de sector.

Innovatieve Vlamingen

In 2008 was 4,6% van de werkende Vlamingen actief in **kennisintensieve** sectoren. Dat is iets minder dan tijdens de voorgaande jaren. Het gaat om de werkende Vlaamse beroepsbevolking, ongeacht waar ze werken. Het Vlaamse Gewest doet het nog steeds beter dan het EU27 gemiddelde (4,4%), maar onze drie buurlanden scoren hoger.

2.102 Kennisintensieve sectoren

Aandeel van de tewerkstelling in kennisintensieve sectoren (met een onderscheid tussen hoogtechnologische industrie en hoogtechnologische diensten) in het Vlaamse Gewest en de EU27 lidstaten, 2008, in %.

Bron: Eurostat, verwerking SVR.

Noot: het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.

Dit is eveneens het geval voor de Scandinavische en Angelsaksische landen. Wat opvalt is het goede resultaat van Hongarije en Tsjechië (5,7% en 4,8%). Het Vlaamse cijfer verschilt niet veel van het Belgische.

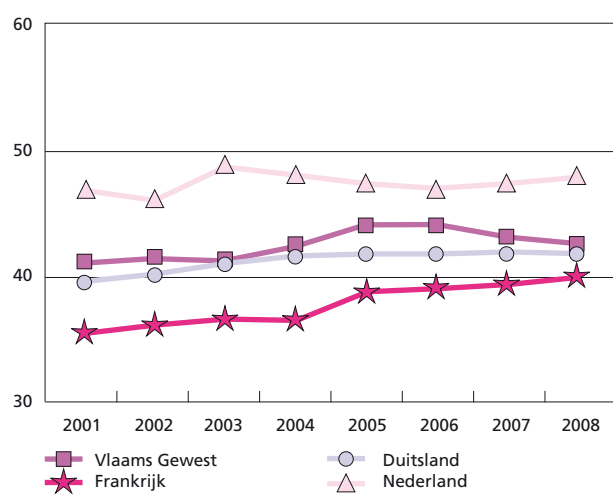
De groep van de kennisintensieve sectoren bestaat uit de **hoogtechnologische industrie** en hoogtechnologische diensten. Het Vlaamse Gewest scoort onder het EU27 gemiddelde in de hoogtechnologische industrie (0,9% tegenover 1,1%). Duitsland en Frankrijk halen hogere resultaten (Nederland niet). Opmerkelijk is de relatief

sterke positie van een aantal nieuwe EU lidstaten (Hongarije, Tsjechië, Estland, Malta, Slovenië en Slowakije). De meeste mediterrane lidstaten doen het hier minder goed, met uitzondering van Italië.

Het Vlaamse Gewest situeert zich dan weer boven het EU27 gemiddelde in de **hoogtechnologische diensten** (3,8% tegenover 3,3%). Nederland scoort hoger (Duitsland en Frankrijk niet). Opnieuw doen de Scandinavische landen het hier beter. De nieuwe EU lidstaten halen hier lagere resultaten: hun economieën zijn doorgaans competitiever in industriële processen dan in ondersteunende diensten.

2.103 Creativiteit

Aandeel van de creatieve beroepen in de beroepsbevolking in het Vlaams Gewest en de buurlanden, van 2001 tot 2008, in %.

Bron: Eurostat, verwerking SVR.

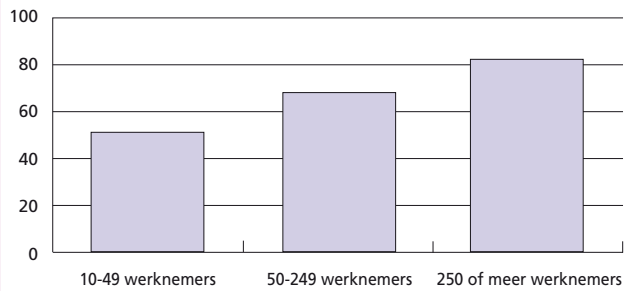
Noot: het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.

Ook creativiteit is belangrijk. Het slaat op het combineren van bestaande toepassingen of procédés en deze omzetten in een origineel product of proces. Ook zo kan een economie meerwaarde creëren. Creativiteit is echter moeilijk te meten. Dikwijls grijpt men terug naar het aandeel van creatieve beroepen in de actieve bevolking. Dit is een belangrijke voorwaarde voor creatieve toepassingen in een economie.

In 2008 telde het Vlaamse Gewest 42,6% tewerkgestelden in **creatieve beroepen**. Dit is meer dan in de EU27, en – op Nederland na – beter dan in onze buurlanden. Maar sedert 2005 daalt het aandeel creatieve beroepen lichtjes in Vlaanderen. Dat is niet het geval in de buurlanden. De beleids- en Pact 2020 doelstellingen rond meer creatief en innoverend ondernemen worden volgens voornoemde indicatoren in 2008 niet gehaald.

2.104 Innovatieve bedrijven

Aandeel van de innovatieve Vlaamse bedrijven in 2006 naar omvang, in %.

Bron: CIS-5, ECOOM.

Innovatieve producten en processen

Economieën die het factor- en efficiëntiegedreven stadium achter de rug hebben moeten op zoek naar andere middelen om groei voort te brengen. Innovatie is een belangrijke voorwaarde. Het gaat daarbij om het ontwikkelen en toepassen van nieuwe processen, producten en/of diensten.

In 2007 bestond 16,8% van de omzet van Vlaamse ondernemingen (met 10 of meer werknemers) uit nieuwe of verbeterde producten of diensten. Dat verschilt niet beduidend van vorige onderzoeken in 2001 en 2004. Noch de conjunctuur, noch motieven om de organisatie te veranderen oefenen invloed uit op dat cijfer.

Er zullen inspanningen nodig zijn om dit aandeel te verdubbelen, zoals aangegeven in de Pact 2020 doelstelling.

Volgens een internationaal onderzoek kon anno 2006 56% van de Vlaamse bedrijven als innovatief bestempeld worden. Dit percentage is de laatste jaren vrij stabiel. Het gaat niet enkel over nieuwe of verbeterde producten op de markt brengen, maar ook over vernieuwende productieprocessen en / of lopende innovatieactiviteiten. Het Vlaamse Gewest doet het hiermee uitstekend; enkel Duitsland scoort hoger. Het EU27 gemiddelde is 39%. Industriële bedrijven scoren hoger dan dienstenbedrijven (64% tegenover 49%). Het **innovatieve karakter** neemt tenslotte toe met de omvang van een bedrijf.

Innovatieve sectoren

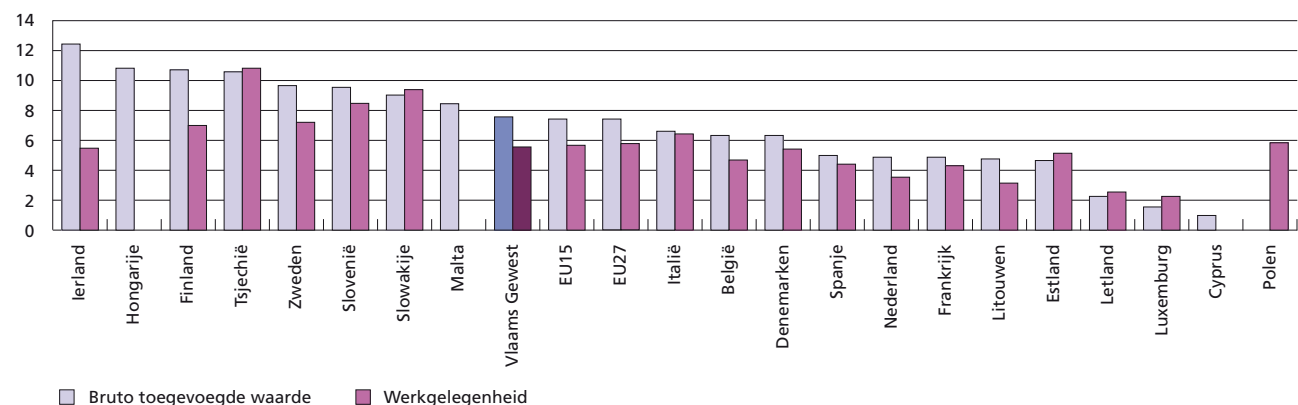
Het gaat om sectoren met een gemiddeld hoog aandeel O&O. Dit wordt gemeten aan de hand van de toegevoegde waarde (industrie) en de werkgelegenheid (industrie en marktdiensten). De werkgelegenheid heeft betrekking op bezoldigde en zelfstandige arbeidsplaatsen in het Vlaamse Gewest, ongeacht door wie ze ingenomen worden. Er is een onderscheid tussen technologische industrietakken en kennisintensieve marktdiensten.

Industrie

In 2008 realiseerde het Vlaamse Gewest 7,5% van zijn toegevoegde waarde in **hoogtechnologische industrie-sectoren**. Voor de mediumtechnologische en laagtechnologische industriële sectoren is dat telkens 5,8%. Dat is meer dan gemiddeld in de EU27. Maar het verschil is geringer voor de hoogtechnologische industriële sectoren. Het resultaat voor België wijkt af: enkel de mediumtechnologische industrie scoort hoger in heel het land. De hoogtechnologische industrie heeft een groter aandeel in Finland, Zweden, Ierland en ook in een vijftal nieuwe EU lidstaten.

2.105 Hoogtechnologische industrie

Aandeel van de hoogtechnologische industrie in de bruto toegevoegde waarde en in de werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest en de EU lidstaten, 2008, in %.

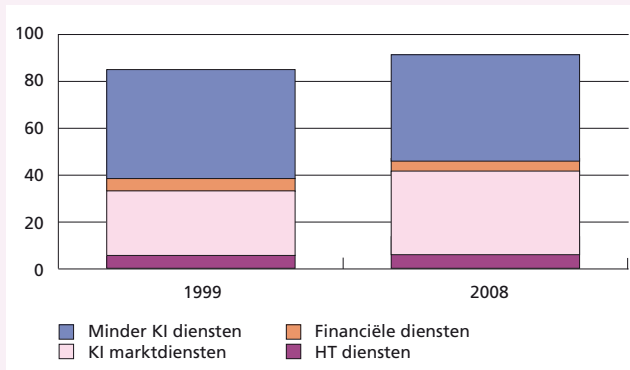
Noot: Werkgelegenheidscijfers ontbreken voor Hongarije, Malta en Cyprus. Voor Bulgarije, Duitsland, Griekenland, Oostenrijk, Portugal, Roemenië en het VK ontbreken de gegevens voor beide indicatoren.

Bron: Eurostat, verwerking SVR.

Noot: het gaat om de bruto toegevoegde waarde en de totale werkgelegenheid in een land (of regio), ongeacht waarvan de productiefactoren komen.

2.106 Marktdiensten

Aandeel van de marktdiensten in de totale werkgelegenheid, naar kennisintensiteit, 1999 en 2008, in %.

Bron: Eurostat, verwerking SVR.

Noot: het gaat om de bruto toegevoegde waarde en de totale werkgelegenheid in een land (of regio), ongeacht waarvan de productiefactoren komen.

De bijdrage van de industrie tot de toegevoegde waarde neemt trendmatig af. Dat is niet anders in het Vlaamse Gewest. In 1999 was de categorie van de hoogtechnologische industrie nog goed voor 10,3%. Ook de categorie van de laagtechnologische industrie kalfde af sinds 1999 (7,9%). De mediumtechnologische industrie vormt een uitzondering en won terrein sinds 1999 (5,6%). In vele nieuwe EU lidstaten nam het belang van de hoogtechnologische industrie in de toegevoegde waarde toe. Dit is anders in de oude EU15-landen.

Bij de werkgelegenheidsindicator scoort het Vlaamse Gewest minder sterk dan andere landen. Anno 2008 is het aandeel van de hoogtechnologische industrie in de totale werkgelegenheid geringer in het Vlaamse Gewest dan in de EU27 (5,5% en 5,7%). Een aantal nieuwe lidstaten (Tsjechië, Slovenië en Slowakije) en Zweden en Finland zetten ook hier de toon.

De werkgelegenheid werd in alle industriële categorieën minder belangrijk tussen 1999 en 2008, dit zowel in het Vlaamse Gewest als in de EU27. Opnieuw blijkt dat de hoogtechnologische groep beter stand houdt in een aantal nieuwe EU lidstaten.

Marktdiensten

De kennisintensiteit voor de marktdiensten kan enkel bepaald worden op basis van werkgelegenheidscijfers. Er is een onderscheid tussen drie kennisintensieve dienstencategorieën: **hoogtechnologische diensten**, marktdiensten en financiële diensten.

In 2008 vormden kennisintensieve marktdiensten 17,8% van de totale Vlaamse werkgelegenheid. De hoogtechnologische diensten en financiële diensten zijn veel minder belangrijk (2,8% en 2,0%). Veel data om te benchmarken zijn er niet, maar op basis van de beschikbare data lijkt het Vlaamse Gewest relatief goed te scoren voor de kennisintensieve marktdiensten.

Het aandeel van de hoogtechnologische diensten en de kennisintensieve marktdiensten in de totale werkgelegenheid nam toe tussen 1999 en 2008. Dit was niet zo voor de financiële diensten, omwille van reorganisaties en saneringen in het bankwezen.

Doorbraak-sectoren

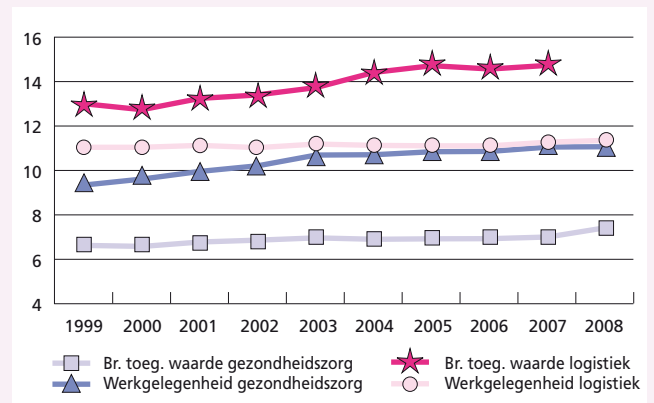
Gezondheidszorg, logistiek, life sciences en cleantech zijn voorbeelden van activiteiten die zich nog sterker kunnen ontwikkelen door meer innovatie. Ze worden daarom doorbraak-sectoren genoemd. Dat is Vlaanderen in Actie ook niet ontgaan. Innovatieve toepassingen zijn goed voor de concurrentiekracht van onze bedrijven en zorgen uiteindelijk voor meer jobs.

Gezondheidszorg en maatschappelijke diensten waren anno 2008 goed voor 7,4% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde. In 1999 was dit nog 6,6%. De toenemende welvaart en de vergrijzende bevolking verklaren het succes van deze sector. De mensen hechten meer belang aan persoons- en medische verzorging. Het gaat om een arbeidsintensieve bedrijfstak, want in 2008 stonden de gezondheidszorg en maatschappelijke diensten in voor 11,0% van de totale werkgelegenheid, meer dan hun aandeel in de toegevoegde waarde. In 1999 was het aandeel 9,4%.

Logistiek vertegenwoordigde in 2007 14,6% van de bruto toegevoegde waarde, meer dan in 1999 (12,9%). In 2008 was het aandeel in de totale werkgelegenheid 11,3%, nauwelijks meer dan in 1999. Het is een minder arbeidsintensieve bedrijfstak dan de vorige, omdat het werkgelegenheidsaandeel lager is dan het toegevoegde waarde-aandeel. De ligging van Vlaanderen tussen welvarende West-Europese economieën biedt een uitgelezen

2.107 Gezondheidszorg en logistiek

Aandeel van de gezondheidszorg en de logistiek in de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid, van 1999 tot 2008, in %.

Bron: INR, verwerking SVR.

Noot: het gaat om de bruto toegevoegde waarde en de totale werkgelegenheid in een land (of regio), ongeacht waarvan de productiefactoren komen.

kans voor een verdere specialisatie in de logistiek. Daarbij moet het niet enkel gaan om doorvoer of overslag van goederen. Ook waardecreatie door het klaarstomen van een product voor de eindconsument maken deel uit van hoogwaardige logistiek.

Life sciences of biowetenschappen waren in 2008 goed voor slechts 1,4% van de bezoldigde tewerkstelling of ongeveer 30.900 personen. Hun aandeel wijzigde niet sinds 1999. Er zijn geen data voorhanden over de toegevoegde waarde. Biotechnologisch onderzoek en de ontwikkeling van specifieke geneeskundige artikelen zullen belangrijker worden bij een vergrijzende bevolking die meer verzorging vereist.

Cleantech is moeilijk te omschrijven omdat het eerder gaat over processen dan over activiteiten. Het gaat om wetenschappelijke, ecologische toepassingen die zorgen voor duurzame productieprocessen. In 2008 ging het om 61.900 werknemers of 2,9% van de bezoldigde tewerkstelling. Dat is een stijging ten opzichte van 2007 (2,6%). Een vergelijking met 1999 is moeilijk omwille van wijzigingen in de sectorcoderingen. Investerings in milieu- en energietechnologie maken integraal deel uit van een modern productieapparaat. Vandaar dat ook deze sector toekomstkansen biedt.

De doelstellingen uit het regeerakkoord en van het PACT 2020 rond speerpuntsectoren worden daarmee deels bereikt.

Internationaal ondernemen

Internationaal ondernemen is essentieel voor de Vlaamse economie. Dat is Vlaanderen in Actie niet ontgaan: bedrijven die succesvol vreemde markten aanboren staan garant voor onze welvaart. Het aantrekken van buitenlandse investeringen is belangrijk voor een open economie als Vlaanderen. In het luik Internationalisering van het Pact 2020, dat vrijwel volledig overgenomen werd in het Vlaams regeerakkoord, is dit vertaald naar 4 subdoelstellingen:

1. Vlaanderen herwint tegen 2020 zijn in de afgelopen tien jaar verloren marktaandeel in de wereldexportmarkt en exploreert in veel sterkere mate dan vandaag onbenut potentieel op het vlak van internationalisatie (zowel in goederen als in diensten).
2. Het aantal buitenlandse directe investeringen in het Vlaamse Gewest neemt toe, evenals het ermee gepaard gaande investeringsbedrag.
3. Tegen 2020 neemt het aantal exporterende bedrijven toe, het aantal exporterende kmo's verdubbelt (tegenover 2007).
4. Het aandeel van de totale Vlaamse uitvoer naar snelgroeiende markten groeit tegen 2020 tot 10%.

De indicatoren wijzen op de sterke betekenis van uitvoer voor de Vlaamse economie, het belang van de EU voor de in- en uitvoer, de afkalvende marktaandelen op de meeste markten en de lichte toename van het aantal directe buitenlandse investeringen. Hieronder komen deze verschillende indicatoren aan bod.

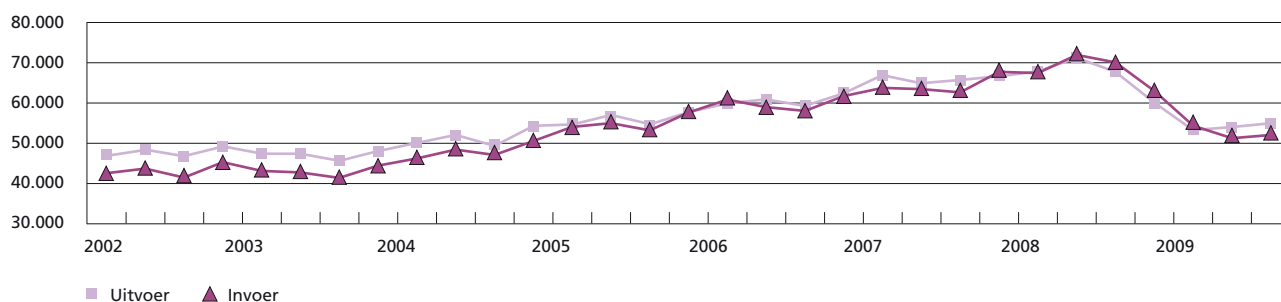
Belang uit- en invoer

Uitvoer is heel belangrijk voor de Vlaamse economie. Maar de **financieel-economische crisis** zorgde voor een inzinking.

De Vlaamse uitvoer dook in het rood in 2009: met 218 miljard euro ligt de uitvoer immers 17,9% lager dan in 2008. En in 2008 groeide de uitvoer ook al niet zo sterk (+1,1%).

2.108 In- en uitvoer

Waarde van de in- en uitvoer van goederen volgens het communautaire concept (exclusief Belgische interregionale handel), van 1ste kwartaal 2002 tot 3de kwartaal 2009, in miljoenen euro.

Bron: INR.

Tijdens de vier voorafgaande jaren was er nog sprake van groeicijfers van bijna 10%, in lijn met de gunstige economische situatie. De problemen doken pas op in het laatste kwartaal van 2008, toen de uitvoer sterk daalde. De financieel-economische crisis had een grondige impact op het vertrouwen van ondernemers en consumenten. Die neerwaartse beweging hield aan in 2009. De daling was quasi even groot in de buurlanden.

De Vlaamse **invoer** kende eveneens een groeiverzwakking in 2009 (-21,7%). In 2008 was er nog een aangroei met 5,9%. De stijgende olieprijs in 2008 vertaalden zich immers in een hogere factuur voor ingevoerde aardolie(producten). Dat was ook de reden waarom het invoerbedrag een tijdje hoger lag dan dit van de uitvoer. Tijdens het tweede en derde kwartaal van 2009 was dat niet meer zo.

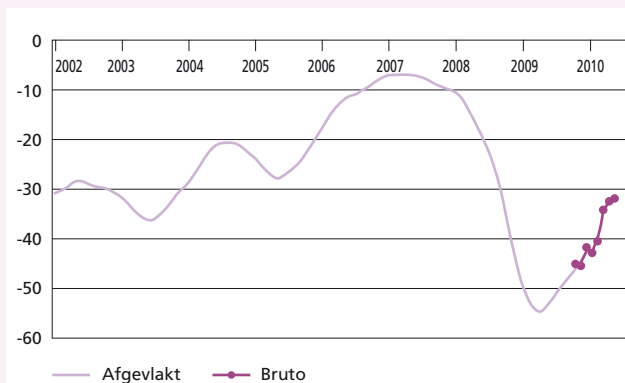
Het bedrag van de Vlaamse **export** is groter dan het Vlaamse bbp. In dat laatste zit ook de import als een negatieve component. En de export omvat ook doorvoer via Vlaamse wegen en havens. In 2009 was de uitvoerratio 109%. Dat is minder dan in 2008. De economische problemen werden het eerst voelbaar in de export.

In 2008 deden 20.435 Vlaamse bedrijven een exportaanvraag bij de Nationale Bank van België (NBB). Dat is een minieme toename in vergelijking met 2007. Dit cijfer verdient enige nuancering: in de EU handel worden enkel de grotere transacties geregistreerd.

Er is een hoopvol signaal: de industriële ondernemers zijn in de lente van 2010 minder sceptisch over hun **buitenlandse orderpositie** dan een jaar terug. Het gaat over een inschatting van hoe goed hun buitenlandse orderboekjes gevuld zijn. Toch is er nog geen sprake van optimisme zoals drie jaar eerder.

2.109 Buitenlandse orderpositie

Oordeel van de Vlaamse industriële bedrijfsleiders over hun buitenlandse orderpositie, kloof tussen de positieve en de negatieve antwoorden in procentpunten, van januari 2002 tot juni 2010.

Bron: NBB.

Partners en producten

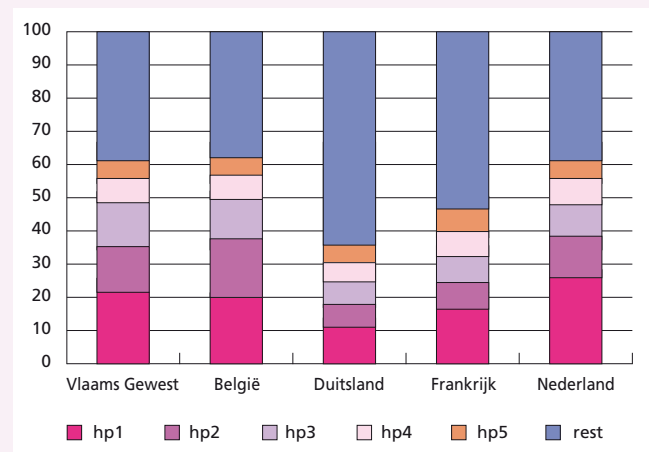
De Vlaamse buitenlandse handel speelt zich vooral af binnen de Europese Unie. Driekwart van de Vlaamse export is bestemd voor de EU27. Dat aandeel nam de laatste jaren zelfs nog iets toe omdat de nieuwe EU12 lidstaten aan belang winnen. Maar het grootste deel van de Vlaamse export gaat nog steeds naar de oude EU15, en vooral naar de buurlanden. Opvallend is het dalende aandeel van Noord-Amerika. Dit is in mindere mate ook het geval voor Japan. Ook de Aziatische Tijgers worden minder prominent in het Vlaamse uitvoerpakket. Voor de **ASEAN**-landen kan men veeleer van een status quo spreken. De **BRIC**-landen en de N11 behoren daarentegen tot het winnende kamp met een groeiend aandeel in de Vlaamse export. Dit alles is een afspiegeling van de wijzigende economische positie van de handelsblokken.

Onze 5 belangrijkste handelspartners waren in 2008 goed voor 60,7% van de Vlaamse export. Het gaat om Duitsland, Frankrijk, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Doordat de top-5 zo een groot aandeel heeft kan men spreken van een geografische specialisatie van de Vlaamse export. Nederland scoort even hoog. Maar in Duitsland en Frankrijk is de top-5 veel minder doorslaggevend (35,2% en 46,3%, cijfers van 2009). Duitsland onderhoudt – mede omwille van zijn ligging – relatief veel handelscontacten met de landen van Oost-Europa en Zwitserland. Voor Frankrijk is Afrika naar verhouding een belangrijke partner.

Aan de invoerzijde vormt ook de EU27 de belangrijkste **handelspartner**. Maar hun aandeel is niet zo groot als bij de uitvoer. Hetzelfde geldt voor de oude EU15 (dalend aandeel) en nieuwe EU12 (stijgend aandeel). Opvallend is het groeiend belang van de BRIC-landen: hun invoeraan-

2.110 Belang top-5

Aandeel van de top-5 in de goederenuitvoer in het Vlaamse Gewest, België en de drie buurlanden in 2009*, in %.

* Vlaams Gewest: 2008.
Bron: Eurostat, INR.

2.111 Handelspartners

Aandeel van enkele handelsblokken in de uit- en invoer van goederen, 2002 en 2008, in % van het totaal van uit- en invoer.

	UITVOER		INVOER	
	2008	2002	2008	2002
EU27	75,7	73,9	68,4	72,1
Extra-EU27	24,3	26,1	31,6	27,9
EU15	71,1	71,2	65,5	69,8
EU12	4,5	2,6	2,9	2,3
3 buurlanden (DE, FR, NL)	48,0	45,2	46,1	43,3
VS, Canada	5,7	9,2	6,1	6,9
Japan	0,8	1,1	3,0	3,5
BRIC	4,7	3,9	8,5	4,9
Aziatische Tijgers	1,3	1,7	1,8	1,6
ASEAN	0,8	0,9	1,9	2,2
N11	2,8	2,2	3,4	2,4

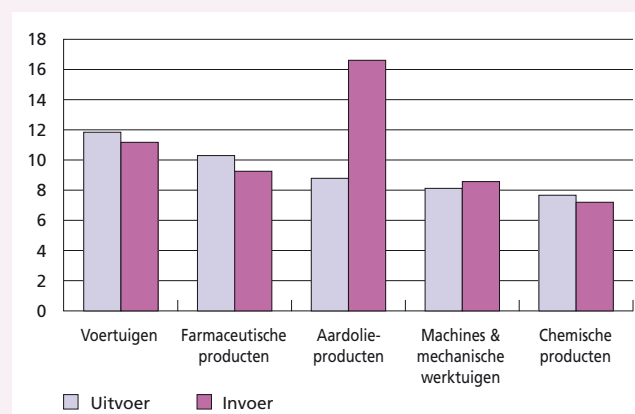
Bron: INR.

deel is anno 2008 groter geworden dan dit van Noord-Amerika. Ook de **N11** worden wat prominenter. De overige landen vertegenwoordigen een minder grote hap uit het Vlaamse invoerpakket.

De 5 belangrijkste productcategorieën waren in 2008 goed voor 46,3% van de Vlaamse export. De belangrijkste zijn 'voertuigen', 'farmaceutische producten', 'aardolieproducten', 'machines & mechanische werktuigen' en 'chemische producten'. In 2002 was het uitvoerpakket iets geconcentreerder (top-5 = 48,4%). In deze top-5 stonden toen 'diamant en edelstenen' in de plaats van 'aardolieproducten'. Het belang van 'voertuigen' zakte tussen 2002 en 2008 met 2,9 procentpunten. Maar het blijft het belangrijkste Vlaamse uitvoeritem. De problemen in de Vlaamse autosector (recent en in het verleden) zorgen voor een afkalkend aandeel van deze categorie. 'Diamant en edelstenen' stond in 2002 nog op een derde plaats. Geleidelijk aan zakte dit weg naar een 7de plaats in 2008.

2.112 Uit- en invoerpakket

Aandeel van de vijf belangrijkste categorieën van uit- en invoerproducten van het Vlaamse Gewest in 2008, in %.

Bron: INR.

De voornaamste 5 productcategorieën maakten in 2008 52,6% uit van de totale import. De top-5 bestaat uit dezelfde productcategorieën als bij de export, met dit verschil dat 'aardolieproducten' op nummer één staan. In vergelijking met 2002 verdubbelde het belang van de 'aardolieproducten'. Dat komt in belangrijke mate door de prijsstijgingen van deze categorie. 'Diamant en edelstenen' verdwenen ook hier uit de top-5 tussen 2002 en 2008. Nog in 2002 was de top-5 goed voor 49,7% van de totale import. Anders dan bij de export nam de concentratie hier toe.

De uitvoer van hoogtechnologische producten verdient bijzondere aandacht, gezien het Pact 2020 om onbenut potentieel op het vlak van export te benutten. Door zich toe te leggen op deze categorie van goederen heeft Vlaanderen een kans om producten met hoge toegevoegde waarde te produceren en te exporteren. Deze zijn moeilijker imiteerbaar dan basisgoederen, wat meer garanties inhoudt voor het veroveren van een marktpositie.

Volgens eigen ramingen zou het aandeel van de hoogtechnologische goederen 5,2% uitmaken van de Vlaamse uitvoer (cijfer voor 2008, communautair concept). Dat is evenveel als in 2007 en iets hoger dan in 2006. Het Waalse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest scoren echter hoger (8,4% en 8,0%).

Marktaandelen

Het Vlaamse Gewest heeft nog steeds relatief grote **marktaandelen** (aanwezigheid op de buitenlandse markt). Maar deze brokkelen op een aantal belangrijke markten sterker af dan bij onze buurlanden. Dit is vooral zo voor de BRIC en de Aziatische Tijgers.

Marktaandelen zijn dikwijls een graadmeter voor het **concurrentievermogen** van een land. Hierna wordt dan ook het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in een aantal grote handelsblokken buiten de EU15 bekeken. De opkomst van nieuwe groeielanden leidt er toe dat Westerse landen marktaandeel verliezen. Deze opkomende landen voeren immers meer en meer handel onder elkaar. Hoe groter een land, hoe meer kans het heeft om een groter marktaandeel te hebben in een bepaalde afzetmarkt. Dat verklaart waarom Duitsland steeds de rangorde van de EU15-landen aanvoert. Dit land wordt bijna steeds gevolgd door de andere grotere EU15-landen (Frankrijk, Italië, het Verenigd Koninkrijk).

Het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in de **EU12-landen** bedroeg 22,7 % in 2008. Hun nabijheid verklaart allicht de grotere waarde dan in de hierna genoemde handelsblokken. Naast de 4 grote EU15-landen en Nederland heeft ook Oostenrijk een groter marktaandeel. Dat verwondert niet, gezien de ligging van dat land. Tussen 2002 en 2008 won het Vlaamse Gewest lichtjes terrein, in tegenstelling tot Duitsland en Frankrijk. Maar Nederland kon zijn aandeel sterker uitbreiden (met bijna één vierde).

Het Vlaamse Gewest heeft anno 2008 een marktaandeel van 10,1 % in de **BRIC-landen**. Behalve in de eerder genoemde grotere EU15-landen is dit hoger in Nederland. Tussen 2002 en 2008 liep het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in de BRIC-landen met iets meer dan 40% terug. Dit komt door het grote gewicht van diamant in de Vlaamse uitvoer naar de BRIC, en Indië in het bijzonder. De diamanthandelsprijs is echter sterk gezakt. In onze drie buurlanden (en naaste concurrenten) was er ook een terugloop, maar minder sterk.

In **Noord-Amerika** kon het Vlaamse Gewest een marktaandeel van 8,7 % boeken. Ierland doet het opvallend beter. Dat komt door de sterke opgang van de Ierse economie en de nauwe handelsbetrekkingen met de Verenigde Staten. Het Vlaamse marktaandeel liep op 6 jaar tijd met een kwart terug. Frankrijk kampt met hetzelfde probleem.

2.113 Marktaandelen

Marktaandelen van het Vlaamse Gewest, België en de drie buurlanden in een aantal handelsblokken in 2002 en 2008, in promille.

Vlaams Gewest	2002	2008	Index (2002 = 100)
Noord-Amerika	11,7	8,7	74,8
Japan	6,2	4,0	65,3
BRIC	17,2	10,1	58,4
Aziatische Tijgers	5,4	3,9	71,8
N11	7,2	7,3	101,6
ASEAN	4,6	3,2	68,2
EU12	22,1	22,7	102,8

België	2002	2008	Index (2002 = 100)
Noord-Amerika	12,9	10,2	78,6
Japan	6,5	4,2	64,4
BRIC	18,9	11,2	59,3
Aziatische Tijgers	5,9	4,3	73,0
N11	8,5	8,5	99,8
ASEAN	5,4	3,7	67,6
EU12	26,5	27,1	102,4

Duitsland	2002	2008	Index (2002 = 100)
Noord-Amerika	49,6	44,2	89,2
Japan	36,7	25,3	68,7
BRIC	76,4	66,9	87,6
Aziatische Tijgers	30,4	25,1	82,7
N11	46,3	42,9	92,8
ASEAN	32,8	23,3	71,1
EU12	261,1	223,8	85,7

Frankrijk	2002	2008	Index (2002 = 100)
Noord-Amerika	20,4	15,2	74,4
Japan	16,4	11,1	67,8
BRIC	23,2	18,4	79,2
Aziatische Tijgers	14,4	12,5	87,0
N11	22,3	17,5	78,3
ASEAN	13,9	13,8	98,7
EU12	58,5	41,0	70,0

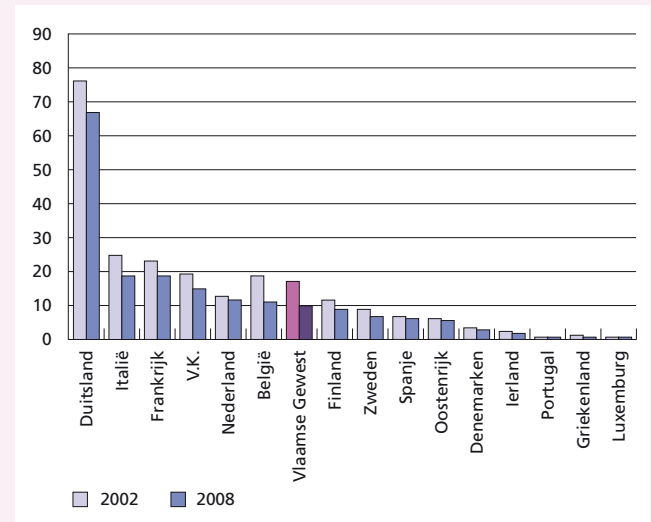

Nederland	2002	2008	Index (2002 = 100)
Noord-Amerika	8,5	10,6	124,2
Japan	7,1	6,0	84,8
BRIC	12,5	11,3	90,3
Aziatische Tijgers	8,7	7,7	88,7
N11	10,5	15,2	144,2
ASEAN	8,7	7,2	82,7
EU12	36,6	45,4	123,9

Bron: Eurostat, UNCTAD en INR, bewerking SVR.

2.114 Marktaandelen in BRIC

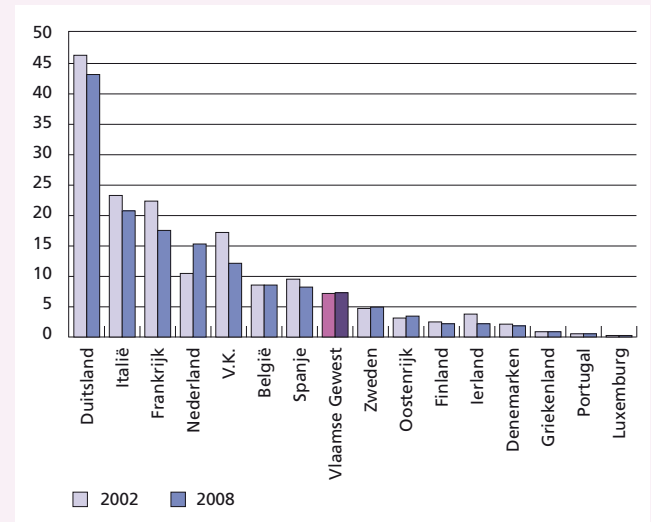
Marktaandelen van het Vlaamse Gewest en de EU15-landen in de BRIC-landen in 2002 en 2008, in promille.

Bron: Eurostat, UNCTAD en INR, bewerking SVR.

2.115 Marktaandelen in N11

Marktaandelen van het Vlaamse Gewest en de EU15-landen in de N11-landen in 2002 en 2008, in promille.

Bron: Eurostat, UNCTAD en INR, bewerking SVR.

Het verlies was iets minder groot voor Duitsland. Maar opnieuw doet Nederland het opvallend goed. Waar dit land nog een kleiner marktaandeel had dan het Vlaamse Gewest in 2002, is deze situatie net andersom in 2008.

In de **N11-landen** bedroeg het Vlaamse marktaandeel anno 2008 7,3 %. Behoudens de ‘traditionele’ top doet Spanje het eveneens beter. In vergelijking met 2002 (7,2 %) verbeterde het Vlaamse Gewest zijn positie lichtjes. Duitsland en Frankrijk kampfden met een afkalkend marktaandeel. Nederland boekte op deze markt bijna de helft terreinwinst.

Het Vlaamse marktaandeel in **Japan** beliep 4 % in 2008. Het is daarmee circa 35% lager dan in 2002. Ook onze buurlanden verloren terrein, maar minder sterk.

Het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in de **Aziatische Tiggerlanden** was in 2008 3,9 %. De grotere landen en Nederland doen het beter. Het Vlaamse Gewest verloor terrein tussen 2002 en 2008 (bijna 30%). Dit is een sterkere terugval dan bij onze buurlanden.

Het Vlaamse marktaandeel in de **ASEAN-landen** tenslotte is 3,2 %. Hier doen Zweden en Ierland het iets beter. Op 6 jaar tijd verloor Vlaanderen bijna 2/3 marktaandeel. De buurlanden hadden met een geringer verlies af te rekenen.

België heeft (per definitie) iets hogere marktaandelen dan het Vlaamse Gewest. Tussen 2002 en 2008 zakten ook de Belgische marktaandelen op bovengenoemde markten, behalve in de EU12. In Noord-Amerika, de BRIC-landen en de Aziatische Tijgers loopt het Belgische marktaandeel iets minder sterk terug dan het Vlaamse.

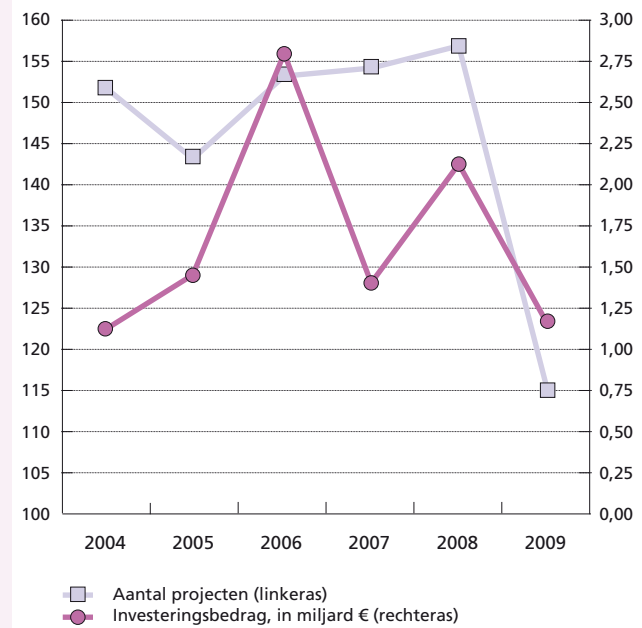
Directe buitenlandse investeringen

De **directe buitenlandse investeringen** geven weer in welke mate onze regio aantrekkelijk is voor buitenlandse investeerders. Het investeringsbedrag schommelde de laatste jaren.

In 2009 telde het Vlaamse Gewest 115 projecten van buitenlandse investeerders. Dat zijn er een stuk minder dan in 2008 (157). Belangrijker nog is het investeringsbedrag. In 2009 waren de projecten goed voor 1,16 miljard euro. Ook dit is beduidend minder dan in 2008 (2,11 miljard euro). Deze buitenlandse activiteiten zouden goed zijn voor 2.040 jobs.

2.116 Directe buitenlandse investeringen

Aantal en bedrag van de buitenlandse directe investeringsprojecten, van 2004 tot 2008.

Bron: FIT.

Er zijn drie types van investeringsprojecten: fusies en overnames (26%), nieuwe, 'greenfield' investeringen (41%) en uitbreidingsinvesteringen (33%). De Verenigde Staten zijn de belangrijkste buitenlandse investeerder (23% van het aantal projecten). Daarna volgen Duitsland, Nederland, Japan en Frankrijk. De meeste buitenlandse investeringsprojecten grepen plaats in activiteiten rond verkoop en marketing (35%), industrie (24%) en logistiek (19%).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Instituut voor de Nationale Rekeningen (2010, 24 februari).
Kwartaalbericht 2009 III. In: Statistiek buitenlandse
handel.

www.belgostat.be

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-HA-09-001/EN/KS-HA-09-001-EN.PDF

www.vlaandereninactie.be

<http://www.nbb.be/app/cal/N/BelgoHome.htm>

http://stats.unctad.org/Handbook/ReportFolders/reportFolders.aspx?sRF_ActivePath=P,1283&sRF_Expanded=P,1283

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/external_trade/documents/ExtraIntraMonthlyEUTrade_ENVol05-2010.pdf

DEFINITIES

Cleantech Een ruime groep van bedrijfstakken en toepassingen rond hernieuwbare energie en energie-efficiëntie, waterzuivering en –hergebruik, sensoren en controlesystemen in industriële toepassingen, materiaalconversie en recycling, afval- en afvalwaterzuivering en –behandeling en monitoring en controle van energie-opwekking.

Communautair concept Een meetconcept voor de buitenlandse handel waarbij alle intra- en extracom-munautaire in- en uitvoerbewegingen in aanmerking genomen worden. Er wordt ook rekening gehouden met in- en uitvoertransacties van niet-ingezetenen die in België BTW-plichtig zijn en waarbij geen ingezetenen betrokken zijn. Dit laatste is niet zo in het nationale concept.

Creatieve sectoren NACE_2003 221, 742, 744, 921, 922, 923, 924 en 925: uitgeverijen, technisch advies, architecten en ingenieurs, reclamewezen, activiteiten op het gebied van film en video, radio en televisie, overige amusementsactiviteiten (kunstenaars, culturele centra, pretparken), persagentschappen, overige culturele activiteiten (bibliotheken, musea, tuinen).

Directe buitenlandse investeringen Directe investering in de productiecapaciteit van een land met fysische verwerving van infrastructuur of gronden tot gevolg. Indirecte buitenlandse investeringen slaan op investeringen in aandelen of obligaties.

Financiële diensten NACE_2003 65, 66 en 67: financiële instellingen, verzekeringswezen, hulpbedrijven van financiële instellingen.

Firma BVBA + CV + NV.

Gazellen Aandeel van de (middel)grote ondernemingen dat de omzet op drie jaar tijd minstens verdubbeld heeft. (Middel)groot bedrijf: ofwel meer dan 100 werknemers, ofwel twee van de drie volgende criteria overschreden: jaargemiddelde personeelsbestand = 50, jaaromzet = € 7.300 mln, balans totaal = € 3.650 mln.

Hoogtechnologische diensten NACE_2003 64, 72 en 73: post- en telecommunicatie, informatica, speur- en ontwikkelingswerk.

Innovatief bedrijf Een bedrijf dat a) nieuwe of verbeterde producten of diensten op de markt heeft gebracht, b) nieuwe of duidelijk verbeterde productieprocessen heeft geïntroduceerd, c) lopende of afgebroken innovatieactiviteiten heeft verricht.

Investeringsratio Investerings van de private sector in % van het bbp.

Kennisintensieve marktdiensten NACE_2003 61, 62, 70, 71 en 74: vervoer over water, luchtvaart, verhuur en handel in onroerende goederen, verhuur zonder bedieningspersoneel, zakelijke diensten.

Kennisintensieve sectoren NACE_2003: 244, 30, 32, 33, 353, 64, 72 en 73: vliegtuigbouw, farmacie, computers en kantoormachines, audio-, video- en telecommunicatieapparatuur, medische, precisie- en optische instrumenten, post- en telecommunicatie, informatica, speur- en ontwikkelingswerk.

Laagtechnologische industrie NACE_2003 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 36 en 37: voeding, tabak, textiel, confectie, leer, houtindustrie, papier, drukkerijen, meubelindustrie, vervaardiging van edelstenen, recuperatie.

Life sciences NACE_2008 20.590 (vervaardiging van andere chemische producten), 21.100 (vervaardiging van farmaceutische grondstoffen), 21.201 (vervaardiging van geneesmiddelen), 46.460 (groothandel in farmaceutische producten), 47.740 (detailhandel in medische en orthopedische artikelen), 72.110 (speur- en ontwikkelingswerk op biotechnologisch gebied), 72.190 (speur- en ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied).

Logistiek NACE_2003 51 (groothandel), 60 (vervoer over land), 61 (vervoer over water), 62 (luchtvaart) en 63 (vervoerondersteunende activiteiten).

Marktaandeel Aandeel van de export van een land of regio in de totale invoer van een landengroep.

Hoogtechnologische industrie NACE_2003 24 minus 244, 29, 31, 34, 352, 354 en 355: elektrische machines, automobiel, chemie, overig transport, machinebouw en NACE_2003 244, 30, 32, 33 en 353: vliegtuigbouw, farmacie, computers en kantoormachines, audio-, video- en telecommunicatieapparatuur, medische, precisie en optische instrumenten.

Mediumtechnologische industrie NACE_2003 23, 25, 26, 27, 28: aardolieraffinage, rubber en kunststofnijverheid, keramische nijverheid, vervaardiging van metaalproducten.

Netto-groeiratio Saldo tussen aangroei en uittredingen van bedrijven in % van het aantal actieve ondernemingen.

Oprichtingsratio Aantal oprichtingen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Overlevingsgraad Index van het aantal startende ondernemingen dat na 1, 2, ..., 5 jaar nog in leven is (aantal starters in basisjaar = 100).

Risicokapitaal Geld dat aan een onderneming verstrekt wordt (via aandelenparticipatie of een converteerbare obligatie) in ruil voor een bepaald belang in die onderneming. Meestal geven de risicokapitaalverstrekkers ook managementondersteuning.

Technologie-enquêtes Twee enquêtes vormen de bron: de Technologie-Organisatie-Arbeid (TOA) enquête van de SERV en de Community Innovation Survey (CIS) van de Europese Commissie. Er zijn echter verschillen tussen de TOA en CIS enquêtes:

- er zijn verschillen in vraagstelling;
- de recentste CIS dateert van 2006, terwijl de laatste TOA data op 2007 slaat;
- de CIS wordt schriftelijk afgenomen bij productie-verantwoordelijken, terwijl de TOA een telefonische bevraging is bij personeelsverantwoordelijken of zaakvoerders;
- er zijn verschillen in samenstelling van de bedrijfstakken.

Total Entrepreneurial Activity Rate (TEA) Aandeel van de volwassen bevolking dat een bedrijf aan het opstarten is of eigenaar is van een bedrijf jonger dan 42 maanden.

Turbulentie Som van de aangroei en uittredingen van bedrijven in % van het aantal actieve ondernemingen.

Uittredingsratio Aantal stopzettingen en faillissementen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Uitvoerratio Verhouding van de export tot het bbp (in %).

2.4

INNOVATIECENTRUM
VLAANDEREN

Vlaamse bedrijven moeten kiezen voor innovatie. Er is een transformatie van het economische weefsel in Vlaanderen nodig. Dit kan maar als Vlaanderen beschikt over excellent wetenschappelijk onderzoek en onderwijs. Door een kruisbestuiving tussen de wetenschap en de bedrijfs-wereld kan kennis omgezet worden in hoogwaardige producten en toepassingen voor de wereldmarkt. Dat is de dubbele uitdaging van het wetenschaps- en innovatiebeleid van de Vlaamse overheid.

In het Pact 2020 wordt dit vertaald in 4 doelstellingen:

1. Vanuit een oogpunt van economische en maatschappelijke valorisatie besteedt Vlaanderen tegen 2014 3% van zijn bbp aan O&O. Het aandeel groeit verder na 2014.
2. Dat uit zich in een verdubbeling (vanaf 2007) van de omzet uit nieuwe of verbeterde producten en diensten, een hogere vertegenwoordiging van de speerpunt domeinen, zoals ICT en gezondheidszorg, logistiek en een slim elektriciteitsnetwerk en een hoger aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren tot op een gelijk niveau als de Europese topregio's.
3. Ook het aantal patentaanvragen stijgt jaar op jaar. Innovatie wordt meer en beter verspreid over alle sectoren, bedrijfstypes en maatschappelijke geledingen, mede met het oog op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.
4. De overheidssteun voor eco-innovatie staat tegen 2020 op het niveau van de top vijf van de Europese regio's.

In dit hoofdstuk gaat de aandacht naar maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie moeten stimuleren en die de daaruit voortvloeiende resultaten in kaart moeten brengen. Deze elementen zijn immers cruciaal voor het in stand houden en verder versterken van onze kenniseconomie en welvaart. Er wordt hierbij zowel gekeken naar de input als naar de output. Aan de inputzijde komt eerst de O&O-intensiteit of de financiële inspanningen van zowel de private als de publieke sector aan bod. In een tweede deel worden de overheidskredieten besproken. Daarnaast besteedt een derde deel aandacht aan het beschikbare menselijke potentieel. Deel vier bespreekt dan de output. Een afsluitend stuk bespreekt tenslotte het domein biotechnologie in detail.

O&O-intensiteit

Met 2,03% in 2007 is de doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2014 3% van het bbp aan onderzoek en ontwikkeling te besteden, nog lang niet gehaald. Noch de publieke, noch de private sector realiseert het vooropgezette aandeel.

De 3%-norm is een Europees streefcijfer, ook gekend als de Barcelonadoelstelling. Ze dateert reeds van 2002 en stelt dat de O&O-intensiteit tegen 2010 3% van het bbp moet bedragen. Concrete cijfers voor 2010 zijn er nog niet, maar het is duidelijk dat de meeste lidstaten deze norm niet zullen halen. Vlaanderen wil dat in 2014 de 3%-norm is gehaald en het aandeel daarna verder groeit. De private sector zou daarbij moeten instaan voor 2/3 van de inspanningen, de publieke sector voor 1/3.

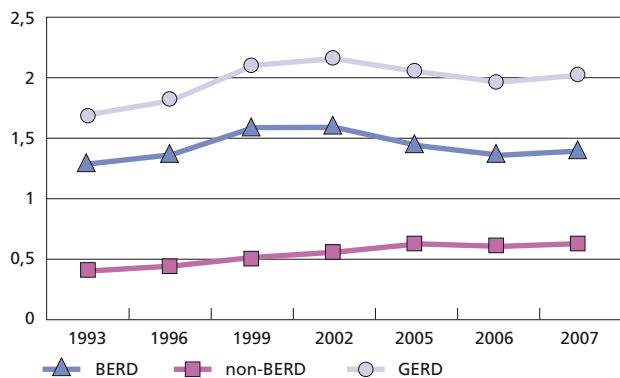
De **O&O-intensiteit** is het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio, uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlandse product (bbp). Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio, of de bruto binnenlandse uitgaven voor O&O (BUOO) worden in de internationale nomenclatuur aangeduid als de 'Gross Expenditure on Research & Development' of kortweg GERD. De GERD is de som van de O&O-uitgaven van de vier grote sectoren waar dat onderzoek wordt uitgevoerd (los van de herkomst van de middelen):

1. de O&O-uitgaven in de ondernemingen, inclusief de met haar verbonden collectieve onderzoekscentra (**BERD**);
2. de O&O-uitgaven in de publieke onderzoekscentra (**GOVERD**);
3. de O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (universiteiten, hogescholen en de hiermee verbonden onderzoeksinstellingen) (**HERD**); en
4. de O&O-uitgaven in de semi-publieke, private non-profit organisatie (**PNP**);

Het meest recente gevalideerde Vlaamse cijfer door ECOOM is dat voor 2007: 2,03% volgens de gewestbenadering en 2,06% volgens de gemeenschapsbenadering. Bij de gemeenschapsbenadering worden ook de O&O-uitgaven meegenomen van de Vlaamse instellingen uit het hoger onderwijs (universiteiten en hogescholen) gelegen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Globaal genomen daalde de totale O&O-intensiteit voor Vlaanderen tussen 2002 en 2007 lichtjes. Vooral de O&O-intensiteit

2.117 O&O-intensiteit in Vlaanderen

Evolutie van de O&O-intensiteit BERD/non-BERD voor Vlaanderen, van 1993 tot 2007, in %.

Bron: ECOOM: 3% nota 2009 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2009.

voor de private sector daalde licht, terwijl de O&O-intensiteit voor de publieke sector stagneerde na een jarenlange stijging.

De volgende opdeling van de GERD naar financieringsbron kan gemaakt worden voor Vlaanderen: 1,50% (of 74% van de totale O&O-intensiteit) is privaat gefinancierd en 0,53% (of 26% van de totale O&O-intensiteit) is publiek gefinancierd.

Europees vergeleken haalt Vlaanderen een gemiddeld resultaat ten opzichte van een aantal referentielanden: Vlaanderen scoort beter dan bijvoorbeeld Nederland en ruim boven het EU27-gemiddelde (1,77%). Het vindt

wel geen aansluiting bij de Europese landen (Zweden en Finland) die wel de drieprocentnorm halen. De Europese Unie blijft daarenboven nog altijd een flink stuk achter bij de voornaamste concurrenten, zoals de VS (2,66%) en Japan (3,44%).

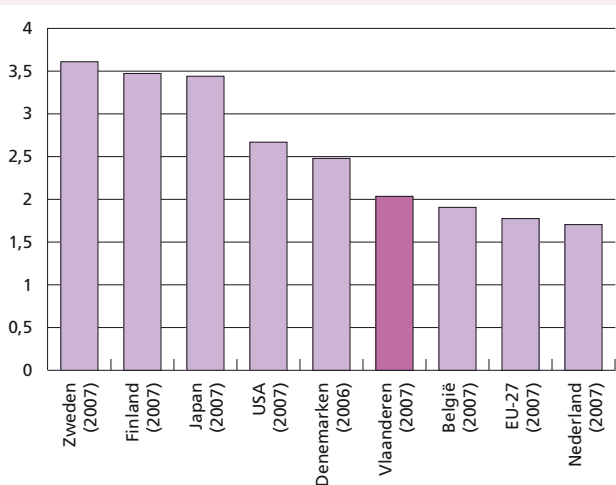
O&O-private sector

In 2007 werd in de bedrijven 2.650 miljoen euro gespendeerd aan O&O-activiteiten, wat correspondeert met een O&O-intensiteit van 1,40%. De uitgaven stegen wel in vergelijking met 2005 maar het bbp steeg sterker door de economische groei en de inflatie met een daling van de O&O-intensiteit als gevolg. Op basis van de cijfers uit de Common Innovation Survey (CIS) 2009 kunnen uitspraken gedaan worden over de O&O-uitgaven voor 2008. De O&O-uitgaven voor de ondernemingen (exclusief die van de collectieve centra) stegen in 2008 tot 2.740 miljoen euro (+5,3%).

De O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (HERD) kunnen, net zoals de gegevens voor andere subsectoren, opgedeeld worden naar de herkomst van de financieringsbronnen: ondernemingen (binnenlandse), buitenland (inclusief buitenlandse bedrijven), non-profit organisaties, hoger onderwijs en overheden (zowel federale als gedecentraliseerde overheden). Het deel van de HERD gefinancierd met middelen van (binnenlandse) bedrijven bedroeg in 2007 maar liefst 15,3% voor Vlaanderen. Internationaal vergeleken is dat, op Duitsland na, een stuk boven de Scandinavische landen en meer dan twee maal het cijfer voor de EU27. De bedrijven zijn dus een belangrijke opdrachtgever en financieringsbron van het onderzoek aan de Vlaamse universiteiten.

2.118 Internationale vergelijking

Internationale vergelijking van de totale O&O-intensiteit voor 2007, in %

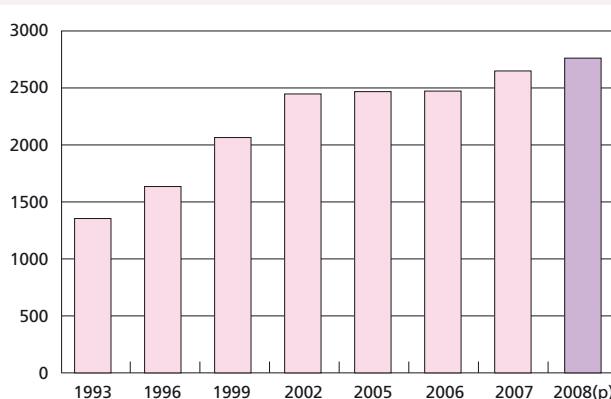

Bron: ECOOM: 3% nota 2009 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2009 – Main Science and Technology Indicators 2009/2.

NOOT: Bij de internationale vergelijking van de O&O-intensiteit wordt de gewestbenadering gehanteerd omdat zowel teller als noemer volgens het territoriale principe berekend worden.

2.119 O&O-uitgaven – BERD

Evolutie van de Vlaamse O&O-uitgaven door de bedrijven (BERD), van 1993 tot 2008, in miljoen euro.

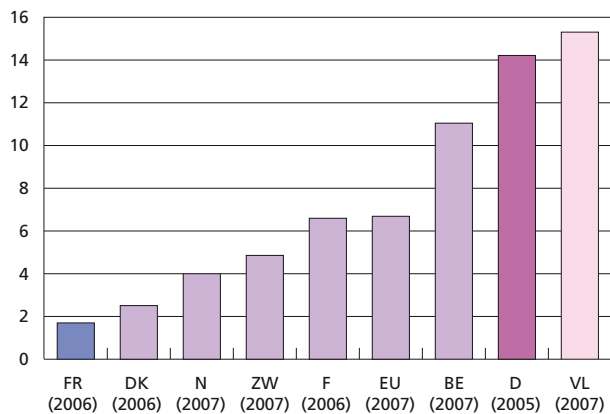
Bron: ECOOM: 3% nota 2009 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2009.

* voorlopig BERD-cijfer 2008 O&O-cijfer ondernemingen op basis van CIS 2009 en O&O-uitgaven collectieve centra constant genomen

2.120 Privaat gefinancierd deel binnen het hoger onderwijs

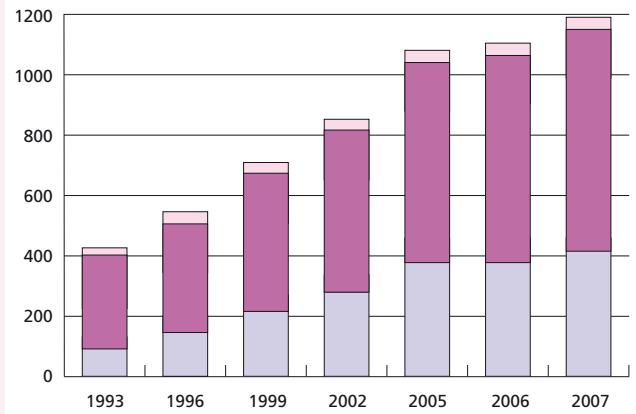
Internationale vergelijking van de financiering van de HERD voor Vlaanderen door de bedrijven, in %.

Bron: ECOOM: 3% nota 2009 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2009 – Main Science and Technology Indicators 2009/2.

2.121 O&O-uitgaven – non-BERD

Evolutie van de non-BERD in en de opsplitsing naar de verschillende subsectoren, van 1993 tot 2007, in miljoenen euro.

Bron: ECOOM: 3% nota 2009 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2009.

O&O-publieke sector

De O&O-uitgaven van de publieke sector (non-BERD =GOVERD + HERD +PNP) bedroegen in 2007 1,197 miljard euro volgens de gewestbenadering. Een derde van de uitgaven gebeurt door de publieke onderzoekscentra (GOVERD), bijna tweederde zijn uitgaven in het hoger onderwijs (HERD). Na een jarenlange stijging stagneert de O&O-intensiteit voor de publieke sector. Het aandeel van de O&O-uitgaven van de publieke sector in de totale O&O-uitgaven steeg tussen 2002-2007 wel van 26% tot 31%.

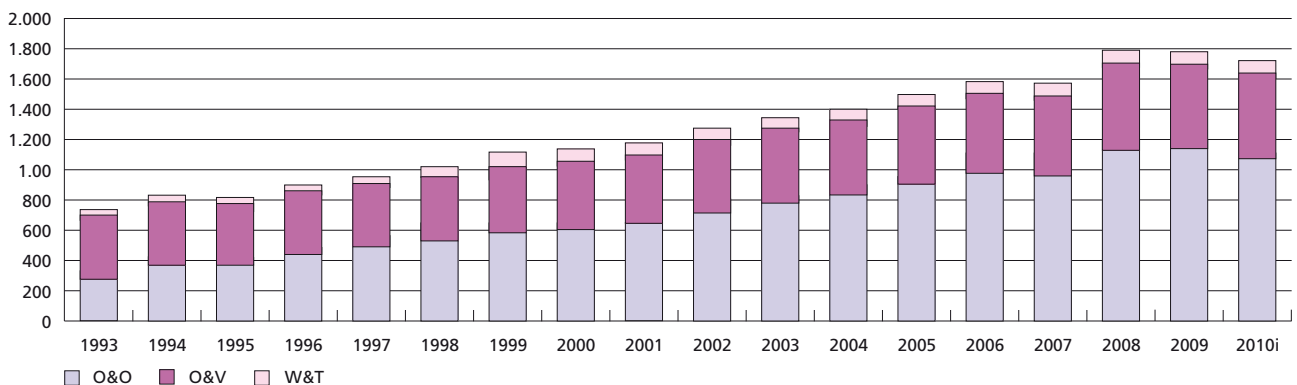
O&O-overheidskredieten

De Vlaamse begroting voorziet voor 2010 1,7 miljard euro voor wetenschap en innovatie, waarvan 1 miljard euro voor onderzoek en ontwikkeling (O&O). Ten gevolge van besparingsmaatregelen is dit een daling ten opzichte van 2009 met 67,5 miljoen euro aan middelen voor het wetenschaps- en innovatiebeleid en met 64 miljoen onderzoeksmiddelen.

In 2010 is er van het globale O&O-budget 47% bestemd voor het **niet-gericht** onderzoek en 53% voor het **gericht onderzoek**. Niet-gericht onderzoek wordt gedreven door wetenschappelijke ambitie en nieuwsgierigheid, terwijl gericht onderzoek uitdrukkelijk een economisch of maatschappelijk doel nastreeft. In 1995 was de verhouding niet-gericht/gericht nog 60/40.

2.122 Wetenschapsbudget

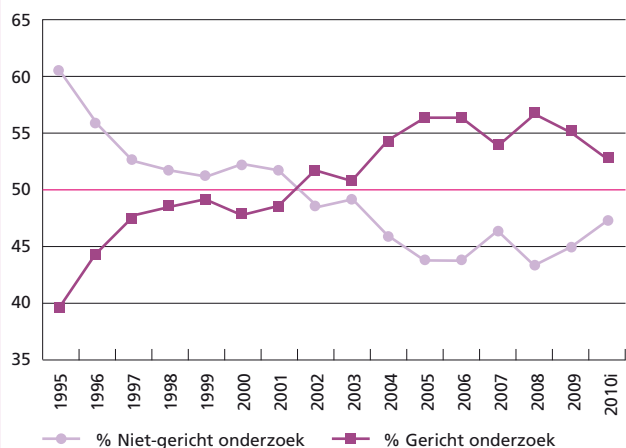
Verdeling van het Vlaamse wetenschapsbudget voor O&O, O&V en W&T van 1993 tot 2010, in miljoenen euro (in lopende prijzen), afgeleid uit het Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid (HBPWB).

NOOT: Vlaamse O&O-overheidskredieten + Vlaams aandeel federale O&O-kredieten (35,5% ESA kredieten (bron: VRWI) en de rest aan 56%), cijfers 2010. Bron: Vlaanderen: EWI-berekeningen (EWI-Speurgids 2010); andere landen: Main Science and Technology Indicators, OESO, Volume 2009/2. 2010i: initiële kredieten 2010.

2.123 Gericht versus niet-gericht onderzoek

Evolutie aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek, van 1995 tot 2010, in %.

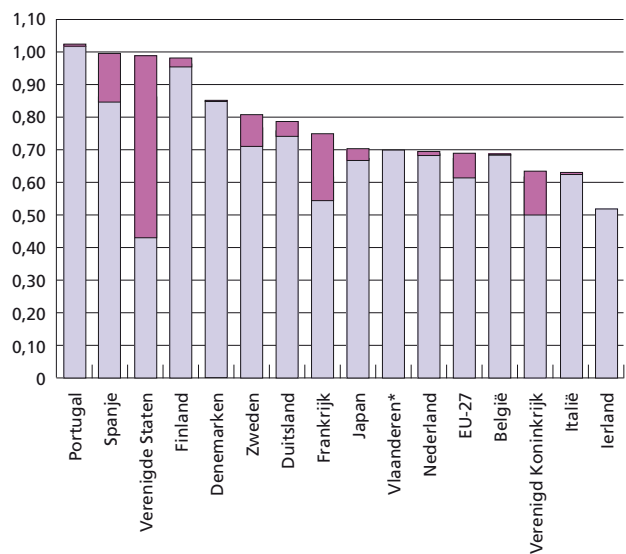
Bron: 1995-2008: VRWI met input EWI; update 2009 (definitieve kredieten) en 2010 (initiële kredieten): EWI.

Het O&O-budget in strikte zin van de Vlaamse overheid (Vlaamse uitgavenbegroting) bedraagt 0,53% van het bbp van het Vlaamse Gewest. Wordt hierbij het Vlaamse aandeel in de federale O&O-kredieten en de middelen uit het Europese Kaderprogramma voor Onderzoek en Technologische Ontwikkeling geteld dan loopt het budget op tot 1,5 miljard euro of 0,72% van het bbp.

De helft van het overheidsbudget gaat naar algemene kennisopbouw. Bijna 40% van de middelen zijn gereserveerd voor ondersteuning van industriële productie en technologie.

2.124 Overheidsbudget internationaal

Internationale vergelijking van de O&O-overheidsbudgetten (GBAORD), uitgedrukt in % bbp.

NOOT: Vlaamse O&O-overheidskredieten + Vlaams aandeel federale O&O-kredieten (35,5% ESA kredieten (bron: VRWI) en de rest aan 56%), cijfers 2010. Bron: EWI-speurgids 2010.

Internationaal vergeleken behoort Vlaanderen op het vlak van O&O-overheidskredieten niet bij de top. Omwille van de wereldwijde crisis en de daarop volgende besparingen is bij het vergelijken van budgetten extra omzichtigheid geboden. In 2008 ligt het Vlaamse cijfer (0,70%) dicht bij het EU27-gemiddelde (0,69%). Portugal kent in 2008 een opmerkelijke toename van de O&O-overheidskredieten (+33%) en komt daarmee bovenaan de ranking te staan. Op te merken valt wel dat sommige landen een substantieel deel van hun O&O-uitgaven voor defensie voorzien. De VS staan daarbij op kop met meer dan de helft van hun O&O-budget voor defensie, gevolgd door Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Spanje en Zweden. De Vlaamse overheid financiert helemaal geen onderzoek in de sector defensie. Maar ook zonder rekening te houden met de budgetten voor defensie behoort Vlaanderen niet tot de koplopers.

Menselijk potentieel

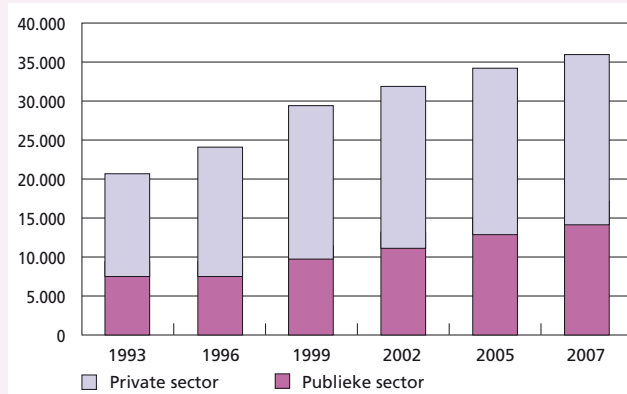
In de huidige globale kenniseconomie staat kennis (ontwikkeling) centraal; zeker bij innovatie en economische groei. Menselijk potentieel (zowel de aanwezigheid als de kwaliteit) is van groot belang in de verdere economische en technologische ontwikkeling van een land of regio. Daarom vormen investeringen in menselijk potentieel belangrijke elementen in een omgeving waar de concurrentie meer dan ooit van toepassing is. Hieronder wordt dan ook aandacht besteed aan het O&O-personeel, aan de studenten en hun studiekeuze en aan het aantal doctoraten.

O&O-personeel

Het **totaal O&O-personeel** voor het Vlaams Gewest bedroeg in 2007 35.953 voltijdse equivalenten (VTE). De personeelsinspanningen stegen de voorbije vijf jaar zowel voor de ondernemingen als voor de publieke sector. Het merendeel van het O&O-personeel (61%) is werkzaam in private sector.

2.125 O&O-personeel

Evolutie van het O&O-personeel in de private en de publieke sector, van 1993 tot 2007, in voltijdse eenheden.

Bron: ECOOM: 3% nota 2009 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2009.

Studenten en studiekeuze

In het academiejaar 2008-2009 schreven zich 43.500 studenten voor het eerst in aan een Vlaamse hogeschool of universiteit. Dit geeft aan dat ongeveer zes op tien van de leerlingen na hun middelbare studies kiest voor het hoger onderwijs. Van deze groep, ook wel generatiestudenten genoemd, start iets meer dan de helft met een professioneel gerichte bachelor aan een hogeschool, ongeveer een derde opteert voor een studie aan de universiteit, de overigen kiezen voor een academisch gerichte bachelor aan een hogeschool.

Ruim 27% van de **generatiestudenten** aan de universiteit kiest voor de exacte of de toegepaste wetenschappen (deze hergroepering bevat de studiegebieden Wetenschappen, Toegepaste wetenschappen en Toegepaste biologische wetenschappen, Farmacie en Biomedische wetenschappen).

Bij de academisch gerichte bachelors aan de hogescholen kiest ongeveer een derde van de generatiestudenten voor een opleiding binnen de volgende technologische studiegebieden: biotechniek, industriële wetenschappen en technologie, nautische wetenschappen en productontwikkeling. Bij de professioneel gerichte bachelors kiest ongeveer 16% voor soortgelijke studies uit deze domeinen.

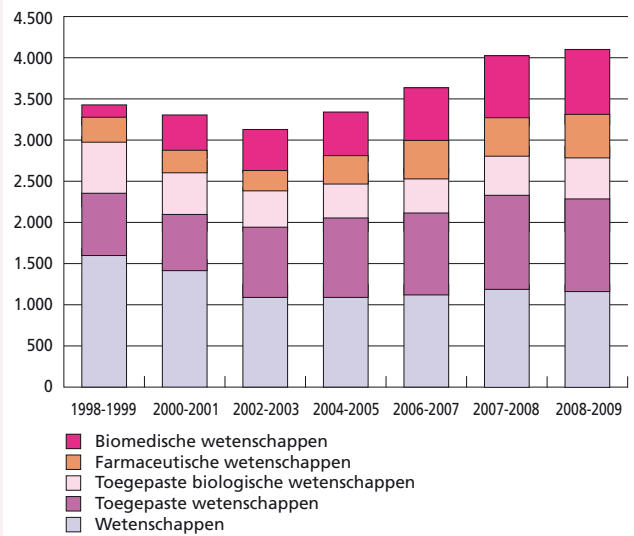
Doctoraten

De instroom in onderzoeksfuncties verschilt van discipline tot discipline en daarom wordt het aantal afgeleverde doctoraten bekeken ten opzichte van het potentieel (het aantal afgestudeerden in een 2de cyclus binnen eenzelfde studiegebied). De 'Wetenschappen en technologie-richtingen' waar het grootste potentieel wordt verwacht, voorzien ook de grootste doorstroming naar onderzoekscarrières. In de toegepaste biologische wetenschappen en de toegepaste wetenschappen is de ratio doctoraten ten opzichte van tweede cyclus-diploma's immers meer dan 25%.

Het aantal uitgereikte doctoraten blijft sinds eind vorige eeuw toenemen. Voor het academiejaar 2007-2008 werden aan de Vlaamse universiteiten ongeveer 1.200 **doctoraten** uitgereikt. De stijging is vooral te danken aan de investeringsimpuls die midden de jaren 90 werd ingezet. Het jongste decennium steeg het aantal afgestudeerden met een doctoraat van 7,8% naar 11,9% ten opzichte van het aantal afgestudeerden met een 2de cyclus-diploma. Het aandeel vrouwelijke doctors is in de periode 1992-2007 gestegen van 23% naar meer dan 42%, maar mannelijke doctoraathouders blijven duidelijk in de meerderheid.

2.126 Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen

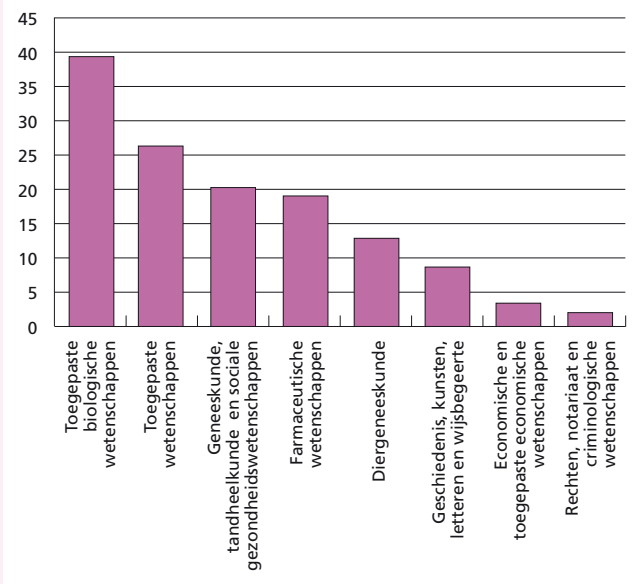
Evolutie van het aantal generatiestudenten aan Vlaamse universiteiten ingeschreven bij de exacte en toegepaste wetenschappen, van 1998-1999 tot 2008-2009 in absolute cijfers.

Bron: ECOOM: Vlaams Indicatorenboek WTI 2009, Statistisch jaarboek van het Vlaams onderwijs 2008-2009 – gegevens 2007-2008.

2.127 Relatie doctoraten-tweedecyclusdiploma's

Ratio doctoraten – tweedecyclusdiploma's naar studiegebied, in 2007-2008, in %.

NOOT: De studieduur van de masteropleidingen exacte en biomedische wetenschappen is opgetrokken van 60 naar 120 studiepunten vanaf het academiejaar 2007-2008, daarom is een vergelijking voor deze gebieden niet relevant.
Bron: Statistisch jaarboek van het Vlaams onderwijs 2008-2009 – gegevens 2007-2008.

Output

Dit deel bespreekt de output of de resultaten van de maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie moeten stimuleren. Daarbij wordt zowel ingegaan de wetenschappelijke publicaties als op het aantal octrooien.

Wetenschappelijke publicaties

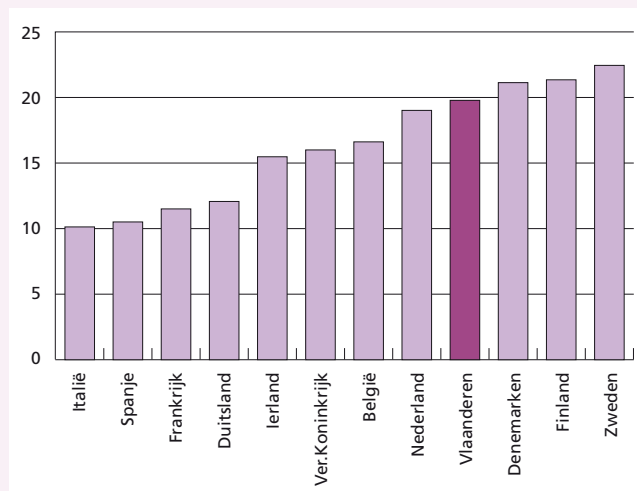
Een belangrijke parameter voor de kwaliteit en de zichtbaarheid van het onderzoek is de publicatieoutput. Als er over impact en omvang van Vlaams onderzoek in de natuur-, levens- en technische wetenschappen gesproken wordt, steunt dit op twee grote bibliografische informatiebronnen afkomstig van het Amerikaanse Instituut voor Wetenschappelijke Informatie (Thomson Scientific-ISI). Enerzijds zijn er publicaties die opgenomen en verwerkt worden in de Science Citation Index en anderzijds zijn er papers voorgesteld op internationale/nationale conferenties en opgenomen in de Proceedings databank.

De Vlaamse wetenschappelijke publicatieactiviteit is de voorbije jaren sterk gestegen. In 2008 bedroeg deze output 19,8 publicaties per 10.000 inwoners. In 1997 waren er dit 10,2. Deze positieve evolutie wordt ook weerspiegeld in de internationale rangschikking van de publicatieactiviteit; Vlaanderen staat nu vierde na Zweden, Finland en Denemarken. Het aandeel Vlaamse publicaties in het Belgische totaalcijfer toont ook een stijgende tendens: van 58% in 1992 tot ruim 70% voor 2006 en 2007.

In vergelijking met een tiental Europese referentielanden scoort Vlaanderen op het vlak van de relatieve citatiekaart in de subgroep samen met Zweden en het Verenigd Koninkrijk. Denemarken en Nederland scheiden zich

2.128 Publicatieoutput

Publicatieoutput van Vlaanderen en van elf Europese referentielanden in 2008. in aantal publicaties per 10.000 inwoners.

Bron: ECOOM.

duidelijk af als de toplanden en de afstand tot de andere referentielanden nam de voorbije jaren verder toe. Citaties weerspiegelen de erkenning van gepubliceerde onderzoeksresultaten door de wetenschappelijke gemeenschap. Het aantal citaties van een publicatie vormt niet rechtstreeks een kwaliteitsmaat, maar een groot aantal ontvangen citaties per publicaties drukt wel een bepaalde impact uit.

Daarnaast zijn Vlaamse wetenschappelijke publicaties alsmaar meer het resultaat van een sterke internationale samenwerking. In 2007 had meer dan 57% van de opgenomen publicaties een buitenlandse co-auteur. Vlaanderen neemt op het vlak van copublicaties samen met Denemarken een leidende positie in ten opzichte van een reeks referentielanden. Een geografische kaart voor Vlaanderen (periode 2004-2007) van de belangrijkste **copublicaties** toont enkele nieuwe accenten.

Octrooien

De internationale vergelijking van het aantal **octrooiaanvragen** geeft aan dat Vlaanderen zich in de subtop bevindt. Octrooien hebben als doelstelling de uitvinder te beschermen en die een tijdelijk monopolie toe te kennen voor het gebruik, zodat die voldoende kan putten uit de innovatieve inspanningen die de uitvinding oplevert. Daarnaast is het ook zo dat de octrooigegevens een inzicht helpen bieden in de technologische vooruitgang. Ze vormen immers een indicator die gebruikt wordt om een beeld te krijgen van de innovatiegraad binnen een organisatie, van een regio of een innovatiesysteem.

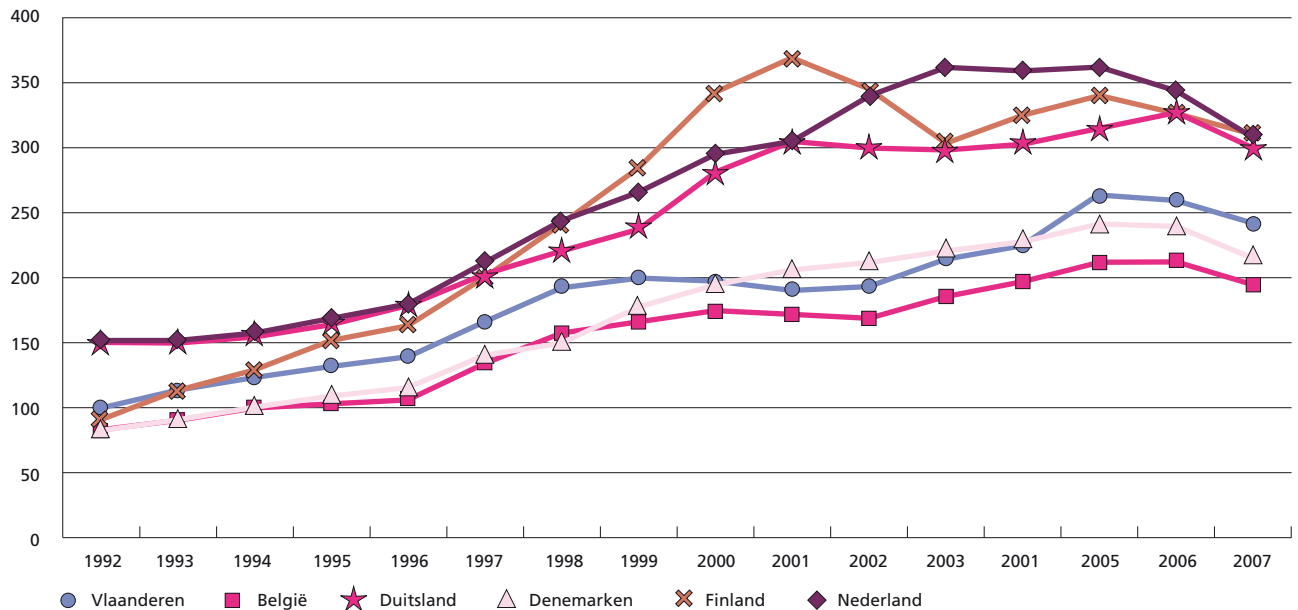
Voor wie technologische vooruitgang wil meten, vormen octrooien een unieke en zeer betrouwbare bron van statistische informatie, ook al vormen ze slechts een van de benaderingen. Vooral multinationale en grote bedrijven maken gebruik van een octrooi omdat ze vaak een dure en omslachtige procedure is om een uitvinding te beschermen.

Het Vlaams cijfer voor 2006 bedraagt 259,9 octrooiaanvragen per miljoen inwoners voor 2006 naar origine van uitvinder of aanvrager. Hierbij moet er bij de meest recente jaren rekening houden worden met de EPO-publicatiepraktijk, waarbij octrooiaanvragen pas bekendgemaakt worden 18 maanden na de aanvraag van het octrooi. Zowel het octrooiedrag voor Vlaanderen als dat van de andere referentielanden nam de voorbije jaren nog toe. Vooral (multinationale) bedrijven zijn actief in het aanvragen van octrooien. Daarnaast profileren kenniscentra (bijvoorbeeld IMEC en VIB) en universiteiten zich meer en meer als octrooiaanvragers

De **regionale octrooikaart** voor Vlaanderen (versie 2007) splitst de octrooien op naar arrondissementeel niveau (NUTS3). Antwerpen (met onder andere Agfa-Gevaert, Bayer Antwerpen, Xelcon en Alcatel Bell) neemt de eerste plaats in. Daarna volgen Leuven (met onder andere IMEC, KULeuven en Raychem/Tyco), Gent (met onder andere

2.129 Octrooiaanvragen

Internationale vergelijking EPO-octrooiaanvragen naar origine van uitvinder of aanvrager, van 1992 tot 2007, in aantal per miljoen inwoners.

Bron: ECOOM.

Innogenetics, VIB, Plant Genetic Systems en UGent) en Turnhout (met onder andere Janssen Pharmaceutica, VITO en Nuyts NV). Kortrijk (met onder andere Bekaert, Michel van de Wiele en Barco) sluit de top vijf af.

De **Europese octrooikaart** (versie 2009) deelt de EPO-octrooiactiviteit op naar 270 Europese regio's op NUTS-2 niveau. De top vijf op basis van informatie van de aanvrager bestaat uit Noord-Brabant, Oberbayern, Stuttgart, Rheinhesen-Pfalz en Etalä-Suomi. Vlaams Brabant staat in deze rangschikking op plaats 21, Antwerpen (29), West-Vlaanderen (42), Oost-Vlaanderen (61) en Limburg (121). Op basis van informatie van de uitvinder wordt de top 5 samengesteld uit Karlsruhe, Noord-Brabant, Stuttgart, Tübingen en Rheinhesen-Pfalz. De Vlaamse provincies nemen de volgende plaatsen in: Vlaams Brabant (26), Antwerpen (31), Oost-Vlaanderen (46), West-Vlaanderen (64) en Limburg (93).

Domeinstudie -biotechnologie

Het belang van domein- of sectorstudies als beleidsinstrument neemt toe. Een voorbeeld hiervan is **biotechnologie**. Enkele kerncijfers voor dit domein worden hier gegroepeerd: het gaat om O&O-inspanningen, publicaties, octrooien. Deze gegevens zijn afkomstig van de OESO, het Expertisecentrum O&O-Monitoring (octrooien en publicaties), een Technopolis-studie (bedrijven) en een enquête uitgevoerd door het departement EWI bij de publieke sector.

De totale O&O-uitgaven voor de publieke actoren van biotechnologie bedroegen in 2007 meer dan 182 miljoen euro terwijl de biotechgerelateerde O&O-uitgaven voor de ondernemingen) op 554 miljoen euro kwamen. De totale O&O-uitgaven voor het biotechnologie-onderzoek in Vlaanderen bedroegen dus meer dan 736 miljoen euro. Dit totaalcijfer correspondeert met ongeveer een vijfde van de totale O&O-uitgaven voor 2007 van Vlaanderen.

Naast de O&O-uitgaven vormt het O&O-personeel een belangrijk instrument om de onderzoeksinspanningen van een onderzoeksdomein te meten. Voor 2007 waren er ongeveer 3.800 voltijdse eenheden (VTE) actief aan O&O in instellingen die deel uit maken van de publieke biotechnologie. Daarenboven werken er bij de bedrijven ongeveer 3.200 VTE aan onderzoek bij instellingen die deels of volledig actief zijn in de biotechnologie. Dit brengt het totaalcijfer voor Vlaanderen wat het onderzoek in de biotechnologiesector betreft, op ongeveer 7.000 voltijdse eenheden. Dat betekent dat ongeveer 20% van het O&O-personeel 2007 actief was in de biotechnologie.

Het aandeel van Vlaanderen in de totale internationale publicatieoutput voor biotechnologie is ongeveer 1,14% voor 2008. Dit aandeel is eerder gemiddeld wanneer vergeleken wordt met Europese landen van dezelfde omvang zoals Oostenrijk, Zwitserland en Zweden. Het aandeel van Vlaanderen is amper gewijzigd tussen 2000 (1,18%) en 2008 (1,14%).

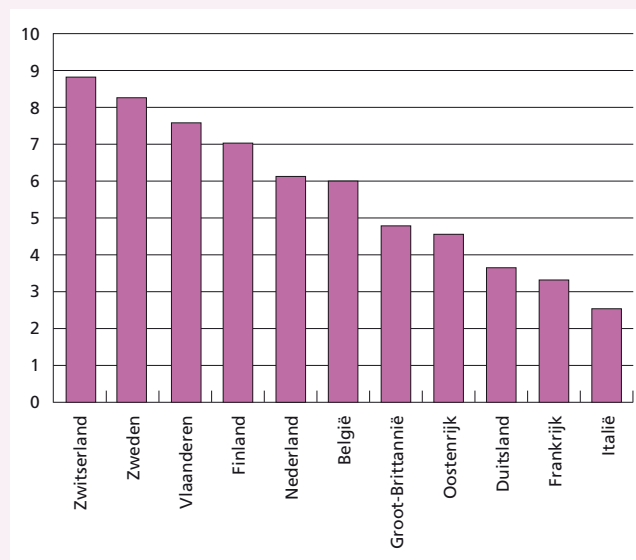
Wanneer gekeken wordt naar het aantal publicaties per 100.000 inwoners over de periode 2004-2008 scoort Vlaanderen niet onaardig met 7,6. Zwitserland en Zweden scoren met respectievelijk 8,8 en 8,1 publicaties het best. Vlaanderen komt als derde voor Finland en Nederland in de rangschikking. Grotere landen als Groot-Brittannië Duitsland en Frankrijk scoren beduidend lager.

Het gewicht van het VIB in het aantal publicaties voor biotechnologie blijft met 15% vrij constant in de onderzochte periode (1999-2008), net als het aandeel van de bedrijven in het Vlaams publicatietotaal (8%). Janssen Pharmaceutics NV heeft het grootste aantal publicaties bij de bedrijven. Publicaties afkomstig van het VIB, worden wel gepubliceerd in tijdschriften met een hoge impact.

Een analyse van de patentgegevens voor biotechnologiebedrijven voor de periode 2005-2007 levert jaarlijks ongeveer 200 Vlaamse EPO-patentaanvragen op. Daarnaast werden voor deze drie jaar samen ook 130 Vlaamse **USPTO-toekenningen** geregistreerd.

2.130 Biotechnologie

Het gemiddeld aantal publicaties in de periode van 2004 tot 2008, per 100.000 inwoners.

Bron: ECOOM, Web of Science, EUROSTAT, US Census Bureau, Statistics Bureau.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- EWI-Review
- EWI, Speurgids 2009 en 2010
- EWI, Vlaanderen in het Europese Zesde Kaderprogramma voor Onderzoek (2002-2006), M. Van Langenhove, E. Dewallef en P. Dengis.
- ECOOM, Totale O&O-intensiteit in Vlaanderen 1993-2007, "3% nota.
- ECOOM, Vlaams Indicatorenboek WTI 2009.
- OECD- Main Science and Technology Indicators, Vol. 2009/2.
- Statistisch jaarboek van het Vlaams Onderwijs 2008-2009.

www.ewi-vlaanderen.be

www.fwo.be

www.iwt.be

www.ecoom.be

DEFINITIES

Generatiestudent Een student die zich voor het eerst inschrijft in het Vlaamse hoger onderwijs met een diplomacontract voor een professioneel of academisch gerichte bachelor en op 1 februari van het lopende academiejaar nog is ingeschreven.

Octrooi Een document, toegekend door een daartoe bevoegde instantie, dat voor een bepaalde duur aan de uitvinder exclusieve rechten verleent aangaande de productie of het gebruik van een bepaald toestel, instrument of procédé. Dit recht gaat gewoonlijk over naar de organisatie die de uitvinder tewerkstelde en is bovendien onder bepaalde voorwaarden verhandelbaar. De twee grote octrooisystemen in de wereld, het Amerikaanse octrooisysteem (US Patent and Trademark Office, USPTO) en het Europese octrooisysteem (European Patent Office, EPO), zijn de bronnen bij uitstek voor de aanmaak van octrooistatistieken. De USPTO neemt enkel toegekende octrooien op (met tot 2000 enkel bekendmaking na toekenning), terwijl het EPO de bij haar ingediende octrooiaanvragen 18 maanden na de aanvraag openbaar maakt via publicatie in de 'European Gazette'.

O&O-intensiteit Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlands product (BBP(R)).

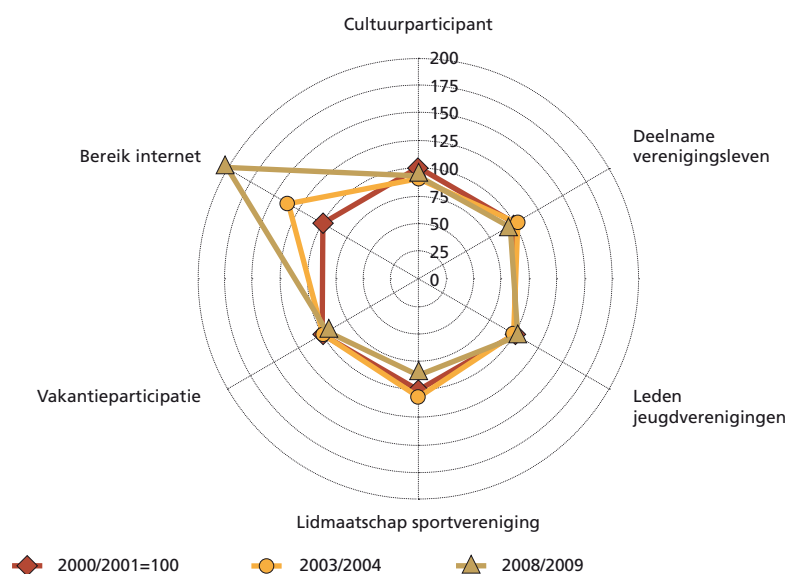
3 INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

De Vlaamse Regering wil de ontplooiingskansen van de mensen bevorderen en de sociale banden tussen mensen versterken. In het Pact 2020 wordt daarom gekozen voor de realisatie van een inclusieve samenleving met een hoge mate van sociale bescherming, gelijke kansen, een toegankelijk, betaalbaar en kwaliteitsvol aanbod voor zorg- en dienstverlening en ruimte voor zelfontplooiing voor iedereen.

CULTUUR, JEUGD EN SPORT

Cultuurbeleid, jeugd- en sportbeleid dienen de levenskwaliteit in Vlaanderen te verhogen. Een aanzienlijke toename van de participatie is daarvoor de beste garantie. Het verhogen van de participatie aan sport, cultuur en jeugdwerk blijft dan ook een prioritaire doelstelling van het beleid. Alle bevolkingsgroepen bereiken, staat daarbij voorop.

Participatie

De participatie aan cultuur is het voorbije decennium vrij stabiel. Dit geldt zowel voor de participatie aan kunsten en erfgoed als voor de participatie aan het verenigingsleven. Voor sommige genres zoals de pop- en rockconcerten en de dansvoorstellingen is er een duidelijke vooruitgang. Ook de deelnemersaantallen aan de eigen activiteiten van de cultuurcentra zitten in de lift. Hoewel de voorkeuren kunnen verschillen, is er voor cultuur geen duidelijk genderverschil. De participatieachterstand van de laagopgeleiden blijft vrij groot. Sommige genres zijn democratischer dan andere. Zo vallen de verschillen voor theaterbezoek en musical redelijk mee. Voor de meeste genres zijn er echter minstens drie hoogopgeleiden voor één laagopgeleide.

Een groot deel van de Vlaamse jongeren neemt deel aan het jeugdwerk. Bijna driekwart is lid van minstens één vereniging. Vooral sportclubs, amateurkunstbeoefening en jeugdbewegingen zijn populair. Bij jongeren is er nog een genderverschil, maar het is vooral het opleidingsniveau dat speelt. Zo zijn jongeren uit het BSO in alle verenigingstypes ondervertegenwoordigd.

De stijgende sportparticipatie zet zich niet door. Of het om een trendbreuk gaat, is nog onduidelijk, zeker wanneer we zien dat de ledenaantallen bij erkende sportclubs nog lichtjes blijven stijgen. Het genderverschil, dat de voorbije jaren afnam, is opnieuw toegenomen. Het zijn niet alleen jongeren die sporten, ook een groot deel van de oudere generaties blijft tot op vrij hoge leeftijd sportactief. Hoger opgeleiden sporten meer dan lager opgeleiden.

Een randvoorwaarde voor een verhoging van de participatie is een goed aanbod. Daarbij wordt geopteerd voor een sterke lokale inbedding: steeds meer gemeenten beschikken over goedgekeurde beleidsplannen voor cultuur, jeugd en sport en aangepaste infrastructuur. In 2009 bevatte de UiTdatabank bijna 90.000 culturele evenementen met een vrij goede spreiding over Vlaanderen. Het aanbod per 1.000 inwoners ligt duidelijk hoger in en rond de steden.

De voorbije jaren nam de aandacht voor cultuurmanagement en culturele economie gestaag toe. Circa 11.000 bedrijven zijn actief in de culturele sector (ruime definitie) en dit met een stijgende tewerkstelling. In de sportsector zijn meer dan 7.000 ondernemingen actief. In beide sectoren steeg de tewerkstelling duidelijk.

TOERISME

Het toeristisch beleid wil met een verbeterde marketingwerking het Vlaams Toeristisch product nog beter verkopen en zo het rendement van de sector, het aantal overnachtingen en de tewerkstellingsgraad verhogen. Het economische belang van de toeristisch-recreatieve sector is inderdaad groot: de sector is goed voor 2% van de omzet van alle bedrijven, 4% van de investeringen en 5% van de tewerkstelling. In vergelijking met het voorgaande jaar is dat een stabilisering, maar vergelijken we met enkele jaren terug, dan is er een duidelijke stijging te zien. Bij het aantal overnachtingen is deze stijgende tendens niet te zien en lijkt het marketingbeleid dus minder goed te werken. Met een kleine 23 miljoen overnachtingen in 2008, scoort het Vlaamse Gewest iets lager dan in 2007. In vergelijking met 1999 viel het aantal overnachtingen terug met 2%.

Een tweede belangrijke peiler in het toerismebeleid is het mogelijk maken van een volwaardige participatie aan toerisme voor iedere Vlaming. In 2008 ging iets minder dan driekwart van de Vlamingen minstens eenmaal op vakantie. Daarmee wordt de stijgende trend van vakantieparticipatie sinds 2002 onderbroken. Er gaan niet alleen iets minder mensen op vakantie dan de vorige jaren, meer Vlamingen geven aan zich geen vakantie te kunnen veroorloven. Dit verklaart waarschijnlijk het succes van het steunpunt Vakantieparticipatie dat voor een betaalbaar vakantieaanbod zorgt.

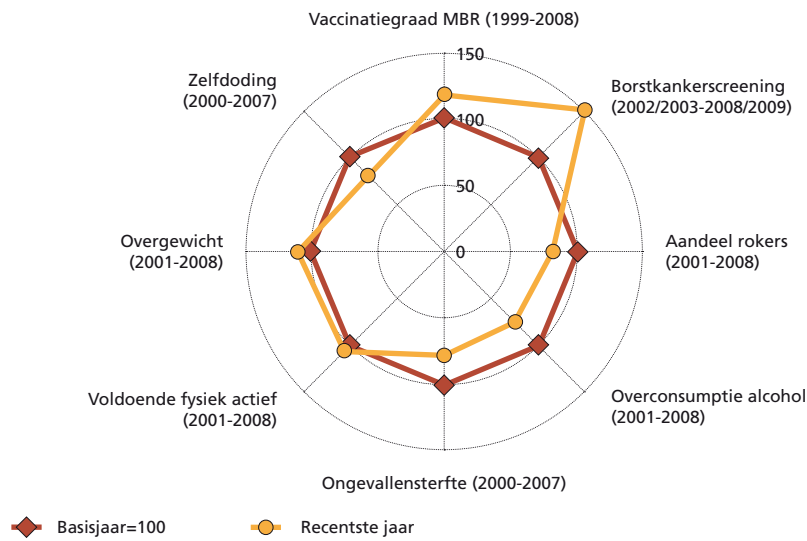
MEDIA

De Vlaamse overheid wil de onafhankelijkheid, de pluriformiteit en de kwaliteit van de media en van de informatieverstrekking bewaken. Ze wil zorg dragen voor een gediversifieerd medialandschap, waarbij de leefbaarheid van Vlaamse commerciële mediabedrijven en de mediaconcentratie twee belangrijke aandachtspunten zijn. Tien mediagroepen staan in voor een divers Vlaams medialandschap: voor individuele mediavormen zijn de concentraties soms groot, maar geen enkele mediagroep beschikt over de hele lijn over een monopoliepositie. Het media-aanbod via de digitale televisie en via internet blijft ondertussen toenemen. De reclame-inkomsten van de media staan wel onder druk: alleen voor televisie verhoogde de reclamedruk het voorbije jaar. Voor online reclame was er een vertraagde groei door de economische crisis. De daling van de betaalde verspreiding voor de kranten resulteert waarschijnlijk in lagere verkoopsinkomsten.

De Vlaamse Regering wil dat elke Vlaming toegang heeft tot een divers en kwalitatief hoogstaand media-aanbod waarin technologische innovaties en nieuwe mediatoe-passingen zijn geïntegreerd. De penetratie van digitale televisie, van de computer en van het internet neemt jaarlijks toe. Anderzijds blijft elke vorm van mediagebruik alsook het totale mediagebruik samenhangen met bepaalde socio-demografische kenmerken zoals leeftijd en opleidingsniveau.

Gezondheid

GEZONDHEID

Het ultieme doel van het welzijns- en gezondheidsbeleid is “dat elke mens zich goed kan voelen in zijn vel”. Een betere gezondheid en algemeen welbehagen staan daarbij voorop.

Vlaanderen zit aan de Europese top wat het vaccinatiebeleid betreft. In 2008 werd bij baby's voor alle basisvaccins een vaccinatiegraad bereikt van 95%, het percentage dat nodig is om groepsimmunitet te bereiken. Bijna de helft van de vrouwen uit de doelgroep laat zich screenen in het kader van het bevolkingsonderzoek naar borstkanker. De deelnamegraad neemt jaar na jaar toe, maar ligt nog ver onder de vooropgestelde 75%.

Het percentage rokers nam het jongste decennium af. In 2008 rookte nog 23% van de bevolking van 15 jaar en ouder. Ook het overmatig alcoholgebruik blijft dalen.

Het aantal dodelijke ongevallen daalde tussen 1998 en 2007 bij mannen en vrouwen met 17% en 28%. Dit vooral dankzij een duidelijke afname van het aantal slachtoffers van vervoersongevallen. De doelstelling van 8% minder zelfdodingen werd in 2007 ruim gehaald. Sinds 2000 daalde het aantal zelfdodingen met 24% bij mannen en 15% bij vrouwen.

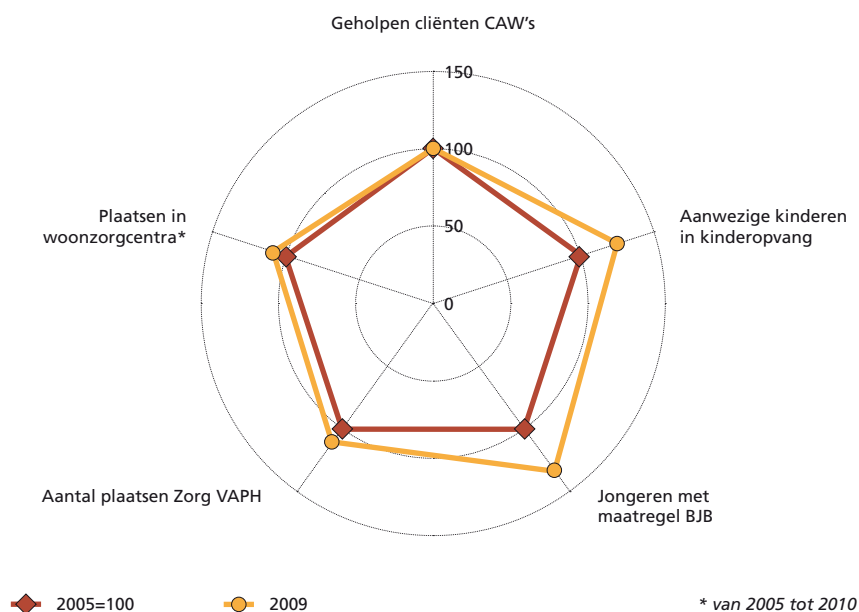
Pijnpunt blijft het overgewicht bij praktisch de helft van de bevolking. Een aantal dat nog steeds toeneemt.

ZORG

De Vlaamse Regering gaat voor een toegankelijk, betaalbaar en kwaliteitsvol aanbod aan hulp- en zorgverlening, dat toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaaldemografische ontwikkelingen.

Of een aanbod toereikend is kan enkel gemeten worden als de behoefte gekend is. Binnen de zorgsector ligt dit niet voor de hand. Wel neemt het aanbod in de ganse sector stelselmatig toe. Dit dekt echter niet steeds een toenemende vraag.

Zorg

* van 2005 tot 2010

De toegankelijkheid van het aanbod heeft betrekking op verschillende aspecten. In eerste instantie is er de toegankelijkheid van de zorg voor verschillende bevolkingsgroepen. Ouderen maken eerder beperkt gebruik van het algemeen welzijnswerk. Bij de preventieve gezinsondersteuning en in de kinderopvang wordt extra aandacht besteed aan kansarme gezinnen. Voor de andere voorzieningen is geen cijfermateriaal beschikbaar.

Toegankelijkheid heeft ook te maken met een adequate regionale spreiding. In de kinderopvang en de ouderenvoorzieningen zijn er regionale verschillen. Voor alle sectoren, uitgezonderd de kinderopvang, kent het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest een grote achterstand.

DIVERSITEIT, INTEGRATIE EN INBURGERING

De Vlaamse samenleving is de jongste decennia grondig veranderd. Diversiteit is een dagelijkse realiteit geworden. Begin 2008 woonden er in Vlaanderen 354.370 personen met een vreemde nationaliteit, goed voor bijna 6% van de bevolking. Het aantal vreemdelingen is de voorbije 20 jaar onafgebroken gestegen, een lichte daling begin jaren 2000 uitgezonderd.

De Vlaamse Regering wil tot één samenleving komen, waarbij iedereen – autochtone en ‘nieuwe’ Vlamingen – met elkaar samenleeft en het burgerschap deelt. Een belangrijke voorwaarde om te komen tot een gedeeld en actief burgerschap is de aanwezigheid van interetnische contacten. Meer dan een derde van de Vlamingen komt vaak in contact met mensen met een andere cultuur. Bijna tweederde woont in een buurt met zo goed als geen personen van vreemde herkomst. Met elkaar samenleven, impliceert ook dat ‘nieuwe’ Vlamingen actief en volwaardig aan de Vlaamse samenleving kunnen participeren. Nog steeds blijkt de maatschappelijke positie van nieuwe Vlamingen op een aantal belangrijke levensdomeinen minder gunstig dan die van autochtone Vlamingen. Er is onder meer sprake van een hogere werkloosheidsgraad, meer schoolse vertraging en meer financiële problemen.

De Vlaamse overheid spreekt de nieuwkomers ook zelf aan op zijn of haar individuele verantwoordelijkheid. Er wordt van hem of haar gevraagd actief deel te nemen aan de samenleving door onder meer de taal en de omgangsvormen te leren kennen en te respecteren. Inburgering wordt zo gezien als een belangrijke opstap naar integratie en volwaardige participatie. In 2009 was 23% van de meerderjarige nieuwkomers verplicht een inburgeringstraject te volgen. In 2009 hebben 18.927 inburgeraars zich aangemeld in een onthaalbureau, waarvan iets minder dan de helft behoorde tot de verplichte doelgroep. In de loop van het jaar zijn 8.217 inburgeringattesten afgeleverd.

3.1 CULTUUR

Het Vlaamse cultuurbeleid wil betrouwbaar en duurzaam zijn. Dit kan enkel met inbreng van en samenspraak met de culturele actoren tot stand komen; vandaar de oprichting van het cultuurforum. Om een duurzaam beleid te kunnen voeren is er nood aan objectieve en meetbare gegevens bij het uitzetten en bijsturen van beleidslijnen. Dit hoofdstuk brengt gegevens samen rond een aantal belangrijke doelstellingen van het Vlaamse cultuurbeleid. Cultuurparticipatie en culturele competentie blijven in dit kader een prominente plaats innemen. Zowel de globale participatie (in een eerste deel) als deze voor de specifiekere sectoren sociaal-cultureel werk (in het tweede deel) en kunsten en erfgoed (in het derde deel) komen aan bod. In de mate van het mogelijke krijgt ook het verband met andere belangrijke thema's - zoals een rijk en divers aanbod, digitalisering en het voeren van een internationaal cultuurbeleid - de nodige aandacht. Een laatste deel behandelt enkele economische aspecten van cultuur. Dit thema staat sinds enkele jaren zowel in Vlaanderen als internationaal uitdrukkelijk op de beleidsagenda.

Globale participatie en aanbod

De Vlaamse Regering wil dat Vlaanderen in 2020 qua levenskwaliteit aan de top staat. Het regeerakkoord stelt duidelijk dat de verhoging van de participatie aan cultuur daarbij een belangrijke randvoorwaarde is. Hierbij gaat veel aandacht naar de structurele participatieachterstand bij sommige bevolkingsgroepen. Er zijn nog steeds groepen die minder gemakkelijk de weg naar cultuurvoorstellingen vinden. Een eerste deel bekijkt de algemene deelname aan cultuur. Een tweede deel geeft een beeld van het aanbod. Een rijk en divers aanbod is een belangrijke randvoorwaarde voor het stimuleren van de participatie.

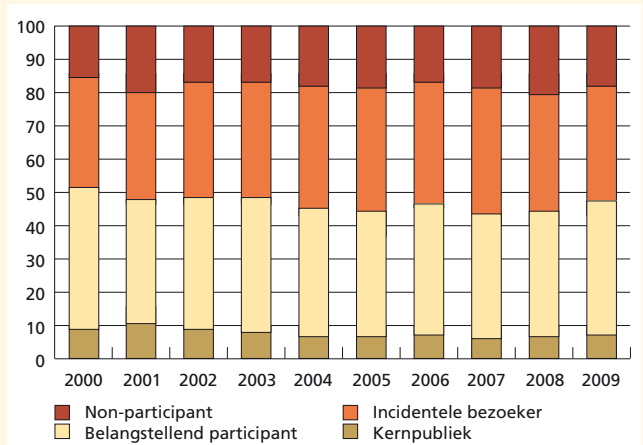
Algemene participatiegraad

Jaarlijks neemt een groot deel van de bevolking deel aan minstens één culturele activiteit. Bij een vrij grote groep blijft het echter bij deze eenmalige deelname. Toch zijn ook de frequentie en diversiteit van de participatie belangrijk voor de ontwikkeling van culturele competentie. Deze **algemene participatiegraad** is redelijk stabiel in de voorbije jaren.

Tien activiteiten spelen een rol bij de berekening van een algemene cultuurparticipatiegraad: vier genres van con-

3.1 Cultuurparticipatie

Evolutie cultuurparticipatiegraad in vier categorieën, van 2000 tot 2009, in %.

Bron: SCV-survey.

certbezoek, museumbezoek, bibliotheekbezoek, bioscoopbezoek, het bijwonen van een dans- of balletvoorstelling, het bijwonen van een theatervoorstelling en naar de opera gaan. Vier **publieksgroepen** worden afgebakend: het kernpubliek dat op maandelijkse basis aan verschillende activiteiten participeert, de belangstellende participanten die minstens meerdere keren per jaar aan verschillende activiteiten deelnemen, de incidentele participanten die minder intensief participeren en dan ook eerder cultuurpassanten zijn en tot slot de non-participanten die aan geen enkele activiteit deelnemen. De voorbije jaren zijn er slechts lichte schommelingen in het aandeel van de non-participanten. Ongeveer een vijfde van de bevolking neemt aan geen enkele activiteit deel. Het aandeel incidentele deelnemers lijkt de voorbije jaren wel wat toe te nemen ten opzichte van de belangstellende participanten en het kernpubliek. Dit kan ondermeer toe te schrijven zijn aan het steeds grotere aanbod aan activiteiten waardoor sommige mensen éénmalig aan verschillende activiteiten participeren. Tot slot moet opgemerkt worden dat cultuurparticipatie een gebruik is dat slechts traag verandert. Het effect van de huidige maatregelen om de cultuurparticipatie te bevorderen, is daarom niet meteen zichtbaar.

Het beleid wil niet alleen een toename van de regelmatige cultuurparticipatie, maar wil brede lagen van de bevolking bereiken. Een steeds terugkerende vaststelling in dit

verband is dat vooral **laagopgeleiden** weinig uithuizig aan cultuur deelnemen. Dit geldt ook voor de hierboven berekende participatiegraad. Deze ligt voor de hoog opgeleiden veel hoger dan voor de laagst opgeleiden. Het aantal non-participanten bij de laagst opgeleiden is bijna het dubbele van het Vlaamse gemiddelde. Bij de hoogopgeleiden is er daarnaast maar een heel klein percentage dat helemaal niet participeert. Bovendien geldt deze vaststelling zowel voor de populaire als de klassieke culturele activiteiten en blijkt opleiding het sterkst uniek effect te hebben indien andere variabelen zoals geslacht of leeftijd in de analyse worden betrokken. Deze vaststelling wettigt echter geen zwart-witbeeld. Er zijn lageropgeleiden die wel regelmatig participeren, net zoals er hogeropgeleiden zijn die niet of beperkt participeren. Daarnaast hebben ouderen een lagere kans op participatie en is er een klein effect van geslacht. Mannen participeren iets minder dan vrouwen. Deze invloed van persoonskenmerken is stabiel doorheen de tijd. Uit een Europese vergelijking blijkt dat Vlaanderen een goede middenmoter is op het vlak van cultuurparticipatie. De Vlaamse participatiegraad ligt duidelijk boven het Europese gemiddelde.

Algemeen aanbod

De **UiTdatabank** geeft een beeld van het globale aanbod in de culturele sector. In 2009 bevatte deze databank bijna 90.000 culturele evenementen. Dit aantal geeft het unieke aantal items die effectief plaatsvonden in 2009 weer. Er is een vrij goede spreiding van deze culturele evenementen over Vlaanderen. Het aanbod per 1.000 inwoners ligt wel duidelijk hoger in en rond de steden. Grote steden als Antwerpen, Gent en Brussel hebben een heel groot aanbod. Ook kleinere steden zoals Leuven, Oostende, Kortrijk, Sint-Niklaas en Mechelen hebben een vrij ruim aanbod.

Sociaal-cultureel werk

De deelname aan het sociaal-cultureel werk krijgt veel aandacht van het beleid. Participatie aan het verenigingsleven bevordert de integratie in de samenleving en werkt positief in op de kansen die men krijgt. Daarnaast hebben de amateurkunsten een rijke traditie in Vlaanderen. Ze dragen bij tot meer culturele competentie en hun socialisatiefactor wint aan belang. In het lokale cultuurbeleid staat een kwalitatieve en integrale aanpak voorop. Belangrijke pijlers van dit lokale cultuurbeleid zijn de bibliotheken en de cultuurcentra. Ook voor het jeugdwerk ligt de focus op een inclusief en integraal beleid. Hierbij is kinderen en jongeren ruimte geven een belangrijke doelstelling van het beleid. Hieronder zal deze participatie meer in detail besproken worden. Een tweede deel bespreekt de aanbodkant van deze componenten.

Participatie

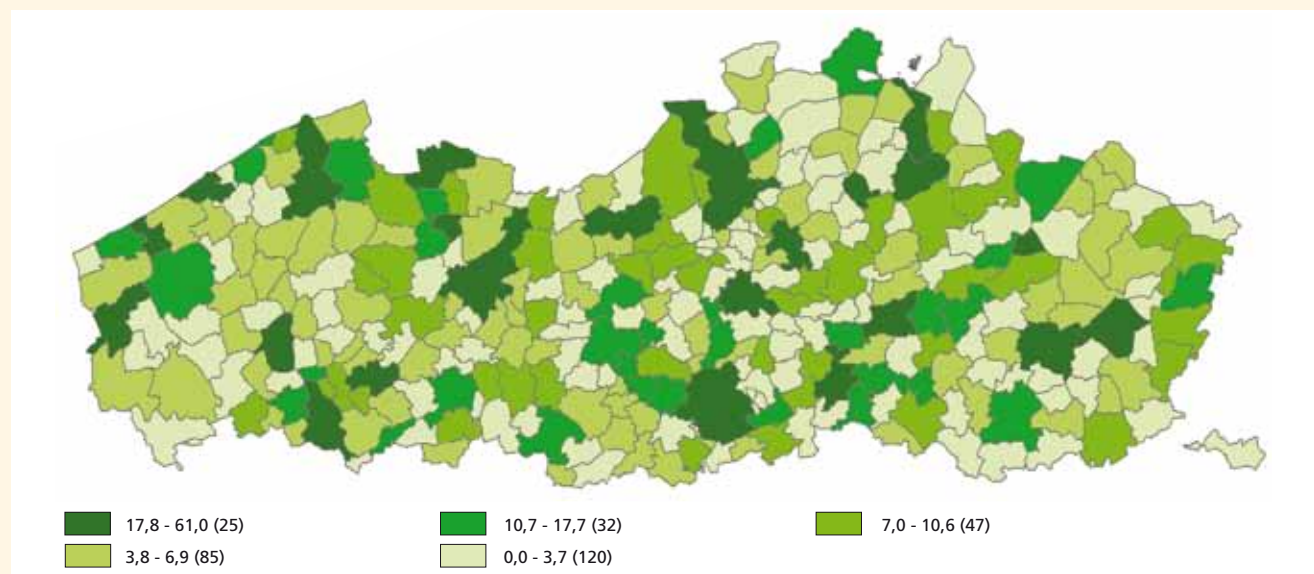
De participatie aan het verenigingsleven en de amateurkunsten, het bibliotheekbezoek, de deelname aan activiteiten van cultuurcentra en de participatie aan het jeugdwerk komen aan bod.

Verenigingsleven

De participatie aan het verenigingsleven is vrij stabiel. Bijna de helft van de bevolking was in 2009 **actief lid** van een vereniging. Er is een vrij duidelijk genderverschil: de participatie van vrouwen lijkt in 2009 wat lager te liggen. Naar leeftijd is er een gelijkmatig verloop, vanaf 75 jaar is er een duidelijk verval. Maar ook bij de 75-plussers is één

3.2 Globaal cultuuraanbod.

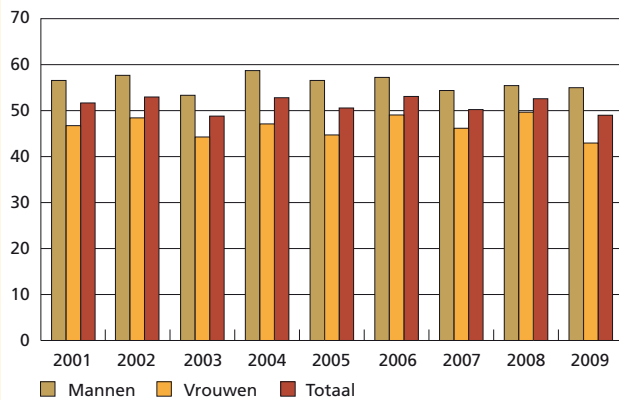
Aantal ingevoerde cultuurevenementen in de UiTdatabank, in 2009, per 1.000 inwoners.

Bron: UiTdatabank. Opmerking: In tegenstelling tot het hierboven vermelde cijfer betreffende het aantal items dat plaatsvond in 2009, waren voor de kaart enkel het aantal items dat ingevoerd is in 2009 beschikbaar.

3.3 Deelname verenigingsleven

Evolutie van de deelname aan het verenigingsleven, naar geslacht, van 2001 tot 2009, in %.

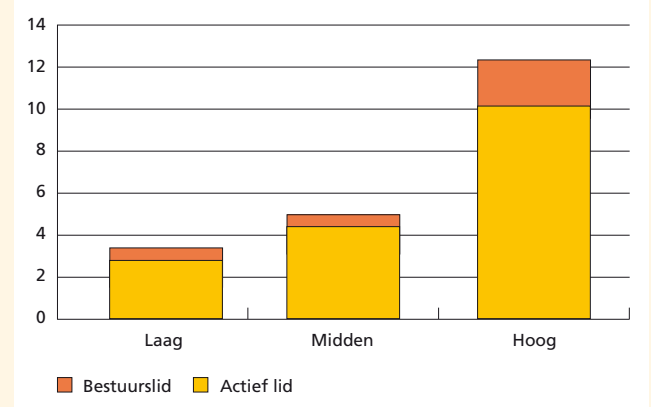
Bron: SCV-survey.

op drie nog actief lid van een vereniging. Ruim een derde van de laag opgeleiden is actief binnen een vereniging, bij de middengroep is dit ongeveer één op twee, bij de hoog opgeleiden meer dan zes op tien.

Internationaal vergeleken is de Vlaming sterk betrokken bij het verenigingsleven. Bijna drie op de tien Vlamingen zegt in de afgelopen 12 maanden gewerkt te hebben bij een vereniging om er voor te zorgen dat dingen verbeteren of om te voorkomen dat dingen fout gaan. Enkel in Finland ligt dit cijfer hoger. In Wallonië en Brussel zegt één op tien dit te doen.

3.5 Lidmaatschap amateurkunstvereniging

Actief lidmaatschap van een amateurkunstvereniging in 2009, naar opleidingsniveau, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

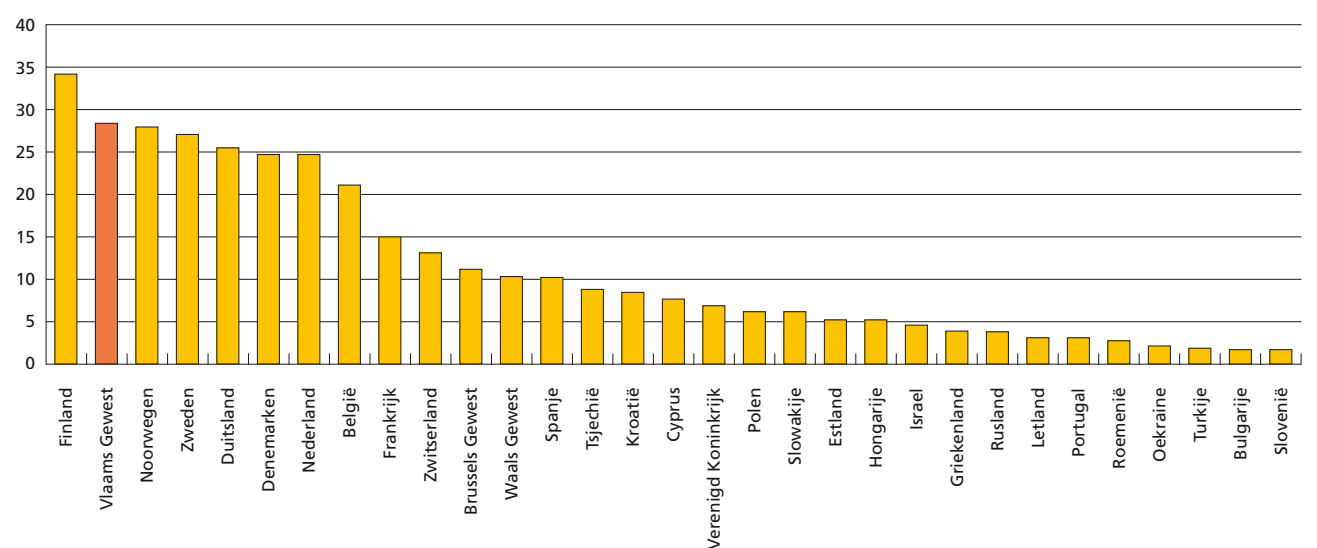
Amateurkunsten

Ongeveer 6% van de Vlamingen zegt actief lid van een **vereniging voor amateurkunstbeoefening** te zijn. Naar geslacht is er geen verschil. Er is een vrij goede spreiding over de leeftijdsgroepen. Het lidmaatschap bij de jongste leeftijdsgroep ligt met 8% bijna twee maal zo hoog als bij de oudste leeftijdsgroep. Hoogopgeleiden zijn duidelijk veel vaker actief lid van een amateurkunstvereniging dan de anderen.

Maar ook buiten de context van een vereniging kunnen Vlamingen creatief zijn. 38% van de Vlamingen geeft aan het voorbije jaar zelf **creatief/kunstzinnig bezig** geweest

3.4 Verenigingsleven internationaal

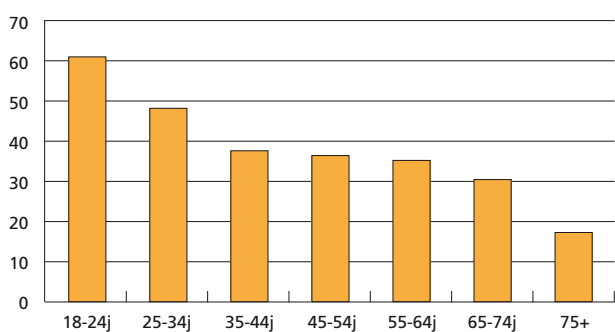
% respondenten dat ja antwoordde op de vraag 'Heb je de afgelopen 12 maanden gewerkt in een vereniging of andere organisatie om er voor te zorgen dat dingen beter gaan of te voorkomen dat dingen slecht gaan', in 2008, internationale vergelijking, in %.

Bron: ESS-survey 2008.

3.6 Creatief bezig zijn

Zelf creatief/kunstzinnig bezig zijn naar leeftijd in 2009, in %.

Bron SCV-survey 2009.

te zijn. Het percentage ligt licht hoger bij vrouwen dan bij mannen. Bij de laagopgeleiden zegt een kwart creatief/kunstzinnig bezig geweest te zijn, bij de hoogopgeleiden zegt meer dan de helft dit. Hoe jonger men is, hoe vaker men zelf creatief/kunstzinnig bezig is geweest.

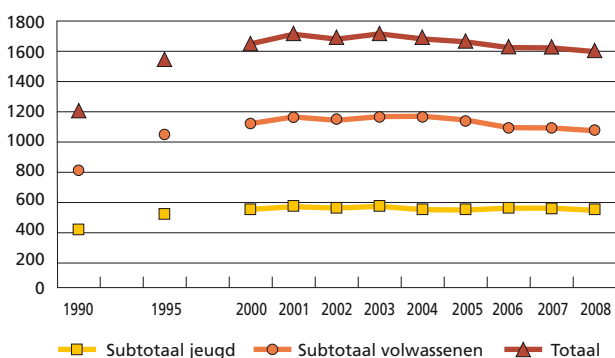
De Vlaamse overheid geeft sinds enkele jaren sterke impulsen aan de creatie en verspreiding van de **Vlaamse circuskunst**. In 2009 bezocht ongeveer één op tien Vlamingen een circus. Hoogopgeleiden bijna driemaal zo veel als laagopgeleiden. Voor de 18- tot 44-jarigen ligt de participatiegraad duidelijk het hoogst.

Bibliotheken

Tussen 1990 en 2000 was er een duidelijke stijging van het aantal **leners**. Daarna is de toestand redelijk stabiel, al lijkt er bij de volwassenen toch een lichte afname te zijn. In 2008 was ongeveer een kwart van de inwoners van Vlaanderen een geregistreerd lener bij een openbare bibliotheek. Dit komt neer op ongeveer 1,6 miljoen leners waarvan 45.000 in Brussel. Het grootste deel van de leners komt uit het eigen werkgebied van de bibliotheek.

3.7 Leners

Evolutie lenersaantal in bibliotheken, volwassenen en jeugd, van 1990 tot 2008, x 1.000.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

Bij de jeugd komt slechts een vijfde van buiten het werkgebied, bij de volwassenen loopt dit op tot een kwart. In totaal werden er meer dan 18 miljoen bezoekers geteld. Dit betekent dat de gemiddelde lener waarschijnlijk ongeveer maandelijks de bibliotheek bezoekt, al zijn er natuurlijk ook bezoekers die niet als lener geregistreerd zijn. In de hoofdbibliotheken zijn er per openingsuur gemiddeld 40 bezoekers.

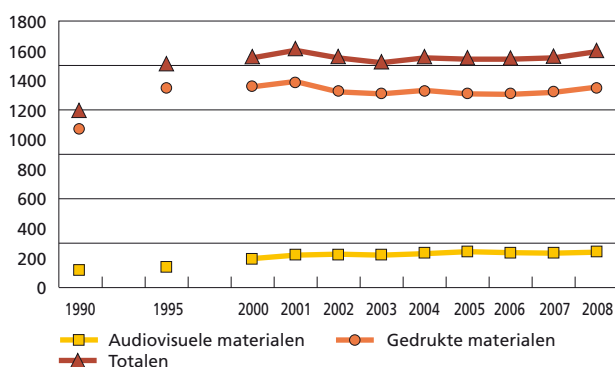
Zowel de **uitleningen** van de gedrukte materialen als deze van de audiovisuele materialen namen duidelijk toe in 2008. De gedrukte materialen nemen nog steeds bijna 85 % van het totale aantal uitleningen voor hun rekening.

De leenfrequentie, die aangeeft hoeveel stuks een lener gemiddeld per jaar ontleent, bedroeg in 2008 bijna 30 stuks. Dit is een lichte stijging ten opzichte van de voorgaande jaren. De gebruikscoefficiënt, die toont hoe vaak een item gemiddeld de deur uitgaat, blijft voor zowel de gedrukte als audiovisuele materialen vrij constant. Bij de gedrukte materialen bedroeg deze 2,2 in 2008, bij de audiovisuele materialen 2,3. Gedrukte en audiovisuele stukken worden dus ongeveer even vaak ontleend.

Je moet niet noodzakelijk een geregistreerd lener zijn om een bibliotheek binnen te stappen. Er kan gebruik gemaakt worden van de leeszaal of de kaart van iemand anders. Naast de openbare bibliotheken kan er ook gebruik gemaakt worden van een bibliotheek op het werk of in de school. In 2008 blijkt 35% een bibliotheek bezocht te hebben. Het **bibliotheekbezoek** is vrij stabiel de voorbije jaren, al zijn er in vergelijking met 2000 wel minder geregistreerde lezers en zijn er meer mensen die nooit of uiterst zelden naar de bibliotheek gaan. Bij de vrouwen (37%) ligt het bibliotheekbezoek duidelijk hoger dan bij de mannen (32%). De jongste leeftijdscategorie scoort het best voor bibliotheekbezoek. De oudste leeftijdscategorieën kennen lage bezoekcijfers, maar dit is waarschijnlijk sterk gerelateerd met het opleidingsniveau. Naar dit opleidingsniveau zijn er de klassieke verschillen.

3.8 Ontleningen

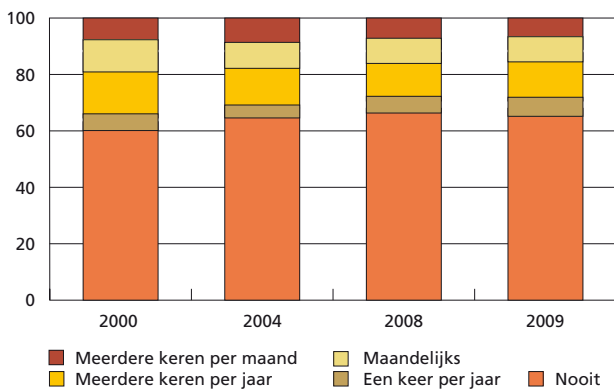
Evolutie van het aantal ontleningen van gedrukte en audiovisuele materialen, van 1990 tot 2008, x 1 miljoen.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.9 Bibliotheekbezoek

Evolutie bibliotheekbezoek, van 2000 tot 2009, in %.

Bron: SCV-survey.

Cultuurcentra

De **eigen activiteiten** van de cultuurcentra trokken in 2008 bijna 3 miljoen deelnemers (exclusief omkaderingsactiviteiten). Dit is een toename in vergelijking met de voorbije jaren. Vooral het podiumaanbod binnen de eigen activiteiten kent een groot bereik, met maar liefst 9 op 10 van het totale aantal deelnemers.

Om de beleving van de cultuurbezoeker waardevoller, intenser en kwaliteitsvoller te maken, organiseren heel wat cultuurcentra **omkaderingsinitiatieven**. Dit zijn flankerende activiteiten die een inhoudelijk opstapje zijn naar de geplande activiteit. Ongeveer een vijfde van de eigen

activiteiten worden voorzien van dergelijke inhoudelijk verdiepende omkaderingsactiviteit zoals een inleiding, een nabespreking, een workshop. In 2008 waren er in totaal bijna 200.000 deelnemers.

Jeugdwerk

Ongeveer de helft van de Vlaamse bevolking zegt lid te zijn of geweest te zijn van een **jeugdbeweging**. Mannen zijn vaker lid of ooit lid geweest dan vrouwen. Vooral voor de 35-64-jarigen is er een duidelijke genderkloof. Zes op tien van de 18-34-jarigen is of was lid van een jeugdvereniging, bij de 75-plussers is dit slechts vier op tien. Ook naar opleidingsniveau is er een duidelijk verschil. Zes op tien van de laagopgeleiden was nooit lid, tegenover slechts een derde bij de hoogopgeleiden.

Op basis van administratieve registratiegegevens kan de evolutie van ledenaantallen van de **grote jeugdbewegingen** worden bekeken. Deze grote jeugdbewegingen telden in 2009 ruim 237.000 leden. Ongeveer de helft van hun leden zijn jonger dan twaalf jaar. De ledenaantallen lagen de voorbije jaren duidelijk hoger dan begin jaren 2000. In 2008 is er wel een lichte daling.

Uit de **JOP-monitor 2** (Vettenburg, Deklerck en Siongers, 2010) blijkt dat meer dan driekwart van de Vlaamse jongeren (14 tot 30 jaar) lid is van minstens één vereniging. Sportclubs, jeugdbewegingen, (amateur-)kunstbeoefening en de mutualiteiten blijken hierbij populair te zijn. Bij de jongeren van 12 en 13 jaar is meer dan de helft momenteel lid van een sportvereniging en meer dan een kwart is actief in een jeugdbeweging. Verenigingen voor

3.10 Deelnemers cultuurcentra

Cultuurcentra, aantal deelnemers per activiteit en per type centra aan de eigen activiteiten, in 2008.

	CATEGORIE A	CATEGORIE B	CATEGORIE C	A+B+C
Podiumactiviteiten	725.897	1.158.270	769.107	2.653.274
Totaal educatieve activiteiten (per titel)	27.262	35.860	24.647	87.769
Andere activiteiten	43.826	109.934	47.288	201.048
Totaal deelnemers activiteiten	796.985	1.304.064	841.042	2.942.091
Inleidingen, nabesprekingen, lezingen, interviews	18.816	13.030	22.122	53.968
Ateliers en workshops	12.826	10.944	12.432	36.202
Rondleidingen, sfeerscheppende activiteiten	9.678	21.451	41.353	72.482
Vernissages bij tentoonstelling	8.851	12.550	11.505	32.906
Totaal deelnemers omkaderingsactiviteiten	50.171	57.975	87.412	195.558

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen. Opmerking: Voor tentoonstellingen worden geen deelnemers geregistreerd.

3.11 Leden jeugdbewegingen

Evolutie van de ledenaantallen van de grote jeugdbewegingen, van 2000 tot 2008.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Fos	6.388	5.472	6.037	6.336	7.244	7.246	9.412	8.100	8.019
Chirojeugd Vlaanderen	93.187	94.119	91.668	94.331	93.714	93.665	95.378	94.870	92.605
KSJ-KSA-VKSJ	33.414	32.026	33.079	31.803	32.753	31.845	39.855	40.648	36.403
KLJ	20.947	20.309	20.463	20.898	21.164	24.411	26.707	24.932	26.842
VNJ	1.953	1.627	1.756	1.548	1.678	1.008	1.008	1.155	1.110
VVKSM/ Scouts en Gidsen	69.667	70.239	68.476	71.110	71.721	71.721	72.563	74.128	72.500
Totaal	225.556	223.792	221.479	226.026	228.274	229.896	244.923	243.833	237.479

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.12 Deelname 14- 30-jarigen aan verenigingsleven

Deelname aan het verenigingsleven door 14- tot 30-jarigen in 2008, in %.

	Nooit lid geweest	Ooit lid geweest	Nu passief lid	Nu actief lid	Nu organiserend lid
Sportverenigingen	21,0	37,6	3,4	34,6	3,5
Mutualiteit (CM, MJA, J&M,...)	37,6	8,2	39,8	13,9	0,5
Jeugdbeweging	43,4	42,1	1,9	6,9	5,7
(Amateur-)kunstbeoefening	58,8	28,9	1,2	9,8	1,3
Speelplein, grabbelpas, Roefel,...	63,7	31,6	1,5	1,8	1,4
Organisatie muziekfestival, fuif, buurtfeest,...	64,9	22,9	2,4	4,4	5,4
Deeltijds kunstonderwijs	65,0	27,5	0,7	6,6	0,2
Hobbyverenigingen	71,3	20,0	1,4	6,5	0,9
Jeugdhuis of jeugdclub	76,9	13,3	4,3	4,5	1,0
Cursussen, workshops of lessen	81,1	14,4	1,0	2,6	0,8
Vakbond (jongerenafdeling)	84,1	2,3	9,9	3,3	0,4
Sociale beweging Milieu & natuur	85,4	8,2	5,2	1,0	0,2
Doelgroepspecifieke jeugdbeweging	86,6	7,6	1,3	2,8	1,7
Sociale beweging Derde Wereld & mensenrechten	87,3	6,4	4,3	1,8	0,2
Vereniging die anderen helpt	87,6	6,9	2,9	2,0	0,6
Buurt- of wijkwerking	88,6	7,0	1,1	2,3	1,0
Religieuze vereniging	93,6	4,3	0,6	0,9	0,6
Vereniging verbonden aan een café	91,9	3,9	1,4	2,3	0,5
Jongerenuitwisselingsprogramma's	94,5	4,1	0,4	0,7	0,3
Politieke partij of verenigingen	96,6	1,2	1,5	0,5	0,3

Bron: JOP-monitor 2.

(amateur-)kunstbeoefening en het deeltijds kunstonderwijs trekken bijna een kwart van deze leeftijdsgroep aan. Eén op vijf is actief binnen een mutualiteit of hobbyvereniging.

De deelname van de jongeren aan het verenigingsleven kent verschillen naar leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. De deelnamebereidheid aan het verenigingsleven daalt vanaf 16 jaar. Dit geldt vooral voor de gestructureerde verenigingsvormen zoals jeugdbewegingen, gemeentelijk jeugdwerk, sport-, hobby- en culturele verenigingen. Bij deze gestructureerde verenigingsvormen wordt de deelname veelal gestuurd en begeleid door volwassenen. Minder gestructureerde verenigingsvormen, die meer ruimte geven voor eigen initiatief, vertonen een ander patroon. De deelname aan jeugdhuisen neemt toe tot 19 jaar en daalt pas daarna. De deelname aan de organisatie van een festival of fuif stijgt tot 22 jaar vooraleer af te nemen. Jongens zijn vaker betrokken bij het verenigingsleven dan meisjes. Dit verschil in participatie wordt vooral veroorzaakt door de hogere participatie van jongens aan sportverenigingen. Naast het participatieverschil zijn er ook verschillen in de voorkeur. Jongens nemen vaker deel aan ongestructureerde en jongerengecentreerde organisaties, terwijl meisjes zich eerder richten tot gestructureerde vrijetijdsverenigingen. Verder blijken verschillen tussen hoger- en lageropgeleiden al op

3.13 Deelname 12- 13-jarigen aan verenigingsleven

Deelname aan het verenigingsleven door 12- tot 13-jarigen in 2008, in %.

	Ken ik niet	Nooit gedaan	Vroeger gedaan	Doe ik nu
Sportverenigingen	0,9	12,9	33,4	58,6
Jeugdbeweging	3,6	37,3	32,9	27,9
(Amateur-)kunstbeoefening	5,5	54,1	18,5	23,4
Deeltijds kunstonderwijs	2,8	52,8	23,5	23,1
Mutualiteit (CM, MJA, J&M,...)	20,5	51,9	8,3	20,8
Hobbyverenigingen	5,5	58,5	17,8	19,0
Speelplein, grabbelpas, Roefel,...	4,6	37,2	49,7	8,1
Organisatie muziekfestival, fuif, buurtfeest,...	5,7	73,0	15,1	7,3
Sociale beweging Milieu & natuur	5,1	81,3	8,4	6,1
Cursussen, workshops of lessen	10,4	66,1	18,8	5,4
Buurt- of wijkwerking	12,2	73,0	9,6	5,3
Jeugdhuis of jeugdclub	10,4	82,5	3,1	4,5
Doelgroepspecifieke jeugdbeweging	24,5	67,6	5,1	3,8
Vereniging die anderen helpt	5,4	81,4	9,0	3,4
Sociale beweging Derde Wereld & mensenrechten	10,0	75,1	11,3	3,2
Religieuze vereniging	21,5	75,6	1,6	2,7
Vereniging verbonden aan een café	11,9	83,6	2,5	1,5
Politieke partij of verenigingen	28,4	72,2	0,9	0,7
Vakbond (jongerenafdeling)	32,4	67,5	0,2	0,7
Jongerenuitwisselingsprogramma's	28,2	72,1	1,2	0,4

Bron: JOP-monitor 2.

jonge leeftijd te bestaan. Leerlingen uit het BSO nemen minder deel aan alle onderzochte verenigingstypes dan leerlingen uit het ASO.

Het beleid wil de leefwereld van jongeren verruimen en verrijken door het stimuleren van contacten met leeftijdgenoten in het buitenland via uitwisselingsprogramma's. Jaarlijks nemen er ongeveer 1.000 jongeren deel aan de internationale uitwisselingprogramma's van het JINT.

Kwaliteitsvol aanbod

Een kwaliteitsvol aanbod is een belangrijke randvoorwaarde voor de verhoging van de cultuurparticipatie en de opbouw van culturele competenties. Het volgende deel gaat in op het aanbod in het verenigingsleven en de amateurkunsten, het lokale cultuurbeleid en het jeugdwerkeraanbod.

Verenigingsleven

In 2009 zorgde het decreet betreffende het **sociaal-cultureel volwassenenwerk** voor de ondersteuning van 126 organisaties, verspreid over 3 werksoorten, 2 overkoepelende organisaties en een steunpunt.

3.14 Sociaal-cultureel werk

Kerncijfers sociaal-cultureel werk in 2009.

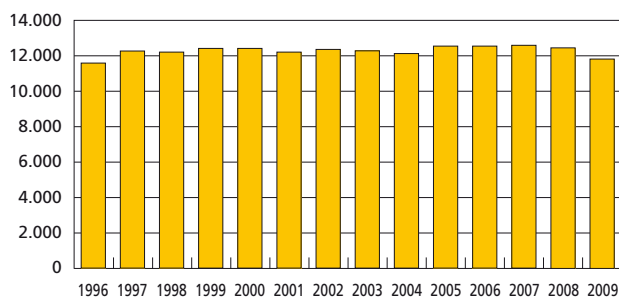
Sociaal-cultureel volwassenenwerk	
Sociaal-culturele verenigingen: 55	
Verenigingen: 41	Aantal afdelingen: 11.731
Verenigingen voor migranten: 14	Aantal afdelingen: 1.266
Sociaal-culturele vormingsinstellingen: 38	
Volkshogescholen: 13	Landelijke vormingsinstellingen: 24
	Gespecialiseerde vormingsinstellingen: 18
	Syndicale vormingsinstellingen: 3
	Vormingsinstellingen voor bijzondere doelgroepen: 3
Sociaal-culturele Bewegingen: 31	
Andere: 3	
Totaal sociaal-culturele organisaties: 126	

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

Wat de **sociaal-culturele verenigingen** betreft, waren er in het 2009 41 landelijke verenigingen (Davidsfonds, Vlaamse kruis, Amnesty International Vlaanderen,...) erkend. In 2009 telden alle verenigingen samen 11.731 afdelingen, gespreid over het Vlaamse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, wat een lichte achteruitgang is ten opzichte van de voorbije jaren.

3.15 Sociaal-culturele verenigingen

Evolutie van het aantal afdelingen van de erkende verenigingen (exclusief de migrantenverenigingen en inclusief Brussel), van 1996 tot 2009.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.16 Aangesloten groepen amateurkunsten

Aantal aangesloten groepen amateurkunsten voor de verschillende kunstdisciplines, van 2003 tot 2009. * groepen die zich op de website aanmeldden (=aantal geregistreerde groepen).

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Creatief Schrijven						28	30
Centrum voor Beeldexpressie	315	333	342	335	329	328	326
Danspunt	275	300	299	339	341	355	379
Koor en Stem	778	819	811	841	822	841	817
Kunstwerk(t)	128	125	171	155	116	131	163
Muziekmozaïek	194	247	268	284	297	124	135
Opendoek	790	786	807	801	823	839	897
Vlamo	1.016	1.128	1.645	1.681	1.180	1.189	1.202
TOTALEN	3.496	3.738	4.343	4.436	3.908	3.835	3.935
Poppunt	4.431*	3.755*	4.080*	4.737*	5.551*	5.939*	5.100*

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

Daarnaast zijn er nog 14 erkende landelijke **migrantverenigingen**. Het aantal afdelingen neemt nog sterk toe, van 782 in 2004 naar 1.266 in 2009.

In 2009 waren er 38 sociaal-culturele vormingsinstellingen (de Halewynstichting, Natuurpunt Educatie...) erkend en werden 31 bewegingen (Pax Christi Vlaanderen, De Wakkere Burger...) gesubsidieerd.

Amateurkunsten

De sector van de amateurkunsten wordt gedragen door 9 erkende organisaties die actief zijn rond verschillende disciplines: theater, dans, beeld en beeldende kunst, muziek en letteren. De voorbije jaren tellen zij bijna 4.000 aangesloten groepen.

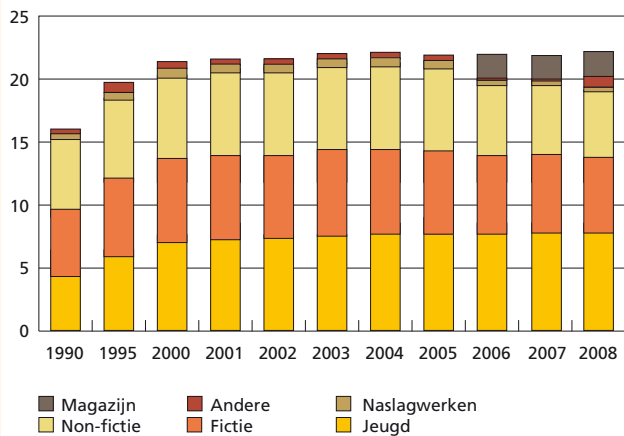
Lokaal cultuurbeleid

In grote lijnen zijn er drie actoren actief binnen het lokaal cultuurbeleid in de gemeente: de bibliotheek, het cultuurcentrum of gemeenschapscentrum en de cultuurbeleidscoördinator.

Elke gemeente in Vlaanderen is verplicht een **openbare bibliotheek** in te richten en in stand te houden. Een gemeente mag deze voorwaarde vervullen door samen te werken met een andere gemeente(n). De Limburgse gemeente Herstappe is zo klein dat ze werd vrijgesteld van de decretale verplichting. In het Vlaamse Gewest richten 286 gemeenten en 8 intergemeentelijke verenigingen een openbare bibliotheek in. Zodoende beschikken 302 van de 308 Vlaamse gemeenten over een bibliotheekvoorziening. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, waar geen decretale verplichting bestaat, richten de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) en 15 gemeentebesturen in 16 van de 19 Brusselse gemeenten een Nederlandse bibliotheek in. Naast de gewone bibliotheken worden ook 3 gespecialiseerde organisaties voor bibliotheekwerk (bibliotheken voor blinden, slechtzienden en personen met een andere leesbeperking) ondersteund.

3.17 Gedrukte materialen

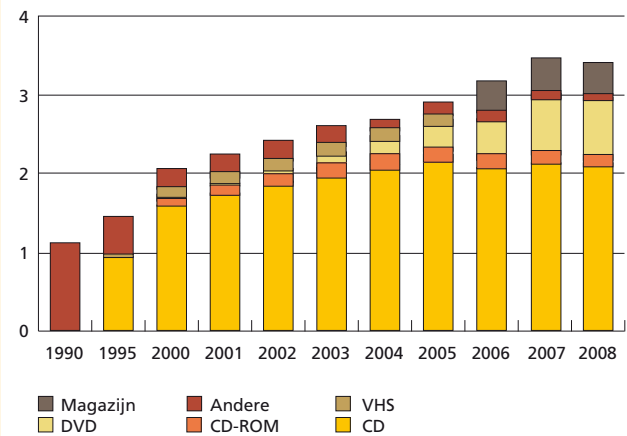
Evolutie van de gedrukte materialen in de openbare bibliotheken, van 1990 tot 2008, x 1 miljoen.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen. Opmerkingen: de categorie magazijn wordt sinds 2006 apart geregistreerd. In 2008 vallen de tijdschriften onder de categorie andere.

3.18 Audiovisuele materialen.

Evolutie van de audio-visuele materialen in de openbare bibliotheken, van 1990 tot 2008, x 1 miljoen.

De VHS-cassettes worden van 2006 bij andere geteld omdat ze grotendeels uit de collectie zijn verdwenen ten nadele van DVD's. **CD's werden niet uitgesplitst en werden bij andere geteld in 1990. Wegens het voorlopig kleine aantal werden de daisy-luisterboeken (Contentmanagementsysteem) bij de categorie andere geteld in 2008.
Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

De totale **collectie** van de Vlaamse en Brusselse openbare bibliotheken bleef in 2008 vrij stabiel. In totaal omvat deze collectie inmiddels meer dan 25 miljoen stuks. De gedrukte materialen namen licht toe. Een derde van deze materialen zijn gericht op de jeugd. In 2008 was er voor het eerst een lichte afname bij de audiovisuele materialen, vooral toe te schrijven aan de daling bij verouderde dragers. De op dit ogenblik meest gebruikelijke drager, de DVD, stijgt nog ten opzichte van het vorige meetpunt. De audiovisuele materialen maken 15,4% van de totale collectie uit. Hoewel er in absolute termen een lichte daling is ten opzichte van 2007, is het aandeel van de audiovisuele materialen in de totale collectie wel verdubbeld ten opzichte van 2000 (8,8%).

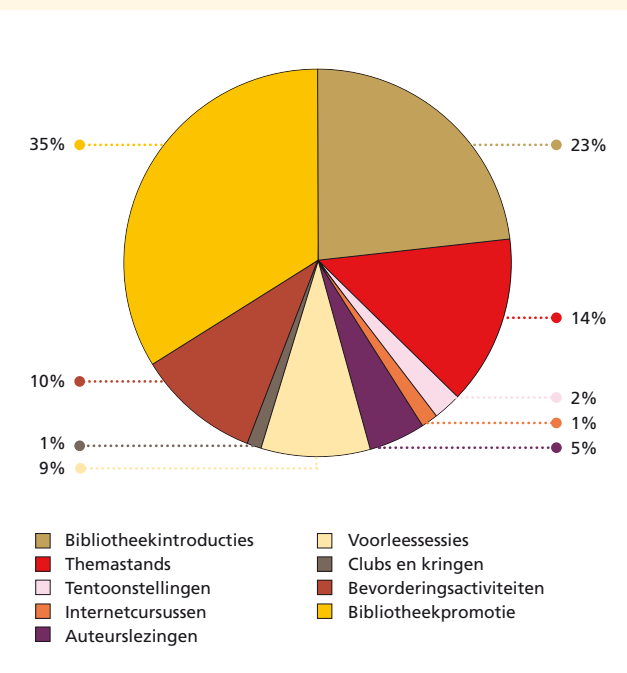
Er zijn verschillende indicatoren om een idee te krijgen van de relatieve grootte en kwaliteit van de collectie van een bibliotheek. Een eerste indicator is de collectie per inwoner. In 2008 bedroeg de collectie bijna vier stuks per inwoner. Een andere indicator is de bezitscoëfficiënt of de verhouding tussen het aantal werken in de collectie en het aantal gebruikers. Het gemiddelde was in 2008 16 stuks per gebruiker. Het vernieuwingsritme toont het percentage nieuwe werken in de totale collectie. Dit percentage bedroeg 7,6% in 2008. Het vernieuwingsritme ligt veel hoger voor de audiovisuele materialen (15,1%) dan voor de gedrukte materialen (7,3%).

In 2008 waren in de openbare bibliotheken 2.300 **vrijwilligers** actief die in totaal jaarlijks meer dan 118.000 uren vrijwilligerswerk presteren. In totaal werden in dat jaar meer dan 57.000 **activiteiten** opgezet door de bibliotheken. Deze activiteiten zitten duidelijk in stijgende lijn. De grootste aandelen worden ingenomen door acties in

kader van bibliotheekpromotie (infoblad, krantenartikels, update website,...), bibliotheekintroducties en thema-stands.

3.19 Activiteiten bibliotheken

Activiteiten van Openbare bibliotheken in 2008, % ten opzichte van het totaal.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.20 Digitale toepassingen

Aantal digitale toepassingen in de Openbare bibliotheken in 2008.

	TOTAAL
Uren internetgebruik per jaar	1.378.129
Aantal elektronische abonnementen	692
Raadpleging mediargus *	553.114
Raadpleging biblion *	1.474.497
Raadpleging keesings historisch archief *	2.583
Raadpleging ander abonnement	106.126
Link naar Digileen	139
Digileen voor alle titels in collectie	37
Volledige integratie Digileen	13

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

In Vlaanderen is een openbare bibliotheek gemiddeld 24 uur per week open. Dit aantal heeft betrekking op de hoofdbibliotheken. Als we daar de bedieningspunten bijtellen, stijgt dit tot ongeveer 36 uur per week. Ongeveer één derde van de **openingsuren** zijn 's avonds of in het weekend. Bijna elke bibliotheek beschikt inmiddels over internet. Gemiddeld zijn 6 PC's per bibliotheek hierop aangesloten. Het gemiddeld aantal uren internetgebruik op jaarbasis bedraagt ongeveer 4.500 uren. Ook maakt de bezoeker steeds meer gebruik van de elektronische abonnementen van de bibliotheken. Eén op 6 van de bibliotheken maakt het digitaal ontlenen van muziek mogelijk via digileen.

In 2009 subsidieerde de Vlaamse overheid 64 **cultuurcentra**. Er zijn twee grootstedelijke cultuurcentra: Antwerpen en Brussel. De andere cultuurcentra kennen een onderverdeling in categorie A, B of C. Cultuurcentra van cate-

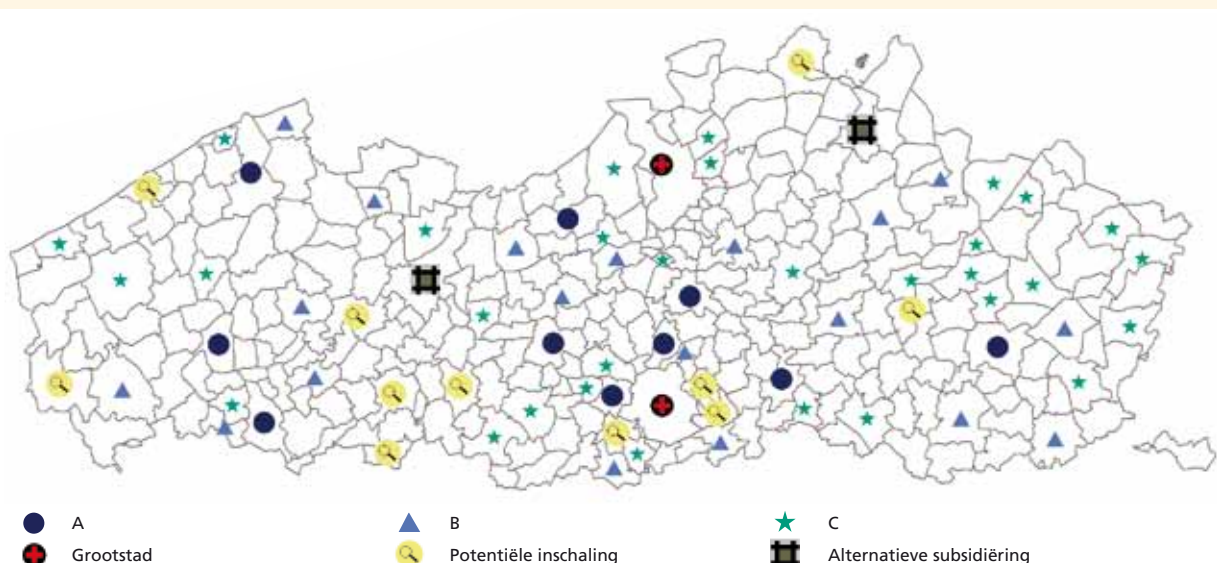
gorie A zijn er in de centrumsteden, en moeten voldoen aan de hoogste infrastructuureisen. Voor categorie B en C zijn er aangepaste infrastructuurvereisten, zowel op vlak van grootte als uitrusting.

Voor de grootsteden Antwerpen en Brussel werd geopteerd voor een convenant tussen de Vlaamse overheid en de steden. Er blijven nog 13 gemeenten over die volgens het decreet een gesubsidieerd cultuurcentrum kunnen hebben, maar nog niet van deze mogelijkheid gebruik maken (potentiële inschaling). De stad Turnhout kreeg tot medio 2009 een subsidie voor een cultuurcentrum in de categorie A. Het cultuurcentrum werd toen ondergebracht in een Autonoom Provinciebedrijf van de provincie Antwerpen. De Vlaamse overheid sloot een convenant af met de stad Turnhout om de subsidiëring verder te zetten. Ook met de stad Gent is er een convenant. Volgens de letter van de regelgeving is er geen cultuurcentrum (meer) in Turnhout en Gent, maar in de praktijk en vanuit de cultuurgebruiker bekeken is dit wel het geval.

De opdracht van een cultuurcentrum is driedig: verhoging van de participatie aan cultuur, gemeenschapsvorming en cultuurspreiding. Deze laatste opdracht laat zich vooral meten aan de hand van cijfers over het aantal **activiteiten** en deelnemers. In 2008 vonden er ruim 88 000 activiteiten plaats in de Vlaamse cultuurcentra. Ongeveer een kwart daarvan zijn 'eigen activiteiten': activiteiten waarvan het cultuurcentrum de organisator is of toch zeker een beduidend inhoudelijke en financiële inbreng heeft. Dit in tegenstelling tot het ruime receptieve aanbod dat door individuele of georganiseerde gebruikers (verenigingen, clubs...) wordt georganiseerd in de infrastructuur van het cultuurcentrum. Heel vaak zullen de cultuurcentra ook het receptieve aanbod ondersteunen door het

3.21 Cultuurcentra

Spreading cultuurcentra in 2009, naar categorie.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen. Turnhout categorie A tot medio 2009.

3.22 Aanbod cultuurcentra

Aantal activiteiten (eigen, receptief en omkadering) van de cultuurcentra en de procentuele verdeling naar soort, in 2008.

Eigen activiteiten	%
podium	52,4
educatieve activiteiten	23,3
tentoonstellingen	3,7
overige activiteiten	20,5
Totaal eigen activiteiten (N)	22.021
Receptieve activiteiten	%
podium	7,0
educatieve activiteiten	19,2
tentoonstellingen	0,7
overige activiteiten	73,0
Totaal receptieve activiteiten (N)	66.824
Totaal	88.845
Omkadering	%
inleiding, nabespreking, lezing, interview	23,0
atelier, workshop	41,6
rondleiding, sfeerscheppende activiteit	28,0
vernissage bij tentoonstelling	7,3
Totaal omkaderingsactiviteiten (N)	4.109

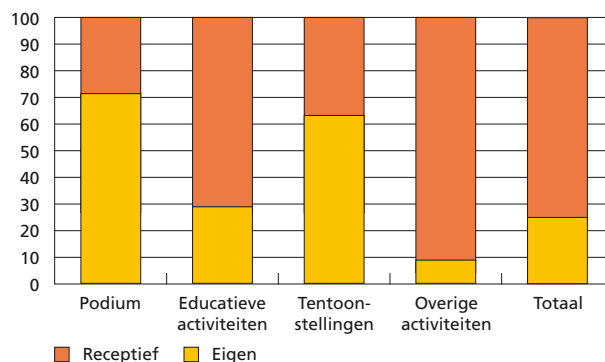
Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

ter beschikking stellen van technische en organisatorische kennis. In het eigen aanbod is het aanbod aan podium-activiteiten (theater, dans, muziek...) opvallend. Ruim de helft van het aantal eigen activiteiten valt onder podium. Dit zijn dan de activiteiten die het hoogst aantal deelnemers naar het cultuurcentrum lokken.

Op 1 januari 2009 hadden 224 van de 327 Vlaamse en Brusselse gemeenten en de Vlaamse Gemeenschapscommissie een gesubsidieerde **cultuurbeleidscoördinator** in dienst. Dit zijn elf gemeenten meer dan op 1 januari 2008. Begin 2009 beschikten daarmee bijna zeven op tien van de Vlaamse en Brusselse gemeenten en de Vlaamse Gemeen-

3.23 Verhouding eigen/receptief

Verdeling tussen eigen en receptieve activiteiten in 2007 voor de cultuurcentra in de categorie A, B en C, in %.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

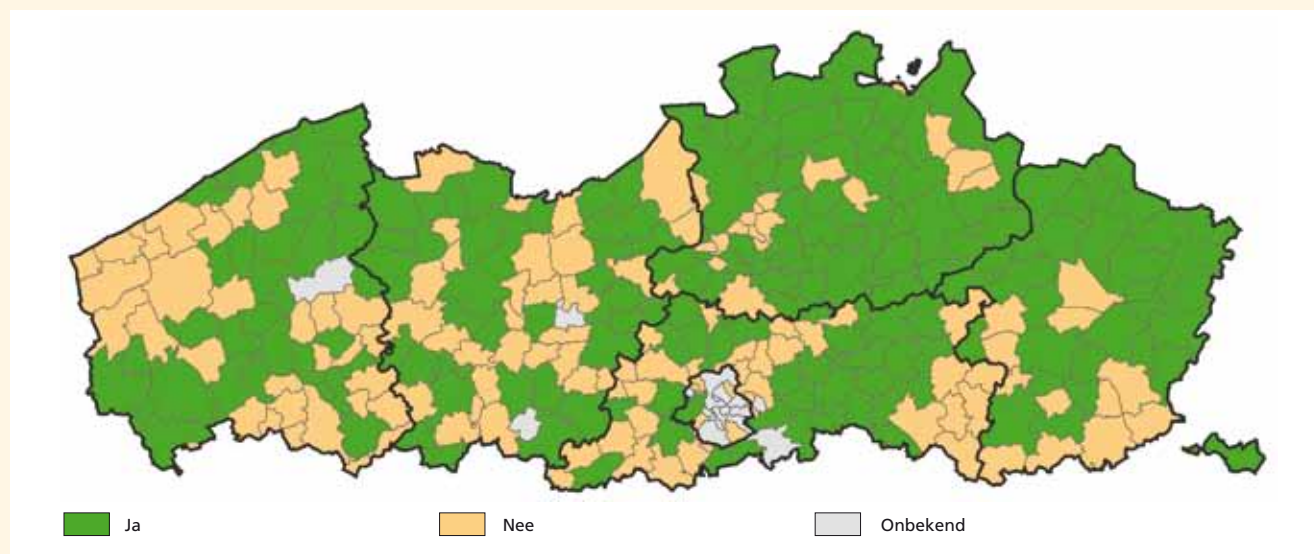
schapscommissie over een gesubsidieerde cultuurbeleidscoördinator en een cultuurbeleidsplan. Koplopers zijn de provincies Limburg en West-Vlaanderen waar bijna vier vijfde van de gemeenten een gesubsidieerde cultuurbeleidscoördinator hebben. De provincie Oost-Vlaanderen is de hekkensluiter met iets meer dan de helft van de gemeenten die in het decreet zijn ingestapt.

Jeugdwerkeraanbod

Ruimte voor jongeren was de voorbije jaren een belangrijke doelstelling van de Vlaamse Regering. Ook voor de nieuwe legislatuur blijft dit een belangrijke prioriteit. Hierna komt het lokale aanbod van ruimte voor de jeugd aan bod: de aanwezigheid van speelbossen of speelzones, van jeugdcentra, van afdelingen van jeugdbewegingen,

3.24 Speelbos

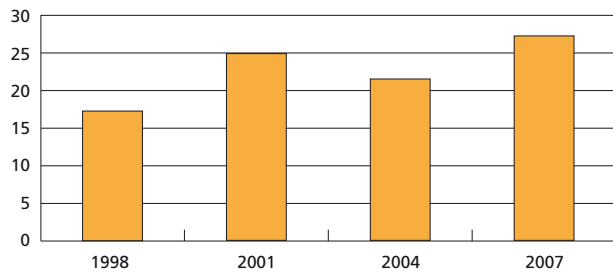
Aanwezigheid van een speelbos of expliciete speelzone in een bos, in 2007.

Bron: Cijferboek gemeentelijk jeugdwerkbeleid 2008-2010.

3.25 Gemeentelijke jeugdcentra

Vlaamse gemeenten met een gemeentelijk jeugdcentrum, van 1998 tot 2007, in %.

Bron: Cijferboek gemeentelijk jeugdwerkbeleid 2008-2010.

van jeugdverblijfcentra, van jeugthuizen en van jongereninformatiepunten. Daarna wordt het globale aanbod van jeugdwerkinitiatieven in de jeugdwerindex bekeken en wordt kort ingegaan op de subsidies aan landelijke jeugdverenigingen.

Zes op tien van de Vlaamse gemeenten hebben een speelbos of expliciete speelzone in een bos op hun grondgebied, beschikbaar voor het jeugdwerk.

Het percentage gemeenten in Vlaanderen dat beschikt over een gemeentelijk jeugdcentrum stijgt ten opzichte van 2004.

Het gemeentebestuur kan daarnaast verschillende types infrastructuur ter beschikking stellen van het jeugdwerk. Een sterke toename is er voor de skateparken, de repetitielokalen (geschikt voor pop- en rockmuzikanten) en de lokalen voor tienerwerking.

Meer en meer gemeenten bouwen een eigen fuifbeleid uit met als basis het streven naar minstens 1 geschikte fuiflocatie op hun grondgebied. In Vlaanderen zijn er gemiddeld bijna drie fuifzalen per gemeente.

Er is een lichte stijging in het aantal **afdelingen van jeugdbewegingen** ten opzichte van 2007, maar ten opzichte van 2000 is er een daling. Naast fusioneringen, speelt ook schaalvergroting en de toegenomen mobiliteit van de jeugd (en hun ouders) een rol. Dit fenomeen hangt nauw samen met schaalvergroting in andere domeinen,

3.26 Jeugdbewegingen

Evolutie van het aantal afdelingen van de jeugdbewegingen, van 2000 tot 2008.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Chiro	1.110	1.026	995	1.002	985	985	968	961	961
FOS	53	53	55	55	55	56	56	54	52
KSA-VKSJ-KSJ	306	309	302	299	314	297	288	288	288
VVKSM / Scouts en Gidsen	603	628	654	588	583	656	575	560	565
VNJ	78	66	60	54	58	36	36	30	28
KLJ	314	307	301	298	296	295	291	285	309
Totaal	2.464	2.389	2.367	2.296	2.291	2.325	2.214	2.178	2.203

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.27 Jeugdverblijfcentra

Erkende jeugdverblijfcentra naar type en erkende overnachtingscapaciteit (in bedden), in 2009.

	Aantal centra	Aantal erkende overnachtingscapaciteit (per dag)
Jeugdverblijven type A	113	6.164
Jeugdverblijven type B	139	8.391
Jeugdverblijven type C	141	12.611
Hostels	13	1.229

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

zoals in het onderwijs. Als kinderen niet in het eigen dorp naar school kunnen en zich hiervoor verder moeten verplaatsen, wordt de stap kleiner om dit ook in de vrije tijd te doen. De chiro- en scoutsverenigingen kennen nog steeds de beste spreiding over Vlaanderen. Gemiddeld zijn er bij de grote jeugdbewegingen ongeveer 5 kinderen per begeleider.

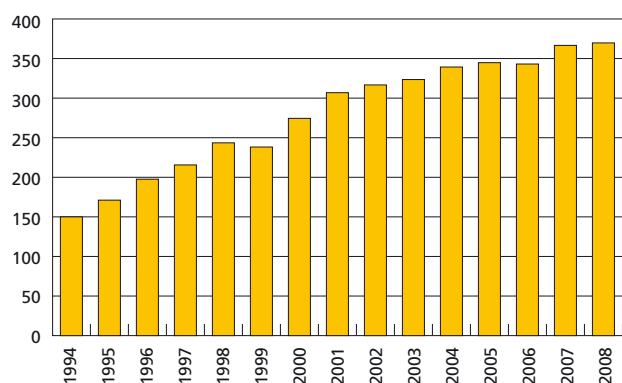
Naast de spreiding is de **kwaliteit van het aanbod** van de erkende landelijke georganiseerde jeugdverenigingen een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. Sinds 2000 zijn er nieuwe criteria van kracht voor het toekennen van attesten aan jeugdwerkers. Deze criteria zijn in de eerste plaats bedoeld om de cursussen kadervorming van de erkende landelijk georganiseerde jeugdverenigingen kwalitatief te onderbouwen. De cursisten volgen naast het theoretische programma ook een stage in het jeugdwerk. In 2009 werden 5.654 attesten uitgereikt, wat een daling is ten opzichte van de voorgaande jaren.

In totaal zijn er meer dan 400 erkende **jeugdverblijfcentra** met een totale overnachtingscapaciteit van ruim 28.000 bedden.

Vanaf de jaren negentig zitten **jeugthuizen** in de lift. In totaal zijn er naar schatting 500 jeugthuizen in Vlaanderen. In 2008 waren er 369 jeugthuizen aangesloten bij Formaat (Federatie van Jeugthuizen en Jongerencentra). In 1994 was dit nog niet de helft. Niet alle jeugthuizen zijn aangesloten bij Formaat.

3.28 Jeugthuizen

Aantal jeugthuizen aangesloten bij Formaat, van 1994 tot 2008.

Bron: Vlaamse Federatie Jeugthuizen.

Jongereninformatiepunten zijn laagdrempelige en toegankelijke voorzieningen waar kinderen, tieners en jongeren met hun vragen terecht kunnen. Alle JIPS samen beantwoorden ongeveer 14.000 vragen per jaar. In 2010 zijn er 56 erkende JIPS. Het netwerk van jongereninformatiepunten werd in de jaren '90 opgericht door vzw Delta om een goed informatieaanbod voor jongeren op lokaal niveau te verzekeren. Op haar hoogtepunt had Delta meer dan 100 JIPS in Vlaanderen. VIP Jeugd nam 88 JIPS bij oprichting over. Aanvankelijk verwaterde de dagelijkse werking en bleven er slechts 38 JIPS over. Daarom ontwikkelde VIP Jeugd een andere aanpak waarbij meer klantintiem wordt gewerkt en een aanpak op maat voor elke speler wordt ontwikkeld. Momenteel zitten de JIPS dan ook terug in stijgende lijn.

De index lokaal jeugdwerk of **jeugdwerkindex** drukt het aantal lokale jeugdwerkinitiatieven uit per 1.000 jonge inwoners (0 t.e.m. 24 jaar). Deze index geeft met andere woorden de "densiteit" van het jeugdwerk weer. In totaal waren er in 2007 in Vlaanderen ongeveer 6.300 initiatieven. Hiervan wordt er 4 op 5 particulier georganiseerd en 1 op 5 gemeentelijk. Bij de berekening van de index werden particuliere en gemeentelijke initiatieven samengevoegd. Er zijn 3,70 jeugdwerkinitiatieven per 1.000 inwoners of ongeveer één jeugdwerkinitiatief per 270 kinderen en jongeren. West-Vlaanderen, Limburg en de Antwerpse Kempen hebben het ruimste aanbod.

In 2009 worden 66 **landelijke jeugdverenigingen** gesubsidieerd. Daarnaast worden ook 10 cultuureducatieve verenigingen, 6 experimentele jeugdwerkinitiatieven en 22 verenigingen voor participatie en informatie ondersteund.

3.30 Ondersteunde verenigingen

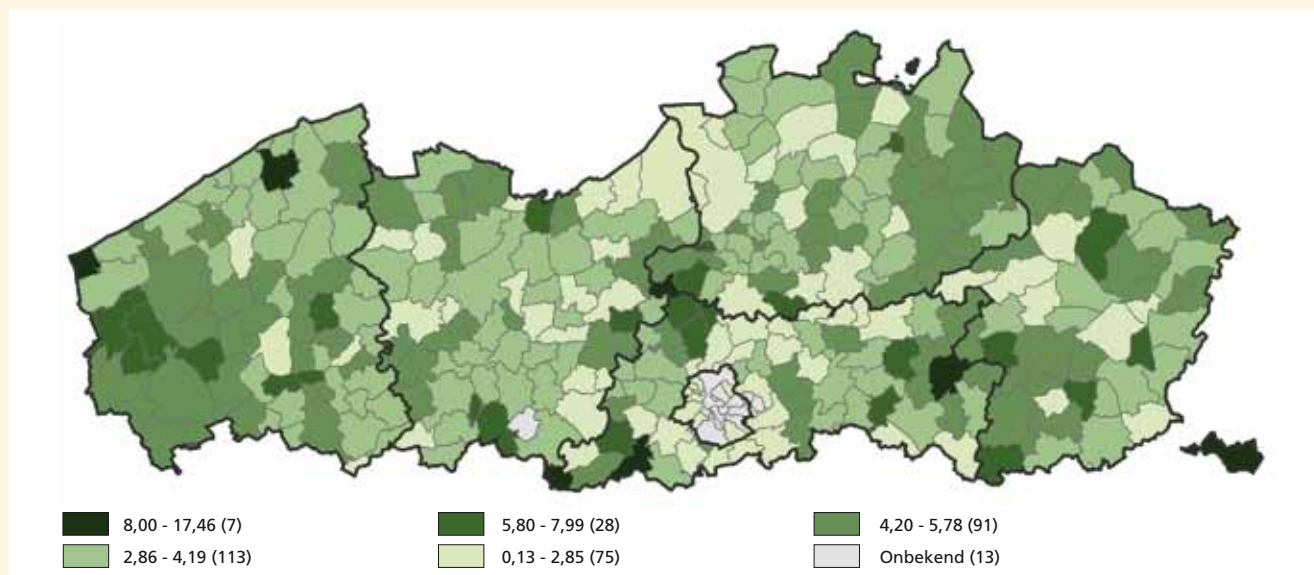
Overzicht van de ondersteunde verenigingen en de experimentele jeugdwerkinitiatieven, stand van zaken in 2010.

	Aantal	Subsidieperiode
Landelijk erkende verenigingen	66	2008-2010
Cultuureducatieve verenigingen	9	2009-2011
	1	2007-2009
Verenigingen participatie en informatie	22	2008-2011
<i>thematisch info</i>	12	
<i>kinderrechten</i>	4	
<i>participatie aan het beleid</i>	6	
Experimentele jeugdwerkinitiatieven	6	2009

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.29 Jeugdwerkindex

Aantal jeugdwerkinitiatieven (particulier + gemeentelijk) per 1.000 jongeren, in 2007.

Bron: Cijferboek gemeentelijk jeugdwerkbeleid 2008-2010.

3.31 Deelname podiumkunsten

Evolutie van de deelname aan de podiumkunsten, in 2000, 2004 en 2009, in %.

	2000			2004			2009		
	Nooit	Eénmalig	Meermaals	Nooit	Eénmalig	Meermaals	Nooit	Eénmalig	Meermaals
Klassiek concert/festival	63,9	18,2	17,9	69,6	15,1	15,4	67,0	14,9	15,4
Rock -of popconcert/festival	70,3	17,5	12,2	66,9	18,2	14,9	65,1	18,0	16,9
Jazz -of bluesconcert/festival	86,6	9,2	4,2	89,8	6,7	3,6	85,5	9,4	5,1
Folkloristisch -of traditioneel concert/festival	72,6	19,6	7,9	81,9	13,3	4,8	86,5	9,3	4,2
Opera	87,1	9,4	3,5	92,6	5,5	1,9	92,4	5,5	2,1
Ballet -of dansvoorstelling	83,2	12,4	4,3	81,8	12,8	5,4	82,0	12,3	5,8
Theater -of toneelvoorstelling	50,0	24,5	25,4	56,6	20,3	23,0	55,5	22,5	22,0

Bron: SCV-survey.

Kunsten en Erfgoed

De vorige legislatuur kenmerkte zich door de invoering van het Kunstendecreet. De invoering van dit decreet heeft zeker zijn vruchten afgeworpen. Zowel organisatorisch als artistiek inhoudelijk verandert het kunstenlandschap zeer snel. Het beleid plant een grondige evaluatie van het Kunstendecreet en de uitvoering ervan om het beleid maximaal af te stemmen op de evoluties in de sector. Belangrijk punt hierbij is de participatie en de mate waarin kansengroepen worden bereikt. Vlaanderen heeft een bijzonder rijke culturele geschiedenis en traditie die nog dagelijks verrijkt wordt met nieuwe en waardevolle elementen. Cultureel erfgoed is een jong beleidsveld. Het ondersteunen en subsidiëren van cultureel-erfgoedorganisaties vormt samen met het beschermen van cultureel erfgoed de twee belangrijke pijlers van het cultureel-erfgoedbeleid. Het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 heeft betrekking op het roerend en immaterieel erfgoed. Het cultureel-erfgoedbeleid wordt gekenmerkt door een geïntegreerd en integraal beleid, met aandacht voor de vier basisfuncties en afstemming op andere beleidsvelden en -domeinen, en een complementair beleid ten overstaan van andere bestuursniveaus.

De subsidiëring van de zorg voor en de ontsluiting van cultureel erfgoed door de Vlaamse Gemeenschap is de laatste vijftien jaar zeer geleidelijk gegroeid. In dit deel zal de participatie aan verschillende componenten van kunst en aan het cultureel erfgoed geschetst worden. Daarna zal voor elk van deze componenten ook het aanbod in beeld gebracht worden.

Participatie

De participatie aan de podiumkunsten, het filmbezoek, het leesgedrag en de participatie aan het cultureel erfgoed komen aan bod.

Podiumkunsten

Echt grote verschuivingen in de **participatie aan podiumkunsten** zijn er niet het voorbije decennium. Het meermaals bijwonen van een rock- of popconcert is

toegenomen. Het bijwonen van een jazz- of bluesconcert neemt toe ten opzichte van 2004. Het bijwonen van een klassiek concert is vrij stabiel, maar ten opzichte van 2000 is er wel een lichte daling. Het bijwonen van een folkloristisch -of traditioneel concert daalt duidelijk. De participatie bij theatervoorstellingen loopt licht terug ten opzichte van 2000 maar is stabiel ten opzichte van 2004. Het operabezoek ligt lager dan in 2000. Maar de recentere cijfers lijken meer realistisch omdat 2000 een éénmalige uitschieter blijkt te zijn.

In 2009 zegt een vijfde van de bevolking naar een cabaret, stand-up comedian, revue of show geweest te zijn. Musicals, concerten met wereldmuziek en concerten met kleinkunst of chansons kunnen meer dan 10% van de Vlamingen bekoren.

In 2009 woonden **mannen** sommige types van muziekconcerten meer bij dan **vrouwen**. Dit is vooral het geval bij pop en rockconcerten, jazz- en bluesconcerten en traditionele of folkloristische concerten. Ook het naar een cabaret, stand-up comedian, revue of show gaan ligt iets hoger bij de mannen dan bij de vrouwen. Ballet- en dansvoorstellingen zijn populairder bij vrouwen dan bij mannen.

Naar **leeftijd** vallen vooral de vrij goede scores van de jongste leeftijdscategorie op. Sommigen genres kennen een sterk verval naarmate men in een hogere leeftijdscategorie zit zoals de pop- en rockconcerten, concerten met house, techno of drum'n bass en de jazz- en bluesconcer-

3.32 Podiumkunsten

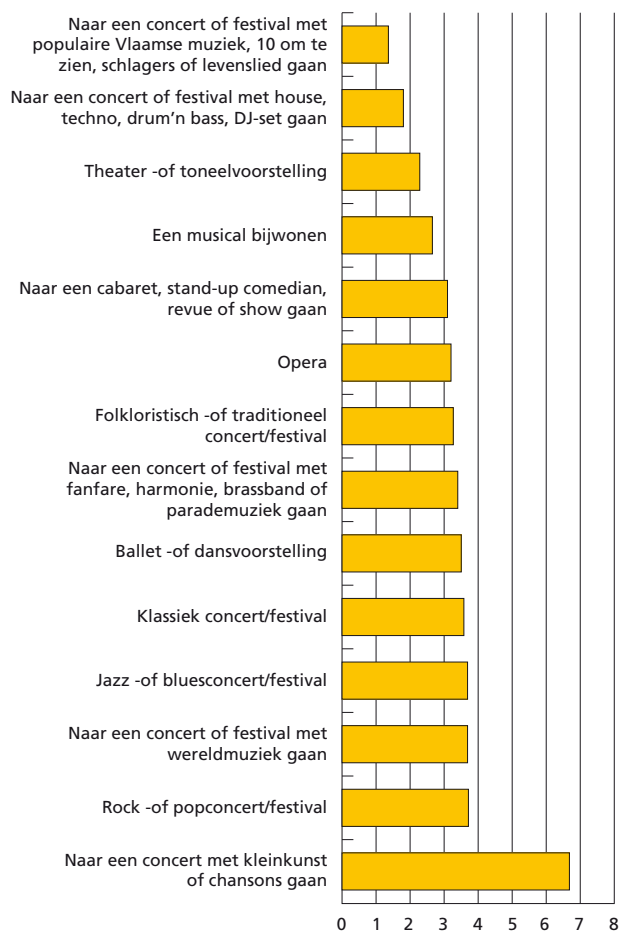
Deelname aan de podiumkunsten in 2009, in %.

Naar een cabaret, stand-up comedian, revue of show gaan	19,5
Een musical bijwonen	14,3
Naar een concert of festival met wereldmuziek gaan	12,9
Naar een concert met kleinkunst of chansons gaan	11,6
Naar een concert of festival met fanfare, harmonie, brassband of parademuziek gaan	9,2
Naar een concert of festival met house, techno, drum'n bass, DJ-set gaan	7,1
Naar een concert of festival met populaire Vlaamse muziek, 10 om te zien, schlagers of levenslied gaan	7,1

Bron: SCV-survey.

3.33 Hoogopgeleide deelnemers per laagopgeleide

Verhouding tussen het aandeel hoogopgeleide en laagopgeleide deelnemers aan podiumkunsten.

Hoogopgeleide = universitair + Nuho, laag opgeleide = geen of lager onderwijs + lager secundair. Indien deze verhouding 1 is, is er geen verschil.
Bron: SCV-survey 2008.

3.34 Deelnemers podiumkunsten in cultuurcentra

Evolutie van het aantal deelnemers aan podiumactiviteiten georganiseerd door een cultuurcentrum, in 2005 en 2008.

	2005	2008	2005	2008
	Professionele uitvoerders		Amateurkunstenaars	
Theater	609.445	616.590	27.435	37.239
Dans	73.350	90.050	6.355	11.137
Populaire muziek (incl. musical)	414.739	593.431	79.331	106.350
Klassieke muziek (incl. opera)	93.833	106.163	8.241	11.999
Wereldmuziek, jazz, folk	143.077	126.564	12.510	42.851
Muziektheater	92.005	95.691	3.172	5.057
Literatuur	18.847	21.375	1.066	473
Amusement (incl. humor, cabaret)	232.372	292.677	25.321	20.257
Film, audiovisuele en nieuwe media	417.496	473.316	10.965	2.054
Totaal	2.095.164	2.415.857	174.396	237.417

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

ten. Voor andere genres is het verval minder scherp zoals voor concerten met kleinkunst, klassieke concerten en theaterbezoek. Operabezoek en concerten met fanfare of harmonie zijn gelijkmatig verdeeld over alle leeftijden.

Naar **opleiding** zijn er sterke verschillen. Zo zijn de verschillen voor concerten met populaire Vlaamse zangers en concerten met house, techno of drum'n bass zeer beperkt. Ook theatervoorstellingen en musicals zijn nog redelijk democratisch genres. Voor alle andere genres zijn er minstens drie hoogopgeleiden voor elke laagopgeleide.

In 2008 zijn er in totaal ongeveer 2,6 miljoen **toeschouwers** in de gesubsidieerde cultuurcentra. Wat een duidelijke toename is ten opzichte van ongeveer 2,3 miljoen toeschouwer in 2005. Het merendeel van de voorstellingen wordt gegeven door professionele uitvoerders. Theater en populaire muziek trekken het meeste toeschouwers. Beide zijn ongeveer goed voor ongeveer een kwart van de deelnemers.

Film

Meer dan de helft van de Vlamingen bezocht in 2009 een **bioscoop**. Dit cijfer is de afgelopen 10 jaar min of meer stabiel. De meeste bezoekers participeren meermaals. Deze resultaten liggen in de lijn van voorgaande jaren.

3.35 Toeschouwers Vlaamse films

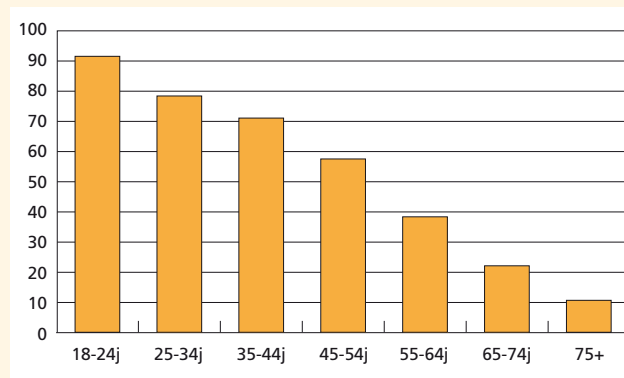
Evolutie toeschouwers Vlaamse films en marktaandeel Vlaamse film, van 2003 tot 2009.

	Totaal	Aantal films	Per film	Marktaandeel (%)
2003	1.048.280	7	149.751	
2004	566.763	12	47.320	
2005	615.000	19	32.368	4,8
2006	920.524	12	76.710	6,75
2007	1.159.742	17	68.220	7,78
2008	1.865.814	22	84.809	9,45
2009	1.606.448	26	61.786	>10

Bron: jaarverslag VAF 2009.

3.36 Bioscoopbezoek

Bioscoopbezoek in 2009, naar leeftijd, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

3.37 Toeschouwers bioscopen

Aantal filmtoeschouwers per jaar, in België en de gewesten, van 2004 tot 2008.

Aantal toeschouwers per jaar	2004	2005	2006	2007	2008
België	24.116.224	22.096.786	23.929.057	22.676.549	21.922.504
Vlaams Gewest	11.641.621	10.640.291	11.657.279	11.235.858	10.844.070
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	4.606.013	4.084.643	4.322.277	4.023.630	3.947.458
Waals Gewest	7.868.590	7.371.852	7.949.501	7.417.061	7.130.976

Bron: ADSEI.

Naar geslacht is er geen verschil. Bioscoopbezoek is wel duidelijk een aangelegenheid van jongeren. Meer dan negen op tien van de 18- tot 24-jarigen is participant. Acht op tien van de hoogopgeleiden opgeleiden bezocht een bioscoop, bij de laagopgeleiden is dit slechts drie op tien.

In 2008 verkochten de Vlaamse bioscopen ruim 10,8 miljoen tickets. Daarmee is de ticketverkoop het voorbije jaar licht gedaald. De bezettingsgraad van de zitplaatsen bedraagt ongeveer 14%. Een gemiddelde zaal had in 2008 bijna 42.000 bezoekers. Het Vlaamse Gewest blijft de regio met het minste aantal bezoeken per inwoner.

In 2009 zijn er in totaal 1,6 miljoen bezoekers naar 26 Vlaamse (co)producties gaan kijken in de bioscoop. Het totale aantal bezoekers voor Vlaamse films daalde daarmee wat. Dit ligt binnen de lijn van de verwachtingen gezien de sterke invloed van de succesfilm "Loft" op het toeschouwersaantal van 2008. Het lokale marktaandeel van de Vlaamse film bleef in 2009 verder toenemen.

Leesgedrag

Er worden meer boeken gelezen. 63% van de Vlamingen las in 2009 een boek. In 1998 was dit 55% en in 2007 was dit 61%. Vrouwen (67%) lezen meer dan mannen (60%). Naar opleidingsniveau is er een duidelijk verschil. Bij hoogopgeleiden ligt het percentage tweemaal hoger dan bij laagopgeleiden. Jongeren lezen wat meer dan ouderen, maar het verval naar leeftijd blijft beperkt.

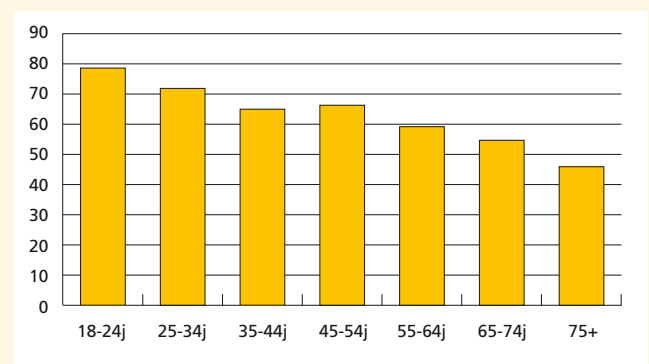
Erfgoed

Ongeveer de helft van de bevolking bezoekt jaarlijks een museum, een tentoonstelling of een galerij. Dit cijfer is over de jaren vrij stabiel. Naar geslacht zijn er geen significante verschillen. De participatie van de 75-plussers ligt duidelijk onder het gemiddelde: minder dan één op vijf heeft een museum, tentoonstelling of galerij bezocht. Bij de andere leeftijdsgroepen wordt minstens één op twee bereikt. Naar opleidingsniveau is er een duidelijk onderscheid. Meer dan driekwart van de hoogopgeleiden heeft minstens één museum bezocht in het voorbije jaar. Bij de laaggeschoolden bezocht minder dan een derde minstens één museum. Ongeveer vier op tien bezocht een museum, een tentoonstelling of een galerij in België. Een derde van de bevolking bezocht een museum in het buitenland.

Ongeveer de helft van de Vlaamse bevolking zegt in 2009 een **bezienswaardig gebouw** of monument bezocht te hebben, één op vijf nam deel aan een **historische wandeling** en één op 10 woonde een **herdenkingsfeest of historische optocht bij**. Meer mannen dan vrouwen gingen naar historische optochten of herdenkingsfeesten. Voor historische wandelingen en bezoeken aan bezienswaardigheden of monumenten is er geen verschil naar geslacht. De deelname aan een historische wandeling ligt wat hoger dan gemiddeld voor de 54- tot 75-jarigen. Van

3.38 Lezen

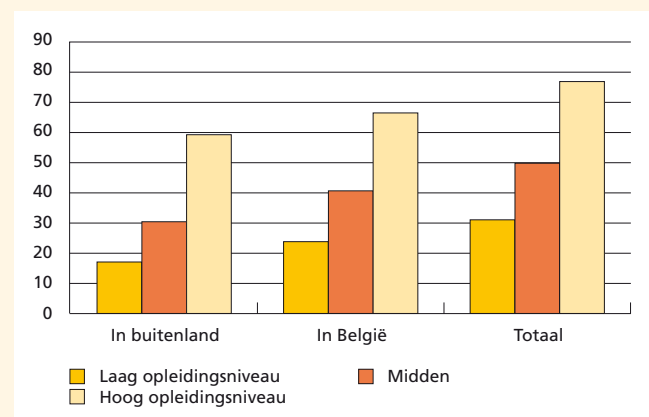
Lezen van een boek naar leeftijd in 2009, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

3.39 Museumbezoek

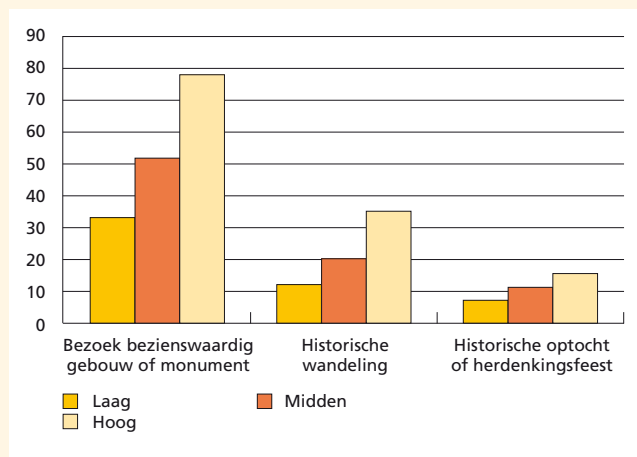
Frequentie van het bezoek aan een museum, tentoonstelling of galerij in 2009, naar opleiding, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

3.40 Erfgoedactiviteiten

Deelname aan drie erfgoedactiviteiten in 2009, naar opleiding, in %.

SCV-survey 2009.

deze groep neemt een kwart deel, bij de 75-plussers daalt dit echter tot één op tien. Voor de historische optochten en het bezoek aan een monument zijn er minder duidelijke verschillen naar leeftijd, al ligt ook voor deze activiteiten de participatie van de 75-plussers op een lager niveau. Naar opleidingsniveau zijn de verschillen het duidelijkst. Voor de drie activiteiten participeren de lager opgeleiden duidelijk minder dan de hoger opgeleiden.

Voor een aantal **grote erfgoedevenementen** is er informatie rond de deelname van organisaties. Het Erfgoedweekend trekt de voorbije jaren meer dan 200.000 bezoekers. In het aantal georganiseerde activiteiten is er een daling. Verschillende activiteiten die oorspronkelijk afzonderlijk zijn aangemeld, werden vanaf 2008 samengenomen onder een overkoepelende aankondiging. In realiteit is er dan ook eerder een status quo van de activiteiten. Het aantal activiteiten voor de Week van de Smaak zit in stijgende lijn. De Open Monumentendag trekt ongeveer een half miljoen bezoekers. In 2009 namen 194 gemeenten deel met in totaal 550 te bezichtigen monumenten.

3.41 Deelname erfgoedactiviteiten

Aantal deelnemende organisaties, aantal activiteiten van de Erfgoeddag, Week van de Smaak en aantal deelnemende gemeenten aan de Open Monumentendag, van 2000 tot 2009.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Erfgoeddag (tot 2004: Erfgoedweekend)									
aantal deelnemende organisaties	232	428	398	397	436	507	460	400	471
aantal activiteiten	n.b.	n.b.	561	778	738	814	692	600	648
Week van de Smaak									
aantal deelnemende organisaties						451	703	880	851
aantal activiteiten						696	1.240	1.083	1.185
Open Monumentendag Vlaanderen									
aantal deelnemende gemeenten	203	219	215	244	243	205	211	210	193

Bron: FARO, Vlaams Steunpunt voor cultureel erfgoed.

Kwaliteitsvol aanbod

Het podiumkunstenaanbod, het filmaanbod, de boekenverkoop en het cultureel erfgoed komen hieronder aan bod.

Podiumaanbod

Op basis van de UiTdatabank van Cultuurnet kan een ruwe inschatting gemaakt worden van het globale aanbod aan podiumkunsten in Vlaanderen. De invoer gebeurt decentraal en activiteiten van grote gemeenten zijn daarvoor meer opgenomen dan activiteiten in middelgrote en kleine gemeenten. Het **kunstenaanbod** is de meest volledig ingevulde sector in de UiTdatabank. Daarom geeft het voor deze sector de meest volledige inschatting van de werkelijkheid. Het dans-, muziek- en theateraanbod omvat ongeveer 45.000 evenementen. Daarbij moet wel rekening gehouden worden met dubbelstellingen. Een voorstelling kan bijvoorbeeld zowel een keer als dans geteld worden en daarnaast een keer als muziek.

Het **podiumaanbod** dat zich in de **cultuurcentra** afspeelt kan vrij accuraat in kaart gebracht worden. Meer dan 16.000 podiumactiviteiten vinden plaats in de cultuurcentra.

In Brussel worden de **gemeenschapscentra** ondersteund door de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Anno 2009 vonden er 624 theatervoorstellingen en 456 concerten in deze gemeenschapscentra plaats.

Filmaanbod

Dat er zich voor de bioscopen een sterke concentratie heeft voltrokken, blijkt ook uit de cijfers over het aantal **bioscoopzalen**. De voorbije jaren werden nog een vijfhonderdtal zalen in België geteld, waarvan ongeveer de helft in Vlaanderen. In de jaren zestig was dit nog ongeveer het drievoudige, begin jaren negentig werd de negatieve trend omgebogen. In 2000 was er terug een stagnatie. De voorbije jaren stijgt het aantal zalen in Vlaanderen

3.42 Kunstenaanbod

Aantal activiteiten op basis van thema's in de Uitdatabank, in 2009.

	Aantal evenementen
Muziek	31.916
Theater	9.961
Dans	3.133
Beeldende kunsten	11.610
Architectuur en Vormgeving	2.512
Audiovisuele kunsten	663
Literatuur	2.927
Film	13.989

Bron: Uitdatabank.

3.43 Podiumkunsten in cultuurcentra

Aantal podiumactiviteiten in 2008, eigen en receptief.

	Eigen activiteiten	Receptieve activiteiten	Eigen activiteiten	Receptieve activiteiten
	Professionele uitvoerders		Amateurkunstenaars	
Theater	3.861	368	233	1.236
Dans	503	25	32	483
Populaire muziek (incl. musical)	1.324	212	124	478
Klassieke muziek (incl. opera)	607	151	41	397
Wereldmuziek, jazz, folk	517	100	31	54
Muziektheater	527	30	32	48
Literatuur	176	73	8	47
Amusement (incl. humor, cabaret)	967	121	118	142
Film, audiovisuele en nieuwe media	2.432	492	12	248
Totaal	10.914	1.572	631	3.133

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.44 Gemeenschapscentra Brussel

Gemeenschapscentra in enkele cijfers, 2009.

	Eigen activiteiten		Receptieve activiteiten	
	Aantal activiteiten	Aantal deelnemers	Aantal activiteiten	Aantal deelnemers
Theater-voorstellingen	363	45.847	261	6.506
Concerten	292	50.379	164	11.045
Repetities en voorbereiding creaties	825	6.026	1.369	16.981
Sportactiviteiten	679	11.721	3.895	72.170
Cursusdagen	6.592	113.714	7.784	158.417

Bron: Jaarverslag VGC 2009.

3.45 Bioscoopaanbod

Aantal bioscoopzalen, zitplaatsen en vertoningen in België en de gewesten, in 2004 en 2008.

	2004			2008		
	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen
Vlaams Gewest	239	51.905	285.645	260	56.674	339.715
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	67	15.281	107.796	67	15.294	103.836
Waals Gewest	187	40.564	230.291	164	35.186	213.712
Totaal	493	107.750	623.732	491	107.154	657.263

Bron: ADSEI.

opnieuw tot 260. Ook het totale **aantal vertoningen** stijgt sinds 2004. In een zaal lopen jaarlijks gemiddeld dertienhonderd vertoningen. Opvallend is, dat Vlaanderen van de drie gewesten het minst aantal zalen per honderdduizend inwoners heeft, al is er in tegenstelling tot de andere gewesten wel een toename ten opzichte van 2004.

In 2009 keurde het **Vlaams Audiovisueel Fonds** 51 projecten goed die internationaal gefinancierd werden. Dit is een duidelijke stijging ten opzichte van de voorgaande jaren. In 2006 waren dit er nog maar 32.

Boekenverkoop

In 2009 groeide de boekenverkoop met bijna 10% in omzet en bijna 6% in aantal boeken. De kinderboeken (+12%) en de non-fictie vrije tijd (+16%) gingen er op vooruit. Het aandeel van de non-fictie vrije tijd is gestegen naar bijna een kwart van de totale verkoop. Eén boek op vier is dus een non-fictie vrije tijd boek. Vooral kookboeken doen het erg goed. De fictie en literaire non-fictie nemen eveneens een kwart van de verkoop in. Strips blijven het goed doen in Vlaanderen en kennen een ruime verkoop.

Erfgoedaanbod

Het cultureel erfgoed kan opgedeeld worden in subsectoren: musea, culturele archieven, erfgoedbibliotheken, volkscultuur en immaterieel erfgoed.

In 2009 waren er 57 erkende **musea** en 9 erkende culturele archiefinstellingen. Daarnaast waren er 18 cultureel-erfgoedconvenants met 81 deelnemende gemeenten.

3.46 Boekenverkoop

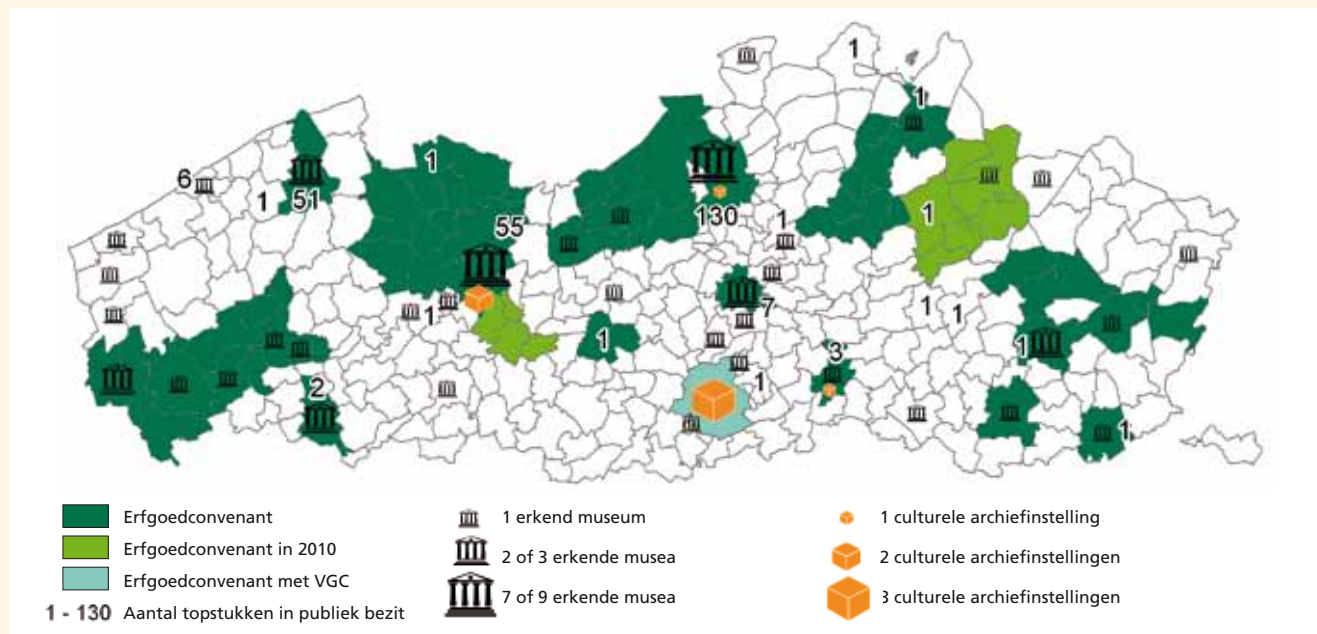
Boekenverkoop in 2009.

	% van totaal aantal stuks	% van totale waarde
Strips	11,7	4,9
Non-Fictie Informatief	13,8	19,5
Non-Fictie Vrije Tijd	23,9	25,9
Fictie en Literaire Non-Fictie	24,1	25,1
Kinderboeken	23,9	18,3
Anderen	2,6	6,3
Absoluut aantal en waarde	13.083.900	183.400.000

Bron: boek.be, GFK jaar rapportage.

3.47 Erfgoed

Spreiding erkende musea, deelnemende gemeenten erfgoedconvenants, erkende archiefinstellingen en topstukken in publiek bezit, in 2008.

Bron: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

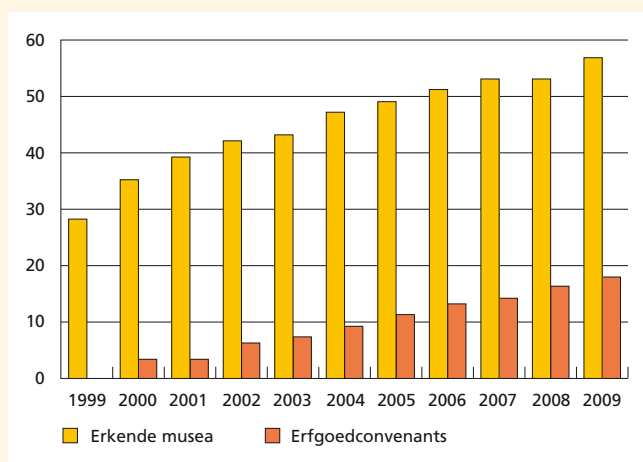
Vanaf 2009 werden er ook cultureel-erfgoedconvenants gesloten met de 5 provincies voor de ontwikkeling van een regionaal depotbeleid.

Het aantal erkende musea is de voorbije jaren geleidelijk toegenomen. Sinds 1998 kunnen musea een erkenning aanvragen. In 1999 werden 28 musea voor het eerst erkend. Deze musea voldoen aan minimale internationale kwaliteitscriteria, die blijvend getoetst worden. In 2009 waren er 57 erkende musea of samenwerkingsverbanden. Ook culturele archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken kunnen een kwaliteitslabel verkrijgen. Enkel de erkende

musea en culturele archiefinstellingen ingedeeld bij het Vlaamse niveau worden structureel gesubsidieerd. Het samenwerkingsverband 'Vlaamse Erfgoedbibliotheek' wordt eveneens gesubsidieerd. Naast deze erkende collectiebeherende cultureel-erfgoedinstellingen zijn er nog de instellingen van de Vlaamse Gemeenschap: het Kasteel van Gaasbeek, het Museum van Hedendaagse Kunst (MuHKA) en het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten (KMSKA). Ook deze drie instellingen voldoen aan de erkenningsvoorwaarden. Tot slot zijn er nog heel wat niet-erkende collectiebeherende cultureel-erfgoedinstellingen. Het meest actuele en volledige overzicht (erkend + niet-erkend) van de belangrijkste musea is te vinden op de website van tento.be. Deze website bevat informatie over meer dan 600 Vlaamse en Brusselse musea.

3.48 Evolutie erkende musea en erfgoedconvenants

Evolutie van het aantal erkende musea of samenwerkingsverbanden en erfgoedconvenants, van 1999 tot 2009.

Bron: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Naast de erkenning van musea, culturele archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken is er de formule van de cultureel-erfgoedconvenants. Elke stad of ieder samenwerkingsverband tussen steden (totaal inwonersaantal minimaal 20.000) kan een aanvraag indienen om een cultureel-erfgoedconvenant met de Vlaamse overheid te sluiten. Door deze overeenkomst met resultaatverbintenis beoogt men een duurzaam en integraal beleid met betrekking tot het culturele erfgoed op lokaal niveau. Het aantal afgesloten cultureel-erfgoedconvenants stijgt elk jaar. Ook met de vijf provincies werd vanaf 2009 een cultureel-erfgoedconvenant gesloten, dit met het oog op de ontwikkeling van een regionaal depotbeleid.

De erkende musea, culturele archiefinstellingen, erfgoedbibliotheken en cultureel-erfgoedconvenants zijn al vrij goed verspreid over Vlaanderen, maar er zijn nog een aantal witte vlekken.

3.49 Digitalisering in Vlaanderen

Status van de digitaliseringsactiviteiten. Het percentage van de analoge collectie(s): (1) dat niet dient gedigitaliseerd te worden, (2) dat reeds is gedigitaliseerd, (3) dat nog dient gedigitaliseerd te worden.

	Niet digitaliseren	Reeds digitaal	Nog digitaliseren
Archiefinstelling	34,4	9,3	56,2
Audiovisuele instelling	42,5	10,0	47,5
Museum	10,9	42,6	46,6
Bibliotheek	75,0	1,0	24,0
Ander type	21,9	22,5	55,6

Bron: NUMERIC.

Ook culturele **archieven en erfgoedbibliotheken** zijn belangrijk voor het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid. De overheid stimuleert de culturele archiefwerking in al haar aspecten en wil het publieke draagvlak voor het culturele archivalisch erfgoed verhogen om de zorg voor en de ontsluiting van dit erfgoed te realiseren. In totaal zijn er 9 gesubsidieerde archief- en documentatiecentra en 3 Nederlandstalige archieven in Brussel. De overheid subsidieert eveneens een samenwerkingsverband van een representatieve groep van erfgoedbibliotheken, de Vlaamse Erfgoedbibliotheek.

Het beleid voorziet ook in de bescherming van roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang: deze staan samen op een beperkte lijst van zeldzame en onmisbare topstukken. Voor deze **topstukken** gelden beschermingsmaatregelen met betrekking tot fysische ingrepen en zijn er subsidies voorzien indien deze werken gerestaureerd moeten worden. Daarenboven is er een uitvoerreglementering voor deze topstukken en een aankoopverplichting door de Vlaamse overheid bij weigering van de aankoopvergunning. In totaal staan er in 2010 320 individuele stukken en 16 verzamelingen op de lijst. Het betreft 267 topstukken in publiek bezit en 69 topstukken in privé-bezit.

Volkscultuur is een koepelbegrip dat verwijst naar verschillende benaderingen en disciplines: familiekunde, heemkunde, industriële archeologie, algemene volkskunde, poppenspel, volksgastronomie, kant, schuttersgilden, volksmuziek en volkssport. Er worden 9 organisaties in de sector volkscultuur gesubsidieerd.

Landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed zijn dienstverlenende organisaties die zich inzetten om rond een bepaalde erfgoedspecialisatie of rond een bepaald thema de actoren in het veld te begeleiden en internationale expertise binnen te brengen. De doorstroming van kennis en expertise staat er centraal. Ze kunnen zich enten op het sectorale, maar hebben een meer transversale betekenis. Ze staan ten dienste van cultureel-erfgoedorganisaties maar ook van cultureel-erfgoedbeheerders die vaak eerder toevallig een collectie cultureel erfgoed bezitten en die de zorg voor het cultureel erfgoed niet als kerntaak hebben. Er worden 4 organisaties gesubsidieerd als landelijk expertisecentrum voor cultureel erfgoed.

Wat het **immaterieel cultureel erfgoed** betreft staan er in 2009 18 beschermde elementen op de inventaris immaterieel cultureel erfgoed Vlaanderen. Elementen die opgenomen zijn in deze inventaris kunnen voorgedragen worden voor opname in de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid van Unesco. Twee beschermde elementen van de Vlaamse inventaris zijn intussen opgenomen op deze lijst.

De resultaten van de NUMERIC survey geven een globaal zicht op de status van de **digitalisering van cultureel erfgoedmateriaal** in Vlaanderen. De musea staan verder dan de archiefinstellingen of de bibliotheken, de audiovisuele archieven en omroepen bevinden zich daar ergens tussen. Dat is logisch, gezien het verschil in de aard en de omvang van de materialen en de collecties tussen de sectoren.

Economische cijfers

De voorbije jaren is er een toegenomen aandacht voor de culturele industrieën en voor de economische impact van cultuur. De afgelopen periode werd er vanuit het Vlaamse beleid gewerkt aan een omvattende strategische visie op de cultuurindustrie. Hierbij werden zowel economische als culturele uitgangspunten gehanteerd. In de nieuwe legislatuur wil de Vlaamse overheid het prille beleid naar de cultuurindustrie continueren en voort ontwikkelen. Deze bijdrage behandelt het budget voor cultuur in relatie tot het Vlaamse bbp, de tewerkstelling in de culturele sector, de bedrijven in de culturele sector, het huishoudbudget en de resultaten van CultuurInvest.

Budget cultuur

Voor cultuur en jeugd werd in 2005 meer dan 400 miljoen euro aan subsidies uitgetrokken, een stijging met 2,5%. Het aandeel van dat cultuurbudget ten opzichte van het

3.50 Cultuurbegroting versus bbp

Evolutie van het procentuele aandeel van de cultuurbegroting in het bbp, van 1995 tot 2005.

	Administratie Cultuur / bbp	Cultuurbudget / bbp	Vlaamse overheid / bbp	bbp (gerealiseerd door Nederlandstaligen)
1995	0,17	0,43	10,3	131.588.576
1996	0,17	0,42	10,39	134.697.600
1997	0,17	0,45	10,2	142.018.256
1998	0,17	0,42	10,22	146.859.680
1999	0,17	0,42	10,3	154.250.944
2000	0,17	0,42	9,9	162.552.112
2001	0,19	0,44	9,81	166.565.744
2002	0,22	0,48	10,13	168.150.672
2003	0,23	0,49	10,29	173.060.416
2004	0,21	0,47	9,88	186.010.609
2005	0,21	0,48	9,58	192.223.091

Bron: Departement CJSM.

3.51 Tewerkstelling culturele sector

Evolutie van de tewerkstelling in de culturele sector, van 1995 tot 2007. Vanaf 2003 betreft het de toestand op 31 december, daarvoor betreft het de toestand op 30 juni.

Vlaams Gewest	1995	1999	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Uitgeverijen, drukkerijen en reproductie van opgenomen materialen	20.304	20.429	19.562	18.218	18.677	18.755	18.323	18.246
Recreatie, cultuur en sport	19.848	22.377	27.623	28.782	28.855	27.248	28.075	29.090
Televisie en film	1.875	2.442	2.835	3.366	3.382	3.140	3.191	3.450
Cultuur, sport en recreatie	17.973	19.935	24.788	25.416	25.473	24.108	24.884	25.640
Overige*	41.750	51.022	55.168	59.287	77.778	83.977	86.369	88.864
Volwassenvorming en kunstonderwijs	7.848	14.878	16.087	5.498	17.906	18.158	18.322	18.143
Architecten	1.194	937	1.133	1.222	1.294	1.385	1.491	1.633
Detailhandel in boeken, kranten, tijdschriften en kantoorbehoeften	1.781	1.926	1.803	1.941	2.158	2.037	2.040	2.038
Niet-commercieel toerisme	3.766	3.262	4.531	4.198	4.330	4.423	4.207	4.052
Overige maatschappelijk dienstverlening zonder huisvesting en overige verenigingen	27.161	30.019	31.614	46.428	52.090	57.974	60.309	62.998
Totaal cultuur	81.902	93.828	102.353	106.287	125.310	129.980	132.767	136.200
Groei-index cultuur	100,0	114,6	124,9	129,8	153,0	158,7	162,1	166,3
Groei-index totale tewerkstelling	100,0	106,5	110,5	110,6	112,0	113,4	116,0	118,0
Tewerkstelling culturele sector Brussel (30%-regel)	10.495	11.756	12.534	13.816	9.734	10.194	15.378	9.183

Bron: RSZ.

bruto binnenlands product blijft ongeveer constant, terwijl het aandeel van de totale Vlaamse begroting ten opzichte van het Vlaamse bbp verder blijft dalen. Ruim twee derde van het budget gaat naar structurele subsidies. Hun aandeel neemt de voorbije jaren geleidelijk aan toe. Iets minder dan een derde gaat nog naar projectsubsidies, die recent lichtjes afnemen.

Tewerkstelling

Wanneer een zeer ruime definitie van cultuur wordt gehanteerd, stelde de cultuursector eind 2007 bijna 136.000 personen tewerk in het Vlaamse Gewest. Voor Brussel (gebruik makend van de 30% regel) komen daar nog eens meer dan 9.000 **werknemers** bij. Voor het Vlaamse Gewest is dit een verdere stijging sinds het vorige meetpunt eind 2006. In Brussel is er, na de sterke uitbreiding in 2006, een sterke terugval van de tewerkstelling in de culturele sector.

De sterke toename in Vlaanderen tijdens het voorbije decennium is des te opvallender als men de culturele sector vergelijkt met de algemene tewerkstelling, waarvoor een veel beperktere groei is. De tewerkstelling stijgt eind 2007 wel niet in alle sectoren. Het aantal werknemers bij uitgeverijen, drukkerijen en reproductie van opgenomen media nam in 2007 verder af. In de sectoren recreatie, cultuur en sport en de overige categorieën, met veel deeltijdse arbeid, was er een stijging van de tewerkstelling.

De profit-sector neemt ongeveer driekwart van de tewerkstelling in de culturele sector voor zijn rekening. Sommige sectoren zijn volledig in privé-handen zoals de drukkerijen, uitgeverijen en reproductie van opgenomen materialen of de televisie en filmsector. Bij recreatie, cultuur en sport is er een vrij gelijke verdeling tussen privé- en publiek initiatief.

Bedrijven culturele sector

De **jaarrekeningen** van bedrijven laten toe om een aantal kerncijfers van bedrijven in de culturele sector te schetsen. Er kan enkel een uitspraak gedaan worden over jaarrekeningplichtige bedrijven. De kleinere zelfstandige en eenpersoonsbedrijven komen er niet in voor, evenmin als de VZW's of de overheidsinstellingen. De voorbije jaren bleef het aantal ondernemingen in de culturele sector stabiel op bijna 11.000 bedrijven. Hun toegevoegde waarde steeg, maar minder sterk dan in de voorgaande jaren. De rendabiliteit van het eigen vermogen verzwakte in 2008 drastisch. Ook de schuldgraad nam toe in 2008, maar blijft binnen aanvaardbare grenzen.

Naargelang de subsector kan het beeld wat verschillen. Het aantal ondernemingen en de toegevoegde waarde gingen licht achteruit in de **sector van de drukkerijen en uitgeverijen**. De rendabiliteit kelderde: het globale verliescijfer bleek groter dan het hele eigen vermogen in de sector. Nader onderzoek wees echter uit dat die aan één bepaald bedrijf te wijten is, zonder dit bedrijf is de rendabiliteit positief. De schuldgraad liep verder op.

Voor de **film- en mediabedrijven** was er een lichte afname van het aantal bedrijven en de toegevoegde waarde. De rendabiliteit daalde wat, maar blijft aanvaardbaar. De schuldgraad bleef stabiel. Ook voor de **sector cultuur, sport en recreatie** daalde het aantal ondernemingen, de toegevoegde waarde steeg licht. De rendabiliteit was negatief, terwijl hij in de voorbije jaren juist goed was. De schuldgraad daalde lichtjes.

De rendabiliteit voor de **overige bedrijven** (voornamelijk in de socio-culturele sector) was doorgaans laag, in tegenstelling tot de voorbije jaren. In deze sector stegen het aantal bedrijven en de toegevoegde waarde. De schuldgraad van deze sector nam toe, maar bleef vrij laag.

3.52 Bedrijven cultuursector

Evolutie van enkele economisch kerncijfers voor de culturele sector, van 2000 tot 2008. De ratio's zijn gebaseerd op gemiddelden.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
VLAAMSE GEWEST TOTAAL									
Aantal ondernemingen	9.044	9.447	9.926	10.288	10.547	10.757	10.919	10.867	10.907
Toegevoegde waarde (*1000 euro)	2.462.959	2.561.222	2.629.129	2.744.955	2.905.138	2.979.222	3.088.010	3.486.266	3.509.675
Nettorentabiliteit eigen vermogen (%)	-0,7	16,5	4,9	4,2	-5,4	7,8	9,8	11,3	-36,6
Algemene schuldgraad (%)	44,3	48,5	50,1	49,6	50,9	54,5	53,5	55,2	64,1
VLG DRUKKERIJEN									
Aantal ondernemingen	2.574	2.596	2.667	2.706	2.706	2.732	2.729	2.734	2.665
Toegevoegde waarde (*1000 euro)	1.612.750	1.618.080	1.638.985	1.668.479	1.706.954	1.727.055	1.760.221	1.872.971	1.846.433
Nettorentabiliteit eigen vermogen (%)	3,9	44,5	1,0	11,4	-37,0	11,3	7,8	8,9	-111,6
Algemene schuldgraad (%)	59,0	63,1	64,5	64,9	68,2	69,8	69,1	66,5	81,6
VLG FILM & MEDIA									
Aantal ondernemingen	829	889	922	958	980	987	992	889	863
Toegevoegde waarde (*1000 euro)	234.484	255.885	267.161	265.591	306.229	291.593	324.370	357.145	346.606
Nettorentabiliteit eigen vermogen (%)	9,9	27,7	48,9	-17,1	11,2	16,2	11,5	13,2	6,2
Algemene schuldgraad (%)	63,9	59,4	62,6	56,7	57,9	62,5	58,3	70,5	68,7
VLG CULTUUR									
Aantal ondernemingen	2.723	2.960	3.208	3.386	3.551	3.650	3.735	3.615	3.568
Toegevoegde waarde (*1000 euro)	349.459	392.479	435.637	469.370	518.040	609.520	620.256	672.485	681.030
Nettorentabiliteit eigen vermogen (%)	-31,5	-4,6	2,5	6,8	14,9	3,1	14,0	7,0	-4,0
Algemene schuldgraad (%)	60,3	71,7	70,0	67,7	64,9	66,2	63,5	63,9	63,6
VLG OVERIGE									
Aantal ondernemingen	2.850	3.023	3.244	3.415	3.540	3.677	3.776	3.889	4.061
Toegevoegde waarde (*1000 euro)	299.416	336.816	355.387	415.175	458.664	442.773	480.805	667.999	726.997
Nettorentabiliteit eigen vermogen (%)	0,6	1,4	1,3	3,0	3,9	5,9	9,6	13,8	-25,2
Algemene schuldgraad (%)	16,9	20,9	22,1	22,1	23,5	27,5	26,4	32,8	40,7

Bron: Bureau Van Dijk.

Huishoudbudget

De **bestedingen** van een Vlaams gezin aan cultuur en sport schommelden de voorbije jaren rond 3% van het totale huishoudbudget. In 2008 was er een duidelijke daling van de uitgaven aan cultuur en sport in Vlaanderen naar 2,6% van het totale huishoudbudget. Tussen de gewesten zijn er in 2008 beperkte verschillen.

CultuurInvest

Het investeringsfonds CultuurInvest beschikt vandaag over 21,5 miljoen euro. Het vooropgestelde investeringsritme per jaar ligt op 3,5 miljoen euro. Tijdens de eerste twee jaar behandelde CultuurInvest 190 dossiers en nam het investeringscomité 33 investeringsbeslissingen. De dossiers zitten gespreid over de verschillende culturele sectoren heen. Ondertussen zijn ook de eerste terugbetalingen van de leningen een feit. Het fonds is dus in beweging. De totale impact van de investeringen van CultuurInvest op de Vlaamse markt bedraagt na twee jaar 9,1 miljoen euro. De keuze om CultuurInvest operationeel onder te brengen bij de ParticipatieMaatschappij Vlaanderen (PMV) moest de markt duidelijk maken dat het instrument verschilt van het gebruikelijke subsidie-instrumentarium. CultuurInvest investeert en verstrekt geen subsidies. Investeringsvereisen terugbetaling en financieel rendement.

3.53 Uitgaven aan cultuur

Evolutie van het percentage van het totale huishoudbudget aan de culturele en sportdiensten, van 1978 tot 2008.

	78-79	87-88	95-96	96-97	97-98	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Vlaams Gewest	1,7	2,4	2,4	3,6	3,5	3,6	3,5	3,5	3,1	2,8	2,9	3,0	2,8	2,9	2,6
Waals Gewest	1,7	2,4	2,4	3,3	3,2	3,4	3,3	3,4	3,1	3,1	2,8	3,0	2,8	3,0	2,7
Brussels Gewest	1,8	2,5	3,0	3,4	3,0	3,6	3,3	2,9	2,9	2,9	2,4	2,9	3,0	3,2	2,8

Bron: ADSEI, huishoudbudgetenquête.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Cijferboek cultuur 2008-2010. Departement CJSM i.s.m. de VUB.
- Cijferboek jeugdbeleid 2008-2010. Departement CJSM i.s.m. de VVJ.
- Cultuurcentra in cijfers 2006. Agentschap Sociaal Cultureel Werk voor jeugd en volwassenen.
- Jaarverslag 2009 Vlaams Audiovisueel Fonds vzw.
- Jaarverslag 2008 Agentschap Sociaal Cultureel werk voor jeugd en volwassenen.
- Jan Colpaert, Marjolijn Plompen en Hanne Heuts, Het aanbod in de socioculturele en de kunstensector in Vlaanderen. Wie biedt wat aan? Een onderzoek in opdracht van Verso,
- Vereniging voor Social Profit Ondernemingen, HUBrussel, 2008.
- Rudi Laermans, Cultuurparticipatie in meervoud. Empirische bouwstenen voor een genuanceerde visie op cultuurdeelname in Vlaanderen, de boeck, 2007.
- John Lievens, Hans Waeghe, Han De Meulemeester, Cultuurparticipatie gewikt en gewogen (Cultuurkijker). Basisgegevens van de survey 'Cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004', de boeck, 2006.
- John Lievens, Hans Waeghe (Red.), Cultuurparticipatie in breedbeeld (Cultuurkijker). Eerste analyses van de survey 'Cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004', de boeck 2005.
- Frank Stevens, Saskia De Groof, Mark Elchardus, Ilse Laurijssen en Wendy Smits, Het spanningsveld tussen het vrijwilligerswerk in het jeugdwerk en de commercialisering van de leefwereld van jongeren. Nieuwe analyses, Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel, 2006.
- Mark Elchardus, Luc Huyse en Marc Hooghe, Het maatschappelijke middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap, Brussel, september 2001.
- Marc Hooghe & Ellen Quintelier (2007), Naar een vergrijzing van het verenigingsleven? Trends in de participatie aan het verenigingsleven in Vlaanderen, 1998-2006. Vlaanderen Gepeild! 2007. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Caroline Gijssels & Maxime Loose (2007), Wie participeert er (toch)? Patronen en factoren van verwachte en onverwachte participatie aan het verenigingsleven in Vlaanderen. Vlaanderen Gepeild! 2007. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Jeroen Scheerder, Guy Pauwels & Bart Vanreusel (2007), Breedtesport in Vlaanderen Gepeild. Trends en profielen 1999-2006. Vlaanderen Gepeild! 2007. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Guy Pauwels en Jan Pickery (2007), Wie participeert niet? Ongelijke deelname aan het maatschappelijke leven in verschillende domeinen. SVR-Rapport 2007/5. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Jeroen. Walterus (2009), NUMERIC: Statistieken over digitalisering van culturele materialen in Europa. Verslag van de onderzoeksresultaten voor Vlaanderen. FARO. Vlaams steunpunt voor Cultureel Erfgoed.

www.vlaanderen.be/cultuur
www.re-creatievlaanderen.be/srv/
www.vub.ac.be/TOR
www.cultuurnet.be
www.cultuurlokaal.be
www.steunpuntjeugd.be
www.muzeekcentrum.be
www.vti.be
www.vca.be
www.socius.be
www.vcob.be
www.cultureelerfgoed.be
www.vcy.be
www.iak.be
www.stichtinglezen.be
www.ibknet.be
www.poppunt.be
www.vai.be
www.tento.be
www.vaf.be
www.bibliotheekstatistieken.be
<http://www.cultuurnet.be/uitdatabank>

DEFINITIES

UiTdatabank De UiTdatabank, een initiatief van Cultuur-Net Vlaanderen, verzamelt alle gegevens over vrije tijd en cultuur in Vlaanderen en Brussel. Sinds haar lancering in 2005 is het platform uitgegroeid tot het meest volledige en kwalitatieve agendasysteem met meer dan 6.000 personen en organisaties die activiteiten invoeren. De UiTdatabank is dé bron voor de vrijetijdsagenda's van UiTinVlaanderen.be, lokale besturen en de meeste Vlaamse dagbladen, magazines en (sites van) televisiezenders.

Cultureel-erfgoedconvenant Een cultureel-erfgoedconvenant is een onderhandelde samenwerkingsovereenkomst tussen 2 partners: de Vlaamse Gemeenschap enerzijds en een gemeente, samenwerkingsverband van omliggende gemeenten of de VGC anderzijds. In een cultureel-erfgoedconvenant wordt aandacht besteed aan een brede waaier van cultureel erfgoed, zowel roerend als immaterieel erfgoed komen aan bod, maar ook de link met het onroerend erfgoed wordt gelegd. Een erfgoedconvenant wordt gesloten voor een periode van maximum zes jaar en eindigt altijd in het tweede jaar van de gemeentelijke beleidsperiode. Het erfgoedconvenant kan zo verder bouwen op het gemeentelijk cultuurbeleidsplan.

Immaterieel cultureel erfgoed Het immaterieel cultureel erfgoed betekent zowel de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden als de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die daarmee worden geassocieerd, die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed, overgedragen van generatie op generatie, wordt altijd herschapen door gemeenschappen en groepen als antwoord op hun omgeving, hun interactie met de natuur en hun geschiedenis, en geeft hen een gevoel van identiteit en continuïteit, en bevordert dus het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit. In deze conventie wordt uitsluitend rekening gehouden met het immaterieel cultureel erfgoed dat zowel compatibel is met bestaande internationale instrumenten voor mensenrechten als met de vereiste van wederzijds respect tussen de gemeenschappen, groepen en individuen, en met duurzame ontwikkeling.

3.2 SPORT

De Vlaamse overheid stelt zich een gezond, duurzaam en resultaatgericht sportbeleid tot doel. Een gezonde sportbeleving voor iedereen staat voorop. Het Vlaamse sportbeleid wil een zo groot mogelijke sportparticipatie. Een goede begeleiding en het voor handen zijn van goed onderhouden, duurzame en functionele sportaccommodaties zijn daarbij belangrijke voorwaarden. Vlaanderen wil ook verder bouwen aan een succesvol topsportbeleid en de inspanningen op dit vlak verder zetten. Ook de economische relevantie van sport neemt toe. Sport is steeds meer een bron van economische activiteit en werkgelegenheid.

Dit hoofdstuk is opgebouwd rond volgende invalshoeken: de sportparticipatie, de kwaliteit van het aanbod en de begeleiding, het topsportbeleid, het medisch verantwoord sporten of gezond sporten en het economisch belang van sport.

Sportparticipatie

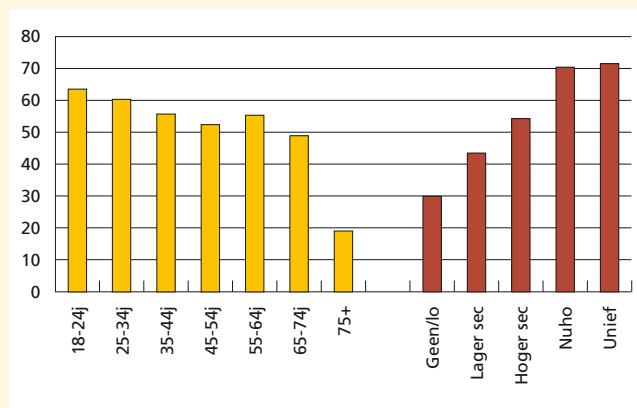
De sportparticipatie verhogen zodat meer mensen levenslang sporten, is een centrale doelstelling. De Vlaamse regering blijft investeren in sportpromotie, de sensibiliseringscampagne voor senioren en in acties rond fysieke fitheid. Bijzondere aandacht gaat naar kansengroepen zoals personen met een handicap en mensen in armoede. Om de sportparticipatie structureel te verhogen, is het van belang voldoende aandacht te hebben voor de kwaliteit van de sportbeoefening. Achtereenvolgens komen de algemene sportparticipatie, het sporten in clubverband, de passieve deelname en de jeugdsport aan bod.

Algemene sportdeelname

In 2009 zegt meer dan de helft van de Vlamingen aan sport te doen. De sportdeelname nam tussen 1999 en 2006 duidelijk toe. Deze stijging situeerde zich vooral bij de recreatieve sportbeoefening buiten verenigingsverband (Pauwels en Scheerder, 2007). Deze trend wordt de voorbije twee jaar echter niet doorgetrokken. Zowel in 2008 als in 2009 was er een lichte daling van de sportbeoefening. Vooral de recreatieve sporten als wandelen en fietsen doen het minder goed. Ook hier is het nog maar de vraag of het om een echte trendbreuk gaat. Het verschil tussen mannen (56%) en vrouwen (47%) is voor de algemene sportdeelname verder toegenomen. Dit

3.54 Sportbeoefenaars

Percentage sportbeoefenaars naar leeftijd en opleidingsniveau, in %.

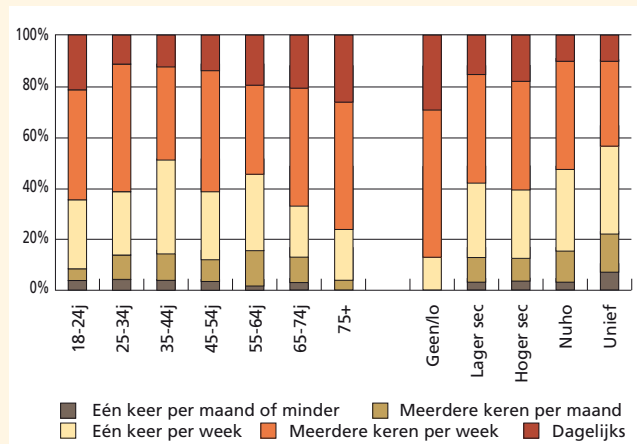
Bron: SCV-survey 2009.

is opmerkelijk omdat dit verschil in 2006 nagenoeg verdwenen was. De daling is dan ook duidelijk sterker bij de vrouwen dan bij de mannen.

Hoe ouder men wordt, hoe minder men sport. Uitzondering zijn wel de 55- tot 64-jarigen waarvoor de participatie een opwaarts knikje vertoont. Deze daling naar leeftijd

3.55 Frequentie sportparticipatie

Frequentie van de sportparticipatie naar leeftijd en opleidingsniveau.

Bron: SCV-survey 2009.

verloopt echter minder sterk dan in voorgaande jaren. De jongste leeftijdsgroep springt er niet meer zo uitgesproken uit. Naar opleidingsniveau blijven er duidelijke verschillen. Hoger opgeleiden sporten meer dan lager opgeleiden. Mensen met een functiebeperking hebben duidelijk een lagere sportdeelname.

Het overgrote deel van de sporters beoefent zijn sport regelmatig. Ruim 87% van de mannelijke en vrouwelijke sporters zegt wekelijks aan sport te doen. De leeftijdsverschillen zijn eerder klein. Het opvallendste verschil betreft het lage aantal dagelijkse sporters in de groep tussen 25 en 44 jaar. Naar opleidingsniveau valt op dat de laagst geschoolden het meest frequent sporten. Een derde onder hen sport zelfs dagelijks. De drempel voor deze groep ligt vooral bij het al dan niet participeren. Eens ze participeren, doen ze dit dus het meest regelmatig.

Meer dan de helft van de sporters beperkt zich tot het beoefenen van één sport. Een kwart doet twee sporten en ongeveer één op zeven doet drie of meer sporten. Sporters die meerdere sporten beoefenen, zijn het best vertegenwoordigd bij de 45- tot 54-jarigen en de 65- tot 74-jarigen en de hoger opgeleiden. De groep die drie of

meer sporten beoefent, is verrassend het grootst voor de middelste leeftijdsgroep.

Wat sportvoorkeur betreft, zijn de verschuivingen beperkt. Voetbal is opnieuw de enige teamsport in de top 10 van de meest beoefende sporten, volleybal verdwijnt uit de top 10. Fitness verliest een plaats in de top 10. Uit onderzoek blijkt nochtans dat de fitness-sector het voorbije decennium sterk in opmars is. Er zijn 582 fitnesscentra in Vlaanderen en het aandeel bezoekers steeg van 5% van de bevolking eind jaren negentig naar 10% in 2007 (Scheerder & Vos, 2010). Het is dan ook interessant om op te volgen of er de komende jaren een stagnatie of zelfs een terugval zal komen.

Eén op zeven van de sporters beoefent een sport in competitieverband. Ongeveer drie op tien beoefent minstens één sport in een sportclub en nog eens één op tien doet dit in een sociale of culturele vereniging. Daarnaast doet meer dan de helft van de sporters ook aan sport met vrienden en bijna zeven op tien doet aan sport op individuele basis.

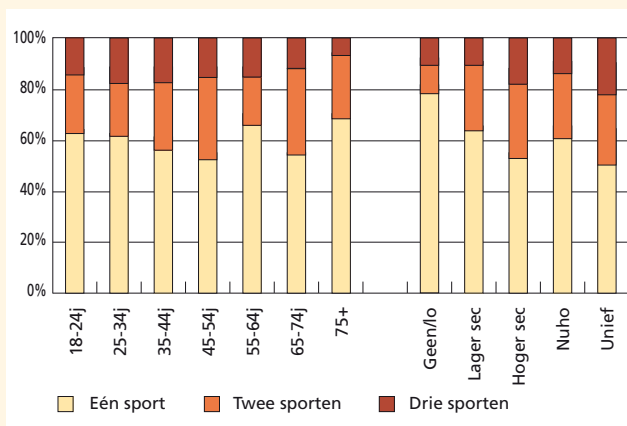
Sporten in clubverband

In 2008 zijn 1,2 miljoen leden aangesloten bij een door Bloso erkende sportfederatie. Als daar de cijfers van de voetbalbond aan toegevoegd worden loopt dit op tot 1,4 miljoen. Zowel bij mannen als bij vrouwen zet de licht stijgende trend van de voorbije jaren zich in 2008 door. De jonge leden hebben een vrij groot aandeel in de stijging. Vooral het aantal leden jonger dan 12 jaar zit in de lift. Het aantal leden tussen 16 en 18 jaar kent een lichte stijging. Voor de 12- tot 15-jarigen is er de voorbije jaren echter een licht dalende trend. De evolutie verschilt wel afhankelijk van de sporttak/sportfederatie. Zo stijgen de ledenaantallen onder meer bij zwemmen en wielrennen maar dalen ze bij atletiek en tennis.

Enige voorzichtigheid is wel nodig bij de interpretatie van de ledenaantallen. Het gaat niet altijd om unieke leden. Een deel van de bevolking is immers lid van meer dan één vereniging.

3.56 Sportdiversiteit

Aantal beoefende sporten naar leeftijd en opleiding, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

3.57 Top 10 sporten

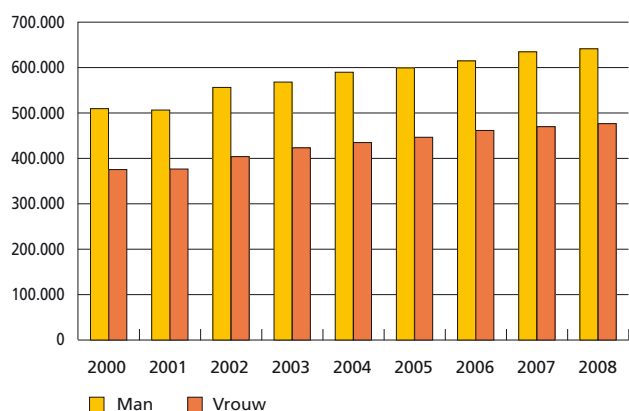
Beoefende sporten, in % van de bevolking.

	1999	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen
2	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen
3	zwemmen	zwemmen	zwemmen	fitness	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen
4	voetbal	fitness	fitness	zwemmen	fitness	fitness	zwemmen
5	tennis	joggen/lopen	joggen/lopen	joggen/lopen	zwemmen	zwemmen	fitness
6	fitness	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal
7	joggen/lopen	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis
8	volleybal	squash	squash	turnen	dansen	dansen	dansen
9	squash	turnen	skieën	skieën	turnen	volleybal	turnen
10	skieën	badminton	dansen	dansen	badminton	turnen	squash

Bron: SCV-surveys en ISSP 2007.

3.58 Leden erkende sportclubs

Evolutie van het aantal aangesloten leden in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, naar geslacht, van 2000 tot 2008.

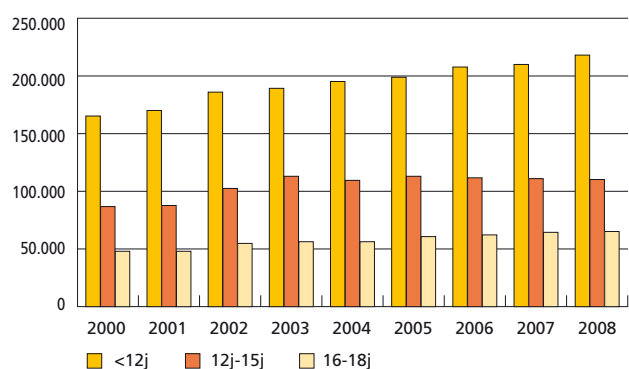

Bron: Bloso.

De voorbije jaren gaf een vijfde van de bevolking aan actief lid te zijn in een sportvereniging. In 2009 ligt dit percentage echter opmerkelijk lager. Het percentage bestuursleden is stabiel. Voorlopig blijft het afwachten of deze trend zich de komende jaren doorzet. Mannen zijn vaker actief lid van een sportvereniging dan vrouwen.

3.59 Jonge leden erkende sportclubs

Evolutie van het aantal aangesloten kinderen en jongeren in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, van 2000 tot 2008.

Bron: Bloso.

3.60 Actief lidmaatschap

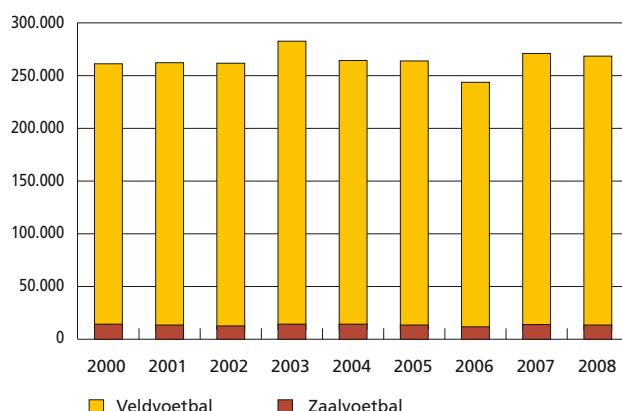
Evolutie van het actieve lidmaatschap van een sportvereniging, naar geslacht, in %, van 2001 tot 2009.

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Actief lid	Man	22,9	23,3	21,0	25,1	23,9	24,7	25,5	22,6	21,2
	Vrouw	14,9	15,2	14,9	15,5	15,4	19,0	16,1	20,0	12,6
	Totaal	18,8	19,2	18,0	20,2	19,6	21,8	20,7	21,2	16,8
Bestuurslid	Man	4,4	4,7	4,3	3,9	5,4	5,2	4,8	4,6	4,8
	Vrouw	0,1	0,8	1,0	0,8	0,5	0,8	0,1	0,7	0,3
	Totaal	2,2	2,7	2,7	2,3	2,9	2,9	2,4	2,6	2,5

Bron: SCV-survey.

3.61 Nederlandstalige leden KBVB

Evolutie van het aantal Nederlandstalige leden van de KBVB (schatting), 2000-2008.

Bron: KBVB.

Opmerkelijk is dat de genderkloof weer sterk toeneemt, de voorbije jaren leek het verschil tussen mannen en vrouwen immers gestaag af te nemen. Voor het bestuurslidmaatschap blijft er een groot verschil. Vrouwen nemen nauwelijks een bestuursfunctie op. Het actieve lidmaatschap bij hoog opgeleiden ligt bijna drie keer zo hoog als bij laag opgeleiden. Dit geldt ook voor het bestuurslidmaatschap. Het lidmaatschap van mensen met een functiebeperking ligt met 11% duidelijk onder het gemiddelde. Het lidmaatschap ligt ook duidelijk lager bij de ouderen. Van de 65- tot 74-jarigen is nog 10% actief lid, bij de 75-plussers daalt dit tot 3%.

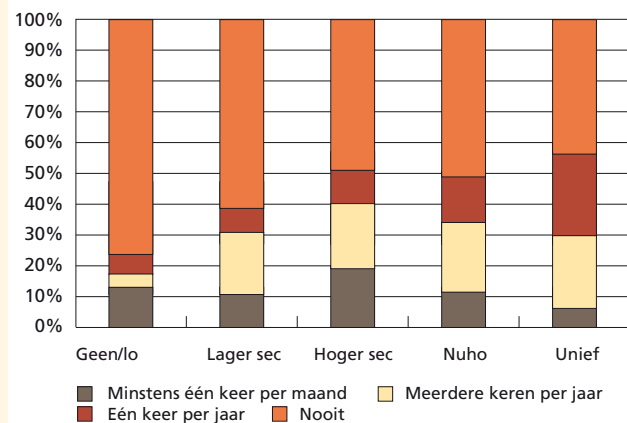
De drop-out van leden bij de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties blijft de voorbije jaren vrij stabiel. Het aandeel van de leden dat zijn lidmaatschap verlengt, schommelt rond driekwart van het totaal aantal leden.

Passieve deelname

Meer dan vier op tien van de bevolking heeft in 2009 een sportevenement bijgewoond. Deze passieve interesse voor sport loopt vrij sterk samen met het zelf aan sport doen. Bijna twee op tien van de mannen gaat minstens maandelijks als toeschouwer naar een sportwedstrijd, bij de vrouwen is dit ongeveer één op tien. De 35- tot 44-jarigen

3.62 Bijwonen sportwedstrijd

Het bijwonen van een sportwedstrijd naar opleidingsniveau, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

blijken de frequentste toeschouwers te zijn. Enkel voor de minder frequente categorieën scoren de laag opgeleiden minder goed. Wat het maandelijks bijwonen van een sportwedstrijd betreft, scoren de universitairers zelfs het zwakst.

Jeugdsport

De gezondheidsenquête geeft aan dat het percentage jongeren (2 tot 17 jaar) met overgewicht de voorbije jaren vrij stabiel is. Ten opzichte van 1997 is er wel een lichte toename. Het aandeel bij de leeftijdsgroep 15- tot 24-jarigen dat sedentair gedrag vertoont, lag in 2008 lager dan bij vorige metingen. In 2008 is er voor deze twee parameters geen verschil tussen jongens en meisjes. Het beeld dat de Vlaamse jeugd meer sedentair en dikker wordt, lijkt daarmee niet helemaal te kloppen. De fysieke fitheid van de jeugd blijft hoe dan ook een belangrijk aandachtspunt voor het beleid.

3.65a Overgewicht jongeren

Jongeren (2-17 jaar) met overgewicht, in %.

	% van de jongeren	N
1997	13	558
2001	16,6	607
2004	17,6	579
2008	16,8	483

Bron: Gezondheidsenquête 2008.

3.65b Sedentair gedrag

Jongeren (15-24 jaar) die sedentair gedrag vertonen, in %.

	% van de jongeren	N
1997	20,5	364
2001	18,2	413
2004	14,5	374
2008	13,6	343

Bron: Gezondheidsenquête 2008.

Jaarlijks nemen meer dan een miljoen jongeren deel aan schoolsportactiviteiten. Het aantal deelnemers aan deze activiteiten is in het schooljaar 2008-2009 aanzienlijk gestegen. Vooral in het secundair onderwijs wordt een significante stijging genoteerd. Dit is te danken aan de inzet van de scholen die steeds meer schoolsportactiviteiten opzetten, iets wat gestimuleerd wordt door de Stichting Vlaamse Schoolsport.

Voor de schoolsporevenementen wordt een stijging vastgesteld van het aantal deelnemers. Het aantal deelnemers aan de Vlaamse Veldloopweek heeft in 2008 voor het eerst de kaap van 200.000 overschreden. De enige daler is de Gordel voor Scholen omdat het aantal deelnemers om veiligheidsredenen drastisch beperkt moest worden. De nieuwe Vlaamse actie "Schoolsport geeft kleur" kende een veel belovende start, vooral in het secundair onderwijs.

3.63 Schoolsportactiviteiten

Evolutie van deelnemende scholen aan schoolsportactiviteiten, van 2000-2001 tot 2008-2009.

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009
Basisonderwijs	2.156	2.238	2.227	2.219	2.245	2.297	2.290	2300	2.325
BLO	170	172	162	161	179	172	184	183	185
Secundair	662	637	653	646	669	657	658	694	694
BUSO	103	96	95	91	92	89	96	105	106
Aantal scholen	3.091	3.143	3.137	3.117	3.185	3.215	3.228	3.282	3.310

Bron: Bloso.

3.64 Schoolsporevenementen

Evolutie van het aantal deelnemers aan grote schoolsporevenementen, van 2000-2001 tot 2008-2009.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Vlaamse Veldloopweek	136.783	147.861	150.109	161.398	163.001	181.335	188.886	177.487	203.304
Gordel voor Scholen	29.952	33.686	30.156	31.944	32.612	32.252	29.703	25.588	25.588
Avonturentrophy voor scholen	1.248	1.134	1.254	1.320	1.434	1.290	1.068	1.064	1.116
100 sportkriebels / sportprikkel	4.846	4.645	3.560	3.964	4.611	4.458	4.480	4.435	5.216

Bron: Bloso.

Kwaliteitsvol aanbod en begeleiding

Om de participatie structureel te verhogen, wil het beleid inwerken op alle facetten die de kwaliteit van het sportaanbod bepalen: de sportclubs, de infrastructuur, de begeleiding, het materiaal en de organisatie. Bij de realisatie van deze kwaliteitsverhoging worden alle actoren betrokken: de gemeentelijke en provinciale sportdiensten, de plaatselijke sportclubs, de sportfederaties, de Stichting Vlaamse Schoolsport (SVS) en Bloso. Door de kwaliteit van het sportaanbod te verhogen, moet de concurrentie succesvol aangegaan worden met andere vrijetijdsbestedingen.

Sportclubs

Voor de kwaliteitsverhoging van het aanbod worden hoge verwachtingen gesteld in de sportclubs. Het cijferboek Sport telt in 2008, op basis van de antwoorden van 277 gemeenten, meer dan 17.000 sportclubs in Vlaanderen. Dit komt neer op een gemiddelde van 62 sportverenigingen per gemeente. Extrapolatie naar alle 308 Vlaamse gemeenten geeft een totaal van ongeveer 19.000 sportclubs. Recent onderzoek bevestigt dat Vlaanderen vooral veel kleinere sportclubs telt, die op één specifieke sport gericht zijn (Scheerder & Vos, 2010). Bijna de helft van de sportclubs biedt een solosport (lopen, fietsen,...) aan. Een derde organiseert een teamsport (voetbal, volleybal,...) en een vijfde biedt een duosport (tennis, badminton,...) aan.

3.66 Sportclubs

Sportclubgrootte en -type, vergelijking VSP09 met Bloso-onderzoek (2006), in %.

	Bloso 2006	VSP 2009
Sportclubgrootte		
Klein (<61 leden)	51,0	52,5
Middelgroot (61-200 leden)	29,5	30,1
Groot (>200 leden)	19,5	17,4
Uni- versus omnisport		
Unisport	89,0	87,9
Omnisport	11,0	12,1

Bron: Scheerder & Vos, 2009.

*VSP 09 geeft resultaten op basis van een steekproef.

3.67 Opinie sportinfrastructuur

Opinie van sportclubs ten aanzien van de beschikbaarheid en het onderhoud van (sport)accommodaties, in % (N=576).

	(Helemaal) niet akkoord	Noch akkoord, noch niet akkoord	(Helemaal) akkoord
De (sport)accommodatie die de club gebruikt is in goede staat	10,5	11,7	77,9
De club beschikt over voldoende accommodatie of kan voldoende gebruik maken van de accommodatie die ter beschikking wordt gesteld	21,7	14,8	63,5
De gemeente levert inspanningen opdat de club zo optimaal mogelijk kan sporten	23,6	24,5	51,9
De groei van de club wordt geremd door een tekort aan sportaccommodatie	54,4	17,3	28,2
Het onderhoud en/of de huur van (sport)accommodatie is een zware financiële last voor de club	35,2	19,4	45,4

Bron: Scheerder & Vos, 2009.

*VSP 09 geeft resultaten op basis van een steekproef.

Sportinfrastructuur

Van de sportclubs wordt verwacht dat ze een kwaliteitsvolle en goede infrastructuur ter beschikking stellen. Een derde van de sportclubs heeft zelf sportinfrastructuur in bezit. Dit is vaker het geval voor grote dan voor kleine sportclubs. Sporthallen (36%) en grasvelden (26%) zijn de meest gebruikte sportinfrastructuur. Maar vaak - vooral in het geval van sporthallen - zijn die niet in het bezit van de sportclubs zelf. Bijna acht op tien van de sportclubs is tevreden over de staat van de sportaccommodaties die ze gebruiken. Meer dan de helft is tevreden met de inspanningen die de gemeente levert om hen optimaal te laten sporten. Meer dan een vijfde zegt dat ze onvoldoende gebruik kunnen maken van de eigen of ter beschikking gestelde sportinfrastructuur. Een wat hoger percentage zegt dat de groei van de club erdoor afgeremd wordt. Bijna de helft van de clubs vindt dat het onderhoud en/of de huur van de infrastructuur een zware financiële last is.

De inventaris van Bloso geeft een totaalbeeld van de voornaamste sportaccommodaties in Vlaanderen. In vergelijking

3.68 Voornaamste sportaccommodaties

Evolutie van de voornaamste sportaccommodaties op basis van de inventaris van Bloso, van 2008 tot 2009.

	Sporthallen 2008	Sporthallen 2009	Sportlokalen 2008	Sportlokalen 2009	Overdekte zwembaden 2008	Overdekte zwembaden 2009	Openlucht zwembaden 2008	Openlucht zwembaden 2009	Openlucht sportvelden 2008	Openlucht sportvelden 2009
Antwerpen	317	334	1.553	1.446	79	74	23	14	3.697	3.788
Limburg	236	242	633	620	40	40	20	20	2.168	2.200
Oost-Vlaanderen	276	284	1.067	1.101	39	39	9	9	1.991	2.233
Vlaams-Brabant	214	212	603	616	39	39	8	8	1.450	1.500
West-Vlaanderen	248	253	918	938	63	63	20	20	1.882	1.910
Totaal	1.291	1.325	4.774	4.721	260	255	80	71	11.188	11.631

Bron: Bloso.

met 2008 werd in 2009 een opmerkelijke stijging vastgesteld van de sport- en tennishallen en de openlucht sportvelden. Het aantal sportlokalen en zwembaden nam af.

Kwalitatieve begeleiding

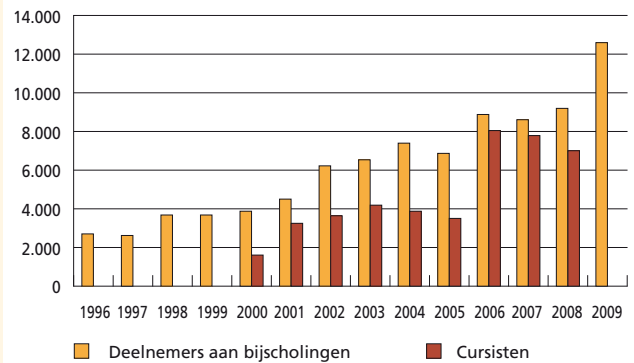
Om de kwaliteit van het aanbod te verbeteren, is een verdere professionalisering en een verhoging van de gekwalificeerde begeleiders essentieel. Het totaal aantal door de Vlaamse Trainersschool (VTS) georganiseerde cursussen en modules (opleidingsonderdelen) kende de voorbije twee jaar duidelijk een stijging. Na 2004 was er een terugval van de erkende cursussen (cursussen niet georganiseerd maar wel erkend door de VTS) te wijten aan de verhoogde kwaliteitseisen. In 2009 lijkt de aanpassing aan deze kwaliteitseisen achter de rug en ligt het aantal erkende cursussen terug op het niveau van 2004. Het aantal georganiseerde bijscholingen ligt in 2009 wat lager dan in de voorbije jaren.

De Vlaamse Trainersschool (VTS) is een belangrijke actor in het streven naar kwaliteit. De VTS is een samenwerkingsverband tussen Bloso, de universiteiten en hogescholen met een opleiding lichamelijke opvoeding en de Vlaamse sportfederaties.

De Vlaamse Trainersschool (VTS) richt zich in de eerste plaats tot de vele vrijwilligers die in de sportclubs actief zijn. De sportclubs moeten over goed gevormde lesgevers, trainers en begeleiders beschikken. Zo zal de dienstverlening aan zowel de competitieve als aan de recreatieve sporters verbeteren en zal ook de kwaliteit van

3.69a Cursisten Vlaamse Trainersschool

Evolutie aantal deelnemers aan cursussen en bijscholingen georganiseerd door de Vlaamse Trainersschool, van 1996 tot 2009.

Bron: Bloso.

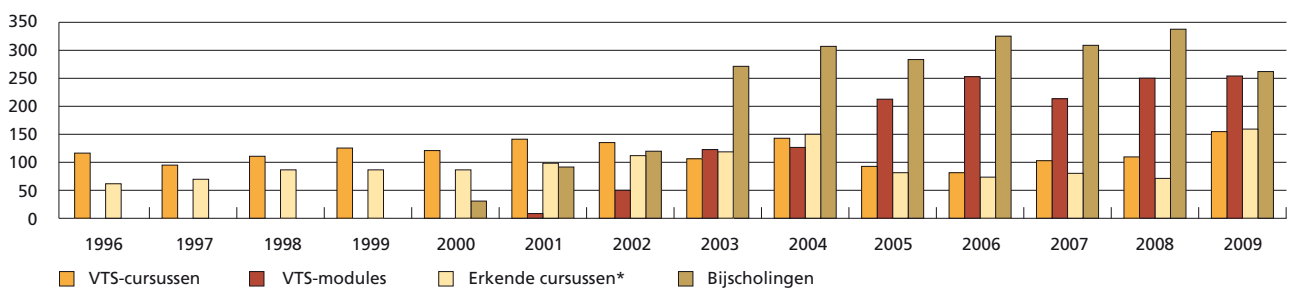
de sportbeoefening erop vooruit gaan.

Het aantal cursisten kende in 2009 een aanzienlijke groei. Dit is een gevolg van een uitbreiding van het modulaire aanbod en een sterke toename in de sportkaderopleidingen voetbal. Het aantal uitgereikte diploma's schommelt jaarlijks maar ten opzichte van 2000 is er een duidelijke stijging. In 2009 kende het aantal uitgereikte diploma's van niveau B een forse stijging.

In 2008 was er terug een betere registratie van de professionalisering van het sporttechnische kader van de sportclubs en lijkt er ook een lichte vooruitgang te zijn.

3.69b Cursussen en bijscholingen

Evolutie van de erkende cursussen (niet georganiseerd maar wel erkend door VTS) en cursussen of bijscholingen georganiseerd door de Vlaamse Trainersschool, van 1996 tot 2009.

Bron: Bloso.

3.70 Gediplomeerden Vlaamse Trainersschool

Evolutie van het aantal gediplomeerden Vlaamse Trainersschool, van 2000 tot 2009. (*) alle opleidingen behalve Trainer A, Trainer B en Instructeur B.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Niveau Trainer A	97	162	109	95	165	111	82	797	141	157
Niveau Trainer B of Instructeur B	371	691	505	455	299	623	449	458	604	1.141
Niveau Initiator*	2.395	3.059	3.965	2.702	3.058	3.090	3.120	2.849	2.739	2.796
Totaal	2.863	3.912	4.579	3.252	3.522	3.824	3.651	4.104	3.484	4.094

Bron: Bloso.

3.71 Professionalisering sportclubs

Evolutie van de professionalisering in de sportclubs, van 2000 tot 2008, totaal aantal en procentuele verdeling. Van categorie 0 (geen opleiding) tot categorie 5 (licentiaat/master L.O.).

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Categorie 0	46,8	49,8	46,4	53,5	46,6	44,1	48,0	47,9	47,8
Categorie I	29,5	26,2	30,7	26,6	29,9	29,9	29,1	29,8	30,0
Categorie II	16,6	16,0	15,6	13,2	15,7	18,2	14,5	14,6	14,3
Categorie III	6,0	7,2	6,7	5,5	6,9	7,0	6,9	6,3	6,5
Categorie IV	0,4	0,4	0,3	0,5	0,5	0,4	1,0	0,8	0,8
Categorie V	0,6	0,4	0,3	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
Totaal	20.471	21.045	28.901	32.652	38.151	41.856	40.237	40.852	42.845

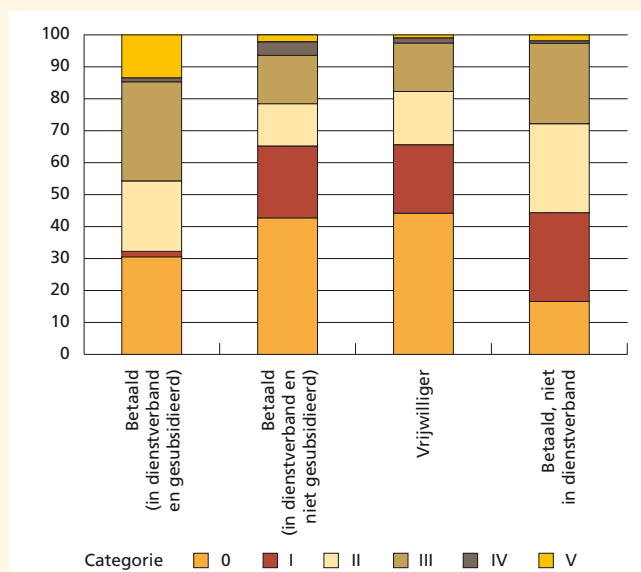
Bron: Bloso.

Bij de sportfederaties valt op dat de helft van de vrijwilligers niet over een sporttechnisch diploma beschikt. De betaalde medewerkers die niet in dienstverband werken, zijn procentueel gezien het meest gekwalificeerd. 84% van deze geregistreerde medewerkers beschikt over een sporttechnisch diploma en meer dan de helft van de sporttechnisch hoogstgekwaliificeerden (categorie V, licentiaat/master L.O.) komt uit deze groep. Van de gesubsidieerde medewerkers in dienstverband is 70% gekwalificeerd. Meer dan de helft van de betaalde medewerkers die niet gesubsidieerd zijn en meer dan de helft van de vrijwilligers zijn sporttechnisch gekwalificeerd. Voor de vrijwilligers is dit een lichte verbetering, voor de betaalde medewerkers een achteruitgang ten opzichte van 2007.

Ook het recente onderzoek bij de sportclubs (Scheerder & Vos, 2010) geeft informatie over de kwalitatieve begeleiding en de ondersteuning van vrijwilligers. Bijna twee derde van de clubs heeft volgens dit onderzoek één of meerdere trainers zonder specifieke kwalificatie en onge-

3.72 Professionalisering sportfederaties

Verdeling van de medewerkers (administratieve, bestuurlijke en sporttechnische) bij de erkende en gesubsidieerde sportfederaties, naar categorie van sportdiploma, in 2007, in %.

Bron: Bloso. Van categorie 0 (geen opleiding) tot categorie 5 (licentiaat/master L.O.).

3.73 Ondersteuning vrijwilligers

Houding van sportclubs ten aanzien van de ondersteuning van vrijwilligers door middel van opleiding, in % (N=574).

	(Helemaal) niet akkoord	Noch akkoord, noch niet akkoord	(Helemaal) akkoord
De club investeert in opleidingen voor haar vrijwilligers.	39,4	26,5	34,1
Vrijwilligers die voor de club relevante opleidingen of bijscholing volgen krijgen deze vergoed door de club.	40,2	16,8	43
De club voorziet een jaarlijks budget voor opleiding van medewerkers	64	18,4	17,6

Bron: Scheerder & Vos, 2009. *VSP 09 geeft resultaten op basis van een steekproef.

veer de helft van de clubs beschikt over trainers met een diploma van de Vlaamse Trainersschool of een daarmee gelijkgesteld diploma. Gemiddeld beschikken de clubs over 7 sporttechnische begeleiders. Meer dan een derde van de clubs geeft aan te investeren in de opleiding van haar vrijwilligers en bijna een vijfde van de clubs voorziet hiervoor een jaarlijks opleidingsbudget. Vier op tien zegt relevante opleidingen of bijscholingen van medewerkers te vergoeden (Scheerder & Vos, 2010).

Sportkampen en klassen

Kwalitatieve begeleiding is verzekerd in de sportkampen en sportklassen van Bloso en de sportkampen van de sportfederaties.

Na een terugval in 2004 zitten de BLOSO-sportkampen opnieuw in stijgende lijn met in 2008 het grootste aantal georganiseerde kampen van de voorbije jaren. Het aantal deelnemers is stabiel ten opzichte van 2007. De Bloso-sportkampen kenden met 93% een hoge bezettingsgraad in 2008, al is dat iets lager dan in 2007. De kwalitatief hoog aangeschreven Bloso-sportkampen worden georganiseerd tijdens de schoolvakanties.

Bij de sportkampen van gesubsidieerde sportfederaties is er een status quo van zowel het aantal sportkampen als het aantal deelnemers. In vergelijking met 2000 liggen beide aantallen duidelijk lager.

3.74 Sportkampen

Evolutie van het aantal ingerichte sportkampen en deelnemers aan sportkampen van Bloso en de gesubsidieerde sportfederaties, van 2000 tot 2008.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Aantal ingerichte sportkampen									
Bloso	710	747	761	865	792	816	859	872	924
Gesubsidieerde sportfederaties	610	551	549	444	552	526	437	450	451
Aantal deelnemers									
Bloso	8.553	8.115	8.500	9.476	9.500	9.470	9.716	10.201	10.172
Gesubsidieerde sportfederaties	13.320	13.109	12.957	11.164	10.250	10.657	11.075	11.156	11.257

Bron: Bloso.

3.75 Sportklassen

Evolutie van het aantal sportklassen, van 2000-2001 tot 2008-2009.

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009
Aantal klassen	302	310	334	351	370	373	377	375	389
Aantal deelnemers	15.312	15.776	17.026	17.156	17.847	17.190	17.325	17.429	18.065

Bron: Bloso.

Het Bloso organiseert ook sportklassen. De klas verhuist dan van maandag tot vrijdag naar de internaatafdeling van een Bloso-centrum en krijgt naast de gewone vakken van de eigen leraar ook minstens twee uur sport per dag van Bloso-lesgevers. Het aantal sportklassen en het aantal deelnemers neemt jaar na jaar toe.

Lokaal sportbeleid

Midden 2009 beschikte 93,5% van alle Vlaamse gemeenten over een lokaal sportbeleidsplan; 3,9% had een verenigings-sportbeleidsplan. De 11 Vlaamse gemeenten die niet ingestapt zijn in het Sport voor Allen-decreet liggen verspreid over gans Vlaanderen. Tevens participeert geen enkele van de 19 Brusselse gemeenten aan het decreet. De sportbeleidsplannen zijn een belangrijk instrument voor de Vlaamse gemeenten om een integraal en kwaliteitsvol sportbeleid te voeren.

3.76 Lokaal sportbeleid

Lokaal sportbeleid, opvolging Sport voor Allen-decreet.

	2007	2008	2009
	decreet 1995	decreet 2007	decreet 2007
<i>Sport voor Allen-decreet: Aantal sportbeleidsplannen, aantal gesubsidieerden beleidssubsidie en impuls-subsidie</i>			
Sportbeleidsplan		296	303
Gemeentelijke sportbeleidsplannen		280	285
Provinciale sportbeleidsplannen		5	5
Sportbeleidsplan Vlaamse Gemeenschapscommissie		1	1
Verenigingssportbeleidsplannen		10	12
Sportbeleidsplannen Brusselse gemeenten		0	0
Vlaamse gemeenten zonder ingediend sportbeleidsplan		18	11
Beleidssubsidie		294	
Vlaamse gemeenten	193	278	
Provincies	5	5	
Vlaamse Gemeenschapscommissie	1	1	
Indieners verenigingssportbeleidsplan		10	
Brusselse gemeenten		0	
Niet-gesubsidieerde Vlaamse gemeenten		20	

Bron: Bloso.

Topsport

De Vlaamse Regering wil het in de vorige legislatuur opgestarte topsportbeleid continueren en waar nodig heroriënteren. Een integraal topsportbeleid moet maximale ontplooiingskansen geven aan talentvolle sporters om topprestaties te leveren op internationaal niveau. Een succesvol topsportbeleid veronderstelt ondermeer het tijdig detecteren van talent en vervolgens een goede begeleiding.

Topsportscholen

Vlaanderen telt 6 topsportscholen met specifieke studierichting Topsport, zowel op ASO, TSO als BSO niveau. In het schooljaar 2009-2010 zijn er bijna 700 leerlingen in topsportscholen. Hun aantal nam de voorbije jaren duidelijk toe. In de studierichtingen Topsport krijgen de leerlingen/topsporters binnen het uurrooster wekelijks 4, 6 of 10 uur training in hun sport en 2 uren lichamelijke opvoeding, aangepast aan hun sport. De sportieve opvoeding en begeleiding gebeurt door trainers aangesteld door de sportfederaties, die een bijzonder convenant met de topsportschool en de Vlaamse minister van Onderwijs ondertekend hebben.

In het schooljaar 2009-2010 participeren 17 sportfederaties in de verschillende topsportscholen, waarvan 16 sportfederaties topsportsubsidies krijgen voor hun participatie in een topsportschool.

Om in een studierichting topsport te kunnen inschrijven moeten de leerlingen over een topsportstatuut beschikken dat wordt uitgereikt door de selectiecommissie van het topsportconvenant en dit op basis van strenge selectiecriteria. Inmiddels zijn meer dan 90% van de leerlingen met een topsportstatuut effectief ingeschreven in een topsportschool. Dit is een belangrijke evolutie want het geeft een verhoogde garantie op een kwalitatieve begeleiding van jong topsporttalent.

3.77 Topsportscholen

Evolutie van de kerncijfers topsportscholen, van schooljaar 2002-2003 tot 2009-2010. Topsportbeloften (Basisschool) niet mee-gerekend.

	02-'03	03-'04	04-'05 *	05-'06 *	06-'07 *	07-08*	08-09*	09-10*
Aantal participerende sportfederaties in topsportscholen	16	17	17	16	16	17	17	17
Sportfederatie								
Voor topsport erkend en gesubsidieerd	13	14	14	13	13	14	15	16
Niet voor topsport erkend en gesubsidieerd	3	3	3	3	3	3	2	1
Leerlingen in Topsportschool								
Man	324	318	314	341	355	398	475	508
Vrouw	130	131	112	166	158	163	172	179
Uitgereikte topsportstatuten								
Man	383	380	357	378	389	434	512	547
Vrouw	185	190	157	200	179	188	209	212

Bron: Bloso.

Ondersteuning topsporters

Om de doorstroming vanuit het secundair naar het hoger onderwijs mogelijk te maken, werd in 2003 het Bloso Topsportstudentenproject Hoger Onderwijs opgestart voor de categorie Elitesporters en een jaar later voor de categorie Beloftevolle Jongeren. Dit met als doel de combinatie van topsport en studies in het hoger onderwijs te optimaliseren.

Eenmaal de studies achter de rug blijkt vaak dat topsport moeilijk te combineren is met werk. Daarom werd het Bloso Tewelkstellingsproject Topsport in 1995 in het leven geroepen, waarbij topsporters zich aan hun discipline kunnen wijden zonder financiële besommeringen. Sinds 2007 begeleidt het project carrièrebegeleiding beloftevolle jongeren en elitesporters voor de combinatie topsport en studie, topsport en werk en de nacarrière.

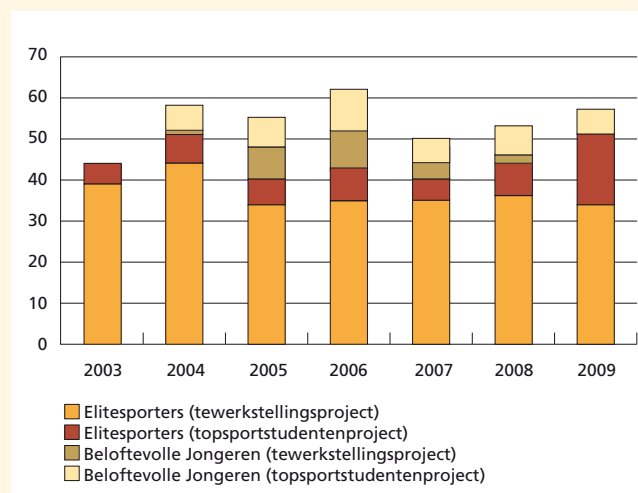
Naast Bloso zijn er ook andere actoren die topsporters ondersteunen (departement CJSM, team Topsport Vlaanderen). Het aantal ondersteunde sporters via deze contracten lag in 2009 duidelijk lager dan in de voorgaande jaren. Via projectwerking binnen het departement CJSM zijn er sinds 1994 specifieke tewerkstellingscontracten en vormen van financiële ondersteuning voor inmiddels drie Vlaamse wielerploegen en het atletiekproject Atletiek Vlaanderen, dat zich richt op beloften en fond/halve fond lopers.

Medailles

Medailles op grote internationale wedstrijden vormen een graadmeter voor het succes van het topsportbeleid. Na een terugval in het aantal medailles in 2007 en 2008, is er in 2009 terug een toename in eremetaal. De terugval kan mogelijks verklaard worden aan de hand van een opmerkelijk hoger aantal finaleplaatsen en dus verschillende

3.78 Ondersteuning topsporters (BLOSO)

Evolutie van het aantal atleten opgenomen in het Tewelkstellingsproject en Topsportstudentenproject van Bloso, van 2003 tot 2009.

Bron: Bloso.

3.79 Tewelkstellingscontracten

Evolutie van de tewerkstellingscontracten door andere actoren dan Bloso, van 2003 tot 2009.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Koninklijke Belgische Wielrijdersbond	22	22	23	23	23	23	21
Wielierclub Eddy Merckxvrienden	8	8	8	8	8	8	8
Ladies Sprint	12,0	12,5	12,5	13,0	13,0	7,0	8,0
Wielierpromotie Cycli Prom	1	5	6	7	7	5	
Atletiek Vlaanderen	13,5	15,0	15,0	12,0	12,5	15,0	6,0
Departement CJSM (beach, eventing, jumping, basket,...)	5	5	5	5	13	12	10
Totaal	61,5	67,5	69,5	68,0	76,5	70,0	53,0

Bron: departement CJSM.

net-niet prestaties in deze twee jaar. Deze graadmeter blijft natuurlijk beperkt tot sporten waarvoor in die jaren Wereld- of Europese kampioenschappen werden georganiseerd. Daarnaast lijken de recente prestaties van jeugdige Vlaamse topsporters te wijzen op een evolutie in positieve zin. In diverse sporttakken worden goede prestaties neergezet. Op de olympische spelen 2008 scoorde België vrij zwak ten opzichte van vergelijkbare landen. Zowel naar aantal atleten als de medailleverdeling is er ongeveer een 80-20 verdeling tussen Vlaanderen en Wallonië. Opmerkelijk is dat sommige landen met een kleine populatie zoals Noorwegen, Nieuw-Zeeland en Denemarken een mooie medailleoogst kunnen voorleggen. Sommige relatief kleine landen hebben zelfs, ondanks de toegenomen internationale concurrentie, hun medailleoogst kunnen vergroten. Voorlopig is het afwachten of de grotere medailleoogst in 2009 op EK's en WK's doorgetrokken kan worden naar de volgende olympische spelen.

3.80 Medailles en finaleplaatsen

Aantal behaalde medailles en finaleplaatsen behaald binnen 26 topsportfederaties voor senioren, van 2005 tot 2009.

Medailles op EK's				
	Goud	Zilver	Bron	Finaleplaats
2005	11	6	5	8
2006	6	11	14	9
2007	7	6	3	21
2008	4	3	0	21
2009	12	7	10	12

Medailles op WK's				
	Goud	Zilver	Bron	Finaleplaats
2005	10	9	9	7
2006	5	8	7	12
2007	6	5	2	5
2008	2	1	3	6
2009	4	7	7	3

Bron: Bloso. Finaleplaats = top 8 plaats.

3.81 Medailles OS 2008

Vergelijking van olympische medailles in Beijing 2008 ten opzichte van Athene 2004 met vergelijkbare landen voor België.

	Goud	Zilver	Bron	Peking 2008 Medaille	Athene 2004 medaille
Australië	14	15	17	46	49
Nederland	7	5	4	16	22
Noorwegen	3	5	2	10	6
Nieuw-Zeeland	3	1	5	9	5
Denemarken	2	2	3	7	8
Zwitserland	2	0	4	6	5
Zweden	0	4	1	5	7
Finland	1	1	2	4	2
Griekenland	0	2	2	4	16
Oostenrijk	0	1	2	3	7
Ierland	0	1	2	3	1
België*	1	1	0	2	3
Portugal	1	1	0	2	3

Bron: De Knop & De Bosscher.

*Wanneer de opsplitsing tussen Vlaanderen en Wallonië wordt gemaakt is de verhouding 80-20 op vlak van medaillewinnaars.

Gezond sporten

Een actieve, fitte en gezonde Vlaming is het doel van het Vlaamse sportbeleid. Hiervoor promoot het dan ook een gezonde sportbeoefening en meer lichaamsbeweging. Een kwaliteitsvolle sportmedische keuring en begeleiding en een transparant dopingbeleid zijn hierbij belangrijke factoren.

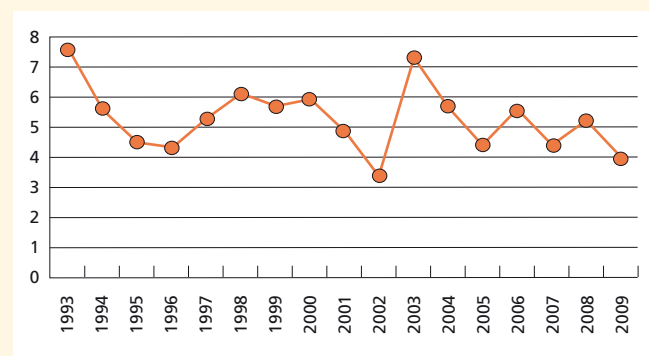
In 2009 waren zes erkende centra bevoegd voor het keuren en begeleiden van sporters. Ongeveer 4.500 sporters lieten zich sportmedisch keuren of begeleiden in een erkend en gesubsidieerd keuringscentrum. Het gaat zowel om topsporters, getalenteerde sporters, recreatieve sporters als beginnende sporters. De getalenteerde sporters (topsportleerlingen, beloftevolle jongeren en topsporters) waren in totaal met 1.751. De sportmedische keuring en begeleiding van deze sporters wordt door de Vlaamse overheid gesubsidieerd, 739 getalenteerde sporters maakten van deze mogelijkheid gebruik. Daarnaast zijn er 181 erkende keuringsartsen actief. Bij een opsplitsing tussen controles binnen en buiten competitie is er echter wel een verschil in de evoluties van de cijfers.

In 2009 voerde de Vlaamse Gemeenschap 2.147 dopingcontroles uit, waarvan 1.539 binnen en 608 buiten wedstrijdverband. Het aandeel sporters dat positief testte, daalde ten opzichte van de voorbije jaren. Voor de controles binnen wedstrijdverband daalt het percentage tot 4,8%. Buiten wedstrijdverband was er wel een lichte stijging van de overtredingsratio, maar dit percentage blijft relatief laag. Slechts 1,8% van de gecontroleerden buiten wedstrijdverband, testte positief.

Bijna de helft van de overtredingen betreft middelen die spierversterkend werken en het recuperatievermogen bevorderen (anabolica en testosteron). In ongeveer een vijfde van de gevallen gaat het om sporters die de controle weigeren en bijgevolg volgens het geldende reglement positief zijn. Stimulantia (verleggen maximale pijngrens), cannabis en Bèta-2-antagonisten (vergemakkelijken de ademhaling) hebben ieder een aandeel van ongeveer 7%.

3.82 Dopingovertreders

Evolutie van het aandeel dopingovertreders ten opzichte van het totaal aantal controles, van 1993 tot 2009.

Bron: Team Medisch Verantwoord Sporten.

3.83 Dopinggebruik

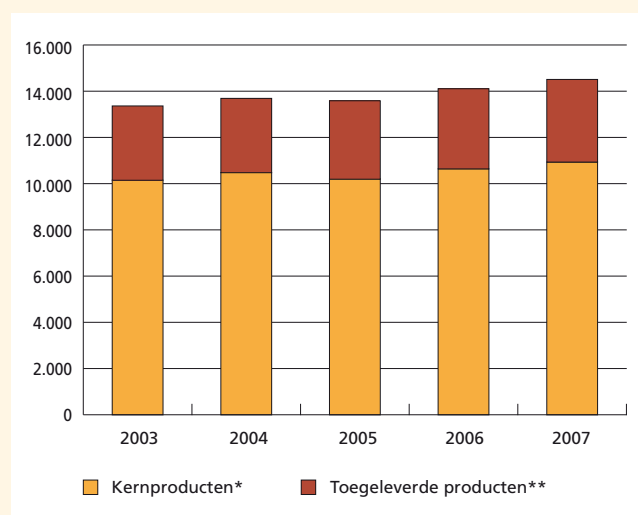
Vaststelling van het dopinggebruik bij de tien meest gecontroleerde sporttakken, 2009.

	Controles				Positief		% Positief	
	In wedstrijd verband		Buiten wedstrijdverband		2008	2009	2008	2009
	2008	2009	2008	2009				
Bodybuilding	29	63	1	6	23	39	76,7	56,5
Kickboksen	76	78	0	0	15	10	19,7	12,8
Atletiek	210	164	80	64	2	0	0,7	0,0
Wielrennen	602	449	198	228	50	16	6,3	2,4
Basketbal	78	60	44	24	1	0	0,8	0,0
Boksen	92	47	10	3	6	1	5,9	2,0
Tennis	48	44	1	14	2	0	4,1	0,0
Powerlifting	60	66	4	0	10	3	15,6	4,5
Triatlon	40	48	25	33	1	1	1,5	1,2
Voetbal	162	174	153	80	0	1	0,0	0,4

Bron: Team Medisch Verantwoord Sporten.

3.84 Tewerkstelling

Bezoldigde tewerkstelling in de sportsector, Vlaams Gewest, 2003-2007.

Bron: RSZ.

* Omvat NACE-5 digit codes (classificatie 2003) 92611, 92612, 92613, 92621, 92622 en 92623.

** Omvat NACE-5 digit codes (classificatie 2003) 18242, 35120, 36400, 51476, 52482, 71406 en 92721.

Binnen de 10 meest gecontroleerde sporten in Vlaanderen hebben bodybuilding en kickboksen een bovengemiddelde overtredingsratio. Het aantal overtredingen in het wielrennen en powerlifting is duidelijk gedaald.

Economische aspecten

Naast een zinvolle vrijetijdsbesteding is sport steeds meer een bron van economische activiteit en werkgelegenheid. De economische relevantie van sport is groot en neemt nog toe.

Volgens de Vlaamse Kruispuntdatabank voor Ondernemingen zijn er 7.307 Vlaamse ondernemingen actief in de sportsector waarvan 2.033 ondernemingen personeel tewerkstellen. Op vestigingsniveau gaat het om 7.843 en 2.407 vestigingen. Die 2.407 vestigingen van Vlaamse ondernemingen stellen minstens 1 werknemer te werk. Een onderneming bestaat uit 1 of meerdere vestigingen. Meerdere vestigingen kunnen betrekking hebben op productieplaatsen en/of administratieve eenheden van een onderneming.

In die vestigingen waren volgens RSZ-data in 2007 14.503 mensen tewerkgesteld. Dit aantal neemt jaarlijks nog verder toe.

3.85 Sportondernemingen

Aantal ondernemingen en vestigingen actief in de sportsector.

	Ondernemingen						Vestigingen					
	Alle ondernemingen			Enkel ondernemingen met RSZplicht			Alle ondernemingen			Enkel ondernemingen met RSZplicht		
	R+N	R	N	R+N	R	N	R+N	R	N	R+N	R	N
Kernproducten	5.279	3.032	2.247	1.175	1.005	170	5.558	3.277	2.281	1.350	1.171	179
Toegeleverde producten	2.028	1.261	767	858	744	114	2.285	1.459	826	1.057	925	132
Totaal	7.307	4.293	3.014	2.033	1.749	284	7.843	4.736	3.107	2.407	2.096	311

Bron: VKBO, verwerking VKBO, Corve.

-sportsector = oplistijng van onderstaande NACE-nomenclaturen (NACE2008)

Kernproducten = 14.199, 32.300, 33.150, 46.496, 47.640, 77.210

Toegeleverde producten = 85.510, 93.110, 93.121, 93.130, 93.199, 93.291

-opgedeeld naar Rechtspersoon (R) en Natuurlijk persoon (N)

-voor het totaal en voor de categorie "RSZ"-plichtige

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Scheerder, J. & Vos, S., m.m.v. Breesch, D., Lagae, W. & Van Hoecke, J. (2010). De fitnesssector in beeld. Basisrapportering over het Vlaamse Fitness Panel 2009 (VFP09) (Beleid & Management in Sport 3). Leuven: KULeuven/Afdeling Sociale Kinesiologie & Sportmanagement.
- Scheerder, J. & Vos, S., m.m.v. Breesch, D., Késsenne S., Van Hoecke J., Vanreusel B. (2010). Sportclubs in beeld. Basisrapportering over het Vlaamse Sportclubpanel Panel 2009 (VFP09) (Beleid & Management in Sport 4). Leuven: KULeuven/Afdeling Sociale Kinesiologie & Sportmanagement.
- Vlaamse overheid (2009). Sport verruimd. 5 jaar Vlaams sportbeleid (2004-2009).
- Departement CJSM (2009). Cijferboek gemeentelijk sportbeleid 2008-2010.
- Van Hecke E., De Maesschalck F., Gils B. & Verbestel V. (2008), Behoeften aan sportinfrastructuur in Vlaanderen: een ruimtelijke analyse. K.U.Leuven: Instituut voor Sociale en Economische Geografie.
- Hervé Van der Aerschot, André Van Lierde, Renaat Philippaerts (2005), De barometer van de fysieke fitheid van de Vlaamse jeugd, Bloso & het steunpunt Sport, Beweging en Gezondheid.
- Jeroen Scheerder, Guy Pauwels & Bart Vanreusel (2007), Breedtesport in Vlaanderen Gepeild. Trends en profielen 1999-2006. Vlaanderen Gepeild! 2007. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Jeroen Scheerder (2007), Tofsport in Vlaanderen. Groei, omvang en segmentatie van de Vlaamse recreatiesportmarkt. Brussel: F&G Partners.

faber.kuleuven.be/BMS

www.bloso.be

www.dopinglijn.be

www.gezondsporten.be

www.topsportvlaanderen.be

3.3 TOERISME

Het toeristisch beleid wil met een verbeterde marketingwerking het Vlaams toeristisch product nog beter verkopen en zo het rendement van de sector, het aantal overnachtingen en de tewerkstellingsgraad verhogen. In het eerste deel van dit hoofdstuk ligt de focus dan ook op Vlaanderen als toeristisch product.

Verder wil het beleid de volwaardige participatie aan toerisme voor iedere Vlaming mogelijk maken. Het tweede subhoofdstuk neemt daarbij de Vlaming en zijn vakantie(gedrag) onder de loep.

Vlaanderen als bestemming

Dit eerste deel beschrijft het toeristisch product Vlaanderen. Daarbij gaat specifiek aandacht naar het belang van de toeristische sector voor de Vlaamse economie en werkgelegenheid. Een beschrijving van de omvang van het verblijfs- en dagtoerisme vervolledigt het eerste subhoofdstuk.

Economisch belang

Toerisme levert een belangrijke bijdrage aan de Vlaamse economie en de tewerkstelling. De sector is goed voor 2% van de omzet van alle bedrijven, 4% van de investeringen en 5% van de tewerkstelling.

3.86 Omzet en investeringen

Omzet en investeringen in de toeristisch-recreatieve sector volgens gewest, in miljoen euro, in 2002 en 2008.

	2002	2008	aandeel 2008
Omzet			
Vlaams Gewest	9.746	12.380	57,5%
Brussels Gewest	3.418	2.865	13,3%
Waals Gewest	2.850	3.069	14,2%
Niet toewijsbaar aan gewest	538	3.220	15,0%
België	16.552	21.534	100,0%
Investerings			
Vlaams Gewest	708	958	60,5%
Brussels Gewest	138	162	10,2%
Waals Gewest	234	306	19,3%
Niet toewijsbaar aan gewest	55	157	9,9%
België	1135	1.584	100,0%

Noot: De som van de gewesten ligt lager dan het Belgische cijfer. Om vertrouwelijkheidsredenen worden gegevens in subsectoren met weinig bedrijven niet vrijgegeven. Dat komt vaker voor op gewestelijk niveau. Vooral in 2008 is zo een erg groot bedrag in de categorie "niet toewijsbaar aan gewest" terecht gekomen, waardoor vergelijken in de tijd in het gedrang komt. Bron: ADSEI.

Toeristen consumeren veel verschillende producten en diensten, bijvoorbeeld transport, accommodatie, eten en souvenirs. Niet alleen de toeristische sector profiteert van die bestedingen (directe economische effecten), ook bedrijven in andere sectoren hebben een deel van hun omzet te danken aan toeristen (indirecte economische effecten).

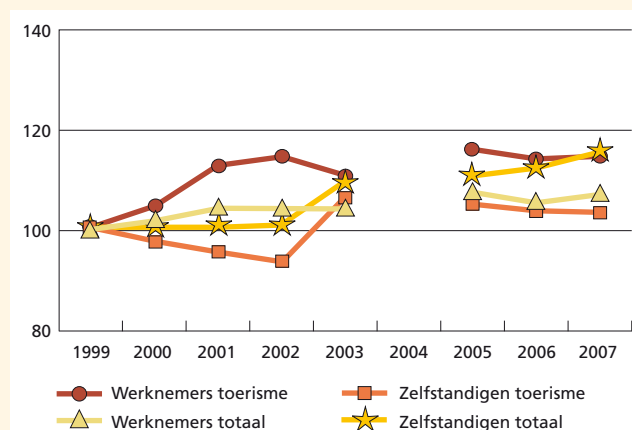
Om internationaal concurrentieel te blijven, is het belangrijk voldoende te investeren in innovatie en renovatie van toeristische producten.

De **omzet** van de toeristisch-recreatieve sector was in 2008 goed voor 12,4 miljard euro. De **investeringen** kwamen net onder het miljard euro uit. De toeristisch-recreatieve sector was in 2008 goed voor 4 % van alle investeringen. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bedroeg de omzet 2,9 miljard euro en werd er voor 162 miljoen geïnvesteerd.

De directe werkgelegenheid in de toeristisch-recreatieve sector bedroeg in 2007 ruim 102.000 **werknemers** en 27.000 **zelfstandigen**, goed voor ongeveer 5% van de tewerkstelling. Het aantal werknemers in de toeristisch-recreatieve sector steeg in de periode 1999-2007 sterker dan het Vlaamse gemiddelde. Bij de zelfstandigen lag de groei dan weer onder het gemiddelde. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest was de sector in 2007 goed voor 37.500 werknemers en 2.600 zelfstandigen.

3.87 Werkgelegenheid

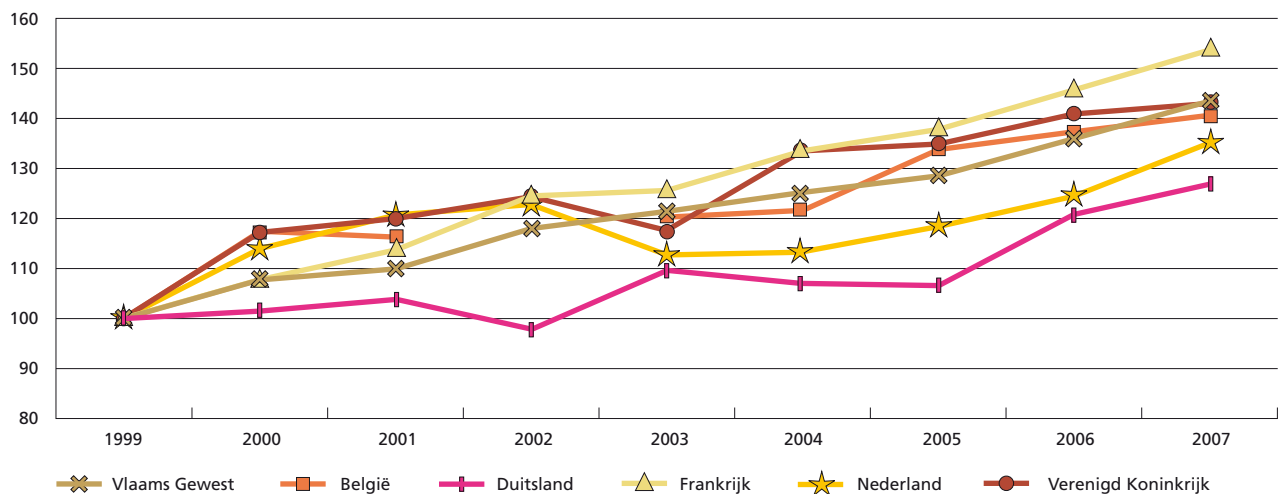
Index van de werkgelegenheid in de toeristisch recreatieve sector, van 1999 tot 2007, index 1999 = 100.

* Geen gegevens voor juni 2004.
Bron: RSZ.

3.88 Omzet horeca

Index omzet in nominale prijzen in de horeca in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2007.

Index 1999 = 100.
Bron: Eurostat, ADSEI.

De **horeca-sector** vormt een zeer belangrijk onderdeel binnen de toeristisch-recreatieve sector, en kan internationaal vergeleken worden. De omzet van de horeca-sector groeide tussen 1999 en 2007 met meer dan 40%. Het Vlaamse groeicijfer is vergelijkbaar met dat van de buurlanden. De groei in werkgelegenheid in de horecator lag lager dan in de buurlanden.

Verblijfstoerisme

Dit onderdeel focust op de evolutie en de spreiding van het aantal toeristische overnachtingen. Een eerste deel beschrijft de totale markt, met extra aandacht voor de opvangcapaciteit en het motief van de overnachtingen. Daarna worden achtereenvolgens de binnen- en buitenlandse markt beschreven.

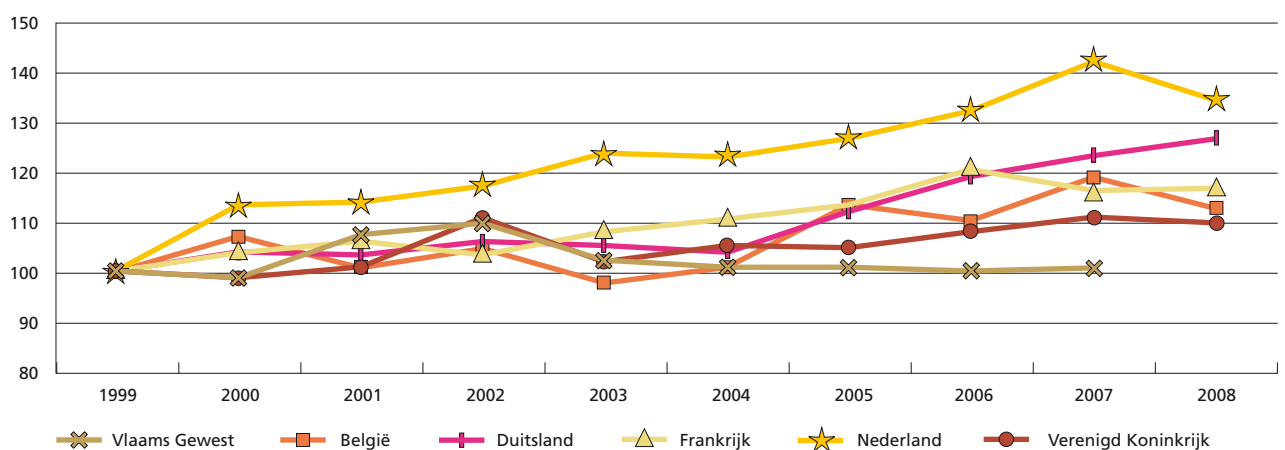
Totale markt

Het aantal **overnachtingen** in het Vlaamse Gewest ging in 2008 licht achteruit en zakt in vergelijking met 1999 met 2%. Tot en met augustus 2008 leek het nog een positief jaar te worden voor het aantal overnachtingen. Daarna sloeg de crisis toe. De Brusselse regio noteert wel positieve groeicijfers.

Het aantal aankomsten in het Vlaamse Gewest kent in tegenstelling tot het aantal overnachtingen wel nog een groei. Dit bevestigt de trend naar meer, maar kortere, verblijven. De gemiddelde verblijfsduur in het Vlaamse Gewest daalde sinds 1999 van 3,80 naar 3,14 nachten per verblijf. Crisis hoeft niet noodzakelijk slecht nieuws te zijn voor Vlaanderen als toeristisch product. Mensen blijven reizen, maar spenderen wel minder geld en blijven dichterbij huis. Hierbij kan Vlaanderen profiteren van de trend naar

3.89 Werkgelegenheid horeca

Index van het aantal werknemers in de horeca in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2007, index 1999 = 100.

Bron: Eurostat, RSZ.

3.90 Overnachtingen

Evolutie van het aantal overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2008.

	1999	2004	2.005	2.006	2007	2008	'99-'08
Vlaams Gewest	23.539.400	23.305.749	22.912.278	23.398.140	23.303.560	22.999.149	-2,3%
Brussels Gewest	4.268.734	4.717.667	4.650.013	4.836.476	5.099.264	5.271.014	+23,5%
Waals Gewest	6.687.296	6.760.627	6.694.119	6.830.170	6.784.554	6.678.366	-0,1%
België	34.495.430	34.784.043	34.256.410	35.064.786	35.187.378	34.948.529	+1,3%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI (bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek).

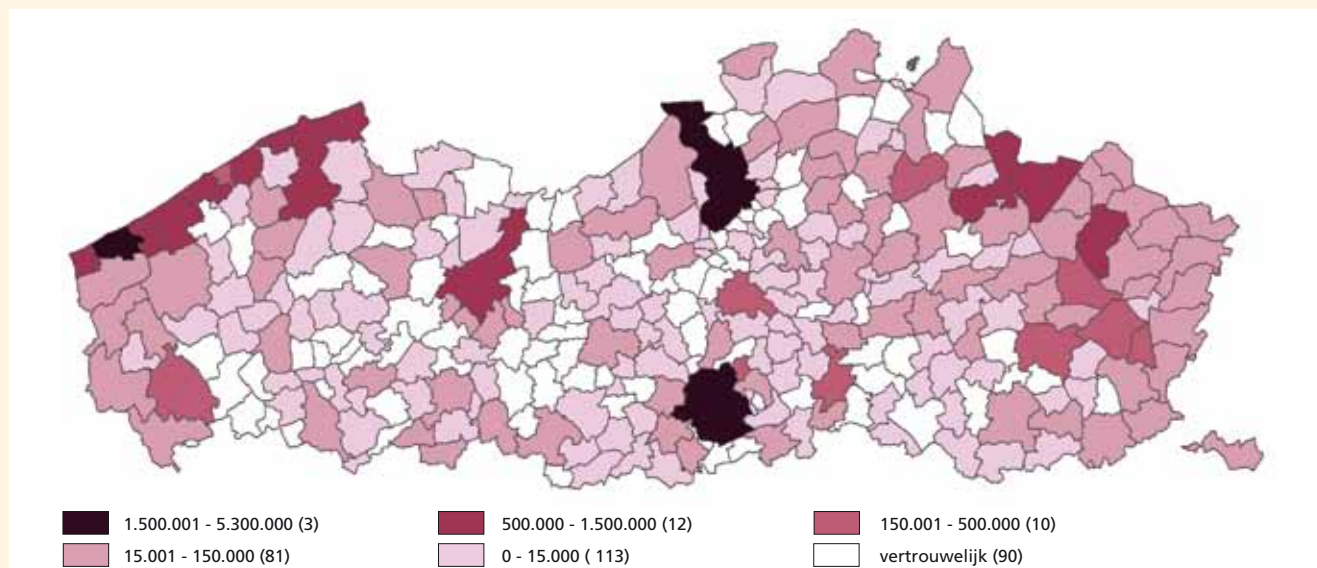
kortere en meer dichtbij huis vakanties. Vlaanderen heeft een gunstige positie te midden van dichtbevolkte en koopkrachtige herkomstlanden, en is bovendien een typische bestemming voor kortbijvakanties.

De meeste commerciële overnachtingen vinden plaats aan de kust, maar de populariteit van deze bestemming daalt wel verder. De kunststeden trekken meer en meer toeristen, waaronder zakenlui, aan. Vooral Brussel, Brugge, Antwerpen en Gent ontvingen veel gasten. Ook de Vlaamse regio's kunnen steeds meer mensen overtuigen als vakantiebestemming. Uitschieters hier zijn de Antwerpse en Limburgse Kempen. Ook andere delen van Limburg en de Westhoek zijn frequent bezochte vakantieoorden.

De officiële **logiescapaciteit** in het Vlaamse Gewest bedraagt een 378.000 slaappleatsen, waarvan 181.000 toeristische slaappleatsen en 197.000 residentiële. In dit cijfer worden de tweede verblijven niet meegeteld. Hierdoor wordt de betekenis van de kust als toeristische bestemming aanzienlijk onderschat. Want het is vooral aan de kust dat zich het toenemend aantal tweede verblijven bevindt. In 2008 vertegenwoordigen deze tweede verblijven een capaciteit van nog eens ruim 400.000 slaappleatsen. Het aantal overnachtingen aan de kust wordt door Westtoer geschat op bijna 33 miljoen. Slechts 10 miljoen van deze overnachtingen zitten in de hiervoor vermelde 'officiële' cijfers (toeristische slaappleatsen + verhuur via immo).

3.91 Spreiding overnachtingen

Spreiding aantal overnachtingen in 2008.

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Wit = gemeenten met minder dan 3 commerciële logiesaccommodaties. Deze zijn niet weerhouden omwille van vertrouwelijkheid.
Bron: ADSEI (bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek).

3.92 Overnachtingen naar macroproduct

Evolutie van het aantal overnachtingen naar macroproduct, van 1999 tot 2008.

	1999	2004	2005	2006	2007	2008	'99-'08
Kust	12.531.603	11.957.151	11.360.405	11.206.268	10.702.008	10.054.496	-19,8%
Kunststeden	7.592.847	8.291.925	8.188.744	8.636.432	9.129.110	9.506.509	+25,2%
Vlaamse regio's	7.683.684	7.774.340	8.013.142	8.391.916	8.571.706	8.709.158	+13,3%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI (bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek).

3.93 Logiescapaciteit

Evolutie van de logiescapaciteit per type logiesvorm in het Vlaamse Gewest, uitgedrukt in aantal slaapplekken, in 2004 en 2008, exclusief huurlogies.

	2004	2008
Hotels	62.916	67.083
Campings: toeristische plaatsen	48.112	49.301
Campings: residentiële plaatsen	206.898	190.838
Vakantieparken: toeristische plaatsen	15.395	14.255
Vakantieparken: residentiële plaatsen	5.590	6.495
Logies voor doelgroepen	45.234	45.960
Gastenkamers	3.013	4.174
Totaal	387.158	378.106

Bron: Steunpunt Buitenlands Beleid, Toerisme & Recreatie.

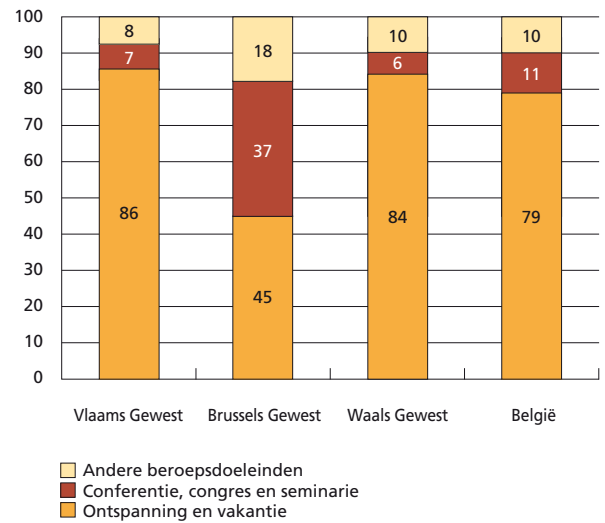
De verdeling van het aantal overnachtingen naar **verblijfsmotief** is relatief stabiel. Bijna negen op tien overnachtingen in het Vlaamse Gewest heeft recreatieve doeleinden. Dat geldt ook voor het Waalse maar niet voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Met zijn sterk internationaal karakter trekt Brussel meer zakelijke reizigers aan. Meer dan een derde van de Brusselse overnachtingen is te situeren in het zogenaamde MICE-segment (Meetings, Incentive, Conference en Events of Exhibitions), een vijfde zijn overnachtingen van individuele zakentoeeristen.

Binnenlandse markt

Drie op vijf van alle overnachtingen in het Vlaamse Gewest zijn **binnenlandse overnachtingen**. Het aandeel overnachtingen door Belgen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is aanzienlijk lager, maar nog steeds goed voor een groot aantal overnachtingen. De binnenlandse markt situeert zich vooral aan de kust. In tweede instantie zijn de Antwerpse en Limburgse Kempen en andere gemeenten in

3.94 Verblijfsmotief

Verdeling van het aantal overnachtingen naar verblijfsmotief in 2008, in %.

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI (bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek).

Limburg en de Westhoek erg populair. Het aantal binnenlandse overnachtingen kende in 2008 een lichte achteruitgang. Sinds 1999 tekent zich een daling van bijna 5% af, voornamelijk te wijten aan het tanende succes van huurlogies aan de kust. De kunststeden kunnen rekenen op stijgende binnenlandse belangstelling.

3.95 Binnenlandse overnachtingen

Evolutie van het aantal binnenlandse overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2008.

	1999	2004	2005	2006	2007	2008	'99-'08
Vlaams Gewest	14.174.560	13.969.497	13.649.352	13.844.787	13.725.570	13.503.130	-4,7%
Brussels Gewest	333.222	519.809	531.638	630.365	722.629	764.196	+129,3%
Waals Gewest	3.840.691	3.850.598	3.743.187	3.771.563	3.704.541	3.587.787	-6,6%
België	18.348.473	18.339.904	17.924.177	18.246.715	18.152.740	17.855.113	-2,7%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI (bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek).

3.96 Buitenlandse overnachtingen

Evolutie van het aantal buitenlandse overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2008.

	1999	2004	2005	2006	2007	2008	'99-'08
Vlaams Gewest	9.364.840	9.336.252	9.262.926	9.553.353	9.577.990	9.496.019	+1,4%
Brussels Gewest	3.935.512	4.197.858	4.118.375	4.206.111	4.376.635	4.506.818	+14,5%
Waals Gewest	2.846.605	2.910.029	2.950.932	3.058.607	3.080.013	3.090.579	+8,6%
België	16.146.957	16.444.139	16.332.233	16.818.071	17.034.638	17.093.416	+5,9%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI (bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek).

3.97 Overnachtingen naar herkomstland

Evolutie van het aantal overnachtingen volgens herkomstland, van 1999 tot 2008.

	1999	2004	2005	2006	2007	2008	'99-'08
Nederland	2.838.026	3.251.630	3.204.587	3.347.574	3.348.999	3.385.052	+19,3%
Duitsland	2.354.990	1.714.067	1.673.623	1.628.934	1.581.993	1.497.280	-36,4%
Verenigd Koninkrijk	1.486.630	1.412.092	1.384.610	1.364.298	1.402.189	1.377.047	-7,4%
Frankrijk	1.003.250	1.122.529	1.115.409	1.185.479	1.100.221	1.120.184	+11,7%
V.S. Amerika	296.028	270.980	276.506	271.093	269.541	246.893	-16,6%
Spanje	93.037	142.957	148.276	164.690	179.512	199.821	+114,8%
Italië	168.719	163.191	149.510	161.585	165.375	170.208	+0,9%
Japan	122.729	110.625	95.588	94.649	90.877	79.003	-35,6%
Denemarken	38.312	36.882	37.778	35.779	40.242	43.352	+13,2%
Zweden	57.673	55.834	53.828	57.242	57.337	56.390	-2,2%
Oostenrijk	31.278	24.184	23.923	28.779	31.776	31.269	+0,0%
Rusland	33.658	40.892	52.042	57.894	59.566	57.675	+71,4%
China	23.152	39.996	43.235	43.442	47.042	42.402	+83,1%
India	20.399	36.622	38.714	40.982	44.851	61.171	+199,9%
Brazilië	9.734	11.677	12.407	15.558	20.981	24.119	+147,8%
Overig buitenland	787.225	902.094	954.890	1.055.375	1.137.488	1.104.153	+40,3%
TOTAAL	9.364.840	9.336.252	9.262.926	9.553.353	9.577.990	9.496.019	+1,4%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI (bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek).

Buitenlandse markt

Ook het aantal buitenlandse overnachtingen ging in het Vlaamse Gewest in 2008 licht achteruit. Het aantal **buitenlandse overnachtingen** zit nu slechts 1% boven het niveau van 1999. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest scoort opvallend beter, met een groei in 2008 en een toename van bijna 15% ten opzichte van 1999.

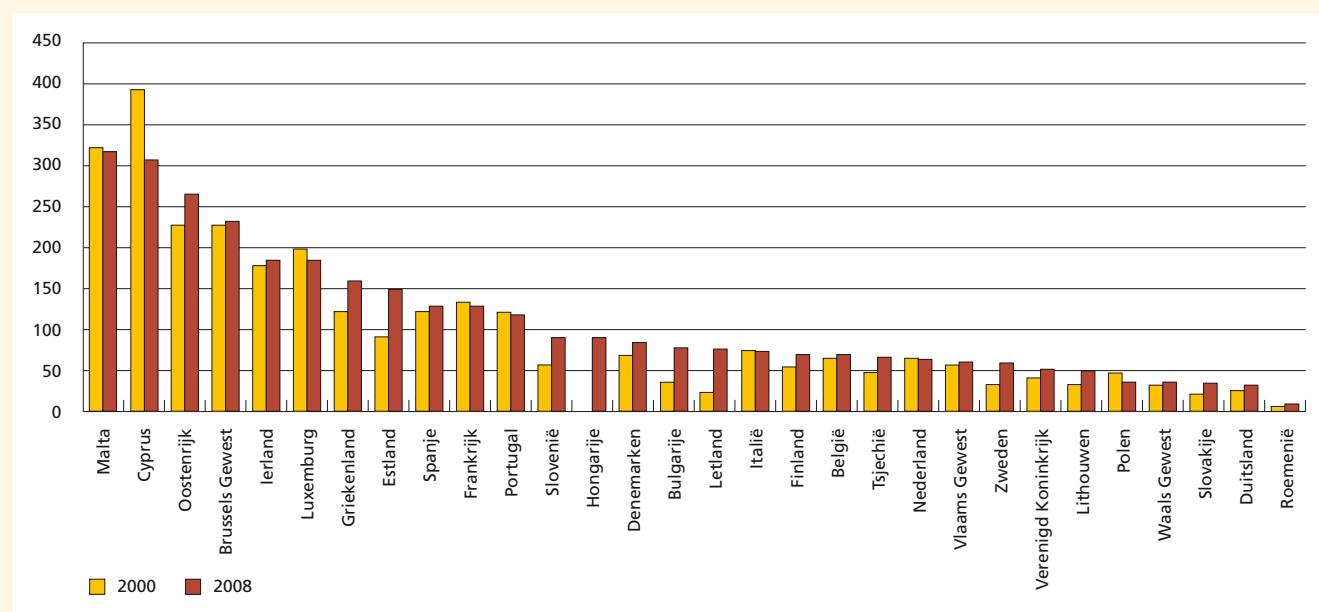
De buitenlandse overnachtingen zijn, meer dan de binnenlandse geconcentreerd in de kunststeden. Dat komt

deels door het zakentoerisme en deels door recreatieve citytrips. Brussel staat op kop, gevolgd door Antwerpen, Brugge en Gent. Daarnaast oefenen zowel de kust als enkele gemeenten in de Kempen een grote aantrekkingskracht uit op buitenlanders. De buitenlandse toeristen komen vooral uit de buurlanden en verblijven hier in hoofdzaak voor recreatieve doeleinden.

Nederland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland zijn met voorsprong de belangrijkste marktlanden

3.98 Aankomsten naar aantal inwoners

Europese vergelijking van het aantal buitenlandse aankomsten per 100 inwoners, in 2000 en 2008.

Noot: een vergelijking van de gewesten met andere landen moet met de nodige omzichtigheid gebeuren: elk land zal regio's hebben die beter scoren dan het gemiddelde van het land.
Bron: UNWTO & Eurostat (bewerking SVR).

3.99 Attracties

Evolutie van het aantal bezoekers van toeristische attracties, naar type attractie, van 2004 tot 2008, in %.

	2004	2005	2006	2007	2008	'04-'08
Toeristisch-recreatieve attracties	59,3	59,2	57,8	58,7	59,6	+8,7
dieren-, pret- en themaparken	33,8	33,7	33,6	34,3	34,3	+9,9
recreatieparken en waterplezier	11,3	11,5	12,4	11,3	11,3	+8,8
wetenschap en natuur	6,3	6,2	5,1	6,0	6,6	+13,2
sightseeing	7,9	7,8	6,7	7,1	7,3	-0,1
Culturele attracties	40,7	40,8	42,2	41,3	40,4	+7,5
erfgoedmusea	22,1	22,5	22,9	21,6	23,3	+14,0
kunstmusea	8,5	9,1	8,7	9,9	8,1	+3,2
niet-museale erfgoedattracties	10,1	9,2	10,6	9,8	9,0	-3,1
Totaal (N)	15.347.642	15.262.712	15.659.913	16.842.747	16.609.208	+8,2%

Bron: Steunpunt Buitenlans Beleid, Toerisme en Recreatie.

voor Vlaanderen. In het Vlaamse Gewest zijn ze goed voor 78% van de buitenlandse overnachtingen en 32% van het totaal aantal overnachtingen. In Brussel liggen deze aandelen op 45% en 38%. Dit geeft aan dat dit gewest ook veel buitenlanders van buiten onze buurlanden aantrekt.

De Nederlandse en Franse overnachtingen namen licht toe, in lijn met voorgaande jaren. Zij vormen dus een uitzondering op de globale trend. Het aantal Britse en Amerikaanse overnachtingen liep terug, waarbij de duurdere euro een belangrijke rol speelde. Het aantal Duitse overnachtingen blijft verder dalen, en zit nu al ruim een derde onder het niveau van 1999. Enkele andere landen lieten opvallende groeicijfers optekenen. Zo nam het aantal toeristen uit Spanje, China, Rusland, India, en Brazilië sterk toe sinds 1999.

In 2008 telde het Vlaamse Gewest 58 buitenlandse aankomsten per 100 inwoners. Op Europees vlak is dat een matige score, deels te verklaren door onze hoge bevolkingsdichtheid.

Dagtoerisme

Dagtoerisme is een vorm van toerisme waarbij dezelfde dag weer naar de eigen woonplaats wordt teruggereisd. Een deel van het dagtoerisme vindt plaats in attracties. Ook de kust trekt een groot deel dagjesmensen aan. De **attracties** in het Vlaamse Gewest konden in 2008 rekenen op het bezoek van bijna 17 miljoen dagtoeristen. Dit is een kleine terugval na het topjaar 2007.

Het dagtoerisme aan de kust schommelde de voorbije tien jaar steeds tussen de 16 en 19 miljoen dagtoeristen per jaar. Schommelingen hebben hier vooral te maken met de weersomstandigheden.

De Vlaming op vakantie

Dit tweede deel neemt de Vlaming en zijn vakantie onder de loep. De participatiegraad maakt duidelijk dat op vakantie gaan niet voor iedereen is weggelegd. Een overzicht van de lange en korte vakanties van de Vlamingen rondt dit subhoofdstuk af.

Vakantieparticipatie

In 2008 ging iets minder dan driekwart van de Vlamingen minstens eenmaal op vakantie. Daarmee wordt de stijgende trend van **vakantieparticipatie** sinds 2002 onderbroken. Het gemiddeld aantal vakanties per reizende Vlaming bedraagt in 2008 evenveel als in 2006. Er gaan dus minder mensen op vakantie, maar diegenen die reizen doen dat even vaak als in 2006. Dat maakt dat het totale aantal vakanties licht is gedaald. Vooral het aantal wintervakanties en het aantal binnenlandse vakanties liep terug. De Vlaamse participatiegraad benadert die van onze buurlanden, al zijn exacte vergelijkingen niet mogelijk wegens kleine methodologische verschillen.

Voor veel mensen met een beperkt inkomen is met vakantie gaan een uitgave die niet binnen hun budget past. In 2008 beweerden bijna 18% van de Vlamingen dat ze zich geen vakantie konden veroorloven. Dat is een aanzienlijke stijging ten opzichte van 2006. Bij (armoede-) risicogroepen ligt dat percentage aanzienlijk hoger.

3.100 Vakantieparticipatie

Evolutie van de vakantieparticipatie van de Vlamingen, van 1998 tot 2008.

	1998	2000	2002	2004	2006	2008
Totale vakantieparticipatie	75,3%	78,1%	74,1%	75,4%	76,6%	73,7%
Frequentie per jaar	2,3	2,3	2,3	2,4	2,2	2,2
Lange vakantieparticipatie	65,9%	68,7%	64,3%	64,8%	67,1%	63,3%
Lange vakantieparticipatie	1,65	1,67	1,75	1,74	1,65	1,69
Korte vakantieparticipatie	38,9%	41,7%	38,5%	41,3%	38,8%	36,6%
Korte vakantieparticipatie	1,54	1,62	1,60	1,60	1,56	1,51

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

3.101 Vakantie-armoede

Evolutie aandeel per risicogroep dat zich geen week vakantie kan veroorloven, van 2004 tot 2008, in %.

	laagste inkomens- quintiel	65+	1-oudergezin	alleen- staanden	werklozen	zieken & invaliden	niet EU-burgers	laag geschoolden	Totaal
2004	38,3	21,0	53,2	26,8	33,9	36,5	37,6	26,2	18,3
2006	38,8	18,2	49,6	25,0	25,0	36,0	42,2	21,6	14,5
2008	50,3	19,6	46,5	27,4	25,1	43,4	32,5	24,5	17,8

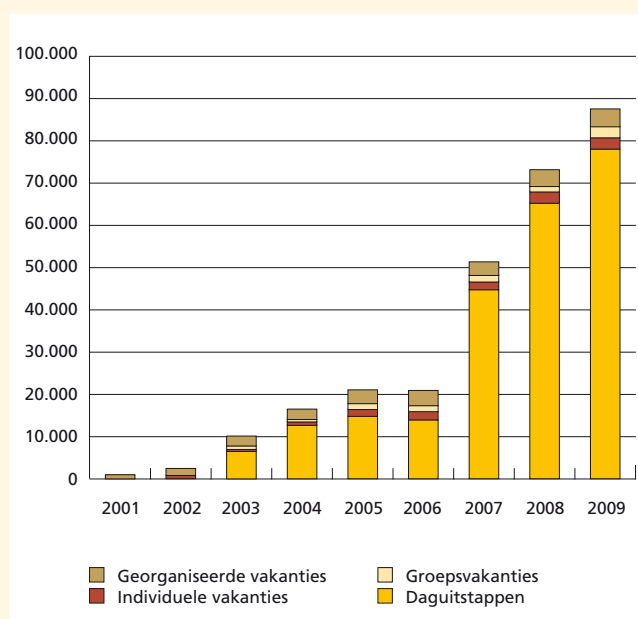
Bron: SILC.

Omdat vakantie een basisrecht is, ijvert Toerisme Vlaanderen via haar steunpunt Vakantieparticipatie voor een betaalbaar vakantieaanbod. Het aanbod is bedoeld voor alle mensen die omwille van financiële beperkingen niet op vakantie of daguitstap kunnen gaan.

Het steunpunt werkt daarvoor samen met tal van organisaties, toeristische attracties en vakantiehuizen, die bereid zijn een sociaal tarief te hanteren voor deze doelgroep. In 2009 konden zo ruim 87.000 mensen genieten van een vakantie of een dagje uit.

3.102 Steunpunt Vakantieparticipatie

Evolutie van het aantal toeristen dat gebruik maakte van het steunpunt Vakantieparticipatie, van 2001 tot 2009 (opgestart in mei 2001*).

Bron: Toerisme Vlaanderen, Steunpunt Vakantieparticipatie.

Lange vakanties

Het aandeel Vlamingen dat minstens eenmaal een vakantie van minstens 4 nachten heeft genomen, is in 2008 gedaald tot het laagste niveau sinds 1998. Er nemen dus minder Vlamingen een **lange vakantie**, maar ze doen dat wel iets frequenter. Daardoor bleef het totale aantal lange vakanties min of meer stabiel. Naar bestemming valt op dat het aantal binnenlandse lange vakanties achteruit gaat terwijl het aantal buitenlandse lange vakanties toeneemt.

De Vlaamse kust is de populairste binnenlandse bestemming voor lange vakanties. Als ook de buitenlandse bestemmingen mee in rekening worden gebracht, komt de kust op de tweede plaats met een aandeel van bijna 13% in het totaal aantal lange vakanties. Lange vakanties in Wallonië waren in 2008 een pak minder geliefd dan de jaren voorheen. Ook in de Vlaamse regio's gaat het aantal Vlaamse vakanties achteruit. Enkel de kunststeden ontvangen meer Vlamingen, maar toch blijft hun volume erg laag.

Frankrijk is en blijft de bestemming nummer één voor de Vlaming met bijna 1,3 miljoen vakanties. Spanje komt traditioneel op de tweede plaats bij de buitenlandse bestemmingen. Er is een lichte terugval van het aantal lange vakanties. De dalende populariteit van Spanje zet zich dus verder. Het aantal vakanties naar Italië ging vooruit, maar nog spectaculairder is de groei van het aantal vakanties in Turkije. Na een dip in 2006 steeg het aantal Vlaamse vakanties voor deze bestemming met ruim de helft. Griekenland, Nederland, Duitsland en Zwitserland konden in 2008 minder Vlamingen verleiden dan in 2006. Oostenrijk en

3.103 Lange vakantiebestemming

Evolutie van de lange vakantiebestemmingen van de Vlamingen, van 1998 tot 2008, aandeel (in %) t.o.v. het totaal.

	1998	2000	2002	2004	2006	2008
Vlaamse kust	15,3	13,2	12,8	12,7	13,3	12,8
Wallonië	7,6	6,0	7,0	6,4	7,7	5,4
Vlaamse regio's	5,2	4,5	4,8	4,5	5,0	4,5
Kunststeden	0,3	0,3	0,3	0,1	0,2	0,3
Binnenland	28,4	24,0	24,9	23,7	26,2	23,1
Frankrijk	16,3	17,8	18,0	17,1	19,0	19,0
Spanje	15,1	15,9	14,7	13,5	11,8	11,4
Italië	5,0	6,3	7,5	6,4	6,2	6,8
Turkije	2,3	3,7	4,2	4,9	3,7	5,6
Oostenrijk	5,2	5,1	4,7	5,1	4,9	5,3
Griekenland	3,1	3,5	3,3	2,9	3,7	3,6
Nederland	3,3	2,6	3,3	3,6	3,5	3,1
Duitsland	3,3	3,8	3,1	3,7	4,1	3,0
Zwitserland	3,1	1,8	1,8	2,1	2,0	1,5
Britse Eilanden	1,9	1,4	2,0	1,5	1,0	1,1
Oost-Europa	2,2	1,4	2,0	2,6	2,1	2,4
Overig buitenland	10,8	12,7	10,5	12,9	11,9	14,1
Buitenland	71,6	76,0	75,1	76,3	73,9	76,9
Totaal (x 1.000)	6.556	7.069	6.859	6.866	6.656	6.723

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

Oost-Europa ontvingen dan weer meer Vlamingen voor een lange vakantie.

Een Vlaamse lange vakantie duurde gemiddeld 10,5 nachten. Tijdens die periode gaf de Vlaming gemiddeld 591 euro uit. De bestedingen voor het totale verblijf stegen - na correctie voor de index - met 1% in vergelijking met 2006. De gemiddelde uitgaven per nacht gingen eveneens met 1% de hoogte in.

Korte vakanties

Bijna 37% van de Vlamingen heeft in 2008 minstens één **korte vakantie** genomen, een terugval van meer dan 2 procentpunten ten opzichte van 2006. Naast de participatiegraad daalde ook het gemiddeld aantal korte vakanties per persoon. Daarmee daalt ook het totaal aantal korte vakanties. De Vlaming verkiest een korte zomervakantie boven een vakantie in de winter. In tegenstelling tot de lange vakanties zijn de binnenlandse korte vakanties populairder dan de buitenlandse. Het binnenland is goed voor 54% van de korte vakanties. Wallonië is net iets populairder dan de kust. Voor de buitenlandse bestemmingen scoren vooral de buurlanden erg goed. De Britse eilanden trokken in 2008 opvallend meer Vlamingen aan, waarbij de goedkope pond ongetwijfeld een rol speelde. De niet-buurlanden scoren als groep ook behoorlijk. Het succes van citytrips met goedkope luchtvaartmaatschappijen speelt hierbij een belangrijke rol.

De gemiddelde uitgaven voor een kort verblijf stegen in 2008 - na correctie voor de index - met 6% in vergelijking met 2006. Het gemiddelde per nacht steeg met 3%.

3.104 Korte vakantiebestemming

Evolutie van de korte vakantiebestemmingen van de Vlamingen, van 1998 tot 2008, aandeel (in %) t.o.v. het totaal.

	1998	2000	2002	2004	2006	2008
Vlaamse kust	21,1	19,1	18,7	20,5	18,5	17,9
Wallonië	21,7	21,7	22,7	22,0	20,4	19,4
Vlaamse regio's	14,2	12,8	14,1	13,9	13,8	14,0
Kunststeden	2,0	2,5	1,8	2,4	2,5	2,7
Binnenland	59,0	56,1	57,3	58,8	55,2	54,0
Frankrijk	14,4	16,1	15,9	14,0	13,4	13,5
Nederland	6,9	8,4	9,8	9,3	11,1	11,8
Duitsland	8,2	8,8	7,6	8,4	8,9	9,5
Britse eilanden	5,0	3,2	2,6	3,2	1,8	3,1
G.H.-Luxemburg	2,7	2,8	2,5	1,7	1,9	1,2
Overig buitenland	3,8	4,6	4,3	4,6	7,0	6,9
Buitenland	41,0	43,9	42,7	41,2	44,1	46,0
Totaal (x 1.000)	3.613	4.172	3.733	4.022	3.655	3.435

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

3.105 Bestedingen lange vakantie

Evolutie van de gemiddelde bestedingen tijdens de lange vakanties van de Vlamingen, van 1998 tot 2008, in euro. Geïndexeerde prijzen met basisjaar 2008.

	1998	2000	2002	2004	2006	2008
Per persoon en per lange vakantie	593	631	625	640	583	591
Per persoon en per nacht	59	60	60	62	57	58

Bron: WES, Onderzoek & Advies (bewerking SVR).

3.106 Bestedingen korte vakantie

Evolutie van de gemiddelde bestedingen tijdens de korte vakantie van de Vlaming, van 1998 tot 2008, in euro. Geïndexeerde prijzen met basisjaar 2008.

	1998	2000	2002	2004	2006	2008
Per persoon en per korte vakantie	164	181	177	178	170	180
Per persoon en per nacht	81	86	83	83	80	82

Bron: WES, Onderzoek & Advies (bewerking SVR).

VOOR MEER INFORMATIE

Websites

Steunpunt vakantieparticipatie

www.vakantieparticipatie.be

Toerisme in Cijfers 1999-2008

Toerisme Vlaanderen

www.toerismevlaanderen.be/cijfers

United Nations World Tourism Organisation (UNWTO)

www.unwto.org

WES Onderzoek & Advies

www.wes.be

Steunpunt Buitenlands Beleid, Toerisme & Recreatie

www.toerismestatistieken.be

Westtoer

www.westtoer.be

Flash Eurobarometer 258 – Survey on the attitudes of Europeans towards tourism

http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_258_en.pdf

Eigen webrapport

<http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/>

DEFINITIES

Binnenlandse overnachtingen Overnachtingen door Belgen.

Buitenlandse overnachtingen Overnachtingen door niet-Belgen.

Kunststeden Antwerpen, Brugge (exclusief Zeebrugge), Brussel, Gent, Leuven en Mechelen.

Kust Alle kustgemeenten inclusief Zeebrugge.

Vlaamse Regio's Alle andere gebieden in Vlaanderen buiten de kust en de kunststeden.

Lange vakantie Elk verblijf buitenhuis van minstens vier opeenvolgende nachten, met recreatieve doeleinden.

Korte vakantie Elk verblijf buitenhuis met één tot drie overnachtingen, met recreatieve doeleinden. In tegenstelling tot de lange vakanties worden bij de korte vakanties de verblijven bij familie of kennissen en in tweede verblijven buiten beschouwing gelaten. Het betreft dus enkel de commerciële korte vakanties waarbij betaald wordt voor het logies.

3.4 MEDIA

De 3 kerndoelstellingen van het mediabeleid zijn:

- de onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit van de media en van de informatieverstrekking;
- de toegang voor elke Vlaming tot een divers, kwalitatief en innovatief media-aanbod;
- de media stimuleren als partners in een vooruitstrevende informatiemaatschappij.

Dit hoofdstuk gaat dieper in op de 2 eerste strategische doelstellingen. Naast de traditionele media waaronder de televisie, de radio en de krant komen technologische innovaties en nieuwe mediatoepassingen aan bod. De technologische innovaties houden de digitalisering van het medialandschap in met nieuwe mediakanalen zoals het internet, de gsm of de spelconsole. Verder zijn er nieuwe of meer kwalitatieve digitale diensten via de traditionele media. Digitale radio en televisie hebben een betere geluids- en/of beeldkwaliteit en laten meer zenders toe. Digitale interactieve televisie biedt een bijkomend aanbod van niet-lineaire televisiediensten zoals het opvragen van programma's of films.

Onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit

Door de digitalisering is er een explosie in het media-aanbod, terwijl de reclame en andere inkomsten door de mondiale crisis sinds het najaar van 2008 onder druk kwamen te staan. Dit wakkert het debat aan over de leefbaarheid van de Vlaamse commerciële mediabedrijven. Als de inkomsten van deze sector onder druk komen te staan, heeft dit implicaties voor de mogelijke financiering van de kwaliteitsvolle journalistiek en van de Vlaamse mediaproducten. De Vlaamse Regering kiest hierbij resoluut voor een sterke, kwaliteitsvolle openbare omroep.

De eerste strategische doelstelling veronderstelt vier aandachtspunten, die hierna meer in detail aan bod zullen komen:

- de leefbaarheid van de Vlaamse audiovisuele sector;
- een kwaliteitsvolle journalistiek;
- de ontwikkeling van de identiteit en de diversiteit van de Vlaamse cultuur;
- de openbare omroep.

Leefbaarheid audiovisuele sector

Een pluriform, divers en kwaliteitsvol medialandschap veronderstelt een voldoende groot aantal verschillende spelers zonder de leefbaarheid van de sector in het gedrang te brengen. Het media-aanbod en de mediaconcentratie geven een beeld van de diversiteit aan spelers. De leefbaarheid wordt in kaart gebracht via de beschikbare middelen voor mediaproductie.

Diversiteit aan spelers

In het nieuwe Mediadecreet van 27 maart 2009 worden andere opdelingen voorzien voor radio- en televisieomroepen, waardoor de cijfers van 2009 niet meer geheel vergelijkbaar zijn met deze van voorgaande jaren.

Radio

De **erkende radio's**, die in 2009 actief waren, kregen hun erkenning voor het nieuwe decreet in werking trad. In 2001 doorbraken Q-music en 4FM (nu Joe FM) het monopolie van de landelijke radio's van de openbare omroep. Beide landelijke private radio's zijn momenteel in handen van de Vlaamse Media Maatschappij (VMMa).

In 2003 leidde het nieuwe frequentieplan tot de erkenning van vijf regionale private radio's. Het geringe marktaandeel van deze regionale radio's bracht hun rendabiliteit, hun leefbaarheid en vervolgens de diversiteit in hun programmering in gevaar. Door een wijziging in de regelgeving in 2007 werd een samenwerking tussen regionale radio's mogelijk gemaakt. Vier van de vijf regionale radio's werkten sinds 2008 samen onder de naam Nostalgie. De Limburgse regionale radio trad in 2010 toe tot dit samenwerkingsverband, waardoor Nostalgie over heel Vlaanderen te beluisteren is.

Eind 2009 zijn er 289 erkende lokale radio's in Vlaanderen. Vijf lokale radio's verloren hun erkenning omdat ze de toegewezen frequentie niet gebruikten. Volgens de Regulator maken ongeveer 6 lokale radio's op 10 deel uit van een samenwerkingsverband. Ongeacht de grootte van het zendgebied van deze samenwerkingsinitiatieven, blijven de samenstellende radio's erkend als lokale omroepen.

Eind 2009 zijn er 3 erkende netwerkradio's. Deze radio's richten zich tot de gehele Vlaamse Gemeenschap en geven

3.107 Marktaandeel radio's

Gemiddelde marktaandelen voor de radio's per jaar, van 2002 tot 2009, in %.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Publieke RO								
VRT	84,8	82,7	76,8	68,5	65,2	62,5	64,5	62,1
Radio 1	11,5	12,1	11,8	9,1	7,4	8,4	9,1	8,7
Radio 2	35,2	33,2	33,0	33,0	31,9	31,0	30,5	30,8
MNM (Radio Donna)	29,4	27,6	21,7	17,1	17,0	12,8	13,4	10,6
Studio Brussel	6,2	7,5	7,9	6,8	7,1	8,2	9,8	9,5
Klara	2,5	2,5	2,5	2,5	1,9	2,2	1,8	2,6
Particuliere RO								
Landelijke private RO	4,8	8,3	13,6	19,6	21,9	23,2	23,2	22,2
Q-music	3,6	5,6	8,9	14,4	17,1	17,6	17,1	16,0
4FM/JOE FM	1,2	2,7	4,7	5,2	4,8	5,6	6,1	6,3
Regionale private RO			1,4*	1,8	1,4	2,0	2,4	4,3
Nostalgie (+4PR, 1)							1,8	3,6
Be One / Exqi FM							0,7	0,7
Lokale RO & andere RO	9,4	8,4	9,0	10,2	11,7	12,0	10,1	11,5

Cijfers op basis van het CIM Radio onderzoek, 12+, maandag-zondag, 6-22u; RO staat voor radio-omroeporganisatie; Provinciale radio's: * cijfer voor najaar 2004; in de eerste helft van 2005 schatting op basis van Antwerpen 1 en Mango. In 2008 ging de Limburgse regionale omroep een samenwerkingsverband aan met Be One dat eind 2009 in handen van Exqi kwam. Bron: VAR, CIM Radio onderzoek.

hun programma's uitsluitend via een kabel-, radio-omroep- en/of televisieomroepnetwerk door. Verder biedt de VRT al jaren 10 digitale radio's aan die te beluisteren zijn via DAB. Hiernaast bestaan er heel wat internetradio's. Via het internet biedt de VRT sinds januari 2009 14 digitale radio's aan. Er wordt aangenomen dat ook de private internetradio's in aantal zijn toegenomen tijdens het laatste decennium, maar hierover zijn geen eenduidige cijfers beschikbaar.

Het gewijzigde **radio**landschap resulteerde in herverdelingen van de **marktaandelen**. Het gemiddeld marktaandeel van de VRT zakte van 85% in 2002 naar 62% in 2009. Het dalende marktaandeel van de VRT is vooral toe te schrijven aan de sterke afname van het marktaandeel van radio Donna. MNM, die radio Donna verving vanaf begin 2009, kon deze dalende trend niet kenteren. Radio 2 moest ook heel wat marktaandeel prijsgeven, maar blijft veruit de meest populaire radio in Vlaanderen. Studio Brussel is de enige publieke radio met een stijgend marktaandeel in deze periode. De marktaandelen voor de landelijke private radio's stegen van 2002 tot 2007 van 5% naar 23%, maar ze moesten in 2009 aandeel prijsgeven. Dit volgde uit de dalende populariteit van Q-music in dat jaar. Van het najaar 2008 tot het najaar 2009 daalt het marktaandeel van deze radio van 18% naar 15%. Het aandeel van Joe FM blijft lichtjes toenemen over de laatste jaren. Het samenwerkingsverband Nostalgie van de regionale private radio's bleek een schot in de roos: het marktaandeel stijgt van 1,7% in het voorjaar van 2008 tot 4,6% in het najaar van 2009. Het marktaandeel van de andere radio's vertoont geen duidelijke trend sinds 2005.

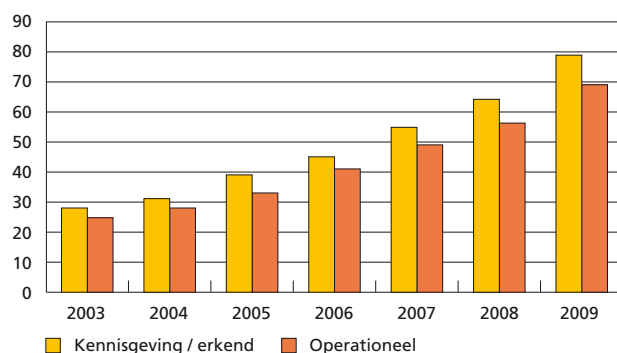
Televisie

Wat (**interactieve**) **digitale televisie** (iDTV) betreft, kon in 2005 al een groot deel van de bevolking kiezen tussen interactieve digitale televisie via DSL of de kabel. Sinds 2006 biedt TV VLAANDEREN digitale televisie via de satelliet aan. In november 2008 was er de analoge

switch-off, waarbij de analoge antennekijkers verplicht moesten kiezen voor een digitaal alternatief. Voorlopig zendt alleen de VRT digitaal uit via de ether. Sinds 2009 beheert Norkring België de digitale ether. De verhuur van zijn netwerk zou nog in 2010 resulteren in meer digitale televisie- en mogelijk ook radiodiensten via de ether. Daarnaast bieden bepaalde mobiele operatoren via hun eigen 3G netwerk mobiele televisie aan. Hierbij kunnen televisiesignalen ontvangen worden via een gsm. Op 15 september 2009 lanceerde Mobistar een verbeterde versie waarbij mobiele televisie in HD-kwaliteit kan worden bekeken. Ook Proximus biedt de mogelijkheid om via gsm naar televisie te kijken. Deze nieuwe vormen van televisiekijken maken nieuwe televisiediensten mogelijk waaronder Video-On-Demand diensten.

3.108 Televisiediensten

Aantal erkende/aangemelde en operationele televisiediensten, van 2003 tot 2009.

Technische noot: het decreet betreffende de radio-omroep en de televisie van 27 maart 2009 wijzigde de categorieën van televisiediensten. Om een maximale vergelijkbaarheid over de jaren te behouden worden de televisiediensten waarvoor de erkenning nog loopt in 2009 of die in 2009 aangemeld werden vergeleken met de erkende televisiediensten uit voorgaande jaren. Het verschil zit in de niet-lineaire televisiediensten: deze worden sinds 2009 opgenomen in de tabel van zodra er een kennisgeving gebeurde. Bron: Vlaamse Regulator voor de Media.

3.109 Marktaandeel tv-zenders

Marktaandelen van de tv-zenders op de totale populatie (4 jaar en ouder; over de hele dag), van 1999 tot 2009, in %.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Eén/(tv1)	22,7	23,4	25,0	26,4	27,9	28,2	27,0	28,7	30,1	31,7	32,4
Canvas/Ketnet/tv2	7,9	8,2	8,5	9,6	10,0	9,4	9,4	9,6	9,4	8,6	8,9
Vtm	27,3	26,8	27,2	25,4	23,5	22,9	22,0	21,3	20,7	21,4	20,9
2BE/KA2	5,9	7,7	7,3	6,4	6,2	5,2	5,6	6,7	5,9	5,8	5,6
VT4	8,2	7,8	6,4	6,3	6,8	6,7	6,4	7,0	6,4	6,5	6,0
VijfTV						0,3	2,4	4,2	4,1	4,4	4,4
Vitaya		0,1	0,5	0,8	1,2	1,5	2,4	2,9	3,4	3,5	3,9
Andere	28,0	25,7	25,1	25,1	24,4	23,2	24,8	19,6	20,1	18,1	18,0

In 2004 was tijdelijk de aparte zender Sporza actief. Het marktaandeel van deze zender - 2,6% - werd niet opgenomen in de tabel.
Bron: CIM TV.

Het **aantal televisiediensten**, waarvoor er een kennisgeving of een erkenning is, verdrievoudigde bijna sinds 2003. Het aantal operationele televisiediensten steeg even spectaculair op deze korte periode: van 25 in 2003 tot 69 in 2009. Aangezien er in 2003 nog geen interactieve digitale televisie en bijgevolg ook geen niet-lineaire televisiediensten bestonden, kan deze stijging alleen toegeschreven worden aan een reële explosie van het aanbod en niet aan de gewijzigde regelgeving.

Ondertussen ontwikkelt zich het aanbod in **hoge definitie televisie** (HDTV), een evolutie van digitale televisie met een nog betere beeldkwaliteit. Eén bracht in de zomer van 2008 een HD-aanbod van de Ronde van Frankrijk en de Olympische Spelen. Aansluitend ging Eén HD op een apart kanaal van start in september 2008 en later werd Canvas/Ketnet HD een feit. Het duurde echter nog tot begin 2009 tot de uitgezonden programma's niet alleen in HD werden uitgezonden maar ook geproduceerd. Naast deze publieke zenders zijn er verschillende Vlaamse commerciële HD zenders, zoals vtm en verschillende Exqi- en PRIME-zenders. Belgacom, Telenet en TV VLAANDEREN vertonen grote verschillen in het aanbod van gratis en/of te betalen HD-zenders. Terwijl deze ontwikkeling zich ten volle ontplooit, kondigt zich de 3-D televisie aan. In het buitenland wordt de basis gelegd voor een toestel zonder brillette en voor de ontwikkeling van content voor dit nieuwe medium.

De voorbije tien jaar steeg het **marktaandeel** van de VRT van 31% tot 41%. Deze verhoging van het marktaandeel is toe te schrijven aan het toenemende succes van Eén. Van de commerciële zenders verloor vtm het meeste marktaandeel: deze daling deed zich voor van 2001 tot 2007, waarna het marktaandeel zich stabiliseerde. Het marktaandeel van 2BE, het tweede net van de VMMA, schommelt wat over de jaren, maar is in 2009 even groot als in 1999. VT4 verloor voornamelijk van 1999 tot 2001 aandeel, waarna het vrij stabiel bleef. VijfTV en Vitaya werden recenter opgericht. VijfTV won van 2004 tot 2006 snel aan populariteit, waarna zijn marktaandeel stabiliseerde. Vitaya nam een langzamere start, maar weet elk jaar een groter aandeel te bereiken. Terwijl er steeds meer nieuwe spelers zijn op de markt,

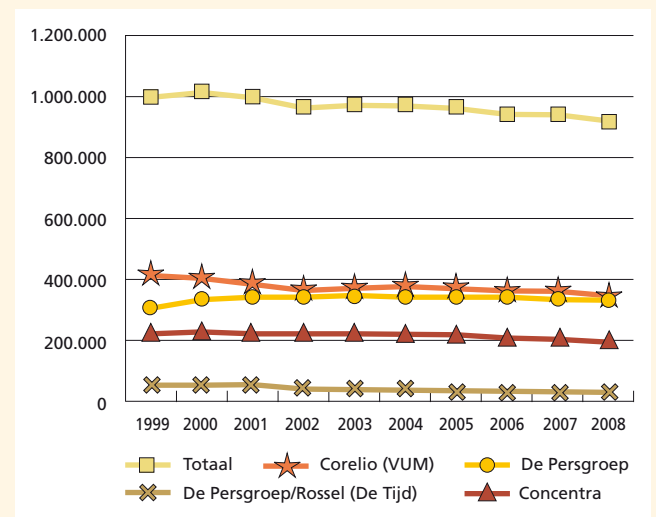
is het marktaandeel voor de groep van 'anderen' over de voorbije tien jaar sterk afgenomen. Het publiek heeft zich duidelijk niet massaal gestort op dit nieuwe aanbod.

Kranten

Op 10 mei 2008 verdween na meer dan 100 jaar het **dagblad** "Het Volk". Deze krant ging volledig op in Het Nieuwsblad. Corelio (de vroegere VUM) en De Tijd verloren het voorbije decennium **marktaandeel** aan De Persgroep. De voorbije vijf jaar bleven de marktaandelen voor de verschillende krantengroepen vrij stabiel. Concentra behoudt zijn marktaandeel. De Persgroep evenaart in 2008 bijna het marktaandeel van Corelio, de traditionele marktleider. Rekening houdend met De Tijd, die toebehoort aan De Persgroep & Rossel, overstijgt De Persgroep het marktaandeel van Corelio. De Persgroep is tevens de enige die over deze periode in een dalende

3.110 Kranten

Betaalde verspreiding van de krantengroepen, van 1999 tot 2008. Er wordt geen rekening gehouden met de online-abonnementen.

Bron: CIM, Echtverklaringen verspreiding pers.

3.111 On- versus offline kranten

Vergelijking van de marktaandeelen van de Vlaamse dagbladen op basis van de betaalde verspreiding in 2008 en op basis van het aantal bezoekers aan hun websites op 15/7/2009.

	Geschreven krant	Website
	2008	15.07.09
De Standaard	10	14
Het Nieuwsblad	28	21
Het Laatste Nieuws	30	36
De Morgen	6	6
De Tijd	4	9
Gazet van Antwerpen	11	8
Het Belang van Limburg	11	6

Wanneer men surft naar de website van Het Volk en de Gentenaar, wordt men automatisch doorverwezen naar de website van Het Nieuwsblad. Hetzelfde geldt voor De Nieuwe Gazet waar de surfer wordt omgeleid naar Het Laatste Nieuws. De betaalde verkoop van Het Nieuwsblad omvat tevens de verkoop van Het Volk en De Gentenaar. De betaalde verkoop van Het Laatste Nieuws omvat ook de verkoop van De Nieuwe Gazet.
Bron: Offline kranten, betaalde verkoop, CIM; Online kranten, VRM, Mediaconcentratie rapport 2009, p. 75, op basis van CIM-cijfers.

markt meer betaalde verspreiding kon realiseren. De stijging in de betaalde verspreiding deed zich voor in de periode 1999 tot 2003, waarna een licht dalende trend werd ingezet. De gratis Metro (Concentra & Rossel) overstijgt met zijn oplage, die nog jaarlijks stijgt, heel wat traditionele kranten.

Bijna één volwassen Vlaming op twee gebruikte in 2009 het internet om het nieuws op te volgen. Eén op drie doet dit minstens wekelijks. In de top 20 van de meest bezochte Vlaamse mediawebsites zitten er 7 websites van kranten (VRM, 2009). Het is interessant om de populariteit van de papieren dagbladen te vergelijken met de online kranten omdat de krantenwebsite een tegengewicht kan bieden voor de dalende trend in de verkoop van papieren dagbladen. Bij Het Laatste Nieuws, De Standaard en De Tijd is het online marktaandeel groter dan dat van de gedrukte kranten. Bij Het Nieuwsblad, de Gazet van Antwerpen en Het Belang van Limburg geldt het omge-

keerde. De Morgen heeft eenzelfde marktaandeel voor zijn gedrukte versie en voor zijn website. Terwijl Corelio de marktleider is voor de papieren kranten, is De Persgroep de duidelijke marktleider voor het aantal bezoekers op zijn krantensites.

Door de toename van videocontent op de websites van dagbladen, vervaagt het onderscheid met de websites van de televisieomroepen. Naast de websites van kranten zijn volgens het CIM de nieuwssites van de audiovisuele media, met name 'sporza.be' en 'deredactie.be' zeer populair.

Mediaconcentratie

De Vlaamse Regulator voor de Media (VRM) concludeert dat tien mediagroepen zorgen voor een divers mediaveld. Deze zijn Alfacam, Belgacom, Concentra, Corelio, De Persgroep, Roularta Media Groep, Sanoma Magazines Belgium, SBS Belgium, Telenet en Vlaamse Radio en Televisie (VRT). Al deze groepen hebben online producten en produceren televisiecontent. Verder hebben 9 groepen minstens één televisie-omroep en zijn 8 groepen betrokken in de reclameregie. Het dagblad, het periodiek blad, de radio-omroep en de audiovisuele distributie zitten minder verspreid over de mediagroepen, maar voor elke sector zijn er minstens drie spelers. Er tekenen zich 2 groepen af: deze die vertrokken vanuit een mediaproduct en deze die vertrokken vanuit de audiovisuele distributie. De VRT nam hier een middenpositie in, aangezien het vertrok vanuit mediaproducten maar ook een zenderpark in handen had. In 2009 werd Norkring Belgium de beheerder en eigenaar van dit zenderpark.

In de mediagroepen die vertrokken vanuit een mediaproduct is er bij de traditionele mediagroepen van eigen bodem een grotere productdifferentiatie dan bij de groepen van buitenlandse origine. De traditionele Vlaamse spelers Concentra, Corelio en De Persgroep zijn actief in al de beschouwde mediasectoren. Roularta mediagroep en de VRT zijn respectievelijk in zes en vijf van de zeven onderzochte sectoren actief. De grote diversiteit in het

3.112 Mediaconcentratie

Media-aanbod van de tien belangrijkste mediabedrijven in Vlaanderen eind 2008.

	Reclame-regie	Dagblad	Periodiek blad	Radio - omroep	Radio - distributie	Televisie - content	Televisie-omroep	Televisie-distributie	Internet
Alfacam				X		X	X		X
Belgacom	X				X	X	X	X	X
Concentra	X	X	X	X		X	X		X
Corelio	X	X	X	X		X	X		X
De Persgroep	X	X	X	X		X	X		X
Roularta Media Group	X		X	X		X	X		X
Sanoma Magazines Belgium	X		X			X			X
SBS Belgium						X	X		X
Telenet	X				X	X	X	X	X
VRT	X			X	X	X	X	X	X

Bron: Vlaamse Regulator voor de Media, 2009, p.107.

aanbod van deze groepen wordt mede mogelijk via hun samenwerking. De verstremgeling is het grootst tussen de groepen die zich oorspronkelijk vooral concentreerden op de geschreven pers, zijnde Concentra, Corelio, De Persgroep en Roularta. De producten van de mediagroepen van buitenlandse origine zijn niet zo gedifferentieerd in Vlaanderen, maar wel in Europa. Sanoma Magazines Belgium spitst zich in Vlaanderen vooral toe op de markt van de periodieke bladen en is betrokken bij een reclame-regie en in de contentproductie. SBS Broadcasting Group is sinds juni 2007 een dochteronderneming van het Duitse mediaconcern ProSiebenSat 1 Media AG, actief in 13 Europese landen. In de Vlaamse media maken ze vooral televisiecontent en zijn VT4 en VijfTV hun zenders.

Telenet en Belgacom vertrokken van de audiovisuele distributie, maar diversifieerden naar eigen televisiediensten en eigen televisiecontent met eigen omroepkanalen. Zoals de meeste spelers hebben ze ook een eigen reclameregie en een eigen online aanbod. Alfacam tenslotte vertrok als hoogtechnologisch bedrijf dat TV-facilitaire diensten levert. Als pionier in opnames voor HDTV werd in 2004 overgegaan tot de oprichting van het eerste HDTV-kanaal in Europa. Naast de televisiecontent is het via zijn dochterbedrijf Exqi betrokken in een radio-omroep en in televisieomroepen.

Beschikbare middelen

Een divers en kwalitatief aanbod via al deze kanalen en aanbieders veronderstelt de beschikbaarheid van de nodige middelen. De middelen voor de traditionele media

komen onder druk te staan door de financiële crisis en door de groeiende populariteit van het alternatieve online aanbod. De VRT wordt door enkele maatregelen uit de beheersovereenkomst gedeeltelijk gevrijwaard tegen deze marktmechanismen. De middelen voor de audiovisuele creaties worden verder behandeld bij de identiteit en de diversiteit van de Vlaamse cultuur.

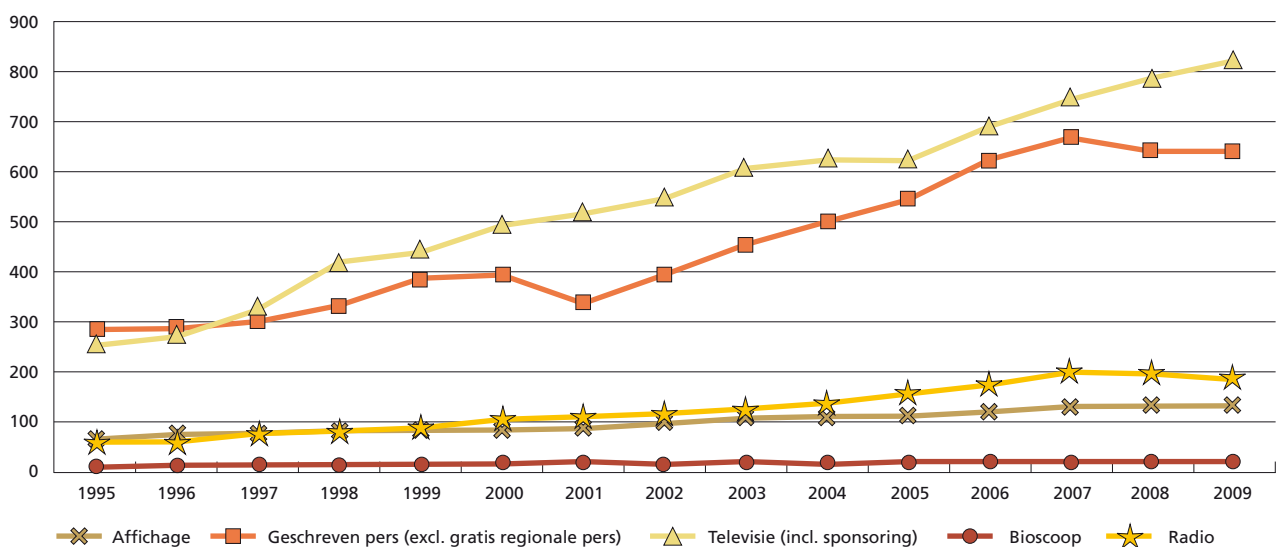
Op een kleine terugval in 2001 na, neemt de aanwezigheid van **reclame in de traditionele media** gestaag toe van 1995 tot 2009. In de audiovisuele media verhoogt de aanwezigheid van reclame met een factor groter dan 3. Voor affichage, bioscoop en geschreven pers is er een toename met factor 2. Ook in 2009 nam de globale reclamedruk toe. Het beeld voor de evolutie van de reclamedruk in het voorbije jaar verschilt wanneer men voor elk jaar alle titels opneemt waarvoor het CIM metingen deed in dat betreffende jaar versus wanneer de titels constant worden gehouden. Dit laatste betekent dat de reclamedruk alleen gemeten wordt voor de titels die in 2008 al opgenomen waren in de CIM-meting.

Rekening houdend met alle titels uit het betreffende jaar, is er een afname in de reclamedruk voor de radio en de bioscoop. De afname voor de bioscoop werd ingezet in 2006. Voor de totale sector van de geschreven pers en van de affichage is er in het voorbije jaar geen verschuiving in de reclamedruk. De reclamedruk voor de geschreven pers ging van 2007 tot 2008 al een heel stuk naar beneden. Televisie is het enige medium dat in 2009 een duidelijke toename in reclamedruk kan realiseren.

Wanneer de titels constant gehouden worden over het laatste jaar is de situatie nog minder gunstig: alle media, behalve televisie, gaan achteruit.

3.113 Reclamedruk

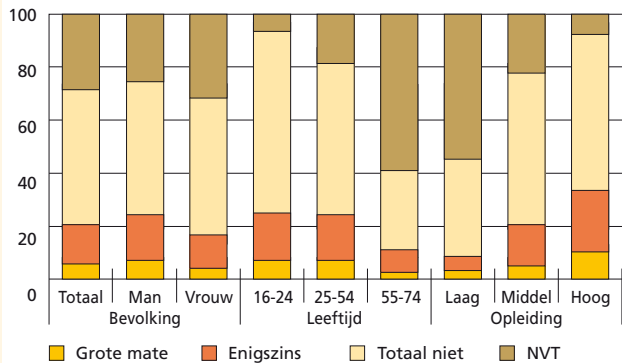
Aandeel van de media in de jaaromzet op de reclamemarkt, op basis van de verklaringen van de betrokken regies en reclam dragers, van 1994 tot 2009, brutocijfers in miljoen euro.

Omdat deze cijfers geen rekening houden met de talrijke tariefkortingen, geven ze eerder de aanwezigheid van reclame dan de reclame-investeringen weer. Vanaf 2001 wordt in een nieuwe meetmethode rekening gehouden met crosspromotie waarbij media van dezelfde groep bij elkaar adverteren. Bron: MediaXim, CIM. MDB ProductionData.

3.114 Substitutie krant door internet

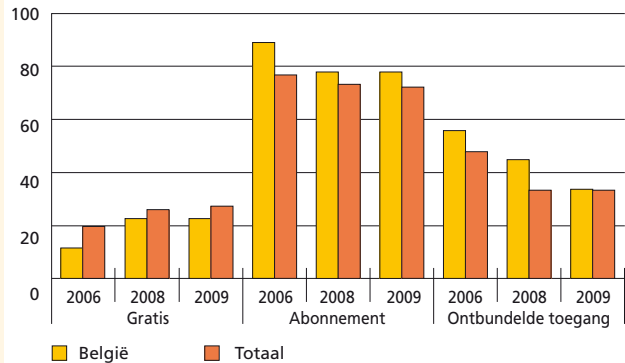
Aandeel van de Vlamingen van 16 tot 74 jaar waarbij het internetgebruik in grote mate, enigszins, totaal niet invloed had op de bestede tijd aan afgeprint nieuws, dagbladen of tijdschriften naargelang de leeftijd, het geslacht, het aantal opleidingsjaren, in 2008, in %.

Technische noot: NVT betekent geen internetgebruik in de laatste 3 maanden. Bron: FOD Economie, Eurostat, ICT-survey burgers 2008, bewerking SVR.

3.115 Online betaalstrategieën kranten

Europese vergelijking voor de evolutie van het aandeel van de kranten met een volledig gratis website, met een abonnement voor bepaalde online inhoud (pdf-versie of andere delen) of met ontbundelde toegangsopties, van 2006 tot 2009, in %.

Technische noot: De deelnemende landen in de studie zijn België, Nederland, Luxemburg, Frankrijk, Duitsland, Italië, Spanje en het Verenigd Koninkrijk. Bron: Bleyen en Van Hove, 2009.

Verder is er de opkomst van de reclamebestedingen via de digitale kanalen internet, IDTV en de gsm. De aanwezigheid van **online reclame** is volgens het CIM verdrievoudigd van 2006 tot 2009. Hier is er wel een sterke impact van bijkomende websites die over de jaren in de CIM-meting worden opgenomen. Wanneer men zich beperkt tot de websites die ook in 2008 opgenomen waren, is er voor de online reclame een achteruitgang in 2009. Volgens IAB Europe vertraagde de groei van de Europese online advertising markt in 2009 tot 4,5%, vergeleken met de 20% van 2008. In België bedroeg deze groei 5%. Beide studies, met een andere definitie voor online reclame, wijzen op eenzelfde trend in Vlaanderen en in Europa: de economische crisis zorgt voor een vertraagde groei in de online reclame.

Tenslotte houdt de komst van de iPhone en andere vergelijkbare pda's ('Personal Digital Assistant') en **mobiele toestellen** een groei in voor het mobiel internet in Vlaanderen. In 2009 had volgens Eurostat 10% van de volwassen Vlamingen thuis een toegang tot het internet via een gsm en 3% via een handcomputer zoals een pda of een palmtop. 5% van de Vlamingen maakt effectief gebruik van een GPRS-verbinding en 2% van een UMTS-verbinding. Een UMTS-verbinding biedt als breedbandverbinding meer mogelijkheden naar online reclame. Eind 2009-begin 2010 heeft volgens Digimeter 9,5% van de burgers een speciaal data-abonnement voor mobiel internet. Naast de kostprijs van mobiel internet, is het aanbod van aangepaste inhoud één van de vaak aangehaalde kritische succesfactoren. Verschillende spelers op de mediamarkt bouwden een nieuwsaanbod via de gsm uit. De kostprijs is tweeledig: enerzijds is er de prijs voor het dataverkeer, anderzijds deze voor de inhoud. Deze tweede component geeft nieuwe mogelijke reclamekanalen: volgens Insites is er meer interesse voor gratis inhoud waar-

aan een commerciële boodschap werd gekoppeld dan aan diensten met een prijskaartje.

De groeiende populariteit van **internetreclame** zou het **marketingbudget** voor de **traditionele media** op termijn kunnen beïnvloeden. Dit veronderstelt drie onderliggende processen, die achtereenvolgens besproken worden. Vooreerst gebruiken steeds meer Vlamingen het internet voor het nieuws en de actualiteit, waardoor de geschreven pers zijn verkoop ziet slinken. De verminderde inkomsten kunnen niet gecompenseerd worden via de online lezers omdat online nieuws veelal gratis aangeboden wordt. De populariteit van online nieuwsgaring is inderdaad sterk verhoogd van 2007 tot 2009. Terwijl in 2007 24% van de volwassen Vlamingen minstens wekelijks online nieuws opvroegen is dat in 2009 34%. Met de minder frequente gebruikers erbij volgt bijna één volwassen Vlaming op twee het nieuws online op. De betaalde verspreiding van de kranten daalde niet in dezelfde mate en de totale machineoplage over de dagbladen inclusief de Metro zette pas vanaf 2004 een licht dalende trend in. Deze verminderde interesse voor de gedrukte krant kan volgens Eurostat (ADSEI voor België) gedeeltelijk toegeschreven worden aan de verhoogde interesse in online nieuws: het internetgebruik heeft in 2008 voor 21% van de Vlamingen enige invloed gehad op de bestede tijd aan afgeprint nieuws, dagbladen of tijdschriften. Deze substitutie deed zich meer voor bij mannen, jongeren en bij hoger opgeleiden. Aangezien het online nieuws vooral beheerst wordt door de online krantenwebsites rijst de vraag of deze substitutie wel een probleem vormt voor de inkomsten van deze mediagroepen. Kan de krant deze inkomsten m.a.w. recupereren via de online lezers? Zowel in België als in de rest van West-Europa is er van 2006 naar 2009 voor de krantensites een verschuiving naar websites met meer gratis inhoud (Bleyen en Van Hove,

3.116 Inkomsten VRT

Opbrengsten van de VRT, van 2004 tot 2009, in miljoen euro.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Opbrengsten uit:						
Overheidsfinanciering (1)	252,9	264,8	280,2	293,7	298,4	304,8
* overheidsfinanciering voor inhoudelijke publieke opdracht	247,5	257,5	268,7	283,7	292,7	299,3
* overheidsfinanciering innovatie	5,4	7,3	11,5	10,0	5,7	5,5
Advertentiemarkt (2)	71,1	72,4	71,9	67,8	63,7	59,0
* radioreclame	40,7	39,1	36,7	35,8	33,9	30,1
* tv-sponsoring: tv-alliantiepartners	8,7	8,7	8,7	8,7	4,5	4,5
* tv-sponsoring: andere	4,2	3,6	4,9	3,5	5,3	4,7
* andere opbrengsten	17,5	21,0	21,6	19,8	20,0	19,7
Exploitatie van het publiek aanbod en andere opbrengsten (3)	57,5	66,3	64,6	67,2	67,9	73,6
* overeenkomsten met distributeurs	16,5	14,0	16,5	17,7	18,2	18,8
* ruil (incl. facilitaire toelieferingen)	29,2	37,2	35,1	32,5	33,6	38,5
* andere opbrengsten	11,8	15,1	13,0	17,0	16,1	16,3
Exploitatie van afgeleiden van het VRT-aanbod (4)	3,0	1,8	1,5	2,3	3,6	5,0
Sublicenties, recuperatie kosten voetbalcontract, voorraadwijzigingen (5)	8,6	26,0	30,3	15,2	9,1	1,9
Totaal	393,1	431,3	448,5	446,2	442,7	444,3

(1) inclusief kapitaalsubsidies, kapitaalfinanciering, knipperlichtprocedure, vergrijzingscomponent, Onderzoek en Innovatie, exclusief dotatie VOK; (2) omvat o.a. radioreclame, sponsoring, boodschappen van algemeen nut, dividenden van VAR; (3) omvat o.a. lineaire doorgifte van TV-programma's, abonnementen Net Gemist, bel- en sms-inkomsten, ruil, facilitaire toeliefering, coproducties, verkopen van programma's, dienstverleningen; (4) netto opbrengsten van Line Extensions (evenementen, merchandising, publishing, Ooit Gemist); (5) sublicenties, recuperatie kosten voetbalcontract, voorraadwijzigingen
Bron: VRT-studiedienst.

2009). De nationale kranten uit 8 West-Europese landen waaronder België stapten in de periode 2006 tot 2009 meer en meer over op websites waar alle informatie gratis beschikbaar is. Ongeveer drie kranten op vier bieden ook abonnementen aan om de pdf-versie van de krant en/of (andere delen van) de website te bekijken. Ontbundelde toegangsopties, waarbij men betaalt voor de opgezochte artikels, verliezen aan populariteit. De belangrijkste bron van inkomsten voor de online kranten is bijgevolg online advertising, waarvoor er sinds de economische crisis een vertraagde groei is. De reclamedruk voor de titels van de geschreven pers en voor de websites die in 2008 en in 2009 opgenomen waren in de CIM-meting, namen beiden af van 2008 naar 2009. Er is bijgevolg voldaan aan de drie voorwaarden opdat de groeiende populariteit van internetreclame het marketingbudget voor de papieren krant kan beïnvloeden. Om een duidelijke uitspraak te kunnen

doen over de leefbaarheid zijn verdere cijfers over de inkomsten en de kosten noodzakelijk.

Omdat de VRT voor een groot deel zijn inkomsten haalt uit een dotatie en via de knipperlichtenprocedure beschermd is voor tijden waarin de reclamebestedingen onder druk komen te staan, is de VRT minder kwetsbaar voor bovenstaande marktmechanismen.

Van 2004 tot 2006 kon de VRT zijn bedrijfsinkomen vergroten. De inkomsten uit de advertentiemarkt bleven gelijk, maar de 'overheidsfinanciering', de inkomsten uit de 'exploitatie van het publiek aanbod en andere opbrengsten' en uit de 'sublicenties, uit de recuperatie van de kosten van het voetbalcontract en uit de voorraadwijzigingen' stegen. Sinds 2006 dalen de inkomsten uit de laatste inkomenspost en uit de advertentiemarkt. De

3.117 Europese publieke omroepen

Marktaandeel en financiering van Europese omroepen in kleinere omroepmarkten in 2008.

	Aantal nationale, analoge netten		Marktaandeel (in %)		Budget (miljoen euro)				Aandeel publieke financiering (%)
	Televisie	Radio	Televisie	Radio	Publieke financiering (incl. licence fee)	Reclame en sponsoring	Andere	Totaal inkomen	
Vlaamse Gemeenschap	2	5	40,2	64,0	298,4	56,0	106,0	460,4	64,8
Franse Gemeenschap	2	5	20,2	31,6	203,4	59,3	18,2	280,9	72,4
Noorwegen (NRK)	2	3	35,8	67,7	412,8	3,5	14,6	430,9	100,0
Zweden (SR en SVT)	2	4	34,1	62,7	566,6	3,2	23,9	593,7	96,5
Finland (RTE)	4	4	44,7	52,0	380,0	0,0	17,5	397,5	95,6
Denemarken (DR)	2	4	28,7	71,0	454,4	0,3	38,2	492,9	92,2
Oostenrijk	3	4	42,2	78,0	505,0	263,0	231,0	999,0	51,5
Ierland (YLE)	2	4	36,6	33,9	201,0	205,0	35,0	441,0	45,6
Gemiddelde	2,4	4,1	35,3	57,6	377,7	73,8	60,6	512,0	77,3

Bron: European Broadcasting Union, www.ebu.ch, tech.ebu.ch.

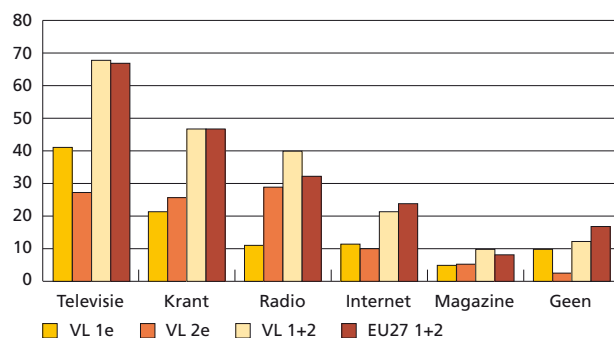
stijgende overheidsfinanciering sinds 2006 compenseert ruimschoots het inkomensverlies uit de advertentiemarkt, maar kon het bijkomende inkomensverlies uit de 'sublicenties, uit de recuperatie van de kosten van het voetbalcontract en uit de voorraadwijzigingen' niet overbruggen. Hiervoor heeft de VRT de stijgende inkomsten uit de 'exploitatie van het publiek aanbod en andere opbrengsten' en van de 'exploitatie van de afgeleiden van het VRT-aanbod' nodig. Zo houdt de VRT zijn inkomsten sinds 2006 vrij constant.

De ontvangsten van de radioreclame in 2009 lagen 9,5 miljoen euro lager dan de minimumgrens voorzien in de beheersovereenkomst. Daarom werd de knipperlichtprocedure in werking gesteld, waarbij de lagere advertentieinkomsten voor een deel gecompenseerd worden door een extra dotatie. Voor de televisiesponsoring liggen de ontvangsten voor 2009 binnen de grenzen voorzien in de beheersovereenkomst. De sponsoring van alliantiepartners ligt dan weer 6.000 euro boven de maximumgrens uit de beheersovereenkomst. Dit bedrag wordt in mindering gebracht van de extra dotatie uit de knipperlichtprocedure.

Het beschikbare budget van de VRT ligt onder het Europese gemiddelde, al is zijn marktaandeel voor radio en voor televisie hoger dan het overeenkomstig gemiddelde marktaandeel voor acht van de **publieke Europese omroepen** in de kleinere omroepmarkten. Over het algemeen zijn er twee groepen. In de Scandinavische landen kiest men voor een publieke financiering van meer dan 90%, waarbij inkomsten uit reclame en sponsoring zo goed als afwezig zijn. In Oostenrijk en Ierland zijn de inkomsten uit reclame en sponsoring hoog. De publieke omroep in Oostenrijk kan hiernaast van een hoge publieke financiering genieten en heeft ook nog eens de hoogste inkomsten uit andere bronnen. In Vlaanderen combineert men beide stelsels: de publieke financiering is een stuk lager dan gemiddeld in Europa en de mogelijke inkomsten uit reclame en sponsoring worden sterk beperkt. De VRT zocht zijn heil dan ook in andere inkomsten, waarvoor het de tweede hoogste score heeft. De VRT kon van 2003 naar 2008 zijn totaal budget verhogen van 339 naar 460 miljoen

3.118 Vertrouwen in de media

Aandeel van de burgers dat de televisie, de krant, de radio, het internet en magazines het meest te vertrouwen medium vindt in 2009, in %.

Noot: VL: Nederlandstaligen in België, 1e. meest te vertrouwen, 2e. op één na meest te vertrouwen.
Bron: EB 71.1, januari-februari 2009.

euro. De publieke financiering nam toe, maar het aandeel in het totale budget bleef nagenoeg hetzelfde. De publieke omroep RTBF heeft het laagste budget van al de opgenomen regio's.

Kwaliteitsvol medialandschap

De Vlaming wordt steeds meer overspoeld door informatie van een groeiend aantal aanbieders. Via de weblogs of blogs kan zowat iedereen wereldwijd publiceren. In dit kluwen groeit de nood aan geloofwaardige en betrouwbare informatiebronnen. In 2009 vindt zowat 41% van de Vlamingen de televisie het medium dat het meest te **vertrouwen** is, 21% verkiest de krant en telkens 11% verkiest de radio of het internet. Wanneer gevraagd wordt naar de twee meest te vertrouwen media, dan vermelden de meeste Vlamingen de televisie, de krant en/of de radio. Het internet en de magazines worden door heel wat minder Vlamingen gepercipieerd als de meest te

3.119 Raad voor de Journalistiek

Aard van de klachten bij de Raad voor de Journalistiek, van 2003 tot 2009.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Totaal
Onzorgvuldige berichtgeving	26	17	20	29	29	25	31	177
Privacy	14	11	4	14	13	14	19	89
Geen wederwoord	4	2	1	0	4	1	8	20
Niet respecteren van afspraken	1	1	1	5	0	4	3	15
Unfaire handelswijze	0	0	0	0	3	4	5	12
Belangenvermenging	0	1	2	2	2	0	0	7
Laster, eeroof, belediging	0	0	1	2	3	1	2	9
Undercover	2	0	0	3	0	1	0	6
Andere	2	1	1	0	2	1	1	8
Aantal klachtendossiers	45	28	28	42	41	35	45	264

Het totale aantal klachten is groter dan het aantal klachtendossiers omdat een dossier betrekking kan hebben op meerdere inbreuken. In 2007 werd de categorie onfaire handelswijze toegevoegd.
Bron: Raad voor de Journalistiek.

3.120 Vlaamse Regulator voor de Media

Aard van de beslissingen bij de Vlaamse Regulator voor de Media, van 2006 tot 2009.

	2006	2007	2008	2009	Totaal
Naleving reclameregels	9	30	49	26	114
Ambtshalve onderzoek radio	18	4	0	13	35
Storingsklachten radio-omroepen	17	4	2	10	33
Naleving andere mediaregelgeving	1	8	2	4	15
Minderjarigen	2	1	3	1	7
Ras, geslacht, godsdienst, ...	0	2	0	1	3
Discriminatie	0	3	0	0	3
Politieke/ideologische partijdigheid	0	1	1	1	3
Totaal aantal beslissingen	47	53	57	56	213

Bron: Vlaamse Regulator voor de Media.

vertrouwen media. De percentages voor Vlaanderen zijn vergelijkbaar met deze van de EU27, alleen voor de radio blijkt het vertrouwen een stuk hoger in Vlaanderen dan in de EU27.

Het monitoren van de kwaliteit van de berichtgeving gebeurt via de **klachten** bij de Raad voor de Journalistiek en bij de Vlaamse Regulator voor de Media. De Raad voor de Journalistiek is een zelfregulerende instantie voor media-toezicht op de geschreven en de audiovisuele pers. In de zeven jaren dat de raad actief is, werden 264 klachtendossiers ontvangen. De meeste gingen over 'onzorgvuldige berichtgeving' en 'privacy'.

De Vlaamse Regulator voor de Media ging van start begin 2006 en nam in de vier jaren van zijn bestaan al 213 beslissingen. De hoofdmoot van de beslissingen betreft de naleving van reclameregels en andere mediaregelgeving (61%) en ambtshalve onderzoeken en storingsklachten van radio-omroepen (32%). De Kamer voor onpartijdigheid en bescherming van minderjarigen kreeg 3 klachten over programma's die zouden oproepen tot haat op grond van ras, geslacht of godsdienst en 3 klachten op grond van discriminatie. Voor vermeende politieke of ideologische partijdigheid waren er eveneens 3 klachten. In deze Kamer komen de klachten in verband met de bescherming van minderjarigen het meest voor.

Het elektronisch nieuwsarchief van Vlaanderen onderzocht 80.224 **nieuwsitems** van de VRT en van vtm uit de periode 2003 tot juni 2008. Eén van de meest frappante conclusies uit het onderzoek is dat de tv-verslaggeving sneller, korter en oppervlakkiger wordt. Het beeld en de aanwezigheid ter plekke (stand up format) is steeds dominant aanwezig in het televisienieuws. Internationaal vergeleken scoren de Vlaamse zenders zeer hoog voor de aanwezigheid van het beeldverslag. Hierdoor rijst de vraag of deze dominantie van het beeld een effect heeft op de selectie van de nieuwsitems.

In Vlaanderen daalde het aandeel buitenlands nieuws van 2005 tot 2008. De daling ligt op 5% bij de VRT en 10% bij vtm voor zuiver buitenlands nieuws. Het gemengd buitenlands nieuws, waarbij naast het buitenland België vermeld wordt, blijft stabiel. Journalisten van de zenders duiden deze daling vanuit de gerichtheid op een breed publiek: kwalitatief nieuws is volgens hen niet alleen correct, evenwichtig en objectief, maar ook gevarieerd en gericht op een breed publiek. De toegankelijkheid speelt een grote rol en buitenlands nieuws is complexer en moeilijker toegankelijk te maken in het korte nieuwsitem (Vlaams Vredesinstituut, 2009).

Identiteit en diversiteit van de Vlaamse cultuur

De explosie van het media-aanbod en de toenemende concentratie van de media en de mediaspelers verhoogt de zorg voor het behoud van de eigen culturele identiteit. Het beleid werkt hierop in via nieuwe hefboomen voor audiovisuele productie en via de VRT. Deze culturele identiteit mag in een samenleving gekenmerkt door culturele diversiteit niet te eng geïnterpreteerd worden: iedere bevolkingsgroep moet in en door de media vertegenwoordigd worden.

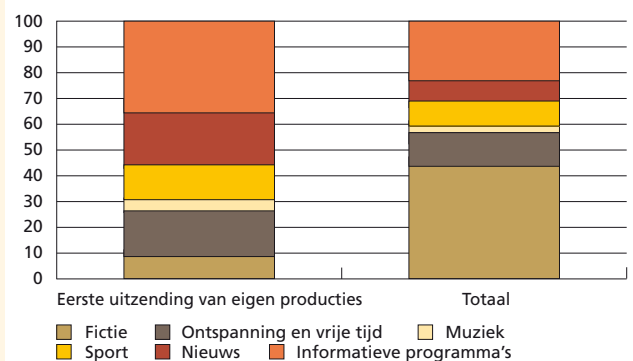
In de lopende beheersovereenkomst met de VRT is de **Vlaamse identiteit** een belangrijk aandachtspunt.

De VRT-radio moet minstens 20% van zijn muziektijd reserveren voor Vlaamse producties waarbij de creatieve inbreng van een Vlaming een bepalende rol speelt als uitvoerder, auteur, producer of arrangeur. Het aandeel van de Vlaamse muziekproducties steeg van 20% in 2007 over 23% in 2008 naar 24% in 2009.

Verder moet één VRT-zender door het publiek herkend worden als een radio met een Nederlandstalig muziek-

3.121 Eigen productie VRT-televisie

Aandeel in de zendtijd van elke inhoudscategorie voor televisieprogramma's in de eigen productie (eerste uitzendingen) en in de totale uitzendingen van de VRT-televisie, in 2009, in %.

Bron: VRT-studiedienst.

profiel. Radio 2 neemt deze rol op zich. In 2008 was op het totaal van de gedraaide nummers 33,8% Vlaams en 21,9% Nederlandstalig. In 2009 stegen deze percentages tot 36,2% Vlaamse en 25% Nederlandstalige nummers. Uit een onderzoek uitgevoerd in opdracht van de VRT bij personen van 15 jaar en ouder blijkt dat Radio 2 het meest herkend wordt als een radio met Nederlandstalige muziek: 28% van de respondenten ziet Radio 2 als dergelijke radio. Dat was nog 20% in 2008.

De VRT-televisie moet de helft van de uitgezonden programma's tussen 18 en 23 uur reserveren voor Vlaamse (co-)producties. Dit aandeel van Vlaamse producties was in het voorbije decennium nooit hoger dan in 2009, waar met 70% deze norm ruimschoots gehaald werd. Bij het ingaan van de lopende beheersovereenkomst in 2007 was dat aandeel nog gelijk aan 65%.

De media als **spiegel van onze maatschappij** veronderstellen een doeltreffend diversiteitsbeleid met impact op de programmatie, het personeelsbeleid, de beleidsorganen en de strategische partners.

In het Vlaamse Gewest had 5,8% van de bevolking een vreemde nationaliteit op 1 januari 2010 maar dit is een sterke onderschatting van de personen van vreemde origine. Bij de VRT is sinds eind 2008 een vrijwillige en anonieme registratie in voege die diende om een aantal streefcijfers vast te leggen. Eind 2011 wil de VRT 2,5% personen van allochtone origine tewerkstellen. Verder wil de VRT eind 2011 komen tot 1% personen met een functiebeperking. Dat het ook anders kan, tonen de cijfers van de BBC waar op 31 september 2009 12% van de **werknemers** van vreemde origine is en 4,4% een functiebeperking heeft. Wat het geslacht betreft is 37% van de actieve medewerkers van de VRT een vrouw, 63% een man. Terwijl men streeft naar 33% vrouwen in het management, was in 2009 30% van de managers een vrouw.

Voor de ethische kwaliteit van de VRT verwijst de beheersovereenkomst naar de positieve **beeldvorming**. Hierover wordt gerapporteerd op basis van de monitor diversiteit, die in 2009 voor de derde keer onderzocht hoe vrouwen, mensen van allochtone origine en mensen met een functiebeperking in beeld worden gebracht op de belangrijkste Vlaamse zenders.

Verder veronderstelt een kwaliteitsvol cultureel aanbod ook voldoende **inhoudelijke diversiteit**.

De Vlaamse overheid wil naast de openbare omroep, ook andere spelers in de mediasector stimuleren in het aanbieden van culturele en sportprogramma's en informatie. De VRT breidde de laatste jaren zijn cultuuraanbod uit via zijn traditionele televisiekanalen en via het derde spoor (zie verder). Het aantal uren sport steeg aanzienlijk van 1999 tot 2002, waarna het vrij sterk schommelde van het ene naar het andere jaar. In 2009 is het aantal uitzenduren sport kleiner dan de voorgaande jaren. Het aantal uitzenduren 'Nieuws en informatie' bleef ongeveer gelijk in 2008 en 2009. VMMA had in 2009 via vtm ongeveer 684

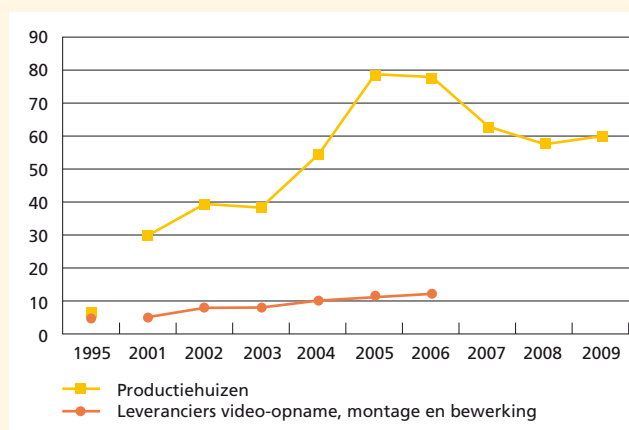
uren informatie, wat ongeveer hetzelfde is als in 2008 en een lichte daling tegenover 2007 (694,5 uur). Sport komt minder voor op vtm, waar ongeveer 6,75 uur sport werd getoond in 2009. VMMA zendt vooral sport uit via 2BE: er werd ongeveer 85,75 uur sport getoond in 2009, wat constant blijft over de laatste drie jaren.

Naast eigen producties van omroepen en aangekochte buitenlandse programma's wordt inhoud voor televisieomroepprogramma's grotendeels aangeleverd door Vlaamse productiehuisen. De VRM telt op basis van het magazine Inside-TV 55 productiehuisen. Hiernaast telt de VRM 19 facilitaire bedrijven die productiehuisen bijstaan in het ontwerpen, produceren en realiseren van televisieomroepprogramma's (preproductie, opnames, montage).

De VRT is reeds jaren een belangrijke hefboom voor **nieuwe audiovisuele creaties**. Het productiebeleid steunt op twee pijlers: de ontwikkeling van het interne productiehuis van de VRT en van strategische partnerships met het Vlaams Audiovisueel Fonds en met externe productiehuisen. In 2009 bedroeg het aantal eigen producties (inclusief herhalingen) 55,8% en het aantal eigen nieuwe producties 32,1% van de netto programmazendtijd. Nieuws en duiding worden nooit uitbesteed en programma's die strategisch belangrijk zijn, horen in principe ook tot de interne productie. Het aandeel van de sport-, nieuws- en informatieve programma's in de totale zendtijd van de eigen producties is zeer hoog (70%). Ook ontspanning en vrijetijd is goed vertegenwoordigd, maar fictie wordt vooral aangekocht. De uitgaven van de VRT aan de productiehuisen zijn sterk gestegen van 1995 tot 2005. Van 2006 tot 2007 is er een scherpe daling van deze uitgaven ten gevolge van de lopende beheersovereenkomst. De voorbije jaren zijn deze uitgaven gestabiliseerd rond 60 miljoen euro. De uitgaven aan de leveranciers van video-opname, montage en bewerking, en hiermee ook de

3.122 Uitgaven VRT aan beeldindustrie

VRT-uitgaven aan de Vlaamse beeldindustrie, in 1995 en van 2001 tot 2009, in miljoen euro.

Bron: VRT-studiedienst.

totale uitgaven van de VRT aan de externe Vlaamse beeldindustrie, zijn niet langer beschikbaar. De VRT werkte volgens de VRM in 2009 samen met 35 productiehuisen. Met 4 van deze productiehuisen had de VRT een strategisch partnership.

Van 2003 tot eind 2009 werden door de Vlaamse Gemeenschap in totaal 239 eerste aanvragen tot erkenning als Belgisch audiovisueel werk behandeld in het kader van de tax shelter. Het aantal aanvragen steeg hierbij jaarlijks tot 2008, startend met 10 aanvragen in 2003 tot 62 aanvragen in 2008. In het voorbije jaar is er met 55 aanvragen een duidelijke afname merkbaar. Voor de 86 voltooide films bedraagt de totale tax shelterinvestering ongeveer 65 miljoen euro.

De inkomsten van de onafhankelijke productiesector kunnen verder onder druk komen te staan door de financiële crisis met een onzekere impact op de reclame-inkomsten. Vanuit de bezorgdheid voor een divers en kwalitatief aanbod wil het beleid werk maken van belangrijke hefboomen voor nieuwe audiovisuele creaties. Er is de intentie om een Stimuleringsfonds voor Vlaamse kwalitatieve Omroepproducties (STIVO) op te richten om de productie van hoogstaande Vlaamse televisieprogramma's te bevorderen. Dit fonds wil de investeringen vanuit de omroepen verhogen. Sinds 2009 is een soort van 'opstap' naar het STIVO geïnstalleerd, waarbij 2,85 miljoen euro beschikbaar kwam voor de ondersteuning van tv-drama. Binnen deze subsidielijnen van het Vlaams Audiovisueel Fonds werden in 2009 vijf fictieprojecten van de VRT goedgekeurd. De VRT investeert minstens evenveel in het project als het VAF. Daarnaast wil de overheid via Mediadesk Vlaanderen een grotere rol spelen in het faciliteren van subsidieaanvragen bij de diverse Europese instrumenten als het MEDIA-programma en Eurimages. De administratieve drempel voor kleine productiehuisen om hier een beroep op te doen is nog hoog.

Openbare omroep

In 2007 werd de beheersovereenkomst 2007-2011 operationeel. De VRT haalde volgens de VRM (2010) bijna alle performantiemaatstaven uit deze overeenkomst. Enkele onderdelen van de **performantiemaatstaven** werden niet bereikt.

De VRT is als openbare omroep een belangrijk instrument om belangrijke beleidsdoelstellingen te bereiken. Sommige van deze doelstellingen wil het beleid over de hele mediamaarkt stimuleren. Zo wordt van de openbare omroep verwacht dat hij zijn steentje bijdraagt aan de culturele identiteit, de culturele diversiteit, de inclusie van mensen met een functiebeperking en dergelijke meer. De performantie van de VRT wordt in dat geval besproken bij de betreffende mediadoelstelling. Anderzijds legt de overheid de VRT enkele bijkomende doelstellingen in verband met het inhoudelijke aanbod en het bereik op. Deze komen hier aan bod.

Aanbod

De VRT moet een divers, kwalitatief en pluriform aanbod voor alle Vlamingen garanderen en moet met dit aanbod bijdragen tot een open, respectvolle en verdraagzame samenleving. De beoogde verruiming en verdieping van het culturaanbod op de VRT op het derde spoor mag er niet toe leiden dat cultuur verdwijnt uit het algemeen aanbod.

In de loop van huidige beheersovereenkomst versterkt de VRT zijn aanbod in zijn **prioritaire domeinen**: cultuur, nieuws en informatie, sport, kennis en wetenschap en Vlaamse identiteit. Deze openbare omroepdomeinen zullen aan bod blijven komen in het generalistisch aanbod voor iedereen (MNM, Eén, Radio 2, Canvas en Radio 1) of voor specifieke doelgroepen (Stubru, Ketnet en RVi). Het specialistisch thematisch aanbod voor sport, nieuws en cultuur blijft aanwezig via deze zenders maar zal versterkt worden via alternatieve kanalen. Zo heeft Sporza een eigen website en digitale radio. Op elk moment van de dag kan men zich op de hoogte stellen van het laatste nieuws via de digitale radio Nieuws+ en via de website deredactie.be. Cultuur heeft via radio Klara al jaren een eigen kanaal, aangevuld met de digitale radio's Klara Continuo en Klara Jazz en de website Klara. Sinds 29 januari 2010 is de website Cobra.be de online uitvalsbasis voor cultuur. Via Canvas+ is er sinds 2008 een extra digitaal aanbod.

Het aanbod in **uitzendingen** is van 1999 tot 2009 sterk toegenomen voor radio en televisie. De grootste stijging deed zich voor tot 2004, waarna er een afvlakking is tot 2008. Voor televisie is er in 2009 een lichte afname van het aantal uitzendingen. Voor radio nam het aantal uitzendingen in 2009 sterk toe door de start van de nieuwe radio-stromen Radio 1 Classics, Radio 2 De Topcollectie XL, Stu-Bru Rock It! en Klara Jazz en door een toename in het aantal eigen geproduceerde uren van Radio Vlaanderen

3.123 Performantie VRT

Performantie van de VRT in functie van de normen vastgelegd in de beheersovereenkomst 2007-2011, van 1999 tot 2009.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	norm
Over alle media												
Maandbereik									NB	NB	98,3	90
Televisie												
Uren zendtijd	7.026	7.147	7.549	8.251	8.254	9.463	8.973	9.440	9.556	9.864	9.772	
Aantal uitzenduren cultuurprogramma's generalistische televisiekanalen									784	909	1.050	
Relatief weekbereik	86,3	87,1	88,5	88,9	89,3	92,0	90,5	90,1	90,1	90,3	88,9	80
Relatief nieuwsbereik									67,4	69,3	71,9	60
Weekbereik cultuurprogramma's (%)	21,7	18,8	21,3	22,0	25,2	27,3	22,1	27,8	28,8	33,7	37,5	20
Weekbereik educatieve programma's (%)	17,7	19,6	24,6	29,0	30,2	29,8	25,6	30,5	28,3	31,5	36,1	25
% Vlaamse en coproducties (tussen 18-23 uur)	61,7	61,4	61,1	61,6	63,3	61,2	66,2	66,3	65,3	67,8	70,0	50
Gemiddelde waardering duiding en informatie				77	77	76	76	76	76	77	77	75
Gemiddelde waardering ontspanning				76	76	78	78	78	78	78	78	75
Gemiddelde waardering fictie				78	77	78	78	78	77	76	77	75
Gemiddelde waardering cultuurprogramma's							77	78	77	77	78	75
Gemiddelde waardering educatieve programma's							79	80	79	80	79	75
Gemiddelde waardering sport									76	77	77	75
Radio												
Uitzenduren (per jaar)	58.571	66.180	66.741	59.183	61.314	74.988	72.417	71.648	71.503	74.409	84.253	
Relatief weekbereik	97,9	98,1	98,4	96,2	96,2	94,5	87,6	84,7	83,0	82,3	81,2	80
Nieuwsbereik	89,3	94,7	94,6	93,3	92,7	95,2	94,8	95,3	94,5	94,3	95,9	80
% Vlaamse muziekproducties									20,0	22,7	24,0	20
Bedrijfszekerheid												
FM				99,98	99,95	99,95	99,96	99,98	99,98	99,97	99,99	99,5
MG				99,97	99,90	99,93	99,91	99,95	99,75	99,99	99,88	99,5
DAB				99,74	99,82	99,69	99,57	99,75	99,81	99,89	99,73	99,5
DVBT							99,85	99,54	99,76	99,84	99,89	99,5

Bron: VRT-studiedienst.

Info en Radio Vlaanderen. Het aantal uitzenduren voor cultuurprogramma's op de generalistische televisiekanalen moet minstens behouden blijven over de looptijd van de huidige beheersovereenkomst. Van 2007 tot 2009 is er jaarlijks een sterke stijging in het aantal uitzenduren voor cultuurprogramma's.

Volgens de VRM (2010) kan bij gebrek aan cijfers niet achterhaald worden of er voldoende **diversiteit** is in het VRT-aanbod, opdat in elk van de openbare omroepdomeinen over de netten heen een diversiteit aan genres en disciplines wordt aangeboden en waarbij de nodige aandacht aan Brussel besteed wordt. Voor televisie deden zich over de voorbije tien jaar enkele verschuivingen voor in het programma-aanbod. Het totale aandeel fictie in de totale programmatie bleef constant, maar binnen deze categorie namen de eigen fictieprogramma's sterk toe. Het aandeel voor muziek nam af binnen deze periode. Een andere opvallende daler is het nieuws, waarvan het aandeel zakt van 15% tot 7%. 'Nieuws en informatie' horen nochtans tot de kerntaken van de openbare omroep. Het aandeel 'sport, nieuws en informatieve programma's' als samengestelde categorie daalt lichtjes van 43% in 2008 tot 41% in 2009, wat vooral toegeschreven moet worden aan sport. Er is nochtans een toename voor sport over het voorbije decennium. Een andere kerntaak betreft 'kunst en wetenschap'. Door de nieuwe inhoudscategorieën vanaf 2008 is het aandeel voor deze kerntaak niet meer te achterhalen. Wel is er een stijging voor het aantal uitzend-

uren cultuurprogramma's op generalistische televisiekanalen over de twee laatste jaren. Het specialistisch thematisch aanbod voor sport, nieuws en cultuur via het derde spoor werd over de laatste jaren versterkt via aangepaste websites, digitale radio's en een programma-aanbod via de digitale ontkoppeling.

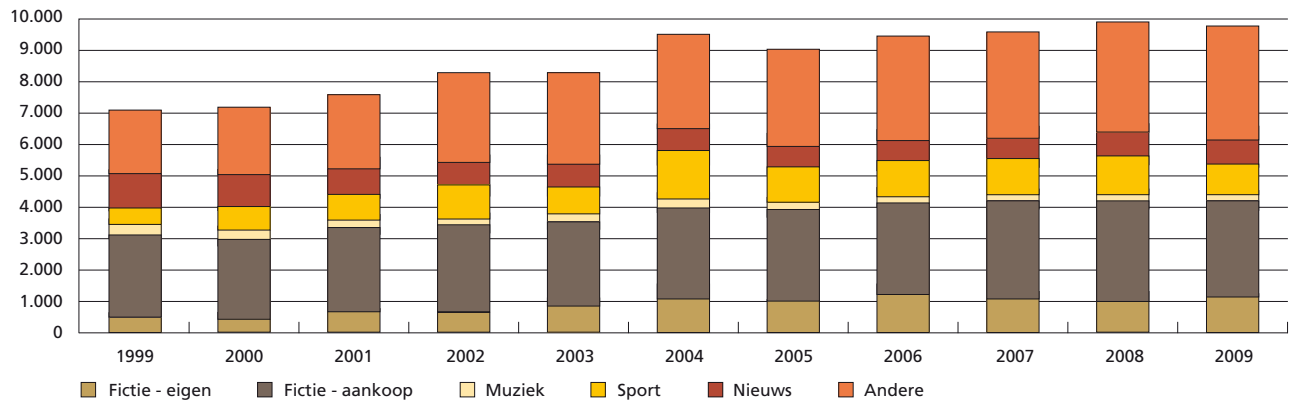
De beleidsnota media 2009-2014 stelt verder dat het cruciaal is dat de VRT de nodige zendtijd en middelen inzet voor een kwalitatief aanbod voor de **kinderen en de jeugd**. Het totaal aantal uren zendtijd op Ketnet was 3.079 uren, waarvan 95% Nederlandstalig was en 26% voor het eerst uitgezonden werd. Wat de diversiteit van het programma-aanbod van Ketnet betreft, bestaat 80% van de uitzenduren uit fictie, 14% uit ontspanning en vrije tijd en 3% uit nieuws. Muziek en informatieve programma's zijn elk goed voor 1% van de zendtijd.

Het vereiste aandeel van de **Vlaamse audiovisuele producties** voor televisie en radio werd meer dan gehaald (supra).

Eén van de indicatoren van de functionele kwaliteit van de VRT is de **waardering** voor en de tevredenheid met de programma's. Omdat de laatste beheersovereenkomst niet langer aangeeft wat een voldoende waardering is, wordt de norm uit de vorige beheersovereenkomst gebruikt. De waardering voor de diverse omroepdomeinen ligt steeds boven deze norm en blijft vrij stabiel over de tijd.

3.124 Programma-aanbod VRT-televisie

Diversiteit van het programma-aanbod van de VRT-televisie, van 1999 tot 2009, in uitzenduren.

Bron: VRT-studiedienst en Mediapixim.

Bereik

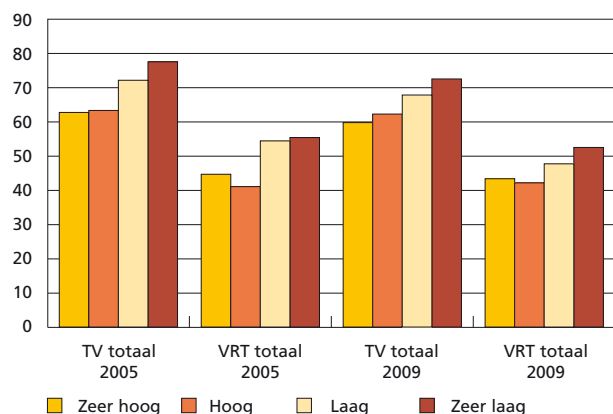
Het maandbereik **over alle media** betreft het gecombineerd bereik van radio en televisie op basis van de "Portable People Meter" (PPM)-studie. Per maand hebben gemiddeld 98,3% van de Vlamingen minimum 15 minuten zonder onderbreking naar de VRT gekeken en/of geluisterd. VRT-televisie bereikt op weekbasis 88,9% van televisiekijkend Vlaanderen, waarmee de VRT sinds 2004 voor het eerst onder de 90% zakt. De VRT bereikte anderzijds een groter deel van televisiekijkend Vlaanderen dan 10 jaar geleden. De VRT-radio bereikt op weekbasis 81,2% van de Vlaamse radioluisteraars. Door de opkomst van de commerciële landelijke radio's is het relatieve bereik van de VRT afgenomen over het laatste decennium en deze dalende trend zette zich tot in 2009 door.

De totaliteit van de **journals en de informatiemagazines** van de VRT-televisie bereikt in 2009 gemiddeld per dag 71,9% van de VRT-televisiekijkers, in 2007 was dat nog 67,4%. Ook het specialistisch thematisch aanbod **derelectie.be** en **sporza.be** kon in 2009 dagelijks heel wat meer geïnteresseerden trekken dan in 2008. Het gemiddelde dagbereik voor **derelectie.be** steeg van 84.696 tot 110.158, voor **sporza.be** steeg het van 89.194 tot 111.290. De VRT-radio bereikte per dag met zijn nieuwsbulletins 95,9% van de VRT-luisteraars. Dit nieuwsbereik is sinds 2000 vrij stabiel gebleven, al was het in de afgelopen 10 jaar nooit hoger dan in 2009.

Het weekbereik van de **educatieve programma's en de cultuurprogramma's** op de VRT-televisie steeg over de voorbije tien jaar van 18 à 22 procent tot ongeveer 36 à 38 procent van de bevolking.

3.125 Televisiebereik naar sociale groep

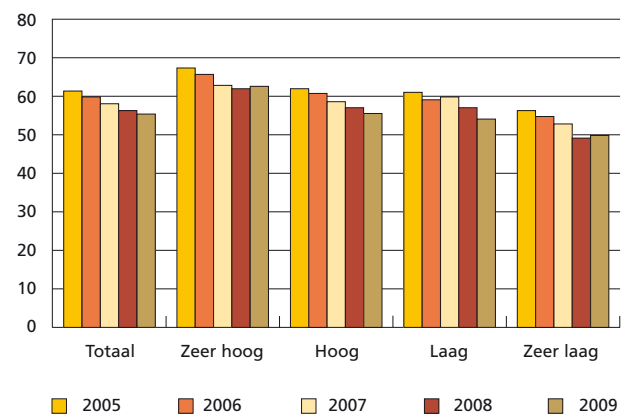
Dagbereik van de totale televisie en van de VRT-televisie naar het beroeps- en opleidingsniveau van de voornaamste verantwoordelijke voor het gezinsinkomen, in 2005 en 2009, in %.

Bron: CIM TV / VRT-studiedienst.

3.126 Radiobereik naar sociale groep

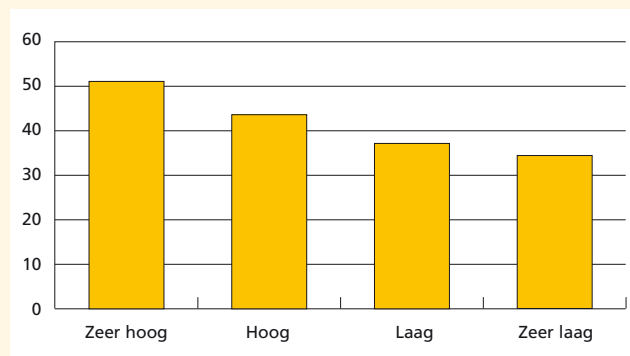
Dagbereik van de VRT-radio naar het beroeps- en opleidingsniveau, van 2005 tot 2009, in %.

Bron: CIM Radio / VRT-studiedienst.

3.127 Websitebereik naar sociale groep

Maandbereik van de VRT-websites naar het beroeps- en opleidingsniveau, 2009, in %.

Bron: CIM Metriweb/ VRT-studiedienst.

Zoals decretaal bepaald, biedt de VRT een gediversifieerd aanbod voor zoveel mogelijk Vlamingen via alle relevante media. De beheersovereenkomst geeft aan dat de VRT met zijn generalistisch aanbod een ruim publiek moet aanspreken, zowel in zijn geheel als in zijn subgroepen.

Niet elke **maatschappelijke groep** kijkt in dezelfde mate televisie. De VRT bereikt het best de groepen die ook het meest door de televisie bereikt worden. Dit zijn de sociale groepen met het laagste professionele en opleidingsniveau. Verder blijkt dat er een achteruitgang is in het bereik, zowel voor televisie in het algemeen als voor de VRT in het bijzonder. Deze achteruitgang blijkt het grootst in de sociale groepen met het laagst professionele en opleidingsniveau.

Voor de VRT-radio's stijgt het dagbereik naarmate het professioneel of opleidingsniveau toeneemt. Het dalend dagbereik van 2005 tot 2009 komt voor in alle vermelde sociale groepen, maar is sterker in de groep met het laagste professionele en opleidingsniveau. Dit is tevens de groep die de VRT-radio het minst goed kan bereiken.

Voor de VRT-websites stijgt het maandbereik naarmate het professioneel of opleidingsniveau toeneemt, wat overeenkomt met de grotere internetpenetratie bij de hoog opgeleiden.

De **transmissiediensten** van de analoge en digitale radio- en televisie-uitzendingen bereiken ook dit jaar weer een voldoende hoge continuïteit. Vier normen uit de beheersovereenkomst betreffende het bereik van de middengolfzenders, het DAB- en het DVBT-netwerk werden niet bereikt (VRM, 2010). Het zenderpark werd recentelijk geprivatiseerd.

Mediaparticipatie

Het is de ambitie van de Vlaamse Regering dat elke Vlaming toegang heeft tot een divers en kwalitatief hoogstaand media-aanbod waarin technologische innovaties en nieuwe mediatoepassingen zijn geïntegreerd. Dit veronderstelt dat de burger toegang heeft tot de verschillende media en dat hij ermee om kan gaan in de breedste betekenis van het woord. Voor mensen met een functiebeperking zijn er in dit kader een aantal aandachtspunten.

Mediatoegang

In 2009 kijkt 96,5% van de Vlamingen ouder dan 15 jaar **televisie** via een televisietoestel. 41,6% van de Vlaamse huishoudens heeft een hoge-definitietelevisie (HDTV) of flatscreen. De penetratie van digitale televisie in het Vlaamse gezin wordt eind 2009 op ongeveer 56% geschat. Op jaarbasis stijgt de verspreiding met ongeveer 15%, wat ook het vervangpercentage is van een televisietoestel op de voornaamste kijkplaats. Tegen eind 2010 wordt door Dejonghe een penetratie van ongeveer 70% verwacht, waarbij digitaal kijken via de kabel de meest verspreide vorm van televisieontvangst zal worden. Telesiekijken kan niet alleen via meerdere distributiekkanalen, maar ook via meerdere afspeeltoestellen. Volgens Digimeter (2009) kijkt 21,2% van de Vlamingen minstens één keer per maand online televisie op een computerscherm en 3,6% kijkt minstens één keer per maand op de gsm.

De **'gaming'**-markt ontwikkelt zich geleidelijk van een nichemarkt tot een 'mediamarkt naast de andere mediamarkten'. Zowat 1 op 3 Vlamingen heeft momenteel een spelconsole aangesloten op het televisietoestel of een mobiele spelconsole in huis. Hierbij wordt geen rekening gehouden met de mensen die spelletjes spelen op hun pc.

Ongeveer drie vierde van de bevolking beschikt in huis over een **computer en internet**. Verder zijn ongeveer zeven Vlaamse gezinnen op tien in het bezit van een breedbandaansluiting. De gemiddelde Vlaming is hiermee beter

3.128 Mediabezit

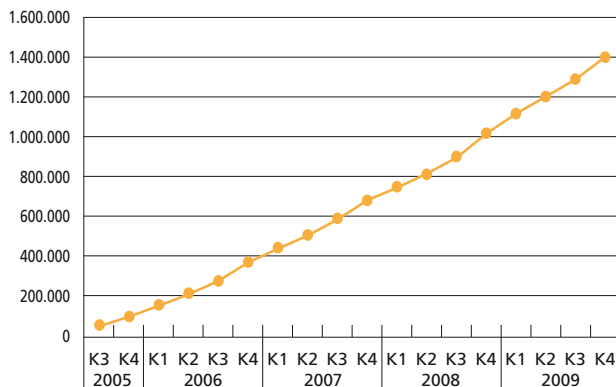
Het aandeel van de burgers en van de huishoudens met een televisie, spelconsole, computer, internet- en breedbandaansluiting in 2009, in %.

	Burgers		Huishoudens	
	15+	18+	Vlaams Gewest	EU27
	Digimeter	SCV	Eurostat (ADSEI)	
Televisie	96,5			
Spelconsole	35,3			
Computer	80,6	78,1	74,9	71
Internet	77,7	73,9	72,7	65
Breedband			68,9	56

Bron: kolom 1: IBBT-iLab.o, Digimeter Wave 1, 2009; kolom 2: SVR, SCV-survey 2009; kolom 3: FOD Economie, Eurostat, ICT-survey burgers 2009, bewerking SVR.

3.129 Digitale televisie

Aantal geschatte digitale abonnees, van 2005 tot 2009.

Bron: Dejonghe, schatting april 2010.

voorzien van de basis-ICT dan de gemiddelde Europeaan. Volgens de Eurostatstatistieken maakt in het Vlaamse Gewest 10% van de burgers draadloos connectie (niet thuis of werk) met het internet, tegen 17% in de EU27. 6% van de Vlamingen maakt via een gsm verbinding met het internet: 5% via GPRS en 2% via UMTS. De UMTS-verbinding is een breedbandverbinding die meer mobiele toepassingen mogelijk maakt. Ook voor deze meer geavanceerde technologie hinkt het Vlaamse Gewest achterop tegenover de EU27, waar 4% van de burgers een UMTS-verbinding heeft.

Mediageletterdheid

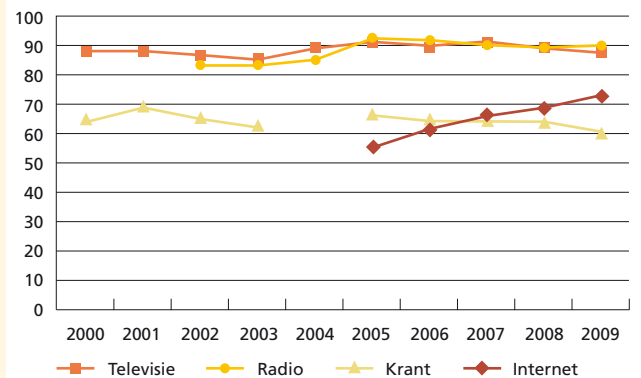
Mediageletterdheid is de bekwaamheid om toegang te hebben tot het materiaal uit verschillende media en om dit materiaal te identificeren, begrijpen, interpreteren, evalueren, communiceren, berekenen en te produceren. Geletterdheid is in die zin de mate waarin mensen de media gebruiken om hun doelen te bereiken, hun eigen kennis en potentieel te ontwikkelen en om ten volle te participeren in hun gemeenschap. In dit breed concept wordt het algemeen mediagebruik en het gebruik van de mediatoepassingen onderscheiden. Ook een kritisch en veilig mediagebruik met gerelateerde concepten als internetverslaving, privacy, internetbeveiliging, virussen, spam en dergelijke meer horen thuis in het concept van mediageletterdheid. Deze worden hier buiten beschouwing gelaten.

Algemeen mediagebruik

Televisie en radio zijn de meest populaire media: bijna 9 mensen op 10 kijken wekelijks televisie en luisteren wekelijks naar de radio. Opvallend voor beide media is de lichte daling in het bereik van 2000 tot 2004-2005. Voor televisie was er een plotse heropbloei in 2004, voor radio in 2005. Voor televisie kan dat gedeeltelijk samenhangen

3.130 Weekbereik media

Aandeel van de burgers die wekelijks gebruik maken van de televisie, radio, krant of internet, van 2000 tot 2009, in %.

Bron: televisie: CIM TV, radio: CIM Radio, krant: SCV-survey, internet: FOD Economie, Eurostat, ICT-survey burgers 2009, bewerking SVR.

met de zeer sterke stijging van de zendtijd van de VRT in 2004. De sterke uitbreiding van de zendtijd van de VRT-radio's in 2004 kan niet de aanhoudende revival van de populariteit van de radio verklaren. Hier speelt de sterke uitbreiding van het bereik van de landelijke private radio's in deze periode een belangrijke rol. Voor de krant is er een eerste piek in 2001: een mogelijk gevolg van de lancering van de Metro sinds oktober 2000. Hierna volgde een daling om een tweede piek te vertonen in 2005. Sinds 2005 is er voor de televisie, de krant en de radio een lichte achteruitgang in het bereik. Voor internet groeit het weekbereik jaarlijks in dezelfde periode. In 2009 gaan wekelijks meer dan 7 burgers op 10 op het internet en 6 burgers op 10 lezen wekelijks de krant.

Televisie bereikt het best de sociale groepen met het laagste professionele en opleidingsniveau (supra). Voor radio zijn er geen cijfers beschikbaar. De krant bereikt minder goed vrouwen en mensen met een laag inkomen of met een lage scholingsgraad (zie verder). In alle bevolkingsgroepen is het internetgebruik gestegen van 2001 tot

3.131 Digitale kloof

Aandeel internetgebruikers naargelang de leeftijd, het geslacht, het aantal opleidingsjaren en het gezinsinkomen, in 2001 of 2005 en in 2009, in %.

Leeftijdsklasse	18-30	31-45	46-60	60+
2001	64	45	28	3
2009	96	90	78	30
Geslacht	Man	Vrouw		
2001	41	28		
2009	78	63		
Aantal opleidingsjaren	0-9 jaar	10-13 jaar	Minstens 14 jaar	
2005	22	65	90	
2009	32	74	93	
Gezinsinkomen	≤ 2000 euro	> 2000 euro		
2001	20	52		
2009	44	85		

Bron: SCV-survey.

2009. De kans op internetgebruik blijft echter nog steeds lager voor ouderen, vrouwen en mensen met een lager opleidingsniveau of een kleiner gezinsinkomen.

In de Digimeter 2009 worden op basis van een aantal bestedingsvariabelen voor de verschillende media vijf **mediasegmenten** onderscheiden.

- Traditionele mediagebruikers (27,7% van de bevolking) houden vast aan de traditionele media, waaronder de televisie, de radio en de krant en beperken het gebruik van nieuwe media en ICT. In deze categorie zitten vooral vrouwen, lager opgeleiden en ouderen.
- Mediafoben (29,8%) beperken hun mediaconsumptie tot een minimum en vertonen enige weerstand tegen nieuwe media en ICT. Deze categorie komt voor in alle bevolkingslagen.
- Onliners (23,3%) zijn de zwaarste computer- en internetgebruikers met een zwaar gsm-gebruik. Dit is een mannelijker, hoger opgeleid en jonger segment.
- Bij de mobiele pretzoeker (13,4%) staat het relatief intensieve gebruik van media(technologie) en ICT vooral in functie van entertainment. Ze zijn mobieler in hun media- en ICT-gebruik, zowel op vlak van mobiele telefonie, mobiel gamen, als mobiele/draagbare muziekconsumptie. Het merendeel is iets jonger dan de gemiddelde Vlaming.
- De digitale omnivoor (5,8%) kijkt veel tv, is veruit de zwaarste gsm-gebruiker en gamer, is een zwaar internetgebruiker en luistert veel naar opgenomen muziek. Dit is veruit het mannelijkste en jongste segment.

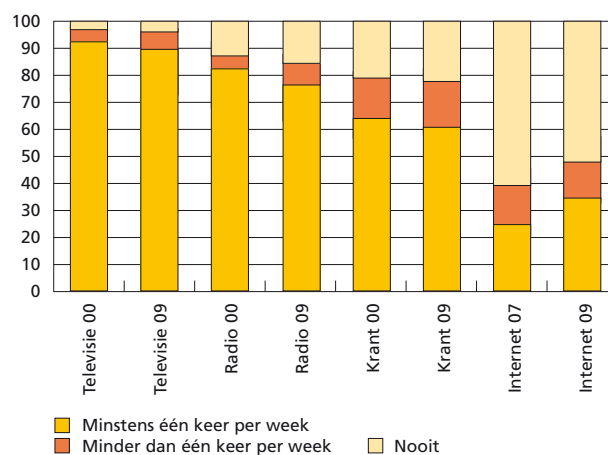
Gebruik van mediatoepassingen

Een goede mediageletterdheid veronderstelt echter het efficiënte gebruik van een medium om de eigen doelstellingen te bereiken of om ten volle in de gemeenschap te participeren. In dit kader moet het mediagebruik verder uitgediept worden.

Eén van de mediatoepassingen die het beleid belangrijk acht is de **nieuwsgaring**. Televisie is veruit het meest populaire medium om op de hoogte te blijven van de actualiteit. In 2009 kijken negen volwassenen op tien minstens wekelijks naar een tv-journaal. Het weekbereik van de televisiejournals is groter naarmate men ouder is. Het radionieuws bereikt wekelijks 77% van de bevolking; een achteruitgang tegenover 2000. Radionieuws wordt door 16% van de volwassenen nooit beluisterd. Wekelijks naar het nieuws luisteren is minder ingeburgerd bij 60-plussers, lager opgeleiden en bij mensen met een inkomen van maximaal 2000 euro. Meer dan drie personen op tien bezoeken minstens wekelijks online nieuwsitems. Internet is anno 2009 nog het minst populair, maar het aandeel van de bevolking dat online de actualiteit opvolgt is sterk gestegen in 2008 en 2009. Het weekbereik voor de nieuwsgaring via het internet is groter bij mannen, bij jongeren, bij hoger opgeleiden en bij mensen met een inkomen

3.132 Nieuwsgaring

Percentage van de burgers dat via de verschillende media nieuws opvolgt naar de frequentie van deze nieuwsgaring, van 2000 tot 2009.

Uitgezonderd voor internet waar 2007 afgezet wordt tegen 2009. Bron: SCV-survey.

3.133 Niet-lineaire televisiediensten

Aandeel van de digitale televisiekijkers dat gebruik maakt van de interactiviteit en het extra aanbod in 2009, in %.

	Minstens één keer per week	Minder dan één keer per week	Nooit
Elektronische programmagids	70,5	7,7	21,8
Film op aanvraag	7,6	32,6	59,8
Gratis herbekijken programma's	23,0	30,0	47,1
Betaald herbekijken programma's	5,9	21,5	72,5
Abonnement Net Gemist	2,5	4,2	93,2
Extra betalende kanalen	8,6	4,0	87,4

Bron: IBBT-iLab.o, Digimeter Wave 1, 2009.

boven de 2.000 euro. De krant wordt wekelijks gelezen door 61% van de Vlamingen en 22% leest nooit de krant. Het wekelijks krantenbereik is grootst bij de leeftijdsgroepen boven de 45, de mannen, de hoogst geschoolden en de mensen met een inkomen boven de 2000 euro.

Wat het gebruik van de **niet-lineaire diensten** van digitale televisie betreft, valt meteen de populariteit van de elektronische programmagids op: hij wordt door 7 digitale kijkers op 10 wekelijks gebruikt. Ook de extra content blijkt gesmaakt door de digitale kijker: meer dan 50% heeft reeds een gratis programma herbekeken en bijna een kwart doet dit wekelijks. Het tegen betaling opvragen van films en programma's gebeurt minder frequent: 4 digitale kijkers op tien vroegen wel eens een film op en meer dan een kwart heeft dergelijk programma herbekeken. Verder is bijna 7% van de digitale televisiekijkers geabonneerd op diensten om programma's te herbekijken. Tenslotte heeft bijna 13% van de digitale kijkers een abonnement voor extra kanalen.

Het Vlaamse Gewest ligt achter op de Europese top wat de **internettoepassingen** betreft.

E-government werd in 2009 door een derde van de Vlamingen gebruikt, wat overeenkomt met het Europese gemiddelde. Van 2008 tot 2009 verdubbelde het aandeel personen dat online in contact kwam met de overheid bijna (van 17 tot 33%). In de drie Europese toplanden Denemarken, Zweden en Nederland gebruikt in 2009 meer dan de helft e-government.

Internet is voor meer dan zes Vlamingen op tien en voor bijna acht Nederlanders op tien een informatiebron over goederen en diensten. Terwijl meer Vlamingen dan Europeanen (EU15 en EU27) in de laatste drie maanden online goederen en diensten opzochten, kopen minder Vlamingen dan Europeanen ook effectief iets aan via het internet. Het aandeel van de bevolking dat in de laatste 3 maanden online goederen of diensten voor privaat gebruik bestelde of kocht, steeg in het Vlaamse Gewest van 14% in 2008 tot 24% in 2009. In het Verenigd Koninkrijk kocht meer dan de helft van de burgers iets aan via het internet. E-banking is ingeburgerd bij bijna één Vlaming op twee. Bij de Nederlanders maakt bijna drie vierde hier gebruik van.

Wat e-media betreft, maakte 20% van de Vlamingen gebruik van een webradio of -tv. In Europa was dat 24 tot 26%, in Nederland meer dan de helft. Van de Vlamingen las 24% in 2008 en 42% in 2009 online de krant of een magazine. Door deze sterke stijging ligt het Vlaamse gemiddelde een stuk boven het Europese gemiddelde. In Finland leest 64% online de krant of magazines. Het percentage personen dat in de laatste 3 maanden spelletjes, afbeeldingen of muziek speelden of downloaden, is in het Vlaamse Gewest (33%) een stuk hoger dan in de EU. Bijna de helft van de Nederlanders gebruikten deze internettoepassing in de laatste 3 maanden.

Een derde van de Vlamingen zocht in de laatste drie maanden naar informatie in verband met gezondheid, wat overeenkomt met het Europese gemiddelde. Minstens de helft van de Finnen, Luxemburgers en Nederlanders maken gebruik van deze toepassing.

E-learning bereikt bijna vier Vlamingen op tien, wat ongeveer overeenkomt met het Europese gemiddelde. Zeven Luxemburgers op tien maken er gebruik van.

De Vlaming is van 2008 tot 2009 sterk vooruitgegaan wat het gebruik van e-government, e-commerce, e-media, e-learning en e-gezondheid betreft, al is het Vlaamse Gewest nog ver verwijderd van de Europese top. De Vlaming maakt verder ongeveer even veel of meer gebruik van de internettoepassingen dan de mensen uit het Brussels Hoofdstedelijke Gewest.

Toegankelijkheid

De toegankelijkheid van het media-aanbod kan verstoord worden door een functiebeperking bij de persoon zelf. De technologie biedt oplossingen om de toegankelijkheid van de media te verhogen.

Volgens de beheersovereenkomst moet de VRT het aandeel **ondertitelde Nederlandstalige programma's** (via teletekst) geleidelijk uitbreiden tot 95% in 2010. De VRT verdubbelde van 2003 tot 2009 het aandeel ondertitelde Nederlandstalige programma's via teletekst en ondertitelt in 2009 bijna drie vierde van deze programma's of 5.365 uitzendingen. Teletekstondertiteling werd in 2009 ook beschikbaar voor het aanbod-op-aanvraag (Net Gemist en Ooit Gemist) en voor alle tv-programma's die door de kijker digitaal opgeslagen kunnen worden.

3.134 ICT-toepassingen

Europese vergelijking in 2009 van het aandeel van de burgers dat in de voorbije drie maanden gebruik maakte van e-government, e-commerce, e-media, e-gezondheid en e-learning, in %.

	E-government*	E-commerce			E-media			E-gezondheid***	E-learning****
		Goederen / diensten opzoeken	Goederen / diensten kopen**	E-banking	Webradio of webtv	Kranten of nieuwsmagazines lezen	Muziek/spel afbeeldingen		
Vlaams Gewest	33	64	24	48	20	42	33	40	
Brussels Gewest	34	58	27	45	22	31	33	32	
Waals Gewest	26	52	24	42	19	21	33	28	
EU15	33	57	33	37	26	32	26	42	
EU27	30	51	28	32	24	31	26	39	
Koplopers binnen EU									
Eerste	67(DEN)	79(NED)	58(VK)	73(NED)	51(NED)	64(FIN)	49(NED)	56(FIN)	69(FIN)
Tweede	57(ZWE)	77(ZWE)	50(DEN)	72(FIN)	50(ZWE)	64(DEN)	38(FIN)	54(LUX)	66(LUX)
Derde	55(NED)	75(LUX)	49(NED)	71(ZWE)	42(DEN)	63(EST)	38(LET)	50(NED)	58(DEN)

*Percentage personen die in de laatste 3 maanden het internet gebruikten om met de overheid in contact te komen; ** Percentage personen die in de voorbije drie maanden goederen of diensten voor privaat gebruik bestelden/kochten via het internet; *** Percentage personen die in de laatste 3 maanden op het internet zochten naar informatie i.v.m. gezondheid; **** Percentage personen die in de laatste 3 maanden het internet gebruikten voor training en educatie. DEN= Denemarken, EST= Estland, FIN= Finland; LET= Letland; LUX= Groothertogdom Luxemburg, NED= Nederland, VK= Verenigd Koninkrijk, ZWE= Zweden. Bron: FOD Economie, Eurostat, ICT-survey burgers 2009, ADSEI voor België, bewerking SVR.

In 2009 werd door vtm 67% van de programma's van 19 uur tot het laatste nieuws volledig ondertiteld via teletekst of via het open net (gewone ondertiteling). Dit is het grootste aandeel ondertitelde programma's sinds 2006 en houdt een zeer sterke stijging tegenover 2008 in. Het aandeel ondertitelde programma's via teletekst nam sinds 2006 toe van 30 naar 42%. Deze toename is vooral toe te schrijven aan de ondertitelde Nederlandstalige fictie. Het ondertitelde nieuws blijft ongeveer 18% van de totale programmatie van 19 uur tot het laatste nieuws. Het aandeel ondertitelde programma's tussen 17 uur en het laatste nieuws stijgt jaarlijks. In 2009 is 63% van de

programma's ondertiteld. Tussen 17:00 en 19:00 – de uren waarin kinderen vaak voor de buis zitten - zijn bijgevoel minder programma's ondertiteld dan tussen 19:00 en het laatste nieuws. Het aandeel ondertitelde Nederlandstalige programma's via teletekst is in de vooravond beduidend lager.

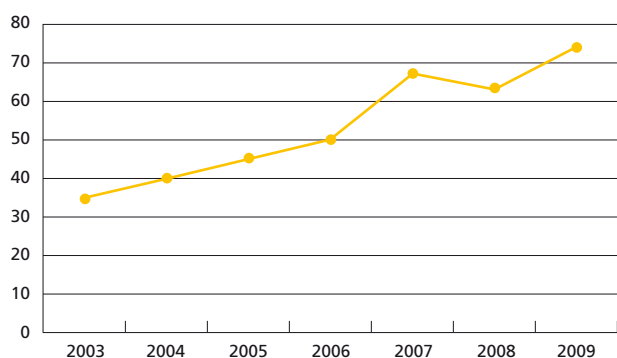
De regionale televisieomroepen zouden van september 2006 alle nieuwsuitzendingen ondertitelen.

Via **audiobeschrijving** kunnen blinden en slechtzienden beter meegenieten van televisieprogramma's. Tijdens stiltemomenten wordt de visuele informatie beschreven, waardoor blinden beter het programma kunnen volgen. Audiobeschrijving wordt in tal van Europese landen zoals Spanje, Italië, Duitsland en Groot-Brittannië gebruikt. In 2009 beëindigde de VRT het onderzoek rond gesproken ondertiteling en audiodescriptie. Voor gesproken ondertiteling is het mogelijk om via een extra teletekstpagina het audiosignaal te verspreiden. Audiodescriptie is vooral geschikt voor fictie en veronderstelt dat de distributeurs een afzonderlijk audiosignaal ter beschikking stellen.

De **toegankelijkheid van de websites** voor doven, slechtzienden en blinden en motorisch gehandicapten is een ander heikel punt. Er zijn internationaal al heel wat mogelijkheden om de toegankelijkheid te verhogen. De VRT streeft er naar om maximaal te voldoen aan de vereisten van het Anysurfer-label, waarvoor samengewerkt wordt met de mensen van het project Toegankelijk Web van de Vlaamse Overheid. Om volledig te voldoen aan het Anysurferlabel zou al het beschikbare videomateriaal voorzien moeten worden van ondertitels, wat nog niet kan.

3.135 Ondertiteling VRT

Aandeel ondertitelde Nederlandstalige programma's via teletekst op de openbare omroep, van 2003 tot 2009, in %.

Bron: VRT-studiedienst.

3.136 Ondertiteling vtm

Aandeel ondertitelde programma's bij vtm, van 2006 tot 2009, in %.

	17:00 tot nieuws laat				19:00 tot nieuws laat			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
% programma's volledig ondertiteld	44	50	57	63	58	63	56	67
BUI volledig of op het open net	21	25	31	27	27	28	21	25
NL gesproken volledig of op het open net	1	2	1	0	1	2	1	0
% programma's volledig of via teletekst	22	24	25	36	30	32	34	42
Nieuws	12	12	12	14	18	18	16	18
Fictie	10	12	13	22	12	14	18	24

Noot: % programma's volledig ondertiteld betreft zowel Nederlandstalige als anderstalige programma's; BUI= buitenlandse programma's.
Bron: vtm.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Beheersovereenkomst tussen de VRT en de Vlaamse Gemeenschap 2007-2011, Brussel, 2006.
- Bleyen, V.-A. & Van Hove, L. (2009). Evoluties in de online strategieën van West-Europese kranten - Trendwatching document (periode 2006-2009), rapport voor FLEET (Flemish E-publishing Trends) project. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Cools, S. o.l.v. Opgenhaffen, M. (2009). De loep onder de loep: Een kwalitatief onderzoek naar de oorzaken van het gebrek aan onderzoeksjournalistiek in de Vlaamse kranten. Masterproef aangeboden tot het verkrijgen van het diploma Master in de Journalistiek, Lessius-hogeschool.
- De Marez, L. et al. (2010). Digimeter Rapport 1: Mediatechnologie- en ICT-gebruik in Vlaanderen Wave 1 Mei-Augustus 2009. Gent: IBBT-iLab.o.
- Digimeter Wave 2 (2010, in voorbereiding). Digimeter Rapport 2: Mediatechnologie- en ICT-gebruik in Vlaanderen Wave 2 November 2009 - April 2010. Gent: IBBT-iLab.o.
- Mevrouw Ingrid Lieten, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Innovatie, Overheidsinvesteringen, Media en Armoedebestrijding (2009). Beleidsnota Media 2009-2014. Brussel: Vlaams Parlement. <http://jsp.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2009-2010/g209-1.pdf>, geraadpleegd op 10 juni 2010.
- Evens, T. (2008). Bouwstenen voor een beter bestuurlijk beleid inzake lokale radio in Vlaanderen. Gent: IBBT-MICT.
- InSites Consulting (december 2008). Mobile adoption & marketing: facts & insights from the Belgian Media Mapping. Gent: Insites Consulting. <http://www.slideshare.net/annemiekedemuynck/web-goes-mobile-08-insites-nanno-palte-presentati-on>, geraadpleegd op 10 juni 2010.
- Interactive Advertising Bureau Belgium (2010). Europese online reclamemarkt groeit ondanks recessie. Brussel: IAB. <http://www.iab-belgium.be/pers/persberichten-iab.aspx?kid=8892>, geraadpleegd op 10 juni 2010.
- Minderhedenforum (2009). Rondetafel interculturaliteit & media. Witte media: hoe lang nog? Verslag woensdag 25 november 2009. Brussel: Minderhedenforum vzw. <http://www.minderhedenforum.be/documents/RONDETAFL.pdf>, geraadpleegd op 10 juni 2010.
- Moreas, M.-A. (2009). ICT in Vlaanderen: internationaal vergeleken. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering. www4.vlaanderen.be/dar/svr/Monitoring/bijlagenmonitoren/ict-monitor/2009-01-29-ict-vlaanderen.pdf, geraadpleegd op 10 juni 2010.
- Teugels, M., Van Hoof, E., Mory, K. & De Witte, H. (2008). Burnout in de Vlaamse pers: een tijdbom onder de redacties. Gent: Artevelde Hogeschool.
- Teugels, M., De Witte, H., Van Hoof, E. & Vercaigne, C. (2010). Burnout bij journalisten in Vlaanderen: de slachtoffers van de nieuwsfabriek. Gent: Artevelde Hogeschool. http://www.arteveldehs.be/file.asp?filetype=doc/07/009/003/002/001/pb_100504_burnout_bij_journalisten_in_vlaanderen.pdf, geraadpleegd op 10 juni 2010.
- VAR (2010). Resultaten CIM RADIO Golf 19 & Radioplaning G18+19. Brussel: Var Research. http://www.var.be/Editor/assets/Publicaties/Brochures/brochure_GOLF19_NL.pdf, geraadpleegd op 10 juni 2010.
- Vlaamse Regulator voor de Media (2009). Mediaconcentratie in Vlaanderen, rapport 2009. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media. <http://www.vlaamseregulatormedia.be/media/11094/rapport%202009.pdf>, geraadpleegd op 10 juni 2010. (en gelijkaardige publicaties voor de andere golven)
- Vlaamse Regulator voor de Media (2010). Toezicht op de naleving door de openbare omroep van de beheersovereenkomst met de Vlaamse Gemeenschap: rapport 2009. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media. <http://www.vlaamseregulatormedia.be/media/12756/rapport%20vrt%202009.pdf>, geraadpleegd op 10 juni 2010.
- Wouters, R., De Swert, K., Walgrave, S. (2009). Een venster op de wereld. De actuele staat van buitenlandberichterijding: feiten, impact en actieruimte. Brussel: Vlaams Vredesinstituut. http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/get_pdf.php?ID=286&lang=NL, geraadpleegd op 10 juni 2010.
- VRT-studiedienst i.s.m. Universiteit Antwerpen en de onderzoeksgroep ENA (2007). Monitor Diversiteit 2007. Kwantitatieve studie naar zichtbaarheid van diversiteit op het Vlaamse scherm. Brussel:VRT.
- VRT-studiedienst i.s.m. Ipsos (2009). Muziekprofiel Vlaamse Radiozenders: resultaten. Presentatie oktober 2009. In: Vlaamse Regulator voor de Media (2009). Toezicht op de naleving door de openbare omroep van de beheersovereenkomst met de Vlaamse Gemeenschap: rapport 2009. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media, p. 103-119.
- Algemene Directie Statistiek en Economische informatie, FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie' (ADSEI): statbel.fgov.be/nl/statistiek/cijfers/index.jsp
 Audimetrie: www.audimetrie.be
 Centrum voor informatie over de media: www.cim.be
 Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media, beleidsveld Media: www2.vlaanderen.be/media/

Digimeter: www.digimeter.be
European Broadcasting Union: www.ebu.ch, tech.ebu.ch
Europees programma i2010: ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/index_en.htm
Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
Fonds Pascal Decroos: www.fondspascaldecroos.org;
www.wobbing.eu, www.efj.eu, www.mediakritiek.be
Instituut voor breedbandtechnologie (IBBT): www.ibbt.be
Interactive Advertising Bureau Belgium (IAB Belgium):
www.iab-belgium.be
Mediaxim: adex.mediaxim.be/adstat/

Raad voor de Journalistiek: www.rvdj.be
Survey Studiedienst Vlaamse Regering: www4.vlaanderen.be/dar/svr/Enquetes/Pages/Enquetes.aspx
Trefmedia, trefpunt voor media in diversiteit:
www.trefmedia.be
Vlaamse Audiovisuele Regie: www.var.be
Vlaamse Radio- en Televisieomroep: www.vrt.be
Vlaamse Regulator voor de Media:
www.vlaamseregulatormedia.be
Vlaamse Vereniging van Journalisten (VVJ):
www.journalist.be

DEFINITIES

Betaalde verspreiding kranten De betaalde verkoop is de som van de losse verkoop en de abonnementen. Er wordt geen rekening gehouden met online-abonnementen.

DAB 'Digital Audio Broadcasting' is een internationaal erkende norm om radio of data digitaal uit te zenden.

DTT 'Digital Terrestrial Television' is een toepassing om via de ether digitaal uit te zenden.

DVB-T 'Digital Video Broadcasting for Terrestrial use' is een technologische standaard die in Europa wordt gebruikt voor DTT.

EB Eurobarometer

Gemiddeld nieuwsbereik televisie (/ radio) Percentage van de televisiekijkende (/ radioluisterende) bevolking dat gemiddeld per dag journaals of informatie-magazines bekijkt (/ nieuwsmagazines beluistert).

Gemiddeld weekbereik cultuurprogramma's / educatieve programma's Percentage van de bevolking dat op weekbasis bereikt wordt via de cultuurprogramma's / educatieve programma's.

IDTV Interactieve digitale televisie.

Marktaandeel radio Het aantal kwartieren dat op een gemiddelde dag naar een welbepaald radiostation is geluisterd, gedeeld door het aantal kwartieren dat naar alle radio's samen is geluisterd. De gebruikte CIM-cijfers betreffen de luisteraars ouder dan 12 jaar, tussen 6 en 22 uur.

Marktaandeel tv-zenders Is het aandeel in het bereik (gewogen naar tijd) dat de zender haalt ten opzichte van de totale tv-consumptie. De gebruikte cijfers betreffen de tv-consumptie bij de totale populatie (4 jaar en ouder), over de hele dag.

Niet-lineaire televisiedienst Via deze televisiedienst kan de kijker op eigen verzoek en op het door hem gekozen moment programma's en of films bekijken uit een programmacatalogus.

'Personal Digital Assistant' (pda) Is een klein draagbaar toestel dat computer-, telefonie-, fax- en netwerkfuncties combineert.

Relatief weekbereik televisie (/ radio) Het aantal verschillende mensen die over de tijdsspanne van een gemiddelde week minimum 15 minuten naar één van de VRT-zenders hebben gekeken (/geluisterd), gedeeld door het aantal verschillende mensen die over de tijdsspanne van een week minimum 15 minuten naar televisie in het algemeen hebben gekeken (/naar radio in het algemeen hebben geluisterd).

Tax shelter Een vennootschap die investeert in de productie van audiovisuele en cinematografische werken, kan een fiscale vrijstelling krijgen van haar belastbare gereserveerde winst ten belope van 150% van de werkelijk betaalde sommen in dit kader.

Terrestriële televisie Digitale televisie via de ether (zie DTT en DVB-T).

3.5 GEZONDHEID

Het Vlaamse beleid wil het fysiek, psychisch en sociaal welbevinden versterken door gezondheidsproblemen zoveel mogelijk te voorkomen, zo vlug mogelijk te detecteren en tijdig en adequaat aan te pakken. Preventie speelt een centrale rol. Het eerste deel gaat dan ook dieper in op de in dit kader geformuleerde gezondheidsdoelstellingen. Het tweede deel bevat een aantal omgevingsindicatoren rond sterfte en seksueel overdraagbare aandoeningen. In een derde deel komt zwangerschap en geboorte aan bod.

Gezondheidsdoelstellingen

In navolging van de Wereldgezondheidsorganisatie is de Vlaamse overheid in 1998 gestart met het formuleren van Vlaamse gezondheidsdoelstellingen. Door het stellen van specifieke, meetbare en algemeen aanvaarde doelstellingen die men in een bepaalde periode wil realiseren, worden accenten gelegd binnen het preventieve gezondheidsbeleid.

Het decreet van 21 november 2003 betreffende het preventieve gezondheidsbeleid verankert deze manier van werken in de wetgeving. Volgens het decreet formuleert een gezondheidsconferentie de voorstellen voor gezondheidsdoelstellingen. De Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement spreken zich ook uit over de doelstelling en de aan te wenden strategieën. Op deze wijze wordt gezocht naar een breed maatschappelijk draagvlak voor de doelstelling in kwestie.

In dit deel komen de gezondheidsdoelstellingen rond infectieziekten en vaccinatie, borstkankeropsporing, tabak, alcohol en drugs, ongevallen, voeding en beweging en depressie en zelfdoding aan bod.

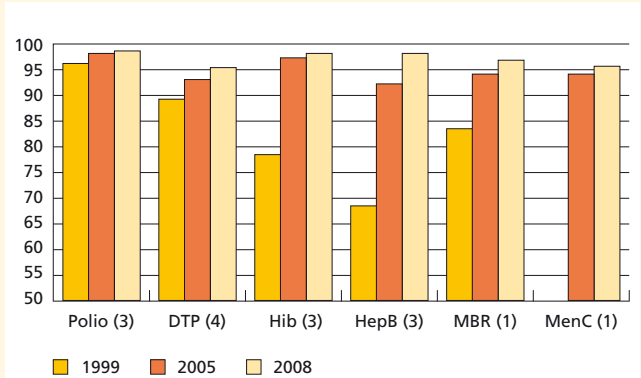
Infectieziekten en vaccinatie

Een eerste gezondheidsdoelstelling luidt: de preventie van infectieziekten moet op significante wijze worden verbeterd, met name door het verder verhogen van de **vaccinatiegraad** voor aandoeningen als polio, kinkhoest, tetanus, difterie, mazelen, bof en rubella.

Vlaanderen zit aan de Europese top wat het vaccinatiebeleid betreft. In 2008 bleek de vaccinatiegraad van kinderen tussen 18 en 24 maanden voor alle vaccins verbeterd in vergelijking met 1999 en 2005. De vaccinatiegraad bereikt voor alle basisvaccins 95%, het percentage dat nodig is

3.137 Vaccinatiegraad zuigelingen

Evolutie van de vaccinatiegraad van kinderen tussen de 18 en 24 maanden, in 1999, 2005 en 2008, in %.

Opmerking: Vaccin (dosis), dus Polio (3) is vaccin tegen polio, derde dosis. DTP: Difterie-Tetanus-Pertussis; Hib: H. influenzae type b; HepB: Hepatitis B; MBR: Mazelen-Bof-Rubella; MenC: Meningokokken van serogroep C. Bron: Hoppenbrouwers, K., Van Damme, P. & Depoorter, A-M. (2009).

om groepsimmunitet te bereiken.

De meeste jonge kinderen worden gevaccineerd via Kind en Gezin (84%). Andere belangrijke vaccinatoren zijn de kinderarts (11%) en de huisarts (4%). De kans op onvolledige vaccinatie is groter bij de laatst geboren kinderen in een gezin, bij een jongere moeder of een moeder van niet-Belgische herkomst.

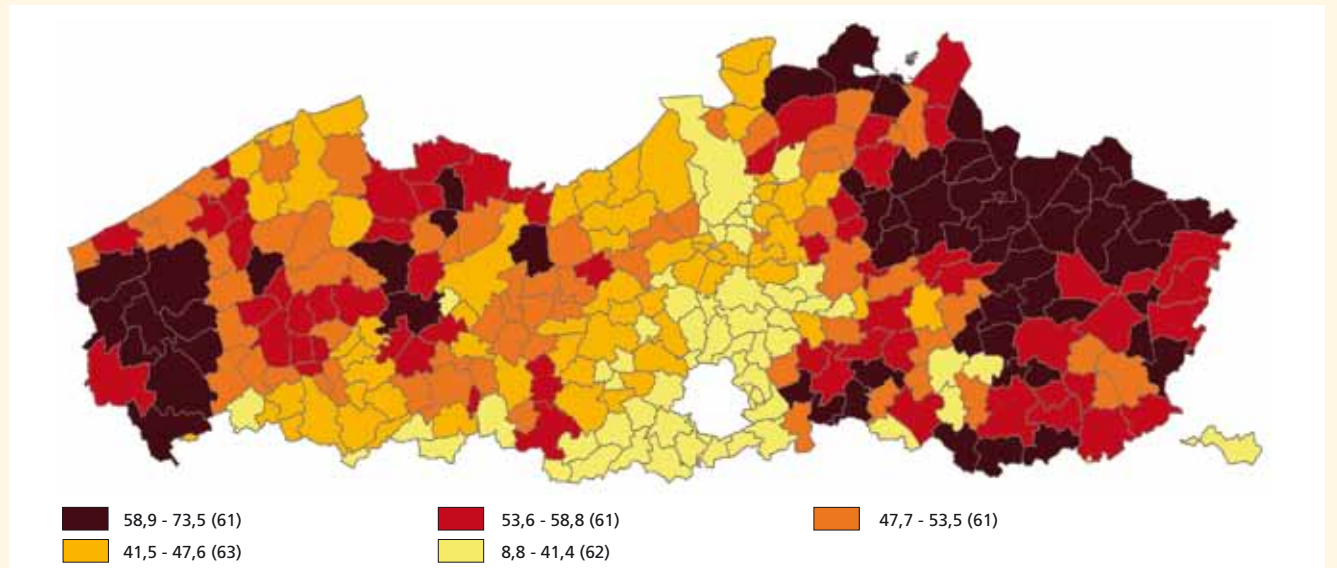
Borstkankeropsporing

Een volgende gezondheidsdoelstelling geeft aan dat tegen 2012 het Vlaams bevolkingsonderzoek naar borstkanker bij vrouwen van 50 tot en met 69 jaar doelmatiger moet verlopen, d.w.z. voldoende vrouwen nemen deel, meer kankers worden tijdig gevonden en er gebeuren zo weinig mogelijk overbodige onderzoeken.

Uit de gegevens van de erkende screeningscentra blijkt dat in de periode 2008-2009 gemiddeld 48% van de vrouwen in de doelgroep zich liet screenen in het kader van het bevolkingsonderzoek naar borstkanker. Dit cijfer ligt nog ver onder de vooropgestelde 75% van de gezondheidsdoelstelling. Binnen Vlaanderen vertonen de provincies geen gelijke verdeling. In Limburg is de campagne het meest succesvol, met een participatie van 60% in deze

3.138 Borstkankerscreening per gemeente

Indeling van de gemeenten naar gelang de deelnamegraad van vrouwen van 50 tot 69 jaar aan het borstkankerscreeningsprogramma in de periode 2008-2009, in %.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

periode. In Vlaams-Brabant werd maar 39% van de vrouwen uit de doelgroep gemobiliseerd. De deelnamegraad neemt toe over de verschillende periodes, maar ook hier is de stijging in Vlaams-Brabant minder groot. Het lagere cijfer in Vlaams-Brabant kan verklaard worden door de lage deelnamegraad in het gebied rond Brussel. De streek van Leuven kent een hoge deelnamegraad.

Deze cijfers houden echter een onderschatting in van het totale aantal vrouwen dat gescreend wordt op borstkanker. Het gaat hier enkel om vrouwen uit de doelgroep die hebben deelgenomen aan het bevolkingsonderzoek. Een

deel van de vrouwen uit de doelgroep wordt echter door hun arts voor een mammografie verwezen buiten het bevolkingsonderzoek.

Tabak, alcohol, drugs

Een derde gezondheidsdoelstelling wil gezondheidswinst op bevolkingsniveau realiseren door tegen het jaar 2015 het gebruik van tabak, alcohol en illegale drugs terug te dringen.

Deze doelstelling werd verder specifiek omschreven per middel.

Tabak:

- bij personen van 15 jaar en jonger is het percentage rokers niet hoger dan 11%;
- bij personen van 16 jaar en ouder is het percentage rokers niet hoger dan 20%.

Alcohol:

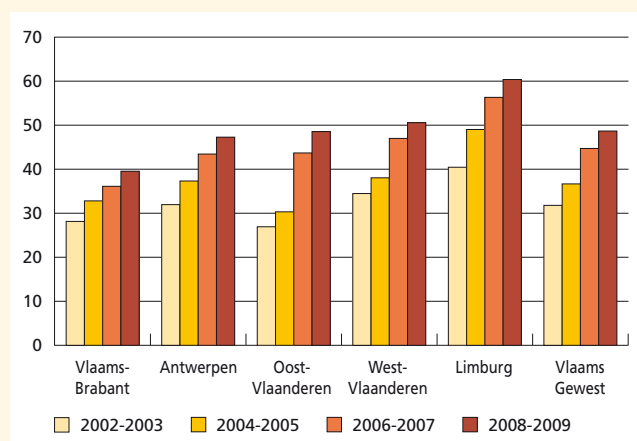
- bij personen van 15 jaar en jonger is het percentage dat meer dan 1 keer per maand drinkt niet hoger dan 20%;
- bij mannen van 16 jaar en ouder is het percentage dat meer dan 21 eenheden per week drinkt niet hoger dan 10%;
- bij vrouwen van 16 jaar en ouder is het percentage dat meer dan 14 eenheden per week drinkt niet hoger dan 4%.

Illegale drugs:

- bij personen van 17 jaar en jonger is het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 7%;
- bij 18- tot 35-jarigen is het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 8%.

3.139 Evolutie borstkankerscreening

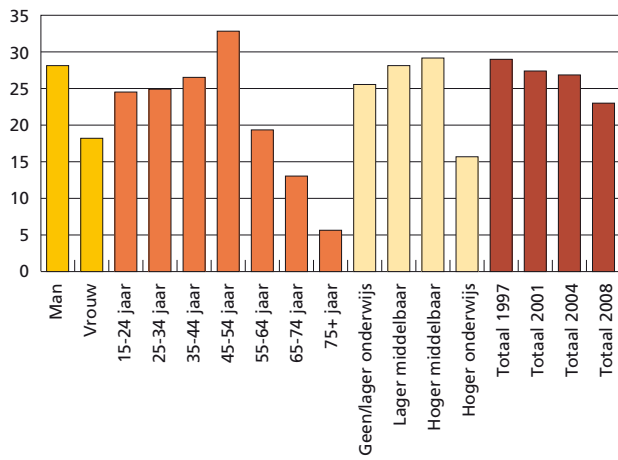
Evolutie van de deelnamegraad van vrouwen van 50 tot 69 jaar aan het borstkankerscreeningsprogramma, van 2002-2003 tot 2008-2009, in %.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.140 Roken

Aandeel rokers (15 jaar en ouder) in 2008, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

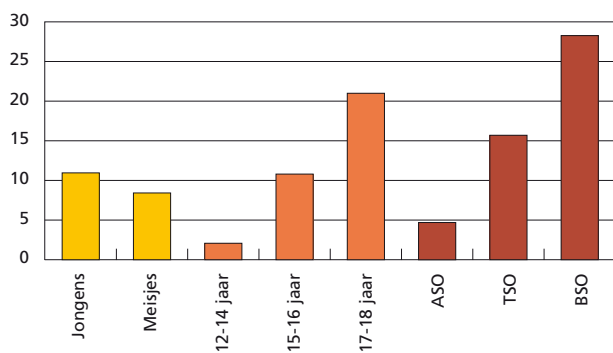
In 2008 was 23% van de bevolking van 15 jaar en ouder roker (19% dagelijks en 4% occasioneel). Mannen rookten vaker dan vrouwen (28% tegenover 18%). De verschillen tussen mannen en vrouwen situeerden zich in alle leeftijdsgroepen. Het aantal rokers daalde vanaf 55 jaar. Eén verklaring is dat het stoppen met roken toeneemt naarmate men ouder wordt. Een andere hypothese is dat rokers eerder overlijden dan niet-rokers.

Het aantal rokers was lager bij de hoogst opgeleiden. Het percentage rokers daalde progressief sinds de eerste gezondheidsenquête in 1997.

63% van de rokers had reeds gepoogd te stoppen. Dit varieerde niet in functie van geslacht en opleidingsniveau. De belangrijkste redenen om te stoppen waren: angst voor de gezondheidseffecten, het prijskaartje, de invloed van de omgeving, een zwangerschap of geboorte en concrete gezondheidsproblemen (al dan niet gerelateerd met het roken).

3.141 Rookgedrag jongeren

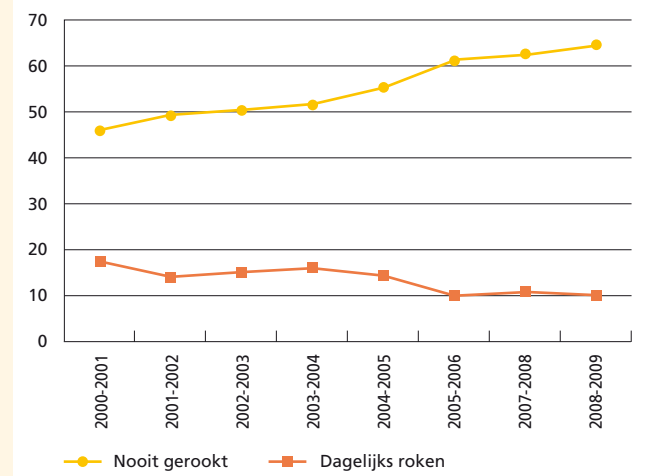
Dagelijkse rokers bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2008-2009, in %.

Bron: VAD.

3.142 Evolutie rookgedrag jongeren

Evolutie in tabaksgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2008-2009, in %.

Bron: VAD.

Tijdens het schooljaar 2008-2009 heeft 36% van alle middelbare scholieren ooit tabak gerookt, 10% rookt dagelijks. Tussen jongens en meisjes is er maar weinig verschil meer. Het dagelijks roken neemt sterk toe met de leeftijd, bij de 17 tot 18-jarigen rookt 21% dagelijks. Leerlingen in het TSO en vooral BSO roken beduidend meer dan leerlingen in het ASO.

In schooljaar 2000-2001 rookte 17% van de leerlingen dagelijks tabak, in 2008-2009 was dit gedaald tot 10%. De laatste jaren doet zich een stabilisatie voor. Over dezelfde periode nam het aandeel leerlingen dat nooit heeft gerookt continu toe.

In 2008 dronk 8% van de bevolking teveel alcohol. Overconsumptie van alcohol (meer dan 14 glazen per week voor vrouwen en meer dan 21 glazen voor mannen) kwam meer voor bij mannen (10%) dan bij vrouwen (6%). De overconsumptie vertoonde een piek in de leeftijdsgroep 15-24 jaar en in de leeftijdsgroep 55-64 jaar. Bij de jongeren was deze piek vooral te wijten aan de jonge mannen (15% overconsumptie). In de leeftijdsklasse 55-64 jaar was het hoge aantal vrouwen dat een overconsumptie aangaf dan weer opvallend (14% tegenover 13% van de mannen in dezelfde leeftijdsgroep).

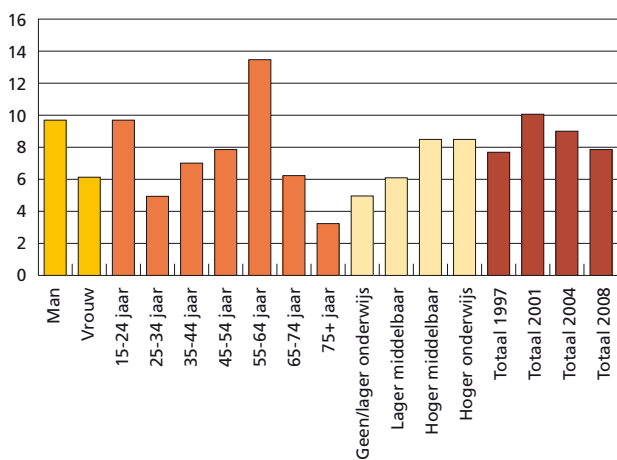
Mensen met een diploma hoger onderwijs hebben vaker de neiging teveel te drinken.

Het percentage overconsumptie is gedaald ten opzichte van 2001 en 2004.

Van alle leerlingen in het secundair onderwijs in het schooljaar 2008-2009 dronk 22% regelmatig alcohol. Meer jongens dan meisjes drinken geregeld alcohol. Met de leeftijd neemt de frequentie van alcoholgebruik snel toe: 27% van de 15 tot 16-jarigen en bijna de helft van de 17 tot 18-jarigen drinkt regelmatig alcohol. Het TSO en BSO tellen in verhouding meer leerlingen die regelmatig alcohol drinken dan het ASO.

3.143 Overconsumptie alcohol

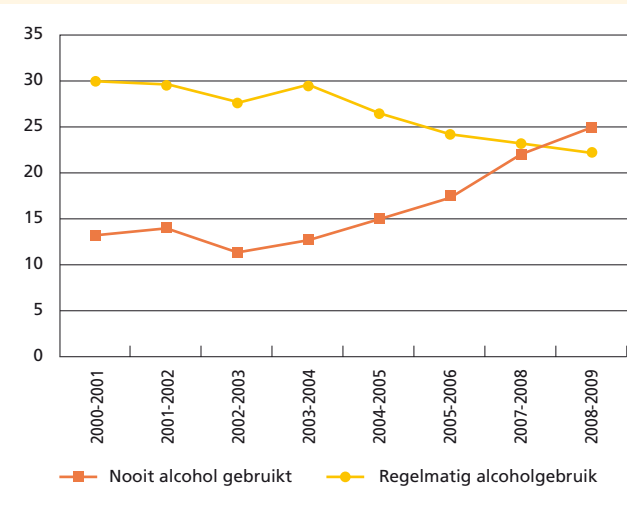
Aandeel overconsumptie alcohol (>21 eenheden/week bij mannen en >14 eenheden/week bij vrouwen) bij personen van 15 jaar en ouder in 2008, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

3.145 Evolutie alcoholgebruik jongeren

Evolutie in alcoholgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2008-2009, in %.

Bron: VAD.

Tussen het schooljaar 2000-2001 en 2008-2009 daalde het regelmatig drinken van alcohol (van 30% tot 22%). In de praktijk kwam dit neer op een dalende trend van het regelmatig drinken van bier. In dezelfde periode is het relatieve aantal leerlingen dat nooit alcohol heeft gedronken duidelijk gestegen.

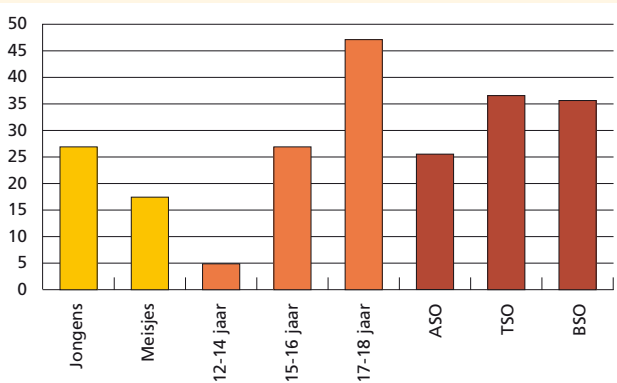
In de leeftijdsgroep van 18 tot 35 jaar gaf 11,5% aan minstens eenmaal **cannabis** gebruikt te hebben in de 12 maanden voorafgaand aan de enquête (2008). Dit was een iets hoger percentage dan in 2004. Mannen (17%) gaven meer dan vrouwen (6%) aan recent cannabis gebruikt te hebben.

Het recent gebruik van cannabis varieerde niet significant in functie van het opleidingsniveau.

In het schooljaar 2008-2009 heeft 12% van alle leerlingen het jaar voor de bevraging cannabis gebruikt: 9% occasioneel, 3% regelmatig. Cannabis is populairder bij jongens dan bij meisjes en het gebruik neemt gradueel toe met de leeftijd. In de groep 17 tot 18-jarigen heeft 24% het voorbije jaar cannabis gebruikt, 6% deed dit regelmatig. Het BSO telt de meeste leerlingen die het laatste jaar cannabis gebruikten, het ASO het minste. De drie onderwijsvormen onderscheiden zich ook van elkaar in regelmatig gebruik: in het TSO gebruikten 3 maal zoveel en in het BSO 4 maal zoveel leerlingen regelmatig cannabis dan in het ASO. Onder de gebruikers van cannabis zijn er meer occasionele dan regelmatige gebruikers, en dit in alle leeftijdscategorieën, in de drie onderwijsvormen en zowel bij jongens als meisjes.

3.144 Alcoholgebruik jongeren

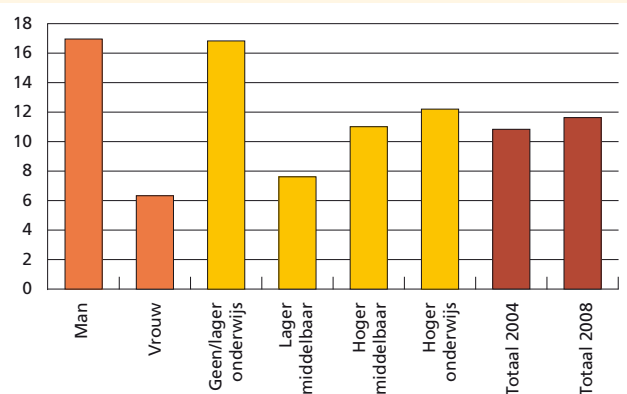
Regelmatig alcoholgebruik bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2008-2009, in %.

Bron: VAD.

3.146 Cannabisgebruik

Aandeel cannabisgebruik in de 12 maanden voor de bevraging bij personen van 18 tot 35 jaar, naar geslacht en opleidingsniveau, in %, 2008.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

Tussen het schooljaar 2000-2001 en 2008-2009 evolueerde de laatstejaarsprevalentie van cannabisgebruik van 14,6% tot 11,7%. Ondanks een daling in 2005-2006 stabiliseerde de dalende trend sinds schooljaar 2004-2005. Tijdens schooljaar 2000-2001 gebruikte 6,1% van de leerlingen regelmatig cannabis, tijdens schooljaar 2008-2009 was dit verminderd tot 2,7%.

Ongevallensterfte

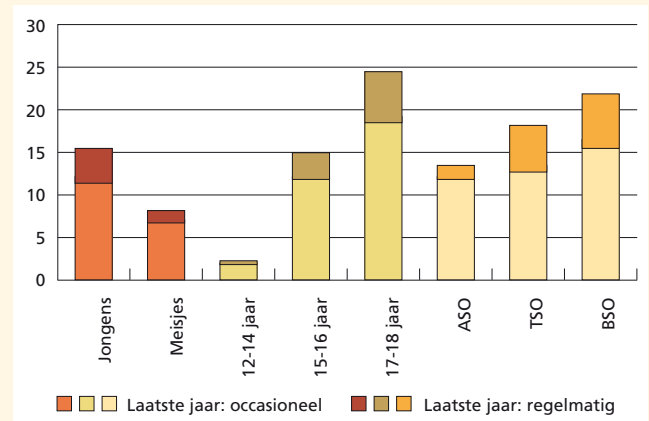
Een vierde gezondheidsdoelstelling stelt dat het aantal dodelijke ongevallen in de privésfeer en het verkeer moet afnemen met 20% (ten opzichte van 1998).

Tussen 1998 en 2007 is het aantal **sterfgevallen door ongevallen** bij mannen gedaald met 17%. Hiermee werd de doelstelling voor mannen niet meer bereikt (in 2003 en 2005 was dit wel het geval). Toch verminderde het aantal mannelijke slachtoffers van vervoersongevallen met 37%. De sterfte door niet-vervoersongevallen nam echter niet af bij mannen. Het aantal overlijdens door vallen daalde wel met 14%, maar het aantal overlijdens door overige ongevallen steeg met 19%.

Het aantal sterfgevallen door ongevallen is bij vrouwen in 2007 gedaald met 28%. Hiermee blijft de doelstelling voor vrouwen bereikt. Het aantal vrouwelijke verkeersslachtoffers kromp met 50%. Het aantal sterfgevallen door een ongelukkige val nam af met 30%, bij de overige ongevallen was er een vermindering met 8%.

3.147 Cannabisgebruik jongeren

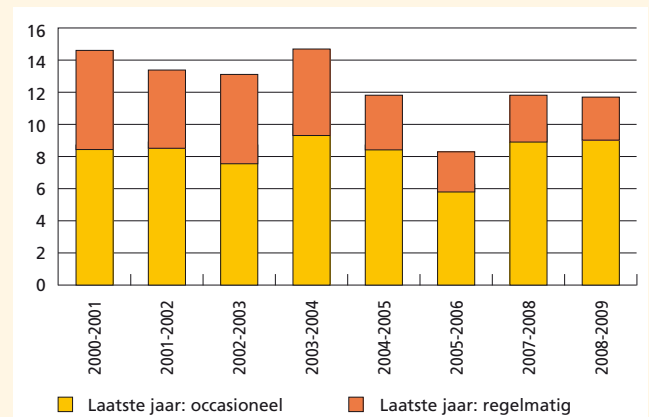
Laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2008-2009, in %.

Bron: VAD.

3.148 Evolutie cannabisgebruik jongeren

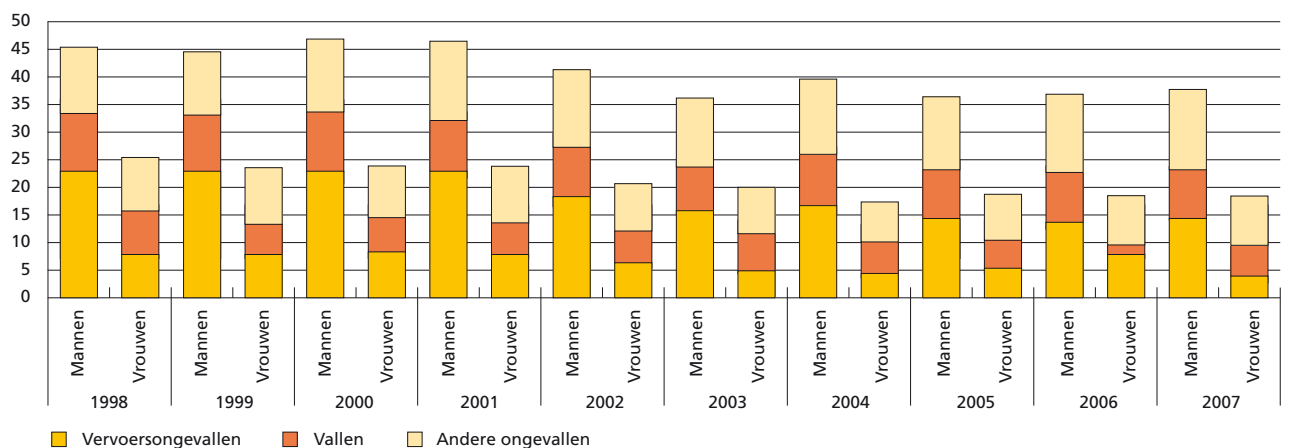
Evolutie in laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2008-2009, in %.

Bron: VAD.

3.149 Ongevallensterfte

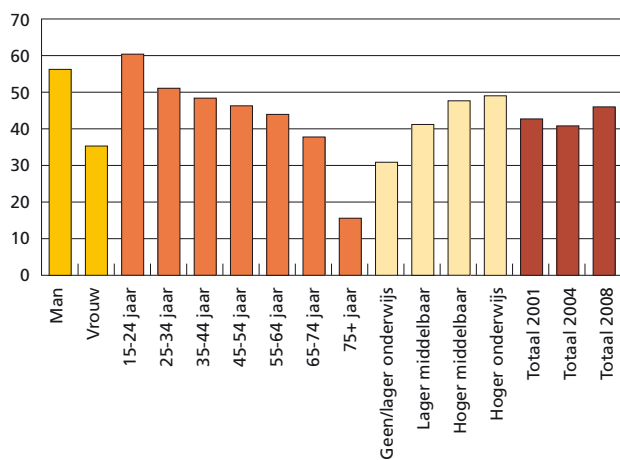
Evolutie van de direct gestandaardiseerde sterfte door ongevallen, naar geslacht, van 1998 tot 2007, per 100.000 inwoners.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.150 Fysieke activiteit

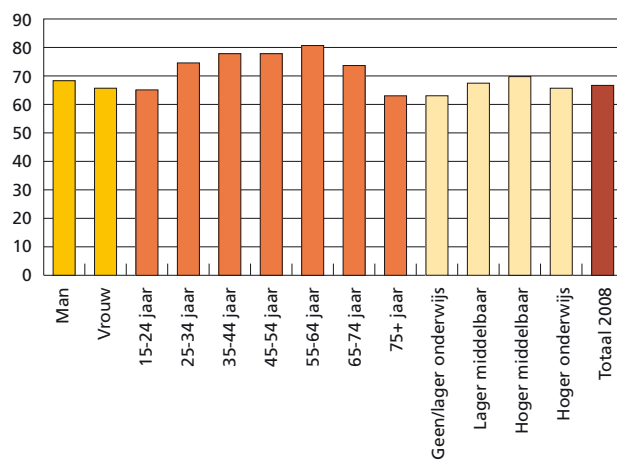
Aandeel van de bevolking (15 jaar en ouder) dat minstens 30 minuten per dag aan lichaamsbeweging doet in 2008, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

3.151 Consumptie groenten

Aandeel dat minstens 200 gram groenten per dag eet in 2008, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

Beweging, voeding en gewicht

Een vijfde gezondheidsdoelstelling wil gezondheidswinst realiseren op bevolkingsniveau door een stijging van het aantal mensen dat voldoende fysiek actief is, evenwichtig eet en een gezond gewicht nastreeft.

Deze gezondheidsdoelstelling is opgesplitst in een aantal meer concrete subdoelstellingen:

- tegen 2015 stijgt het percentage personen dat voldoende fysiek actief is om gezondheidswinst te behalen met 10 procentpunten;
- tegen 2015 eten meer mensen evenwichtig overeenkomstig de aanbevelingen van de actieve voedingsdriehoek;
- tegen 2015 blijft het percentage personen met een gezond gewicht minstens behouden.

In 2008 besteedde 46% van de bevolking minstens 30 minuten per dag aan matige of intensieve **lichaamsbeweging**. Dit gold voor 56% van de mannen en 35% van de vrouwen. Het aandeel nam bij mannen gestaag af met de leeftijd. Bij vrouwen daarentegen was het van jongsaf tamelijk laag (47% in de leeftijdsgroep 15-24 jaar) om dan tussen 25 en 74 jaar stabiel te blijven (rond de 35%) en vervolgens af te nemen. Het hebben van voldoende lichaamsbeweging nam duidelijk toe met het opleidingsniveau. Tegenover 2004 was er een lichte toename van het aandeel mensen met minstens 30 minuten lichaamsbeweging per dag.

In 2008 at 87% van de bevolking dagelijks **groenten** en 66% at minstens 200 gram groenten per dag. Tweederde van de bevolking consumeerde dus voldoende groenten. Er was nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen. Het percentage mensen dat minstens 200 gram groenten

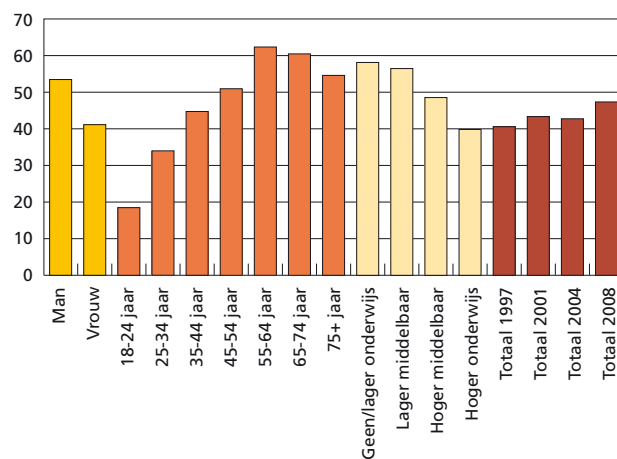
per dag at, steeg tot de leeftijd van 55-64 jaar, om daarna terug af te nemen. De geconsumeerde hoeveelheid groenten per dag varieerde weinig in functie van het opleidingsniveau.

In 2008 had 50% van de volwassen bevolking een gezond gewicht (BMI tussen 18,5 en 25). In 2004 was dit nog 55%. Niet minder dan 47% was te zwaar: 33% viel in de categorie overgewicht (BMI tussen 25 en 30) en 14% van de bevolking was zwaarlijvig (BMI hoger dan 30). Anderzijds was 3% van de volwassen bevolking te mager.

Het percentage **overgewicht** was veel hoger bij mannen

3.152 Overgewicht

Aandeel van de volwassen bevolking (18 jaar en ouder) met overgewicht (BMI ≥ 25) in 2008, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

dan bij vrouwen. De percentages namen toe met de leeftijd en dit tot de leeftijdsgroep 55 tot 64 jaar. Veront-rustend is dat vanaf de leeftijdsgroep 45 tot 54 jaar meer dan de helft van de volwassen bevolking aan overgewicht leed. Hoe lager het opleidingsniveau is, hoe hoger de prevalentie van overgewicht. Over de verschillende meet-punten doorheen de tijd was er een stijgende trend waar te nemen.

Geestelijke gezondheid en zelfdoding

Een laatste gezondheidsdoelstelling geeft aan dat de sterfte door zelfdoding bij mannen en vrouwen tegen 2010 verminderd moet zijn met 8% ten opzichte van 2000.

De doelstelling werd in 2007 ruim gehaald. Voor mannen was er een daling van 24% sinds 2000. Bij de vrouwen daalde het aantal zelfdodingen met 15%. Ook bij hen was de doelstelling dus gehaald, al was er wel een lichte stij-ging tegenover 2006.

Iedere dag sterven bijna 3 Vlamingen door **zelfdoding**. In 2007 stierven in totaal 984 personen door zelfdoding, ruim 2 op 3 van hen waren mannen. Zelfdoding is een van de meest voorkomende doodsoorzaken bij jonge volwas-senen tussen 20 en 50 jaar. De meest gebruikte methode is ophanging.

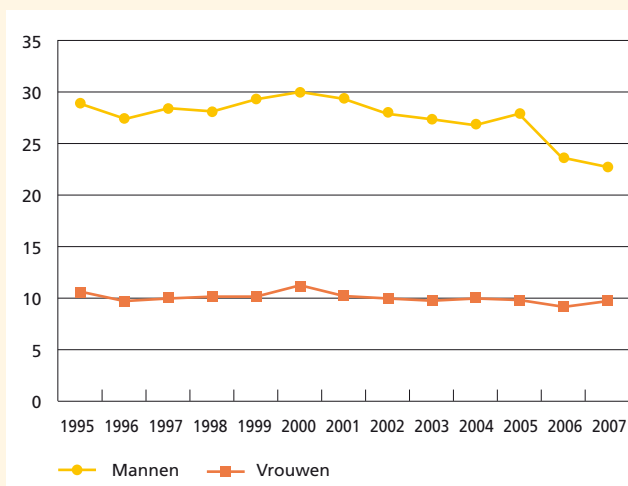
In de periode 1998-2007 was er geen significante trend in de gestandaardiseerde zelfdodingscijfers vast te stellen, al lag het aantal zelfdodingen bij mannen in 2006 en 2007 duidelijk lager dan de jaren ervoor. Sinds 2000 daalde het sterftecijfer bij mannen jaar na jaar met gemiddeld 1 per 100.000 inwoners. Tijdens de hele periode zijn de sterfteci-jfers voor vrouwen beduidend lager dan deze voor mannen. De Vlaamse zelfdodingscijfers behoren samen met die van Finland tot de hoogste in de EU15.

De helft van de zelfdodingen gebeurt bij mannen en vrou-wen jonger dan 50. Het grote aantal overlijdens op relatief jonge leeftijd zorgt ervoor dat zelfdoding voor bijna even-veel verloren jaren verantwoordelijk is als longkanker of ischemische hartziekten.

In 2008 heeft 5% van de bevolking van 15 jaar en ouder in het jaar voorafgaand aan de enquête een **depressie** gerapporteerd. 91% raadpleegde hiervoor een gezond-

3.153 Zelfdoding

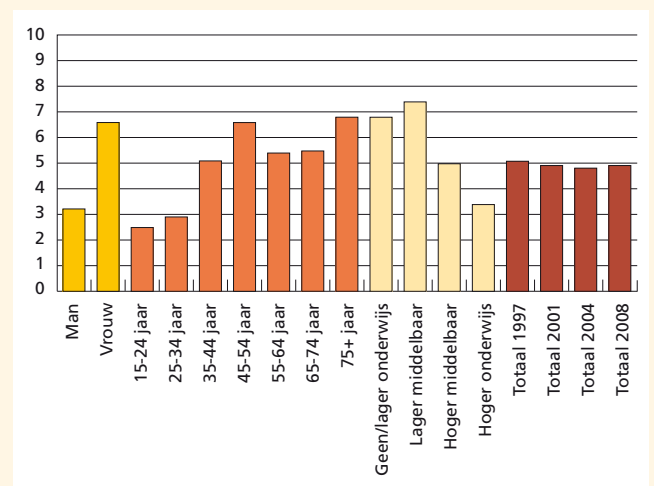
Evolutie van de direct gestandaardiseerde sterftecijfers door zelfdoding, naar geslacht, van 1995 tot 2007, per 100.000 inwoners.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.154 Zelfgerapporteerde depressie

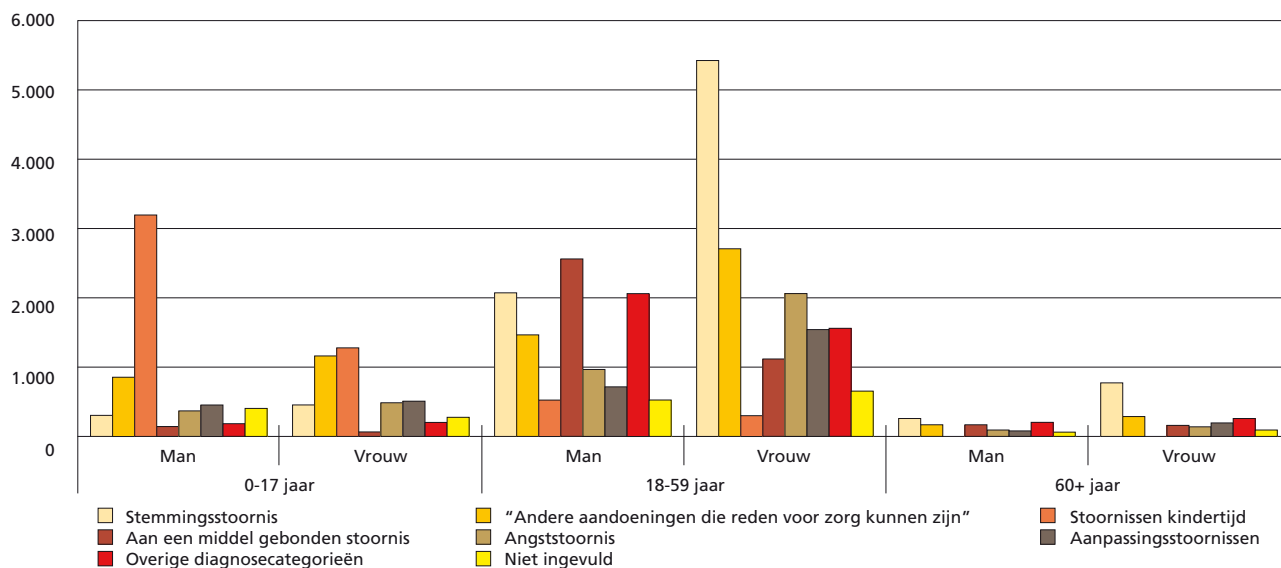
Aandeel van de bevolking (15 jaar en ouder) dat een depres-sie in de 12 maanden voor de bevraging heeft gerapporteerd in 2008, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

3.155 Diagnoses CGG

Belangrijkste diagnoses bij de Centra Geestelijke Gezondheidszorg in 2008, naar leeftijd en geslacht, aantal zorgperiodes in behandelingsfase.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

heidswerker, 80% nam geneesmiddelen en 43% volgde psychotherapie. Meer vrouwen (7%) dan mannen (3%) rapporteerden een depressie. Depressie kwam minder voor bij jongeren (2 à 3%), steeg tot de leeftijd van 45-54 jaar en bleef dan hangen rond 6%. Zelfgerapporteerde depressie kwam minder voor bij de hoger opgeleiden. De prevalentie van depressie is constant sinds 1997.

In 2008 kregen 49.832 personen hulp in een **Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG)**. Gemiddeld vonden er tijdens één zorgperiode 7,8 hulpactiviteiten plaats.

Bij volwassen vrouwen waren stemmingsstoornissen de belangrijkste diagnose, bij mannen de aan middelen gebonden stoornissen. Bij jongens en meisjes maakten stoornissen uit de kinderjaren het leeuwendeel uit. Volwassenen tussen 18 en 59 jaar vormden de grootste groep binnen de cliëntpopulatie (67%), gevolgd door jongeren tot 17 jaar (27%). Ouderen waren met 6% minimaal vertegenwoordigd. Enkel bij jongeren waren er meer jongens dan meisjes: 1,3 tegenover 1. In de andere leeftijdsgroepen was er steeds een overwicht van vrouwen. In de leeftijdscategorie 18-59 jaar was er 1 man tegenover 1,3 vrouwen, bij de 60-plussers 1 man tegenover 2 vrouwen.

Mortaliteit en morbiditeit

Dit deel gaat in op een aantal cijfers rond algemene sterfte, vermijdbare sterfte, verloren potentiële jaren en foeto-infantiele sterfte. Daarnaast komen ook seksueel overdraagbare aandoeningen, AIDS en HIV-infecties aan bod.

Algemene sterfte

De **gestandaardiseerde sterftcijfers** vertonen de voorbije 15 jaar een bijna continue, geleidelijke daling, zowel voor mannen als voor vrouwen.

In 2007 stierven 55.836 inwoners van het Vlaamse Gewest, 114 meer dan in 2006. Dit betekent een lichte stijging van het bruto sterftcijfer, maar rekening houdend met de veroudering van de bevolking, de gestandaardiseerde sterfte, daalde de sterfte zowel bij mannen als bij vrouwen. Vooral de sterfte door hart- en vaat-aandoeningen daalde sterk in de afgelopen 10 jaar, en is daarmee verantwoordelijk voor meer dan helft van de daling van de totale sterfte zowel bij mannen als bij vrouwen.

In de wintermaanden overlijden meer mensen dan in de zomer. Dit is voornamelijk te wijten aan de winterse 'griepgolven'. Januari kende de jongste 10 jaar gemiddeld het hoogste aantal sterfgevallen, september het laagste.

Zowel mannen als vrouwen overlijden vaak in het ziekenhuis. In 2007 vonden respectievelijk 54% en 47% van alle overlijdens daar plaats. Omdat mannen vaker op jongere leeftijd overlijden, sterven zij meer thuis dan vrouwen: 27% van alle overlijdens bij mannen tegenover 19% bij vrouwen. Vrouwen sterven dan weer vaker in een bejaar-

3.156 Belangrijkste doodsoorzaken

Belangrijkste doodsoorzaken per leeftijdsgroep in 2007, naar geslacht, absoluut aantal en relatief belang in de leeftijdsgroep.

	Mannen	Vrouwen
0 jaar	Aangeboren afwijkingen (50 / 30%)	Aangeboren afwijkingen (32 / 27%)
1-4 jaar	Niet-vervoersongevallen (10 / 33%)	Niet-vervoersongevallen (4 / 20%)
5-9 jaar	Leukemie (3 / 19%)	Aangeboren afwijkingen / Niet-vervoersongevallen (3 / 23%)
10-14 jaar	Vervoersongevallen (9 / 38%)	Niet-vervoersongevallen (4 / 16%)
15-19 jaar	Vervoersongevallen (33 / 40%)	Suicide (9 / 21%)
20-24 jaar	Vervoersongevallen (78 / 53%)	Vervoersongevallen (8 / 15%)
25-29 jaar	Vervoersongevallen (46 / 30%)	Vervoersongevallen (9 / 18%)
30-34 jaar	Vervoersongevallen / Suicide (44 / 24%)	Suicide (9 / 12%)
35-39 jaar	Suicide (68 / 31%)	Suicide (20 / 14%)
40-44 jaar	Suicide (82 / 21%)	Borstkanker (43 / 17%)
45-49 jaar	Suicide (84 / 15%)	Borstkanker (61 / 16%)
50-54 jaar	Longkanker (149 / 16%)	Borstkanker (106 / 18%)
55-59 jaar	Longkanker (228 / 17%)	Borstkanker (108 / 14%)
60-64 jaar	Longkanker (326 / 18%)	Borstkanker (142 / 14%)
65-69 jaar	Longkanker (403 / 17%)	Borstkanker (149 / 12%)
70-74 jaar	Longkanker (557 / 16%)	Ischemische hartziekten (207 / 10%)
75-79 jaar	Longkanker (590 / 12%)	Ischemische hartziekten (401 / 11%)
80-84 jaar	Ischemische hartziekten (644 / 12%)	Cerebrovasculaire aandoeningen (611 / 11%)
85+ jaar	Ischemische hartziekten (730 / 12%)	Hartdecompensatie (1.828 / 16%)

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

dentehuis dan mannen: 31% bij vrouwen tegenover 14% bij mannen.

Op de openbare weg en op het werk overlijden voornamelijk jonge mensen.

Tot de leeftijd van 39 jaar sterven mannen en vrouwen in grote lijnen door gelijkaardige oorzaken: aangeboren afwijkingen, ongevallen en zelfdoding. Vanaf de leeftijd van 40 tot en met 69 jaar sterven vrouwen in de eerste plaats aan borstkanker, mannen door zelfdoding (40 tot 49 jaar) en longkanker (50 tot 79 jaar). Daarna volgen voor zowel mannen als vrouwen hart- en vaatziekten. Vele van deze doodsoorzaken zijn gedeeltelijk vermijdbaar, zoals (vervoers)ongevallen en longkanker.

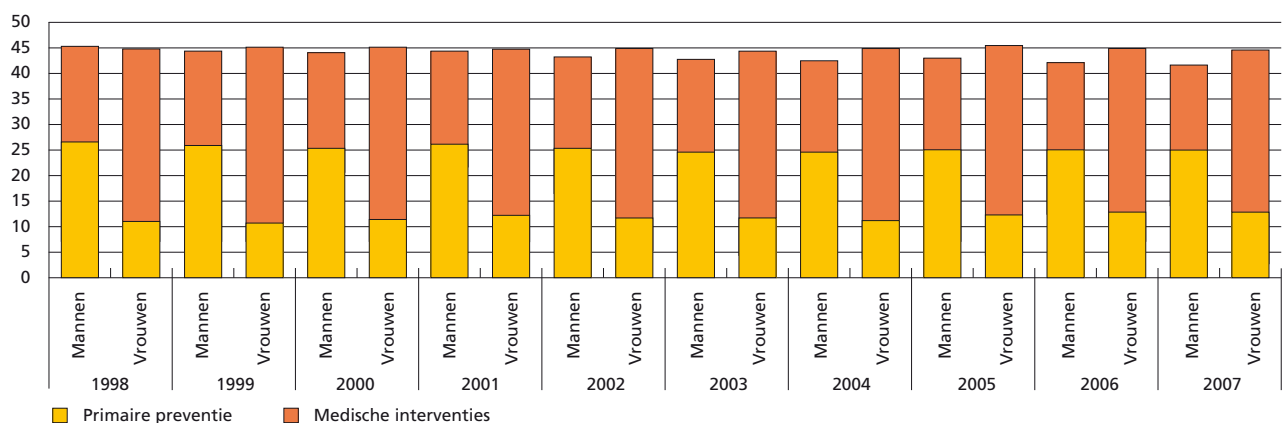
Vermijdbare sterfte

Vermijdbare sterfte betreft enerzijds doodsoorzaken die door primaire preventie zouden kunnen vermeden worden en anderzijds doodsoorzaken die zich bij een perfect georganiseerde gezondheidszorg nog amper zouden mogen voordoen.

Bijna de helft van de overlijdens voor de leeftijd van 75 jaar zou theoretisch op één of andere manier te vermijden zijn. Bij mannen was er in 2007 41% vermijdbare sterfte. Het grootste deel hiervan was vermijdbaar door primaire preventie, met name de sterfte door ongezonde leefgewoonten (zoals sterfte door longkanker en ischemische

3.157 Vermijdbare sterfte

Evolutie van het percentage vermijdbare sterfte door primaire preventie en door medische interventies, leeftijdsgroep 0 tot 74 jaar, naar geslacht, van 1998 tot 2007.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

hartziekten) of verkeersongevallen. Bij vrouwen was er 44% vermijdbare sterfte, waarvan het grootste deel te wijten was aan doodsoorzaken die sterk samenhangen met de kwaliteit van de gezondheidszorg. Hierin speelt borstkanker, verantwoordelijk voor ruim een derde van de medisch vermijdbare sterfgevallen, een belangrijke rol. In de periode 1998-2007 was er geen duidelijke trend in de evolutie van sterfte vermijdbaar door primaire preventie: het aandeel daalde licht bij mannen en steeg licht bij vrouwen.

Het percentage sterfgevallen vermijdbaar door een optimale gezondheidszorg vertoonde een dalende trend bij mannen. Bij vrouwen was er geen duidelijke trend.

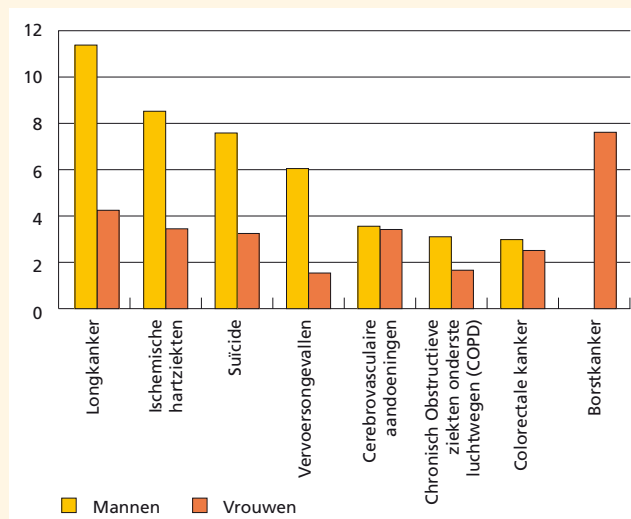
Verloren potentiële jaren

Drie doodsoorzaken zijn bij mannen verantwoordelijk voor een derde van de **verloren potentiële jaren** (VPJ): longkanker, ischemische hartziekten en zelfdoding. Het totale aantal verloren potentiële jaren is bij mannen 1,5 maal groter dan bij vrouwen. Bij vrouwen is niet longkanker maar borstkanker de belangrijkste veroorzaker van voortijdige sterfte (12,4% van het totale VPJ-cijfer). De top 3 bij vrouwen wordt verder aangevuld met longkanker en ischemische hartziekten. Een kwart van de verloren potentiële jaren bij vrouwen is te wijten aan deze 3 doodsoorzaken.

Tussen 1998 en 2007 daalden de totale VPJ-cijfers zowel bij mannen als bij vrouwen. Deze daling was grotendeels te danken aan de daling van de sterfte door vervoersongevallen en ischemische hartziekten.

3.158 Verloren potentiële jaren

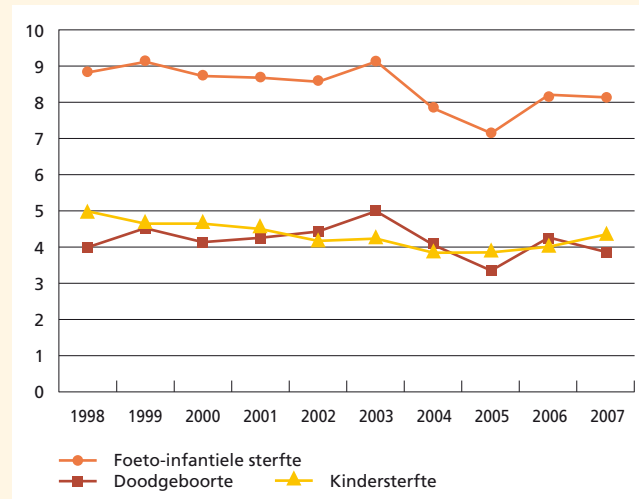
Verloren potentiële jaren voor enkele belangrijke doodsoorzaken in 2007, leeftijdsgroep 1 tot 74 jaar, naar geslacht, per 1.000 persoonsjaren.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.159 Foeto-infantiele sterfte

Evolutie van de foeto-infantiele sterftcijfers per 1.000 geboortes, van 1998 tot 2007.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

Foeto-infantiele sterfte

Het aantal **foeto-infantiele overlijdens** blijft schommelen rond 8 à 9 per 1.000 geboortes. In 2007 stierven 546 kinderen voor hun geboorte of tijdens hun eerste levensjaar. De **kindersterfte** bedroeg 4,3 per 1.000 geboortes. In de meeste EU15-landen ligt de kindersterfte lager dan 4 per 1.000. Door de stijging van de kindersterfte in 2006 en 2007 behoort het Vlaamse Gewest samen met Nederland en het Verenigd Koninkrijk nu tot de slechtst scorende EU15-landen.

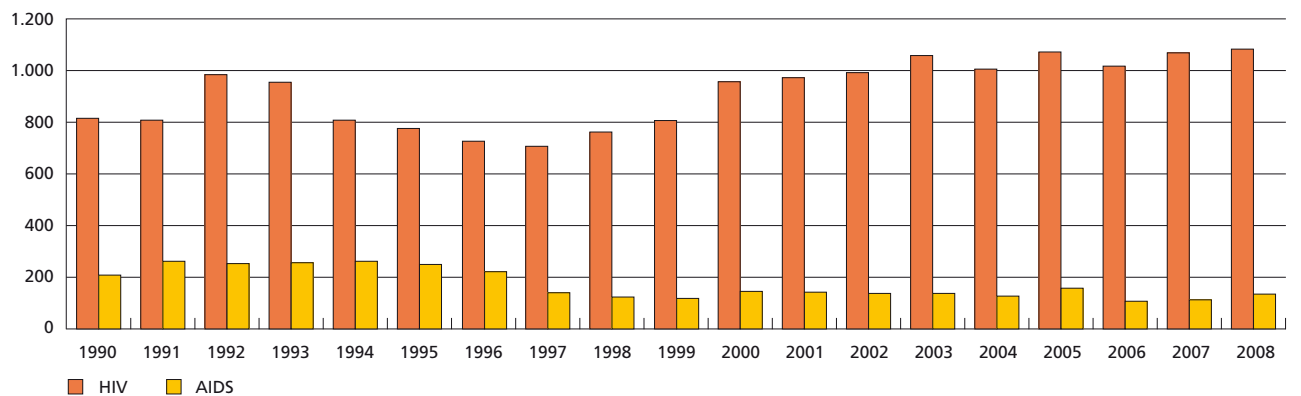
Hoeveel kans een boreling maakt om het eerste jaar te overleven hangt in grote mate af van het gunstige verloop van de zwangerschap. Er is een sterk verband tussen zwangerschapsduur, geboortegewicht en overlevingskansen. Vooral tienermoeders, oudere moeders, Turkse en Marokkaanse moeders en moeders zonder partner lopen een hoger risico om een kindje te verliezen.

AIDS, HIV en SOA

In 2008 waren er 1.079 nieuwe diagnoses van **HIV-infectie**. Dit zijn 3 gevallen per dag. Tussen 1997 en 2003 was er een stijging van het jaarlijks aantal nieuwe gevallen, gevolgd door een stabilisatie sindsdien. Bij iets minder dan de helft (48%) van de nieuwe gevallen in 2008 ging het om personen met de Belgische nationaliteit. Bij hen bedroeg de man/vrouw-verhouding de afgelopen drie jaar 7. Bij zowel mannen als vrouwen zijn de 35- tot 39-jarigen het zwaarst getroffen. De gemiddelde leeftijd voor seropositieve personen stijgt lichtjes met de tijd. Tijdens de periode 1992-1996 bedroeg dit gemiddelde 37 jaar, de laatste vijf jaar was dit 38,8 jaar. Driekwart van de mannen vermelden homo- of biseksuele contacten als waarschijnlijke overdrachtswijze. Sinds 2001 wordt er een stijging waargenomen voor de homo- en biseksuele

3.160 HIV en AIDS

Evolutie van het aantal nieuwe HIV-seropositieven en AIDS-gevallen, België, van 1990 tot 2008.

Bron: WIV.

overdrachtswijze. Bij vrouwen gaat het grotendeels om heteroseksuele overdracht.

Iets meer dan de helft van de nieuwe geïnfecteerden hebben een andere nationaliteit. Aangezien de virusoverdracht bij hen vooral via heteroseksuele weg gebeurt, zijn er hier ongeveer evenveel mannelijke als vrouwelijke geïnfecteerden. 65% van de niet-Belgische geïnfecteerden in de periode 2006-2008 komt uit Subsaharisch Afrika.

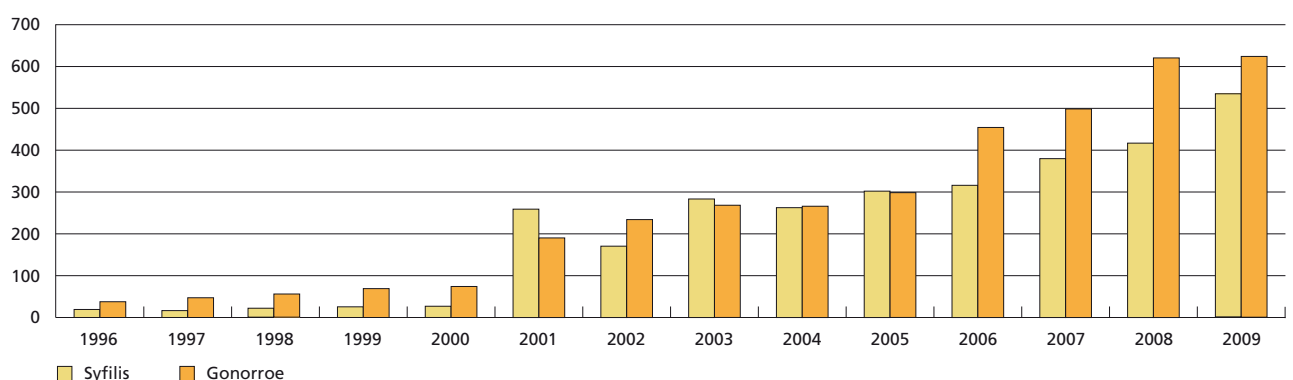
In 2008 werden er 128 nieuwe **AIDS-diagnoses** gerapporteerd. In hetzelfde jaar overleden 11 personen aan de ziekte. Sinds 1983 gaat het om een totaal van 3.902 gediagnosticeerden waarvan er 1.902 overleden zijn. Het aantal nieuwe AIDS-patiënten stabiliseerde tussen 1991 en 1995 tot gemiddeld 250 gevallen per jaar. De incidentie daalde sterk in 1996 en 1997 dankzij het gebruik van nieuwe AIDS-remmers. Sindsdien is een nieuwe stabilisatie opgetreden. Dit kan deels verklaard worden doordat een belangrijk deel van de AIDS-patiënten de diagnose van een HIV-infectie pas krijgt op het ogenblik dat AIDS doorbreekt en het dus te laat is om een behandeling met AIDS-remmers op te starten. In 1995 was deze

late diagnose het geval bij 20% van de HIV-diagnoses. De jongste jaren loopt dit op tot bijna 40%. Deze verschuiving is te merken bij zowel homo- en biseksuele als heteroseksuele patiënten.

De voorbije jaren nam het aantal gevallen van **syfilis en gonorroe** fors toe en voorlopig lijkt aan deze stijging nog geen einde te komen. Die trend wordt ook in andere Europese landen vastgesteld. De oorzaak is meer onveilig vrijgedrag, zowel bij holebi's als bij hetero's. Dit heeft uiteraard ook mogelijke repercussies bij de verspreiding van HIV. Het SOA-surveillancestelsel van het WIV registreerde in 2007 ongeveer evenveel mannelijke als vrouwelijke SOA-patiënten. Ruim de helft van de getroffen mannen waren homo- of biseksueel, bij de vrouwen was het overgrote deel heteroseksueel. Maar liefst de helft van de homoseksuele mannen met een nieuwe SOA-episode in 2007 was HIV-positief. Dit aandeel bleef constant tussen 2005 en 2007 maar ligt onrustwekkend hoog. Chlamydia was de meest voorkomende geslachtsziekte bij vrouwen, syfilis gevolgd door gonorroe bij homoseksuele mannen en genitale wratten bij heteroseksuele mannen.

3.161 SOA

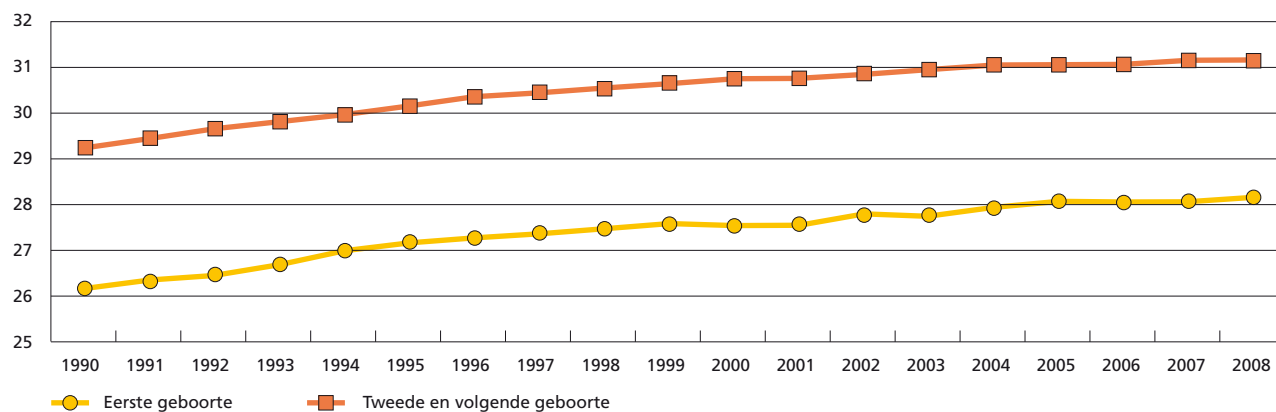
Evolutie van het aantal meldingen van syfilis en gonorroe, van 1996 tot 2009.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.162 Maternale leeftijd

Evolutie van de gemiddelde maternale leeftijd bij een eerste, een tweede en volgende geboorten, van 1990 tot 2008, in jaren.

Bron: SPE.

Zwangerschap en geboorte

2008 was met zijn 66.970 **pasgeborenen** het vruchtbaarste jaar sedert 1996. In vergelijking met het daljaar 2002 was er een groei van 16%.

De **leeftijd van de moeder** nam lichtjes toe en bedroeg 28,1 jaar voor een eerste bevalling en 31,1 jaar voor een meerbarende. Voor de eerste keer zijn er meer bevalingen bij vrouwen ouder dan 40 jaar (2,2%) dan bij vrouwen jonger dan 20 jaar (2,0%). Een laag percentage tienerzwangerschappen - en Vlaanderen hoort bij de laagste van de wereld - is een uiting van een goede sociale gezondheidszorg. Bevalen boven 40 verhoogt de kans op vaak vermijdbare complicaties.

De stempel van de fertiliteitscentra op de voortplanting is nog nooit zo groot geweest. Bij 5,4% van alle vrouwen werd de **zwangerschap kunstmatig verwekt**. Dat leidde

tot een verhoging van het aantal (1.251) tweelingen: nimmer werden er in Vlaanderen meer tweelingen geboren dan in 2008.

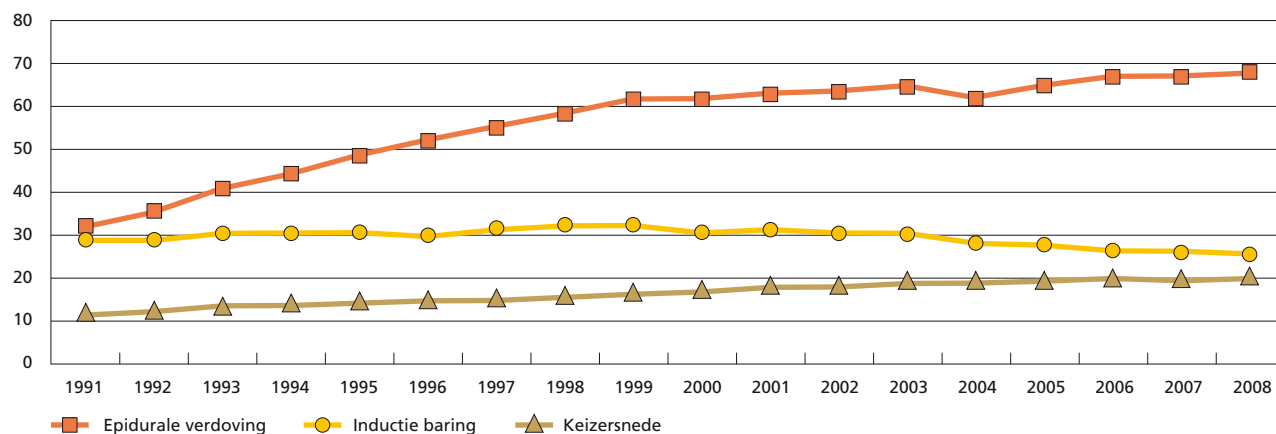
Het aandeel **keizersnedes** kwam in 2008 op 19,5%, een toename met een half procent tegenover 2007. In 2008 werden 18,8% van alle eenlingen en 56,4% van alle meerlingen via keizersnede verlost.

De inductiepercentages bleven redelijk stabiel doorheen de jaren. In 2004 was er voor het eerst een opmerkelijke daling van het aantal baringen dat kunstmatig wordt ingeleid en de trend zet zich door.

De **epidurale verdoving** is populairder dan ooit. In 1991 beviel een derde van de vrouwen met een epidurale, in 2008 was dat tweederde, meer dan een verdubbeling. Deze toename is mee te verklaren door het verhoogde gebruik bij de keizersnede: ruim negen op tien keizersnedes gebeuren onder epidurale verdoving.

3.163 Inducties, epidurales en keizersnedes

Evolutie van het aantal inducties, epidurales en keizersnedes bij bevallingen, van 1991 tot 2008, in %.

Bron: SPE.

Zowel het aantal geboortes met een **laag geboortegewicht** (<2,5 kg) als **vroegegeboortes** (<37 weken) zijn sinds 2000 bijna ongewijzigd gebleven en hun aandelen bedragen 6,9% en 7,4% in 2008.

In 2008 werd geen enkele **moedersterfte** geregistreerd, dit voor het eerst sinds 1987. Over het algemeen is de moedersterfte laag en bedraagt doorheen de jaren ongeveer één op vijftienduizend zwangerschappen.

In 2009 kreeg 66,7% van de pasgeboren kinderen uitsluitend **borstvoeding** als startvoeding, een toename van 1,8 procentpunt tegenover 2008.

Borstvoeding heeft niet alleen een grotere biologische waarde, het verteert ook beter, het beschermt tegen infecties en draagt bij tot het voorkomen van koemelkeiwitalergie.

Het percentage kinderen dat uitsluitend borstvoeding als startvoeding krijgt, ligt hoger bij eerstgeborenen dan bij de volgende kinderen.

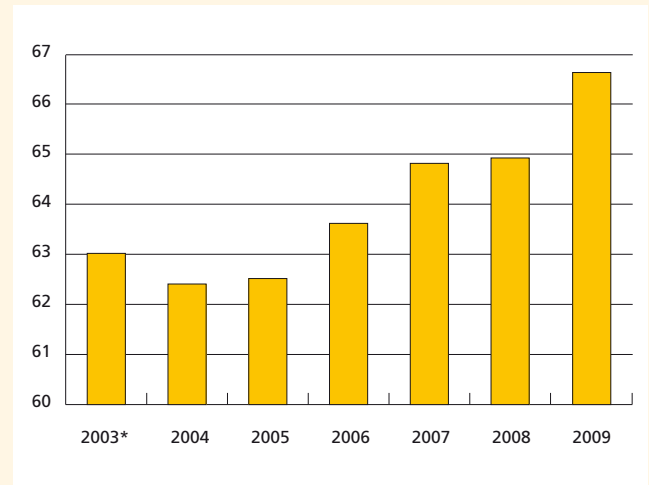
Allochtone kinderen krijgen veel vaker borstvoeding: bij niet-Belgische gezinnen bedraagt het percentage 79%.

Daartegenover staan Belgische niet-kansarme gezinnen met 64% en Belgische kansarme gezinnen met slechts 39%. Het percentage borstgevoede kinderen ligt het hoogst bij moeders met een universitair diploma en bij moeders met een zeer laag opleidingsniveau. In dat laatste geval gaat het vaak om allochtone kinderen.

Vlaanderen is in Europa zeker geen koploper op het

3.164 Borstvoeding

Evolutie van het percentage kinderen dat op dag 6 als startvoeding uitsluitend borstvoeding krijgt, van 2003 tot 2009.

*: april-december 2003
Bron: Kind en Gezin.

vlak van borstvoeding. Het percentage kinderen dat als startvoeding uitsluitend borstvoeding krijgt, ligt duidelijk lager dan in de Scandinavische en de mediterrane landen, die vaak aandelen boven de 90% halen.

Publicaties en websites

- Cammu, H., Martens, G., Martens, E., De Coen, K. & Defoort, P. (2009). Perinatale activiteiten in Vlaanderen 2008. Brussel: Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie.
- Kind & Gezin (2009). Het kind in Vlaanderen 2008. Brussel.
- Sasse, A., Defraye, A., Buziarsist, J. & Van Beckhoven, D. (2009). Epidemiologie van AIDS en HIV-infectie in België - Toestand op 31 december 2008. Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.
- Defraye, A. & Sasse, A. (2008). SOA-surveillancesysteem via een peilnetwerk van medici in België – Jaarrapport 2007. Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.
- Hoppenbrouwers, K., Van Damme, P. & Depoorter, A-M. (2009). Studie van de vaccinatiegraad bij jonge kinderen en adolescenten in Vlaanderen in 2008. Brussel: Departement WVG.

Vlaams Agentschap Zorg en gezondheid:

<http://www.zorg-en-gezondheid.be/cijfers.aspx>

Gezondheidsenquête door middel van interview, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid - Afdeling Epidemiologie:

<http://www.iph.fgov.be/epidemiologie/epinl/index4.htm>

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>

MVG, Welzijn, Volksgezondheid en Gezin:

<http://www.wvg.vlaanderen.be/welzijnengezondheid>

Vlaams Infectieziektebulletin: <http://www.zorg-en-gezondheid.be/infectieziektebulletin.aspx>

Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid:

<http://www.iph.fgov.be>

Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen:

<http://www.vad.be/>

Stichting tegen Kanker: <http://www.kanker.be/>

Directe standaardisatie Gezondheidsparameters hangen sterk samen met de leeftijd van de individuen. Daarom is het voor vergelijkingen in de tijd en in de ruimte belangrijk rekening te houden met de leeftijdsamenstelling van de bevolking. Het effect van een verschillende leeftijdsverdeling wordt uitgeschakeld door voor een populatie de sterfte te berekenen die zou bestaan indien deze leeftijdsverdeling overal gelijk zou zijn. Een direct gestandaardiseerd sterftecijfer is in die zin een theoretisch cijfer dat alleen nut heeft bij vergelijkingen in de tijd of tussen verschillende populaties. Men kan hiervoor verschillende standaardpopulaties gebruiken: van een welbepaalde bestaande populatie tot een volledig theoretische populatie (bv. de Europese Standaardbevolking).

Verloren Potentiële Jaren Het totaal aantal jaren dat in de bevolking verloren is gegaan door voortijdige sterfte, dit is sterfte voor een bepaalde leeftijd, bijvoorbeeld voor de leeftijd van 75 jaar.

Vermijdbare sterfte Onder vermijdbare doodsoorzaken worden die doodsoorzaken verstaan die hetzij door preventieve maatregelen, hetzij door medische interventies theoretisch zouden kunnen voorkomen worden. Vermijdbaar door primaire preventie: hiermee worden de doodsoorzaken bedoeld die te voorkomen zijn indien de volledige bevolking er een gezonde levenswijze op na zou houden en alle voertuigen, wegen en bestuurders 100% betrouwbaar zouden zijn. Vermijdbaar door meer volkomen gezondheidszorg: hiermee worden de doodsoorzaken bedoeld die theoretisch te voorkomen zijn door vaccinatie, vroegtijdige opsporing en/of een gepaste behandeling.

Ischemische hartziekten Ischemische hartklachten zijn klachten van het hart die ontstaan doordat de bloedtoevoer naar de hartspier zelf onvoldoende is, meestal door vernauwingen of verstoppingen van de kransslagaders.

Foeto-infantiele sterfte Foeto-infantiele sterfte betreft elk sterfgeval van een kind tijdens het eerste levensjaar, levend- of doodgeboren, en is dus in feite de som van doodgeboorte (het aantal kinderen dat als doodgeboren wordt aangegeven met een geboortegewicht van minstens 500 gram of een zwangerschapsduur van minstens 22 weken) en infantiele sterfte (sterfte die zich voordoet tussen de geboorte en het bereiken van de leeftijd van 1 jaar).

3.6 ZORG

De overheid pleit voor een warme, solidaire samenleving. Voor een samenleving die oog heeft zowel voor de zorgzaamheid voor zwakkeren als voor de toekomst van jongeren. De zorgbehoevenden in de samenleving mogen niet aan hun lot overgelaten worden. Eén van de doelstellingen van het Pact 2020 luidt dat Vlaanderen in 2020 voorziet in een toegankelijk en betaalbaar kwaliteitsvol aanbod aan hulp- en zorgverlening, dat toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaaldemografische ontwikkelingen

De hulp- en zorgverlening die Vlaanderen organiseert komt in dit hoofdstuk aan bod. We beginnen met het aanbod dat voor iedereen toegankelijk is, het algemene welzijnswerk. De andere hulp- en zorgverlening richt zich naar specifieke doelgroepen. Hierbij komen de kinderen en gezinnen, de jongeren, de personen met een handicap en de ouderen aan bod. Nadien wordt de welzijnssector in zijn geheel besproken, waarbij aandacht wordt gegeven aan de tewerkstelling binnen de zorgsector.

Algemeen welzijnswerk

Het algemeen welzijnswerk wil bijdragen tot een menswaardig bestaan van alle personen door erop toe te zien dat ze hun individuele rechten, met inbegrip van de sociale rechten, kunnen uitoefenen.

Het algemeen welzijnswerk heeft als opdracht:

- de toegankelijkheid van de maatschappelijke instituties bevorderen en hun bereikbaarheid effectief helpen realiseren;
- problemen inzake sociale integratie en bevredigend persoonlijk functioneren actief voorkomen;
- de minst ingrijpende oplossingen aanbieden voor de door hun cliënten aangemelde problemen.

Deze sector onderscheidt zich van de andere welzijnssectoren door zijn gerichtheid op de gehele bevolking. Twee van de kanalen waarlangs de sector de problemen van haar cliënten opvangt worden hieronder besproken: Tele-Onthaal en de centra voor algemeen welzijnswerk (CAW).

Tele-Onthaal

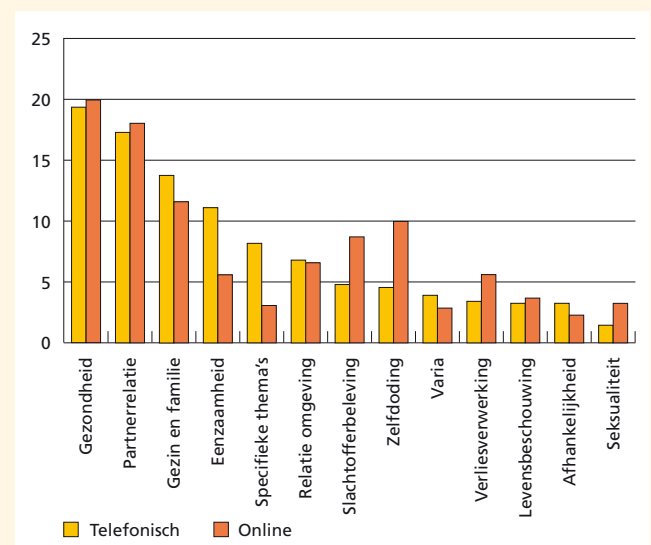
Het aantal telefonische oproepen blijft nu al vele jaren constant en op een hoog niveau. De centra voor **Tele-Onthaal** bieden 24 uur op 24 uur telefonische hulp. In

elke provincie is zo'n centrum. In 2009 kreeg Tele-Onthaal 122.172 oproepen, dat zijn meer dan 300 oproepen per dag. 70% van de bellers is vrouw, 50% bevindt zich in de leeftijdscategorie van 40 tot 59 jaar en 60% is alleenwonend. Het profiel van de Tele-Onthaalbeller is alleen gekend bij benadering omwille van de anonimiteit van het telefonisch contact. Oproepers bellen het meest met 'relationele zorgen', gevolgd door 'gezondheidsproblemen' en 'eenzaamheid'.

Het aantal online-contacten stijgt fors. Sinds 2002 biedt Tele-Onthaal ook opvang via het internet. In 2009 waren er 3.080 online-contacten, een flinke stijging ten opzichte van het jaar voordien. Het online-publiek is duidelijk jonger dan het publiek dat telefonisch contact zoekt. Een kwart van de contacten is met minderjarigen. Online aangehaalde problematieken lopen grotendeels gelijk, maar er zijn meer meldingen van traumatische ervaringen. Slachtofferbeleving (incest, seksueel geweld en ongewenste intimiteiten) en zelfdoding zijn twee thema's die vaker aangemeld worden. Volgens Tele-Onthaal kunnen mensen bepaalde traumatische ervaringen (nog) niet over de lippen krijgen, maar durven ze hierover wel communiceren via het internet.

3.165 Tele-Onthaal

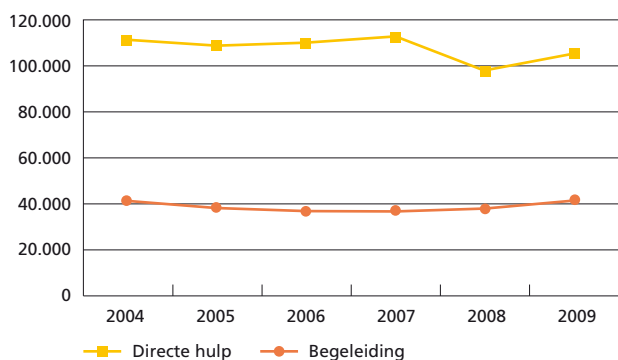
De gespreksonderwerpen van de telefonische en online-contacten bij Tele-Onthaal in 2009, in %.

Bron: Federatie van Tele-Onthaaldiensten.

3.166 Geholpen cliënten

Evolutie van het aantal direct geholpen cliënten en cliënten in begeleiding bij de CAW's, van 2004 tot 2009*.

* In 2008 wijzigde de registratiewijze. Bron: TELLUS 2009.

Autonome centra algemeen welzijnswerk

Het aantal mensen dat hulp zoekt bij de **Centra voor Algemeen Welzijnswerk** (CAW) is al jaren hoog. De centra voor algemeen welzijnswerk richten zich in principe tot de ganse bevolking, maar dienen een specifieke aandacht te hebben voor personen, gezinnen en bevolkingsgroepen met een verhoogd risico op verminderde welzijnskansen. De hulpverlening van de CAW is opgesplitst in enerzijds directe hulp en anderzijds psychosociale begeleiding. De directe hulpverlening is kortdurend, cliënten krijgen aan het onthaal een antwoord op hun vraag. Wanneer hulpverlening via begeleiding plaatsvindt, is de hulpverlening systematisch, doelgericht en meestal van langere duur. Jaarlijks helpen de centra ongeveer 100.000 cliënten direct en begeleiden ze daarnaast nog eens 40.000 cliënten.

De centra voor algemeen welzijnswerk bieden een waaier van hulpverlening. De centra krijgen te maken met vooral administratieve/juridische en relationele vragen, maar ook heel wat materiële/financiële en psychische/persoonlijke problemen worden frequent aangekaart. Bij de begeleidingen gaat het vooral om psychische/persoonlijke problemen.

3.167 Aard van de problemen

De aard van de vragen gesteld aan de CAW's in 2008, in %.

	Directe hulp	Begeleiding
Materiële/financiële problemen	22	20
Gezondheidsproblemen	4	3
Psychische/persoonlijke problemen	23	32
Seksualiteit en geboorte	3	1
Relationele problemen	26	27
Administratieve/juridische problemen	22	15
Tijdsbesteding	1	2
Signalen, onvrede, klachten	1	1
Andere	2	1

Bron: TELLUS 2009.

Er zijn grote verschillen tussen de gebruikers van de verschillende soorten hulpverlening. Het cliënteel bestaat uit evenveel mannen als vrouwen. Dit gemiddelde verbergt wel verschillen, vrouwen maken 70% van het cliënteel uit van slachtofferhulp, terwijl justitieel welzijnswerk in hoofdzaak met mannen werkt. Twee derde van de hulpvragen komt van personen tussen 26 en 59 jaar. Het aandeel ouderen dat een beroep doet op een CAW is eerder beperkt. Ook naar leeftijd zijn er verschillen naargelang de geboden hulp. De thuislozenhulp telt hoge percentages kinderen en jongvolwassenen, slachtofferhulp telt veel ouderen. Het aandeel etnisch-culturele minderheden (ECM) bedraagt 17% en is het hoogst in de residentiële thuislozenzorg.

Kinderen en gezinnen

Het beleid heeft een aantal speerpunten ten aanzien van kinderen en gezinnen. Zo is er de uitbouw van de kinderopvang om te bewerkstelligen dat deze haar sociale, economische en pedagogische functie maximaal kan waar maken. Ook de gezondheidspreventie bij kleine kinderen dient verder uitgebouwd te worden. Verder voorziet het beleid om snel de gepaste hulp in te zetten bij vragen en problemen om erger te voorkomen. Bij al deze doelstellingen is het de uitdrukkelijke wens van het beleid dat deze diensten kwaliteitsvol en voor iedereen, ook kansarmen, toegankelijk zijn.

3.168 Kenmerken cliënteel

Kenmerken van cliënten in begeleiding van de CAW's naar cluster van geboden hulp in 2009, in %.

	Ambulante hulp	Financiële hulp	Thuislozenzorg	Justitieel welzijnswerk	Slachtofferhulp	Totaal
Mannen	42,4	62,0	61,3	87,2	28,3	49,7
Vrouwen	57,6	38,0	38,7	12,8	71,7	50,3
0-11 jaar	6,0	0,1	13,0	0,6	7,7	6,5
12-17 jaar	5,0	0,3	2,9	0,1	9,6	4,1
18-25 jaar	12,0	17,0	23,4	15,0	9,0	14,9
25-59 jaar	71,8	75,7	55,0	79,4	61,7	68,6
60 + jaar	5,3	6,9	5,7	4,9	11,9	5,9
Aandeel allochtonen (ECM)	16,1	13,5	25,2	16,0	6,7	16,9
N	23.789	5.745	7.928	1.612	2.222	41.296

Bron: Tellus 2009.

In dit deel komen alle voorzieningen die Kind en Gezin aanbiedt ter sprake: de kinderopvang, de adoptie, de preventieve gezinsondersteuning, de opvoedingsondersteuning en de bijzondere hulpverlening voor kinderen.

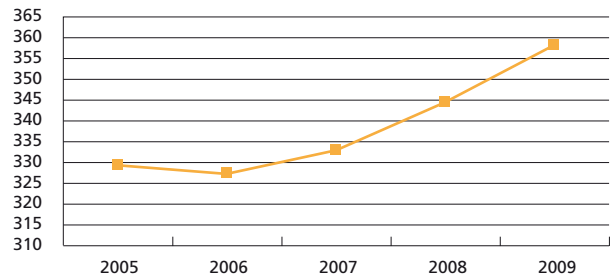
Kinderopvang

Het aantal kinderopvangplaatsen en het aantal opgevangen kinderen blijft toenemen. Eind 2009 waren er in totaal 115.496 plaatsen in de **opvangvoorzieningen** met een erkenning of met een attest van toezicht van Kind en Gezin, waarvan 83.015 in voorschoolse en 32.481 in buitenschoolse opvangvoorzieningen. Dat is 4,9% meer dan het jaar voordien. Het voorschoolse aanbod in verhouding tot het totale aantal kinderen jonger dan 3 jaar gaat al jaren in stijgende lijn: van 329 plaatsen in 2005 tot 358 plaatsen per 1.000 kinderen onder de 3 jaar in 2009. De lichte daling in 2006 is te wijten aan het feit dat de toename van de capaciteit onvoldoende was om de stijging van de geboorten te compenseren. Het voorschoolse aanbod vertoont geografisch nogal wat verschillen. Het cijfer van de **aanwezige kinderen**, dat aantoont hoeveel kinderen er kunnen worden opgevangen binnen de beschikbare capaciteit, stijgt al jaren. Begin 2009 waren er in totaal 90.390 kinderen aanwezig in de voorschoolse opvang en 78.346 in de buitenschoolse opvang.

De EU hanteert de **Barcelona-norm** om de verschillende landen met elkaar te vergelijken inzake de vooruitgang die gemaakt wordt op vlak van kinderopvang. De definitie die de EU hanteert voor deze norm is het percentage van

3.169 Capaciteit per 1.000 kinderen

Evolutie van het aantal plaatsen voor kinderen jonger dan 3 jaar in erkende (en gesubsidieerde) opvangvoorzieningen en in opvangvoorzieningen met een attest van toezicht in verhouding tot 1.000 kinderen van 0 tot 3 jaar (*), van 2005 tot 2009, Vlaams Gewest.

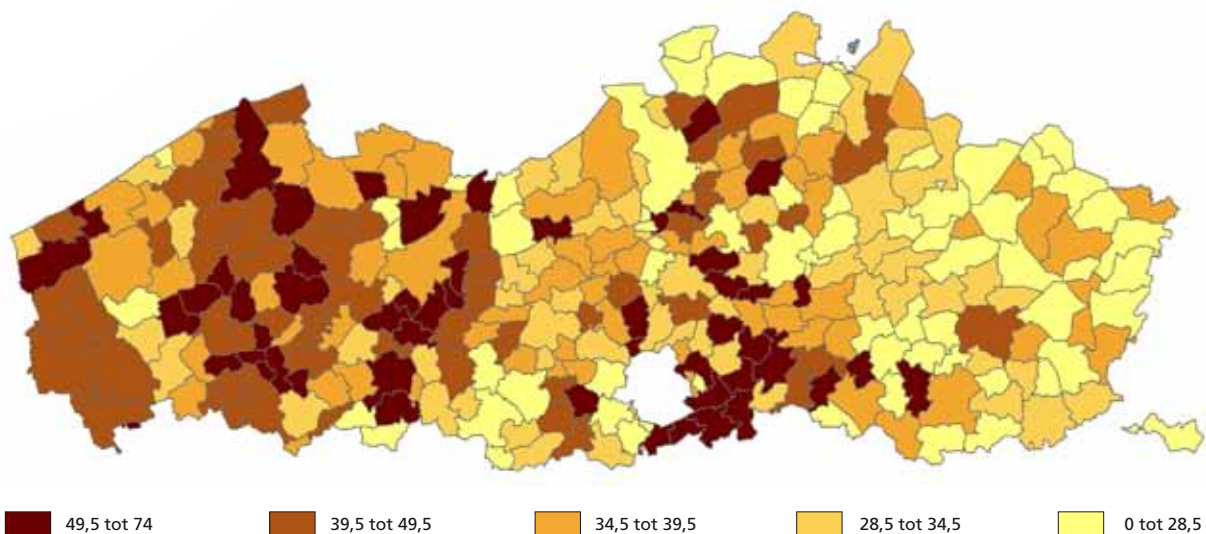

* Deze cijfers zijn enigszins overschat omdat ook kinderen boven de drie jaar worden opgevangen in de vermelde voorzieningen. Het is evenwel niet mogelijk om het aantal plaatsen dat voor buitenschoolse opvang gebruikt wordt te ramen. Het aantal plaatsen in voorzieningen die enkel buitenschoolse opvang aanbieden, wordt wel in mindering gebracht.
Bron: Kind en Gezin.

het totale aantal kinderen uit een bepaalde leeftijdsgroep dat toegang moet hebben tot een vorm van formele kinderopvang. Deze norm is, voor wat de kinderen jonger dan 3 jaar betreft, vastgelegd op 33%. Dit betekent dat 33% van alle kinderen jonger dan 3 jaar toegang moet hebben tot de kinderopvang. Vlaanderen behaalt deze norm ruimschoots. In 2009 wordt immers een totaal bereikt van 44,5% van alle kinderen onder de 3 jaar die terecht kunnen in de formele kinderopvang.

3.170 Voorschoolse kinderopvang

Aantal plaatsen voor kinderen jonger dan 3 jaar in erkende (en gesubsidieerde) opvangvoorzieningen en in opvangvoorzieningen met een attest van toezicht in verhouding tot 100 kinderen van 0 tot 3 jaar (*), van 2005 tot 2009, per Vlaamse gemeente, in 5 klassen.

* Deze cijfers zijn enigszins overschat omdat ook kinderen boven de drie jaar worden opgevangen in de vermelde voorzieningen. Het is evenwel niet mogelijk om het aantal plaatsen dat voor buitenschoolse opvang gebruikt wordt te ramen. Het aantal plaatsen in voorzieningen die enkel buitenschoolse opvang aanbieden, wordt wel in mindering gebracht.
Bron: Kind en Gezin.

3.171 Aanwezige kinderen

Evolutie aantal aanwezige kinderen, volgens soort opvang, van 2005 tot 2009, telkens in de week van 1 februari

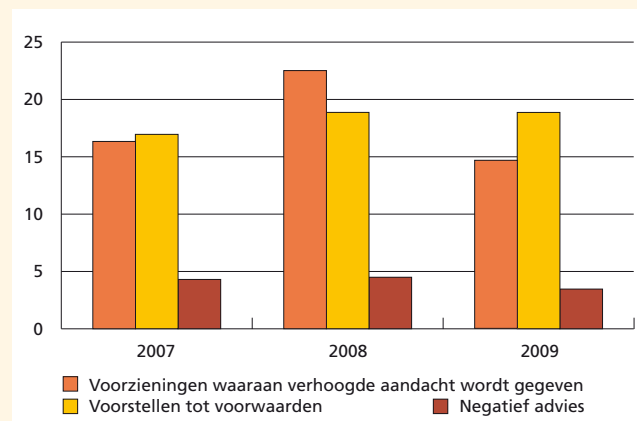
		2005	2006	2007	2008	2009
Voorschoolse opvang	Kinderdagverblijven	18.543	18.867	19.744	20.342	20.255
	Diensten voor onthaalouders	30.281	32.364	34.918	36.049	34.120
	Zelfstandige onthaalouders	7.083	7.028	7.331	7.287	7.597
	Zelfstandige kinderdagverblijven	18.760	20.338	21.547	24.786	28.088
	Lokale diensten voor buurtgerichte opvang	NB	NB	NB	NB	330
Totaal		74.667	78.597	83.540	88.464	90.390
Buitenschoolse opvang	Kinderdagverblijven	2.554	2.638	2.430	2.427	3.092
	Diensten voor onthaalouders	6.708	7.328	6.990	6.940	6.791
	Initiatieven voor buitenschoolse opvang	48.036	50.347	55.458	57.805	61.900
	Lokale diensten voor buurtgerichte opvang	NB	NB	NB	NB	260
	Zelfstandige onthaalouders	1.152	1.266	1.118	1.069	969
	Zelfstandige kinderdagverblijven	2.532	4.228	4.145	5.209	1.254
	Zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen*					4.080
Totaal		60.982	65.807	70.141	73.450	78.346
Algemeen totaal		135.649	144.404	153.681	161.914	168.736

* Tot en met 2008 zaten de zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen vervat bij de zelfstandige kinderdagverblijven en mini-crèches. NB: Cijfers Lokale diensten buurtgerichte opvang pas beschikbaar vanaf 2009.
Bron: Kind en Gezin.

Het aandeel voorzieningen dat een negatieve beoordeling krijgt is laag. Toch zijn er heel wat voorzieningen waar **kwaliteitsverbeteringen** mogelijk zijn. De Inspectie Welzijn, Volksgezondheid en Gezin houdt toezicht op de kwaliteit van de hulp- en dienstverlening in functie van de geldende regelgeving. Vertoont een voorziening tekorten, dan zijn er verschillende mogelijkheden. De inspectie kan de voorziening klasseren als "voorziening waaraan verhoogde aandacht wordt gegeven", ze kan Kind en Gezin voorstellen om voorwaarden te koppelen aan de (verlening van de) erkenning of de inspectie kan Kind en Gezin een negatief advies bezorgen. 15% van de geïnspecteerde voorzieningen kregen in 2009 de beoordeling "voorziening waaraan verhoogde aandacht wordt gegeven". Het aandeel inspecties dat leidde tot "voorstellen tot voorwaarden" bedraagt 19% en blijft redelijk constant. 3% van de inspecties gaven aanleiding tot een "negatief advies"; ook dit aandeel is redelijk stabiel.

3.172 Inspectieverslagen

Aandeel aandachtsvoorzieningen, voorstellen tot voorwaarden en negatief advies van het aantal bezochte voorzieningen, van 2007 tot 2009, in %.

Bron: Inspectie WVG.

De waargenomen kwaliteitstekorten zijn al vele jaren hetzelfde. In de gesubsidieerde sector zijn het vooral tekorten op het vlak van de infrastructuur (veiligheid en inrichting) en in verband met kwaliteitsregelgeving (evaluatie van de werking, kwaliteitssysteem en planning). In de zelfstandige sector situeren de tekorten zich op het vlak van veiligheid en functionaliteit van de infrastructuur en accommodatie, veilig handelen en toezicht, tekort aan personeel en overbezetting.

Adoptie

In de loop van 2009 hebben de door Kind en Gezin erkende adoptiediensten in totaal 268 kinderen geplaatst voor **adoptie**. Dit zijn er 29 meer dan in 2008. Het ging meestal om plaatsingen van kinderen afkomstig uit het buitenland, voornamelijk uit Ethiopië en Kazachstan. De gemiddelde leeftijd van het geadopteerde kind bedroeg 2,4 jaar. Bij 62,7% van de adopties werd het kind opgenomen in een kinderloos gezin. Bij plaatsing in een gezin met kinderen was het adoptiekind bijna altijd het jongste kind. De adoptieouders zijn meestal tussen de 35 en 44 jaar. De overgrote meerderheid van de adopties gebeurde door een gehuwd paar (92,5%). 2 adopties gebeurden door een gehuwd homokoppel, 16 kinderen werden geadopteerd door een alleenstaande vrouw, 3 door een samenwonend heteropaar en 1 kind door een alleenstaande man.

Preventieve gezinsondersteuning

De preventieve gezinsondersteuning bereikt veel gezinnen en besteedt extra aandacht aan kansarme gezinnen. De zorgactiviteit van de preventieve gezinsondersteuning omvat drie belangrijke componenten die sterk met elkaar verbonden zijn: **gezinsbezoeken** door de regioteamleden van Kind en Gezin, **consulten** in consultatiebureaus erkend door Kind en Gezin en informatie en advies over gezondheid, voeding, opvoeding, ontwikkeling, verzorging

en veiligheid via informatiedragers. Alle zorgactiviteiten worden gratis verstrekt aan alle gezinnen met kinderen van 0 tot 3 jaar.

De gezinsondersteuning start met een bezoek in de kraamkliniek van elke bevallen vrouw en wordt daarna gevolgd door minstens twee huisbezoeken. Deze huisbezoeken worden zoveel mogelijk gebracht in de eerste weken na de geboorte. De taken van de verpleegkundige en de gezinsondersteuner tijdens deze bezoeken zijn gericht op het ondersteunen van ouders op alle domeinen van de opvoeding en verzorging van jonge kinderen, het informeren over het zorgaanbod van Kind en Gezin en het voorbereiden op het consult in het consultatiebureau.

Met het oog op ziektepreventie is het de taak van de regioverpleegkundige om tijdens de huisbezoeken gezondheidsrisico's op te sporen. Zo wordt sinds 1998 de computergestuurde **gehoorscreening** ingelast.

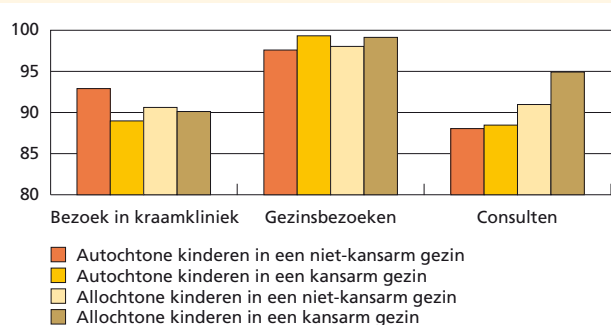
Naast de huisbezoeken nemen de consulten op het consultatiebureau een centrale plaats in binnen de preventieve gezinsondersteuning. Hier is de eigen zorgverlening van Kind en Gezin ingeschakeld in de werking van de consultatiebureaus.

De arts en de regioverpleegkundige houden afzonderlijke consulten. De arts neemt de medische aspecten op zich (medisch onderzoek, vaccineren, enzovoort). De regioverpleegkundige volgt de psychosociale en pedagogische ontwikkeling van het kind op. Voor de totale doelgroep van de 0 tot 3-jarigen wordt voorzien in een basispakket van tien consulten bij de arts en tien consulten bij de verpleegkundige; zeven consulten vinden plaats in het eerste levensjaar van het kind, twee in het tweede en één in het derde levensjaar.

Voor eenvoudige opvoedings- of verzorgingsvragen, voor afspraken of in geval van crisissituaties kunnen de ouders terecht bij de **Kind en Gezin-lijn**. Door deze permanentie wil Kind en Gezin een zo groot mogelijke beschikbaarheid realiseren.

3.173 Doelgroepen

Aandeel van de doelgroepen, allochtoon en kansarm bereikt door de verschillende diensten van de preventieve gezinszorg in 2009, Vlaams Gewest.

Bron: Kind en Gezin.

3.174 Gezinsondersteuning

Evolutie van het bereik van de verschillende aspecten van gezinsondersteuning aangeboden door Kind en Gezin, van 2005 tot 2009, Vlaams Gewest.

	2005	2006	2007	2008	2009
Bezoeken in kraamkliniek	92,7	92,6	92,8	92,3	92,2
Gezinsbezoek	97,6	97,5	97,5	97,5	97,7
Consult	86,9	87,5	88,5	88,5	88,8
Gehoortest	92,9	94,0	93,9	95,2	94,7
Contact met de KG-lijn		36,8	69,6	70,6	70,2

Bron: Kind en Gezin.

Opvoedingsondersteuning

Heel wat gezinnen doen een beroep op de opvoedingsondersteuning. Opvoedingsondersteuning is uitgebouwd om opvoedings- en gedragsproblemen preventief aan de pakken. Enerzijds zijn er de opvoedingswinkels en anderzijds is er de opvoedingstelefoon. Mensen contacteren deze voorzieningen het meeste met vragen over de aanpak van de opvoeding en met vragen over sociale vaardigheden.

Bijzondere hulpverlening voor kinderen

De capaciteit van de voorzieningen voor kinderen in probleemsituaties neemt jaar na jaar toe. Kind en Gezin subsidieert, naast kinderopvang, ook specifieke voorzieningen voor kinderen in probleemsituaties. De belangrijkste in aantal zijn de **Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning**. Deze centra ondersteunen gezinnen met jonge kinderen in een crisissituatie of die een moeilijke periode doormaken. De begeleiding richt zich op het verbeteren van de opvoedingsvaardigheden en/of de leefomgeving om meer ingrijpende hulp te voorkomen.

Meer en meer wordt pedagogische begeleiding aan huis toegepast, deze kan al starten tijdens de laatste zwangerschapsmaand. Ook zijn er pedagogische begeleidingen in het centrum voor ouders samen met hun kinderen. De begeleiding waarbij kinderen residentieel in het centrum verblijven behoort eveneens tot het aanbod.

3.175 Opvoedingsondersteuning

Aard van de vragen* die gesteld werden aan opvoedingswinkels en opvoedingstelefoon, 2009, in %.

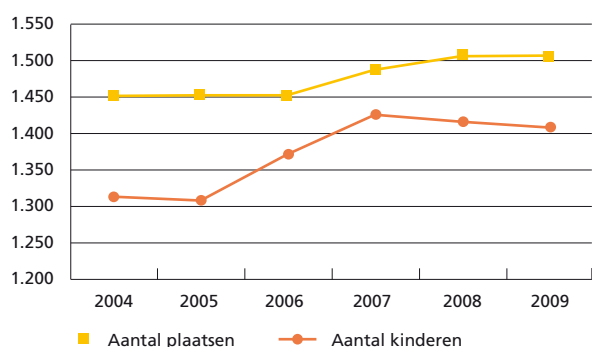
	Opvoedingswinkel	Opvoedingstelefoon
Lichamelijke ontwikkeling	8,6	4,5
Verstandelijke ontwikkeling	8,6	5,4
Sociale en emotionele ontwikkeling	20,1	29,5
Spel en vrije tijd	1,8	2,0
Aanpak opvoeding	51,1	48,1
Overige	9,8	10,6

* Meerdere vragen per contact mogelijk.

Bron: Kind en Gezin.

3.176 Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning

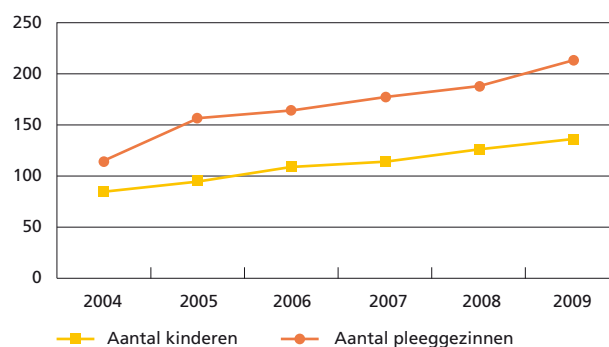
Evolutie van de capaciteit op 31 december en van het aantal begeleide kinderen op eerste werkdag februari, in de Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning, van 2004 tot 2009.

Bron: Kind en Gezin.

3.177 Diensten voor gezinsondersteunende pleegzorg

Evolutie van het aantal beschikbare pleeggezinnen (op jaarbasis) en van het aantal begeleide kinderen (eerste werkdag februari), van 2004 tot 2009.

Bron: Kind en Gezin.

3.178 Meldende instantie

Meldingen* bij de vertrouwenscentra kindermishandeling naar aard van de melding 2009, in %.

	%
Primaire omgeving	40,8
Slachtoffer zelf	0,7
Gezins- of familielid	9,6
Buren, kennissen	8,8
Vader	6,2
Moeder	13,6
Vader en moeder	0,2
Persoon uit de omgeving van de dader	0,7
Andere persoon uit primaire omgeving van het kind	1,1
Hulpverleners	33,9
Gezondheidszorg	16,7
Welzijnsorganisaties	11,3
Bijzondere jeugdbijstand	5,9
Andere professionelen	23,7
Justitieel	1,4
Voorschoolse opvang	1,6
School	20,8
Andere, onbekend	1,6
Totaal	Aantal 6435

* Een melding kan gaan over meer dan 1 kind.
Bron: Kind en Gezin.

Daarnaast bestaat er voor dezelfde doelgroep een aanbod in familiale kring, via de **diensten voor gezinsondersteunende pleegzorg** (de vroegere diensten voor private gezinsplaatsing). In 2009 was er een lichte toename zowel van pleeggezinnen als van kinderen.

Kindermishandeling

Alle Vlaamse provincies en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest hebben een vertrouwenscentrum kindermishandeling. Eind 2009 waren er in de zes Vlaamse vertrouwenscentra in totaal 73,27 VTE personeelsleden tewerkgesteld. De vertrouwenscentra kindermishandeling noteerden in 2009 in totaal 6.435 meldingen en hierbij waren 8.802 kinderen betrokken. In vergelijking met 2008 steeg het aantal meldingen met 6,4%. Het aantal gemelde kinderen steeg met 5,5%.

Meer dan de helft van de meldingen komt uit de hoek van de hulpverleners, de scholen of de opvang. Ongeveer 4 op 10 meldingen komen uit de directe omgeving van het kind (gezinsleden, familie, burens, kennissen, of het slachtoffer zelf). Slechts een zeer beperkt aantal meldin-

3.179 Aantal kinderen

Evolutie van het aantal kinderen gemeld bij de vertrouwenscentra kindermishandeling naargelang de aard van de melding, van 2005 tot en met 2009.

	2005	2006	2007	2008	2009
Melding van een vermoeden van een concrete situatie van mishandeling of verwaarlozing	6.534	6.117	6.067	6.071	6.503
Risicosituatie	1.368	1.536	1.493	1.478	1.377
Verwerkingsproblematiek of andere problematiek	483	440	356	377	388
onduidelijke problematiek	621	545	419	419	534
Totaal	9.006	8.638	8.335	8.345	8.802

Bron: Kind en Gezin.

3.180 Daderschap

Evolutie van het aantal kinderen gemeld bij de vertrouwenscentra kindermishandeling naargelang van de aard van de melding en de aard van het daderschap, van 2005 tot en met 2009.

Aantal gemelde kinderen naar gemelde problematiek en daderschap	2005	2006	2007	2008	2009
Concrete problematiek van (mogelijke) kindermishandeling					
Intrafamiliaal daderschap	5.693	5.150	5.255	5.302	5.642
Extrafamiliaal daderschap	604	729	600	526	637
Daderschap niet bekend	131	127	100	128	124
Zowel intra- als extrafamiliaal daderschap	61	74	49	76	59
Niet van toepassing	45	37	41	40	41
Totaal	6.534	6.117	6.045	6.072	6.503
Risicosituatie of onduidelijke problematiek					
Intrafamiliaal daderschap	1.541	1.615	1.601	1.594	1.498
Extrafamiliaal daderschap	83	104	100	68	96
Daderschap niet bekend	252	216	129	144	173
Zowel intra- als extrafamiliaal daderschap	19	22	11	10	18
Niet van toepassing	62	89	61	42	40
Totaal	1.957	2.046	1.902	1.858	1.825
Verwerkingsproblematiek of andere					
Intrafamiliaal daderschap	256	180	213	233	263
Extrafamiliaal daderschap	37	42	17	33	35
Daderschap niet bekend	45	64	24	33	45
Zowel intra- als extrafamiliaal daderschap	5	1	3	1	4
Niet van toepassing	172	188	131	115	127
Totaal	515	475	388	415	474
Totaal aantal gemelde kinderen	9.006	8.638	8.335	8.345	8.802

Bron: Kind en Gezin.

gen komen uit de omgeving van de dader of gebeuren op anonieme basis.

De bij de vertrouwenscentra gemelde situaties gaan meestal over intrafamiliaal daderschap, in een minderheid om extrafamiliaal daderschap.

Uit de diagnosegegevens die tot en met 2008 ter beschikking zijn blijkt ruim een kind op vijf te lijden onder een of andere vorm van emotioneel geweld. Zowat één vijfde is slachtoffer van seksueel misbruik en bijna een vierde van de diagnoses vermeldt een vorm van lichamelijke mishandeling of verwaarlozing van het kind.

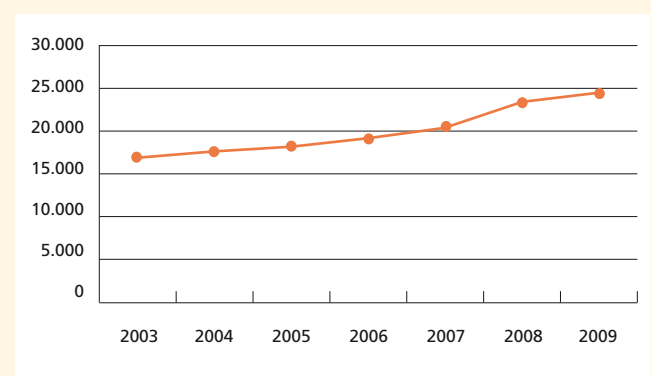
Zowat 80% van alle gevolggevingen in 2008 waren gericht op ondersteuning van familie of andere betrokkenen. Iets meer dan een derde van alle gevolggevingen bestond uit advies of ondersteuning aan de betrokken hulpverleners. In iets meer dan één gevolggeving op vier nam het vertrouwenscentrum de coördinatie op zich van de hulpverlening aan het kind, al dan niet met tussenkomst in het gezin. In 23,9% van de gevolggevingen nam het vertrouwenscentrum zelf hulpverlening op, en in 31% van de gevolggevingen startte het centrum ook een diagnostisch proces.

Jongeren

Een toegankelijk en kwaliteitsvol hulpverleningsaanbod is nodig om de jongere de hulp te kunnen bieden die aansluit bij zijn noden. In dit kader bouwt de overheid de integrale jeugdhulp uit. Een intersectorale toegangspoort is voorzien voor alle niet rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp. Dit deel gaat dieper in op de evolutie van het aantal jongeren in de bijzondere jeugdbijstand, de kenmerken van deze jongeren, de evolutie van de bezettingsgraden van de voorzieningen en van het aantal jongeren in elk type voorziening.

3.181 Aantal jongeren

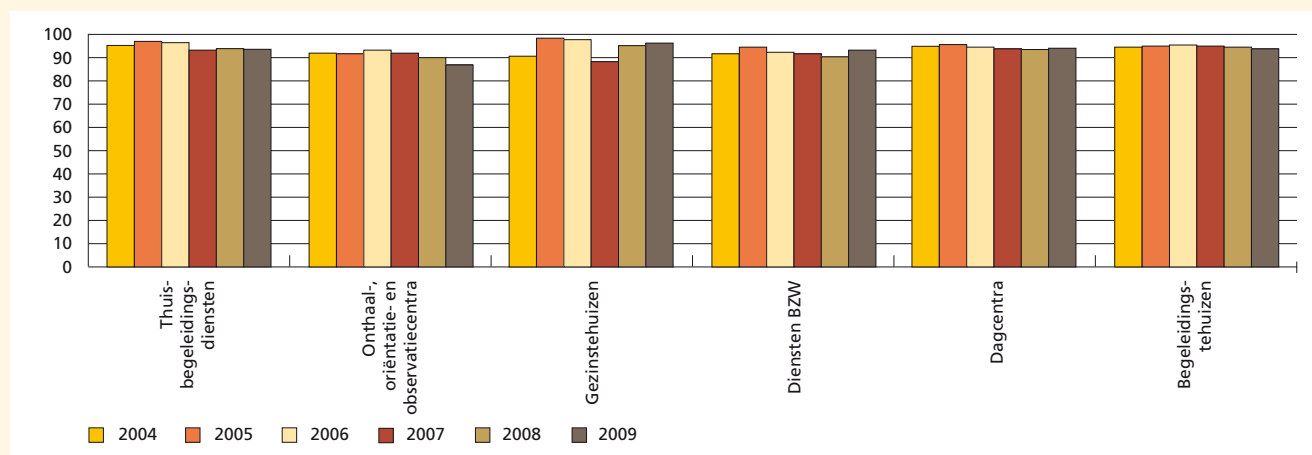
Evolutie van het aantal jongeren met een maatregel in de bijzondere jeugdbijstand, van 2003 tot 2009. Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn*.

* Van 2003 tot 2007 komen de cijfers uit BJ96, vanaf 2008 uit DOMINO.

3.182 Bezettingsgraad

Evolutie van de bezettingsgraad van de voorzieningen in de bijzondere jeugdbijstand, van 2004 tot 2009.

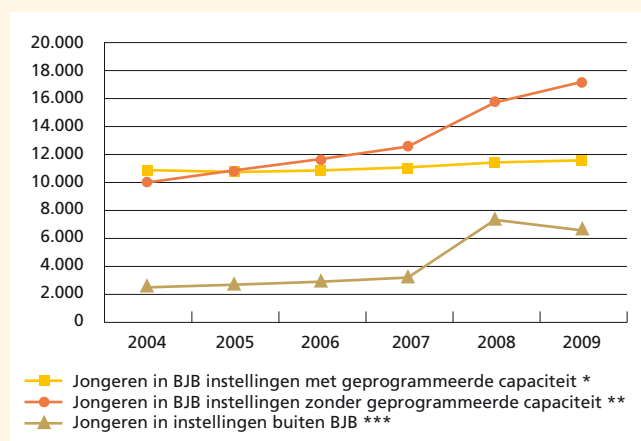
Bron WVG, agentschap Jongerenwelzijn.

Het aantal jongeren in de **bijzondere jeugdbijstand** blijft stijgen. Jongeren komen in de bijzondere jeugdbijstand terecht omdat ze in een problematische opvoedingssituatie zitten of omdat ze een als misdrijf omschreven feit pleegden. Het leeuwenaandeel van de jongeren bevindt zich in een problematische opvoedingssituatie (85%). Delinquente jongeren - jongeren die een als misdrijf omschreven feit pleegden - vormen een minderheid in de bijzondere jeugdbijstand.

Er is een kloof tussen vraag en aanbod. Het beschikbare aanbod aan hulp kan de instroom niet volgen. Tijdens de vorige regeerperiode breidde de capaciteit uit met meer dan 800 plaatsen. Toch is het bezettingscijfer van de private voorzieningen en de gemeenschapsinstellingen de laatste jaren niet meer onder 90% gezakt. Dit hoge bezettingscijfer en steeds meer doorverwijzingen naar voorzieningen zonder geprogrammeerde capaciteit (bijvoorbeeld pleegzorg of begeleiding door consulent, ...) of naar voorzieningen buiten de bijzondere jeugdbijstand, duiden op een enorme druk op het hulpaanbod.

3.183 Jongeren in voorzieningen

Evolutie van het aantal jongeren met een maatregel, naar soort voorziening***, van 2004 tot 2009.

Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn****.

* Begeleidingstehuizen, dagcentra, diensten begeleid zelfstandig wonen, gemeenschapsinstellingen, gezinstehuizen, onthaal en oriëntatie, thuisbegeleidingsdiensten.

** Diensten pleegzorg, projecten, begeleiding door consulent, preventieve sociale actie (vanaf 2009 ook diensten crisishulp aan huis en diensten herstelgerichte constructieve afhandeling).

*** Algemene en psychiatrische ziekenhuizen, VAPH, Kind en Gezin, opvang in schoolinternaten, autonome Centra Algemeen Welzijnswerk, ...

**** Wanneer een jongere tijdens een begeleidingsjaar in verschillende soorten voorzieningen gezeten heeft, wordt hij verschillende keren geteld.

***** Van 2004 tot en met 2007 komen de cijfers uit het informaticasysteem BJ96. Vanaf 2008 komen de cijfers uit het systeem DOMINO (dossieropvolgingssysteem van de verwijzers).

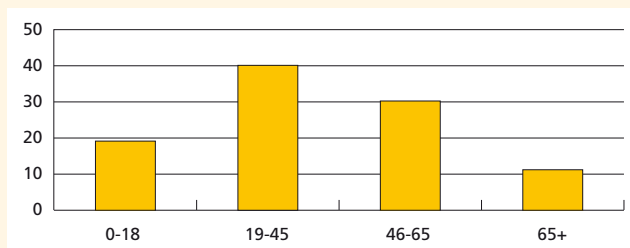
Personen met een handicap

De overheid wil de maatschappelijke integratie en participatie van personen met een handicap bevorderen en hun autonomie en de kwaliteit van het leven optimaliseren door passende ondersteuning te verlenen.

In dit deel ligt de focus op het aantal personen met een handicap, op het aantal aanvragen van personen met een handicap, op de materiële hulpverlening, op het persoonlijk assistentiebudget en op de voorzieningen.

3.184 Leeftijd

Aandeel ingeschreven personen met een handicap, naar leeftijd, situatie mei 2010, in %.

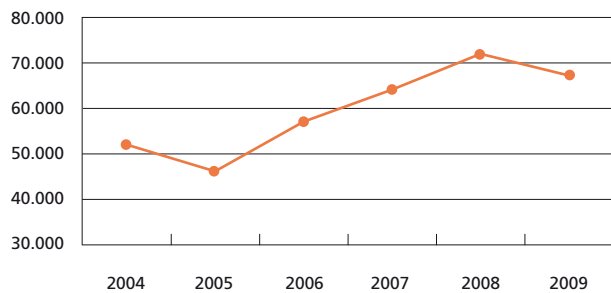

Bron: VAPH.

3.185 Aanvragen

Evolutie van het aantal aanvragen jaarlijks ontvangen door VAPH, van 2004 tot 2009.

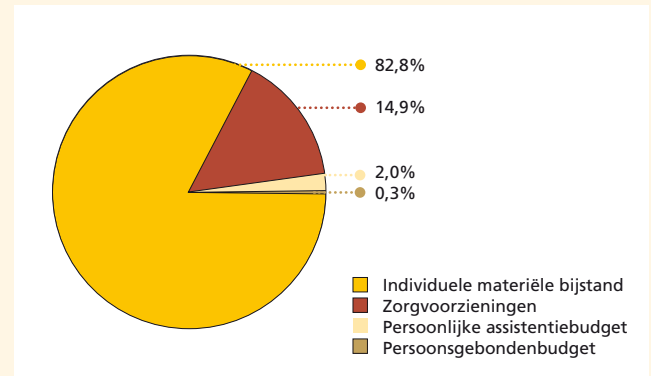
Bron: VAPH.

* De tewerkstellingsmaatregelen werden in 2008 overgeheveld van VAPH naar VDAB.

** Het persoonsgebonden budget is als experiment ingevoerd in 2009.

3.186 Aard zorgvragen

Aandeel van de zorgvragen naar hulpmiddelen, zorg, werk, persoonlijk assistentiebudget en persoonsgebonden budget in 2009, in %.

Bron: VAPH

Aantal personen

Er zijn meer dan 140.000 ingeschreven **personen met een handicap**. Als personen met een handicap ondersteuning wensen bij hun maatschappelijke integratie dienen ze daarvoor een aanvraag te doen bij het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH). Tussen 1995 en midden 2010 zijn er 141.142 personen met een handicap ingeschreven, iets meer mannen (59%) dan vrouwen. Hoewel er een leeftijdsgrens van 65 jaar is bij de inschrijving, is toch meer dan 10% van de ingeschreven personen met een handicap 65-plusser.

Aantal aanvragen

Het aantal vragen voor ondersteuning van personen met een handicap blijft hoog. In 2009 ontving het VAPH bijna 70.000 vragen voor bijstand. Dat zijn er heel wat meer dan 5 jaar geleden. Ten opzichte van 2008 is er een daling, die volledig toe te schrijven is aan het overhevelen van de tewerkstellingsmaatregelen naar de VDAB. Dat het aantal aanvragen zo hoog is, heeft tal van oorzaken. Zo zijn er steeds meer verkeersslachtoffers die ongevallen

overleven, maar daarna hulp nodig hebben. De levensverwachting van mensen met een handicap blijft ook stijgen dankzij de hoogstaande zorgverlening en de vooruitgang van de medische wetenschap. Ook de internationale verruiming van het begrip 'handicap' in charters en conventies creëert een extra aangroei.

Wat de aard van de aanvragen betreft, worden vooral individuele hulpmiddelen aangevraagd. Meer dan 3 van de 4 aanvragen zijn voor tegemoetkoming in de kosten van het aankopen van hulpmiddelen en aanpassingen. Op de tweede plaats komen aanvragen over ambulante en residentiële zorgvoorzieningen.

Hulpmiddelen

Al jaren is de vraag naar aanpassing van de woning, naar hulpmiddelen in het dagelijks leven naar hulpmiddelen voor mobiliteit het grootst. In mindere mate is er ook vraag naar communicatie- en incontinentiemateriaal. Til- en verplaatsingssystemen worden minder frequent gevraagd doordat voor 2009 automatisch een onderhoudscontract aan het hulpmiddel werd gekoppeld, wat vroeger een extra vraag betekende.

3.187 Hulpmiddelen

Evolutie van het aantal toegekende hulpmiddelen binnen de individuele materiële bijstand, naar soort hulpmiddel, van 2008 tot 2009.

	2008	2009
Aanpassing woning	10.935	12.942
Mobiliteit (rolstoel, auto, ...)	7.187	9.773
Incontinentiemateriaal	8.296	9.992
Hulpmiddelen dagelijks leven	10.038	11.109
Communicatiemateriaal	3.846	4.573
Til- en verplaatsingssystemen	3.509	1.746

Bron: VAPH.

Persoonlijk assistentiebudget (PAB)

Het aantal aanvragen voor een **PAB** ligt veel hoger dan het budget toelaat. Dat heeft uiteraard een lange wachtlijst tot gevolg. Met een PAB kan een persoon met een handicap iemand in dienst nemen die hem thuis, op school of op het werk praktisch en organisatorisch hulp biedt. Ieder jaar dienen meer dan 1.000 personen een aanvraag in om een PAB te verkrijgen. Het aantal actieve budgethouders is echter niet onbeperkt. De regering bepaalt jaarlijks hoeveel mensen maximaal een PAB kunnen genieten. Eind 2009 waren er 1.700 effectieve gebruikers. Op datzelfde moment stonden er 5.000 mensen op de wachtlijst.

Voorzieningen

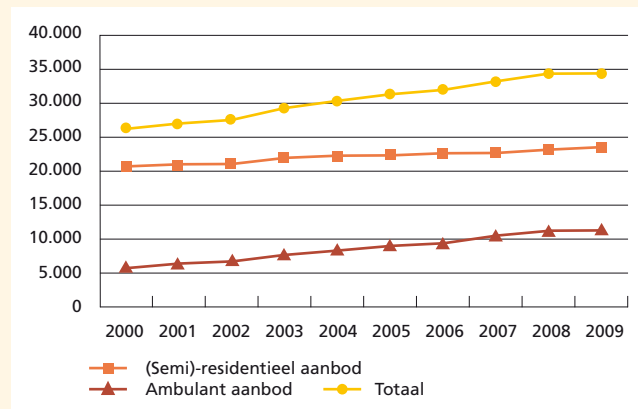
Het aantal aanvragen voor opvang, behandeling en begeleiding op residentiële basis (dag en nachtopvang), semiresidentiële basis (dagopvang) of op ambulante basis is hoog. Er worden jaarlijks meer dan 10.000 aanvragen voor de **zorgsector** ingediend. Eind 2009 waren er 34.500 plaatsen in de zorgsector, waarvan 24.500 in de (semi-)residentiële en 10.000 in de ambulante voorzieningen. Sedert 2000 steeg het (semi-)residentiële aanbod met 13% en het ambulante aanbod verdubbelde.

Er is zoals gezegd een groot tekort aan plaatsen in de zorgsector. Elke ingediende vraag naar een voorziening komt terecht in de centrale registratie. Voor 2009 zijn er bijna 20.000 zorgvragen geregistreerd. Twee derde hiervan zijn geregistreerd als vragen met urgentiecode 1 (zeer urgent) of 2 (urgent).

Het hoge aantal dringende zorgvragen is een belangrijk signaal dat de tekorten in de zorgsector nog bijzonder groot zijn. Dit betekent echter niet dat al de personen met een geregistreerde zorgvraag vandaag niet geholpen worden. Ongeveer een derde heeft al een of andere vorm van ondersteuning.

3.188 Zorgaanbod

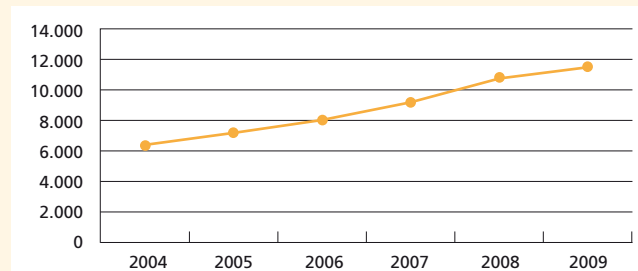
Evolutie van het aantal erkende plaatsen in de zorgsector, van 2000 tot 2009.

Bron: VAPH.

3.189 Dringende zorgvragen

Evolutie van het aantal zorgvragen met urgentiecodes 1 en 2, van 2004 tot 2009.

Bron: VAPH.

Ouderen

De woon-, leef-, en zorgbehoeften van ouderen veranderen aanzienlijk. Een actualisering van de zorg voor ouderen dringt zich op. Het nieuwe Woonzorgdecreet stemt wonen en zorg beter op elkaar af, anticipeert op de toekomstige verwachtingen van een meer verscheiden ouderenpubliek en faciliteert een grotere differentiatie in het aanbod. Het is de bedoeling om de scheidingslijn tussen de residentiële ouderenzorg en de thuiszorg af te bouwen. Het is belangrijk dat de zorg aansluit bij de noden van de gebruiker en dat er geen hiaten zijn in de hulpverlening. De nadruk komt op de thuiswonende zorgbehoevende oudere te liggen en dus ook meer en meer op de thuiszorg.

In dit stuk ligt de nadruk op de thuiszorgdiensten, de residentiële ouderenvoorzieningen en de zorgverzekering.

Thuiszorgdiensten

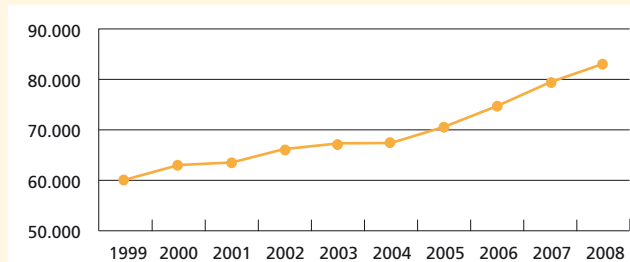
Sinds enkele jaren richt het beleid zijn focus meer op de **thuiszorg** dan op de residentiële zorg. Personen met een verminderde zelfredzaamheid, vooral ouderen, krijgen daarbij ondersteuning via een divers pallet aan diensten. Al deze diensten bieden zorg aan huis aan of zorg die er specifiek op gericht is de gebruiker in zijn natuurlijk thuismilieu te laten blijven of ernaar terug te keren.

Het aantal geholpen gezinnen blijft stijgen. Dit blijkt uit partieel cijfermateriaal over de diensten voor gezinszorg en aanvullende thuiszorg. In 2008 telde de gezinszorg 83.000 gebruikers. Dat betekent dat er 3 op 100 huishoudens geholpen worden.

Er is een kloof tussen behoefte en aanbod. In 2008 zijn er 15,1 miljoen uren gezins- en aanvullende thuiszorg gepresteerd. Dat is 75% van de geprogrammeerde uren. Er zijn grote regionale verschillen. Limburg en West-Vlaanderen hebben een realisatiegraad van meer dan 80%, terwijl het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest geen 20% haalt.

3.190 Gezinszorg

Evolutie van het aantal geholpen gezinnen door de gezinszorg en de aanvullende thuiszorg, van 1999 tot 2008.

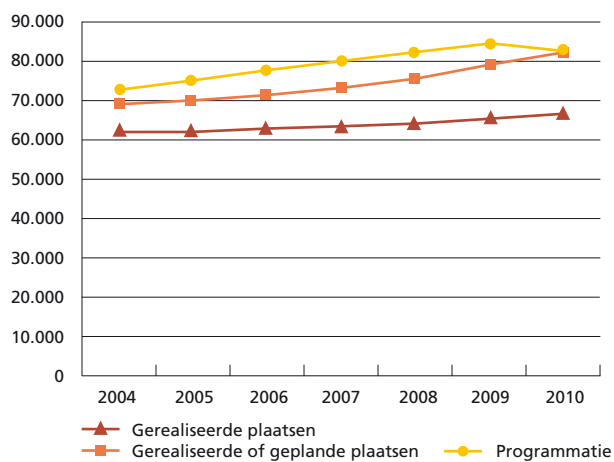

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

De gemiddelde bijdrage bedraagt 4,32 euro per uur. Deze bijdrage houdt rekening met de samenstelling van het gezin en met het gezinsinkomen. Twee jaar eerder was de gemiddelde prijs nog 3,91 euro per uur. Dat is een toename met 10%.

3.191 Woonzorgcentrum

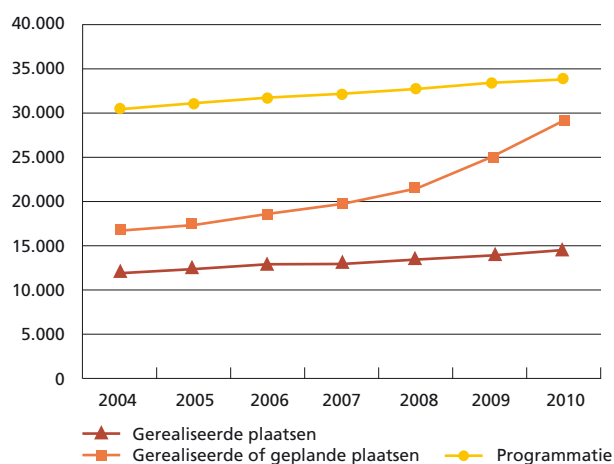
Evolutie van het aantal gerealiseerde, geplande en geprogrammeerde plaatsen in woonzorgcentra, Vlaams Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, van 2004 tot 2010 *, telkens situatie 1 januari. Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

* De berekening van de programmatie wijzigde begin 2010. Opletten met vergelijkingen in de tijd.

3.192 Assistentiewoningen

Evolutie van het aantal gerealiseerde en geplande woongelegenheden in assistentiewoningen en de programmatie van de assistentiewoningen, Vlaams Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, van 2004 tot 2010, telkens situatie 1 januari.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Ouderenvoorzieningen

Ouderenvoorzieningen richten zich op het behoud, het herstel of de ondersteuning van de levenskwaliteit van gebruikers van 65 jaar en ouder in een thuisvervangend milieu. De woonzorgcentra, de vroegere rusthuizen en rust- en verzorgingstehuizen komen aan bod. Vervolgens bekijken we de assistentiewoningen, de vroegere serviceflats en de tijdelijke opvangmogelijkheden, zoals de dagverzorgingscentra en de centra voor kortverblijf.

Woonzorgcentrum

De belangrijkste residentiële voorziening voor ouderen is het rusthuis/rust- en verzorgingstehuis (RVT), nu het 'woonzorgcentrum' genoemd. In totaal verblijft 7% van de 60-plussers in een collectieve woonvorm. Het aandeel neemt sterk toe met de leeftijd: één op vijf 80-plussers woont in een woonzorgcentrum, van de 95-plussers al één op drie. Door de toename van het aantal hoogbejaarden zal de nood aan residentiële opvang toenemen.

Jaar na jaar breidt het aanbod uit en stijgt het aantal geplande plaatsen. Er zijn 66.634 woongelegenheden in alle Vlaamse woonzorgcentra gerealiseerd. De volgende jaren staan er nog meer dan 16.000 op stapel. Het aanbod beent de verwachte vraag bij. Door de wijziging in beleidsprioriteit, van woonzorg naar thuiszorg, wijzigt ook de zorgbehoefte. Een manier om de zorgbehoefte in kaart te brengen is de programmatie. Deze berekent, op basis van het verwacht aantal ouderen en de gebruikskans, hoeveel plaatsen er binnen vijf jaar moeten zijn. De programmatie is voor 80% ingevuld. Als men de geplande uitbreidingen mee in rekening brengt, loopt de realisatiegraad op tot 100%.

Er zijn grote regionale verschillen. Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen hebben de hoogste realisatiegraad, Vlaams-Brabant en vooral Limburg de laagste. De reeds geplande uitbreidingen werken hun achterstand evenwel helemaal weg. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kent een realisatiegraad van 17%, rekening houdend met de reeds geplande plaatsen komen ze uit op 70%.

Het pensioen is vaak ontoereikend om de woonzorg te betalen. In Vlaanderen is de gemiddelde dagprijs 42,21 euro, dat betekent 1.266 euro per maand. Het gemiddelde pensioen in het Vlaamse Gewest bedraagt 895,43 euro, ontoereikend om de woonzorgkosten te dekken. Het pensioen is echter niet de enige bron van inkomsten waarover een gepensioneerde beschikt: ook spaargelden, inkomsten uit eigendommen, erfenissen, ... kunnen worden aangewend om het verblijf in een woonzorgcentrum te betalen. Sinds 2002 komt de Vlaamse zorgverzekering ook tegemoet in de residentiële sector. Elke bewoner van een woonzorgcentrum heeft maandelijks recht op 130 euro voor niet-medische kosten.

3.193 Realisatiegraad residentiële ouderenzorg

De verhouding gerealiseerde en geplande plaatsen in de residentiële ouderenzorg ten opzichte van de programmatie, per provincie, situatie 1 januari 2010, in %.

	Woonzorgcentra		Assistentiewoningen	
	Gerealiseerd	Gerealiseerd en gepland	Gerealiseerd	Gerealiseerd en gepland
Antwerpen	83,68	98,89	46,90	87,48
Limburg	63,28	98,06	33,29	77,86
Oost-Vlaanderen	88,71	102,92	50,76	98,03
West-Vlaanderen	82,31	100,82	47,85	89,79
Vlaams Brabant	77,47	98,54	34,87	87,73
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	16,55	70,74	2,53	4,26

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Assistentiewoning

Het aantal plaatsen in **assistentiewoningen** blijft toenemen. De assistentiewoningen zijn de opvolgers van de serviceflatgebouwen en woningcomplexen met dienstverlening. Van 2004 tot 2010 steeg het aanbod met 2.500 plaatsen, of ruim 20%. De kloof tussen vraag en aanbod neemt af, maar blijft groot. Begin dit jaar waren 14.433 wooneenheden in assistentiewoningen beschikbaar. Daarmee is de programmatie voor 43% ingevuld. Als de reeds geplande uitbreidingen mee in rekening genomen worden, loopt de realisatiegraad op tot 86%.

Er zijn grote regionale verschillen. Antwerpen, West- en Oost-Vlaanderen hebben de hoogste realisatiegraad, Limburg en vooral het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest de laagste. Dit blijft zo als de geplande plaatsen meegeteld worden. Opmerkelijk is het lage aantal geplande plaatsen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Tijdelijke opvangmogelijkheden

Om de mantelzorg te ondersteunen zijn twee 'transmurale' voorzieningen in het leven geroepen die gebruikers hetzij overdag, hetzij voor een korte aansluitende periode opvangen: de dagverzorgingscentra en de centra voor kort verblijf

Begin 2010 zijn iets meer dan de helft van de benodigde plaatsen in **dagverzorgingscentra** gerealiseerd. Een dagverzorgingscentrum biedt 65-plussers dagverzorging, persoonsverzorging en huishoudelijke hulp.

Er zijn grote regionale verschillen. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bijvoorbeeld beschikt over geen enkel centrum, terwijl in West-Vlaanderen de programmatie voor 87% ingevuld is.

Van de **centra voor kortverblijf** is begin 2010 ongeveer 40% van de programmatie gerealiseerd. Een centrum voor kortverblijf biedt, net zoals een dagverzorgingscentrum, respijtzorg aan mantelzorgers van zorgbehoevende ouderen. Een centrum voor kortverblijf is een voorziening waar aan gebruikers van 65 jaar en ouder ofwel gedurende een beperkte periode dag en nacht ofwel alleen 's nachts huisvesting en ouderenzorg wordt aangeboden. Met de geplande woonegelegenheden meegerekend, stijgt de realisatiegraad naar 90%.

Ook hier zijn grote regionale verschillen. Zo is de realisatiegraad hoog in Oost- en West-Vlaanderen, terwijl er in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest geen enkel centrum voor kortverblijf is.

3.194 Realisatiegraad semiresidentiële ouderenzorg

De verhouding gerealiseerde en geplande plaatsen in de semiresidentiële ouderenzorg ten opzichte van de programmatie, per provincie, situatie 1 januari 2010, in %.

	Dagverzorgingscentra		Centra voor Kortverblijf	
	Erkend	Erkend en vergund	Erkend	Erkend en vergund
Antwerpen	54,07	89,44	31,54	82,96
Limburg	66,47	111,38	28,81	86,75
Oost-Vlaanderen	46,17	103,00	49,73	109,95
West-Vlaanderen	86,70	113,83	43,62	104,19
Vlaams Brabant	36,99	75,70	33,17	84,86
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,00	29,41	0,00	0,00

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Zorgverzekering

Het aantal rechthebbenden op de **zorgverzekering** blijft stijgen. De zorgverzekering is een forfaitaire tussenkomst voor niet-medische zorg van zorgbehoevenden en is daarom een belangrijk gegeven in het kader van de betaalbaarheid. Eind 2009 jaar kregen 200.000 personen een tegemoetkoming van de zorgverzekering. In vergelijking met 2004 stijgt het aantal met 34%.

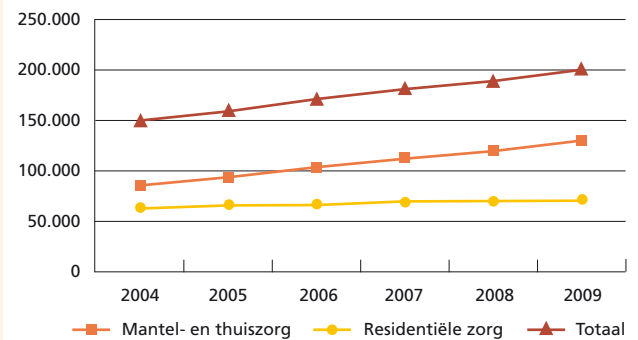
De gerechtigden zijn vooral thuiswonende 65-plussers. Twee op drie uitkeringen in 2009 zijn voor hulpbehoevenden met mantel- en thuiszorg. Het overgrote deel (81%) van de uitkeringen gaat naar 65-plussers.

Investeringen

Financiële ondersteuning van infrastructuurwerken verhogen de capaciteit en verbeteren de kwaliteit en leiden tot meer differentiatie van het zorgaanbod. Het Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden (VIPA) verleent financiële steun aan welzijns- en gezondheidsvoorzieningen die infrastructuurwerken

3.195 Zorgverzekering

Evolutie van het aantal gerechtigden op de zorgverzekering, per verblijfsvorm, van 2004 tot 2009.

willen uitvoeren. Er zijn grote verschillen tussen verschillende jaren. De investeringssubsidies van 2006 tot 2009 zijn de hoogste van het decennium.

Analoog aan vorig jaar zien we bij bijna alle sectoren een capaciteitstoename, behalve bij de centra algemeen wel-

3.196 Investeringen

Capaciteit in de verschillende voorzieningen die onder het toepassingsgebied van het VIPA vallen en het aandeel nieuwbouw renovatie van de effectief gesubsidieerde capaciteit in 2009, per zorgvorm.

Sector	Soort voorziening	Totale capaciteiten per voorzieningstype en volgens bouwtypologie					
		Totale erkende capaciteit van voorzieningen die een VIPA-subsidie aanvragen			Totale capaciteit die effectief gesubsidieerd wordt door VIPA, per bouwtypologie		
		Voor realisatie project	Na realisatie project	Verskil voor en na (extra capaciteit)	Totaal	% nieuwbouw	% renovatie
Algemeen welzijnswerk							
	Autonoom centrum - vte	61	61	0	61	39	61
	Autonoom centrum - resid. plaatsen	217	217	0	85	0	100
Kinderdagopvang							
	Crèche	727	852	125	669	82	18
Ouderen- en thuiszorgvoorzieningen							
	Rusthuis	3.084	3.650	566	3.231	71	29
	Kortverblijf	29	194	165	186	73	27
	Dagverzorgingscentrum	40	163	123	148	56	44
	Lokaal dienstencentrum	2	6	4	5	80	20
Preventieve en ambulante gezondheidszorg							
	Centrum geestelijke gezondheidszorg - vte	40	40	0	40	100	0
Voorzieningen van de bijzondere jeugdbijstand							
	OOC	0	9	9	9	0	100
	Begeleidingstehuis	64	105	41	90	73	27
	Dienst thuisbegeleiding	8	8	0	8	100	0
Voorzieningen voor personen met een handicap							
	Internaat	180	180	0	110	55	45
	Semi-internaat	47	60	13	30	33	67
	Tehuis niet-werkenden	558	699	141	251	91	9
	Tehuis werkenden	45	45	0	24	17	83
	Tehuis kortverblijf	63	73	10	10	0	100
	Dagcentrum	152	194	42	91	70	30
	Revalidatiecentrum	16	16	0	16	0	100

'Totaal erkende capaciteit voorzieningen voorwerp van VIPA-subsidies.' Dit is de erkende capaciteit van de voorzieningen die een zorgstrategisch of een technisch financieel plan hebben ingediend. Het verschil tussen de situatie voor realisatie en de situatie na realisatie geeft de capaciteitsuitbreiding weer. 'Capaciteit voorzieningen effectief gesubsidieerd door VIPA, per bouwtypologie'

Dit is het aantal plaatsen (een deel van de totaal erkende capaciteit van de voorzieningen) dat effectief met VIPA-investeringsubsidies is gerealiseerd.

Bron: VIPA

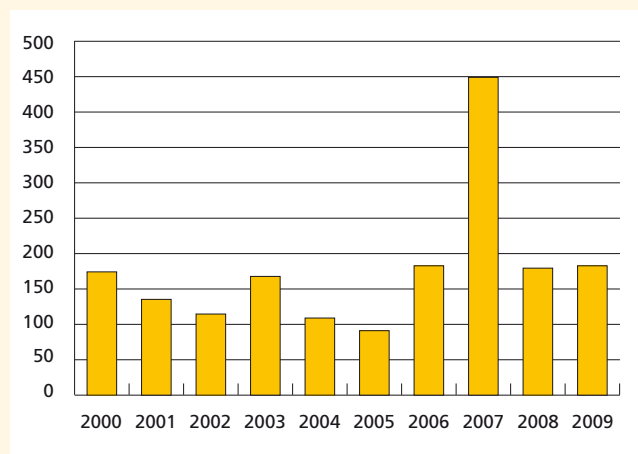
zijnswerk en de centra voor geestelijke gezondheidszorg. Bij de ouderen- en thuiszorgvoorzieningen en de voorzieningen voor personen met een handicap is een aanzienlijke differentiatie van het aanbod aan de gang. In vergelijking met de vorige jaren zijn er in 2009 meer dan vroeger renovatieprojecten gerealiseerd voor comfortverbetering. Globaal genomen heeft het VIPA in de sectoren ouderen- en thuiszorgvoorzieningen, kinderdagopvang en voorzieningen voor de bijzondere jeugdbijstand meer capaciteit gesubsidieerd dan gemiddeld in de vorige jaren. Hier zal, samen met de sector van de voorzieningen voor personen met een handicap ook de komende jaren een uitbreiding, aanvulling en verbetering van het bestaande aanbod worden gerealiseerd, aangestuurd door de actieplannen die de Vlaamse overheid en/of de provincies per sector hebben opgesteld.

Tewerkstelling

Het aantal personen dat werkt in de zorgsector neemt jaar na jaar toe. Er werken meer dan 200.000 personen in de zorgsector, en dat is zonder de **tewerkstelling** in de gezondheidszorg gerekend. Ten opzichte van 1993 is er een verdubbeling. Er zijn twee redenen waarom er een tekort aan zorgpersoneel dreigt te ontstaan. Enerzijds is er de verwachte uitstroom van het huidige personeel door de vergrijzing en anderzijds is er de verdere uitbreiding van het aanbod. Zo schat het federaal planbureau dat er tegen 2014 in deze sector 62.000 extra banen bijkomen.

3.197 Investeringsubsidies

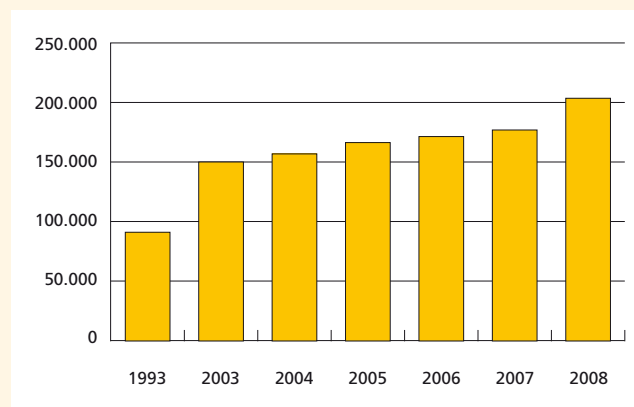
Investeringsubsidies, in miljoen euro, van 2000 tot 2009.

Bron: VIPA.

3.198 Tewerkstelling in de zorgsector

Evolutie van de totale tewerkstelling in de zorgsector*, in 1993 en van 2003 tot 2008**. Bron: RSZ.

* NACE-code 85.3xx.

** 2008: vernieuwde NACE-codes 87.xxx en 88.xxx. Opletten met vergelijken in de tijd.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Mostinkx, J. & Deven, F. (red.). (2009). Welzijn en zorg in Vlaanderen 2009-2010. Mechelen: Wolters Kluwer.

Kind en Gezin (2009). Het kind in Vlaanderen 2008. Brussel.

Federatie van Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen (2010). Jaarverslag 2009. Gent.

Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (2009). Jaarverslag 2008. Brussel.

Kind en Gezin (2009). Kinderopvang – Jaarverslag 2008. Brussel.

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk (2009). CAW in beeld, cijfers 2008. Antwerpen.

Vlaamse Regering (2009). Regeerakkoord 2009-2014. Brussel.

Van Deurzen, J. (2009). Beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Brussel.

F.O.D. Economie, K.M.O., Middenstand en Energie (2009). Sectorstudie Rusthuizen. Brussel.

Vlaams Welzijnsverbond (2010). Jaarverslag '09. Brussel.

Inspectie Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (2009). Jaarverslag 2008. Inspectieactiviteiten in Kind en Gezinsectoren. Brussel

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>

Vlaams Agentschap Personen met een Handicap:

<http://www.vaph.be>

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk:

<http://www.steunpunt.be>

Agentschap Jongerenwelzijn:

<http://www.wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/>

Residentiële ouderenzorg:

<http://www.zorg-en-gezondheid.be/ouderenzorg.aspx>

Thuiszorg:

<http://www.zorg-en-gezondheid.be/thuiszorg.aspx>

Tele-onthaal: <http://www.teleonthaal.be/>

DEFINITIES

Traumatische ervaring Is het psychische letsel dat wordt opgelopen na een afschuwelijke gebeurtenis.

Etnisch-culturele minderheid Vlamingen die bij de geboorte geen Belg waren of van wie minstens één van de ouders bij de geboorte geen Belg was.

Ambulante hulpverlening Hulpverlening waarbij de cliënt in de eigen woon- of werkomgeving blijft.

Semiresidentiële hulpverlening Ondersteuning van cliënten gedurende een deel van de dag. Een cliënt heeft gedurende de dag (of de nacht) hulp nodig maar gaat daarna weer naar huis.

Residentiële hulpverlening Hulpverlening aan mensen die niet meer thuis kunnen wonen en daarom dag en nacht hulp/verzorging krijgen in een instelling.

Transmurale voorziening (ouderen) Hulpverlening door een keten van verschillende hulpverleners. Hierin wordt gebruikt in het kader van de tijdelijke ondersteuning van de hulpverlening die geboden wordt door mantelzorgers.

Mantelzorg Zorg die vrijwillig en niet-professioneel geboden wordt aan langdurig hulpbehoevende familieleden, vrienden of burens.

3.7

DIVERSITEIT, INTEGRATIE EN INBURGERING

De Vlaamse samenleving is de jongste decennia grondig veranderd. Diversiteit is een dagelijkse realiteit geworden. De Vlaamse Regering kiest voor een maatschappijmodel waarin mensen samenleven op grond van gelijkwaardigheid, binnen een kader van normen en waarden eigen aan de Vlaamse samenleving en met respect voor ieders eigenheid. Het einddoel is een actieve participatie van allen aan de samenleving en de creatie van voldoende sociale samenhang.

Dit hoofdstuk beschrijft achtereenvolgens de omvang van de vreemde bevolking, de wijze waarop wordt samengeleefd, het Vlaamse inburgeringsbeleid en de bijzondere groep van de woonwagengedwongen.

Vreemde bevolking

Om de omvang van de vreemde bevolking te schetsen, wordt eerst ingegaan op het aantal vreemdelingen en het aantal personen van vreemde herkomst. Daarna komt de in- en uitwijking van vreemdelingen aan bod. De meest recente beschikbare cijfers over deze onderwerpen hebben betrekking op de wijzigingen in de loop van het jaar 2007 en de situatie op 1 januari 2008. Enkel inzake asielaanvragen en erkenningen als vluchteling zijn cijfers voor 2009 beschikbaar.

Aanwezigheidscijfers

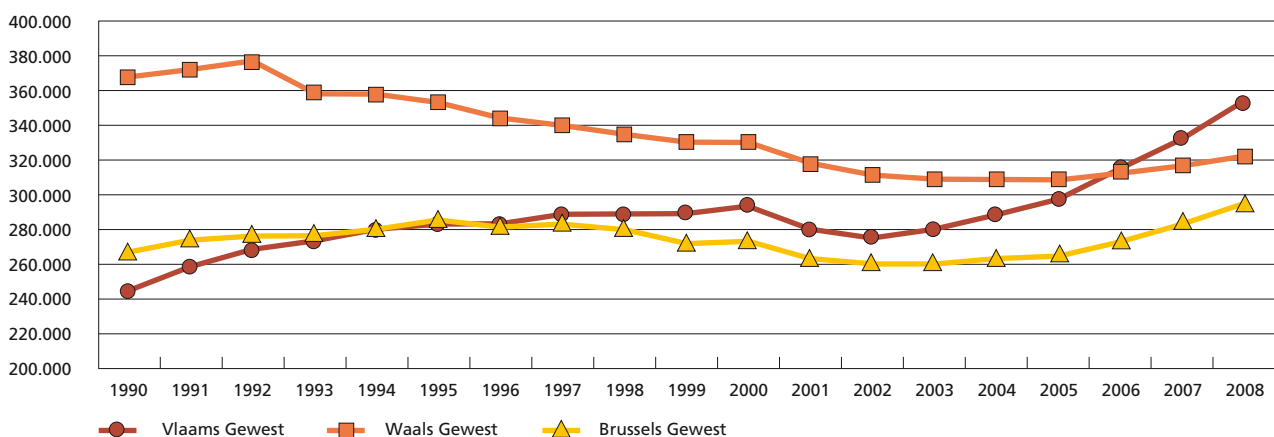
Begin 2008 woonden er in Vlaanderen 354.370 **vreemdelingen** (personen met een vreemde nationaliteit), goed voor bijna 6% van de bevolking. Het aantal vreemdelingen is de laatste 20 jaar onafgebroken gestegen, een lichte daling begin jaren 2000 uitgezonderd.

Vlaanderen is vandaag het gewest waar in absolute aantallen het meeste vreemdelingen wonen. Het relatieve aandeel vreemdelingen ligt in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (28%) en het Waalse Gewest (9%) wel nog een pak hoger dan in het Vlaamse Gewest. Alles samen woonden er begin 2008 in België goed 971.000 personen met een vreemde nationaliteit of 9% van de totale bevolking.

Bijna 1 op 3 vreemdelingen in Vlaanderen had in 2008 de Nederlandse nationaliteit (31%). Daarna volgen de Marokkanen (8%), de Italianen (7%), de Turken (6%) en de Fransen (5%). Terwijl het aandeel van de Nederlanders de afgelopen 10 jaar behoorlijk is toegenomen, is het aandeel van de Marokkanen en Turken aanzienlijk gedaald. Dat laatste is voornamelijk het gevolg van het feit dat een groot deel van hen in de afgelopen jaren Belg is geworden. Anno 2008 had bijna 2 op 3 vreemdelingen de nationaliteit van een lidstaat van de Europese Unie. Deze europeanisering van de vreemdelingen neemt nog elk jaar toe.

3.199 Vreemdelingen naar gewest

Evolutie van het aantal personen met vreemde nationaliteit in de gewesten, van 1990 tot 2008, telkens op 1 januari.

Bron: ADSEI.

Opgesplitst per gemeente ligt het aandeel vreemdelingen het hoogst in de stad Antwerpen, de grensstreek met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg, Midden-Limburg en de rand rond Brussel. Ook Gent en de centrumsteden scoren vrij hoog. De nationaliteit van de vreemdelingen verschilt behoorlijk van regio tot regio. Aan de grens met Nederland gaat het vooral om Nederlanders, in de rand rond Brussel om EU-burgers. De niet-Europese vreemdelingen wonen hoofdzakelijk in de centrumsteden.

De voorliggende cijfers slaan enkel op de personen met een vreemde nationaliteit en dus niet op alle **personen van vreemde herkomst**. Zo hebben heel wat vreemdelingen in de loop der jaren de Belgische nationaliteit verworven. Als bij het aandeel vreemdelingen (personen met een vreemde nationaliteit) ook de genaturaliseerden worden geteld, komt men tot het aandeel personen dat geboren is met een andere dan de Belgische nationaliteit. Begin 2004 ging het samen om bijna 9% van de Vlaamse bevolking. Telt men daarbij ook de nog thuiswonende personen die Belg zijn vanaf hun geboorte maar een moeder hebben die zelf bij haar geboorte een vreemde nationaliteit had, komt men in 2004 in totaal aan goed 10% van de bevolking.

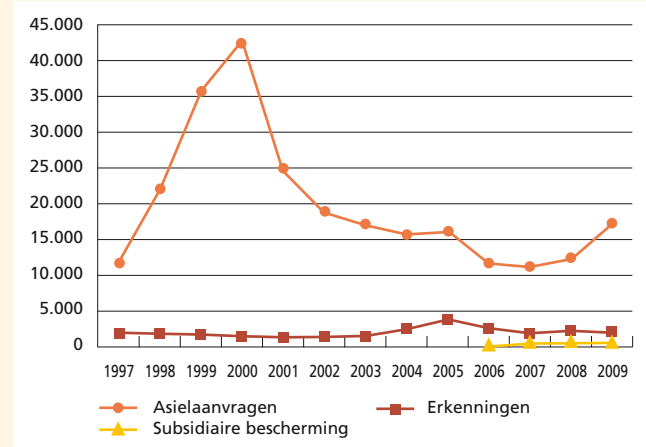
In 2004 was 1 op 5 van de personen van vreemde herkomst (personen met vreemde nationaliteit, genaturaliseerden en Belgen met moeder van vreemde herkomst) afkomstig uit Nederland (21%). Daarna volgen de personen afkomstig uit Marokko (15%), Turkije (13%), Italië (7%) en Frankrijk (5%). Net de helft van de personen van vreemde herkomst, komt uit een lidstaat van de Europese Unie.

De geografische spreiding van het aandeel personen van vreemde herkomst loopt sterk gelijk met de spreiding van het aandeel vreemdelingen (personen met een vreemde nationaliteit). Het gaat vooral om Midden-Limburg, de grens met Nederland in de provincies Limburg en Antwerpen, de stad Antwerpen en de rand rond Brussel. In Gent loopt het aandeel personen van vreemde herkomst op tot bijna de helft van de inwoners. In de stad Antwerpen gaat het om goed een kwart van de bevolking, in Gent om iets meer dan 15%. In Gent gaat het vooral om personen afkomstig uit Zuid-Europa en Turkije, in Antwerpen om personen afkomstig uit Marokko, in Gent om personen afkomstig uit Turkije.

In al deze cijfers wordt geen rekening gehouden met asielzoekers waarvan de procedure loopt en personen die onwettig in ons land verblijven. Begin 2009 lag het aantal asielzoekers in de procedure die hun woonplaats in het Vlaamse Gewest hebben op bijna 27.000. Over de tweede groep zijn geen Vlaamse cijfers beschikbaar. Schattingen voor geheel België spreken van 100.000 tot 110.000 personen (Van Meeteren e.a., 2007).

3.200 Asielaanvragen, erkenningen en verwijderingen

Evolutie van het aantal dossiers asielaanvragen, asielerkenningen en toekenningen van het subsidiaire beschermingsstatuut in België, van 1997 tot 2009.

Bron: Dienst Vreemdelingenzaken, Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen.

In- en uitstroom van vreemdelingen

Vreemdelingen komen om verschillende redenen naar België: om te werken, om een gezin te vormen of er zich mee te herenigen, om te studeren of om als vluchteling asiel aan te vragen. Tegelijk verlaten ook heel wat vreemdelingen – al dan niet gedwongen – ons land.

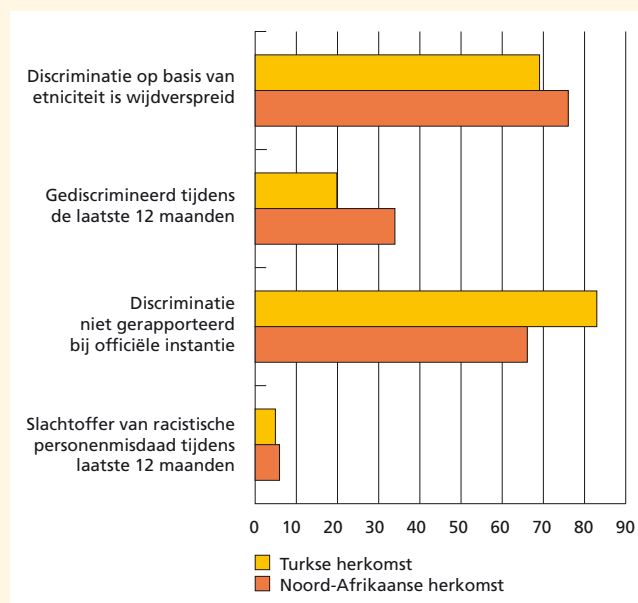
In de loop van 2007 kwamen 40.297 vreemdelingen (personen met een vreemde nationaliteit) zich vanuit het buitenland langdurig (meer dan 3 maanden) in het Vlaamse Gewest vestigen. Tegelijk zijn er 12.252 vreemdelingen vanuit het Vlaamse Gewest naar het buitenland getrokken. De jongste jaren is de **externe inwijking** van vreemdelingen opvallend gestegen. Op tien jaar tijd is de instroom zelfs zo goed als verdubbeld. De uitwijking bleef al die tijd min of meer stabiel.

In 2009 werden in België 17.186 **asielaanvragen** ingediend. Het aantal asielaanvragen zit daarmee de laatste jaren weer in stijgende lijn, maar blijft nog steeds een pak onder het niveau van de periode 1999-2000. Aangezien slechts één aanvraag per gezin wordt ingediend, ligt het aantal betrokken personen wel hoger. De cijfers worden ook vertekend doordat eenzelfde persoon een aanvraag meerdere keren na elkaar kan indienen. Als enkel rekening wordt gehouden met nieuwe aanvragen, daalt het aantal tot 12.936 asielaanvragen. De nationaliteit van de asielaanvragers is zeer divers. De personen die voor de eerste keer een aanvraag indienen, komen vooral uit Kosovo (10%), Armenië (9%), Rusland (8%) en Irak (7%). Een bijzondere groep vormen de 754 niet-begeleide minderjarige asielzoekers.

Slechts een minderheid van de asielzoekers wordt uiteindelijk ook als **vluchteling** erkend. In 2009 werden in totaal 1.889 dossiers positief beoordeeld. In 418 asioldossiers

3.201 Discriminatie

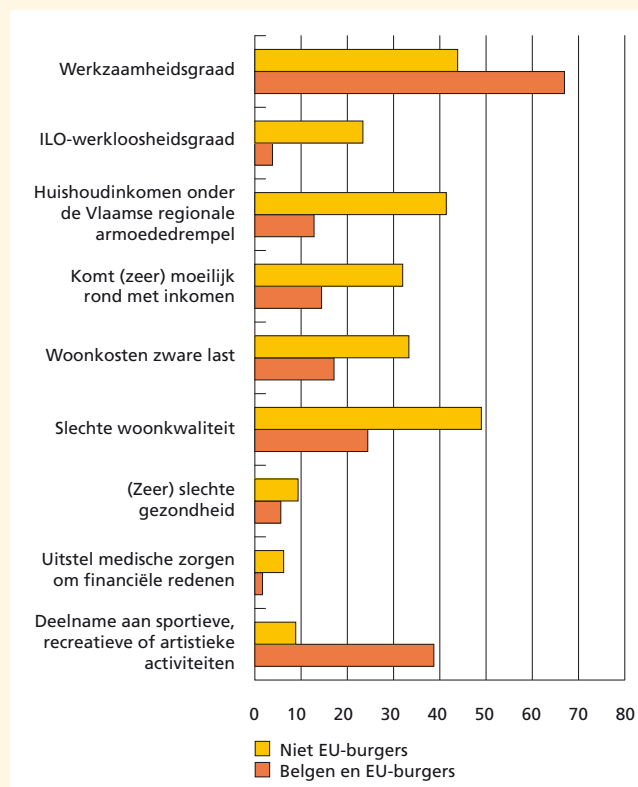
Bevraging van discriminatie-ervaringen bij personen van Turkse herkomst (N=532) en personen van Noord-Afrikaanse herkomst (N=500) in Antwerpen en Brussel, in 2009, in %.

Bron: EU-FRA.

3.202 Maatschappelijke positie van vreemdelingen

Positie van personen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie en van personen met Belgische of EU-nationaliteit op vlak van werk, inkomen, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie in het Vlaams Gewest, in 2008, in %.

Bron: ADSEI EAK/EU-SILC.

werd het sinds oktober 2006 bestaande **subsidiare beschermingsstatuut** toegekend. Het gaat om personen die geen beroep kunnen doen op de gewone asielprocedure, maar waarvan gedacht wordt dat zij bij terugkeer naar hun eigen land gevaar lopen. Zowel bij de erkenning als vluchteling als bij het subsidiare beschermingsstatuut vormen de Irakezen de grootste groep.

Nog in 2009 werden 7.194 regularisatiedossiers goedgekeurd. Het geeft de betrokkenen een tijdelijk of definitief verblijfsrecht omwille van een onredelijk langdurige asielprocedure of om medische of andere humanitaire redenen. Dat aantal ligt bijna de helft hoger dan in 2008.

Samenleven in diversiteit

De Vlaamse Regering wil tot één samenleving komen, waarbij iedereen – autochtone en ‘nieuwe’ Vlamingen – mét elkaar samenleeft en het burgerschap deelt.

Een belangrijke voorwaarde om te komen tot een gedeeld en actief burgerschap is de aanwezigheid van **interetnische contacten**. Uit de SCV-survey 2009 blijkt dat 37% van de Vlamingen vaak in contact komt met mensen met een andere cultuur. Uit eerdere resultaten van de Survey Integratie 2008 bleek dat personen van Marokkaanse en Turkse herkomst meer contact hebben met autochtone Vlamingen dan omgekeerd.

In de SCV-survey van 2008 werd gevraagd naar de samenstelling van de buurt waarin men woont. Bijna 2 op 3 Vlamingen (64%) gaf aan in een buurt te wonen met bijna niemand van vreemde herkomst. 30% woont in een buurt met een paar personen van vreemde herkomst, 6% in een buurt met veel personen van vreemde herkomst. Deze cijfers verschillen uiteraard sterk naar gelang de graad van verstedelijking. In de grootsteden woont slechts 19% in een buurt met bijna niemand van vreemde herkomst, in de plattelandsgemeenten loopt dat op tot 84%. Omgekeerd zegt bijna een kwart van de stedelingen te wonen in een buurt met veel personen van vreemde herkomst, in de plattelandsgemeenten is dat nog geen half procent.

De samenstelling van de buurt heeft invloed op de intensiteit van de sociale contacten (Bral & Pauwels, 2010). Mensen die leven in een buurt met veel vreemdelingen geven vaker aan minder contact te hebben met hun burens dan mensen in buurten met slechts een paar of bijna geen vreemdelingen. Ook de tolerantie tegenover vreemdelingen verschilt naar gelang de samenstelling van de buurt. Mensen die wonen in een buurt waar een beperkt aantal vreemdelingen woont, zijn toleranter dan mensen in buurten zonder vreemdelingen. Maar die meer tolerante houding verdwijnt weer in buurten met veel vreemdelingen.

De mate van **discriminatie** ervaren door personen van Noord-Afrikaanse en Turkse herkomst in Antwerpen en Brussel werd bevestigd door de EU-MIDIS-survey van 2009. Goed drie kwart van de personen van Noord-

Afrikaanse herkomst is van mening dat discriminatie op grond van etniciteit wijd verspreid is in België. Meer dan 3 op 10 personen van Noord-Afrikaanse herkomst stelde zelf minstens 1 keer het slachtoffer te zijn geweest van discriminatie in het jaar voor de bevraging. Deze cijfers liggen bij de personen van Turkse herkomst telkens iets lager. Door 2 op 3 personen van Noord-Afrikaanse herkomst en door meer dan 4 op 5 personen van Turkse herkomst werd de ervaren discriminatie niet gerapporteerd bij een officiële instantie. Een meerderheid was van mening dat dit toch niets zou veranderen.

Mét elkaar samenleven, impliceert ook dat ‘nieuwe’ Vlamingen actief en volwaardig aan de Vlaamse samenleving kunnen participeren. Nog steeds blijkt de maatschappelijke positie van nieuwe Vlamingen op een aantal belangrijke levensdomeinen minder gunstig dan die van autochtone Vlamingen. En ook tussen vreemdelingen onderling bestaan duidelijke verschillen: terwijl de EU-burgers veelal gelijke tred kunnen houden met de Vlamingen, hinken de niet-EU-burgers vaak (ver) achterop.

Nationaliteit speelt een belangrijke rol op de arbeidsmarkt, vooral dan voor mensen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie. In 2008 lag de **werkzaamheidsgraad** bij deze groep 23 procentpunten lager dan bij de Belgen en personen met een nationaliteit van binnen de Europese Unie. Vooral de niet-Europese vrouwen scoren zwak. Van hen is slechts 3 op 10 aan het werk. De nationaliteitskloof is de afgelopen jaren weliswaar kleiner geworden, maar in internationaal opzicht presteert Vlaanderen nog steeds zwak. Zowel in de buurlanden als in de rest van Europa ligt de arbeidsdeelname van deze groep veel hoger. Als niet de nationaliteit maar het geboorteland in rekening wordt gebracht, blijkt de werkzaamheidsgraad van personen geboren buiten de Europese Unie hoger te liggen dan personen met een nationaliteit van buiten de EU, maar nog steeds 15 procentpunten lager dan de werkzaamheidsgraad van personen geboren in België.

De mindere positie op de arbeidsmarkt blijkt ook uit de werkloosheidscijfers. De **werkloosheidsgraad** bij niet-EU-burgers ligt goed 6 keer hoger dan bij de Belgen en personen met een EU-nationaliteit. De hoge werkloosheidsgraad wordt bevestigd door de oververtegenwoordiging van de personen met een nationaliteit van buiten de EU in het aantal ingeschreven werkzoekenden bij de VDAB. Als niet alleen naar de huidige maar ook naar de vorige nationaliteit van de werkzoekenden gekeken wordt, blijkt 1 op 5 van hen afkomstig van buiten de Europese Unie.

In tegenstelling tot op de arbeidsmarkt wijzen de algemene deelnamecijfers van vreemdelingen aan het basis- en het secundair onderwijs niet direct op achterstelling. Het aandeel leerlingen met een vreemde nationaliteit in het lager en secundair onderwijs schommelt tussen 5 en 6%, wat overeenkomt met het aandeel vreemdelingen in de totale bevolking. Opgesplitst naar studierichting blijken er wel verschillen te zijn. In de 2de en 3de graad van het ASO en TSO ligt het aandeel vreemdelingen telkens op

3%. In het BSO en het buitengewoon secundair onderwijs stijgt dat aandeel naar 9%. In het deeltijds beroepssecundair onderwijs ligt het aandeel vreemdelingen op 14%.

Ook andere indicatoren die dieper ingaan op de schoolloopbaan van leerlingen wijzen op achterstand. Zo hebben 41% van de niet-Belgen al één of meerdere jaren vertraging opgelopen in het laatste jaar van het gewoon lager onderwijs, wat 3 keer hoger ligt dan bij de Vlaamse leerlingen met Belgische nationaliteit. 1 op 10 van de niet-Belgische leerlingen kijkt op dat moment zelfs al aan tegen een **schoolese vertraging** van 2 jaar of meer. Bij de leerlingen met Belgische nationaliteit blijft dat aandeel beperkt tot 1 op 100. In het secundair onderwijs loopt de schoolse achterstand verder op. In de 3de graad van het gewoon secundair onderwijs heeft 75% van de leerlingen met een vreemde nationaliteit één of meerdere jaren vertraging opgelopen. Bij de Belgische leerlingen gaat het om 33%.

Ook op andere domeinen zijn de niet-EU-burgers minder goed af dan de Belgen en de andere EU-burgers. Zij moeten vaker rondkomen met een inkomen onder de **armoededrempel** en geven vaker zelf aan financiële problemen te hebben. Het is dan ook weinig verwonderlijk dat niet-EU-burgers vaker aangeven dat de **woonkost** zwaar doorweegt op het huishoudbudget. Bovendien zijn de huizen waarin zij wonen doorgaans van mindere kwaliteit.

Hun zwakkere socio-economische positie blijkt eveneens uit de cijfers van Kind en Gezin over **geboortes in kansarme gezinnen**. Aan de hand van een aantal uiteenlopende criteria, wordt bij elke geboorte nagegaan of het gezin kansarm is. In 2009 was dat bij 8,3 % van de geboortes in Vlaanderen het geval. Van bijna 6 op 10 kinderen geboren in een kansarm gezin beschikte de moeder bij haar geboorte niet over de Belgische nationaliteit. Vreemde herkomst gaat dus vaak al vanaf erg jonge leeftijd gepaard met sociale achterstelling.

Ook de gezondheidstoestand van niet-EU-burgers is minder positief dan die van Belgen en EU-burgers. Niet-EU-burgers spreken vaker over een slechte gezondheid en moeten meer dan Belgen en EU-burgers medische zorgen uitstellen omwille van financiële problemen. Ten slotte nemen niet-EU-burgers beduidend minder vaak deel aan sportieve, recreatieve of artistieke activiteiten.

Inburgering als opstap naar integratie

Ook de nieuwkomer zelf wordt door de Vlaamse overheid aangesproken op zijn of haar individuele verantwoordelijkheid. Er wordt van hem of haar gevraagd actief deel te nemen aan de samenleving door onder meer de taal en de omgangsvormen te leren kennen en te respecteren. Inburgering wordt zo gezien als een belangrijke opstap naar integratie en volwaardige participatie.

Het Vlaamse inburgeringsbeleid is op de eerste plaats gericht op anderstalige vreemdelingen van 18 jaar en ouder die zich langdurig (meer dan 3 maanden) in Vlaanderen of Brussel komen vestigen. Ook Belgen die in het buitenland geboren zijn en minstens één ouder hebben die ook in het buitenland geboren is, behoren tot de doelgroep van het inburgeringsbeleid.

Tot 2006 hadden enkel **nieuwkomers** - personen die nog geen jaar en voor het eerst ingeschreven zijn in het Rijksregister in een gemeente van het Vlaamse of Brusselse Hoofdstedelijke Gewest - een recht op het volgen van een inburgeringstraject. Dit traject wordt gecoördineerd door het onthaalbureau en bestaat uit een vormingsprogramma ondersteund door individuele begeleiding. Het vormingsprogramma omvat taallessen, maatschappelijke oriëntatie en loopbaanoriëntatie.

Een aantal categorieën van nieuwkomers is bovendien verplicht dergelijk inburgeringstraject te volgen. Arbeidsmigranten en niet-Belgische onderdanen van de Europese Economische Ruimte, hun huwelijkspartners, hun kinderen jonger dan 21 jaar en hun ouders zijn van

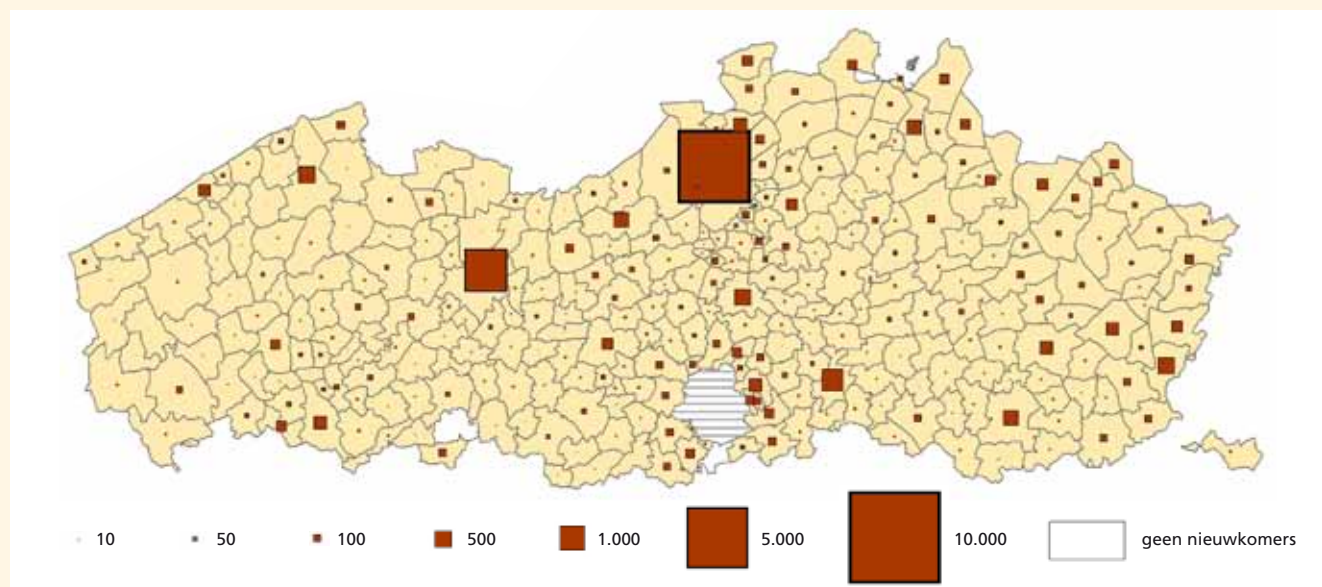
deze verplichting vrijgesteld. Ook nieuwkomers van 65 jaar en ouder of nieuwkomers die ernstig ziek zijn of een handicap hebben, zijn niet verplicht een inburgeringstraject te volgen, net als diegenen die een diploma kunnen voorleggen van het Belgische of Nederlandse onderwijs of die een volledig schooljaar hebben gevolgd in het onthaalonderwijs.

Vanaf 1 januari 2007 werd de doelgroep van het inburgeringsbeleid verder uitgebreid. Ook **oudkomers** - inwijkelingen die al langer dan een jaar in Vlaanderen wonen - hebben sindsdien een recht op inburgering. Bovendien zijn bedienaars van de erkende erediensten nu verplicht om een inburgeringstraject te volgen. Anderzijds werden ontvankelijk verklaarde asielzoekers enkel nog verplicht de module maatschappelijke oriëntatie te volgen. Van zodra de asielzoeker als vluchteling wordt erkend, wordt het volledige traject verplicht. De inburgeringsplicht geldt niet voor nieuwkomers in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

In 2009 zijn er 30.702 meerderjarige en 14.076 minderjarige nieuwkomers in het Vlaamse Gewest. Het aantal meerderjarige nieuwkomers ligt iets hoger dan in 2008, het aantal minderjarige nieuwkomers iets lager. Naar geslacht gaat het bij de meerderjarige nieuwkomers om ongeveer evenveel mannen als vrouwen. Gelijkwaardige cijfers over de minderjarige nieuwkomers zijn niet bekend. Slechts iets meer dan 2% van de meerderjarige nieuwkomers is 65 jaar of ouder. Deze cijfers slaan niet op het aantal vreemdelingen dat zich in een bepaald jaar in Vlaanderen komt vestigen (zie daarvoor de cijfers over de externe inwijking van vreemdelingen), maar om diegenen die behoren tot de doelgroep van het Vlaamse inburgeringsbeleid.

3.203 Aantal nieuwkomers per gemeente

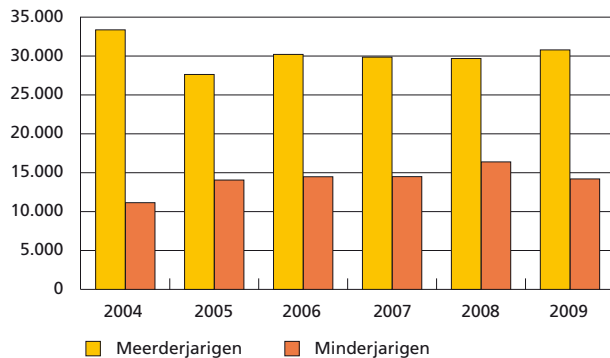
Het aantal meerderjarige nieuwkomers per gemeente, in 2009.

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

3.204 Nieuwkomers

Evolutie van het aantal nieuwkomers, van 2004 tot 2009, naar leeftijd.

Bron: CEVI, Kruispuntbank Inburgering.

Iets minder dan de helft van de meerderjarige nieuwkomers is afkomstig uit een lidstaat van de Europese Unie, Noorwegen, IJsland of Zwitserland (46%). Dit aandeel is tussen 2004 en 2007 opvallend gestegen – onder meer door de uitbreiding van de Europese Unie –, maar in 2008 en 2009 weer enigszins gedaald. Het aandeel Nederlanders (16%) ligt op hetzelfde niveau als in 2008.

Bijna 7 op 10 van de meerderjarige nieuwkomers zijn volgmigranten. Dit zijn personen die zich in ons land vestigen om een gezin te vormen of er zich mee te herenigen. Goed 2 op 10 meerderjarige nieuwkomers zijn geregulariseerd, arbeidsmigranten en EU-studenten.

De nieuwkomers wonen vooral in de steden, op de eerste plaats in Antwerpen en Gent. Ook Leuven scoort behoorlijk hoog. Daarna volgen de andere centrumsteden, de rand rond Brussel, Midden-Limburg en de grensstreek met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg.

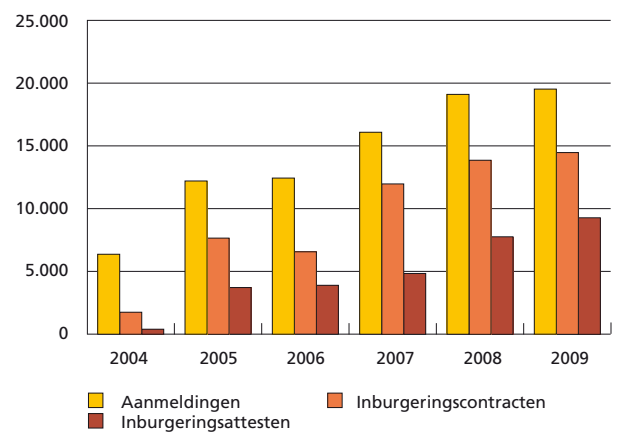
In 2009 was 23% van de meerderjarige nieuwkomers verplicht een **inburgeringstraject** te volgen. Dat houdt in dat zij zich binnen de 3 maanden moeten aanmelden bij een onthaalbureau en dat zij regelmatig dienen deel te nemen aan de verschillende onderdelen van het traject. Tegenover 2005 is het aandeel van de verplichte doelgroep verdrievoudigd.

In 2009 hebben 18.927 inburgeraars zich aangemeld in een onthaalbureau, waarvan iets minder dan de helft behoorde tot de verplichte doelgroep. Er werden 14.158 inburgeringscontracten afgesloten, waarvan 60% met verplichte inburgeraars. Uiteindelijk zijn in de loop van het jaar 8.217 inburgeringsattesten afgeleverd. Het aantal aanmeldingen lag in 2009 iets hoger dan in 2008. Het aantal contracten en attesten lag nagenoeg op hetzelfde niveau. Zowel het aantal aanmeldingen, het aantal contracten als het aantal attesten lag in 2008 en 2009 fors hoger dan in de jaren daarvoor.

De stad Antwerpen nam in 2009 telkens om en bij de 30% van de aanmeldingen, contracten en attesten voor zijn rekening.

3.205 Inburgeringstrajecten

Aantal meerderjarige nieuwkomers dat zich op een onthaalbureau heeft aangemeld, een inburgeringscontract heeft getekend en een inburgeringsattest heeft behaald, van 2004 tot 2009.

Bron: Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

Anderstalige minderjarige nieuwkomers kunnen beroep doen op het onthaalonderwijs. In het secundair onderwijs krijgen de anderstalige nieuwkomers een jaar een Nederlands taalbad om daarna over te stappen naar het regulier onderwijs. In het basisonderwijs worden de anderstalige nieuwkomers van meet af aan deels afzonderlijk onderwezen en deels samen met de kinderen in de reguliere klas. In het schooljaar 2008-2009 zaten 1.839 leerlingen in de **onthaalklas** in het secundair onderwijs, wat iets hoger ligt dan de voorbije jaren.

Woonwagengewoners

Een wat aparte plaats binnen het Vlaamse integratiebeleid wordt ingenomen door de woonwagengewoners. **Woonwagengewoners** zijn mensen met een eigen, nomadische cultuur die traditioneel in een woonwagen wonen of gewoond hebben. Een exact aantal is niet bekend. Zij kunnen zowel in een woonwagen wonen als in een huis of appartement. In die zin mag de term 'woonwagengewoners' niet strikt geïnterpreteerd worden.

De groep is zeer heterogeen met Voyageurs (afstammelingen van de autochtone trekkende bevolking), Manoesjen en Roms. De meest recente beschikbare ramingen over het aantal woonwagengewoners dateren van 2003. Naar schatting leefden er toen in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 8.000 Voyageurs, 1.200 Manoesjen en 800 Roms. De Manoesjen arriveerden in de 15de eeuw in onze streken. Ze spreken naast het Nederlands hun eigen Manoesj-taal. De Roms zijn afkomstig uit Oost-Europa. Zij zijn sinds het einde van de 19de eeuw in verschillende golven naar West-Europa gekomen, leven sterk nomadisch en spreken hun eigen Romanés met als tweede taal Frans. De Roms zijn trouwens te onderscheiden van de Roma. Deze laatste groep spreekt Romanés zoals de Roms, maar is eerder recent vanuit Oost-Europa geïmmi-

greerd waar ze in huizen of appartementen woonden, niet in woonwagens. Hun aantal in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt geraamd op zowat 20.000. Zij worden hier verder niet in rekening gebracht.

De meeste woonwagenbewoners die permanent in het Vlaamse of Brusselse Hoofdstedelijk Gewest wonen, hebben de Belgische nationaliteit. De woonwagenbevolking is opvallend jong, met bijna de helft jonger dan 19 jaar.

In 2003 woonden naar schatting 850 gezinnen daadwerkelijk in een woonwagen of caravan. Verwacht wordt dat dit aantal in 2010 zal aangegroeid zijn tot goed 1.100 gezinnen.

Woonwagenbewoners leven in familieverband op **woonwagenterreinen**. In 2010 zijn er 474 standplaatsen op 30 residentiële woonwagenterreinen (ingericht voor permanente bewoning) in Vlaanderen en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Slechts goed de helft van de permanente woonwagenbewoners kan dus terecht op een legaal woonwagenterrein. De andere gezinnen zijn aangewezen op niet-gereguleerde privé-terreinen die ze huren of kopen. Voor de ongeveer 1.000 doortrekkende gezinnen die Vlaanderen jaarlijks aandoen zijn er momenteel 5 doortrekkersterreinen, samen goed voor 88 standplaatsen. Daarnaast hebben enkele gemeenten wel een regeling voor de opvang van doortrekkers op pleisterplaatsen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Bral, L. & Pauwels, G. (2010). Etnische diversiteit en sociaal kapitaal. Samenleven en de kleur van de stad. In: Bral, L. & Schelfaut, H.. De stad maakt het verschil. Analyses op de stadsmonitor 2008. SVR-studie 2010/1. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding (CGKR) (2010). Jaarverslag Migratie 2009. Brussel: CGKR.
- Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen (CGVS) (2010). Asielstatistieken: overzicht 2009. Brussel: CGVS.
- Corijn, M. & Lodewijckx, E. (2009). Echtscheiding en leefvorm na echtscheiding in het Vlaamse Gewest: verschillen naar herkomst. Een analyse op basis van Rijksregistergegevens voor volwassenen en kinderen. SVR-Rapport 2009/4. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Departement Onderwijs en Vorming (O&V) (2010). Statistisch Jaarboek van het Vlaams Onderwijs. Schooljaar 2008-2009. Brussel: O&V.
- European Union Agency for Fundamental Rights (EU-FRA) (2009). EU-MIDIS. Main results report. Brussel: EU-FRA.
- Vancluysen, K., Van Craen, M. & Ackaert, J. (2009). De Vlaamse Integratiekaart Deel IV: Resultaten van de Survey Integratie 2008. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.
- Van Meeteren, M., Van San, M. & Engbersen, G. (2007). Irreguliere immigranten in België: inbedding, uitsluiting en criminaliteit. Rotterdam: Risbo.

- Agentschap voor Binnenlands Bestuur:
<http://www.binnenland.vlaanderen.be>
- Algemene Directie Statistiek (ADSEI):
http://statbel.fgov.be/home_nl.asp

- Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen: <http://www.belgium.be/cgvs>
- Dienst Vreemdelingenzaken:
<http://www.dofi.fgov.be/nl/1024/frame.htm>
- Departement Onderwijs en Vorming:
<http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Steunpunt Gelijkekansenbeleid:
<http://www.steunpuntgelijkekansen.be>
- Steunpunt Werk en Sociale Economie:
<http://www.steunpuntwse.be>
- Vlaams Minderhedencentrum: <http://www.vmc.be>
- Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB): <http://www.vdab.be>

DEFINITIES

- Armoededrempel** Om zicht te krijgen op de armoedesituatie van een land of regio wordt onder impuls van de Europese actieplannen vaak gewerkt met het armoederisicopercentage. Het gaat om het aandeel personen dat leeft in een huishouden dat moet rondkomen met een inkomen onder de armoededrempel. In VRIND wordt gebruik gemaakt van een eigen Vlaamse regionale armoededrempel. Deze drempel is bepaald op 60 procent van het mediaan netto beschikbare gestandaardiseerde huishoudinkomen in het Vlaamse Gewest.
- Werkzaamheidsgraad** Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).
- (ILO-)Werkloosheidsgraad** Aandeel werklozen in de beroepsbevolking (werkenden en werklozen).

4 GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST

De verstedelijking zet zich in Vlaanderen steeds verder door. Verstedelijking betekent niet alleen een toenemend beslag op de open ruimte, maar ook een toenemende druk op leefmilieu. De overheid plaatst daarom duurzaamheid centraal en dat zowel voor bouwen, wonen als leven. Een groenere economie, waarbij transities als leidraad voor een nieuw duurzaamheidsbeleid gelden, moeten ervoor zorgen dat Vlaanderen een groen en dynamisch stedengewest wordt.

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN

Het Vlaams regeerakkoord stelt dat de resterende open ruimte dient beschermd en versterkt te worden. Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) wordt thans voor een tweede keer herzien en is sinds 1997 een belangrijk fundament van het ruimtelijk beleid. Het RSV legt een taakstelling op voor verschillende categorieën van bestemmingen.

Het RSV voorziet een behoefte van 7.000 ha bijkomende bedrijventerreinen. Het Vlaamse Gewest is verantwoordelijk voor de realisatie van 4.100 ha (zonder de zeehavens). Voor circa 40% hiervan is in februari 2009 de herbestemming volledig afgerond, hoofdzakelijk binnen de opgemaakte plannen voor stedelijke gebieden. Voor 85% van de totale 4.100 ha zijn concrete initiatieven genomen. Het RSV voorziet bestemmingswijzigingen voor extra oppervlakte natuur en bos. Tussen 1994 en 2009 kwamen er 14.600 hectare groene bestemmingen bij. 30% van de vooropgestelde totale oppervlakte is hiermee gerealiseerd.

Zowel het regeerakkoord als de beleidsnota Milieu en Natuur pleiten voor meer toegankelijke stadsrandbossen. Het Pact 2020 stelt dat tegen 2020 minstens de helft van de stedelijke of kleinstedelijke gebieden over een stadsbos moet beschikken of er één opgestart moet hebben. Eind

januari 2010 waren er 16 stadsbosprojecten opgestart binnen de 57 (klein)stedelijke gebieden, dit is een aandeel van 28%.

Onroerend erfgoed draagt bij tot het versterken van de ruimtelijke kwaliteit. Duurzaam behoud en beheer van het onroerend erfgoed is een wezenlijk element in de ruimtelijke ontwikkeling om spontane degradatie en vernietiging door mens en natuur te voorkomen. 2009 was een cruciaal jaar voor de inventaris en verdere vrijwaring van het bouwkundig erfgoed. In september 2009 werd de inventaris van het bouwkundig erfgoed voor het eerst juridisch vastgesteld. Dankzij de vaststelling van de inventaris traden een aantal andere wettelijke bepalingen in de Vlaamse decreet- en regelgeving in werking.

WONEN

Betaalbaar en kwalitatief wonen bevorderen, staat hoog op de politieke agenda in het woonbeleid. Het belang dat gehecht wordt aan betaalbaar wonen is niet verwonderlijk wanneer bijna een vijfde van de huishoudens aangeeft dat de woonkost een zware last is op het huishoudbudget. De problemen zijn groter bij de huurders – vooral in de private huursector – dan bij de eigenaars: huurders besteden doorgaans meer van hun inkomen aan netto woonkosten met minder resterend inkomen als gevolg.

Drie kwart van de Vlaamse huishoudens is eigenaar van zijn woning. Dit is heel wat meer dan in de ons omringende landen. Voor velen is eigendomsverwerving pas mogelijk door ondersteuning door de overheid. Naast de federale fiscale aftrek voorziet de Vlaamse overheid in sociale leningen, premies en een aanbod van sociale woningen. Meer dan in het verleden wordt geopteerd voor aankoop en renovatie eerder dan voor nieuwbouw. Dit blijkt zowel uit de evolutie van de bouwvergunningen, de leningen als de begunstigden van het huisvestingsbeleid.

Naast ondersteuning van eigendomsverwerving, wordt ingezet op ondersteuning van de huurmarkt. Huurders zijn beter af in een sociale woning dan op de private huurmarkt. De gemiddelde huurprijs voor een sociale woning bedraagt in 2009 237 euro per maand. Ter vergelijking: in 2005 bedroeg de gemiddelde private huurprijs 431 euro. Hoewel het jongste decennium jaarlijks gemiddeld 2.500 sociale woningen worden bijgebouwd, waarvan 3 op 4 huurwoningen, stonden midden 2007 nog 75.735 kandidaat-huurders ingeschreven op de wachtlijsten van de sociale huisvestingsmaatschappijen. Dit betekent dat per woning 56 kandidaten op de wachtlijst stonden.

Naast betaalbaarheid van het wonen, staat de woonkwaliteit centraal in het huisvestingsbeleid. Het comfort en de bouwfysische staat van de woningen is de jongste jaren sterk verbeterd. Toch neemt het percentage Vlamingen toe dat leeft in een woning met gebrek aan klein comfort, twee of meer huisvestingsproblemen en/of gebrek aan ruimte stelselmatig toenemen: van 18,8% in 2004 tot 26,8% in 2008.

De Vlaamse Regering wil duurzaamheid centraal stellen voor bouwen, wonen en leven. In het kader van wonen en energieverbruik is het van belang dat het gemiddelde energieprestatiepeil van een nieuwbouwwoning de laatste jaren sterk verbetert. Het gemiddelde E-peil is van 2006 naar 2009 gedaald naar gemiddeld E78,5.

STEDELIJKHEID

De verstedelijking zet zich in Vlaanderen steeds verder door. Verstedelijking heeft een ruimtelijke, fysieke component die zich uit in een toenemend beslag op de open ruimte en druk op het leefmilieu. Anderzijds heeft verstedelijking ook te maken met veranderingen in het leefpatroon van de bevolking, in waarden en opvattingen. Voor de Vlaamse overheid is verstedelijking zowel een uitdaging als een opportuniteit.

Het is zoeken naar een duurzaam evenwicht zowel sociaaleconomisch, ecologisch als sociaal. Dit komt sterk tot uiting in het Vlaamse regeerakkoord en de beleidsnota's waarin aandacht gaat naar plattelands- en stedelijke ont-

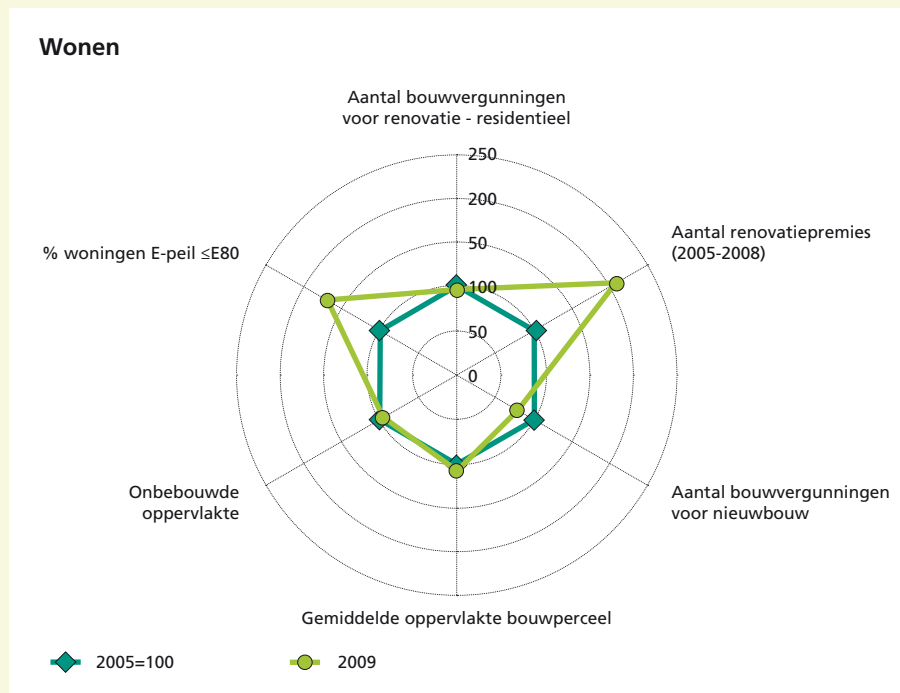
wikkelingen. Daarin wordt een pleidooi gehouden voor een verdere versterking van aantrekkelijke, duurzame, leefbare steden en plattelandsgemeenten.

Het platteland wint vooral inwoners door een positief migratiesaldo. Het aantal inwoners in de meer verstedelijkte gebieden neemt toe dankzij een geboorte-overschot in combinatie met een positief migratiesaldo. Er doet zich echter nog altijd een belangrijke selectieve stadsvlucht voor bij jonge, in het bijzonder sociaal economisch sterkere gezinnen.

Armoede en achterstelling blijft een overwegend stedelijk fenomeen. De kloof tussen arm en rijk is zeker in de grootsteden groter en het aandeel leefloners en geboortes in kansarme gezinnen ligt er ver boven het Vlaamse gemiddelde.

Als woongebied blijft het platteland over het algemeen goedkoper dan de meer verstedelijkte gebieden. De grootsteden en centrumsteden oefenen een centrumfunctie uit op de ruimere omgeving op vrijwel alle domeinen van economie tot cultuur.

Stedelijkheid heeft een effect op de aard van de sociale contacten en op lidmaatschappen. Stedelingen zijn echter niet minder geëngageerd en staan veel opener ten opzichte van andere culturen.

MILIEU EN NATUUR

Het ontwerp MINA-plan 4 – het Vlaamse Milieubeleidsplan 2011-2014 – geeft onder meer invulling aan de ambities die geformuleerd werden in Vlaanderen in Actie, het PACT 2020 en het Regeerakkoord 2009-2014.

Vlaanderen wenst tegen 2020 ook op ecologisch vlak tot de allerbeste regio's te behoren. Er worden een aantal grote uitdagingen onderscheiden, die op een termijn van een generatie richtinggevend zijn voor Vlaanderen. Om ze te bereiken pleit het MINA-plan 4 voor een meer milieuverantwoorde productie en consumptie, een meer energiezuinige samenleving met oog voor hernieuwbare bronnen en meer maatschappelijke zorg voor het leefmilieu.

De Vlaamse uitstoot van broeikasgassen lag in 2008 6,7% lager dan in het referentiejaar. De uitstoot ligt boven het niveau van 2007 maar de doelstelling van het Kyoto-protocol blijft behaald. Het aandeel hernieuwbare energie is sterk gestegen, maar blijft beperkt tot 2,1% van het totaal gebruik in 2008. De verzurende emissies vertonen een voorzichtig positieve trend tussen 2002 en 2008. De hoeveelheid huishoudelijk afval blijft in dezelfde periode nagenoeg ongewijzigd, terwijl de hoeveelheid primair

bedrijfsafval licht is toegenomen. Ondanks het sterk dalend percentage meetpunten van het MAP-meetnet oppervlaktewater dat de nitraatnorm overschrijdt, blijven er nog 27% van de meetpunten met overschrijding van de norm. De zuiveringsgraad bij huishoudens vertoont een gunstige evolutie en de vooropgezette norm voor 2010 wordt waarschijnlijk gehaald. Het aantal dagen met overschrijding van de daggemiddelde norm voor fijnstof is sterk verminderd. Op basis van de huidige trend kan aangenomen worden dat de doelstelling van maximum 35 dagen overschrijding in 2010 gehaald kan worden. Het aantal dagen waarop het hoogste 8-uurgemiddelde per dag de drempelwaarde van 120µg/m3 overschrijdt vertoont geen duidelijke evolutie. Toch is het aantal overschrijdingsdagen voor ozon van 35 in 2005 teruggefallen op 16 in 2009 waarmee de doelstelling van maximum 25 in 2010 gehaald is. De oppervlakte onder effectief natuurbeheer blijft toenemen en men verwacht dat het doel van 50.000 ha in 2010 gehaald zal worden. Het aantal potentieel verontreinigde gronden waarvan de sanering gestart is, vertoont een zeer positieve evolutie en de doelstelling voor 2010 is in 2009 al behaald. Ook de evolutie van de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde mest is erg positief in de periode 2002-2008.

Milieu

Trendberekening voor een aantal milieu-indicatoren (uitgedrukt als gemiddelde jaarlijkse wijziging op basis van de regressielijn in de periode 2002-2008).

Indicator	Trend	
Broeikasgasemissies (kton CO2-eq)		
Aandeel hernieuwbare energie (%)		
Potentieel verzurende emissies (miljoen zeq)		
Totaal huishoudelijk afval (miljoen ton)		
Primair bedrijfsafval (miljoen ton)		**
MAP-meetpunten oppervlaktewater met overschrijding nitraatnorm (%)		*
Zuiveringsgraad huishoudens (%)		
Aantal dagen met overschrijding daggemiddelde norm voor PM10		*
Aantal overschrijdingsdagen ozon in de omgevingslucht		
Oppervlakte effectief natuurbeheer (ha)		
Aantal potentieel verontreinigde gronden waarvan de sanering gestart is(%)		*
Evolutie van de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde mest (miljoen kg fosfaat)		

Bron: LNE, *2002-2009, **2002-2007.

Legende

	> 5%	gunstige tot zeer gunstige evolutie
	> 1% tot 5%	voorzichtig positieve trend
	-1% tot 1%	ongewijzigd of geen duidelijk waarneembare trend
	< -1% tot -5%	licht negatieve trend
	< -5%	negatieve tot zeer negatieve evolutie

ENERGIE

Het Vlaamse energiebeleid streeft onder andere naar een daling van het energiegebruik en een afname van de uitstoot van broeikasgassen. Het bruto binnenlands energieverbruik daalt sinds 2005. Ook de energie-intensiteit lag in 2008 bijna 10% lager dan in 1990. Het versterkte energie-efficiëntiebeleid leidde tot een ont koppeling van energiegebruik en economische groei.

De toename van de energieproductie op basis van hernieuwbare bronnen en warmtekrachtkoppeling is ook een doelstelling van het Vlaamse energiebeleid. Sinds de invoering van het groenestroomcertificatensysteem in 2002 kent de groenestroomproductie in Vlaanderen een sterke groei. In 2009 had groene stroom een aandeel van 4,7% in het bruto elektriciteitsverbruik. Het WKK-certificatensysteem heeft sinds 2005 een duidelijke impuls aan de WKK-elektriciteitsproductie gegeven. In 2009 was de elektriciteit uit WKK's goed voor 19% van het bruto elektriciteitsverbruik.

Daarnaast wil de overheid ook de beschikbaarheid en betaalbaarheid van energie voor de sociaal zwakkere doelgroep bewaken. Het aantal huishoudens dat bij een sociale leverancier gas en elektriciteit afneemt, stijgt jaar na jaar. Ook het aantal afgesloten toegangspunten voor elektriciteit en gas is de voorbije jaren duidelijk toegenomen.

De Vlaamse energiemarkt is sterk geconcentreerd, wat te wijten is aan het belangrijke marktaandeel van de standaardleveranciers en aan de fusies en participaties tussen de verschillende spelers.

Uit internationale vergelijkingen blijkt dat de betrouwbaarheid van de elektriciteits- en gasvoorziening in het Vlaamse Gewest zeer hoog is. Het aantal en de duur van de stroom- en gasonderbrekingen zijn beperkt.

LANDBOUW

Hoewel de productiviteit van de Vlaamse landbouwsector nog steeds toeneemt, blijft een behoorlijk areaal nodig om de activiteiten uit te oefenen. De landbouw neemt dan ook bijna de helft van de totale Vlaamse grondoppervlakte in. Het aantal landbouwbedrijven loopt flink terug, met als gevolg dat de resterende bedrijven steeds groter worden. Deze schaalvergroting zal in de toekomst bijdragen tot de economische leefbaarheid van de Vlaamse landbouw.

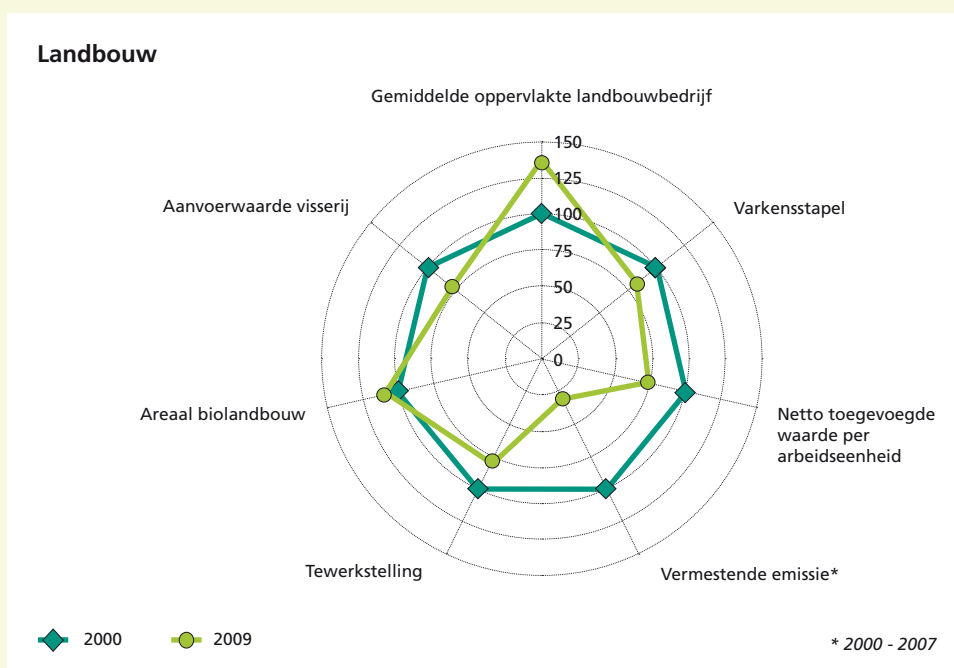
Ondanks het dalend aantal werknemers behoort de Vlaamse landbouwsector tot de meest intensieve van Europa. Vlaanderen bevindt zich dan ook bij de Europese top wanneer de netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht bekeken wordt. Toch hebben de land- en tuinbouwers al 2 jaar te kampen met een zeer laag inkomen, in 2008 te wijten aan de hoge kosten voor veevoeders, meststoffen en energie en in 2009 aan een lage prijs voor tal van producten. Een stijgende landbouwconjunctuurindex duidt er evenwel op dat de sector hoopt op beterschap.

De Belgische handel in landbouwproducten kent een duidelijk positief handelssaldo. Het aandeel van de in- en uitvoer van landbouwproducten in de totale Belgische handel schommelt rond de 10%. Ruim vier vijfde van de Belgische handel in landbouwproducten komt op rekening van Vlaanderen.

De jongste jaren krijgt de Vlaamse landbouw, mede onder impuls van Vlaamse en Europese regelgeving, een duurzamer karakter. Onder meer door een krimpende vee-stapel, het dalende kunstmestgebruik en de toegenomen mestverwerking namen de verzurende en vermestende emissies de voorbije jaren flink af.

De verkoop van biologische producten heeft weinig te lijden gehad onder de crisis en is de jongste jaren sterk toegenomen. Het aantal biologische producenten en het biologisch areaal namen in 2009 licht toe.

Het jaar 2009 was voor de visserijsector opnieuw moeilijk. Naast een krimpende vloot en een verminderde aanvoer van vis bleef ook de rendabiliteit onder druk staan door de lage visprijzen.

4.1

 RUIMTELIJKE
ONTWIKKELINGEN

De verstedelijking neemt verder toe. In het eerste deel van dit hoofdstuk tonen de cijfers over het ruimtegebruik dit aan. Vooral de woonoppervlakte kent een belangrijke expansie. Daarom wordt ook aandacht besteed aan de indicatoren die dit ruimtegebruik bepalen.

Het Vlaams regeerakkoord stelt voorop dat de resterende open ruimte dient beschermd en versterkt te worden. De aantrekkelijkheid en leefbaarheid van onze steden en het platteland dienen gewaarborgd te worden. Dit impliceert onder andere zorgen voor voldoende en goed gelokaliseerde ruimte voor bedrijfsontwikkeling. Er blijft verder nood aan een verbeterde natuur- en landschapsbeleving en het bewaren van het cultuurhistorisch en agrarisch erfgoed.

In het tweede gedeelte van dit hoofdstuk wordt dan ingegaan op indicatoren vanuit de ruimtelijke planning, waarbij uitvoering geven aan het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) en de korte termijn herziening hiervan, strategische doelstelling is.

Het RSV legt taakstellingen op voor verschillende categorieën van bestemmingen. Voor de groenbestemmingen zijn er ook bindende bepalingen van het Natuurdecreet. Daarom besteedt het onderdeel 'Ruimte voor groen' hier uitgebreid aandacht aan.

In het derde deel van het hoofdstuk komen vervolgens de indicatoren aan bod die verband houden met het vrijwaren en versterken van het onroerend erfgoed als structurerende component in onze leefomgeving.

4.1 Evolutie bodembezetting

Evolutie in de bodembezetting, van 1999 tot 2009, toestand op 1 januari, in km².

	1999	2000	2004	2005	2008	2009	index basisjaar 1999=100	evolutie 2008 - 2009	evolutie 2004 - 2009
Totale oppervlakte in km²	13.522,25	13.522,25	13.522,25	13.522,25	13.522,25	13.522,25	100,0		
Totale landbouwgronden (volgens kadaster)	8.505,37	8.473,90	8.369,26	8.346,82	8.273,42	8.250,75	97,0	-22,67	-118,51
Bebouwde gronden en aanverwante terreinen (1)	3.266,85	3.303,69	3.416,10	3.439,37	3.519,03	3.546,16	108,5	27,13	130,06
Woongebied	1.363,10	1.385,67	1.460,43	1.476,25	1.530,53	1.549,42	113,7	18,89	88,99
Nijverheidsgebouwen en -terreinen (andere dan * hieronder)	341,30	347,64	362,61	364,51	373,13	376,38	110,3	3,25	13,77
Steengroeven, putten, mijnen, enz.*	14,68	14,81	14,31	14,31	14,45	14,48	98,6	0,03	0,17
Handelsgebouwen en -terreinen	87,50	88,60	90,91	90,79	90,97	91,41	104,5	0,44	0,50
Openbare gebouwen en terreinen behalve vervoer-, telecommunicatie- en technische voorzieningen	119,99	121,12	123,28	124,29	126,26	126,40	105,3	0,14	3,12
Terreinen voor gemengd gebruik	63,18	63,10	63,05	63,05	64,62	65,03	102,9	0,41	1,98
Terreinen voor vervoer en telecommunicatie (2)	1.025,62	1.029,88	1.044,00	1.046,83	1.052,40	1.054,43	102,8	2,03	10,43
Terreinen voor technische voorzieningen	14,59	15,43	16,99	17,33	18,90	18,58	127,3	-0,32	1,59
Recreatiegebied en andere open ruimte	236,89	237,44	240,51	242,00	247,77	249,93	105,5	2,16	9,42
Andere: bossen en andere beboste gronden, vennen, heiden, moerassen, woeste gronden, rotsen, stranden en duinen, wateroppervlaktes	1.750,03	1.744,66	1.736,89	1.736,06	1.729,80	1.725,34	98,6	-4,46	-11,55

1) behalve verspreide landbouwgebouwen

2) inbegrepen een gedeelte van de waterlopen

Bron: ADSEI op basis van gegevens van het FOD Financiën (Kadaster).

Ruimtegebruik

De bebouwing neemt jaar na jaar toe. In 2008 kwam er 27 km² bebouwd terrein bij, dat is meer dan in 2007 toen er een toename was van 25 km². Vooral het woongebied breidt uit. De oppervlakte aan woonpercelen groeide in 2008 aan met 19 km².

Deze verstedelijking gaat voornamelijk ten koste van de landbouwgronden. Het landbouwareaal nam in 2008 af met 23 km². Maar ook de totale hoeveelheid aan beboste gronden, heiden en andere woeste gronden daalde volgens de gegevens van het Kadaster.

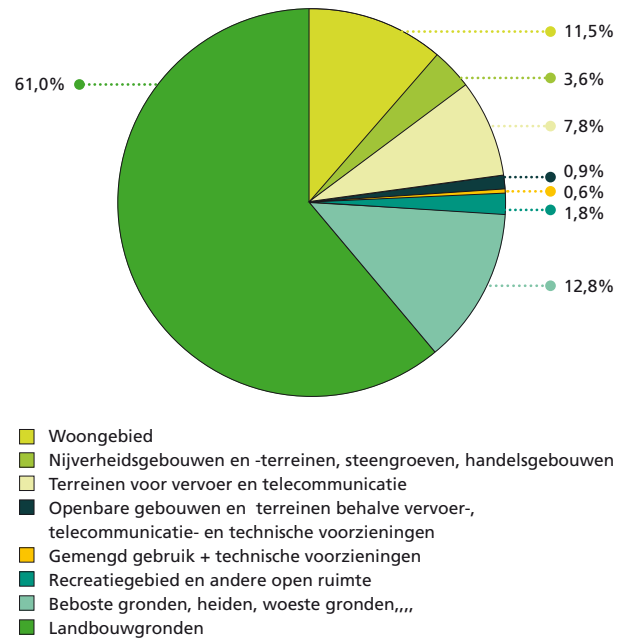
Dit is een trend die zich al enkele jaren voordoet. Sinds 1990 daalde de landbouwoppervlakte met 7% en de oppervlakte beboste gronden, heiden, woeste gronden en dergelijke met 3%. Het woongebied breidde sinds 1990 uit met 40% en ook het ruimtegebruik voor vervoer, nijverheid en handel nam sterk toe. Uit deze evolutie volgt dat 26% van de oppervlakte in 2009 bebouwd is.

Volgens de cijfers van het Kadaster is elk bebouwd perceel er een met een gebouw op. Wanneer deze gegevens worden gerelateerd aan de totale oppervlakte, wordt de werkelijke bebouwingsgraad wel overschat. Niet elk bebouwd perceel is immers voor 100% bebouwd.

De indicator van de bebouwingsdichtheid, die de dichtheid aan gebouwoppervlakte weergeeft in plaats van de dichtheid aan bebouwde percelen, biedt een beter zicht op de werkelijke graad van bebouwing. De oppervlakte van de gebouwen van de digitale kadastrale kaart wordt hierbij genormaliseerd ten opzichte van de totale oppervlakte van de referentie-eenheid (bijvoorbeeld de op-

4.2 Bodembezetting

Bodembezetting op 1 januari 2009, naar gebruik, in %.

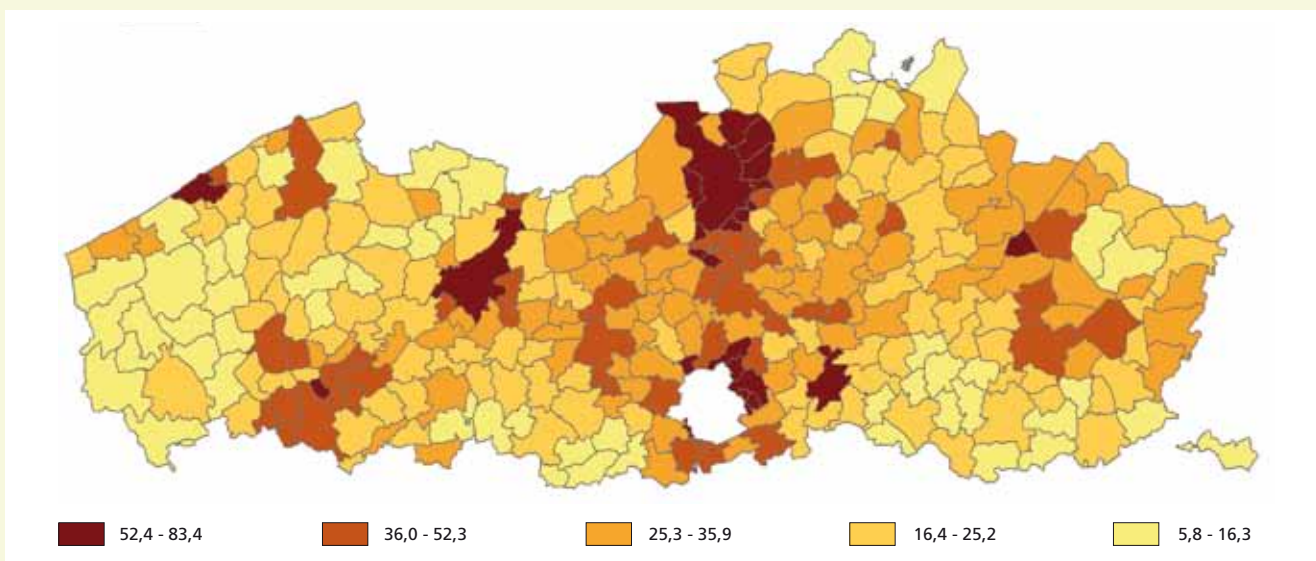

Bron: ADSEI op basis van gegevens van het FOD Financiën (Kadaster).

pervlakte van de fusiegemeente). Nog een gedetailleerder beeld van de bebouwingsdichtheid wordt bekomen wanneer de som van de bebouwing per kilometercel wordt genormaliseerd ten opzichte van het 1km x 1km-rooster. Uit deze digitale kaartanalyse blijkt dat de bebouwingsgraad van Vlaanderen lager ligt dan bij aanwending van de gegevens van het Kadaster.

4.3 Bebouwde oppervlakte

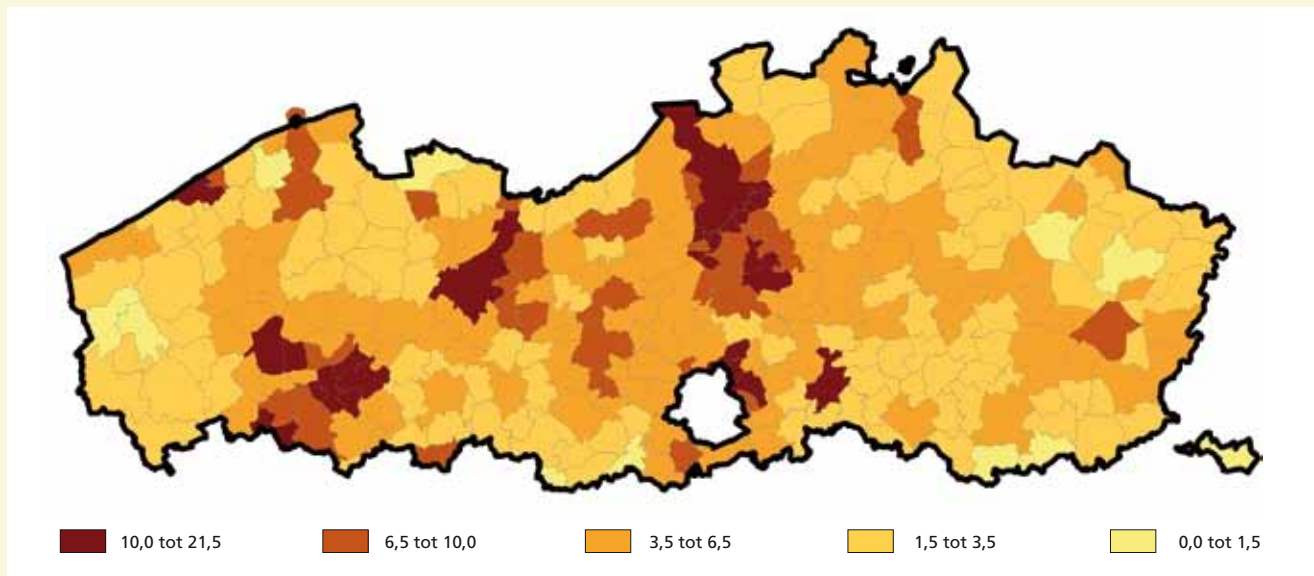
Totale oppervlakte bebouwde percelen in verhouding tot de totale oppervlakte, per gemeente, toestand 1 januari 2009, in %.

Bron: ADSEI op basis van gegevens van het FOD Financiën (Kadaster), verwerking SVR.

4.4 Bebouwingsdichtheid per gemeente

Totale oppervlakte bebouwing afgeleid uit de digitale kadastrale kaart in verhouding tot de totale oppervlakte per gemeente, toestand 1 januari 2005, in %.

Bron: Steunpunt Ruimte en Wonen, Ruimtemonitor (op basis van Kadvec gebouwenkaart AGIV).

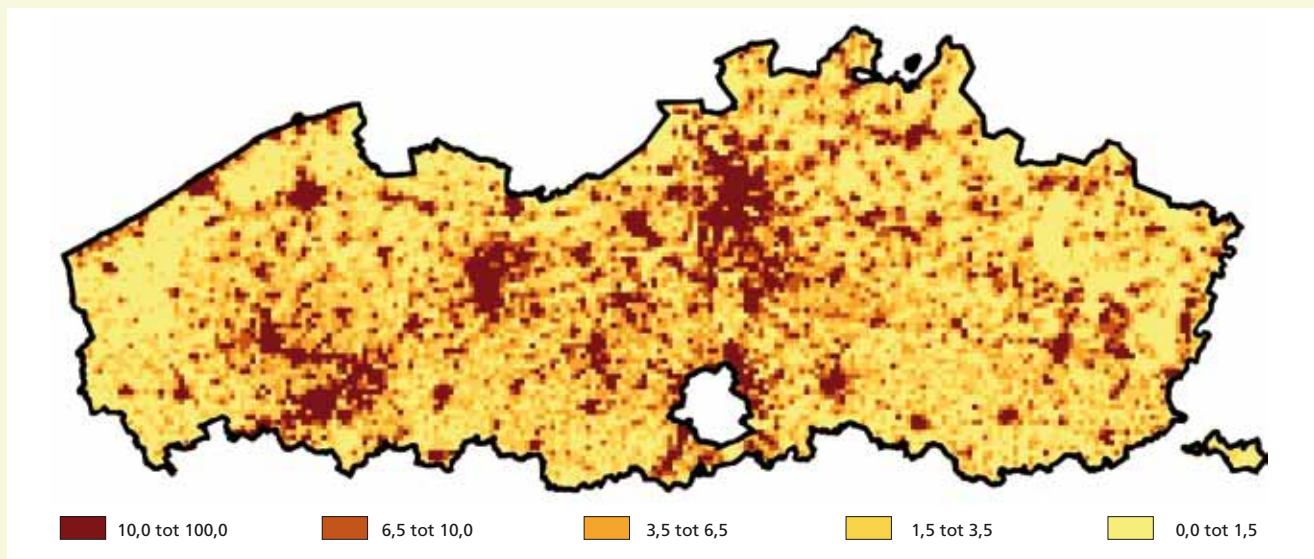
Ruimtelijke planning

Voor ruimtelijke ordening is een beleid op lange termijn van groot belang. Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) is sinds 1997 een belangrijk fundament van het ruimtelijk beleid. In het RSV wordt aangegeven hoe we in Vlaanderen best met de ruimte omgaan. We moeten investeren in onze steden, zodat dit aangename plekken zijn om te wonen. Wat nog rest aan groen en open ruimte moet worden bewaard. De consequenties van deze visie

worden uitgewerkt voor de stedelijke gebieden, het buitengebied, de economische gebieden en de ruimte voor infrastructuur. Het RSV wordt voor een tweede keer herzien. Het gaat voornamelijk om een actualisering van het cijfermateriaal. Er worden ook enkele knelpunten aangepakt. De Vlaamse Regering heeft de herziening voorlopig vastgesteld op 18 december 2009. Iedere burger kon reageren tijdens een openbaar onderzoek dat liep van 10 februari tot en met 11 mei 2010.

4.5 Bebouwingsdichtheid per rooster

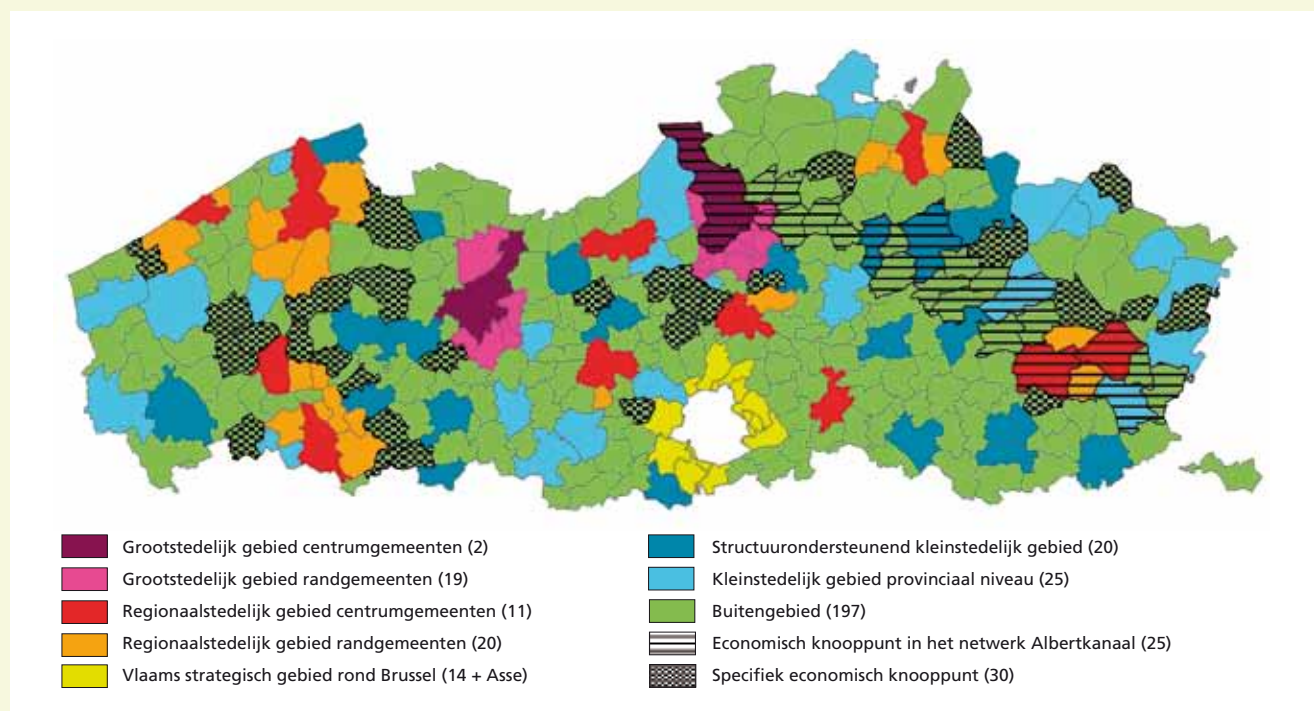
Totale oppervlakte bebouwing afgeleid uit de digitale kadastrale kaart in verhouding tot de totale oppervlakte per km², toestand 1 januari 2005, in %.

Bron: Steunpunt Ruimte en Wonen, Ruimtemonitor (op basis van Kadvec gebouwenkaart AGIV).

4.6 Indeling gemeenten RSV

Indeling van de gemeenten op basis van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV).

Bron: Departement RWO, bewerking SVR.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen wil de open ruimte beschermen tegen verdere verstedelijking door de stedelijke structuur te versterken en het buitengebied open houden. In het RSV wordt er ook een indeling gemaakt in stedelijke kernen en buitengebied.

Ruimteboekhouding

Het RSV legt een taakstelling op voor verschillende categorieën van bestemmingen. Deze taakstelling kan een status quo, een toename of een afname zijn van het aantal hectaren dat aan een bepaalde categorie toegewezen is. De Vlaamse overheid houdt een ruimteboekhouding bij om deze taakstellingen op te volgen. Alle gewestplanwijzigingen, afwijkende bijzondere plannen van aanleg en **ruimtelijke uitvoeringsplannen** (RUP) worden hierin verrekend, en de actuele toestand wordt vergeleken met de toestand van 1994 (afgesproken moment van nulmeting). Daarbij worden enkel herbestemmingen ten gevolge van volledig afgeronde planningsprocessen (definitief goedgekeurde plannen) opgenomen. Het totaalsaldo is positief, omdat de uitbreiding op zee van de zeehaven van Zeebrugge heeft geleid tot een daadwerkelijke 'groei' van Vlaanderen met ongeveer 900 ha ten opzichte van het referentiejaar 1994. In het kader van de afstemming met de ruimtebalans voor bedrijventerreinen, gebeurt er binnen de categorie 'industrie' een opdeling naargelang de gebieden binnen of buiten de poorten (zeehavens) liggen. De foutenmarge op de berekening wordt opgevangen door de totaalcijfers af te ronden tot op honderdtallen.

In wat volgt wordt nader in gegaan op de (her)bestemming van het ruimtegebruik in Vlaanderen en op de indicatoren die hiermee verband houden. Voorafgaand wordt erop gewezen dat de ruimteboekhouding alleen bestemmingswijzigingen meet en dus geen informatie geeft over het daadwerkelijke ruimtegebruik op het terrein. Het is bijvoorbeeld niet omdat een zone de bestemming van bosgebied heeft gekregen dat er ook bomen op staan. Daarnaast zegt de ruimteboekhouding ook niets over de beleidsmatige bedoeling achter de herbestemming. Zo kan het gaan om bijkomend aanbod maar ook om regularisatie van een bestaande toestand.

4.7 Ruimteboekhouding RSV

Evolutie van de ruimteboekhouding RSV, gebaseerd op volledig afgeronde planningsprocessen, stand van zaken op 1 januari 2010.

	Saldo 1994-2009	Taakstelling RSV in ha
Wonen	200	0
Recreatie	1.400	1.000
Reservaat en Natuur	13.500	38.000
Overig groen	-1.200	0
Bosbouw	2.300	10.000
Landbouw	-17.300	-56.000
Industrie - buiten poorten	4.700	7.000
Industrie - binnen poorten	-100	nvt
Overige	-2.600	0

Afronding tot op honderdtallen om de foutmarge op te vangen.
Bron: Departement RWO, afdeling Ruimtelijke Planning.

4.8 Potentieel woonaanbod

Aanbod aan onbebouwde percelen, per provincie, mei 2010.

Provincie	Aantal percelen	Oppervlakte (ha)
Antwerpen	88.166	11.534
Vlaams-Brabant	64.375	7.702
West-Vlaanderen	41.464	5.665
Oost-Vlaanderen	82.111	10.778
Limburg	69.393	8.950
Vlaams Gewest	345.509	44.630

Bron: Departement RWO.

Ruimte voor wonen

Het RSV wil de open ruimte vrijwaren. De woonfunctie blijft evenwel een grote ruimtegebruiker. De nood aan nieuwbouwwoningen is afhankelijk van de toekomstige demografische evolutie en de mate waarin bestaande en leegstaande woningen verder zullen worden gerenoveerd en/of vervangen door meergezinswoningen. Belangrijk hierin is de gezinsverdunding die nog steeds doorgaat. Dit leidt tot een bijkomende vraag naar woongelegenheden, al dan niet nieuwbouw. Ook de vergrijzing speelt een rol. De groei van de bevolking ouder dan 80 jaar zal bijdragen tot het potentieel vrijkomen van private woningen, maar roept ook een nieuwe vraag op naar extra woongelegenheden afgestemd op de behoeften van ouderen.

Beschikbaarheid van bouwpercelen

Volgens een actualisering van de telgegevens in mei 2010, zijn er nog 345.509 onbebouwde percelen beschikbaar met een gewestplanbestemming die bebouwing toelaat. Het gaat hierbij om een totale oppervlakte van 44.630 ha. Dit is minder dan voorheen geraamd.

Het aantal bouwmogelijkheden hangt af van de manier waarop de percelen verder worden verkaveld en de ligging van de gronden (in stedelijk gebied of buitengebied). Het toekomstig ruimtegebruik voor wonen is uiteraard afhankelijk van de beslissing of er meergezinswoningen worden gebouwd op de beschikbare kavels.

In deze cijfers zijn de 18.046 ha woonuitbreidingsgebieden begrepen. De voorwaarden om deze reservegebieden aan te snijden, zijn strenger dan die voor andere woonge-

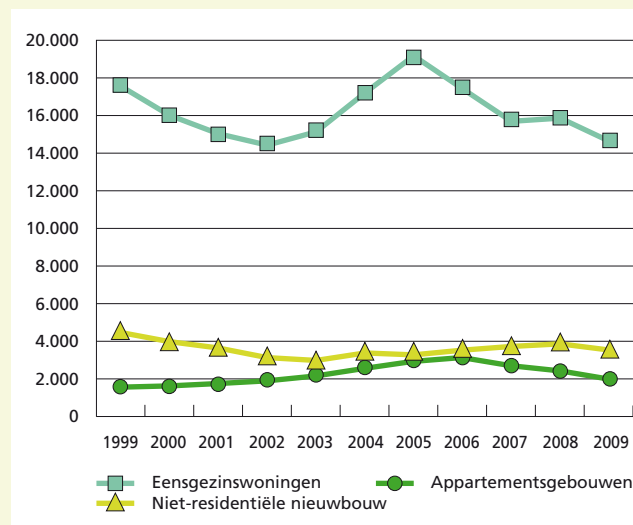
bieden. Het aantal bouwmogelijkheden wordt hier thans op 272.678 geraamd. Ook deze cijfers werden recent bijgesteld.

In het potentiële woonaanbod gaat het om een voorraad aan bouwgronden: de onbebouwde percelen staan niet allemaal te koop. Van deze voorraad wezen eerdere tellingen uit dat het overgrote deel in het bezit is van particulieren (84%). Uit een eerste analyse van de databank bleek ook dat vele eigenaars slechts één perceel bezaten (77%). Waarschijnlijk wordt het aantal eigenaars dat meerdere bouwpercelen bezit hierbij wel wat onderschat. Dit omdat alleen rekening werd gehouden met de eigenaar die als eerste in de leggers van het kadaster vermeld staat. In de praktijk zijn veel eigendommen gezamenlijk bezit (broer, zus, echtgenoten...).

Met het nieuwe grond- en pandendecreet, dat inging op 1 september 2009, wil de overheid bouwgronden sneller op de markt brengen. Dit wordt mogelijk door een belasting op particuliere onbebouwde percelen (de activeringsheffing) en door gronden in overheidsbezit te gebruiken voor het bereiken van de doelstellingen van het 'bindend sociaal objectief' (de activeringsplicht).

4.10 Bouwvergunningen nieuwbouw

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwe gebouwen, van 1999 tot 2009.

Bron : ADSEI, april 2010.

4.9 Bouwvergunningen

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouw, van 1999 tot 2009.

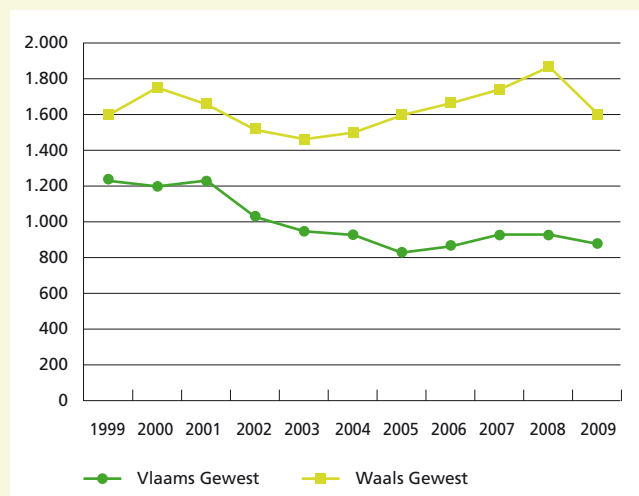
Nieuwbouw - aantal gebouwen	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Eengezinswoningen	17.605	15.984	14.988	14.397	15.122	17.194	19.212	17.454	15.683	15.843	14.624
Appartementsgebouwen	1.532	1.569	1.696	1.780	2.052	2.446	2.860	3.052	2.642	2.352	1.922
Niet-residentiële nieuwbouw	4.438	3.883	3.575	3.067	2.895	3.321	3.274	3.464	3.593	3.820	3.571
Nieuwbouw - aantal woningen (eengezinswoningen + appartementen)	29.711	29.100	28.284	30.006	31.566	37.225	42.007	42.398	36.444	35.170	30.211

* Voor 2009: voorlopige cijfers.

Bron: ADSEI, april 2010.

4.11 Grote bouwpercelen

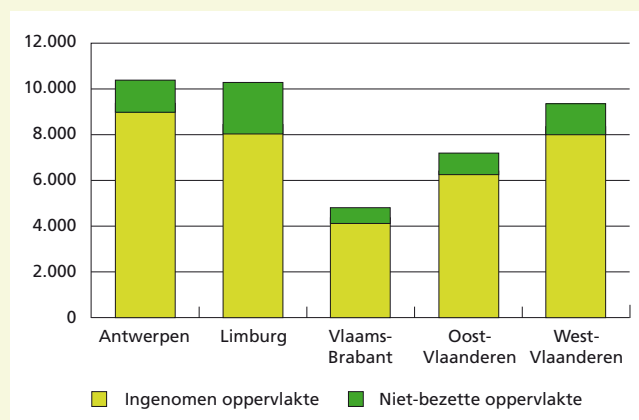
Evolutie van de gemiddelde oppervlakte per verkocht bouwperceel, in het Vlaams en het Waals Gewest, van 1999 tot 2009, in m².

Bron: ADSEI.

4.12 Economisch aanbod bedrijventerreinen 2010

Oppervlakte van de Vlaamse bedrijventerreinen (exclusief haven terreinen), per provincie, april 2010, in ha.

Bron: Agentschap Ondernemen, verwerking SVR.

4.13 Economisch aanbod bedrijventerreinen

Oppervlakte van de Vlaamse bedrijventerreinen (exclusief haven terreinen), in april 2008 en april 2010, per provincie in ha.

	April 2008			April 2010 (1)		
	Ingenomen oppervlakte	Niet-bezette oppervlakte	Totale oppervlakte	Ingenomen oppervlakte	Niet-bezette oppervlakte	Totale oppervlakte
Antwerpen	8.622	1.241	9.864	8.983	1.403	10.385
Limburg	8.123	1.849	9.972	8.076	2.207	10.283
Vlaams-Brabant	4.299	514	4.813	4.117	658	4.774
Oost-Vlaanderen	6.738	846	7.584	6.245	928	7.172
West-Vlaanderen	6.992	862	7.854	8.076	1.258	9.334
Vlaams Gewest	34.774	5.312	40.086	35.496	6.452	41.949

(1) exclusief percelen met uitsluitend niet-economische bestemming.
Bron: VLAO (2008), Agentschap Ondernemen (2010), verwerking SVR.

Bouwvergunningen

In 2009 werden iets meer dan 20.000 bouwvergunningen toegekend voor nieuwbouw. Vier vijfde van deze bouwvergunningen ging naar residentiële nieuwbouw waarbij ruim 30.000 nieuwe woningen werden gerealiseerd. 2005 en 2006 waren topjaren voor de bouw en de vastgoedsector met de realisatie van meer dan 42.000 nieuwe woningen per jaar.

Nog steeds ligt de nadruk in de residentiële nieuwbouw op de eengezinswoningen (woonhuizen), doch de appartementsbouw neemt een steeds prominenter plaats in.

Grote bouwperceel

De bouwpercelen, die gedurende het voorbije decennium werden verkocht, zijn gemiddeld een vierde kleiner geworden. De verkleining van het bouwperceel deed zich vooral voor in de periode 2001-2005. Tevens verminderde de gemiddelde oppervlakte van een bouwperceel opnieuw van 928 m² in 2008 naar 873 m² in 2009. In Wallonië zijn de bouwpercelen nog steeds groter.

De prijs van een m² bouwgrond blijft gestadig verder stijgen. Met een prijsstijging van 7,4% ten opzichte van 2008, diende anno 2009 gemiddeld 148 euro per m² betaald te worden.

Ruimte voor werken

Hoewel het zeker geen voldoende voorwaarde is, heeft het ondernemerschap baat bij kwaliteitsvolle ruimte.

Het economisch aanbod aan niet-bezette bedrijventerreinen is beperkt. In april 2010 telde het Vlaamse Gewest 41.969 ha bedrijventerreinen (exclusief havenzones), het bezettingspercentage bedroeg 84,6%. De provincie Limburg heeft nog de grootste oppervlakte beschikbaar.

Het RSV wil nieuwe economische activiteiten laten aansluiten bij de reeds bestaande economische infrastructuur meer bepaald in de stedelijke gebieden, de poorten (zeehavens, luchthavens), de strook langs het Albertkanaal

4.14 Ruimtelijk aanbod bedrijventerreinen

Stand van zaken bijkomend te bestemmen bedrijventerreinen op Vlaams niveau, februari 2009.

Aanbod op Vlaams niveau gerealiseerd in de periode 1994-2002 via gewestplanwijzigingen en plannen van aanleg	470 ha	Hierin worden enkel de bestemmingswijzigingen verrekend in steden en gemeenten die behoren tot de bevoegdheid van het Vlaamse Gewest.
Aanbod gerealiseerd in goedgekeurde gewestelijke RUP's	1.163 ha	Stedelijke gebieden Aalst, Turnhout, Gent, Kortrijk, Sint-Niklaas, Mechelen, Kievitplein Antwerpen, Airport Village Zaventem, 5 bedrijventerreinen in ENA, historisch gegroeide bedrijven en individuele bedrijven, Meise-Westrode, Chartreuse Brugge, enz.
Afgeronde bestemmingsprocedures	1.633 ha	(1)
Aanbod RUP's in procedure (vanaf plenaire vergadering)	495 ha	Stedelijke gebieden Roeselare, Brugge, Antwerpen, Oostende, RUP's historisch gegroeide bedrijven, RUP's individuele regionale bedrijven, 4 bedrijventerreinen in ENA
Aanbod RUP's in voorbereiding	383 ha	Vlaams strategisch gebied rond Brussel, 2 bedrijventerreinen in ENA, RUP's historisch gegroeide bedrijven
Aanbod in onderzoek in kader van economisch netwerk Albertkanaal	407 ha	De principiële herbestemming van deze terreinen is afhankelijk van verdere beslissingen van de Vlaamse Regering
Aanbod in RUP's in fase van voorbereiding	1.285 ha	(2)
Voorlopig subtotaal	2.918 ha	(1) + (2)
Inschatting van aanbod te voorzien voor lokale initiatieven in groot- en regionaalstedelijke gebieden en gemeenten behorend tot ENA	Ca 545 ha	Conform de opties van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen worden lokale initiatieven in steden en gemeenten die behoren tot de bevoegdheid van het Vlaamse Gewest in mindering gebracht van het te realiseren aanbod op Vlaams niveau.
Subtotaal	3.463 ha	(circa 85 % van de te plannen 4.100 ha)
Saldo te plannen	636 ha	(totaliteit van 4.100 ha op Vlaams niveau te plannen, minus 3.463 ha)

Noot: deze stand van zaken levert geen inzicht in de gehele voorraad bestemde bedrijventerreinen in Vlaanderen.
Bron: Departement RWO.

en een beperkt aantal economisch sterk ontwikkelde gemeenten. Daarvoor wordt actief gezocht naar geschikte locaties voor bedrijven.

Op Vlaams niveau gebeurt dat in eerste instantie binnen de afbakeningsprocessen van groot- en regionaalstedelijke gebieden en via de uitwerking van het Economisch Netwerk Albertkanaal (ENA). De focus ligt zowel op het beter benutten van bestaande bedrijventerreinen als op het zoeken naar nieuwe geschikte terreinen.

Het RSV voorziet een behoefte van 7.000 ha bijkomende bedrijventerreinen. Het Vlaamse Gewest is verantwoordelijk voor 4.100 ha (zonder de zeehavens). Voor circa 40% hiervan is de herbestemming volledig afgerond, hoofdzakelijk binnen de opgemaakte plannen voor stedelijke gebieden. Voor 85% van de totale 4.100 ha zijn concrete initiatieven genomen.

Naast dit aanbod vanuit het gewest, voorzien de vijf provincies en 308 Vlaamse gemeenten eveneens respectievelijk 1.500 en 1.400 ha bijkomende bedrijventerreinen. Dit aanbod ontstaat geleidelijk naarmate deze bestuursniveaus plannen in procedure brengen.

Ruimte voor natuur en bos

Het RSV voorziet bestemmingswijzigingen voor 38.000 hectare extra natuurgebied en 10.000 hectare extra bosgebied ten opzichte van 1994.

Tussen 1994 en 2009 kwamen er 14.600 hectare groene bestemmingen bij. 30% van de vooropgestelde totale oppervlakte is hiermee gerealiseerd.

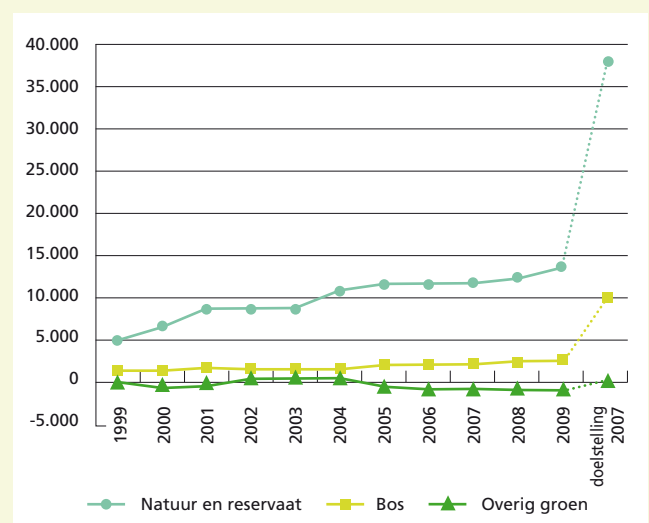
Eén van de belangrijkste gebiedsgerichte maatregelen is de ontwikkeling van het **VEN (Vlaams Ecologisch Net-**

werk) en het **IVON (Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk)**. Het Natuurdecreet en het RSV voorzien in de afbakening van 125.000 hectare VEN, 150.000 hectare **natuurverwevingsgebieden** en een onbepaalde oppervlakte **natuurverbindinggebieden** in overdruk. Eind 2008 was 70% van het VEN en slechts 1% van het IVON afgebakend.

Het MINA-plan 3+ vraagt 50.000 hectare onder 'effectief **natuurbeheer**' tegen 2010. Eind 2008 was daarvan 40.358 ha of bijna 81% gerealiseerd : 22.561 ha erkende, Vlaamse

4.15 Bestemmingswijzigingen voor natuur en bos

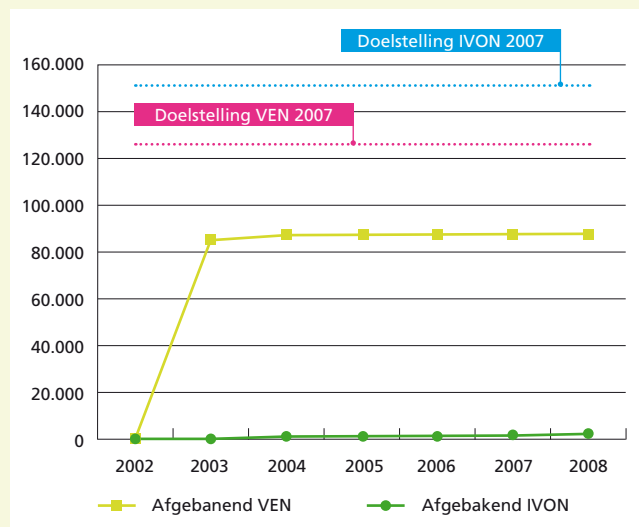
Evolutie van de oppervlakte natuur, bos en overig groen op de gewestplannen of ruimtelijke uitvoeringsplannen ten opzichte van 1994, van 1999 tot 2009, in ha.

Bron: Departement RWO, afdeling Ruimtelijke Planning.

4.16 VEN en IVON

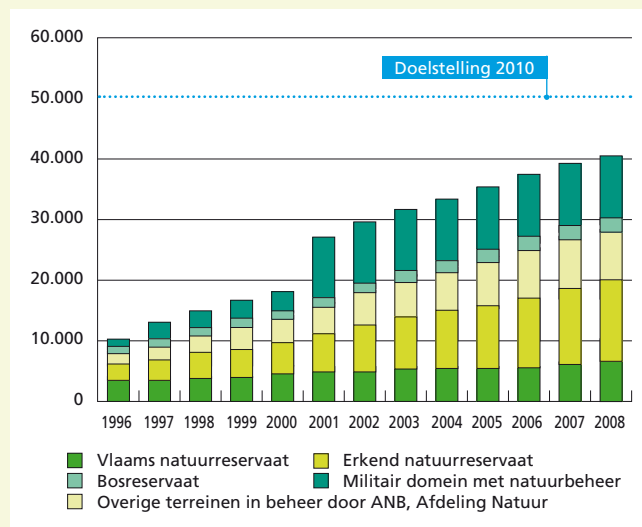
Evolutie van de oppervlakte VEN en IVON dat afgebakend is, van 2002 tot 2008, in ha.

Bron: INBO-NARA.

4.17 Effectief natuurbeheer

Evolutie van de oppervlakte onder effectief natuurbeheer, van 1996 tot 2008, telkens op 31 december, in ha.

Bron: INBO-NARA.

of bosreservaten, 7.756 ha natuur in beheer door het Agentschap Natuur en Bos (ANB) en nog niet aangewezen als Vlaams natuurreservaat en 10.041 ha natuurgericht beheer op militaire domeinen. De toename in 2008 was de kleinste in 13 jaar. Daarnaast is er nog ruim 5.600 ha natuurgebied dat door natuurverenigingen wordt beheerd, maar dat niet als natuurreservaat is erkend of gesubsidieerd. Deze oppervlakte is niet mee in de indicator opgenomen, net zoals 1.000 ha natuurgebied met een goedgekeurd beheerplan via particulieren en lokale besturen.

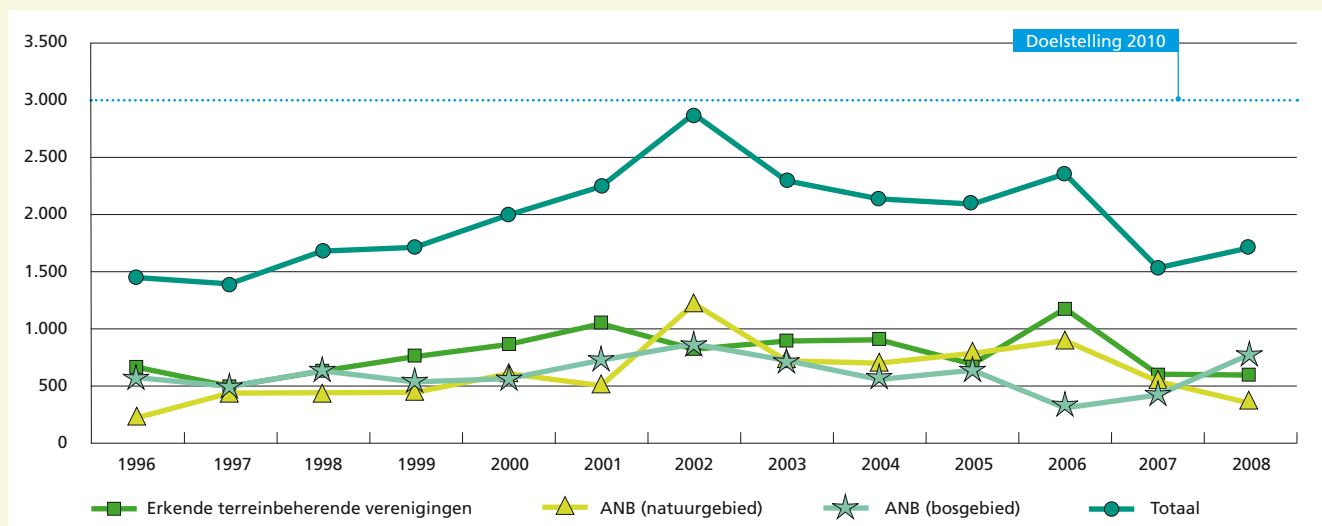
In de beleidsnota Milieu en Natuur 2009-2014 wordt gesteld dat de gebieden onder effectief natuurbeheer jaarlijks zullen uitgebreid worden met 3.000 ha (waarbij minstens

een derde door de terreinbeheerders verenigingen). Hierbij wordt minstens het huidige aankoopritme aangehouden en wordt een opwaartse trend beoogd. In 2008 werd er ongeveer 1.700 ha **natuur- en bosgebied aangekocht**, waarvan 589 ha door terreinbeheerders verenigingen.

Zowel het regeerakkoord als de beleidsnota Milieu en Natuur pleiten voor meer toegankelijke stadsrandbossen. Het Pact 2020 stelt dat tegen 2020 minstens de helft van de stedelijke of kleinstedelijke gebieden over een **stadsbos** moet beschikken of er één opgestart moet hebben. Eind januari 2010 waren er 16 stadsbosprojecten opgestart binnen de 57 (klein)stedelijke gebieden, dit is een aandeel van 28%.

4.18 Aankoop natuur- en bosgebieden

Evolutie van de jaarlijkse aankoop van natuur- en bosgebieden, van 1996 tot 2008, in ha.

Bron: ANB en terreinbeheerders verenigingen, INBO-NARA.

Onroerend erfgoed als structurerende component

De Vlaming heeft belangstelling voor het onroerend erfgoed. Uit de cijfers die in het deel cultuurparticipatie (zie figuur 3.40) aan bod komen, blijkt dat ongeveer de helft van de Vlaamse bevolking zegt in 2009 een monument bezocht te hebben. Eén op vijf nam deel aan een historische wandeling en één op tien woonde een herdenkingsfeest of historische optocht bij. In 2009 namen 194 gemeenten deel aan de **Open Monumentendag** met in totaal 550 te bezichtigen monumenten.

Onroerend erfgoed is één van de elementen die bijdragen aan het versterken van de ruimtelijke kwaliteit. Duurzaam behoud en beheer van het onroerend erfgoed is een wezenlijk element in de ruimtelijke ontwikkeling om spontane degradatie en vernietiging door mens en natuur te voorkomen. Aan de hand van de actualisatie van de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed is bijvoorbeeld gebleken dat 10% van de items, die in 1975 waren opgenomen, ondertussen zijn gesloopt of dermate drastisch verbouwd dat ze niet meer konden worden opgenomen.

De meest waardevolle en uitzonderlijke erfgoedwaarden worden veilig gesteld door ze te beschermen. De voorbije jaren zijn beschermingsinstrumenten ontwikkeld die complementair zijn aan de klassieke beschermingen. Deze alternatieve instrumenten streven een vorm van bescherming na door een ruimtelijke verankering via de RUP's. De methodologie van **ankerplaatsen** en erfgoedplaatsen, die afgestemd zijn met de ruimtelijke planning, zag in deze context het licht.

Tijdens de volgende jaren wordt een geïntegreerd onroerend erfgoedbeleid beoogd waarbij onderzoek, inventarisatie, bescherming en beheer op elkaar zijn afgestemd. In wat volgt wordt dieper ingegaan op inventariseren en beschermen.

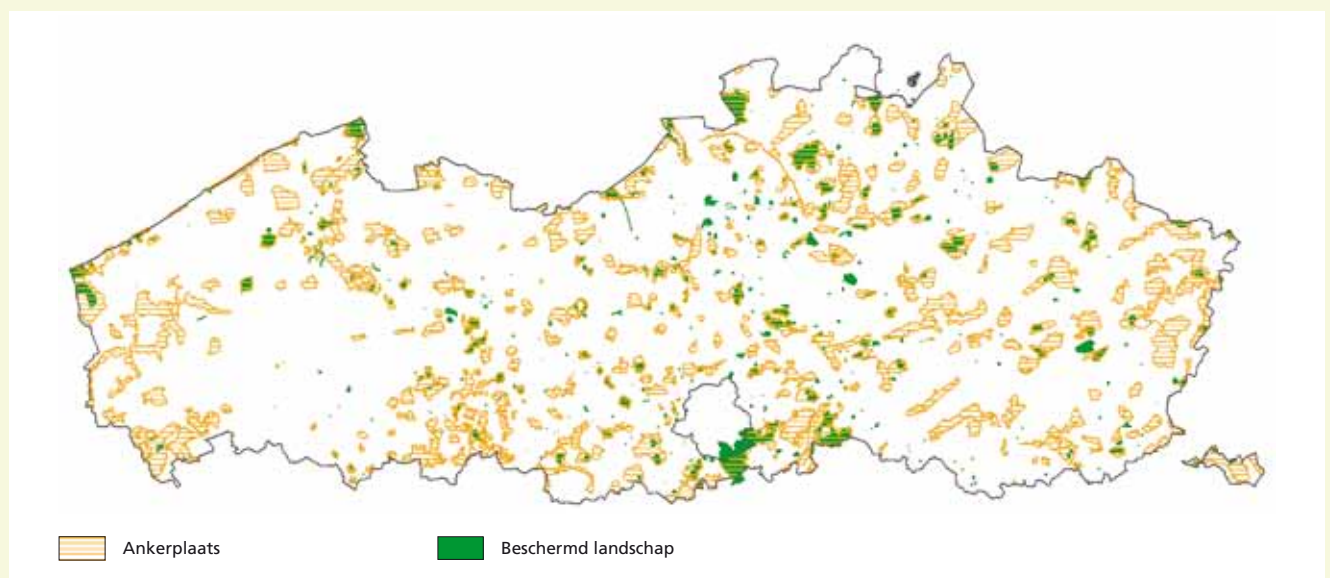
Inventariseren

Bouwkundig erfgoed

2009 was een cruciaal jaar voor de inventaris en verdere vrijwaring van het bouwkundig erfgoed. In mei 2009 werd de nieuwe inventariswebsite voorgesteld aan het publiek. In de **inventaris bouwkundig erfgoed** wordt er een onderscheid gemaakt tussen relict en gehelen. De inventaris bevat 75.350 relict en 123 bouwkundige gehelen (toestand mei 2010). Onder gehelen worden ruimere clusters van bouwkundig erfgoed verstaan, die architecturaal en ruimtelijk nauw samen horen. Ze behoren bijvoorbeeld tot een zelfde functionele typologie, zijn ontworpen in eenzelfde korte tijdsspanne, of werden als architecturaal of stedenbouwkundig geheel ontworpen door eenzelfde ontwerper. Voorbeelden van bouwkundige gehelen zijn begijnhoven, mijnsites, bepaalde sociale woonwijken. De **inventaris Wereldoorlogserfgoed** omvat de resultaten van het inventarisatieproject van oorlogserfgoed in de Westhoek, dat in 2002–2005 werd uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse overheid en in samenwerking met de Provincie West-Vlaanderen. De databank bevat 1.356 items die voornamelijk uit de Eerste Wereldoorlog dateren,

4.19 Ankerplaatsen en beschermingen

Afbakening ankerplaatsen en beschermde landschappen.

Bron: vectoriële versie van de Ankerplaatsen en vectoriële versie van de Beschermd Landschappen, Stads- en Dorpsgezichten, Vlaamse Overheid, Monumenten en Landschappen (GIS-Vlaanderen), bewerking SVR.

gaande van bunkers, over begraafplaatsen, gedenktekens en spoorweginfrastructuur tot glasramen en klokken.

De gegevensbestanden met de beschrijving van de onroerende erfgoedelementen en geografische informatie worden beheerd door het VIOE. Op de inventariswebsite kan iedereen de databanken van het bouwkundig erfgoed en het wereldoorlogerfgoed consulteren met tal van nieuwe opvraagmogelijkheden. De inhoud van de beeldbank van de inventaris is ondertussen bijna verdubbeld sinds de lancering: van 35.000 naar 60.000 foto's. Niet alleen zijn de geactualiseerde administratieve gegevens in de inventaris te vinden, ook zijn er thematisch-typologische zoekmogelijkheden en is er een link met de beschermingsdatabank van Ruimte en Erfgoed. Van de meer dan 75.000 inventarisitems zijn er ruim 12.000 gelinkt met een beschermingsdossier van een monument, stads- en dorpsgezicht of een landschap.

Op 14 september 2009 werd de inventaris van het bouwkundig erfgoed voor het eerst juridisch vastgesteld. Door de vaststelling van de inventaris traden een aantal andere wettelijke bepalingen in de Vlaamse decreet- en regelgeving in werking. Er gelden binnen het onroerend erfgoedbeleid, stedenbouwkundig, woon- en energieprestatiebeleid een aantal uitzonderingsmaatregelen ten gunste van gebouwen uit de vastgestelde inventaris, met als doel die zoveel mogelijk te vrijwaren.

Alle erfgoedobjecten die in de vastgestelde inventaris zijn opgenomen, genieten een vorm van waarborg voor de toekomst. Toch is er een onderscheid tussen het beschermde en het niet-beschermde waardevolle erfgoed dat in de lijst is vastgesteld. Voor beschermde monumenten gelden immers alle juridische bepalingen uit het Monumentendecreet. Voor het patrimonium in de vastgestelde Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed, gelden alleen de daarop toepasselijke juridische bepalingen, behalve uiteraard voor die gebouwen die eveneens beschermd zijn als monument. Voor beschermde monumenten gelden zowel de rechtsgevolgen van de bescherming als die van de vastgestelde inventaris.

Op inhoudelijk vlak werden 3 West-Vlaamse gemeenten (Lendelede, Harelbeke en Wingene) en 4 Oost-Vlaamse gemeenten (Wichelen, Berlare, Wetteren, Laarne) geografisch geïnventariseerd en toegevoegd aan de databank in 2009. De resultaten van de herinventarisatieprojecten van de Vlaams-Brabantse gemeente Drogenbos en van de binnenstad van Leuven werden eveneens beschikbaar gesteld via de inventariswebsite.

Landschapsatlas

In 2001 werd de landschapsatlas voorgesteld, de eerste inventaris van waardevolle landschappen in Vlaanderen. De atlas bevatte toen 381 **ankerplaatsen** (gebieden met een hoge concentratie aan erfgoedwaarde) en 515 **relictzones**. De ankerplaatsen beslaan ruim 16% van het grondgebied, de relictzones bijna 39%. Vanaf 2009 wordt gewerkt aan een inhoudelijke actualisatie van de gege-

vens, met name de aanvulling en verbetering van de ankerplaatsen. Hiervoor worden wijzigingen doorgevoerd, zoals uitbreidingen, en worden nieuwe ankerplaatsen toegevoegd. Op deze manier wordt nieuwe informatie geïntegreerd in de atlas.

Archeologie

Specialisten gaan ervan uit dat slechts een gering aandeel van het totale archeologische patrimonium gekend is. De gekende informatie is opgenomen in de **Centrale Archeologische Inventaris** (CAI). Deze databank werd in november 2000 opgestart en bevat informatie van alle vindplaatsen die door literatuur, prospectie of opgravingen gelokaliseerd zijn.

Eind 2009 waren in de CAI gegevens over ongeveer 25.000 vindplaatsen beschikbaar. De CAI wordt voortdurend aangevuld en geactualiseerd, onder andere op basis van die vondstmeldingen, en in samenwerking met archeologen van universiteiten, provincies, steden en gemeenten, erfgoedverenigingen, vrijetijdsarcheologen.

Het VIOE brengt momenteel BEWAER-zones (bekend waardevol archeologisch erfgoed) in kaart. Die zones duiden gebieden aan waar met wetenschappelijke zekerheid waardevol archeologisch erfgoed bewaard is gebleven. Die BEWAER-zones vormen zo een geïnterpreteerde kaart met een belangrijk waarderingsonderdeel. Op basis van de CAI en op basis van andere aanwijzingen zoals bodemgesteldheid, erosie, recente verstoringen van de ondergrond, de ligging in het landschap, de gekende sites in de buurt, historische aanwijzingen als plaatsnamen en oude kaarten enzovoort, kunnen onderzoekers een inschatting maken van het archeologische potentieel van een terrein.

Voor het uitvoeren van archeologische onderzoeken is een vergunning nodig vanwege het Vlaamse Gewest. Zo levert Vlaanderen een vergunning voor het uitvoeren van archeologisch vooronderzoek, voor het opgraven van archeologische sites en voor het gebruik van metaaldetectoren. In 2009 werden er 251 prospecties met ingreep in de bodem uitgevoerd, vonden er 153 vergunde opgravingen plaats en werden er 199 metaaldetectievergunningen verleend. Er is de laatste jaren een algemene stijging van het archeologisch onderzoek en een meer systematische inzet van metaaldetectoren bij archeologisch terreinonderzoek.

Maritiem erfgoed

Voor de maritieme archeologie werd, in opvolging van een samenwerkingsakkoord met de federale overheid, de interactieve databank met betrekking tot het maritiem erfgoed in de Noordzee verder aangevuld. Verschillende van de gekende 269 items in de Noordzee werden nader onderzocht. De inventarisatie van het varend erfgoed werd verder uitgebreid met een deelinventaris betreffende de zeegaande kieljachten uit de pleziervaart. Ook werd aanvang gemaakt met de inventarisatie van beroepsschepen uit de binnenvaart.

Beschermen

De overheid kan de meest waardevolle en uitzonderlijke gebouwen, sites en landschappen veiligstellen voor toekomstige generaties door ze te beschermen.

Sinds 1931 bestaat die mogelijkheid voor monumenten en landschappen. In 1976 werd het concept stads- of dorpsgezicht toegevoegd aan de bescherming als monument. Sinds 1993 kan het archeologisch patrimonium worden beschermd. In 2002 werd bovendien een regeling voor het varend erfgoed uitgewerkt. Op dit alles wordt, in wat volgt, dieper ingegaan.

4.20 Beschermingen

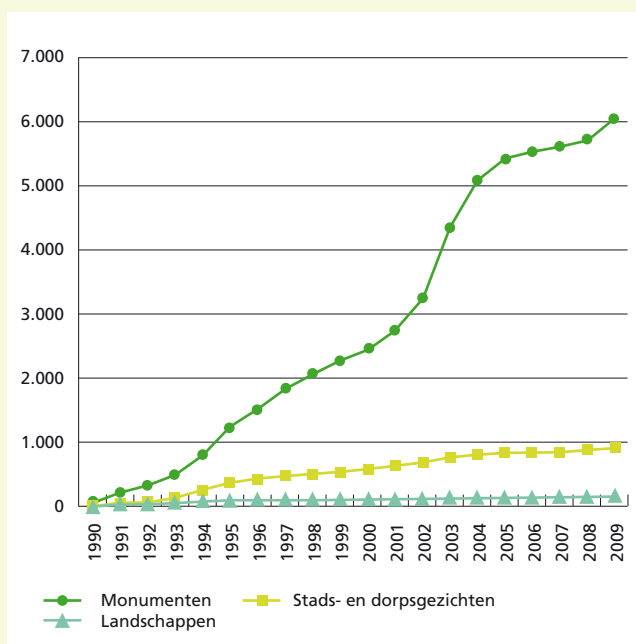
Totaal aantal definitief en voorlopig beschermde monumenten, dorps- en stadsgezichten, landschappen, archeologische monumenten en varend erfgoed, op 31 december 2009.

	31 december 2009	
	Definitief beschermd	Voorlopig beschermd
Monumenten	10.432	157
Stadsgezichten	340	1
Dorpsgezichten	1.998	2
Landschappen	664	0
Archeologische zones	5	2
Varend erfgoed	4	2
Ankerplaatsen	16	2
Totaal	13.459	166

Bron: Agentschap Ruimte en Erfgoed.

4.21 Evolutie beschermingen

Evolutie van het aantal definitief beschermde monumenten, dorps- en stadsgezichten en landschappen, van 1990 tot 2009.

Bron: Agentschap Ruimte en Erfgoed.

Bij het woord **monument** denken velen in eerste instantie aan kastelen, kerken, kloosters, stadhuizen en molens of aan standbeelden en herdenkingsmonumenten. Maar het begrip is veel ruimer. Ook woningen voor burgerij en arbeiders, hoeven, kapelletjes, bedrijfsgebouwen, parken en tuinen, bomen, begraafplaatsen, kasseiwegen, ... kunnen monumenten zijn. Tijdens het onderzoek en tijdens de beschermingsprocedure krijgen zowel het exterieur als het interieur van de gebouwen de nodige aandacht. Bij beschermingen gaat het overigens niet alleen om 'oude' gebouwen. Alle perioden komen aan bod, van de oudste bouwstijlen tot de architectuur uit de eenentwintigste eeuw.

Naast individuele monumenten zijn er ook ensembles die in hun geheel bescherming verdienen. Dit zijn de **stads- en dorpsgezichten**. Een beschermd stads-of dorpsgezicht kan een groepering zijn van één of meerdere monumenten met hun omgevende bestanddelen (omheiningen, beplantingen, straten, ...) of kan gevormd worden door de direct ermee verbonden visuele omgeving van een monument.

Eind 2009 telde het Vlaamse Gewest in totaal 12.770 definitief en 160 voorlopig beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten. Dit is voor de definitieve beschermingen een sterke toename tegenover het jaar voordien. De Vlaamse overheid bewandelt hierbij onder meer de methodiek van thematische beschermingspakketten. Zo werd in 2009 het eerste pakket met houtig erfgoed voorlopig beschermd (individuele bomen, struiken, houtkanten, ...). Het pakket omvatte in totaal 105 objecten. Verder werden er 6 noodwoningen uit WO I voorlopig beschermd. In de databank van het beschermd erfgoed wordt een overzicht van voorlopig en definitief beschermde monumenten, landschappen, stads- en dorpsgezichten en archeologische monumenten en zones bijgehouden. Deze databank is via de website chronologisch en geografisch consulteerbaar.

De definitieve beschermingen in 2009 omvatten onder andere:

- een aantal vakwerkhoeves in Diepenbeek en Hasselt,
- 22 zogenaamde stenen in Gent. Deze stenen zijn patriciërswohnungen die vaak werden opgetrokken in natuursteen als blijk van de rijkdom van de bewoner. Gent heeft binnen Europa een van de belangrijkste concentraties aan omvangrijke en imposante middeleeuwse stenen huizen. Zij getuigen van het toenmalige economisch belang van Gent als hoofdstad van het graafschap Vlaanderen.
- 7 universitaire colleges in Leuven. Deze bescherming kadert onder meer in de inspanningen die worden ondernomen om de universitaire colleges als Unesco-werelderfgoed te laten erkennen.

De overheid heeft zich geëngageerd om de vele relictten van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek aan UNESCO voor te leggen met het oog op erkenning als werelderfgoed. Het noodzakelijke inventarisatie- en beschermingstraject is daartoe gestart. Naast dit dossier, en Leuven als universiteitsstad, staan ook nog de volgende voorstellen op de Belgische indicatieve lijst, die geldt

als shortlist voor een eventuele erkenning als UNESCO Werelderfgoed:

- de oudste stadskern van Antwerpen, van de Schelde tot de omwalling van ca. 1250,
- de middeleeuwse kern of Kuip van Gent

Vlaanderen is al vier maal vertegenwoordigd op de **We-relderfgoedlijst van de UNESCO**. Naast de begijnhoven, de belforten en de binnenstad van Brugge werd sinds 2005 ook het Plantin-Moretushuis te Antwerpen aan de Unesco-lijst toegevoegd.

Voor de bescherming van **waardevolle landschappen** ligt de klemtoon van het beleid de voorbije jaren op de **aanduiding van ankerplaatsen**, de meest waardevolle landschappen van Vlaanderen, waarin een geheel van verschillende erfgoedelementen (naast landschappelijke ook monumentale of archeologische) voorkomt. De ankerplaatsen werden geïnventariseerd in de landschapsatlas.

Als gevolg van deze gewijzigde beleidsaanpak stijgt het aantal beschermde landschappen niet meer. Eind 2009 kunnen 8 voorlopige en 21 definitieve aanduidingen als ankerplaats worden genoteerd, samen goed voor meer dan 30.000 ha. Omschrijving en kaartbeeld van de aanduiding van de ankerplaatsen kan eveneens worden teruggevonden op de website.

De aanduiding van ankerplaatsen gebeurt in 2 stappen: een voorlopige en een definitieve aanduiding. Deze aanduiding heeft tot doel de landschappelijke waarden en landschappelijke kenmerken van deze landschappen mee te laten spelen in het afwegingskader bij het opstellen van die ruimtelijke uitvoeringsplannen die geheel of gedeeltelijk in ankerplaatsen gelegen zijn. Bij de opmaak van een dergelijk RUP, worden de landschapswaarden en -kenmerken doorvertaald in stedenbouwkundige voorschriften. Vanaf de opname in de ruimtelijke uitvoeringsplannen worden de ankerplaatsen, **erfgoedlandschappen** genoemd. De stedenbouwkundige voorschriften uit het RUP gelden voor alle burgers uit de betrokken gebieden. Op dit moment is er 1 erfgoedlandschap: Park van Brasschaat.

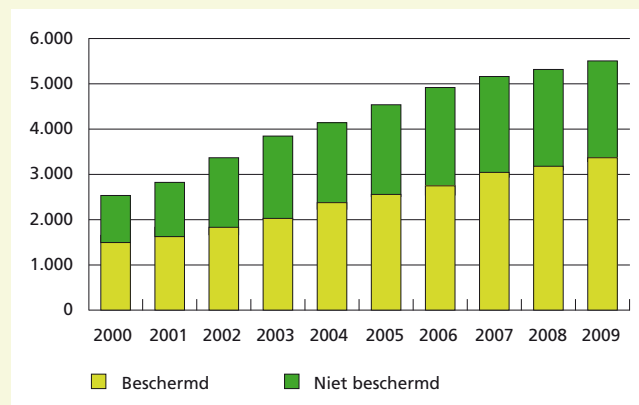
Deze werkwijze en methode van bescherming komt tegemoet aan het door Vlaanderen geratificeerde onroerend landschapsverdrag, dat een afstemming tussen onroerend erfgoed en ruimtelijke ordening voorstaat.

De klassieke maatregelen op het gebied van het beheer van beschermde landschappen (oprichting van een beheerscommissie, opstellen van een beheersplan, verlenen van een onderhouds- en landschapspremie) worden ook van toepassing voor erfgoedlandschappen.

In functie van de preventieve aanpak ondersteunt de Vlaamse overheid de werking van de in 1991 opgerichte vzw **Monumentenwacht**. De provinciaal georganiseerde monumentenwachtverenigingen voeren op vraag van de eigenaars van beschermde historisch waardevolle gebouwen inspecties uit aan zowel het exterieur als het interieur. Op basis van hun bevindingen maken zij een toestandrapport op met concrete aanbevelingen op het gebied van onderhoud (en restauratie) op zeer korte, mid-

4.22 Monumentenwacht Vlaanderen

Evolutie van het aantal beschermde (gedeeltelijk of volledig) en niet beschermde objecten in het bestand van Monumentenwacht Vlaanderen, van 2000 tot 2009, op 31 december.

Bron: Monumentenwacht Vlaanderen.

dellange en lange termijn.

In 2008 werd een dienstverlening uitgebouwd voor het varend erfgoed.

Eind 2009 telde het bestand 5.477 objecten en 3.010 abonnees, waarbij één abonnee voor meerdere gebouwen kan staan. Dit betekent een aangroei van 197 objecten in één jaar, meer dan in 2008. Bij nieuwe aanmeldingen is het aandeel beschermde objecten 61%.

De aangesloten objecten zijn voornamelijk eigendom van privé-eigenaars (39%), openbare besturen (32%) en kerkfabrieken (27%).

In 2009 waren 29% van de beschermde gebouwen, eventueel gelegen in een stads- of dorpsgezicht, aangesloten bij Monumentenwacht.

Kerken en kapellen maken 32% van het totale bestand uit; ze blijven de grootste groep in het objectenbestand. De tweede grootste groep zijn de woonhuizen met 30%. Als derde belangrijke groep komen de abdijen, begijnhoven en dergelijke (489 objecten). Het is vooral in deze laatste groep dat er een belangrijke functiewijziging is gekomen naar bijvoorbeeld bewoning. Slechts 30% heeft nog de oorspronkelijke functie.

Verder staat ook bijna 5% van het geheel van het objectenbestand leeg.

Op het gebied van de **handhaving** is er een toename van het aantal klachten en vragen tot interventie waar te nemen vanuit het agentschap Ruimte en Erfgoed, maar ook vanuit gemeenten en vanwege particulieren. In 2009 werden er 53 inspecties ter plaatse uitgevoerd. Hierbij worden de inspecties zonder gevolg, waar geen overtreding of verwaarlozing werd vastgesteld, niet meegerekend. In 2009 zijn 55 processen-verbaal en 17 herstellvorderingen opgesteld. De processen-verbaal en herstellvorderingen zijn op te splitsen in twee belangrijke doelgroepen: ten eerste is er de verwaarlozing van het erfgoed en ten tweede het niet naleven of aanvragen van vergunningen en/of machtigingen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

De Vlaamse Regering 2009-2014. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving.

Beleidsnota Ruimtelijke ordening 2009-2014, Philippe Muyters, Vlaams minister van Financiën, Begroting, Werk, Ruimtelijke Ordening en Sport, oktober 2009, Vlaams Parlement.

Beleidsnota Leefmilieu en Natuur 2009-2014, Joke Schauvliege, Vlaams minister van Leefmilieu, Natuur en Cultuur, oktober 2009, Vlaams Parlement.

Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014, Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand, oktober 2009, Vlaams Parlement.

Loris I., (2009). Particulier bezit meeste bouwgrond. In: Ruimte, 50-53.

Monumentenwacht Vlaanderen, Jaarverslag 2009.

Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>

Ruimtelijke Ordening Vlaanderen:

<http://www2.vlaanderen.be/ruimtelijk/index.html>

Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen:

<http://rsv.vlaanderen.be/web/nl/>

Natuurindicatoren: <http://www.natuurindicatoren.be/>

Milieubeleidsplan 3+ (2008-2010):

www.milieubeleidsplan.be

Register van onbebouwde percelen:

http://www.bouwenenwonen.be/it/front.cgi?s_id=1342

Landschapsatlas: <http://geo-vlaanderen.agiv.be/>

geo-vlaanderen/landschapsatlas/

Inventaris bouwkundig erfgoed: <http://inventaris.vioe.be>

Centraal archeologische inventaris:

<http://www.vioe.be/inventarisatie/cai?nav=true>

Databank voorlopig en definitief beschermde onroerend

erfgoed: <http://www.onroenderfgoed.be/>

Monumentenwacht Vlaanderen:

<http://www.monumentenwacht.be/>

DEFINITIES

Natuurverwevingsgebieden Het beleid in natuurverwevingsgebieden is gericht op de handhaving en ontwikkeling van bepaalde natuurwaarden, waarbij andere functies dan natuur (zoals landbouw, bosbouw, militair domein en drinkwaterwinning) nevensgeschikt zijn.

Natuurverbindingsgebieden Gebieden die ongeacht hun oppervlakte van belang zijn voor de migratie van planten en dieren tussen de gebieden van het VEN of natuurreservaten en die strook- of lijnvormig zijn met een aaneenschakeling van kleine landschapselementen.

Effectief natuurbeheer De erkende, Vlaamse of bosreservaten en de natuurgebieden met een goedgekeurd beheerplan.

Ankerplaatsen De meest landschappelijke waardevolle gebieden van Vlaanderen. In deze gebieden is de samenhang van de erfgoedwaarden het grootst. Ze zijn ofwel uitzonderlijk gaaf gebleven ofwel zeer herkenbaar voor een bepaalde tijdsperiode of ze zijn op Vlaams niveau uniek. Hun waarde kan ook liggen in een combinatie van gaafheid, herkenbaarheid en uniciteit. Voorbeelden van een ankerplaats zijn de Abdij van Westmalle en de Uitkerkse Polder.

Relictzones Gebieden met een sterk wisselende oppervlakte waarvan de landschappelijke waarde door de eeuwen heen goed bewaard is gebleven. De erfgoedwaarde is er hoog. De verschillende landschapselementen die er voorkomen hebben nog een duidelijke samenhang: ze zijn nog relatief weinig aangetast door grootschalige ingrepen die het gevolg waren van de Industriële Revolutie. Het landschap van voor de Industriële Revolutie is er nog herkenbaar. Voorbeelden van een relictzone zijn het hollewegenlandschap in Hoegaarden en de Moervaartdepressie in Wachtebeke.

Ruimtelijk Uitvoeringsplan Een ruimtelijk uitvoeringsplan is een plan waarmee de overheid in een bepaald gebied de bodembestemming vastlegt. Ruimtelijke uitvoeringsplannen of 'RUP's' vervangen de huidige gewestplannen. Voor alle percelen in een bepaald gebied wordt zo heel duidelijk wat er kan en wat niet. Op basis van de stedenbouwkundige voorschriften die zijn opgenomen in het RUP, kunnen - eens het RUP is goedgekeurd - stedenbouwkundige vergunningen afgeleverd worden.

4.2 WONEN

De betaalbaarheid van het wonen bevorderen, staat hoog op de agenda in het woonbeleid.

In het eerste deel van dit hoofdstuk komt de betaalbaarheid van het wonen aan bod. In een tweede deel wordt de evolutie van de nieuwbouw en vastgoedmarkt beschreven.

Het derde deel handelt over de ondersteuning van de eigendomsverwerving. Door het stelsel van sociale leningen en het aanbod aan sociale koopwoningen en kavels, kan door bepaalde doelgroepen voordelig gebouwd en aangekocht worden. Daarnaast worden er ook premies verleend om renovatie te stimuleren. Via de verzekering gewaarborgd wonen, wordt ook de woonzekerheid gegarandeerd voor de eigenaar-bewoner.

Ondersteuning van de huurmarkt komt aan bod in het vierde deel door in te zoomen op het aanbod van de sociale huurwoningen, de huursubsidie en de prijzen op de huurmarkt. In het Pact 2020 wordt dit opgenomen in de doelstelling door creatie van minstens 43.000 bijkomende sociale huurwoningen zoals bepaald in het decreet Grond-en pandenbeleid.

De Vlaamse overheid hecht heel wat belang aan duurzaam en kwaliteitsvol (ver)bouwen en de woonkwaliteit. Het Pact 2020 gaat het om een halvering t.a.v. 2006 van het aandeel van de bevolking dat een woning betreft met twee of meer structurele gebreken en/of een gebrek aan basiscomfort. Zowel de bouwfysische kwaliteit, het comfort, de bezettingsgraad en de duurzaamheid van de woning komt in deel vijf aan bod.

Het hoofdstuk wordt afgesloten met een toelichting bij de versterking van de lokale woonregie.

Betaalbaar wonen

Volgens de gegevens van de SILC-enquête 2008 leeft 18,2% van de Vlamingen in een huishouden dat zelf aangeeft dat de woonkost een zware last is op het huishoudbudget.

Voor diepgaandere analyse van het wonen in Vlaanderen dient teruggesproken te worden naar de gegevens van het jaar 2005 in de Woonsurvey. Hieruit bleek dat huurders relatief een groter aandeel van hun inkomen besteden aan wonen dan eigenaars. Om de betaalbaarheid van het wonen te analyseren, worden vier indicatoren gebruikt: de woonquote, het 'equivalent resterend inkomen', de budgetmethode en een subjectieve indicator rond het betalen van de woonkost.

Woonquote

De woonquote is het aandeel van het huishoudinkomen dat aan de naakte woonuitgaven wordt gependeed. Het is een vaak gehanteerde maat voor betaalbaarheid in (internationaal) onderzoek. Onder 'naakte woonkosten' worden de bedragen verstaan die huishoudens besteden aan de huur van de woning of de afbetaling van de lening. Verbruikskosten zijn niet inbegrepen. Vooral de huurders in de private huursector hebben te kampen met een hoge woonquote, namelijk gemiddeld 30%; nog eens 39% staat zelfs een groter aandeel van zijn inkomen af aan huur.

4.23 Betaalbaarheid wonen

Overzicht betaalbaarheidindicatoren vastgesteld in de Woonsurvey van 2005.

	Eigenaars		Huurders		Totaal
	Met afbetaling	Zonder afbetaling	Privaat	Sociaal	
Gemiddeld netto-maandinkomen (€)	3.049	1.912	1.725	1.281	2.202
Gemiddeld equivalent netto-maandinkomen (€)	1.779	1.277	1.251	913	1.412
Gemiddelde maandelijkse naakte woonkost (€)	633	0	431	258	284
Gemiddelde woonquote (%)	21,7	0	29,5	22,3	13
Aandeel woonquote > 30% (%)	17,1	0	39,2	12,2	12,7
Gemiddeld resterend inkomen (€)	2.491	1.912	1.310	1.024	1.940
Gemiddeld equivalent resterend inkomen (€)	1.451	1.277	929	720	1.238
Aandeel equivalent resterend inkomen < 250 euro (%)	0,4	0,3	4,4	2,1	1,4
Aandeel met resterend inkomen onder budgetstandaard (%)	9,4	6,5	27,4	38,6	13,2
Aandeel dat naar eigen zeggen nooit problemen ondervond met de betaling van huur of afbetaling (%)	94,2	97,5	85,8	81,1	91,8

Bron: Woonsurvey 2005.

De verschillen tussen huurders en eigenaars zijn niet steeds zo groot geweest. De verhouding tussen de uitgaven en het inkomen voor huurders en eigenaars evolueerde ongeveer gelijk tussen 1976 en 1992. Pas daarna groeide een duidelijke kloof tussen beide groepen. De betaalbaarheid van huurders kwam steeds meer in het gedrang en dit terwijl de afbetaalde sommen voor eigenaars sterker stegen dan de huur. De verklaring ligt bij de verschillende evolutie van het inkomen: terwijl het gemiddelde inkomen van huurders sinds 1992 is gezakt, is dat van eigenaars gemiddeld een flink stuk gestegen (Heylen e.a., 2007).

Resterend inkomen

Het 'resterend inkomen' is het inkomen dat overblijft na het betalen van de woonuitgaven. Dit bedrag wordt vervolgens omgezet naar het 'equivalent resterend inkomen' door het te delen door een factor die de huishoudsamenstelling in rekening brengt. Deze correctie laat toe vergelijkingen te maken tussen huishoudens van verschillende omvang en samenstelling.

Het equivalent resterend inkomen blijkt voor huurders onder 1.000 euro per maand te liggen.

Budgetmethode

Deze methode geeft aan hoe groot de groep huishoudens is die na betaling van de naakte woonuitgaven niet voldoende overhoudt om menswaardig te kunnen participeren in de samenleving. Hiervoor wordt dus het resterend inkomen van huishoudens afgetoetst aan de budgetstandaarden (Storms B. & Van den Bosch K., 2009). Deze standaarden werden bepaald door per huishoudtype na te gaan welke korf van goederen en diensten minimum noodzakelijk is om menswaardig te participeren in de samenleving en wat deze korf minimaal moet kosten. Deze methode bevestigt de betaalbaarheidsproblemen in de huursector, maar wijst op een hoger aandeel in de sociale huur (38,6%) dan in de private huur (27,4%).

Subjectieve indicator

Voor de subjectieve benadering wordt teruggegrepen naar een vraag uit de Woonsurvey 2005: de respondenten werd gevraagd of – en in welke mate – men reeds problemen heeft ervaren bij het betalen van de woonkost. Eén op de zeven huurders in de private huursector stelt ooit problemen te hebben ervaren bij de afbetaling van de huur. Voor huurders uit de sociale woonsector is dat zelfs bijna één op de vijf.

Verder bleek ook dat 3,5% van de huurders de 12 voorbije maanden de huur minstens één keer niet tijdig had kunnen betalen.

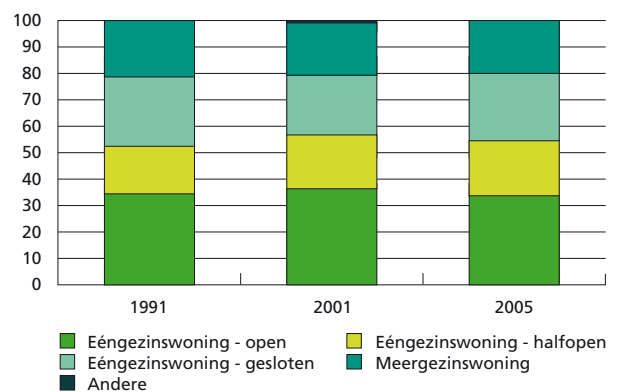
Nieuwbouw en vastgoedmarkt

Vier vijfden van de woningen in Vlaanderen zijn eengezinswoningen (Woonsurvey 2005). Deze worden in hoofdzaak (85%) bewoond door de eigenaar. Dit zijn vooral vrijstaande eengezinswoningen, maar hun aandeel slinkt ten voordele van de rijwoningen. 92% van de eigenaars in Vlaanderen betreft een eengezinswoning, tegenover 45% van de huurders.

2005 en 2006 waren topjaren voor de bouw. Jaarlijks werden **bouwvergunningen** verstrekt voor iets meer dan 42.000 nieuwe woningen. 59% hiervan werd in 2006 vergund aan appartementen. Tien jaar eerder was dat nog maar 35% en lag de klemtoon in de **nieuwbouw** nog op de eengezinswoning (woonhuis). In 2009 werden 14% minder vergunningen voor nieuwbouw afgeleverd dan in 2008. Vooral het aantal vergunningen voor nieuwe appartementen daalde.

4.24 Woningtype

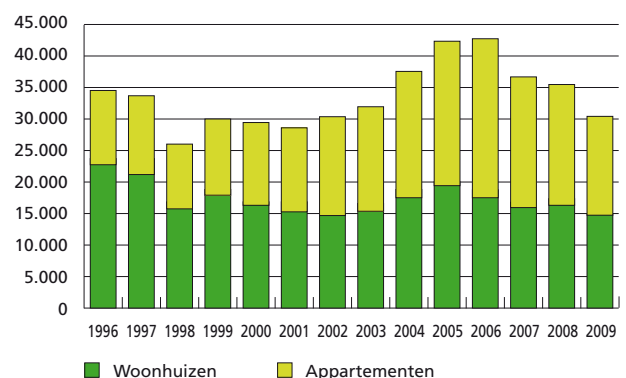
Evolutie van het type van de woning, in 1991, 2001 en 2005, in %.

Bron: Volkstelling 1991, SEE2001, Woningschouwing 2005.

4.25 Nieuwbouw woonhuizen en appartementen

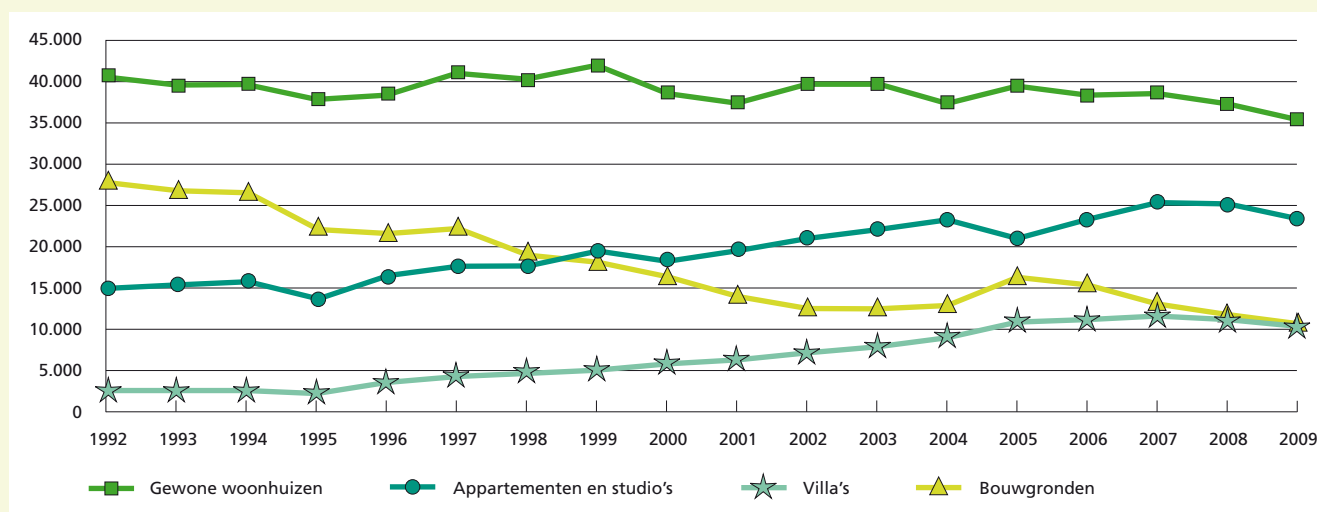
Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor woonhuizen en appartementen, van 1996 tot 2009.

Bron: ADSEI.

4.26 Verkoop vastgoed

Evolutie het aantal verkochte percelen bouwgrond, woonhuizen, villa's en appartementen, van 1991 tot 2009.

Bron: ADSEI.

In de Woonsurvey 2005 werd aan huishoudens die tijdens de afgelopen 10 jaar (tussen 1995 en 2005) een woning bouwden of kochten, gevraagd hoeveel zij hieraan hadden besteed. Gemiddeld was dit 165.263 euro. Voor aankoop van een woning werd gemiddeld 122.736 euro uitgegeven. Wanneer renovatiewerken worden meegerekend, liep de totale uitgave op tot gemiddeld 148.612 euro. Huishoudens die hun woning bouwden, gaven gemiddeld 212.163 euro uit. Mensen die bouwen spenderen dus duidelijk een groter budget dan diegenen die een bestaande woning kopen (Winters S. & De Decker P., 2009).

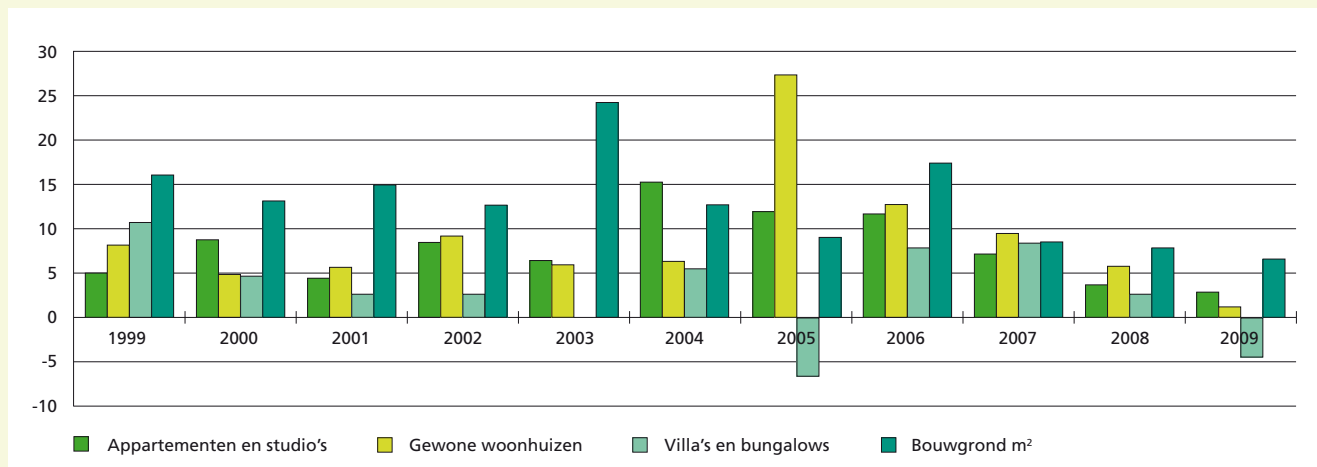
Sinds het topjaar 2005 krimpt de vastgoedmarkt lichtjes. In 2009 werd een dalende verkoop genoteerd in alle marktsegmenten. Daar waar de verkoop van het aantal appartementen in 2008 nog constant bleef, werd in 2009 ook 7% minder appartementen verkocht.

De prijsstijgingen van de afgelopen jaren zijn duidelijk voorbij. Villa's zijn het laatste jaar zelfs goedkoper. In 2009 worden de gewone woonhuizen gemiddeld nog 1,1% duurder t.o.v. 2008. Zo diende 183.867 euro betaald te worden voor de aankoop van een woonhuis. Op de markt van de appartementen stijgen de prijzen wat meer. In vergelijking met het jaar voordien werd 2,8% meer betaald voor de aankoop van een appartement, namelijk gemiddeld 183.176 euro. Deze prijsstijgingen zijn heel wat kleiner dan die van de voorgaande jaren, en dan vooral te wijten aan de positieve evolutie van de vastgoedmarkt in de tweede helft van 2009. De prijs van een m² bouwgrond blijft verder gestaag stijgen. Met een prijsstijging van 7,4%, dient in 2009 gemiddeld 148 euro per m² betaald te worden.

Binnen het Vlaamse Gewest zijn er grote verschillen in vastgoedprijzen. Vlaams-Brabant is de duurste provin-

4.27 Vastgoedprijzen

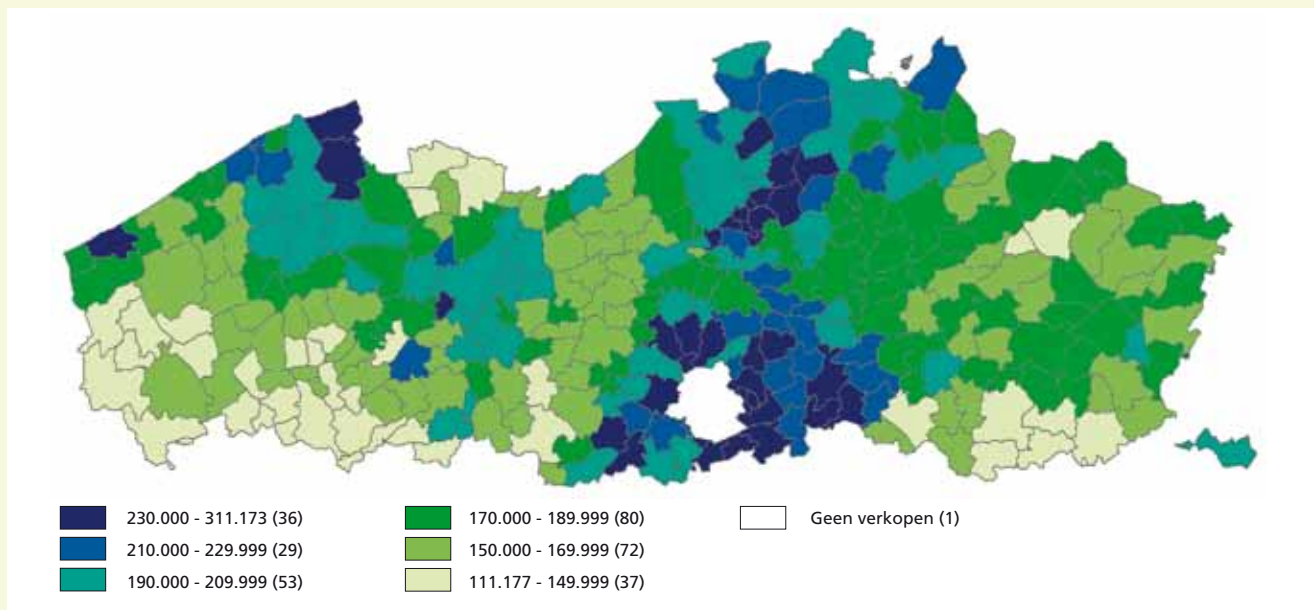
Evolutie van de jaarlijkse stijging (t.o.v. het jaar voordien) van de gemiddelde vastgoedprijzen, in %, van 1999 tot 2009.

Bron: ADSEI, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

4.28 Prijs woonhuis

Gemiddelde verkoopprijs voor een gewoon woonhuis per gemeente, 2009.

Bron: ADSEI, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

cie. Enkel in het segment van de appartementen voert de provincie West-Vlaanderen de reeks aan omwille van de verkoop van tweede verblijven aan de kust.

De kredietaanvragen lagen in de eerste helft van 2009 op een laag niveau en kennen een sterke stijging vanaf medio 2009. De herfinancieringen buiten beschouwing gelaten, zijn er bijna 10% meer **hypothecaire kredieten** verstrekt dan in 2008. Het totaal bedrag van het verstrekte hypothecair krediet (bijna 20 miljard euro) stijgt met 1% ten opzichte van 2008.

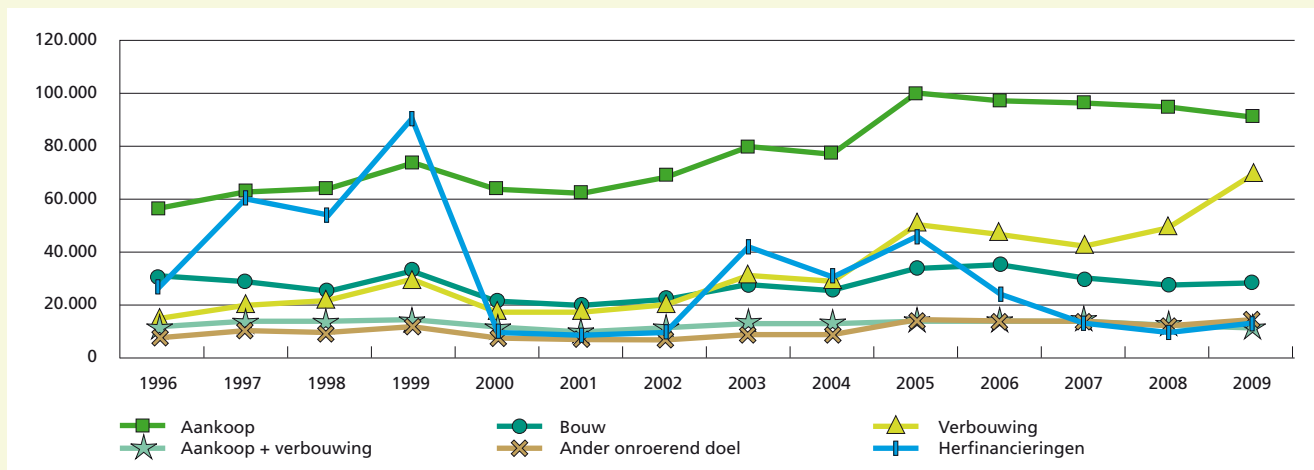
In 2008 lag het totale bedrag van de verstrekte hypothecaire kredieten nog 2,2% lager ten opzichte van 2007. Het

aantal overeenkomsten (zonder herfinancieringen) bleef in 2008 echter nagenoeg constant (+0,4%). Hieruit werd geconcludeerd dat de ontleningscapaciteit in 2007 was bereikt. Voor het eerst werd de grens van 100.000 euro overschreden als gemiddeld ontleend bedrag voor alle kredieten samen. Sinds 2000 was dit bedrag met de helft gestegen.

In 2009 zet deze trend zich door. Er worden opnieuw veel meer hypothecaire kredieten verstrekt (+10%), terwijl het totaalbedrag aan verstrekte kredieten (bijna 20 miljard euro) veel minder sterk stijgt (+1%). Dat maakt dat het gemiddeld ontleend bedrag verder daalt naar ongeveer 93.000 euro. Voor de aankoop van een huis blijft het gemiddelde ontleende bedrag nagenoeg con-

4.29 Hypothecaire kredieten

Evolutie van het aantal hypothecaire kredieten naar bestemming, van 1996 tot 2009.

Bron: Beroepsvereniging van het Krediet.

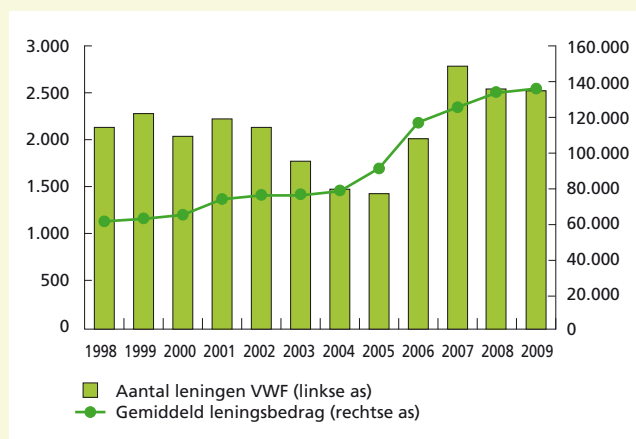
stant (125.496 euro). Het gemiddeld ontleend bedrag in de rubriek 'aankoop + verbouwing' stijgt anderzijds nog verder tot 131.141 euro.

54% van de verleende kredieten zijn bestemd voor de aankoop terwijl er sinds enkele jaren, wat het aantal betreft, meer kredietnemers zijn voor een verbouwing dan voor een nieuwbouw. In 2009 was dit zelfs meer dan dubbel zo veel.

Eind 2009 bedraagt het percentage nieuwe kredieten met een vaste rentevoet nauwelijks meer dan 40% (tegenover 85% begin 2008). Door de kloof tussen de jaarlijks veranderlijke en de vaste rentevoet (1,65% in september 2009) opteren de kredietnemers vooral voor de veranderlijke rentevoet.

4.30 Leningen Vlaams Woningfonds

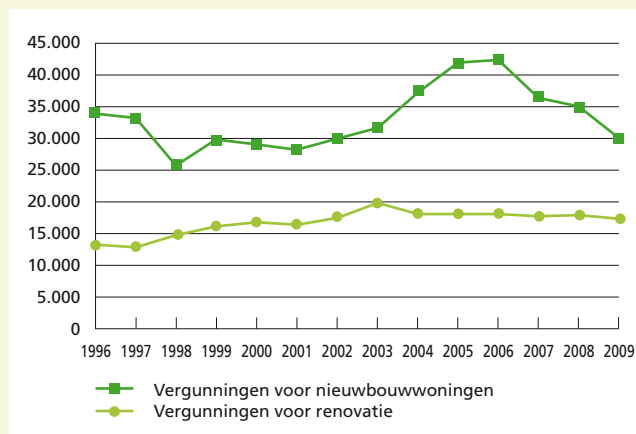
Evolutie van het aantal leningen en het gemiddelde leningsbedrag van het Vlaams Woningfonds, van 1998 tot 2009.

Bron: Vlaams Woningfonds.

4.31 Bouwvergunningen renovatie en nieuwbouw

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor renovatie en nieuwbouwwoningen, van 1996 tot 2009.

Bron: ADSEI.

Ondersteuning eigendomsverwerving

In 2005 was 74,4% van de Vlaamse huishoudens eigenaar van hun woning. Dit is heel wat meer dan in de ons omringende landen. In Nederland bijvoorbeeld was in 2002 iets meer dan de helft huiseigenaar. Slechts in enkele landen uit Zuid- en Oost-Europa werden hogere cijfers genoteerd.

In vergelijking met 25 jaar geleden is dit voor Vlaanderen een stijging van huiseigenaars met 9 procentpunt. Bij alleenstaande en eenoudergezinnen is het aandeel eigenaars (58%) heel wat lager dan bij koppels met en zonder kinderen (respectievelijk 86% en 81%).

De ondersteunende maatregelen bij eigendomsverwerving die hierna achtereenvolgens worden besproken zijn de sociale leningen, de premies en het aanbod sociale huisvesting.

Sociale leningen

Indien wordt voldaan aan bepaalde criteria inzake inkomen en/of waarde van de woning, kan een lening worden afgesloten aan een goedkoper tarief dan wat op de private markt gehanteerd wordt. Er zijn verschillende soorten sociale leningen. Het Vlaams Woningfonds (VWF) en de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW) zorgen voor goedkope leningen en ontvangen voor de uitvoering van hun opdracht subsidies van de overheid. Beiden komen hierna meer in detail aan bod. Daarenboven kunnen erkende kredietmaatschappijen leningen verstrekken aan gezinnen of alleenstaanden zonder startkapitaal, dankzij de gewestwaarborg die op een gedeelte van de lening wordt verleend.

De hoofdactiviteit van het **Vlaams Woningfonds** omvat het toekennen van sociale hypothecaire leningen aan gezinnen met minstens één kind en een bescheiden inkomen. Tot december 2005 konden enkel gezinnen met minimum twee kinderen een beroep doen op het Vlaams Woningfonds. Sindsdien werd de doelgroep uitgebreid waardoor ook gezinnen met één kind in aanmerking komen voor een lening en werd de maximum toegelaten waarde van de te financieren woning verhoogd.

Deze uitbreiding heeft geresulteerd in een verhoging van het aantal leningsaanvragen. In 2009 werden 2.510 leningen vereffend, slechts enkele minder dan in 2008. Het doel van de lening is voornamelijk de aankoop van een woning al dan niet gecombineerd met verbeteringswerken (86% in 2009) en in mindere mate nieuwbouw (5%) en enkel verbeteringswerken (9%).

De gemiddelde rentevoet bedroeg 2,12% in 2009, iets minder dan het jaar voordien (2,27%). Het gemiddelde ontleende bedrag was lichtjes hoger namelijk 134.670 euro.

In 2009 was het aandeel van de ontlenersgezinnen met één kind 31%. Het aandeel van de allochtone gezinnen bedroeg 22%. In 2009 werden 1.003 eenoudergezinnen

genoteerd, wat 40% is van het totaal, in 2008 was dit nog 36%.

In 2009 heeft de **Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen** (VMSW) 1.347 leningsakten verleden. Er werd ten opzichte van het jaar daarvoor een lichte toename gerealiseerd die vooral toe te schrijven was aan leningen in het kader van renovatie (waarvan het grootste gedeelte in combinatie met aankoop). Zowat 90% van de verkochte sociale koopwoningen werden in 2009 beleend via een bij de VMSW betaalbaar krediet.

Premies

Wie wil bouwen of verbouwen en aan de gestelde voorwaarden voldoet, kan bij de Vlaamse overheid een beroep doen op een verbeterings- en aanpassingspremie, een renovatiepremie en/of een verzekering gewaarborgd wonen bij een hypothecaire lening.

In de periode 1996-2008 kregen 133.597 personen een tegemoetkoming voor renovatie en aanpassing van de woning, voor in totaal een bedrag van 349.426.417 euro.

De **verbeterings- en aanpassingspremie** geeft premies voor enerzijds verbeteringswerken aan de woning voor personen met een bescheiden inkomen en anderzijds aanpassingswerken om de woning meer geschikt te maken voor bejaarden en gehandicapten. De premie varieert naargelang van het type van de uitgevoerde werken. In 2008 ontvingen 8.324 personen een tegemoetkoming voor een totaalbedrag van 9.345.170 euro. Gemiddeld werd per aanvraag een premie van 1.123 euro uitgekeerd.

In maart 2007 werd een nieuwe **renovatiepremie** ingevoerd. De premie dient voor structurele of bouwfysische werken die de toestand van de woning fundamenteel kunnen verbeteren. De premie moedigt de grondige renovatie en algemene opwaardering van de woning aan.

Het subsidiebedrag wordt berekend op 30% van de totale kostprijs, met een maximum van 10.000 euro. In 2008 ontvingen 13.149 personen een renovatiepremie voor een totaalbedrag van 83.031.210 euro. De renovatiepremie bedroeg gemiddeld 6.314 euro.

De populariteit van de premie had een grote budgettaire weerslag. In tegenstelling tot de negatieve evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwe woningen, bleef het aantal toegekende **bouwvergunningen voor renovatie** namelijk op peil. In 2009 werden de toekenningvoorwaarden aangepast om de premie betaalbaar te houden. Voor 2009 zijn nog geen definitieve cijfers bekend.

Wie een woning bouwt, koopt of renoveert, kan zich gratis laten verzekeren tegen inkomensverlies. Als men tijdens de eerste tien jaar na het afsluiten van een hypothecaire lening onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, neemt de Vlaamse overheid een deel van de afbetaling op zich. De in 1998 ingevoerde 'verzekering tegen inkomensverlies' werd eind 2003 herwerkt tot de '**verzekering gewaarborgd wonen**'. De voorwaarden om in aanmerking te komen voor de verzekering werden versoepeld en de inkomensgrenzen opgetrokken. De tegemoetkoming wordt maximaal drie jaar toegekend en bedraagt ten hoogste 500 euro per maand. In de periode 1998-2008 werden in totaal 48.237 polissen afgesloten, voor een totaalbedrag van 10.513.254 euro.

Aanbod sociale huisvesting

De sociale huisvestingsmaatschappijen verhuren niet alleen, maar bieden ook sociale woningen en kavels te koop aan. Om te kunnen kopen, moet aan bepaalde voorwaarden worden voldaan met betrekking tot inkomen en eigendom. In 2009 zijn 474 sociale koopwoningen, 158 sociale huurwoningen en 50 **sociale kavels** effectief

4.32 Subsidies Vlaams huisvestingsbeleid

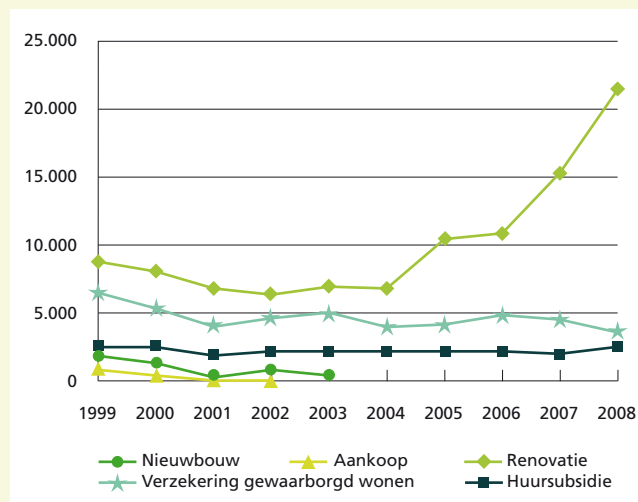
Evolutie van de betalingen van tegemoetkomingen, per stelsel, in euro, van 1996 tot 2008.

Jaar	Huursubsidie	Nieuwbouw	Aankoop	Renovatie	Verzekering gewaarborgd wonen	Totaal
1996	2.873.935	5.507.254	2.263.458	24.216.658		34.861.305
1997	4.140.957	10.577.911	3.949.449	28.418.441		47.086.758
1998	5.375.798	11.338.861	3.793.788	28.871.842	416.720	49.797.009
1999	6.754.542	7.486.034	3.111.955	19.017.264	1.408.393	37.778.188
2000	7.671.120	4.816.776	2.048.186	15.584.464	1.149.032	31.269.578
2001	7.163.373	4.432.934	1.757.445	17.152.683	873.544	31.379.979
2002	7.959.788	7.587.729	695.031	14.146.093	1.004.314	31.392.955
2003	8.731.367	3.985.509	390.241	11.256.681	1.104.789	25.468.587
2004	8.941.274	11.476	2.678	9.101.195	868.967	18.925.590
2005	9.102.258	0	0	14.639.437	891.851	24.633.547
2006	8.892.048	0	0	15.840.300	1.046.814	25.779.162
2007	9.142.905	0	0	58.804.980	981.211	68.929.096
2008	15.397.761	0	0	92.376.380	767.620	108.541.761
Totaal 1996-2008	102.147.126	55.744.485	18.012.230	349.426.417	10.513.254	535.843.513

Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen.

4.33 Begunstigden Vlaams huisvestingsbeleid

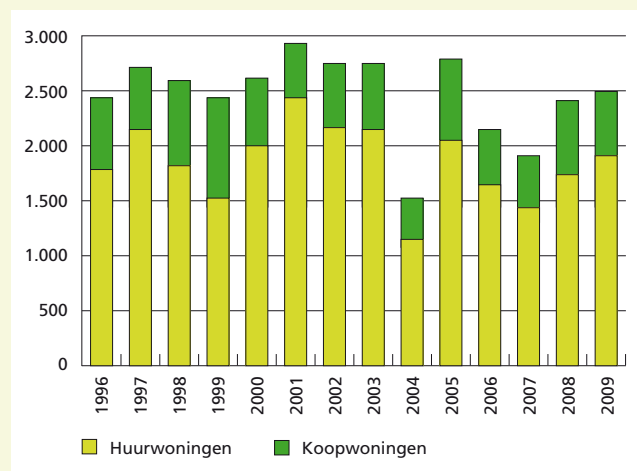
Evolutie van het aantal begunstigden dat geniet van een tegemoetkoming, per stelsel, van 1999 tot 2008.

Noot: nieuwbouw en aankoop zijn afgelopen stelsels.
Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen.

4.34 Nieuwbouw VMSW

Evolutie van het totale aantal nieuwbouwwoningen (huur- en koopwoningen) geadviseerd door de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen, van 1996 tot 2009.

Noot: cijfers 2008 en 2009: voorlopige oplevering.
Bron: VMSW.

verkocht. Zowel voor **sociale koopwoningen** als voor sociale huurwoningen is dit minder dan het jaar voordien. Een kavel kost gemiddeld 40.630 euro, een sociale koopwoning 167.180 euro. Per provincie worden er een honderdtal koopwoningen verkocht. Uitzondering hierop is de provincie Vlaams-Brabant waar enkel in het arrondissement Leuven een 15-tal koopwoningen zijn verkocht aan een gemiddelde verkoopprijs die opmerkelijk hoger ligt dan in de andere provincies, namelijk aan 191.936 euro per woning.

De prijs voor de aankoop van een sociale huurwoning wordt door de VMSW niet meer systematisch gevolgd.

Eind 2009 hebben de VMSW en de sociale huisvestingsmaatschappijen (SHM's) nog 1.538 ha bouwgrond beschikbaar. Dat is na jaren van lichte daling opnieuw een stijging van de voorraad. De grondvoorraad van de VMSW is daarin beperkt en is doorgaans niet onmiddellijk ontwikkelbaar. Op deze gronden wordt **nieuwbouw** gerealiseerd. Sinds 1996 worden jaarlijks gemiddeld ongeveer 2.500 woningen bijgebouwd, in 2009 waren dit er 2.498 waarvan 23% koopwoningen.

Ondersteuning huurmarkt

Drie segmenten worden onderscheiden op de private huurmarkt, die elk ongeveer één derde van de huurders vertegenwoordigen. Eén segment bevat jonge huurders in een overgangssituatie. Daarnaast is er nog een segment van oudere huurders in woningen van gemiddeld goede kwaliteit en een segment van lage inkomensgezinnen in de slechtere woningen (Le Roy e.a. 2008). Om de huurmarkt in beeld te brengen wordt ingegaan op het huurpatrimonium van de sociale huisvestingsmaatschappijen en de sociale verhuurkantoren, de huurprijzen en de ondersteuning van huurders onder de vorm van het toekennen van een huursubsidie.

Sociale woningen

Eind 2009 zijn 141.426 **sociale woongelegenheden** verhuurd (of in renovatie) door de VMSW en de 93 SHM's. Als ook de woningen die buiten het sociaal huurstelsel verhuurd worden aan gemeenten, CAW's en OCMW's in rekening worden gebracht dan telt het patrimonium 142.368 woningen. Ongeveer de helft hiervan is een appartement, voor het overige gaat het om woonhuizen.

Hoewel er sinds 1996 jaarlijks gemiddeld 2.500 woningen worden bijgebouwd, waarvan drie vierde huurwoningen, voldoet het aanbod niet aan de vraag. Midden 2007 waren er 75.735 unieke kandidaat-huurders ingeschreven op de wachtlijsten van de sociale huisvestingsmaatschappijen in Vlaanderen. Ten opzichte van het voorgaande jaar was er een vermindering ten gevolge van de schrapping van de dubbelstellingen, een controle die om de twee jaar wordt uitgevoerd.

De leeftijdsgroep van 40 tot en met 49 jaar vormt de grootste groep kandidaat-huurders (23,5%). Van alle aanvragers behoort 27,7% tot de leeftijdsgroep 55+. Toch is ook 20,4% van de aanvragers tussen de 20 en de 30 jaar. 44% is alleenstaand terwijl 20% alleenstaand is met één of meer kinderen. Als men kijkt naar de provincie van voorkeur, wenst 32,3% van de potentiële huurders een woning in Antwerpen. Onderaan de lijst staat Vlaams-Brabant met 12,2%, toch steeg dit aandeel de jongste jaren, alsook in West-Vlaanderen (derde in de lijst met 18,9%).

Kandidaat-huurders zijn er in aantal - maar ook relatief indien wordt gemeten ten opzichte van bevolkingsomvang van de gemeente - vooral in de groot- en centrumsteden en de gemeenten van de vroegere mijnstreek in Limburg. In de meeste van deze steden zet deze trend zich door. Dit is ook het geval voor de noord- en zuidoostelijke rand van Brussel en sommige kleinstedelijke gebieden.

Per 100 woningen die eind 2007 werden verhuurd door al de sociale huisvestingsmaatschappijen samen, stonden zo'n 56 kandidaten op de wachtlijst. Er moet in deze cijfers rekening worden gehouden met het feit dat een aantal kandidaat-huurders op de wachtlijst staan voor een andere sociale woning dan deze die zij op dat ogenblik huren. Als voor de wachtlijst VMSW het aantal unieke kandidaat-huurders wordt geteld dat nog geen sociale huurder is, komt men op een sociale woningbehoefte in Vlaanderen van 57.457 aanvragen; wat nog steeds een stijging is van 12,6% op twee jaar tijd.

Op basis van de resultaten van de Woonsurvey 2005 voldoet 39% van alle private huurders in Vlaanderen aan de voorwaarden om recht te hebben op een sociale woning. Dit komt overeen met een geraamd aantal van 180.500 huishoudens of 7,2% van alle huishoudens, wat veel meer is dan het aantal huishoudens op de wachtlijst. Als enkel

4.35 Wachtlijsten

Aantal personen dat zich bij een sociale huisvestingsmaatschappij als kandidaat heeft ingeschreven voor een sociale huurwoning, volgens voorkeurprovincie, en de verhouding van het aantal kandidaat huurders tot het aantal sociale huurwoningen, per provincie. Toestand midden 2007.

	kandidaat-huurders midden 2007	aantal kandidaat-huurders per sociale woning (patrimonium van 31/12/2007)
Antwerpen	25.175	0,55
Limburg	11.292	0,63
Oost-Vlaanderen	17.302	0,51
Vlaams-Brabant	9.502	0,60
West-Vlaanderen	14.730	0,55
Totaal	78.001	0,56

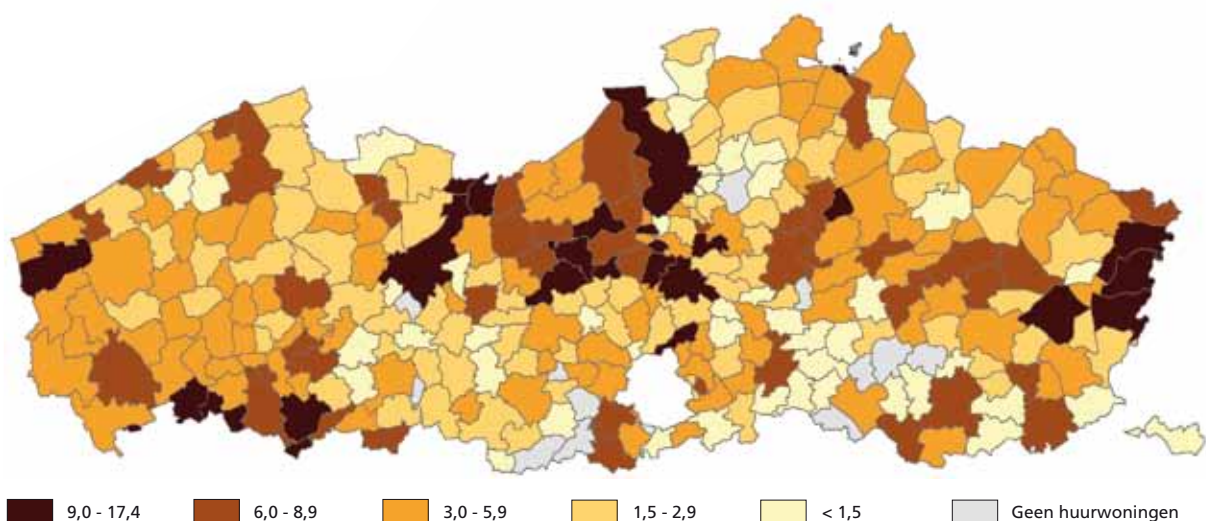
Noot: De som van de aantallen ligt wat hoger dan het totale aantal unieke kandidaat-huurders (75.735), daar sommigen een voorkeur hebben gegeven aan twee verschillende provincies.
Bron: SHM's / VMSW.

rekening gehouden wordt met de huishoudens waarvan de woonsituatie niet voldoet aan minimumnormen voor betaalbaarheid en kwaliteit, blijft de raming van dezelfde grootteorde (Winters e.a. 2009).

Om het sociaal woonaanbod te verhogen werd het decreet over het grond- en pandenbeleid in 2009 goedgekeurd. Het trad in werking op 1 september 2009 en bevat twee grote luiken. Enerzijds maatregelen die het aanbod aan sociale woningen sterk moet laten stijgen (+43.000 sociale woningen, +21.000 sociale koopwoningen en +1.000 sociale kavels). Het decreet voorziet in een sociaal objectief per gemeente. Dit objectief legt een aantal te realiseren sociale woningen op per gemeente voor de periode 2009-2020. Anderzijds worden er verschillende fiscale stimuli uitgewerkt die het aantal verwaarloosde en verkrotte woningen moet doen dalen.

4.36 Huurpatrimonium SHM's

Aandeel sociale huurwoningen SHM's ten opzichte van het aantal private huishoudens, op gemeentelijk niveau, in %. Toestand op 31 december 2009.

Noot: Sociale huurwoningen verhuurd door gemeenten, sociale verhuurkantoren,... zijn niet opgenomen; aantal private huishoudens op 1 januari 2008.
Bron: VMSW, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Sociale verhuurkantoren

De sociale verhuurkantoren (SVK's) huren zelf woningen en verhuren ze door aan kansarmen en kwetsbare bewoners. De erkende SVK's beheerden eind 2009 samen 4.913 woningen. Dit aantal is het voorbije decennium jaarlijks fors gestegen. Het hoogste aandeel van SVK-woningen bevindt zich in de provincie West-Vlaanderen (34,7% van het totale SVK-woningaanbod). Vlaams-Brabant (11,6%) heeft het laagste aanbod.

Eind 2009 zijn er 51 erkende SVK's actief in 237 gemeenten, wat staat voor een gebiedsdekking van 77% van de gemeenten.

Het percentage woningen dat de SVK's in eigendom hebben of huren van een SHM, een lokaal bestuur of de provincie, daalt jaar na jaar. In 2008 waren nog bijna 10% van de woningen op die manier in beheer, in 2009 is dit verder gedaald tot minder dan 8%. De SVK's richten zich meer en meer op de private huurmarkt.

In de loop van 2009 werden in 49 van de 51 SVK's 9.425 nieuwe woningzoekenden ingeschreven (alleenstaanden of gezinnen) of een gemiddelde van 192 inschrijvingen per SVK. Dit is gevoelig meer dan in het werkjaar 2008 (+45 per SVK).

In totaal staan er 13.332 kandidaat-huurders op de wachtlijsten bij de SVK's. Dit zijn er 261 meer dan in 2008. Gemiddeld zijn dat 2,8 wachtenden per SVK-woning. Deze gemiddelden liggen iets lager dan in 2008, mogelijk omwille van de verplichte actualisatie enerzijds en anderzijds de groei van het aantal woningen dat een lager aandeel wachtenden per SVK oplevert.

Wat het profiel van de woningzoekenden betreft, kan worden vastgesteld dat bijna de helft een inkomen heeft

gelijk aan het leefloon. In 2008 was dit nog 28,6%. Als hierbij de gezinnen en alleenstaanden worden geteld die net boven het leefloon zitten, dan maakt dit ruim de helft (57%) van de mensen op de wachtlijst.

Dit weerspiegelt zich ook in de puntentoekening in het SVK-toewijssysteem: zowat 28% betaalt meer dan 35% van zijn netto inkomen aan huurprijs en van deze groep zit zelfs 12% boven de helft van zijn netto inkomen. Vooral de private huurders met een erg hoge betaalbaarheidsdruk vinden dus de weg naar het SVK.

Huurprijs

In 2005 bedroeg de **gemiddelde huurprijs voor een private woning** 431 euro per maand. Ruim de helft van de private huurders betaalde tussen 300 en 500 euro per maand. Daarbovenop komen de maandelijkse verbruikskosten, 120 euro per maand.

Eengezinswoningen zijn duurder dan appartementen binnen eenzelfde gebiedstype (stedelijk versus buitengebied). Voor eenzelfde type woning is de huurprijs op de private markt hoger in het stedelijk gebied dan in andere gebieden.

In 2008 hadden 78% van de woningen die bij de sociale verhuurkantoren uit beheer zijn gegaan een huurprijs lager dan 375 euro. Bij de nieuwe woningen had 62,5% een huurprijs hoger dan dit bedrag; 11% had zelfs een huurprijs hoger dan 500 euro.

De gemiddelde **huurprijs voor een sociale woning** bedroeg eind 2009 bijna 237 euro per maand, wat neerkomt op een lichte stijging tegenover 2007 (231 euro). Dit ligt nog altijd fiks onder de huurprijzen op de private huurmarkt. De huurprijzen variëren per gemeente.

Bij het Vlaams Woningfonds huurden 740 gezinnen in 2009 een woning aan een gemiddelde huurprijs van 252 euro per maand.

Volgens de gegevens van de SILC-enquête 2007 is de gemiddelde huurprijs (private + sociale woningen) in Vlaanderen 420 euro per maand, in Wallonië 378 euro.

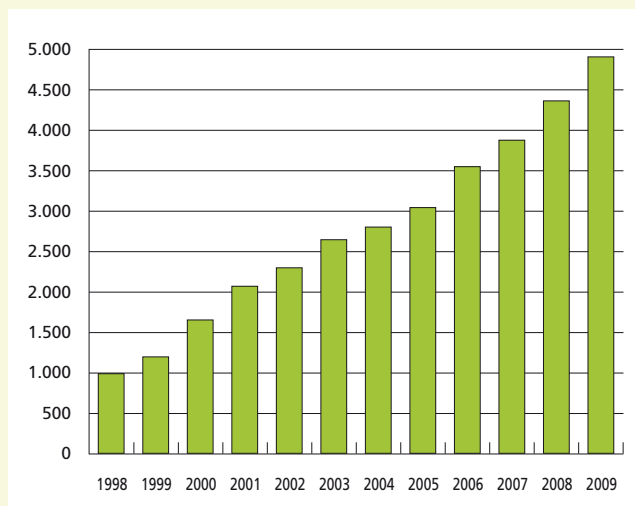
Huursubsidie

De huursubsidie wordt uitgekeerd aan bejaarden en gehandicapten die verhuizen van een woning die niet is aangepast aan hun fysieke gesteldheid, naar een woning die hiervoor wel geschikt is.

Ook kunnen personen die verhuizen van een ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning of van een overbevoorde woning naar een volwaardige gezonde woning met een minimumoppervlakte, een huursubsidie ontvangen. Voor de verhuiskosten wordt een eenmalige installatiepremie uitgekeerd. Het huursubsidiestelsel bestaat sinds 1992 en werd in mei 2007 geactualiseerd. Sindsdien wordt eveneens een huursubsidie toegekend aan (nieuwe) huurders van een woning verhuurd door een sociaal verhuurkantoor.

4.37 SVK-woningen

Evolutie van het aantal woningen in het beheer van de erkende en gesubsidieerde verhuurkantoren, van 1998 tot 2009.

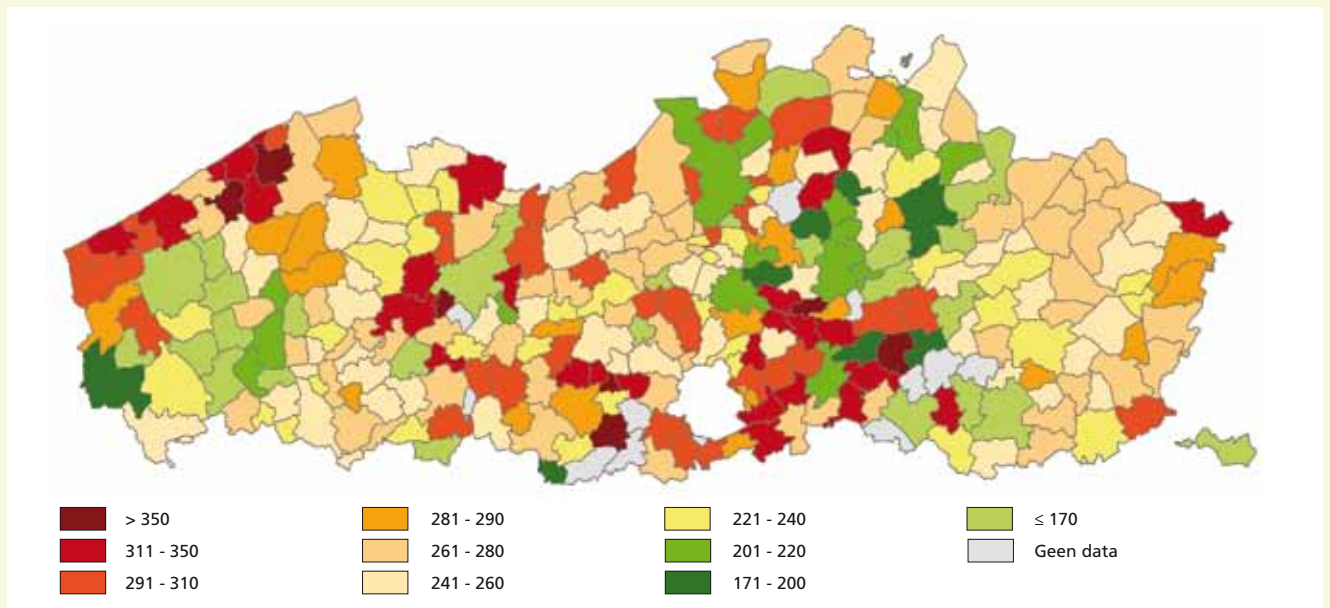

Bron: Vlaams Overleg Bewonersbelangen.

4.38 Gemiddelde huurprijs sociale woning

Gemiddelde huurprijs van de sociale woningen VMSW per gemeente, 2009, in euro.

Bron: VMSW.

In 2008 werd aan 2.374 nieuwe begunstigen een huursubsidie en/of installatiepremie toegekend (zie figuur 4.33). In totaal werd in 2008 aan 9.799 begunstigen een huursubsidie toegekend.

In de periode 1996 – 2008 werd in totaal aan 27.624 nieuwe begunstigen een huursubsidie en/of installatiepremie toegekend, voor een totaalbedrag van 102.147.126 euro.

ningen zijn er wat slechter aan toe dan andere woningen, evenals woningen gebouwd vóór 1946. In Oost- en West-Vlaanderen is er een lagere woningkwaliteit, in Antwerpen en Limburg is de kwaliteit over het algemeen hoger. De resultaten van de woningschouwing van 2005 wijzen op zeer duidelijke kwaliteitverbetering van de woning wanneer ze worden vergeleken met de technische schouwing van 1994-1995.

Woningkwaliteit

De kwaliteit van de woning heeft verschillende aspecten: de bouwfysische kwaliteit, het comfort, de bezettingsgraad van de woning en de duurzaamheid van de woning. Hieronder wordt in een eerste deel ingegaan op deze kwaliteitsaspecten.

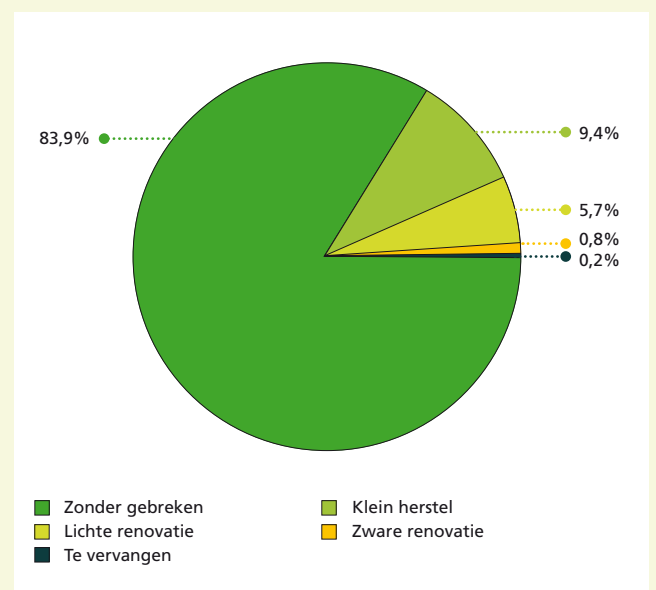
Om de woningkwaliteit te bevorderen werd de renovatiepremie ingevoerd. Daarnaast heeft de Vlaamse overheid kwaliteitsnormen vastgelegd waaraan iedere woning moet voldoen. De Vlaamse Wooncode voorziet instrumenten om effectief over deze woningkwaliteit te waken. Het tweede deel handelt over de controle op de woningkwaliteit.

Aspecten woningkwaliteit

Bouwtechnisch zijn in 2005 ruim negen op tien woningen van goede kwaliteit. Voor bijna 6% van de woningen is een lichte renovatie vereist en 1% van de woningen vraagt een zware renovatie of is rijp voor de sloop. Het gaat hierbij om cijfers van domiciliewoningen; leegstaande woningen en tweede verblijven zijn niet inbegrepen. Dit betekent dat het aandeel slechte woningen in het totale woningpatrimonium onderschat is. Private huurwo-

4.39 Uitwendige bouwtechnische kwaliteit

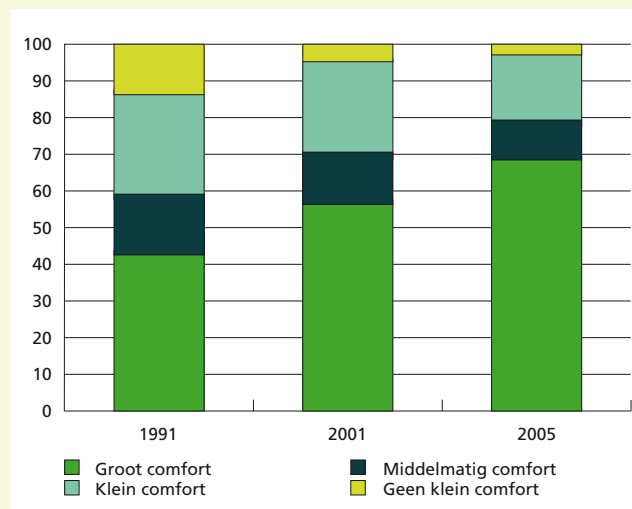
Eindoordeel over de uitwendige kwaliteit van de domiciliewoningen op basis van de bouwtechnische opname, 2005, in %.

Bron: Woningschouwing 2005.

4.40 Comfort

Evolutie van het comfortniveau van de woningen, in 1991, 2001 en 2005, in %.

Bron: Vanneste e.a. (2007), Woonsurvey 2005.

Over de inwendige staat van de woning zijn enkel gegevens beschikbaar via bevraging van de bewoners. Op basis van de SEE 2001 werd het aandeel woningen van slechte of zeer slechte kwaliteit geschat op 13,3%, ofwel 312.287 woningen. In 2005 werd dezelfde berekening overgedaan op basis van de Woonsurvey 2005. Dit leidde tot de conclusie dat 9,2% van de woningen van slechte of zeer slechte kwaliteit zijn, wat overeenkomt met een geraamd aantal van 230.933 woningen. Ook uit deze index kan worden afgeleid dat de bouwfysische staat van de woningen is verbeterd (Winters S. & De Decker P., 2009).

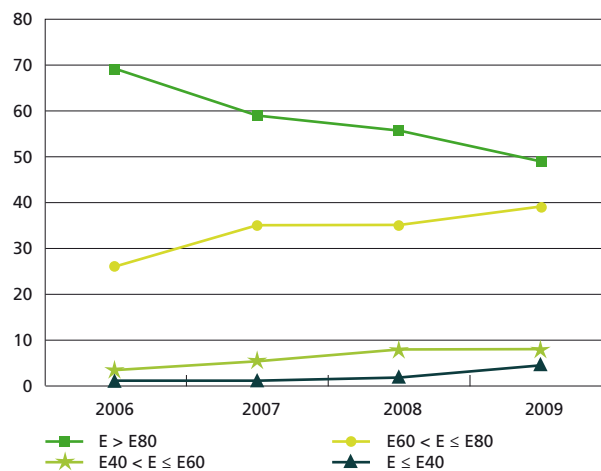
Recente gegevens van de SILC-enquête wijzen toch op een probleem. Zo zou het percentage Vlamingen dat leeft in een woning met gebrek aan klein comfort, twee of meer huisvestingsproblemen en/of gebrek aan ruimte stelselmatig toenemen, namelijk van 18,8% in 2004 tot 26,8% in 2008.

Het **comfortniveau** is er de voorbije 15 jaar sterk op vooruit gegaan. In 1991 had 14% geen klein comfort, in 2005 was dit nog slechts 3%. Het aandeel woningen met groot comfort is toegenomen naar 69% in 2005. Klein comfort houdt in dat de woning beschikt over stromend water, een toilet en een bad of douche. Woningen met 'klein comfort' en centrale verwarming behoren tot de categorie 'middelmatic comfort'. Is er daarnaast ook nog een keuken van minstens 4m², een telefoonaansluiting en heeft het gezin een auto, dan krijgt de woning het label 'groot comfort'.

In vier op vijf woningen is centrale verwarming aanwezig en bij woningen gebouwd na 1970 loopt dit op tot 90%. Huurwoningen zijn minder vaak uitgerust met centrale verwarming dan eigendomswoningen. Het zijn vooral de alleenstaanden en de ouderen die het vaakst niet over centrale verwarming beschikken.

4.41 Energieprestatiepeil

Grafiek 18: Evolutie E-peil in EPB-aangiften, van 2006 tot 2009, in % van het totaal aantal EPB-aangiften.

Bron: Vlaams Energieagentschap.

De **bezettingsgraad** van een woning refereert naar de verhouding tussen de woninggrootte en de grootte van het huishouden. Volgens de SILC-enquête 2008 gaven 4,4% van de bevrageden aan te leven in een huis met gebrek aan ruimte, waarbij onder gebrek aan ruimte wordt verstaan dat het aantal beschikbare kamers (zonder badkamers, toilet, gang...) gedeeld door aantal leden van het huishouden is kleiner dan 1.

Analyse van de volkstellingen geeft aan dat er tussen 1991 en 2001 een toename was van het aantal overbezette woningen. In 2001 bedroeg het aandeel woningen dat als 'klein' werd aangeduid 6%, wat een verdubbeling betekent ten opzichte van de meting in 1991. Anderzijds was er ook een lichte toename van de 'onderbezette woningen': het aandeel van de woningen die als 'ruim' werden beoordeeld, steeg van 32% in 1991 naar 34% in 2001 (Vanneste e.a., 2007). Onderbezetting van woningen komt vooral voor bij oudere leeftijdsgroepen (Pauwels K. & Vanden Boer L., 2004).

Duurzaam wonen en bouwen is een begrip dat verschillende deelaspecten omvat en waarbij het gebruik van energie uiteraard een belangrijke rol speelt. In Vlaanderen is sinds 1 januari 2006 de energieprestatieregelgeving van kracht. Cijfers van het Vlaams Energieagentschap (VEA) tonen aan dat het gemiddelde **energieprestatiepeil** (uitgedrukt in E-peil) van een nieuwbouwwoning de laatste jaren sterk is verbeterd. Volgens de regelgeving mocht de voorbije jaren maximaal E100 worden gebouwd. Het gemiddelde E-peil voor vergunningsaanvragen is van 2006 naar 2008, gedaald van E86 naar niveau E80. In 2009 is het E-peil gedaald naar gemiddeld E78,5. Dit heeft te maken met de toename van de buitenmuurisolatie en de betere isolatie van hellende en platte daken. In vrijwel alle nieuwbouwwoningen wordt hoogrendementsbeglazing geplaatst.

Woningkwaliteitsbewaking

De woningkwaliteitsbewaking stoeit op de administratieve procedure ongeschikt- en/of onbewoonbaarverklaring van woningen enerzijds en de strafrechtelijke handhaving anderzijds.

Heffing op leegstand en verkrotting

De heffing op leegstand en verkrotting van het Vlaamse Gewest bestaat sinds 1996. De heffing is gericht op het tegengaan van de verkrotting van woningen en de verloederding van buurten. De heffing op leegstand en verkrotting wordt geheven op 3 soorten probleempanen: leegstaande, verwaarloosde, ongeschikt en/of onbewoonbaar verklaarde woningen.

Een woning wordt als **leegstaand** beschouwd wanneer ze meer dan een jaar niet meer effectief gebruikt is geweest. In totaal zijn voor de periode 1996 tot eind 2008 ooit 42.539 woningen op de lijst gezet. Daarvan is ondertussen 92% geschrapt. Eind 2008 stonden er in totaal 3.252 woningen op de inventaris leegstand. Vanaf 2004 daalt het aantal nieuw geïnventariseerde woningen doordat sindsdien leegstand op een andere wijze geïnventariseerd wordt.

Een woning is **verwaarloosd** indien de buitenkant ernstige gebreken vertoont. De verwaarlozing wordt aan de hand van een uitwendig onderzoek van de woning vastgesteld. In totaal werd voor de periode 1996 tot eind 2008 ooit 8.590 panden geïnventariseerd. Ondertussen werd 87% geschrapt. Eind 2008 stonden er nog 1.160 woningen op de inventaris verwaarlozing. Vanaf 2004 daalde ook het aantal nieuw geïnventariseerde woningen omwille van de nieuwe inventarisatiemethode.

Indien een huurwoning niet aan de minimumkwaliteitsnormen voldoet, kan ze ongeschikt verklaard worden. Worden er bovendien ernstige veiligheids- of gezondheidsrisico's vastgesteld, dan kan ze **onbewoonbaar** worden verklaard. Het aantal woningen dat ooit op de inventaris werd geplaatst, komt eind 2008 op 15.896. De schrappinggraad bedraagt 72%. Eind 2008 stonden er in totaal 4.643 woningen op de inventaris ongeschikt/onbewoonbaar.

Het aantal nieuw geïnventariseerde woningen bleef in de jaren 2001-2003 stabiel op ongeveer 1.300 woningen per jaar. Nadien ging het aantal nieuw geïnventariseerde woningen terug in stijgende lijn door de inwerkingtreding van de Wooninspectie.

Strafrechtelijke handhaving

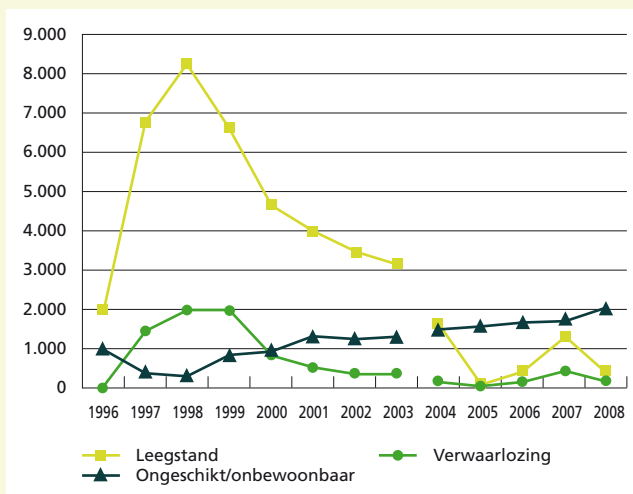
De Wooninspectie, die instaat voor de strafrechtelijke handhaving, treedt vooral op bij panden in zeer slechte staat en bij verhuurders die meerdere verkrotte panden verhuren. In het zevende werkjaar (oktober 2007- september 2008) werden in 442 panden in totaal 1.462 wooneenheden geverbaliseerd (kamers, studio's, appartementen, eengezinswoningen). Deze PV's worden overgemaakt aan het parket, dat instaat voor de strafrechtelijke vervolging van de verhuurders.

In het achtste werkjaar, dat liep tot 31 december 2009, werden 787 panden geverbaliseerd, goed voor 2.390 woonentiteiten. Dat zijn er op jaarbasis ongeveer 31% meer dan het vorige werkjaar. Er werd opgetreden in 129 gemeenten.

De grootste problemen doen zich voor bij de elektrische installaties (64% van de geverbaliseerde woonentiteiten) met open elektrische geleiders, slecht aangesloten stop-

4.42 Leegstand en verkrotting

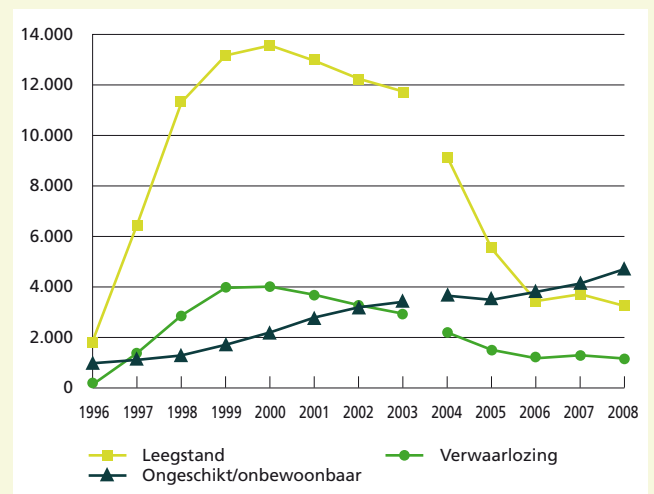
Evolutie van het aantal nieuw geïnventariseerde panden per jaar, van 1996 tot eind 2008.

Noot: wijziging in de registratiemethode tussen 2003 en 2004.
Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen, april 2009.

4.43 Evolutie leegstand en verkrotting

Evolutie van het aantal panden dat op de inventaris staat op het einde van het jaar, van 1996 tot 2008.

Noot: wijziging in de registratiemethode vanaf 2003.
Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen, april 2009.

contacten en lichtsckelaars. Ook vocht (31%) en risico op CO-vergiftiging (21%) staan hoog op de lijst van vastgestelde gebreken. 41% van de geverbaliseerde woonentiteiten waren kamers. Bijna alle onderzochte kamers werden ongeschikt verklaard (184 van de 196), sommige zelfs onbewoonbaar. Nochtans noteerde de Wooninspectie hierbij ook dat voor deze kamers gemiddeld een huurprijs van 260 euro per maand werd gevraagd.

Sinds september 2007 kreeg de Wooninspectie ook de bevoegdheid om het herstel van de verkrotte woning of kamer te vorderen voor de rechtbank. Dit is de zogenaamde herstellvordering. Ook op dit vlak werd in het achtste werkjaar een sterke toename geconstateerd ten opzichte van het vorige werkjaar: 352 herstellvorderingen werden ingeleid wat betrekking had op 1.184 woonentiteiten.

Lokaal woonbeleid

De gemeentebesturen krijgen in de Vlaamse Wooncode een belangrijke rol toegemeten. De gemeente is – als regisseur van het lokaal woonbeleid – verantwoordelijk voor het uitwerken van haar woonbeleid waarbij aan-

dacht dient te gaan naar het stimuleren van sociale woonprojecten, het ondersteunen van woonbehoeftige gezinnen en alleenstaanden en het bewaken van de kwaliteit van het woningpatrimonium en de woonomgeving.

De Vlaamse Regering wil de gemeenten stimuleren, begeleiden en ondersteunen om de taak als regisseur van het lokaal woonbeleid echt op te nemen met alle publieke en private woonactoren. Daarbij wordt prioriteit gegeven aan het stimuleren van intergemeentelijke samenwerkingsverbanden.

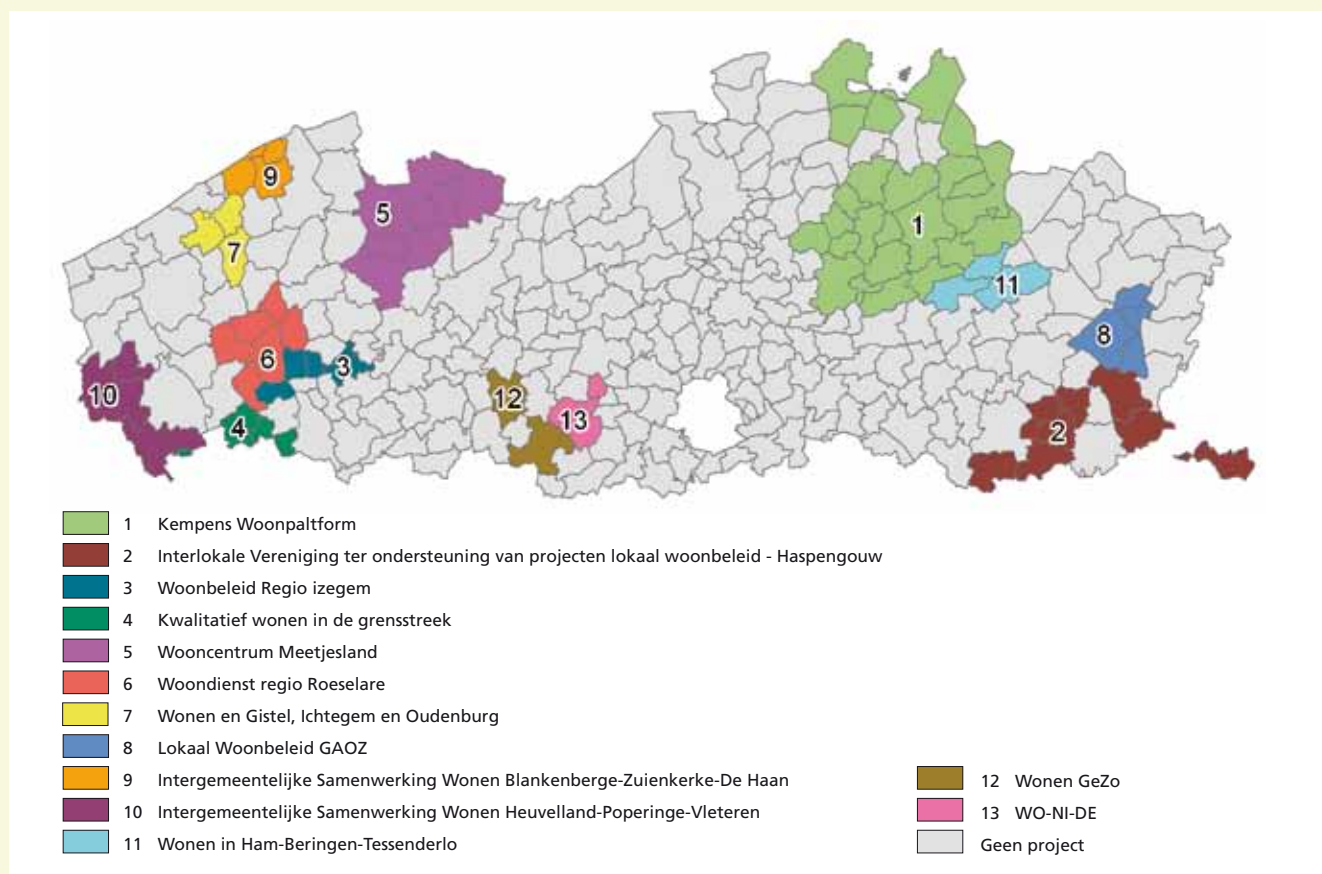
Om in aanmerking te komen voor een subsidie moeten de projecten uitgevoerd worden met het oog op de realisatie van elk van de volgende doelstellingen:

1. het ontwikkelen van een gemeentelijke beleidsvisie op het vlak van wonen;
2. het organiseren van het lokaal woonoverleg;
3. het uitbouwen van een klantgerichte dienstverlening aan de burger;
4. het verbeteren van de kwaliteit van het woningpatrimonium en de woonomgeving.

In 2009 werd aan 13 projecten een subsidie toegekend waarin 76 gemeenten participeren.

4.44 Lokaal woonbeleid

Goedgekeurde subsidieaanvragen projecten lokaal woonbeleid in 2009.

Bron: Departement RWO, afdeling Woonbeleid.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- De Vlaamse Regering 2009-2014. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving.
- Beleidsnota Wonen 2009-2014, Freya Van den Bossche, Vlaams minister van Energie, Wonen, Steden en Sociale Economie, oktober 2009, Vlaams Parlement.
- Heylen K, Le Roy M., Vanden Broucke S., Vandekerckhove B., en Winters S. (2007), Wonen in Vlaanderen. De resultaten van de Woonsurvey 2005 en de Uitwendige Woningsschouwing 2005, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement RWO, Afdeling Woonbeleid, Brussel.
- Le Roy M. en Vandekerckhove B. (2007), Verder onderzoek naar de evolutie van de kwaliteit van woningen in Vlaanderen, Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Le Roy M., Debusschere E., Heylen K., Vandorpe L. en Vandekerckhove B. (2008), Onderzoek naar woningmarktsegmenten, Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Heylen K. & Winters S. (2009), Woningbezit in Vlaanderen: een cohortebenadering, Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Winters S. & De Decker P. (2009), Wonen in Vlaanderen. over kwaliteit, betaalbaarheid en woonzekerheid. In: Vanderleyden L., Callens M. & Noppe J., De sociale staat van Vlaanderen, Studiedienst van de Vlaamse Regering, Brussel, p. 199-234.
- Vanneste, D., Thomas, I. & Goossens, L. (2007). Woning en woonomgeving in België. Sociaal-Economische Enquête 2001. Monografieën nr. 2, Brussel: Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.
- Pauwels, K. & Vanden Boer, L. (2004). Huisvesting. In: Jacobs, T., Vanderleyden, L. & Vanden Boer, L. (red.). Op latere leeftijd. De leefsituatie van de 55-plussers in Vlaanderen. Antwerpen: Garant, 276-299.
- Verslag acht jaar Vlaamse Wooninspectie. Een evaluatie. Vlaamse Wooninspectie, 2010.
- Jaarverslag 2009, Vlaams Woningfonds, 2010.
- SVK-Jaarrapport 2008, Vlaams Overleg Bewonersbelangen, 2009.
- SVK-Vooruitgangrapport 2009, Vlaams Overleg Bewonersbelangen, 2010.
- VMSW – Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (2008). Statistisch bulletin kandidaat-huurders. Editie eerste jaarhelft 2007. Brussel: VMSW.
- Storms B. en Van den Bosch K. (2009), Wat heeft een gezin minimaal nodig? Een budgetstandaard voor Vlaanderen. Leuven: Acco.
- Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>
- Departement RWO, Agentschap Wonen Vlaanderen: <http://www.bouwenenwonen.be/>
- Steunpunt Ruimte en Wonen: <http://www4.asro.kuleuven.be/steunpuntruimteewonen/cms/>
- Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen: <http://www.vmsw.be>
- Vlaams Woningfonds: <http://www.vlaamswoningfonds.be>
- Sociale woonkredieten: <http://www.sociaal-woonkrediet.be>
- Vlaams Overleg Bewonersbelangen: <http://www.vob-vzw.be>
- Beroepsvereniging van het Krediet: <http://www.upc-bvk.be/>

DEFINITIES

Comfortniveau

Klein comfort Stromend water binnen de woning + wc met waterspoeling + badkamer of stortbad

Middelmatig comfort Klein comfort + centrale verwarming

Groot comfort Middelmatig comfort + keuken (ten minste 4m²) + telefoonaansluiting + ten minste één auto

EPB Energieprestatie en Binnenklimaat. In uitvoering van een Europese richtlijn werd vanaf 1 januari 2006 in het Vlaamse Gewest de vroegere isolatiereglementering voor gebouwen vervangen door de zogenaamde energieprestatieregeling.

Kamerdecreet Decreet van 4 februari 1997 (zoals gewijzigd) houdende de kwaliteits- en veiligheidsnormen voor kamers en studentenkamers.

Leegstaande woning Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer zij gedurende tenminste twaalf opeenvolgende maanden niet effectief gebruikt wordt in overeenstemming met de woonfunctie.

Ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning

Een woning wordt ongeschikt verklaard indien aan bepaalde technische eisen en comfortvereisten niet wordt voldaan. Van het bouwgedeelte wordt de stabiliteit en de bouwfysica van dak, muren en draagvloeren beoordeeld. Voor het woongedeelte wordt gekeken naar de comfortvereisten inzake elektriciteit, water en verwarming, de veiligheids- en gezondheidsvereisten (trappen, overlopen, balustrades, verluchtingsmogelijkheid), de afwerking (eventuele sleet aan dekvloer, plafond, ramen en deuren) en vochtproblemen. Indien de woning ook nog door een aantal zware gebreken een aantoonbaar risico inhoudt voor de veiligheid of gezondheid van de bewoners, is zij onbewoonbaar.

SILC Statistics on Income and Living Conditions, is een enquête naar inkomens en levensomstandigheden en een instrument om zowel op Belgisch als op Europees niveau armoede en sociale uitsluiting in kaart te brengen.

Verwaarloosde woning Een woning is verwaarloosd wanneer het ernstige zichtbare en storende gebreken of tekenen van verval vertoont aan buitenmuren, voegwerk, schoorstenen, dakbedekking, dakgebinte, buitenschrijnwerk, kroonlijst of dakgoten.

Verzekering Gewaarborgd Wonen De verzekering gewaarborgd wonen wil het grote financiële risico beperken bij het aangaan van een hypothecaire lening. De verzekering loopt over een periode van 10 jaar. Als men tijdens deze verzekeringsperiode onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, kan men na een wachttijd van 3 maanden gedurende maximaal 3 jaar een tegemoetkoming ontvangen in de aflossing van de hypothecaire lening.

Vlaamse Wooncode Decreet van 15 juli 1997, zoals gewijzigd; geeft het kader aan voor het woonbeleid in Vlaanderen. Het centrale uitgangspunt van de Vlaamse Wooncode is het recht op een behoorlijke huisvesting voor iedere burger. Het uiteindelijke doel is de verwezenlijking van dit recht door het bevorderen van de beschikbaarheid van aangepaste woningen, van goede kwaliteit, in een behoorlijke woonomgeving, tegen een betaalbare prijs en met woonzekerheid.

4.3 STEDELIJKHEID

De verstedelijking zet zich in Vlaanderen steeds verder door. Verstedelijking heeft een ruimtelijke, fysieke component die zich uit in een toenemend beslag op de open ruimte en druk op het leefmilieu. Anderzijds heeft verstedelijking ook te maken met veranderingen in het leefpatroon van de bevolking, in waarden en opvattingen. Voor de Vlaamse overheid is verstedelijking zowel een uitdaging als een opportuniteit. Het is zoeken naar een duurzaam evenwicht zowel sociaaleconomisch, ecologisch als sociaal. Dit komt sterk tot uiting in het Vlaamse regeerakkoord en de beleidsnota's waarin aandacht gaat naar plattelands- en stedelijke ontwikkelingen. Daarin wordt een pleidooi gehouden voor een verdere versterking van aantrekkelijke, duurzame, leefbare steden en plattelandsgemeenten.

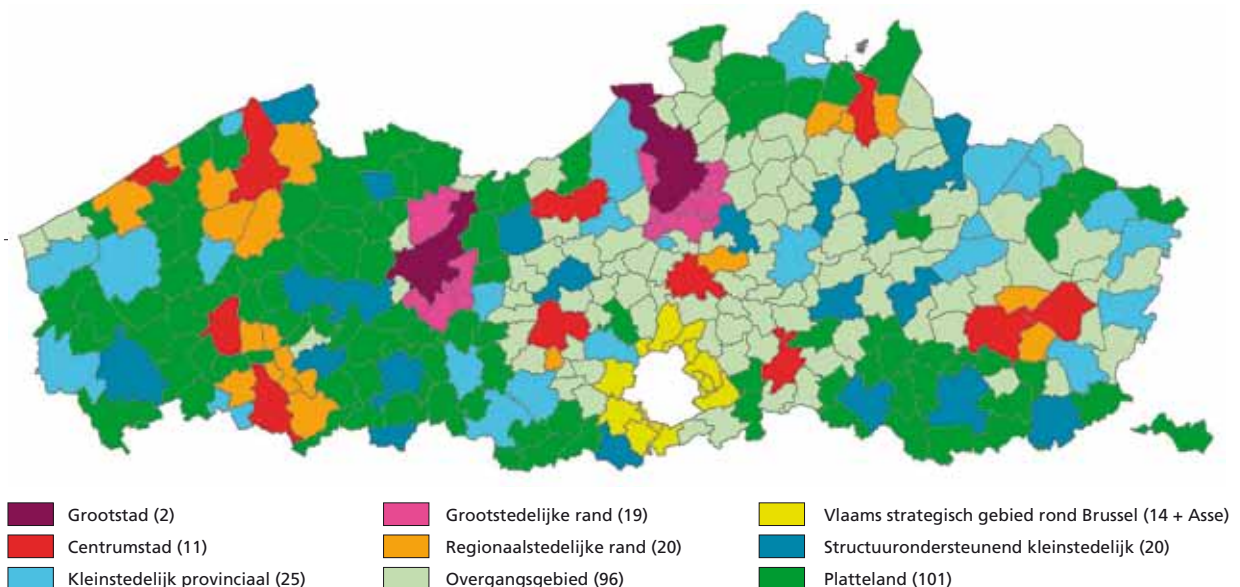
De leefbaarheids- of duurzaamheidsaspecten vormen dan ook de leidraad van dit hoofdstuk. Eerst komen een aantal demografische ontwikkelingen aan bod. Een tweede deel bespreekt de ruimtelijke ontwikkeling, waarna er

aandacht gaat naar het wonen en de kwaliteit van de leefomgeving. Mogelijke ruimtelijke concentraties van economische activiteit worden in deel vier gekoppeld aan arbeidsmarktgegevens. Het ecologische luik dat daar op volgt, is bij gebrek aan data vrij beperkt. Afval en milieubewustzijn komen hier aan bod. In het sociale luik wordt gekeken naar sociale, culturele en vrijetijdsvoorzieningen en is er aandacht voor armoede en achterstelling en aspecten van sociale samenhang. Er wordt afgesloten met een aantal institutionele aspecten met het accent op de relatie tussen bevolking en bestuur.

De verstedelijking wordt hier in beeld gebracht aan de hand van een classificatie van gemeenten en steden. Deze is gebaseerd op de indeling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen waarbij de gemeenten die in het buitengebied liggen werden opgesplitst naar plattelandsgemeenten en overgangsgemeenten. Naast het cijfer voor het Vlaamse Gewest wordt, waar mogelijk, ook het cijfer van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest meegegeven.

4.45 Gebiedsindeling RSV + SPRE

Gebiedsindeling van de gemeenten op basis van de indeling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en het Strategisch Plan Ruimtelijke Economie.

Bron: RSV, SPRE, bewerking SVR.

4.46 Indeling gemeenten

Gebiedsindeling van de gemeenten, aantal inwoners op 1 januari 2008, oppervlakte in km².

RSV	SPRE	Aantal gemeenten	Aantal inwoners	%	Oppervlakte (km ²)	%
Buitengebied	Platteland	101	977.754	15,9	4.364	32,3
	Overgangsgebied	96	1.458.410	23,7	3.440	25,4
Centrumsteden		11	813.571	13,2	846	6,3
Grootsteden		2	709.321	11,5	361	2,7
Grootstedelijke rand		19	279.456	4,5	316	2,3
Provinciaal kleinstedelijk gebied		25	636.722	10,3	1.726	12,8
Regionaalstedelijk gebied		20	361.069	5,9	790	5,8
Vlaams strategisch gebied rond Brussel		13	261.473	4,2	273	2,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied		21	663.824	10,8	1.406	10,4
Vlaams Gewest		308	6.161.600	100,0	13.522	100,0

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Demografische ontwikkelingen

Vlaanderen telt momenteel meer dan 6 miljoen inwoners. Hier volgt een beeld van een aantal demografische ontwikkelingen volgens verstedelijkingsgraad.

Vooreerst worden de componenten van de bevolkingsgroei onder de loep genomen. Vervolgens wordt dieper ingegaan op enkele belangrijke sociaal demografische parameters.

Bevolking

Ongeveer een kwart van de bevolking woont in de centrumsteden of in de grootsteden. Het platteland en het overgangsgebied staan samen in voor bijna 40% van de Vlaamse bevolking. In de grootsteden, provinciesteden en het stedelijk gebied rond Brussel is de bevolkingsomvang sterker toegenomen dan op het platteland en in het overgangsgebied. Maar in de grootstedelijke rand en in de centrumsteden is de bevolking nog minder sterk toegenomen.. Naarmate de graad van verstedelijking afneemt, wonen er minder inwoners op een km².

4.47 Bevolkingsevolutie

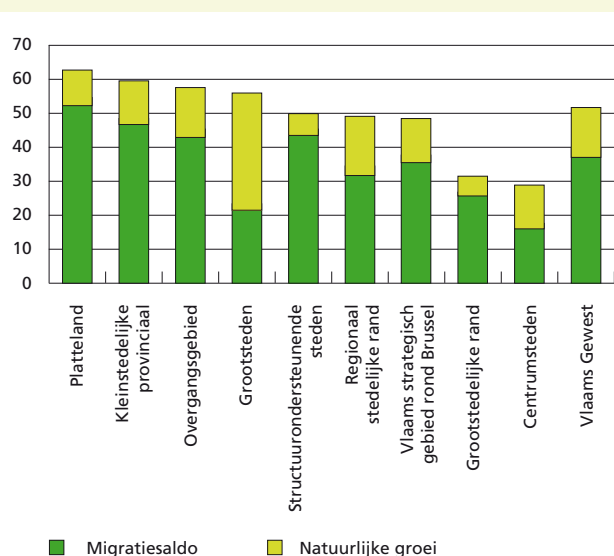
Bevolkingsaantallen 2008, evolutie van 1999 tot 2008 (in %), bevolkingsdichtheid (inw/km²).

	2008	Evolutie 1999-2008	Inwoners/km ²
Centrumsteden	813.571	3,1	961,7
Grootstedelijke rand	279.456	2,2	884,4
Grootsteden	709.321	5,6	1964,9
Provinciaal kleinstedelijk gebied	636.722	4,8	368,8
Overgangsgebied	1.458.410	4,0	424,0
Platteland	977.754	3,7	224,0
Regionaalstedelijk gebied	361.069	3,1	457,0
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	261.473	4,8	957,8
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	663.824	3,9	472,1
Vlaams Gewest	6.161.600	4,0	455,7
Brussel Gewest	1.048.491	9,3	6497,0

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.48 Migratiesaldo en natuurlijke groei

Migratiesaldo en natuurlijke groei, driejaarlijkse gemiddelden (van 2005 tot 2007) per 10.000 inwoners.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

De jaarlijkse bevolkingsgroei is het resultaat van twee deelprocessen. Aan de ene kant is er de **natuurlijke groei**. Dit is het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal overlijdens.

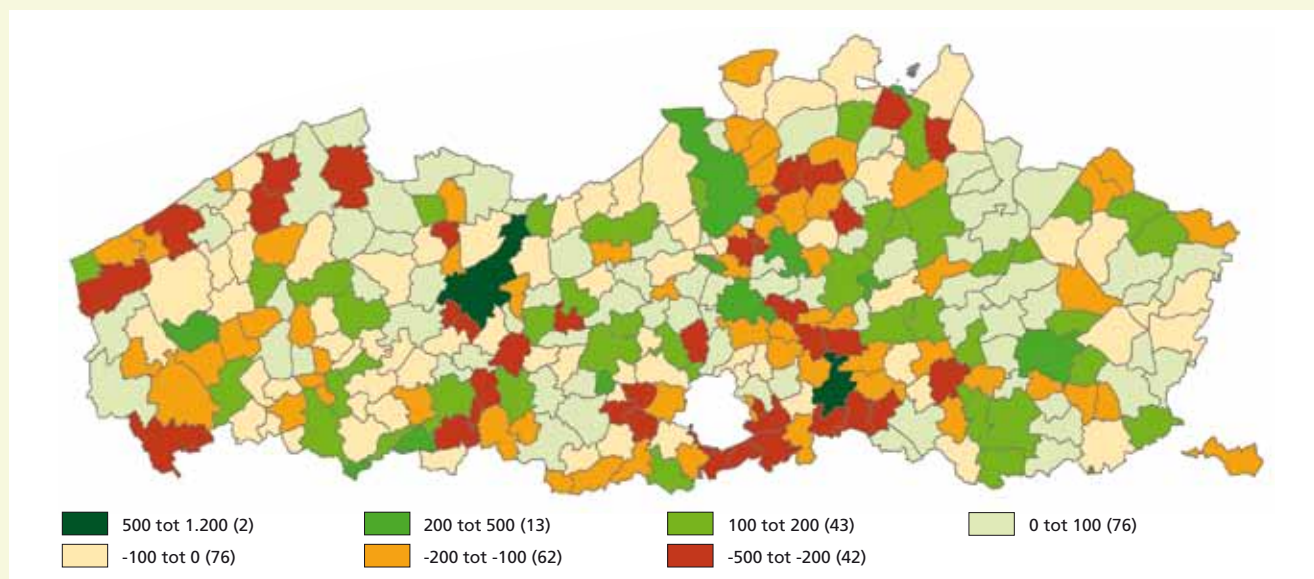
Aan de andere kant is er de invloed door in- en uitgaande verhuisbewegingen, die weerspiegeld worden in het totale **migratiesaldo**.

Op het platteland en in het overgangsgebied weegt het migratiesaldo het zwaarst door op de jaarlijkse bevolkingsgroei. Dit betekent dat de bevolking op het platteland en in het overgangsgebied vooral aangroeit door inwijkingen van nieuwe inwoners. In de grootsteden is de jaarlijkse bevolkingsgroei voornamelijk het resultaat de natuurlijke aangroei. Daar zorgen boorlingen voor het grootste aandeel in de bevolkingsaangroei. In de centrumsteden hebben beide componenten een belangrijk aandeel in de bevolkingsaangroei.

4.49 Migratiesaldo 18-24 jarigen

Migratiesaldo 18-24 jarigen, driejaarlijkse gemiddelden (2005-2007) per 10.000 inwoners.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Bij het totale migratiesaldo naar leeftijdsgroepen in de periode 2005-2007 zetten de gekende trends zich verder door: de stad blijft een attractiepool voor jongeren, maar verliest nog steeds jonge gezinnen met kinderen. De selectieve stadsvlucht houdt aan (zie figuur 1.56).

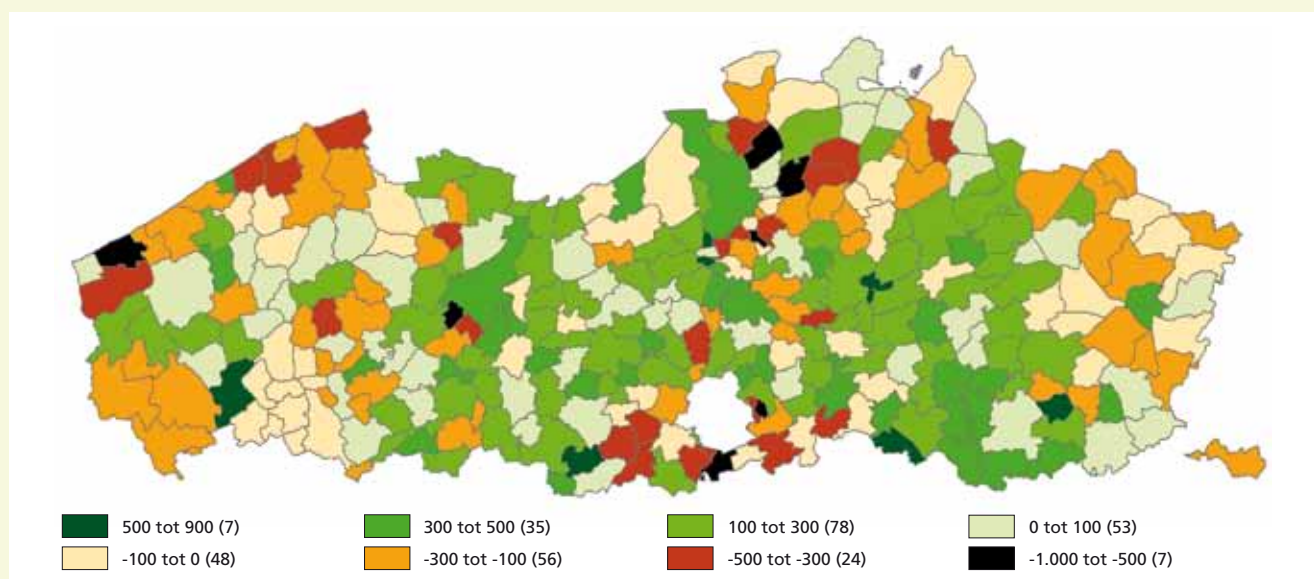
Stedelijke gebieden, zeker de studentensteden Gent en Leuven, winnen vooral 18-24 jarigen. Het kustgebied en het Zenne en Dijlegebied daarentegen verliezen deze jongeren. Ook de Noorderkempen en de Limburgse Kempen, waar Genk toe behoort, kennen een negatief migra-

tiesaldo voor deze leeftijdsgroep. Voor de grootsteden is het saldo voor de leeftijdsgroep 25-29 jaar nog behoorlijk positief. Voor de centrumsteden is er geen eenduidige trend.

Het migratiepatroon van de jonge gezinnen en hun kinderen vertoont nog steeds een duidelijke suburbanisatiebeweging. Jonge gezinnen met kinderen emigreren eerder uit stedelijke gebieden. Van een plattelandsvlucht is geen sprake. Het platteland en het overgangsgebied zijn een aantrekkelijke vestigingsplaats voor jonge gezinnen.

4.50 Migratiesaldo 25-29 jarigen

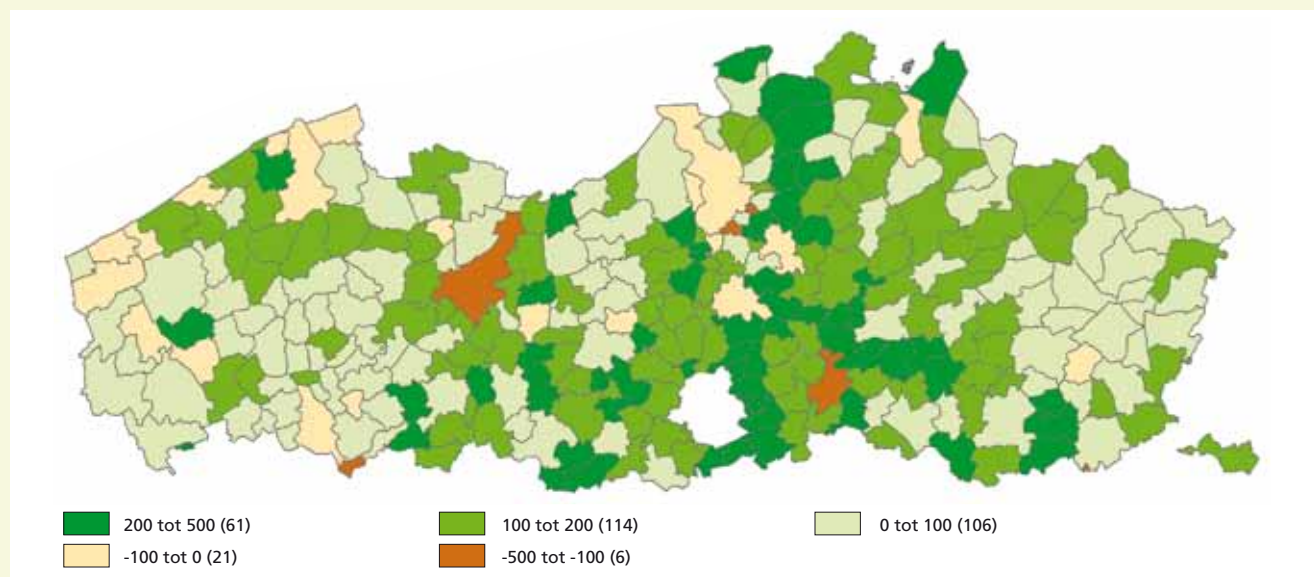
Migratiesaldo 25-29 jarigen, driejaarlijkse gemiddelden (van 2005 tot 2007) per 10.000 inwoners.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.51 Migratiesaldo jonge gezinnen

Migratiesaldo jonge gezinnen (30-39j, 0-9j), driejaarlijkse gemiddelden (van 2005 tot 2007) per 10.000 inwoners.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Sociaaldemografische parameters

Een **huishouden** in Vlaanderen bestaat gemiddeld uit 2,4 personen. De gemiddelde omvang van een huishouden is in de centrumsteden en de grootsteden kleiner dan gemiddeld in Vlaanderen. Op het platteland en in het overgangsgebied bestaat een huishouden gemiddeld uit 2,5 personen.

Op het platteland en in het overgangsgebied wonen in verhouding minder **alleenstaanden** dan in de rest van Vlaanderen. Het grootste aandeel alleenstaanden wonen in de grootsteden en in de centrumsteden. Bijna 1 op vijf inwoners is alleenstaand, in Brussel is dit bijna één op vier inwoners.

Vlaanderen vergrijst. Komende jaren zal de **vergrijzing** zich steeds sterker manifesteren. Het aandeel min 20-jarigen is de afgelopen jaren enkel in de grootsteden en het strategisch gebied rond Brussel groter geworden. In het overgangsgebied en op het platteland is de daling van het aandeel min 20-jarigen of de **ontgroening** het sterkst. Het aandeel 60-plussers neemt daarnaast overal sterk toe, met uitzondering van de grootsteden. Het aandeel 60-plussers is in Vlaanderen overal groter dan het aandeel jongeren. Enkel in het strategisch gebied rond Brussel en Brussel is het aandeel jongeren groter.

4.52 Huishoudens en alleenstaanden

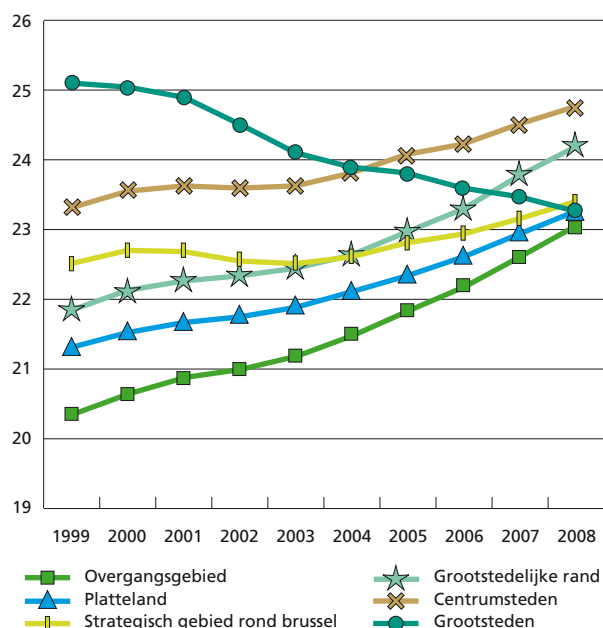
Evolutie van het aantal huishoudens en aantal alleenstaanden tussen 1999 en 2008.

	Aantal huishoudens	Huishoudens		Alleenstaanden
		Gemiddeld aantal personen	Groei 1999-2008	%
Centrumsteden	361.064	2,3	7,6	15,9
Grootstedelijke rand	114.055	2,5	7,6	10,8
Grootsteden	338.317	2,1	5,0	21,5
Provinciaal kleinstedelijk gebied	260.450	2,4	10,7	11,0
Overgangsgebied	582.593	2,5	9,7	9,7
Platteland	386.904	2,5	9,7	9,4
Regionaalstedelijk gebied	145.985	2,5	9,6	10,0
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	105.709	2,5	7,4	11,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	281.897	2,4	8,6	12,9
Vlaams Gewest	2.576.974	2,4	8,6	12,5
Brussels Gewest	507.455	2,1	8,2	24,0

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.53 Evolutie vergrijzing

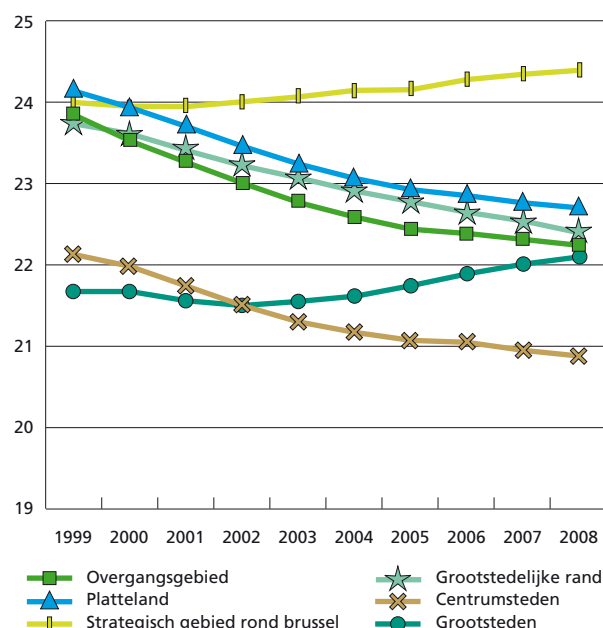
Evolutie vergrijzing, van 1999 tot 2008, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.54 Evolutie ontgroening

Evolutie ontgroening, van 1999 tot 2008, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

De ‘veroudering binnen de veroudering’ of interne vergrijzing is een indicatie van de mate van zorgbehoefte van de oude bevolking, vermits de vraag naar zorgvoorzieningen toeneemt met de leeftijd. De interne vergrijzing is momenteel het sterkst gevorderd in de Vlaamse groot- en centrumsteden en in Brussel.

De familiale zorgindex geeft de verhouding weer tussen het aantal 80-jarigen en het aantal 50- tot 59-jarigen.

In de plattelandsgemeenten benadert de **familiale zorgindex** het Vlaamse gemiddelde. In het overgangsgebied ligt het relatieve gewicht van ouderen op zorgbehoevende leeftijd een stuk lager, terwijl het relatieve gewicht in de

Vlaamse groot- en centrumsteden en in Brussel een stuk hoger ligt.

De **afhankelijkheidsratio** geeft aan hoe de bevolking op niet-beroepsactieve leeftijd zich verhoudt tot de bevolking op beroepsactieve leeftijd. Op het platteland ligt de ratio iets hoger dan gemiddeld in Vlaanderen. In de grootstedelijke rand en in het Vlaams strategisch gebied rond Brussel ligt het cijfer een stuk hoger.

De voorbije jaren is de onafhankelijkheidsratio overal toegenomen, met uitzondering van de grootsteden en Brussel.

4.55 Demografische indices

Ontgroening, vergrijzing, interne vergrijzing, familiale zorgindex en afhankelijkheidsratio, op 1 januari 2008, in %.

	Ontgroening	Vergrijzing	Interne vergrijzing	Familiale zorgindex	Afhankelijkheidsratio
Centrumsteden	20,8	24,8	21,2	39,8	83,9
Grootstedelijke rand	22,4	24,2	20,0	35,3	87,1
Grootsteden	22,1	23,3	23,2	45,6	83,0
Provinciaal kleinstedelijk gebied	22,1	23,2	18,6	31,5	82,7
Overgangsgebied	22,2	23,1	18,1	29,4	82,7
Platteland	22,7	23,3	20,0	34,6	84,9
Regionaalstedelijk gebied	22,3	23,6	17,7	30,7	84,9
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	24,4	23,4	20,4	35,2	91,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	21,3	24,6	20,2	36,4	84,8
Vlaams Gewest	22,1	23,6	19,9	34,8	84,1
Brussels Gewest	24,2	19,0	24,8	42,6	75,8

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Ontgroening: aandeel -20-jarigen in de totale bevolking, in %.

Vergrijzing: aandeel +60-jarigen in de totale bevolking, in %.

Interne vergrijzing: verhouding tussen het aantal +80-jarigen en het aantal +60-jarigen, in %.

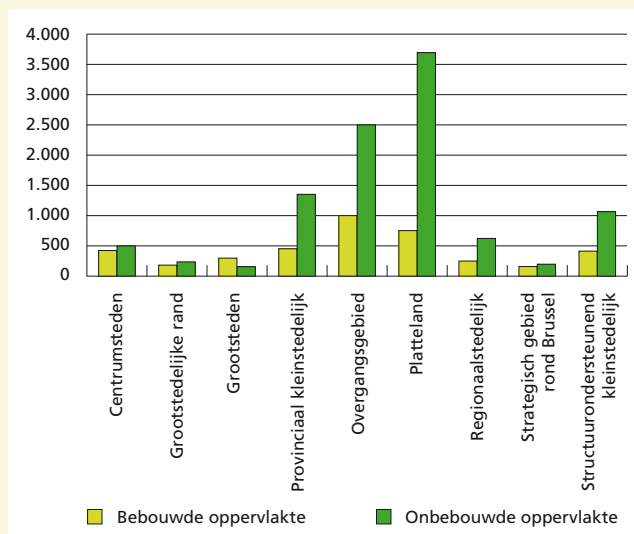
Familiale zorgindex: verhouding tussen het aantal +80-jarigen en het aantal 50- tot 59-jarigen, in %.

Afhankelijkheidsratio: verhouding tussen het aantal 0- tot 19-jarigen plus het aantal +60-jarigen, en de actieve bevolking (20- tot 59-jarigen), in %.

Ruimtelijke ontwikkelingen

4.56 Bebouwd versus onbebouwd

Bebouwde - onbebouwde oppervlakte in 2009, in km².

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

Vlaanderen kent een aanhoudende suburbanisatiedruk met een toenemende verstedelijking van het platteland als gevolg. Dit uit zich in een steeds kleiner wordende open ruimte.

Het Vlaams regeerakkoord stelt dat de resterende open ruimte dient beschermd en versterkt te worden. De landbouw is de grootste gebruiker van de open ruimte en speelt een belangrijke rol in de instandhouding en het beheer van de open ruimte. Het plattelandsbeleid beoogt dan ook een duurzame ontwikkeling van de landelijke gebieden in Vlaanderen.

In wat volgt wordt het ruimtegebruik en de ruimtelijke ontwikkelingen volgens verstedelijkingsgraad onder de loep genomen: eerst komt de onbebouwde en bebouwde oppervlakte aan bod, daarna is er aandacht voor ruimte voor wonen en economie.

4.57 Onbebouwd

Evolutie onbebouwde oppervlakte, van 2003 tot 2009, in km².

	Evolutie onbebouwde opp (2003-2009) in km ²
Centrumsteden	-13,4
Grootstedelijke rand	-4,6
Grootsteden	-7,4
Provinciaal kleinstedelijk	-24,2
Overgangsgebied	-39,7
Platteland	-34,0
Regionaalstedelijk	-7,9
Strategisch gebied rond Brussel	-3,6
Structuurondersteunend kleinstedelijk	-18,6
Vlaams Gewest	-153,4

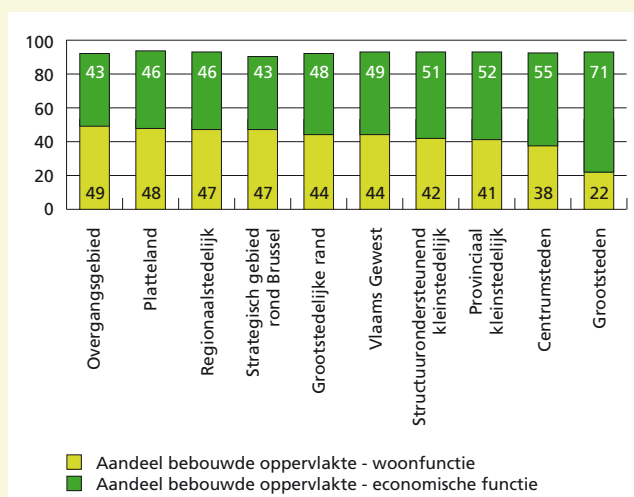
Bron: Kadaster, bewerking SVR.

Onbebouwde & bebouwde oppervlakte

De bebouwing in Vlaanderen neemt jaar na jaar toe. In 2008 kwam er 27 km² bebouwd terrein bij, dat is meer dan in 2007 toen er een toename was van 25 km². Vooral het woongebied breidt uit. De oppervlakte aan woonpercenten groeide in 2008 aan met 19 km². Deze verstedelijking gaat voornamelijk ten koste van de landbouwgronden. Het landbouwareaal nam in 2008 af met 23 km². (zie ook hoofdstuk 4.1)

4.58 Bebouwd

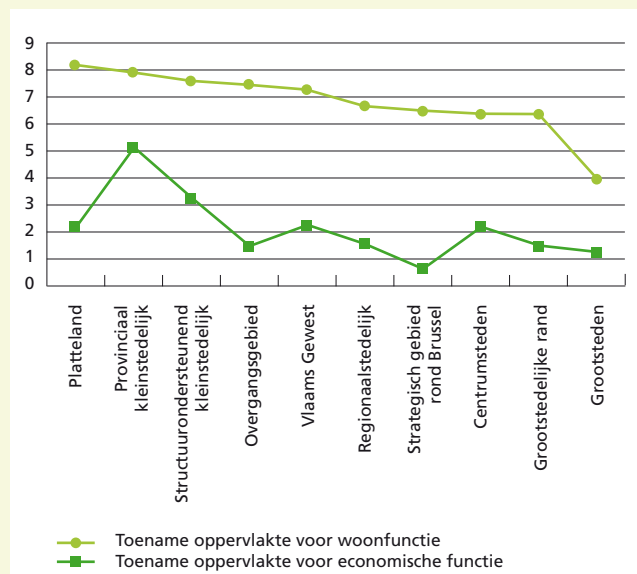
Aandeel bebouwde oppervlakte voor economische functie en woonfunctie, in 2009, in %.

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

4.59 Evolutie bebouwd

Toename oppervlakte voor woonfunctie en economische functie, van 2003 tot 2009, in %.

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

De afname van de **onbebouwde oppervlakte** het grootst in de landelijke gebieden. Hoe dichter bij de stedelijke centra, hoe kleiner de toename van bebouwde oppervlakte is, deels door dat daar ook al heel wat bebouwing is. Niettegenstaande deze ontwikkeling is de landbouw nog steeds de grootste gebruiker van de open ruimte. Landbouw speelt dus een belangrijke rol in de instandhouding en het beheer ervan. Een derde van de totale onbebouwde ruimte bevindt zich op het platteland, een kwart in het overgangsgebied.

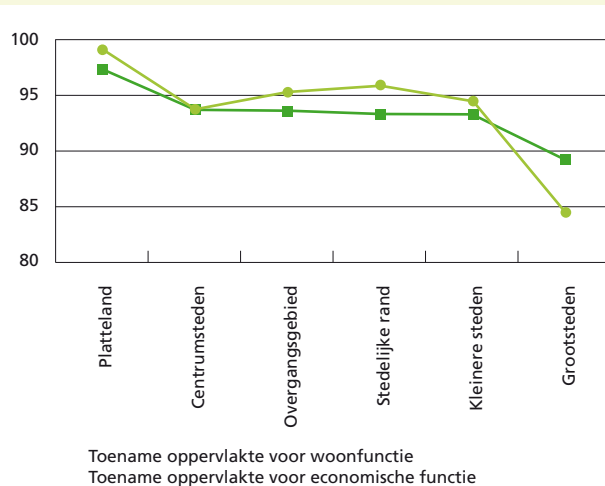
Oppervlakte voor woonfunctie en economische functie

De woonfunctie gebruikt een aanzienlijk deel van de beschikbare ruimte in Vlaanderen. Wonen neemt in alle gebieden een fors deel in van de bebouwde oppervlakte: van bijna de helft in de landelijke gemeenten tot minder dan 40% in de centrumsteden en 22% in de grootsteden. Het aandeel bebouwde oppervlakte gebruikt voor economische functies is het grootste in de grootsteden, gevolgd door de centrumsteden.

Het zijn vooral de kleinstedelijke gebieden die afgelopen jaren zowel een uitbreiding kenden in toename van de oppervlakte voor woonfunctie en economische functie. De toename van de oppervlakte voor woonfunctie is het grootst in de landelijke gebieden.

4.60 Tevredenheid woning en buurt

Aandeel inwoners dat tevreden is over woning en buurt, naar verstedelijking, 2009, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

Wonen

Wonen is een wezenlijk onderdeel van het Stedenbeleid en het Plattelandsbeleid. Voor de centrumsteden zijn kwaliteitsvolle en betaalbare woningen, een (verkeers-)veilige en aangename woonomgeving een beleidsprioriteit en een belangrijke graadmeter voor de leefbaarheid en duurzaamheid van de stad. Voor de plattelandsgemeenten ligt de nadruk op de combinatie van een kwalitatieve woon- en leefruimte.

In wat volgt komt de tevredenheid over woning en buurt, veiligheid, woningbouw, vastgoedprijzen en betaalbaarheid aan bod.

Tevredenheid woning en buurt

Gemiddeld negen op tien inwoners zijn tevreden over hun **woning**. De tevredenheid is het grootst op het platteland en is minder groot in de grootsteden. Tussen de overige gebieden zijn de verschillen minimaal.

Op het platteland is zo goed als iedereen tevreden over de **buurt**, in de grootsteden is het aandeel tevreden iets minder groot. De centrumsteden en kleinere steden scoren iets minder dan de overige gebieden.

Veiligheid

Een verdere versterking van aantrekkelijke, duurzame, leefbare steden en plattelandsgemeenten staan voorop in de beleidsnota's steden en platteland. Een klimaat van integrale veiligheid is hierbij onontbeerlijk.

De jongste federale Veiligheidsmonitor geeft aan dat burgers 2 situaties meer problematisch ervaren dan 15 andere: onaangepaste snelheid in het verkeer en woninginbraak. Meer dan de helft van de Vlamingen ervaart onaangepaste snelheid in het verkeer (61%) als een **buurtprobleem**, bijna de helft van de inwoners ervaart woninginbraak (46%) als een buurtprobleem. Aggressief verkeersgedrag komt op de derde plaats, 40% van de Vlamingen ervaart dit als een probleem in de buurt. Tegenover 2006 worden onder meer onaangepaste snelheid in het verkeer (van 61% naar 65%) en rommel op straat (van 42% naar 45%) in 2008 meer als een probleem ervaren. Het merendeel van de buurtproblemen kent echter een daling in 2008, de grootste daling vindt plaats bij agressief verkeersgedrag (van 54% naar 45% in 2008).

Het aandeel inwoners dat onaangepaste snelheid van het verkeer als buurtprobleem ervaart, is overal in Vlaanderen, ongeacht de verstedelijkingsgraad, ongeveer even groot. De buurtproblemen woninginbraken en agressief verkeersgedrag vormen een groter buurtprobleem in Brussel dan in Vlaanderen.

4.61 Veiligheidsindicatoren

Aandeel inwoners dat onderstaande situaties als een buurtprobleem beschouwt; aandeel inwoners dat vaak of altijd een onveiligheidsgevoel ervaart; plekken in de gemeente mijdt; aandeel inwoners dat van oordeel is dat de buurt is verzorgd, in %, 2008.

	13 centrumsteden	Zwak morfologisch verstedelijkt en rurale gemeenten	Vlaams Gewest	Brussels Gewest
Buurtprobleem: onaangepaste snelheid van het verkeer	60,2	62,4	61,0	62,3
Buurtprobleem: woninginbraak	43,2	48,3	45,8	64,0
Buurtprobleem: agressief verkeersgedrag	36,5	32,5	31,9	67,2
Onveiligheidsgevoel	7,8	6,2	5,9	13,2
Mijdgedrag: plekken in de gemeente mijden	14,4	5,4	8,1	21,9
Indruk 'buurt is verzorgd'	80,5	92,7	92,3	79,4

Opmerking: slechts 2 types van gemeenten worden hier weergegeven.
Bron: Federale Veiligheidsmonitor 2008.

Het aandeel inwoners dat vaak of altijd een **onveiligheidsgevoel** ervaart is ligt hoger in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (13,2%). In het Vlaamse Gewest zijn de verschillen niet zo groot.

In 2006 voelde 9% van de burgers zich altijd of vaak onveilig, in 2008 is dit nog lichtjes gedaald naar 8%. Deze daling situeert zich voornamelijk in het Brussels Hoofdstedelijk gewest, maar Vlamingen blijven zich doorheen de jaren veiliger voelen.

Het onveiligheidsgevoel is ook meetbaar via **mijdgedrag**. Zo geeft 8% van de Vlamingen aan altijd of vaak bepaalde plaatsen in de eigen gemeente te mijden. De verstedelijingsgraad neemt rechttevenredig toe met het mijdgedrag. Het mijdgedrag is in 2008 lichtjes gedaald.

Acht op tien inwoners uit de centrumsteden vindt hun buurt verzorgd, in Brussel zijn dit zeven op tien inwoners. In de meer rurale gemeenten loopt dit aandeel op tot 90%.

Woningbouw

In 2009 werden in totaal 40.838 **bouwvergunningen** verleend in het Vlaamse Gewest. Gemiddeld waren iets meer dan 4 op 5 bouwvergunningen van **residentiële** aard. Dit aantal neemt toe terwijl dat van de niet-residentiële afneemt.

Vergeleken met het Vlaamse gemiddelde heeft een groter deel van de bouwvergunningen op het platteland een **niet-residentiële** karakter. Wel nemen ook daar de residentiële vergunningen de afgelopen jaren toe.

Residentiële nieuwbouw is het minst uitgesproken in de grootsteden en komt het meest voor in de landelijke gemeenten. Renovatie komt dan ook meer voor in de stedelijke gebieden. Afgelopen jaren zijn het aantal vergunningen voor residentiële renovatie fors toegenomen, zowel in de stedelijke als in de landelijke gebieden.

De verhouding binnen de residentiële nieuwbouw tussen het aantal **flats** en het aantal **eengezinswoningen** vertoont grote verschillen naargelang de verstedelijingsgraad. In de centrumsteden, de grootsteden en in het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied domineren de nieuwbouwflats. Op het platteland bestaan nieuwbouwvergunningen voor meer dan de helft uit nieuwbouw eengezinswoningen.

4.62 Stedenbouwkundige vergunningen

Aandeel vergunningen: residentiële, niet-residentiële, 2009, in %.

2009	Residentiële bouwvergunningen	Niet-Residentiële bouwvergunningen	Residentiële nieuwbouw	Residentiële renovatie	Nieuwbouw flats	Nieuwbouw 1 woning
Centrumsteden	83,4	16,6	41,3	58,7	64,9	35,1
Grootstedelijke rand	85,7	14,3	45,7	54,3	45,2	54,8
Grootsteden	82,6	17,4	27,4	72,6	78,6	21,4
Provinciaal kleinstedelijk gebied	80,9	19,1	54,1	45,9	49,0	51,0
Overgangsgebied	85,8	14,2	54,4	45,6	42,1	57,9
Platteland	77,7	22,3	52,7	47,3	39,8	60,2
Regionaalstedelijk gebied	82,5	17,5	46,7	53,3	52,9	47,1
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	90,2	9,8	40,6	59,4	51,4	48,6
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	82,5	17,5	51,2	48,8	60,0	40,0
Vlaams Gewest	82,6	17,4	48,9	51,1	51,7	48,3

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Betaalbaar wonen

De gemiddelde prijs van een **bouwgrond** bedraagt 148 euro/m². Wie op zoek is naar goedkope bouwgronden kan terecht in het provinciaal kleinstedelijk gebied. Daar ligt de prijs per vierkante meter bouwgrond het laagst. Het regionaal stedelijk gebied en het platteland. De duurste bouwgronden worden aangetroffen in de grootsteden, het Vlaams strategisch gebied rond Brussel en in Brussel. Uit de evolutie van de grondprijzen blijkt dat de groei zich in het voorbije decennium op het platteland sterkst heeft doorgezet.

Wonen in het kleinstedelijk, regionaalstedelijk gebied en op het platteland blijft goedkoper dan elders in Vlaanderen. Zo ligt de prijs van **woonhuizen** er het laagst en bovendien is de prijs er in de periode 1999-2009 minder sterk toegenomen in dan elders in Vlaanderen. Uitschieter is het Vlaams strategisch gebied rond Brussel en Brussel, waar men gemiddeld meer dan 15% meer betaalt voor de aankoop van een woonhuis. De prijzen van **appartementen** liggen het hoogst in het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied. In de grootsteden kost de aankoop van een appartement het minst. Op het platteland is de

4.63 Bouwgrondprijs

Bouwgrondprijs, per m², in 2009, in euro; groei bouwgrondprijs 1999-2009, in %.

	Bouwgrondprijs (euro)	Groei 1999-2009 (in %)
Centrumsteden	144	183
Grootstedelijke rand	194	235
Grootsteden	201	170
Provinciaal kleinstedelijk gebied	134	235
Overgangsgebied	144	201
Platteland	139	256
Regionaalstedelijk gebied	138	194
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	244	204
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	150	213
Vlaams Gewest	148	209
Brussels Gewest	246	116

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

kostprijs bijna gelijk aan het gemiddelde in het Vlaamse Gewest. Wie op zoek is naar een villa, betaalt het minst op het platteland. Ten opzichte van vorig jaar zijn het vooral de prijzen van villa's die gedaald zijn.

4.64 Woningprijzen

Gemiddelde prijs voor woonhuizen, appartementen en villa's, 2009, in euro.

	Gemiddelde verkoopprijs		
	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio
Centrumsteden	181.887	320.178	175.395
Grootstedelijke rand	209.632	331.776	183.765
Grootsteden	198.089	366.763	157.809
Provinciaal kleinstedelijk gebied	161.527	286.104	175.348
Overgangsgebied	192.435	323.993	189.913
Platteland	170.577	278.795	177.709
Regionaalstedelijk gebied	167.031	297.926	167.911
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	242.485	434.864	195.046
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	168.907	364.616	241.499
Vlaams Gewest	183.867	320.137	182.648
Brussels Gewest	311.543	826.949	186.547

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.65 Evolutie woningprijzen

Evolutie van de woningprijzen van 1999 tot 2009, in %.

	Evolutie 1999-2009 (in %)			Evolutie 2008-2009 (in %)		
	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio
Centrumsteden	131	29	123	1,0	-4,7	2,0
Grootstedelijke rand	139	43	134	1,9	-10,3	4,1
Grootsteden	182	35	115	1,9	-9,1	4,2
Provinciaal kleinstedelijk gebied	113	40	115	0,6	1,5	2,9
Overgangsgebied	118	24	111	1,3	-4,9	3,1
Platteland	109	29	110	2,6	-0,3	3,1
Regionaalstedelijk gebied	105	18	127	0,2	-2,8	5,9
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	119	51	128	-1,8	-7,6	2,9
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	125	12	91	-0,1	-6,4	1,8
Vlaams Gewest	127	24	114	1,1	-4,6	2,8
Brussels Gewest	176	102	123	-2,0	-19,0	-1,0

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Door gebruik te maken van **betalbaarheidsratio's** kunnen de woningprijzen in verband gebracht worden met het inkomenspeil van de inwoners. Uit de cijfers blijkt dat ondanks de aanhoudende druk op de vastgoedprijzen woningen op het platteland en in het kleinstedelijke gebied nog steeds relatief betaalbaar zijn in vergelijking met de meer verstedelijkte gebieden. De prijs van een woonhuis op het platteland bedraagt 11 keer het gemiddelde inkomen per inwoner. In het gehele Vlaamse Gewest is de gemiddelde ratio eveneens 11. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bedraagt deze meer dan het dubbele (23,3).

Ook de betaalbaarheidsratio van appartementen bedraagt gemiddeld 11. Er zijn slechts kleine schommelingen naar verstedelijkingsgraad met uitzondering van het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied. Daar bedraagt de prijs van een appartement meer dan 15 maal het gemiddelde jaarinkomen.

Economie en tewerkstelling

De grootsteden en de centrumsteden onderscheiden zich niet alleen op het vlak van demografie en woningbouw van andere steden en gemeenten, maar oefenen ook een centrumfunctie uit op de ruimere omgeving op et vlak van economische bedrijvigheid en tewerkstelling. De economische bedrijvigheid en tewerkstelling is echter geen exclusief stedelijk gegeven. Ook elders in Vlaanderen is er sprake van economische ontwikkeling en ondernemerschap.

De demografie van de ondernemingen vormt hiervoor een belangrijke graadmeter en wordt hieronder toegelicht. Daarnaast wordt de ondernemersgraad, jobratio en vestigingsratio in beeld gebracht. Tevens wordt ingegaan op de arbeidsmarktsituatie.

Demografie van de ondernemingen

De **oprichtingsratio**, die het aantal oprichtingen weergeeft in verhouding tot het aantal actieve ondernemingen, is het grootst in de groot- en centrumsteden, namelijk 7%. Het platteland kent de kleinste oprichtingsratio met 6% .

Het aantal opgerichte ondernemingen geeft een indicatie van het ondernemingsklimaat, daarnaast is er de **overlevingsgraad** van starters. Gemiddeld in Vlaanderen is 77% van de in 2004 opgestarte bedrijven 5 jaar later nog steeds actief. Er zijn geen noemenswaardige verschillen volgens verstedelijkingsgraad.

De **uittredingsratio** geeft het aantal stopzettingen en faillissementen weer in verhouding tot het aantal actieve ondernemingen. Ook hier dezelfde tendens als bij de oprichtingsratio. De hoogste score in de groot- en centrumsteden en een lagere score in de plattelandsgemeenten.

De **netto-groeiratio**, die gedefinieerd wordt als het saldo tussen de oprichtings- en uittredingsratio, is het hoogst in de grootstedelijke rand, de groot- en centrumsteden en in het overgangsgedebied. Op het platteland ligt de netto groei onder het Vlaamse gemiddelde.

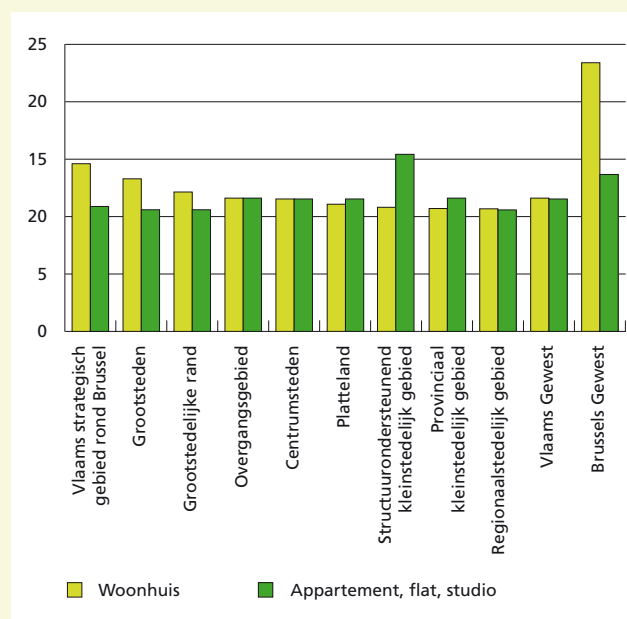
Ondernemersgraad, jobratio & vestigingsratio

De **ondernemersgraad** drukt het aantal zelfstandigen en helpers uit ten opzichte van de gehele bevolking. De ondernemersgraad geeft een zicht op de mate waarin de werkenden met een statut als zelfstandige of helper vertegenwoordigd zijn in de bevolking op arbeidsleeftijd. Plattelandsgemeenten hebben met een ondernemersgraad van 12,7% de grootste ondernemerszin. De ondernemersgraad in de grotere steden en de grootstedelijke rand ligt lager dan het Vlaamse gemiddelde (10,4%).

Met de **jobratio**, dit is het aantal jobs ten opzichte van het aantal inwoners op arbeidsleeftijd, onderscheiden de

4.66 Betaalbaarheidsratio

De betaalbaarheidsratio naar verstedelijkingsgraad in 2007.

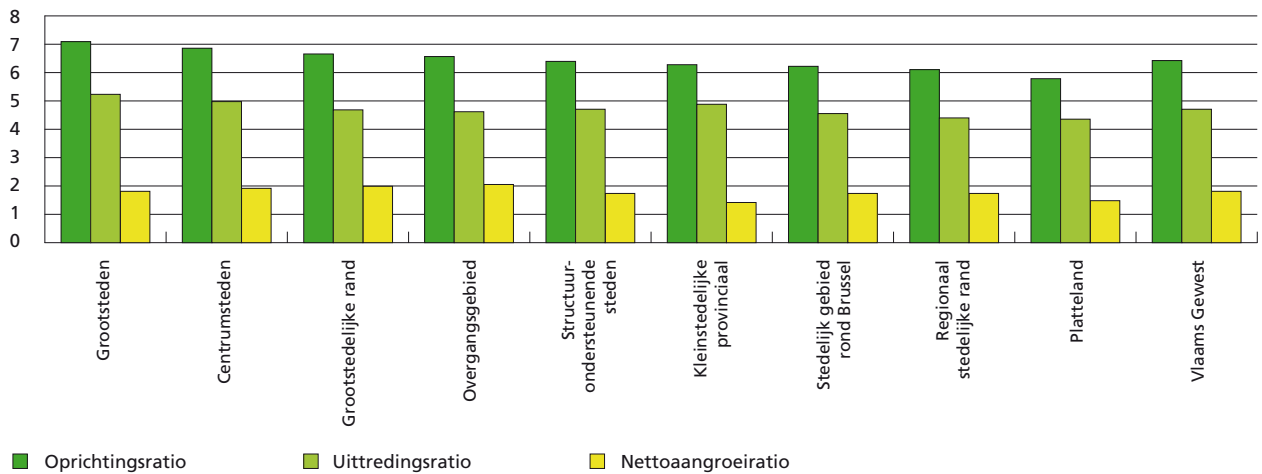

Betalbaarheidsratio: de verhouding van de gemiddelde verkoopprijs van vastgoed tot het gemiddeld jaarlijks netto inkomen per inwoner. Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.67 Demografie ondernemingen

Demografie van de ondernemingen: oprichtingsratio, uittredingsratio, netto-groeiratio, in 2009, in %.

Bron: Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen, bewerking SVR.

grootsteden en de centrumsteden zicht het sterkst van de overige gebieden. Het jobaanbod loopt op tot meer dan een derde van het totaal aantal jobs in Vlaanderen. Uitgedrukt in een jobratio, bedraagt dit voor de grootsteden 97 jobs en voor de centrumsteden 95 jobs per 100 inwoners op arbeidsleeftijd. Enkel het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest scoort nog beter met een jobratio van 100. In het Vlaamse Gewest daarentegen bedraagt de jobratio 66 jobs per 100 Vlamingen op arbeidsleeftijd.

De **vestigingsratio** geeft een aanduiding van het aantal vestigingen per 100 inwoners op arbeidsleeftijd. Ook hier scoren Brussel, de Vlaamse groot- en centrumsteden het best. Over de groot- en centrumsteden heen zijn er meer dan 47.000 vestigingen. Er zijn ongeveer 5 vestigingen op 100 inwoners tussen 15- en 64 jaar. Dit is meer dan gemiddeld in het Vlaamse Gewest.

4.68 Ondernemersgraad, jobratio en vestigingsratio

Ondernemersgraad, 2008, in %. Vestigingsratio, 2007, in %. Jobratio, 2007, in %.

	Ondernemersgraad	Vestigingsratio	Jobratio
Centrumsteden	9,2	4,8	94,9
Grootstedelijke rand	9,7	3,6	64,6
Grootsteden	8,6	4,7	96,6
Provinciaal kleinstedelijk gebied	10,1	3,7	58,2
Overgangsgebied	10,3	3,2	47,7
Platteland	12,7	3,4	46,5
Regionaal stedelijke rand	11,1	3,7	55,6
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	10,9	3,5	81,8
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	10,1	4,3	78,1
Vlaams Gewest	10,4	3,9	66,3
Brussels Gewest	9,3	4,9	100,0

Bron: Vlaamse Arbeidsrekening, steunpunt WSE.

Arbeidsmarktsituatie

Van meer dan 4 miljoen Vlamingen op arbeidsleeftijd zijn er 2,9 miljoen ook effectief aan het werk. Dit komt neer op een werkzaamheidsgraad van 66,6%.

Het platteland combineert een hoge **werkzaamheid** met een lage **werkloosheid**. Voor beide arbeidsmarktindicatoren behoren de scores van de plattelandsgemeenten tot de beste van het Vlaamse Gewest. 69,7% van de inwoners op beroepsactieve leeftijd (18-64 jaar) is er werkzaam als loontrekkende, zelfstandige of helper. De werkloosheidsgraad (18-64 jaar) op het platteland bedraagt 4, % en ligt hiermee bijna 2 procentpunt onder het Vlaamse cijfer.

In de grootsteden en de centrumsteden daalt de werkzaamheidsgraad naar gemiddeld 63%. Een lagere werkzaamheidsgraad gaat doorgaans samen met een hogere werkloosheidsgraad. Zo worden in de grootsteden de hoogste werkloosheidsgraden genoteerd.(11,2%). Ook de centrumsteden kennen een hoge werkloosheidsgraad (6,9%). Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest combineert een hoge werkloosheidsgraad (21%) met een lagere werkzaamheidsgraad (50%).

Vooruitzichten geven bovendien aan dat de werkzaamheid zal afnemen en de werkloosheid verder zal toenemen. Onder invloed van de economische recessie groeit in 2009 het aantal nieuwe werklozen aan, gemiddeld stijgt, ten opzichte van 2008, het aantal niet werkenden werkzoekenden met een kwart, ongeacht verstedelijkingsgraad.

Het aandeel **laaggeschoolde werklozen** in de plattelandsgemeenten benaderde in 2009 het Vlaamse gemiddelde. Het gaat om iets minder dan de helft van de

werklozen. In de grootstedelijke rand en in het Vlaams strategisch gebied rond Brussel vinden laaggeschoolden gemakkelijker werk.

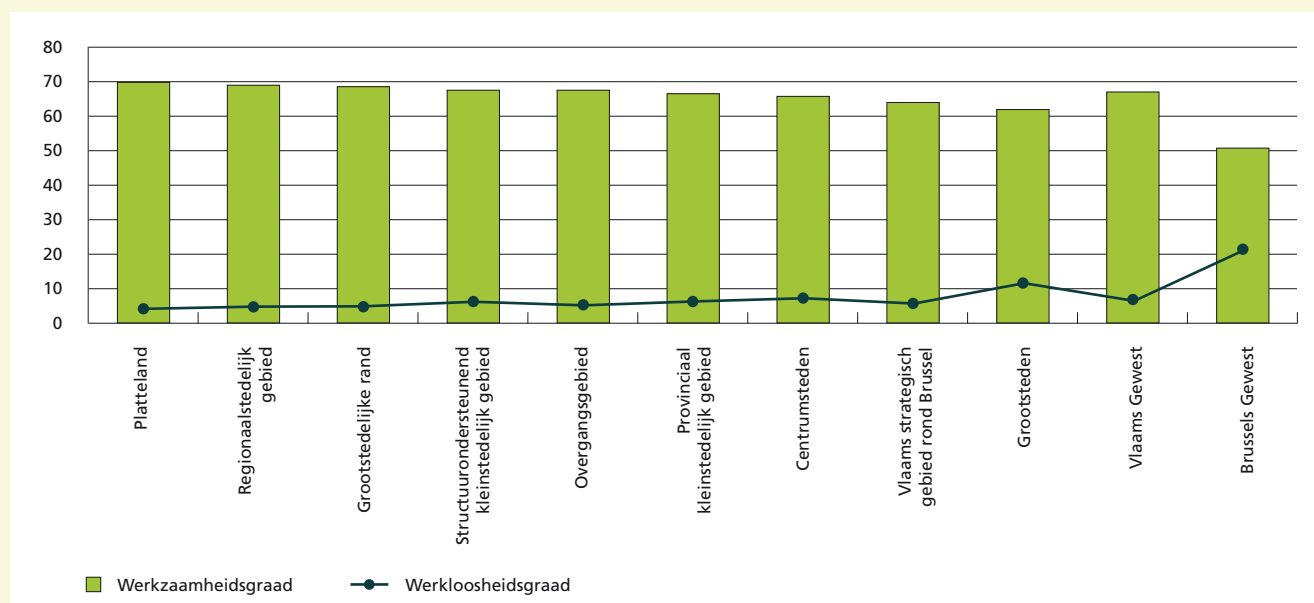
Het platteland telt weinig **allochtone werkzoekenden**. Iets meer dan 5% van de werklozen is afkomstig uit een land van buiten de EU27. In het Vlaamse Gewest gaat het om 20% en in de grootsteden om meer dan 40%.

Langdurige werkloosheid komt op het platteland iets meer voor dan gemiddeld in Vlaanderen. De verschillen naargelang het type gemeente zijn relatief beperkt. Onder invloed van de economische recessie groeit begin 2009 het aantal nieuwe werklozen aan. Dit leidt tot een daling van het aandeel langdurig werklozen in de totale werklozenpopulatie. Deze algemene verschuiving wordt doorheen het ganse Vlaamse Gewest waargenomen.

Wat **de jongerenwerkloosheid** (18-24-jarigen) betreft, zijn de verschillen tussen de verschillende gebiedsindelingen beperkt. 1 op 5 niet werkende werkzoekenden is jonger dan 25jaar.

4.69 Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad

Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad (18-64 jaar), in 2008, in %.

Bron: RSZ, Steunpunt WSE, bewerking SVR.

4.70 Werkzoekend naar doelgroep

Aandeel laaggeschoolden, allochtonen, langdurig werklozen, jongeren, 2009, in % - totaal NWWZ).

	Laaggeschoolden	Allochtonen	Langdurig	Jongeren (18-24)
Centrumsteden	53,5	26,8	37,7	21,1
Grootstedelijke rand	42,9	11,7	36,3	20,4
Grootsteden	53,8	43,3	41,3	19,6
Provinciaal kleinstedelijk gebied	54,9	18,3	38,0	21,8
Overgangsgebied	49,3	10,9	38,9	20,5
Platteland	52,2	5,9	40,0	21,2
Regionaal stedelijke rand	53,0	9,0	39,3	22,0
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	41,3	25,9	37,8	15,7
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	54,8	18,5	39,0	20,7
Vlaams Gewest	52,1	21,9	39,2	20,5
Brussels Gewest	51,2	30,4	59,5	15,6

Bron: VDAB, bewerking SVR, voor Brussels Gewest: ACTIRIS.

4.71 Milieuvervuiling

Bereidheid tot betalen van extra milieubelasting op vervuilende producten, in %, in 2008.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Totaal
Bereidheid tot betalen	61,9	59,1	51,0	47,4	53,9	50,6	52,9
Geen bereidheid tot betalen	38,1	40,9	49,0	52,3	45,8	49,4	47,0

Bron: SCV-survey 2008.

4.72 Milieusparende maatregelen

Frequentie dikwijls en altijd of bijna altijd milieusparende maatregelen, in 2008.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Totaal
Dichtdraaien kraan handen wassen	66,9	71,3	77,3	79,2	79,3	65,9	74,3
Uitzetten elektronische apparaten	71	81,1	82,5	82,5	80,7	80	80,2
Uitdoen licht verlaten ruimte	87,5	93,3	89,3	93,6	90,9	91,4	91,3
Verwarmen ruimte echt nodig	79,8	87,8	81,8	82,7	79	87,1	82,7

Bron: SCV-survey 2008.

Milieu

Milieubewustzijn

Om een zicht te krijgen op het milieubewustzijn van de Vlaming werd in de SCV-survey nagegaan wat de houding is van de respondenten ten aanzien van een extra milieubelasting op vervuilende producten. Bijna 53% van de ondervraagde personen blijkt hiertoe bereid te zijn. De hoogste scores worden opgetekend in de grootsteden en in de centrumsteden. Hoewel op het platteland iets minder mensen ontvankelijk zijn voor de bijkomende milieubelasting dan in gebieden met een stedelijk karakter, staat toch nog iets meer dan de helft van de plattelandbevolking positief tegenover de maatregel. De inwoners van de plattelandsgemeenten zijn iets minder strikt als het gaat om de toepassing van sommige milieusparende maatregelen. Voor het dichtdraaien van de kraan bij het wassen van de handen scoort het platteland onder het Vlaamse gemiddelde. De scores voor de overige milieusparende maatregelen liggen op het platteland wel rond of boven het Vlaamse gemiddelde.

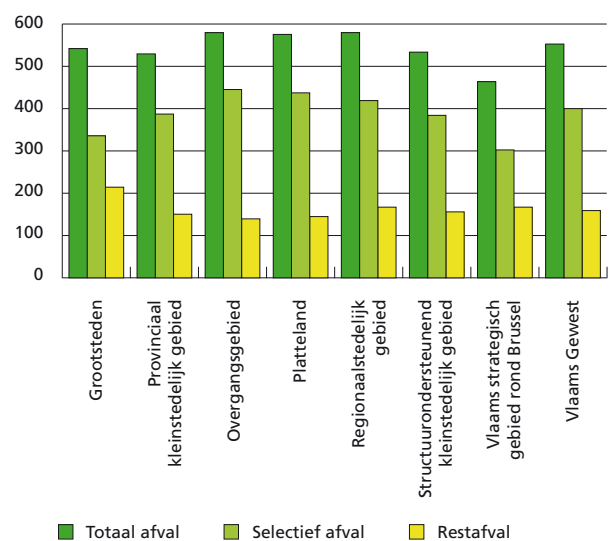
Afval

Het platteland produceert, net als het overgangsgebied en het provinciaal kleinstedelijk gebied, minder dan 150 kg restafval per inwoner per jaar. Het objectief van het MINA-plan 3+ om dit jaar slechts 150 kg restafval per inwoner te hebben, wordt enkel in deze drie gebieden gehaald. Het Vlaamse gemiddelde overschrijdt de norm met 3 kg per persoon. Grootsteden blijven de grootste afvalproducenten. Ze produceren op jaarbasis meer dan 200 kg restafval per persoon. Dit restafval komt niet alleen van de inwoners maar ook van stadsgebruikers en toeristen.

Een andere milieudoelstelling is de **selectieve inzameling** van minstens 75% van de huishoudelijke afvalstoffen. Met uitzondering van het platteland en het overgangsgebied voldoet geen enkel gebied aan deze norm. In de plattelandsgemeenten wordt 75,1% van het huishoudelijk afval selectief ingezameld. Het Vlaamse gemiddelde bevindt zich 3 procentpunt lager. Samen met de inwoners van het overgangsgebied behoren de inwoners van het platteland dus tot de beste sorteerdere van het Vlaamse Gewest

4.73 Huishoudelijk afval

Totaal ingezameld huishoudelijk afval, selectief ingezameld, restafval, in 2008, in kg/inwoner.

Bron: OVAM.

Sociale aspecten

Ook de sociale aspecten van stedelijkheid krijgen in dit hoofdstuk de nodige aandacht. Achtereenvolgens komen sociale voorzieningen, armoede en achterstelling, sociale samenhang en cultuur en vrije tijd aan bod.

Voorzieningen

Steden hebben een centrumfunctie. Dit veronderstelt dat een aantal voorzieningen in de steden beter uitgebouwd zijn dan in de omliggende regio. Dit blijkt niet voor alle zorg- en gezondheidsvoorzieningen op te gaan.

De **zorg- en gezondheidsvoorzieningen** zijn niet gelijkmatig over de Vlaamse gemeenten verspreid. Proportioneel het meeste rusthuisbedden is te vinden in de rand rond Antwerpen en Gent. Ook plattelandsgemeenten zijn iets beter voorzien dan gemiddeld. Serviceflats zitten iets meer geconcentreerd in de grotere steden. Ouderen in de provinciale steden en de kleinere steden hebben een lager residentieel aanbod. Proportioneel zijn de meeste ziekenhuisbedden te vinden in de centrumsteden. Antwerpen en Gent volgen op grote afstand. Wie kinderopvang zoekt is het minst goed af in de grootsteden (in feite vooral Antwerps probleem) en de kleinere provinciale steden. Zij halen lang niet de norm van 33 plaatsen per 1.000 kinderen jonger dan 3 jaar. Over de ganse lijn valt op dat vooral de grootstedelijke rand rond Antwerpen en Gent goed scoort. Dit in tegenstelling tot de rand rond Brussel die op het vlak van zorgvoorzieningen duidelijk minder uitgerust is, behalve voor het raadplegen van een specialist of een huisarts.

De **sociale huisvesting** is het best uitgebouwd in de grootsteden: zowel naar aandeel als naar beschikbare woningen per 1.000 inwoners zijn ze het best uitgerust. De grootstedelijke rand rekent duidelijk op de stedelijke voorzieningen. In plattelandsgemeenten hebben personen die in aanmerking komen voor sociale huisvesting minder kans op een sociale woning.

4.74 Sociale woningen

Aandeel sociale woningen en aantal sociale woningen per 1.000 inwoners naar stedelijkheid, 2009.

	Aandeel	Per 1.000 inwoners
Centrumsteden	17,9	31,2
Grootstedelijke rand	2,4	12,2
Grootsteden	24,8	49,7
Kleinstedelijke provinciaal	9,5	21,3
Overgangsgebied	16,1	15,7
Platteland	9,9	14,4
Regionaal stedelijke rand	4,4	17,2
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	3,0	16,2
Structuurondersteunende steden	12,1	25,9
Vlaams Gewest	100,0	23,1

Bron: VMSW.

Armoede en achterstelling

Steden zorgen voor contrasterende beelden en werkelijkheden. Het zijn dynamische plekken waar mensen en activiteiten geconcentreerd voorkomen. In steden komt tegelijk ook armoede en achterstelling samen. De cijfers geven aan dat het duale karakter vooral een grootstedelijk fenomeen is en zich vooral voordoet in Brussel, Antwerpen en Gent. In de centrumsteden speelt dit iets minder, al maskeert het gemiddelde voor de centrumsteden grote onderlinge verschillen. De cijfers voor Brussel hebben betrekking op het volledige Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Het gemiddelde **fiscaal inkomen** per inwoner ligt in de grootsteden Antwerpen en Gent beduidend lager dan in de rest van Vlaanderen. Het zijn ook de grootsteden die het hoogste percentage lage fiscale aangiftes telt. De situatie in deze steden contrasteert fel met deze in de grootstedelijke rand. Daar ligt het gemiddelde inkomen een vijfde hoger, heel wat minder lage fiscale aangiftes maar bijna dubbel zoveel hoge aangiftes. De voorbije jaren is het verschil tussen de grootsteden en de rand er

4.75 Voorzieningen

Eenheid	Rusthuizen	Serviceflats	Ziekenhuizen	Specialisten	Huisartsen	Zorgverzekering	Gezinszorg	Kinderopvang
	% 65+	% 65+	Per 1.000 inwoners					
Jaar	2008	2008	2008	2007	2007	2008	2008	2007
Centrumsteden	6,00	1,57	37,28	2,61	1,78	32,82	2.448,5	39,3
Grootstedelijke rand	7,00	1,34	1,23	2,58	1,78	27,17	6.102,2	46,4
Grootsteden	6,19	1,51	9,31	1,96	1,59	26,20	776,8	27,5
Kleinstedelijke provinciaal	5,57	0,92	1,58	1,06	1,20	33,13	2.065,3	28,2
Overgangsgebied	5,11	1,05	3,34	1,73	1,62	29,26	2.112,3	32,6
Platteland	6,55	1,06	0,39	1,01	1,44	31,79	2.752,5	31,7
Regionaal stedelijke rand	5,37	1,23	1,88	1,04	1,38	29,29	2.263,2	36,7
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	5,39	0,63	0,20	3,74	2,10	17,65	955,7	33,4
Structuurondersteunende steden	5,44	0,99	8,95	1,91	1,48	32,67	2.687,0	33,2
Vlaams Gewest	5,79	1,17	4,89	1,79	1,57	30,29	2.325,8	33,1

Bron: www.lokaalstatistieken.be .

alleen maar groter op geworden. Het gemiddeld inkomen in Brussel ligt nog merkkelijk lager dan in Gent en Antwerpen. Het aantal lage fiscale inkomens loopt daar op tot een kwart.

Lage fiscale aangiftes en **kansarmoede** gaan samen. Het verwondert dan ook niet dat het aantal kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin in de grootsteden merkkelijk hoger ligt dan in de andere steden en gemeenten. Ook in de centrumsteden en de iets grotere provinciale steden ligt het aandeel hoger. De evolutie van de jongste jaren geeft aan dat de situatie er in de grootsteden nog fors op achteruit gaat terwijl in de rest van Vlaanderen zich eerder een stagnatie voordoet.

De grootsteden Antwerpen en Gent tellen in verhouding ook meer **leefloners**: bijna 10 keer meer dan in plattelandsgemeenten, die het laagste aandeel leefloners kennen. De aandelen blijven de jongste jaren – tot voor de economische en financiële crisis – vrij stabiel. In de steden maken in verhouding ook meer mensen gebruik van de voorkeursregeling in de ziekteverzekering. Gezien deze regeling afhankelijk is van het inkomen, verwondert het niet dat daar in de grootstedelijke rand minder beroep op wordt gedaan.

In vergelijking met Antwerpen en Gent doen in Brussel dubbel zoveel inwoners een beroep op een leefloon. Dit geeft aan dat de armoedeproblematiek in dit stedelijk gewest nog heel wat nijpender is. Opvallend is wel dat heel wat minder Brusselaars recht hebben op een voorkeursregeling in de ziekteverzekering. Dit heeft met de verschillende bevolkingsstructuur te maken: de Brusselse bevolking is jonger dan de Vlaamse. Een verklaring voor de lage opname van tegemoetkomingen voor gehandicapten ligt niet direct voor de hand. Is deze regeling minder gekend of ziet men op tegen de zware procedure?

4.76 Fiscaliteit

Gemiddeld fiscaal inkomen per inwoner in euro en aandeel lage (<10.000 euro) en hoge (>50.000 euro) en hoge aangiftes, aanslagjaar 2008, inkomens 2007.

	Gemiddeld inkomen	<10.000	>50.000
Centrumsteden	15.529	18,1	10,7
Grootsteden	14.335	19,8	8,3
Grootstedelijke rand	17.414	16,7	15,4
Kleinstedelijk provinciaal	14.821	16,9	10,4
Overgangsgebied	16.346	16,3	13,7
Platteland	15.079	17,2	11,8
Regionaal stedelijke rand	15.201	16,8	11,8
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	17.454	18,1	16,7
Structuurondersteunende steden	15.602	17,0	11,1
Vlaams Gewest	15.607	17,4	11,8
Brussels Gewest	12.374	24,4	8,2

Bron: ADSEI.

4.77 Tegemoetkomingen

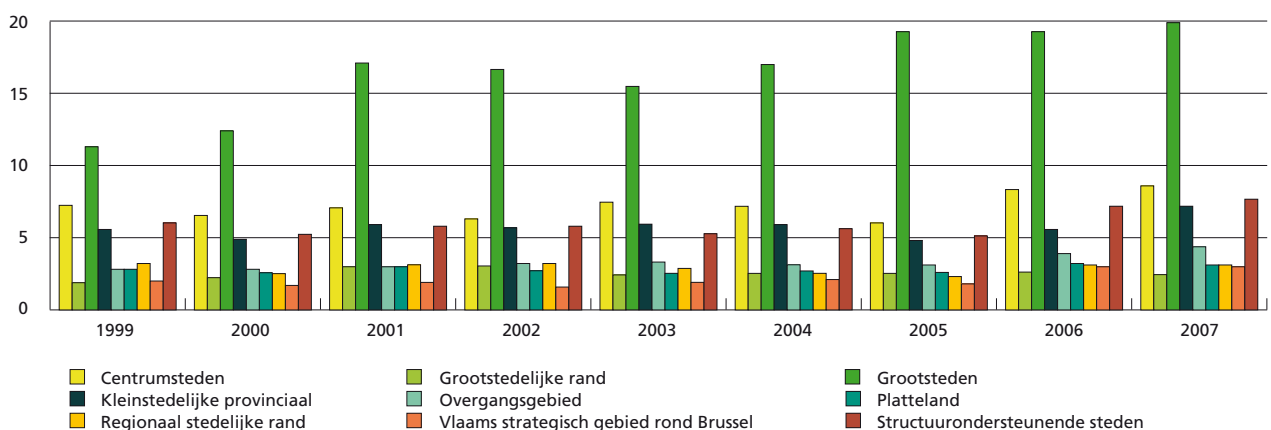
Leefloon, voorkeursregeling in de ziekteverzekering, inkomensvervangende tegemoetkoming gehandicapten en inkomensgarantie voor ouderen per 1.000 inwoners, 2008.

	Leefloon	Voorkeursregeling	Inkomensvervangende tegemoetkoming
Grootsteden	11,27	159,6	9,20
Centrumsteden	5,59	145,1	6,50
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	3,03	70,3	8,36
Structuurondersteunende steden	2,97	131,6	8,38
Kleinstedelijke provinciaal	2,83	130,6	7,03
Grootstedelijke rand	2,26	82,3	8,15
Regionaal stedelijke rand	1,89	120,6	7,29
Overgangsgebied	1,69	104,4	4,31
Platteland	1,54	127,1	9,61
Vlaams Gewest	3,63	123,9	7,94
Brussels Gewest	22,10	88,7	1,88

Bron: POD maatschappelijke integratie.

4.78 Geboortes in kansarme gezinnen naar stedelijkheid

Geboortes in kansarme gezinnen, van 1999 tot 2007, in %.

Bron: Kind & Gezin.

4.79 Schoolse vertraging

Schoolse vertraging op het einde van het lager en het secundair onderwijs, schooljaar 2008-2009, in %.

	Lager onderwijs	Secundair onderwijs				Totaal
		ASO	BSO	KSO	TSO	
Centrumsteden	15,6	15,1	59,8	42,5	45,3	36,8
Grootstedelijke rand	14,1	13,9	66,0		47,8	31,9
Grootsteden	24,6	23,2	76,6	48,8	57,5	46,2
Kleinstedelijk provinciaal	13,2	12,2	52,2	40,0	34,5	30,9
Overgangsgebied	11,1	13,3	54,8	21,1	38,4	30,9
Platteland	10,8	6,9	47,8		28,7	23,6
Regionaal stedelijke rand	13,2	9,3	53,9		27,0	21,9
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	13,6	18,2	65,2		50,1	36,6
Structuurondersteunende steden	15,0	11,2	53,2	38,5	33,3	29,7
Brussels Gewest*	24,0	26,0	80,5	56,0	66,6	45,1
Vlaanderen	14,3	14,8	58,7	45,7	41,0	34,3

* enkel voor Nederlandstalig gewoon onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest

Bron: O&V.

Schoolse vertraging geeft een beeld van hoeveel achterstand een leerling in zijn schoolloopbaan heeft opgelopen. Het is op zich geen vorm van achterstelling, maar wijst wel op een hoger risico om de schoolcarrière niet te voltooien en om een lagere eindkwalificatie en bijgevolg een maatschappelijk zwakkere positie als volwassene te bereiken. De indicator geeft aan dat onderwijskansen niet gelijk verdeeld zijn.

1 op 7 leerlingen verlaat het lager onderwijs met minstens 1 jaar vertraging in vergelijking met zijn leeftijdsgenoten, in het secundair is dit meer dan 1 op 3. In de grootsteden heeft 1 op 4 achterstand opgelopen in het lager onderwijs en bijna 1 op 2 van de leerlingen heeft minstens een jaar vertraging in het secundair onderwijs.

De verschillen tussen de onderwijsvormen zijn zeer groot: in het beroepsonderwijs bedraagt de schoolse vertraging het viervoudige van het ASO. Niet enkel de onderwijsvorm speelt een rol, stedelijkheid laat zich hier ook gelden: 80% van de BSO-leerlingen in het Brusselse Nederlandstalige onderwijs zit minstens een jaar achterop, in Antwerpen en Gent is dat 75%, terwijl op het platteland minder dan de helft van de leerlingen vertraging oploopt.

Sociale samenhang

Zowel in de beleidsnota Stedenbeleid als in deze voor Landbouw en Plattelandsbeleid is er aandacht voor de sociale samenhang of sociale cohesie. Op het platteland wordt sociale cohesie gekoppeld aan het bevorderen van het samenhangsgevoel dat daar leeft. In de steden wordt ingezet op het versterken van de maatschappelijke integratie van burgers.

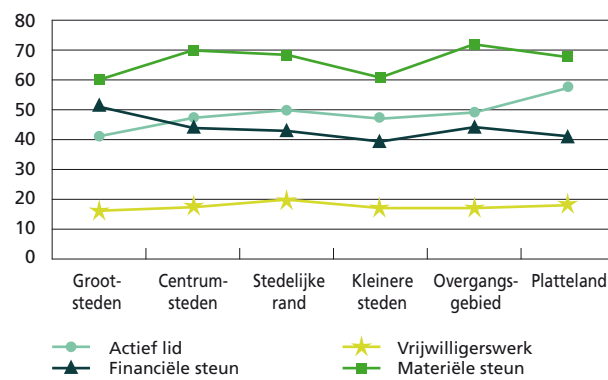
Verstedelijking zorgt niet voor het wegvallen van sociale contacten, noch voor minder inzet voor de anderen en de samenleving. De betrokkenheid van stedelingen is van een andere aard. Zo hebben ze meer contact met andere culturen, wat ook hun houdingen en opvattingen beïnvloedt.

Stedelingen hebben niet minder **sociale contacten** dan niet-stedelingen. In de grootsteden praat men iets minder met zijn burens en heeft men iets minder contact met niet-inwonende familie. Contact met burens en familie komt meer voor op het platteland. (Groot)stedelingen hebben wel meer contact met vrienden.

Mensen hebben het meest sociale contacten met personen uit hetzelfde sociale milieu, met dezelfde interesses en levensstijl. Interculturele contacten en contacten met personen uit een ander sociaal milieu komen minder voor. De sociaal-culturele context (zie hoofdstuk 1.1) geeft aan dat het soort contacten tot twee categorieën valt terug te brengen: enerzijds contacten met personen waarmee men gemeenschappelijke zaken deelt (interesses, levensstijl, zelfde sociaal milieu, kledingstijl,) en anderzijds personen die men minder goed kent, die andere politieke opvattingen aanhangen, tot een andere cultuur of een ander

4.80 Actieve inzet

Actieve inzet in het verenigingsleven, het vrijwilligerswerk, financiële en materiële steun aan hulporganisaties, 2009, in %.

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'.
Bron: SCV-survey 2009.

sociaal milieu behoren. Zoals te verwachten hebben grootstedelingen meer contact met personen met andere opvattingen, een andere cultuur of uit een ander sociaal milieu.

Vlamingen laten vrijwel dezelfde voorkeur spelen wanneer ze vrij zouden zijn bij het kiezen van nieuwe burens. Stedelingen hebben minder problemen met een lesbisch of homokoppel en zien ook minder op tegen een Marokkaans of Turks gezin als buur. Dit in tegenstelling tot inwoners van plattelandsgemeenten die hier zeer huiverachtig tegenover staan.

Grootstedelingen vinden ook minder dat herkomst een rol mag spelen bij ontslag of promotie van werknemers. Op het platteland wordt explicieter gekozen voor de autochtone werknemers. Zij zouden voorrang moeten krijgen bij promotie, terwijl mensen van vreemde herkomst eerder in aanmerking komen bij ontslag.

Actief lid of bestuurslid zijn van een vereniging, vrijwilligerswerk doen en zich belangeloos inzetten voor anderen wordt door de overheid als belangrijk aanzien voor de **sociale samenhang**. Actief lid zijn van een vereniging en stedelijkheid gaan niet goed samen. Toenemende verstedelijking zorgt voor een lagere betrokkenheid bij het verenigingsleven. Dit is minder het geval voor het vrijwilligerswerk en de informele hulp. Stedelingen verzorgen niet minder dan niet-stedelingen zieke, gehandicapte of bejaarde personen. Ook de informele opvang van kinderen ligt er niet significant lager. Hulp- en andere organisaties kunnen voor financiële steun iets gemakkelijker terecht bij grootstedelingen. Dit gaat niet op voor materiële steun. Een index op basis van maatschappelijke en politieke betrokkenheid (zie hoofdstuk 1.1) laat zien dat verstedelijking de maatschappelijke en politieke betrokkenheid eerder bevordert dan afremt.

Cultuur en vrije tijd

Hoewel het stimuleren van de participatie aan het culturele en vrijetijdsleven voor gans Vlaanderen geldt, verwacht de Vlaamse overheid in eerste instantie dat vooral

4.81 Cultuur- en vrijetijdsaanbod

Cultuur- en vrijetijdsaanbod, per 1.000 inwoners, 2009.

	Aanbod 2009	Aanbod/1000 inwoners
Centrumsteden	20.034	24,6
Grootstedelijke rand	1.519	5,4
Grootsteden	17.469	24,6
Kleinstedelijk provinciaal	5.353	8,4
Overgangsgebied	8.910	6,1
Platteland	5.119	5,2
Regionaal stedelijke rand	1.956	5,4
Stedelijk gebied rond Brussel	1.615	6,2
Structuurondersteunende steden	7.416	11,2
Vlaams Gewest	69.391	11,3
Brussels Gewest	18.296	

Bron: UiTdatabank.

de steden hiervoor een uitgebreid aanbod uitbouwen. Steden zijn altijd plaatsen en aantrekkingspolen van bruisende activiteit en creativiteit geweest. Voor ontspanning en cultuur kan men daar ook vandaag terecht. Een hoger aanbod zorgt voor een hogere participatie.

Het **aanbod aan cultuur en vrije tijd** ligt in de grootsteden en de centrumsteden meer dan dubbel zo hoog als in de rest van Vlaanderen. Dit geeft aan dat deze steden hun rol als aanbieder van een brede waaier aan culturele en vrijetijdsactiviteiten waar maken. De data zijn gebaseerd op het UiTdatabank, die alle activiteiten en evenementen centraal verzamelt en terug verspreidt. In 2009 werden bijna 70.000 initiatieven in de databank opgenomen of iets meer dan 11 activiteiten per 1.000 inwoners.

Wat **sportieve activiteiten** betreft doet verstedelijking er niet toe. Ongeveer de helft van de Vlamingen zegt een sport te beoefenen. In de steden ligt dit niet opvallend hoger of lager dan in de rest van Vlaanderen. Enkel de stedelijke rand springt er met iets hogere percentages bovenuit.

Grootstedelingen laten zich opmerken door hun hogere **culturele participatie**. Ze gaan proportioneel meer naar

4.82 Culturele participatie

Minstens eenmaal per jaar aan activiteit deelgenomen, 2009, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Totaal
Dans	21,0	17,9	14,7	17,9	12,6	17,6	16,4
Theater	43,2	35,8	45,0	43,0	37,5	38,8	40,4
Museum	61,9	55,3	49,2	46,6	43,9	47,1	49,4
Klassiek	27,3	22,6	23,5	17,1	20,4	18,1	21,1
Rock	26,7	33,2	26,5	26,3	30,2	27,8	28,5
Jazz	14,1	16,3	8,4	9,6	8,4	9,7	10,5
Traditoneel	11,9	11,1	10,5	4,8	10,6	9,2	9,6
Bioscoop	57,4	56,6	55,9	53,8	51,5	52,6	54,2
Bibliotheek	44,9	34,7	33,2	35,9	33,0	30,0	34,7
Cultuurindex	3,09	2,84	2,67	2,55	2,48	2,51	2,65

Bron: SCV-survey 2009.

4.83 Overheidsinformatie

Eens tot helemaal eens met de stellingen over de overheidsinformatie, 2009, in %.

	Groot- steden	Centrum- steden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangs- gebied	Platteland	Totaal
De overheid geeft correcte en betrouwbare informatie.	43,5	40,8	38,0	38,5	40,1	52,2	41,9
De overheid geeft veel te weinig informatie.	43,5	37,9	45,2	47,2	46,2	44,5	44,5
De overheid geeft voldoende informatie over haar beslissingen.	25,0	21,6	23,1	20,3	24,4	23,7	23,1
De meeste informatie van de overheid is te ingewikkeld om te begrijpen.	54,0	57,9	55,5	59,4	63,9	58,6	58,9
De overheid geeft nuttige informatie.	46,6	35,3	41,8	42,6	40,5	43,2	41,6
De informatie van de overheid is moeilijk om te vinden.	36,4	40,3	37,7	37,8	37,9	33,8	37,3

Bron: SCV-survey 2009.

dansvoorstellingen, musea en concerten. Hun bibliotheekbezoek ligt ook hoger. Het effect van stedelijkheid speelt niet meer in de centrumsteden. Het participatiepatroon in deze steden sluit nauwer aan bij het Vlaamse gemiddelde. De deelname aan de diverse culturele activiteiten kan omgezet worden in een cultuurindex. Ook als we controleren voor gender, leeftijd en opleiding blijft het grootstedelijk effect overeind. Dit is niet het geval voor de andere gebieden.

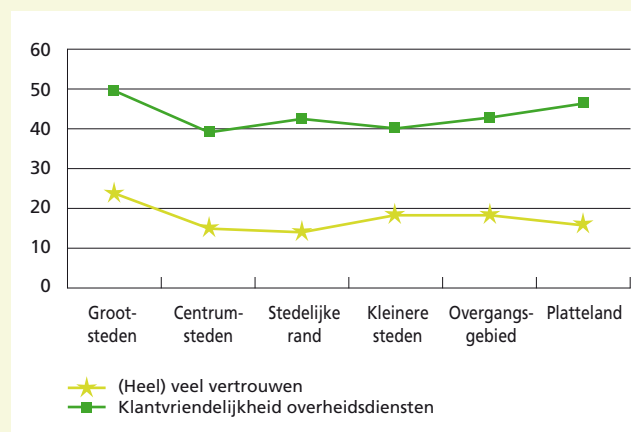
Stedelijkheid en overheid

Het wantrouwen van de bevolking tegenover de overheid is groter dan het vertrouwen (zie figuur 1.21). In de lente van 2009 valt op dat het – weliswaar lage – vertrouwen in de overheid in de grootsteden significant hoger ligt dan elders in Vlaanderen. Ook op het vlak van klantvriendelijkheid scoren de grootsteden beter. In beide gevallen zijn er lagere scores voor de centrumsteden en de stedelijke rand. Zowel voor vertrouwen als klantvriendelijkheid gaat het om een globale indruk van de bevolking over de overheid. De vraag had geen expliciete verwijzing naar het eigen stads- of gemeentebestuur.

De bevolking is over het algemeen niet zo tevreden over de informatie die de overheid verstrekt. Ongeveer 40% is het eens of helemaal eens met de stelling dat de overheid correcte, betrouwbare en nuttige informatie geeft. Velen gaan er mee akkoord dat informatie van de overheid moeilijk te vinden is en dat deze te weinig communiceert, zeker over de genomen beslissingen. Meer dan de helft van de bevolking vindt bovendien dat de informatie van de overheid te ingewikkeld is. Gezien de omvang en de complexiteit van overheidsbeslissingen in een stedelijke context, zou men verwachten dat de ontevredenheid toeneemt met de verstedelijking. Dit is niet het geval. Grootstedelingen reageren over de ganse lijn juist iets positiever. Het is de bevolking in de kleinere steden die kritischer reageert. Zij vinden meer dan anderen dat ze onvoldoende informatie krijgen en hebben ook iets meer twijfels over de betrouwbaarheid en de correctheid van deze informatie.

4.84 Houding tegenover overheid

Veel tot zeer veel vertrouwen in de overheid en goede tot zeer goede indruk over de klantvriendelijkheid, 2009, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Luk Bral & Hilde Schelfaut (2010). De Stad maakt het verschil. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-studie 2010/1.

Beleidsnota Steden 2009-2014: <http://www.binnenland.vlaanderen.be/publicaties/beleidsnota%27s/beleidsnotastedenVR23102009.pdf>

Beleidsnota Landbouw, visserij en plattelandsbeleid 2009-2014: <http://jisp.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2009-2010/g196-1.pdf>

Lokale statistieken: <http://www.lokaalstatistieken.be>

Stadsmonitor: <http://www.thuisindestad.be>

Federale Veiligheidsmonitor: <http://www.polfed-fedpol.be/pub/veiligheidsMonitor>

4.4 MILIEU EN NATUUR

De hoofdlijnen van het milieubeleid zijn vastgelegd in het milieubeleidsplan (MINA-plan). Dit plan legt de doelstellingen vast die het milieubeleid sturen. Het beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie volgt de realisatie van deze doelstellingen op aan de hand van indicatoren. Verschillende ervan worden in dit hoofdstuk besproken vanuit de volgende invalshoeken: water, bodem, lucht, biodiversiteit, afval- en materialenbeleid, vermisting en gezondheid. Voor de verschillende onderdelen zullen de belangrijkste doelstellingen en trends aangegeven worden.

Water

Een watersysteem is een samenhangend geheel van oppervlaktewater, grondwater, waterbodems en oevers, met inbegrip van de daarin voorkomende levensgemeenschappen en alle bijhorende fysische, chemische en biologische processen en de daarbij horende technische infrastructuur. Het zorgt voor wateraanvoer, -afvoer en -berging en vormt een habitat voor heel wat planten en dieren. Naast een recreatieve waarde heeft een watersysteem ook belangrijke economische functies (transport, drinkwater, koelwater...). De draagkracht van het watersysteem heeft evenwel zijn grenzen. Daarom is het van belang deze niet te overschrijden. De Europese Kaderrichtlijn Water vraagt tegen eind 2015, met uitstel-mogelijkheden tot 2021 of 2027, een 'goede toestand' van het oppervlaktewater en grondwater. Goede toestand impliceert dat het oppervlaktewater zowel ecologisch als voor elke afzonderlijke fysisch-chemische parameter goed scoort. Voor grondwater zijn de chemische en kwantitatieve aspecten bepalend.

De **grondwaterstand** is in veel diepe grondwaterlichamen zeer laag, hoewel de laatste jaren peilstijgingen worden waargenomen. Vooral het Sokkelsysteem blijft gekenmerkt door verdere peildalingen. Uit een simulatie met het Vlaams Grondwatermodel blijkt dat een reductie van de grondwaterwinning met 75% noodzakelijk is om een permanente verbetering van de huidige toestand te realiseren.

De **kwaliteit van het oppervlaktewater** verbeterde vooral in de eerste helft van de jaren negentig, de verbetering zette zich daarna trager door voor de zuurstofhuishouding of vertoonde de voorbije jaren geen duidelijke trend, zoals dat het geval is voor nitraat. De kwaliteit wordt in kaart gebracht via het 'meetnet oppervlaktewater' van de

Vlaamse Milieumaatschappij (VMM). Dit meetnet onderzoekt zowel de fysisch-chemische kwaliteit als de biologische kwaliteit.

Opgeloste zuurstof is van groot belang voor het leven in het water en speelt een rol in de zelfzuiverende processen van een waterloop. De gemiddelde zuurstofconcentratie in het oppervlaktewater steeg sinds 1990 zeer langzaam. Toch voldeed in 2008 slechts 43% van de meetplaatsen aan de wettelijke norm van 5 mg/l. Weerkundige factoren kunnen de waterkwaliteitsproblemen mee versterken. Zuurstofproblemen komen vooral voor tijdens warme zomers met weinig regen.

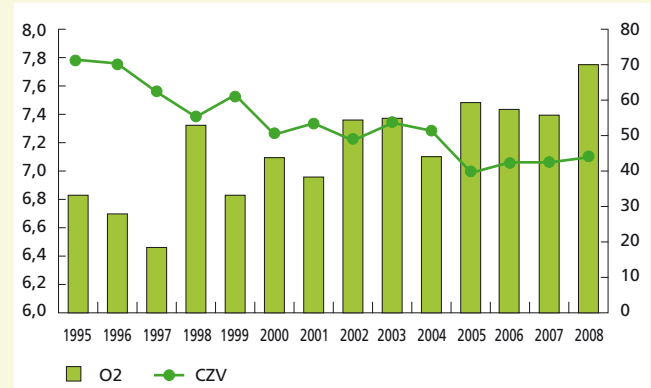
Het **chemisch zuurstofverbruik** (CZV) is de hoeveelheid zuurstof die per liter verontreinigd water nodig is om de organische vervuiling via een chemische reactie af te breken. Het CZV is op tien jaar tijd sterk gedaald. Toch werd de basiskwaliteitsnorm in 2008 slechts op 17% van de meetplaatsen gehaald.

Als alle parameters van het fysisch-chemisch meetnet samen getoetst werden aan de VLAREM-II normen, bleken slechts 34 van de 1.170 meetplaatsen te voldoen. Vooral de zuurstofhuishouding en de nutriënten (stikstof, fosfor) scoorden slecht.

De biologische waterkwaliteit wordt gemeten aan de hand van de **Belgische Biotische Index (BBI)**. Deze index is gebaseerd op de aanwezigheid van zichtbare, onge-

4.85 Opgeloste zuurstof

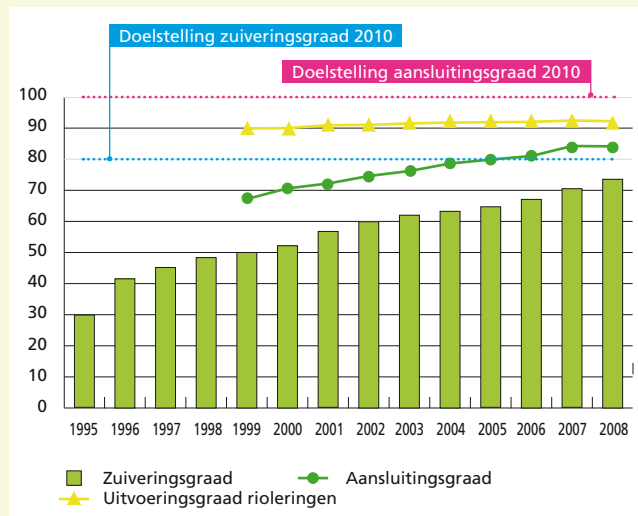
Evolutie van de gemiddelde concentratie aan opgeloste zuurstof in oppervlaktewater in mg/l (linkeras) en chemisch zuurstofverbruik in mg/l (rechteras), van 1995 tot 2008.

Bron: VMM.

4.86 Riolering

11.2 Evolutie van de zuiveringsgraad, aansluitingsgraad en uitvoeringsgraad van de riolering, in %, van 1990 tot 2008.

Bron: VMM-MIRA.

wervelde waterdierpjes. De BBI integreert twee factoren: de aanwezigheid van verontreinigingsgevoelige soorten en het totale aantal aangetroffen soortengroepen. De indexwaarde schommelt tussen 0 (een uiterst slechte kwaliteit) en 10 (een zeer goede kwaliteit). In 2008 voldeed een derde van de onderzochte meetplaatsen aan de basiskwaliteitsnorm (een BBI van 7 of meer) voor waterlopen. Dat is een minder gunstig resultaat dan in 2007. Het Vlaams milieubeleidsplan stelt als doelstelling dat tegen 2010 40% van de meetplaatsen de norm haalt. De biologische kwaliteit van de meetplaatsen mag bovendien niet verslechteren. Tussen 2007 en 2008 ging de kwaliteit in 5 van de 58 bemonsterde waterlopen achteruit. Op 4 plaatsen werd een merkelijke verbetering gemeten.

Het Pact 2020 stelt dat de meeste waterlopen tegen 2020 een goede ecologische toestand bereikt moeten hebben zodat de kwaliteitsvereisten van de Kaderrichtlijn Water in 2021 effectief voldaan zijn. In 2008 was het aandeel Vlaamse oppervlaktewaterlichamen in goede toestand nagenoeg 0%. Geen enkel Vlaams oppervlaktewaterlichaam verkeerde in goede ecologische toestand. Minder dan de helft van de oppervlaktewaterlichamen verkeerde in goede chemische toestand.

De zuiveringsgraad bedroeg in 2008 ruim 73%, tegenover 52% in 2000. De Vlaamse overheid streeft naar een maximale aansluitbaarheid op de rioleringen. Waar dat niet mogelijk is, wordt er werk gemaakt van een beleid voor individuele waterzuivering. De **zuiveringsgraad** is het percentage inwoners waarvan het afvalwater gezuiverd wordt in een openbare rioolwaterzuiveringsinstallatie (RWZI). Eind 2008 bedroeg de zuiveringsgraad 73,3%, tegenover 52% in 2000. Het MINA-plan 3+ stelt als doelstelling tegen 2010 een zuiveringsgraad voorop van 80%. De aansluitingsgraad is de mate waarin de rioleringen aangesloten zijn op een RWZI. Eind 2008 bedroeg de aan-

sluitingsgraad 83,8%. Om de gemeentelijke inspanningen inzake riolering op te volgen, wordt de **uitvoeringsgraad** gebruikt. De uitvoeringsgraad omvat het aantal inwoners dat momenteel is aangesloten op de riolering ten opzichte van het aantal inwoners dat door de gemeente voorzien werd om aangesloten te worden. Eind 2008 bedroeg de uitvoeringsgraad 92%.

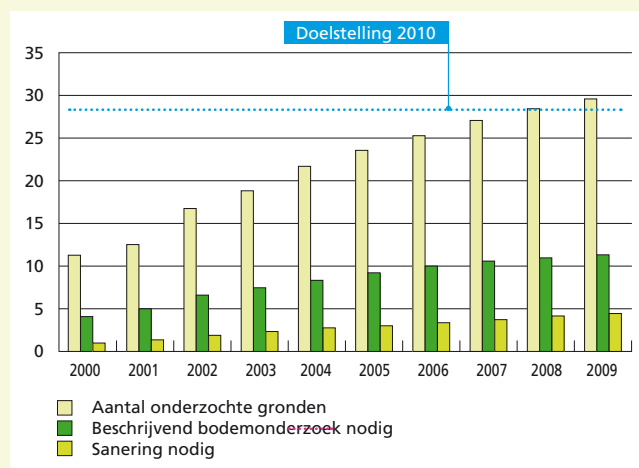
Bodem

De bodem wordt door allerlei menselijke activiteiten verontreinigd met milieugevaarlijke stoffen zoals zware metalen, organische polluenten en bestrijdingsmiddelen. De bodemkwaliteit wordt echter ook bedreigd door andere aantastingsprocessen zoals erosie, grondverschuivingen, verlies aan organische stof en verdichting. Daarnaast wordt de bodem ook geëxploiteerd voor het ontginnen van oppervlaktedelfstoffen. De volgende indicatoren geven een overzicht van de voortgang van de inventarisatie van verontreinigde gronden, de aanpak van historisch verontreinigde gronden, de problematiek rond waterbodems, erosie en het ontginnen van oppervlaktedelfstoffen.

Op naar schatting 76.000 gronden werden of worden activiteiten uitgevoerd die mogelijk bodemverontreiniging kunnen veroorzaken, de zogenaamde **risicogronden**. Voor 39% van deze risicogronden werd een oriënterend bodemonderzoek (OBO) uitgevoerd. Hiermee werd de 37%-doelstelling voor 2010 uit het MINA-plan 3+ reeds gehaald. Het Bodemdecreet omschrijft bodemverontreiniging als de aanwezigheid van stoffen of organismen, veroorzaakt door menselijke activiteiten, op of in de bodem die de kwaliteit van de bodem nadelig beïnvloedt of kan beïnvloeden. In het kader van het bodemdecreet houdt de OVAM een inventaris bij over relevante gegevens met betrekking tot bodemkwaliteit. Op 1 januari 2010 bevatte

4.87 Verontreinigde gronden

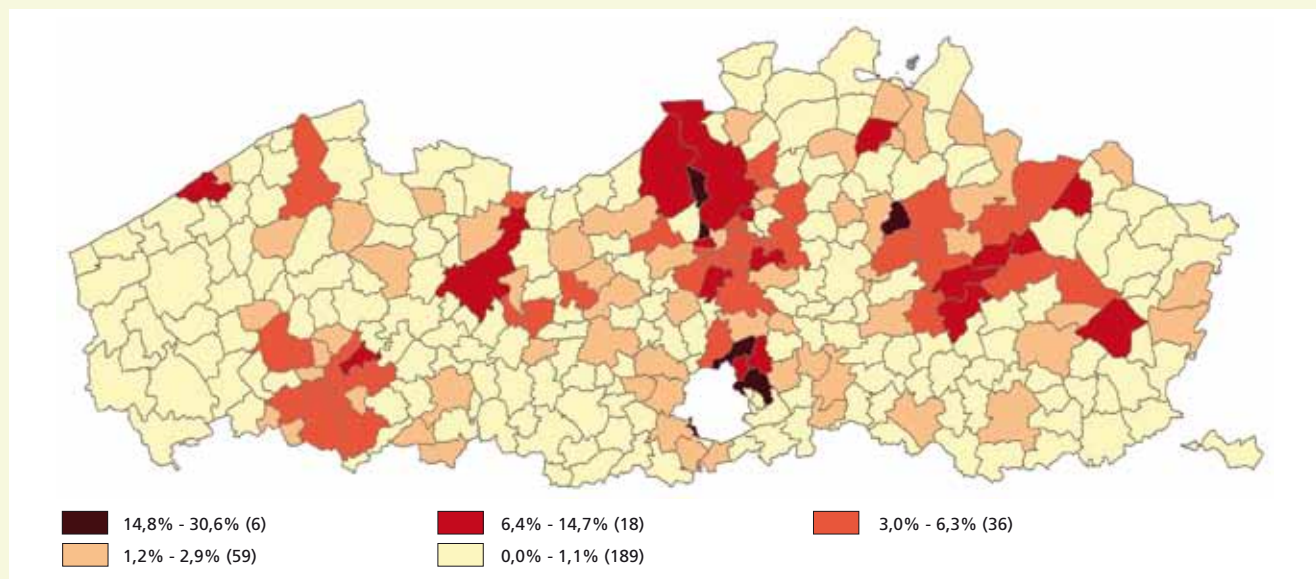
11.3 Evolutie van het aantal onderzochte gronden en het aantal gronden waar sanering nodig is, x 1.000, van 2000 tot 2009.

Bron: OVAM.

4.88 Verontreinigde oppervlakte

Oppervlakte gronden waar verdere maatregelen nodig zijn per gemeente, in % van de totale oppervlakte, in 2009.

Opmerking: bij de berekening wordt rekening gehouden met de totale oppervlakte van de verontreinigde percelen. Dit komt echter niet overeen met het werkelijk verontreinigde deel, dat meestal maar een deel van het perceel beslaat.
Bron: OVAM.

dit **grondeninformatieregister** (GIR) informatie over 42.566 gronden.

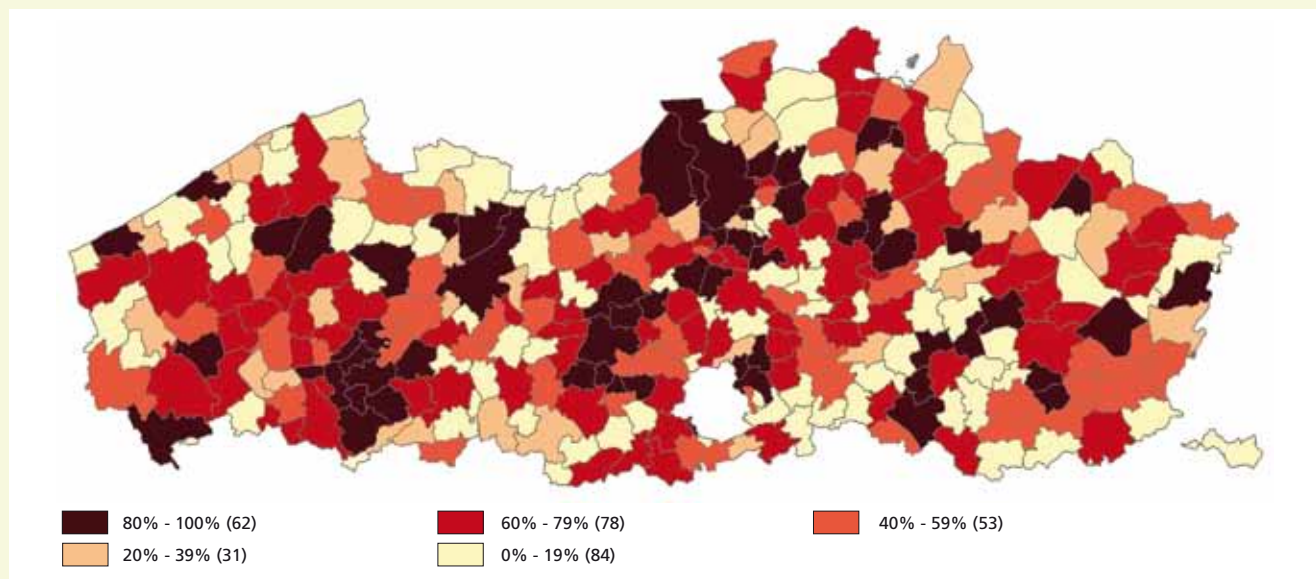
Op basis van het oriënterend bodemonderzoek dienden voor 38% van de onderzochte gronden (11.305) verdere maatregelen uitgevoerd te worden, zijnde een beschrijvend bodemonderzoek (BBO). Een BBO onderzoekt de risico's van de bodemverontreiniging en bepaalt de saneringsnoodzaak. Voor 8.283 gronden werd reeds een BBO uitgevoerd. In 47% van de gevallen waren geen

verdere maatregelen noodzakelijk. Dit betekent dat de overige 53% gronden te saneren zijn. Deze gronden zijn voornamelijk gelokaliseerd in historische industriezones, havenregio's, rond de as Antwerpen-Brussel, rond het Albertkanaal en de E313.

Eind 2009 is de **bodemsanering** opgestart van 3.463 gronden, ofwel 30% van het aantal saneringen dat verwacht wordt op basis van het aantal risicogronden. De

4.89 Aandeel industrie

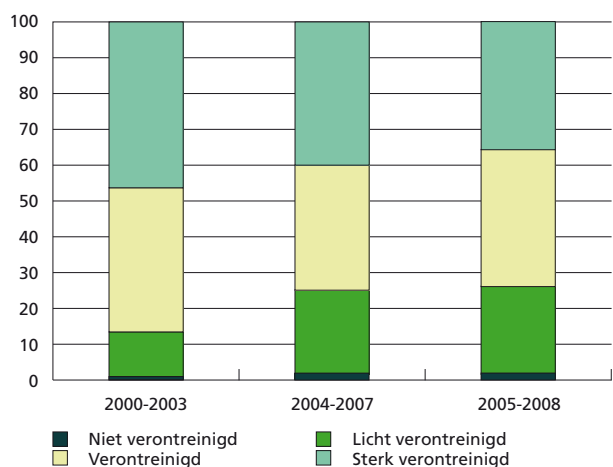
Aandeel van gronden met bestemming industrie waar verdere maatregelen nodig zijn, per gemeente, in %, in 2009.

Opmerking: bij de berekening wordt rekening gehouden met de totale oppervlakte van de verontreinigde percelen. Dit komt echter niet overeen met het werkelijk verontreinigde deel, dat meestal maar een deel van het perceel beslaat.
Bron: OVAM.

4.90 Kwaliteit waterbodems

Evolutie van de triadekwaliteitsbeoordeling van waterbodems, in %, van 2000 tot 2008.

Bron: VMM.

doelstelling van het MINA-plan 3+ voor 2010, namelijk minstens de opstart van de saneringsprocedure voor 31% gronden, is daarmee in zicht. Voor 1.407 gronden is de sanering volledig afgerond. Een bodemsanering houdt in dat er een saneringsproject wordt ingediend bij de OVAM. Na goedkeuring kunnen de saneringswerken uitgevoerd worden.

In de periode 2005-2008 zijn 36% van de onderzochte waterbodems sterk verontreinigd, 62 % is licht verontreinigd tot verontreinigd. 2% van de waterbodems is niet verontreinigd. Bij de ecologische of triadekwaliteitsbeoordeling van een **waterbodem** wordt simultaan de chemische, de ecotoxicologische en de biologische beoordeling bekeken. Uit een vergelijking van waterbodems, die zowel in de

periode 2000-2003 als in 2004-2007 werden bemonsterd, blijkt dat er een langzame verbetering merkbaar is. In 2008 zette die trend zich door.

Jaarlijks gaat er ongeveer 2 miljoen ton bodemmateriaal verloren door watererosie. Daarvan komt ongeveer 0,4 miljoen ton terecht in de waterlopen. In de strijd tegen **bodemerosie** kent het Vlaamse Gewest subsidies toe aan gemeenten voor de opmaak van een erosiebestrijdingsplan en voor de aanleg van kleinschalige erosiebestrijdingswerken in uitvoering van dat plan. Daarnaast kan de landbouwer een beheerovereenkomst erosiebestrijding afsluiten. In 2009 zijn 9,2% van de belangrijkste bodemerosieproblemen opgelost. Het doel is 14% tegen 2014.

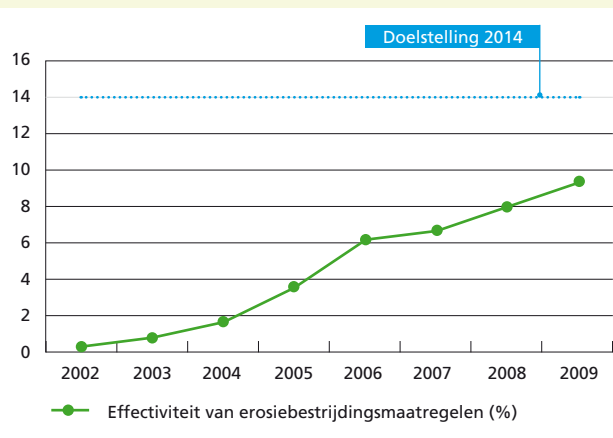
In 2008 werd er 14.238 kton primaire delfstoffen uit de Vlaamse bodem gedolven of 7% meer dan in 2007. Een van de doelstellingen van het oppervlaktedelfstoffendeelcreet is het aanmoedigen van het gebruik van volwaardige alternatieven voor primaire **oppervlaktedelfstoffen** (klei, leem, zand en grind) en het maximale hergebruik van afvalstoffen zodat de behoefte aan primaire oppervlaktedelfstoffen ingeperkt wordt.

Lucht

Luchtverontreiniging heeft een belangrijke impact op de volksgezondheid en de natuur. De Europese Kaderrichtlijn Lucht en haar dochterrichtlijnen vormen de basis voor het luchtkwaliteitsbeleid. Ook de Europese Richtlijn over Nationale Emissieplafonds (NEC) legt belangrijke emissiereducties op. Aan de hand van de emissie van een aantal verontreinigende stoffen wordt een inzicht gegeven in de druk die ze veroorzaken op het leefmilieu. De indicatoren die aan bod komen zijn: potentieel verzurende emissie, persistente organische pollutanten en zware metalen. Finaal wordt aan de hand van de luchtkwaliteitsindex een beeld gegeven van de luchtkwaliteit.

4.91 Erosiemaatregelen

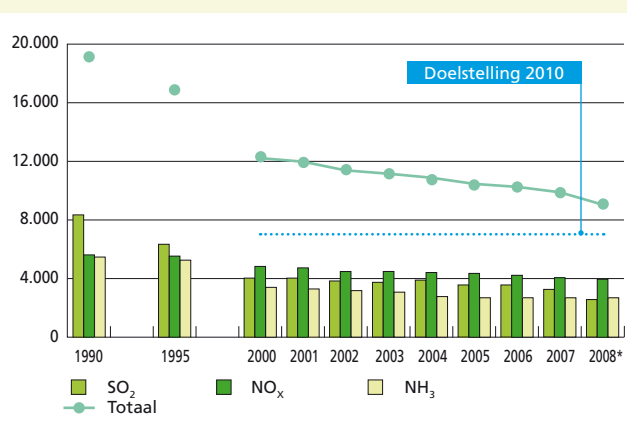
Uitvoering van erosiebestrijdingsmaatregelen, in %, van 2002 tot 2009.

Bron: LNE, afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen.

4.92 Verzurende emissies

Evolutie van de potentieel verzurende emissies, per pollutant, in miljoen Zeq, van 1990 tot 2008.

* : Voorlopige cijfers.
Bron: VMM, Emissie Inventaris Lucht.

4.93 Dioxines

Evolutie van de dioxine-emissies, per sector, in g toxicologische equivalenten (TEQ), van 1990 tot 2008.

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
Handel en diensten	254,0	130,8	12,4	13,6	4,6	4,9	2,7	3,8	3,7	4,6	4,6
Overige**	2,8	2,6	1,6	2,2	1,7	0,9	0,8	0,6	0,4	0,5	0,5
Industrie	202,3	201,1	10,2	7,0	6,8	5,9	6,9	9,8	6,9	5,6	8,2
Bevolking	32,0	32,7	32,6	33,2	30,9	31,9	31,8	31,5	31,4	30,6	31,6
Doelstelling 2010	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
	491,1	367,1	56,8	56,1	44,0	43,6	42,1	45,8	42,4	41,3	44,9

*: Voorlopige cijfers. **: Energie, transport en landbouw.
Bron: VMM, Emissie Inventaris Lucht.

Tussen 1990 en 2008 verminderde de totale **potentieel verzurende emissie** met ruim de helft. Verzurend wordt veroorzaakt door zwaveldioxide (SO₂), stikstofoxiden (NO_x, uitgedrukt als NO₂) en ammoniak (NH₃). Deze verzurend heeft een invloed op ecosystemen, materialen, monumenten en de economie. De emissies van de verzurende stoffen worden opgeteld en uitgedrukt in zuur-equivalenten (Zeq), waarbij men rekening houdt met het zuurvormende vermogen van elke stof.

De Europese Richtlijn rond Nationale Emissiemaxima (NEC-richtlijn) legt nationale emissieplafonds op voor verzurende pollutanten. Vlaanderen moet tegen 2010 terugvallen tot 6.937 miljoen Zeq. De sectoren land- en tuinbouw, verkeer en industrie waren in 2008 samen verantwoordelijk voor ongeveer 80% van de potentieel verzurende emissies. De daling van de verzurende emissie is vooral te danken aan de daling van de SO₂-emissie, o.a. door het lager zwavelgehalte in de diverse brandstoffen. De NH₃-emissie neemt sinds 2000 af o.a. door de afbouw van de veestapel en de emissiearme aanwending van dierlijke mest. De NO_x-emissie is niet zo sterk verminderd, ondanks tal van maatregelen in de sectoren transport en energie. In 1990 had SO₂ veruit het grootste aandeel in de verzurende emissie maar vanaf 2000 is NO_x de belangrijkste component.

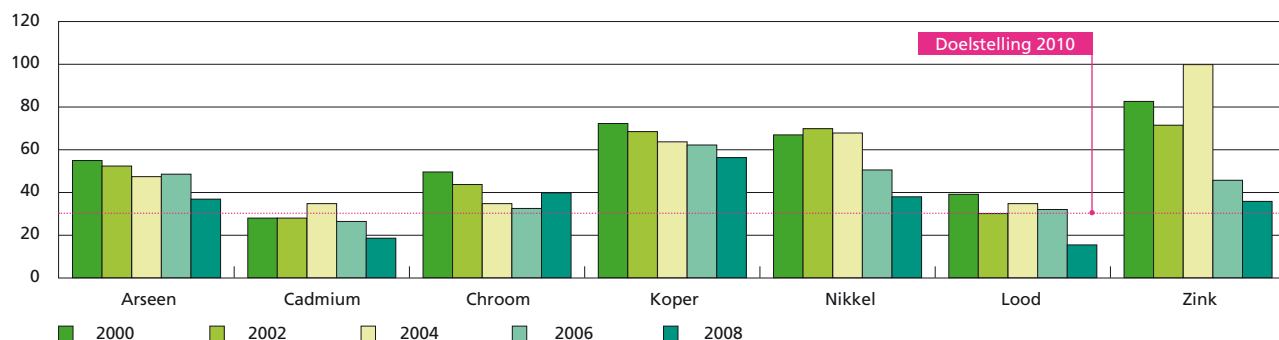
De POP's (**Persistente Organische Polluenten**) zijn een uitgebreide groep van organische stoffen die zeer moeilijk afgebroken worden. Dioxines, PCB's (polychloorbifenylen) en PAK's (poly-aromatische koolwaterstoffen) horen hier ondermeer bij. Tussen 1990 en 2008 was de dioxine-emissie gedaald met 91%. De doelstelling van 40 g TEQ tegen 2010 wordt net niet gehaald. Het grootste aandeel in 2008 kwam van de bevolking. De emissies van gebouwenverwarming op vaste brandstoffen (kolen en hout) veroorzaken meer dan 75% van de totale dioxine-emissies. In 2008 was de dioxine-emissie van de industrie terug toegenomen.

De emissies van de meeste **zware metalen** in de lucht vertonen een dalende trend. Enkel de emissie van chroom lag in 2008 hoger dan in 2006. Voor cadmium en lood wordt de doelstelling van 2010 nu al gehaald.

Tot 2000 was er een dalende trend in het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteitsindex. Daarna volgde een periode met wisselende luchtkwaliteit, waarbij vooral de sterke stijging in 2003 en 2006 opvalt. Tussen 2007 en 2009 verbeterde de luchtkwaliteit weer. De **luchtkwaliteits-index** combineert de gehalten van vier verontreinigende stoffen (zwaveldioxide, stikstofdioxide, ozon en fijn stof) in de omgevingslucht tot een indexwaarde tussen 1 en 10, waarbij 1 een zeer goede kwaliteit voorstelt en 10 een zeer slechte kwaliteit. Het verloop van de luchtkwaliteitsindex

4.94 Zware metalen

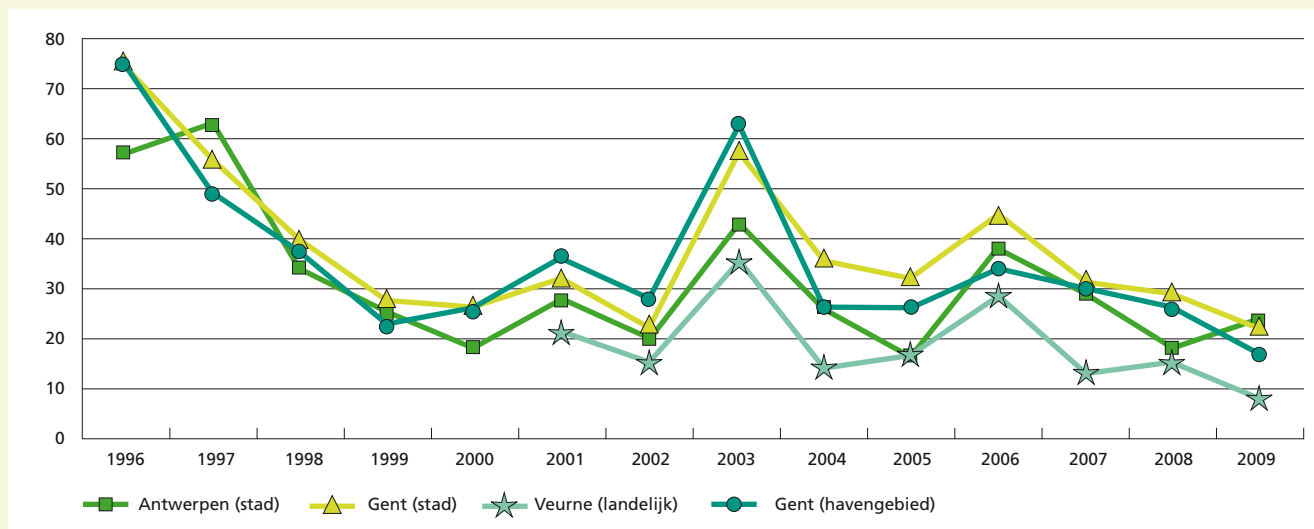
Evolutie van de emissies van zware metalen in de lucht, index 1995=100, van 2000 tot 2008.

Bron: VMM-MIRA.

4.95 Luchtkwaliteitsindex

Evolutie van het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteit (≥ 7), in Antwerpen, Gent en Veurne, van 1996 tot 2009.

Bron: IRCEL.

wordt gedomineerd door het verloop van de subindex voor PM_{10} (stofdeeltjes). De slechte luchtkwaliteit in 2003 en 2006 was eerder het gevolg van het warme en droge weer. Hierdoor werden hogere ozonconcentraties en ook hogere PM_{10} -concentraties gemeten.

Biodiversiteit

Biodiversiteit staat voor de biologische verscheidenheid van alle levensvormen, van soorten tot ecosystemen. Biodiversiteit levert ons een brede waaier aan producten (voedsel, energiebronnen, geneesmiddelen...) en diensten (zuiveren van water, aanmaken van zuurstof, beperken van overstromingen...). Bijna alle landen ter wereld ondertekenden het Biodiversiteitsverdrag. Dit verdrag beoogt het behoud van de biodiversiteit, het duurzaam gebruik van de bestanddelen en de eerlijke verdeling van de opbrengsten ervan. Op pan-Europees niveau werd overeengekomen om tegen 2010 het verlies van biodiversiteit te stoppen. Het Vlaamse Regeerakkoord (2009-2014) pleit eveneens voor het behoud, het herstel en de versterking van de biologische diversiteit. Tegen 2020 wil Vlaanderen op het vlak van biodiversiteit de vergelijking met andere economische topregio's kunnen doorstaan. Wat volgt is een overzicht van een aantal sleutelindicatoren op het vlak van biodiversiteit. De druk door klimaatverandering en de toestand van het leefmilieu volgen op de toestand van soorten. De toestand van onze bossen wordt behandeld aan de hand van de bosvitaliteit en tenslotte wordt een inzicht gegeven van het draagvlak voor natuur.

Soorten

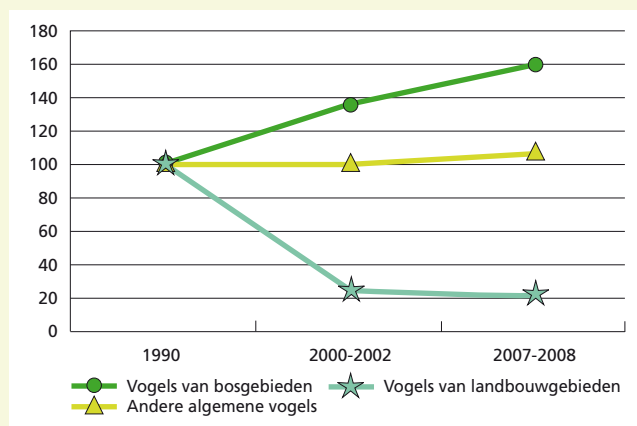
Om het verlies van biodiversiteit tegen 2010 te stoppen moeten alle soorten stabiel blijven of een positieve trend vertonen. Hier worden de broedvogels van nabij bekeken.

De broedvogels van de landbouwgebieden kenden een sterke daling tussen 1990 en 2002. Deze daling zette zich in de periode 2002-2008 door, zij het minder uitgesproken. De toestand van de bosbroedvogels ging er in diezelfde periode op vooruit. De 'andere' vogels uit verschillende leefgebieden bleven nagenoeg stabiel met een lichte stijging tussen 2000-2002 en 2007-2008. In de EU25 gingen de algemene soorten tussen 1990 en 2007 met 5,6% achteruit.

Er worden instandhoudingsdoelstellingen tegen eind 2010 vastgelegd voor Europese relevante habitats en soorten. Het Pact 2020 stelt dat in 2020 voldoende habitat ingericht, herbestemd, verbeterd of afgebakend moet zijn om 70% van de instandhoudingsdoelstellingen te realiseren. Voorlopig werden nog geen instandhoudingsdoelstellingen principieel goedgekeurd.

4.96 Broedvogelindex

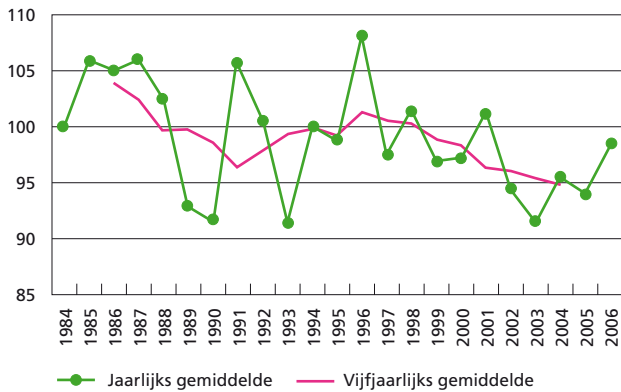
Evolutie van de populatie-index voor vogels van landbouwgebieden, bosgebieden en andere algemene vogels, index 1990 = 100, van 1990 tot 2007-2008.

Bron: INBO-NARA.

4.97 Libellen

Evolutie van de gemiddelde eerste waarneming van 26 libellensoorten, index 1984=100, van 1984 tot 2006.

Bron: INBO-NARA.

Gevolgen van klimaatverandering

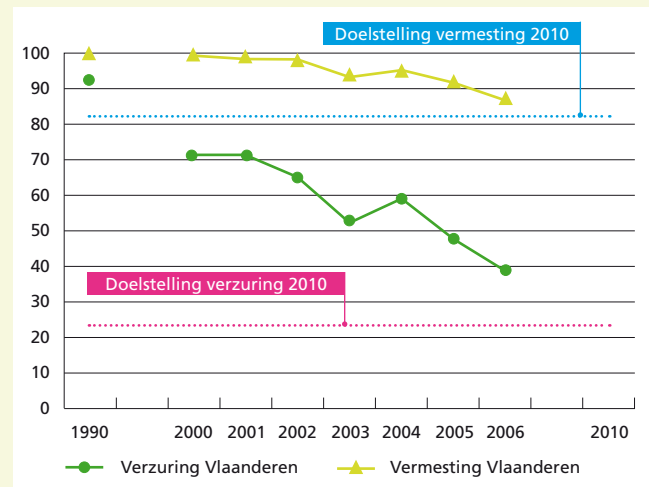
In de natuur vinden we steeds meer aanwijzingen voor de actuele impact van klimaatverandering. Door de opwarming van de aarde wordt het sneller warm in de lente en blijft het langer warm in de herfst. Doordat sommige soorten zich meer en andere zich minder aanpassen, dreigen wijzigingen in de voedselketen en verlies van ecologische samenhang. Een voorbeeld is de gemiddelde eerste waarneming van libellen. Deze is tussen 1984 en 2006 duidelijk vervroegd. Dit is echter niet het geval voor alle libellensoorten. Bij 8 soorten trad een vervroeging op, voor de overige 18 soorten werd geen verandering opgetekend.

Milieudruk

Bepaalde ecosystemen zijn zeer gevoelig voor verzuring en vermisting. De **kritische last** is de maximaal toelaatbare stikstofdepositie waarbij geen schadelijke effecten in het ecosysteem optreden op lange termijn. In 2006 werd op 87% van het areaal kwetsbare natuur de kritische last voor vermisting overschreden. Tegen 2010 mag maximum 82% van de natuur de kritische last voor vermisting overschrijden. Volgens het referentiescenario uit de Natuurverkenning 2030 wordt de doelstelling gehaald en neemt de oppervlakte natuur met overschrijding van de kritische last tegen 2030 verder af tot 54%. Voor verzuring was er in 2006 bij 39% van de oppervlakte natuur een overschrijding van de kritische last. Tegen 2010 mag dit nog slechts 23% zijn. De doelstelling zou net niet worden gehaald volgens het referentiescenario. Er wordt meer vooruitgang geboekt voor verzuring dan voor vermisting, ook op internationaal niveau. In de EU27 verwacht men tegen 2020 nog bij 64% van de oppervlakte natuur een overschrijding van de kritische last voor vermisting en bij 9% een overschrijding van de kritische last voor verzuring.

4.98 Kritische lasten

Evolutie van het aandeel natuur met overschrijding van de kritische last voor verzuring en vermisting, in %, van 1990 tot 2010.

Opmerking: De projecties voor Vlaanderen zijn gebaseerd op het referentiescenario uit de Milieuverkenning 2030 aangaande verzuring en depositie en het referentiescenario uit de Natuurverkenning 2030 aangaande landgebruik. De projecties voor België en EU27 zijn gebaseerd op een scenario dat uitgaat van het huidige beleid.

Bron: VMM-MIRA, INBO-NARA, EMA.

Bosvitaliteit

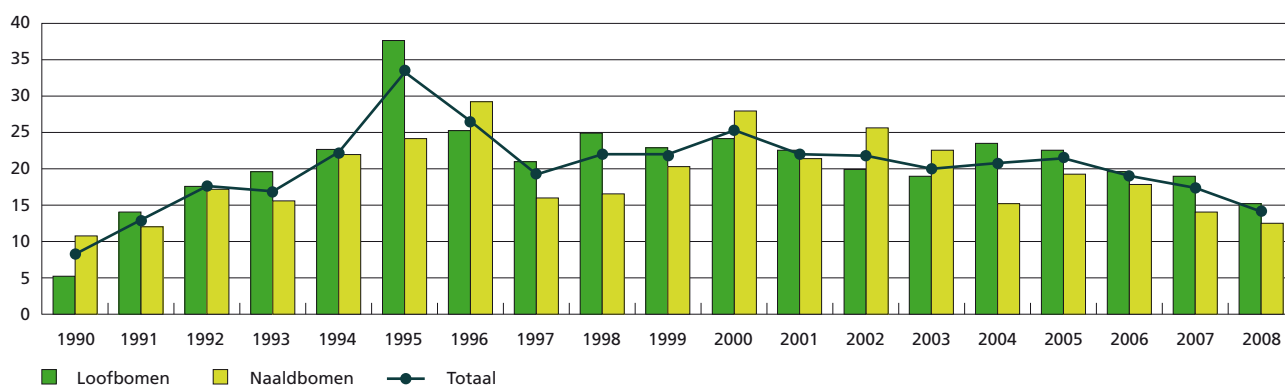
Tussen 2005 en 2008 verbeterde de bosgezondheid jaar na jaar. Het aandeel beschadigde bomen bedroeg 14,3% in 2008, en was groter bij de loofbomen dan bij de naaldbomen. Het hoogste aandeel beschadigde bomen wordt in populierenproefvlakken waargenomen (27,3%). In Europa bedroeg het aandeel beschadigde bomen 21% in 2008. De bosvitaliteit wordt beïnvloed door zowel biotische (zoals schimmels en insecten) als abiotische (zoals weersomstandigheden en luchtverontreiniging) factoren. Luchtverontreiniging kan de gezondheidstoestand van bossen negatief beïnvloeden door direct contact met de bladeren of door verstoring van het bodemevenwicht. Het belangrijkste criterium voor de bosgezondheid is het bladverlies. Bomen met meer dan een kwart **bladverlies** worden als beschadigd beschouwd.

Draagvlak voor natuur

Uit de SCV-survey blijkt dat het bezoeken van bossen en natuurgebieden afneemt de jongste jaren. De frequentie van bezoeken aan bossen en natuurgebieden is een van de draagvlakindicatoren voor natuur. De trend gaat in tegen de doelstelling van de Vlaamse overheid die juist mikt op het verhogen van de natuur- en landschapsbeleving. Het regeerakkoord stelt dat alle Vlamingen moeten kunnen beschikken over een basisnatuurkwaliteit in hun directe omgeving. Op 5 december 2008 keurde de Vlaamse Regering een besluit goed dat uitvoering geeft aan de opmaak van gebiedsspecifieke toegankelijkheidsregelingen voor de bossen en natuureservaten. Op basis van

4.99 Bosvitaliteit

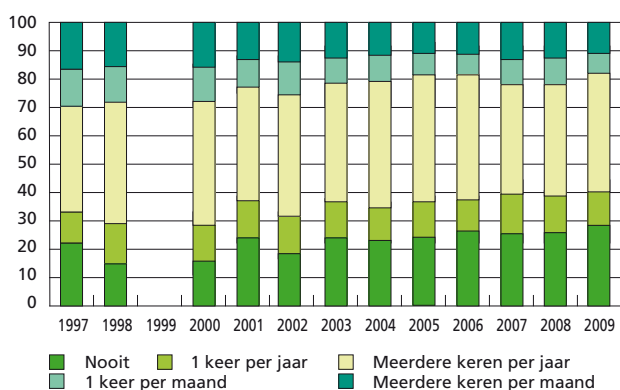
Evolutie van het aandeel matig tot zwaar beschadigde of dode bomen, in %, van 1990 tot 2008.

Bron: INBO.

4.100 Bezoek aan bossen en natuurgebieden

Evolutie van het bezoek aan bossen en natuurgebieden, in %, van 1997 tot 2009.

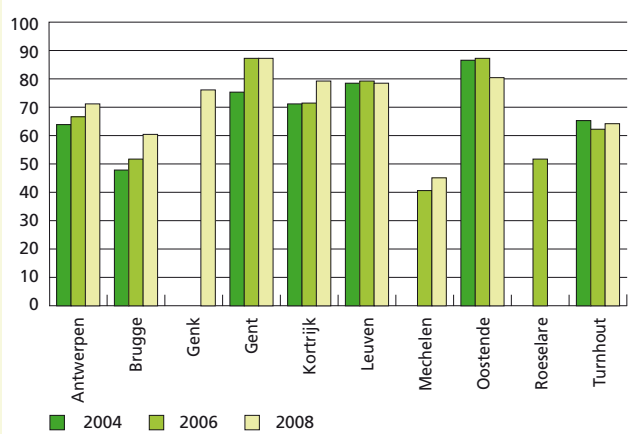
Opmerking: De gegevens van het jaar 1999 werden niet gebruikt omwille van sterk verschillende antwoordcategorieën.
Bron: SCV-survey.

deze toegankelijkheidsregeling weten bezoekers wat wel en niet toegelaten is in toegankelijke bossen en natuurre-servaten. Tegen februari 2015 moet voor alle toegankelijke bossen en natuurre-servaten zo een toegankelijkheidsre-geling goedgekeurd zijn. In mei 2010 beschikte Vlaanderen over 8 toegankelijkheidsregelingen nieuwe stijl, goed voor 1.315 ha toegankelijk bos conform de actuele toe-gankelijkheidsregeling (BVR 5/12/2008). De oppervlakte speelzones in bossen en natuurre-servaten bedroeg 2.421 ha. In de provincies Limburg en Antwerpen zijn de groot-ste oppervlakttes speelzones.

Ook in steden moet er aandacht zijn voor de beschikbaarheid van nabije natuur-, bos- of groenwaarden voor elke stadsbewoner. Het aandeel inwoners van centrumsteden dat op minder dan 400 m wandelafstand woont van openbaar buurtgroen lag in 2008 tussen 45 en 87%.

4.101 Bereikbaar buurtgroen

Aandeel inwoners dat binnen 400 m loopafstand woont van openbaar buurtgroen, in %, van 2004 tot 2008.

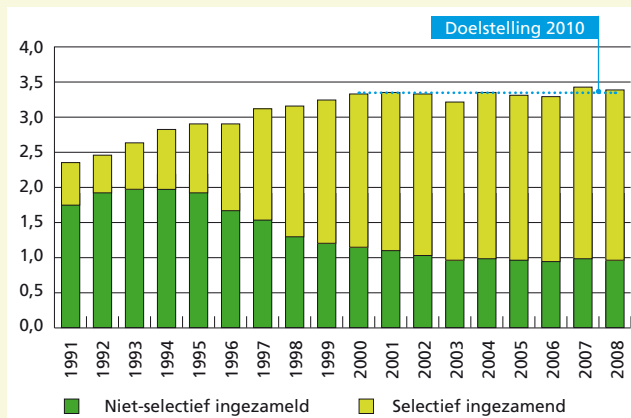

Bron: Stadsmonitor.

4.102 Aanbod huishoudelijk afval

Evolutie van het aanbod huishoudelijk afval, volgens inzamelingswijze, in miljoen ton, van 1991 tot 2008.

Bron: OVAM.

Afval- en materialenbeleid

Afvalstoffen en het verwerken ervan kunnen emissies naar lucht, bodem en water veroorzaken, evenals een verlies van grondstoffen, energie en ruimtebeslag. De hoeveelheid, de eigenschappen, het transport, de verwerkingsprocessen en het beheer van afvalstoffen bepalen samen de omvang van de milieuproblemen die ze kunnen veroorzaken.

Volgens het "Ladderprincipe" moet afval bij voorkeur voorkomen worden, met daarna in dalende volgorde van voorkeur: hergebruik, recyclage en composteren, verbranden met energierecuperatie, verbranden zonder energierecuperatie en storten als allerlaatste uitweg. Het terugdringen van de totale hoeveelheid afval en het rest-

afval in het bijzonder blijft één van de doelstellingen van het afvalbeleid. Wat volgt is een bespreking van de indicatoren huishoudelijk afval en bedrijfsafval en een toelichting bij productie en consumptie.

Huishoudelijk afval

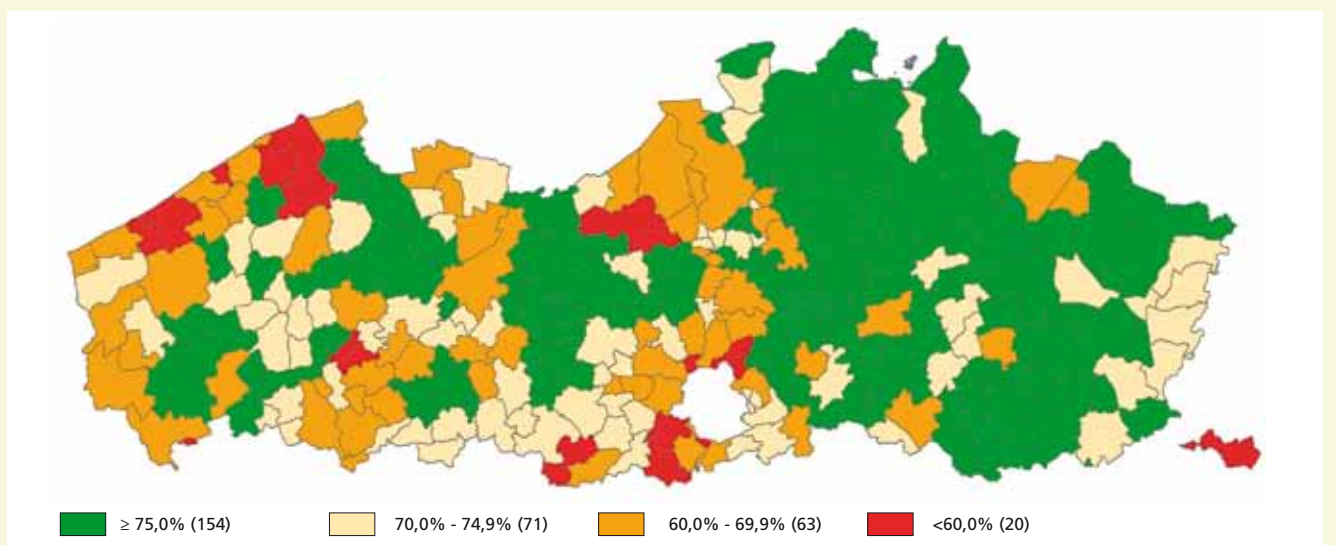
De huishoudens zorgen voor een tiende van alle afval. In 2008 werd er 1,2% minder afval ingezameld dan in 2007. Er werd 545 kg per inwoner ingezameld, net zoals in 1999. Op 10 jaar tijd is de totale hoeveelheid huishoudelijk afval per inwoner dus nauwelijks toegenomen. Het MINA-plan 3+ stelt dat tegen 2010 de totale hoeveelheid huishoudelijk afval minstens gelijk moet blijven of moet verminderen t.o.v. 2000. In 2007 en 2008 werd deze doelstelling overschreden. Tussen 2000 en 2008 is er een duidelijke ont koppeling tussen de groei van de bevolking en het bbp enerzijds en de totale hoeveelheid huishoudelijk afval anderzijds.

Van het huishoudelijk afval wordt nu bijna 72% selectief ingezameld met het oog op hergebruik, recyclage of composteren. In het uitvoeringsplan 'milieuverantwoord beheer van huishoudelijke afvalstoffen' staat dat tegen 2010 75% van het huishoudelijk afval selectief ingezameld moet worden. In 154 gemeenten wordt deze doelstelling al bereikt. De drie grootste selectief ingezamelde fracties zijn organisch-biologisch afval, papier- en kartonafval, en bouw- en sloopafval. Deze afvalstromen worden grotendeels gerecupereerd.

Per inwoner werd in 2008 153 kg restafval ingezameld. In de periode 1999-2008 daalde de hoeveelheid restafval met 49 kg per inwoner. In het MINA-plan 3+ wordt tegen 2010 een doelstelling van 150 kg restafval per inwoner gehanteerd. In 2008 behaalden al 200 gemeenten deze streefnorm.

4.103 Selectieve inzameling

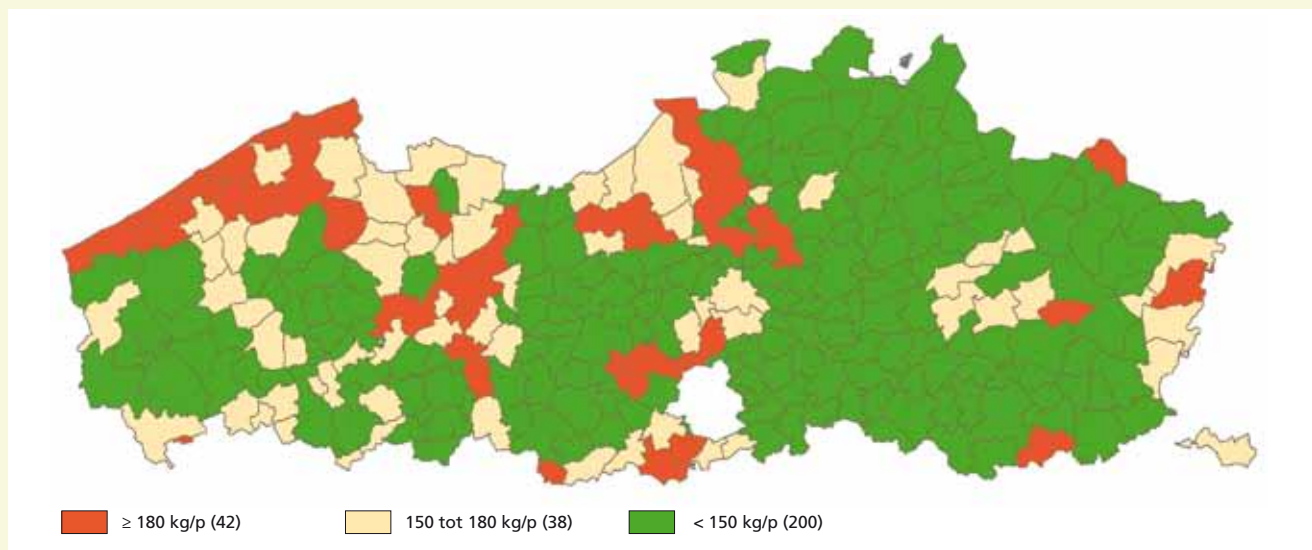
Aandeel selectief ingezameld huishoudelijk afval per gemeente, in %, in 2008.

Bron: OVAM.

4.104 Restafval

Hoeveelheid restafval per gemeente, in kg/persoon, in 2008.

Opmerking: De bevolkingscijfers van 01/01/2009 zijn nog niet beschikbaar. Daarom is op basis van de evolutie van de bevolkingscijfers van de afgelopen jaren een schatting gemaakt.
Bron: OVAM.

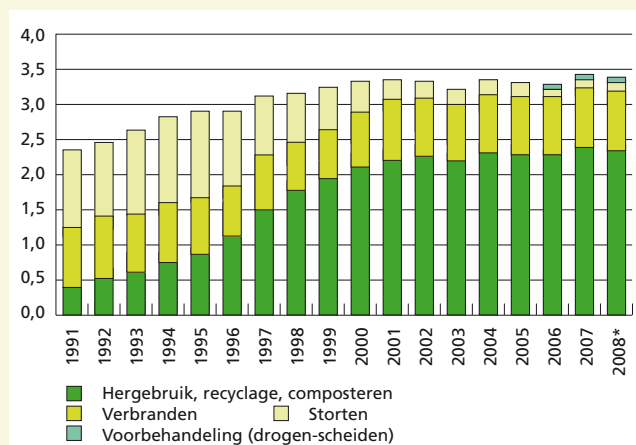
Het restafval werd in 2008 volledig verbrand in verbrandingsinstallaties met energierecuperatie. Sinds 2006 geldt er een absoluut stortverbod voor brandbaar huishoudelijk restafval. Hierdoor is de gestorte hoeveelheid restafval zeer sterk afgenomen tot 1,1% in 2008. In vergelijking met andere lidstaten behoort Vlaanderen op het vlak van selectieve inzameling en reductie van restafval tot de beste van Europa.

Bedrijfsafval

In 2007 werd 36,3 miljoen ton bedrijfsafval geproduceerd. Hiervan is 68% **primaair afval** of afval dat ontstaat op het moment dat een product voor het eerst afval wordt (bij de eerste producent dus). De overige 32% is **secundair afval**, afkomstig van de afvalverwerkende bedrijven, die primair bedrijfsafval en huishoudelijk afval verwerken. De stijging van de totale hoeveelheid bedrijfsafval wordt weerspiegeld in de stijging van de hoeveelheid primair bedrijfsafval (+7,5%). De hoeveelheid secundair bedrijfsafval blijft constant. Het primair bedrijfsafval

4.105 Verwerking huishoudelijk afval

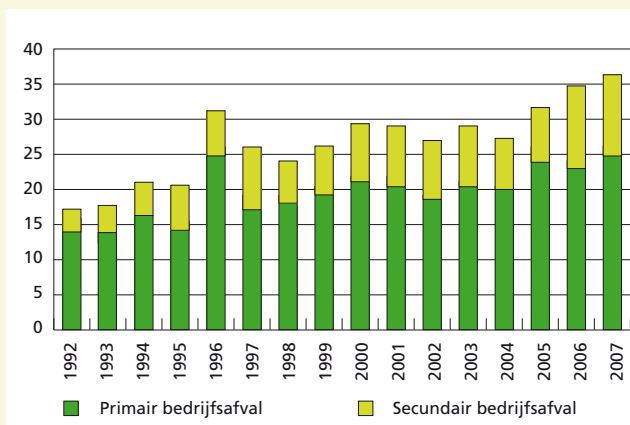
Evolutie van de verwerking van het huishoudelijk afval, volgens type, in miljoen ton, van 1991 tot 2008.

Opmerking: Deze cijfers bevatten niet de verwerking van Klein Gevaarlijk Afval (KGA) tot 2003. *: Voorlopige cijfers.
Bron: OVAM.

4.106 Aanbod bedrijfsafval

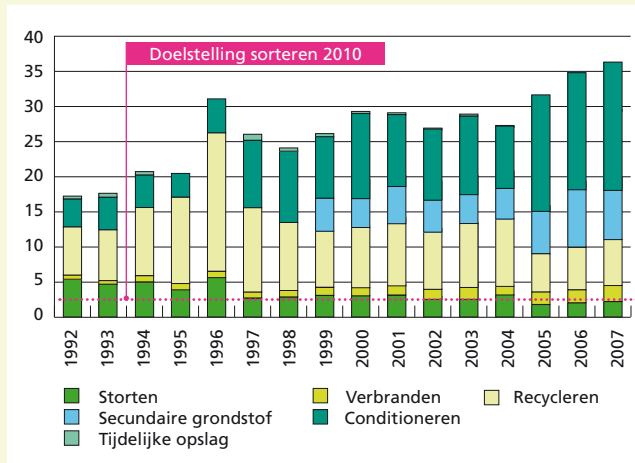
Evolutie van de hoeveelheid primair en secundair bedrijfsafval, in miljoen ton, van 1992 tot 2007.

Opmerking: Vanaf 2000 zijn er gegevens van nieuwe, voornamelijk tertiaire sectoren beschikbaar. Deze gegevens zijn in de grafiek mee opgenomen.
Bron: OVAM.

4.107 Verwerking bedrijfsafval

Evolutie van de verwerking van bedrijfsafval, volgens type, in miljoenen ton, van 1992 tot 2007.

Opmerking: Vanaf 2000 zijn er gegevens van nieuwe, voornamelijk tertiaire sectoren beschikbaar. Deze gegevens zijn in de grafiek mee opgenomen. Bron: OVAM.

bestaat vooral uit bouw- en sloopafval (28%), afval uit de waterzuivering (10%) en grond (10%). Het secundair bedrijfsafval bestaat vooral uit metaalafval (25%), bouw- en sloopafval (11%) en papier- en kartonafval (9%). Het MINA-plan 3+ stelt dat tegen 2010 de hoeveelheid primaire bedrijfsafvalstoffen moet verminderen t.o.v. 2002. Tussen 2002 en 2007 is het primair bedrijfsafval echter met 33% toegenomen.

In 2007 werd bijna 51% van de totale hoeveelheid bedrijfsafval voorbehandeld (geconditioneerd) vooraleer het verder verwerkt werd. 37% van het bedrijfsafval werd gerecycleerd of gebruikt als secundaire grondstof. Er werd iets meer bedrijfsafval verbrand (6,4%) dan dat er gestort werd (5,9%). Tegen 2010 moet de hoeveelheid gestort bedrijfsafval minstens 20% lager liggen dan in 2000 (MINA-plan 3+). Deze doelstelling werd gehaald.

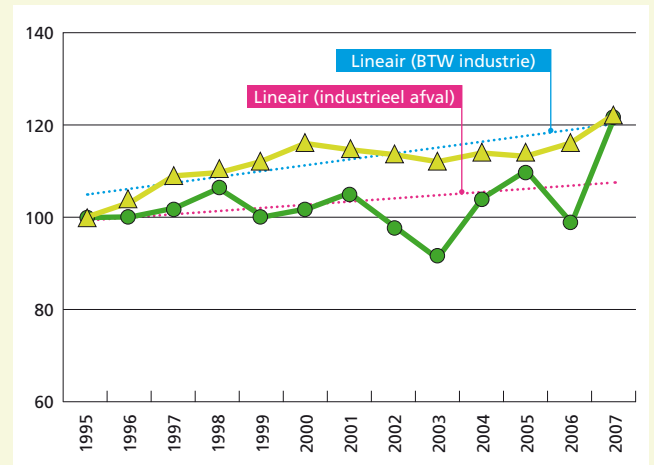
Tussen 1995 en 2007 is de bruto toegevoegde waarde van de industriële sector sneller gestegen dan de afvalproductie. Er is dus een ont koppeling tussen de afvalproductie en de economische groei.

Milieu-impact van productie en consumptie

Het milieu input-outputmodel voor Vlaanderen is een instrument dat toelaat de meest milieubelastende productie- en consumptiedomeinen in kaart te brengen en toelaat om na te gaan waar de milieu-impact optreedt. Hier werd nagegaan hoe groot de milieu-impact is door import, door onze eigen vraag en door de vraag die ontstaat voor export naar het buitenland. De milieu-impact die ontstaat tijdens de gebruiksfase van de geconsumeerde goederen en producten werd buiten beschouwing gelaten.

4.108 Ontkoppeling

Evolutie van de ont koppeling tussen industrieel afval (primair bedrijfsafval excl. bouw- en sloopafval, grond en slib) en de bruto toegevoegde waarde, index 1995=100, van 1995 tot 2007.

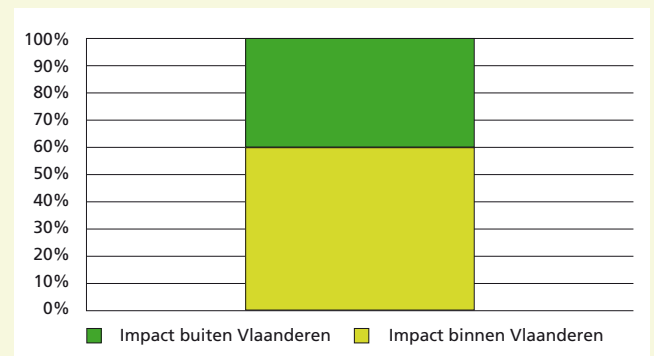
Bron: OVAM.

Vlaanderen wil de export van milieuverontreiniging naar andere landen beperken. Het betreft zowel de grensoverschrijdende emissies als de export van afval. Daarnaast moet ook de milieu-impact (winning, productie, transport) van ingevoerde producten worden beperkt alsook die van het gebruik van uitgevoerde producten.

Analyse van alle goederen die in Vlaanderen geconsumeerd worden of door Vlaanderen geëxporteerd worden, inclusief hun voorketen in binnen- en buitenland, laat toe een raming te maken van de milieu-impact die de hele Vlaamse economie veroorzaakt. 40% wordt veroorzaakt buiten Vlaanderen door de import van grondstoffen en goederen. 60% van de totale milieu-impact van de Vlaamse economie wordt veroorzaakt in Vlaanderen. De milieu-impact binnen Vlaanderen wordt voor 78% bepaald door de schade aan de menselijke gezondheid, de overige 22% door schade aan ecosystemen. Er treedt in Vlaanderen

4.109 Herkomst milieu-impact

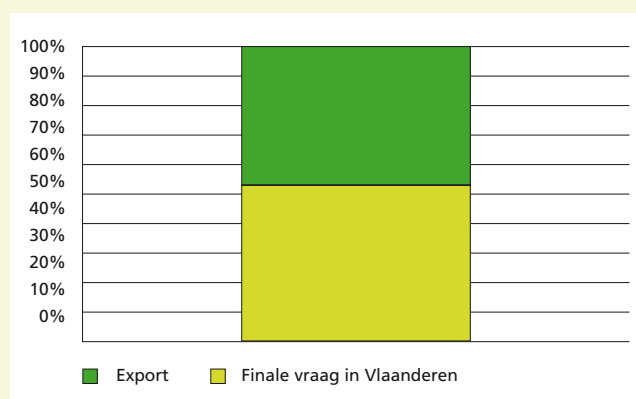
Totale milieu-impact veroorzaakt door de Vlaamse economie naar herkomst, in %

Bron: OVAM.

4.110 Oorzaak milieu-impact

Activiteiten waardoor de totale milieu-impact ontstaat, in %

Bron: OVAM.

geen impact op ten gevolge van de ontginning van grondstoffen omdat de gebruikte methode enkel rekening houdt met ontginning van metalen en fossiele brandstoffen. De impact buiten Vlaanderen wordt voor 58% veroorzaakt door uitputting van natuurlijke hulpbronnen, 28% door schade aan menselijke gezondheid en 14% door schade aan ecosystemen.

Vervolgens wordt in kaart gebracht of de milieu-impact van onze economie veroorzaakt wordt ten behoeve van onze eigen consumptienoden of om te voldoen aan de vraag naar goederen buiten Vlaanderen. De fractie (53%) bestemd voor de finale vraag in Vlaanderen is de impact veroorzaakt om Vlaanderen te voorzien van alle nodige consumptiegoederen.

De analyse wijst uit dat ongeveer 47% van de totale milieu-impact van de Vlaamse economie veroorzaakt wordt om goederen te produceren die bestemd zijn voor export.

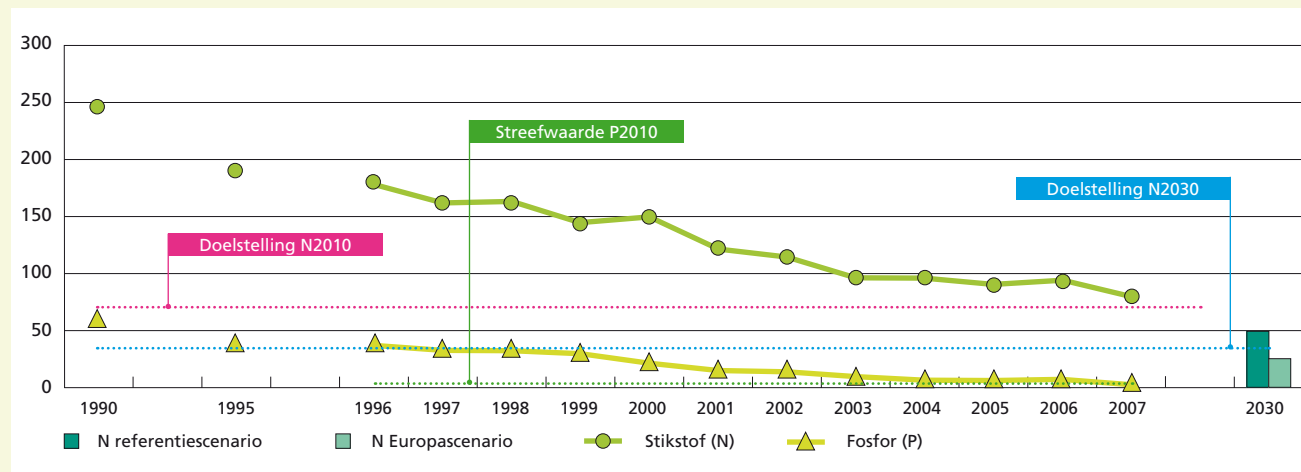
Vermesting

Vermesting is de ophoping en verspreiding van nutriënten in het milieu, als gevolg van menselijke activiteiten in landbouw, huishoudens, transport en industrie. De belangrijkste nutriënten bij vermisting zijn stikstof (N) en fosfor (P). De nutriëntenstroom wordt geschetst door de bodembalans. Vervolgens wordt ook aandacht geschonken aan de hoeveelheid nutriënten op landbouwgrond gebracht via dierlijke mest. Om een idee te geven van de nitraatgehaltes in oppervlaktewater en grondwater worden deze indicatoren verder besproken en in een grafiek weergegeven. Ook het nitraatresidu in de bodem komt op die manier aan bod.

Het overschot op de stikstof- en fosforbalans van de landbouwbodem daalde sterk in de periode 1990-2007. De **bodembalans** geeft de grootte van de nutriëntenstroom van de landbouwsector naar de compartimenten water en bodem aan. Die bestaat enerzijds uit de hoeveelheden nutriënten die op of in de landbouwbodem terecht komen (mest, atmosferische depositie, stikstoffixatie) en anderzijds uit de hoeveelheden die de landbouwbodem verlaten (via gewassen en nutriëntenemissie). Het overschot op de bodembalans (meer dan de gewassen nodig hebben en kunnen opnemen) komt onder andere terecht in het oppervlakte- en grondwater. In 2007 was het stikstofoverschot 68% lager en het fosforoverschot 95% lager dan in 1990. Daarmee is de doelstelling voor fosfor voor 2010 al behaald. De scherpe afname tussen 2006 en 2007 werd veroorzaakt door de gestegen mestverwerking en het verder dalende kunstmestgebruik. De vermindering loopt parallel met het aangescherpte mestbeleid sinds 1 januari 2007. Volgens de Milieuverkenning 2030 zal het stikstofoverschot in 2030 49 kg/ha bedragen volgens het referentiescenario en 25 kg/ha volgens het Europa-scenario.

4.111 Bodembalans landbouw

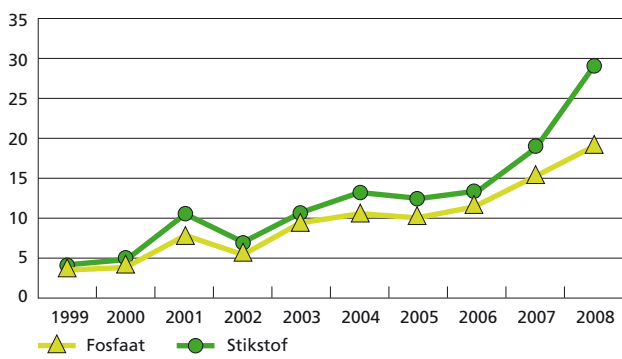
Evolutie van het overschot op de stikstof- en fosforbalans van de landbouwbodem, in kg/ha, van 1990 tot 2007.

Opmerking: het overschot stikstof op de bodembalans is exclusief NH₃.
Bron: VMM-MIRA, ILVO.

4.112 Mestverwerking

Evolutie van de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde mest, in miljoen kg, van 1999 tot 2008.

Opmerking: Vanaf 2003 wordt ook de mest meegeteld waarvoor geen transportdocumenten beschikbaar waren.
Bron: Mestbank, VLM.

Op 22 december 2006 werd het nieuwe Mestdecreet goedgekeurd. Als gevolg van dit nieuwe mestdecreet is Vlaanderen volledig aangeduid als kwetsbare zone water sinds 1 januari 2007. Hierdoor geldt een maximale bemestingsnorm van 170 kg stikstof uit dierlijke mest per ha en per jaar. Hierop is een afwijking (de zogenaamde derogatie) toegestaan voor bepaalde gewassen met een lange groeiperiode en een hoge stikstofopname. Onder strikte voorwaarden kan meer dierlijke mest toegediend worden. De Europese Commissie verleent deze derogatie aan Vlaanderen gedurende de periode 2007-2010. Dit kan verlengd worden.

Het aanbod van dierlijke mest bedroeg 44,6 miljoen kg P₂O₅ (fosfaat) en 100 miljoen kg N (stikstof) in 2008. In het MINA-plan 3+ staat als doelstelling vermeld dat tegen 2010 nog maximaal 44 miljoen kg P₂O₅ en 108 miljoen kg N op de landbouwbodem mag gebracht worden. Er kan respectievelijk 49 en 104,6 miljoen kg op een oordeelkundige manier afgezet worden, rekening houdend met de bemestingsnorm van 170 kg stikstof per ha en per jaar, het bemestingsgedrag van de landbouwers en de derogatie. In 2008 was de Vlaamse **mestbalans** dus in evenwicht.

De **mestverwerkingsplicht** is in voege sinds 2000. In 2008 werd er 18,8 miljoen kg fosfaat en 29 miljoen kg stikstof verwerkt en/of geëxporteerd. Het aantal verwerkingsinstallaties van dierlijke mest blijft stijgen. In het nieuwe mestbeleid wordt gesteld dat alle mestoverschotten weggewerkt moeten worden. Mestverwerking is daarbij nog steeds een van de belangrijkste middelen. De finale toetssteen voor een geslaagd mestbeleid is echter de waterkwaliteit.

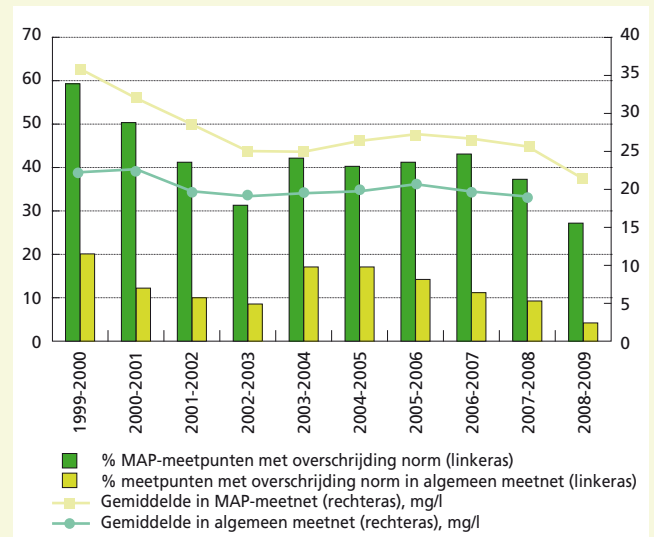
De kwaliteit van het oppervlaktewater wordt door de VMM opgevolgd in een algemeen meetnet en een specifiek naar de landbouw gericht MAP-meetnet. De gemiddelde nitraatconcentratie in landbouwgebied ligt hoger dan deze in geheel Vlaanderen. Ook de gemiddelde

fosfaatconcentratie in landbouwgebied ligt boven de basiskwaliteitsnorm. Globaal genomen is er sprake van een forse verbetering van de toestand van het oppervlaktewater sinds de start van het MAP-meetnet in 1999. Het percentage meetpunten met een overschrijding is op 10 jaar tijd ongeveer gehalveerd. Tussen juli 2008 en juni 2009 werd op 27% van de MAP-meetpunten een overschrijding van de **nitraatnorm** (50 mg/l) vastgesteld. Volgens het MINA-plan 3+ mogen er in 2010 geen overschrijdingen meer zijn van de maximale nitraatnorm van 50 mg/l in het oppervlaktewater.

De kwaliteit van het grondwater wordt opgevolgd met het in 2004 opgestarte grondwatermeetnet van de VMM. Dit grondwatermeetnet bestaat uit ongeveer 2.100 meetputten. Per meetput wordt op verschillende dieptes gemeten om de diepte-evolutie van potentieel verontreinigende stoffen, zoals nitraat, in het ondiepe grondwater in beeld te kunnen brengen. Tijdens de najaarscampagne van 2009 werd op 36,1% van de meetlocaties, die in landbouwgebied gelegen zijn, een overschrijding van de nitraatnorm voor grondwater vastgesteld. In vergelijking met voorgaande campagnes is dit percentage iets lager. Ondanks de lichte afname van de gemiddelde nitraatgehalten voor heel Vlaanderen sinds 2008, is er nog geen duidelijke evolutie van de nitraatconcentratie vast te stellen door de trage transport- en afbraakprocessen in het grondwater. Mogelijke effecten van maatregelen kunnen pas op lange termijn gedetecteerd worden.

4.113 Nitraat in oppervlaktewater

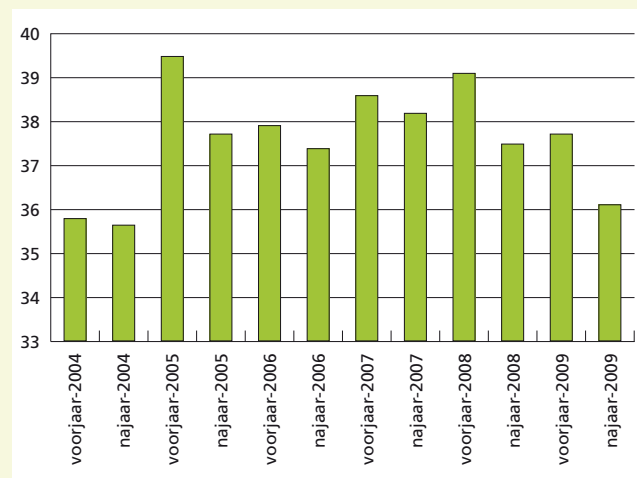
Jaargemiddelde nitraatconcentratie in het MAP-meetnet en het algemeen meetnet oppervlaktewater, in mg/l, MAP-meetpunten en algemene meetpunten met minstens 1 overschrijding van de nitraatnorm, in %, van 1999 tot 2009.

Bron: VMM.

4.114 Nitraat in grondwater

Aandeel meetpunten van het freatische grondwatermeetnet met minstens 1 overschrijding van de nitraatnorm per campagne, in %, van 2004 tot 2009.

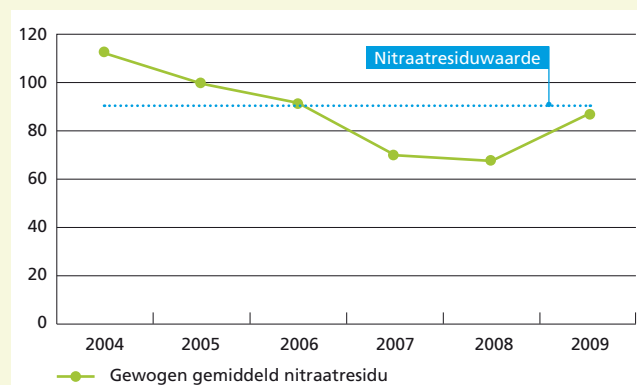

Bron: VMM.

Het **nitraatresidu** is de hoeveelheid reststikstof die in het najaar onder de vorm van nitraat achterblijft in de bodem. Het is een geschikte indicator om de bemestingsstrategie op een perceel te beoordelen. Hoe lager het nitraatresidu, hoe kleiner het risico is op uitspoeling van nitraten naar oppervlakte- en grondwater. Met het oog op het realiseren van een goede waterkwaliteit is de nitraatresiduwaarde vastgelegd op 90 kg/ha nitraatstikstof in 2007 en 2008. Het gewogen gemiddeld nitraatresidu, gewogen naar de arealen van de gewassen in Vlaanderen, brengt het nitraatresidu van ongeveer 80% van het landbouwareaal in beeld. Het gewogen gemiddeld nitraatresidu is gedaald tussen 2004 en 2008, om opnieuw te stijgen in 2009. Deze toename had deels te maken met de specifieke weersomstandigheden in de zomer en het najaar van 2009.

4.115 Nitraatresidu

11.31 Gewogen gemiddeld nitraatresidu, in kg/ha nitraatstikstof, van 2004 tot 2009.

Bron: VLM.

Gezondheid

Afval, geluid, straling en verontreiniging van lucht, water en bodem oefenen een grote druk uit op het milieu. De gevolgen op de gezondheid zijn niet altijd direct zichtbaar omdat de gezondheidstoestand ook samenhangt met erfelijke factoren, voeding, levensstijl en sociaaleconomische status. Toch eist de milieudruk zijn tol. Fijn stof blijft een van de belangrijkste schadelijke stoffen voor de volksgezondheid, de concentratie van fijn stof in de lucht wordt uitvoerig besproken. Ook is er een duidelijk verband tussen de ozonconcentraties en het sterftecijfer, de ozonconcentraties worden ook in detail behandeld. De mens kan in zijn omgeving geconfronteerd worden met allerlei vormen van milieuhinder, die kunnen leiden tot gezondheidsklachten. De Vlaamse Regering wil dan ook de relatie tussen milieu en gezondheid verder laten bestuderen. Dit deel wordt afgesloten met een bespreking van de verloren gezonde levensjaren.

Ozon in de omgevingslucht

Ozon (O_3) is een vervuילend gas in de omgevingslucht dat ernstige risico's inhoudt voor de gezondheid. Vooral mensen met ademhalingsmoeilijkheden, bejaarden en jonge kinderen ondervinden hinder van hoge ozonconcentraties. Maar ook gezonde volwassenen voelen de hoge ozonconcentraties wanneer ze zware inspanningen leveren. De Europese Richtlijn over ozon legt als norm voor de bescherming van de volksgezondheid een 8-uurs-gemiddelde concentratie op van maximum $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$. De middellangetermijndoelstelling stelt dat vanaf 2010, en gemiddeld over drie jaar, deze maximumconcentratie 25 dagen per kalenderjaar mag overschreden worden. Op lange termijn mag deze concentratie echter niet meer overschreden worden van de Wereldgezondheidsorganisatie. De gemodelleerde **overschrijdingsindicator** bereikte in 2003 zijn hoogste waarde ooit. De warme zomer was daar niet vreemd aan. Ook 2006 kende veel overschrijdingsdagen. Sindsdien is het aantal dagen met overschrijdingen sterk gedaald tot gemiddeld 16 in 2009.

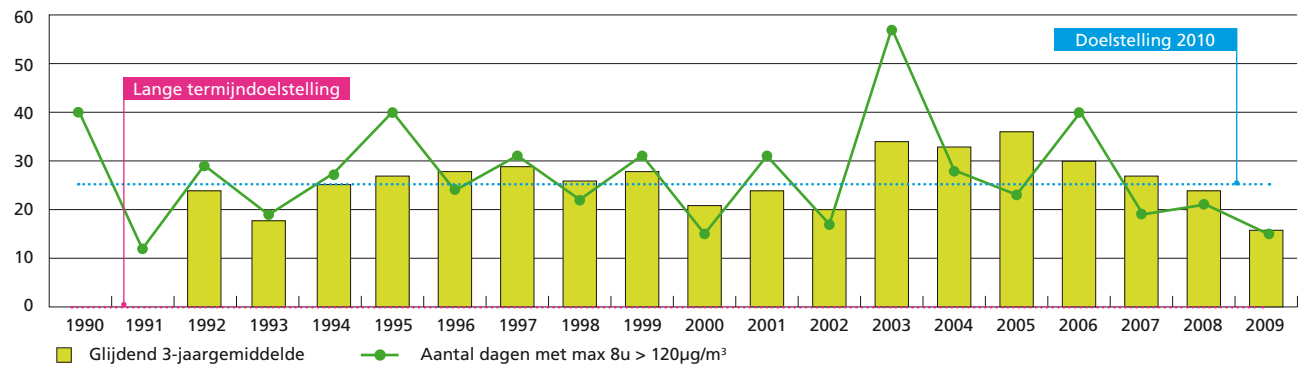
In 2008 werden nog op 2 meetplaatsen meer dan 25 dagen met overschrijding waargenomen. Om de doelstellingen te halen, zijn wellicht bijkomende reductiemaatregelen noodzakelijk. Het aantal en de grootte van de ozonpieken tijdens de zomersmogperiodes mogen dan wel dalen, verontrustend is nu de steeds stijgende ozonachtergrondconcentratie.

Fijn stof

Zwevend stof is een mengsel van afzonderlijke deeltjes met uiteenlopende samenstellingen en afmetingen. Een belangrijke fractie is PM_{10} . Deze deeltjes zijn kleiner dan $10 \mu\text{m}$. Blootstelling aan fijn stof verhoogt het risico op longkanker en hart- en luchtwegaandoeningen. De jaar-gemiddelde **PM_{10} -concentratie** geeft een beeld van de langdurige blootstelling aan PM_{10} .

4.116 Ozon

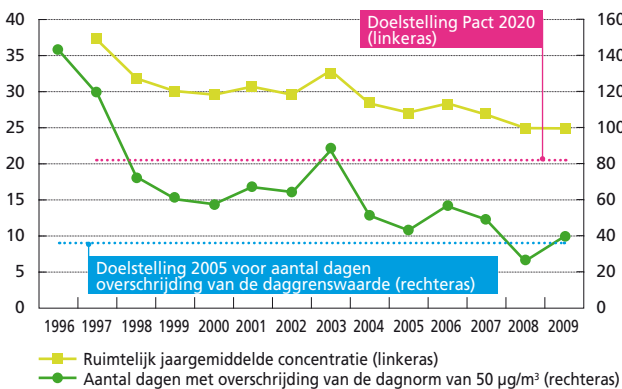
Evolutie van de (gemodelleerde) overschrijdingsindicator (het aantal dagen waarop het hoogste 8-uursgemiddelde groter is dan 120 µg/m³), van 1990 tot 2009.

Bron: IRCEL.

4.117 PM₁₀

Evolutie van de jaargemiddelde PM₁₀-concentratie (linkeras) en het aantal dagen waarop de daggemiddelde PM₁₀-concentratie groter is dan 50 µg/m³ (rechteras), van 1996 tot 2009.

Bron: IRCEL.

Volgens de Europese dochterrichtlijn Lucht mogen er vanaf 2005 geen overschrijdingen meer voorkomen van de jaargemiddelde concentratie van 40 µg/m³. Deze doelstelling werd gehaald. Het Pact 2020 stelt dat de jaargemiddelde PM₁₀-concentratie tegen 2020 met 25% moet verminderen t.o.v. 2007. Deze doelstelling wordt opgevolgd aan de hand van de ruimtelijk jaargemiddelde PM₁₀-concentratie. Het gaat om een modelbenadering van de waarnemingen die voor 2009 een ruimtelijke gemiddelde jaarconcentratie oplevert van 25 µg/m³.

De daggemiddelde waarde van 50 µg/m³ mag slechts 35 keer overschreden worden tegen 2010 (MINA-plan). In 2009 werd gedurende 39 dagen de daggrenswaarde overschreden. Dit is hoger dan in 2008, toen gunstige weersomstandigheden ervoor zorgden dat de pollutie verdunde of uitregende. 14% van de Vlaamse bevolking werd meer dan 35 dagen blootgesteld aan de daggrenswaarde.

In de recente Europese Richtlijn betreffende de luchtkwaliteit en schonere lucht voor Europa is eveneens een normering voor PM_{2,5} opgenomen. Vanaf 1 januari 2010 geldt als streefwaarde een jaargemiddelde concentratie van 25 µg/m³, die vanaf 1 januari 2015 ook geldt als grenswaarde. In 2009 is de jaargemiddelde PM_{2,5}-concentratie 23 µg/m³.

4.118 PM_{2,5}

Evolutie van de maximum en minimum PM_{2,5}-concentratie*, in µg/m³, van 2003 tot 2008.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Jaargemiddelde concentratie	onvoldoende stations om een jaargemiddelde te berekenen						23
Maximum	28	27	26	26	24	23	24
Minimum	25	19	21	21	20	19	20
Totaal aantal meetpunten	2	5	5	4	5	5	6
Doelstelling 2015 (jaargemiddelde concentratie)	25	25	25	25	25	25	25

Bron: VMM.

4.119 Verloren gezonde levensjaren

Evolutie van het aantal verloren gezonde levensjaren (DALY's), van 2002 tot 2004.

(DALY's)	2002	2003	2004 *
			Centrale schatting
Totaal	33.248 (100 %)	35.908 (100 %)	92.429 (100%)
totaal PM10 & PM2,5	22.300 (67 %)	25.518 (71 %)	68.473 (74,1%)
totaal ozon	785 (2 %)	879 (2 %)	669 (0,7%)
totaal geluid	6.528 (20 %)	6.528 (18 %)	19.151 (20,7%)
totaal kankerverwekkende stoffen (uitgezonderd PM10)	2.032 (6 %)	2.009 (6 %)	3.155 (3,4%)
totaal Pb	1.601 (5 %)	974 (3 %)	981 (1,1 %)
DALY/inwoner/jaar	0,006	0,006	0,015
DALY/inwoner/70 jaar	0,410	0,440	1,100

Opmerking: *: er werden 2 extra gezondheidseffecten voor geluid doorgerekend: ischemische hartziekten en hoge bloeddruk. De methode voor de impact van PM2,5 werd aangepast in overeenstemming met Europese studies.
Bron: VMM-MIRA.

Verloren gezonde levensjaren

Het Pact 2020 stelt dat het aantal gezonde levensjaren dat verloren gaat als gevolg van milieuvervuiling significant moet dalen tegen 2020. In 2004 verloor elke inwoner 0,015 gezonde levensjaren door een blootstelling aan een set van milieufactoren. Bij levenslange blootstelling aan de concentraties in 2004 komt dit neer op een verlies van iets meer dan een gezond levensjaar. Blootstelling aan PM₁₀ en PM_{2,5} heeft het grootste aantal verloren gezonde levensjaren tot gevolg. Op de tweede plaats komt de blootstelling aan geluid.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Anoniem (2009). Lozingen in de lucht 1990-2008. Vlaamse Milieumaatschappij, Erembodegem.
- Anoniem (2009). Luchtkwaliteit in het Vlaamse Gewest. Jaarverslag Immissiemeetnetten Kalenderjaar 2008. Vlaamse Milieumaatschappij, Afdeling Lucht, Milieu en Communicatie, Dienst Lucht. Erembodegem, december 2009.
- Anoniem (2009). Jaarrapport Water 2008. Water- en waterbodempkwaliteit – Lozingen door bedrijven – Evaluatie saneringsinfrastructuur. Vlaamse Milieumaatschappij.
- Sioen, G., Roskams, P., Coenen, S., 2009. Bosvitaliteitsinventaris 2008. Resultaten van de kroonbeoordelingen in het bosvitaliteitsmeetnet. INBO.R.2009.10. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Actualisatie Milieubeleidsplan 2003-2007 voor de periode 2008-2010.
- Van Steertegem M. (eindred.) (2009) Milieuverkenning 2030. Milieurapport Vlaanderen, VMM, Aalst.
- OVAM (2009) Inventarisatie huishoudelijke afvalstoffen 2008, OVAM, Mechelen, november 2009. D/2009/5024/115.
- OVAM (2009). Bedrijfsafvalstoffen productiejaar 2007 (uitgave juli 2009). D/2009/5024/87.
- VLM, Nitraatresidurapport 2010.
- VLM, Voortgangsrapport mestbank 2009, Betreffende het mestbeleid in Vlaanderen, 2010.
- Dumortier M., De Bruyn L., Hens M., Peymen J., Schneiders A., Van Daele T. & Van Reeth W. (red.) (2009) Natuurverkenning 2030. Natuurrapport Vlaanderen, NARA 2009. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.M.2009.7, Brussel.
- Beleidsnota Leefmilieu en Natuur 2009-2014, Vlaams minister Joke Schauvliege, oktober 2009, Vlaams Parlement.
- De Vlaamse Regering 2009-2014. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering, Pact 2020. Kernindicatoren. Nulmeting 2010. D/2010/3241/120.
- Natuurindicatoren (INBO/NARA)
<http://www.natuurindicatoren.be>
- Intergewestelijke cel voor het Leefmilieu (IRCEL/CELINE)
<http://www.irceline.be>
- Vlaamse Landmaatschappij (VLM)
<http://www.vlm.be>
- Milieubeleidsplan 2003-2007
<http://www.milieubeleidsplan.be>
- Eurostat
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
- Databank Ondergrond Vlaanderen (DOV)
<http://dov.vlaanderen.be>
- European Environment Agency (EEA)
<http://www.eea.europa.eu/>
- Algemene Directie Statistiek
<http://statbel.fgov.be>
- Vlaamse Milieumaatschappij (VMM)
<http://www.vmm.be>
- Milieu- en natuurrapport (MIRA)
<http://www.milieurapport.be>
- Milieu- en Natuurverkenning 2030
<http://www.milieuverkenning.be>
- Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM)
<http://www.ovam.be>
- Instituut voor natuur- en bosonderzoek (INBO)
<http://www.inbo.be>

DEFINITIES

Dioxines Verzamelnaam voor zo'n 210 verschillende scheikundige stoffen. 17 van de 210 zijn uiterst giftig en worden omschreven als de "dirty seventeen". Elk van deze 17 verbindingen heeft een verschillende toxiciteit die omgerekend wordt naar één toxiciteits-equivalent (TEQ).

Persistente Organische Polluenten (POP's) Verzamelnaam voor een uitgebreide groep van organische stoffen die zeer moeilijk afgebroken worden. Deze stoffen zijn schadelijk voor de gezondheid en zijn meestal vetoplossend zodat ze zich opstapelen in het vetweefsel van levende wezens.

Biochemisch zuurstofverbruik Hoeveelheid zuurstof per liter verontreinigd water die micro-organismen nodig hebben om de afbreekbare organische stoffen af te breken.

Biotisch Uit levende organismen bestaand.

Abiotische factor Factor die te maken heeft met de niet-levende natuur.

Depositie Hoeveelheid van een stof of een groep van stoffen die uit de atmosfeer neerkomen in een gebied.

Scenario Beleidsscenario's zijn paden naar mogelijke toekomstbeelden die zich specifiek richten op de impact van beleidskeuzen op deze toekomstbeelden. Het MIRA-scenariorapport heeft een referentiescenario (huidige milieubeleid), een Europees scenario (laat toe de Europese ambities te realiseren) en een verregaand visionair scenario uitgewerkt.

Ecosysteem Dynamisch (veranderend) complex van levensgemeenschappen van planten, dieren en micro-organismen en hun niet-levende omgeving, die in een onderlinge wisselwerking een functionele eenheid vormen, zoals bossen, heides en soortenrijke graslanden.

Natuurverwevingsgebieden Het beleid in natuurverwevingsgebieden is gericht op de handhaving en ontwikkeling van bepaalde natuurwaarden, waarbij andere functies dan natuur (zoals landbouw, bosbouw, militair domein en drinkwaterwinning) nevensgeschikt zijn.

Natuurverbindingsgebieden Gebieden die ongeacht hun oppervlakte van belang zijn voor de migratie van planten en dieren tussen de gebieden van het VEN of natuurreservaten en die strook- of lijnvormig zijn met een aaneenschakeling van kleine landschapselementen.

Groene gewestplanbestemming Gewestplanbestemming die overeenstemt met deze van bosgebied, natuurgebied, parkgebied of bufferzones.

Lichtgroene gewestplanbestemming Gewestplanbestemming die overeenstemt met deze van agrarische gebieden met ecologisch belang, met landschappelijke waarde of met bijzondere waarde; valleigebied of brongebied.

Habitat Land- of waterzone met bijzondere geografische, abiotische of biotische kenmerken, die zowel natuurlijk als halfnatuurlijk kan zijn, waarin een bepaalde soort leeft.

Kritische last Maximaal toelaatbare depositie per eenheid van oppervlakte voor een bepaald ecosysteem zonder dat er op lange termijn schadelijke effecten optreden.

Effectief natuurbeheer De erkende, Vlaamse of bosreservaten en de natuurgebieden met een goedgekeurd beheerplan.

Vismigratie Het zich verplaatsen van vissen van de ene habitat naar de andere.

4.5 ENERGIE

Het Vlaamse energiebeleid is de komende jaren gericht op een daling van het energiegebruik en een afname van de uitstoot van broeikasgassen; een toename van de energieproductie op basis van hernieuwbare bronnen en kwalitatieve warmtekraftkoppeling; het bewaken van de beschikbaarheid en betaalbaarheid van energie voor de sociaal zwakkere doelgroep; een goed werkende elektriciteits- en gasmarkt en een performant en modern elektriciteits- en gasnet.

Deze doelstellingen vormen de leidraad van dit hoofdstuk.

Efficiënt energieverbruik

Het bevorderen van een efficiënt energieverbruik is de eerste strategische doelstelling in de beleidsnota Energie 2009-2014. Sinds 2006 is een Europese richtlijn over energie-efficiëntie bij het eindgebruik en de energiediensten van kracht. Deze legt aan de lidstaten een indicatieve doelstelling van 9% energiebesparing op, te bereiken in de periode 2008-2016 bij de eindsectoren die niet onder de richtlijn verhandelbare emissierechten vallen (voornamelijk de energie-intensieve industrie). In dit kader voorziet het Vlaamse Actieplan Energie-Efficiëntie een energiebesparingsstreefwaarde van 9% in 2016 tegenover het gemiddelde finale binnenlandse energiegebruik over de periode 2001-2005.

Dit deel gaat in op de energie-intensiteit en het energieverbruik (per sector). Aangezien de verbranding van fossiele brandstoffen zorgt voor de uitstoot van broeikasgassen, komen deze ook aan bod.

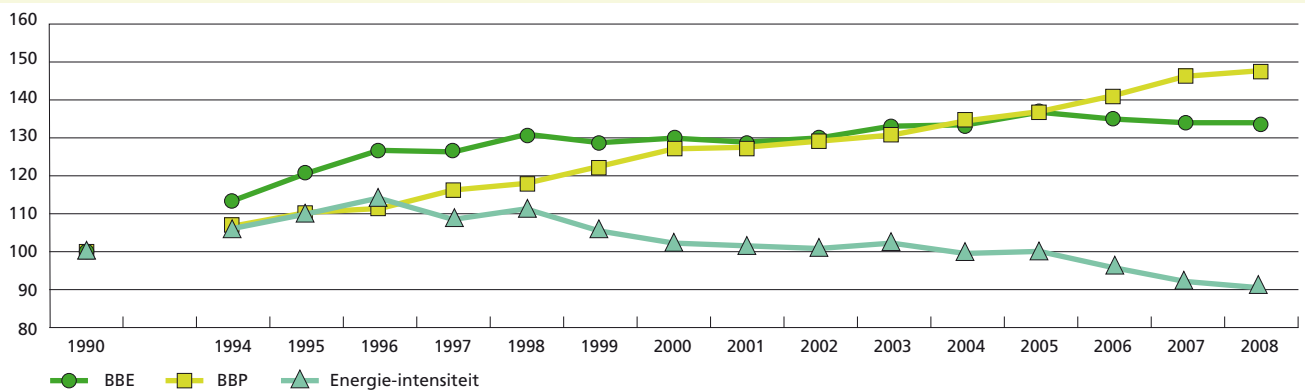
Energiegebruik

Het bruto binnenlands **energieverbruik** bedroeg 1.619 PetaJoule in 2008. Dit is een toename van 34% ten opzichte van 1990. De jongste 3 jaar daalde het energieverbruik echter, met een afname van 2% tussen 2005 en 2008.

De **energie-intensiteit** geeft een goed beeld van de energieafhankelijkheid van de economie. De energie-intensiteit vergelijkt het bruto binnenlands energieverbruik (BBE) met het bruto binnenlands product (BBP). Een lager cijfer kan duiden op meer efficiëntie, zoals het produceren van evenveel producten met minder energie. Maar een verandering kan evengoed het gevolg zijn van een structureel effect, zoals verschuivingen in het belang van sectoren in de Vlaamse economie. De energie-intensiteit lag in 2008 bijna 10% lager dan in 1990. De energie-intensiteit steeg tussen 1990 en 1996 met 14%. Daarna steeg het BBP veel sterker dan het BBE en bijgevolg daalde de energie-intensiteit. Het versterkte energie-efficiëntiebeleid leidde tot een ontkoppeling van energieverbruik en economische groei.

4.120 Energie-intensiteit

Evolutie van de energie-intensiteit van de economie, index 1990 = 100, van 1990 tot 2008.

BBP in kettingeuros (referentiejaar 2000).
Bron: Energiebalans VITO, bewerking SVR.

Het Vlaamse Gewest had in 2007, samen met Finland, de hoogste energie-intensiteit van de EU15. Een belangrijke oorzaak voor dit hoge cijfer is de Vlaamse energie-intensieve industrie zoals de chemie, de ijzer- en staalsector en de voedings- en dranksector. Een belangrijk deel van haar productie wordt geëxporteerd, het energieverbruik en de samenhangende uitstoot worden echter toegerekend aan het Vlaamse Gewest.

De Vlaamse overheid wil in het bijzonder het **energiegebruik van het gebouwenpark** doen dalen, door voor nieuwe gebouwen strengere energienormen te hanteren en in het bestaande gebouwenpark maatregelen ter verbetering van de energie-efficiëntie te nemen. Dit door het stimuleren van de plaatsing van dak- of zoldervloerisolatie en de vervanging van enkel glas en inefficiënte verwarmingsinstallaties. Concreet gaat het dan om het energiegebruik van de huishoudens (14% van het BBE) en de dienstensector (6% van het BBE). Het energieverbruik van de huishoudens volgde tussen 2003 en 2007 een neerwaartse lijn, in hoofdzaak het gevolg van warmere jaren. 2008 was een kouder jaar, waardoor het energieverbruik terug steeg. Wanneer het aantal graaddagen en het aantal huishoudens in rekening gebracht worden, bleek er geen trend te zijn. De energie-efficiëntie bleef dus constant. Hoewel de activiteit in de dienstensector toenam, lag het verbruik in 2008 op het niveau van 2004. De energie-efficiëntie nam er dus toe.

De transformatiesector (elektriciteitscentrales, raffinaderijen en cokesfabrieken) en de industrie nemen 23% en 24% van het energiegebruik voor hun rekening. Het energieverbruik in de industrie vertoonde in de periode 2003-2006 een licht stijgende trend. In 2007 en 2008 was er dan

weer een daling, vooral door een afname in de ijzer- en staalsector en de chemiesector.

18% van het bruto binnenlands energieverbruik wordt niet-energetisch aangewend als grondstof, solvent of smeermiddel. Dit niet-energetische verbruik kende met meer dan een verdrievoudiging de grootste stijging sinds 1990.

Ondanks efficiëntieverbeteringen is het energieverbruik in de transportsector (12% van het BBE) stabiel sinds 1994. Het verbruik in de landbouw- en visserijsector (2% van het BBE) daalt licht over deze periode.

Broeikasgassen

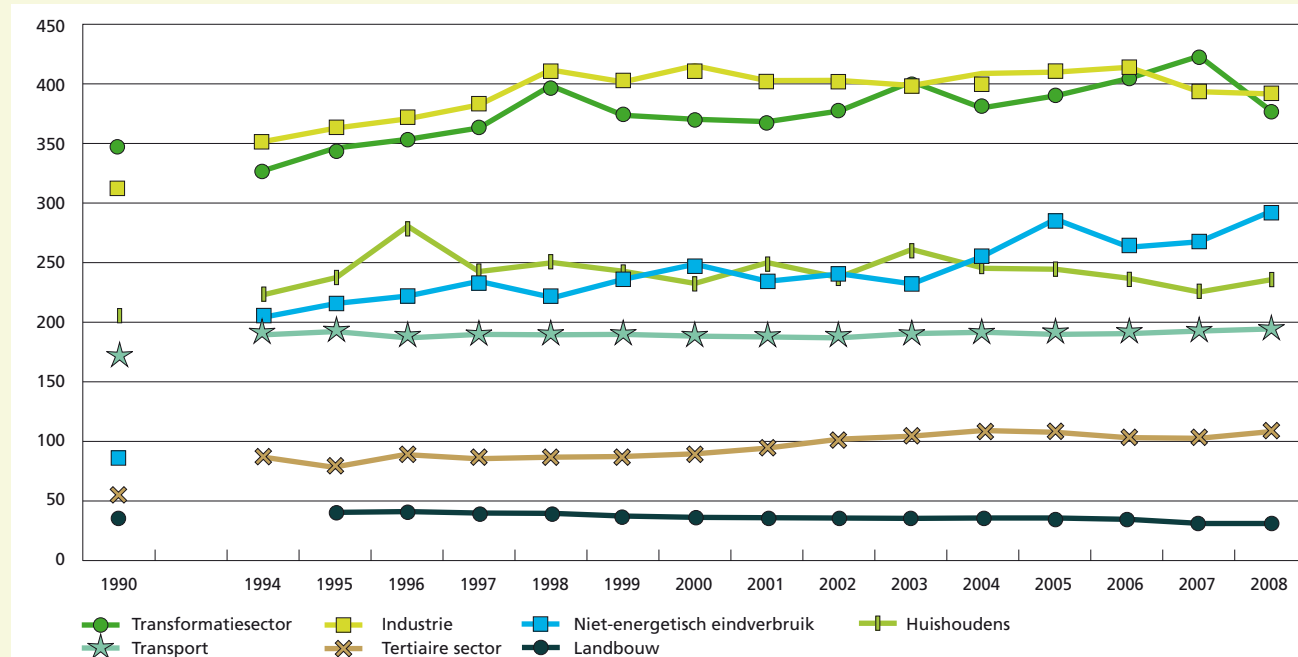
De Vlaamse **uitstoot van broeikasgassen** daalde van bijna 87 Mton CO₂-eq in het basisjaar tot 81,2 Mton CO₂-eq in 2008, een daling met 6,7%. Hiermee voldoet Vlaanderen momenteel aan haar Kyotodoelstelling.

Oplopende broeikasgasconcentraties in de atmosfeer zijn mede verantwoordelijk voor de globale klimaatverandering. Bij de verdeling van de Belgische Kyotodoelstelling werd afgesproken dat Vlaanderen zijn jaarlijkse emissie in de periode 2008-2012 met 5,2% moet terugdringen ten opzichte van het basisjaar. Het basisjaar is 1990 voor CO₂, CH₄ en N₂O, en 1995 voor de F-gassen (HFK's, PFK's en SF₆).

Het verhoogde gebruik van warmtekrachtkoppeling, de toenemende stroomproductie uit hernieuwbare energiebronnen, de zachtere klimatologische omstandigheden en de ingebruikname van katalysatoren bij de salpeterzuurproductie droegen bij in de recente afname.

4.121 Energieverbruik per sector

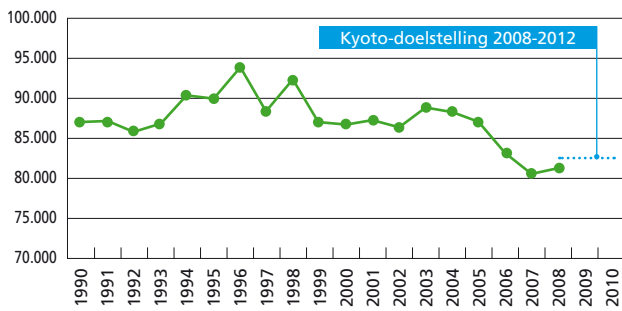
Evolutie van het energieverbruik per sector, in PJ, van 1990 tot 2008.

Bron: Energiebalans VITO.

4.122 Emissies van broeikasgassen

Evolutie van de emissies voor de korf van 6 broeikasgassen (CO₂, CH₄, N₂O, HFK's, PFK's en SF₆), in kton CO₂-equivalenten, van 1990 tot 2008.

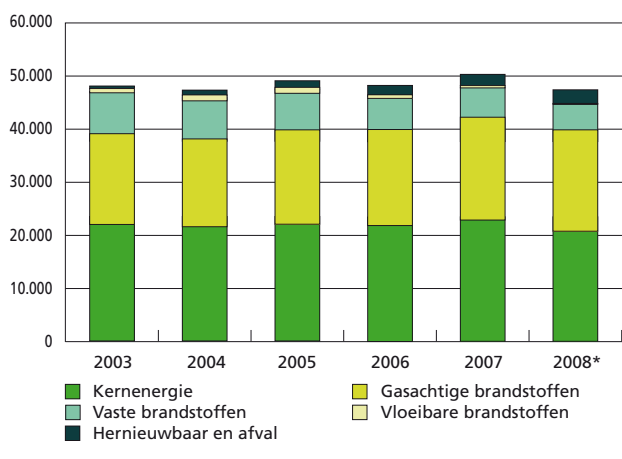
Bron: VMM Emissie Inventaris Lucht, LNE afdeling Lucht, Hinder, Risicobeheer, Milieu & Gezondheid.

De aanpak van de mondiale klimaatverandering vereist meer doorgedreven emissiereducties na 2012. Daartoe keurden het Europese Parlement en de Raad eind 2008 het EU klimaat- en energiepakket goed. Daarin verbindt de EU zich er onder andere toe om haar uitstoot van broeikasgassen met minstens 20% te verminderen in de periode 1990-2020. Voor de sectoren die niet onder het Europees emissiehandelssysteem voor energie-intensieve bedrijven vallen (niet-ETS industrie, gebouwen, transport, landbouw) is voor België een emissiereductie opgelegd van 15% in 2020 ten opzichte van 2005. Deze doelstelling moet nog verder verdeeld worden tussen de federale overheid en de gewesten.

Het belangrijkste broeikasgas is en blijft CO₂. Het komt vooral vrij bij de verbranding van fossiele brandstoffen.

4.123 Elektriciteitsproductie

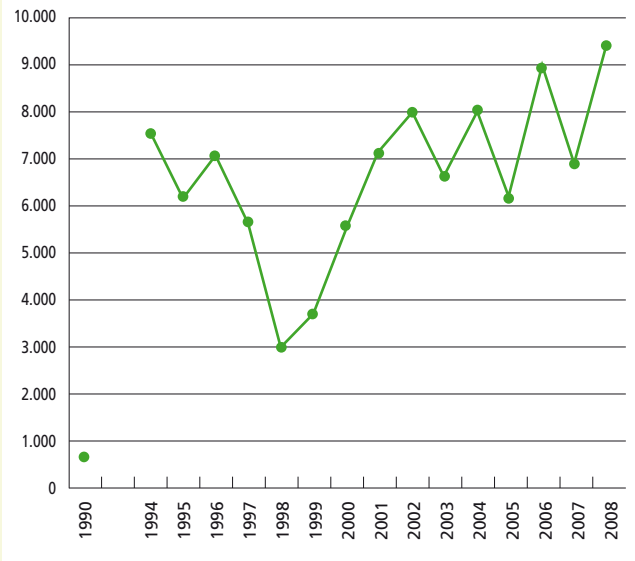
Aandeel van de energiedragers in de netto elektriciteitsproductie, in GWh, van 2003 tot 2008.

*: Voorlopige cijfers; exclusief zelfproducenten; afval wordt volledig toegerekend (zowel hernieuwbaar deel als niet-hernieuwbaar deel).
Bron: VITO.

4.124 Netto-invoer elektriciteit

Evolutie van de netto-invoer van elektriciteit, in GWh, van 1990 tot 2008.

Bron: Energiebalans VITO.

Door de afname van de uitstoot van de andere broeikasgassen is het relatieve aandeel van CO₂ in de periode 1990-2008 gaandeweg opgelopen van 78% tot 88,7%. De aandelen CH₄ (methaan) en N₂O (lachgas) bedroegen in 2008 5,2% en 4,5% van de totale uitstoot. De uitstoot van beide broeikasgassen daalde sinds de tweede helft van de jaren negentig. Afvalstorten en veeteelt zijn de belangrijkste bronnen van CH₄ in Vlaanderen, N₂O ontstaat vooral bij industriële processen (productie van caprolactam en salpeterzuur) en in de bodem na toediening van dierlijke mest of kunstmest. Het aandeel van de F-gassen tenslotte vertegenwoordigde nog 1,6% van de Vlaamse broeikasgasuitstoot in 2008.

Energieopwekking

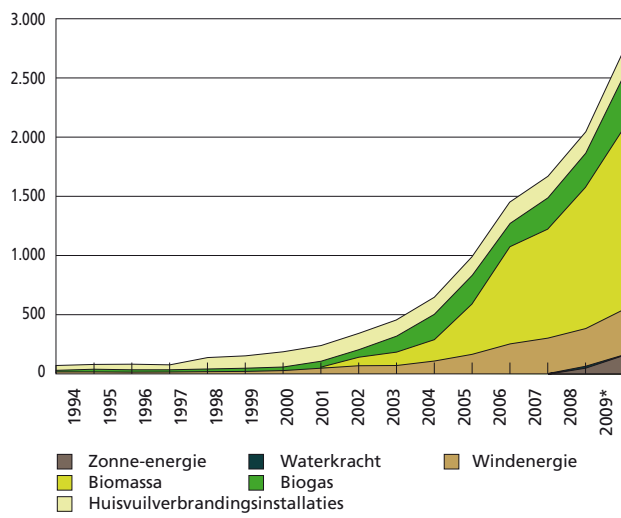
Het verhogen van de milieuvriendelijke energieopwekking uit hernieuwbare energiebronnen en warmtekrachtkoppeling is een volgende strategische doelstelling in de beleidsnota.

In dit deel komt eerst het aandeel van de energiedragers in de elektriciteitsproductie en de invoer van elektriciteit aan bod. Dan volgen het aandeel van elektriciteit uit groene stroom en warmtekrachtkoppeling, groene warmte, biobrandstoffen en het totaal aandeel hernieuwbare energie. Tot slot komt de eco-efficiëntie van de energiesector aan bod.

Bij de elektriciteitsproductie blijft kernenergie met een aandeel van 43% de belangrijkste energiebron, gevolgd door aardgas (41%) en steenkool (10%). Het aandeel van afval en hernieuwbare energiebronnen kende sinds 2004 een forse stijging en komt in 2008 uit op 5%.

4.125 Productie groene stroom

Evolutie van de productie van groene stroom, in GWh, van 1994 tot 2009.

*: Voorlopig cijfer op basis van de groenestroomcertificaten toegekend door de VREG in 2009.
Bron: VREG.

Ten opzichte van 1990 steeg de **netto elektriciteitsproductie** met 29%. In 2008 is de productie met 5,9% gedaald tegenover 2007 (-2,9% niet-nucleaire productie, -9,6% nucleaire productie). De daling van de nucleaire productie is een gevolg van de revisies uitgevoerd aan alle vier de centrales van Doel.

Om aan de vraag te voldoen die niet gedekt is door de productie op Vlaams grondgebied is er een **invoer van elektriciteit** vanuit de andere gewesten of het buitenland. In 2008 steeg de netto-invoer fors. Het aandeel van deze invoer in de totale elektriciteitsconsumptie in Vlaanderen schommelde de voorbije jaren tussen de 10 en 15%.

De Europese richtlijn van 23 april 2009 ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen legt België op om tegen 2020 13% van het bruto totaal energiegebruik te halen uit hernieuwbare energiebronnen. België – dat deze doelstelling nog niet heeft vertaald naar doelstellingen voor de gewesten en de federale overheid – kan zelf bepalen hoe deze doelstelling verder wordt gespecificeerd naar groene stroom, groene warmte en hernieuwbare energie in transport.

Daarnaast wilde de vorige Vlaamse regering dat hernieuwbare energiebronnen en warmtekrachtkoppeling tegen 2010 een kwart van onze elektriciteit opleveren: 6% uit groene stroom en 19% uit warmtekrachtkoppeling. De huidige regering heeft dit overgenomen als een indicatief beleidsvoornemen. Per decreet van 8 mei 2009 kregen de elektriciteitsleveranciers de verplichting opgelegd om het aandeel groene stroom in de leveringen in het Vlaamse Gewest te verhogen van 6% in 2010 naar 13% in 2020.

In 2009 werd 2.688 GWh **groene stroom** geproduceerd. Dit komt overeen met 4,7% van het bruto elektriciteitsver-

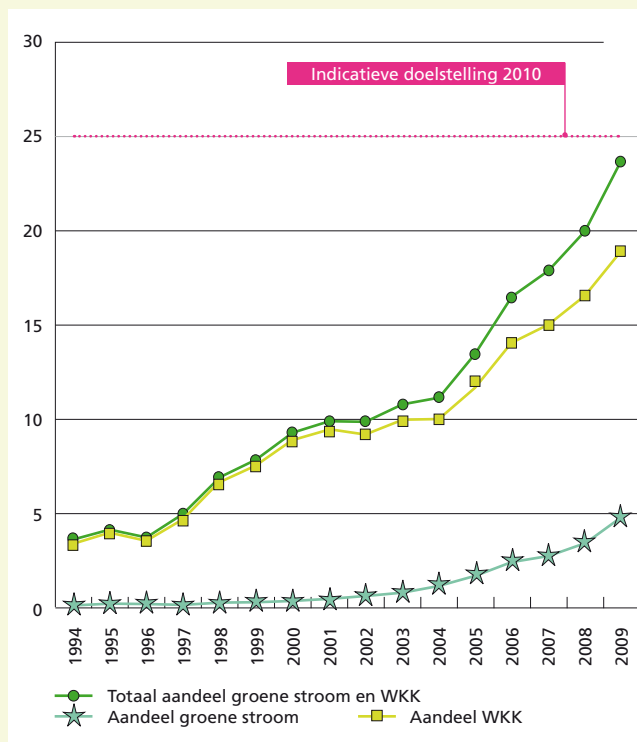
bruik.

Groene stroom is elektriciteit uit hernieuwbare energiebronnen. Sinds de invoering van het groenestroomcertificatensysteem in 2002 kent de groenestroomproductie in Vlaanderen een sterke groei. De groenestroomproductie gebeurde in 2009 voornamelijk op basis van biomassa, biogas en de organische fractie van het restafval (huisvuilverbrandingsinstallaties) die samen een aandeel van 80% in de productie hadden. Vooral de productie op basis van biomassa kende de voorbije jaren een stevige groei. De overige groene stroom kwam voornamelijk uit windenergie, met een aandeel van 14%. Ook zonne-energie kende de voorbije 2 jaar een opmars en bereikt daarmee een aandeel van 5%.

In 2009 was er in Vlaanderen in totaal 1.958 MW aan **warmtekrachtkoppelingen** (WKK's) opgesteld, 35 MWe meer dan in 2008. Alle WKK-installaties samen produceerden in 2009 voor 11.040 GWh elektriciteit of 19% van het bruto elektriciteitsverbruik, een stijging met 16% ten opzichte van 2008. Het WKK-certificatensysteem trad vanaf 2005 in werking en heeft een duidelijke impuls aan de WKK-electriciteitsproductie gegeven. In die mate dat er vandaag een ernstig overschot is aan WKK-certificaten ten opzichte van de quotaverplichtingen voor de leveranciers. Een WKK produceert zowel warmte als elektriciteit. In vergelijking met de gescheiden opwekking van elektriciteit en van warmte levert dit een belangrijke energiebesparing op. Een kwalitatieve WKK bespaart op die manier minstens 10% energie.

4.126 Aandeel milieuvriendelijke elektriciteit

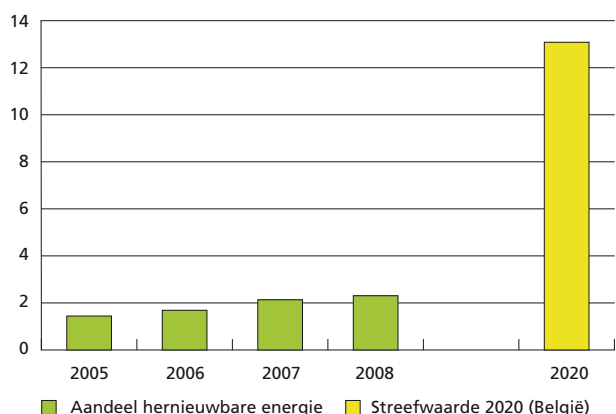
Evolutie van het aandeel elektriciteit uit hernieuwbare energiebronnen en WKK, in %, van 1994 tot 2009.

Bron: VEA, VREG, VITO.

4.127 Aandeel hernieuwbare energie

Evolutie van het totale aandeel hernieuwbare energie in het bruto finale energieverbruik, in %, van 2005 tot 2008.

*: 13% is de streefwaarde voor België, momenteel zijn de lastenverdelingsonderhandelingen bezig tussen de gewesten.
Bron: VITO.

Andere milieuvriendelijke energievormen zijn groene warmte en biobrandstoffen.

Op een totale productie van 488 PJ nuttige warmte in Vlaanderen, vertegenwoordigde de **groene warmte** in 2008 een aandeel van 2,1%. Dat is hetzelfde aandeel als in 2007 omdat de productie van groene warmte en totale warmte evenredig toenamen. In 2006 lag het aandeel van groene warmte met 1,7% iets lager.

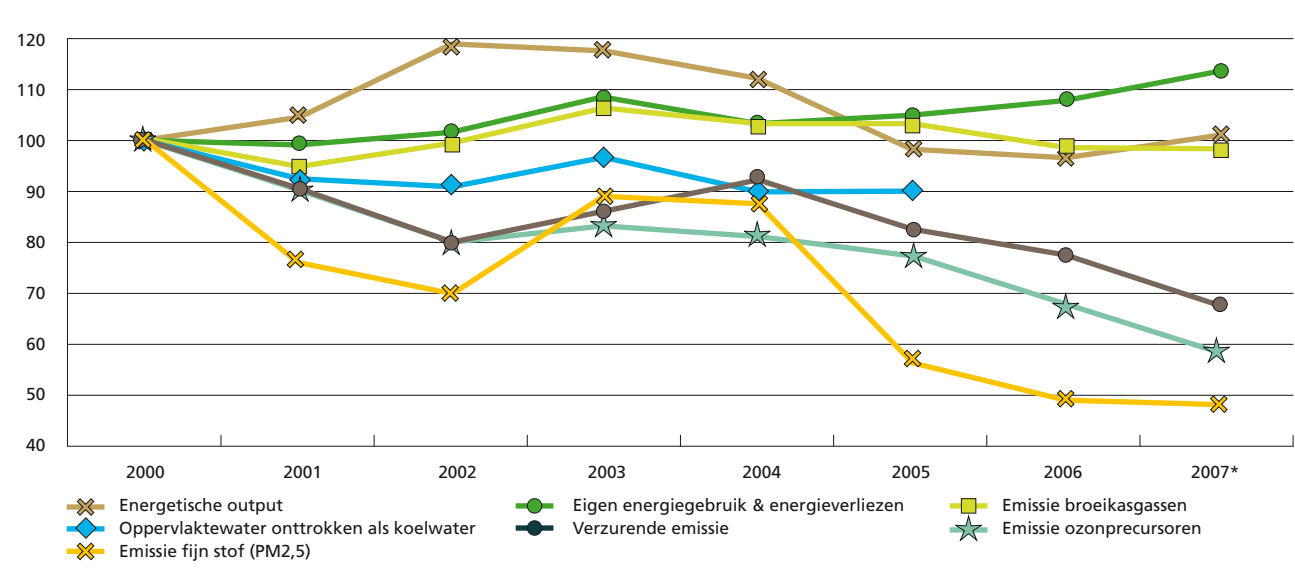
Het begrip groene warmte omvat uiteenlopende technologieën waarbij warmte wordt opgewekt uit hernieuwbare energiebronnen: enerzijds grootschalige toepassingen

van meestal biomassa, en anderzijds relatief kleinschalige toepassingen van (thermische) zonne-energie, houtketels en -kachels, koude-warmteopslag en warmtepompen. Voor groene warmte zijn er momenteel geen specifieke Europese of Vlaamse doelstellingen geformuleerd.

De inzet van **biobrandstoffen** was in 2005 en 2006 nog verwaarloosbaar. Vanaf 2007 kon men biodiesel in bijgemengde vorm tanken bij enkele verdelers. In 2008 lag het biodieselgebruik op 1.974 TJ. Bio-ethanol is pas sinds 2008 op de markt in Vlaanderen. Er is dat jaar 205 TJ van gebruikt. Biodiesel en bio-ethanol waren in 2008 samen goed voor een aandeel van 1,2% in de totale hoeveelheid transportbrandstoffen voor het wegvervoer. Vanaf 1 juli 2009 legt de Belgische overheid een verplichte bijmenging van 4% biobrandstoffen op voor de verdeling van klassieke motorbrandstoffen. Daardoor zal het aandeel vanaf 2009 gevoelig hoger liggen dan in de voorgaande jaren. De richtlijn hernieuwbare energie van 2009 legt aan elke lidstaat van de EU de inzet van minstens 10% hernieuwbare energie (biobrandstoffen, groene stroom en waterstof gewonnen uit hernieuwbare energiebronnen) op in het weg- en spoorvervoer tegen 2020. Eerder al legde een Europese Richtlijn tegen 2010 een indicatief aandeel op van 5,75% biobrandstoffen in de totale hoeveelheid verbruikte transportbrandstoffen (diesel en benzine). Biobrandstoffen worden gewonnen uit natuurlijke hernieuwbare bronnen. Bij biobrandstoffen van de eerste generatie gaat het dan meestal om voedselgewassen zoals koolzaad, maïs, graan en suikerbiet. Biobrandstoffen die niet aan voedsel gerelateerd zijn, worden meestal de tweede generatie genoemd. Deze worden gemaakt uit speciaal daarvoor geteelde energiegewassen, oneetbare gedeelten van voedselgewassen, houtsnippers, stro of afval.

4.128 Eco-efficiëntie energiesector

Evolutie van de eco-efficiëntie van de energiesector, index 2000 = 100, van 2000 tot 2007.

* Voorlopige cijfers.
Bron: VMM, Mira.

Wat het **totaal aandeel hernieuwbare energie** (groene stroom, groene warmte en hernieuwbare energie in transport) betreft, legt een nieuwe Europese richtlijn België op om tegen 2020 13% van het energiegebruik te halen uit hernieuwbare energiebronnen. De lastenverdelingsonderhandelingen hierover zijn nog bezig tussen de gewesten en de federale overheid. In 2008 bedroeg dit aandeel in Vlaanderen 2,1%.

De **eco-efficiëntie** vergelijkt de milieudruk van de energiesector met de hoeveelheid geproduceerde energie bruikbaar voor de eindgebruikers. Ontkoppeling treedt op wanneer de groeisnelheid van een drukindicator lager is dan de groeisnelheid van de activiteitsindicator. De ont-koppeling is absoluut als de groei van de drukindicator nul of negatief is.

De energetische output van de energiesector – de som van de energie-inhoud van zijn eindproducten zoals motorbrandstoffen of elektriciteit – steeg tot 2002 sneller dan het eigen energiegebruik en de energieverliezen bij de transformatie, het transport en de distributie. Deze relatieve ont-koppeling wijst op een rendementsverbetering. Vanaf 2003 treedt echter een omgekeerd fenomeen op. De eigen energieconsumptie en -verliezen van de sector stegen terwijl er minder energie geproduceerd werd. Er is met andere woorden sprake van een rendementsverlies. Raffinaderijen hebben het belangrijkste aandeel in de energetische output (88%). Zowel de energetische output van de energiesector als het eigen energiegebruik en de energieverliezen volgen dan ook sterk het verloop van de activiteit en het energiegebruik en -verlies van de raffinaderijen.

Ten opzichte van 2000 is er in 2007 een absolute ont-koppeling voor de emissies van verzurende stoffen (-32%), ozonprecursoren (-42%) en fijn stof PM2,5 (-52%). De emissies zijn sterk afhankelijk van het steenkoolgebruik in elektriciteitscentrales. Ondanks de gunstige evolutie sinds 2003 voor broeikasgassen lagen deze emissies in 2007 slechts 1,2% lager dan het niveau van 2000.

Energiearmoede

Het Vlaamse regeerakkoord en de beleidsnota Energie 2009-2014 stellen dat energie een basisbehoefte en een basisrecht is. Armoede mag geen aanleiding geven tot menonwaardige levensomstandigheden door een gebrek aan warm water, verwarming of elektriciteit. Daarom mogen, bij gebrek aan een sociaal onderzoek, geen gezinnen afgesloten worden van elektriciteit of aardgas.

Het aantal huishoudens dat bij een sociale leverancier gas en elektriciteit afneemt, stijgt jaarlijks. Nadat de commerciële leverancier het leveringscontract met een klant heeft opgezegd wegens wanbetaling, is het de netbeheerder die deze klanten zoals wettelijk bepaald verder belevt in zijn rol als sociale leverancier. Eind 2009 ging het om 72.978 huishoudens voor elektriciteit en 50.721 voor aardgas. Dit komt overeen met 2,8% en 3,2% van de huishoudelijke elektriciteits- en gasafnemers.

Bij iets meer dan de helft van de door de sociale leveran-

4.129 Energiearmoede

Evolutie van het aantal klanten van de sociale leverancier, het aantal geplaatste budgetmeters en stroombegrenzers en het aantal afgesloten afnemers, van 2005 tot 2009.

	2005	2006	2007	2008	2009
Klanten sociale leverancier elektriciteit	35.994	53.645	52.170	60.026	72.978
Budgetmeters elektriciteit	15.901	25.405	34.300	36.059	40.341
Stroombegrenzers	3.292	3.743	3.424	2.728	2.509
Afgesloten toegangspunten elektriciteit	342	410	596	756	801
Klanten sociale leverancier aardgas	24.702	37.948	36.127	41.521	50.721
Budgetmeters aardgas	0	0	0	0	4.488
Afgesloten toegangspunten aardgas	435	823	2.028	2.845	2.733

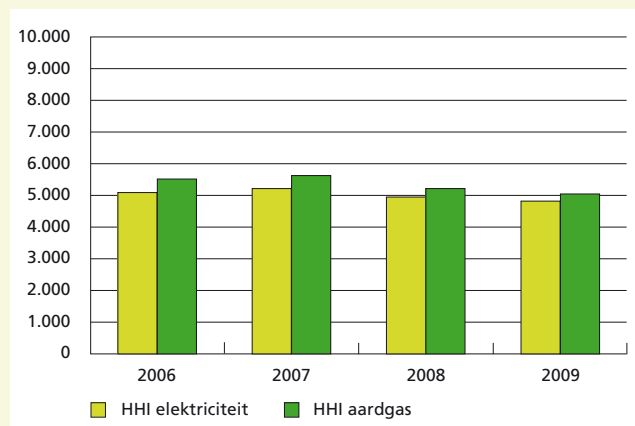
Bron: VREG.

cier van elektriciteit beleverde huishoudens (55%) werd een budgetmeter geplaatst. Tot 2006 vereiste de regelgeving dat bij klanten van de sociale leverancier dadelijk een budgetmeter werd geïnstalleerd. Vanaf 2007 geldt dit enkel bij afnemers die hun facturen ook bij de sociale leverancier niet correct betalen. Het aantal budgetmeters is de voorbije jaren jaar na jaar toegenomen. Eind 2009 verbruikte 1,5% van alle elektriciteitsafnemers stroom via een budgetmeter.

Op hetzelfde moment verbruikten 2.509 gezinnen elektriciteit via een stroombegrenzer. Pas waar technisch niet mogelijk of als overgangsmaatregel in de aanloop naar de plaatsing van een budgetmeter worden nog stroombegrenzers geplaatst. Hun verbruik wordt daardoor begrensd tot een vermogen van 10 ampère. Het aantal stroombegrenzers daalde het laatste jaar opnieuw lichtjes. Vanaf september 2009 worden ook voor aardgas budgetmeters ingevoerd.

4.130 Marktwerking

Evolutie van de Herfindahl-Hirschman index voor de elektriciteits- en aardgasmarkt uitgedrukt in termen van aantal afnemers, index tussen 0 (volledige mededinging) en 10.000 (monopolie), van 2006 tot 2009.

Bron: VREG.

4.131 Stroom- en gasonderbrekingen

Evolutie van de frequentie en de duur van de stroom- en gasonderbrekingen op het distributienet, van 2005 tot 2009.

		2005	2006	2007	2008	2009
Laagspanning	Frequentie onderbrekingen				0,06	0,05
	Duur onbeschikbaarheid				0:06:23	0:05:35
Middenspanning	Frequentie onderbrekingen	0,69	0,68	0,56	0,55	0,51
	Duur onbeschikbaarheid	0:36:19	00:28:22	0:22:19	0:22:07	0:21:30
Aardgas	Duur onbeschikbaarheid		0:06:00	0:06:00	0:05:00	0:05:00

Bron: VREG.

Bij wanbetaling bij de sociale leverancier moet een vraag tot afsluiting van een klant voorgelegd worden aan de lokale adviescommissie van de gemeente, behalve ingeval van fraude, bij onveiligheid, bij leegstand of wanneer de klant weigert om een contract te tekenen na verhuus. Het aantal **afgesloten toegangspunten voor elektriciteit en gas** is de laatste jaren duidelijk toegenomen. Er wordt gesproken over afgesloten toegangspunten en niet over huishoudens omdat niet geweten is of de toegangspunten ook effectief bewoond zijn.

In 2008 geeft 4,2% van de bevolking aan financiële moeilijkheden te ondervinden om de woning voldoende te verwarmen (SILC-enquête).

Elektriciteits- en gasmarkt

De Vlaamse overheid wil een goed werkende elektriciteits- en gasmarkt met een goede dienstverlening en concurrentiële prijzen. Concurrentiële prijzen zijn enkel mogelijk mits een onafhankelijk netbeheer, een niet-discriminatoire toegang tot het net en een gelijk speelveld tussen de leveranciers.

De **Herfindahl-Hirschman index** (HHI) is een vaak gebruikte maatstaf voor de concentratiegraad in een bedrijfstak. De berekening is gebaseerd op de verdeling van de markt onder verschillende aanbieders. De uitkomst van de berekening ligt steeds tussen 0 (volledige mededinging) en 10.000 (monopolie). In het algemeen is een HHI onder de 1.800 aangewezen, terwijl een HHI boven de 2.500 op zware risico's voor de marktwerking wijst.

De maximale waarden voor de HHI van 1.800 tot 2.500 worden zowel voor elektriciteit als voor aardgas in ruime mate overschreden. De aardgasmarkt is nog sterker geconcentreerd dan de elektriciteitsmarkt. De Vlaamse energiemarkt is dan ook te vergelijken met een markt met slechts twee gelijkwaardige aanbieders. Dit is te wijten aan het belangrijke marktaandeel van de standaardleveranciers en aan de fusies en participaties tussen de verschillende spelers.

Elektriciteits- en gasnetwerk

Uit internationale vergelijkingen blijkt dat de betrouwbaarheid van de elektriciteits- en gasvoorziening in het Vlaamse Gewest zeer hoog is. Het aantal en de duur van de **stroom- en gasonderbrekingen** zijn beperkt. De Vlaamse overheid wil dit zo houden.

In het algemeen blijft de betrouwbaarheid van de middenspanningsdistributienetten op een hoog peil gehandhaafd. Gemiddeld werd de stroomvoorziening van een afnemer in 2009 0,51 keer ongepland onderbroken door incidenten op het middenspanningsnet en 0,05 keer door een onderbreking op het laagspanningsnet. Beide samen veroorzaken bij de laagspannings-distributienetgebruiker een gemiddelde spanningsonderbreking in 2009 van 21 minuten en 30 seconden. De onbeschikbaarheid is voornamelijk het gevolg van defecten op middenspannings- en hoogspanningskabels. Deze kunnen al dan niet veroorzaakt zijn door derden. De netbeheerders kunnen hier enerzijds via hun investeringspolitiek en anderzijds via het verstrekken van de liggingsgegevens invloed op uitoefenen. Om kabelbreuken door derden in de toekomst zoveel mogelijk te vermijden hebben de netbeheerders de liggingsgegevens van hun kabels recent samengebracht in het Kabel en Leiding Informatie Portaal. Zo wordt graafschade aan kabels voorkomen.

De gemiddelde onbeschikbaarheid van de toegang tot het aardgasnet werd per afnemer geschat op 5 minuten in 2009, net als in 2008. In 2006 en 2007 lag dit cijfer op 6 minuten. Deze onbeschikbaarheid is nagenoeg volledig toe te schrijven aan geplande werken. Dit heeft meestal geen al te grote impact op het gebruikerscomfort aangezien geplande werken op voorhand moeten aangekondigd worden of in overleg gebeuren met de getroffen eindafnemers.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Aernouts, K. & Jespers, K. (2009). Energiebalans Vlaanderen 2008: voorlopige schatting. Mol: VITO.
- Van den Bossche, F. (2009). Beleidsnota Energie 2009-2014. Brussel: Vlaams Parlement.
- VREG (2010). Marktrapport 2009. Brussel.
- VREG (2010). Statistieken 2009 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de besluiten op de sociale openbardienstverplichtingen. Brussel.
- VREG (2010). De kwaliteit van de dienstverlening van de elektriciteitsdistributienetbeheerders in het Vlaamse Gewest in 2009. Brussel.
- VREG (2010). De kwaliteit van de dienstverlening van de aardgasnetbeheerders in het Vlaamse Gewest in 2009. Brussel.
- Peeters, K. (2006). Het klimaat verandert. U ook? Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012. Brussel: Departement LNE.
- Crevits, H. (2009). Voortgangsrapport 2008 van het Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012. Brussel: Departement LNE.
- Van Steertegem, M. (2009). MIRA-T 2008 Indicatorrapport. Mechelen: Vlaamse Milieumaatschappij.

Vlaamse Milieumaatschappij (VMM):

<http://www.vmm.be>

Milieu- en natuurrapport (MIRA):

<http://www.milieurapport.be>

Milieubeleidsplan: <http://www.milieubeleidsplan.be>

Het energie- en milieu-informatiesysteem van het Vlaamse Gewest (EMIS) : <http://www.emis.vito.be>

Vlaams Energieagentschap: <http://www.energiesparen.be>

Vlaamse Reguleringsinstantie voor de elektriciteits- en gasmarkt: <http://www.vreg.be>

Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO): <http://www.vito.be>

Eurostat : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Vlaamse klimaatbeleid: <http://www.lne.be/themas/klimaatverandering>

DEFINITIES

Bruto binnenlands energieverbruik Primair energieverbruik, verminderd met de internationale scheepvaart- en luchtvaartbunkers (geleverde hoeveelheden energiedragers (hoofdzakelijk brandstof) aan zeeschepen of vliegtuigen die naar buitenlandse havens varen of op buitenlandse luchthavens vliegen).

Primair energieverbruik Hoeveelheid energie die een geografische entiteit nodig heeft om gedurende de bestudeerde periode aan de vraag naar energie te kunnen voldoen. Het primair energieverbruik is gelijk aan de som van de primaire energieproductie en de netto invoer van energie.

Energie-intensiteit Het bruto binnenlands energieverbruik (in kilogram olie-equivalenten) gedeeld door het bruto binnenlands product (in 1.000 euro, kettinggeuros met als referentiejaar 2000).

4.6 LANDBOUW

Vlaanderen is binnen Europa een van de topregio's op het vlak van landbouw. Dankzij een voortdurend streven naar kwaliteit behoren onze producten tot de Europese top.

Op Nederland na heeft de Vlaamse land- en tuinbouw de hoogste netto toegevoegde waarde per hectare. Maar ook op het vlak van internationale handel van landbouwproducten scoort Vlaanderen bijzonder goed. Op wereldvlak is België zelfs de zesde grootste exporteur van landbouwproducten.

Het is die topositie die Vlaanderen minstens wil handhaven en waar mogelijk verbeteren. Een performante landbouw heeft daarbij niet alleen aandacht voor de economische aspecten, maar ook de sociale en milieuaspecten dienen voldoende aan bod te komen. Dit alles gekaderd binnen het Europese landbouwbeleid, dat nog steeds het kader vormt waarbinnen lidstaten hun eigen accenten kunnen leggen.

Het eerste deel van dit hoofdstuk schetst de structuur van de Vlaamse landbouw en zijn bedrijven. Vervolgens worden de economische, sociale en milieuaspecten besproken. Een volgend deel biedt een inzicht in een aantal instrumenten die voorhanden zijn om het landbouwbeleid uit te werken. Tot slot komt de visserijsector aan bod die lokaal een belangrijke economische rol speelt, maar die het de voorbije jaren moeilijk had.

Landbouwstructuur

In dit deel komen het landbouwareaal, de veestapel, het aantal bedrijven en de oppervlakte ervan aan bod.

Landbouwareaal

In 2009 neemt de landbouw een totale oppervlakte van 620.161 ha in. Hoewel de productiviteit nog steeds verhoogt en er een aanzienlijk aandeel niet-grondgebonden veeteelt is, blijft een behoorlijk **areaal** nodig om de landbouw te kunnen beoefenen. Het afgelopen decennium vertoont het areaal een licht dalende tendens.

De landbouw beslaat 46% van de totale Vlaamse grondoppervlakte. Dit aandeel is iets lager dan in de buurlanden Nederland (52%), Duitsland (47%) en Frankrijk (54%).

Weiden, grasland en voedergewassen (vooral maïs) nemen met 60% het grootste deel van het landbouwareaal voor hun rekening. Dit illustreert het grote belang van de rundveehouderij: ongeveer de helft van de bedrijven houdt runderen. De **akkerbouw** is goed voor 31% van het landbouwareaal. In de akkerbouw is de graanteelt het belangrijkste, aardappelen en suikerbieten komen op de tweede en derde plaats. Opvallend is de sterke afname van de oppervlakte suikerbieten in 2008 en 2009 als gevolg van het inleveren van Belgisch suikerquotum in het kader van de Europese herstructurering van de suikersector. De **tuinbouw** ten slotte neemt slechts 8% in

4.132 Landbouwareaal

Evolutie van het landbouwareaal, van 2000 tot 2009, in ha en %.

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Totale oppervlakte cultuurgrond	ha	636.876	635.155	635.886	634.934	633.769	629.684	625.207	623.786	623.698	620.161
Weiden, grasland en voedergewassen	ha	383.600	393.372	380.849	381.772	372.636	369.881	364.618	362.745	373.161	372.494
Akkerbouw waarvan	ha	197.511	181.879	195.274	191.850	203.443	202.700	202.858	204.798	197.867	194.825
granen voor de korrel	%	54,4	50,5	55,0	55,5	56,1	57,2	58,7	59,1	65,5	62,5
aardappelen	%	21,5	21,7	19,9	18,7	19,9	19,2	20,1	20,0	18,6	21,0
suikerbieten	%	17,2	20,0	18,6	17,9	16,3	16,2	15,3	15,3	11,2	11,1
Tuinbouw waarvan	ha	47.901	50.744	50.886	52.044	50.263	49.072	50.255	49.599	49.154	49.657
groenten	%	54,0	56,6	56,3	57,1	55,2	54,8	56,3	56,1	55,6	55,7
fruit	%	33,4	31,6	31,9	31,3	32,7	32,7	31,4	31,6	32,3	32,2
andere	%	12,6	11,7	11,8	11,6	12,1	12,4	12,3	12,4	12,1	12,1
Overige *	ha	7.864	9.160	8.877	9.268	7.427	8.031	7.475	6.644	3.516	3.184

* Bijna uitsluitend braakland.

Bron: ADSEI.

4.133 Veestapel

Evolutie van de veestapel, van 2000 tot 2009, in aantal dieren en %.

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Runderen waarvan	N	1.558.075	1.527.221	1.457.226	1.405.675	1.374.090	1.350.304	1.332.923	1.318.654	1.295.449	1.296.510
melkkoeien	%	22,0	22,8	23,0	23,4	23,3	22,9	22,5	22,3	22,4	22,9
zoogkoeien	%	13,0	14,1	14,1	14,3	14,7	15,2	15,5	15,9	15,8	15,7
Varkens waarvan	N	7.051.094	6.508.442	6.396.910	6.187.650	5.999.029	5.952.518	5.924.171	5.897.632	5.884.555	5.933.238
biggen	%	28,7	27,8	27,7	27,5	27,1	27,0	26,9	26,9	26,8	27,1
mestvarkens (vanaf 50 kg)	%	37,1	40,4	40,5	41,2	42,0	43,0	43,2	43,2	43,6	43,4
zeugen	%	9,8	10,2	10,1	9,9	9,6	9,5	9,4	9,3	8,8	8,7
Pluimvee waarvan	N	36.663.318	35.080.834	34.307.950	27.531.400	31.639.165	30.385.744	28.144.820	27.529.203	27.193.472	27.941.404
vleeskippen	%	59,0	60,5	60,5	55,0	58,0	58,0	59,0	60,3	60,7	60,8
hennen	%	38,7	37,2	37,3	42,2	38,0	38,2	38,7	37,4	36,3	36,7

Bron: ADSEI.

van het areaal, maar staat wel voor bijna een derde van de Vlaamse landbouwomzet. Ruim de helft van dit areaal wordt gebruikt voor de groenteteelt, de fruitteelt neemt een derde in en de resterende oppervlakte wordt gebruikt voor de sierteelt.

Veestapel

Het aantal **runderen** daalt in 2009 met 17% ten opzichte van 2000. De daling doet zich vooral voor bij de melkkoeien. De instelling van de melkquota en de toename van de melkgift per koe hebben tot deze evolutie bijgedragen. De zoogkoeienstapel breidde tot 2007 uit om daarna terug te dalen naar het niveau van 2000. Het houden van zoogkoeien werd vanuit het beleid gestimuleerd door een premiestelsel. De laatste jaren kampt de rundvleessector echter met lage rendabiliteitscijfers.

Het aantal **varkens** nam de voorbije 10 jaar met 16% af. De inkrimping voltrok zich vooral tussen 1999 en 2004. Daarna is het aantal varkens gestabiliseerd. De afname is vooral een gevolg van het milieubeleid en werd gestimuleerd door de Vlaamse overheid via de opkoopregeling waarbij landbouwers die vrijwillig stopten met de productie van varkensmest, op een vergoeding konden rekenen. Ook de **pluimveestapel** vertoonde een sterk dalende tendens (-24%). De daling trof zowel de leg- als de vleessector.

Tevens nam het aantal konijnen (-46%) en schapen (-26%) continu af, terwijl het aantal paarden de voorbije 10 jaar constant bleef.

De veedichtheid is in Vlaanderen duidelijk hoger dan in onze buurlanden.

Landbouwbedrijven

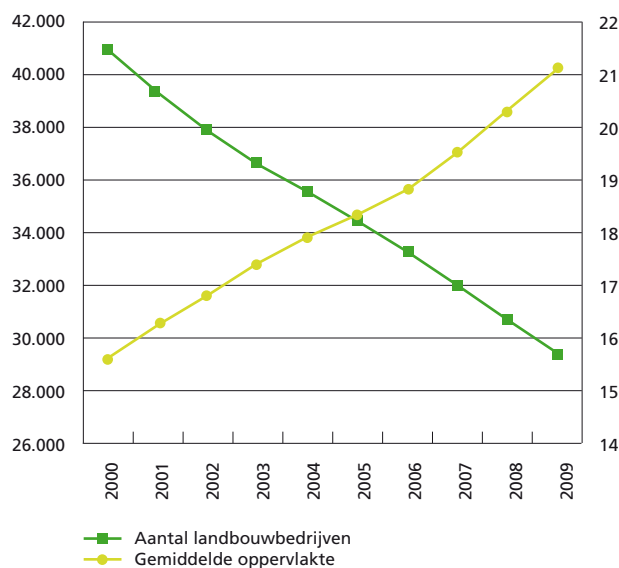
Het aantal **landbouwbedrijven** is tussen 2000 en 2009 met 28% teruggelopen. Vooral de kleinere bedrijven verdwijnen. De resterende bedrijven worden steeds groter. Sinds 2000 is de gemiddelde bedrijfsoppervlakte met 35% toegenomen tot 21 ha. In 2007 bedroeg de gemiddelde bedrijfsoppervlakte 25 ha in Nederland, 46 ha in Duitsland en 56 ha in Frankrijk.

Het bedrijfsareaal varieert sterk naargelang van het bedrijfstype: van 7,9 ha voor de gespecialiseerde tuinbouwbedrijven tot 28,5 ha voor de gemengde bedrijven. Bij de tuinbouw is de kleine waarde te verklaren door de bedrijven met glasteelten.

Samenhangend met de schaalvergroting worden er steeds meer vennootschappen opgericht. In 2009 heeft 10% van alle landbouwbedrijven een rechtspersoon als bedrijfshoofd. Dit is meer dan een verdubbeling ten opzichte van 2000.

4.134 Land- en tuinbouwbedrijven

Evolutie van het aantal landbouwbedrijven (linkerschaal) en de gemiddelde oppervlakte in ha van de landbouwbedrijven (rechtterschaal), van 2000 tot 2009.

Bron: ADSEI.

4.135 Waardecreatie land- en tuinbouw

Evolutie van de eindproductiewaarde, intermediair verbruik en netto toegevoegde waarde in lopende prijzen, van 2000 tot 2009, in miljoen euro.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Totale eindproductiewaarde	4.689	4.811	4.527	4.600	4.481	4.493	4.682	4.959	4.941	4.483
waarvan akkerbouw	386	473	418	467	434	413	432	504	437	399
waarvan tuinbouw	1.389	1.359	1.389	1.506	1.341	1.449	1.532	1.580	1.506	1.388
waarvan veeteelt	2.913	2.979	2.720	2.627	2.706	2.632	2.718	2.875	2.998	2.696
Intermediair verbruik (veevoeders, meststoffen, energie, ...)	2.945	3.020	2.914	2.890	2.912	2.964	3.050	3.322	3.779	3.373
Netto toegevoegde waarde	1.518	1.553	1.383	1.481	1.341	1.333	1.464	1.463	987	926

* Voorlopige cijfers.
Bron: AMS.

Economische aspecten

Dit deel beschrijft de omzet en de toegevoegde waarde, de evolutie van de landbouwconjunctuurindex en de buitenlandse handel in landbouwproducten.

Omzet en toegevoegde waarde

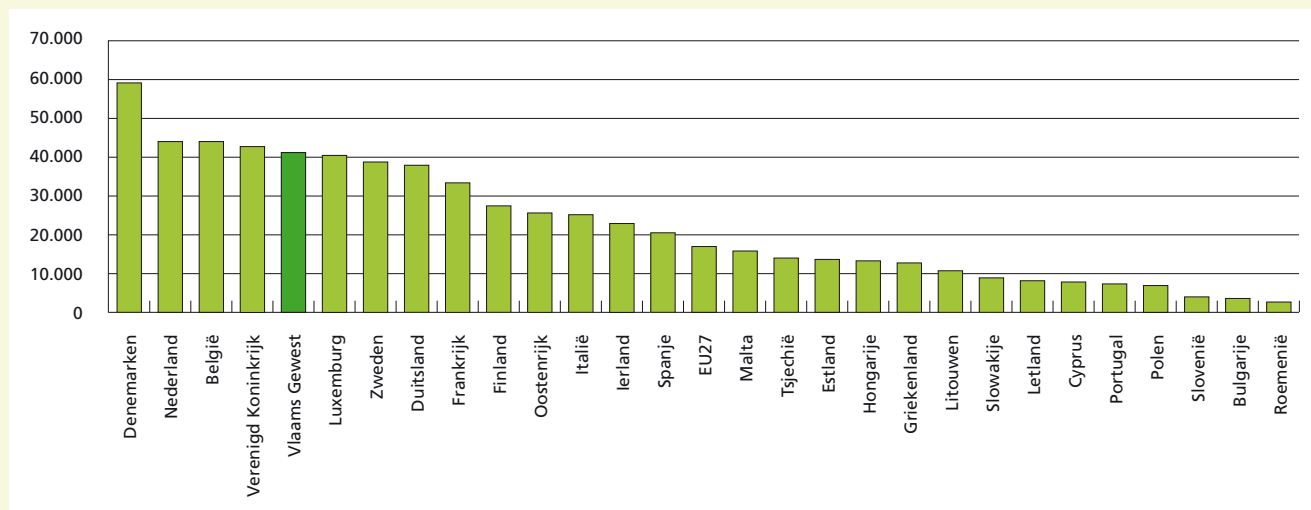
In 2009 ligt de **eindproductiewaarde** van de land- en tuinbouwsector 9% lager dan in 2008. De afname doet zich voor in alle sectoren. De **intermediaire kosten** dalen na de uitzonderlijk hoge waarde in 2008. Dit kan echter de afname van de omzet niet compenseren zodat de **netto toegevoegde waarde** verder daalt naar een historisch laag niveau. Na het economisch zeer geslaagde 2007 hebben de land- en tuinbouwers al twee jaar te kampen met een zeer laag inkomen. In 2008 was dit te wijten aan hoge kosten voor veevoeders, meststoffen en energie. In 2009 blijft de prijszetting voor een groot aantal producten ondermaats.

De veeteelt is met een aandeel van 60% de belangrijkste subsector, met als drie voornaamste producten varkens- en rundvlees en melk. Met een aandeel van 31% komt de tuinbouw op de tweede plaats. Hier vormen groenten het belangrijkste product. De akkerbouw vertegenwoordigt 9% met aardappelen, granen en suikerbieten als voornaamste producten.

De intensieve productie van de Vlaamse landbouw leidt tot hoge opbrengsten per voltijdse arbeidskracht. De **netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht** geeft een idee over het inkomen in de landbouwsector. In 2007 kwam Vlaanderen, na Denemarken, Nederland, België en het Verenigd Koninkrijk, op plaats 5. Deze indicator verschilt van jaar tot jaar. Wallonië scoorde in 2007 iets beter dan Vlaanderen omdat de sectoren die in Wallonië sterk bijdragen tot de eindproductiewaarde (graan, zuivel en rundvee) hoge prijzen noteerden, terwijl de varkens- teelt, die voornamelijk in Vlaanderen gevestigd is, met lage prijzen kampte. Gemiddeld scoorde de EU15 (oude lidstaten) op deze parameter 3,2 maal hoger dan de EU10 (nieuwe lidstaten).

4.136 Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht

Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht in 2007, in euro.

Bron: AMS.

Landbouwconjunctuurindex

De **landbouwconjunctuurindex** is in het voorjaar van 2010 nog steeds negatief, maar zet de stijgende trend van het najaar 2009 voort. Dit wijst erop dat de landbouwsector meent dat de crisis over haar dieptepunt heen is. De situatie is nog niet positief, maar de landbouwers schatten ze globaal gezien niet langer dramatisch in.

De halfjaarlijkse conjunctuurbarometer werd ontwikkeld om inzicht te krijgen in de economische schommelingen, het ondernemersvertrouwen en de geplande investeringen in de land- en tuinbouwsector. De enquêtes gebeuren bij de bedrijven die deel uitmaken van het Vlaams Landbouwmonitoringsnetwerk.

De meeste deelsectoren, behalve de akkerbouw, sierteelt en fruit in openlucht, volgen de trend van de conjunctuurindex en maken een beweging naar boven. Voor de vleesveesector en de sector van de groenten in openlucht stijgt de index het sterkst. De vleesveesector komt als enige boven het nulpunt uit.

De conjunctuurindex gaat omhoog voor alle bedrijfs-groottes. De verschillen tussen de kleine en grote bedrijven vallen bijna volledig weg.

De conjunctuurindex staat hoger bij de jongere dan bij de oudere bedrijfsleiders. Deze hogere score is bijna volledig te danken aan een groter vertrouwen in de toekomst bij de jongere landbouwers.

Buitenlandse handel

Zowel in- als uitvoer vertoonde het voorbije decennium een stijging. De totale Belgische handel in landbouwproducten had in 2008 een positief handelssaldo van 3,5 miljard euro en nam toe met 5,5%.

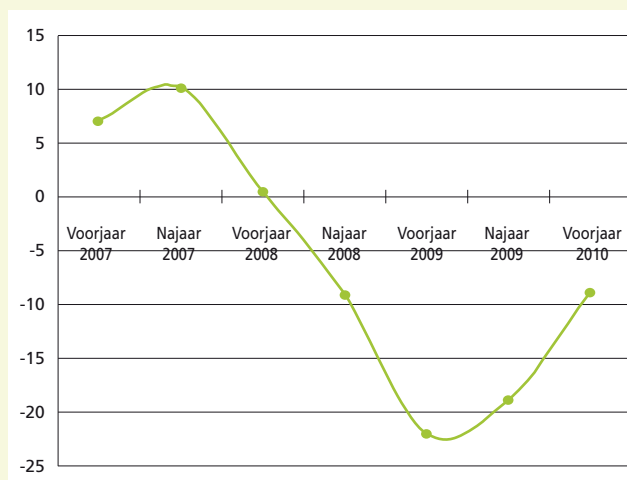
Het aandeel van in- en uitvoer van landbouwproducten in de totale Belgische handel kwam op 9,6% en 10,6%, wat wijst op het belang van de agrosector. Vlaanderen neemt 82% van de Belgische invoer en 83% van de Belgische uitvoer van landbouwproducten voor zijn rekening.

Akkerbouwproducten vertegenwoordigden in 2008 veruit de hoogste in- en uitvoerwaarde. België voerde voor 10,9 miljard euro aan akkerbouwproducten in en voor 11,1 miljard euro uit. Producten als koolzaad, soja, koffie, cacao en oliehoudende bijproducten werden massaal ingevoerd uit niet-EU-landen. Graanproducten waren het belangrijkste exportproduct.

België boekte vooral een handelsoverschot bij de **dierlijke en de agro-industriële producten**. Het overschot is vooral te danken aan vers varkensvlees, gevolgd door kalfs- en rundsvlees en gevogelte. Zuivelproducten vertegenwoordigden 48% van de invoerwaarde en 39% van de uitvoerwaarde van dierlijke producten. Meststoffen vormden het belangrijkste product binnen de agro-industriële producten. België voerde vooral stikstofhoudende en samengestelde meststoffen uit en voerde kalihoudende meststoffen in. België is ook een exportland van bestrijdingsmiddelen en landbouwmaterieel.

4.137 Landbouwconjunctuurindex

De evolutie van de Vlaamse Landbouwconjunctuurindex, van het voorjaar 2007 tot het voorjaar 2010.

De berekening gebeurt op basis van vragen over omzet, productie, personeel en prijzen. De antwoorden worden geëxtrapoleerd naar de totale Vlaamse landbouwpopulatie. De index varieert tussen -100 (landbouwers unaniem negatief) tot +100 (landbouwers unaniem positief).
Bron: AMS.

Het handelsoverschot bij **tuinbouwproducten** was grotendeels te danken aan de uitvoer van diepvriesgroenten, fruitsappen, verse peren en tomaten. Zuidvruchten werden op grote schaal ingevoerd uit landen buiten de EU.

Enkel bij de categorie **andere landbouw- en visserijproducten** had België een handelstekort. Dit tekort had voornamelijk te maken met het negatieve saldo met Frankrijk en Nederland. Uit Frankrijk werden grote hoeveelheden wijn, alcohol, frisdrank en water geïmporteerd. Uit Nederland voerde België heel wat diervoeder en schaal- en weekdieren in.

De EU-lidstaten waren de belangrijkste partners in de landbouwhandel. 73% van de **ingevoerde landbouwproducten** was uit de EU afkomstig en 84% van de **uitgevoerde landbouwproducten** ging naar EU-lidstaten.

4.138 Agrarische handel

Buitenlandse handel in landbouwproducten per productcategorie in 2008, België, in miljard euro.

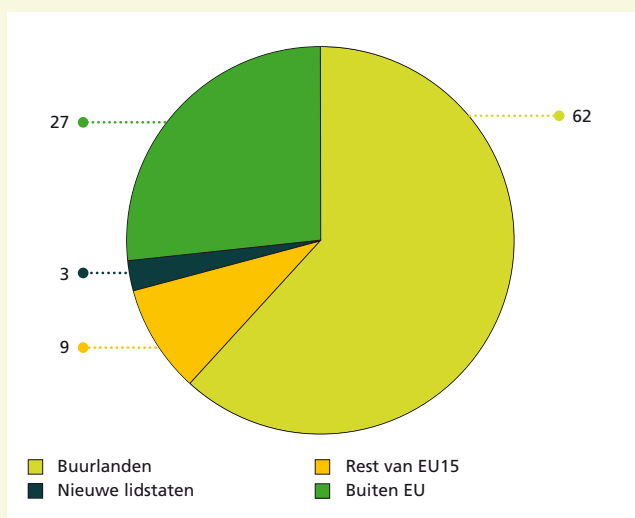
	Invoer	Uitvoer	Saldo
Belgische handel landbouwproducten	30,6	34,1	3,5
Akkerbouwproducten	10,9	11,1	0,2
Dierlijke producten	5,3	7,1	1,8
Tuinbouwproducten	5,9	6,2	0,3
Agro-industriële producten	3,2	5,0	1,8
Andere landbouw- en visserijproducten	5,3	4,6	-0,7
Totale Belgische handel	319,2	323,3	4,1

Agro-industriële producten: meststoffen, bestrijdingsmiddelen en landbouwmaterieel; Andere landbouw- en visserijproducten: vis en andere zeeproducten, oliën, vetten, veevoerders en dranken.
Bron: AMS.

Binnen de EU zijn vooral de buurlanden van groot belang. Haast 62% van de landbouwimport kwam uit Nederland, Duitsland, Luxemburg, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Dat vijftal was met 67% ook de grootste afzetmarkt voor de Belgische landbouwproducten. Het Verenigd Koninkrijk en Duitsland droegen het meest bij tot het Belgische handelsoverschot met een positief saldo van 2 en 1,6 miljard euro. Een handelstekort was er in de EU enkel met Nederland (-613 miljoen euro) en in mindere mate met Litouwen (-37 miljoen euro).

4.139 Invoer landbouwproducten

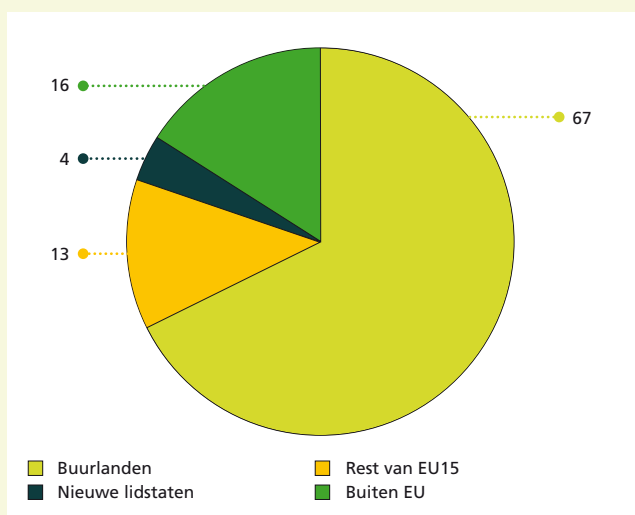
Aandeel van de buurlanden, de overige EU-landen en de niet-EU-landen in de totale invoer van landbouwproducten in 2008, in %.

Bron: AMS.

4.140 Uitvoer landbouwproducten

Aandeel van de buurlanden, de overige EU-landen en de niet-EU-landen in de totale uitvoer van landbouwproducten in 2008, in %.

Bron: AMS.

Sociale aspecten van de landbouw

In dit deel komt de tewerkstelling en het inkomen in de landbouwsector aan bod en wordt naar de leeftijd van de bedrijfsleiders en de opleiding van de starters in de sector gekeken.

Tewerkstelling

Het aantal **tewerkgestelde personen** in de landbouwsector is sinds 2001 met 19% gedaald. In 2009 zijn dit nog 58.635 personen. Een derde van hen zijn vrouwen, een aandeel dat constant blijft in de tijd. Omgerekend naar voltijdse arbeidskrachten en rekening houdend met de niet-regelmatig tewerkgestelden komt dit neer op 44.590 voltijdse arbeidskrachten.

Met 82% van de arbeidskrachten die tot de eigen familie behoren, behoudt de landbouw zijn uitgesproken familiale karakter.

In de periode 2000-2008 nam het aandeel werkkrachten met een vreemde nationaliteit sterk toe, zowel bij de reguliere werknemers als de seizoensarbeiders. In de tuinbouwsector hadden de seizoensarbeiders van vreemde nationaliteit in 2008 een aandeel van 44%. Vreemde werkkrachten waren minder aanwezig in de landbouwsector. Er konden geen uitspraken gedaan worden over Belgen van allochtone afkomst. Aangezien ook heel wat allochtone Belgen actief zijn in de land- en tuinbouwsector, gebeurde er dus een onderschatting van het aantal allochtone werknemers.

In de tuinbouwsector waren **werkkrachten** met een vreemde nationaliteit vaker tewerkgesteld in intensievere tewerkstellingsstatuten. Zo waren zij als reguliere werknemer vaak actief met een voltijds contract en als seizoensarbeider werkten zij vaak meer dagen. Vreemde werkkrachten waren vaak jonger dan hun Belgische collega's en waren vooral actief in kleinere bedrijven. In de landbouwsector zijn er weinig verschillen wat deze aspecten betreft.

Inkomen

Uit de boekhoudgegevens van een 700-tal land- en tuinbouwbedrijven die deel uitmaken van het Landbouwmonitoringsnetwerk, blijkt dat de gemiddelde rentabiliteit van de landbouwbedrijven in 2008 met 43% gedaald is ten opzichte van 2007. Het **arbeidsinkomen per familiale arbeidskracht** bedroeg ongeveer 15.000 euro, wat 37% van het gemiddelde bruto salaris van een voltijds tewerkgestelde loontrekkende (het vergelijkbare inkomen) inhoudt.

De vleesvee sector was veruit de minst rendabele bedrijfstak, terwijl de melkvee sector de hoogste inkomens opleverde. Ook bij de tuinbouwbedrijven was de rentabiliteit in 2008 sterk gedaald tegenover het goede jaar 2007 (-30%).

4.141 Tewerkstelling landbouwsector

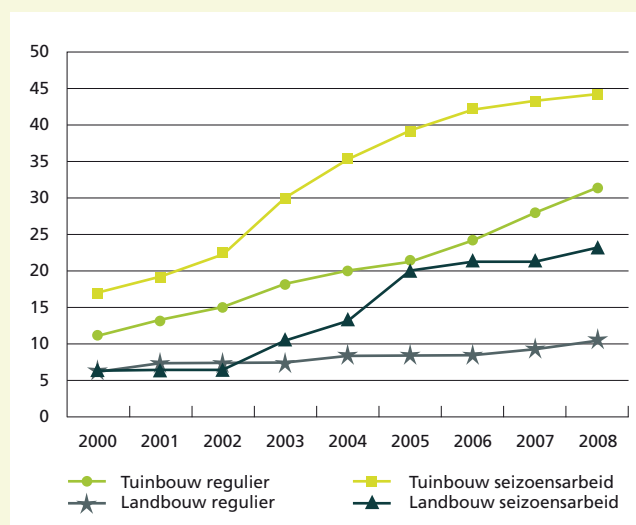
Evolutie van de tewerkstelling in de landbouwsector, van 2001 tot 2009, in aantal personen.

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Regelmatig tewerkgestelde personen	N	72.066	72.427	70.437	69.536	66.950	64.983	62.511	60.563	58.635
mannen	%	65,5	64,5	64,5	64,5	64,6	64,6	64,6	64,6	64,7
vrouwen	%	34,5	35,5	35,5	35,5	35,4	35,4	35,4	35,3	35,3
Voltijdse arbeidskrachten *	N	53.107	52.918	51.574	51.084	49.717	48.114	46.783	46.000	44.590

* Minstens 38 uur per week of 20 dagen per maand.
Bron: ADSEI.

4.142 Werknemers van vreemde nationaliteit

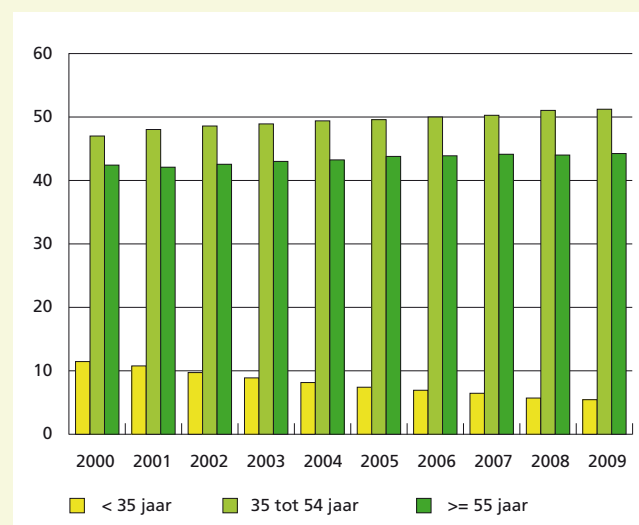
Evolutie van het aandeel werknemers van vreemde nationaliteit naar tewerkstellingsstatuut en sector, van 2000 tot 2008, in %.

Bron: Loose, M. & Lamberts, M. (2010).

4.144 Leeftijd bedrijfsleider

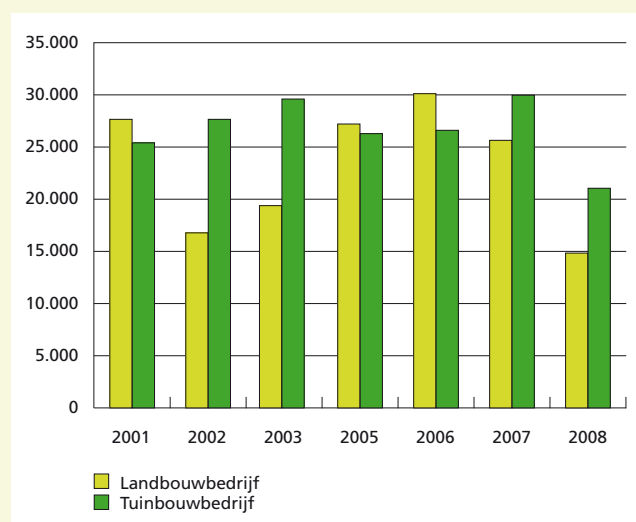
Evolutie van de leeftijd van de bedrijfsleider van landbouwbedrijven, van 2000 tot 2009, in % van het totaal aantal bedrijfsleiders.

Bron: ADSEI.

4.143 Arbeidsinkomen

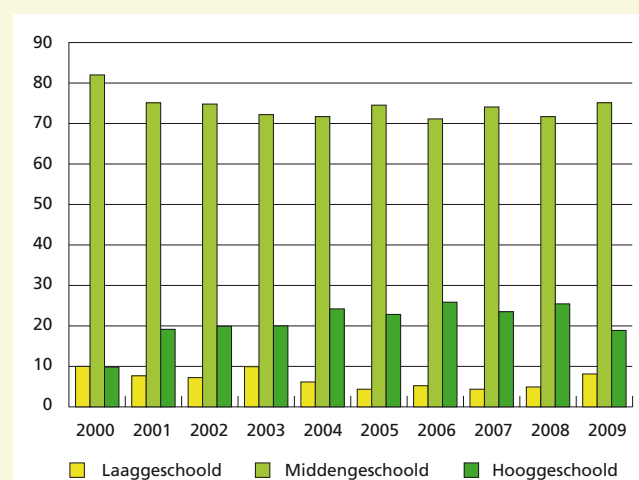
Evolutie van het arbeidsinkomen voor landbouwbedrijven, in euro per familiale arbeidskracht, en tuinbouwbedrijven, in euro per volwaardige arbeidskracht, van 2001 tot 2008.

Bron: AMS.

4.145 Opleiding starters

Evolutie van de opleiding van starters in de land- en tuinbouw die steun gekregen hebben van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, van 2000 tot 2009, in % van het totaal aantal starters.

Laaggeschoold: maximaal lager secundair onderwijs; Middengespoold: hoger secundair onderwijs en de groep die een installatieattest behaalde; Hooggeschoold: niet-universitair of universitair hoger onderwijs.
Bron: AMS.

Het **arbeidsinkomen per volwaardige arbeidskracht** bedroeg ongeveer 21.000 euro (53% van het vergelijkbare inkomen). De fruitsector had nog steeds het hoogste bedrijfsinkomen. De sierteeltsector, en dan vooral de bedrijven met snijbloemen, haalde de minst goede resultaten.

Leeftijd bedrijfsleider

De gemiddelde **leeftijd van de bedrijfsleiders** bedraagt 49 jaar en is de afgelopen jaren voortdurend gestegen. Het aandeel bedrijfsleiders ouder dan 55 jaar blijft de jongste jaren min of meer constant, terwijl het aandeel tussen 35 en 54 jaar lichtjes toeneemt. Tegelijk blijft het aandeel jonger dan 35 jaar continu dalen en halveerde sinds 2000.

Opleiding starters

Van diegenen die een land- of tuinbouwbedrijf beginnen en steun ontvangen van het Vlaams Landbouwinvesteringfonds, is driekwart **middengeskoold**. Het aandeel dat **hoger niet-universitair of universitair onderwijs** gevolgd heeft, schommelde het voorbije decennium rond 20%. In 2009 was 7% **laaggeschoold**.

Landbouw en milieu

De milieudruk van de landbouw en de omvang van de activiteiten, uitgedrukt als bruto toegevoegde waarde, namen af tussen 2000 en 2007. De eco-efficiëntie verbetert wanneer per eenheid van activiteit minder milieudruk veroorzaakt wordt. De eco-efficiëntie neemt dus toe voor verzurende en vermestende emissie. Voor alle andere dru-

kindicatoren blijft de daling achter op dalende landbouwactiviteit, ook de emissie van broeikasgassen.

De verzurende en vermestende emissies daalden met 28% en 67% in de periode 2000-2007. Drijvende krachten achter deze daling zijn de krimpende veestapel, het dalende kunstmestgebruik, de toepassing van emissie-arme technieken, een geringere nutriënteninhoud van het veevoeder en een toenemende mestverwerking.

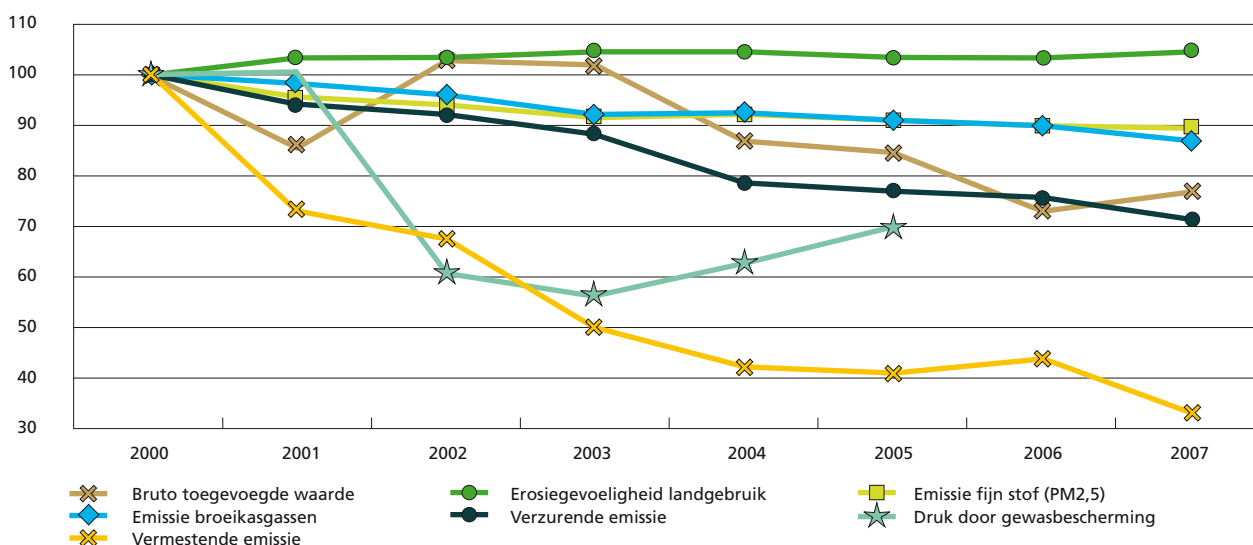
De krimpende veestapel verklaart eveneens de afname van de **broeikasgasemissie** (-13%). Door de methaanvergisting in de dierlijke spijsvertering komt immers een aanzienlijk deel van de Vlaamse methaanuitstoot op rekening van de landbouw.

De emissie van fijn stof nam af met 10%. Fijn stof ontstaat bij elke verbranding en is bijgevolg vooral een probleem van serreverwarming en landbouwmotoren. Daarnaast ontstaat ook fijn stof bij bewerking van landbouwgronden.

De **erosiegevoeligheid van het landgebruik** steeg met 4% tussen 2000 en 2007 door de teeltkeuze voor meer erosiegevoelige gewassen zoals maïs en aardappelen. Onvolledig cijfermateriaal verhindert een up-to-date evaluatie van het beleid inzake **gewasbescherming**. De gunstige effecten van het productbeleid, waarbij veel van de meest milieubelastende middelen verboden werden, worden afgezwakt door het stijgende gebruik van slechts enkele middelen met een hogere actieve stof. Uit cijfers van het Departement Landbouw en Visserij en de FOD Economie blijkt dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in de Vlaamse beroepslandbouw in 2008 2,9 miljoen kg actieve stof bedraagt, een daling van 7% tegenover 2005. Het gebruik gaat op en neer tussen 2005 en 2008 als gevolg van een aantal factoren zoals de evolutie van het teeltareaal, weersomstandigheden en de inspanningen van de landbouwsector zelf.

4.146 Eco-efficiëntie

Evolutie van de eco-efficiëntie van de landbouw, van 2000 tot 2007, index 2000 = 100.

Bron: VMM, Mira.

Landbouwbeleid

Het Vlaamse landbouwbeleid wordt grotendeels bepaald door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de EU, dat steunt op twee pijlers.

De eerste pijler is het markt- en inkomensbeleid. Hieronder vallen onder meer de toeslagrechten, dit wil zeggen directe inkomenssteun, gekoppeld aan voorwaarden zoals het handhaven van goede landbouwpraktijken en het in acht nemen van milieuaspecten en dierenwelzijn. Dit gedeelte wordt volledig door Europa betaald.

De tweede pijler omvat het plattelandsbeleid. De Europese plattelandsverordening is verder uitgewerkt in het Vlaams programma voor plattelandsontwikkeling. Deze pijler moet Vlaanderen voor 50 tot 75% zelf financieren.

Naast de rechtstreekse inkomenssteun worden in dit deel ook de investeringssteun, het areaal agromilieumaatregelen en de biolandbouw nader bekeken.

Rechtstreekse inkomenssteun

Sleutelement in het vernieuwde Europese landbouwbeleid is de ont koppeling van de rechtstreekse steun. Ontkoppelen betekent dat de steun niet langer gerelateerd is aan het productieniveau maar daarentegen in de vorm van een bedrijfstoelage wordt uitgekeerd. Die bedrijfstoelage staat dus los van de productie. Op die manier is er geen aansporing meer om te veel te produceren en worden landbouwers ertoe aangezet hun productie af te stemmen op de markt.

In 2008 werd in Vlaanderen 268 miljoen euro aan **rechtstreekse steun** uitgekeerd aan de landbouwers, of gemid-

deld 11.243 euro per bedrijf. De toeslagrechten hadden hierin het grootste aandeel (bijna 85%). Verder waren de zoogkoeienpremie en de slachtpremie voor kalveren goed voor 11% en 2% van het totaal. Tegenover 2007 was er een toename als gevolg van hogere rechtstreekse steun voor suikerbieten en cichorei ter compensatie van de verdere afbouw van de markt- en prijssteun. Aangezien het aantal landbouwers daalde, nam de gemiddelde steun per bedrijf toe.

De regio's met een hoge gemiddelde steun per landbouwer kwamen min of meer overeen met de traditionele akkerbouwgebieden en gebieden met een belangrijke activiteit in melk- en vleesrundvee. De gemiddelde steun was lager in gebieden waar tuinbouw en varkenshouderij belangrijk zijn.

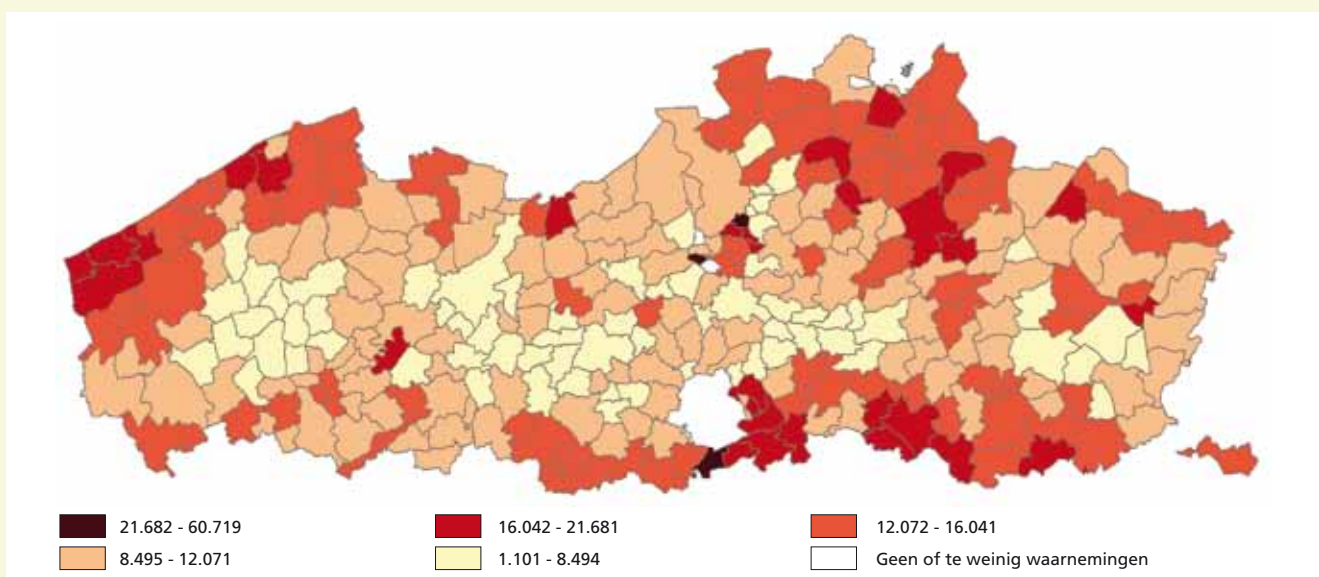
Plattelandsontwikkeling

Het Vlaamse Programma voor Plattelandsontwikkeling voor de periode 2007-2013 (PDPO II) is tot stand gekomen in samenwerking met alle socio-economische partners. Het formuleert een uitgebreide visie waarin zowel economische, ecologische als sociale aspecten zijn opgenomen. De totale overheidssteun voor het PDPO II bedraagt 667,5 miljoen euro. Hiervan wordt 66% gedragen door Vlaanderen en het overige deel door de Europese Unie.

Een van de onderdelen van het PDPO betreft de investeringen in de landbouwbedrijven. Een hele reeks investeringen komt in aanmerking voor subsidie waarbij de meeste steun wordt toegekend aan innovatieve, duurzame of minder milieubelastende investeringen. De **investeringssteun** heeft de vorm van een kapitaalpremie en/of rentesubsidie en wordt verleend door het Vlaams Landbouw investeringsfonds (VLIF).

4.147 Rechtstreekse inkomenssteun

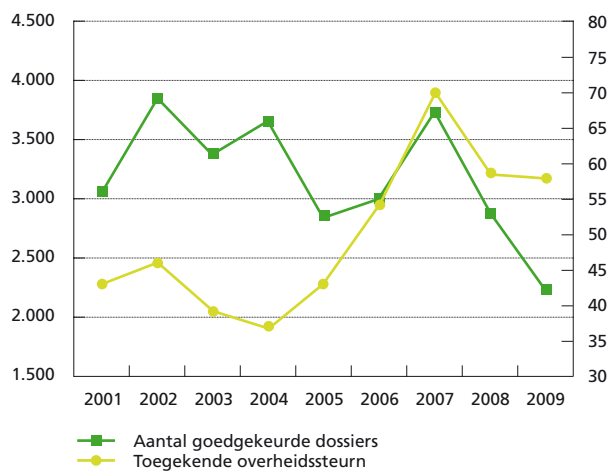
Gemiddelde rechtstreekse steun uit Pijler I per landbouwer in 2008, in euro/landbouwer.

Bron: AMS, Agentschap voor Landbouw en Visserij.

4.148 Investeringssteun

Aantal goedgekeurde dossiers (linkerschaal) en toegekende overheidssteun in miljoen euro (rechtsschaal) voor de maatregel investeringen in landbouwbedrijven, van 2001 tot 2009.

Bron: AMS.

In 2008 en 2009 daalde het aantal goedgekeurde dossiers terwijl de toegekende overheidssteun constant bleef. Zowel wat goedgekeurde dossiers als toegekende steun betreft, zijn tuinbouwbedrijven en gemengde bedrijven de belangrijkste bedrijfstypes voor VLIF-investeringsdossiers.

Een kwart van het PDPO-budget gaat specifiek naar de verbetering van het milieu en het platteland. Hiervan nemen de **agromilieumaatregelen** het grootste deel voor hun rekening. Deze hebben als doel de landbouw-

productie te verzoenen met bepaalde milieu- en natuurdoelstellingen. Daarnaast is er ook heel wat VLIF-investeringssteun die milieugericht is. 46% van alle toegekende VLIF-uitgaven in 2009 is bestemd voor milieu-investeringen. In absolute cijfers komt dat neer op 26,6 miljoen euro. Dat bedrag is van dezelfde grootteorde als de uitgaven voor alle agromilieumaatregelen in 2009, namelijk 26,7 miljoen euro.

Er zijn 15 agromilieumaatregelen waarvan 4 (groenbedekking, botanisch beheer, biozeugenhouderijen en geïntegreerd pitfruit) een uitdovend karakter hebben. In 2009 is het totale areaal met 53.000 ha of 44% achteruitgegaan tegenover 2008. Dit is vooral te wijten aan de uitdovende maatregel groenbedekking: er worden immers geen nieuwe contracten meer afgesloten.

Biologische landbouw

In 2009 bedraagt het **biologische areaal** 3.659 hectare (0,6% van het totale landbouwareaal). Tegenover 2008 nam de oppervlakte met 5% toe en kwamen er 21 nieuwe producenten bij. Het totale aantal producenten onder controle bedraagt 242. De groei deed zich hoofdzakelijk voor in het fruitareaal (+44%), dat 389 hectare bedraagt in 2009. Zowel appels en peren als kleinfruit gingen erop vooruit. In de dierlijke sector is er een toename van het aantal legkippen (+67%), maar het aantal geiten en schapen ging erop achteruit (-38%).

De verkoop van **biologische producten** heeft relatief weinig te lijden gehad onder de crisis. Stabiele prijzen en een trouw cliënteel hebben hier voornamelijk toe bijgedragen. In 2009 zijn 17% van de Belgen frequente kopers (één aankoop om de 10 dagen), samen goed voor 80% van alle biobestedingen. De consumentenbestedingen van biologi-

4.149 Agromilieumaatregelen

Evolutie van het areaal agromilieumaatregelen in het kader van het programma voor plattelandontwikkeling, van 2000 tot 2009, in ha.

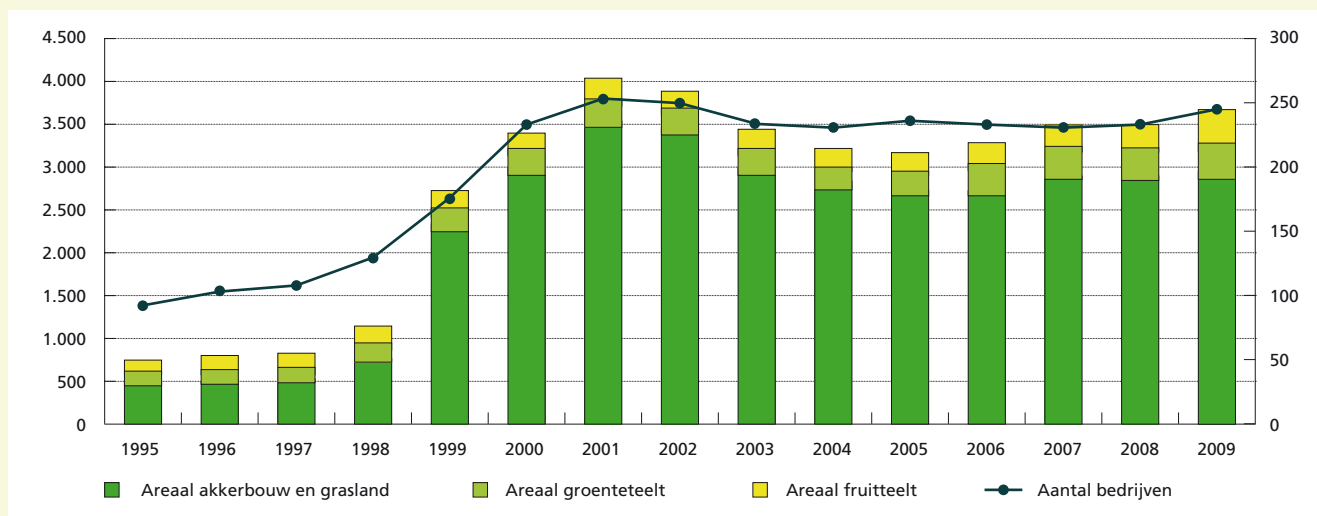
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Groenbedekking	5.655	27.132	34.330	39.582	68.275	72.103	78.031	75.958	71.339	16.096
Mechanische onkruidbestrijding	151	1.298	2.033	2.627	4.966	5.973	6.207	6.191	5.969	4.616
Sierteelt	375	344	668	767	748	748	1.102	920	965	1.133
Beheersovereenkomst soortenbescherming	165	251	443	499	620	816	961	732	728	774
Beheersovereenkomst perceelsrandenbeheer	35	89	210	308	370	530	1.222	1.204	1.280	1.395
Beheersovereenkomst kleine landschapselementen*	426	1.183	4.437	5.602	6.486	7.158	7.392	4.634	0	0
Beheersovereenkomst botanisch beheer	0	0	0	0	17	81	203	201	197	197
Beheersovereenkomst natuur	1.372	1.597	1.726	1.934	2.130	2.628	1.397	1.403	1.216	987
Beheersovereenkomst water	17.526	29.665	32.019	30.709	27.210	27.800	29.300	29.384	26.999	29.944
Subsidie hoogstammige fruitbomen	0	0	0	0	0	232	388	482	567	713
Steun biozeugenhouderijen	0	0	6	6	6	6	6	6	0	0
Hectaresteen biolandbouw	1.350	1.584	1.839	2.861	2.735	2.689	2.645	2.704	2.674	2.795
Hectaresteen geïntegreerd pitfruit	5.157	8.478	9.408	10.058	6.749	4.941	888	396	0	0
Vlinderbloemigen	0	0	0	0	1.057	3.018	4.766	5.751	6.472	5.902
Beheersovereenkomst erosie	0	0	0	0	0	920	1.736	2.091	2.270	3.321
TOTAAL AREAAL	32.212	71.621	87.119	94.953	121.369	129.643	136.244	132.057	120.676	67.873
RAMING UNIEK AREAAL	29.554	65.711	79.930	87.117	111.354	118.945	125.001	121.513	119.555	64.898

* Bij de kleine landschapselementen (KLE) is de oppervlakte opgegeven van het volledige landbouwperceel dat bij dit KLE hoort, niet enkel de oppervlakte van het KLE zelf.

Bron: AMS.

4.150 Biologische landbouw

Evolutie van het aantal bedrijven (rechtsschaal) en areaal in ha (linkerschaal) met biologische landbouw, van 1995 tot 2009.

Bron: AMS.

sche producten zijn met 15% toegenomen tegenover 2008 en bereikten 350 miljoen euro. Vooral biogroenten zijn erg in trek. De helft van de biokopers koopt wel eens verse groenten, gevolgd door zuivelproducten en fruit. De supermarkten blijven het belangrijkste distributiekanaal met een aandeel van 49%. België was in 2008 de tiende grootste biomarkt in de EU27 met een marktaandeel van 1,3%. Dat marktaandeel groeide in 2009 aan tot 1,5%.

De overheidsuitgaven voor de biologische sector bleven met 3,5 miljoen euro in 2009 op hetzelfde niveau als in 2008. Deze uitgaven gaan onder meer naar onderzoek, promotiecampagnes, subsidiëring en vorming. Een kwart van de steun gaat rechtstreeks naar de producent als hectares-teun, investeringssteun en enkele kleinere maatregelen.

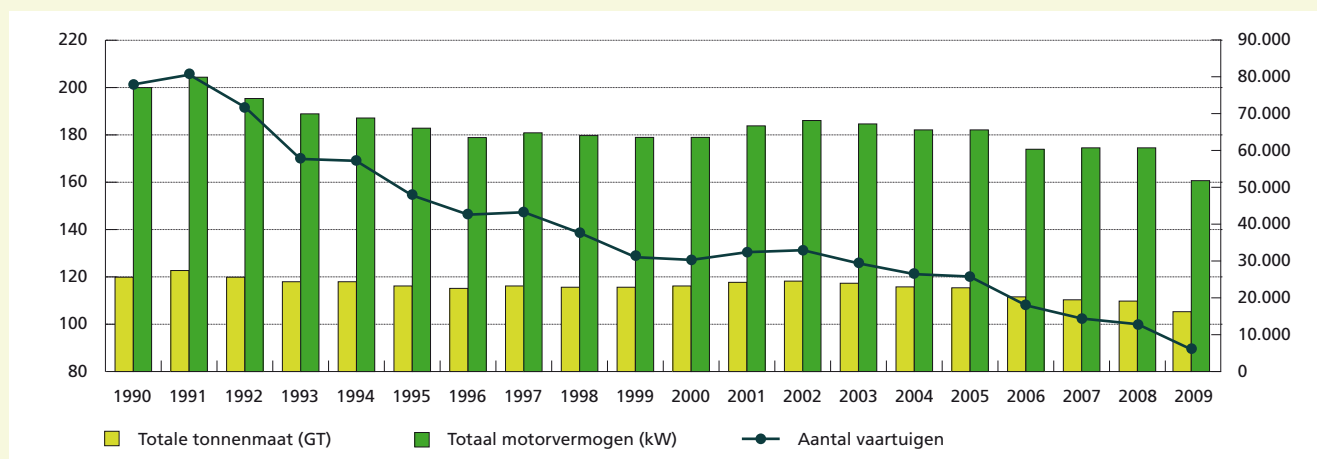
Visserij

Het jaar 2009 was voor de Vlaamse professionele zeevisserij opnieuw moeilijk. Ondanks een daling van de gasolieprijs met 35% tegenover 2008 bleef de rendabiliteit onder druk staan door de lage visprijzen.

De **zeevisserijvloot** bestond bij aanvang van het jaar 2009 uit 100 vaartuigen en evolueerde naar 89 vaartuigen op het einde van het jaar. Dit was onder meer het gevolg van de slooprunde die in 2009 werd gehouden. Hierdoor daalde de totale tonnenmaat met 16%, het totale motorvermogen nam af met 15%. Hoewel de boomkorvisserij dominant bleef, daalde de aanvoer ervan de voorbije jaren. De boomkorvisserij verbruikt veel brandstof en dat

4.151 Vissersvloot

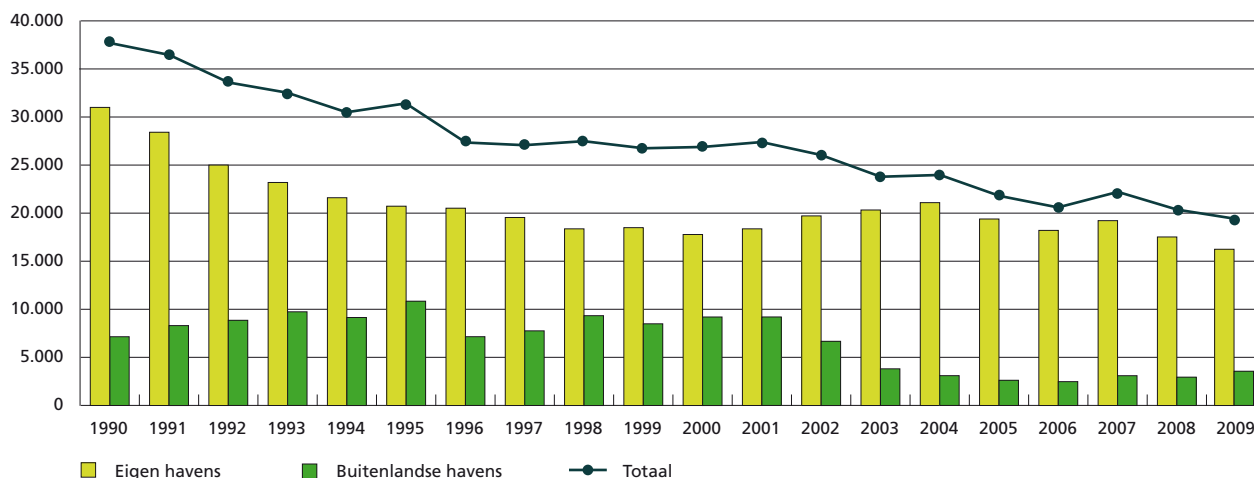
Evolutie van het aantal vissersvaartuigen (linkerschaal) en de totale capaciteit van de vloot in GT en kW (rechtsschaal), van 1990 tot 2009.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

4.152 Aanvoer vissersvloot

Evolutie van de jaarlijkse aanvoer in eigen en vreemde havens, van 1990 tot 2009, in ton.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

weegt zwaar door op de rendabiliteit. Ook vanuit milieuoogpunt krijgt deze vorm van visserij veel kritiek omdat het de bodem omwoelt, wat erg schadelijk is voor het bodemleven.

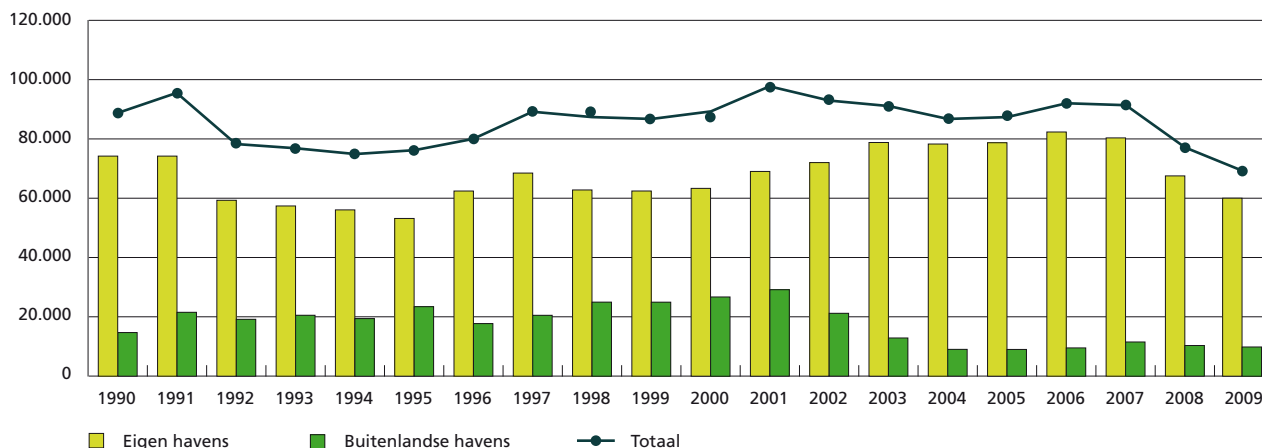
Sinds het begin van de jaren '90 daalde de totale **aanvoer van vis** nagenoeg onafgebroken en bedraagt in 2009 nog ongeveer de helft van 20 jaar geleden. In 2009 daalde de aanvoer ten opzichte van 2008 in de eigen havens met 8%, de aanvoer in vreemde havens steeg met 20%. De totale aanvoer nam zo af met 4% tot 19.000 ton, een absoluut dieptepunt. In Zeebrugge werd 53% van de aanvoer in de eigen havens afgezet, in Oostende 44% en in Nieuwpoort 2,5%. Het aandeel van de aanvoer in vreemde havens bedroeg 17%, in 2000 was dit nog 34%. Het overgrote deel

van de aanvoer in buitenlandse havens (86%) vond plaats in Nederland.

De omzet in eigen havens en in buitenlandse havens daalde in 2009 met 11% en 5% ten opzichte van 2008. De globale **aanvoerwaarde** kwam uit op 68,3 miljoen euro, een gevoelige achteruitgang tegenover 2008. Tong was veruit de belangrijkste vissoort naar omzet met 35 miljoen euro. Schol komt op de tweede plaats met 6,3 miljoen euro omzet. Samen waren zij goed voor 60% van de totale aanvoerwaarde. Dat bewijst de allesoverheersende positie van tong en schol voor de vissersvloot. Tarbot en garnaal namen elk ongeveer 5% van de omzet voor hun rekening, zeeduivel, rog en kabeljauw elk 4% en tongschar en griet elk 3%.

4.153 Aanvoerwaarde vissersvloot

Evolutie van de jaarlijkse aanvoerwaarde in eigen en vreemde havens, van 1990 tot 2009, in 1.000 euro.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Platteau, J. & Van Bogaert, T. (2009). Land- en tuinbouw in Vlaanderen 2009 – Landbouwindicatoren in zakformaat. Brussel: Departement Landbouw en Visserij.
- Bernaerts, E., Demuyne, E. & Platteau, J. (2009). Productierekening van de Vlaamse land- en tuinbouw 2009. Brussel: Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Coulier, T., Bernaerts, E., Bas, L. & Van Gijsegem, D. (2010). De Vlaamse Landbouwconjunctuurindex - Resultaten enquête voorjaar 2010. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Coulier, T. (2009). Rentabiliteitsrapport Land- en tuinbouw 2008. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Samborski, V. & Van Belleghem, L. (2010). De biologische landbouw in 2009. Brussel: Departement Landbouw en Visserij.
- Bergen, D. & Tacquenier, B. (2010). Vergelijking van de landbouw in Vlaanderen en de EU: Bedrijfseconomische indicatoren. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Van Bogaert, T., Janssens, J., Platteau, J. & Samborski, V. (2009). Agrohandelsrapport 2008. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Deuninck, J. (2010). Analyse van de rechtstreekse steun uit Pijler I aan de landbouwer: campagne 2008. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Landbouw- en Visserijbeleid (2009). De Belgische Zeevisserij - Aanvoer en Besomming 2008. Brussel.
- Loose, M. & Lamberts, M. (2010). De tewerkstelling van allochtonen in de land- en tuinbouw. Een kwantitatieve en kwalitatieve beschrijving van de huidige situatie. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, HIVA-KULeuven.

Beleidsdomein Landbouw & Visserij:

<http://www.vlaanderen.be/landbouw>

ADSEI - Landbouw: <http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/cijfers/economie/landbouw/index.jsp>

DEFINITIES

Arbeidsinkomen Het familiale arbeidsinkomen wordt verkregen door van de totale opbrengsten alle kosten, behalve het toegerekend loon van de familiale arbeidskrachten, in mindering te brengen. Het is de vergoeding van alle familiale arbeid vermeerderd met het netto bedrijfsresultaat. Het wordt uitgedrukt per aantal niet-betaalde (meestal familiale) volwaardige arbeidskrachten (FAK). Het totaal arbeidsinkomen is het familiale arbeidsinkomen vermeerderd met de betaalde lonen. Dit inkomen wordt uitgedrukt per volwaardige arbeidskracht (VAK).

Volwaardige arbeidskrachten (VAK) Het aantal betaalde en niet-betaalde regelmatig en niet-regelmatig tewerkgestelde personen die omgerekend worden tot volwaardige arbeidskrachten. Eén VAK vertegenwoordigt dan een persoon van 21 tot 65 jaar die voltijds op het landbouwbedrijf werkzaam is.

Familiale arbeidskrachten (FAK) Het aantal niet-betaalde regelmatig en niet-regelmatig tewerkgestelde personen die omgerekend worden tot volwaardige arbeidskrachten.

Vergelijkbaar inkomen Het gemiddelde bruto salaris van een voltijds tewerkgestelde loontrekkende.

5

SLIMME DRAAISCHIJF
VAN EUROPA

Het Vlaams mobiliteitsbeleid streeft naar een verkeers- en vervoerssysteem dat tot de performantste van Europa behoort. Hiervoor wordt co-modaliteit als hoeksteen van het Vlaams mobiliteitsbeleid toegepast. Dat betekent dat de meest optimale modus wordt ingezet vanuit economisch, ecologisch en logistiek oogpunt. Die meest optimale modus moet niet enkel voor het personenvervoer, maar ook voor het goederenvervoer gevonden worden. Het beleid streeft daarbij steeds naar vlot, veilig en milieuvriendelijk verkeer.

PERSONENVERVOER

Bij het personenvervoer zet in 2008 de trend van de voorbije jaren zich verder. Het aandeel van personenwagens in de modale verdeling neemt langzaam af ten voordele van het collectieve vervoer per bus of trein. 2008 was wel een uitzonderlijk jaar door de crisis. Het aantal personenkilometer met personenwagens en autobussen en -cars daalde voor het eerst sinds jaren, terwijl het aantal personenkilometer via het spoor wel steeg.

In het regeerakkoord 2009-2014 wordt geijverd om meer woon-werkverplaatsingen met het openbaar vervoer te laten verlopen. De belangrijkste hoofdvervoerswijze voor het woon-werkverkeer is nog steeds de auto met een aandeel van 70% in 2007-2008. 12,5% van de woon-werkverplaatsingen gebeurde met de fiets en 11% met het openbaar vervoer. Voor het woon-schoolverkeer komen de auto (28,3%), de fiets (28,8%) en het openbaar vervoer (27,4%) als hoofdvervoerswijze ongeveer evenveel voor. Het openbaar vervoer heeft wel heel wat terrein gewonnen sinds de meting van 2000-2001, de fiets heeft dan weer heel wat terrein verloren.

LOGISTIEK

Vlaanderen heeft een centrale ligging binnen Europa. Het heeft ook een zeer dicht netwerk van transportinfrastructuur. Zowel voor wegen, spoorwegen als binnenvaart bekleedt het een topositie binnen Europa. Hiermee heeft het Vlaamse Gewest sterke troeven in handen en is het op logistiek vlak een topregio in Europa. De economische poorten zijn vlot bereikbaar via de verschillende transportmodi, zodat logistiek Vlaanderen zijn rol als slimme draaischijf van Europa verder kan uitspelen.

De economische crisis, die zich eind 2008 aankondigde, heeft een serieuze impact gehad op het goederenvervoer. Het vrachtverkeer over de weg kende een forse daling van 21% in 2008, en viel na een jarenlange groei terug op het niveau van zeven jaar eerder. Daarnaast kende de Vlaamse binnenvaart een daling van 16% van het aantal vervoerde tonkilometer, waarmee de binnenvaart terug op een niveau van 10 jaar geleden kwam te staan. Ook de binnenvaarttrafiek binnen de zeehavens liep met 14% terug. De goederentrafiek op de Vlaamse luchthavens daalde met 30% naar 527.000 ton. Het aantal tonkilometer goederenvervoer per spoor kende een beperkte daling van 1%.

Bij de modale verdeling van het goederenvervoer tekent zich plots een trendbreuk af. Tussen 1995 en 2007 groeide het vrachtvervoer via binnenwater even sterk als dat via de weg. Bij het spoor was de groei minder sterk. Daardoor ging het marktaandeel van vrachtwagens nog licht vooruit binnen de modale verdeling. In 2008 liep het aantal tonkilometer voor de drie modi sterk terug onder invloed van de economische crisis. Hierbij werd het wegvervoer zwaarder getroffen dan de andere modi, wat resulteert in een kleiner aandeel voor vrachtwagens binnen de modale verdeling.

Om de logistieke activiteiten maximaal te valoriseren worden logistieke spelers aangetrokken die ten volle toegevoegde waarde en werkgelegenheid creëren. Het aandeel van de logistiek in de bruto toegevoegde waarde schommelt rond 6%, en kent de laatste jaren een heropleving. Het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid ligt iets lager en schommelt rond de 5,5%.

VLOT VERKEER

Vlot verkeer is zowel voor personenvervoer als logistiek uiterst belangrijk. Vlaanderen beschikt over een dicht wegennet. Toch ontstaan geregeld files ten gevolge van piekbelastingen, ongevallen en wegenwerken. Deze files zorgen voor verliesuren met economische schade en bijkomende emissies als gevolg. Het is dus belangrijk het wegennet zo optimaal mogelijk te benutten en de ontbrekende schakels in het netwerk zo goed mogelijk weg te werken.

De overheid wil tegen 2020 het aantal verliesuren op de hoofdwegen beperken tot 5% van het aantal gereden voertuiguren. In 2009 stonden de automobilisten bijna 4 miljoen uren in de file op de Vlaamse hoofdwegen. Tegenover 2008 is dat een daling met 11,5%. De grootste problemen spelen zich af rond Brussel en Antwerpen, de twee belangrijkste economische knooppunten. In het Brusselse zijn 9,2% van de rijuren als verliesuren te beschouwen, in Antwerpen (excl. R1) 4,2%, in de rest van Vlaanderen 1,7%. Bekeken in heel Vlaanderen zijn 5% van de gereden uren verliesuren en wordt de doelstelling net gehaald.

Het beter inschakelen van het bestaande wegennet zal niet volstaan om het verkeer vlot de economische knooppunten te laten bereiken. Omwille van ontbrekende schakels is de bereikbaarheid van een aantal regio's niet optimaal. Daarom wil de overheid dat aan het einde van deze legislatuur de werken voor het wegwerken van de 6 missing links aanbesteed of afgerond zijn.

VEILIG VERKEER

De overheid legt zichzelf bij de uitbouw van het performante vervoerssysteem strenge verkeersveiligheidsnormen op. Op kortere termijn wil men de achterstand met de Europese koplopers gehalveerd zien. Concreet betekent dit tegen 2010 maximaal 375 doden en dodelijk gewonden (waarvan 55 jonger dan 26 jaar), 3.250 zwaargewonden en 57 lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer.

Het Vlaams Verkeersveiligheidsplan verscherpt deze doelstellingen nog verder. Tegen 2015 mogen er nog maximaal 250 doden en dodelijk gewonden en 2.000 zwaargewonde slachtoffers vallen op Vlaamse wegen. Volgens het Pact 2020 dient het jaarlijks aantal doden op minder dan 200 en het aantal zwaargewonden op minder dan 1.500 gebracht te worden tegen 2020.

In 2008 is het aantal letselongevallen verder gedaald tot 31.341. Er vielen zowel minder lichtgewonden (-2,4%), als minder zwaargewonden (-2%) en doden (-6,3%) ten opzichte van 2007. In 2008 vielen er 495 verkeersdoden en 3.320 zwaar gewonden te betreuren op de Vlaamse wegen. Deze aantallen zitten nog een stuk boven de doelstellingen tegen 2010, maar sinds 1995 is het aantal doden met bijna 36% afgenomen en het aantal zwaargewonden met 44%.

In de EU27 vielen 78 verkeersdoden per miljoen inwoners in 2008. Slechts 11 lidstaten zaten onder dit EU-gemiddelde. Vlaanderen bevindt zich met een score van 80,6 dicht bij het EU-gemiddelde. In verhouding tot het aantal personenkilometer en het aantal personenwagens scoort het Vlaamse Gewest net onder het EU-gemiddelde.

Tegen 2011 wil de Vlaamse overheid ook de 800 gevaarlijkste punten op de wegen weggewerkt hebben. Begin 2010 was 68% van de projecten in uitvoering of uitgevoerd.

MILIEUVRIENDELIJKE MOBILITEIT

De overheid wil de impact van de vervoerssector op mens en milieu beperken. Zowel de verkeersinfrastructuur als het gebruik van gemotoriseerde vervoermiddelen zetten de kwaliteit van het verblijven onder druk.

Het Pact 2020 stelt dat tegen 2020 het aantal potentieel ernstig gehinderden door geluidsoverlast van verkeer moet afnemen met 15%. Momenteel kan deze doelstelling enkel gemeten worden aan de hand van het aandeel van de bevolking dat overdag wordt blootgesteld aan geluids-drukniveaus van meer dan 65 dB (A). In 2007 bedroeg dat aantal bijna 33%.

Het verkeer verbruikte in 2008 bijna 12% van het Bruto Binnenlands Energieverbruik. Ten opzichte van 1990 nam het energieverbruik van de transportsector met 12,5% toe. Het energieverbruik wordt voor 95% verklaard door het wegvervoer.

In tegenstelling tot het energieverbruik bij het personenvervoer bleef het energieverbruik door het goederenvervoer stijgen na 2000. De broeikasgasemissies volgden die trend. In totaal stijgen het energieverbruik en de broeikasgasemissies bij het goederenvervoer wel minder sterk dan de transportstromen. Bij het personenvervoer daalt de milieudruk zelfs terwijl de activiteiten toenemen. Deze ontkoppeling van economische groei en groeiende milieudruk is zowel voor het goederen- als het personenvervoer een doelstelling uit het Pact 2020. De daling van het energiegebruik en de broeikasgasemissies bij het personenverkeer is te danken aan de verdieselijking van het wagenpark en de verhoogde beschikbaarheid en aankoop van zuinigere wagens.

Alle wegverkeer samen bekeken, zijn de CO₂-emissies tussen 1990 en 2008 met 12% gestegen. De broeikasgasemissies, uitgestoten door de totale transportsector, bedroegen in 2008 16.524 kton CO₂-equivalenten en dat terwijl het MINA-plan 3+ tegen 2010 een uitstoot voorop van maximaal 15.300 kton voorop stelt.

Het Vlaams mobiliteitsbeleid streeft naar een verkeers- en vervoerssysteem dat tot de performantste van Europa behoort. Hiervoor wordt co-modaliteit, ondersteund door een gericht locatiebeleid en door het STOP-principe (Stappen, Trappen, Openbaar en Privé vervoer) als hoeksteen van het Vlaams mobiliteitsbeleid toegepast. Dat betekent dat de meest optimale modus wordt ingezet vanuit economisch, ecologisch en logistiek oogpunt. Daarbij zorgt de overheid voor een kwaliteitsvol, volledig, (kosten) efficiënt en geïntegreerd openbaar vervoeraanbod.

De economische poorten zijn vlot bereikbaar via de verschillende transportmodi, zodat logistiek Vlaanderen zijn rol als slimme draaischijf van Europa verder kan uitspeelen. Om de logistieke activiteiten maximaal te valoriseren worden logistieke spelers aangetrokken die ten volle toegevoegde waarde en werkgelegenheid creëren. Vlot verkeer is daarbij uiterst belangrijk. Het bestaande transportnetwerk wordt ten volle benut, en de ontbrekende schakels in het netwerk worden weggewerkt. De overheid legt zichzelf bij de uitbouw van het performante vervoerssysteem strenge verkeersveiligheidsnormen op. De gehele vervoerssector mag bovendien een beperkte impact hebben op mens en milieu. Daarbij gaat specifiek aandacht naar de Europese milieudoelstellingen.

Dit hoofdstuk wil de mobiliteit in al haar aspecten bespreken. Een eerste deel beschrijft de evolutie van het perso-

nenvervoer. Daarna volgt een beschrijving van de logistieke sector. Een derde deel behandelt de mate waarin het verkeer zich vlot kan bewegen. Het vierde deel focust op verkeersveiligheid. Het laatste deel behandelt tenslotte de milieu-aspecten van mobiliteit.

Personenvervoer

Dit deel beschrijft de evolutie van het personenvervoer. Een eerste focus ligt op de veranderingen per modus. Een tweede deel beschrijft het verplaatsingsgedrag van de Vlaming. De keuze van vervoerswijze voor bepaalde soorten verplaatsingen staat hierbij centraal.

Transportmodus

Hieronder komen de veranderingen in het personenvervoer naar modus aan bod. Het individueel en collectief vervoer over de weg, het spoorvervoer en de luchtvaart worden daarbij onder de loep genomen.

Personenwagen

Het aantal personenkilometer met personenwagens kende een neerwaartse knik in 2008. De hoge benzineprijzen in de eerste helft van 2008 en het begin van de economische crisis op het einde van 2008 zijn hierbij verklarende factoren. Het aantal personenkilometer steeg tussen 1995 en 2008 wel met 12%.

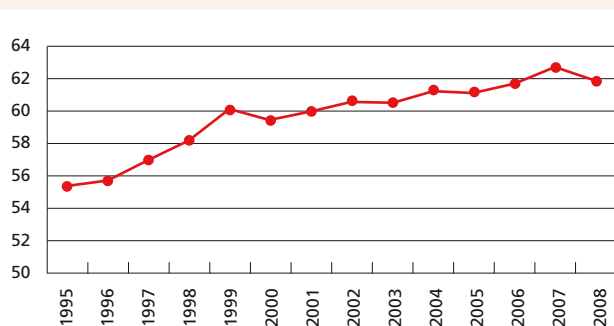
Collectief vervoer via de weg

Het aantal personenkilometer met autobussen en –cars ging licht achteruit in 2008. Dit collectief vervoer over de weg steeg tussen 1995 en 2008 met bijna een derde. De toename is vooral te danken aan de uitbreiding van het aanbod en drempelverlagende maatregelen bij De Lijn in de jaren na de eeuwwisseling.

In 2009 brak De Lijn voor de elfde keer op rij het record van het aantal vervoerde passagiers. De vervoersmaatschappij noteerde 531 miljoen **reizigersritten**. Deze groei is vooral te danken aan de toename van de voordelige netabbonementen. Daarnaast zorgde de uitwerking van de basismobiliteit en het netmanagement voor nieuwe lijnen, nieuwe haltes en verhoogde frequenties. Sinds 1996

5.1 Personenkilometer personenwagens

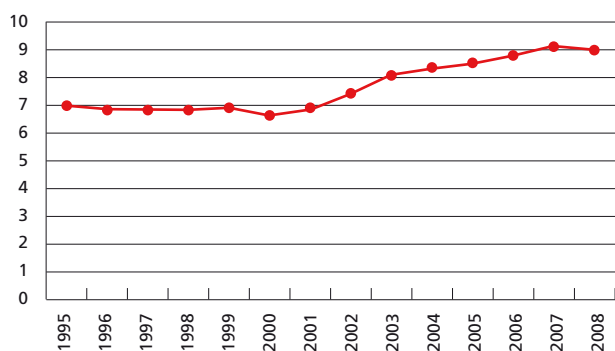
Evolutie van het aantal afgelegde personenkilometer afgelegd met personenwagens en bestelwagens met passagier, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2008, in miljard personenkilometer.

Bron: FOD MV.

5.2 Personenkilometer autobussen en -cars

Evolutie van het aantal afgelegde personenkilometer afgelegd met autobussen en -cars, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2008, in miljard personenkilometer.

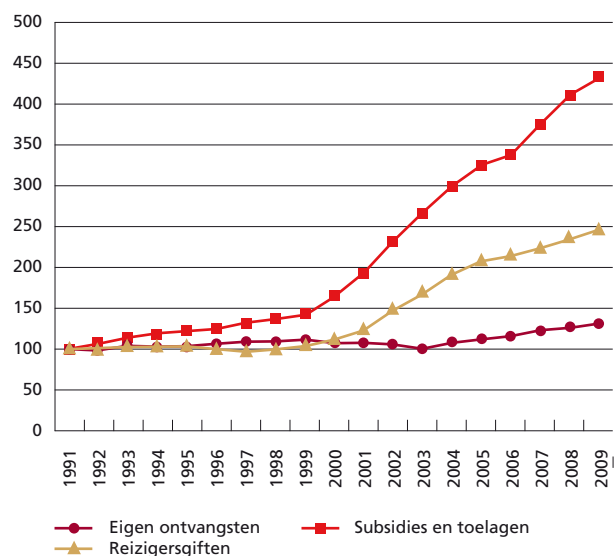
Bron: FOD MV.

stijgt ook het aantal afgelegde kilometers. Deze groei gaat echter trager dan de groei van het aantal reizigersritten, wat wijst op een betere benutting van de capaciteit van de bussen en trams van De Lijn.

De financiering van de openbare vervoersmaatschappij bestaat deels uit eigen inkomsten en deels uit subsidies en toelagen. De overheid koos rond de eeuwwisseling voor een beleid van drempelverlagende maatregelen en een verhoogd aanbod. Dat weerspiegelt zich een sterke toename van het aandeel subsidies. De eigen inkomsten stegen de laatste jaren ook, maar niet in dezelfde mate als de subsidies en financieringen.

5.3 De Lijn

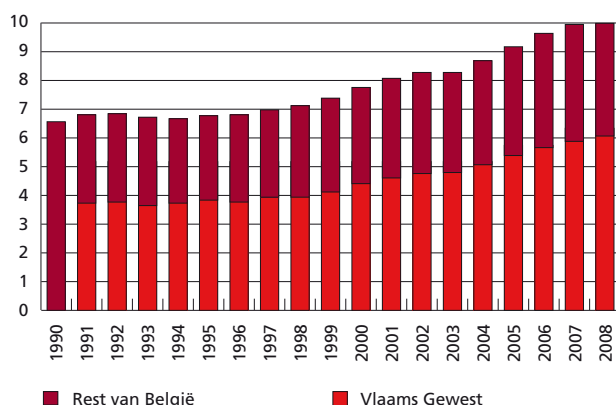
Index van het aantal reizigersritten De Lijn, eigen ontvangsten De Lijn en subsidies en toelagen De Lijn, van 1991 tot 2009, index 1991 = 100.

Bron: VVM De Lijn.

5.4 Personenkilometer NMBS

Evolutie van het aantal personenkilometer, Vlaams Gewest en België, van 1990 tot 2008, x 1 miljard. Geen afzonderlijke cijfers beschikbaar voor 1990.

Bron: NMBS.

Spoor

De NMBS boekte in 2008 voor het twaalfde opeenvolgende jaar een groei van het aantal reizigersritten. In totaal maakten 217 miljoen reizigers gebruik van de NMBS, in binnen- en buitenland. Binnen België werd in 2008 201 miljoen keer de trein genomen, een stijging met de helft in vergelijking met 1990.

Ook het aantal personenkilometer blijft stijgen. In 2008 werden in Vlaanderen 6 miljard personenkilometer afgelegd, goed voor een nieuw record.

5.5 Luchthavens passagiers EU

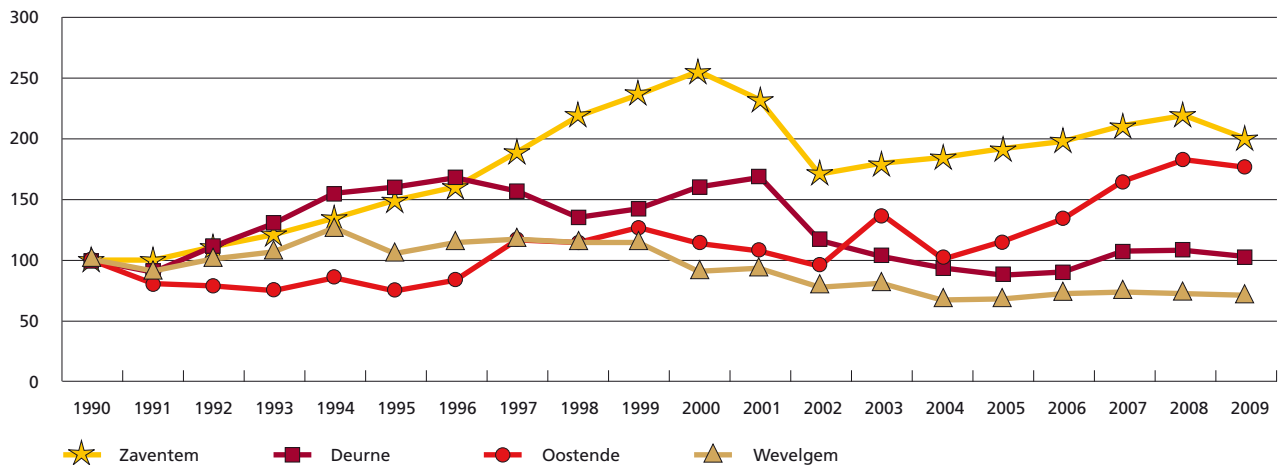
Evolutie van de trafiek in de twintig belangrijkste luchthavens van EU 27 in 2000 en 2008, aantal vervoerde passagiers, x 1 miljoen.

Luchthavens	2000	2008
Londen Heathrow	64,3	66,9
Parijs Ch. de Gaulle	49,7	60,5
Frankfurt Rhein-Main	49,0	53,2
Madrid Barajas	32,7	50,4
Amsterdam Schiphol	39,3	47,4
Rome Fiumicino	25,9	34,8
Munchen	22,9	34,4
Londen Gatwick	32,0	34,2
Barcelona	19,4	30,4
Parijs Orly	25,4	26,2
Dublin	13,7	23,4
Palma de Mallorca	19,3	22,8
Londen Stansted	11,9	22,3
Kopenhagen Kastrup	18,1	21,7
Manchester	18,3	21,1
Wenen	11,9	19,7
Milaan Malpensa	20,6	19,0
Zaventem	21,6	18,5
Stockholm Arlanda	18,6	18,1
Dusseldorf	15,9	18,1

Bron: EC DG TREN.

5.6 Luchthavens passagiers

Evolutie van het aantal passagiers op de luchthavens, van 1990 tot 2009, index 1990 = 100.

Bron: luchthavenautoriteiten.

Luchtvaart

Hieronder volgt eerst een kort overzicht van de evolutie van de Europese luchtvaart. Dan volgt een beschrijving van de situatie op de vier Vlaamse luchthavens.

In 2009 daalde het aantal passagiers op Europese luchthavens met 6%. De luchtvaart kende in 2001 en 2002 moeilijke tijden. De toenmalige economische crisis, de aanslagen van 11 september 2001, de SARS-epidemie, ... lieten hun sporen na. In beide jaren ging de passagiersluchtvaart in de EU25 licht achteruit. Sinds 2003 was er opnieuw groei, tot de economische crisis eind 2008 toesloeg.

2009 was een slecht jaar voor de Vlaamse luchtvaart. Het aantal **vliegbewegingen** ging met 6% achteruit, en het aantal **passagiers** daalde met 8%.

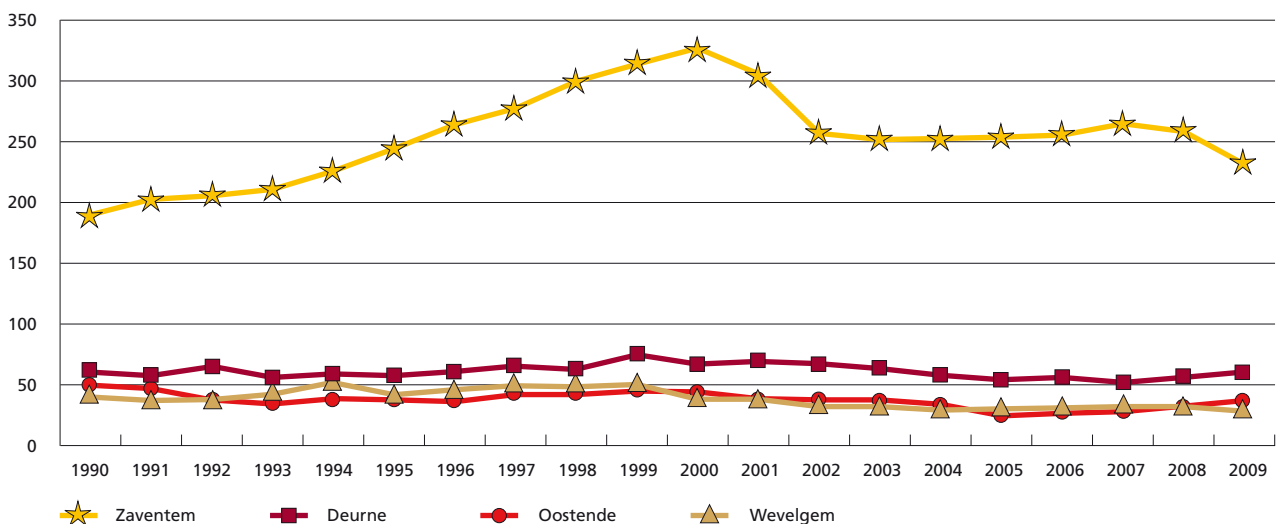
Zaventem – Brussel Nationaal

Zaventem is goed voor bijna twee derde van de vliegtuigbewegingen, 85% van de verscheepte tonnage en zelfs 98% van het aantal passagiers binnen het Vlaamse Gewest. In de Europese Unie was Zaventem in 2008 de achttiende passagiersluchthaven.

In 2009 daalde het passagiersaantal met 8% tot 17 miljoen reizigers. Het aantal bewegingen liep met 10% terug. De bezettingsgraad van de vliegtuigen ging

5.7 Vliegbewegingen

Evolutie van de bewegingen op de luchthavens, van 1990 tot 2009, x 1.000.

Bron: luchthavenautoriteiten.

licht vooruit. In 2009 verwelkomde de luchthaven zes nieuwe luchtvaartmaatschappijen, voegde zeven nieuwe bestemmingen toe aan het aanbod, maar zag ook acht maatschappijen haar activiteiten stopzetten op de luchthaven en zeven bestemmingen verdwijnen. Het aantal lokale passagiers, die hun vliegreis beginnen of eindigen in Brussel, daalde met 10% tot ruim 15 miljoen. Het aantal transferpassagiers ging wel vooruit met 11%, maar blijft echter ruim achterop met 1,6 miljoen passagiers. Als passagiersluchthaven is Zaventem vooral intra-Europees gericht. Het overgrote deel van de passagiers gebruikte de auto als voor- of natransport. Het openbaar vervoer kan echter steeds meer mensen overtuigen. Ruim 3,1 miljoen passagiers namen in 2009 de trein naar de luchthaven. 1,8 miljoen reizigers maakten gebruik van de bus.

Oostende – Brugge

De Oostendse trafiek schommelt voortdurend. Het merendeel bestaat uit ad-hoc vluchten met de hele wereld als bestemming. Het belang van Oostende ligt vooral in het vrachtverkeer en chartervluchten voor passagiers. Het aantal vliegbewegingen steeg in 2009 met 12%. Het aantal passagiers daalde met 4% tot 193.000. Deze daling is het gevolg van het wegvallen van enkele bestemmingen in Zuid-Europa.

Deurne – Antwerpen

Deurne profileert zich als binnen-Europese regionale zakenluchthaven. In 2009 boekte de luchthaven 169.000 passagiers, een daling van 4%. Het laatste kwartaal van 2009 waren er wel tekenen van heropleving. Ongeveer drie op vijf onder hen vloog met thuismaatschappij CityJet naar Londen of Manchester. Het aantal vliegbewegingen steeg met 7%.

Kortrijk – Wevelgem

De luchthaven Kortrijk-Wevelgem wordt noch door de Vlaamse, noch door de federale overheid uitgebaut, maar door de West-Vlaamse Intercommunale Vliegveld Wevelgem-Bissegem. Wevelgem speelt op dit moment vooral een rol in de 'general aviation', de kleinere privé-luchtvaart en scholingsvluchten. Wevelgem tracht zich te ontwikkelen als regionale zakenluchthaven. Het aantal vliegbewegingen ging in 2009 met 12% achteruit en het aantal passagiers daalde met 2% tot 65.000. Voor het aantal zakenpassagiers bleek 2009 een zeer slecht jaar, met een daling van 37%.

Verplaatsingsgedrag

De auto blijft het meest populaire vervoermiddel. Een verschuiving naar andere transportmiddelen biedt nochtans interessante perspectieven. Het kan het aantal files op de weg verminderen, de milieuschade beperken en de kans op verkeersongevallen doen dalen. De overheid houdt vast aan het STOP-principe: ze geeft in het beleid voor-

rang aan Stappers, dan Trappers, dan Openbaar vervoer en tenslotte Privé vervoer.

Bij het **personenvervoer** zet in 2008 de trend van de voorbije jaren zich verder. Het aandeel van personenwagens in de modale verdeling neemt langzaam af ten voordele van het collectieve vervoer per bus of trein. 2008 was wel een uitzonderlijk jaar door de crisis. Het aantal personenkilometer met personenwagens en autobussen en -cars daalde voor het eerst sinds jaren, terwijl het aantal personenkilometer via het spoor wel steeg.

Deze voorzichtige modale verschuiving loopt niet gelijk met de beweging binnen de Europese Unie. In de EU27 lijkt wel een einde gekomen aan het stijgende belang van de personenwagen. Het aandeel van de personenwagens lijkt er zich te stabiliseren.

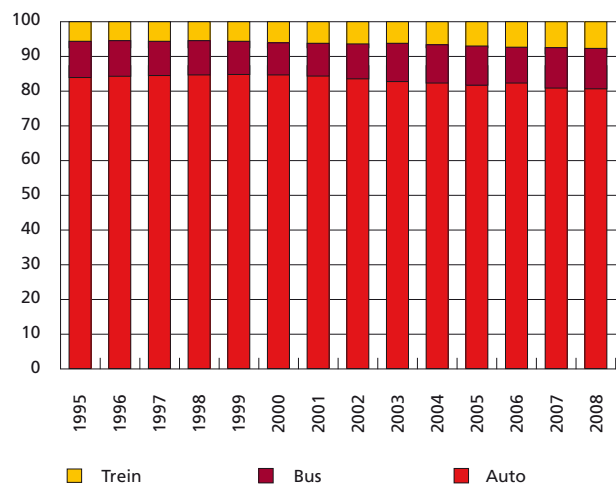
In 2008 nam binnen het personenvervoer de wagen 80,5% van de personenkilometer voor zijn rekening. Dit Vlaamse cijfer zit daarmee 2,7 procentpunten onder het EU27-gemiddelde en zelfs 3,2 procentpunten onder het EU15-gemiddelde. Het vervoer per trein benadert het EU-gemiddelde. Het busvervoer ligt dan weer boven dat gemiddelde.

In het regeerakkoord 2009-2014 wordt geijverd om meer woon-werkverplaatsingen met het openbaar vervoer te laten verlopen. De belangrijkste hoofdvervoerswijze voor het woon-werkverkeer is nog steeds de auto met een aandeel van 71% (bestuurder en passagier) in 2008-2009. 12% van de woon-werkverplaatsingen gebeurde met de fiets en 12% met het openbaar vervoer.

Voor het woon-schoolverkeer komen de auto (31,3%), de fiets (28,4%) en het openbaar vervoer (27,5%) als hoofdvervoerswijze ongeveer evenveel voor. Het openbaar

5.8 Modale verdeling personenvervoer

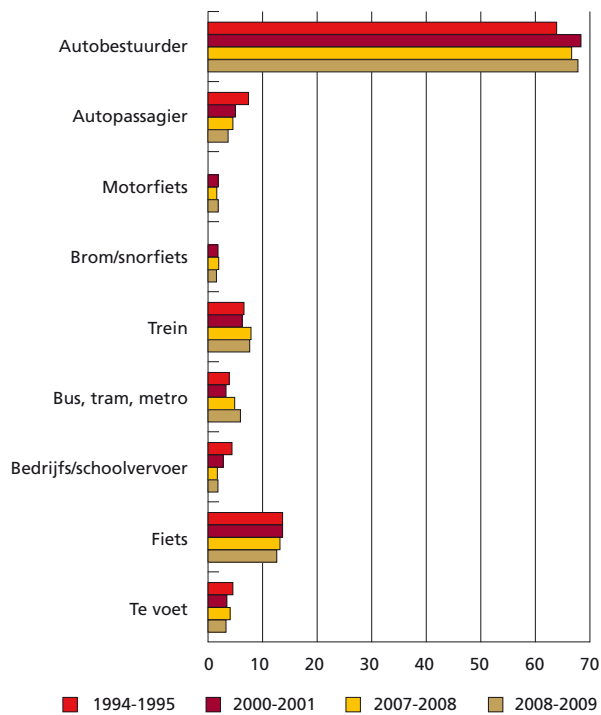
Evolutie van de modale verdeling van het personenvervoer volgens personenkilometer voor de voornaamste vervoerswijzen (personenwagens, bussen-autocars, treinen), ongeacht het land van registratie, van 1995 tot 2008, in %.

Bron: FOD MV, ADSEI, NMBS.

5.9 Modale verdeling van het woon-werkverkeer

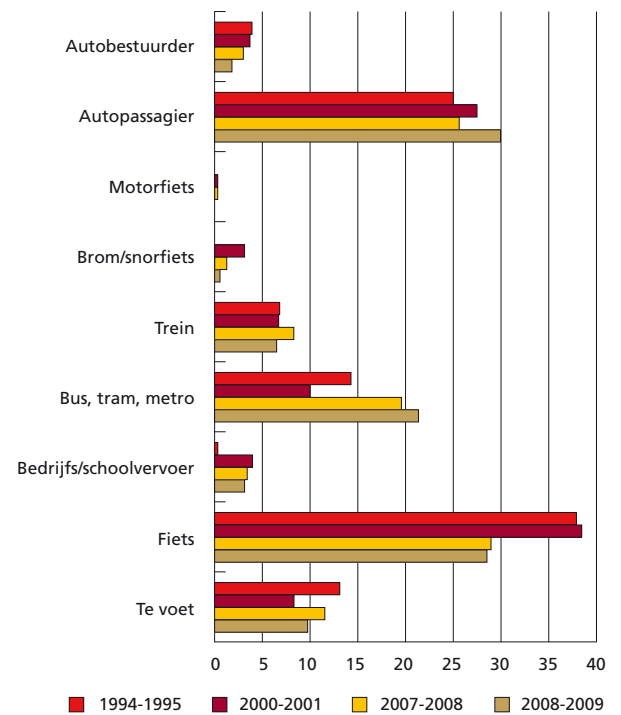
Evolutie van de modale verdeling (hoofdvervoerswijze) van het woon-werkverkeer, van 1994-1995 tot 2008-2009, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.10 Modale verdeling van het woon-schoolverkeer

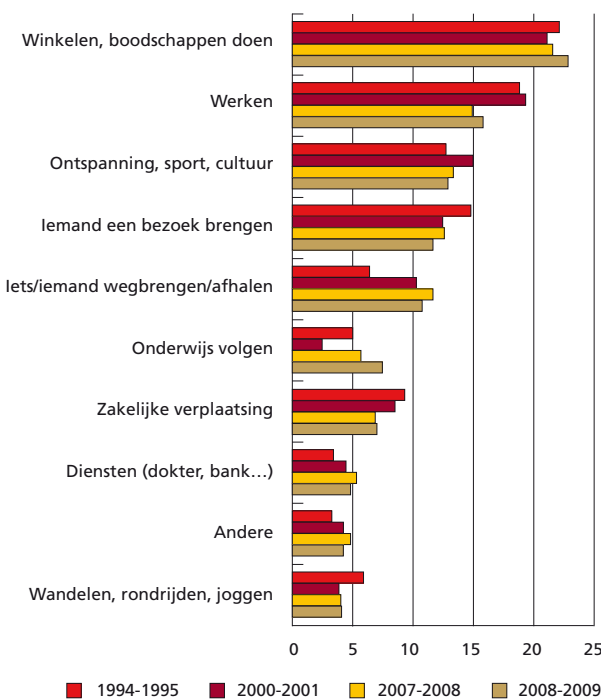
Evolutie van de modale verdeling (hoofdvervoerswijze) van het woon-schoolverkeer, van 1994-1995 tot 2008-2009, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.11 Motief van de verplaatsing

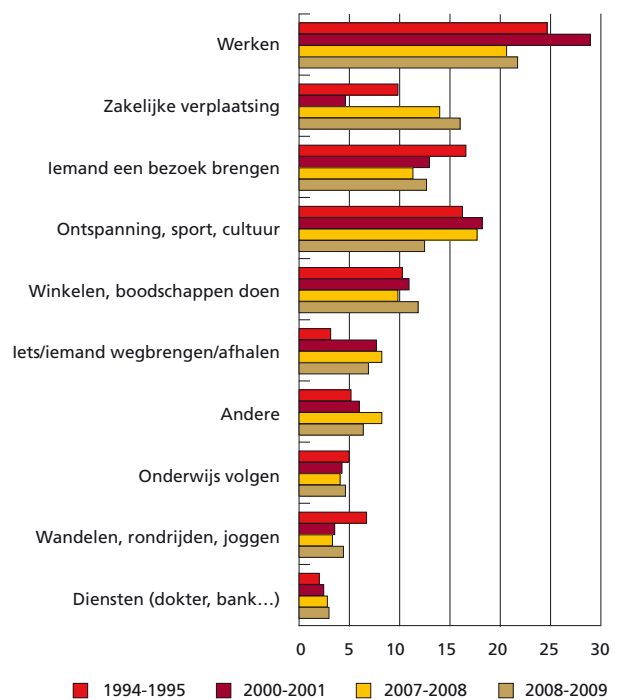
Evolutie van de verdeling van het gemiddeld aantal verplaatsingen per persoon per dag volgens motief, van 1994-1995 tot 2008-2009, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.12 Motief van de afgelegde afstand

Evolutie van de verdeling van de gemiddelde afgelegde afstand per persoon per dag volgens motief, van 1994-1995 tot 2008-2009, in %.

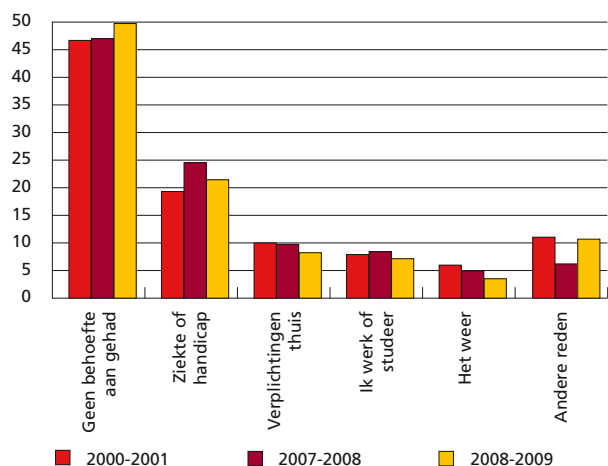
Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

vervoer heeft wel heel wat terrein gewonnen sinds de meting van 2000-2001, de fiets heeft dan weer heel wat terrein verloren.

In 2009 maakten de Vlamingen gemiddeld 2,84 verplaatsingen per persoon per dag. Het grootste aandeel van de verplaatsingen (22,7%) heeft winkelen als motief, gevolgd

5.13 Motief van niet-verplaatsers

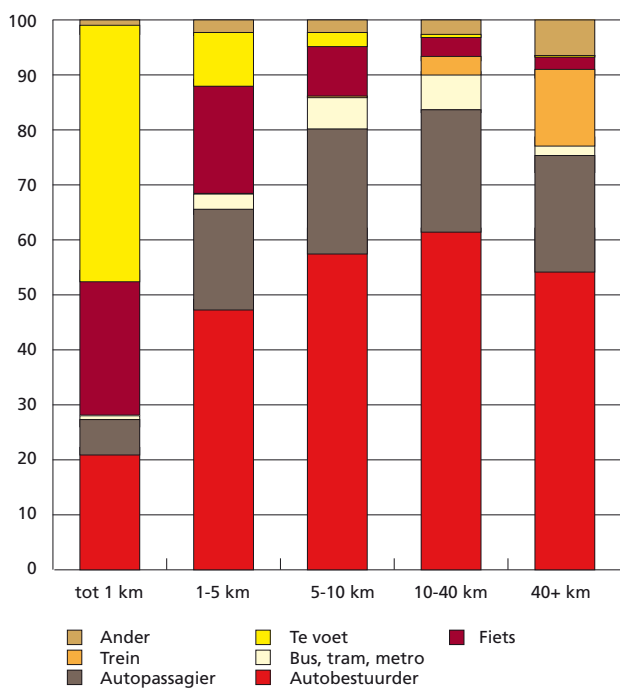
Evolutie van de verdeling van niet-verplaatsers volgens motief, van 2000-2001 tot 2008-2009, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.14 Modale verdeling naar afstand

Modale verdeling (hoofdvervoerswijze) naar afgelegde afstand, 2007-2008, in %.

Bron: Onderzoek verplaatsingsgedrag, MOW afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

door werkgerelateerde verplaatsingen (22,9%). Als we kijken naar de gemiddeld afgelegde afstand per persoon per dag, dan zijn de werkgerelateerde verplaatsingen het belangrijkste met een aandeel van 37,8%, gevolgd door vrije tijdsactiviteiten. Niet iedereen kan of hoeft zich te verplaatsen. 22% gaf aan (op een specifieke dag) geen verplaatsing te maken. Ongeveer de helft van de niet-verplaatsers zegt daar geen behoefte toe gehad te hebben. Ruim een vijfde van de niet-verplaatsers geeft als reden 'ziekte of handicap' op.

Een vijfde van alle verplaatsingen hebben een afstand van minder dan 1 kilometer. Deze verplaatsingen gebeuren voornamelijk te voet of per fiets, maar de wagen heeft hier al een aandeel van een kwart. Bij verplaatsingen tussen 1 en 5 kilometer (goed voor een derde van alle verplaatsingen) heeft de auto reeds een aandeel van 65%, terwijl het aandeel van te voet en per fiets snel afneemt naarmate de afstand langer wordt. Tram, bus en metro hebben een aanzienlijk aandeel bij de middellange afstanden, de trein vooral bij de lange verplaatsingen. De verplaatsingen van meer dan 40 kilometer zijn goed voor 6% van alle verplaatsingen.

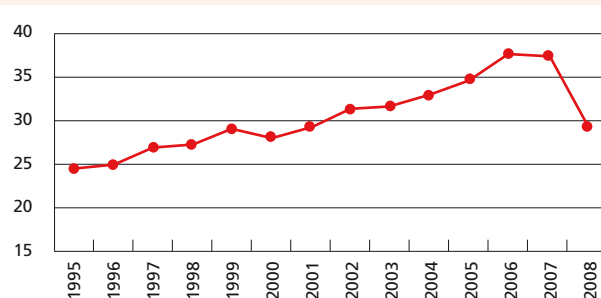
Logistiek

Vlaanderen heeft een centrale ligging binnen Europa. Het heeft ook een zeer dicht netwerk van transportinfrastructuur. Zowel voor wegen, spoorwegen als binnenvaart bekleedt het een toppositie binnen Europa. Hiermee heeft het Vlaams Gewest sterke troeven in handen en is het op logistiek vlak een topregio in Europa. Het beleid wil deze positie verder verbeteren door te blijven inzetten op slimme, duurzame en hoogwaardige logistieke activiteiten met een hoge toegevoegde waarde en werkgelegenheid.

Dit deel focust zich op het goederenvervoer. In een eerste deel volgt een beschrijving van de evolutie van het goederenvervoer per transportmodus. Een tweede deel bekijkt de modale verdeling van het vrachtvervoer. Het laatste

5.15 Tonkilometer vrachtwagens

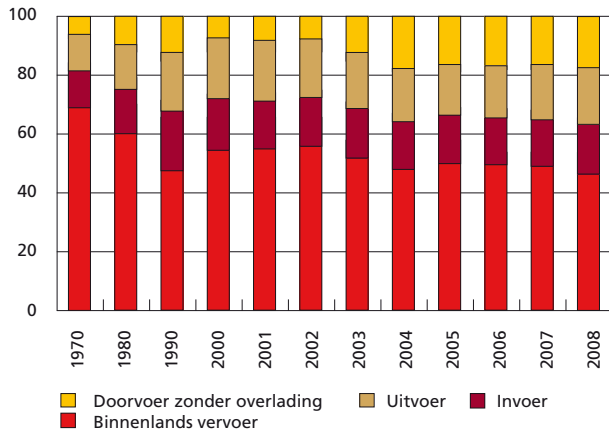
Evolutie van het aantal afgelegde tonkilometer met vrachtwagens, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2008, in miljard tonkilometer.

Bron: FOD MV.

5.16 Goederenvervoer over de weg

Evolutie van het goederenvervoer over de weg naar bestemmingstype, in België, van 1970 tot 2008, in %.

Bron: Pauwels, Tom, 'modellering van het goederenvervoer in België', 2007; ADSEI.

subhoofdstuk gaat dieper in op het economisch belang van de logistieke sector, met aandacht voor de tewerkstelling en de toegevoegde waarde.

Transportmodus

Hieronder volgt een beschrijving van de evolutie van het goederenvervoer per transportmodus. Daarbij gaat achtereenvolgens aandacht naar vervoer via vrachtwagens, spoor, binnenvaart, zeevaart, luchtvaart en ten slotte pijpleidingen.

Vrachtwagen

Het vrachtverkeer over de weg kende door de economische crisis een forse daling van 21% in 2008, en viel na een jarenlange groei terug op het niveau van zeven jaar eerder.

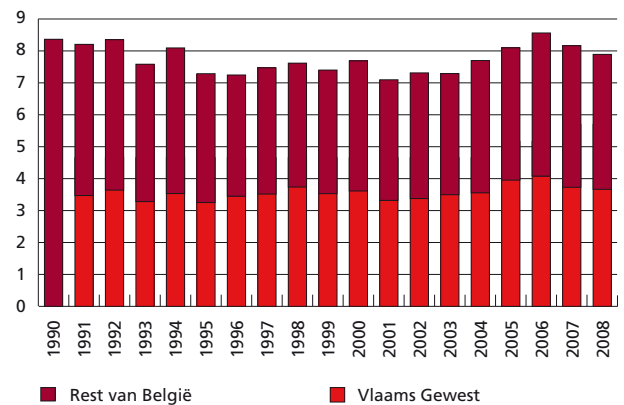
Het vrachtvervoer kan in 4 categorieën worden ingedeeld volgens laad- en lospunt: binnenlands vervoer, invoer, uitvoer en doorvoer. Bij het vrachtvervoer over de weg valt op dat het aandeel binnenlands vervoer afneemt in de loop der jaren. In 2008 was minder dan de helft van de door vrachtwagens gereden tonkilometer voor transport binnen België. Het aandeel gereden tonkilometer voor import en export steeg, net zoals het aandeel voor transitverkeer. Daarbij worden geen goederen geladen of gelost in België. België dient daarbij enkel als doorvoerland.

Spoor

Het Vlaamse **spoorwegennetwerk** is het dichtste van de Europese Unie. Enkel Tsjechië komt in de buurt. In 2008 kende het **goederenvervoer** per spoor een beperkte achteruitgang. Er werd in België 57 miljoen ton

5.17 Tonkilometer NMBS

Evolutie van het aantal tonkm van de NMBS, Vlaams Gewest en België, van 1990 tot 2008, x 1 miljard. Geen afzonderlijke cijfers beschikbaar voor 1990.

Bron: NMBS.

Noot: Cijfers vanaf 2007 gebaseerd op vrachtopvolgingssysteem.

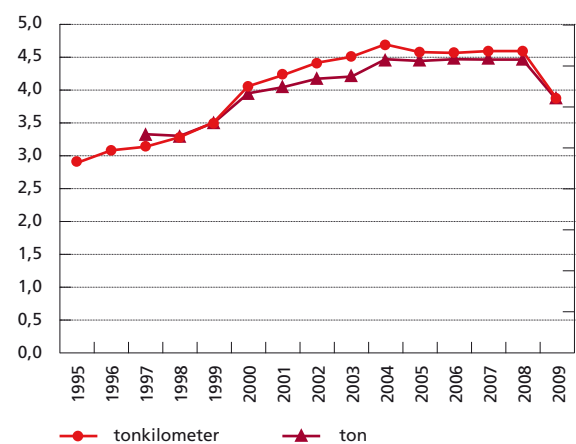
vervoerd. Het aantal tonkilometer afgelegd in het Vlaamse Gewest daalde met 1% tot 3,7 miljard. Sinds de gedeeltelijke vrijmaking van het spoorverkeer zijn er voor het goederenvervoer ook enkele kleinere private operatoren op Belgisch grondgebied actief. Hun collectief marktaandeel op de Belgische markt is tot op heden kleiner dan 10%.

Binnenvaart

Het Vlaamse **binnenwaternetwerk** is, na het vlakke en waterrijke Nederland, het dichtste van de Europese Unie. Door de economische crisis was 2009 een slecht jaar voor de Vlaamse binnenvaart, met een daling van 16% van het

5.18 Binnenvaart

Evolutie van de goederentrafiek in de binnenvaart, van 1995 tot 2009, in miljoen ton (rechtse as) en miljard tonkilometer (linkse as).

Bron: PBV.

aantal vervoerde tonkilometer. Daarmee valt de binnenvaart terug op een niveau van 10 jaar geleden.

Langs Vlaamse waterwegen werd in 2009 10% minder ton gelost dan het jaar voordien. Het aantal geladen ton daalde met 11%. In de Vlaamse havens nam het binnenvaartvervoer met 14% af in 2009, tot een overslag van 96 miljoen ton.

De binnenvaart kent een toenemende containerisatie: de tien containerterminals langs de binnenwateren kwamen uit op een trafiek van 446.000 TEU. Dat is na een jarenlange stijging een terugval tot op het niveau van 2005. In 2009 daalde het aantal containers geladen of gelost op de containerterminals langs Vlaamse waterwegen met 12%.

Sinds 1995 namen de binnenschepen in aantal af. Het zijn vooral de kleinere schepen die uit de vaart verdwijnen en worden vervangen door schepen met een groter laadvermogen.

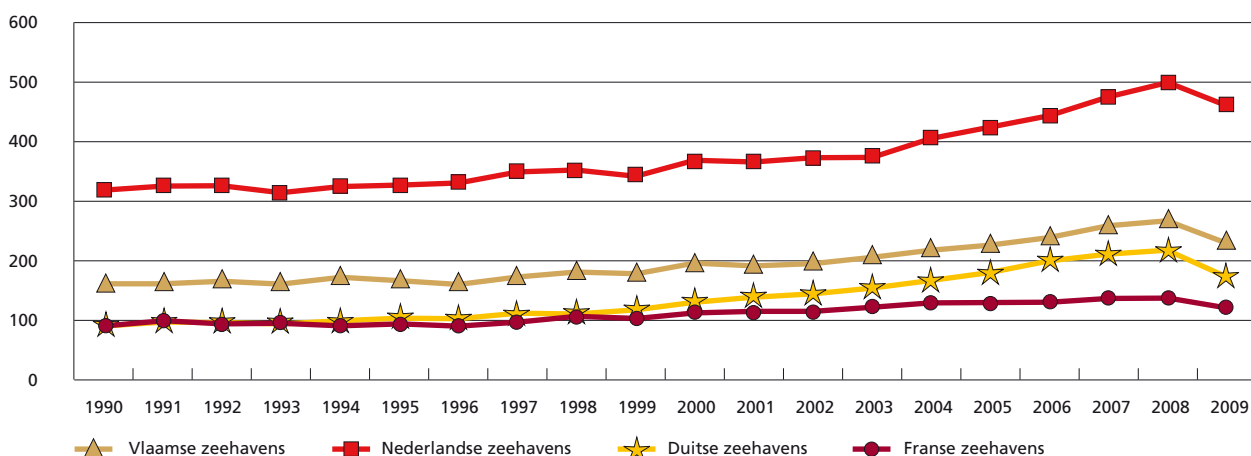
Zeevaart

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de Le Havre-Hamburg range, daarna komt de situatie in de vier Vlaamse zeehavens meer uitgebreid aan bod.

De Le Havre-Hamburg range omvat de belangrijkste zeehavens tussen deze twee steden. Hierbinnen vallen Antwerpen, Gent, Zeebrugge, Oostende, Rotterdam,

5.19 Haventrafiek Le Havre – Hamburg

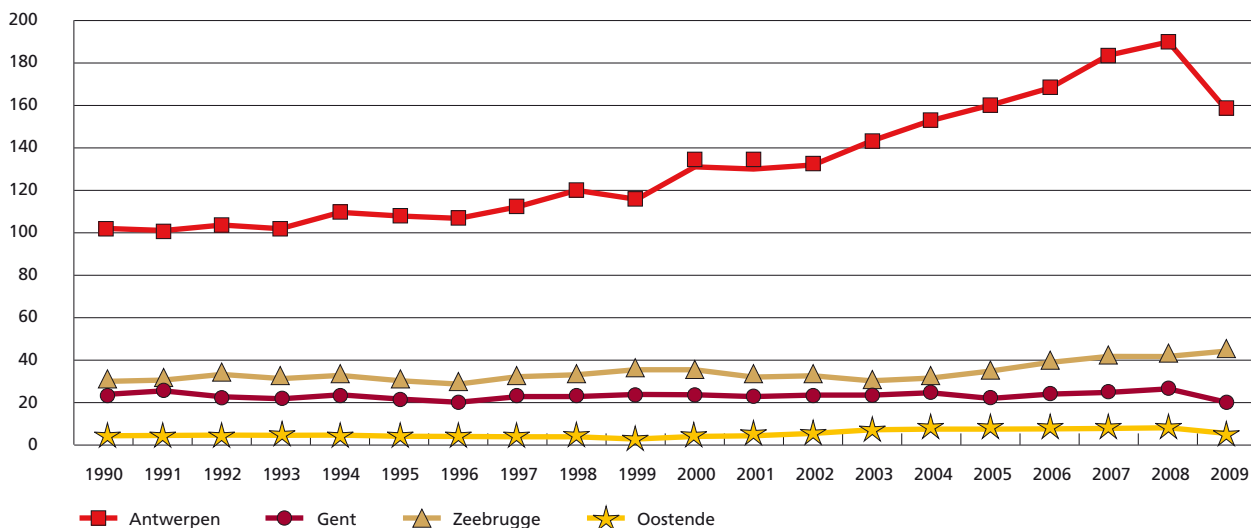
Evolutie van de trafiek in de havens van de Le Havre – Hamburg range, van 1990 tot 2009, in miljoen ton.

Bron: VHC.

5.20 Goederentrafiek zeehavens

Evolutie van de goederentrafiek in de zeehavens, van 1990 tot 2009, in miljoen ton.

Bron: VHC.

Amsterdam, Hamburg, Bremen, Duinkerke en Le Havre. Deze havens realiseerden in 2009 een overslag van 981 miljoen ton, een daling van 12% als rechtstreeks gevolg van de economische crisis. In de Vlaamse havens was de terugval nog iets groter. Hun aandeel in de range zakte naar 23%.

De **goederentrafiek** kende in 2009 ook in de Vlaamse zeehavens een sterke terugval door de economische crisis. Ze klokte af op 229 miljoen verscheepte ton. De binnenvaarttrafiek binnen de zeehavens liep met 14% terug. In de kusthavens Oostende en Zeebrugge is de binnenvaart minimaal. De shortsea-trafiek daalde met 11% tot 119 miljoen ton. Het aantal **passagiers** in de Vlaamse zeehavens daalde in 2009 met 7% tot 742.083. Tien jaar geleden waren er nog ruim dubbel zoveel.

De Vlaamse zeehavens zijn ook belangrijke economische spelers. Samen waren ze in 2007 goed voor een **directe toegevoegde waarde** van 15,1 miljard euro (8,7% van de bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest), 108.818 directe banen en 4,3 miljard euro directe investeringen. De **werkgelegenheid** en de toegevoegde waarde bereikten hun hoogste peil sinds 1997, en ook de investeringen gingen vooruit. Daarnaast staan de Vlaamse havens ook nog in voor een indirecte toegevoegde waarde van 14,6 miljard euro en een indirecte werkgelegenheid van 165.658 voltijdse equivalenten. Deze cijfers dateren nog van voor het begin van de economische crisis.

In 2008 investeerde het Vlaamse Gewest 411 miljoen euro in de vier zeehavens en hun maritieme toegankelijkheid.

Antwerpen

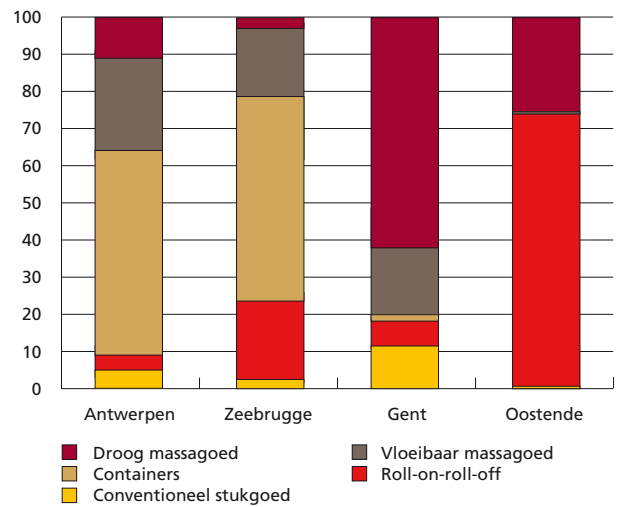
In 2009 was Antwerpen de Europese nummer twee voor goederentrafiek, na de afgescheiden koploper Rotterdam. Antwerpen beheerst 69% van de Vlaamse markt, met een marktaandeel van 16% in de Le Havre-Hamburg range. Voor het containerverkeer komt Antwerpen wereldwijd op de dertiende plaats. In Europa behandelen alleen Rotterdam en Hamburg meer containers.

De goederen die in de haven van Antwerpen aankomen zijn voor 35% uit Europa afkomstig. Daarna volgen Azië, Noord-Amerika, Afrika en Zuid-Amerika. Ruim een derde van de goederen die de Antwerpse haven per zeeschip verlaten varen naar Azië. Daarna volgen Europa, Afrika en Noord-Amerika.

In 2009 realiseerde Antwerpen een goederenoverslag van bijna 158 miljoen ton, een daling met 16,7% als gevolg van de economische crisis. Het containerverkeer vormt met 87 miljoen ton het grootste pakket binnen het Antwerpse goederenverkeer, maar verloor wel 14% ten opzichte van 2008. Het roll-on-roll-off-verkeer daalde met een vijfde, het droge massagoed met een derde en het niet-gecontaineriseerd stukgoed halveerde bijna. De vloeibare massagoederen daarentegen hielden stand.

5.21 Goederentrafiek naar soort

Goederentrafiek in de zeehavens in 2009, naar soort, in %.

Bron: VHC.

Het aantal zeeschepen dat in Antwerpen voor anker ging daalde met 15%, de bruto tonnenmaat daalde eveneens met 10% naar 266 miljoen ton.

Ook de binnenvaart van en naar de Antwerpse haven is in 2009 gedaald met 13% tot 79 miljoen ton. De shortsea-trafiek liep met 12% terug. Het aandeel van de shortsea-trafiek op de totale trafiek in de Antwerpse haven lag iets onder de 50%.

De toegevoegde waarde van de Antwerpse haven steeg in 2007 met 8% tot 9,9 miljard euro. Dat is goed voor een aandeel van twee derde binnen het Vlaamse havenlandschap. De investeringen gingen met een kwart vooruit tot 3,2 miljard euro. De werkgelegenheid steeg met 1% tot 64.870 voltijdse equivalenten.

Zeebrugge

Zeebrugge richt zich vooral op Europese trafiek. Het is de belangrijkste Europese haven voor het rollend vrachtverkeer en het transport van nieuwe personenwagens. Voor Zeebrugge zelf maakt niettemin het containerverkeer het grootste deel van de trafiek uit.

Zeebrugge realiseerde in 2009 een overslag van bijna 45 miljoen ton, een toename van 7% ten opzichte van het jaar voordien, en dat tijdens een crisisjaar. Het totale containervolume groeide met 17% tot bijna 25 miljoen ton. Het roll-on-roll-off-verkeer liep met 20% terug tot 9,5 miljoen ton en het transport van nieuwe personenwagens daalde met maar liefst 40% tot 1,3 miljoen stuks. De vloeibare bulk ging dan weer sterk vooruit, in tegenstelling tot de vaste bulk, een gevolg van de toegenomen trafiek in vloeibaar gas.

Zeebrugge neemt bijna een vijfde van de verscheepte tonnage in de Vlaamse havens voor zijn rekening. Het aantal passagiers (562.000 personen) bleef stabiel

en daarmee is Zeebrugge voor het achtste jaar op rij de grootste Vlaamse passagiershaven. De shortsea-trafiek liep in 2009 met 2% terug. Het aandeel van deze trafiek op de totale trafiek in de haven lag iets onder de 60%.

Zeebrugge heeft een kleiner aandeel in de toegevoegde waarde, werkgelegenheid en investeringen dan de trafiekcijfers zouden laten vermoeden. De haven was in 2007 goed voor 10.940 voltijdse equivalenten, een status quo. Het investeringsbedrag bleef net boven de 300 miljoen euro. De toegevoegde waarde steeg met 6% tot 902 miljoen euro.

Gent

Gent zorgt voor 9% van de Vlaamse tonoverslag. Drie kwart van de verscheepte tonnage bestaat uit aanvoer. Die aanvoer komt uit de hele wereld, met Europa en Zuid-Amerika als voornaamste herkomstgebieden. De afvoer gaat voor 77% naar Europa. Droge massagoederen, vooral van en naar het staalbedrijf ArcelorMittal Gent (voorheen Sidmar), maken twee derde uit van de maritieme trafiek.

De Gentse haven werd in 2009 zwaar getroffen door de economische crisis en zag haar trafiek met 23% dalen. Alle goederencategorieën verloren terrein. De binnenvaart ging met 18% achteruit tot 16 miljoen ton. De shortsea-trafiek daalde met 11%. Het aandeel van deze trafiek op de totale trafiek in de haven ligt daarmee op 60%.

Zeker in verhouding tot haar trafiek creëert de haven van Gent een belangrijke toegevoegde waarde, die in 2007 goed was voor 3,9 miljard euro, een stijging met 8%. De werkgelegenheid steeg licht tot 28.169 voltijdse equivalenten. De investeringen stegen met 62%.

Oostende

Oostende is de kleinste van de vier Vlaamse zeehavens, met een marktaandeel van 2%. In 2009 maakte het roll-on-roll-off-verkeer drie vierde van de maritieme aan- en afvoer uit. Bijna de volledige trafiek is intra-Europees, vooral van en naar Groot-Brittannië.

Met een trafiekdaling van 37% is de Oostendse haven de zwaarst getroffen Vlaamse haven door de economische crisis. Alle goederencategorieën verloren terrein. Het aantal passagiers liep met 23% terug tot 177.000 personen.

De volledige trafiek in de Oostende haven bestaat uit shortsea-trafiek.

De toegevoegde waarde in de haven van Oostende bedroeg in 2007 454 miljoen euro. Dat is een stijging van 2%. De werkgelegenheid in de haven bleef met 4.839 voltijds equivalenten nagenoeg stabiel.

Luchtvaart

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de Europese luchthavens, daarna komt de situatie in de Vlaamse luchthavens meer uitgebreid aan bod.

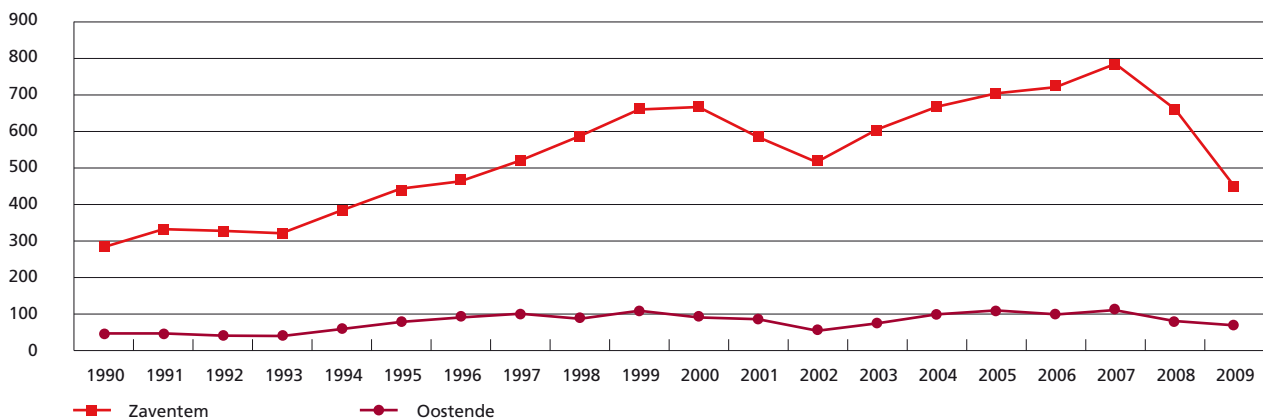
In de vrachtluchtvaart zien we min of meer hetzelfde fenomeen als bij de passagiersluchtvaart: een scherpe daling in 2001 en een herneming vanaf 2003. In 2009 viel de trafiek in de Europese vrachtluchthavens echter met 13% terug.

De **goederentrafiek** op de Vlaamse luchthavens daalde met 30% naar 527.000 ton, als gevolg van de economische crisis. 2009 was ook het eerste volledige kalenderjaar na het gedeeltelijke vertrek van DHL uit Zaventem.

In 2009 liep het vrachtvervoer op de nationale luchthaven met 34% terug. Voor vrachtvervoer bekleedde Zaventem in 2008 de zesde positie onder de Europese luchthavens.

5.22 Luchthavens vracht

Evolutie van de vervoerde vracht op de luchthavens van Zaventem en Oostende, van 1990 tot 2009, in 1.000 ton.

Bron: luchthavenautoriteiten.

5.23 Vrachtluchthavens EU

Evolutie van de trafiek in de twintig belangrijkste luchthavens van EU 27 in 2000 en 2008, hoeveelheid vervoerde vracht, x 1.000 ton.

Luchthavens	2000	2008
Frankfurt Rhein/Main	1.703	2.104
Amsterdam	1.223	1.593
Londen Heathrow	1.307	1.483
Parijs Ch. de Gaulle	1.067	1.392
Luxemburg	501	788
Zaventem	667	661
Keulen/Bonn	438	574
Luik	270	519
Liepzig	14	430
Milaan Malpensa	296	414
Madrid	305	355
East Midlands	179	292
Munchen	148	265
Kopenhagen Kastrup	419	247
Londen Stansted	168	230
Wenen Schwechat	66	201
Rome Fiumicino	153	153
Manchester	117	143
Helsinki	96	142
Bergamo	99	122

Bron: EC DG TREN.

Het Verre Oosten is het belangrijkste eind- of vertrekpunt, gevolgd door het Midden-Oosten, Noord-Amerika, Europa en Afrika.

Ook de luchthaven van Oostende kende een minder succesvol jaar met een daling van 11%. De economische crisis is de voornaamste oorzaak van de terugval. Eind 2009 waren de eerste tekenen van een heropleving van het vrachtvervoer zichtbaar. Op de andere twee Vlaamse

luchthavens (Antwerpen-Deurne en Kortrijk-Wevelgem) is het vrachtvervoer heel beperkt.

Pijpleiding

Een overzicht van de kerncijfers over het goederenvervoer is onvolledig zonder een blik op het transport via **pijpleidingen**. Er zijn pijpleidingen voor het transport van aardgas en voor het transport van olie.

Het pijpleidingennetwerk voor aardgastransport is in België het vierde dichtste van de hele Europese Unie met 126 kilometer per 1.000 km².

Het Belgische netwerk voor olie is met 294 kilometer een stuk beperkter, al scoren we met een dichtheid van 9,7 kilometer per 1.000 km² boven het Europese gemiddelde. In 2008 werd in België 1,5 miljard tonkilometer aardolie vervoerd, in de Europese Unie (EU27) 124,1 miljard. Er zit niet veel variatie op de aardolietrafiek via pijpleidingen.

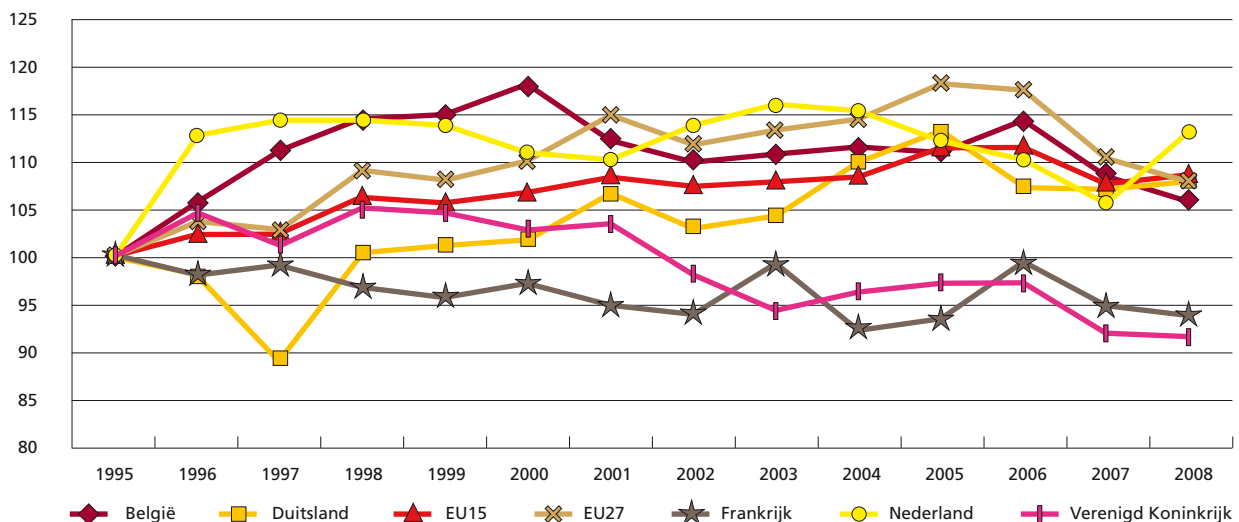
Modale verdeling

Vlaanderen wil zich verder ontwikkelen als slimme draaischijf van Europa. Daartoe moeten de logistieke ketens geoptimaliseerd worden en de moeten de logistieke stromen gebundeld worden tot grotere stromen, die beter in aanmerking komen voor vervoer via de alternatieve modi (binnenvaart, spoor). Deze manier van werken houdt meer vrachtwagens van de weg.

Bij het **goederenvervoer** tekent zich plots een trendbreuk af. Tussen 1995 en 2007 groeide het vrachtvervoer via binnenvaart even sterk als dat via de weg. Bij het spoor was de groei minder sterk. Daardoor ging het marktaandeel van vrachtwagens nog licht vooruit binnen de modale verdeling. In 2008 liep het aantal tonkilometer voor de

5.24 Oliepijpleidingen

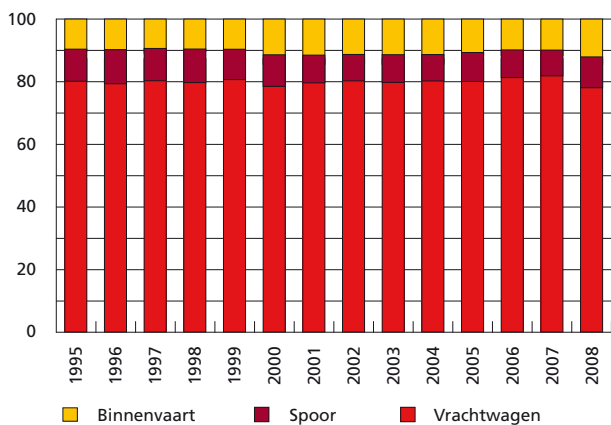
Evolutie van het aantal tonkm, afgelegd via oliepijpleidingen, België, buurlanden, EU15 en EU25, van 1990 tot 2008, index 1990 = 100.

Bron: EC DG TREN.

5.25 Modale verdeling goederenvervoer

Evolutie van de modale verdeling goederenvervoer volgens tonkilometer voor de voornaamste vervoerswijzen (weg, spoor, binnenvaart), van 1995 tot 2008, in %.

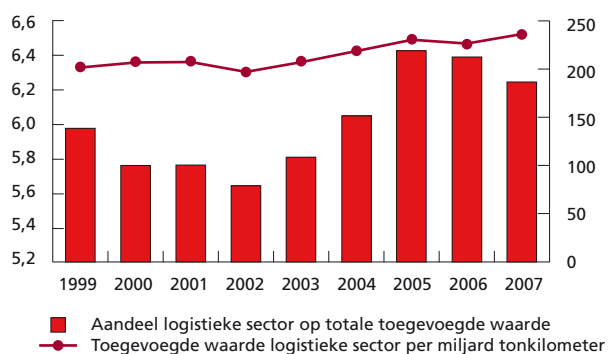

Bron: FOD MV, ADSEI, NMBS

drie modi sterk terug onder invloed van de economische crisis. Hierbij werd het wegvervoer zwaarder getroffen dan de andere modi, wat resulteert in een kleiner aandeel voor vrachtwagens binnen de modale verdeling. Wel dient opgemerkt te worden dat zowel het spoor- als het binnenwater onderschat worden in de cijfergegevens. Bij het spoor zijn er momenteel geen gegevens bekend over de concurrenten van de NMBS. Hun gezamenlijk marktaandeel wordt echter onder de 10% geschat. Bij vrachtvervoer via binnenwater is er onderregistratie. Enkel wanneer een vrachtschip een (Vlaamse) sluis passeert wordt zijn vracht geregistreerd als Vlaams binnenvaartvervoer.

5.26 Logistiek - toegevoegde waarde

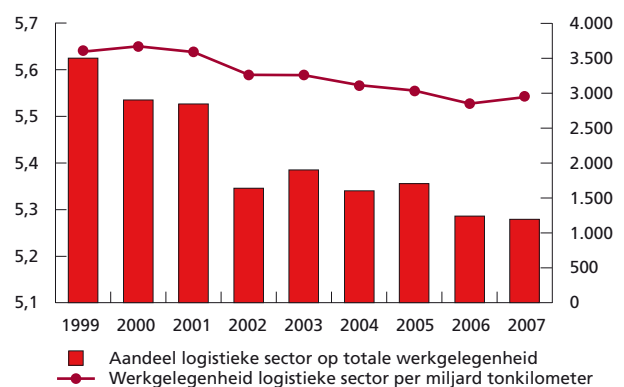
Evolutie van het aandeel van de logistieke sector binnen de totale (directe) toegevoegde waarde (in %, zie linker-as) en evolutie van toegevoegde waarde van de logistieke sector (in miljoen euro per miljard tonkilometer, zie rechter-as), van 1999 tot 2007.

Bron: raming SVR op basis bronnenmateriaal INR, en gebaseerd op studie NBB.

5.27 Logistiek – werkgelegenheid

Evolutie van het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid (in %, zie linker-as) en evolutie van de werkgelegenheid in de logistieke sector (per miljard tonkilometer, zie rechter-as), van 1999 tot 2007.

Bron: raming SVR op basis bronnenmateriaal INR, en gebaseerd op studie NBB.

Europees vergelijken is niet zo eenvoudig wegens definitieverschillen. Bij de Europese meting wordt bij het vrachtvervoer over de weg namelijk geen rekening gehouden met de tonkilometer gereden door buitenlandse vrachtwagens. In Vlaanderen is er echter een trend dat steeds meer buitenlandse vrachtwagens er goederen vervoeren.

Bij het goederenvervoer werd 76% van alle tonkilometers in 2008 afgelegd via de weg. Dit is ongeveer gelijk aan het EU27-gemiddelde en 1,6 procentpunt onder het EU15-gemiddelde. Een opvallend verschil is te vinden bij de binnenvaart: het aandeel van de binnenvaart in Vlaanderen bedraagt ruim 12% en dat is meer dan het dubbele van het EU-gemiddelde. Vele lidstaten zijn door hun reliëf echter minder geschikt voor binnenvaart. Het vrachtvervoer per spoor is in onze regio dan weer iets minder populair: het Vlaamse aandeel zit 6 procentpunten onder het EU27-gemiddelde.

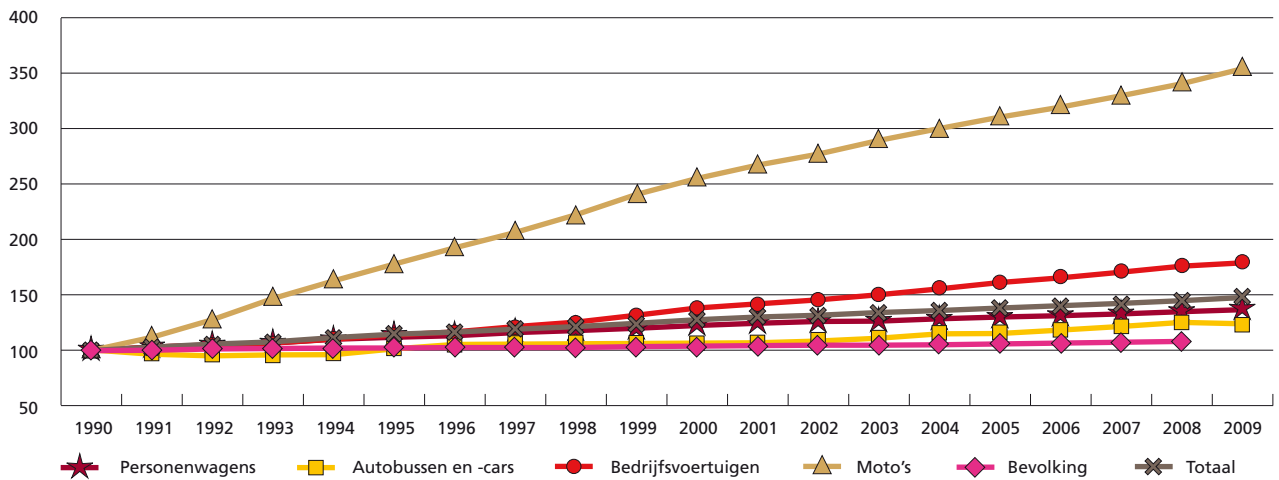
Economisch belang

Het aandeel van de logistiek in de bruto toegevoegde waarde schommelt rond 6%, en kent de laatste jaren een heropleving. Het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid ligt iets lager en schommelt rond de 5,5%.

Het afzetten van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid op het aantal tonkilometer door vrachtvervoer geeft een soort verhouding tussen de lasten en de lasten van logistiek. Het beleid streeft hierbij naar meer toegevoegde waarde en werkgelegenheid per tonkilometer. Voor de toegevoegde waarde is er een stijgende trend waar te nemen. Bij de werkgelegenheid is de evolutie echter minder positief.

5.28 Wagenpark

Evolutie van het wagenpark, naar type voertuig, van 1990 tot 2009, index 1990 = 100.

De categorie bedrijfsvoertuigen bestaat uit vrachtwagens, vrachtwagen-trekkers, landbouwvoertuigen en speciale voertuigen.
Bron: ADSEI.

Vlot verkeer

Vlaanderen beschikt over een dicht wegennet. Toch ontstaan geregeld files ten gevolge van piekbelastingen, ongevallen en wegenwerken. Deze files zorgen voor verliesuren met economische schade en bijkomende emissies tot gevolg. Het is dus belangrijk het wegennet zo optimaal mogelijk te benutten en het verkeer zo vlot mogelijk te laten verlopen.

In een eerste deel ligt de focus op de evolutie van het verkeersvolume in Vlaanderen. Files en verliesuren krijgen de aandacht in het tweede deel. Afsluitend volgt een

stuk over de aanpak van ontbrekende stukken in het infrastructuurnetwerk, opdat het verkeer ook in de toekomst vlot kan verlopen.

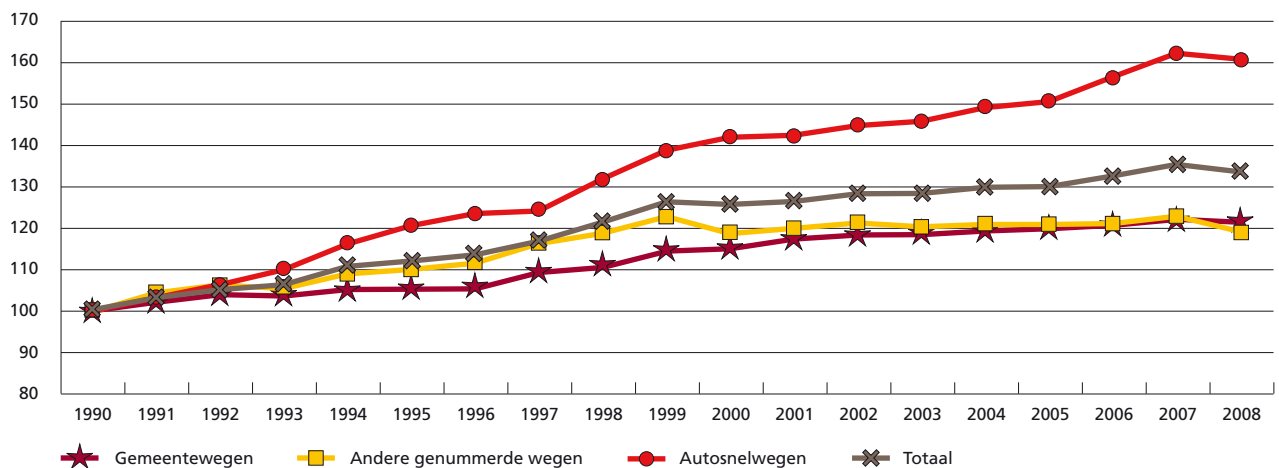
Verkeersvolume

Het Vlaamse **autosnelwegennetwerk** is, na het Nederlandse, het dichtste van de Europese Unie.

In 2009 waren ruim 3,9 miljoen motorvoertuigen ingeschreven, waaronder meer dan 3 miljoen personenwagens. Sinds 1990 steeg het aantal personenwagens met een derde. In 2008 waren er 487 personenwagens per

5.29 Wegverkeer

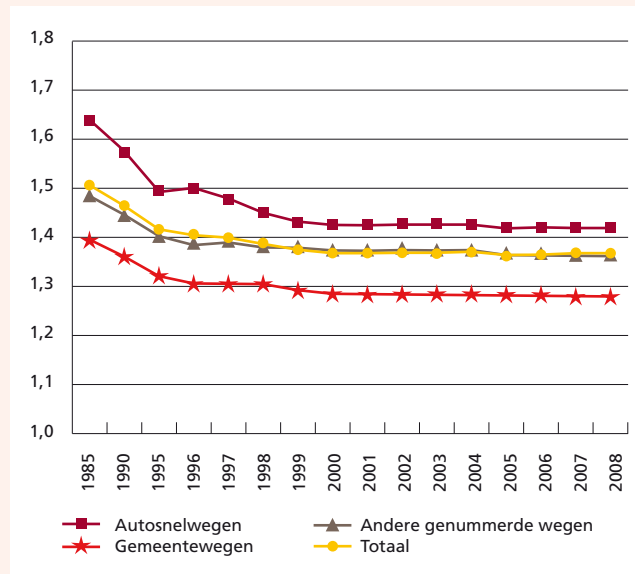
Evolutie van het wegverkeer in voertuigkilometer, naar type weg, van 1990 tot 2008, index 1990 = 100.

Bron: ADSEI.

5.30 Bezettingsgraad

Evolutie van het gemiddeld aantal inzittenden in personenwagens, volgens wegtype, van 1985 tot 2008.

Bron: ADSEI.

1.000 inwoners, en dat is boven het Europese gemiddelde van 470. Een Vlaams huishouden telde in 2008 gemiddeld 1,2 personenwagens.

Het aantal **motoren** (zonder bromfietsen) verdrievoudigde sinds 1990. Binnen de categorie van de **bedrijfsvoertuigen** kende de groep vrachtwagens een verdubbeling.

Het **wegverkeer** op de Vlaamse wegen ging in 2008 voor het eerst sinds 1990 licht achteruit, tot 56 miljard voertuigkilometer. De daling kan beschouwd worden als een effect van de economische crisis. Sinds 1990 nam de hoeveelheid

verkeer wel met een derde toe. Vooral de verkeersintensiteit op de autosnelwegen kende de voorbije decennia een sterke groei. Voorlopige cijfers uit de verkeersstellingen van het Vlaams Verkeerscentrum bevestigen een gelijkaardige trend. In de nabije toekomst zal het Verkeerscentrum met nog preciezere cijfers naar buiten komen.

De bezettingsgraad van personenwagens bepaalt in grote mate mee het verkeersvolume. Minder personen per wagen betekent meer wagens op de weg. Op basis van federaal cijfermateriaal lijkt de bezettingsgraad een dalende trend te kennen. Ook het Vlaamse onderzoek naar het verplaatsingsgedrag (OVG) van de Vlamingen meet de algemene bezettingsgraad van personenwagens.

Files

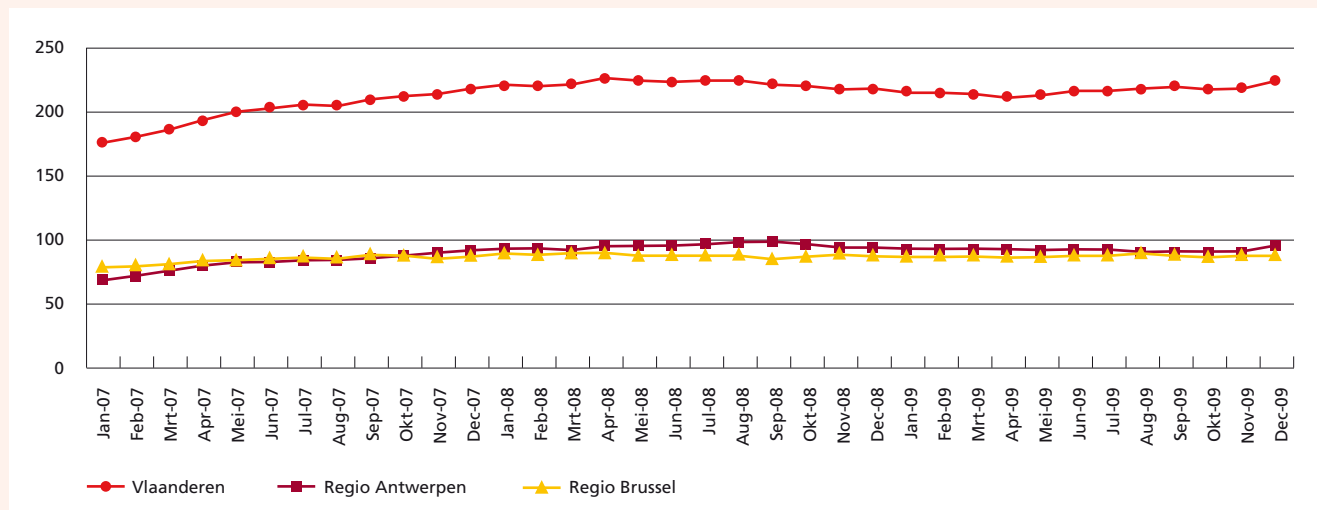
Het Pact 2020 wil tegen 2020 het aantal **verliesuren** op de hoofdwegen (met snelheden <90% t.o.v. de normale snelheid) beperken tot 5% van het aantal gereden voertuiguren.

Sinds juni 2004, na de aanvang van de werken op de Antwerpse Ring, zijn de meetposten op deze zeer filegevoelige plek verwijderd en dus verdwenen uit de statistieken. De cijfers van 2009 zijn daarom een onderschatting van het Vlaamse totaal en zeker voor de Antwerpse regio. In 2009 stonden de automobilisten bijna 4 miljoen uren in de file op de Vlaamse hoofdwegen. Tegenover 2008 is dat een daling met 11,5%. Daarmee zijn 5% van de gereden uren verliesuren en wordt de doelstelling net gehaald. De grootste problemen spelen zich af rond Brussel en Antwerpen, de twee belangrijkste economische knooppunten. In het Brusselse zijn 9,2% van de rijuren als verliesuren te beschouwen, in Antwerpen (excl. R1) 4,2%, in de rest van Vlaanderen 1,7%.

De **filezwaarte** houdt rekening met de lengte en de duur van de file maar niet met de snelheid tijdens de file of met

5.31 Filezwaarte

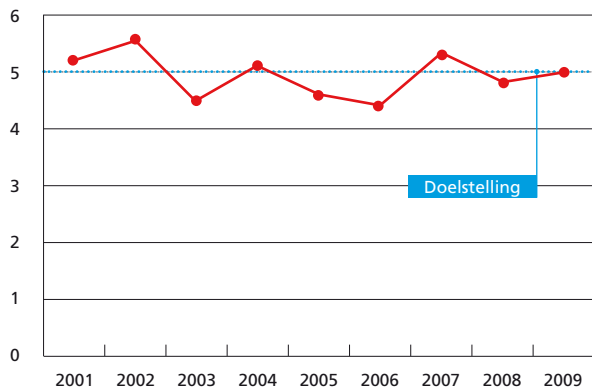
Evolutie van de filezwaarte op het hoofdwegenet, van 2007 tot 2009, in kilometeruren per dag (voortschrijdend jaargemiddelde).

Bron: MOW, afdeling Vlaams Verkeerscentrum.

5.32 Verliesuren

Evolutie van het aandeel verliesuren op het hoofdwegenet (excl. R1), van 2001 tot 2009, in %.

Bron: MOW, afdeling Vlaams Verkeerscentrum.

het aantal voertuigen betrokken in de file. Tussen 2007 en 2009 is de filezwaarte op de hoofdwegen gestegen. De laatste 2 jaar is de filezwaarte in de regio Antwerpen groter dan deze in de regio Brussel. In het eerste dagdeel (0 tot 12 uur) is de filezwaarte gewoonlijk groter dan in het tweede dagdeel (12 tot 24 uur).

Bereikbaarheid is een van de belangrijkste vestigingscriteria voor de meeste economische activiteiten, inclusief het wonen. De bereikbaarheid over de weg, gemeten in fysieke afstand, kan in heel Vlaanderen als uitstekend worden beschouwd. De relatie met structureel aanwezige congestie dient echter ook gelegd te worden. Kaart 5.33

geeft aan welke gebieden het meest inboeten aan bereikbaarheid vanuit de grote en regionale steden tengevolge van congestie die zich tijdens de piekuren voordoet.

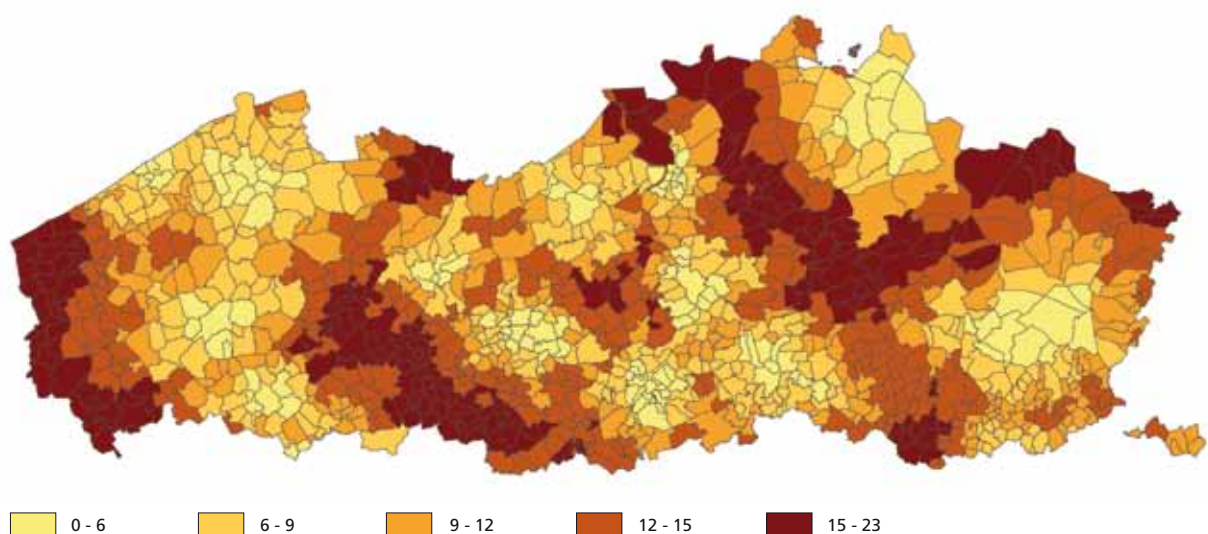
Missing links

Het beter inschakelen van het bestaande wegennet zal niet volstaan om het verkeer vlot de economische knooppunten te laten bereiken. Omwille van ontbrekende schakels is de bereikbaarheid van een aantal regio's niet optimaal. Het (ontwerp) Mobiliteitsplan Vlaanderen en het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen definiëren 25 missing links in het hogere wegennet. Bijkomend startten ook de voorbereidingen voor twee ontbrekende schakels in het hogere wegennet, namelijk de noord-zuidverbinding Kempen (N19g) en de optimalisatie van de verbinding Ieper-Veurne (N8/A19).

Daarom wil men tijdens de komende jaren de werken voor het wegwerken van deze missing links en ontbrekende schakels (bottlenecks) voortzetten en dit via twee sporen. Enerzijds wil men tegen het einde van de legislatuur zes missing links weggewerkt hebben. Hieronder verstaan we minstens volledig aanbesteed of zelfs uitgevoerd op het terrein. Anderzijds zullen de plannen van een vijftal ontbrekende schakels verder worden voorbereid, zodat ook op langere termijn het tempo in het wegwerken van de missing links gehandhaafd kan worden.

5.33 Verschuif in reistijd

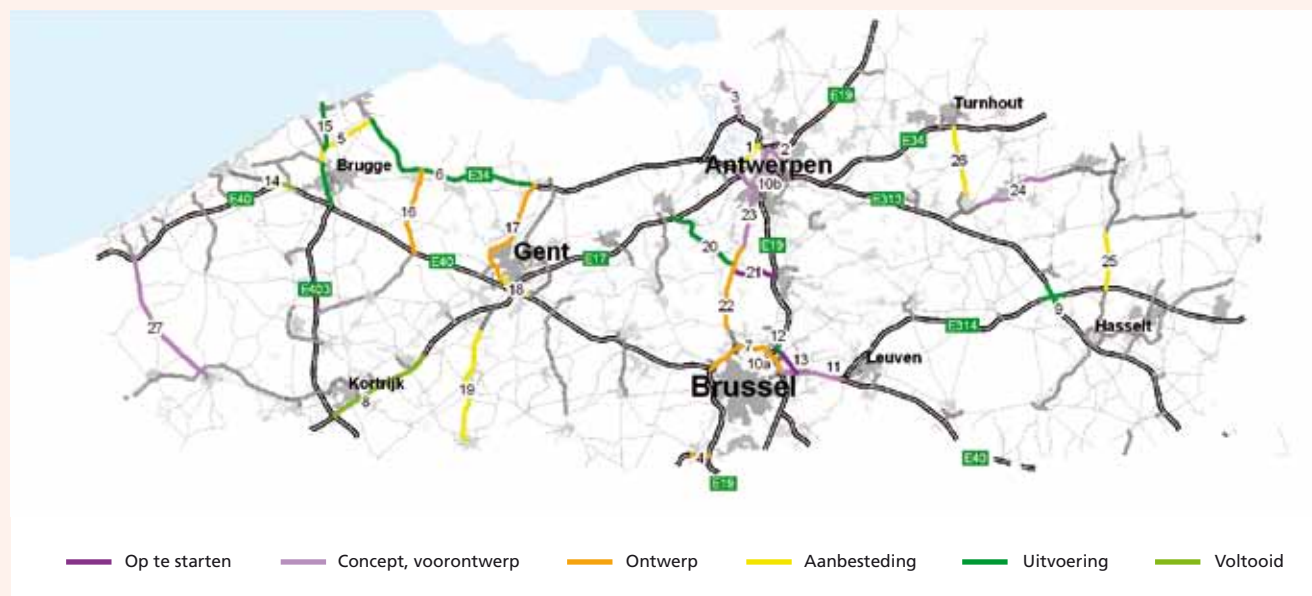
Verschuif in reistijd per auto tussen piek- en daluren in 2001, naar de Belgische grote en regionale steden, in minuten.

Bron: Vandenbulcke, Steenberghen en Thomas, 2007.

5.34 Missing links

Stand van zaken van de aanpak van de missing links uit het RSV en het Mobiliteitsplan Vlaanderen, medio 2010.

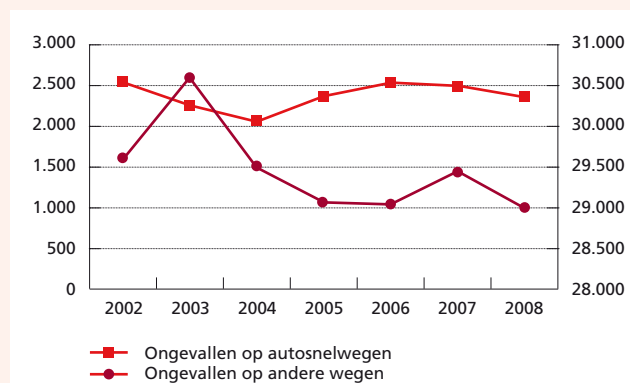

Opmerking: De eerste 25 projecten zijn de missing links uit het RSV en Mobiliteitsplan Vlaanderen. Voor een correcte interpretatie van de kaart wordt verwezen naar bijkomende legende en uitleg op <http://www.wegen.vlaanderen.be/wegen/missinglinks/overzicht.php>.
Bron: MOW, Agentschap Wegen en Verkeer.

Het Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk (BFFN) is een van de instrumenten om meer en veiliger fietsgebruik te realiseren. Het is in de eerste plaats bedoeld voor de afwikkeling van woon-werk, woon-school en woon-winkelverkeer. In 2009 was het Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk 11.898 km lang. 26% daarvan voldeed aan de normen uit het vademecum fietsvoorzieningen. Langs 39% van het netwerk zijn fietspaden aanwezig die echter niet volledig voldoen aan deze normen. 35% van het BFFN is momenteel nog niet uitgerust met fietsvoorzieningen.

5.35 Ongevallen naar wegtype

Evolutie van het aantal ongevallen op autosnelwegen (linkeras) en andere wegen (rechteras), van 2002 tot 2008.

Bron: ADSEI.

Veilig verkeer

Gedurende deze legislatuur moet een nieuwe belangrijke stap gezet worden in de realisatie van de ambities inzake verkeersveiligheid. Op kortere termijn wil men de achterstand met de Europese koplopers gehalveerd zien.

Concreet betekent dit tegen 2010 maximaal:

- 375 doden en dodelijk gewonden;
- 3.250 zwaargewonden;
- 55 doden en dodelijk gewonden jonger dan 26 jaar;
- 57 lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer (afgelegd door het totale wegverkeer in Vlaanderen).

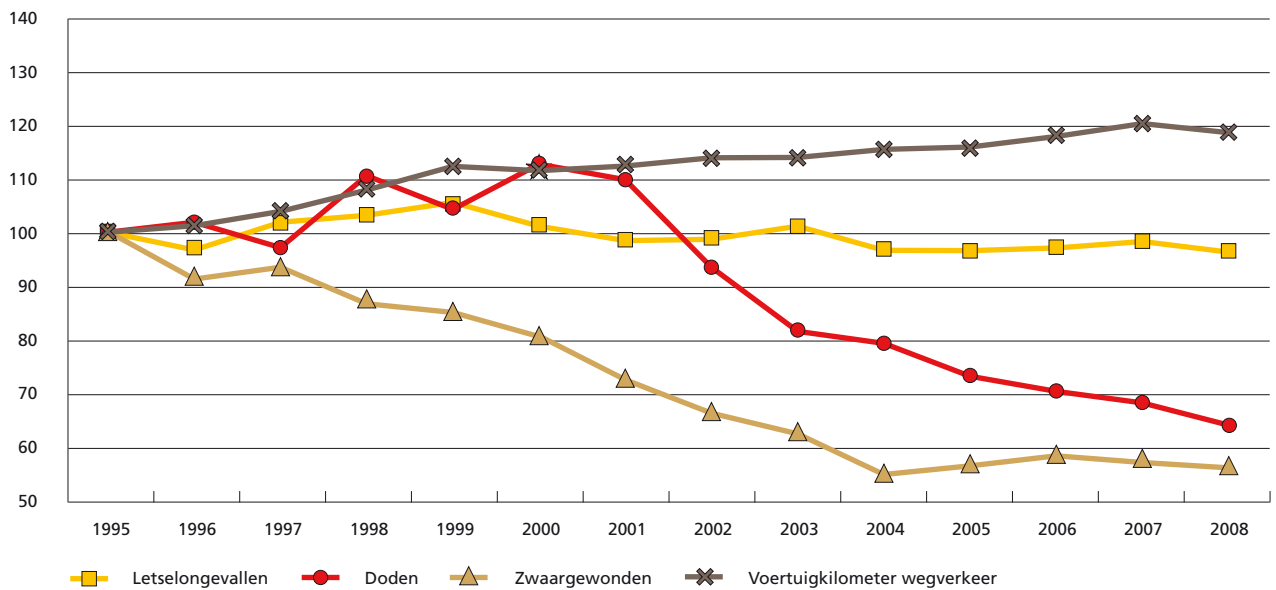
Op 14 november 2007 werd het Vlaamse Verkeersveiligheidsplan goedgekeurd. Daarmee worden de doelstellingen uit het Mobiliteitsplan nog verder verscherpt. Tegen 2015 mogen er nog maximaal 250 doden en dodelijk gewonden en 2.000 zwaargewonde slachtoffers vallen op de Vlaamse wegen. Volgens het Pact 2020 dient het jaarlijks aantal doden op minder dan 200 en het aantal zwaargewonden op minder dan 1.500 gebracht te worden tegen 2020. Tegen 2011 wil de Vlaamse overheid de 800 gevaarlijkste punten op de wegen weggewerkt hebben. Begin 2010 was 68% van de projecten in uitvoering of uitgevoerd.

In een eerste deel ligt de focus op de verkeersveiligheids cijfers in het Vlaamse Gewest. Dan volgt een vergelijking met andere Europese lidstaten en regio's.

5.36 Evolutie verkeersveiligheid

Evolutie van het aantal letselongevallen, het aantal doden en zwaargewonden, het totale voertuigenpark en de afgelegde voertuigkilometers van het wegverkeer (excl. (brom)fietsen), van 1995 tot 2008, index: 1995 = 100.

Bron: ADSEI, FOD MV.

Vlaams Gewest

In 2008 is het aantal letselongevallen terug gedaald tot 31.341. Er vielen zowel minder lichtgewonden (-2,4%), als minder zwaargewonden (-2%) en doden (-6,3%) ten opzichte van 2007. In 2008 vielen er 495 verkeersdoden te betreuren op de Vlaamse wegen. Sinds 1995 is het aantal doden met bijna 36% afgenomen en het aantal zwaargewonden met 44%.

Het aantal letselongevallen blijft de jongste jaren ongeveer stabiel, hoewel het aantal voertuigkilometers alsmaar toeneemt. Minder dan 10% van de ongevallen gebeurt op autosnelwegen. Ongeveer de helft van de ongevallen gebeurt binnen de bebouwde kom maar de ongevallen zijn minder ernstig dan deze buiten de bebouwde kom. 25,5% van de verkeersdoden en 37% van de zwaargewonden valt binnen de bebouwde kom. 68% van de dodelijke slachtoffers valt buiten de bebouwde kom.

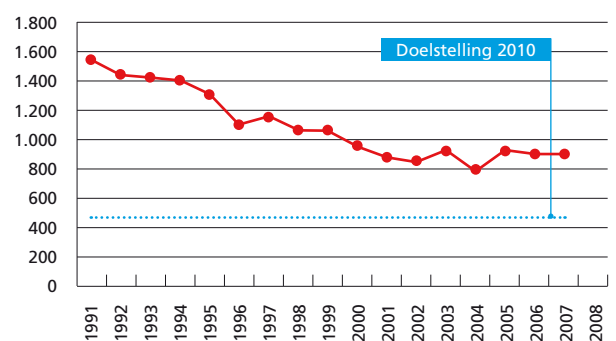
Uit cijfers over letselrisico's blijkt dat fietsen ongeveer 3 keer gevaarlijker is dan autorijden. Het promoten van deze modus moet dan ook gepaard gaan met het verbeteren van de verkeersveiligheid en de infrastructuur. Het Vlaams Totaalplan Fiets wil enerzijds het fietsgebruik bevorderen en anderzijds de verkeersveiligheid voor fietsers vergroten. Het aandeel van de fietsverplaatsingen in het aantal verplaatsingen moet stijgen van 15% in 2000 tot 19% in 2010. Het aantal dode en zwaargewonde fietsslachtoffers moet tussen 2000 en 2010 met de helft afnemen. In de jaren negentig is het aantal dode en

zwaargewonde fietsslachtoffers sterk gedaald. Het aantal lichtgewonde fietsslachtoffers is in het begin van deze eeuw wel zeer sterk toegenomen. In 2007 vielen er 895 dode en zwaargewonde fietsslachtoffers.

Het Mobiliteitsplan Vlaanderen, het Vlaamse Verkeersveiligheidsplan en het Pact 2020 beschrijven **verkeersveiligheidsdoelstellingen** tegen 2010, 2015 en 2020. Voor het aantal verkeersdoden en zwaargewonden haalt Vlaanderen de beste resultaten, maar de doelstellingen tegen 2010 zullen waarschijnlijk niet gehaald worden.

5.37 Fietsslachtoffers

Evolutie van het aantal dode en zwaargewonde fietsslachtoffers, van 1991 tot 2008.

Bron: ADSEI.

5.38 Doelstellingen verkeersveiligheid

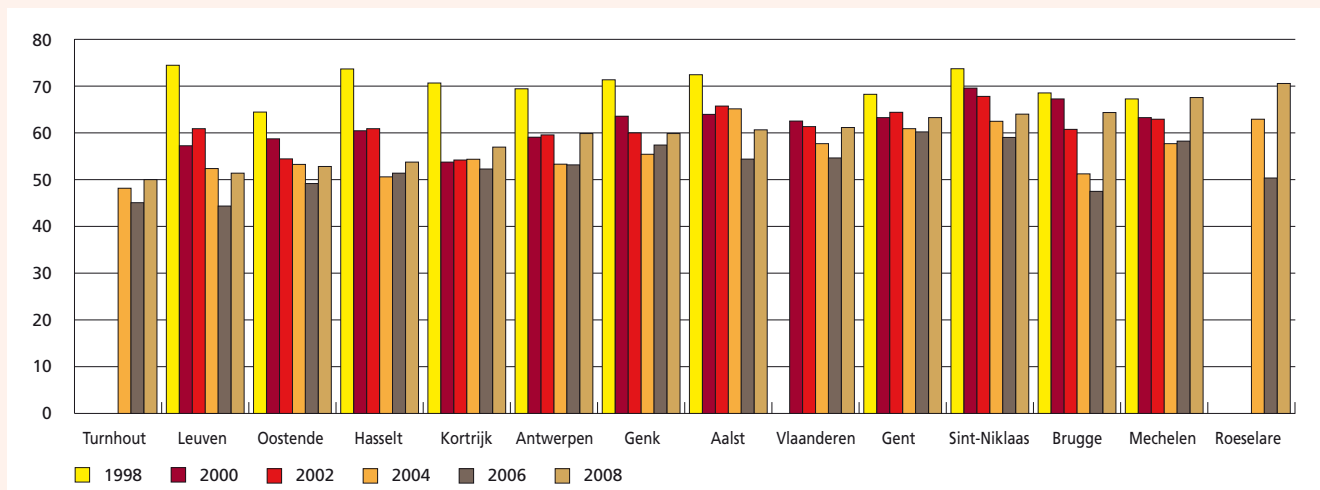
Evolutie in het bereiken van de Vlaamse verkeersveiligheidsdoelstellingen, van 1999 tot 2008.

Verkeersveiligheidsdoelstellingen Vlaanderen	1999	2008	Doelstelling 2010	% doelstelling bereikt in 2008	Doelstelling 2015	% doelstelling bereikt in 2008	Doelstelling 2020	% doelstelling bereikt in 2008
Doden en dodelijk gewonden	806	495	375	72,2	250	55,9	200	51,3
Zwaar gewonden	6.714	4.418	3.250	66,3	2.000	48,7	1.500	44,0
Doden en dodelijk gewonden onder 26 jaar per miljoen jongeren onder 26 jaar	133	*89,3	55	*56,0				
Lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer	76,3	65,6	57	55,5				

*: cijfer 2007.
Bron: ADSEI, MOW.

5.39 Onaangepaste snelheid

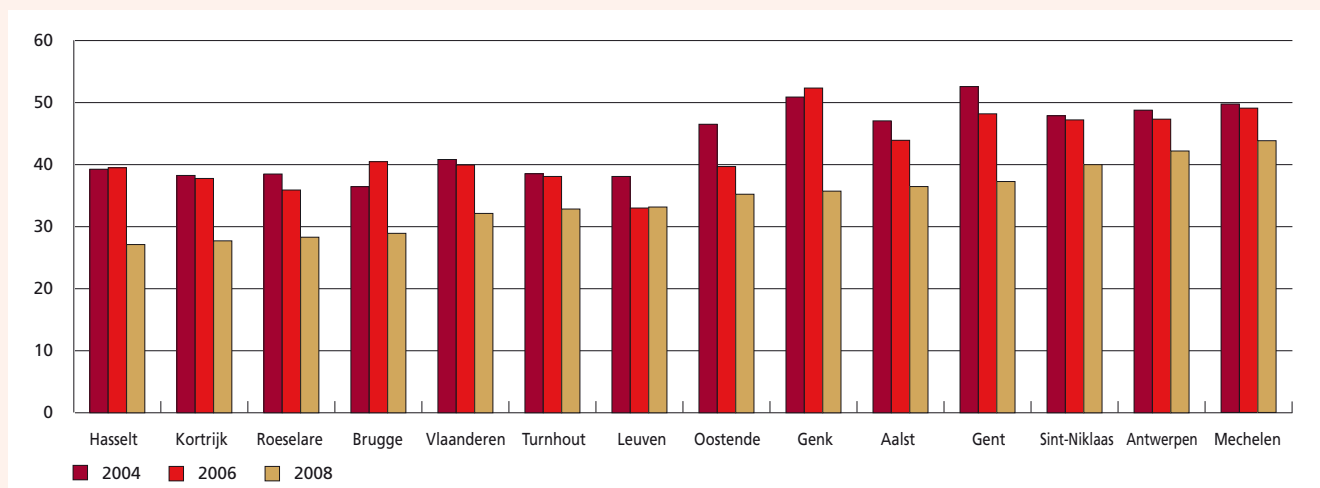
Aandeel van de bevolking dat helemaal wel of eerder wel onaangepaste snelheid als een probleem in de buurt ervaart, van 1998 tot 2008, in %.

Bron: stadsmonitor, Federale Veiligheidsmonitor.

5.40 Aggressief verkeersgedrag

Aandeel van de bevolking dat helemaal eens of eerder wel eens is dat agressief verkeersgedrag als een probleem in de buurt wordt ervaren, van 2004 tot 2008, in %.

Bron: Federale veiligheidsmonitor.

Naast de objectieve verkeersongevallencijfers is er ook een **subjectief** aspect van de verkeersveiligheid. Dit wordt gemeten door enquêtes bij burgers. 61% van de Vlamingen ervoer onaangepaste snelheid als een buurtprobleem in 2008. In alle centrumsteden bedroeg dit aandeel minstens 50%. Er is een gevoelige daling van dit probleem opgetreden tussen 1998 en 2006 maar de bevraging in 2008 geeft terug een opvallende stijging. Een ander buurtprobleem is agressief verkeersgedrag. 32% van de Vlamingen ervoer dit als een probleem in de buurt in 2008. In Sint-Niklaas, Antwerpen en Mechelen ervoer minstens 40% van de respondenten dit als een probleem. In alle centrumsteden nam het agressief verkeersgedrag wel af tussen 2004 en 2008.

Europese Unie

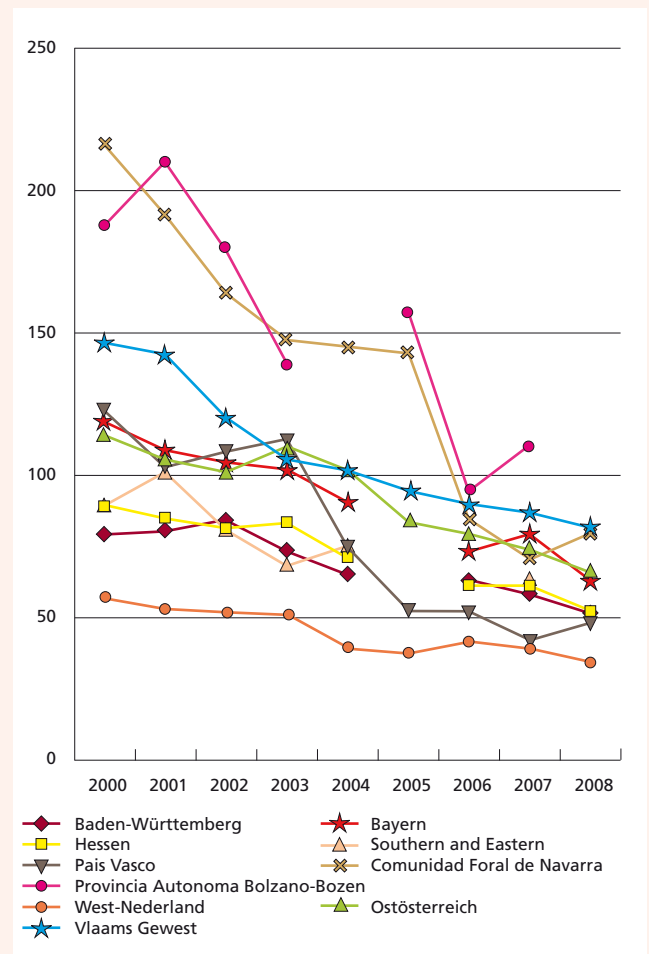
Tegen 2020 moet Vlaanderen een van de beste Europese regio's zijn op het gebied van verkeersveiligheid, zowel uitgedrukt in functie van het aantal doden en zwaargewonde verkeersslachtoffers als per miljoen afgelegde kilometers en per miljoen inwoners.

In vergelijking met de Europese economische topregio's scoort Vlaanderen niet bijster goed. Enkel de Italiaanse regio Bolzano-Bozen had in 2007 nog meer dodelijke verkeersslachtoffers per miljoen inwoners. Wat de evolutie van het aantal dodelijke slachtoffers per miljoen inwoners betreft, doet Vlaanderen het wel goed met een daling van 45% tussen 2000 en 2008.

In de EU27 vielen 78 verkeersdoden per miljoen inwoners in 2008. Vlaanderen bevindt zich met een score van 80,6 dicht bij het EU-gemiddelde. In verhouding tot het aantal personenkilometer en het aantal personenwagens scoort het Vlaamse Gewest net onder het EU-gemiddelde.

5.41 Verkeersveiligheid regio's

Evolutie van het aantal verkeersdoden per miljoen inwoners, van 2000 tot 2008.

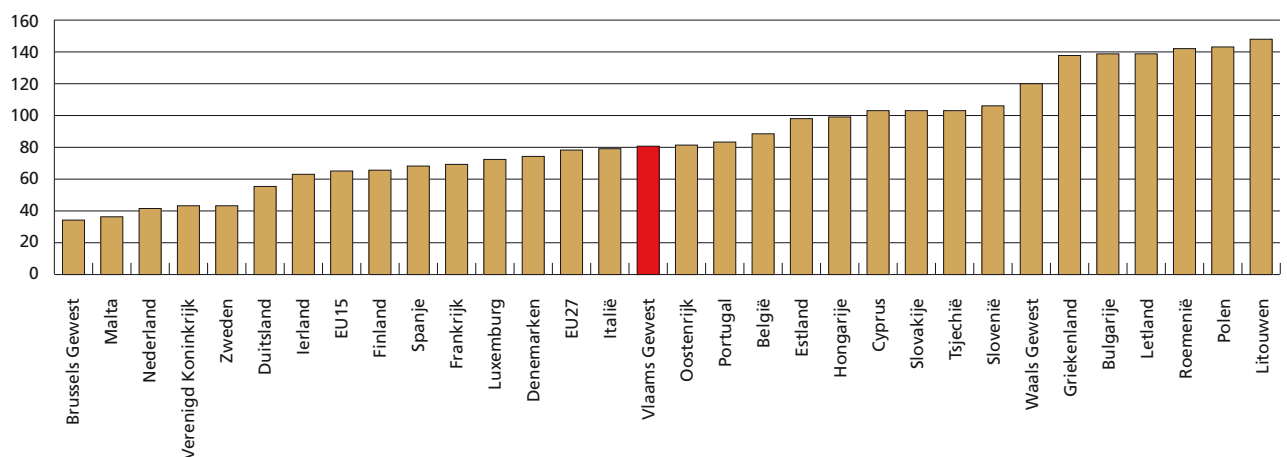

Opmerking: de gemiddelde bevolking van het Vlaamse Gewest in 2008 is gelijk aan die van 2007.

Bron: EC DG TREN, ADSEI, bewerking SVR.

5.42 Verkeersveiligheid lidstaten

Aantal verkeersdoden per miljoen inwoners in 2008, Europese lidstaten.

Opmerking: de bevolkingsgegevens (gemiddelde bevolking) van België komen van DG TREN, de bevolkingsgegevens voor de gewesten zijn dezelfde als die van 2007. Bron: EC DG TREN, ADSEI, bewerking SVR.

Milieuvriendelijke mobiliteit

De overheid wil de impact van de vervoerssector op mens en milieu beperken. Zowel de verkeersinfrastructuur als het gebruik van gemotoriseerde vervoermiddelen zetten de kwaliteit van het verblijven onder druk. Luchtverontreiniging en gezondheidseffecten, geluid en trillingen, geurhinder en gebrekkige belevingswaarde komen over het hele grondgebied voor. Ook moeilijk oversteekbare plaatsen, parkeeroverlast en het gebrek aan ruimte voor voetgangers komen in mindere of meerdere mate voor.

De steeds groeiende vraag naar mobiliteit moet gecombineerd worden met aandacht voor het leefmilieu, zonder de sociale en economische functie van mobiliteit te ondermijnen. In deze context zijn de huidige transportsystemen niet milieuduurzaam: de emissies liggen te hoog, de fossiele brandstoffen zijn niet onuitputtelijk en de biodiversiteit staat onder druk door een verregaande versnippering van het landschap.

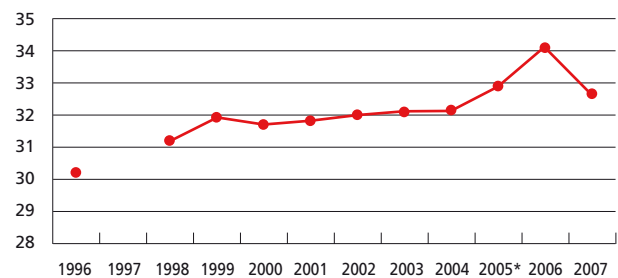
In een eerste deel ligt de focus op geluidshinder van het verkeer. In het tweede deel ligt de nadruk op de milieu-impact van mobiliteit, met aandacht voor het energieverbruik, de aan het verkeer gelinkte emissies en de eco-efficiëntie van de transportmiddelen.

Geluidshinder

Geluid in het algemeen en verkeersgeluid in het bijzonder worden ervaren als één van de belangrijkste vormen van hinder. Het Pact 2020 stelt dat tegen 2020 het aantal potentieel ernstig gehinderden door geluidsoverlast van verkeer moet afnemen met 15%. Momenteel kan deze doelstelling enkel benaderend opgevolgd worden aan de hand van een andere indicator, namelijk het aandeel van de bevolking dat overdag wordt blootgesteld aan geluidsdruk niveaus van meer dan 65 dB (A). In 2007 bedroeg dat aantal 33%.

5.43 Geluidshinder van verkeer

Aandeel van de bevolking dat overdag wordt blootgesteld aan wegverkeersgeluid > 65 dB(A) ter hoogte van de gevel van de woning, van 1996 tot 2007, in %.

Opmerking: *: de trendbreuk in 2005 is het gevolg van wijzigingen in het verkeersmodel.
Bron: VMM-MIRA.

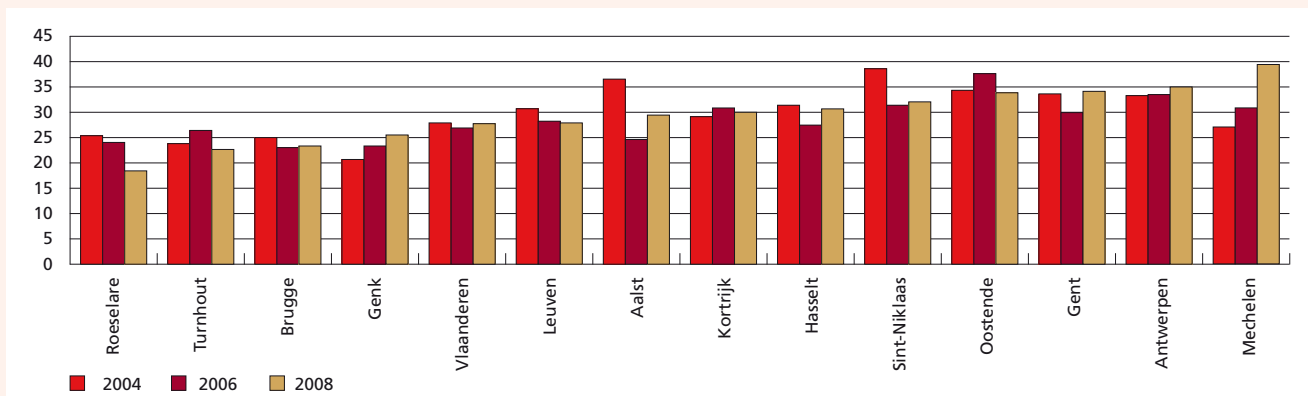
27,6% van de Vlamingen ervaart geluidsoverlast door het verkeer als een buurtprobleem in 2008. Dit aandeel is stabiel gebleven sinds 2004. In grote stedelijke gebieden zoals Antwerpen, Gent en Mechelen wordt verkeerslawai veel meer als een buurtprobleem ervaren dan in de kleinere stedelijke gebieden.

Milieu-impact

Het verkeer verbruikte in 2008 188,6 PJ **energie** of bijna 12% van het Bruto Binnenlands Energieverbruik. Ten opzichte van 1990 nam het energieverbruik van de transportsector met 12,5% toe. Het energieverbruik wordt voor 95% verklaard door het wegvervoer. De grootte van het wagenpark, maar ook de eigenschappen (brandstoftype, cilinderinhoud, gewicht e.d.) beïnvloeden het energieverbruik. Sinds 1990 is het aantal dieselwagens bijna verdrievoudigd. In 2009 bestond bijna 60% van het personenwagenpark uit dieselloertuigen. Het aantal benzine- en LPG-voertuigen neemt verder af.

5.44 Geluid als buurtprobleem

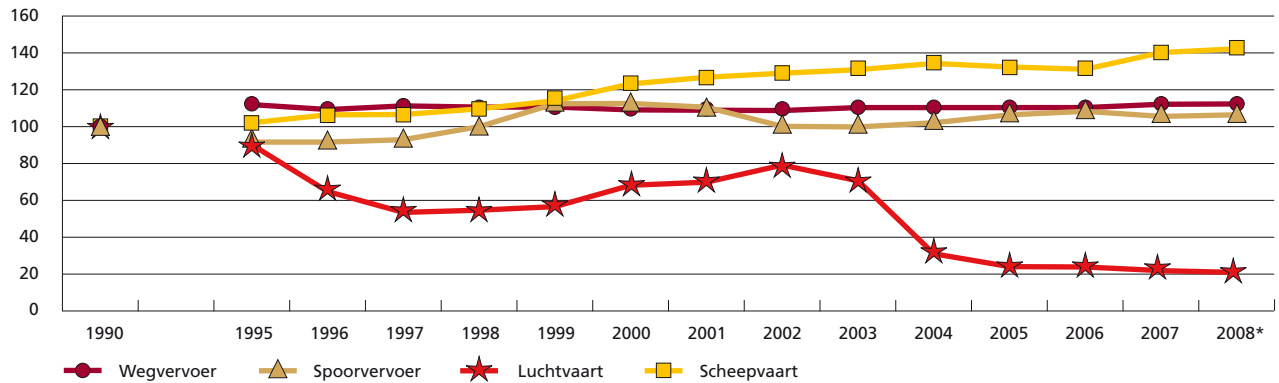
Aandeel van de bevolking dat het helemaal eens of eerder wel eens is dat geluidsoverlast door het verkeer als buurtprobleem wordt ervaren, van 2004 tot 2008, in %.

Bron: Federale Veiligheidsmonitor.

5.45 Energieverbruik verkeer

Evolutie van het energieverbruik door het verkeer, van 1990 tot 2008, index 1990 = 100. *: voorlopig cijfer.

Bron: Energiebalans, VITO.

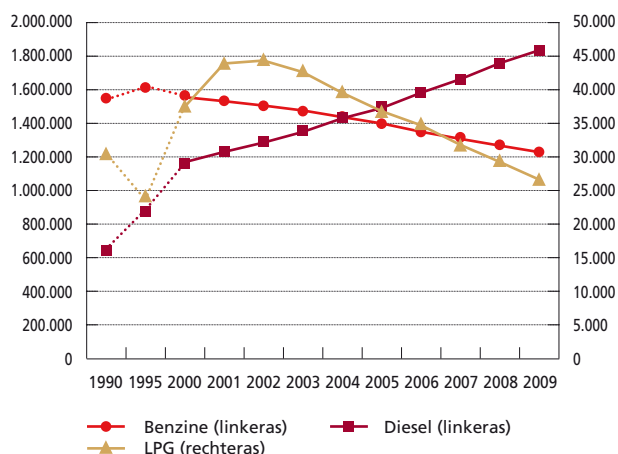
De **CO₂-emissies** van het wegverkeer zijn tussen 1990 en 2008 met 12% gestegen. De Europese Commissie sloot een vrijwillige overeenkomst af met de Europese, Japanse en Koreaanse automobielsector (ACEA, JAMA, KAMA) om tegen 2008 (2009 voor deze laatste twee) de CO₂-emissies van nieuw verkochte personenwagens te laten dalen tot 140 g/km. De doelstelling werd niet gehaald. In 2008 bedroeg de gemiddelde CO₂-uitstoot van de nieuw verkochte personenwagens in België nog 148 g/km.

De Europese Commissie heeft een voorstel tot verordening aangenomen om de CO₂-emissies door nieuwe personenwagens te verlagen tot gemiddeld 130 g/km in 2012-2015 en 95 g/km in 2020. VITO berekende voor alle nieuw verkochte personenwagens (ook niet-Europese) een CO₂-uitstoot van 147,9 g/km.

Naast het ontwikkelen en ondersteunen van zuinige en milieuvriendelijke voertuigen kan ook ingezet worden op milieuvriendelijke brandstoffen. Het aandeel **biobrandstoffen** ten opzichte van de totale hoeveelheid transportbrandstoffen voor wegvervoer in Vlaanderen bedroeg slechts 1,2% in 2008. In absolute cijfers uitgedrukt betekent dit dat er in Vlaanderen 2.179 PJ biobrandstof verbruikt werd in 2008. Volgens het klimaatplan van de Europese Commissie moet het aandeel hernieuwbare energie voor het verbruik in de transportsector in België tegen 2020 10% bedragen. Onder hernieuwbare energie valt naast biobrandstof ook elektrische energie en waterstofgas, voor zover deze uit hernieuwbare bronnen gewonnen worden.

5.46 Personenwagens naar brandstof

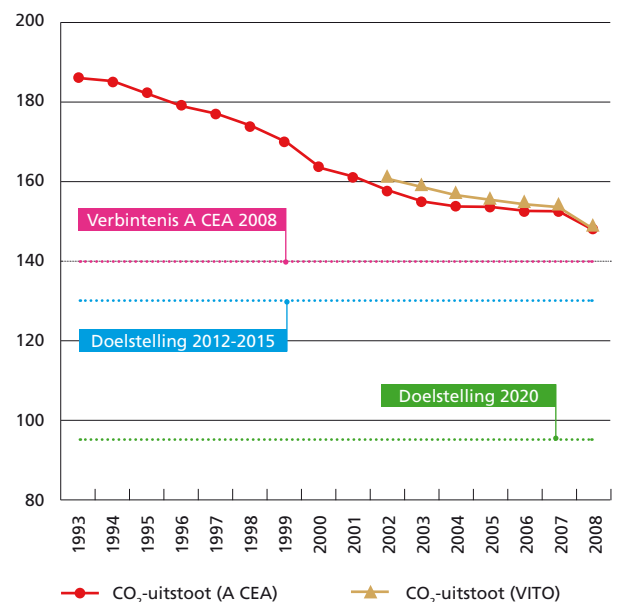
Evolutie van het aantal personenwagens, naar brandstoftype, van 1990 tot 2009.

Bron: ADSEI.

5.47 CO₂-uitstoot

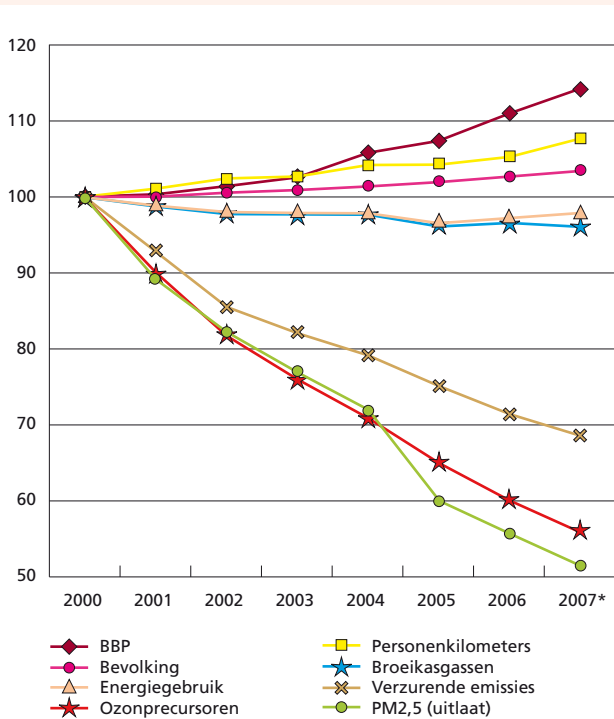
Evolutie van de CO₂-uitstoot van nieuw verkochte wagens in België, van 1993 tot 2008, in g/km.

Bron: VMM-MIRA, ACEA.

5.48 Eco-efficiëntie personenvervoer

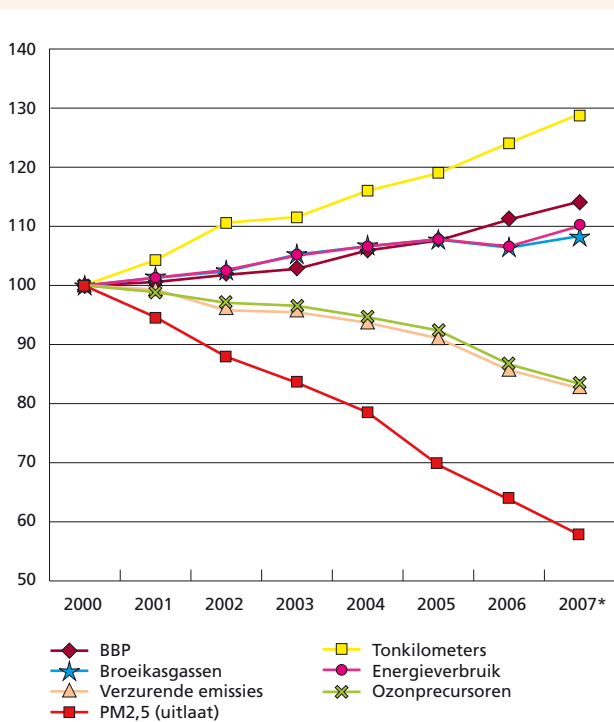
Evolutie van de eco-efficiëntie van het personenvervoer, van 2000 tot 2007, index 2000=100. Opmerking: *: voorlopige cijfers.

Bron: VMM-MIRA.

5.49 Eco-efficiëntie goederenvervoer

Evolutie van de eco-efficiëntie van het goederenvervoer, index 2000=100, van 2000 tot 2007. Opmerking: *: voorlopige cijfers.

Bron: VMM-MIRA.

De **broeikasgasemissies**, uitgestoten door de totale transportsector, bedroegen in 2008 16.524 kton CO₂-equivalenten. Het MINA-plan 3+ stelt tegen 2010 een uitstoot voorop van maximaal 15.300 kton. Het verkeer levert een belangrijke bijdrage aan de totale broeikasgasemissies. Het aandeel van de transportsector bedroeg in 2008 ruim 20%. In de EU15 bedroeg het aandeel van de transportsector in 2007 zelfs 21,3%. De broeikasgasemissies van het verkeer blijven toenemen. De Kyotodoelstelling legt Vlaanderen op om tegen 2008-2012 5,2% minder broeikasgassen uit te stoten ten opzichte van 1990. De transportsector heeft een belangrijke uitdaging om zijn steentje als sector hiertoe bij te dragen.

De **eco-efficiëntie** van de transportsector vergelijkt de milieudruk van de sector (emissies en brongebruik) met de activiteiten (personen- en tonkilometers). Er is een absolute ont koppeling als de milieudruk daalt terwijl de activiteiten toenemen. Relatieve ont koppeling treedt op als de milieudruk minder sterk stijgt dan de activiteiten.

In tegenstelling tot het energieverbruik bij het personenvervoer (wegverkeer en spoor) bleef het energieverbruik door het goederenvervoer (weg, spoor en binnenvaart) stijgen na 2000. De broeikasgasemissies volgden die trend. Voor het goederenvervoer resulteerde dat in een relatieve ont koppeling tussen de transportstromen enerzijds en het energieverbruik en de broeikasgasemissies anderzijds. Bij het personenvervoer is er sprake van een absolute ont koppeling.

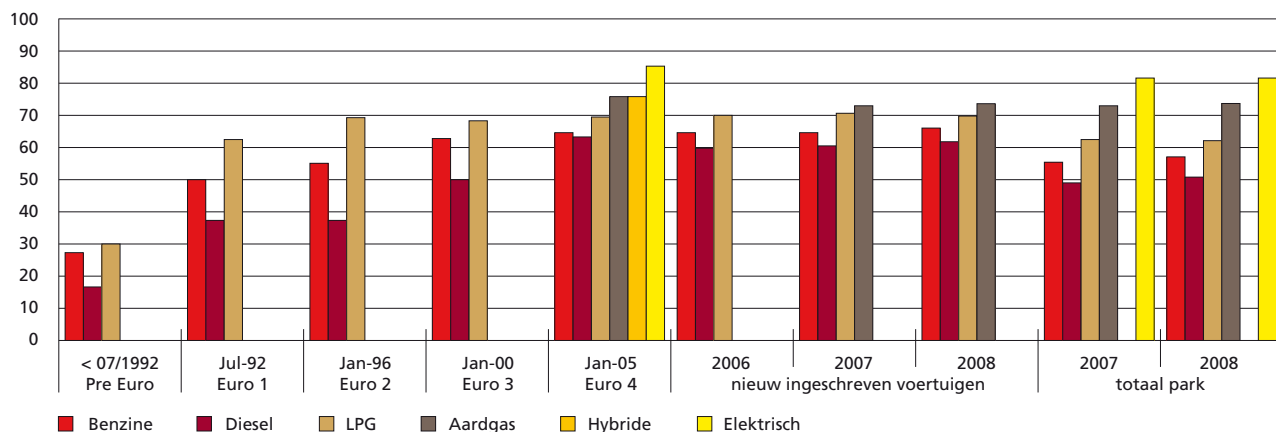
De daling van het energiegebruik en de broeikasgasemissies bij het personenverkeer is te danken aan de verdieselijking van het wagenpark en de verhoogde beschikbaarheid en aankoop van zuinigere wagens. Voor de verzurende emissies en de emissies van ozonprecursoren en PM2,5 is er zowel bij het personen- als bij het goederenvervoer een absolute ont koppeling met de activiteitsindicator. Dit is het resultaat van het verstrengen van de Europese emissienormen voor nieuwe voertuigen en brandstoffen.

De **ecoscore** laat toe om de milieuprestaties van een voertuig in te schatten door rekening te houden met de belangrijkste milieu-impacten (emissies van broeikasgassen, fijn stof, stikstofoxiden en geluidsproductie, ...) die het voertuig veroorzaakt. De ecoscore gaat van 0 tot 100. Een voertuig met een ecoscore lager dan 50 kan als zeer milieuvriendelijk worden beschouwd. Voertuigen met een ecoscore van meer dan 70 zijn dan weer milieuvriendelijke wagens.

Recentere voertuigen zijn milieuvriendelijker dan oudere. Dat is te danken aan de opeenvolgende strengere Europese normen (euro-normen) voor uitlaatemissies. In 2008 bedroeg de gemiddelde ecoscore voor het totale personenwagenpark op benzine 57. Voor het totale personenwagenpark op diesel bedroeg de ecoscore 51. De nieuw ingeschreven personenwagens op benzine behaalden een gemiddelde ecoscore van 66, dieselvoertuigen haalden een gemiddelde ecoscore van 62. Voertuigen op LPG en

5.50 Ecoscore personenwagenvoer

Ecoscore van personenwagenvoer met verschillende aandrijving en ouderdom en dezelfde cilinderinhoud, van voor 1992 tot 2008.

Opmerking: de euronormen zijn emissiestandaarden waaraan alle nieuwe wagens vanaf een bepaalde datum moeten voldoen (vb. Euro 4 vanaf 1 januari 2005).
Bron: VMM-MIRA, VITO, VUB.

aardgas scoorden nog beter met een gemiddelde ecoscore van respectievelijk 70 en 74.

De Vlaamse overheid wil het voorbeeld geven door het eigen wagenpark gefaseerd te vervangen door milieuvriendelijke voertuigen. Voor ruim 60% van de voertuigvloot die eind 2008 onder het toepassingsgebied van het actieplan 'Milieuzorg in het voertuigenpark van de Vlaamse overheid' valt, kon de ecoscore berekend worden. De gemiddelde ecoscore van de dieselveertuigen bedraagt 54. Voor de benzinevoertuigen bedraagt de ecoscore 63.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- European Commission, Directorate-General for Energy and Transport, Energy and Transport in figures 2010, Transport part.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Ontwerp Mobiliteitsplan Vlaanderen, juni 2001.
- Aernouts, K., Jespers, K., Energiebalans Vlaanderen 2008: voorlopige schatting, VITO, juli 2009.
- K. Jespers, E. Cornelis, K. Aernouts, N. Renders, S. Van-geel, Inventaris duurzame energie in Vlaanderen, 2008, VITO, oktober 2009.
- Anoniem (2009). Lozingen in de lucht 1990-2008. Vlaamse Milieumaatschappij, Erembodegem.
- Beleidsnota Mobiliteit en Openbare Werken 2009-2014, Vlaams minister Hilde Crevits, oktober 2009, Vlaams Parlement.
- De Vlaamse Regering 2009-2014. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Actualisatie Milieubeleidsplan 2003-2007 voor de periode 2008-2010.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering, Pact 2020. Kernindicatoren. Nulmeting 2010. D/2010/3241/120.
- Vlaamse Overheid, Departement Mobiliteit en Openbare Werken, Verkeersveiligheidsplan Vlaanderen, 2008.
- Vlaamse Overheid, Departement Mobiliteit en Openbare Werken, Ontwerp Vlaams Totaalplan Fiets, 2002.
- Nulmeting en ontwikkeling van een opvolgsysteem voor indicatoren voor een vlootanalyse in het kader van het actieplan 2007-2010 'Milieuzorg in het voertuigenpark van de Vlaamse overheid', oktober 2009.
- D. Janssens, E. Moons, E. Nuyts, G. Wets, Onderzoek Verplaatsingsgedrag Vlaanderen 3 (2007-2008), Instituut voor mobiliteit, september 2009.
- Vandenbulcke G., Steenberghen T. en Thomas I., 2007. Accessibility indicators to places and transport. Final Report of Research Contracts: AP/10/02A (SPP Politique Scientifique), AP/01/02B (SPP Politique Scientifique), Accessibility indicators (SPF Mobilité et Transports)
- Pauwels, T., « Modelleren van het goederenvervoer in België », 2007.
- Langneaux, F., Nationale Bank van België, "Economic importance of Belgian Transport Logistics", working paper 125, 2008.
- Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: <http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/cijfers/index.jsp>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
- Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid (BIVV): <http://www.bivv.be/index.jsp>
- Europese Commissie, themasite "Transport": http://ec.europa.eu/transport/index_en.htm
- Mobiel Vlaanderen: <http://www.mobielvlaanderen.be/index.php>
- Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer: <http://www.mobilit.fgov.be/nl/index.htm>
- Vlaams Verkeerscentrum: <http://www.verkeerscentrum.be/verkeersinfo/startpagina>
- Febiac: <http://www.febiac.be/public/home.aspx>
- Milieu- en natuurrapport (MIRA): <http://www.milieurapport.be>
- Agentschap Wegen en Verkeer (AWV): <http://www.wegen.vlaanderen.be>
- De Lijn: <http://www.delijn.be>
- EUROGAS: <http://www.eurogas.org>
- Haven Antwerpen: <http://www.portofantwerp.be>
- Haven Gent: <http://www.havengent.be>
- Haven Oostende: <http://www.portofoostende.be>
- Haven Zeebrugge: <http://www.zeebruggeport.be>
- Luchthaven Deurne: <http://www.antwerpairport.be>
- Luchthaven Oostende: <http://www.ost.aero>
- Luchthaven Zaventem: <http://www.brusselsairport.be>
- Luchthaven Wevelgem: <http://www.kortrijkairport.be>
- NMBS: <http://www.b-rail.be/corp/N>
- Promotie Binnenvaart Vlaanderen: <http://www.binnenvaart.be>
- SERV - Vlaamse Havencommissie: <http://www.vlaamsehavencommissie.be/>
- SERV - Luchthavencommissie: <http://www.luchthavencommissie.be/>
- BIVV, Observatorium voor de verkeersveiligheid http://bivvweb.ipower.be/observ/observatorium_nl.htm
- Stadsmonitor: <http://www.thuisindestad.be>
- EMIS, Energie- en milieu-informatiesysteem voor het Vlaams Gewest: <http://www.emis.vito.be/>

DEFINITIES

Bereikbaarheid De mate waarin een bepaalde bestemming tegen een specifieke weerstand (tijd/kosten) vanuit verschillende potentiële herkomstgebieden kan bereikt worden.

Beweging op de luchthaven Elke landing of opstijging van een vliegtuig is een beweging. Lokale vluchten worden dubbel geteld.

Bruto Binnenlands Energieverbruik Primair energieverbruik, verminderd met de internationale scheepvaart- en luchtvaartbunkers.

dB (A) De eenheid waarin de sterkte van het geluid in verreweg de meeste gevallen wordt weergegeven. De dB(A) heeft namelijk een direct verband met de menselijke waarneming. De reden dat de dB(A) in plaats van een gewone decibel bij geluidmetingen en geluidberekeningen wordt toegepast heeft te maken met de gevoeligheid van het (menselijk) oor, die voor de verschillende frequenties van het geluid niet gelijk is.

Economische knooppunten Een economisch knooppunt is een gebied met een hoog aandeel aan werkgelegenheid. De economische knooppunten vormen samen met de poorten de bestaande ruimtelijk-economische structuur van Vlaanderen. Het zijn de plaatsen waar het wenselijk is economische activiteiten te concentreren. Economisch knooppunt is aldus een beleidsmatig begrip.

Motoriseringgraad Aantal personenwagens per 1.000 inwoners

Verkeersslachtoffers

- **Doden 30 dagen** Elke persoon die overlijdt binnen de dertig dagen na het ongeval.
- **Ernstig gewonden** Elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en waarbij een opname van meer dan 24 uur in een ziekenhuis noodzakelijk is.
- **Lichtgewonden** Elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en op wie de bepaling van dodelijk of ernstig gewond niet van toepassing is.

Verliesuren Het verschil tussen de werkelijke op de weg gepresteerde trajecttijd en de tijd die in normale omstandigheden (bij normale kruissnelheid) hiervoor nodig was geweest. Enkel de periode tussen 6u en 22u wordt in rekening gebracht. Op het autosnelwegennet geldt voor een verliesuur de voorwaarde dat de gemiddelde snelheid minder dan 95 km per uur moet bedragen.

Biodiversiteit Variabiliteit onder levende organismen van allerlei herkomst, met inbegrip van o.a. terrestrische, mariene en andere aquatische ecosystemen en de ecologische complexen, waarvan zij deel uitmaken. Dit omvat de diversiteit binnen soorten, tussen soorten en van ecosystemen.

Ozonprecursor Voorloperstof, stof waaruit ozon ontstaat door inwerking van zonlicht. Stikstofoxiden en niet-methaan vluchtige organische stoffen (NMVOS) zijn de belangrijkste ozonprecursoren.

6

EEN SLAGKRACHTIGE
OVERHEID

‘Goed overheidsbestuur is een kritische variabele voor een duurzame ontwikkeling van de economische welvaart en van het sociale en ecologische welzijn’, aldus het Vlaamse regeerakkoord. Van de overheden in Vlaanderen wordt verwacht dat ze doeltreffend en efficiënt functioneren om een slagkrachtige hefboom te vormen voor het regeringsbeleid gericht op een sociaal, ondernemend, innovatief en duurzaam Vlaanderen. Samenwerking en partnerschap tussen de verschillende overheidsniveaus moet hiertoe bijdragen en dit ten dienste van de burgers en de bedrijven.

VLAAMSE OVERHEID

Een performante overheid vormt een sterke schakel in het scheppen van toegevoegde economische en maatschappelijke waarde. In de huidige economische context is het werken aan een meer performante en kwalitatieve dienstverlening meer dan ooit een prioriteit. Daarvoor zijn in eerste instantie gezonde overheidsfinanciën noodzakelijk. De economische en financiële crisis speelt ook de Vlaamse overheid parten: de ontvangsten dalen en de uitgaven stijgen. Dit brengt mee dat de Vlaamse schuld in 2009 is opgelopen tot 7 miljard euro. Dit laatste heeft grotendeels te maken met een forse toename van kredietverleningen en deelnemingen in het kader van de reddingsoperaties van financiële instellingen. De financiële situatie noopte de Vlaamse overheid er toe de pas ingestelde jobkorting terug te schroeven en ze te reserveren voor de lagere inkomensgroepen.

Op korte termijn wil de Vlaamse overheid de openbare financiën gezond maken. In 2011 moet er opnieuw een begrotingsevenwicht bereikt worden. De komende jaren zullen de uitgaven streng onder controle worden gehouden.

Met betrekking tot het overheidsperoneel is het motto ‘Meer doen met minder!’. In het regeerakkoord staat dat het aantal ambtenaren niet meer mag stijgen. Het aantal voltijdse banen bij de Vlaamse overheid is in 2009 niet toegenomen. Wel wordt er veel meer deeltijds gewerkt. De Vlaamse overheid wil een voorbeeldfunctie vervullen op het vlak van gelijke kansen en diversiteit. Vrouwen stoten meer door naar topfuncties (25%) maar trappelen ter plaatse in het middenkader (26%). Het aantal personeelsleden van allochtone afkomst (2%) neemt toe. Het vooropgezette aandeel van 4% tegen 2015 is haalbaar. De 4,5% tegen 2015 voor personen met een arbeidshandicap (1,1%) lijkt moeilijker haalbaar. De Vlaamse overheid stevent de komende jaren af op een sterke uitstroom van personeel. Bij ongewijzigd beleid stroomt de komende 15 jaar ongeveer 45% van het personeel uit.

De Vlaamse overheid zet sinds jaren fors in op overheidscommunicatie. Campagnes, infolijnen, e-gov en klachtenbehandeling moeten er voor zorgen dat haar klanten hun weg vinden en goed geholpen worden tegen minimale inspanning. Velen doen daarvoor beroep op de Vlaamse infolijn die haar contacten jaarlijks fors ziet toenemen (1,7 miljoen in 2009). E-government wordt stelselmatig uitgebreid en de overheid zorgt via het koppelen van authentieke gegevensbronnen dat burgers en bedrijven steeds minder lastig gevallen worden en steeds meer diensten online aangeboden krijgen. Voor wie niet tevreden is of zich onterecht behandeld voelt, is zowel een eerstelijns- (niveau instelling) als een tweedelijnsklachtenbehandeling (niveau Ombudsdienst) uitgebouwd. Op het domein wonen na, zijn de ontvankelijke eerstelijnsklachten gedaald. De vaakst geschonden ombudsnormen zijn de redelijke behandeltermijn en doeltreffende informatieverstrekking.

De Vlaamse regelgeving wordt reeds een aantal jaren op zijn kwaliteit beoordeeld. Jaarlijks wordt een verbetering vastgesteld. Er wordt ook naar administratieve lastenverlaging gestreefd. In 2008 was dit niet gelukt, in 2009 realiseert men een daling van 1 miljoen euro.

Alle inspanningen ten spijt, vindt bijna de helft van de bevolking dat overheden te weinig informatie geven, zeker over genomen beslissingen. 3 op 5 vindt de informatie die ze krijgt te ingewikkeld. Er is wel tevredenheid over de kwaliteit van de overheidsinformatie en 43% geeft aan dat de overheidsdiensten klantvriendelijk zijn. 16% is het daar niet of helemaal niet mee eens.

Deze klantvriendelijkheid heeft blijkbaar een effect op het vertrouwen in overheden. Wie contact heeft gehad met een overheid, is minder wantrouwend.

LOKALE EN PROVINCIALE BESTUREN

De stijging van de gemeenteontvangsten is in 2008 tot stilstand gekomen. In de vorige bestuursperiode 2001-2006 stegen de ontvangsten jaarlijks met 5%.

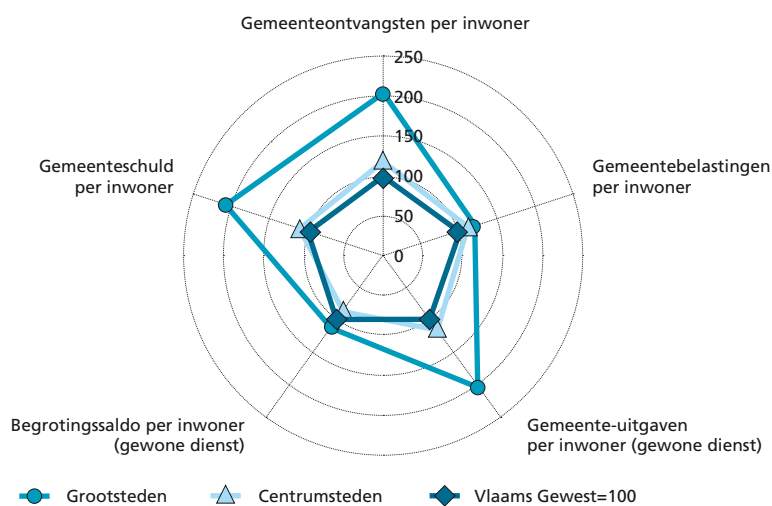
In de groot- en centrumsteden liggen de uitgaven duidelijk hoger. Dat houdt verband met het feit dat de steden niet alleen voor de stedelingen zelf functies verzorgen, maar voor iedereen die in de steden komt werken, winkelen en zich ontspannen. Via fondsen vanuit de Vlaamse overheid worden deze extra uitgaven deels gecompenseerd. Hierdoor zijn de belastingen in de steden slechts beperkt hoger dan in de andere gemeenten en steden.

De uitgaven (gewone dienst) groeiden in 2008 sneller dan in 2007. De meeste uitgaven gaan in de gewone dienst naar welzijn, cultuur, jeugd en sport en onderwijs. In de buitengewone dienst zijn de belangrijkste uitgavendomeinen verkeer en waterstaat en cultuur, jeugd en sport.

Sinds 2007 neemt het overschot op de gewone dienst af. De positieve tendens tijdens de vorige legislatuur (2001-2006) is doorbroken. In 2008 bedroeg het overschot nog 70 euro per inwoner.

Globaal neemt het aantal voltijdse betrekkingen bij de lokale en provinciale besturen af. Deze verdwijnen vooral bij de gemeentebesturen terwijl het aantal personeelsleden bij de politiezones en bij de autonome gemeente- en provinciebedrijven toeneemt. Opvallend bij de lokale besturen zijn de verdere afname van de statutaire tewerkstelling en de nakende pensioneringsgolf.

Lokale besturen

INTERNATIONAAL VLAANDEREN

Vlaanderen is een open regio met een sterke interactie tussen binnenlands beleid en Europese en internationale ontwikkelingen. De Vlaamse overheid wil verder investeren in een goede opvolging van het EU-beleid en de regelgeving. Er wordt gestreefd naar een betere en snellere omzetting en correcte toepassing van de EU-regelgeving. In april 2010 is de Vlaamse overheid partij in 27 inbreukdossiers.

Vlaanderen wil ook een solidaire regio zijn en de inspanningen voor internationale armoedebestrijding opdrijven. Anno 2009 komt de officiële ontwikkelingshulp (ODA) van de Vlaamse overheid op 49,5 miljoen euro. Dat is 14,2% meer dan in 2008 en meer dan de gemiddelde jaarlijkse stijging die nodig is om een verdubbeling van de reële uitgaven tegen 2020 waar te maken. Samen met de gemeenten en provincies komt de totale Vlaamse ODA op 3,1% van de Belgische officiële ontwikkelingshulp, wat nog een eind verwijderd is van de 7%-doelstelling tegen 2020.

6.1

VLAAMSE OVERHEID

Een performante overheid vormt een sterke schakel in het scheppen van toegevoegde economische en maatschappelijke waarde. In de huidige economische context is het werken aan een meer performante en kwalitatieve dienstverlening meer dan ooit een prioriteit. Een efficiënte en effectieve overheid moet door haar werking een hefboom zijn voor het realiseren van het regeringsbeleid en mee Vlaanderen als topregio in Europa op de kaart helpen plaatsen. Zo'n overheid staat in de eerste plaats ten dienste van de burgers en de bedrijven.

In dit hoofdstuk komen 4 aspecten van de slagkrachtige en efficiënte overheid aan bod. Als eerste komen de financiën aan bod. Ondanks de gedaalde inkomsten en gestegen uitgaven als gevolg van de crisis, wil de regering dat de financiën in de toekomst gezond blijven en in 2011 opnieuw een begrotingsevenwicht bereiken. Dit betekent dat in de komende jaren de uitgaven streng onder controle zullen worden gehouden. Vlaanderen zal niet langer overschotten boeken om tekorten van andere federale en regionale overheden te compenseren. Vlaanderen streeft op termijn een structureel begrotingsevenwicht na, dat wil zeggen een evenwicht, gezuiverd voor conjuncturele invloeden. Dat betekent dat er in slechtere tijden tekorten mogelijk zijn, zolang die gecompenseerd worden door overschotten in betere tijden. Wat de ontvangsten betreft, is de manoeuvreerruimte beperkt, omdat het federale niveau 80% van de inkomsten vastlegt, al kunnen de gewesten wel kortingen op de ontvangsten toekennen. De Vlaamse jobkorting is zo'n korting. De crisis verplicht Vlaanderen echter deze jobkorting te beperken. Vlaanderen zal deze voortaan richten op de lagere inkomensgroepen, de oorspronkelijke doelgroep.

Het tweede thema is de Vlaamse administratie. Deze krijgt ruimte om binnen de bestaande kredieten aan optimalisatie te doen maar het totaal aantal ambtenaren zal niet meer aangroeien. De overheid dient zo veel mogelijk de maatschappelijke diversiteit in haar diensten te weerspiegelen.

Het derde thema dat behandeld wordt is de overheidscommunicatie. De overheidscommunicatie werd de voorbije jaren verder uitgebouwd. Via persvoorlichting en multimediale campagnes informeert de overheid de burgers en bedrijven over haar beleid. Deze campagnes worden echter weloverwogen ingeschakeld wegens hun hoge kostprijs. De burger moet ook, onafhankelijk van het loket waarop hij een beroep doet, identieke informa-

tie krijgen. Dit één-loketprincipe wordt gecoördineerd door het Contactpunt Vlaamse Infolijn. Het Contactpunt bundelt actuele, uniforme informatie van verschillende overheden en stelt die ter beschikking via verschillende kanalen. De communicatie verloopt hierbij vraaggestuurd en de toegang tot de informatie moet laagdrempelig zijn. Nieuwe technologieën bieden de mogelijkheid om de informatie ook buiten de kantooruren toegankelijk te maken. Deze nieuwe technologieën mogen echter geen bron van uitsluiting worden. Een digitale overheid is een meer efficiënte en effectieve overheid. Dit geldt voor de interne, maar ook voor de externe werking. Wel moet de overheid er zich van bewust zijn dat nog niet iedereen toegang heeft tot internet en dat bepaalde doelgroepen de vaardigheden ontbreken om optimaal gebruik te maken van de digitale mogelijkheden. De overheid luistert ook naar klachten over haar werking. De Vlaamse Ombudsdienst dient daarbij als ultiem meldpunt. De Vlaamse overheid tracht doordacht te reguleren. Daarbij streeft ze naar duidelijke regels die gegoten worden in zo eenvoudig mogelijke procedures, die waar mogelijk elektronisch kunnen afgewerkt worden. Het verlagen van de administratieve lasten is een streefdoel.

Het hoofdstuk eindigt met de mening van de burgers over de overheid. Samen met de bedrijven zijn de burgers immers de grootste belanghebbenden bij een efficiënte en kwaliteitsvolle overheid.

Financiën en begroting

Deze sectie behandelt achtereenvolgens de ontvangsten, uitgaven, het saldo (verschil van beide) en de schuld van de Vlaamse overheid.

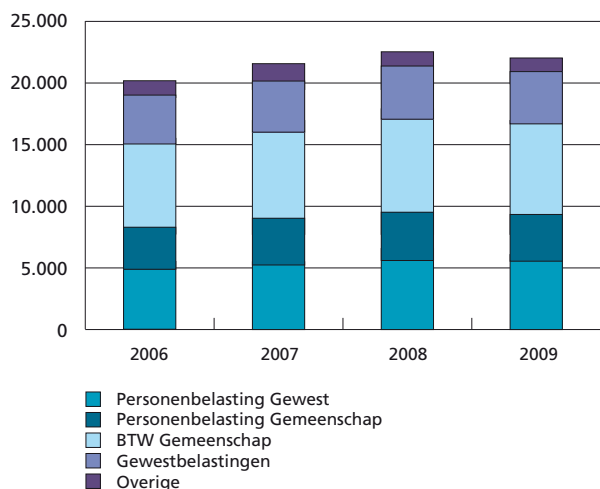
In tegenstelling tot de voorgaande VRIND-edities vermeldt deze uitgave de werkelijke ontvangsten of realisaties in plaats van de begrotingcijfers.

Ontvangsten

De ontvangsten daalden in 2009 met 3% als gevolg van de crisis. De beschikbare middelen van de regionale overheden zijn sinds 2004 belangrijker dan die van de federale overheid en nemen als aandeel in de gezamenlijke overheidsinkomsten nog toe. Binnen de ontvangsten overwegen de door het federale niveau vastgestelde per-

6.1 Ontvangsten

Evolutie van de algemene middelen, naar oorsprong, in realites, in miljoenen euro, van 2006 tot 2009.

Bron: Agentschap Centrale Accounting.

sonenbelasting en BTW, die samen 76% uitmaken van de Vlaamse inkomsten. De gewestbelastingen, waarvoor de gewesten vrijwel volledig bevoegd zijn, hebben een aandeel van 19%.

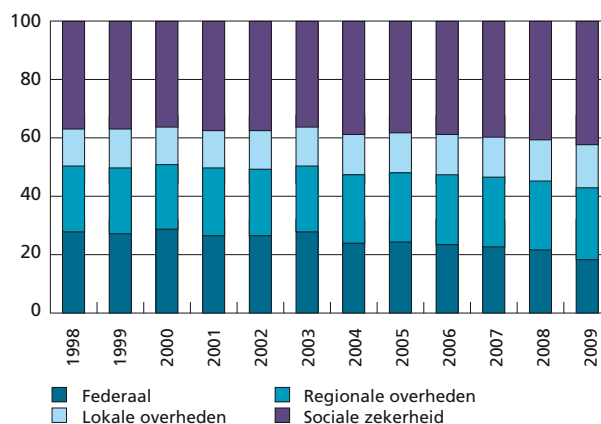
De Vlaamse beschikbare middelen bedragen 22,0 miljard euro in 2009 of bijna 3.600 euro per inwoner van het Vlaamse Gewest. Dit is nominaal 3% minder dan in 2008.

In 2009 bedraagt het aandeel van de regio's in de totale overheidsontvangsten 25%, dat van de federale overheid 18%. Sinds 2004 is het aandeel van de regio's hoger dan dat van de federale overheid. Deze cijfers houden rekening met de ontvangsten die de ene overheidssector aan de andere doorstort. Deze doorstortingen worden dan toegerekend aan de uiteindelijke begunstigde. De crisis valt bijzonder nadelig uit voor de federale overheid. Die ontvangt in 2009 liefst 15% minder dan in 2008. Voor de Vlaamse overheid daalden de beschikbare middelen slechts met 3%. Die zijn immers grotendeels vastgelegd in de Financieringswet (zie verder), die in beperkte mate rekening houdt met de conjunctuur bij de verdeling van de middelen. Vandaar dat het federale niveau minder overhoudt bij het doorstorten van het veel stabielere deel van de regio's. Het federale aandeel in de totale inkomsten gaat jaar na jaar achteruit, voor de regio's geldt het omgekeerde. Zo bedroeg het federale aandeel in 2000 nog 29%, het regionale 22%.

Ook de aandelen van de lokale overheden en de sociale zekerheid vertonen een stijgende trend. Beide worden tot de gezamenlijke overheid gerekend en moeten als zodanig hun bijdrage tot de gezondmaking van de openbare financiën leveren. In het totaal van de overheidsontvangsten neemt de sociale zekerheid de belangrijkste plaats in. Haar aandeel bedraagt in 2009 43%. De lokale overheden hebben een aandeel van 15%.

6.2 Ontvangsten gezamenlijke overheid

Ontvangsten van de Belgische overheden, naar niveau, van 1998 tot 2009, in % totaal.

De overdrachten vanwege andere Belgische overheden zijn hierin inbegrepen. Anderzijds zijn de cijfers verminderd met de overdrachten naar andere Belgische overheden.
Bron: INR.

Gedeelde en samengevoegde belastingen (personenbelasting en BTW)

De doorstortingen van de **personenbelasting** (PB) en de **BTW** maken het gros van de regionale ontvangsten uit. In Vlaanderen daalden ze in 2009 met 2%. Ze zijn goed voor 76% van de ontvangsten. PB en BTW zijn de zogenaamde **gedeelde en samengevoegde belastingen**. Ondanks dit belang zijn de regio's nauwelijks bevoegd om deze belastingen aan te passen. De personenbelasting wordt grotendeels verdeeld volgens de opbrengstaandelen in de PB van de gewesten. De BTW volgt een verdeelsleutel van het aantal leerlingen.

Het federale niveau int deze belastingen en stort ze gedeeltelijk door aan de gewesten (PB) en de gemeenschappen (PB en BTW). Het bepaalt de belastingtarieven en legt in de **Financieringswet** vast welk gedeelte aan de gewesten en gemeenschappen wordt doorgestort en hoe dit onder de regio's wordt verdeeld. Het is een bijzondere wet. Ze kan alleen worden gewijzigd door een meerderheid aan zowel Franstalige als Nederlandstalige kant, gecombineerd met een tweederdemeerderheid van alle kamerleden. De Financieringswet geeft de gewesten een beperkte beslissingsbevoegdheid. Sinds het Lambermontakkoord (2002) kunnen deze kortingen toekennen op de personenbelasting. Het bekendste voorbeeld is de Vlaamse jobkorting. De belastingbetaler ontvangt die korting onmiddellijk in zijn loonzakje. Het gewest ontvangt de personenbelasting vóór toepassing van de korting en betaalt de korting aan het federale niveau terug. De korting komt dus ten laste van het gewest.

De gedeelde en samengevoegde belastingen voor de Vlaamse overheid, exclusief de dotatie ter compensatie van het kijk- en luistergeld, bedragen in 2009 16,7 miljard euro of iets meer dan 2.700 euro per inwoner. In Vlaande-

ren daalden ze in 2009 met 2%, iets minder dan de totale ontvangsten. Hun aandeel van 76% in de totale ontvangsten is sinds 2002 (het Lambermontakkoord) vrij stabiel gebleven.

De Financieringswet verdeelt het bedrag van de personenbelasting volgens de in elk gewest gelocaliseerde opbrengst. Toch zijn er 2 delen van de overgedragen personenbelasting niet onderworpen aan deze verdeelsleutel. Enerzijds ontvangen de gewesten aanvullende middelen voor de aan hen in 2002 overgedragen bevoegdheden. Anderzijds komen de aan de bevoegdheid van de gewesten overgedragen belastingen sinds 2002 in mindering van de toegewezen personenbelasting. Dit is de zogenaamde gewestaftrek of negatieve term, die gebaseerd is op de gemiddelde opbrengst van deze belastingen in het verleden. De verdeling van de BTW onder de gemeenschappen is voorlopig slechts in beperkte mate gebaseerd op de plaats waar deze werd betaald. De verdeelsleutel is in hoofdzaak gebaseerd op de verhouding van het aantal leerlingen van 6 tot en met 17 jaar in de Vlaamse en Franse Gemeenschap. Vanaf 2012 zullen de bijkomende BTW-middelen volledig worden verdeeld volgens de opbrengst van de personenbelasting in beide landsdelen.

Gewestbelastingen

In 2009 dalen de **gewestbelastingen** met 4,5% en ondergaan dus veel sterker, dan de overgedragen PB en BTW, de gevolgen van de crisis. Voor de **gewestbelastingen** zijn de gewesten vrijwel volledig bevoegd, al worden de meeste nog door de federale fiscus geïnd. Ze nemen 19% van de Vlaamse ontvangsten voor hun rekening. De federale Financieringswet bepaalt deze belastingen: de onroerende voorheffing, successie-, registratie-, hypotheek- en schenkingsrechten, de verkeersbelasting, de belasting op de inverkeerstelling, het eurovignet, de belasting op spelen en weddenschappen, op automatische ontspanningstoestellen en de afgeschafte openingsbelasting. Het afgeschafte kijk- en luistergeld was oorspronkelijk een gemeenschapsbelasting, maar wordt vanaf 2002 tot de gewestbelastingen gerekend. Drie gewestbelastingen nemen het leeuwendeel van de ontvangsten voor hun rekening: de registratierechten (35%), de successierechten (24%) en de verkeersbelasting (22%). Voor 2009 bedragen de opbrengsten van de Vlaamse gewestbelastingen 4,1 miljard euro of 670 euro per inwoner. Dat is 4,5% minder dan in 2008.

De federale diensten innen nog steeds de meeste gewestbelastingen. De enige uitzondering tot dusver is de onroerende voorheffing. Vlaanderen zal echter vanaf 2011 de inning van de verkeersbelasting, de belasting op de inverkeerstelling en het eurovignet overnemen. In principe zijn de gewesten bevoegd om de tarieven, de grondslag waarop de belasting wordt berekend en de vrijstellingen van gewestbelastingen te bepalen. Toch legt de Financieringswet een aantal uitzonderingen op. Zo bepaalt het federale niveau het kadastraal inkomen. Dat is de basis van de onroerende voorheffing. De verkeersbelasting op vennootschappen kan alleen gewijzigd worden na akkoord van de andere gewesten. De onroerende voorheffing gaat grotendeels naar de gemeenten en de provincies, die zelf beslissen welk tarief (de opcentiemen) ze toepassen. Die opcentiemen worden berekend op het gewestaandeel. Het gewest bepaalt zijn tarief op het kadastraal inkomen. De gemeenten krijgen bovendien een wettelijk vastgesteld gedeelte van de verkeersbelasting, namelijk een tiende van het gewestaandeel.

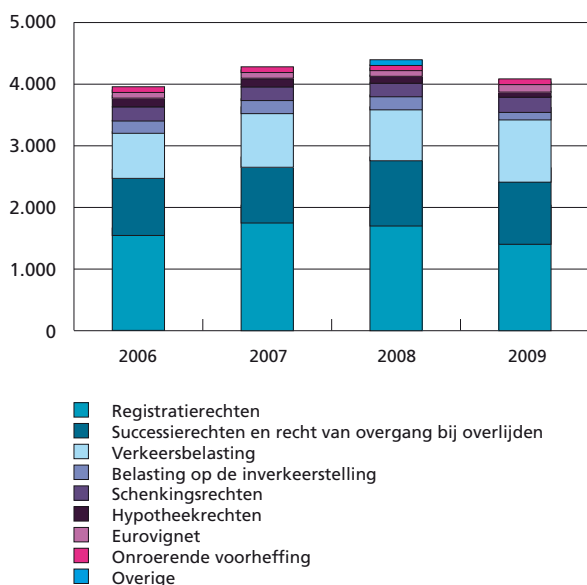
Het aandeel van de gewestbelastingen groeide van 17% in 2004 tot 20% in 2007. In 2008 en 2009 daalde het als gevolg van de crisis tot 19%.

De **registratierechten** blijven met 35% van de opbrengsten in 2009 de belangrijkste gewestbelasting. Op de schenkingrechten na is het echter de gewestbelasting die in 2009 het sterkst in opbrengst is gedaald. De daling bedraagt 12%. Het aandeel in het totaal van de gewestbelastingen zakte dan ook met 5 procentpunten tussen 2007 en 2009: van 40% tot 35%.

De **successierechten** zijn goed voor 24% van de gewestbelastingen in 2009 en daarmee de tweede in omvang.

6.3 Gewestbelastingen

Evolutie van de gewestbelastingen, van 2006 tot 2009, realites, in miljoenen euro.

Bron: Agentschap Centrale Accounting.

Ook de successierechten daalden sterker dan de gewestbelastingen als geheel, namelijk met 6%. Deze daling komt na een forse groei van 13% in 2008. Als aandeel in de totale gewestbelastingen stegen ze tussen 2007 en 2009 van 22% tot 24%. Nieuw voor deze gewestbelastingen is dat familiale ondernemingen voortaan zonder successierechten kunnen worden nagelaten, zonder dat er nog een tewerkstellingsvoorwaarde wordt gesteld.

De **verkeersbelasting** bekleedt met een aandeel van 22% de derde plaats onder de gewestbelastingen. De opbrengsten ervan stijgen in 2009, ondanks de crisis, met 7%. De overige belangrijke gewestbelastingen dalen in dat jaar. Het aandeel in de gewestbelastingen steeg dan ook van 20% tot 22%. Samen met de **belasting op de inverkeerstelling** (5% aandeel) en het **eurovignet** (2%) zal de inning vanaf 2011 door Vlaanderen worden overgenomen. Op dit ogenblik int de Vlaamse overheid van de gewestbelastingen alleen de onroerende voorheffing (vroeger ook het afgeschafte kijk- en luistergeld). Voor de inningkosten zal Vlaanderen jaarlijks een federale dotatie ontvangen.

De plannen voor een wegenvignet zijn in de vorige bestuursperiode opgeborgen. Het huidige regeerakkoord streeft naar een kilometerheffing voor vrachtwagens, die eventueel op termijn kan uitgebreid worden naar personenwagens.

Het gewestaandeel van de **onroerende voorheffing** kent twee tarieven: het gewone tarief van 2,5% van het kadastraal inkomen en het sociale tarief van 1,6%. De Vlaamse Regering heeft beslist dit sociale tarief ook toe te passen op de woningen die via sociale verhuurkantoren worden verhuurd.

Overige middelen

De overige middelen zijn in 2009 goed voor 1,2 miljard euro of 5% van de totale ontvangsten. Deze overige middelen dalen in 2009 met 1%.

Ter compensatie van de overheveling van het kijk- en luistergeld naar de gewesten ontvangen de gemeenschappen sinds 2002 een speciale **dotatie** vanwege de federale overheid. Er is tevens een belangrijke federale dotatie voor tewerkstellingsprogramma's.

Naast de bovenvermelde gewestbelastingen (krachtens de Financieringswet) beschikt de regionale overheid over een andere fiscale bevoegdheid, ditmaal rechtstreeks ingesteld door de grondwet. Ze kan namelijk binnen haar bevoegdheidsdomeinen autonoom belastingen heffen, voor zover de federale overheid op deze materies geen belastingen vordert. Deze bevoegdheid wordt vooral door de verzelfstandigde agentschappen van de Vlaamse overheid uitgeoefend. Dit zijn de **milieuheffingen** (waterheffingen, afvalheffing en de mestheffing), alsook de leegstandsheffingen (woningen en bedrijfsruimten) en de heffing op ongeschikte en/of onbewoonbare woningen.

Nieuw vanaf 2009 is de daadwerkelijke inning van de planbatenheffing. Het betreft een heffing om de meerkomsten te belasten van onroerende goederen, veroorzaakt door een bestemmingswijziging in een ruimtelijk uitvoeringsplan. Ook wordt vanaf 2009 een nieuwe heffing inzake huishoudelijk verpakkingsafval ten laste van FOST Plus geïnd. Voorts is beslist de leegstandsheffing op woningen vanaf 2010 over te hevelen van het gewestelijk naar het gemeentelijk niveau. Dit betekent dat de gemeenten dan zelf verantwoordelijk zijn voor deze belasting en zelf de opbrengsten voor het lokale woonbeleid ontvangen. Dit maakt het voor de gemeenten mogelijk doeltreffender op te treden tegenover verwaarlozing en verkrotting van woningen. Bovendien wordt op die manier de verwarring opgeheven doordat de gemeenten nu al over de mogelijkheid beschikken om eigen gemeentebelastingen op verwaarloosde woningen op te leggen. Zo kon een eigenaar voor hetzelfde feit twee aanslagbiljetten krijgen, één van het gewest en een van de gemeente. Bovendien kon de gemeente opcentiemen heffen op de gewestelijke belasting. Het gewest blijft evenwel bevoegd voor de leegstandsheffing op niet-woongebouwen en voor de heffing op ongeschikte of onbewoonbare gebouwen. Gebouwen kunnen immers slechts ongeschikt of onbewoonbaar worden verklaard na het volgen van een strikte, op Vlaams niveau vastgelegde, procedure.

De opbrengsten van deze heffingen bedragen 150 miljoen euro in 2009. De belangrijkste zijn de waterheffing, betaald via de waterfactuur en de OVAM-afvalheffing.

Uitgaven

De uitgaven van de Vlaamse overheid bedragen 28,3 miljard euro (geconsolideerd) in 2009. Dit is een stijging van bijna 11% tegenover 2008. In 2008 stegen de uitgaven met 14%. De crisis vertaalt zich dus in een forse expansie van de uitgaven. Het gaat vooral om een toename in kredietverleningen en participaties.

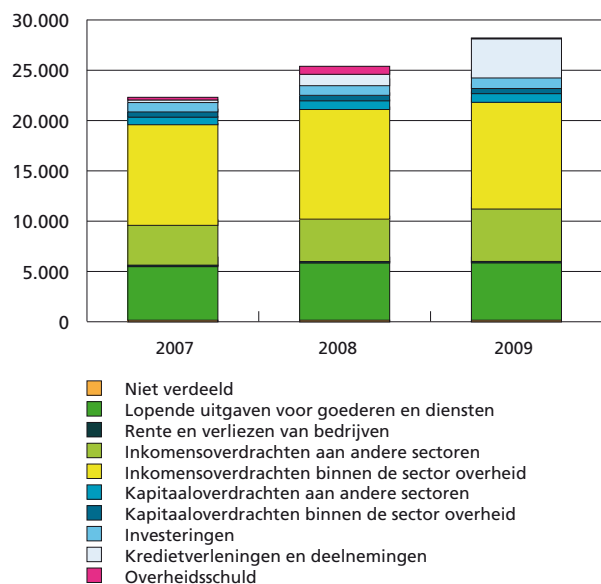
De uitgaven kunnen opgesplitst worden volgens de economische hoofdgroepen en volgens de functionele **COFOG-indeling**. De economische hoofdgroepen vallen uiteen in drie grotere delen: **lopende uitgaven**, **kapitaaluitgaven** en **schulduitgaven**. Zowel de economische als de functionele classificatie worden hierna besproken.

Opmerkelijk voor de Vlaamse uitgaven is het grote overwicht van de lopende uitgaven. Bij de kapitaaluitgaven springt de explosie van de **kredietverleningen en deelnemingen** (of participaties) in het oog. Deze hebben vooral te maken met de reddingsoperaties van financiële instellingen. Lopende uitgaven zijn uitgaven voor personeel en werkingskosten, personeels- en werkingsubsidies, premies, uitkeringen en andere inkomensoverdrachten. Deze uitgaven zijn in 2009 goed voor 77% van het totaal. De kapitaaluitgaven zijn goed voor 22% van de uitgaven. Hiervan gaat het gros naar kredietverleningen en deelnemingen (14% van de totale uitgaven). De investeringen en kapitaaloverdrachten samen nemen 8,5% van

6.4 Uitgaven

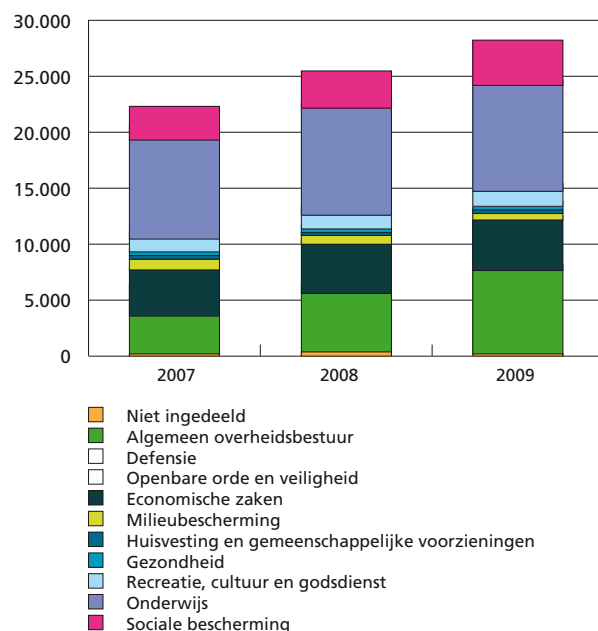
Uitgaven naar hoofdgroepen (ESR-codes), geconsolideerd, in miljoenen euro, van 2007 tot 2009.

Lopende uitgaven zijn in groentinten weergegeven, kapitaaluitgaven in blauwtinten en schuldutgaven in het paars.
Bron: Agentschap Centrale Accounting.

6.5 Uitgaven naar functie

Uitgaven volgens de functionele COFOG-classificatie, geconsolideerd, in miljoenen euro, van 2007 tot 2009.

Bron: Agentschap Centrale Accounting.

de uitgaven voor hun rekening. De schuldutgaven ten slotte zijn vrijwel verwaarloosbaar.

De uitgaven naar functie (COFOG) geven een duidelijk overzicht van onderwijs te zien. Dat is goed voor 33% van de totale uitgaven in 2009. Op de tweede plaats komt het algemeen overheidsbestuur met 26%. Op de derde en vierde plaats komen economische zaken (16%, inclusief mobiliteit en openbare werken) en sociale bescherming (15%). Ver daarachter komen "recreatie, cultuur en godsdienst" (5%) en milieu (2%).

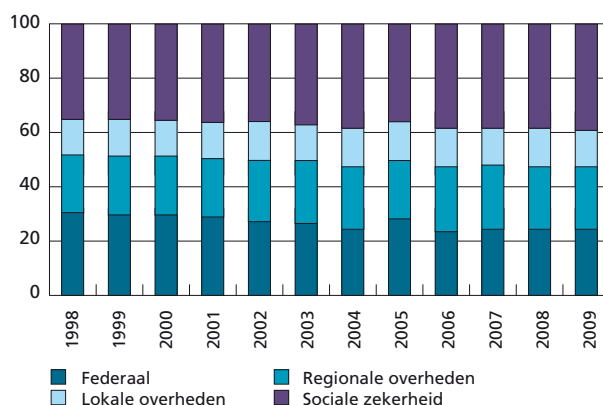
Zowel in 2008 en 2009 is er een sterke stijging van de uitgaven voor algemeen overheidsbestuur als gevolg van de uitzonderlijke steunoperaties aan de financiële sector, als gevolg van de eenmalige overname van schulden van de gemeenten en als gevolg van de jobkorting die in 2009 werd toegekend aan elke beroepsactieve Vlaming. De stijging bedraagt 53% in 2008 en 42% in 2009. Ook de uitgaven voor sociale bescherming zijn in 2009 (+23%) fors toegenomen als gevolg van een eenmalige storting aan het Vlaams Pensioenfonds. Anderzijds is vooral de daling van de uitgaven bij onderwijs (-1%) en milieu (-26%) opmerkelijk. Deze laatste daling heeft vooral te maken met de grote schommelingen in de voorschotten op de werkingssubsidies aan de drinkwatermaatschappijen.

De uitgaven van de regionale overheden in België bedragen in 2009 42,7 miljard euro of 4.000 euro per inwoner. Dit komt overeen met 23% van de totale overheidsuitgaven (met inbegrip van de uitgaven sociale zekerheid). De

federale overheid neemt 24% voor haar rekening. Het uitgavenaandeel van het regionale niveau is sinds 2004 gelijk gebleven, in tegenstelling tot zijn ontvangsten-aandeel. Omgekeerd is het federale niveau niet verder gedaald. De regionale uitgaven blijven licht lager dan de federale. De sociale zekerheid zag haar aandeel stijgen. Zij is in 2009 goed voor 40% van de overheidsuitgaven. De lokale overheden blijven stabiel op 13%.

6.6 Uitgaven gezamenlijke overheid

Uitgaven van de Belgische overheden, naar niveau, van 1998 tot 2009, in % gezamenlijke overheid. De cijfers zijn verminderd met de overdrachten naar andere Belgische overheden.

Bron: INR.

Vorderingensaldo

De belangrijkste beleidsdoelstelling is de begroting in 2011 weer in evenwicht te brengen.

Om de gezondheid van de overheidsfinanciën binnen de lidstaten van de Europese Unie te garanderen werd op Europees niveau het **Stabiliteitspact** afgesloten. Dit beperkt de tekorten van de overheden tot 3% van het bbp (Maastrichtnorm). Omdat alle overheidsniveaus een bijdrage moeten leveren om de norm te halen, spreekt de federale overheid met de regionale overheden een begrotingsnorm af: iedere regionale overheid dient zijn begroting met een vooraf afgesproken bedrag af te sluiten. Vlaanderen doet veelal de grootste inspanningen. Vlaanderen streeft ernaar om binen het Vlaamse aandeel van het – in het kader van de Maastrichtnorm – toegestane tekort van 3 % van het bbp, te werken met een eigen norm van interne stabiliteit en te komen tot een structureel vorderingensaldo dat afgetoetst kan worden aan een structurele nulnorm. Hierdoor zal het mogelijk worden om tijdens een zwakke conjunctuur tekorten te boeken en in economisch betere jaren overschotten te realiseren.

De Vlaamse overheid leverde in het verleden grote inspanningen om het gezamenlijke tekort van de overheden in België te reduceren. In 2008 ging het Vlaamse **voordingensaldo** echter voor het eerst sinds 2002 (licht) in het rood. Het tekort bedroeg 66 miljoen euro. In 2007 boekte Vlaanderen nog een ruim overschot van meer dan een miljard euro. Van alle grote regionale overheden boekte alleen de Franse Gemeenschap in 2008 een (bescheiden)

overschot (59 miljoen). Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest sloot nagenoeg in evenwicht af, het Waalse Gewest boekte een tekort van 191 miljoen euro.

Ondanks de tekorten op regionaal niveau, blijft het verschil met de federale overheid groot. De gewesten en gemeenschappen boeken in 2009 een tekort van 2,4 miljard euro, tegenover 200 miljoen een jaar eerder. De federale overheid sluit in 2009 af met een tekort van 14,3 miljard, tegenover een tekort van 5,6 miljard in 2008. Ook de sociale zekerheid en de lokale overheden konden in 2009 geen overschot voorleggen. De sociale zekerheid gaat 3 miljard euro in het rood, de lokale overheden 700 miljoen. Als geheel boekten de overheden in 2009 een tekort van 20,5 miljard euro, of 6% van het bbp. In 2008 was er een tekort van 4,2 miljard of 1% van het bbp.

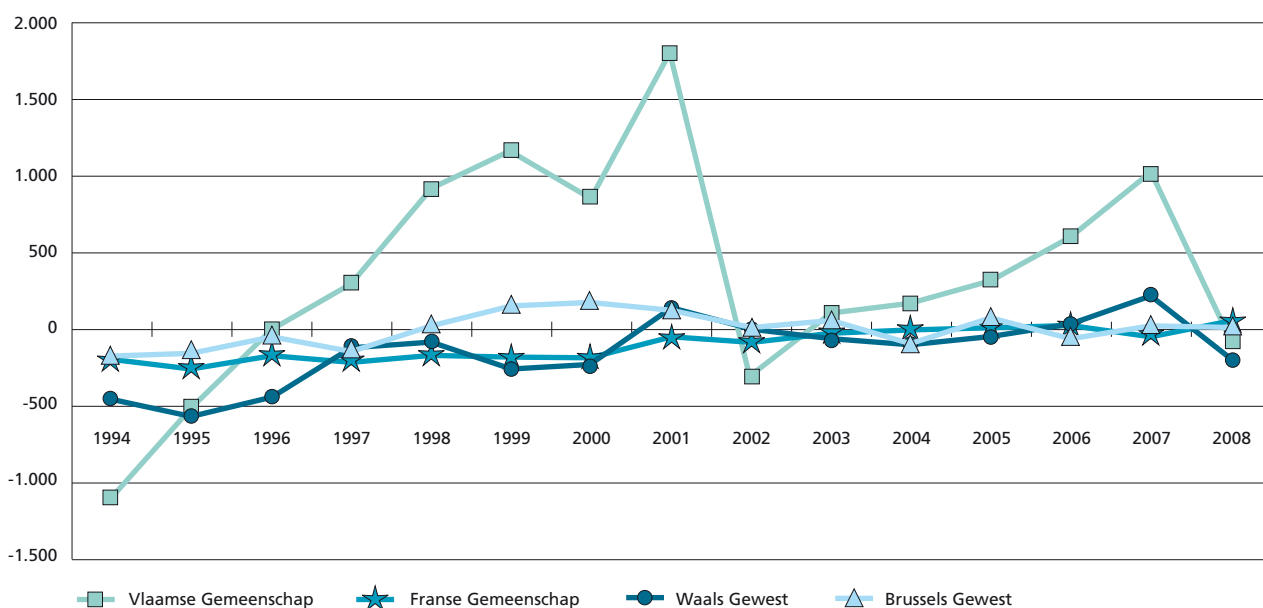
Schuld

De **geconsolideerde brutoschuld** is een kernindicator van het Pact 2020 van de Vlaamse Regering. Zij streeft ernaar de schuld tot nul te laten dalen. Die is na jarenlange daling door de crisis fors toegenomen.

De geconsolideerde brutoschuld van de Vlaamse overheid bedroeg eind 2009 7 miljard euro. Vlaanderen, dat van 2005 tot 2008 de laagste schuld had van de regionale overheden, heeft eind 2009 de hoogste schuld. Het Waalse Gewest heeft eveneens 7 miljard euro schuld, de Franse Gemeenschap 3,9 miljard en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 2,9 miljard. De sterke toename van de Vlaamse schuld is het gevolg van de steunoperaties aan de financiële sector.

6.7 Vorderingensaldo regionale overheden

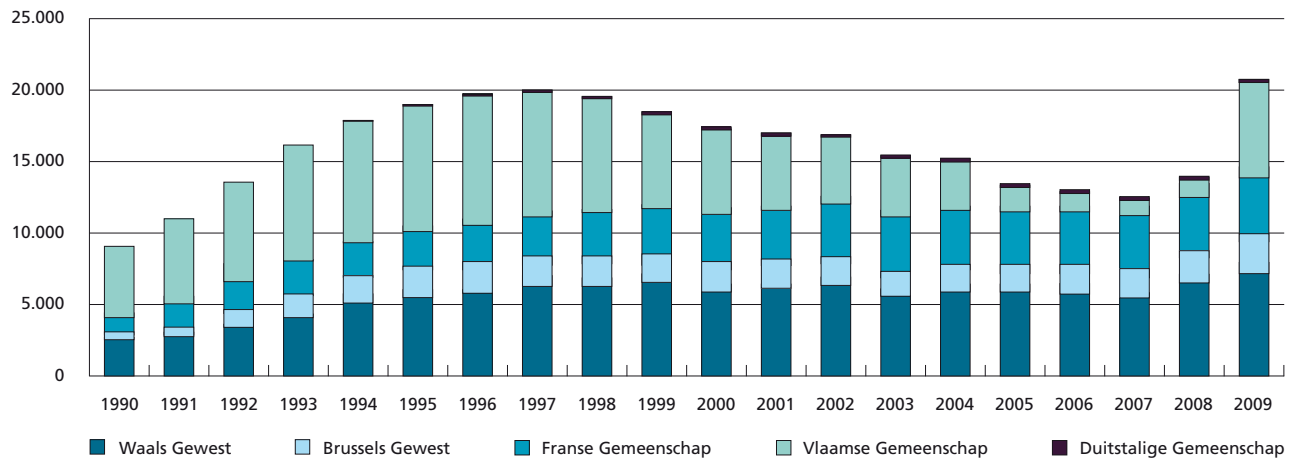
Vordingensaldo van de afzonderlijke regionale overheden, in miljoenen euro, van 1994 tot 2008.

Bron: INR, NBB.

6.8 Schuld regionale overheden

Geconsolideerde brutoschuld van de afzonderlijke regionale overheden, van 1990 tot 2009, in miljoenen euro. De schulden van de regionale overheden zijn niet geconsolideerd met die van de overige overheidssectoren, maar slechts intern.

Bron: INR.

De federale overheid neemt het overgrote deel van de gezamenlijke overheidsschuld voor haar rekening. Zij heeft eind 2009 een geconsolideerde brutoschuld opgebouwd van 299 miljard euro, of 92% van de totale overheidsschuld. Toch is de federale schuld minder snel toegenomen dan die van de regionale overheden. De federale schuld nam in 2008 en 2009 toe met 10% en 3%. De gewesten en gemeenschappen zagen hun schuld in die jaren met 12% en 49% toenemen. Zoals bekend zijn de gewesten en gemeenschappen schuldvrij van start gegaan. Eind 2009 hadden ze een schuld van 21 miljard euro of 6% van de overheidsschuld. De schuld van de lokale overheden, die enkele jaren hoger was dan die van de regionale overheden, bedraagt 19 miljard euro of 5% van het totaal. Die schuld is in 2009 zeer licht gedaald. De sociale zekerheid tot slot heeft een schuld van 1 miljard euro. Globaal hebben alle Belgische overheden eind 2009 een schuld van 327 miljard euro, of 97% van het bbp.

Vlaams overheids personeel

Een performante overheid vormt een sterke schakel in het scheppen van toegevoegde economische en maatschappelijke waarde. In de huidige economische context is het werken aan een meer performante en kwalitatieve dienstverlening meer dan ooit een prioriteit. Een efficiënte en effectieve overheid moet door haar werking een hefboom zijn voor het realiseren van het regeringsbeleid en mee Vlaanderen als topregio in Europa op de kaart helpen plaatsen. Het regeerakkoord bepaalt dat de Vlaamse administratie de ruimte krijgt om binnen de bestaande kredieten aan optimalisatie te doen en dat het totale aantal ambtenaren niet meer zal aangroeien.

Aantal

De **personeelscapaciteit** blijft gelijk, maar meer personeelsleden werken deeltijds.

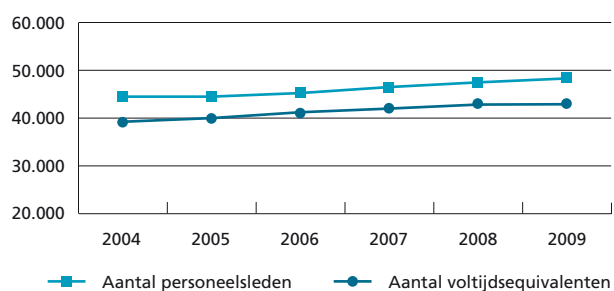
De brede Vlaamse administratie telt eind 2009 bijna 50.000 personeelsleden. Dit aantal neemt jaar na jaar toe. Dat meer en meer personeelsleden deeltijds werken of loopbaanonderbreking nemen, blijkt uit het feit dat de personeelscapaciteit stagneert. De Vlaamse administratie stelt 42.000 voltijds equivalenten (vte) te werk in 2009. De personeelscapaciteit is in vergelijking met 2008 niet toegenomen. Bovendien was de stijging de jaren voordien toe te schrijven aan beleidskeuzes die een personeelstoename vereisten, zoals de oprichting van de Vlaamse belastingdienst en de invoering van het recht op basismobiliteit.

Kenmerken

Meer specifiek voor de Vlaamse overheid, komt er de volgende jaren een grote **pensioenuitstroom** van per-

6.9 Personeelsaantal en -capaciteit

Evolutie van het personeelsaantal (in personen) en van de personeelscapaciteit (in bruto vte) van de Vlaamse administratie*, van 2004 tot 2009, telkens situatie op 31/12.

* De Vlaamse administratie bestaat uit de departementen, alle intern zelfstandige agentschappen, publiekrechtelijke extern zelfstandige agentschappen, publiekrechtelijke instellingen en strategische adviesraden. Niet opgenomen zijn de privaatrechtelijke entiteiten, met name Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen; Jobpunt Vlaanderen; Vlaams Europees Verbindingsagentschap; Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing; Vzw De Rand; Vzw Vlaams Interuniversitair Instituut voor de Biotechnologie; Vlaams Fonds voor de Letteren; Vzw Vlaams Audiovisueel Fonds; Vzw De Singel; Vzw Mukha; Vlopera.
Bron: Departement Bestuurszaken.

soneel op gang. Net zoals in andere sectoren heeft ook het Vlaams personeelsbestand een groot aandeel oudere personeelsleden. Iets minder dan 20% is ouder dan 55 jaar. Rekening houdend met de huidige gemiddelde pensioeringsleeftijd van 61 jaar, gaat de grote meerderheid van deze groep in de volgende vijf jaar op pensioen. Bij ongewijzigd beleid stroomt de komende 15 jaar ongeveer 45% van het personeel van de Vlaamse overheid uit. Deze evolutie vormt enerzijds een uitdaging door de potentiële uitstroom van kennis maar biedt anderzijds de kans om de Vlaamse overheid te dynamiseren.

De overheidsdiensten kennen naast een toenemende informatisering en digitalisering ook een verschuiving van beleidsuitvoerende naar beleidsvoorbereidende taken waardoor het aandeel **hoger opgeleiden** toeneemt. On-

6.11 Diversiteit

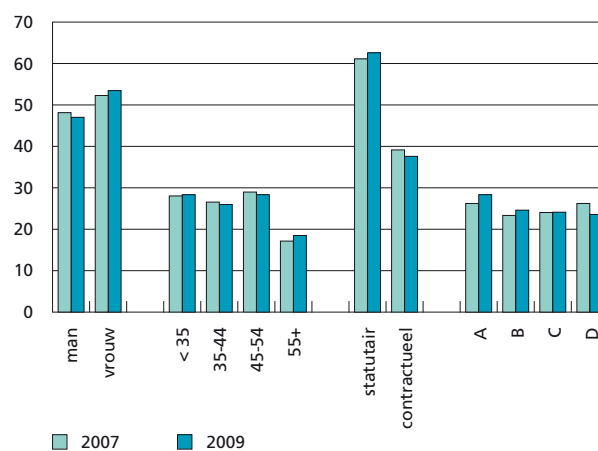
Aanwezigheid van doelgroepen in de Vlaamse overheid*, van 2005 tot 2009, in %.

	2005	2006	2007	2008	2009
Vrouwen in topfuncties	11,0	17,0	17,0	21,0	25,0
Vrouwen in middenkaderfuncties	24,0	27,0	26,0	27,0	26,0
Personen met een arbeidshandicap	0,7	0,7	0,8	0,9	1,1
Personen van allochtone afkomst	0,4	1,1	1,6	1,8	2,0

* Decretaal is bepaald dat het gelijke kansen en diversiteitsbeleid van toepassing is voor de departementen, IVA's, EVA's met rechtspersoonlijkheid, publiekrechtelijke EVA's, strategische adviesraden, Universitair Ziekenhuis Gent, Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening en het Gemeenschapsonderwijs.
Bron: dienst Emancipatiezaken.

6.10 Personeelskenmerken

Kenmerken van de personeelsleden (personen) bij de Diensten Vlaamse Overheid (DVO)* naar geslacht, leeftijd, arbeidscontract en kwalificatieniveau, op 31/12, in 2007 en 2009, in %.

*Totaal aantal personeelsleden op 31/12/2009 bij DVO is 28.726.
Bron: Departement Bestuurszaken.

dertussen zijn iets meer dan de helft van de ambtenaren van niveau A of B.

Diversiteit

De overheid tracht om de maatschappelijke diversiteit in haar diensten te weerspiegelen. Ze wil immers een voorbeeld zijn voor alle burgers en organisaties op het gebied van gelijke kansen en diversiteit. Er zijn streefcijfers vooropgesteld voor vrouwen in middenkader en in topfuncties, voor allochtonen en voor personen met een arbeidshandicap.

Vrouwen

Vrouwen stoten steeds beter door naar topfuncties, maar trappelen ter plaatse in het middenkader. Het aandeel **vrouwen in topfuncties** stijgt jaar na jaar. Intussen is 1 topambtenaar op de 4 een vrouw. Mits een consequente voortzetting van het huidige beleid, is het gestelde streefcijfer van 33% tegen 2015 voor vrouwen in topfuncties haalbaar. Het aandeel **vrouwen in het middenkader** stagneert. Er is voorlopig geen eenduidige verklaring voor deze stagnatie, maar dit wordt onderzocht.

Allochtonen

Het aandeel personeelsleden van **allochtone afkomst** blijft toenemen. Hun aandeel stijgt jaar na jaar en komt op 2% in 2009. Volgens de dienst Emancipatiezaken is daarmee een belangrijke psychologische grens overschreden. Ook in tijden van personeelsbesparingen lukt het om werk te maken van diversiteit en gelijke kansen. Het is haalbaar om

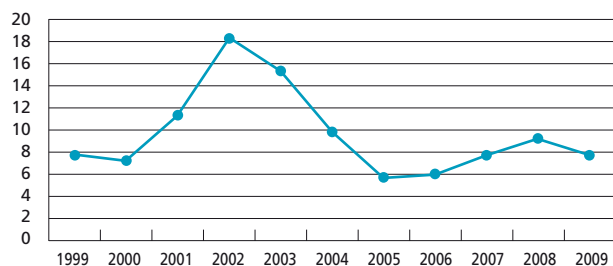
tegen 2015 4% personen van allochtone afkomst tewerk te stellen bij de Vlaamse overheid. Maar daar zullen wel blijvende inspanningen voor nodig zijn, zeker in een periode van besparingen.

Arbeidshandicap

Het aandeel personen met een **arbeidshandicap** neemt lichtjes toe, maar extra inspanningen blijven nodig om het streefcijfer van 4,5% te halen. Voor deze doelgroep is de streefdatum inmiddels tot 2015 opgeschoven.

6.12 Overheidscampagnes

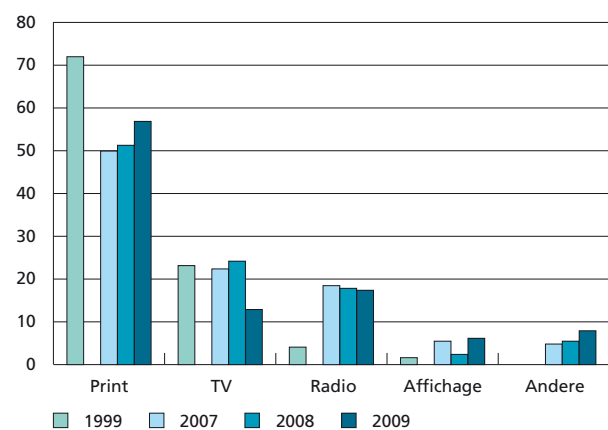
Evolutie centrale media-aankoop, van 1999 tot 2009, in miljoenen euro.

Bron: DAR, afdeling Communicatie.

6.13 Spreiding media-aankoop

Evolutie bestedingen overheids campagnes, naar medium, van 1999 tot 2009, in %.

Bron: DAR, afdeling Communicatie.

6.14 Kwaliteit overheidsinformatie

Opinie over de kwaliteit van overheidsinformatie in 2009, in %.

	(Helemaal) oneens	Niet oneens, niet eens	(Helemaal) eens
Overheid geeft correcte, betrouwbare informatie	23,8	34,0	42,2
Overheid geeft veel te weinig informatie	25,3	30,0	44,7
Overheid geeft voldoende informatie over haar beslissingen	45,5	31,3	23,2
Meeste overheidsinformatie is te ingewikkeld om te begrijpen	17,3	23,7	59,0
Overheidsinformatie geeft nuttige informatie	14,8	43,4	41,8
Overheidsinformatie is moeilijk te vinden	35,1	27,2	37,7

Bron: SCV-survey 2009.

Overheidscommunicatie & reguleringsmanagement

In dit deel wordt achtereenvolgens dieper ingegaan op overheids campagnes, Contactpunt Vlaamse Infolijn, e-government, klachtenbehandeling en reguleringsmanagement.

Overheids campagnes

Het budget uitgetrokken voor de aankoop van mediaruimte via centrale media-aankoop (cma) ging, na enkele jaren van stijging, in 2009 achteruit. De dominante positie van de printmedia neemt opnieuw toe.

De centrale media-aankoop levert korting op bij de aankoop van mediaruimte. Dat resulteerde in 2009 in een gemiddelde korting van 30 % op de normale commerciële tarieven, een besparing van 3,3 miljoen euro. In het verleden werden nog hogere besparingen gerealiseerd. De gedaalde kortingen, zowel relatief als absoluut, zijn echter het gevolg van de gedaalde volumes.

Er wordt ook nog mediaruimte aangekocht buiten de cma-formule. In 2009 werd voor 13 miljoen euro aankopen buiten cma geregistreerd.

Naast de aankoop van mediaruimte communiceert de overheid ook via eigen communicatiemiddelen zoals persmededelingen, folders en brochures, de portaalsite www.vlaanderen.be en talrijke andere overheidswebsites.

Bijna de helft van de Vlamingen vindt in 2009 dat de overheid te weinig informatie geeft en klaagt ook over onvoldoende info over haar beslissingen. Drie op vijf noemt de informatie te ingewikkeld. Voor alle stellingen over de kwaliteit van de overheidsinformatie worden beduidend betere scores gehaald dan enkele jaren eerder. Er dient opgemerkt te worden dat de interpretatie van het begrip overheid bij de vraagstelling werd overgelaten aan de respondent. Het betreft dus niet noodzakelijk de Vlaamse overheid.

Contactpunt Vlaamse Infolijn

Het Contactpunt Vlaamse Infolijn groeit jaar na jaar verder uit tot het centrale punt waar burgers en bedrijven terecht kunnen voor alle informatie van de Vlaamse overheid. In 2009 steeg het aantal contacten met net geen 10% tot ruim 1,7 miljoen.

Het Contactpunt Vlaamse Infolijn vierde in 2009 zijn tiende verjaardag. Op 10 maart 1999 liepen de eerste oproepen binnen bij het gratis nummer van de Vlaamse Infolijn. Sindsdien is die éne infolijn uitgegroeid tot een multikanaal informatieloket waar burgers en bedrijven terecht kunnen voor alle informatie van de Vlaamse overheid. Vandaag is het gratis infonummer 1700 niet meer weg te denken uit de communicatie van de Vlaamse overheid. 1700 biedt ook beperkte informatie aan over andere overheidsniveaus. De voorlichters verwijzen daarbij door naar de juiste federale of lokale overheid.

Gaandeweg heeft het Contactpunt ook meer en meer thematische infolijnen van de Vlaamse overheid ondersteund. Eind 2009 had het Contactpunt, naast 1700, 9 lijnen in beheer: De LijnInfo en Slimweg, de Kind en Gezin-lijn, de Vlaamse Belastinglijn, de Taaltelefoon, Teletolk en de infolijnen voor het Vlaams Zorgfonds, de Vlaamse Zorgkas en Wonen in Brussel. De infolijnen voor Studietoelagen, de VREG en de kmo-portefeuille werden in 2009 geïntegreerd onder het algemeen nummer 1700.

De telefoon blijft het primaire communicatiekanaal van het klantencontactcentrum, maar andere kanalen zoals e-mail, chat, de portaalsite www.vlaanderen.be (2 miljoen bezoekers in 2009), interactieve digitale televisie en tele-

tekst vergroten de bereikbaarheid van de informatie, ook buiten de kantooruren. Door de informatie van 1700 via verschillende kanalen toegankelijk te maken, wordt de Vlaamse overheid meer bereikbaar.

In 2009 steeg het aantal contacten tot ruim 1,7 miljoen. Vier op tien contacten liepen binnen bij 1700. Een groot deel van de vragen aan 1700 hadden school- en studietoelagen als onderwerp. Ook over de kmo-portefeuille, de Vlaamse jobkorting, de aanmoedigingspremies en de dakisolatiepremie kwamen veel vragen binnen. De Lijn-Info was goed voor een kwart van alle contacten. Ook de Kind en Gezin-lijn en de Vlaamse Belastinglijn kregen veel oproepen en e-mails te verwerken.

E-government

De Verenigde Naties voert tweejaarlijks een onderzoek uit naar de "e-government readiness", de mate waarin een land klaar is voor e-government. Het resultaat is een ranglijst waarbij alle landen een bepaalde score krijgen voor hun "e-government readiness". In 2010 staat België op wereldvlak op een 16e plaats in de ranglijst. Binnen de EU-landen bekleedt het de 8e plaats.

Op Vlaams niveau werd tijdens de voorbije jaren vooral gefocust op de integratie van "front- en backoffices". De Vlaamse overheid evolueert zo verder van een omgeving met eilandjes van gegevens naar een omgeving waar gegevens ontsloten worden uit authentieke gegevensbronnen en waarbij deze informatie onderling uitgewisseld wordt. Daardoor moeten burgers en bedrijven steeds minder lastig gevallen worden met vragen om gegevens die al bekend zijn.

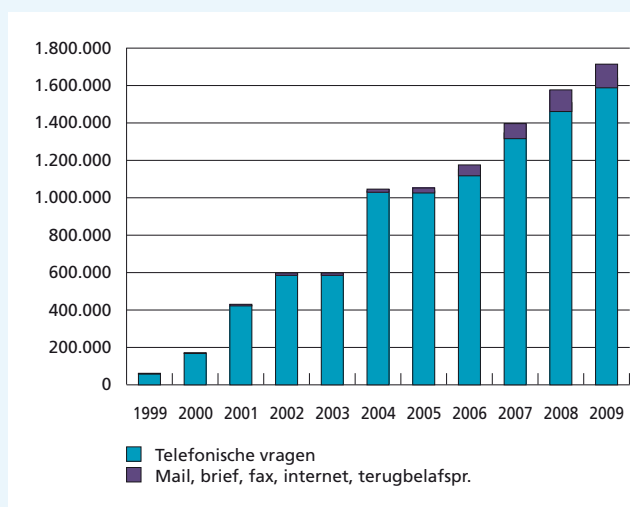
Het platform dat al deze eilandjes van informatie integreert kent reeds tientallen toepassingen, zoals het online aanvragen van studietoelagen, het vergelijken van elektriciteitsprijzen, de premiezoeker bouwen en wonen, een e-loket voor de landbouw, ...

Aan de gebruikerszijde kennen de e-governmenttoepassingen nog niet zo een overweldigend succes. Uit de SCV-survey blijkt dat bijna drie op vier Vlamingen al internet heeft gebruikt. Van deze groep gebruikte ruim een kwart het internet nog nooit om met de overheid in contact te komen (informatie opzoeken, formulieren online invullen, ...). Bijna de helft maakt slechts sporadisch gebruik van deze mogelijkheid. 22% van de Vlamingen die al met internet werkten, beweren minstens één keer per maand online in contact te komen met de overheid. Hoger opgeleiden maken vaker gebruik van de mogelijkheden tot online contact met de overheid dan lager opgeleiden.

Een Europees vergelijkend onderzoek geeft een iets positiever resultaat. In 2009 heeft 33% van de Vlaamse internetgebruikers het internet gebruikt voor interactie met de overheid. Dat is een fikse stijging ten opzichte van de voorgaande jaren. Hierdoor zit Vlaanderen nu boven het Europese gemiddelde.

6.15 Contactpunt Vlaamse Infolijn

Evolutie van het aantal oproepen Contactpunt Vlaamse Infolijn, van 1999 tot 2009.

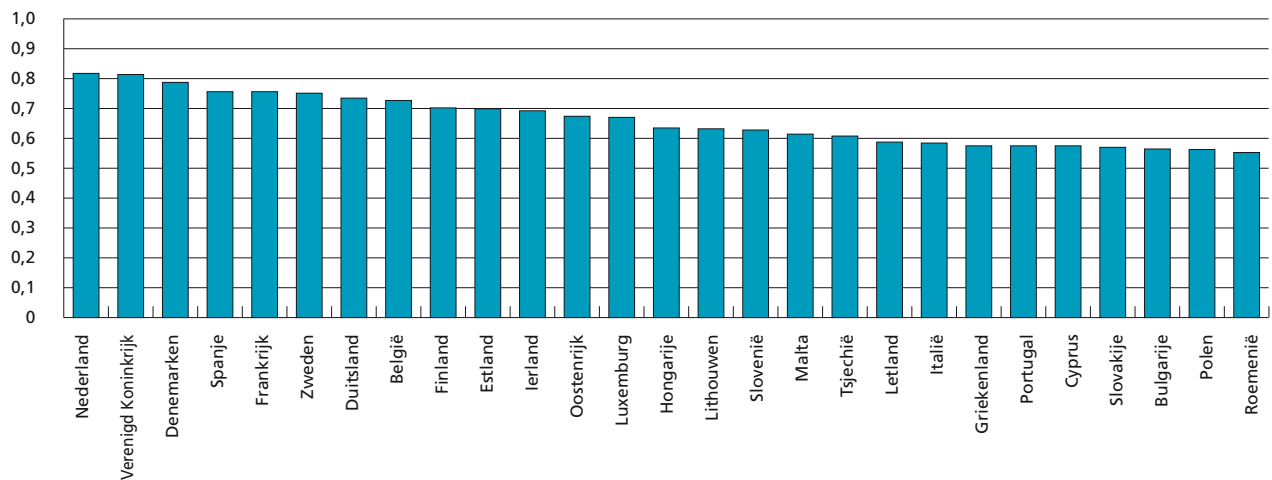

De aantallen van 1999 hebben slechts betrekking op 10 maanden (in maart 1999 is de Vlaamse Infolijn van start gegaan).

Bron: Contactpunt Vlaamse Infolijn.

6.16 Online overheid

E-government readiness: de mate waarin landen klaar zijn voor e-government, Europese vergelijking, 2010.

De toegekende score wordt berekend op basis van een analyse van overheidswebsites, de telecommunicatie-infrastructuur en het opleidingsniveau van de onderzochte landen. Scores variëren tussen 0 en 1, waarbij hogere scores wijzen op een hogere mate van "e-government readiness".
Bron: VN.

Bedrijven gebruiken het internet vaker dan individuen voor interactie met de overheid. Van de Vlaamse bedrijven gebruiken vier op vijf e-governmentdiensten. Dat is boven het Europese gemiddelde.

De overheid mag niet al haar aandacht richten op nieuwe communicatietechnologieën om beter bereikbaar te zijn voor de burger. Een bevraging naar de wijze van contact met de overheid bevestigt de vraag naar een **multikanaalaanpak**. De telefoon en het loket zijn de twee meest gebruikte middelen om in contact te komen met de overheid. Jongeren en hoger opgeleiden gebruiken meer dan anderen e-mail. Ouderen en lager opgeleiden kiezen sneller voor het loket en de brief.

6.17 Contact met overheid

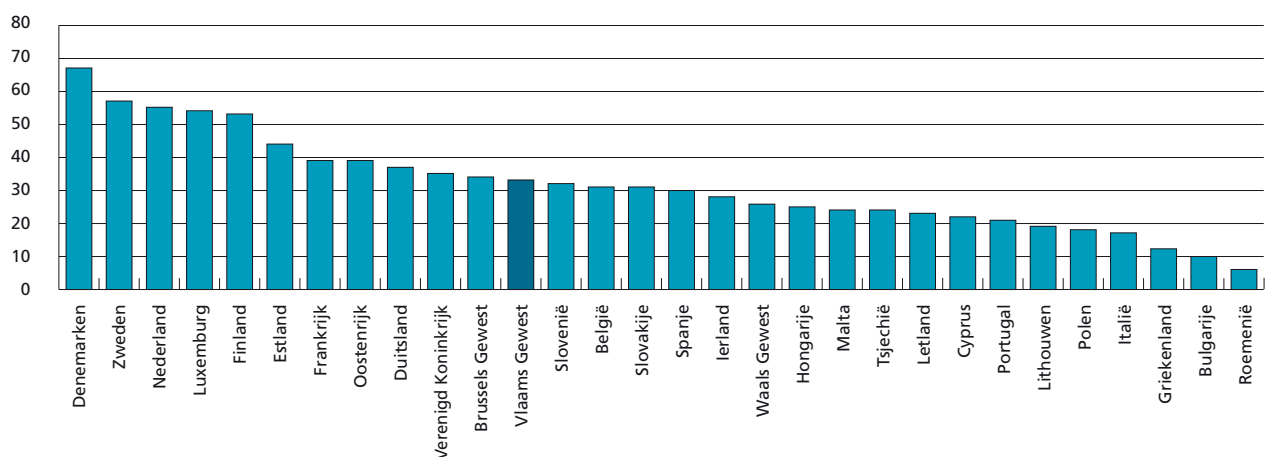
Wijze waarop men de laatste keer in contact kwam met de overheid, in 2009, in %.

Telefoon	50,5
Loket	39,0
E-mail	28,3
Internet (website)	25,5
Brief	16,9
Andere	5,1

Het laatste contact kon op meerdere manieren gebeuren, daardoor ligt de som van de percentages hoger dan 100%.
Bron: SCV-survey 2009.

6.18 E-government: burgers

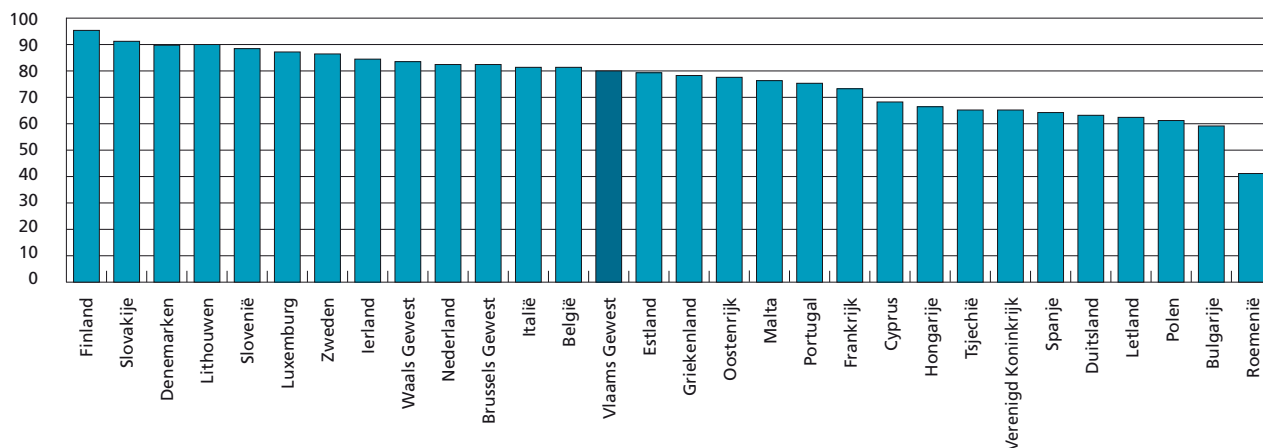
Europese vergelijking van het aantal internetgebruikers die internet gebruiken voor interactie met de overheid, 2009, in %. Inwoners tussen 16 en 74 jaar.

Internet gebruikt in de voorbije 3 maand. Interactie met de overheid omvat minstens één van deze activiteiten: informatie verkrijgen van een officiële overheidswebsite, downloaden van formulieren van overheidswebsite of ingevulde formulieren verzenden via een overheidswebsite. Bron: Eurostat.

6.19 E-government: bedrijven

Europese vergelijking van het aandeel bedrijven dat internet gebruikt voor interactie met de overheid, 2009, in %. Bedrijven met minimum 10 werknemers.

Interactie met de overheid omvat minstens één van volgende activiteiten: informatie verkrijgen, formulieren downloaden, invullen van web-formulieren, full electronic case handling.
Bron: Eurostat.

Klachtenbehandeling

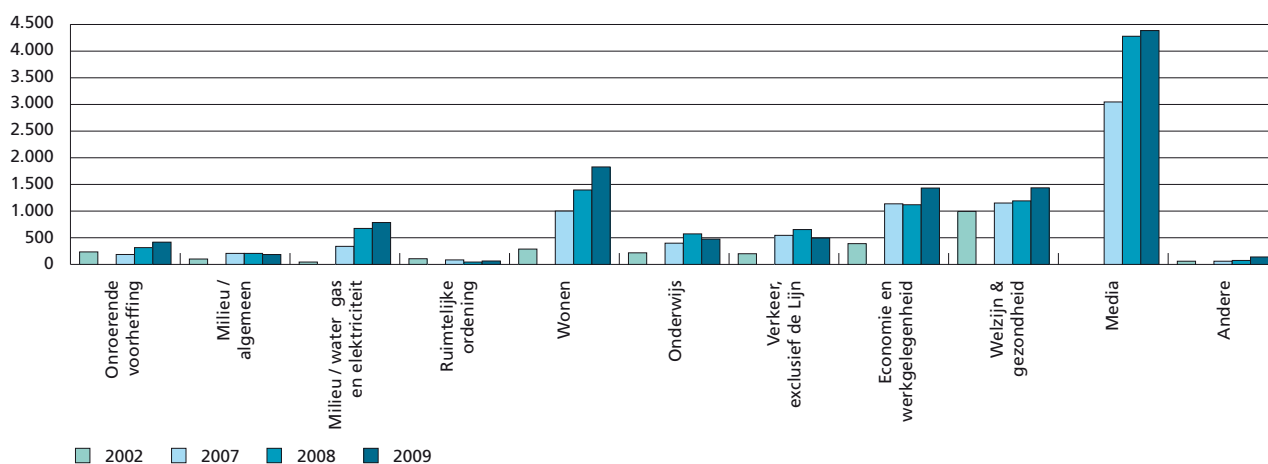
Een behoorlijke dienstverlening veronderstelt een goed uitgebouwd systeem van klachtenbehandeling. Binnen de Vlaamse overheid is die georganiseerd op twee niveaus. Wanneer iemand zich onterecht behandeld voelt door de Vlaamse overheid, stapt hij eerst naar de klachtendienst van de betrokken instantie. Dit noemt men eerstelijns-klachtenbehandeling. Pas wanneer de klager vindt dat hij onvoldoende gehoor krijgt, kan hij terecht bij de **Vlaamse Ombudsdienst**. Deze Ombudsdienst, een aan het Vlaams Parlement verbonden maar onafhankelijke instelling, treedt op als tweedelijnsklachtenbehandeling.

Eerstelijns

In 2009 liepen 11.568 ontvankelijke klachten binnen, een stijging van 11% ten opzichte van het jaar voordien. Dat betekent niet noodzakelijk dat de diensten slechter presteren dan voorheen, maar kan ook te wijten zijn aan een betere en meer toegankelijke klachtenregistratie. Zo worden klachten voor wonen sinds medio 2006 geregistreerd door de sociale huisvestingsmaatschappijen in plaats van de voormalige Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM). Enkele van die huisvestingsmaatschappijen doen hun werk zeer grondig en noteren ook de klachten over onderhouds- en herstellingswerkzaamheden, wat voor-

6.20 Ontvankelijke eerstelijnsklachten

Evolutie ontvankelijke eerstelijnsklachten, naar domein, van 2002 tot 2009.

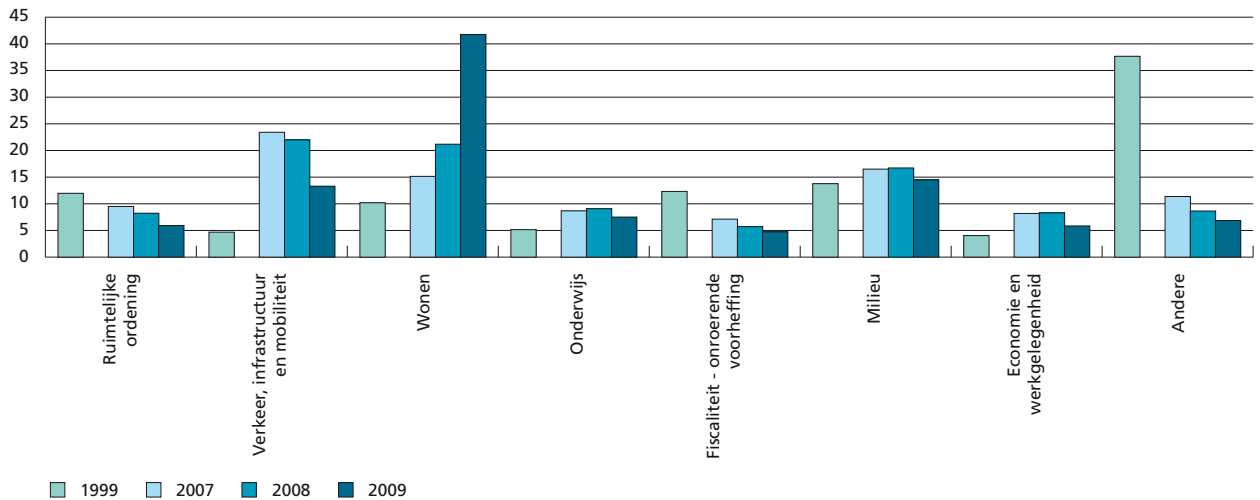

Het aantal klachten voor het thema Verkeer, infrastructuur en mobiliteit is exclusief klachten van De Lijn. De door hen gerapporteerde klachten bleken ook meldingen en gewone klantenreacties te bevatten en werden daarom niet opgenomen.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

6.21 Ontvankelijke klachten

Evolutie ontvankelijke klachten die door de Vlaamse Ombudsdienst in behandeling zijn genomen, van 1999 tot 2009, naar thema, in %.

Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

heen niet gebeurde. Ook bij de categorie media is er sinds 2006 plots een piek in het aantal eerstelijnsklachten. Het verschil in vergelijking met de voorgaande jaren zit bij de VRT, waar de directie Televisie een – succesvol- proefproject voor een klantendienst startte.

Tweedelijns

In 2009 behandelde de Vlaamse Ombudsdienst 6.712 verzoeken. Zeven op tien van de verzoeken is onontvankelijk. Meestal hebben deze geen betrekking op een Vlaamse overheidsdienst, zijn het louter vragen om informatie of had de verzoeker zich niet eerst tot de klachtendienst van

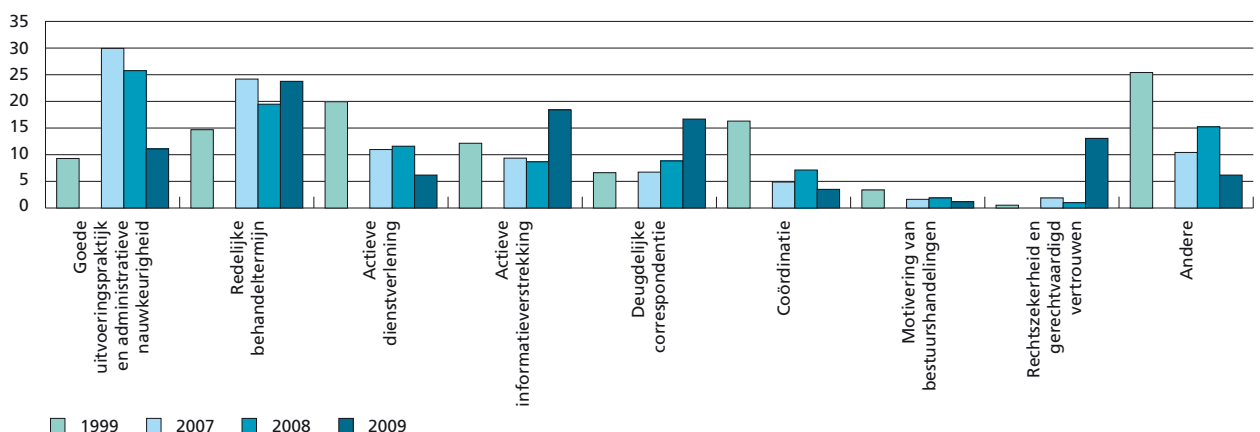
de betrokken overheidsinstantie gewend.

De ombudsdienst kwam in 2009 voor 1.675 dossiers tot een beoordeling. Bij iets meer dan helft ervan werd een **ombudsnorm** geschonden of een te verhelpen misverstand gesignaleerd.

De vaakst geschonden ombudsnormen zijn de redelijke behandeltermijn en doeltreffende algemene informatieverstrekking. De sterke toename voor de norm rechtszekerheid en gerechtvaardigd vertrouwen is een gevolg van de schending van die norm in de ruim 300 klachten over de plotse versterving van de renovatiepremie.

6.22 Geschonden ombudsnorm

Geschonden ombudsnormen in de dossiers beoordeeld door de Vlaamse Ombudsdienst, van 1999 tot 2009, naar geschonden norm, in %.

Bij de beoordeling van een dossier kan meer dan één norm gehanteerd worden.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

Reguleringsmanagement

De Vlaamse overheid plaatst kwaliteitsvolle regelgeving hoog op de agenda. In samenwerking met de dienst Wetsmatiging streeft ze naar goede regels, eenvoudige procedures en minder administratieve lasten.

Onnodige administratieve lasten zetten een rem op de economische groei. Ze vormen een aantasting van de rechtszekerheid en het vertrouwen in de overheid. Een optimaal reguleringsklimaat daarentegen, biedt ruimte voor initiatief aan zowel burgers, ondernemingen als organisaties.

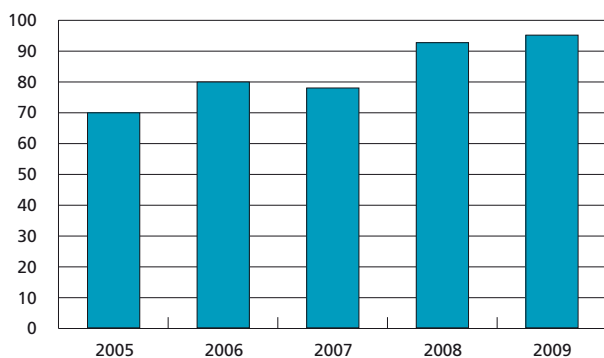
De dienst Wetsmatiging hanteert 8 kenmerken van goede regelgeving:

- is regelgeving die noodzakelijk is en doeltreffend is voor het bereiken van het beoogde doel. Overheidssamenkomst is noodzakelijk en doeltreffend en regelgeving is het beste instrument.

- draagt bij tot maatschappelijke welvaart en welzijn. Ze realiseert het beoogde doel tegen de laagst mogelijke maatschappelijke kosten en minimaliseert ongewenste neveneffecten
- houdt waarborgen in dat er in de praktijk gevolg aan wordt gegeven. Ze moet uitvoerbaar en afdwingbaar zijn
- respecteert de eisen en grenzen die het recht aan de wetgeving stelt en komt tegemoet aan democratische bekommernissen.
- is samenhangend. Ze vertoont op zich of geplaatst naast andere regelgeving geen overlappingsen en tegenstrijdigheden en maakt deel uit van een coherent geheel.
- is goed begrijpbaar, concreet en vlot toegankelijk voor iedereen voor wie ze van belang kan zijn
- is zorgvuldig voorbereid. Ze is gebaseerd op alle nuttige wetenschappelijke en empirische informatie die redelijkerwijze beschikbaar is. Over de doelstellingen, alternatieven, inhoud en effecten ervan is ruim ambtelijk, maatschappelijk en politiek overleg gepleegd.
- verzekert dat de beoogde doelen blijvend doelmatig en doeltreffend worden bereikt.

6.23 Kwaliteitsvolle regelgeving

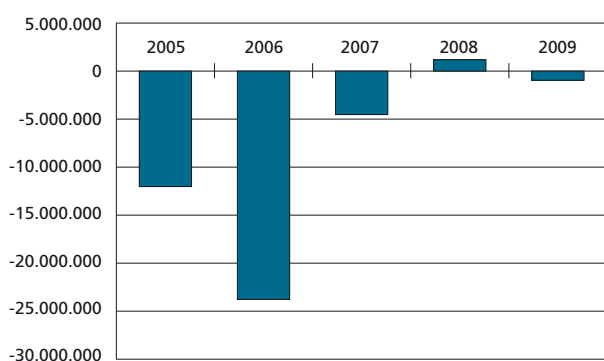
Evolutie van het aandeel gunstig beoordeelde regelgevingdossiers, van 2005 tot 2009, in %.

Bron: Dienst Wetsmatiging.

6.24 Administratieve lasten

Evolutie van het saldo van de administratieve lasten, van 2005 tot 2009, in euro.

Bron: Dienst Wetsmatiging.

De dienst Wetsmatiging maakt gebruik van verschillende instrumenten in het streven naar kwaliteitsvolle regelgeving en administratieve lastenverlaging. De **reguleringsimpactanalyse** (RIA) analyseert doelstellingen en verwachte impact van een voorgenomen regelgeving in vergelijking met de alternatieven. De **regelgevingsagenda** biedt een overzicht van geplande nieuwe regelgeving of aanpassingen aan bestaande regelgeving en wordt regelmatig geactualiseerd. Deze publieke agenda waarborgt coördinatie, planning en transparantie bij de opmaak van regelgeving. Binnen elk beleidsdomein is er tevens een cel wetskwaliteit actief die de regelgevingskwaliteit binnen de eigen administratie bewaakt. In 2009 voldoen 95% van de nieuwe regelgevingdossiers aan de vooropgestelde kwaliteitsvereisten. De **compensatieregel** tenslotte bewaakt het administratieve lasten saldo binnen de Vlaamse overheid en stelt dat elke lastenstijging door nieuwe of wijzigende regelgeving gecompenseerd moet worden door een daling van de bestaande administratieve lasten.. Via de compensatieregel werd in 2009 een daling van de administratieve lasten met bijna 1 miljoen euro becijferd.

Vertrouwen en waardering van de dienstverlening

Een efficiënte en slagkrachtige overheid stelt de burgers en de bedrijven centraal. In dit deel wordt stilgestaan bij hoe de burgers hun contacten met de overheid ervaren. Hebben ze er vertrouwen in? Is de dienstverlening klantvriendelijk?

Vertrouwen

Het vertrouwen dat burgers hebben in de overheid is stabiel. Anno 2009 heeft ongeveer 50% er niet veel of niet weinig vertrouwen in; 35% heeft er weinig tot heel weinig vertrouwen in en bijna 20% heeft er veel tot heel veel vertrouwen in. Er dient opgemerkt te worden dat de interpretatie van het begrip overheid bij de vraagstelling werd overgelaten aan de respondent. Het betreft dus niet noodzakelijk de Vlaamse overheid.

Burgers hebben het meeste vertrouwen in de lokale administratie. Dat de lokale overheid het dichtst bij de burger staat en het eerste contact en aanspreekpunt is, lijkt het vertrouwen te vergroten.

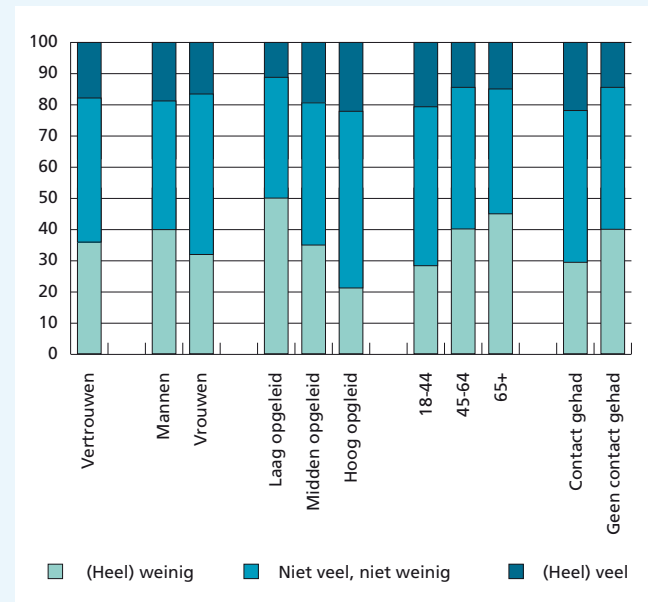
Mannen hebben een meer uitgesproken mening over de overheid. Het opleidingsniveau en leeftijd spelen een rol, hoogopgeleiden en jongeren hebben meer vertrouwen. Of mensen al dan niet in contact gekomen zijn met de overheid speelt een rol. Als er contact was, dan is het vertrouwen een stuk groter.

Klantvriendelijkheid

De meeste burgers (43%) geven aan dat de overheidsdienst klantvriendelijk is in 2009. 16% vindt net het tegendeel.

6.25 Vertrouwen in overheid

Vertrouwen in de overheid in 2009, algemeen en naar kenmerken, in %.

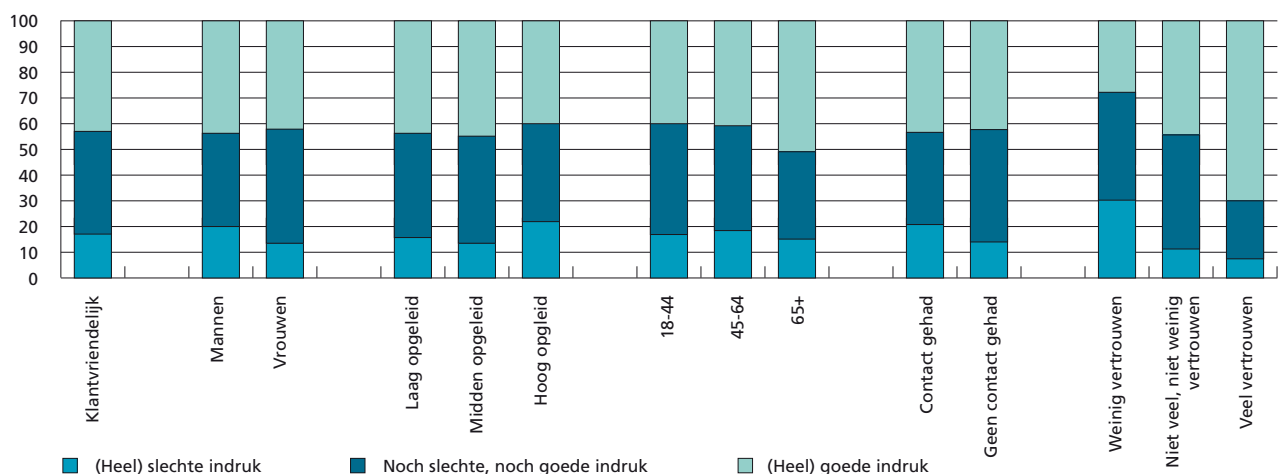

Bron: SCV-survey 2009.

Hoogopgeleiden hebben meer dan de andere opleidingsniveaus de indruk dat de klantvriendelijkheid slecht tot zeer slecht is. De 65-plussers hebben eerder een goede tot heel goede indruk van de klantvriendelijkheid. Mensen die contact hadden met de overheidsdiensten hebben minder een slechte indruk, maar er is geen verschil in het aandeel met een goede indruk. Er is veel samenhang tussen de indruk van klantvriendelijkheid en vertrouwen. Mensen met weinig vertrouwen hebben eerder een slechte indruk over de klantvriendelijkheid, deze met veel vertrouwen hebben de indruk dat de klantvriendelijkheid goed tot zeer goed is.

6.26 Klantvriendelijkheid overheid

De klantvriendelijkheid van de overheid in 2009, algemeen en naar kenmerken, in %.

Bron: SCV-survey 2009.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Jaarlijkse publicaties van de Sociaal-Economische raad van Vlaanderen (SERV): Evaluatierapport Begroting (januari) en Advies Begrotingsadvies (juli)

<http://www.serv.be>

Middelenbegroting, Uitgavenbegroting en Algemene Toelichting: <http://fin.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=163>

Vlaamse Regering (2009). Regeerakkoord 2009-2014. Brussel.
Bourgeois, G. (2009). Beleidsnota Bestuurszaken 2009-2014. Brussel.

Communicatieverslag van de Vlaamse Regering

Jaarverslag Contactpunt Vlaamse Infolijn

Jaarverslag Vlaamse Ombudsdienst

Jaarverslag Dienst Wetsmatiging

Dienst Emancipatiezaken: emancipatiezaken.vlaanderen.be

Vlaamse Infolijn: <http://www.vlaanderen.be/infolijn>

Vlaamse Ombudsdienst: <http://www.vlaamseombudsdienst/>

Dienst wetsmatiging: <http://www.wetsmatiging.be/>

E-government Vlaamse overheid:

<http://www.vlaanderen.be/egovernment>

Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat/>

Vlaamse overheidscommunicatie:

<http://www.vlaanderen.be/communicatie>

DEFINITIES

Geconsolideerde brutoschuld Schuld verminderd met schuld van andere overheden die de beschouwde overheid bezit. De consolidatie houdt in dat binnen een bepaalde kring van verwante overheidsinstellingen de onderlinge vorderingen en schulden worden weggeleten bij de berekening van de totale som van de kring van instellingen, dit om dubbelstellingen te voorkomen.

Gedeelde belastingen Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven en waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gemeenschappen wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet.

Kapitaaluitgaven Kapitaaluitgaven omvatten: kapitaaloverdrachten aan andere sectoren (ESR-hoofdgroep 5), kapitaaloverdrachten binnen de sector overheid (ESR-hoofdgroep 6), investeringen (ESR-hoofdgroep 7) en kredietverleningen en deelnemingen (ESR-hoofdgroep 8)

Lopende uitgaven Lopende uitgaven omvatten: inkomensoverdrachten binnen de sector overheid (ESR-hoofdgroep 4), lopende uitgaven voor goederen en diensten (ESR-hoofdgroep 1), inkomensoverdrachten

aan andere sectoren (ESR-hoofdgroep 3) en rente en verliezen van bedrijven (ESR-hoofdgroep 2)

Samengevoegde belastingen Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven, waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gewesten wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet, en waarop de gewesten autonoom opcentiemen of kortingen, belastingverminderingen of –vermeerderingen kunnen toepassen.

Vorderingensaldo Het vorderingensaldo (of financieringssaldo) wordt uniform over de EU berekend volgens de regels van de “procedure inzake buitensporige overheidstekorten” (excessive deficit procedure of EDP) uit het Verdrag van Maastricht. Dit maakt dus interregionale of internationale vergelijkingen mogelijk. Een belangrijk verschilpunt met het begrotingssaldo is dat het vorderingensaldo niet alleen voor het ministeries van de Vlaamse overheid wordt berekend, maar voor een veel ruimere kring van Vlaamse overheidsinstellingen en verzelfstandigde agentschappen. Anderzijds worden onder andere kredietverleningen en deelnemingen en aflossingen van de schuld, in tegenstelling tot het begrotingssaldo, niet meegenomen in de berekening van het vorderingensaldo.

Personeelsaantal Het aantal personeelsleden (uitgedrukt in personen) die op 31/12 van het aangegeven jaar in dienst waren bij de Vlaamse administratie.

Personeelscapaciteit Een indicatie van hoeveel personeelsleden bezoldigd worden binnen een bepaald jaar, na aftrek van de onbetaalde verlofstelsels zoals loopbaanonderbreking en deeltijdse afwezigheden. Het wordt uitgedrukt in bruto vte en berekend over het volledige kalenderjaar.

Vte Alle bezoldigde tewerkstelling wordt binnen een bepaald jaar herrekend naar voltijdse jobs. Onbetaalde verlofstelsels, zoals loopbaanonderbreking en deeltijdse afwezigheden, worden herrekend.

Persoon van allochtone afkomst Persoon met een nationaliteit van een land buiten de Europese Unie (EU-15 lidstaten) of een persoon van wie minstens één ouder of twee grootouders een nationaliteit hebben van een land buiten de Europese Unie.

Persoon met een arbeidshandicap Persoon met een aantasting van zijn/haar mentale, psychische, lichamelijke of zintuiglijke mogelijkheden, voor wie het uitzicht op het verwerven en behouden van een arbeidsplaats en op vooruitgang op die plaats, langdurig en in belangrijke mate beperkt is.

Streefcijfers De cijfers die de organisatie wil bereiken inzake de evenredige vertegenwoordiging van de verschillende kansengroepen.

6.2

LOKALE EN
PROVINCIALE BESTUREN

Vlaanderen heeft nood aan sterke en bestuurskrachtige lokale overheden. De lokale overheid staat het dichtst bij de burger en is zijn eerste contact- en aanspreekpunt. De gemeente is de basisschakel in het overheidsbestuur. Toch ontsnapt ook dit bestuursniveau niet aan de gevolgen van de economische crisis en teruglopende ontvangsten. De komende jaren heeft Vlaanderen weinig beleidsruimte voor belangrijke financiële stimuli. De lokale besturen zullen zelf moeten werken aan hun efficiëntie om met minder middelen toch een beter bestuur tot stand te brengen.

Om dit in beeld te brengen wordt eerst een overzicht van de financiële ontwikkelingen van de lokale en provinciale besturen gegeven en daarna van de personeelsevolutie en –kenmerken.

Financiën

Deze sectie behandelt de financiën van de diverse lokale overheden: gemeenten en steden, OCMW's, politiezones en provincies. Binnen elke overheid komen de ontvangsten, de uitgaven en het saldo van beide aan bod.

Gemeenten

Dit onderdeel behandelt de begrotingsrekening, of kortweg de rekening, van de gemeenten. De begrotingsrekening is een onderdeel van de jaarrekening en vloeit voort uit de gevoerde budgettaire boekhouding. De jaarrekening vormt de financiële weerslag van het gevoerde beleid gedurende het afgelopen jaar.

Kenmerkend voor de gemeentelijke begroting en begrotingsrekening is de opsplitsing tussen de **gewone en de buitengewone dienst**. Elke kasstroom wordt in slechts één dienst geboekt.

De gewone dienst omvat “alle ontvangsten en uitgaven die ten minste één maal per financieel dienstjaar voorkomen en die de gemeente regelmatige inkomsten en een regelmatige werking waarborgen, met inbegrip van de periodieke aflossing van de schuld”. De buitengewone begroting is een overzicht van “alle ontvangsten en uitgaven die rechtstreeks en op een duurzame wijze invloed hebben op de omvang, de waarde of de instandhouding van het patrimonium van de gemeente, uitgezonderd de normale onderhoudswerken; de term omvat eveneens de

voor hetzelfde doel toegestane toelagen en leningen, die deelnemingen en beleggingen op meer dan één jaar, alsmede de vervroegde terugbetalingen van de schuld.”

De ontvangsten en uitgaven van de gewone en de buitengewone dienst worden ingedeeld in zogenaamde economische groepen, die gelijksoortige ontvangsten en uitgaven bevatten (classificatie naar de aard), en in functionele groepen, die aangeven over welk beleidsdomein of welke sector het gaat (classificatie naar de toewijzing of bestemming). De functionele indeling is dezelfde in de gewone en de buitengewone dienst, maar in de economische indeling zijn er verschillen.

Bij de bespreking worden de gemeenten ingedeeld volgens de zogenaamde VRIND typologie, waarbij gemeenten geordend worden volgens graad van verstedelijking (zie figuur 4.45).

Ontvangsten

De stijging van de ontvangsten is tot stilstand gekomen. Tussen 2006 en 2008 stegen de nominale ontvangsten jaarlijks met 1%. In de vorige bestuursperiode 2001-2006 stegen de ontvangsten jaarlijks met 5%. Door de crisis wordt voor 2009 een daling van de ontvangsten verwacht. In 2007 bedroegen de totale ontvangsten gewone dienst 8,15 miljard euro, in 2008 7,9 miljard euro. Voor 2008 ontbreken echter, op het ogenblik van het opstellen van dit rapport, nog 6% van de gemeenterekeningen, zodat dat bedrag een onderschatting is. De ontvangstencijfers per inwoner geven wel de evolutie weer. In 2007 en 2008 ontvingen de gemeenten per inwoner 1.330 en 1.350 euro, een stijging van 1%.

Gemeenten die talrijke centrumfuncties vervullen, hebben extra ontvangsten onder de vorm van belastingen. De ontvangsten per inwoner stijgen naarmate de “stedelijkheid” toeneemt. De centrumgemeenten hebben daarnaast extra uitgaven die hun extra ontvangsten ruim overstijgen. De Vlaamse overheid komt deze gemeenten daarom tegemoet door verhoogde bijdragen uit het Gemeente- en het Stedenfonds (zie verder). De grootsteden Antwerpen en Gent hebben de hoogste ontvangsten per inwoner: in 2008 waren de ontvangsten met 2.700 euro per inwoner exact dubbel zo hoog als het Vlaamse gemiddelde. Ook de 11 centrumsteden liggen met 1.600 euro per inwoner duidelijk boven dit gemiddelde. De

plattelandsgemeenten en het overgangsgebied ontvingen per inwoner het minst.

Sinds 2000 stegen de ontvangsten het sterkst in de kleinere steden, het minst in de groot- en centrumsteden en het Vlaams strategisch gebied rond Brussel.

Figuur 6.27 geeft de structuur van de gemeenteontvangsten (gewone dienst) weer. De ontvangsten gewone dienst worden ingedeeld in drie economische groepen: prestatie-, schuld- en overdrachtontvangsten. Prestatieontvangsten zijn de vergoedingen die de gemeenten krijgen voor geleverde prestaties. Schuldontvangsten zijn inkomsten uit het financiële vermogen van de gemeenten, vooral dividenden uit participaties en intresten op beleggingen. De overdrachtontvangsten zijn de belangrijkste ontvangsten. Het zijn vooral de ontvangsten uit belastingen en uit algemene en specifieke subsidies van andere overheden. De volgende paragrafen behandelen deze drie hoofdgroepen en hun onderverdelingen.

Prestatie- en schuldontvangsten

In 2008 maakten de **prestatieontvangsten** 6% uit van de totale ontvangsten gewone dienst.

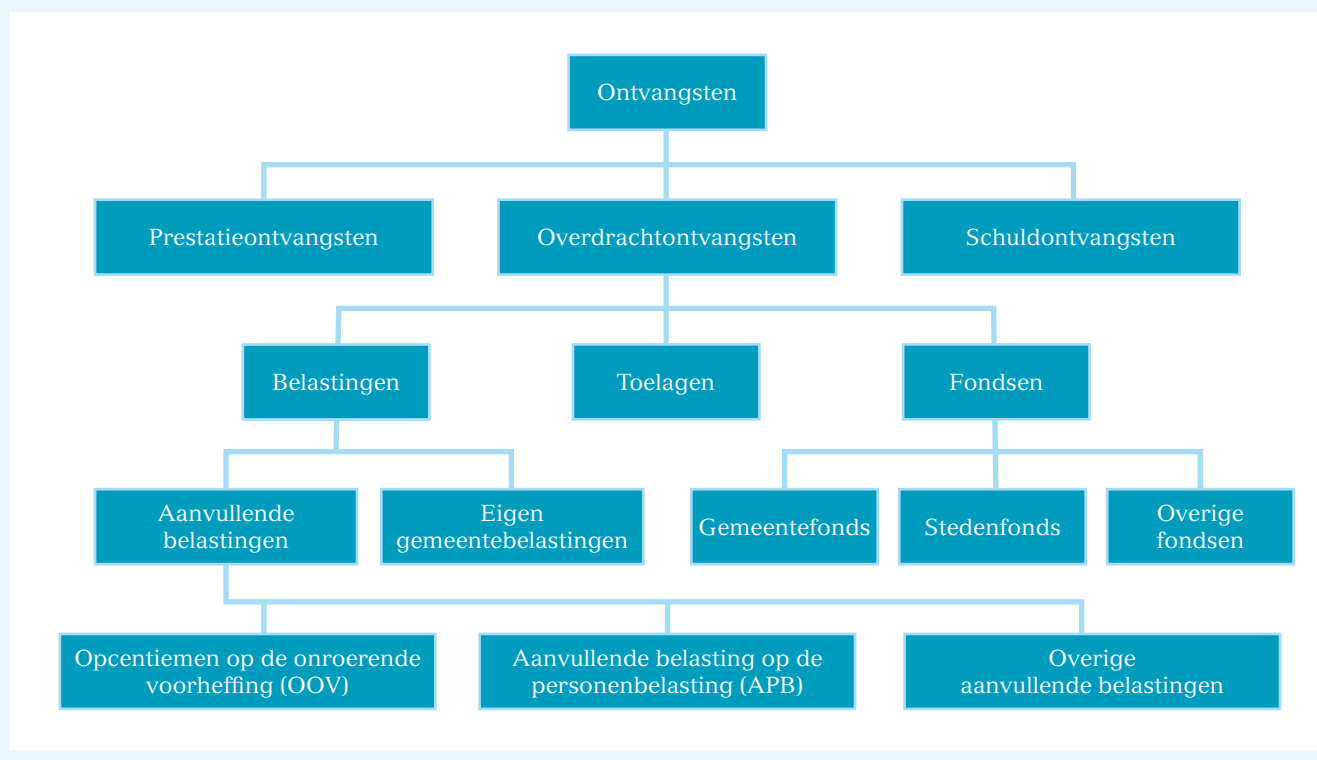
De **schuldontvangsten** daalden in 2007 en 2008, zowel in euro per inwoner als in aandeel van de totale ontvangsten. In 2008 maakten de schuldontvangsten 8,5% uit van de ontvangsten gewone dienst. Dat is duidelijk minder dan het gemiddelde van 11% in de jaren 2000-2005. In 2006 vond immers een verkoop van Electrabel-aandelen aan Suez plaats, waardoor de dividendeninkomsten voor de gemeenten sterk zijn afgenomen. Die verkoop kaderde in de verdere liberalisering van de gas- en elektriciteitsmarkt.

Overdrachtontvangsten

De **overdrachtontvangsten** stegen in 2007 en 2008. Ook hier betreft het zowel een stijging in euro per inwoner als een stijging in aandeel van het totaal. Alle overdrachtontvangsten samen zijn goed voor 86% van de gemeenteontvangsten in 2008. Over de vorige bestuursperiode lag het gemiddelde aandeel met 84% iets lager. Van de drie subgroepen zijn de belastingen (53%) het belangrijkste, gevolgd door de fondsen (27%) en de toelagen (20%).

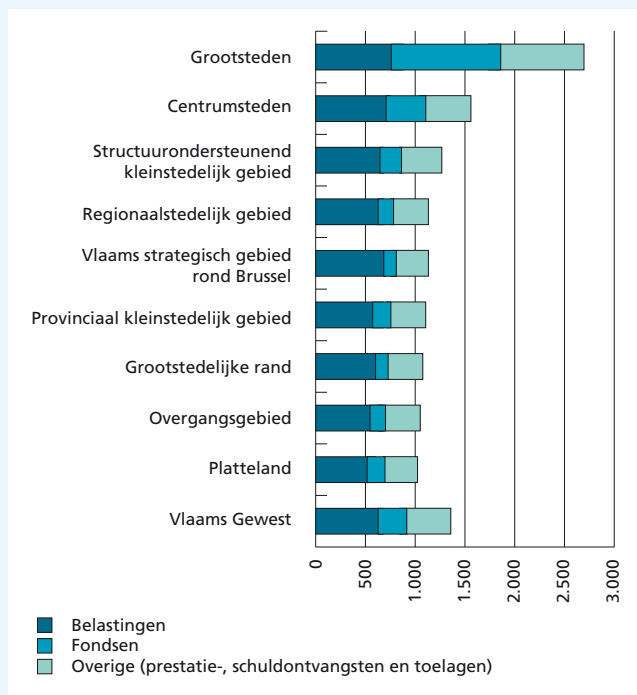
Naar verstedelijking valt op dat de grootsteden het hoogste aandeel overdrachtontvangsten hebben (60%), het platteland en de kleine steden het laagste. Hierna worden de belastingen en de fondsen besproken.

6.27 Structuur van de gemeenteontvangsten gewone dienst

6.28 Gemeenteontvangsten

Gemeenteontvangsten (nominale cijfers, gewone dienst, rekeningen), volgens VRIND-typologie, naar belastingen, fondsen, overige, in euro per inwoner, in 2008.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

Belastingen

De belastingen vormen het belangrijkste deel van de overdrachten. In 2008 lag de belastingopbrengst per inwoner lager dan in 2007. Voor 2009 wordt een verdere daling verwacht. De bewoners van de grootsteden en centrumsteden betaalden het meest belastingen. Toch betalen zij in verhouding tot de totale uitgaven minder dan de andere Vlamingen. Bovendien stijgen de belastingen er minder snel. Dat is te danken aan hun inkomsten uit het Gemeente- en Stedenfonds, die vooral deze steden ten goede komen.

De belastingen waren goed voor 45% van de ontvangsten gewone dienst. Het gemiddelde aandeel in de ontvangsten in de periode 2000-2006 was iets hoger. In 2008 betaalde elke Vlaming 610 euro gemeentebelastingen. Dat is iets minder dan in 2007. Voor 2009 wordt, als gevolg van de crisis, een verdere daling verwacht. De belastingen stijgen sinds 2000 jaarlijks gemiddeld met 3,5%, nagenoeg even sterk als de totale ontvangsten.

In het kader van het Lokaal Pact met de vorige Vlaamse Regering verbonden alle gemeenten zich ertoe om hun belastingen voor 2009 niet te verhogen. Dat wil zeggen dat ze de aanslagvoeten of tarieven niet mogen verhogen en geen nieuwe belastingen mogen invoeren. Bovendien moesten zij de forfaitaire huisvuilbelasting, kantoorbelastingen en belastingen op personeel afschaffen. Zij mogen ook geen nieuwe

forfaitaire gezinsbelastingen invoeren vóór 2013. Het aanvankelijke beleidsvoornemen om de forfaitaire huisvuilbelasting af te schaffen werd nadien afgezwakt tot het afbouwen van het forfaitaire (vaste) gedeelte van de belasting tot maximaal 55 euro per jaar tegen het einde van 2010. In ruil nam het Vlaamse niveau voor 615 miljoen euro schulden over van gemeenten en OCMW's (zie verder onder saldo en schuld), verhoogde het de Elia-compensatie die in het Vlaams Gemeentefonds sinds 2008 was geïntegreerd (zie verder onder fondsen) en zal het gewestelijke ingrepen in de onroerende voorheffing voor de lokale besturen volledig compenseren (zie verder onder aanvullende belastingen). Bovendien zal het gewest een groter aandeel van de kosten verbonden aan nog uit te voeren rioleringsinvesteringen dragen.

In 2008 betaalde elke Vlaming 610 euro gemeentebelastingen. De grootsteden en centrumsteden spannen de kroon met 750 en 690 euro per inwoner. De minste gemeentebelastingen worden betaald op het platteland (520 euro per inwoner).

Dankzij het gemeente- en het stedenfonds hoeven de groot- en centrumsteden hun belastingen niet in verhouding tot hun uitgaven te verhogen. Het Vlaamse niveau heeft de fondsen opgericht om onder meer de bewoners van centrumsteden niet alleen de lasten voor de stadsdiensten te laten dragen. Die komen, precies door hun centrumfunctie, een veel bredere kring ten goede dan alleen de stadsbewoners. De groot- en centrumsteden kampen meer met sociale problemen dan andere gemeenten. Ook hier wil het Stedenfonds een antwoord op bieden. De belastingen zijn in vergelijking met het Vlaamse Gewest 22% hoger in de grootsteden en 14% in de centrumsteden. De totale uitgaven liggen echter 105% hoger in de grootsteden en 18% in de centrumsteden.

In de groot- en centrumsteden evolueren de belastingen bovendien in de richting van het Vlaamse gemiddelde. Sinds 2000 stegen de belastingen per inwoner in het Vlaamse Gewest nominaal met 3,5% per jaar, tegenover 2% in de grootsteden en 3% in de centrumsteden.

In 2008 werd 67% van de belastingen gedragen door de burgers, 23% door de bedrijven en 10% zowel door burgers als ondernemingen. Een voorbeeld van die laatste categorie is de algemene milieubelasting, die meestal zowel aan burgers als ondernemingen wordt opgelegd. Uiteraard hangt die verdeling af van de economische activiteit in de gemeenten. In de grootsteden is het aandeel van de bedrijven 41%, terwijl dit in het overgangsgebied en het platteland slechts 15% en 14% bedraagt.

De belastingen vallen uiteen in twee groepen: de **eigen belastingen** en de **aanvullende belastingen**. Eigen belastingen worden autonoom vastgesteld en geïnd door de gemeente. Aanvullende belastingen

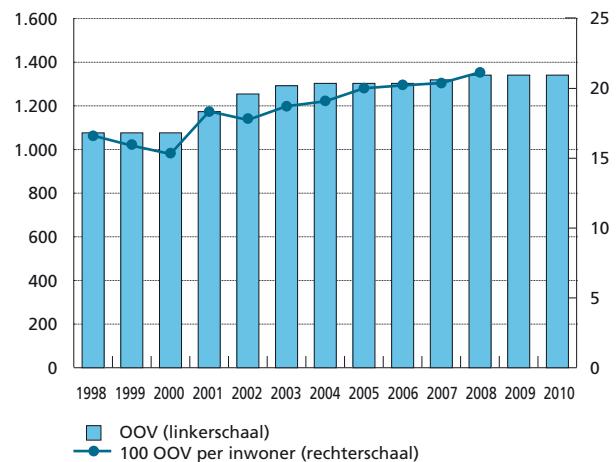
worden berekend bovenop een belasting van een hogere overheid en geheven via hetzelfde aanslagbiljet. De hogere overheid stort dan de aanvullende belasting door aan de gemeente. De gemeente beslist over het belastingtarief. De belangrijkste aanvullende belastingen zijn de **opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV)** en de **aanvullende personenbelasting (APB)**. De OOV en APB waren in 2008 goed voor 46% en 38% van de totale belastingen. Daarnaast waren er de aanvullende belastingen op de verkeersbelasting, op de milieuheffing (OVAM) en de opcentiemen op de gewestbelasting op leegstand en verkrotting. Samen hadden ze een aandeel van 2%.

De eigen gemeentebelastingen hadden in 2008 een aandeel van 14% in de totale belastingen. Het betreft een zeer groot aantal heffingen. Geen enkele haalde een aandeel van 3% in de totale belastingen. De vijf belangrijkste zijn: de belasting op drijfkracht (2,5%), de belasting op tweede verblijven, de belasting op afgifte van huisvuilzakken, -recipiënten en -zelfklevers, de algemene gemeentebelasting en de milieubelasting (telkens 1%).

De OOV waren in 2008 veruit de belangrijkste belasting met een aandeel van 46%. Ze brachten 280 euro per inwoner op. In tegenstelling tot de belastingen als geheel stegen de OOV tegenover 2007. De belastingbasis, het kadastraal inkomen, is dan ook conjunctuur-ongevoelig. In de grootsteden was de opbrengst per

6.30 Opcentiemen onroerende voorheffing

Evolutie van de opcentiemen onroerende voorheffing (tarief, in opcentiemen) en de opbrengst van 100 opcentiemen per inwoner, nominale cijfers, in euro, van 1998 tot 2010.

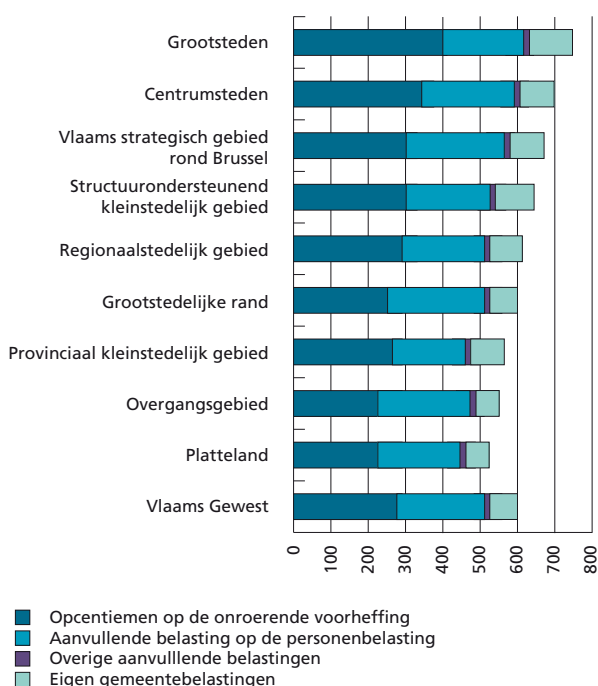

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

inwoner 40% hoger dan het Vlaamse gemiddelde, in de centrumsteden 24%. De opbrengst per inwoner lag het laagst in het overgangsgedebied en het platteland. In beide gebieden was ze 20% lager dan in het Vlaamse Gewest.

6.29 Gemeentebelastingen

Gemeentebelastingen, naar de belangrijkste belastingen (nominale cijfers, rekeningen), volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner, in 2008.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

De onroerende voorheffing (OV) wordt berekend op het **kadastraal inkomen** van onroerende goederen. Ze wordt verdeeld onder het Vlaamse Gewest, de gemeenten en de provincies. Het aantal opcentiemen (tarief van de OV) stellen de provincies en gemeenten autonoom vast.

Een opcentiem is gelijk aan één honderdste van het gewestaandeel. Om de ontvangsten OV van een provincie of een gemeente te berekenen wordt het gewestaandeel vermenigvuldigd met het aantal opcentiemen van het kwestieuze bestuur.

voorbeeld:

Als het gewestaandeel 150 euro bedraagt en de gemeente heft 1.000 opcentiemen en de provincie 300 opcentiemen, dan betaalt de belastingplichtige 2.100 euro.

Gewestaandeel + gemeenteaandeel + provincieaandeel =
 Gewestaandeel + aantal gemeentelijke opc. x waarde opc. +
 aantal provinciale opc. x waarde opc. =
 150 euro + 1000 x + 300 x = 2.100 euro.

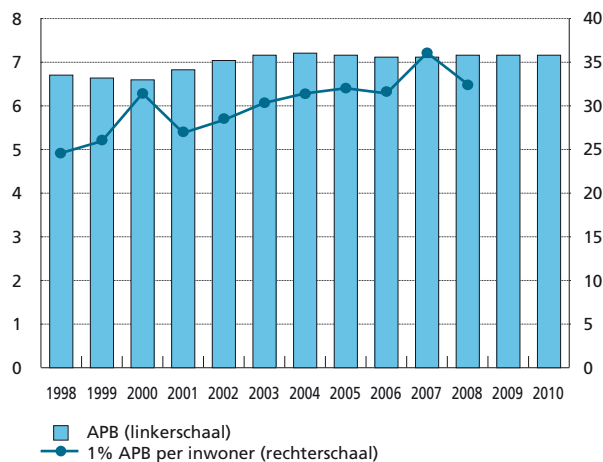
Het gemiddelde van het gemeentelijke OOV-tarief bedraagt in 2010 1.340 euro. Dit is het hoogste tarief ooit. De tarieven in de centrumsteden, de kleinere steden en het platteland zijn het hoogst en liggen dus boven die van de grootsteden, die de hoogste opbrengsten halen.

Wijzigingen in het gewestaandeel treffen ook de opbrengst voor de gemeenten (en provincies). In het kader van het Lokaal Pact verbond de Vlaamse over-

6.31 Aanvullende personenbelasting

Evolutie van de aanvullende personenbelasting (tarief, in %) en de opbrengst van 1% APB per inwoner, nominale cijfers, in euro, van 1998 tot 2010.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

heid zich ertoe om de mindere opbrengsten voor de gemeenten ten gevolge van de vrijstellingen van de onroerende voorheffing voor nieuw **materieel en outillage** (bedrijfsinvesteringen) en de verlaging van onroerende voorheffing voor **lage-energiewoningen**, te compenseren.

De APB was in 2008, met een aandeel van 38%, de tweede belangrijkste gemeentebelasting. De crisis veroorzaakte een daling van de opbrengst ten opzichte van 2007, zoals bij de belastingen als geheel. Per inwoner bracht de APB in 2008 230 euro op. De variatie tussen de gemeenten is minder groot dan bij de OOV. Het Vlaams strategisch gebied rond Brussel en de grootstedelijke rand genoten de hoogste opbrengsten per inwoner. Die lagen iets meer dan 10% boven het Vlaamse gemiddelde, op de voet gevolgd door het overgangsgebied en de centrumsteden. De laagste opbrengst per inwoner kreeg het provinciaal kleinstedelijk gebied, 15% onder het Vlaamse gemiddelde. De grootsteden lagen licht onder het Vlaamse gemiddelde.

De APB wordt berekend op de (federale) personenbelasting en gaat naar de gemeente waar de belastingplichtige woont. Een APB-tarief van 7% betekent dat voor de gemeente aanvullend 7% van het federale aandeel wordt geheven.

In 2010 bedraagt het gemiddelde tarief 7,2%, hetzelfde als in 2009. Sinds 2003 is het gemiddelde tarief niet meer gestegen. Ook tussen de verschillende soorten gemeenten is het vrij gelijk. De centrumsteden (7,6%) en de grootsteden (7,5%) hebben de hoogste tarieven, de grootstedelijke rand en het Vlaams strategisch gebied rond Brussel (beide 6,6%) de laagste.

Fondsen

Naast de belastingen bestaat een belangrijk deel van de overdrachtontvangsten uit fondsen, goed voor 23% van de ontvangsten gewone dienst in 2008. Deze fondsen worden opgebracht door de hogere, vooral Vlaamse, overheid. Zij verschaffen onder meer bijkomende inkomsten aan gemeenten die hogere uitgaven dragen door hun centrumfunctie en vaak een hoger armoedepercentage hebben. De centrumfunctie houdt precies in dat de diensten van deze gemeenten niet alleen de gemeentebestuurders ten goede komen. De fondsen zorgen ervoor dat het niet alleen de gemeentebestuurders is die, via belastingen, deze uitgaven moet dragen. Op die manier kunnen de belastingen in de centrumgemeenten op een aanvaardbaar peil worden gehouden.

Binnen de fondsen overheersen het Gemeente- en het Stedenfonds. Deze fondsen worden gefinancierd uit de Vlaamse begroting. Het **Gemeentefonds** is een algemene financieringsbron voor alle gemeenten, maar geeft per inwoner meer uit aan de grootsteden (Antwerpen en Gent) en de elf centrumsteden (Aalst, Brugge, Genk, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout), uiteraard omdat daar de centrumfuncties geconcentreerd zijn. Het **Stedenfonds** richt zich exclusief tot dezelfde dertien steden en ook de Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel. Dit fonds streeft ernaar de leefbaarheid van de steden te verbeteren. De besteding van het Stedenfonds is gekoppeld aan de doelstellingen en de beoogde maatschappelijke effecten die in de beleidsovereenkomsten tussen de steden en de Vlaamse overheid zijn afgesproken. De Vlaamse begroting 2010 wijst 2,0 miljard euro toe aan het Gemeentefonds en 128 miljoen aan het Stedenfonds. Decretaal is een jaarlijkse groei van 3,5% bepaald.

De vrijmaking van de elektriciteitsmarkt veroorzaakte een daling van de dividenden die de elektriciteitsintercommunales aan de gemeenten uitkeerden. Om dit inkomstenverlies gedeeltelijk te compenseren voerde de federale overheid, vanaf 2004, de zogenaamde Eliaheffing of Eliataks in.

De Eliaheffing was een heffing op de elektriciteitsdistributie via Elia, de beheerder van het hoogspanningsnetwerk, en belastte het elektriciteitsverbruik van bedrijven en gezinnen. De Vlaamse Regering besliste in november 2007 om deze heffing vervroegd af te schaffen, vanaf 1 januari 2008. In de plaats daarvan werd aan het Gemeentefonds, vanaf 2008, een aanvullende dotatie toegevoegd. Die bedroeg 83 miljoen euro in 2008 en 85 miljoen euro in 2009 en 2010. In het kader van het Lokaal Pact verhoogde de Vlaamse overheid die aanvullende dotatie, met 25 miljoen euro in 2008 en 42 miljoen euro in 2009 en 2010.

De fondsen bedroegen 310 euro per inwoner in 2008. Het aandeel van de fondsen in de totale ontvangsten gewone dienst bedroeg in 2008 23% en blijft door de

jaren nagenoeg constant, net zoals de toelagen. Vóór 2003, toen het huidige Gemeente- en Stedenfonds in werking traden, bedroeg dit aandeel 20%. De grootsteden (1.100 euro) en centrumsteden (400 euro) ontvingen per inwoner het grootste aandeel in de fondsen. Ook het aandeel in de totale ontvangsten is aanzienlijk groter in de grootsteden en, in mindere mate, in de centrumsteden ten opzichte van de rest van Vlaanderen. In de grootsteden loopt het aandeel van de fondsen in de totale ontvangsten zelfs op tot 40%. De grootstedelijke rand, het Vlaams strategisch gebied rond Brussel en het overgangsgebied ontvingen de minste inkomsten uit de fondsen. Dat heeft vooral te maken met de hogere inkomens van de bevolking in deze randgemeenten. Het Gemeentefonds biedt namelijk, naast de compensatie voor de centrumfunctie, ook een belangrijke compensatie voor fiscaalarme gemeenten. Fiscaal draagkrachtige gemeenten krijgen daarentegen minder uit het Gemeentefonds.

Uitgaven

De **uitgaven gewone dienst** groeiden in 2008 sneller dan in 2007. De grootsteden en centrumsteden geven per inwoner het meest uit. Zij dragen vooral meer over aan andere overheden (politiezones, OCMW's). Opvallend is dat het aandeel van de aflossingen en intresten afneemt. Deze schulduitgaven zijn in de grootsteden trouwens lager dan in andere gemeenten. De meeste uitgaven gaan in de gewone dienst naar de domeinen welzijn, cultuur, jeugd en sport en onderwijs. In de **buitengewone dienst** volgen de uitgaven een stijgende trend tijdens de bestuursperiode om bij het begin van een nieuwe legislatuur weer te dalen. In 2008 zijn de uitgaven hoger dan in 2007, maar lager dan in 2006. Opvallend is het grote overwicht van de grootsteden. Veruit de belangrijkste groep vormen de investeringen (71%). De tweede grootste groep is de schulduitgaven, vooral bestaande uit participaties. Die zijn door de tijd zeer variabel, en lagen in 2008 duidelijk lager dan het gemiddelde in de vorige legislatuur. De belangrijkste uitgavendomeinen zijn verkeer en waterstaat en cultuur, jeugd en sport.

In deze sectie komen achtereenvolgens de algemene tijdstendens, de indeling in economische hoofdgroepen en de indeling naar functionele domeinen aan bod. Telkens worden de gewone en de buitengewone dienst besproken.

Evolutie

De uitgaven in de gewone dienst groeiden in 2008 met 3,6%, tegenover 2,5% in 2007. 2008 kende wel een zeer hoge inflatie van 4,5%, zodat in dat jaar de uitgaven reëel daalden. In 2008 bedroegen de nominale uitgaven gewone dienst 1.300 euro per inwoner, tegenover 1.200 euro in 2007. De groei in 2008 is ongeveer gelijk aan de gemiddelde groei sinds 2000. Sinds dat jaar namen de uitgaven toe met 31% of jaarlijks met gemiddeld 3,4%. De totale uit-

gaven gewone dienst bedroegen in 2008 7,5 miljard euro. Voor 2008 ontbreken echter nog 6% van de gemeenterekeningen, zodat dat bedrag een onderschatting is.

Er zijn grote verschillen in de uitgaven volgens de VRIND-typologie, net zoals bij de ontvangsten. De grootsteden spenderen per inwoner meer dan dubbel zoveel als het Vlaamse gemiddelde. Ook de centrumsteden overstijgen het gemiddelde (met 20%). Het overgangsgebied en het platteland bevinden zich aan het andere uiteinde van het spectrum.

De spreiding in de hoogte van de uitgaven neemt in de tijd echter af. De gemeenten met de hoogste uitgaven groeien trager dan alle gemeenten samen. Omgekeerd groeien de gemeenten met de laagste uitgaven sneller. De jaarlijkse uitgavengroei sinds 2000 ligt in de grootsteden (2,6%) lager dan het Vlaamse gemiddelde (3,4%). Ook de centrumsteden groeien met 3,0% trager dan de overige gemeenten. De snelste groei is te vinden in het regionaalstedelijk gebied (4,1%), het platteland (3,9%) en het overgangsgebied (3,7%).

Naast de gewone dienst staat de buitengewone dienst. Die omvat alle uitgaven voor duurzame kapitaalgoederen. Concreet gaat het vooral om investeringen door de gemeenten zelf, overdrachten (subsidies) voor investeringen en participaties in andere overheden en ondernemingen (schulduitgaven buitengewone dienst). De intresten en aflossingen van leningen om deze uitgaven te doen, vallen onder de schulduitgaven van de gewone dienst.

De uitgaven buitengewone dienst volgen duidelijk de cyclus van de opeenvolgende zesjaarlijkse bestuursperiodes. Aan het begin van de bestuursperiode moeten de investeringen gepland, goedgekeurd, aanbesteed,... worden voordat ze effectief kunnen worden uitgevoerd. Daarom laten de buitengewone uitgaven en de investeringen in het bijzonder over de bestuursperiode een stijgende trend zien, om na afloop ervan weer te dalen. In 2008 liggen de buitengewone uitgaven met 345 euro per inwoner 14% hoger dan in 2007, het eerste jaar van de lopende bestuursperiode. In 2007 zijn de uitgaven tegenover 2006 dan weer afgenomen met 29%.

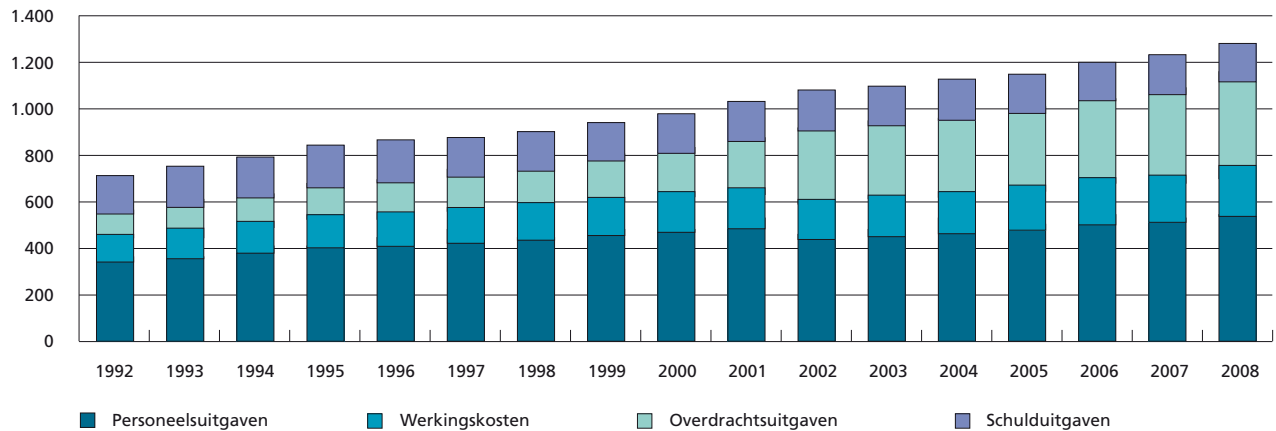
Economische indeling

Hieronder volgt een bespreking van de uitgaven van de gewone en buitengewone dienst, volgens de economische indeling.

De schulduitgaven gewone dienst (aflossingen en intresten) zagen hun aandeel de jongste jaren duidelijk dalen. De overige uitgavengroepen bleven verhoudingsgewijs stabiel. Personeels- en werkingskosten nemen in 2008 42% en 17% van de totale uitgaven in beslag. De jongste jaren zijn deze aandelen nauwelijks veranderd. Tussen 2001 en 2002 vond, als gevolg van de politiehervorming, een laatste ingrijpende verandering plaats. Omdat de lokale politie toen verhuisde van de gemeenten naar de

6.32 Uitgaven gewone dienst (economische indeling)

Evolutie van de gemeente-uitgaven gewone dienst (nominale cijfers, rekeningen), van 1992 tot 2008, ingedeeld volgens economische groep, in euro per inwoner.

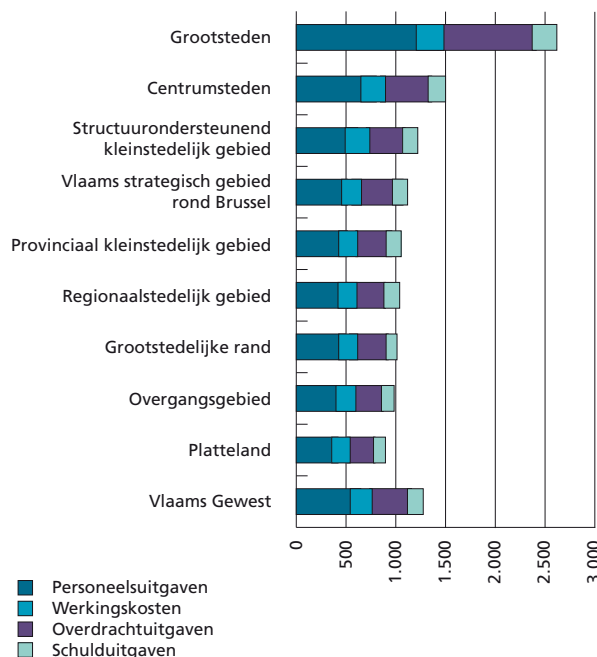
Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

nieuwe politiezones en de personeels- en werkingskosten van de politie in de gemeentebegroting daardoor verhuisden naar de economische groep van de overdrachten (dotatie aan de politiezone), daalden de gemeentelijke personeelskosten van 47% naar 41%. De overdrachtuitgaven daarentegen maakten tussen 2001 en 2002 een sprong

van 19% naar 27%. Sindsdien is ook het aandeel van de overdrachtuitgaven nauwelijks veranderd. Het bedroeg in 2008 28%. Het aandeel van de schuldutgaven neemt duidelijk af. Het bedroeg 13% in 2008, tegenover 17% in 2000. Dat is voor een deel het gevolg van het lokaal pact en de overname van gemeentelijke leningen door de Vlaamse overheid, waardoor ook de intresten en de aflossingen van de overgenomen leningen uit de gewone dienst verdwenen.

6.33 Uitgaven gewone dienst

Gemeente-uitgaven gewone dienst (nominale cijfers, rekeningen) in 2008, volgens VRIND-typologie, ingedeeld volgens economische groep, in euro per inwoner.

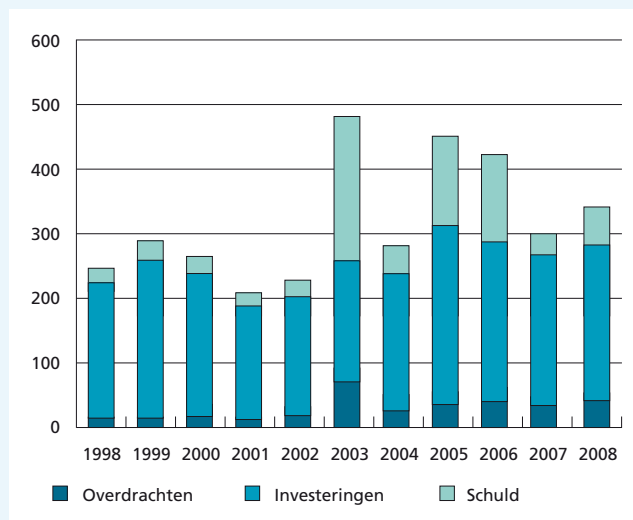
Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

Volgens de VRIND-typologie vertonen alleen de overdracht- en schuldutgaven grotere verschillen qua aandeel in de uitgaven gewone dienst. De overdrachtuitgaven (aan politiezone, OCMW) liggen het hoogst in de grootsteden en het laagst in het platteland en het overgangsgebied. Het hoogste aandeel overdrachtuitgaven is te vinden bij de grootsteden. Dat bedraagt in 2008 33,5%, tegenover een Vlaams gemiddelde van 28%. Het aandeel in de centrumsteden is precies gelijk aan het gemiddelde. Het platteland (24%), het overgangsgebied en het regionaalstedelijk gebied (beide 25%) hadden het laagste aandeel. De schuldutgaven volgen dat patroon echter niet. De hoogste aandelen zijn te vinden in het regionaalstedelijk gebied (16%) en het platteland (15%). De grootsteden hebben de laagste schuldutgaven in verhouding tot de uitgaven gewone dienst (10%). De aandelen personeels- en werkingskosten lopen weinig uiteen.

De uitgaven buitengewone dienst kunnen, zoals de gewone dienst, opgesplitst worden volgens de functionele en de economische indeling. We onderscheiden in de buitengewone dienst drie economische hoofdgroepen: **investeringen**, **schuldutgaven** en **overdrachten**. De belangrijkste economische groep zijn de investeringen, die in 2008 goed waren voor 71% van de buitengewone uitgaven. Dat aandeel is iets hoger dan het gemiddelde in de vorige bestuursperiode (67%). De schuldutgaven staan op de tweede plaats. Deze omvatten voornamelijk

6.34 Uitgaven buitengewone dienst

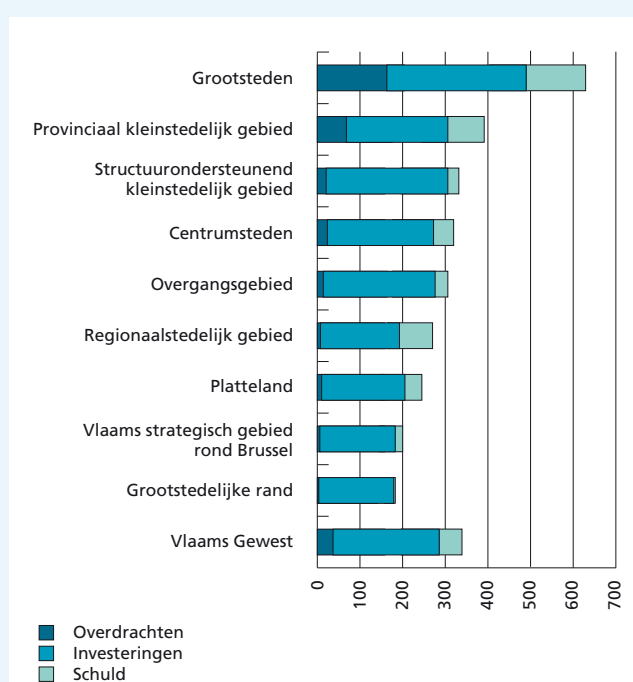
Evolutie van de gemeente-uitgaven buitengewone dienst (nominale cijfers, rekeningen), van 1998 tot 2008, ingedeeld volgens economische groep, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

6.35 Uitvangegroepen buitengewone dienst

Gemeente-uitgaven buitengewone dienst (nominale cijfers, rekeningen) in 2008, volgens VRIND-typologie, ingedeeld volgens economische groep, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

de aan derden toegestane leningen, de participaties in intercommunales en de beleggingen op lange termijn. Verder vinden we hieronder ook de vervroegde aflossing van gemeentelijke leningen (de normale aflossingen behoren tot de gewone uitgaven).

De schulduitgaven hadden in 2008 een aandeel van 17%. Dat aandeel is door de tijd zeer variabel, afhankelijk van (grote) kapitaaloperaties. In de vorige bestuursperiode waren vooral de grote participaties in de elektriciteits- en gasintercommunales van belang. Het aandeel in 2008 lag duidelijk lager dan in 2001-2006, nl. 24%. De buitengewone overdrachtuitgaven bestaan vooral uit investeringssubsidies. In 2008 hadden ze een aandeel van 12%, tegenover 9% in 2001-2006.

Naar VRIND-typologie springen vooral de grootsteden in het oog, die in 2008 met 660 euro per inwoner haast dubbel zo veel buitengewone uitgaven deden als het Vlaamse gemiddelde. Daarna komt het provinciaal kleinstedelijk gebied, met 390 euro. Dan volgt een grote middengroep, waaronder de centrumsteden. De laagste uitgaven per inwoner deden de grootstedelijke randgebieden. Ook in de vorige bestuursperiode komt het overwicht van de grootsteden naar voren. De centrumsteden blijken ook toen ongeveer evenveel uit te geven als de kleinere steden en het Vlaams strategisch gebied rond Brussel. De investeringen en overdrachten (als geheel genomen) vertonen hetzelfde patroon. Per inwoner lagen ze in de grootsteden 70% hoger dan het gemiddelde. De schulduitgaven variëren nog sterker. In de grootsteden lagen ze in 2008 bijna drie keer zo hoog als het Vlaamse gemiddelde, in de periode 2001-2006 bijna vier keer zo hoog. De overige gemeenten bleven in 2001-2006 onder het gemiddelde.

Functionele indeling

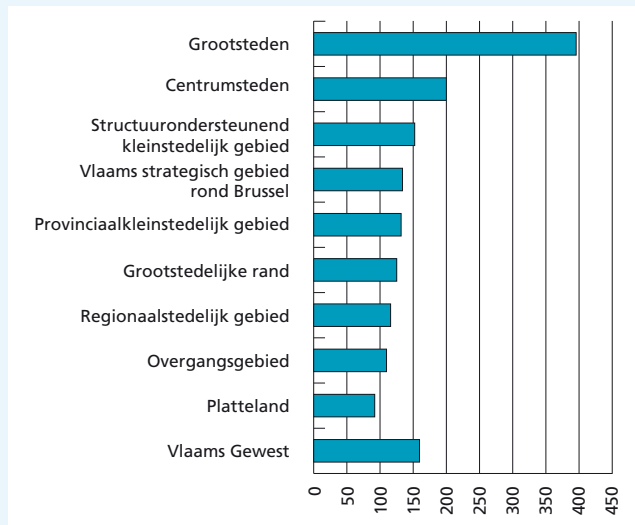
De uitgaven gewone dienst kunnen – naast een opsplitsing volgens de economische indeling - ook opgesplitst worden volgens de functionele indeling. Die geeft de functies van de uitgaven weer, die meestal overeenkomen met de beleidsdomeinen (welzijn, onderwijs,...). In de gewone dienst gaat het over de lopende uitgaven, dat wil zeggen alle uitgaven behalve de investeringen en participaties. Die laatste behoren tot de buitengewone dienst.

De meeste uitgaven gewone dienst gaan naar **welzijn** en **cultuur, jeugd** en **sport** (beide 13%). Ze worden gevolgd door **onderwijs**, **openbare schuld** (kapitaalaflossingen en rentebetalingen) en **algemeen bestuur** (alle 12%).

De sterkste stijgers sinds 2006 zijn algemene diensten (+18%), begraafplaatsen-milieu (+14%) en welzijn (+9%). De dalingen waren het grootst bij de belastingen (-43%), openbare schuld (-1%) en verkeer en waterstaat (+5%). De uitgaven van 2000 en 2006 zijn echter moeilijk vergelijkbaar. In 2000 waren de schulduitgaven voor projecten nog begrepen in de diverse vakuitgaven. Als voor wegeaanleg een lening werd afgesloten, boekte men de bijbehorende financiële lasten onder de categorie verkeer

6.36 Uitgaven welzijn

Gemeente-uitgaven gewone dienst welzijn (sociale zekerheid en bijstand + sociale hulp en gezinsvoorzieningen) (nominale cijfers, rekeningen) in 2008; volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

en waterstaat. In 2006 is dat niet meer het geval. Alle schulduitgaven zijn nu naar een aparte categorie verhuisd (openbare schuld). Dat heeft tot gevolg dat de categorieën waarvoor het meest werd geleend (zoals afvalwater) fors daalden.

We bespreken hierna de belangrijkste functionele uitgavengroepen van de gewone dienst en hun belang in de diverse soorten gemeenten.

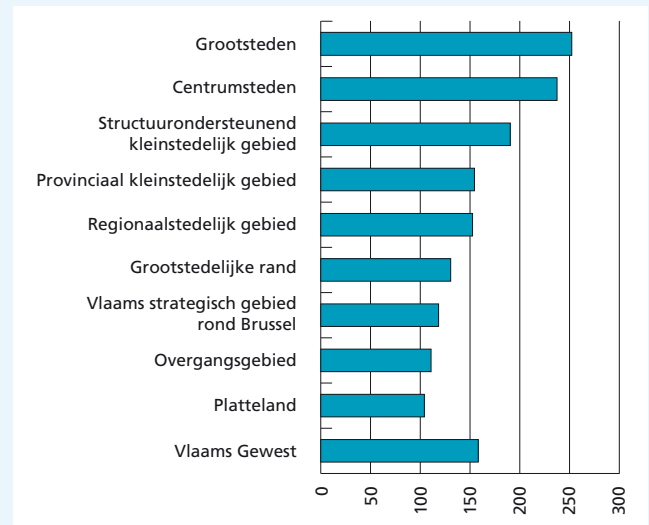
Welzijn (waaronder de tussenkomsten in de tekorten van de OCMW's) is de belangrijkste functie op Vlaams niveau. In alle gebieden komt deze functie voor in de vijf grootste uitgavengroepen. In de groot- en centrumsteden, alsook in het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied, komt ze in 2008 op de tweede plaats. In deze gemeenten wordt ook het meest per inwoner uitgegeven.

De functie "Cultuur, jeugd en sport" bekleedt de tweede plaats in Vlaanderen. Het is het belangrijkste domein in de centrumsteden en de kleinere steden. In de grootstedelijke rand komt het op de derde plaats, in het platteland op de vierde plaats. Elders, ook in de grootsteden, is het het vijfde grootste uitgavendomein. In de groot- en centrumsteden wordt er per inwoner wel het meest aan uitgegeven.

Gemeentelijk onderwijs, het derde domein op Vlaams niveau, weegt door in de grootsteden, waar het de belangrijkste uitgavenpost is. Antwerpen en Gent geven hieraan meer dan driemaal zoveel uit als gemiddeld. In de grootstedelijke rand en het Vlaams strategisch gebied rond Brussel komt het op de tweede plaats. In het overgangsgebied staat het op de derde plaats, in het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied op de vijfde.

6.37 Uitgaven cultuur, jeugd en sport

Gemeente-uitgaven gewone dienst cultuur, jeugd en sport (openbare bibliotheken + jeugd, volkswontwikkeling en kunst) (nominale cijfers, rekeningen) in 2008, volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

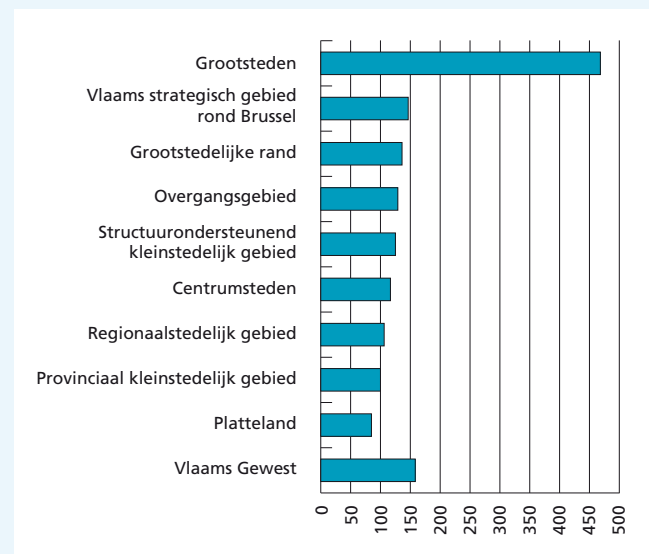

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

"Openbare schuld" (intresten en aflossingen) is het vierde grootste uitgavendomein voor Vlaanderen als geheel. Het overweegt in het Vlaams strategisch gebied rond Brussel (plaats 1), het platteland en het overgangsgebied (beide plaats 2). In de kleinere steden komt het op de derde plaats, in de centrumsteden op de vierde en in de grootstedelijke rand op de vijfde plaats. In de grootsteden is

6.38 Uitgaven onderwijs

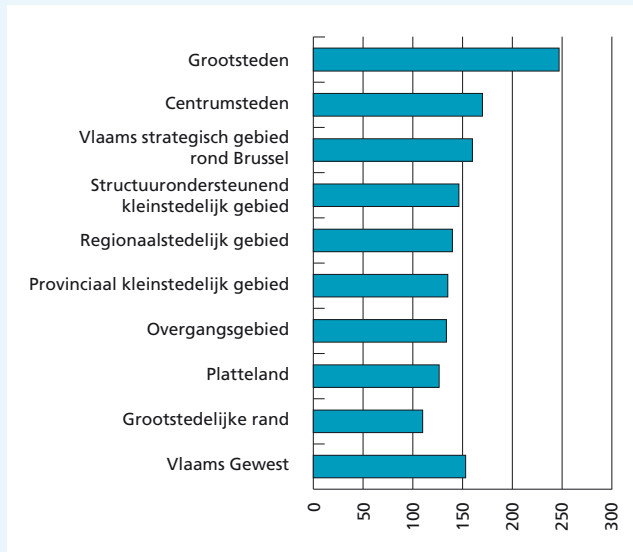
Gemeente-uitgaven gewone dienst onderwijs (primair, secundair, wetenschappelijk onderwijs+ onderwijs aan gehandicapten) (nominale cijfers, rekeningen) in 2008, volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

6.39 Uitgaven openbare schuld

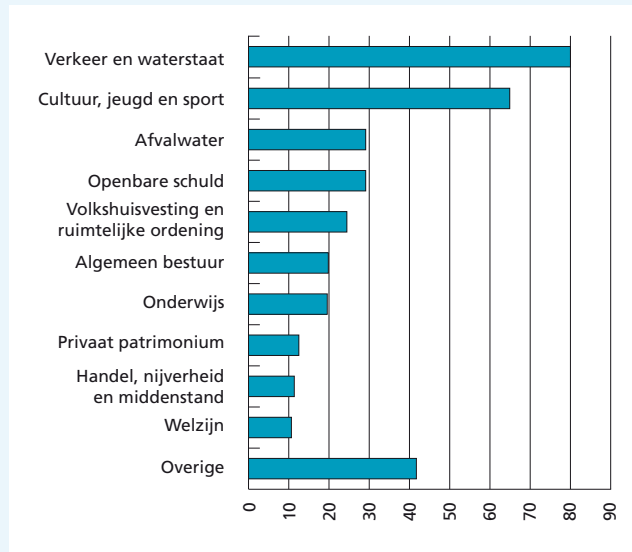
Gemeentelijke uitgaven gewone dienst openbare schuld (nominale cijfers, rekeningen) in 2008, volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

6.41 Uitgaven buitengewone dienst per functie

Gemeentelijke uitgaven buitengewone dienst (nominale cijfers, rekeningen) in 2008, naar functionele groep, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

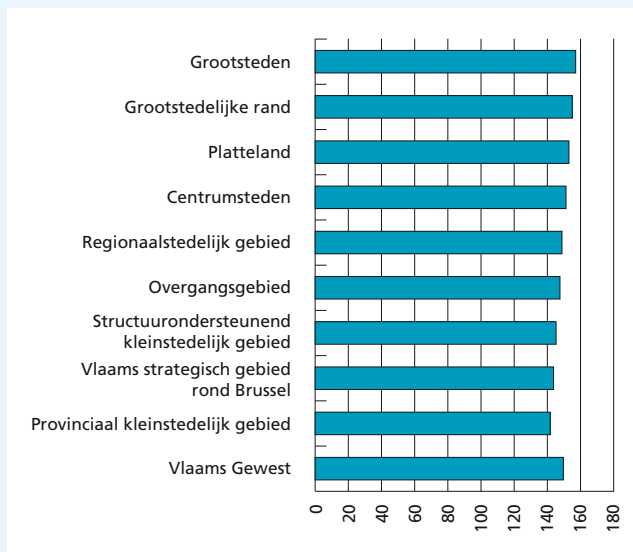
het dus niet meer bij de belangrijkste domeinen terug te vinden. Toch geven ze er per inwoner het meest aan uit.

“Algemeen bestuur” is het vijfde belangrijkste beleidsdomein van de Vlaamse gemeenten. Het komt op de eerste plaats in het overgangsgebied en het platteland en de grootstedelijke rand. Het is ook relatief belangrijk in de kleinere steden, het Vlaams strategisch gebied rond Brussel en de centrumsteden.

In de buitengewone dienst ziet de functionele verdeling er duidelijk anders uit. De belangrijkste uitgavendomeinen waren hier “verkeer en waterstaat” en “cultuur, jeugd en sport”, met 80 en 65 euro per inwoner in 2008. De overige domeinen zijn duidelijk minder belangrijk. De top 5 wordt vervolledigd met “afvalwater” (rioleringen), “openbare schuld” en “volkshuisvesting en ruimtelijke ordening”. Welzijn, het belangrijkste domein bij de gewone dienst, ontbreekt hierin, aangezien de investeringen voor welzijn veelal geboekt worden door de OCMW’s of autonome gemeentebedrijven.

6.40 Uitgaven algemeen bestuur

Gemeentelijke uitgaven gewone dienst algemeen bestuur (nominale cijfers, rekeningen) in 2008, volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

Saldo en schuld

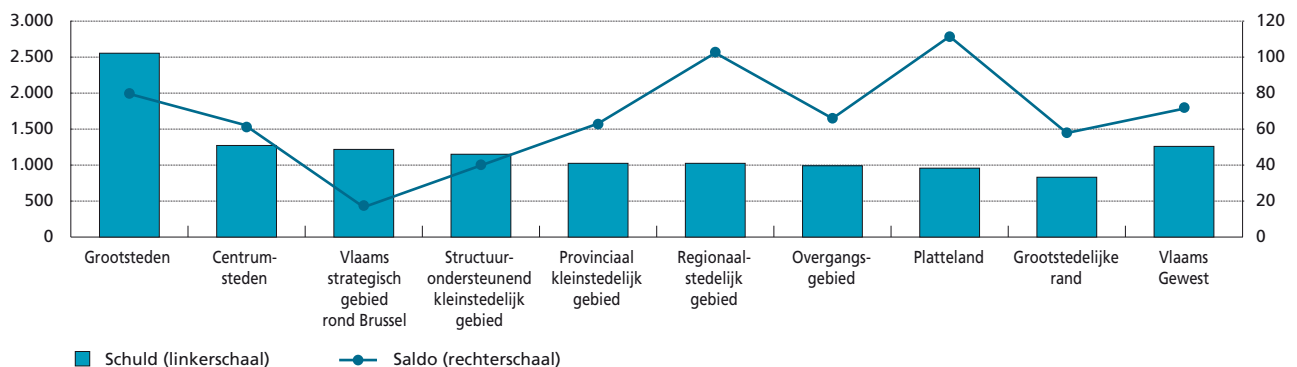
Sinds 2007 neemt het overschot op de gewone dienst af. De positieve tendens tijdens de vorige legislatuur (2001-2006) is doorbroken. In 2006 bedroeg het overschot 115 euro per inwoner, in 2008 nog 70 euro.

Alle soorten gemeenten boekten in 2008 een overschot. Per inwoner is dit overschot het grootst in het platteland (110 euro) en het regionaalstedelijke gebied (100 euro). Ook de grootsteden boekten een overschot dat groter is dan het Vlaamse gemiddelde (80 euro). Het Vlaams strategisch gebied rond Brussel en het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied boekten het kleinste surplus.

Een belangrijke maatregel was de schuldovername door de Vlaamse overheid in het kader van het Lokaal Pact. Vlaanderen nam in 2008 de schulden van alle gemeenten over, ten belope van maximaal 100 euro per inwoner. Dat kwam neer op een totaal bedrag van 630 miljoen euro. Toch was de impact van deze schuldovername vrij beperkt. In 2008 bedroeg de **schuld** van de gemeenten

6.42 Saldo en schuld

Schuld (linkerschaal) (leningen ten laste van de gemeente + leasingschulden + diverse schulden op meer dan een jaar + aflossingen van leningen) en saldo (rechtterschaal) (nominale cijfers, eigen dienstjaar, gewone dienst, rekeningen) in 2008, volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

1.300 euro per inwoner. De grootsteden (2.600 euro per inwoner), de centrumsteden (1.300 euro) en het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel (1.250 euro) dragen de zwaarste schuldenlast. De grootstedelijke rand en het platteland hebben de minste schulden per inwoner.

In de categorie grootsteden is er een groot verschil tussen Gent en Antwerpen. In 2008 was de schuld per inwoner in Antwerpen (2.850 euro per inwoner) veel hoger dan in Gent (2.000 euro). Tussen 2000 en 2008 is de schuld met 5% afgenomen. Het sterkst daalde ze in het overgangsgebied (-10%) en het Vlaams strategisch gebied rond Brussel (-12%). In de grootsteden was er een daling met 9%. Alleen in de centrumsteden was er een kleine stijging (2%).

OCMW's

De opbrengsten van de OCMW's bedragen in 2009 385 euro per inwoner. In 2008 bedroegen ze 370 euro. De cijfers hebben betrekking op de OCMW-begrotingen, die slechts een schatting bevatten van de ontvangsten en uitgaven bij het begin van het begrotingsjaar. Bij de gemeentes ging het over de definitieve begrotingsrekeningen.

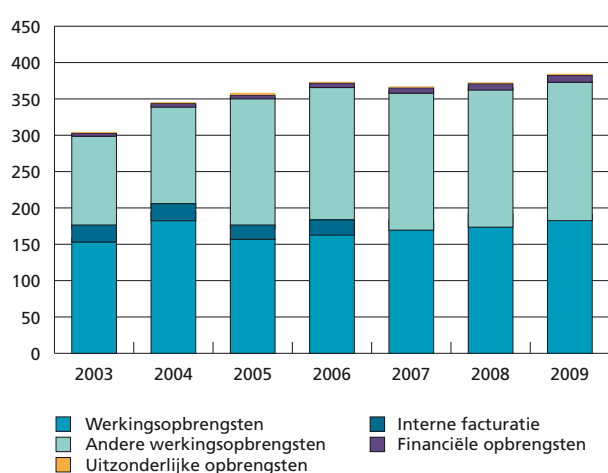
De opbrengsten bestaan uit een tweetal belangrijke categorieën. De eerste categorie omvat de betalingen voor goederen en diensten die de OCMW's leveren (de werkingsopbrengsten sensu stricto). De andere categorie bestaat uit overdrachten van andere overheden en omvat onder meer de dotatie uit het Gemeentefonds en de subsidie voor het leefloon ("overige werkingsopbrengsten"). Het aandeel van de eerste categorie in de totale opbrengsten bedraagt 48% in 2009. Dit aandeel is sinds 2003 licht gedaald. Omgekeerd zijn de overdrachten toegenomen in belang. Ze nemen in 2009 50% van de opbrengsten voor hun rekening. Daarnaast is de gemeente wettelijk verplicht het tekort van het OCMW (grotendeels) bij te passen, maar deze bijdrage wordt niet bij de opbrengsten gerekend.

De kosten van de OCMW's bedragen 540 euro per inwoner, tegenover 520 euro in 2008. In 2003 was dit nog 425 euro. Tussen 2003 en 2009 zijn de kosten met 4% per jaar gestegen. De opbrengsten van het OCMW (385 euro, zonder de gemeentelijke bijdrage) volstaan dus absoluut niet om de kosten te dekken.

Er bestaan drie grote kostencategorieën. Als eerste zijn er de bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, samen goed voor 62% van de kosten. De tweede categorie beslaat de kosten om de specifieke opdracht van het OCMW te vervullen. Ze komen dus rechtstreeks ten goede aan de OCMW-"klanten". Ze hebben een aandeel van 15% in het totaal. De derde categorie is die van de "Diensten, diverse leveringen en interne facturatie". Ze heeft een aandeel van 11%.

6.43 Opbrengsten OCMW's

Opbrengsten van de OCMW's (geconsolideerd exploitatiebudget), van 2003 tot 2008, naar rubrieken, in nominale euro per inwoner.

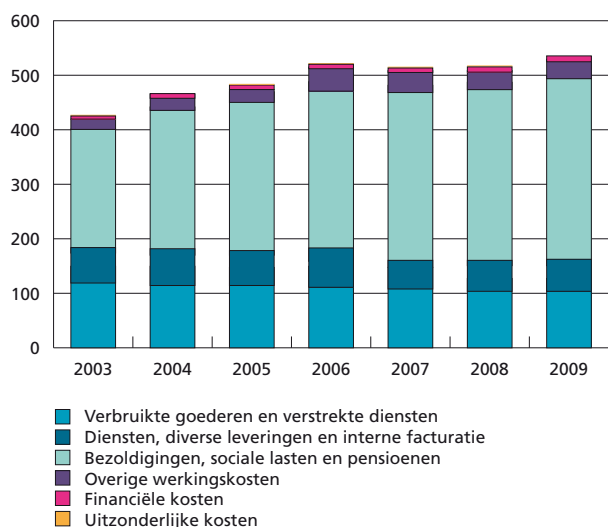

Voor 2008 bevat de steekproef 226 van de 308 OCMW's. Het investeringsbudget wordt buiten beschouwing gelaten.
Bron: Dexia.

Alle OCMW's sluiten af met een verlies, dat gemiddeld zo'n 160 euro per inwoner bedraagt. Daarmee bevindt het verlies zich in 2009 boven het niveau van 2006-2007. Het verlies neemt toe met de grootte van de bevolking. Het grootste deel van deze verliezen wordt door de gemeente bijgepast. Wat overblijft, moet door de OCMW's uit hun eigen vermogen betaald worden.

6.44 Kosten OCMW's

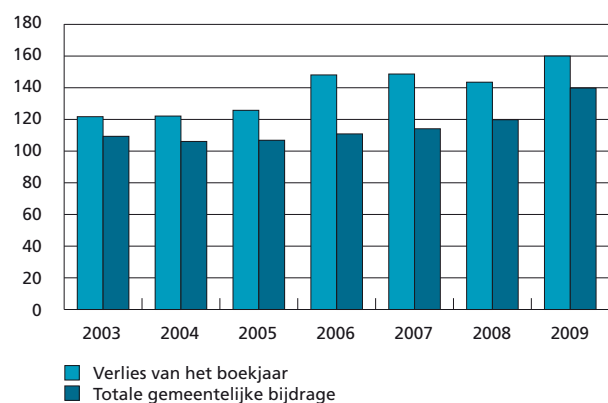
Kosten van de OCMW's (geconsolideerd exploitatiebudget), van 2003 tot 2009, naar rubrieken, in nominale cijfers, euro per inwoner.

Voor 2009 bevat de steekproef 170 van de 308 OCMW's. Het investeringsbudget wordt buiten beschouwing gelaten.
Bron: Dexia.

6.45 Financiële toestand OCMW's

Verlies van het boekjaar en gemeentelijke bijdrage (geconsolideerd exploitatiebudget), van 2003 tot 2009, nominale cijfers, in euro per inwoner.

Voor 2009 bevat de steekproef 170 van de 308 OCMW's. Het investeringsbudget wordt buiten beschouwing gelaten.
Bron: Dexia.

Politiezones

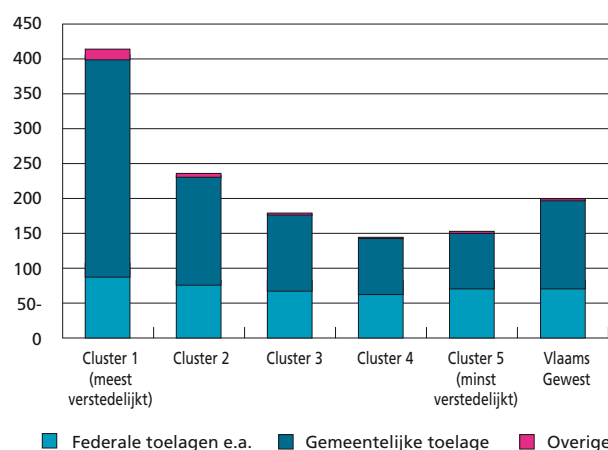
De ontvangsten van de politiezones bedroegen volgens de begrotingen 200 euro per inwoner in 2009, tegenover 190 euro in 2008. De ontvangsten bestaan nagenoeg volledig uit overdrachten vanwege de federale en de gemeentelijke overheden. De **federale dotatie** is vastgelegd op basis van objectieve criteria. Dat is niet het geval voor de **gemeentelijke toelage**. Die is in feite het sluitstuk van de begroting. De wet bepaalt immers dat de gemeenten ervoor moeten zorgen dat de gewone begroting van de politiezones in evenwicht is. De gemeenten moeten dus het eventuele tekort bijpassen. De federale overheid verstrekte in 2009 34% van de ontvangsten, de gemeenten 63%. De verhouding federaal/gemeentelijk aandeel is door de tijd vrijwel gelijk gebleven.

De politiezones worden ingedeeld in "clusters" volgens de graad van verstedelijking. Naarmate de verstedelijking toeneemt, stijgen de ontvangsten (en de uitgaven). De minst verstedelijkte zones vormen daarop een uitzondering. Zij ontvangen dus iets meer dan de zones in de volgende cluster. De federale toelage volgt dit patroon. De meest verstedelijkte zones (Antwerpen en Gent) hebben 410 euro per inwoner totale ontvangsten. Ook het aandeel van de gemeentelijke toelage neemt toe met de verstedelijkingsgraad. Antwerpen en Gent betalen dus het meest aan hun politiezones (75% van de ontvangsten van de zones). De minst verstedelijkte gemeenten dragen het minst bij (52%).

De uitgaven door politiezones bedragen 205 euro per inwoner in 2009. Ze bestaan nagenoeg volledig uit personeel- en werkingskosten. De **personeelskosten** namen 84% van de uitgaven voor hun rekening. De **werkingskosten** nemen 12% van het totaal in.

6.46 Ontvangsten politiezones

Ontvangsten van de politiezones (gewone begrotingen) in 2009, naar cluster, volgens economische groep, nominale cijfers, in euro per inwoner.

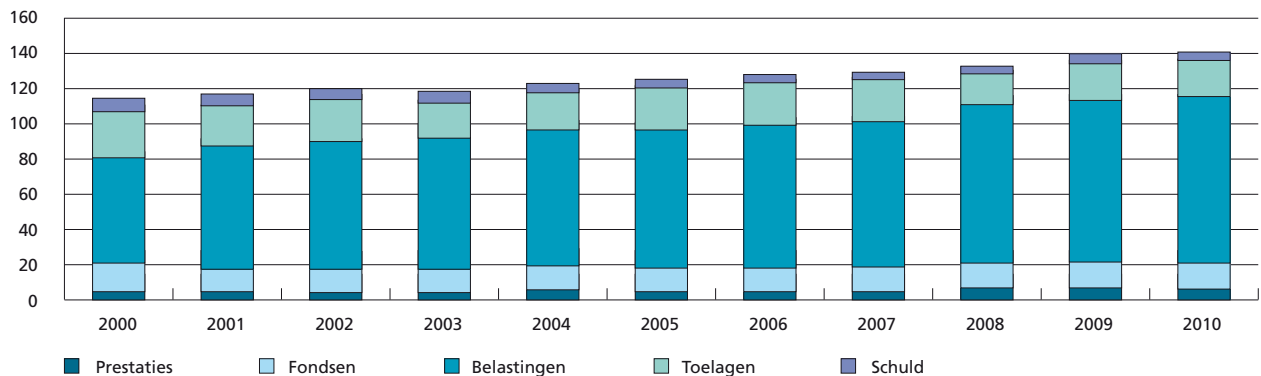

Bron: Dexia.

6.47 Ontvangsten provincies

Evolutie van de ontvangsten van de provincies (gewone begrotingen), van 2000 tot 2010, volgens economische groep, nominale cijfers, in euro per inwoner.

Bron: Dexia, BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur. Voor 2009 en 2010 wordt de bevolking 2008 gebruikt.

Provincies

Uit de provinciebegrotingen voor 2010 blijkt dat de provincieontvangsten in 2010 nauwelijks zijn gestegen. De ontvangsten gewone dienst bedragen 860 miljoen euro of 140 euro per inwoner, tegenover 855 miljoen euro of 139 euro per inwoner in 2009. Dat is een stijging van 0,5%, ruim onder de inflatie. De uitgaven zijn vrijwel constant gebleven.

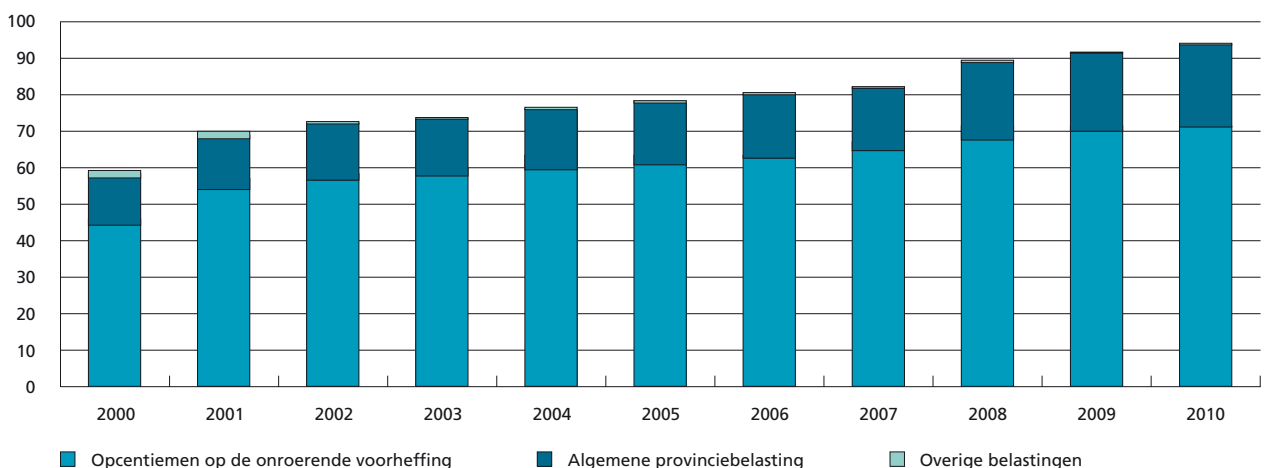
De ontvangsten vallen, zoals bij de gemeenten, uiteen in **prestatie-, overdracht-, en schuldontvangsten**. Niet minder dan 93% komt in 2010 voort uit overdrachten, die op hun beurt worden ingedeeld in **belastingen, fondsen en toelagen**.

De belastingen nemen 68% van de ontvangsten gewone dienst voor hun rekening. Ze bestaan uit één **aanvullende belasting**, de **opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV)** en **eigen belastingen**. Daarvan is de **algemene provinciebelasting** veruit de belangrijkste.

De opbrengsten uit de OOV zijn goed voor 75% van de belastingontvangsten. De opcentiemen worden berekend op het gewestaandeel van de onroerende voorheffing. Die onroerende voorheffing wordt verdeeld onder het gewest, de provincie en de gemeente. Het gewestaandeel wordt vermenigvuldigd met de opcentiemen (tarief) om de ontvangsten van de provincie of de gemeente te berekenen. Het tarief van de opcentiemen stellen de provincies en gemeenten autonoom vast. Een opcentiem is gelijk aan een honderdste van het gewestaandeel. Bij de

6.48 Provinciebelastingen

Evolutie van de provinciebelastingen (gewone begrotingen), van 2000 tot 2010, naar soort, per inwoner, nominale cijfers, in euro per inwoner.

Bron: Dexia, BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur. Voor 2009 en 2010 wordt de bevolking 2008 gebruikt.

provincies liggen de opcentiemen aanzienlijk lager dan bij de gemeenten. Gemiddeld bedragen de provinciale opcentiemen 334, ongeveer een vierde van de gemeentelijke opcentiemen. Tegenover 2009 zijn de tarieven van de provincies onveranderd gebleven.

De eigen belastingen worden volledig gedomineerd door de algemene provinciebelasting, die zowel burgers als bedrijven treft. Binnen de belastingen heeft de algemene provinciebelasting een aandeel van 24%. Vlaams-Brabant heeft deze belasting afgeschaft.

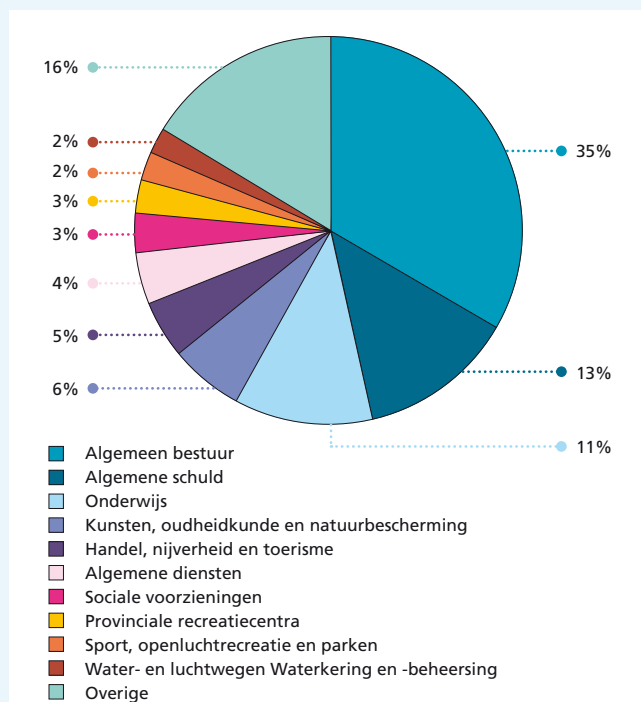
De fondsen, met name het Provinciefonds, vertegenwoordigen 10% van de ontvangsten van de gewone dienst. Het Provinciefonds wordt gestijfd door de Vlaamse begroting, zoals ook het Steden- en Gemeentefonds. Het Provinciefonds heeft sinds 2007 dezelfde groeivoet als het de gemeentelijke fondsen, dat wil zeggen 3,5% per jaar (met uitzondering van de groeivoet in 2010, die slechts 0,02% bedraagt).

De uitgaven gewone dienst bedragen 898 miljoen euro of 150 euro per inwoner in 2010. Tegenover 2009 is dit bedrag vrijwel gelijk gebleven. De belangrijkste uitgaven-categorieën zijn: algemene administratie, gevolgd door algemene schuld en onderwijs.

Vier van de vijf provinciebegrotingen vertonen in 2010 een tekort. Alleen West-Vlaanderen boekt een klein overschot. De vijf provincies samen hadden een tekort van 37 miljoen euro.

6.49 Uitgaven provincies

Uitgaven van de provincies (gewone begrotingen) in 2010, volgens functiegroep, in %.

Bron: Dexia, BZ, Agentschap voor Binnenlands bestuur.

Personeel

De gemeente is de basisschakel in het overheidsbestuur. Daarom is er nood aan sterke en bestuurskrachtige lokale overheden. Onder andere vanwege de economische crisis zullen ze zelf moeten werken aan hun efficiëntie om met minder middelen een beter bestuur tot stand te brengen. Personeel is hierbij een belangrijk deel van het verhaal. Hierna komen zowel het aantal personeelsleden binnen de lokale overheden als hun kenmerken aan bod.

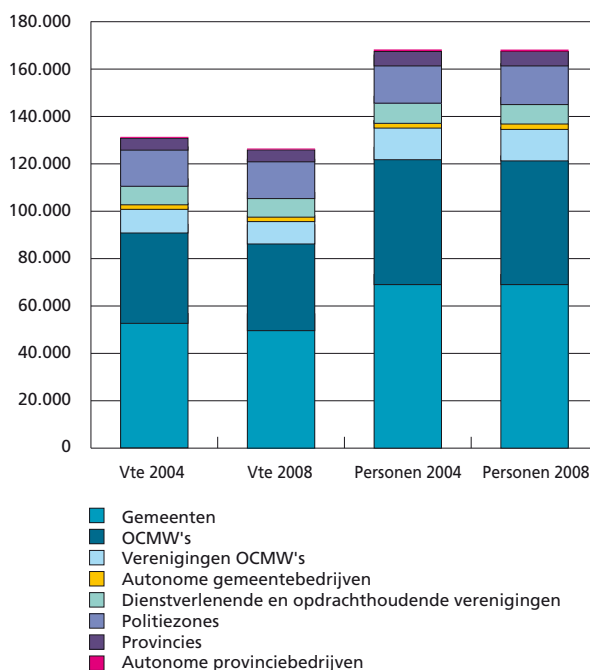
Aantal

Alle lokale besturen samen bieden werk aan circa 167.000 mensen. Omgerekend naar voltijdse jobs geeft dat 125.000 voltijdse equivalenten (vte). De sector van de lokale besturen omvat een brede waaier van overheidsbesturen. De gemeenten en de OCMW's zijn veruit de grootste werkgevers. De autonome gemeente- en provinciebedrijven stellen het minste mensen te werk.

Het aantal voltijdse betrekkingen daalde, het deeltijds werken nam fors toe. Bij alle lokale besturen samen bleef het aantal **personeelsleden** constant terwijl het aantal vte sterk afnam. Heel wat werknemers zijn deeltijds begonnen te werken, zonder dat nieuw personeel werd aangeworven. Bij de gemeenten verdwenen er 450 personeelsleden, terwijl het aantal vte met 3.000 afnam. Bij de politiezones en de autonome gemeente- en provinciebedrijven nam de

6.50 Personeel bij de lokale besturen

Evolutie van het personeel bij de lokale besturen, van 2004 tot 2008, in vte en in personen.

Bron: RSZPPO.

tewerkstelling toe, wat wijst op het toenemend belang van deze 'nieuwe' bedrijven.

Naargelang de stedelijkheid bestaat een grote verscheidenheid in de omvang van het gemeentepersoneel. De grootsteden tellen gemiddeld 14 vte per 1.000 inwoners, de plattelandsgemeenten slechts 6. Dit verschil is toe te schrijven aan de centrumfunctie van de grotere steden, waarbij een uitgebreidere dienstverlening wordt aangeboden, waar ook de inwoners van de omliggende gemeenten gebruik van maken. Op de grootstedelijke rand na, is tussen 2004 en 2008 het aantal personeelsleden per inwoner afgenomen. De grootste afname is er in de grootsteden en de centrumsteden. Het lijkt erop dat in deze twee categorieën het toenemend belang van de autonome gemeentebedrijven een groter impact heeft.

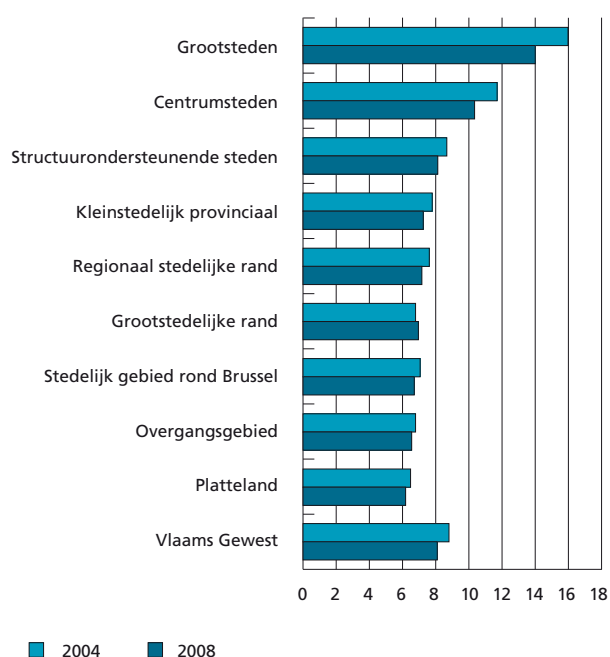
Kenmerken

Naar **geslacht** is er een grote verscheidenheid tussen de verschillende lokale besturen. Bij de OCMW's en de verenigingen van het OCMW bestaat de meerderheid van de werknemers uit vrouwen. Bij de gemeentebedrijven, de dienstverlenende en opdrachthoudende verenigingen en bij de politiezones vormen de mannen de meerderheid. Er zijn weinig verschillen te zien tussen 2004 en 2008.

Bij alle lokale werkgevers is de **deeltijdse tewerkstelling** de afgelopen vijf jaar fors toegenomen. Bij de politiezones en de dienstverlenende en opdrachthoudende verenigingen

6.51 Personeel naar gemeentetype

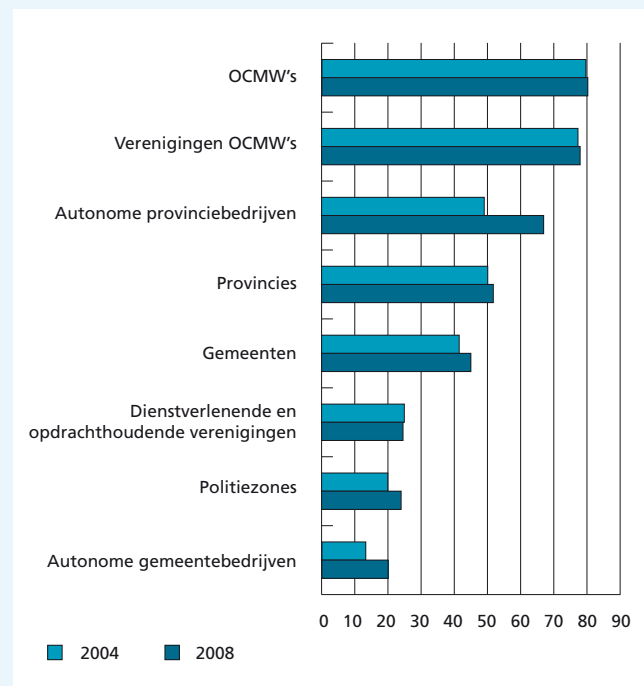
Gemeentepersoneel per duizend inwoners, volgens VRIND-typologie, van 2004 tot 2008, in vte.

Bron: RSZPPO.

6.52 Vrouwen bij de lokale besturen

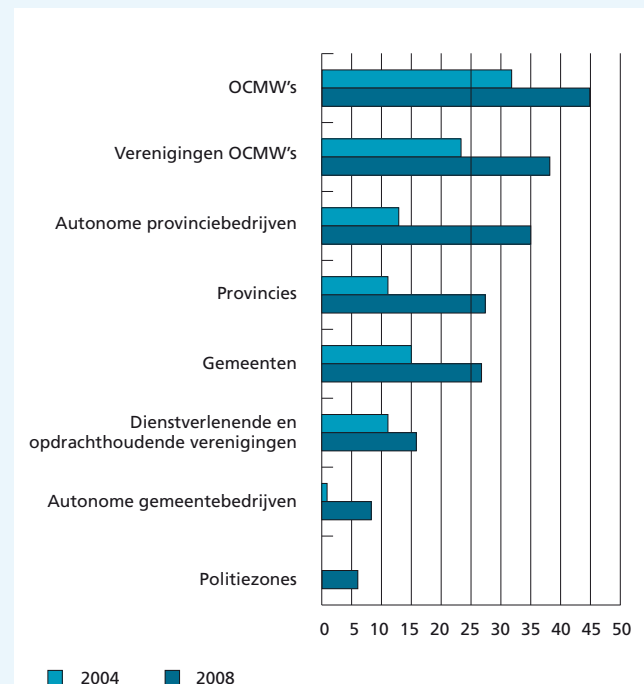
Aandeel vrouwen bij de lokale besturen, van 2004 tot 2008, in vte, in %.

Bron: RSZPPO.

6.53 Deeltijds werk bij de lokale besturen

Aandeel deeltijds werkenden bij de lokale besturen, van 2004 tot 2008, in vte, in %.

Bron: RSZPPO.

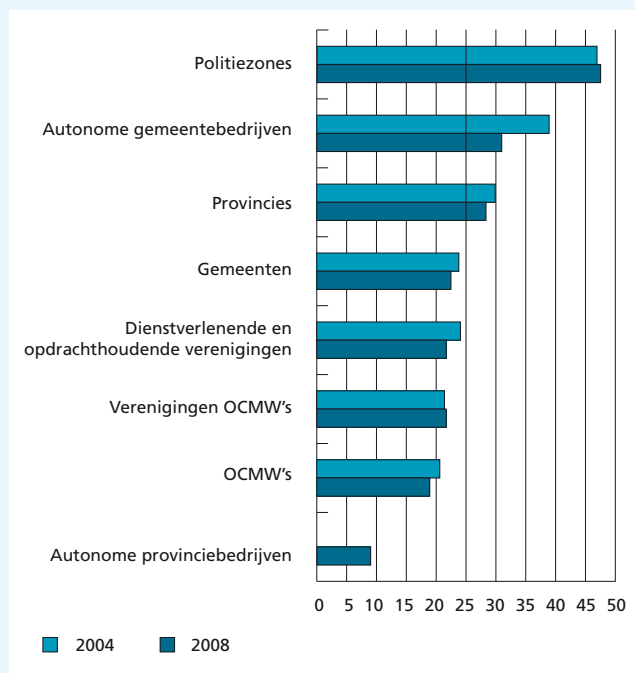
gen, waar het voordien quasi onbestaande was, ligt het aandeel ondertussen boven de 5%. Bij de OCMW's steeg het aandeel werkenden met een deeltijds contract van 30% in 2004 tot 45% in 2008.

De **statutaire tewerkstelling** neemt verder af. Bij de grootste werkgevers, de gemeenten en de OCMW's, daalde het aandeel statutairen tot 40%. De politiezones blijven absolute uitschieters met meer dan 90% statutairen. Een studie uit 2007 van de Pensioendienst voor de overheid stelde dat het principe van de statutaire tewerkstelling als algemene regel en de contractuele tewerkstelling als uitzondering aan draagkracht verliest. De Vlaamse Regering wil het verschil in pensioenregeling tussen beide arbeidsstatuten wegwerken. Dit door via een tweede pijler extrapensioen toe te kennen aan contractuelen.

40% van het personeel in de lokale besturen ouder is dan 45 jaar. Een studie van het Instituut voor de Overheid concludeert dat op korte termijn een grote **pensioeringsgolf** zal plaatsvinden. Enerzijds vormt de uitstroom van kennis een grote uitdaging, maar anderzijds biedt ze de kans om de lokale besturen te dynamiseren.

6.54 Statutairen bij de lokale besturen

Aandeel statutairen bij de lokale besturen, van 2004 tot 2008, in vte, in %.

Bron: RSZPPO.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Agentschap Binnenlands Bestuur BinnenBand, de tweemaandelijks publicatie van de administratie, downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/binnenband/index.htm>

Agentschap Binnenlands Bestuur (verschillende jaren). Jaarbeeld. Een jaarlijkse publicatie van het Agentschap Binnenlands Bestuur. Biedt niet alleen informatie over de lokale financiën, maar over alle activiteiten van de Administratie, zoals gemeentelijk personeelsbeleid, administratief toezicht, regelgeving, ondersteuning en communicatie. Downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/publicaties/>

Bourgeois, G. (2009). Beleidsnota Binnenlands Bestuur 2009-2014. Brussel.

Dexia (verschillende jaren). Jaarlijkse studies over lokale financiën. Geeft een beeld van de financiën van de diverse lokale besturen in België. Downloadbaar via <http://www.dexia.be/Nl/smallsites/research/Public-Finance/>

Pacolet, J. & Coudron, V. (2004). De lokale overheidssector in perspectief. Brussel.

RSZPPO (2008). Contractuele en statutaire tewerkstelling.

Evolutie in de lokale sector 1995-2007. Brussel

RSZPPO (2009). Activiteitenverslag 2008. Statistieken.

Brussel.

Vereniging Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) Lokaal. Het tweewekelijks blad van de Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten.

Agentschap Binnenlands Bestuur:

<http://www.binnenland.vlaanderen.be>

Algemene Directie Statistiek:

<http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Portaal Lokale Statistieken http://aps.vlaanderen.be/lokaal/lokale_statistieken.htm

Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten (RSZPPO)

www.rszppo.fgov.be

Stadsmonitor <http://www.thuisindestad.be>

Vereniging van Vlaamse Provincies (VVP)

<http://www.vlaamseprovincies.be/>

Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG)

<http://www.vvsg.be/Pages/default.aspx>

DEFINITIES

Aanvullende belastingen Bij aanvullende belastingen wordt de grondslag (de belastbare materie) bepaald door een hogere overheid (Vlaamse Gemeenschap of federale overheid), die ook de inning op zich neemt. De gemeente beslist echter over het belastingtarief.

Cluster De FOD Binnenlandse Zaken deelt de 196 zones van het land (118 in het Vlaamse Gewest) in vijf groepen of “clusters”, die gekenmerkt worden door een dalende verstedelijkingsgraad. Cluster 1 komt overeen met de zones van de vijf grote steden van het land (Antwerpen en Gent in het Vlaamse Gewest), terwijl cluster 5 uit de meest landelijke gemeenten bestaat.

Eigen gemeentebelastingen Belastingen die autonoom vastgesteld en geïnd worden door de gemeente.

Overdrachten (ontvangst) Bestaan uit belastingontvangsten en ontvangsten uit algemene en specifieke subsidies.

Overdrachten (uitgaven) Bedragen die vanuit de gemeente naar derden gaan zonder directe tegenprestatie, zoals subsidies aan verenigingen, dotaties aan het OCMW, aan de politiezone, allerhande premies aan gezinnen...
Voorwaarde is wel dat ze dienen voor de ondersteuning van de gewone werking van de begunstigde instellingen of organisaties.

Personeelsuitgaven Deze uitgaven omvatten onder andere de bezoldigingen, de pensioenlasten, de werkgeversbijdragen, de verplaatsingskosten van en naar het werk van gemeentepersoneel.
Onder personeel wordt zowel het vastbenoemde personeel als de contractanten, de gesubsidieerde contractuelen, de tijdelijken en de mandatarissen verstaan.

Prestatieontvangsten Vergoedingen die de gemeenten krijgen voor geleverde prestaties, vb. inkomgelden, huuropbrengsten van roerende en onroerende goederen, concessies,...

Schuld Leningen ten laste van de gemeente + leasing-schulden + diverse schulden op meer dan één jaar + aflossingen van leningen.

Schuldontvangsten Inkomsten uit het financiële vermogen van gemeenten, zoals de dividenden als aandeelhouder in intercommunales, intresten op beleggingen en intresten en aflossingen van leningen die de gemeente aan derden heeft toegestaan.

Schulduitgaven (gewone dienst) Omvat vooral de met de gemeenteschulden rechtstreeks verbonden uitgaven, namelijk de interesten en aflossingen van leningen.

Schulduitgaven (buitengewone dienst) Omvat vooral de aan derden toegestane leningen, de participaties in intercommunales en de beleggingen op lange termijn. Verder vinden we hieronder ook de vervroegde aflossing van gemeentelijke leningen (de normale aflossingen behoren tot de gewone uitgaven).

Vte Alle bezoldigde tewerkstelling wordt binnen een bepaald jaar herrekend naar voltijdse jobs. Onbetaalde verlofstelsels, zoals loopbaanonderbreking en deeltijdse afwezigheden, worden herrekend.

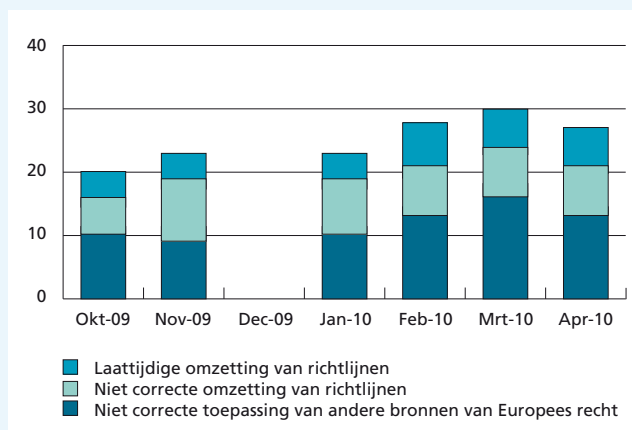
VRIND-typologie Kijk bij hoofdstuk 4.3. Stedelijkheid.

Werkingskosten Deze groep omvat voornamelijk de aankoop van niet-duurzame goederen en diensten en de uitgaven voor het onderhoud van wegen en waterlopen.

Vlaanderen, als deelstaat, behoort tot de meest open regio's van de wereld met een sterke interactie tussen binnenlands beleid en de Europese en internationale ontwikkelingen. De Vlaamse Regering wil dan ook verder investeren in een proactieve opvolging van het Europese beleid en de regelgeving. Daarnaast is Vlaanderen ook een solidaire deelstaat die actief inzet op internationale samenwerking. Beide aspecten komen hierna aan bod.

6.55 Omzetting Europese regelgeving

Evolutie van het aantal inbreukdossiers wegens laattijdige en niet correcte omzetting van Europese richtlijnen, van oktober 2009 tot april 2010*.

* Geen cijfers beschikbaar voor december 2009.

Bron: Eurocoördinator, Departement internationaal Vlaanderen.

6.56 Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling

Overzicht van de 8 Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling.

MDG 1	vóór 2015 extreme armoede en honger halveren t.o.v. 1990
MDG 2	vóór 2015 basisonderwijs voor alle kinderen
MDG 3	vóór 2015 gendergelijkheid (in basis en secundair onderwijs tegen 2005)
MDG 4	vóór 2015 kindersterfte met tweederde verminderen t.o.v. 1990
MDG 5	vóór 2015 moedersterfte met drierde verminderen t.o.v. 1990
MDG 6	vóór 2015 HIV/AIDS, malaria en andere ziekten een halt toeroepen
MDG 7	een duurzame leefomgeving waarborgen
MDG 8	werken aan een mondiaal partnerschap voor ontwikkeling

Bron: UN MDG database online.

Europese regelgeving

De slagkracht van de EU in de wereld hangt niet alleen samen met een efficiëntere besluitvormingscapaciteit, maar even goed met de performantie en internationale competitiviteit van de Europese economie. In dat opzicht is, onder meer, de effectieve uitvoering van de Europese regelgeving door de lidstaten cruciaal. Het regeerakkoord 2009-2014 benadrukt het streven van de Vlaamse overheid naar een snelle en correcte omzetting van de Europese naar de Vlaamse regelgeving.

In België zijn, naast de federale overheid, ook de deelstaten verantwoordelijk voor een correcte en tijdige **omzetting van Europese richtlijnen**, voor zover deze op hun interne bevoegdheden betrekking hebben. Vlaanderen is betrokken bij de omzetting van ongeveer 15% van de Europese richtlijnen die jaarlijks worden aangenomen.

De Europese Commissie publiceert regelmatig een overzicht van de omzettingsprestaties van de 27 lidstaten, met inbegrip van België. Volgens dit scorebord was het omzettingsdeficit in België gedaald tot 0,9%, zodat het Europese streefdoel van minder dan 1% gehaald werd.

De Vlaamse overheid is in april 2010 partij in 27 inbreukdossiers, waarvan 6 wegens laattijdige omzetting van richtlijnen, 8 wegens niet correcte omzetting van richtlijnen en 13 wegens niet correcte toepassing van andere bronnen van Europees recht (Verdragen, Verordeningen, Beschikkingen, enz.).

Internationale samenwerking

In wat volgt worden kort de Millenniumdoelstellingen van de VN voor ontwikkeling bondig toegelicht om nadien de officiële ontwikkelingshulp en het draagvlak voor ontwikkelings samenwerking nader te bekijken.

Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling

In september 2000 ondertekenden de 189 lidstaten van de VN de Millenniumverklaring en verbonden zich tot een aantal afspraken: bestrijding van de extreme armoede in de wereld, bescherming van het milieu, vrede en veilig-

heid, goed bestuur, democratisering en mensenrechten, bescherming van de meest kwetsbaren, behartiging van de specifieke noden van Afrika en de versterking van de Verenigde Naties. Uit deze verklaring werden de 8 **Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling** (MDG's) gedistilleerd. De meeste van deze doelstellingen hebben 2015 als streefdatum voor hun realisatie.

Ook de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking heeft de Millenniumdoelstellingen als leidraad. Vlaanderen concentreert de directe samenwerking op Zuidelijk Afrika.

Prioritaire thema's voor **Zuid-Afrika** zijn landbouw en voedselzekerheid, HIV/AIDS-preventie en de creatie van tewerkstelling. De strategienota 2006-2010 voor **Mozambique** legt de focus op gezondheid en onderwijs. In **Malawi**, sinds 2006 het derde partnerland van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking, ligt de klemtoon op gezondheidszorg, landbouw en voedselzekerheid. Daarnaast werkt Vlaanderen mee aan de realisatie van de achtste Millenniumdoelstelling, in het bijzonder op het vlak van handel en de creatie van een draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking.

6.57 MDG's in Vlaamse partnerlanden

Stand van zaken van de Millenniumdoelstellingen in de Vlaamse partnerlanden, selectie van indicatoren per doelstelling, in 1990 en 2007/2008 (tenzij anders vermeld).

	Malawi		Mozambique		Zuid-Afrika	
	1990	2007	1990	2008	1990	2008
MDG 1						
Bevolking onder de armoedegrens, in %	54,0 (1991)	40,0	69,4 (1997)	45,0	50,0 (1993)	39,0
Kinderen onder 5 jaar met ondergewicht, in %	27,2 (1992)	20,5 (2006)	27,0 (1995)	25,5	9,3 (1994-95)	10,2 (2003)
MDG 2						
Kinderen dat basisonderwijs volgt, in %	48,6 (1991)	87,6	42,9 (1991)	72,6 (2007)	90,3 (1991)	98,0
MDG 3						
Scholingsgraad meisjes t.o.v. jongens (basisonderwijs)	0,50 (1991)	0,76	0,75 (1991)	0,90	0,99 (1991)	0,97
MDG 4						
Sterftcijfer van kinderen onder 5 jaar, per 1.000 levendgeborenen	209	111	235	140	60	46 (2009)
MDG 5						
Moedersterfte, per 100.000 levendgeborenen	620 (1992)	807 (2006)	1.500	185	230	400 (2005)
MDG 6						
Zwangere vrouwen met HIV (in prenatale centra), in %	17,4 (1994)	12,3 (2006)	11,7 (2000)	12,5 (2007)	0,7	28,0 (2007)
TBC patiënten, per 100.000 mensen	258,0	345,7	176,9	431,3 (2007)	300,6	948,2 (2007)
MDG 7						
Land bedekt met bos, in %	41,4	36,2 (2005)	25,5	24,6 (2005)	7,6	7,6 (2005)
Bevolking met toegang tot goede waterbronnen, in %	40	76 (2006)	36	42 (2006)	83	96,5
Bevolking met voldoende sanitaire voorzieningen, in %	47	60 (2006)	20	31 (2006)	55	77
Stedelijke bevolking dat in sloppen woont, in %	94,6	89,9 (2005)	94,5	79,5 (2005)	46,2	28,7 (2005)
MDG 8						
Schuldkwijtschelding onder HIPC initiatief, in miljoen \$	-	1.310 (2009)	-	2.992 (2009)	-	-
Schuldfabetaling als % van export van goederen en diensten	28,0	1,6	17,3	1,2 (2007)	0,0	3,4 (2007)
Werklozen bij 15-24-jarige jongeren, in %	-	-	-	-	45,0 (1998)	48,1 (2009)
Aantal telefoonlijnen per 100 inwoners	0,31	1,26	0,34	0,33 (2006)	8,99	9,56 (2007)

- Geen vooruitgang en MDG wordt niet gehaald
- Vooruitgang maar MDG wordt niet gehaald (ceteris paribus)
- MDG wordt gehaald (ceteris paribus)

Bron: Welfare Monitoring Survey (WMS) 2008, Malawi MDG Report 2008, Report on the Millennium Development Goals Mozambique 2008, South Africa development indicators 2009, UNSTATS MDG's.

6.58 ODA

Evolutie van de ODA van de Vlaamse overheid, van de Vlaamse gemeenten en provincies en van België, van 2001 tot 2009*, in 1.000 euro.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vlaanderen (Vlaamse overheid)	22.654,8	21.453,1	26.856,8	28.901,4	30.241,1	32.043,0	40.619,8	43.400,3	49.544,2
Vlaanderen (gemeenten en provincies)	7.416,2	6.057,9	8.167,4	8.157,3	9.421,1	7.523,1	7.655,8	8.136,8	8.966,0
België*	935.838,9	1.066.846,8	1.591.269,5	1.176.011,9	1.573.973,0	1.575.720,3	1.426.542,9	1.654.255,8	1.867.630,0
% aandeel Vlaamse ODA in totale Belgische ODA	3,2	2,6	2,2	3,2	2,5	2,5	3,4	3,1	3,1

* Voorlopig totaal cijfer voor 2009.

Bron: Departement internationaal Vlaanderen, DGOS.

De evolutie van een selectie indicatoren, tot opvolging van de Millenniumdoelstellingen in de Vlaamse partnerlanden, toont aan dat er op sommige streefdoelen vooruitgang geboekt wordt en op andere niet. De gezondheidsdoelstellingen zullen waarschijnlijk niet gehaald worden. Gendergelijkheid in het onderwijs en beschikbaarheid van sanitaire voorzieningen boeken dan wel vooruitgang. Ook bevinden zich steeds meer mensen in de partnerlanden boven de armoedegrens, zodat indien het huidige tempo aanhoudt, de halvering van de armoede tegen 2015 een haalbare kaart is.

Officiële ontwikkelingshulp

Vlaanderen wil een solidaire samenleving zijn. Daarom engageerde de Vlaamse Regering zich ondermeer via het Pact 2020 tot een sterke toename van de middelen voor ontwikkelingssamenwerking. Daartoe werden twee doelstellingen geformuleerd waarin gesteld wordt dat Vlaan-

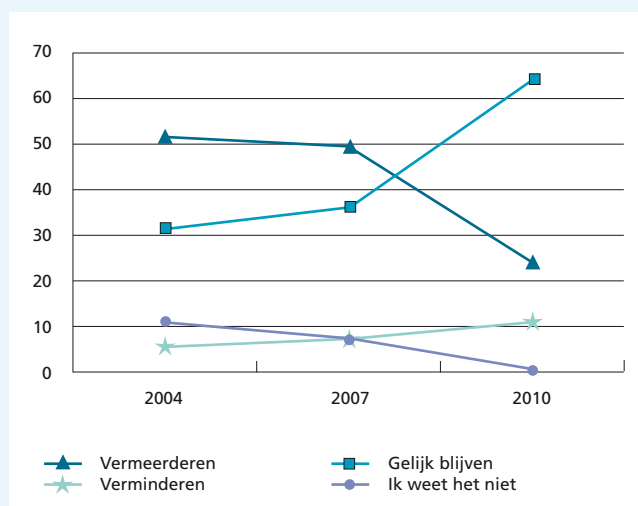
deren de totale **officiële ontwikkelingshulp** of ODA (Official Development Assistance) zal verdubbelen en samen met andere decentrale entiteiten 7% van de totale Belgische ODA zal leveren.

De ODA van de Vlaamse overheid, de uitgaven die voldoen aan de internationale criteria voor ontwikkelingssamenwerking, kende de afgelopen legislatuur een stijgend verloop: tussen 2004 en 2009 was er een toename met 70%. Anno 2009 kwam de Vlaamse ODA op 49,5 miljoen euro. Dit is 14,2% meer dan in 2008 en ook meer dan de gemiddelde jaarlijkse stijging die nodig is om een verdubbeling van de reële uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking te realiseren tegen 2020.

In 2009 gaven de Vlaamse gemeenten en provincies bijna 9 miljoen euro uit aan ontwikkelingssamenwerking. Samen met de ODA van de Vlaamse overheid kwam de totale Vlaamse ODA daarmee op 58,5 miljoen euro of 3,1% van de officiële ontwikkelingssamenwerking van België (streefwaarde 7%). Dit percentage kende de voorbije jaren een schommelend verloop.

6.59 Mening besteding ontwikkelingshulp

Evolutie van de mening over de hoogte van de besteding aan ontwikkelingshulp, van 2004 tot 2010, in %.

Bron: PULSE, HIVA-K.U. Leuven.

Draagvlak ontwikkelingssamenwerking

Internationale samenwerking gaat verder dan het verlenen van ontwikkelingshulp. Een beter inzicht in de ontwikkelingsproblematiek en een ruimere kennis van de hedendaagse vraagstukken aangaande internationale samenwerking bij de bevolking zijn noodzakelijke fundamenten van een Vlaams ontwikkelingsbeleid.

In 2010 zegt 42,9% van de Vlamingen goed tot zeer goed op de hoogte te zijn van de situatie in de derde wereldlanden. Daarmee blijft de subjectieve **kennis**, die de mate weergeeft waarin men van zichzelf inschat op de hoogte te zijn, vrij stabiel sinds 2003 toen die voor het eerst bevestigd werd. De objectieve kennis, die getest werd aan de hand van enkele testvragen, ligt een stuk lager. Wel is het zo dat de kennis over de betekenis van de afkorting NGO er op vooruit gaat: van 20,1% in 2003 naar 27,5% in 2010. De naam van de (Belgische) minister voor ontwikkelingssamenwerking fluctueert dan weer over de jaren.

De **basishouding** tegenover ontwikkelingssamenwerking slaat zowel op attitudes als op motivaties. Ruim zeven op tien Vlamingen spreekt zich in 2010 uit pro ontwikkelings-samenwerking. Het solidariteitsmotief staat nog steeds bovenaan, gevolgd door meer instrumentele motieven als oorlogspreventie en een rem op immigratie. Opvallend is de ommekeer in de mening over de hoogte van de besteding aan ontwikkelingshulp. Er is enerzijds een duidelijke afname van de groep die het budget vermeerderd wil zien en anderzijds een toename van diegenen die het budget gelijk willen houden of willen verminderen.

Er is een duidelijke daling in het **geefgedrag** vast te stellen. Waar er in 2004 nog zes op de tien Vlamingen persoonlijk geld gaven voor de derde wereld, zijn er dat in 2010 maar vijf op de tien meer. Wellicht is er een zekere geefmoeheid ontstaan. Ook de economische crisis draagt er mogelijk toe bij dat men eerst aandacht heeft voor de eigen noden en de directe omgeving.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Departement internationaal Vlaanderen:

<http://iv.vlaanderen.be/nlapps/default.asp>

Millennium doelstellingen voor ontwikkeling:

<http://www.un.org/millenniumgoals/>

Omzetting van EU-richtlijnen en rapportering aan de Vlaamse Regering:

<http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?fid=457>

<http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=853>

Scorebord Europese Commissie omzetting richtlijnen door lidstaten: http://ec.europa.eu/internal_market/score/index_en.htm

Vlaamse ontwikkelingssamenwerking: <http://www.vlaanderen.be/ontwikkelingssamenwerking>

7 FOCUS ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING

De Europese Unie heeft 2010 uitgeroepen tot het 'Europees Jaar van de Bestrijding van Armoede en Sociale Uitsluiting'. Bedoeling is om burgers en beleidsmakers bewust te maken van de ernst van de armoedeproblematiek om zo te komen tot een hernieuwde inzet van de Unie en de lidstaten in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting. Deze focus wil hiertoe bijdragen door de bestaande gegevens over de armoedesituatie in Vlaanderen op een bevattelijke en overzichtelijke manier samen te brengen.

Armoede is meer dan een tekort aan inkomen. Het verwijst naar een geheel van onderling verbonden vormen van uitsluiting op verschillende domeinen van het individuele en sociale leven. Financiële moeilijkheden zijn tegelijk vaak oorzaak en gevolg van achterstelling op vlak van onder meer tewerkstelling, onderwijs, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie.

De Vlaamse Regering heeft van de strijd tegen armoede een topprioriteit gemaakt. In het Pact 2020 verbindt de Vlaamse Regering er zich toe om de armoede en sociale uitsluiting tegen 2020 sterk te verminderen. Zij wil de inkomenssituatie van de armste gezinnen verbeteren en ervoor zorgen dat alle Vlamingen volwaardig aan alle domeinen van de samenleving kunnen participeren. Speciale aandacht gaat daarbij naar armoede bij kinderen en ouderen.

Dat er inzake de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting nog wel wat werk is, wordt doorheen deze focus duidelijk. Bijna 780.000 Vlamingen leven in een gezin met een inkomen onder de armoededrempel, goed 900.000 personen geven aan moeilijk te kunnen rondkomen met het beschikbare inkomen, 380.000 Vlamingen beschikken door een gebrek aan financiële middelen niet over een minimale levensstandaard en goed 290.000 personen hebben te kampen met achterstallige betalingen. Vooral de situatie van alleenstaanden, éénoudergezinnen, laagopgeleiden en niet-EU-burgers is op al deze vlakken duidelijk minder positief dan de situatie van de gemiddelde Vlaming. In vergelijking met de landen van de Europese Unie, doet

Vlaanderen het op deze indicatoren met telkens minimaal een plaats in de top 10 behoorlijk goed, al blijft er ook hier voor een aantal indicatoren nog ruimte voor verbetering. Op vlak van inkomensverdeling, materiële deprivatie en betalingsachterstand scoort Vlaanderen wel al op een gelijkaardig niveau als de best presterende EU-landen. Het is voorlopig moeilijk om aan de hand van de hier samengebrachte cijfers de precieze impact van de recente economische crisis op de armoedesituatie in Vlaanderen in te schatten. Daarvoor zijn de meeste gegevens niet recent genoeg. Wel is het zo dat de cijfers van 2009 over onder meer het aantal sociale bijstandsuitkeringen en de moeilijkheden met betalingen van elektriciteits- en gasvoorzieningen, wijzen op een opvallende stijging van het aantal personen met financiële problemen.

De Vlaamse Regering heeft niet alleen aandacht voor de financiële aspecten van armoede maar wil tegelijk de deelname van kansengroepen aan diverse domeinen van het maatschappelijke leven verbeteren. En ook hier geven de in deze focus opgenomen cijfers aan dat er nog inspanningen nodig zijn. In gezinnen waar niemand werkt, worden de hoogste armoedecijfers gemeten. Mensen met een laag inkomen hebben meer problemen met de betaalbaarheid van de huisvesting en wonen vaker in huizen van mindere kwaliteit. Zij beoordelen de eigen gezondheid als minder goed, ook op mentaal vlak. En zij participeren beduidend minder aan cultuur, sport, het verenigingsleven en de politiek. In het licht van de strijd tegen kinderarmoede en de doelstelling om tegen 2020 het aantal kinderen geboren in armoede te halveren, is het ten slotte verontrustend dat het aantal kinderen geboren in kansarme gezinnen jaarlijks toeneemt.

In deel 1 van deze focus komen de financiële aspecten van armoede aan bod en de wijze waarop het beschikbare inkomen over de bevolking is verdeeld. De mindere positie van mensen met een laag inkomen op vlak van arbeidsdeelname, huisvesting, gezondheid, opleiding en scholing en maatschappelijke participatie komt aan bod in deel 2.

Financiële armoede en inkomensverdeling

Om de armoedesituatie in een land of regio in kaart te brengen, kan gebruik worden gemaakt van een aantal cijferreeksen gebaseerd op de gespecialiseerde EU-SILC-survey. De meest gebruikte indicator in de Europese actieplannen is het armoederisicopercentage: het aandeel personen dat moet rondkomen met een inkomen onder de armoededrempel. Andere indicatoren geven aan hoe personen zelf hun inkomenssituatie beoordelen, of zij al dan niet kunnen beschikken over een minimale levensstandaard en in welke mate zij kampen met betalingsproblemen. De omvang van de armoedeproblematiek kan ook bekeken worden op basis van administratieve data, onder meer via het aantal personen dat een sociale uitkering ontvangt. Al deze indicatoren spitsen zich vooral toe op de inkomenssituatie van de gezinnen met een laag inkomen en zeggen daardoor weinig over de wijze waarop het beschikbare inkomen verdeeld is over de gehele bevolking. Daarom wordt in een laatste paragraaf een aantal cijferreeksen inzake inkomensongelijkheid besproken.

Bevolking onder de armoededrempel

Om zicht te krijgen op de armoedesituatie van een land of regio wordt in de Europese actieplannen traditioneel aangegeven hoeveel mensen moeten rondkomen met een inkomen onder de **armoededrempel**. Deze drempel is bepaald op 60 procent van het mediaan netto beschikbaar gestandaardiseerde huishoudinkomen. Personen die leven in een huishouden dat moet rondkomen met een inkomen onder de armoededrempel lopen een verhoogd risico op armoede. Hierbij wordt uiteraard rekening gehouden met de grootte en samenstelling van het huishouden.

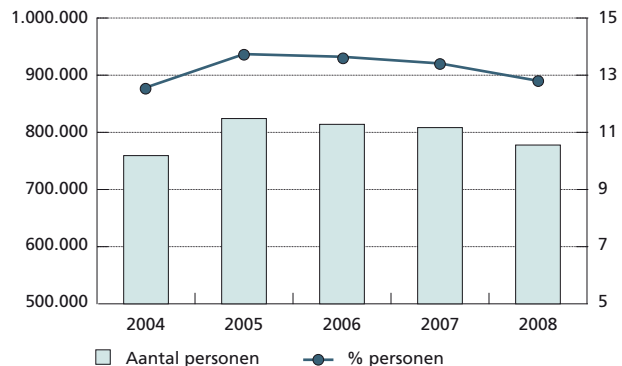
Deze focus gebruikt bij de berekening van het **armoederisicopercentage** niet de nationale Belgische armoededrempel maar een eigen Vlaamse regionale armoededrempel. Bij de bepaling van de nationale armoededrempel worden traditioneel alle Belgische inkomens opgenomen in de berekening. Bij de bepaling van de Vlaamse regionale armoededrempel wordt enkel rekening gehouden met de inkomens in het Vlaamse Gewest. Op deze manier hebben de lagere inkomens in het Waalse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest geen invloed op de hoogte van de armoededrempel en dus ook niet op het Vlaamse armoederisicopercentage. Dat is aangewezen als de armoedesituatie in Vlaanderen op zichzelf wordt bekeken – dus los van de situatie in de andere gewesten – of wordt vergeleken met de situatie in de rest van Europa.

Concreet lag de Vlaamse regionale armoededrempel in 2008 voor een alleenstaande op 11.521 euro per jaar of 960 euro per maand. Omgerekend is dat voor een gezin met 2 volwassenen en 2 kinderen 2.016 euro per maand.

Goed 1 op 8 Vlamingen (13%) moest in 2008 zien rond te komen met een inkomen onder deze armoededrempel.

7.1 Bevolking onder de armoededrempel

Evolutie van de bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Vlaamse regionale armoededrempel na sociale transfers, van 2004 tot 2008, in aantal personen (linkeras) en in % (rechteras).

Bron: EU-SILC ADSEI.

Dat komt overeen met bijna 780.000 personen. Bovendien is het zo dat bepaalde kwetsbare bevolkingsgroepen in surveyonderzoek niet of nauwelijks vertegenwoordigd zijn. De hier vermelde armoedecijfers lijken dus eerder nog een onderschatting van de werkelijkheid.

De laatste jaren is het aantal Vlamingen onder de armoededrempel niet significant gestegen of gedaald. De vergelijking maken met de periode voor 2003 is moeilijk wegens een breuk in de tijdreeks. Toch lijken de beschikbare gegevens te wijzen op een lichte stijging van de relatieve armoede tijdens de afgelopen 2 decennia (Van den Bosch e.a., 2009). Omdat de cijfers van 2008 eigenlijk berekend zijn op basis van de inkomens van 2007, is de invloed van de economische crisis van 2008 en 2009 nog niet zichtbaar in het armoederisicopercentage van 2008.

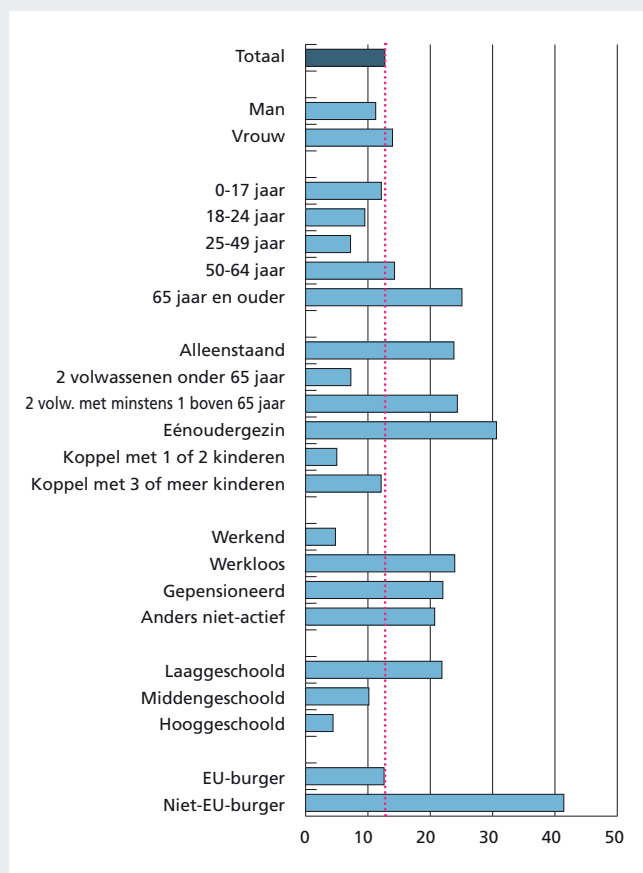
Vrouwen lopen een hoger risico op armoede dan mannen. Daardoor zijn vrouwen ook duidelijk in de meerderheid bij het aantal personen onder de armoededrempel.

Naar leeftijd scoort de middengroep het best. Kinderen, personen tussen 50 en 64 jaar en zeker personen ouder dan 65 jaar scoren duidelijk minder goed. De mindere positie van ouderen heeft deels te maken met het feit dat het armoederisicopercentage enkel rekening houdt met het ontvangen huishoudinkomen uit arbeid, vermogen, eigendom en sociale transfers, niet met de volledige waarde van eventueel beschikbare spaartegoeden of eigendommen of met de eventuele afwezigheid van woonuitgaven doordat de eigen woning al is afbetaald. Maar ook in Europees opzicht scoren de Vlaamse ouderen niet goed (zie verder). Hun mindere positie blijkt tegelijk uit het feit dat 1 op 3 van het totale aantal personen onder de armoededrempel 65 jaar of ouder is.

Alleenstaanden, personen in éénoudergezinnen en oudere koppels lopen een duidelijk hoger risico op armoede dan

7.2 Bevolkingsgroepen onder de armoededrempel

Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Vlaamse regionale armoededrempel na sociale transfers, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, socio-economische positie, opleiding en nationaliteit, in 2008, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI.

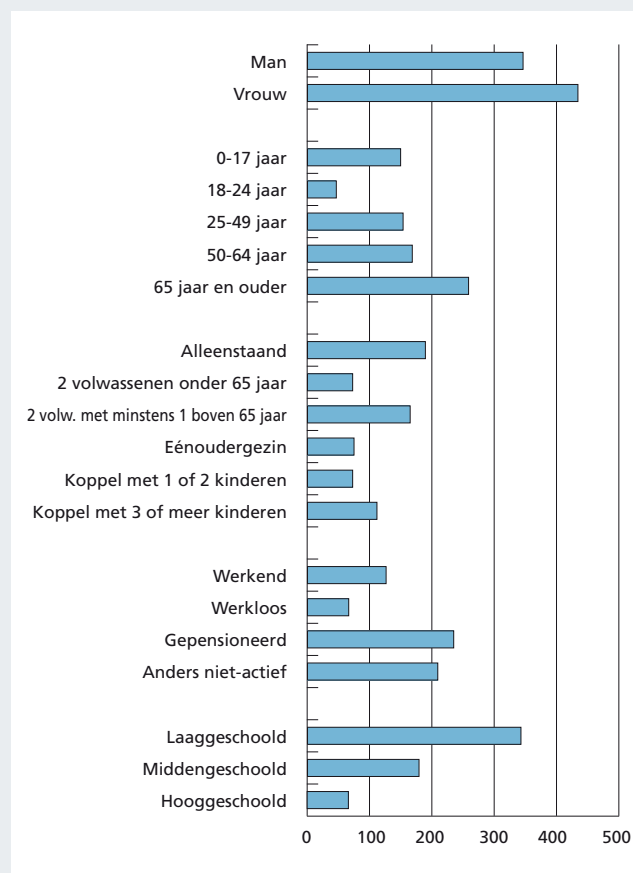
personen uit andere huishoudgroepen. Van de personen in éénoudergezinnen moet 3 op 10 zien rond te komen met een inkomen onder de armoededrempel. Naar aantal vormen de alleenstaanden de grootste groep bij de personen onder de armoededrempel.

Werk vormt een belangrijke buffer tegen armoede. Het armoederisicopercentage ligt bij werkenden beduidend lager dan bij werklozen, gepensioneerden en andere niet-actieven. Naar aantal vormen de gepensioneerden de grootste groep onder de armoededrempel, kort gevolgd door de andere niet-actieven. Een job vormt echter geen sluitende bescherming tegen armoede. Dat blijkt uit het feit dat bijna 130.000 Vlamingen die werken toch moeten rondkomen met een huishoudinkomen onder de armoededrempel.

Naast werk beperkt ook scholing het armoederisico. Het armoederisicopercentage van personen die een diploma hoger onderwijs hebben behaald, ligt bijna 5 keer lager dan dat van personen met hoogstens een diploma lager secundair onderwijs.

7.3 Aantal personen onder de armoededrempel

Aantal personen met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Vlaamse regionale armoededrempel na sociale transfers, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, socio-economische positie en opleiding, in 2008, x 1.000.

Bron: EU-SILC ADSEI.

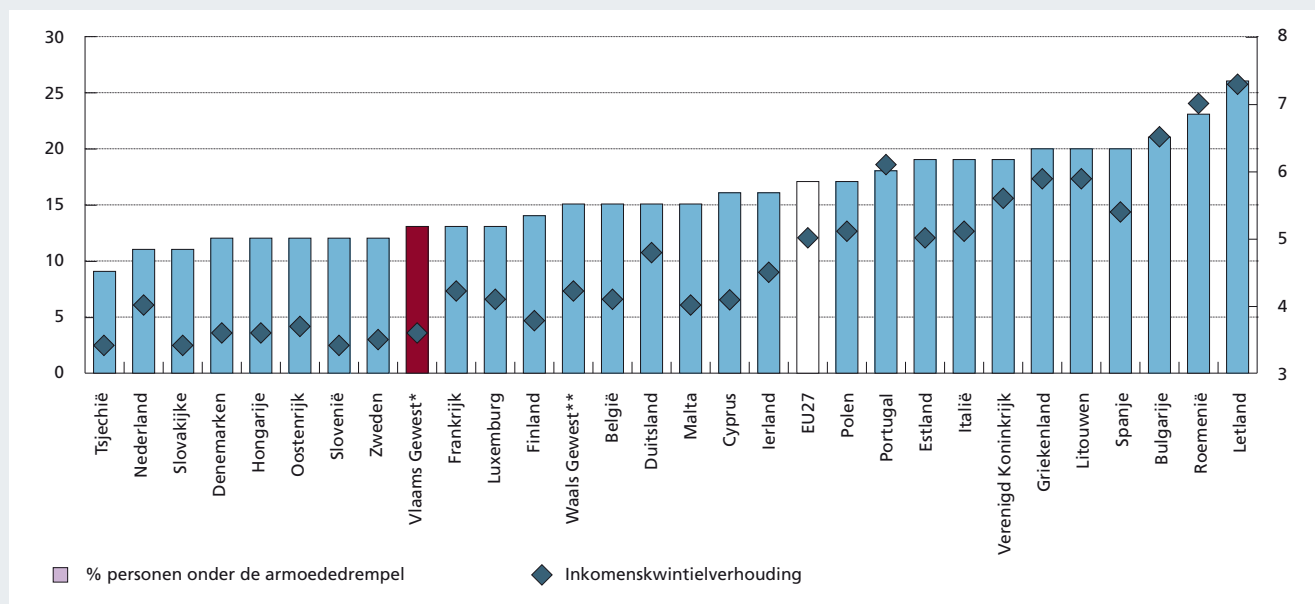
Ten slotte ligt het armoederisico bij niet-EU-burgers (personen die niet over de Belgische nationaliteit of de nationaliteit van een van de andere EU-lidstaten beschikken) goed 3 keer hoger dan bij EU-burgers (inclusief Belgen).

Het Vlaamse armoederisicopercentage lag in 2008 lager dan het Waalse en Belgische percentage en het EU27-gemiddelde. Toch scoren verschillende landen beter. Tsjechië, Nederland en Slovaakse voeren de rangschikking aan. Vlaanderen haalt een 9de plaats. Het is opvallend dat verschillende Oost- en Centraal-Europese landen niet beduidend slechter scoren dan de West- en Noord-Europese landen, terwijl de levensstandaard in die eerste groep landen toch lager ligt. Dat heeft te maken met het feit dat het gaat om een relatieve armoededrempel die verschilt van land tot land. Men gaat er van uit dat een minimaal aanvaardbare levensstandaard – en dus ook de armoededrempel – sterk afhankelijk is van de sociaaleconomische ontwikkelingen van elk land afzonderlijk.

Vlaanderen scoort niet bij alle bevolkingsgroepen op hetzelfde niveau. Zo bestaan er grote verschillen naar leeftijd. Bij de personen tussen 25 en 49 jaar neemt het Vlaamse

7.4 Armoede en inkomensverdeling in Europa

Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de nationale armoededrempel in % (linkeras) en inkomenskwintielverhouding (rechteras), in het Vlaams en Waals Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2008.

* Gebaseerd op de regionale Vlaamse armoededrempel. ** Gebaseerd op de regionale Waalse armoededrempel.
Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

Gewest de topositie in binnen de EU27. Ook bij de kinderen en jongeren (0 tot 17 jaar) en bij de jongvolwassenen (18 tot 24 jaar) scoort Vlaanderen met telkens een 2de plaats erg goed. Bij de ouderen doet het Vlaamse Gewest het opvallend minder. Bij de groep van 50 tot 64 jaar haalt Vlaanderen slechts de 15de plaats, bij de 65-plussers valt Vlaanderen met een 21ste plaats ver terug in de Europese rangschikking.

Bij de berekening van het armoederisicopercentage wordt hierboven telkens gebruikt gemaakt van een armoedredrempel bepaald als 60% van het regionale mediaan gestandaardiseerde netto beschikbaar huishoudinkomen. Dat is onvermijdelijk een arbitraire keuze. Wie net boven deze armoedredrempel zit, komt hierdoor niet in beeld. Tegelijk is het zo dat wie beschikt over een inkomen dat maar net onder de armoedredrempel ligt, zich in een andere positie bevindt dan zij die moeten rondkomen met een inkomen dat een pak lager ligt dan de armoedredrempel.

Om zicht te krijgen op de spreiding van de inkomens rond de armoedredrempel kan men de hoogte van de armoedredrempel laten variëren. In 2008 bleek 21% van de Vlamingen te beschikken over een inkomen lager dan 70% van het regionale mediaaninkomen, 7% over een inkomen lager dan 50% van het mediaaninkomen en 2% lager dan 40% van het mediaaninkomen. Die aandelen bleven de laatste jaren vrij stabiel. In Europees opzicht scoort Vlaanderen bij de groep onder 40% met een 3de plaats in de rangschikking opvallend beter dan bij de andere groepen (telkens een 8ste plaats). Dat betekent dat de diepte van de armoede in Vlaanderen relatief minder groot is dan in de rest van Europa.

Subjectieve armoede

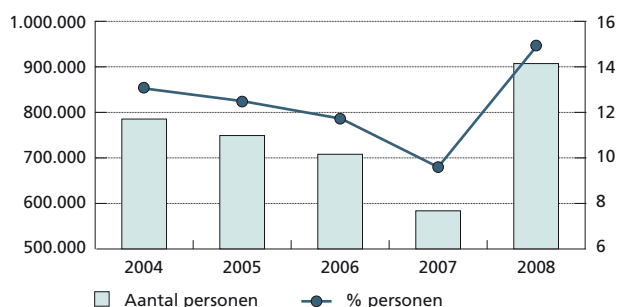
In bovenstaande cijfers wordt op een objectieve manier nagegaan of het inkomen waarover mensen zelf zeggen te beschikken al dan niet boven een bepaalde drempel ligt. Maar de inkomensgerelateerde verwachtingen en behoeften verschillen van mens tot mens. De objectieve vergelijking van het beschikbare inkomen met de armoedredrempel wordt daarom best aangevuld met een subjectieve inschatting van het inkomen door de betrokkenen zelf.

In 2008 leefde 15% van de Vlamingen in een huishouden dat zelf aangaf (zeer) moeilijk rond te komen met het beschikbare inkomen. Dat komt overeen met goed 900.000 personen. Deze cijfers zijn na een opvallende daling de voorbije jaren weer sterk gestegen tussen 2007 en 2008.

De evolutie op vlak van **subjectieve armoede** wijkt behoorlijk sterk af van de evolutie van het percentage personen met een inkomen onder de armoedredrempel. Dat lijkt samen te hangen met een verschillende wijze van bevraging. In tegenstelling tot het percentage personen onder de armoedredrempel dat berekend wordt op basis van het inkomen in het jaar voorafgaand aan de survey (bij de EU-SILC-survey van 2008 gaat het dus om het inkomen uit 2007), heeft de subjectieve armoedemaat betrekking op de situatie op het moment waarop de survey wordt afgenomen (de EU-SILC-survey van 2008 werd afgenomen tussen maart en november 2008). Hierdoor zijn bij de resultaten van deze subjectieve indicator mogelijks wel al de eerste gevolgen van de financieel-economische crisis merkbaar.

7.5 Subjectieve armoede

Evolutie van de bevolking dat leeft in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt met het beschikbare inkomen, van 2004 tot 2008, in aantal personen (linkeras) en in % (rechteras).

Bron: EU-SILC ADSEI.

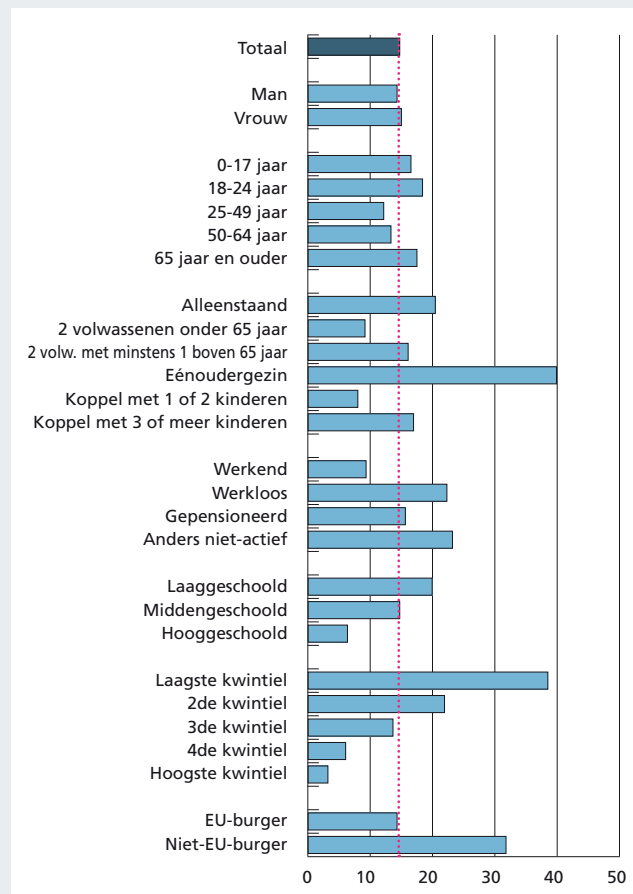
Vrouwen leven iets vaker in huishoudens die zelf aangeven (zeer) moeilijk rond te komen, al zijn de verschillen naar geslacht hier kleiner dan bij de cijfers over het percentage mannen en vrouwen onder de armoededrempel.

Ook de verschillen tussen de leeftijdsgroepen zijn minder groot dan bij de objectieve armoederisicopercentages. Vooral de ouderen scoren opvallend minder slecht als hen wordt gevraagd de eigen inkomenssituatie te beoordelen. De middengroep scoort ook hier het best. De groep van 16 tot 24 jaar scoort nu het slechtst.

Alleenstaanden en zeker leden van éénoudergezinnen geven duidelijk vaker dan andere huishoudtypes aan (zeer) moeilijk rond te komen. In vergelijking met de objectieve armoederisicopercentages scoren de leden van éénoudergezinnen en grote gezinnen nu slechter, de oudere koppels duidelijk beter.

7.6 Bevolkingsgroepen in subjectieve armoede

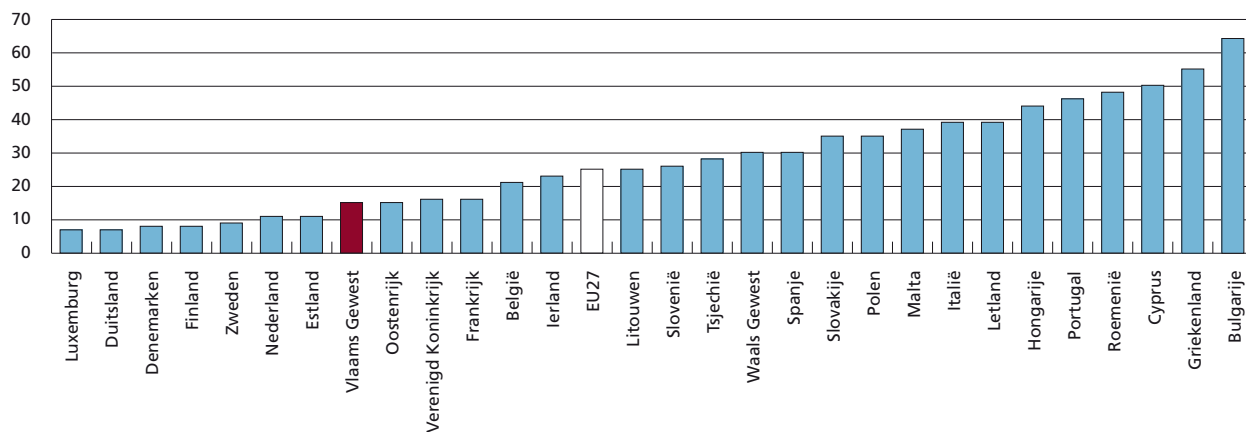
Bevolking dat leeft in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt met het beschikbare inkomen, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, socio-economische positie, opleiding, inkomensniveau en nationaliteit, in 2008, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI.

7.7 Subjectieve armoede in Europa

Bevolking dat leeft in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt met het beschikbare inkomen, in het Vlaams en Waals Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2008, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

Inzake socio-economische positie, opleiding en nationaliteit lopen de resultaten van deze indicator grotendeels gelijk met de resultaten van de objectieve armoederisicopercentages, al zijn de verschillen tussen de groepen onderling ook hier minder groot. Personen die niet werken hebben het moeilijker om rond te komen, net als laagopgeleiden en niet-EU-burgers.

Het is weinig verwonderlijk dat het aandeel personen in subjectieve armoede afneemt naarmate het inkomensniveau stijgt. Tegelijk geven de scores per inkomenskwintiel aan dat subjectieve armoede niet beperkt blijft tot de personen onder de armoederempel die zich allen in het laagste kwintiel (20% armste gezinnen) bevinden. Ook in het 2de en zelfs het 3de kwintiel geeft een relatief grote groep aan (zeer) moeilijk rond te komen. Dit onderstreept het belang van het gebruik van een subjectieve indicator naast de objectieve armoederisicopercentages om zicht te krijgen op de armoedeproblematiek in Vlaanderen.

Er zijn in Vlaanderen duidelijk minder personen die hun inkomenssituatie negatief beoordelen dan in de meeste andere Europese landen. Het Vlaamse Gewest haalt in de Europese rangschikking een 8ste plaats na Duitsland, Luxemburg, de Scandinavische landen, Estland en Nederland. De verschillen tussen de lidstaten zijn nu trouwens opvallend groter dan bij de objectieve armoederisicopercentages. In Luxemburg en Duitsland leeft maar 7% van de inwoners in een huishouden dat moeite heeft om financieel rond te komen. In Bulgarije loopt dat op tot bijna 2 op 3. De Zuid-, Centraal- en Oost-Europese landen scoren op deze indicator duidelijk minder goed dan de West- en Noord-Europese lidstaten.

Materiële deprivatie

Recentelijk werd op Europees niveau een armoede-indicator ontwikkeld die niet zozeer focust op het inkomen zelf, maar op het feit of men mede dankzij dit inkomen kan genieten van een minimale levensstandaard. Dat gebeurt door na te gaan hoeveel basisitems (uit een lijst van 9 items) elk gezin moet missen omwille van financiële redenen. Vervolgens wordt per land of regio het percentage individuen berekend dat leeft in een gezin dat niet beschikt over minstens 3 van de 9 items.

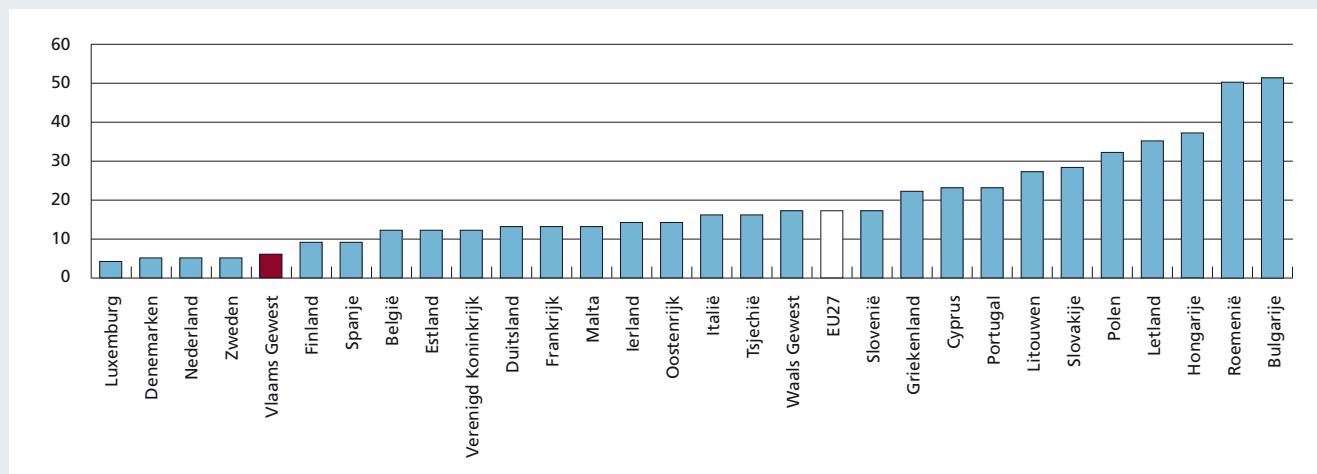
In 2008 leefde 6% van de Vlamingen - goed voor bijna 380.000 personen - in een materieel gedepriveerd gezin (mist minstens 3 items om financiële redenen). De laatste jaren blijft het aandeel gedepriveerden min of meer stabiel.

Verschillende groepen die minder goed scoren bij de cijfers over het objectieve armoederisicopercentage en de subjectieve armoede, doen dat ook op vlak van **materiële deprivatie**. Het gaat om alleenstaanden en leden van één-oudergezinnen, werklozen en niet-actieven (zonder gepensioneerd), laagopgeleiden, de laagste inkomensgroepen en niet-EU-burgers. Toch zijn er ook opvallende verschillen. Naar leeftijd scoren kinderen en jongeren het slechtst. Ouderen doen het opvallend goed. Dat laatste speelt ook mee in de relatief goede score van gepensioneerd.

In Europees opzicht scoort Vlaanderen op vlak van materiële deprivatie behoorlijk goed. Het haalt een 5de plaats na Luxemburg, Denemarken, Nederland en Zweden. De hoogste deprivatiescores worden opgetekend in de EU-lidstaten uit Centraal- en Oost-Europa, ook in die lidstaten die een relatief laag armoederisicopercentage kennen.

7.8 Materiële deprivatie in Europa

Bevolking dat leeft in een huishouden dat minstens 3 van 9 items* mist omwille van financiële redenen, in het Vlaams en Waals Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2008, in %.

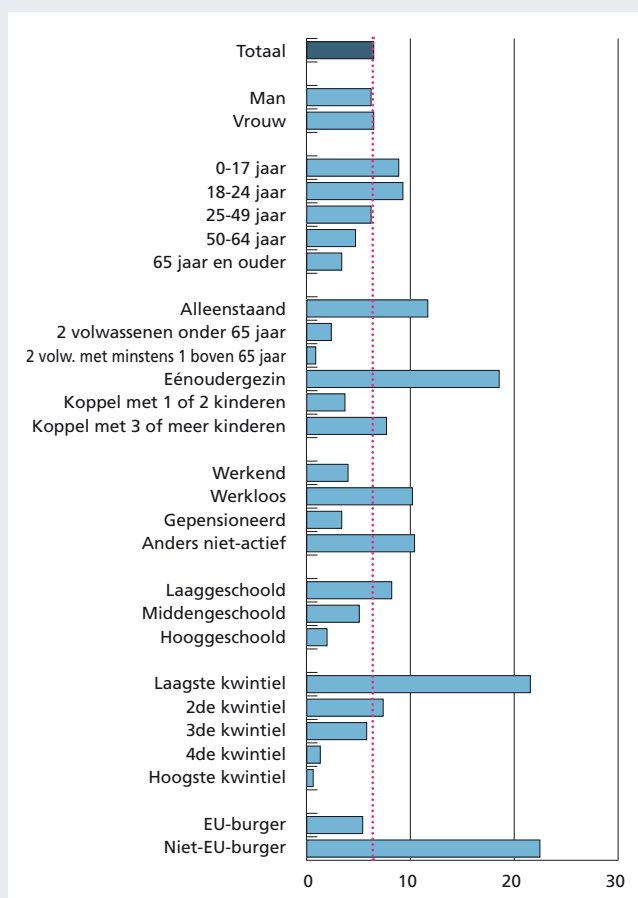

* Deze 9 items zijn: 1 week vakantie per jaar, een maaltijd met vis, vlees of kip om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, de rekeningen voor huur of hypotheek en nutsvoorzieningen kunnen betalen, het huis degelijk kunnen verwarmen, beperkte onverwachte financiële uitgave kunnen doen.
Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

7.9 Bevolkingsgroepen in materiële deprivatie

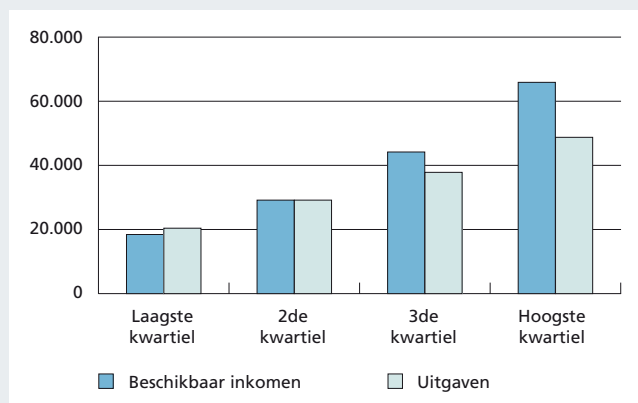
Bevolking dat leeft in een huishouden dat minstens 3 van 9 items* mist omwille van financiële redenen, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, socio-economische positie, opleiding, inkomensniveau en nationaliteit, in 2008, in %.

* Deze 9 items zijn: 1 week vakantie per jaar, een maaltijd met vis, vlees of kip om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, de rekeningen voor huur of hypotheek en nutsvoorzieningen kunnen betalen, het huis degelijk kunnen verwarmen, beperkte onverwachte financiële uitgave kunnen doen.
Bron: EU-SILC ADSEI.

7.10 Sparen en ontsparen

Het verschil tussen gemiddelde uitgaven en gemiddeld beschikbaar inkomen per huishouden naar inkomensniveau, in 2008, in euro.

Bron: HBO ADSEI.

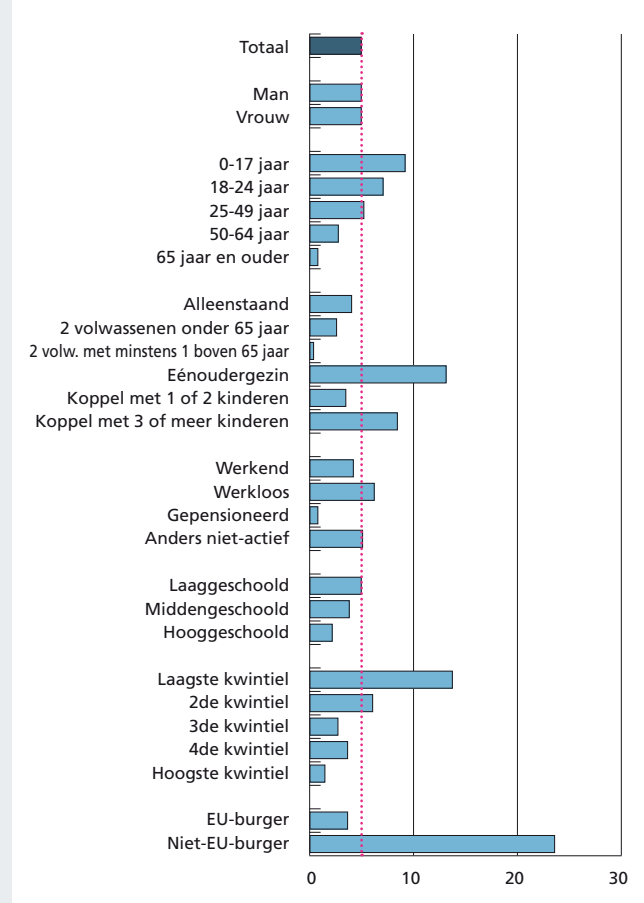
Betalingsproblemen

Betalingsproblemen en schuldoverlast vormen vaak een belangrijk probleem voor mensen met een laag inkomen. Dat heeft onder meer te maken met het feit dat bij een behoorlijk aantal gezinnen het inkomen niet volstaat om de uitgaven te dekken. Terwijl een gemiddeld gezin in 2008 bijna 14% van zijn inkomen kon **sparen**, ligt het gemiddelde inkomen van de 25% armste gezinnen (laagste kwartiel) onvoldoende hoog om tegemoet te komen aan de uitgaven. Om dit op te vangen is een groot deel van deze gezinnen verplicht te 'ontsparen', bijvoorbeeld door spaargelden aan te spreken of door schulden te maken. Ook in het 2de kwartiel volstaat het gemiddelde inkomen maar net om de uitgaven te dekken.

Eind 2009 stonden 141.026 Vlamingen met afbetalingsmoeilijkheden geregistreerd bij de Centrale voor Kredieten

7.11 Bevolkingsgroepen met achterstallen

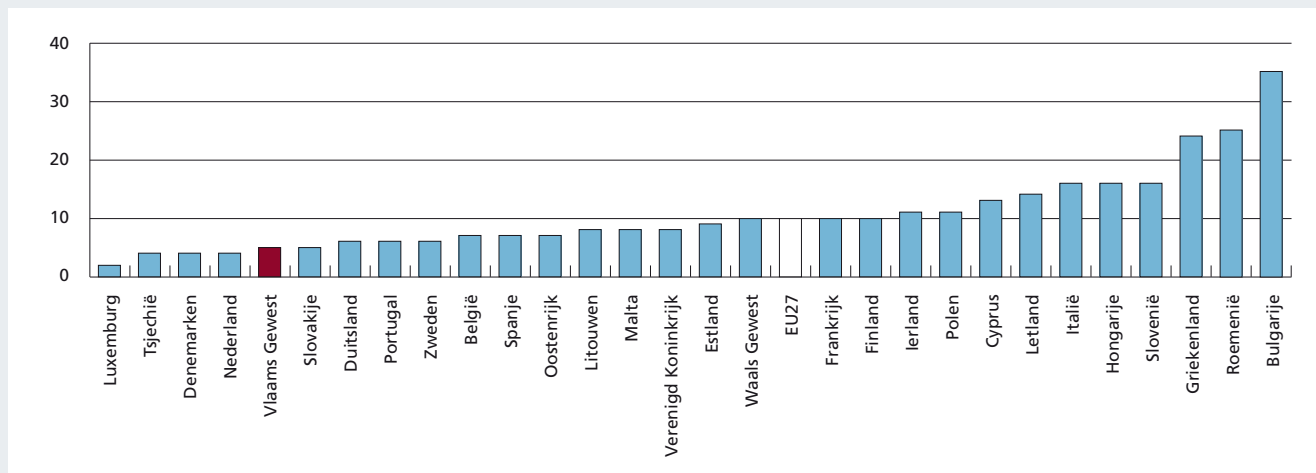
Bevolking dat leeft in een huishouden met minstens 1 achterstallige betaling inzake hypotheek/huur, nutsvoorzieningen (gas, elektriciteit, water) en leningen (aankopen op afbetaling of andere leningen) tijdens het afgelopen jaar naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, socio-economische positie, opleiding, inkomensniveau en nationaliteit, in 2008, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI.

7.12 Achterstallen in Europa

Bevolking dat leeft in een huishouden met minstens 1 achterstallige betaling inzake hypotheek/huur, nutsvoorzieningen (gas, elektriciteit, water) en leningen (aankopen op afbetaling of andere leningen) tijdens het afgelopen jaar, in het Vlaams en Waals Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2008, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

aan Particulieren van de Nationale Bank van België (NBB). Deze centrale registreert alle kredieten die door natuurlijke personen worden afgesloten en de eventuele wanbetalingen met betrekking tot deze kredieten. De jaarlijkse lichte daling van het aantal personen met **betalingsachterstand** van 2004 tot 2006, werd in 2007 gestopt. In 2008 en 2009 is het aantal personen met betalingsachterstand weer licht toegenomen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat in deze cijfers enkel rekening wordt gehouden met kredieten (voor consumptie of hypotheek), maar niet met andere schulden zoals schulden voor huur, energiefacturen, gezondheidskosten, telefoon of fiscale schulden.

In de EU-SILC-survey wordt jaarlijks gevraagd naar achterstallige betalingen voor huur of hypotheek, elektriciteit, water of gas of aankopen op afbetaling of een andere lening. In 2008 leefde bijna 5% van de Vlamingen in een gezin met minstens 1 achterstallige betaling in het afgelopen jaar. Dat komt overeen met goed 290.000 personen. In tegenstelling tot de bovenstaande cijfers van de Nationale Bank wordt hier dus niet alleen rekening gehouden met kredieten maar ook met andere mogelijke schulden. Na een beperkte afname tussen 2004 en 2007 is het percentage personen in een huishouden met achterstallige betalingen in 2008 weer lichtjes gestegen.

De betaling van nutsvoorzieningen vormt het grootste probleem. Goed 2 op 3 personen met betalingsachterstand leeft in een gezin dat het afgelopen jaar één of meerdere rekeningen voor elektriciteit, gas of water niet tijdig heeft kunnen betalen. De helft had problemen met de betaling van de hypotheek of de huur, een kwart met de betaling van een aankoop op afbetaling of een andere lening.

Het aandeel personen met achterstallige betalingen ligt bij mannen en vrouwen nagenoeg even hoog. Inzake

leeftijd is er een opvallende afname naarmate de leeftijd stijgt. Personen in éénoudergezinnen en grote gezinnen hebben vaker achterstallige betalingen dan personen uit andere huishoudgroepen. Werklozen en niet-actieven (exclusief gepensioneerden) hebben vaker achterstallen dan werkenden en gepensioneerden. Laagopgeleiden hebben vaker achterstallen dan hogeropgeleiden, de lagere inkomensgroepen vaker dan de hogere inkomensgroepen, niet-EU-burgers veel vaker dan EU-burgers.

In vergelijking met de andere Europese landen blijft het aandeel personen met betalingsproblemen in Vlaanderen vrij beperkt. In de EU27 ligt dit percentage dubbel zo hoog. Slechts een beperkt aantal landen scoort beter dan Vlaanderen.

Wie geconfronteerd wordt met overmatige schuldenlast of ernstige financiële moeilijkheden kan een beroep doen op budget- en schuldhulpverlening bij één van de 331 erkende instellingen voor **schuldbemiddeling** in Vlaanderen. In totaal behandelden deze instellingen in de loop van 2009 14.979 dossiers budgethulpverlening (zonder schulden) en 62.183 dossiers schuldhulpverlening. Bij de budgethulpverlening steeg het aantal dossiers met goed 1.000 eenheden tegenover 2008, bij de schuldhulpverlening ging het om een stijging van bijna 2.000 dossiers.

Daarnaast is er sinds 1999 de procedure van collectieve schuldenregeling. Deze procedure werd in het leven geroepen om mensen die hun schulden niet meer de baas kunnen, de kans te geven om in de mate van het mogelijke hun schulden te betalen en tegelijk een menswaardig leven te leiden. Eind 2009 stonden er in Vlaanderen 45.595 berichten uit van toelaatbaarheid van collectieve schuldenregeling. Dat aantal is de voorbije jaren telkens met ongeveer 3.000 tot 4.000 eenheden toegenomen.

Sociale zekerheid en bijstand

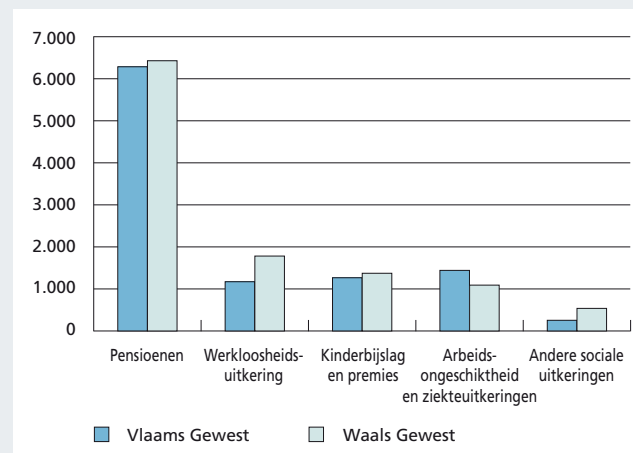
Sociale transfers spelen een belangrijke rol bij de bestrijding van armoede. Een gemiddeld gezin haalde in 2008 10.400 euro of 26% van zijn inkomen uit sociale uitkeringen. In het Waalse Gewest is dat 11.200 euro. Met sociale uitkeringen worden zowel de klassieke **sociale zekerheidsuitkeringen** (pensioenen, werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, ziekte- en invaliditeitsuitkeringen en kinderbijslag) als de sociale bijstands-uitkeringen bedoeld. De pensioenen zorgen voor veruit het grootste deel van het totale inkomen uit sociale uitkeringen. In 2008 ging het gemiddeld om iets meer dan 6.000 euro pensioenuitkeringen per gezin. Op grote afstand volgen de werkloosheidsuitkeringen, de kinderbijslag en de arbeidsongeschiktheids- en ziekteuitkeringen. Het gemiddelde bedrag van de werkloosheidsuitkeringen ligt in Vlaanderen duidelijk lager dan in het Waalse Gewest. De omgekeerde situatie doet zich voor bij de arbeidsongeschiktheids- en ziekteuitkeringen. De andere sociale uitkeringen (sociale bijstand) maken slechts een beperkt deel uit van het totale inkomen uit sociale uitkeringen. Het gemiddelde inkomen uit deze laatste groep sociale uitkeringen ligt in Vlaanderen duidelijk lager dan in Wallonië.

Zonder sociale uitkeringen zou 39% van de bevolking onder de Vlaamse regionale armoededrempel terecht komen. Als de pensioenen gezien worden als primaire inkomens en niet als transfers, gaat het nog steeds om 24% van de bevolking.

Begin 2009 ontvingen 1.085.029 Vlamingen een **pensioen-uitkering**. Het is gezien de vergrijzing van de bevolking weinig verwonderlijk dat dit aantal jaar na jaar toeneemt. Het relatieve aantal pensioenuitkeringen ligt duidelijk hoger in Vlaanderen dan in de andere gewesten.

7.13 Beschikbaar inkomen uit sociale uitkeringen

Gemiddeld beschikbaar inkomen per huishouden uit sociale uitkeringen, in het Vlaamse en Waalse Gewest, in 2008, in euro.

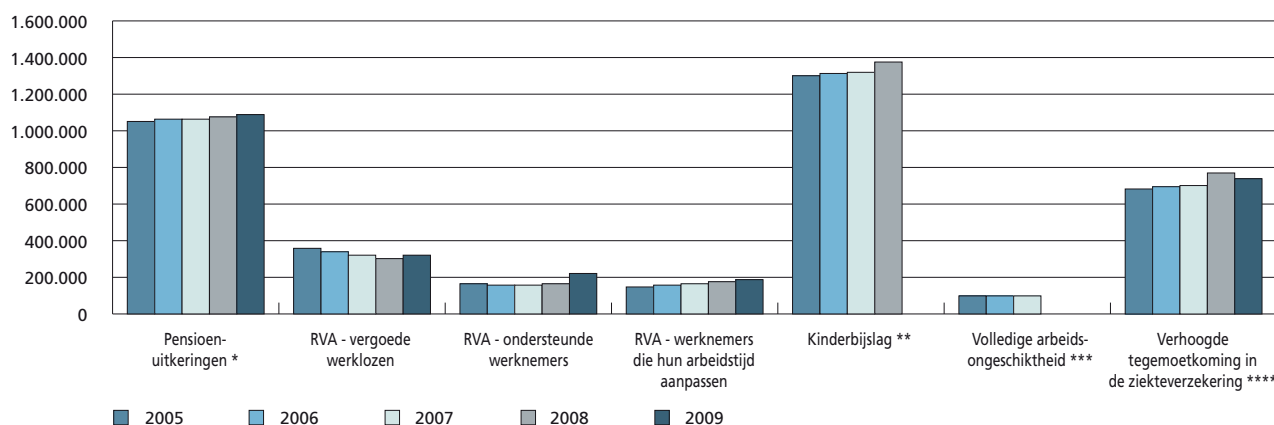

Bron: HBO ADSEI.

Het totale aantal door de RVA betaalde uitkeringen lag begin 2009 op het hoogste peil van de afgelopen 5 jaar. De economische crisis heeft er voor gezorgd dat de gestage daling van het aantal door de RVA vergoede **werklozen** sinds 2005 in 2009 is omgebogen in een stijging. Begin 2009 ging het om 312.307 begunstigen. Het aantal door de RVA ondersteunde werknemers bij tijdelijke werkloosheid, opleiding of deeltijdse tewerkstelling met behoud van rechten, lag begin 2009 op 213.203. Dat aantal is tegenover 2008 opvallend gestegen. Het aantal werknemers dat met steun van de RVA de werktijd aanpast via loopbaanonderbreking of tijdskrediet is verder gestegen. Begin 2009 ging het om 176.552 personen. Terwijl het relatieve aantal vergoede werklozen in Vlaanderen een

7.14 Sociale zekerheid

Evolutie van het aantal begunstigen van een aantal sociale zekerheidsuitkeringen, van 2005 tot 2009, telkens op 1 januari.

* Inclusief IGO/GIB.

** Rechtgevend kinderen in het stelsel van werknemers en zelfstandigen, cijfers voor 2009 nog niet beschikbaar.

*** Wegens ziekte of ongeval in de privésfeer, beroepsziekte of arbeidsongeval, cijfers voor 2008 en 2009 nog niet beschikbaar.

**** Titularissen en personen ten laste.

Bron: KSZ, RVA.

7.15 Sociale uitkeringen per 1.000 inwoners

Het aantal begunstigden van een sociale zekerheids- of sociale bijstandsuitkering per 1.000 inwoners, in 2009. Zie figuren 14, 16 en 17 voor meer informatie bij de cijfers.

	Vlaams Gewest	Waals Gewest	Brussels Gewest
Sociale zekerheidsuitkeringen:			
- pensioenuitkeringen	176,1	167,5	135,6
- door RVA vergoede werklozen	50,7	81,0	88,6
- door RVA ondersteunde werknemers	34,6	39,9	20,4
- werknemers die met steun van RVA hun arbeidstijd aanpassen	28,7	18,6	11,6
- kinderbijslag *	222,0	239,9	224,1
- volledige arbeidsongeschiktheid **	14,4	18,7	15,0
Sociale bijstandsuitkeringen:			
- leefloon en financiële steun RMH	5,1	13,2	29,6
- IGO/GIB	10,6	9,5	13,6
- IVT	9,5	15,1	11,3
- gewaarborgde kinderbijslag	0,6	1,5	4,8

* Cijfers voor 2008.

** Cijfers voor 2007.

Bron: KSZ, RVA, POD MI, FOD SZ, RKW.

pak lager ligt dan in de andere gewesten, geldt het omgekeerde voor het relatieve aantal personen dat werkt in een aangepast arbeidsregime.

Het aantal kinderen dat recht geeft op **kinderbijslag** lag in 2008 op 1.367.943. Dat is iets hoger dan de jaren daarvoor. Het relatieve aantal rechtgevendende kinderen ligt iets hoger in het Waalse Gewest dan in de andere gewesten.

Begin 2007 ontvingen 88.726 Vlamingen een ziekte- of invaliditeitsuitkering wegens volledige **arbeidsongeschiktheid**. Recenter regionale cijfers zijn voorlopig niet beschikbaar. Het relatieve aantal arbeidsongeschikten ligt in het Waalse Gewest duidelijk hoger dan in de andere gewesten.

Om de toegang tot de gezondheidszorg te verzekeren, bestaat er voor bepaalde groepen een **voorkeursregeling in de ziekteverzekering**. Begin 2009 genoten 735.338 personen van dit recht. Dit statuut wordt toegekend aan weduwnaars en weduwen, personen met een handicap, gepensioneerden en wezen (de oude WIGW's), gerechtigden op sociale bijstandsuitkeringen, oudere langdurig werklozen en de personen ten laste van al deze groepen. Bijkomende voorwaarde is wel dat het beschikbare gezinsinkomen een bepaalde maximumgrens niet overschrijdt. Sinds midden 2007 werd het recht uitgebreid naar alle gezinnen met een inkomen onder een bepaalde grens (**OMNIO-statuut**). Door deze uitbreiding lag het totale aantal rechthebbenden vanaf 2008 iets hoger dan de jaren voordien. Wel is het zo dat een groot deel van de gezinnen die recht hebben op het OMNIO-statuut dit recht nog niet hebben aangevraagd of gekregen.

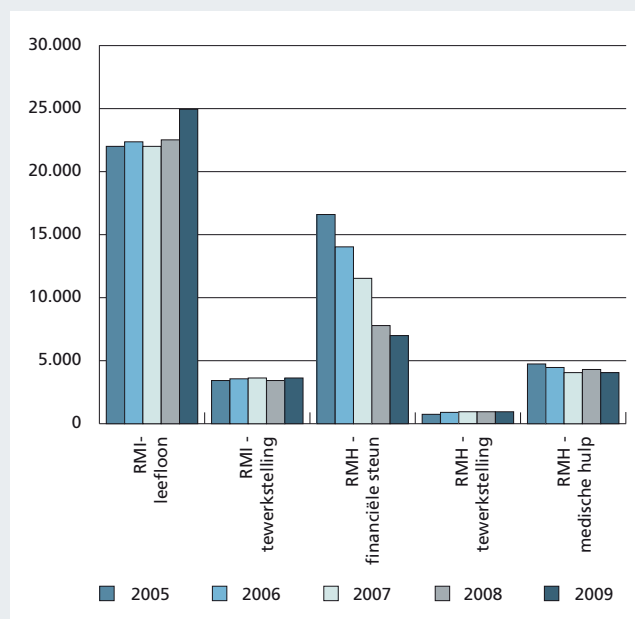
Naast de klassieke sociale uitkeringen probeert de overheid via de **sociale bijstand** de armoedesituatie van de minst gegoede groepen te verbeteren. De laatste jaren ontvingen in Vlaanderen gemiddeld ongeveer 22.000 personen een **leefloon** in het kader van het **Recht op Maatschappelijke Integratie (RMI)**. In 2009 steeg dat aantal opvallend naar 24.800. Naast of bovenop het leef-

loon kan het RMI ook ingevuld worden via een tewerkstellingsmaatregel met tussenkomst van het OCMW. Het aantal tewerkstellingsmaatregelen blijft de laatste jaren vrij stabiel.

Mensen die niet in aanmerking komen voor het RMI omdat ze niet voldoen aan bepaalde voorwaarden inzake leeftijd, nationaliteit en arbeidsbereidheid, kunnen een beroep doen op het **Recht op Maatschappelijke Hulp (RMH)**. In de praktijk gaat het vooral om vreemdelingen die niet ingeschreven zijn in het bevolkingregister. Ook het RMH kan verschillende vormen aannemen: financiële steun, een tewerkstellingsmaatregel en/of medische hulp.

7.16 Sociale bijstand: RMI en RMH

Evolutie van het gemiddeld maandelijks aantal begunstigden van het Recht op Maatschappelijke Integratie (RMI) en het Recht op Maatschappelijke Hulp (RMH), van 2005 tot 2009.

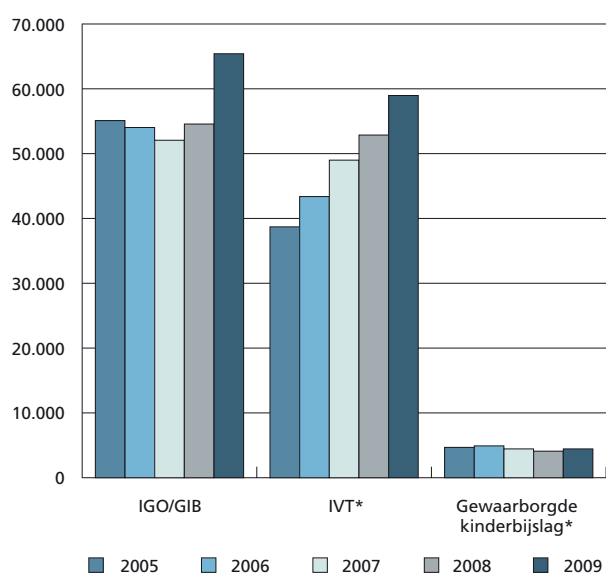
Bron: POD MI.

Onder financiële steun wordt verstaan: het toekennen van een bedrag dat equivalent is aan dat van het leefloon. In 2009 genoten per maand gemiddeld 6.921 personen een dergelijke steun, een aantal dat de voorbije jaren sterk terugloopt wegens het feit dat in deze periode aan asielzoekers niet langer financiële maar enkel nog materiële steun werd toegekend. In Vlaanderen trekken 5 op 1.000 inwoners een leefloon of financiële steun in het kader van een RMH. Dat relatieve aantal ligt meer dan dubbel zo hoog in het Waalse Gewest en zelfs 6 keer hoger in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Slechts een beperkt aantal 65-plussers ontvangt een leefloon omdat zij aparte regelingen kennen: het **Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB)** dat sinds 2002 geleidelijk vervangen wordt door de **Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO)**. Meestal gaat het om een toeslag bovenop het pensioen, zodat men een bedrag bekomt dat vergelijkbaar is met het leefloon. Het wordt toegekend aan personen die de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt maar die door omstandigheden geen of geen voldoende loopbaan hebben kunnen opbouwen. Begin 2009 ging het samen om 65.230 ouderen. Dat aantal ligt beduidend hoger dan de voorbije jaren. Het relatieve aantal IGO's en GIB's ligt het hoogst in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, ondanks het lagere aandeel ouderen in dat gewest.

7.17 Sociale bijstand: ouderen, personen met een handicap en kinderen

Evolutie van het aantal begunstigden van de Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) en het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB), de Inkomensvervangende Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap (IVT) en het aantal rechtgevendende kinderen op gewaarborgde kinderbijslag, op 1 januari, van 2005 tot 2009.

* Cijfers op 31 december.
Bron: KSZ, FOD SZ, RKW.

Personen met een handicap kunnen een beroep doen op een **Inkomensvervangende Tegemoetkoming (IVT)** indien zij geen arbeid kunnen verrichten. Eind 2009 werden in Vlaanderen 58.748 van deze tegemoetkomingen uitgereikt. Het aantal IVT's neemt de laatste jaren opvallend toe. Afgezet ten opzichte van het aantal inwoners ligt het aantal IVT's in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en zeker in het Waalse Gewest duidelijk hoger dan in Vlaanderen.

Naast deze uitkeringen die de bestaanszekerheid moeten garanderen, kunnen ouderen en personen met een handicap ook aanspraak maken op tegemoetkomingen om bijkomende kosten te dekken door verminderde zelfredzaamheid. Het gaat om de Tegemoetkoming voor Hulp aan Bejaarden en de Integratietegemoetkoming voor Personen met een Handicap (niet opgenomen in de grafieken).

De **gewaarborgde kinderbijslag** ten slotte is bedoeld voor gezinnen die op basis van hun beroepsactiviteit geen enkel recht kunnen doen gelden op kinderbijslag, of slechts een recht genieten op een bedrag dat lager ligt dan de gewaarborgde kinderbijslag. Eind 2009 ging het om 3.973 rechtgevendende kinderen. Dat aantal is de laatste jaren licht gedaald. In Wallonië ligt het relatieve aantal rechtgevendende kinderen dubbel zo hoog als in Vlaanderen. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest telt veruit het hoogste relatieve aantal rechtgevendende kinderen.

Inkomensverdeling

Bovenstaande survey- en administratieve gegevens hebben vooral betrekking op de situatie van de minst gegoede groepen maar zeggen weinig over de wijze waarop het beschikbare inkomen verdeeld is over de gehele bevolking. Een in de Europese armoedeplannen vaak gebruikte maat om de inkomensverdeling in een land of regio in kaart te brengen is de **inkomenskwintielverhouding** die het totale inkomen van de 20% rijksten vergelijkt met dat van de 20% armsten. Deze verhouding lag in Vlaanderen in 2008 op 3,6. Dat betekent dat het totale inkomen van de 20% rijksten 3,6 keer hoger ligt dan het totale inkomen van de 20% armsten. Dat cijfer is nauwelijks gewijzigd sinds 2004.

Een andere maat voor de inkomensongelijkheid is de **Gini-coëfficiënt**. Deze coëfficiënt kijkt niet enkel naar de inkomens van de 20% rijksten en armsten, maar brengt de inkomens van de gehele bevolking in rekening. De maat geeft een waarde tussen 0 en 100 waarbij 0 staat voor een samenleving waar iedereen een gelijk inkomen heeft en 100 voor een samenleving waar al het inkomen toekomt aan 1 persoon. Vlaanderen haalde in 2008 een waarde van 25,3. Ook dit cijfer is tussen 2004 en 2008 niet significant gestegen of gedaald.

In Europees perspectief blijft de Vlaamse inkomensongelijkheid beperkt (zie figuur 7.4). Vlaanderen haalt op basis van de inkomenskwintielverhouding een 5de plaats in de Europese rangschikking, op basis van de Gini-coëfficiënt een 3de plaats.

Sociale uitsluiting

Armoede uit zich niet alleen op financieel vlak maar gaat veelal gepaard met uitsluiting en achterstelling op heel wat andere domeinen. Hierna wordt achtereenvolgens ingegaan op de bestaande achterstelling van personen met een laag inkomen op vlak van tewerkstelling, huisvesting, gezondheid, onderwijs en maatschappelijke participatie.

Achterstelling op de arbeidsmarkt

Werk vormt ontegensprekelijk een belangrijke buffer tegen armoede. Het risico om in armoede terecht te komen ligt bij personen met een job beduidend lager. Dat bleek al uit de armoederisicopercentages van werkenden en niet-werkenden.

Toch biedt werk geen sluitende bescherming tegen armoede. Dat blijkt uit het feit dat 5% van de werkende Vlamingen – bijna 130.000 personen – moeten rondkomen

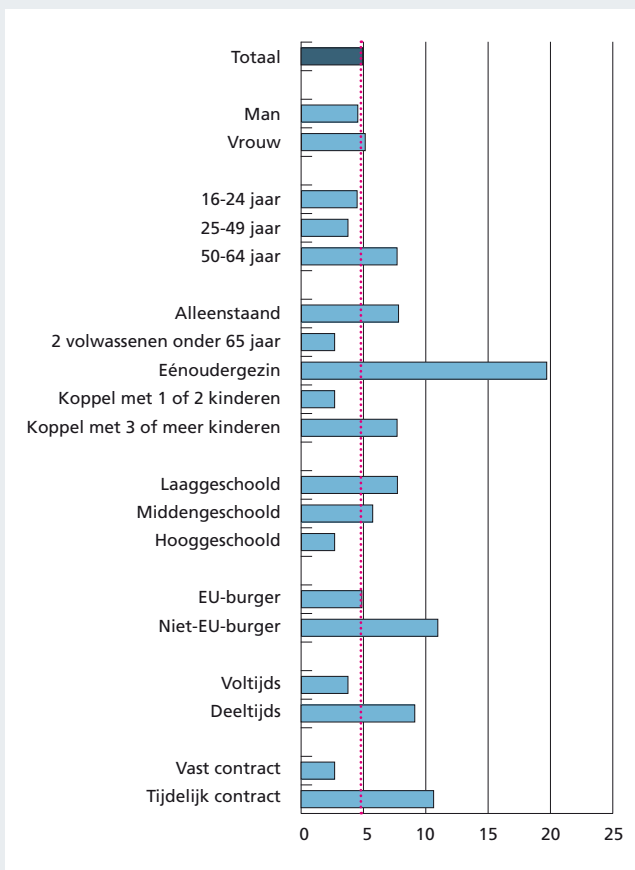
met een huishoudinkomen onder de regionale armoeddrempel. Dat armoederisicopercentage ligt beduidend hoger bij oudere werkenden, werkende alleenstaanden, werkende personen in éénoudergezinnen en grote gezinnen, laagopgeleide werkenden, werkenden met een nationaliteit van buiten de EU, deeltijds werkenden en werkenden met een tijdelijk contract.

Gezien het feit dat het armoederisicopercentage bij werklozen beduidend hoger ligt dan bij werkenden, is het verontrustend dat als gevolg van de economische crisis het aantal werklozen na een daling van 2005 tot 2008 in de loop van 2009 weer opvallend is gestegen. Ook het aantal langdurige werklozen vertoont weer een opwaartse knik. Bovendien blijven bepaalde groepen – vooral ouderen, allochtonen en arbeidsgehandicapten – bijzonder moeilijk toegang vinden tot de arbeidsmarkt (zie hoofdstuk 'Werk en sociale economie').

In 2008 leefde 6% van de Vlaamse kinderen, 7% van de volwassen mannen en 9% van de volwassen vrouwen in een gezin waar niemand werkt. Deze percentages zijn tegenover 2005 lichtjes afgenomen. Het aandeel personen in **jobloze huishoudens** is groter bij vrouwen dan bij mannen. Inzake jobloze huishoudens bezet Vlaanderen in de Europese rangschikking telkens een plaats in de middenmoot. Het is bij de gezinnen waar niemand werkt dat de hoogste armoederisicopercentages worden gemeten. In 2008 beschikte maar liefst 65% van de gezinnen met kinderen waar geen enkele volwassene werkt over een inkomen onder de armoeddrempel. Bij de jobloze gezinnen zonder kinderen gaat het om een armoederisicopercentage van 30%.

7.18 Werkenden onder de armoeddrempel

Werkenden met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Vlaamse regionale armoeddrempel na sociale transfers, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, opleiding, nationaliteit, arbeidsregime en soort contract, in 2008, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI.

Huisvestingsproblemen

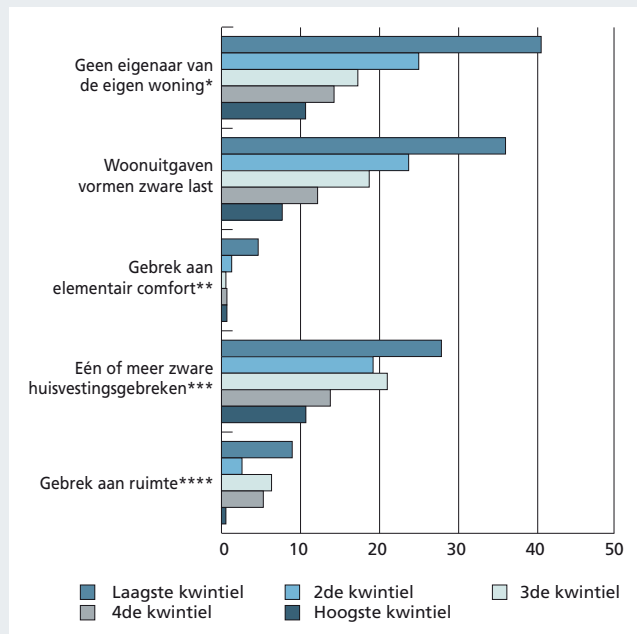
De woonsituatie van de minst gegoede gezinnen is duidelijk minder goed dan die van andere gezinnen. Wie over een laag inkomen beschikt, kan moeilijker een eigen woning aankopen en is daardoor vaker aangewezen op de (private) huurmarkt. **Eigendom** verkleint het risico op armoede: het aandeel personen onder de regionale armoeddrempel ligt bij huurders (24%) meer dan dubbel zo hoog als bij eigenaars (10%).

Bij gezinnen met een laag inkomen gaat een relatief groter aandeel van het budget op aan **woonkosten**. Het is dan ook weinig verwonderlijk dat deze gezinnen de totale woonkost vaker beschouwen als een zware last op het huishoudbudget.

Dat de woonkost behoorlijk kan doorwegen op het gezinsbudget blijkt ook uit het feit dat een aanzienlijke groep gezinnen problemen heeft met het betalen van de elektriciteits- of gasfactuur. Een klant die zijn **energiekosten** niet tijdig betaalt, krijgt een herinneringsbrief in de bus. Wie daarop binnen een bepaalde termijn niet reageert, krijgt een aangetekende ingebrekestelling. Reageert de klant ook hier niet op of komt hij de in een afbetalingsplan gemaakte afspraken niet na, dan mag de commerciële leverancier

7.19 Huisvesting

Bevolking dat leeft in een huishouden dat geen eigenaar is van de eigen woning, dat aangeeft dat de woonkosten een zware last vormen voor het huishoudinkomen, dat leeft in een woning met gebrek aan elementair comfort, met één of meer zware huisvestingsgebreken of met gebrek aan ruimte, in 2008, naar inkomensniveau, in %.

* Cijfers voor 2007.

** Zonder bad of douche, stromend warm water of toilet met waterspoeling.

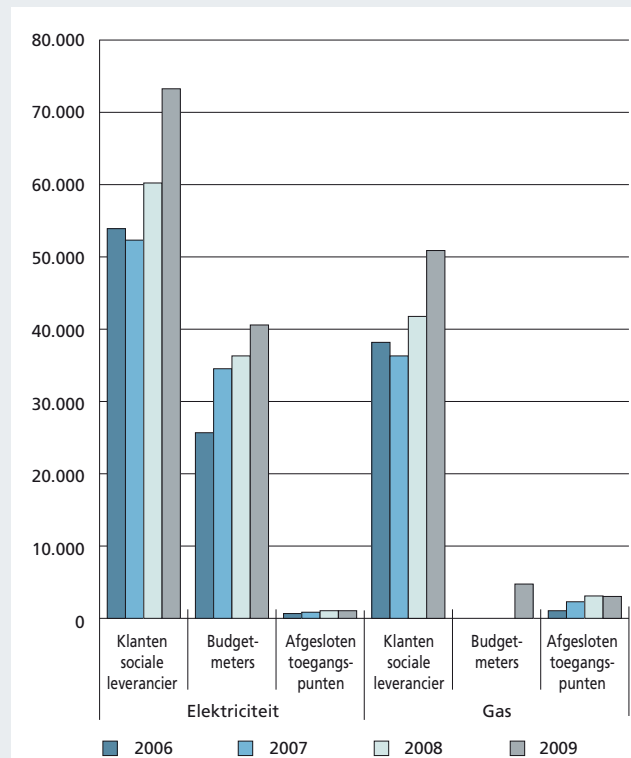
*** Lekkend dak, geen adequate verwarming, schimmel/vocht of rottende ramen en deuren.

**** Minder dan 1 kamer per huishoudlid (badkamer, toilet of gang niet meegerekend).

Bron: EU-SILC ADSEI.

7.20 Energiearmoede

Evolutie van het aantal klanten van wie het leveringscontract werd opgezegd door de commerciële leverancier omwille van wanbetaling en dat verder wordt beleverd door de netbeheerders in hun rol van sociale leverancier, het aantal ingeschakelde budgetmeters en het aantal afgesloten huishoudelijke afnemers, van 2006 tot 2009, telkens op 31 december.

Bron: VREG.

het contract met zijn klant opzeggen. Als de klant geen nieuwe commerciële leverancier vindt, dan neemt de netbeheerder in zijn rol van sociale leverancier de levering van elektriciteit en/of gas over. In de loop van 2009 werden 199.057 gezinnen door hun leverancier in gebreke gesteld voor elektriciteit en/of aardgas. Dit komt neer op 8% van de huishoudelijke afnemers wat gelijk loopt met de situatie in 2008 en 2007. Eind 2009 leverden de netbeheerders als sociale leverancier elektriciteit aan 72.978 gezinnen. Dat aantal is in 2008 en 2009 sterk gestegen. Ook bij gas is het aantal klanten van de sociale leverancier in 2008 en 2009 duidelijk gestegen. Eind 2009 ging het om 50.721 gezinnen.

Bij wanbetaling bij de sociale leverancier plaatst de netbeheerder een budgetmeter die de klant verplicht om vooraf te betalen voor de levering van elektriciteit en/of gas. Indien de klant niet vooraf betaalt, valt de stroomlevering terug op een minimale levering van 10 ampère. Het wordt dan moeilijk om meerdere toestellen tegelijk te gebruiken. Bij gas wordt in het geval van niet-betaling via de budgetmeter de levering helemaal afgesloten. Bij 40.341 gezinnen werd eind 2009 de elektriciteit geleverd via een budgetmeter. Pas in 2009 werd gestart met het plaatsen van budgetmeters voor gas. Eind 2009 waren 4.488 budgetmeters voor gas actief.

Bij blijvende wanbetaling kan een vraag tot volledige afsluiting voorgelegd worden aan de Lokale Adviescommissie (LAC) van de gemeente. In de wintermaanden worden in dergelijke situatie elektriciteit en gas niet afgesloten. Eind 2009 waren 801 gezinnen volledig afgesloten van de elektriciteitsvoorzieningen en 2.733 gezinnen van aardgastoevoer.

Huishoudens met een laag inkomen wonen ten slotte vaker in huizen zonder elementair comfort, met kwalitatieve gebreken en met een gebrek aan ruimte.

Armoede en gezondheid

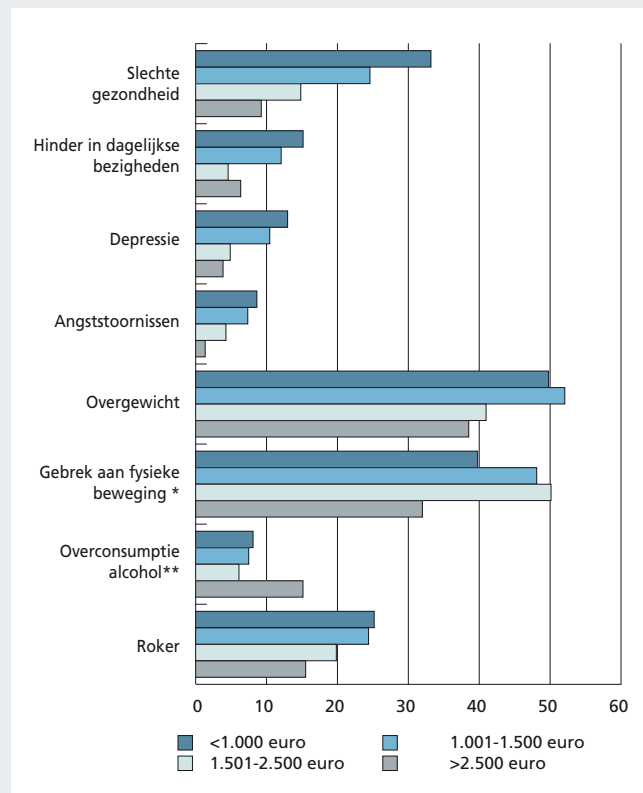
Ook op vlak van gezondheid bestaan er nog steeds opvallende sociale ongelijkheden. Mensen met een laag inkomen geven beduidend vaker aan over een (zeer) slechte **gezondheid** te beschikken en voelen zich door hun gezondheidstoestand meer belemmerd in hun dagelijkse bezigheden door een langdurige ziekte, aandoening of handicap. Ook op vlak van de mentale gezondheid blijkt er een samenhang met het inkomensniveau: depressies en angststoornissen komen vaker voor bij de laagste inkomensgroepen.

Deze verschillen kunnen niet enkel worden toegeschreven aan een mogelijks minder gezonde **levensstijl** van de laagste inkomensgroepen. Overgewicht en rookgedrag komen weliswaar vaker voor bij deze groepen, maar een gebrek aan fysieke beweging hangt duidelijk minder samen met het inkomensniveau. Overmatig alcoholgebruik is dan weer vooral een probleem van de hoogste inkomensgroepen.

Er bestaat voor een beperkt deel van de bevolking nog steeds een probleem van toegang tot de **gezondheidszorg**. In 2008 leefde 2% van de Vlamingen leven in een gezin dat in het voorgaande jaar minstens 1 keer een bezoek aan de arts of tandarts heeft moeten uitstellen omwille van financiële redenen. Dat komt overeen met goed 110.000 personen. Bij de 20% gezinnen met het laagste inkomen loopt dat percentage op tot 7%.

7.21 Gezondheid

Bevolking van 15 jaar en ouder dat de eigen gezondheidstoestand als (zeer) slecht omschrijft, dat hinder ondervindt in de dagelijkse bezigheden door een langdurige ziekte/aandoening of handicap, dat kampt met depressie en angststoornissen, met overgewicht (BMI ≥ 25), met gebrek aan fysieke beweging, met overconsumptie van alcohol en aandeel rokers, in 2008, naar inkomensniveau, in %.

* Minder dan 30 minuten per dag.

** 15 glazen of meer per week voor vrouwen, 22 glazen of meer per week voor mannen.

Bron: Gezondheidsenquête WIV.

Armoede en onderwijs

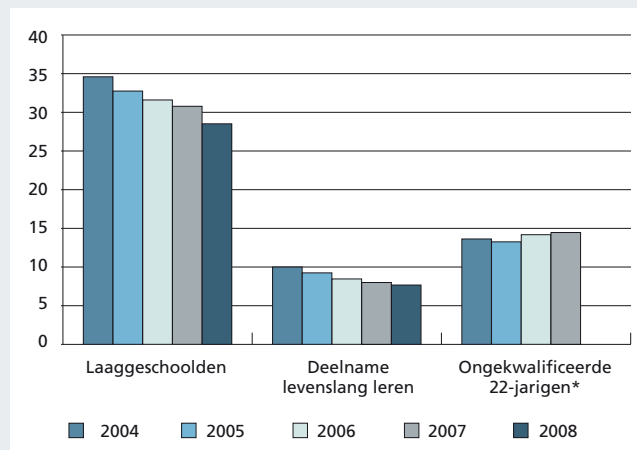
Wie laag geschoold is, loopt duidelijk meer kans op een mindere inkomenspositie dan wie hoger geschoold is. Dat bleek al uit de verschillen naar opleidingsniveau bij de cijfers over het aandeel personen onder de armoededrempel, bij het aandeel personen dat zelf aangeeft moeilijk rond te komen, bij het aandeel materieel gedepriiveerden en bij het aandeel personen met betalingsachterstanden. Dat blijkt ook als gekeken wordt naar het aandeel laaggeschoolden per inkomensgroep. Bij de 20% personen met het laagste inkomen ligt het aandeel laaggeschoolden op 53%, bij de 20% personen met het hoogste inkomen op amper 12% (cijfers op basis van SCV-survey 2009).

In dit verband is het positief dat het aandeel laaggeschoolden jaarlijks behoorlijk sterk afneemt. In 1999 lag dat aandeel nog op 42%, in 2008 – nauwelijks 10 jaar later – is dat gezakt naar 28%. Maar tegelijk geven administratieve data aan dat het aandeel 22-jarigen met ten hoogste een diploma lager secundair onderwijs de laatste jaren stijgt. Ook op vlak van levenslang leren is er minder goed nieuws. Het aandeel personen dat deelneemt aan een **opleiding** of vorming gaat in dalende lijn. Op dit vlak haalt Vlaanderen met een 13de plaats slechts de middenmoot in de Europese rangschikking.

Ondanks het feit dat de opleidingsgraad van de bevolking behoorlijk sterk stijgt, blijken de armoedecijfers niet beduidend te dalen. Dat heeft te maken met het feit dat het aantal personen onder de armoededrempel bij de midden- en hooggeschoolden de laatste jaren is toegenomen.

7.22 Onderwijs

Evolutie van het aandeel personen tussen 25 en 64 jaar met maximaal een diploma lager secundair onderwijs, van het aandeel personen tussen 25 en 64 jaar dat de afgelopen 4 weken heeft deelgenomen aan een vorming of opleiding en van het aandeel 22-jarigen met maximaal een diploma lager secundair onderwijs dat zich niet meer in het leerplichtonderwijs bevindt, van 2004 tot 2008.

* Administratieve gegevens, cijfers voor 2008 nog niet beschikbaar.

Bron: EAK ADSEI, Steunpunt Studie en Scholloopbanen.

Achterstelling en maatschappelijke participatie

Armoede en bestaansonzekerheid gaan ten slotte ook gepaard met achterstelling op vlak van maatschappelijke integratie en **participatie**. Lage inkomensgroepen blijken duidelijk minder te participeren aan cultuur en politiek, minder aan sport te doen, minder gebruik te maken van internet en minder actief deel te nemen aan het verenigingsleven. Ook hebben personen met een laag inkomen minder **vertrouwen** in de overheid en in hun medemens. De verschillen tussen de inkomensgroepen zijn minder uitgesproken als het gaat om de intensiteit van de **sociale contacten** met burens, familie en vrienden. Toch lijkt ook hier sprake van een iets hoger risico op sociaal isolement (zelden of nooit contact met anderen) naarmate het inkomen lager ligt. Wel is het zo dat de hoogste inkomensgroep inzake contacten met burens minder scoort dan de middelste inkomensgroepen.

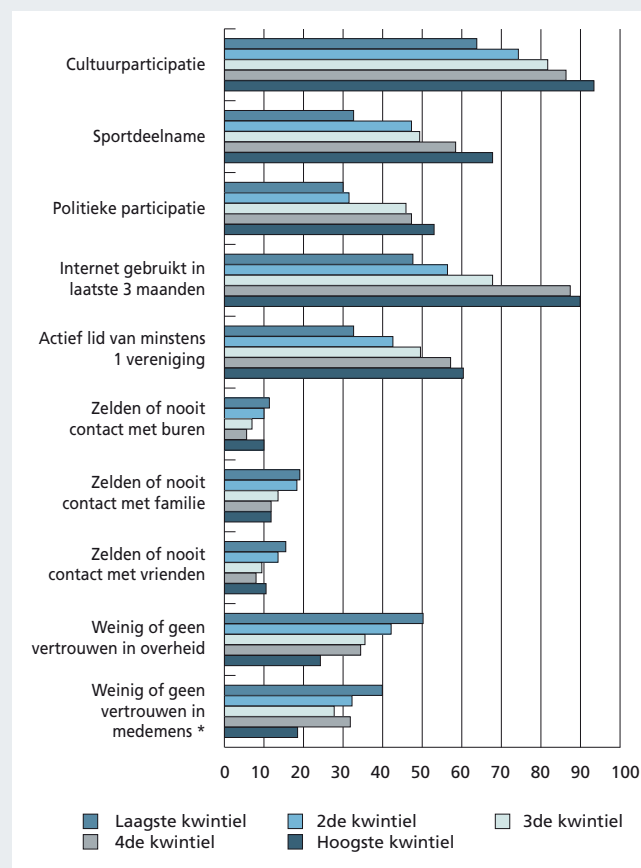
Benadering Kind en Gezin

Een alternatieve indicator die verschillende van de hierboven behandelde aspecten van armoede en sociale uitsluiting tegelijk in rekening tracht te brengen, werd begin jaren '90 ontwikkeld door Kind en Gezin. Aan de hand van het maandinkomen van het gezin, de opleiding en de arbeidssituatie van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de huisvesting en de gezondheidssituatie van het gezin, wordt nagegaan hoeveel kinderen geboren worden in kansarme gezinnen. Een gezin wordt als kansarm beschouwd als het op minstens 3 van de voorgenoemde criteria zwak scoort. In 2009 was dat bij 5.424 geboorten of 8,3% van het totale aantal geboorten in Vlaanderen het geval. Het aantal **geboorten in kansarme gezinnen** is na een aantal jaren min of meer stabiel te zijn gebleven, sinds 2005 sterk toegenomen.

Deze kansarme gezinnen hebben veelal te kampen met een complex geheel van problemen. Een lage opleiding van minstens één van beide ouders, een laag maandinkomen en een zwakke arbeidssituatie van de ouders, komt bij goed 7 op 10 van deze gezinnen voor. Bijna de helft van deze gezinnen is slecht gehuisvest. Bijna 4 op 10 van de kinderen geboren in een kansarm gezin woont in de grootsteden Antwerpen en Gent. Van bijna 6 op 10 kinderen geboren in een kansarm gezin beschikte de moeder bij haar geboorte niet over de Belgische nationaliteit.

7.23 Maatschappelijke participatie en vertrouwen

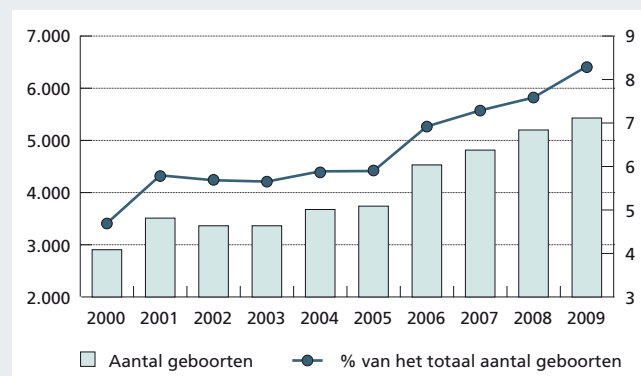
Bevolking van 18 tot 85 jaar dat het afgelopen jaar geparticipeerd heeft aan cultuur, dat aan sport doet, dat het afgelopen jaar geparticipeerd heeft aan een politieke activiteit, dat de afgelopen 3 maanden gebruik heeft gemaakt van internet, dat actief lid is van minstens 1 vereniging, dat minder dan 1 keer per maand contact heeft met burens, familie en vrienden, dat weinig of geen vertrouwen heeft in de overheid en in de medemens, naar inkomensniveau, in 2009, in %.

* Personen die zelf aangeven 4 of minder te scoren op een 11-puntenschaal over vertrouwen in de medemens.
Bron: SCV SVR.

7.24 Geboorten in kansarme gezinnen

Evolutie van het aantal (linkeras) en het aandeel geboorten in % van het totale aantal geboorten (rechteras) in kansarme gezinnen, van 2000 tot 2009.

Bron: Kind en Gezin.

Publicaties en websites

- Kind en Gezin (2010). Het Kind in Vlaanderen 2009. Brussel.
- Van den Bosch, K., Vandenbroucke, P., Cantillon, B. & Pacolet, J. (2009). Inkomen, verdeling en armoede: over groei, stabiliteit en de kloof tussen werkenden en uikeringsstrekken. In: Vanderleyden, L., Callens, M., & Noppe, J. (red.). De Sociale staat van Vlaanderen 2009. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Van Landeghem, G., Goos, M. & Van Damme, J. (2010). Vroege schoolverlaters in Vlaanderen. Evolutie van de ongekwalificeerde uitstroom tot 2007. Leuven: Steunpunt Studie en Scholloopbanen.
- Vlaams Centrum Schuldbemiddeling (2010). Onderzoeksrapport - Resultaten van de basisregistratie en de uitgebreide registratie uitgevoerd bij de erkende instellingen schuldbemiddeling in Vlaanderen, 2007-2009. Brussel.
- VREG (2010). Statistieken 2009 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de besluiten op de sociale openbaardienstverplichtingen. Brussel.

Algemene Directie Statistiek:

Enquête naar de arbeidskrachten (EAK):

<http://statbel.fgov.be/lfs>

Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC):

<http://statbel.fgov.be/silc>

Huishoudbudgetonderzoek (HBO):

<http://statbel.fgov.be/hbs>

Eurostat: <http://www.ec.europa.eu/eurostat>

FOD Sociale Zekerheid (FOD SZ):

<http://www.socialsecurity.fgov.be>

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>

Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (KSZ):

<http://ksz-bcss.fgov.be>

Nationale Bank van België: <http://www.nbb.be>

POD Maatschappelijke Integratie (POD MI):

http://www.mi-is.be/be_nl/index.html

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA):

<http://www.rva.be>

Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers (RKW):

<http://www.rkw.be>

Steunpunt Studie en Scholloopbanen:

<http://www.steunpuntloopbanen.be>

Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Electriciteits- en

Gasmarkt (VREG): <http://www.vreg.be>

Armoededrempel De armoededrempel wordt bepaald op 60% van het mediaan gestandaardiseerde netto beschikbaar huishoudinkomen van een land of regio.

Armoederisicopercentage Het aandeel personen dat leeft in een huishouden dat moet rondkomen met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de armoededrempel.

EU-SILC-survey De 'European Union Statistics on Income and Living Conditions' (EU-SILC) is een enquête naar inkomens en andere levensomstandigheden, met als voornaamste doel het opstellen van vergelijkbare indicatoren in het kader van armoede en sociale insluiting binnen de Europese Unie. De uitvoering van de EU-SILC is sinds 2004 bij Europese verordening verplicht voor alle lidstaten. De SILC wordt gecoördineerd door Eurostat en voor België uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek (ADSEI) van de FOD Economie (<http://statbel.fgov.be/silc>).

Het betreft een enquête die wordt afgenomen bij een steekproef van private huishoudens uit het Rijksregister, waarbij de referentiepersoon van het huishouden wordt geïnterviewd evenals elk huishoudlid van 16 jaar en ouder. Deze aanpak resulteert in een dataset op huishoud- en individueel niveau. Vanaf 2004 is de SILC opgebouwd als een 4 jaar durend roterend panel. Dat betekent dat elk jaar een kwart van de huishoudens vervangen wordt door een nieuwe steekproef van huishoudens.

In de EU-SILC-survey van 2008 werden in het Vlaamse Gewest in totaal 3.427 huishoudens bevestigd. In het Waalse Gewest ging het om 2.052 huishoudens, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest om 821 huishoudens. Omwille van de beperkte steekproefomvang zijn in deze focus geen EU-SILC-resultaten voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen.

Gestandaardiseerd huishoudinkomen Om het mogelijk te maken het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling met elkaar te vergelijken, wordt het totale huishoudinkomen gestandaardiseerd. Dat gebeurt door het totale huishoudinkomen te delen door een equivalentiefactor. Het eerste huishoudlid krijgt een gewicht van 1. Voor elke bijkomende volwassene in het huishouden wordt die factor verhoogd met 0,5, voor elk kind jonger dan 14 jaar met een factor 0,3. Vervolgens wordt aan elk lid van het gezin een gelijk deel van het huishoudinkomen toegewezen, met name het totale huishoudinkomen gedeeld door de equivalentiefactor.

Huishoudbudgetonderzoek (HBO) Het huishoudbudgetonderzoek is een door de Algemene Directie Statistiek (ADSEI) van de FOD Economie georganiseerde enquête die het bestedings- en inkomstenpatroon van de Belgische huishoudens in kaart tracht te brengen (<http://statbel.fgov.be/hbs>). Aan de deelnemende huishoudens wordt gevraagd volgende documenten in te vullen: een huishoudvragenlijst, individuele vragenlijsten voor elk lid van het huishouden ouder dan 12 jaar en een bestedingen- en inkomstenboekje waarin het huishouden gedurende 1 maand alle inkomsten en bestedingen noteert. Elke maand worden iets meer dan 300 Belgische huishoudens ondervraagd. Zo verkrijgt men per jaar een steekproef van ongeveer 3.700 huishoudens. In 2008 ging het om 1.746 huishoudens in het Vlaamse Gewest, 1.266 huishoudens in het Waalse Gewest en 659 huishoudens in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Het huishoudbudgetonderzoek is de belangrijkste bron voor de samenstelling van de korf voor de consumptieprijsindex. Omwille van de beperkte steekproefomvang zijn in deze focus geen HBO-resultaten voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen.

Inkomenskwintielverhouding De verhouding van het aandeel van de 20% van de bevolking met het hoogste inkomen in het totale inkomen, tot het aandeel van de 20% van de bevolking met het laagste inkomen in het totale inkomen. Het gaat telkens om het gestandaardiseerde netto beschikbare huishoudinkomen.

Mediaan inkomen Het middelste inkomen wanneer de inkomens van klein naar groot worden gerangschikt.

Kwartiel Wanneer de inkomens van klein naar groot worden gerangschikt, kunnen zij worden opgedeeld in 4 gelijke groepen of kwartielen. Het laagste kwartiel omvat dan de 25% laagste inkomens, het hoogste kwartiel de 25% hoogste inkomens.

Kwintiel Wanneer de inkomens van klein naar groot worden gerangschikt, kunnen zij worden opgedeeld in 5 gelijke groepen of kwintielen. Het laagste kwintiel omvat dan de 20% laagste inkomens, het hoogste kwintiel de 20% hoogste inkomens.

AFKORTINGEN

µm micrometer: 10⁻⁶ meter: een duizendste van een mm

ACEA Association des Constructeurs Européens d'Automobiles

ADSEI Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

AES Adult Education Survey

AGION Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs

AGIV Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

AgODI Agentschap voor Onderwijsdiensten

AHOVOS Agentschap voor Hoger Onderwijs, Volwassenonderwijs en Studietoelagen

AIDS Acquired Immune Deficiency Syndrome

AKOV Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming

AMS afdeling Monitoring en Studie, Departement Landbouw en Visserij

APB aanvullende belasting op de personenbelasting

ASEAN Brunei, Cambodja, Filippijnen, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Singapore, Thailand en Vietnam

ASO algemeen secundair onderwijs

BBI Belgische Biotische Index

bbp bruto binnenlands product

BERD Business Expenditure on R&D

BIVV Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid

BJB bijzondere jeugdbijstand

BRIC Brazilië, Rusland, India en China.

BSO beroepssecundair onderwijs

BTW belasting over de toegevoegde waarde

BUOO Bruto Binnenlandse Uitgaven voor O&O

BZ Departement Bestuurszaken

BZV biochemisch zuurstofverbruik

CAI Centrale Archeologische Inventaris

CAO Collectieve arbeidsovereenkomst

CAW Centrum Algemeen Welzijnswerk

CBO Centrum voor beroepsopleiding of omscholing voor personen met een handicap

CEVI Centrum voor Informatica nv

CGKR Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding

CH₄ methaan

CIM Centrum voor Informatie over de Media

CJSM Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media

ckg Centrum voor kinderopvang en gezinsondersteuning

CLB Centrum voor Leerlingenbegeleiding

CO koolstofmonoxide

COC Collectieve Onderzoekscentra

CO₂ koolstofdioxide

COFOG Classification of the Functions of Government

CZV chemisch zuurstofverbruik

DAC Derde Arbeidscircuit

DALY Disability Adjusted Life Year

DAB Digital Audio Broadcasting

DGOS Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking

DOMINO Dossier Minderjarigen Opvolgingssysteem

DSL Digital Subscriber Line

DVB-T Digital Video Broadcasting for Terrestrial use

DVO diensten Vlaamse overheid

EAK Enquête naar de Arbeidskrachten

EB Eurobarometer

EC DG TREN European Commission, Directorate-General for Energy and Transport

ECB Europese Centrale Bank

ECM Etnisch-culturele minderheden

ECOOM Expertisecentrum O&O Monitoring

EMA Europees Milieuagentschap

ENA Economisch Netwerk Albertkanaal

EPB Energieprestatie en Binnenklimaat

EPOS Europese Programma's voor Onderwijs, Opleiding en Samenwerking

ESR Europees Systeem van Nationale en Regionale Rekeningen

ESS European Social Survey

EU Europese Unie

EU12 Polen, Hongarije, Estland, Letland, Litouwen, Tsjechië, Slowakije, Slovenië, Cyprus, Malta, Roemenië en Bulgarije

EU15 België, Nederland, Luxemburg, Italië, Frankrijk, Duitsland, Denemarken, het VK, Ierland, Griekenland, Spanje, Portugal, Oostenrijk, Zweden en Finland

EU19 de EU-leden die tegelijk lid zijn van de OESO, te weten: België, Nederland, Luxemburg, Frankrijk, Duitsland, Italië, Verenigd Koninkrijk, Ierland, Denemarken, Griekenland, Spanje, Portugal, Zweden, Finland, Oostenrijk, Tsjechische Republiek, Slowakije, Polen, Hongarije

EU27 België, Bulgarije, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Malta, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Slowakije, Slovenië, Spanje, Tsjechië, Verenigd Koninkrijk, Zweden

EU-FRA European Union Agency for Fundamental Rights

EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey

EU-SILC European Union Statistics on Income and Living Conditions

EVA extern verzelfstandigd agentschap (van de Vlaamse overheid)

EVCA European Venture Capital Association

EWI Departement Economie, Wetenschap en Innovatie

FB Departement Financiën en Begroting

FEBIAC Belgische Federatie van de Automobielen- en Tweewielerindustrie

FM frequentiemodulatie
FOD Federale Overheidsdienst
FOD MV Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer
FOD SZ Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid
FOS Federatie voor Open Scoutisme
FPB Federaal Planbureau

GBAORD Government Budget Appropriations or Outlays on Research & Development: budgettaire overheidskredieten voor O&O
GEM Global Entrepreneurship Monitor
GERD BERD + GOVERD + HERD + PNP Gross Expenditure on Research & Development
GESCO Gesubsidieerde Contractuelen
GIB Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden
GIR grondeninformatieregister
GLB Gemeenschappelijk landbouwbeleid (EU)
GOVERD Government Expenditure on R&D
GPRS General Packet Radio Service
GT gigaton
GWh gigawattuur

HBO Huishoudbudgetonderzoek
HBPWP Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid
HDTV hoge-definitie televisie
HERD Higher Education Expenditure on R&D
HHI Herfindahl-Hirschman index
HIV Human Immunodeficiency Virus
HIVA Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving

IAB Interactive Advertising Bureau
IBBT Interdisciplinair instituut voor BreedBandTechnologie
IBO Individuele Beroepsopleiding in de Onderneming
ICT informatie- en communicatietechnologie
IDTV interactieve digitale televisie
IGO Inkomensgarantie voor Ouderen
ILO International Labour Organization
ILVO Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek
IMD Institute for Management Development
IMF Internationaal Monetair Fonds
INBO Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
INR Instituut voor de Nationale Rekeningen
IRCEL intergewestelijke cel voor het leefmilieu
ISSP International Social Survey Program
IVA intern verzelfstandigd agentschap (van de Vlaamse overheid)
IVON Integraal Verwerfings- en ondersteunend netwerk

JINT Jeugd Internationaal
JIP Jongereninformatiepunt

kgoe kilogram olie equivalent
KKP koopkrachtpariteiten
KLE kleine landschapselementen
KLJ Katholieke Landelijke Jeugd

KSA Katholieke Studenten Aktie
KSO kunstsecundair onderwijs
KSZ Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid
kW kilowatt
kWh kilowattuur

LAC Lokale Adviescommissie
LFS Labour Force Survey
LMN Landbouwmonitoringsnetwerk
LNE Departement Leefmilieu, Natuur en Energie
LPG Liquefied Petroleum Gas

MDG Millenniumdoelstelling voor ontwikkeling
MG middengolf
MINA milieu en natuur
MIRA milieu- en natuurrapport (Vlaanderen)
MIRA-T milieu- en natuurrapport thema's
MMIF Multi Metric Index Flanders
MOW Departement Mobiliteit en Openbare Werken van de Vlaamse Overheid
Mton megaton
MWe megawatt elektrisch vermogen

N11 Next 11: Bangladesh, Egypte, Indonesië, Iran, Zuid-Korea, Mexico, Nigeria, Filippijnen, Pakistan, Turkije en Vietnam.
N₂O distikstofoxide: lachgas
NABS Nomenclatuur voor de analyse en vergelijking van wetenschapsbegrotingen en -programma's
NACE Nomenclature Générale des Activités Économiques dans les Communautés Européennes
NARA natuurrapport
NBB Nationale Bank van België
NEC Normaal Economisch Circuit
NGO niet-gouvernementele organisatie
NH₃ ammoniak
NMBS Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen
NMVOS niet-methaan vluchtige organische stoffen
NO_x stikstofoxiden
NWWZ niet-werkende werkzoekenden

O&O Onderzoek en ontwikkeling
O&V Departement Onderwijs en Vorming
OCMW Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
ODA Official Development Assistance
OESO Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OOOC onthaal-, oriëntatie- en observatiecentrum
OOV opcentiemen op de onroerende voorheffing
OVAM Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij

PAB persoonlijk assistentiebudget
PB personenbelasting
PBV Promotie Binnenvaart Vlaanderen
PCB polychloorbifenyln
pda personal digital assistant

- PGB** persoonsgebonden budget
- PJ** petajoules (1015 joules)
- PM10** Particulate matter (stofdeeltjes) met een diameter kleiner dan 10 µm
- PM2,5** Particulate matter (stofdeeltjes) met een diameter kleiner dan 2,5 µm
- PMAH** personen met een arbeidshandicap
- PNP** Private non-profit organizations Expenditure on R&D: instellingen zonder winstoogmerk, zowel semi-publieke als private organisaties en internationale organisaties
- POD MI** Programmatorische Federale Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie
- PV** Proces-Verbaal
- R&D** Research and Development
- RKW** Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers
- RMH** Recht op Maatschappelijke Hulp
- RMI** Recht op Maatschappelijke Integratie
- RSV** Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen
- RSZ** Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
- RSZPPO** Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten
- RUP** Ruimtelijk Uitvoeringsplan
- RVA** Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
- RWO** Departement Ruimtelijke ordening, Wonen en Onroerend erfgoed
- SCV** Sociaal-Culturele Verschuivingen Survey
- SEE2001** Socio-economische Enquête 2001
- SERV** Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
- SHM** Sociale Huisvestingsmaatschappij
- SIA** sociale interventieadviseur
- SIF** sociaal interventiefonds
- SILC** Statistics on Income and Living Conditions
- SO₂** zwaveldioxide
- SOA** Seksueel Overdraagbare Aandoeningen
- SPE** Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie
- SPRE** Strategisch Plan Ruimtelijke Economie
- SVK** Sociaal Verhuurkantoor
- SVR** Studiedienst van de Vlaamse Regering
- SWAP** SuperWijze Activiteitenpas
- TEA** Total Entrepreneurial Activity Rate
- TEQ** toxicologische equivalenten
- TEU** Twenty-foot Equivalent Unit
- TJ** Terajoule
- TSO** technisch secundair onderwijs
- TVC** Totaal Vruchtbaarheidscijfer
- UMTS** Universal Mobile Telecommunications System
- VAD** Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen
- VAF** Vlaams Audiovisueel Fonds
- VAPH** Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap
- VAR** Vlaamse Audiovisuele Regie
- VDAB** Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
- VEA** Vlaams Energieagentschap
- VEN** Vlaams Ecologisch Network
- VGC** Vlaamse Gemeenschapscommissie (Brussel)
- VHC** Vlaamse Havencommissie
- VIOE** Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
- VIP** Vlaamse Inschakelingspremie
- VIPA** Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden
- VITO** Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek
- VKBO** Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen
- VLAREM** Vlaams Reglement betreffende de Milieuvergunning
- VLIF** Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
- VLM** Vlaamse Landmaatschappij
- VMM** Vlaamse Milieumaatschappij
- VMMa** Vlaamse Media Maatschappij
- VMSW** Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen
- VN** Verenigde Naties
- VNJ** Vlaams Nationaal Jeugdverbond
- VOP** Vlaamse Ondersteuningspremie
- VOTP** Vlaamse Onafhankelijke Televisieproducenten
- VRM** Vlaamse Regulator voor de Media
- VRT** Vlaamse Radio en Televisie
- VRJ** Verloren Potentiële Jaren
- VREG** Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt
- VRIND** Vlaamse Regionale Indicatoren
- VSASE** Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie
- vte** voltijdsequivalent
- VTI** Vlaams Theater Instituut
- VVJ** Vereniging Vlaamse Jeugddiensten en -consulenten
- VVKSM** Vlaams Verbond van Katholieke Scouts en Meisjesgidsen
- vtm** Vlaamse Televisie Maatschappij
- VWF** Vlaams Woningfonds
- vzw** vereniging zonder winstoogmerk
- WCS** World Competitiveness Scoreboard.
- WEP-plus** Werkervaringsplan
- WIGW** Weduwen, Invaliden, Gepensioneerden en Wezen
- WIV** Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid
- WKK** Warmtekrachtkoppeling
- WSE** Departement Werk en Sociale Economie
- WVG** Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

LIJST VAN FIGUREN

DWARSDOORSNEDE

Duurzaamheidsindicatoren	16
Duurzaamheidsindex	16
Genderverschillen	18
Opvolging regeerakkoord	19
Tijdslijn	22

CLUSTER 1:

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

Sociaal-culturele context

1.1	Globale tevredenheid naar opleiding	23
1.2	Tevredenheid levensaspecten	24
1.3	Geluk en tevredenheid internationaal	24
1.4	Zorgen	24
1.5	Vrees om werk	24
1.6	Toekomstverwachtingen	25
1.7	Maatschappelijke problemen	25
1.8	Maatschappelijke problemen naar geslacht en leeftijd	25
1.9	Contacten met burens, vrienden en familie	26
1.10	Sociale contacten	26
1.11	Lidmaatschap	26
1.12	Mantelzorg	27
1.13	Financiële en andere steun aan organisaties	27
1.14	Vrijheid of gelijkheid	27
1.15	Voorkeur nieuwe buur	28
1.16	Overheidsbestedingen	28
1.17	Voorkeur bij ontslag of promotie	28
1.18	Politieke machteloosheid	28
1.19	Index politieke machteloosheid	29
1.20	Sociale en politieke activiteit	29
1.21	Vertrouwen in de overheid	29
1.22	Vertrouwen in instellingen	30
1.23	Klantvriendelijkheid overheid	30
1.24	Tevredenheid over informatie	30
1.25	Perceptie van Brussel	31
1.26	Toekomstig taalbeeld Brussel	31
1.27	Aantrekkelijkheid Brussel	31
1.28	Kennis Brussel	31

Macro-economische context

1.29	Ongelijkheid welvaart	33
1.30	Bbp per inwoner	34
1.31	Samenstelling welvaart	34
1.32	Conjunctuur	34
1.33	Groeiboekhouding	35
1.34a	Spaarvergelijking België	35

1.34b	Spaarvergelijking Griekenland	35
1.35a	Aanwezigheid secundaire sector	36
1.35b	Aanwezigheid tertiaire sector	37
1.36	Shift & share	37
1.37	Bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid	38
1.38	Aandeel industrie	38
1.39	Werkgelegenheid industrietakken	39
1.40	Competitiviteitsranking	39

Demografische context

1.41	Bevolking	41
1.42	Bevolkingsdichtheid	41
1.43	Bevolkingsgroei	42
1.44	Prognose bevolkingsgroei	42
1.45	Aandeel bevolking van vreemde nationaliteit	42
1.46	Hoofdgroepen van vreemde nationaliteiten	43
1.47	Leeftijdspiramide	43
1.48	Vergrijzing	43
1.49	Bruto geboortecijfer	44
1.50	Totale vruchtbaarheidscijfers per arrondissement	44
1.51	Vruchtbaarheidscijfers	45
1.52	Bruto sterftecijfer	45
1.53	Levensverwachting	45
1.54	Buitenlands migratiesaldo	46
1.55	Migratie	46
1.56	Binnenlands migratiesaldo	47
1.57	Binnenlands migratiesaldo Nederlandstalig diploma	47
1.58	Binnenlands migratiesaldo Franstalig diploma	48
1.59	Binnenlands migratiesaldo hoogopgeleiden	48
1.60	Samenwonen	49
1.61	Huwelijks- en echtscheidingskansen	50
1.62	Huwelijkstransitie	50
1.63	Huishoudens	50

CLUSTER 2:

TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

De lerende Vlaming	53
Werk en sociale economie	54
De open ondernemer	55

De lerende Vlaming

2.1	Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs	58
2.2	Leerlingen secundair onderwijs	58
2.3	Leerlingen buitengewoon onderwijs	58
2.4	GON	59
2.5	Leerlingen in de onthaalklas	59

Innovatiecentrum Vlaanderen

2.117	O&O-intensiteit in Vlaanderen	120
2.118	Internationale vergelijking	120
2.119	O&O-uitgaven – BERD	120
2.120	Privaat gefinancierd deel binnen het hoger onderwijs	121
2.121	O&O-uitgaven – non-BERD	121
2.122	Wetenschapsbudget	121
2.123	Gericht versus niet-gericht onderzoek	122
2.124	Overheidsbudget internationaal	122
2.125	O&O personeel	122
2.126	Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen	123
2.127	Relatie doctoraten-tweedecyclusediploma's	123
2.128	Publicatieoutput	124
2.129	Octrooiaanvragen	125
2.130	Biotechnologie	126

CLUSTER 3:

INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

Participatie	127
Gezondheid	129
Zorg	129

Cultuur

3.1	Cultuurparticipatie	131
3.2	Globaal cultuuraanbod	132
3.3	Deelname verenigingsleven	133
3.4	Verenigingsleven internationaal	133
3.5	Lidmaatschap amateurkunstvereniging	133
3.6	Creatief bezig zijn	134
3.7	Leners	134
3.8	Ontleningen	134
3.9	Bibliotheekbezoek	135
3.10	Deelnemers cultuurcentra	135
3.11	Leden jeugdbewegingen	135
3.12	Deelname 14- 30-jarigen aan verenigingsleven	136
3.13	Deelname 12- 13-jarigen aan verenigingsleven	136
3.14	Sociaal-cultureel werk	137
3.15	Sociaal-culturele verenigingen	137
3.16	Aangesloten groepen amateurkunsten	137
3.17	Gedrukte materialen	138
3.18	Audiovisuele materialen	138
3.19	Activiteiten bibliotheken	138
3.20	Digitale toepassingen	139
3.21	Cultuurcentra	139
3.22	Aanbod cultuurcentra	140
3.23	Verhouding eigen/receptief	140
3.24	Speelbos	140
3.25	Gemeentelijke jeugdcentra	141
3.26	Jeugdbewegingen	141
3.27	Jeugdverblijfcentra	141
3.28	Jeugdhuizen	142
3.29	Jeugdwerkindex	142
3.30	Ondersteunende verenigingen	142
3.31	Deelname podiumkunsten	143
3.32	Podiumkunsten	143

3.33	Hoogopgeleide deelnemers per laagopgeleide	144
3.34	Deelnemers podiumkunsten in cultuurcentra	144
3.35	Toeschouwers Vlaamse films	144
3.36	Bioscoopbezoek	144
3.37	Toeschouwers bioscopen	145
3.38	Lezen	145
3.39	Museumbezoek	145
3.40	Erfgoedactiviteiten	146
3.41	Deelname erfgoedactiviteiten	146
3.42	Kunstenaanbod	147
3.43	Podiumkunsten in cultuurcentra	147
3.44	Gemeenschapscentra Brussel	147
3.45	Bioscoopaanbod	147
3.46	Boekenverkoop	147
3.47	Erfgoed	148
3.48	Evolutie erkende musea en erfgoedconvenants	148
3.49	Digitalisering in Vlaanderen	149
3.50	Cultuurbegroting versus bbp	149
3.51	Tewerkstelling culturele sector	150
3.52	Bedrijven cultuursector	151
3.53	Uitgaven aan cultuur	151

Sport

3.54	Sportbeoefenaars	154
3.55	Frequentie sportparticipatie	154
3.56	Sportdiversiteit	155
3.57	Top 10 sporten	155
3.58	Leden erkende sportclubs	156
3.59	Jonge leden erkende sportclubs	156
3.60	Actief lidmaatschap	156
3.61	Nederlandstalige leden KBVB	156
3.62	Bijwonen sportwedstrijd	157
3.63	Schoolsportactiviteiten	157
3.64	Schoolsportevenementen	157
3.65a	Overgewicht jongeren	157
3.65b	Sedentair gedrag	157
3.66	Sportclubs	158
3.67	Opinie sportinfrastructuur	158
3.68	Voornaamste sportaccommodaties	158
3.69a	Cursisten Vlaamse Trainersschool	159
3.69b	Cursussen en bijscholingen	159
3.70	Gediplomeerden Vlaamse Trainersschool	159
3.71	Professionalisering sportclubs	160
3.72	Professionalisering sportfederaties	160
3.73	Ondersteuning vrijwilligers	160
3.74	Sportkampen	161
3.75	Sportklassen	161
3.76	Lokaal sportbeleid	161
3.77	Topsportscholen	162
3.78	Ondersteuning topsporters (BLOSO)	162
3.79	Tewerkstellingscontracten	162
3.80	Medailles en finaleplaatsen	163
3.81	Medailles OS 2008	163
3.82	Dopingovertreders	163
3.83	Dopinggebruik	164
3.84	Tewerkstelling	164
3.85	Sportondernemingen	164

Toerisme

3.86	Omzet en investeringen	166
3.87	Werkgelegenheid	166
3.88	Omzet horeca	167
3.89	Werkgelegenheid horeca	167
3.90	Overnachtingen	168
3.91	Spreiding overnachtingen	168
3.92	Overnachtingen naar macroproduct	168
3.93	Logiescapaciteit	169
3.94	Verblijfsmotief	169
3.95	Binnenlandse overnachtingen	169
3.96	Buitenlandse overnachtingen	169
3.97	Overnachtingen naar herkomstland	170
3.98	Aankomsten naar aantal inwoners	170
3.99	Attracties	171
3.100	Vakantieparticipatie	171
3.101	Vakantie-armoede	172
3.102	Steunpunt Vakantieparticipatie	172
3.103	Lange vakantiebestemming	172
3.104	Korte vakantiebestemming	173
3.105	Bestedingen lange vakantie	173
3.106	Bestedingen korte vakantie	173

Media

3.107	Marktaandeel radio's	176
3.108	Televisiediensten	176
3.109	Marktaandeel tv-zenders	177
3.110	Kranten	177
3.111	On- versus offline kranten	178
3.112	Mediaconcentratie	178
3.113	Reclamedruk	179
3.114	Substitutie krant door internet	180
3.115	Online betaalstrategieën kranten	180
3.116	Inkomsten VRT	181
3.117	Europese publieke omroepen	181
3.118	Vertrouwen in de media	182
3.119	Raad voor de Journalistiek	182
3.120	Vlaamse Regulator voor de Media	183
3.121	Eigen productie VRT-televisie	183
3.122	Uitgaven VRT aan beeldindustrie	184
3.123	Performantie VRT	186
3.124	Programma-aanbod VRT-televisie	187
3.125	Televisiebereik naar sociale groep	187
3.126	Radiobereik naar sociale groep	187
3.127	Wesitebereik naar sociale groep	188
3.128	Mediabezit	188
3.129	Digitale televisie	189
3.130	Weekbereik media	189
3.131	Digitale kloof	189
3.132	Nieuwsgaring	190
3.133	Niet-lineaire televisiediensten	190
3.134	ICT-toepassingen	191
3.135	Ondertiteling VRT	192
3.136	Ondertiteling vtm	192

Gezondheid

3.137	Vaccinatiegraad zuigelingen	195
3.138	Borstkankerscreening per gemeente	196

3.139	Evolutie borstkankerscreening	196
3.140	Roken	197
3.141	Rookgedrag jongeren	197
3.142	Evolutie rookgedrag jongeren	197
3.143	Overconsumptie alcohol	198
3.144	Alcoholgebruik jongeren	198
3.145	Evolutie alcoholgebruik jongeren	198
3.146	Cannabisgebruik	198
3.147	Cannabisgebruik jongeren	199
3.148	Evolutie cannabisgebruik jongeren	199
3.149	Ongevallensterfte	199
3.150	Fysieke activiteit	200
3.151	Consumptie groenten	200
3.152	Overgewicht	200
3.153	Zelfdoding	201
3.154	Zelfgerapporteerde depressie	201
3.155	Diagnose CGG	202
3.156	Belangrijkste doodsoorzaken	203
3.157	Vermijdbare sterfte	203
3.158	Verloren potentiële jaren	204
3.159	Foeto-infantiele sterfte	204
3.160	HIV en AIDS	205
3.161	SOA	205
3.162	Maternale leeftijd	206
3.163	Inducties, epidurales en keizersnedes	206
3.164	Borstvoeding	207

Zorg

3.165	Tele-Onthaal	209
3.166	Geholpen cliënten	210
3.167	Aard van de problemen	210
3.168	Kenmerken cliënteel	210
3.169	Capaciteit per 1.000 kinderen	211
3.170	Voorschoolse kinderopvang	211
3.171	Aanwezige kinderen	212
3.172	Inspectieverslagen	212
3.173	Doelgroepen	213
3.174	Gezinsondersteuning	213
3.175	Opvoedingsondersteuning	213
3.176	Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning	214
3.177	Diensten voor gezinsondersteunende pleegzorg	214
3.178	Meldende instantie	214
3.179	Aantal kinderen	214
3.180	Daderschap	215
3.181	Aantal jongeren	215
3.182	Bezettingsgraad	216
3.183	Jongeren in voorzieningen	216
3.184	Leeftijd	216
3.185	Aanvragen	217
3.186	Aard zorgvragen	217
3.187	Hulpmiddelen	217
3.188	Zorgaanbod	218
3.189	Dringende zorgvragen	218
3.190	Gezinszorg	218
3.191	Woonzorgcentrum	219
3.192	Assistentiewoningen	219

3.193	Realisatiegraad residentiële ouderenzorg	220	4.32	Subsidies Vlaams huisvestingsbeleid	253
3.194	Realisatiegraad semiresidentiële ouderenzorg	220	4.33	Begunstigden Vlaams huisvestingsbeleid	254
3.195	Zorgverzekering	221	4.34	Nieuwbouw VMSW	254
3.196	Investerings	221	4.35	Wachtlijsten	255
3.197	Investeringsubsidies	222	4.36	Huurpatrimonium SHM's	255
3.198	Tewerkstelling in de zorgsector	222	4.37	SVK-woningen	256
Diversiteit, integratie en inburgering			4.38	Gemiddelde huurprijs sociale woning	257
3.199	Vreemdelingen naar gewest	224	4.39	Uitwendige bouwtechnische kwaliteit	257
3.200	Asielaanvragen, erkenningen en verwijderingen	225	4.40	Comfort	258
3.201	Discriminatie	226	4.41	Energieprestatiepeil	258
3.202	Maatschappelijke positie van vreemdelingen	226	4.42	Leegstand en verkrotting	259
3.203	Aantal nieuwkomers per gemeente	228	4.43	Evolutie leegstand en verkrotting	259
3.204	Nieuwkomers	229	4.44	Lokaal woonbeleid	260
3.205	Inburgeringstrajecten	229	Stedelijkheid		
CLUSTER 4:			4.45	Gebiedsindeling RSV + SPRE	263
GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST			4.46	Indeling gemeenten	264
	Wonen	232	4.47	Bevolkingsevolutie	264
	Milieu	233	4.48	Migratiesaldo en natuurlijke groei	264
	Landbouw	234	4.49	Migratiesaldo 18-24 jarigen	265
Ruimtelijke ontwikkelingen			4.50	Migratiesaldo 25-29 jarigen	265
4.1	Evolutie bodembezetting	235	4.51	Migratiesaldo jonge gezinnen	266
4.2	Bodembezetting	236	4.52	Huishoudens en alleenstaanden	266
4.3	Bebouwde oppervlakte	236	4.53	Evolutie vergrijzing	267
4.4	Bebouwingsdichtheid per gemeente	237	4.54	Evolutie ontgroening	267
4.5	Bebouwingsdichtheid per rooster	237	4.55	Demografische indices	267
4.6	Indeling gemeenten RSV	238	4.56	Bebouwd versus onbebouwd	268
4.7	Ruimteboekhouding RSV	238	4.57	Onbebouwd	268
4.8	Potentieel woonaanbod	239	4.58	Bebouwd	268
4.9	Bouwvergunningen	239	4.59	Evolutie bebouwd	268
4.10	Bouwvergunningen nieuwbouw	239	4.60	Tevredenheid woning en buurt	269
4.11	Grootte bouwpercelen	240	4.61	Veiligheidsindicatoren	270
4.12	Economisch aanbod bedrijventerreinen 2010	240	4.62	Stedenbouwkundige vergunningen	270
4.13	Economisch aanbod bedrijventerreinen	240	4.63	Bouwgrondprijs	271
4.14	Ruimtelijk aanbod bedrijventerreinen	241	4.64	Woningprijzen	271
4.15	Bestemmingswijzigingen voor natuur en bos	241	4.65	Evolutie woningprijzen	271
4.16	VEN en IVON	242	4.66	Betaalbaarheidsratio	272
4.17	Effectief natuurbeheer	242	4.67	Demografie ondernemingen	273
4.18	Aankoop natuur- en bosgebieden	242	4.68	Ondernemingsgraad, jobratio en vestigingsratio	273
4.19	Ankerplaatsen en beschermingen	243	4.69	Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad	274
4.20	Beschermingen	245	4.70	Werkzoekend naar doelgroep	274
4.21	Evolutie beschermingen	245	4.71	Milieuvervuiling	275
4.22	Monumentenwacht Vlaanderen	246	4.72	Milieubesparende maatregelen	275
Wonen			4.73	Huishoudelijk afval	275
4.23	Betaalbaarheid wonen	248	4.74	Sociale woningen	276
4.24	Woningtype	249	4.75	Voorzieningen	276
4.25	Nieuwbouw woonhuizen en appartementen	249	4.76	Fiscaliteit	277
4.26	Verkoop vastgoed	250	4.77	Tegemoetkomingen	277
4.27	Vastgoedprijs	250	4.78	Geboortes in kansarme gezinnen naar stedelijkheid	277
4.28	Prijs woonhuis	251	4.79	Schoolse vertraging	278
4.29	Hypothecaire kredieten	251	4.80	Actieve inzet	278
4.30	Leningen Vlaams Woningfonds	252	4.81	Cultuur- en vrijetijdsaanbod	279
4.31	Bouwvergunningen renovatie en nieuwbouw	252	4.82	Culturele participatie	279
			4.83	Overheidsinformatie	280
			4.84	Houding tegenover overheid	280

Milieu en natuur

4.85	Opgeloste zuurstof	281
4.86	Riolering	282
4.87	Verontreinigde gronden	282
4.88	Verontreinigde oppervlakte	283
4.89	Aandeel industrie	283
4.90	Kwaliteit waterbodems	284
4.91	Erosiemaatregelen	284
4.92	Verzurende emissies	284
4.93	Dioxines	285
4.94	Zware metalen	285
4.95	Luchtkwaliteitsindex	286
4.96	Broedvogelindex	286
4.97	Libellen	287
4.98	Kritische lasten	287
4.99	Bosvitaliteit	288
4.100	Bezoek aan bossen en natuurgebieden	288
4.101	Bereikbaar buurtgroen	288
4.102	Aanbod huishoudelijk afval	289
4.103	Selectieve inzameling	289
4.104	Restafval	290
4.105	Verwerking huishoudelijk afval	290
4.106	Aanbod bedrijfsafval	290
4.107	Verwerking bedrijfsafval	291
4.108	Ontkoppeling	291
4.109	Herkomst milieu-impact	291
4.110	Oorzaak milieu-impact	292
4.111	Bodembalans landbouw	292
4.112	Mestverwerking	293
4.113	Nitraat in oppervlaktewater	293
4.114	Nitraat in grondwater	294
4.115	Nitraatresidu	294
4.116	Ozon	295
4.117	PM10	295
4.118	PM2,5	295
4.119	Verloren gezonde levensjaren	296

Energie

4.120	Energie-intensiteit	299
4.121	Energieverbruik per sector	300
4.122	Emissies van broeikasgassen	301
4.123	Elektriciteitsproductie	301
4.124	Netto-invoer van elektriciteit	301
4.125	Productie van groene stroom	302
4.126	Aandeel milieuvriendelijke elektriciteit	302
4.127	Aandeel hernieuwbare energie	303
4.128	Eco-efficiëntie energiesector	303
4.129	Energiearmoede	304
4.130	Marktwerking	304
4.131	Stroom- en gasonderbrekingen	305

Landbouw

4.132	Landbouwareaal	307
4.133	Veestapel	308
4.134	Land- en tuinbouwbedrijven	308
4.135	Waardecreatie land- en tuinbouw	309
4.136	Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht	309

4.137	Landbouwconjunctuurindex	310
4.138	Agrarische handel	310
4.139	Invoer landbouwproducten	311
4.140	Uitvoer landbouwproducten	311
4.141	Tewerkstelling landbouwsector	312
4.142	Werknemers van vreemde nationaliteit	312
4.143	Arbeidsinkomen	312
4.144	Leeftijd bedrijfsleider	312
4.145	Opleiding starters	312
4.146	Eco-efficiëntie	313
4.147	Rechtstreekse inkomenssteun	314
4.148	Investeringssteun	315
4.149	Agromilieumaatregelen	315
4.150	Biologische landbouw	316
4.151	Vissersvloot	316
4.152	Aanvoer vissersvloot	317
4.153	Aanvoerwaarde vissersvloot	317

CLUSTER 5:

SLIMME DRAAISCHIJF EUROPA

5.1	Personenkilometer personenwagens	321
5.2	Personenkilometer autobussen en –cars	322
5.3	De Lijn	322
5.4	Personenkilometer NMBS	322
5.5	Luchthavens passagiers EU	322
5.6	Luchthavens passagiers	323
5.7	Vliegbewegingen	323
5.8	Modale verdeling personenvervoer	324
5.9	Modale verdeling van het woon-werkverkeer	325
5.10	Modale verdeling van het woon-schoolverkeer	325
5.11	Motief van de verplaatsing	325
5.12	Motief van de afgelegde afstand	325
5.13	Motief van niet-verplaatsers	326
5.14	Modale verdeling naar afstand	326
5.15	Tonkilometers vrachtwagens	326
5.16	Goederenvervoer over de weg	327
5.17	Tonkilometer NMBS	327
5.18	Binnenvaart	327
5.19	Haventrafiek Le Havre – Hamburg	328
5.20	Goederentrafiek zeehavens	328
5.21	Goederentrafiek naar soort	329
5.22	Luchthavens vracht	330
5.23	Luchthavens vracht EU	331
5.24	Oliepijpleidingen	331
5.25	Modale verdeling goederenvervoer	332
5.26	Logistiek – toegevoegde waarde	332
5.27	Logistiek – werkgelegenheid	332
5.28	Wagenpark	333
5.29	Wegverkeer	333
5.30	Bezettingsgraad	334
5.31	Filezwaarte	334
5.32	Verliesuren	335
5.33	Verskil in reistijd	335
5.34	Missing links	336
5.35	Ongevallen naar wegtype	336
5.36	Evolutie verkeersveiligheid	337

5.37	Fietslachtoffers	337
5.38	Doelstellingen verkeersveiligheid	338
5.39	Onaangepaste snelheid	338
5.40	Agressief verkeersgedrag	338
5.41	Verkeersveiligheid regio's	339
5.42	Verkeersveiligheid EU	339
5.43	Geluidshinder van verkeer	340
5.44	Geluid als buurtprobleem	340
5.45	Energieverbruik verkeer	341
5.46	Personenwagens naar brandstof	341
5.47	CO2-uitstoot	341
5.48	Eco-efficiëntie personenvervoer	342
5.49	Eco-efficiëntie goederenvervoer	342
5.50	Ecoscore personenwagencamp	343

CLUSTER 6: EEN SLAGKRACHTIGE OVERHEID

Lokale besturen	348
-----------------	-----

Vlaamse overheid

6.1	Ontvangsten	350
6.2	Ontvangsten gezamenlijke overheid	350
6.3	Gewestbelastingen	351
6.4	Uitgaven	353
6.5	Uitgaven naar functie	353
6.6	Uitgaven gezamenlijke overheid	353
6.7	Vorderingensaldo regionale overheden	354
6.8	Schuld regionale overheden	355
6.9	Personeelsaantal en –capaciteit	356
6.10	Personeelskenmerken	356
6.11	Diversiteit	356
6.12	Overheidscampagnes	357
6.13	Spreiding media-aankoop	357
6.14	Kwaliteit overheidsinformatie	357
6.15	Contactpunt Vlaamse infolijn	358
6.16	Online overheid	359
6.17	Contact met overheid	359
6.18	E-government: burgers	359
6.19	E-government: bedrijven	360
6.20	Ontvankelijke eerstelijnsklachten	360
6.21	Ontvankelijke klachten	361
6.22	Geschonden ombudsnorm	361
6.23	Kwaliteitsvolle regelgeving	362
6.24	Administratieve lasten	362
6.25	Vertrouwen in overheid	363
6.26	Klantvriendelijkheid overheid	363

Lokale en provinciale besturen

6.27	Structuur van de gemeenteontvangsten gewone dienst	366
6.28	Gemeenteontvangsten	367
6.29	Gemeentebelastingen	368
6.30	Opcentiemen onroerende voorheffing	368
6.31	Aanvullende personenbelasting	369
6.32	Uitgaven gewone dienst (economische indeling)	371
6.33	Uitgaven gewone dienst	371

6.34	Uitgaven buitengewone dienst	372
6.35	Uitgavengroepen buitengewone dienst	372
6.36	Uitgaven welzijn	373
6.37	Uitgaven cultuur, jeugd en sport	373
6.38	Uitgaven onderwijs	373
6.39	Uitgaven openbare schuld	374
6.40	Uitgaven algemeen bestuur	374
6.41	Uitgaven buitengewone dienst per functie	374
6.42	Saldo en schuld	375
6.43	Opbrengsten OCMW's	375
6.44	Kosten OCMW's	376
6.45	Financiële toestand OCMW's	376
6.46	Ontvangsten politiezones	376
6.47	Ontvangsten provincies	377
6.48	Provinciebelastingen	377
6.49	Uitgaven provincies	378
6.50	Personeel bij de lokale besturen	378
6.51	Personeel naar gemeentetype	379
6.52	Vrouwen bij de lokale besturen	379
6.53	Deeltijds werk bij de lokale besturen	379
6.54	Statutairen bij de lokale besturen	380

Internationaal Vlaanderen

6.55	Omzetting Europese regelgeving	382
6.56	Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling	382
6.57	MDG's in Vlaamse partnerlanden	383
6.58	ODA	384
6.59	Mening besteding ontwikkelingshulp	384

FOCUS:

ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING

7.1	Bevolking onder de armoededrempel	388
7.2	Bevolkingsgroepen onder de armoededrempel	389
7.3	Aantal personen onder de armoededrempel	389
7.4	Armoede en inkomensverdeling in Europa	390
7.5	Subjectieve armoede	391
7.6	Bevolkingsgroepen in subjectieve armoede	391
7.7	Subjectieve armoede in Europa	391
7.8	Materiële deprivatie in Europa	392
7.9	Bevolkingsgroepen in materiële deprivatie	393
7.10	Sparen en ontsparen	393
7.11	Bevolkingsgroepen met achterstallen	393
7.12	Achterstallen in Europa	394
7.13	Beschikbaar inkomen uit sociale uitkeringen	395
7.14	Sociale zekerheid	395
7.15	Sociale uitkeringen per 1.000 inwoners	396
7.16	Sociale bijstand: RMI en RMH	396
7.17	Sociale bijstand: ouderen, personen met een handicap en kinderen	397
7.18	Werkenden onder de armoededrempel	398
7.19	Huisvesting	399
7.20	Energiearmoede	399
7.21	Gezondheid	400
7.22	Onderwijs	400
7.23	Maatschappelijke participatie en vertrouwen	401
7.24	Geboorten in kansarme gezinnen	401

Studiedienst van de Vlaamse Regering

Boudewijnlaan 30 | 1000 Brussel
Algemeen telefoonnummer | 02 553 57 84
Faxnummer | 02 553 58 08